

Biibilya Nyēē Tiliil

Sabaot New Testament

This Bible is copyrighted by Wycliffe Bible Translators (Wycliffe.org) and is printed with permission by the Digital Bible Society (dbs.org) for non-commercial use.

This Bible is available for free download in a variety of digital formats at dbs.org/bibles.

Mataayo	4
Māārkō	39
Luuka.....	61
Yoowaana.....	98
Yēyuutēk.....	123
Roomeek.....	157
1 Kōōriintēēk	171
2 Kōōriintēēk	185
Kalatyeek.....	194
Ēfēēsēēk.....	200
Filibiik	206
Kolosaayeek.....	210
1 Tēēsālōōnikēēk	214
2 Tēēsālōōnikēēk	218
1 Tēmētēēwō	220
2 Tēmētēēwō	225
Tiitō.....	229
Filēmōōn	232
Iburaneek	234
Yāākōbō.....	245
1 Bētērō.....	250
2 Bētērō.....	255
1 Yoowaana	258
2 Yoowaana	262
3 Yoowaana	263
Yuuta	264
Ng'oong'uutyēēt	266

Mataayo

Taayta

: Kurubta keey āk wōlēē kimwooytooy :booyikaab biikaab Kiriistō, ku kisirē :lēbkēēyiintēēt Mataayo kitaabuuni ibooru soboonto āk yiisyēetaab Yēesu nyoo ki kāruruukiintēetaab syuuruut /ānkikēēkuurē ām kaayneet ake kule Laawi. /Kiisōōtyēechinē kule /kisimkeesir kitaabuuni ām kitaabuunek ang'wan choo bo Lōkōōywēk chēē Kāroomēch. /Kisimkeesir ām Māārko, Luuka āk Yoowaana. Tookunoot kule kisiree :Mataayo kitaabuuni kuutiitaab Araameek nto nyēbo Iburaneek ām kwēenuutaab kēnyiitaab 45 ākoy 50 /kumānāākēēsich Kiriistō (KK) nto yityo, /bokēewēēkyi kuutiitaab Kirikiik. Wōlēē /kikeetetita ng'aleek āk wōlēē rōōtitooy, kubo kuutiitaab Iburaneek āmēēbērē nyēbo Kirikiik /ānkikēēsirchinē Yuutayeek. Bo koomānuut ām wōlēē mii :Mataayo kōōkiimchi Yuutayeekyii choo kiikōōyēnchi Kiriistō kule mēēbērē kitay :Yēesu kiruutēk (siruutēkaab Muusa) kule mā kiy nto kule mātinyē manta. (Ng'ālyoontooni bo kiruutēk kuwēēku ng'ālyoontēetaab Iburaneek (Toora) nyēē ibooru ārōōruutēk nto mākuutēk.) /Kēēyēyiisyēē ng'ālyoontooni kooyum kitaabuunek muut choo bo taayta ām Biibilyaa nto ām bārooyinto, kōōbooru kiyēē mākyinē biich :Yēyiin ānkōōmuuchē kōōbooru Kiirootyeet nyēbo Kēny.

Ānkoo ku wuu nyooto, i-ārōōru :Mataayo kule ng'ālyoo nyēbo koomānuut kule leelach :kānēētēywēēkaab Yēesu kusiir atēbuutēkaab Yuutayeek. /Kisimkeeng'oor ng'aleechu ām Kiirootyeet nyoo bo Kēny. Kiityiich :chōōnēetaab Yēesu kiyēē /kikeeng'oor ām kitaabuunek muut choo bo taayta ām Biibilyaa. Kichāmchiin :Yēesu āk kiyēē kiirābchinē :kiruutēk yu kibo taay nteenee tāchiintōōs āk alak choo /kibokēēmwoowunēē kuutuww buch choo /kibokēētāsyi. Kiitabaanee keey :Yēesu kēēlto nyēē miyaat nyoo kibokootaam :Fariisaayeeek chēē chaang' āk kānēētikaab kiruutēk. Mānāābāybāychi :Mataayo Fariisaayeeek choo kiyibē keey kule churtootiin. Kinyalil ku kāruruukiin bo syuuruut kubo kāntosuurāt nyēē kinyōōr.

: Ng'ālōolēē :kitaabuuni soboontaab Yēesu kung'eetee /kākēēsich ākoy yoo /kikēēkwērtoochinē murtooywoontēēt, ng'eeteetaab meet āk yoo kiwēētii kibkōōnkōy. Ng'ālōolēē bāytooyiisyēēt nyēē lēēl nyēbo Yēyiin nyēē kii-boorunēē keey Yēesu. Tēērchiintōōs :kānēētēywēēkaab Yēesu āk chēbo Fariisaayeeek āk kānēētikaab kiruutēk ām kēēlwookik chēē chaang' kurubta keey āk kule nee :nyēē māchāktōōs :chiito kuyey sukuchamta :Yēyiin. Ikērkēēyēē :Yēesu kānēētiisyēēnyii āk 'tifaayik chēē leelach' chēē māyēmē /kēēroonkyi wōōnkiichēk chēē kimōkōkāniis ānku yōōsēch (kur. 9:17). Chuunnyēē :kānēētiisyēēnyii ntāsimuut bo saayeeet nto ām kēēlto kōōtyiichē ng'al chēē chaang' chēē /kiikeeng'ooraan. Iyumē :ng'ālōoluutēk choo /kēērāru chēbo kitaabuuni, ng'ālōoluutēkaab Yēesu muut choo bo koomānuut nto chooto ku chu: 1. Wōlēē wuu :Bāytooyiisyēēetaab Yēyiin (kur. 5-7), 2. Wōlēē nērtooy :Bāytooyiisyoonoo (kur. 10), 3. Ātiintonik chēē rubtooy keey āk Bāytooyiisyooni (kur. 13), 4. Wōlēē māchāktōōs ku wuu :soboowēk ām Bāytooyiisyēēetaab Yēyiin (kur. 18) nto nyēbo 5. Kurubtooy keey āk wōlēē chōōntooy :tabantaab kōōrēēt āk churtaayeeetaab Bāytooyiisyoonoo (kur. 24-25). Itēryēēchēē :kitaabuuni kuursēēt nyēē wōō kule /keebe kōōrōōsyēk tukul bokeeyey biiko kuyēk rubiikaab Yēesu.

: Kiyēē irābchinē :Mataayo ku kōōbooru kule Yēesu :nyoo mwooyē :wōōrkooyoontiit nyoo mii Kiirootyeet nyēbo Kēny kule kimii chokutoowu bāytooyiisyēēt nyēē kerkeey āk nyoo kibo bāytooyiintēēt Tāwuti (ām kēnyiit nyēē /kiisōōtyinē kule ki 1000 KMK). Kunyoo, kii-booru kule chōōnēē :Yēesu kōōtaab Tāwuti āk nyēbo boontēēt nyēē wōō Abraam (kur. 1:1). Binuutēk sōmōk kunyil taman āk ang'wan chēē rōōbu yyootēēt kōōbooru kiy. Ibooru :sōmōku kiyēē rubtooy keey āk Yēyiin, nto taman āk ang'wan kōōbooru bāytooyiintēēt Tāwuti. Kitōsōsyi Yuutayeek kuchāmchiin kule kimā bāytooyiintēēt :Yēesu nyēbo kōōrooni kuu wōloo kiwuunto :Tāwuti. Nteenee kichāmchiintōōs :chēē ng'ēri kule kibo :Yēesu kāāb Yēyiin, bāytooyiintēetaab soboontaab tāmirmiryēēt ām bāytooyiisyēēetaab tāmirmiryēēt nyēē kimākuwōōyit kusiir kiy ake tukul nyēē kikiikōōsōōtyi :icheek. Kitwech :Mataayo wōōrkooyoontiit kunyil tāmānwookik tisab kung'eetee Kiirootyeet nyēbo Kēny kōōboorchinēē Yuutayeek kule Yēesu ku Kāārārookiintēēt man nyoo /kikēēkuurtooy kule mākuuchō. Ānkoo kuwuu nyooto, māyibē :Mataayo kule ki Kāārārookiin :Yēesu ānku bāytooyiintēetaab Yuutayeek baateey (kur. 1:21), nteenee Kāārārookiintēetaab bōrōryōōsyēk tukul (kur. 4:13-16), Bāytooyiintēetaab soboontaab tāmirmiryēēt ānku Mokoryoontēetaab kōōrēēt kumukuul (kur. 28:19).

Ibooru :ng'ālyoontēēt 'Kiriistōōs' ām kuutiitaab Kirikiik āk 'Meesyaak' (Meesaaya) ām kuutiitaab Iburaneek kule 'Nyēē ng'aabaat' ānkwoorōōru bāytooyiintēēt nyoo king'ōōrē :wōōrkooyikaab Yēyiin kule mākuuchō. Ibooru :twēkuutēkaab Kiirootyeet nyēbo Kēny kule kinyach biich :chōōnēetaab Yēesu nteenee ki chōbuutēkaab Yēyiin

choo chēē kiboonto kung'eetee kēnyiis āk kēnyiis. /Kēēyēiisyēē ng'ālyoontēēt 'wēritaab' ām kuutiitaab Ibura-neek ām kēēlto ake nyēē mārōōbu ng'aleekaab yootēēt. Ibooru kērkēēyintaab ātēbuutēk chēē mii kwēēnuutaab 'wēēriit' āk 'kwaan'. Wuu nyooto mbo ām wōlēē mii :ng'ālyoontēēt 'leekweet'. Kēēyēku lēēkōōk ām yyootēēt ānkēēyēku :tukul lōkōkaab Yēyiin kuuyu kiyeyeek ankeekerkeeye āk inee ām kēēlto ake. Biiko tukul choo iyēnchinē Yēesu ānkuyēk rubiikyii /kēēkuurē kule 'lōkōkaab Yēyiin' ām kēēltaab tāmirmiryēēt. /Kēēkuurē subak kule 'biikaab Kiriistō'.

Sālu :Yēesu Tāwuti ānkusālu Abraam

(Luuka 3:23-38)

1 *Teteet :nyi nyēē rōōbu siintaaryeetaab Yēesu. Sālu :Yēesu *Kiriistō Bāytooyiintēēt *Tāwuti ānkusālu nkinee *Abraam. ^{†2} Ki kwaaniitaab ^{††} Isaka :Abraam. Nto Isaka ki kwaaniitaab Yāākōbō. Ki kwaaniitaab Yuuta ākoo mbo ng'eetaabkaam :Yāākōbō. ^{‡3} Ki kwaaniitaab Bērēēs ākoo Seera :Yuuta. (Nto kaamet ku Tamaar.) Ki kwaaniitaab Ēsrōōn :Bērēēs. Nto Raam ku kwaan :Ēsrōōn. ^{‡‡4} Ki kwaaniitaab Aminataab :Raam. Kwaaniitaab Nāāsyōōn ku Aminataab. Kwaaniitaab Sālmōōn ku Nāāsyōōn. ^{‡‡5} Nto Sālmōōn ku kwaaniitaab Boowaas. (Ki kaametiitaab Boowaas Raa-ab.) Ki kwaaniitaab Ōbēēt :Boowaas. (Nto kaametiitaab Ōbēēt ku Ruut.) Kwaaniitaab Yēēsē ku Ōbēēt. ^{‡‡6} Kwaaniitaab Bāytooyiintēēt Tāwuti ku Yēēsē. Ki kwaaniitaab Sōlōmōōn :Tāwuti. (Nto kaametiitaab Sōlōmōōn ku koorkoonoo kibo chiichoo /kikēēkuurē Uriiya.) ^{‡‡‡7} Kwaaniitaab Reewoboowaam ku Sōlōmōōn. Kwaaniitaab Abiyya ku Reewoboowaam. Kwaaniitaab Aasa ku Abiyya. ^{‡‡8} Ki kwaaniitaab Yee-wosyafaat ku Aasa. Kwaaniitaab Yooraa ku Yee-wosyafaat. Nto kwaaniitaab Usiyya ku Yooraa. ^{‡‡9} Kwaaniitaab Choosam ku Usiyya. Nto Choosam ku kwaaniitaab A-aas. Ki kwaaniitaab Eseykaa :A-aas. ^{‡‡10} Kwaaniitaab Mānāāsē :Eseykaa. Nto kwaaniitaab Āmōōn ku Mānāāsē. Ki kwaaniitaab Choosaaya :Āmōōn. ^{‡‡11} Kwaaniitaab Yeekonnyaa ākoo mbo ng'eetaabkaam ku Choosaaya. Bēsyōōsyēchooto :chēē /kikēēnāmēē Yuutayeek /ānkēēyib bokuyēk motwoor ām *Bābulōōn. ^{‡‡‡}

^{‡‡12} Yu /kābokēēyib kuba Bābulōōn, kunyōōr :Yeekonnyaa wēēriit nyēē /kikēēkuurē Syeeltyeel. Kwaaniitaab Sērubbābēēl ku Syeeltyeel. ^{‡‡‡13} Kwaaniitaab Ābiyyut ku Sērubbābēēl. Kwaaniitaab Elyaaakim :Ābiyyut. Nto kwaaniitaab Asoor ku Elyaaakim. ^{‡‡14} Ki kwaaniitaab Sātōōk :Asoor. Kwaaniitaab Ākiim ku Sātōōk. Nto kwaaniitaab Ēlyuut ku Ākiim. ^{‡‡15} Kwaaniitaab Elyeeser :Ēlyuut. Kwaaniitaab Maatan ku Elyeeser. Kwaaniitaab Yāākōbō ku Maatan. ^{‡‡16} Nto kwaaniitaab Yōōsēēf ku Yāākōbō. Nto Yōōsēēf ku saanteetaab Maaryaa nyoo kaametiitaab Yēesu nyoo /kēēkuurē kule *Kiriistō. ^{‡‡††}

† 1:1 Mat. 20:30-31; Yēyuu. 13:23; Yoowa. 8:39-59; Kala. 3:6-9, 14-16; Toowu. 12:3; 22:18 †† Ām tetaani bo areet ibooru ng'ālyoontooni bo 'kwaan' ām āsiiswēk alak kule kuuko. ‡ 1:2 Toowu. 21:2-3; 25:26; 29:32—30:24 †† 1:3 Toowu. 38:29-30 ‡‡ 1:6 Ruut 4:18-22 ‡‡† 1:6 2Sām. 12:24 ‡‡‡ 1:11 Cherem. 24:1; 2Bāy. 24:8-16; 1Tēt. 3:10-19 ‡ 1:12 1Tēt. 3:10-19 ‡† 1:12 Akaay 1:1 ‡†† 1:16 Luuka 1:27

^{‡‡17} Kunyoo kung'eetee Abraam ākoy Tāwuti, ku binuutēk taman āk ang'wan. Kung'eetee Tāwuti ākoy bēsyōōsyēchoo /kikēēyibēē Yuutayeek kuba Bābulōōn, ku binuutēk taman āk ang'wan. Nto kung'eetee bēsyōōsyēchooto /kikēēyibē Yuutayeek kuba Bābulōōn ākoy yoo /kikēēsichē Kiriistō, ku binuutēk alak taman āk ang'wan. ^{‡‡}

Wōlēē /kikēēsikto Yēesu

(Luuka 2:1-7)

^{‡‡18} Wōlēē /kikēēsikto Yēesu Kiriistō kumii kule: Kikiikuwo :Yōōsēēf mākiisyō kumāchē koomut Maaryaa. Nteenee kutoombo kōōmutē keey, kutook kule kinyikiis :Maaryaa. Kinyikiis ām kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ^{‡‡†19} Ki chii :Yōōsēēf nyēē churtaat. Koosoot koochuchuuy keey simēēntosuur Maaryaa.

^{‡‡20} Nto yu tākumii kōōsōōtē :Yōōsēēf ng'aleechu, kuchōōnchi *:malayikeet ām kiirwootik ānkumwoochi kule, "Yōōsēēf nyēēbo kōōtaab Tāwuti, -meetay Maaryaa. Ntēē Tāmirmiryēētaab Yēyiin :nyēē kayey kumanach :Maaryaa. ^{‡‡21} Mākusich wēēriit ānku +mēētoochi kaayneet kule Yēesu ^{‡†} kuuyu makooraraach biiko ām ng'ōōkiswookikwaa." ^{‡‡}

^{‡‡22} Kiyityiin :ng'aleechu tukul kubo kiyēē kimwooy :Yēyiin kubununēē *wōōrkooyoontēēt ake kule, ^{‡‡23} "Mākunyikisiit *:ārung'oonyoo ānkusich wēēro nyēē +/mākēēkuurēē Mānwēēl. (Ibooru :kaaynaani bo Mānwēēl kule 'Kēēboontē keey Yēyiin')." ^{‡‡†}

^{‡‡24} Nto mii lētuunoo yu kāwokung'eetee :Yōōsēēf rwo, koomut Maaryaa kuu yoo kimwooytoochinē :malayikeetaab Yēyiin. ^{‡‡25} Kiibuurto :Yōōsēēf Maaryaa nyēē mānāātuuyo :tukwaay kut /kēēsich wēēroo. Yu /kākēēsich, kutoochi :Yōōsēēf wēērooto kaayneet kule Yēesu. ^{‡‡†}

/Kikēēkutunkyi Yēesu kuu Bāytooyiintēēt

2 /Kikēēsikyine Yēesu kiriinkēētaab Bēētēlēyēēm ām yēēmēētaab Yuuteeya kubāytooyiisyē *:Ērōōtē. Yu /kābokēēsich Yēesu, kukwaanee :biiko alake komostaab koong'asiis kukwa Yēērusālēēm, chēē kiboonto kiirnatēētaab kookeelik. ^{‡‡‡} 182 Yu kayit, kuteeb kule, "Miitē ānō :Bāytooyiintēētaab Yuutayeek nyoo /kōkēēsichē? Kakeekasee wōlēē kēēbuurto

‡‡ Kas ām kāāboorunēētaab ng'aleek yoo ng'āloolēē 'kāāyiitiisyēēt'. ^{‡††} 1:18 Luuka 1:35 ‡† Ibooru :kaaynaani ām kuutiitaab Iburaaneek kule kāārārookiintēēt. ^{‡†} 1:21 Tyēēn. 130:8; Luuka 1:31; Yoowa. 3:17; Yēyuu. 4:12; Tiitō 2:14 ‡‡† 1:23 Isa. 7:14 ‡‡‡ 1:25 Luuka 2:21 ‡‡‡ Kaayneet ake ku kachayeeek. 18 2:1 Luuka 2:4-7

:kookeelyeet ām koong'asiis kule /kōōkēēsich, kunyi kaakeekwaa bokēēkutunkyi inee." †

³ Yu kawokukas :Bāytooyiintēēt Ērōōtē ng'aleechaa, kwaam mēt miisin. Kiiyiimset :ng'aleechaa nkicheek bi-ikaab Yēerusālēēm tukul. ⁴ Yooto kōōruruuch :bāytooyiintonoo mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch tukul ākoo kāānēētikaab kiruutēk tukul chēbo Yuutayeek ankuteebee kule, "+/Mākēēsikyī ānō *Kāārārookiintēēt nyoo kōkēēkānyē?" ⁵ Kuwālchi :bichoo kule, "/Kēēsikyīnē Bēētēlēyēēm ām Yuuteeya, kuuyu kimwooy :Yēyiin kubununēē *wōōrkooyoontēēt ake kule,

⁶ 'Bēētēlēyēēm, -mēēmining' :inyiing' mbo kisich ām kiriinkōōsyēkaab Yuuteeya, kuuyu mākurutunēēniing' :bāytooyiintō :nyēē makubayta biikyuu bo *Isrāyēēl.' †† †

⁷ Nto tēē yoo, kōōyookto *Ērōōtē kuutiit ām kibchamumo /bokēēkuurchi bichoo kiboonto ki-irnatēētaab kookeelik sukumwoochi inee āsiiswēk ba-keenke chēē kitookunēē :kookeelyaanaa. ⁸ Yooto kumwoochi bichoo kule, "Obe Bēētēlēyēēm anku-boocheeng' lakwanaa kāroomin, nto yoo kōōnyōōru, bōōmwoowoo sāāwē :nkaniī wāākutunkyi." ⁹ Yu kee-waany :Bāytooyiintēēt kung'ālōolchi bichoo, kuba. Nto yu kakas :icheek kookeelyaanaa kung'ērēkiis nyēbo kwōng'uut. Kiirēētoot :kookeelyaanaa bo koong'asiis ākoy wokuteemaneē barakuutaab :lakwanaa.

¹¹ Nto yu kēēwut :bichoo kō, kunyōōr leekweet ākoo kaamet Maaryaa. Kukulunkyi lakwanaa. Nto tēē yoo kootyaach tukuuk chēbo kwōng'uut choo ki-bokōōkātēē lakwanaata, kunam wōlēē mii *ta-aabuut āk tukuuk alak āyēēng' chēē boong'u nyēē anyiny. ††¹² Nto yu iyēyē :bichoo kaa, kubeeteē kēēlto ake kuuyu kikiikuket icheek :Yēyiin ām kiirwootik kule -meey-ee yōlēē miitē *Ērōōtē. ††

/Kikiimwēyto leekweet kuwo Miisir

¹³ Yu kāākubēēchi keye :bichoo kiboonto kiirnatēēt, kuchōōnchi Yōōsēēf *malayikeetaab Yēyiin ām kiirwootik ānkumwoochi kule, "Mii :Ērōōtē wokuchēēng'ē leekweet kule kubakach. Kunyi imwēēytē lakwanaa ākoo kaamet ākoy Miisir ānkubōōbuur wōloto ākoy āyibuung' lōkōōy." ¹⁴ Kung'eet :Yōōsēēf kwēēmowu-unoto ānkumwoochi kaametiitaab leekweet kule kōōmwēēyto tukwaay leekweet ākoy Miisir. ¹⁵ Ki-bokōōbuur wōloto kut kume :Ērōōtē. Kuyityiin :yooto ākoo yoo kimwooyē :Yēyiin kubununēē *wōōrkooyoontēēt ake kule, "Kyāākuur lakwanyuu kuchōōnēē Miisir." †††

/Kikeebakach wēerin

¹⁶ Kikiikubēēr :Ērōōtē yu kibo taay kule kikēnchi inee :bichoo kibo kiirnatēēt. Yooto, kunyēēr miisin ānkumwooy kule /keebakach lēēkōōk tukul choo wēeriik ām Bēētēlēyēēm ākoo chēbo soong'wēk alak tukul choo ki laatoos. Kimwaayta /keebakach lēēkōōk choo boonto

† 2:2 Cherem. 23:5; Mat. 27:11 †† 2:6 Miika 5:2 † 2:6 Yoowa. 7:42 †† 2:11 Tyēēn. 72:10, 15; Isa. 60:3, 6 †† 2:12 Mat. 27:19 ††† 2:15 Osee. 11:1

kēnyiisyēk āyēēng' ānkurēk kurubta keye āk wōlēē kimwaayta :bichoo kibo kiirnatēēt. ¹⁷ Kunyoo kiyityiin :yooto āk kiyoo kimwooyē :wōōrkooyoontēēt Cherem-nyaa kule,

¹⁸ "Kichōōnēē :kāānchōōyto Raama, nyēbo mēēysō āk ameetaab mbuy. Riirēē :Rāāyēēl lōkōkyii āmāchāmē /keesaaysaay kuuyu mēēkumii :lōkōchoo." †††

Kiiyēwunēē :Yōōsēēf Miisir ākoo Maaryaa

¹⁹ Nto yu kāwokume :Ērōōtē, kuchōōnchi *malayikeetaab Yēyiin Yōōsēēf ām kiirwootik kumii Miisir ānkumwoochi kule, ²⁰ "Oyēyē kōōrēētaab Isrāyēēl kuuyu kōōkubēk :choo kimāchē kubakach leekweet." ²¹ Kung'eetita :Yōōsēēf leekweet ākoo kaamet ānkutākyi keye kōōrēētaab Isrāyēēl. ²² Nteeneē kiki-ikookeer :Arkelaawo kwaan kubayta Yuuteeya. Yooto, kunyokoriit kuwo ākoy wōloto. Nto subak, kiki-ikung'ālōolchi inee :Yēyiin ām kiirwootik kunyoo, kiwo ākoy yēēmēētaab Kalilaaya. ²³ Kiwokuminy ām wōloto kiriinkēētaab Nāāsārēēt. Kiyityiin :yooto ākoo yoo kimwooyē *wōōrkooyik kule, "+/Mākēēkuurēē Nāāsārēētiin. ††† †††

Kiyēytoochi :Yoowaana Yēesu kēēlto

(Māārkō 1:1-8; Luuka 3:1-18; Yoowaana 1:19-28)

3 Yu kakeeyta :kēnyiisyēk chēē chaang', kutook :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Bātisāniintēēt Yoowaana nyēē kyoomtootēē lōkōōywēk suurkwēēnēētaab Yuuteeya. ² Kimwooyē kule, "Oweeksee miyootyēēt kuuyu kaakuriik :bāytooyiisyēētaab Yēyiin!" ³ Inee :nyoo king'ālōolēē *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Isaaya yoo kimwooyē kule,

"Miitē :kuut nyēē kuuru ām suurkwēēn kule, 'Ōchōb keye,

ānkōōchuulchi Mokoryoontēēt kēēlto.'" †††

⁴ Kiiloochē :Yoowaana sireet nyēē /kikiikwoorunēē sabureekaab *tembes. Kimootee keye anweetaab suwe ānkwoomootē taalamik ākoo kimnyeteet. ⁵ Yooto kung'ēētyēē :biiko Yēerusālēēm āk Yuuteeya kumukuul āk biitēētaab Yoortaan kutēē yēē tēē ānkubēēchi Yoowaana. ⁶ Kimwaayta :bichoo ng'ōōk-iswookikwaa ankubatisanee :Yoowaana āynēētaab Yoortaan.

⁷ Nto bēērē kukas :Yoowaana kakwa *Farisaayeeek chēē chaang' ākoo *Satukaayeeek kule /keebatisan, kumwoochi bichoo kule, "Ōyēku ng'oomng'ook kuu ēērēēnōōy! Ōbērē +moochililee ng'wooninto nyoo mākuchō ee? ⁸ Mākwook nanyuun ōyēyē ng'al chēē kāroomēch sōōtooku kule kooweeksee miyootyēēt, ⁹ āmōōkwērtē keye ōmwooyē kule, 'Ntēē kēēbooyē Abraam.' Āmwoowook man kule imuuchē :Yēyiin kuyey rwoontōōchu kuyēk lōkōkaab *Abraam. ††† †††

††† 2:18 Cherem. 31:15 † 2:20 Chuy. 4:19 †† Ibooru :yutēyū kule sokonnyeet nyēē inkātunēē musukyēēt. Kasee Isaaya 11:1. ††† 2:23 Māārkō 1:24; Luuka 2:39; Yoowa. 1:45; Isa. 11:1 †† 3:2 Mat. 4:17; Luuka 3:3 ††† 3:3 Isa. 40:3 †† 3:4 2Bāy. 1:8; Laawi. 11:22-23 †† 3:7 Mat. 12:34; 23:33; Room. 1:18 ††† Ibooru

¹⁰ Itörōōroot :āywēēt nyēē mächē /keeyebee kēētīt. Kunyi keet ake tukul nyoo kamayey lokoyeek chēē kā-roomēch /kiiluulutooy /ānkēētōōrchi ma.
¹¹ Ābātisānēēnook :anii bēēko kōōboor kule kooweek-see miyootyēēt, nteenee miitē kuchōōnii :chiito nyēē wōō kubiira anii. -Māāyēmē mbo ārēēkyi kwēyōōnik. +Machokubatisaneenaak Tāmirmiryēētaab Yēyiin āk maata. ¹² Miitē chokusēēstooy mōōrōryēēk ankubeelee mōōrōryēēchoo maataab kibchuulyo nto yityo, kukonoree nkoonuuk chookē.”

/Kikeebatisan Yēēsu
 (Māārkō 1:9-11; Luuka 3:21-22)

¹³ Nto mii yoo kung'eetee :Yēēsu Kalilaaya ānku-wokubatisan :Yoowaana ām āynēētaab Yoortaan.
¹⁴ Nteenee kumach kutay :Yoowaana. Kimwooy kule, “Ntēē ichōōnii wōlēē āmiitē ānku :inyiing' nyēē kātēērook ibatisanaa?” ¹⁵ Kukētyi :Yēēsu kule, “Yey :inyiing' kuu nyooto raat kuuyu wuu nyooto :wōlēē māk-tooy :Yēyiin.” Kucham :Yoowaana kubatisan Yēēsu. †
¹⁶ Nto yu /kaakeebatisan Yēēsu, kuloong'unēē bēēko āriit. /Kēēyooty wōliin bo barak ankukas Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē wuu chēēbtuukē kurēku ānku-chokōōbutyi inee. ¹⁷ Yooto /kēēkuur ām barak kule, “Lakwanyuu :nyi nyoo āchāmē ānkāāng'ērēkyinē.” ††

/Kikeetyem Yēēsu ām suurkwēēn
 (Māārkō 1:12-13; Luuka 4:1-13)

4 Nto miitē yoo, kōōrēētoot :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Yēēsu ākoy wōlēē suurkwēēn suwokutyem *:Kēniintēēt. ††² Nto yu kāwokubēēni :Yēēsu wōlooto bēsyōōsyēk artam nyēē kimoomē kiy ake tukul, kwaam :kēmēwuut. ††† Kuchōōnchi :Kēniintēēt ānkumwoochi kule, “Yoo inyiing' Lakwataab Yēyiin ii, iweech baa, rwoontōōchu kuyēk āmiik.” ⁴ Nteenee kuwālchi :Yēēsu kule, “Ntēē mwooyē :siruuṭēk kule, 'Māsobēē :chii āmit baateey nteenee sobēē ng'ālyoo ake tukul nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin.' ††⁵ Nto tēē yoo, kuwēeto :Kēniintonoo Yēēsu ākoy Yēērusālēēm ānkōōkoochi kōōyooonyēē yēbo ko-tootyēēt ām barakuutaab tōōtēētaab *Kōōtaab Yēyiin. †††⁶ Yooto kumwoochi kule, “Yoo inyiing' man Lakwataab Yēyiin ii, 'iraantee yuutēyu ākoy ng'wēny, kuuyu mwooyē :siruuṭēk kule, 'Mākōōyook :Yēyiin malayikaanikiy bokutaaching' simēēbutyi rwa kutuying'.' ††⁷ Kukētyi :Yēēsu kule, “Ntēē mwooyē subak :siruuṭēk kule, 'Meetyem Yēyiintēēng'uung'.' †††

*'lōkōkaab Abraam' ām yuutēyu biiko chēē kāsyinē Yēyiin kuu Abraam. ††† 3:9 Yoowa. 8:33, 39; Room. 2:28-29; 4:12; 9:7† 3:10 Mat. 7:19†† 3:11 Luuka 3:16; Yēyuut. 1:8; 2:2-4; Māārkō 9:49; 1Bēt. 1:7† 3:15 Mat. 6:33; Room. 9:30-32†† 3:16 Yoowa. 1:51 †† 3:17 Tyēēn. 2:7; Isa. 42:1; Mat. 12:18; 17:5; 2Bēt. 1:17-18 ††† 4:1 Ibu. 4:15 ††† 4:2 Chuy. 34:28; Mat. 6:16-18 † 4:4 Kiruu. 8:3 †† 4:4 Yoowa. 4:34 ††† /Kikēētēēkyi yuutēyu kiy nyēē kiyyoonyēē :mbo *kibkōōrōs sukukuutē aryeembuut kumāchē kōōbāroostoochi biikaab Yēērusālēēm ng'aleek. †† 4:6 Tyēēnwookik 91:11-12 ††† 4:7 Kiruu. 6:16*

⁸ Kuwēeto subak :Kēniintonoo Yēēsu lekemeet ake barak ānkōōboorchi bāytit nyēē mii kōōrōōsyēk tukul.
⁹ Kimwoochi kule, “+Māākōōniing' bāytiniin tukul yoo 'kēēkutung'woo.” ¹⁰ Kukētyi :Yēēsu kule, “Buunyoontooni, ng'eetee yu. Mwooyē :siruuṭēk kule, 'Yēyiin :nyēē mächāktōōs /kiyywēyē ānku inee nkit :nyēē /kēēkuntunjinē.' ††

¹¹ Kubakaakta :Kēniintonoo Yēēsu. Nto yityo kukwa :malayikaanik ānkubokuyēētyēēchi.

Kitoowunēē :Yēēsu yiisyēnyii yēmēētaab Kalilaaya
 (Māārkō 1:14-15; Luuka 4:14-15)

¹² Nto yu kawokukas :Yēēsu kule /kookeekerta Yoowaana kō, kung'eetee Yuuteeya ankooyeey Kalilaaya. ††¹³ Nteenee yēē kātāminyē Nāāsārēēt, wokuminy Kaabernaam kulēēkitēē tōōliilēēt rōōrōōkoonoo kibo Sābulōōn āk Naftaali. †††¹⁴ Kiyityiin :yooto ākoo yoo kimwooyē :wōōrkooyoontēēt *Isaaya kule,

¹⁵ “Kookukas :bichoo minyē mēēnān lēbkēēyyēēt nyēē wōō ām rōōrōōkēētaab Sābulōōn āk nyēbo Naftaali wōloo lēēkitēē :Tōōliilēētaab Kalilaaya āk āynēētaab Yoortaan, yēmēētaab Kalilaaya wōloo miitē :biich chēē so-booy. Kōōkuchōōnchi :lēbkēēyyēēt bichoo minyē kōōr nyēē kitub :mēēnānēētaab meēt.” †††¹⁶

¹⁷ Kyaamtaat :Yēēsu lōkōōywēk kuchakee yooto kumwooyootē kule, “Oweeksee miyootyēēt kuuyu kaakurik :bāytooyiisyēētaab Yēyiin.” ††

Kikuur :Yēēsu rubiikiy chēbo taay
 (Māārkō 1:16-20; Luuka 5:1-11)

¹⁸ Nto mii bēsyēēt ake, yēē kimiitē :Yēēsu kuwēēsyētēē sakaramteetaab Tōōliilēētaab Kalilaaya, kukas biiko alak āyēēng' chēē kituubcho. Kiwiirchinē :bichoo nēētiinēkwaa tōōliil kunāmē *burburiinēk. /Kikēēkuurēē ake Simōōni nyoo /kibokēēkuur lētunooy kule Bētērō nto nyiin ake ku Antereeya. ¹⁹ Kukuur :Yēēsu bichoo kule, “Orubaa anii! +Maaneetaak wōlēē ōyisuntooy biiko.” ²⁰ Kubākooktooy :bichoo nēētiinēkwaa bakeenke ānkurubē Yēēsu.

²¹ Yu keenaata :Yēēsu taay kisich, kukas subak biiko alak āyēēng' chēē kituubcho kutinyē keey kwaan ām mwēēng'. /Kikēēkuurēē ake Yāākōōbō /kēēlē nyiin ake Yoowaana nto kwaan ku Sebataayo. Kimiitē :bichoo kuyēytooy nēētiinēkwaa. Yooto kukuur :Yēēsu murēchooto āyēēng' choo kituubcho. ²² Kubākookyiniē :icheek kwaan mwēēng' ānkurubē Yēēsu. ¹⁹

†† 4:10 Kiruu. 6:13 †† 4:12 Mat. 14:3 ††† 4:13 Yoowa. 2:12 ††† 4:15-16 Isaaya 9:1-2 ††† 4:15-16 Luuka 1:79 18 4:17 Mat. 3:2; 4:23; 6:10; 10:7 19 4:22 Mat. 8:21-22

Kyaamtaat :Yēesu lōkōōywēk ānkōōsooboot biiko ām Kalilaaya kumukuul
(Māārkō 1:39; Luuka 4:42-44)

²³ Yooto nanyuun, kuwēēsyētootēē :Yēesu Kalilaaya tukul kōōnēētiisyootēē kooriikaab saayeet bo Yuutay-eek. Kyoomtootēē lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo bāytooyiisyēētaab Yēyiin ānkōōsoobootēē biiko chēē ki-boonto bōōrwoonik āk tānkuusyo ake tukul.
^{†24} /Kikyaamtaat ng'aleechaa bo kwōng'uut choo kiyēyē :Yēesu ākoy yēēmēētaab Siirya kutēē yēē tēē. Yooto /kiimutyi inee biiko tukul chēē kimnyoontōōs kunam wōlēē mii :chēē kitinyē tāmirmirook chēē miyootēch, chēē kitinyē mēwuunkook āk chēē kichunkutootiin. Kiisoob :Yēesu bichoo tukul. ²⁵ King'ēētyēē :biiko chēē mātēē chu Kalilaaya, Teekabooli, Yēerusālēēm, Yuuteeya ākoo biitēētaab Yoortaan ankoosaab Yēesu.

Ng'erekweekaab manta
(Luuka 6:20-23)

5 Kimii :yēē kimāchē :Yēesu kwoomchi biiko lōkōōy. Kiiruruukyi keey :biiko chēē chaang'. Yu kakas kuu nyooto, kuwo :inee āk rubiikyii yēē tōrōōr ānkutēbēē ng'wēny. Kōōnookyi :rubiichoo ^{††2} ānkutoow :Yēesu kōōnēētiis. Kimwooy kule,
³ "Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo imoong'tēē keey Yēyiin,
kuuyu +mākōōwut bāytooyiisyēētaab Yēyiin. †
⁴ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo buntēē ng'woonin
kuuyu māukārāmchi :ng'ala. ††
⁵ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo yibē keey ng'wēny,
kuuyu mākuyēk nyeeng'waa :kōōrēēt. ††
⁶ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo chēēng'ē churtaayeet,
kuuyu mākunyōōr.
⁷ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo riirēē alak,
kuuyu +/makeeriiree nkicheek. †††
⁸ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo leelach :moonik,
kuuyu makukas Yēyiin. †††
⁹ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo wuulyēē ng'aleekaab kaalyeet,
kuuyu +/mākēēkuur kule lōkōkaab Yēyiin. §
¹⁰ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo /kēēwusē yoo kayey kiyēē māchē :Yēyiin,
kuuyu mākōōwut Kaab Yēyiin. ††
¹¹ Ōbēruurootiin sōō, kule nee :akweek choo ōyēn-woo anii, yoo /kākēēchubook /ānkēēwusook nto /kēēmōlōlchook ng'al chēē chaang'. ^{†††12} Yoo /kākēēyē-wook kuu nyooto, ōtyēēn kubo ng'erekweek, kuuyu

† 4:23 Mat. 9:35 †† 5:1 Mat. 15:29 † 5:3 Isa. 57:15; 61:1
†† 5:4 Tyēēn. 126:5-6; Isa. 61:2 †† 5:5 Tyēēn. 37:11; Room. 4:13
††† 5:7 Mat. 18:33; 25:35-46; Yāāk. 2:13 ††† 5:8 Tyēēn. 24:3-5;
Ibu. 12:14 § 5:9 Room. 14:19; 8:14 †† 5:10 Mat. 25:34; 1Bēt. 3:14
§†† 5:11 Luuka 6:22; 1Bēt. 4:14

mii :kiy nyēbo kwōng'uut nyēē mākutuwenēēnook :Yēyiin ām kibkōōnkōy. Ntēē /kiikēēwusoon mbo nkicheek *wōōrkooyikaab Yēyiin choo kibo taay kuu nyooto." ††

Yiisyēētaab biikaab Kiriistō
(Māārkō 9:50; 4:21; Luuka 14:34-35; 8:16)

¹³ Kimwooy :Yēesu kule, "Akweek :muunyeetaab kōōrēēt. ^{§††} Nteenee yoo kakuskusiit :muunyeet, /kāmēētākiitōōysēē nteenee /kēēluluktooy kootartaar :biiko. ††

¹⁴ Akweek ku lēbkēēyēētaab kōōrēēt. Māwunyāk-tōōs *:/kiriinkēēt nyoo /kikēētēēkyi tulwo, ^{§†15} āmāmii :chii nyēē tābē taariit ānkōōkubuuyēē kērēbēēt, nteenee ikoochinē yēē itōrōōroot sukulēbkēchi biiko tukul ām kō. ^{§†16} Kunyoo māchāktōōs ōlēbkēchi biiko kubuntēē yēyūutēkwook chēē kāroomēch, si yoo kakasaak kookaasta Kōōn nyoo miitē kibkōōnkōy." ^{§††}

Kichokootyiich :Yēesu kiyēē /kikēēkuurto

¹⁷ "Meesoot :chii kule kyāāchōōnii :anii chāānēmtooy ng'aleek choo kisirē *:/Muusa āk chēbo *wōōrkooyik, nteenee kyāāchōōnii chāātyiichē ng'aleechaa. ^{§§18} Kubooyiit man, āmwoowook kule ākoy kukeeyta :barak ākoo ng'wēny, māmii :kiy nyēē +/mākiinēmto ām kiruutēchoo ānkoo ku mining' nyēē tyaa, ākoy kuyityiin :ng'aleek tukul. ¹⁸¹⁹ Kunyoo, chii ake tukul nyēē kāmēto kiruutēchoo ānkoo mbo nyēē mining' nyēē tyaa ankuyey biiko alak kurub ng'aleekyii kumā chii :nyoo ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Nto nyoo karub kiruutēchoo ankuyey alak kurub, /kiitōrōōrē nyooto ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ²⁰ Āmwoowook kule, -mēēwutē :chii bāytooyiisyēētaab Yēyiin yoo kamachurta kusiiir Farisaayeekchaa ākoo kāānēētichoo bo kiruutēk." ¹⁹

Ng'alyoo kurubta keey āk siirmōōyto

²¹ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Ābērē kyookas kule /kikēēmwoochi chiitaab kēny kule, '-Meebakach chii. Nto chii ake tukul nyoo kābākākiis, ākoy /kiitiilchi ng'al." ^{20 2122} Nto anii āmwoowook kule chii ake tukul nyoo kānyēērchi ng'eetaabkaamet, ²² +/mākiitiilchi ng'al. Nto chiito nyoo kāmwoochi ng'eetaabkaamet kule, 'Iberber' +/mākiyyoong'tēē kōōk /sikiitiilchi ng'aleek, nto nyoo kālēēnchi ng'eetaabkaamet, 'Iyēku solwo', kumisiyinē /kiimut /bokēētōōrchi wōlēē bo maataab kibchuulyo. ²³

§† 5:12 2Tēt. 36:16; Luuka 11:47-51; 13:34; Yēyuut. 7:52; 1Tēēs. 2:14-16; Yāāk. 5:10 §†† Kiyēyiisyēē :Yuutayeeek muunyeet kōōtili-ilēē kōrōsēēkwaa kutoombo kōōkoochinē Yēyiin. /Kikēēyēyiisyēē mbo subak kōōbooru wōlēē inēmchintooy keey :chiito soboontaab Tāmirmiryēēt. †† 5:13 Chuy. 30:35; Laawi. 2:13; Kāāyit. 18:19; 2Bāy. 2:20; Eesra 6:9; Ēsēk. 43:24; Māārkō 9:50 §† 5:14 Yoowa. 8:12; 9:5 §†† 5:15 Māārkō 4:21 §§† 5:16 Ēfēēs. 5:8-9; Filib. 2:15; 1Bēt. 2:12 §§§ 5:17 Mat. 22:37-40; Room. 3:31; 7:4-6; Ēfēēs. 2:13-16; Ibu. 10:9 18 5:18 Tyēēn. 119:89; Isa. 40:8; Mat. 24:35; Luuka 16:17 19 5:20 Mat. 18:3; 23:23-28; Yoowa. 3:5 20 5:21 Chuy. 20:13 21 5:21 Laawi. 24:17 22 Yoo /kākēēmwooy kule ng'eetaabkaamet ku chiitaab Kiriistō. 23 5:22 1Yoowa. 3:15; Mat. 18:9; Yāāk. 3:6

²³ Kunyoo, yoo imāchē ituwēnchi Yēyiin kiy ankiisoot kule itinyē tisyā ām wōlēē mii :ng'eetaabkoomēt, ²⁴ ibākookyi kiyoo yooto bo *Kōōtaab Yēyiin ānkiiwē wōlēē mii :ng'eetaabkoomēt bōōchoomnyē kurook nto yityo wēetuwētē kiyooto. ¹²⁵ Yoo miitē :chiito ake kukwēring' kōōk kubo bēsēnyii nyēē iboontē, kumāchāk-tōōs simōkāsyyiinē ām kēēltaab too kutoombo ōyitē kōōk. Yoo kameeyey kuu nyooto, kukwēring' :nyiin kōōk ānkōōyokoochiing' boontēetaab kōōk. Maku-naming' :boontoonoo bo kōōk ānkōōrēkēerchiing' chi-ito nyoo riibē kibratiiyyek kukertiing' kō. ²⁶ !Kāām-woowook, +mēētēbii wōlooto ākoy iyaakte bēsēnoo tukul." ††

Ng'ālyoo kurubta keyy ākoo martaayeet

²⁷ Kitas taay :Yēēsu kumwoochi rubiichoo kule, "Ābērē kyookas :akweek kule /kikēēmwooy kēny kule, '-Meemarte.' ¹²⁸ Nto anii, āmwoowook kule, chii ake tukul nyoo kāsē kooroko ānkuchōrōkyi kuwuu nyēē kaakumarta. ¹²⁹ Kunyi, yoo kēēsākyyiing' koong'uung' isuuchi ng'ōōki, ilōōtu. Kaykay iboot komosta akeenke nyēbo bōōrng'uung' kusiir /kēēwiirchi bōōrng'uung' tukul wōlēē bo maataab kibchuulyo. ³⁰ Nto yoo kēēsākyyiing' :āwung'uung' isuuchi ng'ōōki, itilte. Kaykay iboot komosta akeenke nyēbo bōōrng'uung' kusiir /kēēwiirchi bōōrng'uung' tukul wōlēē bo maataab kibchuulyo." ††

Bareetaab kooyēēy

(Mataayo 19:9; Māārko 10:11-12; Luuka 16:18)

³¹ Kimwooy :Yēēsu subak kule, "Kyookas mbo subak /kēēmwooyē kule chii ake tukul nyēē māchē kubar kooyēēy kumāchāktōōs kusirchi koorkeēt barweet nyēē kakwetee. ¹³² Nto anii āmwoowook kule, chii ake tukul nyoo kakwet koorkeēnyii kubo ng'aleek alak chēē mānāmē keyy ākoo martaayeet, kāākōōsākyyi koorcoonoo kuyēk choonchooyēn. Nto chiito nyēē keemut koorcoonooto, kaakumarta :nkinee." ††

Kaawaaleetaab keyy

³³ Kimwooy :Yēēsu subak kule, "Kyookas :akweek kule /kikēēmwoochi chiitaab kēny kule, 'Yoo kēē-woolchi keyy :chii Yēyiin kule makuyey kiy, kumāmāchāktōōs kwiiri kiyooto nteenee māchāktōōs kootyyiich.' ¹³⁴ Nto anii āmwoowook kule mātēbi :chii kut koowaal keyy. -Meewaal keyy :chii kutwēchē wōliin bo kibkōōnkōy kuuyu bāytooyiisyēē :Yēyiin wōlooto. ³⁵ Āmātēbi :chii kut kulē, 'Kwaama :teng'et', kuuyu tyichē :Yēyiin wōlooto. -Meewaalee keyy :chii kiriinkēē-taab Yēērusālēēm kuuyu bo :wōlooto Bāytooyiintēēt nyoo wōō. ¹³⁶ -'Meewaalee keyy mbo mēting'uung' i-asante, kuuyu -mēēmuuchē mbo kut iyey buutyoon-tēēt akeenke ām mēting'uung' kulēēliit nto kutuuyiit.

† 5:24 Mat. 6:14-15 †† 5:26 Mat. 18:34 † 5:27 Chuy. 20:14 †† 5:28 Kāālēw. 6:25; 2Bēt. 2:14 †† 5:30 Māārko 9:43-47 †† 5:31 Kiruu. 24:1-4; Mat. 19:7 ††† 5:32 Mat. 19:9; 1Kōōr. 7:10-11 § 5:33 Kāāyiyit. 30:2 §† 5:33 Laawi. 19:12; Kiruu. 23:21 §†† 5:35 Isa. 66:1; Yēyuut. 7:49 §† 5:35 Tyēēn. 48:2; 76:2

³⁷ Yoo 'kēēchāmē kiito ake, kuyēmē imwaay kule: 'Ēē, wuu nyooto.' Nto yoo itāyē, imwaay kule: 'Acha, māwuu nyoo.' Yoo 'keemwaay ng'al chēē siirē chu-utēchu kukwoonēē :choo wōlēē miitē :Kibrōkōsyoontēēt." §†† §†

-Mēēyooku miyootoy

(Luuka 6:29-30)

³⁸ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Kyookas mbo subak /kēēmwooyē kule, 'Koong' āk koong', keelta āk keelta.' ³⁹ Nteenee āmwoowook :anii kule, -mēēkōrōmchi chii nyēē miyaat. Yoo kasyeeching' :chi-ito ake kibkermetuut komosta ake, iwēēkyi komosta nyiin ake kusyeech. ⁴⁰ Nto yoo kākūwēring' :chii kōōk kumāchē kaansuung'uung', imuytoochi mbo nkinee kābuutiit. ⁴¹ Yoo kākēerchiing' :chii koong' ikālābchi tukuukyii ām asiista akeenke, itāsyi asiista ake. ⁴² Nto yoo kāsooming' :chii kiito ake, ikoochi. Nto yoo kēēbēsēēniing' :chii kiy, ikoochi."

Chamateetaab Yēyiin

(Luuka 6:27-28, 32-36)

⁴³ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Kyookas mbo subak /kēēmwooyē kule, 'Ichāmē laatyēeng'uung' ānkiiwēchē buunyoontēēng'uung'! ¹⁸⁴⁴ Nteenee āmwoowook anii kule, ōchāmē buunikwook ānkōō-soochinē choo wusook ¹⁹⁴⁵ sookerkeyiitu Kōōn nyoo miitē kibkōōnkōy. Yēyē :Yēyiin kōōluuchi :asiisnyii biiko choo kāroomēch āk choo miyootēch. Yēyē mbo subak roobta kurōōbēnchi biiko choo kāroomēch āk choo miyootēch. ²⁰⁴⁶ Ōbērē :akweek tōōs mākutuwēnook :Yēyiin yoo ōchāmē baateey biiko choo chāmook ee? Ntēē yēyē :chii ake tukul kuu nyooto. ⁴⁷ Nto yoo ōng'ālōolchinē biiko choo chēēkwook baateey ii, ōnyōōru nee nyēē karaam? Ntēē yēyē :nkicheek choo -mēēnkētē Yēyiin kuu nyooto. ⁴⁸ Churtaat :Yēyiin nyoo miitē kibkōōnkōy, kunyoo, māchāktōōs ōchurtootiin :nkakweek." ²¹

Wōlēē /kēētoorētitooy bānoonik

6 Kimwooy subak :Yēēsu kule, "Ōriib keyy. Mayey :chii ng'ālyoo nyēē karaam ām taayeetaab biiko kumāchē kule sukutook. Yoo kayey kuu nyooto, mānyōōru kiy ām wōlēē mii :Kwaan nyoo miitē kibkōōnkōy. ²²

² Yoo 'kēētoorēt banan, -mēērook ing'asaatee keyy kuu wōloo yēytooy :kiblembechiisyyek ām kooriikaab saayeet āk wōloo bo kēēltaab too, kule sukookaasta :biiko. Kāāmwoowook, mānyōōru kiy ām wōlēē mii :Yēyiin. ³ Nteenee yoo iyēētyēēchinē chiito ake, kumāmāchāktōōs ikany kukas mbo :choor-

§†† 5:37 Mat. 23:16-22; Yāāk. 5:12 §† 5:37 Yāāk. 5:12; Mat. 6:13; Yoowa. 17:15 §† 5:38 Chuy. 21:24; Laawi. 24:20; Kiruu. 19:21 §†† 5:39 Luuka 6:29; Room. 12:17, 19; 1Bēt. 3:9 §†† 5:40 1Kōōr. 6:7; Ibu. 10:34 §§§ 5:43 Laawiik 19:18; Kiruutēk 7:1-2 18 5:43 2Sām. 22:38-43; Tyēēn. 139:21-22 19 5:44 Luuka 6:27-28; Room. 12:20; 1Bēt. 2:20-23 20 5:45 Ēfēēs. 5:1 21 5:48 Laawi. 19:2; Luuka 6:36; 1Bēt. 1:16 22 6:1 Mat. 23:5

weeng'uung'. ⁴ Yooto, mākutuwēniing' :Kōōn nyoo kāsē kiy ake tukul nyēbo wung'aan."

Wōlēē /kēēsooytooy
(Luuka 11:2-4)

⁵ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Yoo ōsooyē, marub :chii ātēbuutēkaab kiblembechiisyek. Kicham :kiblembechiis kusooyē nyēē kātōōnōōn ām koori-ikaab saayeet āk wōloo chaang' :biich, sukung'eet kutook. Kāāmwoowook, kisimkunyōōr :bichoo kiyēē kimāchē. ¹⁶ Nteenee, ikērtōoy keey :inyiing' kō anki-isaay Kōōn nyoo -/mākēēkāsē. Nto yooto mākutuwēniing' :Kōōn nyoo kāsē kiy ake tukul nyēē wunyaat."

⁷ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Yoo ōsooyē, -mōōbōloobōlē kuu biich choo -mēēnkētē Yēyiin kuyu isōōtē :choo kule yoo kāmwooy ng'al chēē chaang', /kēēkāsīyīnē. ⁸ Wuu nyooto kuuyu simkōōnkētē :Kōōn kiyēē -mōōboontē kutoombo mbo kut osaay. ¹⁹ Kunyoo māchāktōōs ōsooyē kule:

Baaba Yēyiin nyoo imiitē kibkōōnkōy, kutōōriit :kaayneeng'uung'. [‡]

¹⁰ Kuyit :bāytooyiisyēēng'uung' kuyeyakay ām wōlēēb ng'wēny :kiyēē imāchē kuu wōloo wuunto ām kibkōōnkōy. ^{‡‡}

¹¹ Ikōōnēēch kiyēē kyoomē ām bēsyo ake tukul. ^{‡‡}

¹² Inyōōwēēch kaat ām choolwookātēēnyoo, kuu yoo kēēnyōōchinē :nkacheek kaat choo choolwookēnchēēch.

¹³ Itiyyēēch /simakeekentech, nteenee isateeneech wōlēē mii :Buunyoontēē. ^{‡‡‡}

¹⁴ Yoo ōnyōōchinē kaat biiko alak choo choolwookēnchook, kunyōōwook kaat :nkine Kōōn nyoo mii kibkōōnkōy. ^{§15} Nto yoo -mōōyēyē kuu nyooto kumānyōōwook kaat :Kōōn." ^{§†}

***Kiriisyēētaab āmiisyēēt**

¹⁶ Kimwooy :Yēēsu subak kule, "Yoo *kirē :chii āmi-isyēēt, kumāmāchāktōōs kusāng'utiitu kuu wōloo yēytooy :kiblembechiisyechaa māchē kule sukukas :biiko. !Kāāmwoowook, kiikunyōōr :bichoo kuyem kiyēē kimāchē. ¹⁷ Nteenee yoo ōkirē āmiisyēēt, kumāchāktōōs ōbārē buutēēkwook, ōwuunē koonyekwook ankooyiil ōtililiitu ^{§18} simēēnkētōok :chii kule ōkirē āmi-isyēēt. Nteenee Kōōn nkityō nyoo -/mākēēkāsē :nyēē inkētē. Nto yooto, mākutuwēniing'."

-Mēētukuulchi keey bāytitaab kōōroni
(Luuka 12:33-34; 11:34-36; 16:13)

¹⁹ Kitas taay :Yēēsu kumwoochi biiko kule, "-Mōō-tukuulchi keey bāytitaab kōōroni kuuyu nyēērēē :ku-

† 6:5 Luuka 18:10-14 †† 6:8 Mat. 6:32 ‡ 6:9 Cherem. 3:19; Mal. 2:10; 1Bēt. 1:17 †† 6:10 Mat. 7:21; 12:50; 21:31-32; 26:39, 42; Yoowa. 6:38 †† 6:11 Mat. 6:24-34 ††† /Kichokēētāsīyinootē ām siruutēk alak ng'aleechu: "Kuuyu inyiing' nyēē ibāytooyiisyē, cheekuuk :kāāmuukēyēēk ānkiitōōrōōt ākookoy. Kuwuuyiit nyooto." ††† 6:13 Mat. 26:41; Māārko 14:38; Luuka 11:4; 22:40, 46; Yoowa. 17:15; 1Tēm. 6:9; 2Tēm. 4:18 § 6:14 Ēfēēs. 4:32 §† 6:15 Mat. 5:24; Māārko 11:25; Luuka 6:37 §†† 6:15 Mat. 18:35 §† 6:17 İsa. 58:5; Mat. 17:20-21; Luuka 2:37; 18:12; Yēyuut. 13:2-3; 14:23

utyek, tuurtōōs /ānkēēchōōrē. ^{§†20} Nteenee ōkōnōrchi keey bāytit ām Kaab Yēyiin wōloo māmiitē :kiy nyēē nyēērēē āmāmii :chōōriin. ^{§†21} Tiyyēē :chii mēt wōloo miitē :bāytinyii.

²² Koong'uung' nyēē ikoochinē bōōrng'uung' lēbkēēyyēēt. Yoo kāstooy :koong'uung' nyēē karaam, iboontē lēbkēēyyēēt. ²³ Nto yoo mākāstooy nyēē karaam, imiitē mēēnān nyēē mā mining'. Kunyi, yoo kāmīs :lēbkēēyyēēt nyoo 'kēēboontē, imiitē mēēnānēēt kutukul!

²⁴ Māmii :chii nyēē imuuchē kōōmēlchiin kirōkōōn āyēēng'. Yoo kasyeem, kulāyē :ake. Kunyoo, mānoomtōōs :yiisyēētaab Yēyiin āk muchastaab beesaan."

Ōmoymooy bāytooyiisyēētaab Yēyiin
(Luuka 12:22-31)

²⁵ Kitas taay :Yēēsu kumwoochi bichoo kule, "Kunyoo, !kāāmwoowook, -mookany kwaamaak mēt kule ō-āmē nee, ōyyēē nee nto kule ōloochē nee. Wōō oob :so-boontaab chii kusiir āmit nto ku sirooy? ^{§†26} Māchē ōkāsēē tāriitēk choo -mēēnkētē kule /kēēchoonsē kule nee /ānkēēkēsīisyē kule nee āmātinyē mbo chookēēn, nteenee bāyē :Kōōn nyoo miitē kibkōōnkōy. Chāmook akweek oob :Yēyiin kusiir tāriitēchoo? ^{§†27} Yoo keeyi-imee keey :chii ng'al chēbo kōōroni ii, ara imuuchē :yooto kutāsyi bēsyoōsyēk chēē minyēē kōōrēēt? ²⁸ Ām nee sōōyīmēē keey ng'aleekaab sirooy? Okas baa, wōlēē wuu :taabta ake tukul ām wuuyēēt! Māchiiryootē sukukaraaniit. ²⁹ Kāāmwoowook, ānkoo kiboon-to :Sōlōmōōn bāytit nyēē tyaa, kimāboonto sirooy chēē kāroorānēch kuu toobtōōchu. ^{§§†30} Nto akweek chu -mōōkoosēēnoo keey kuyem ii, yoo imuuchē :Yēyiin kookaraan toobtōōy choo lēēlōōs nto nyēē mā tyaa kurarach ii, kucham nee wōlēē makoolaaaktaak nkakweek? ^{§§§31} Kunyoo -mooyimee keey kule, '+Makyaam nee?' Nto kule, 'Kēēyyēē nee?' Nto mbo kule, 'Kiiloochē nee?' ³² Biiko choo -mēēnkētē Yēyiin :chēē imoymooyē tukuuchoo tukul, nteenee inkētē :Kōōn nyoo miitē kibkōōnkōy kule misyook akweek ōnyōōru tukuuchoo tukul. ¹⁸³³ Kuchamta :chii kurook bāytooyiisyēētaab Yēyiin ākoo churtaayeet. Yooto, mākurōōrōōt :tukuuk chuut alake. ¹⁹³⁴ Kunyoo, -mooyi-imee keey ng'aleekaab tuun, kuuyu boonto :bēsyoō- taab tuun ng'aleekyii chēē makubooryēē." ²⁰

Masiming'alaalee chii nyēē miyaat
(Luuka 6:37-38, 41-42)

7 Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Masim-ing'alaalee chii nyēē miyaat. ²¹² Yoo 'keeng'alaalee chiito ake nyēē miyaat, ku +/makeeng'alaaleeniing' nkinyiing' kuu nyooto. Nto kiyoo 'kēēyēchi chiito ake, /kēēyēwuung' nkinyiing' kuu nyooto. ²²

§†† 6:19 Yāāk. 5:2-3 §† 6:20 Mat. 19:21; Luuka 12:33; 1Tēm. 6:19 §† 6:25 Filib. 4:6 §§† 6:26 Mat. 10:29-31 §§† 6:29 1Bāy. 10:1-25 §§§ 6:30 Mat. 14:31 18 6:32 Mat. 6:8 19 6:33 1Bāy. 3:11-14; Tyēēn. 37:420 6:34 Chuy. 16:4, 19-20 21 7:1 Room.

³ Ām nee siikāsē :inyiing' sikitivityaa nyēē miitē koong'taab ng'eetaabkoomēt ameekas musukyēēt nyēē miitē koong'ta nyeeng'uung'? ⁴ Imuuchē kule nee imwoochi ng'eetaabkoomēt kule, 'Kany ānēmuung' sikitivityaa ām koong'ta,' nto kutēē yooto tukul kumiitē :musukyēēt koong'uung' nkityō? ⁵ Kiblembechaantaani! Māchāktōōs inēmu kurook musukyēēt nyoo mii koong'uung' nkityō siikaste kāroomin siinēmchi ng'ee-taabkoomēt sikitivityaaanteet ām koong'nyii.

-Mēēntosuur kiy nyēē karaam

⁶ -Mēēkoochi ng'ōōk kiy nyēē churtaat kuuyu wēēkyi-ing' keey ankusankataniing', nto iwiirchi sanayeeukuuk tōōrōōy kuuyu itārtoorē."

Chiito nyoo soomsē, /kiikoochinē

(Luuka 11:1-13)

⁷ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Yoo kēēsoom, /kēēkōōning', yoo kēēchēng'sē, inyōōru, nto yoo kēēng'ēētiisyē, /kēēyootuung'. ⁸ Chiito nyoo soomsē, /kiikoochinē, nyoo chēēng'sē kunyōōru, nto nyoo ing'ēētiisyē, /kēēyootyīnē. ⁹ Ara miitē :chiito ām ak-week nyēē yoo kāsoom :lakwanyii mukaatiit kōōkoochinē rwaanteet? ¹⁰ Nto yoo kamach *burburyoontēēt, kōōkoochi eereeneet? ¹¹ Kunyi, yoo chāmē :biiko buch kōōkoochi lōkōkwaa tukuuk chēē kā-roomēch ii, /keemwa nee nanyuun Yēyiin ām kibkōōnkōy? Mākōōnēm keey :nyoo miisin kukōōn tukuuk chēē kāroomēch yoo kōōsoom!" ††

Kiruutyēēt nyēbo koomānuut

¹² Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Ōyēchinē biiko alak kuu wōloo kātōōmāchē :akweek /kēēyēytoowook. Iyumē :ng'aleechuutēchu kiruutēkaab *Muusa ākoo kāānēētēywēēkaab *wōōrkooyikaab Yēyiin." ‡

Mariich :oreetaab Kaab Yēyiin

(Luuka 13:24)

¹³ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Obeetee oreet nyoo mariich. Mii :kēēlto nyēē baraay nyēē tinyē oreet nyēē baraay. Choong'ēch :biiko chēē bēētēē kēēlooto wēētii ārbub. ¹⁴ Nteenee mii :kēēlto nyēē keweel nyēē tinyē oreet nyēē mariich. Ng'ērinēch :biiko chēē bēētēē kēēlooto tākyinē keey *soboontaab kibchuu-lyo." ††

Wōōrkooyik chēē mābo man

(Luuka 6:43-45)

¹⁵ Kitas taay Yēēsu kumwooy kule, "Ōriibēē keey *wōōrkooyichoo mābo man choo iyēēloonunēē ru-unkuun sumboot nteenee ām moonikwaa ku miyootēch kuu suuyiik. ^{††16} Ōnkētēē bichoo ng'aleek chēē

14:4, 13; 1Kōōr. 4:5; Yāāk. 4:11-12 22 7:2 Māārkō 4:24; Room. 2:1; 14:10-12 † 7:7 Cherem. 29:13-14; Mat. 18:19; 21:22; Yoowa. 15:16; Yāāk. 1:5 †† 7:11 Yāāk. 1:17 ‡ 7:12 Room. 13:8-10; Kala. 5:14 †† 7:14 Luuka 13:24 †† 7:15 Kiruu. 13:1-3; Cherem. 14:13-15; Mat. 24:11, 24; Yēyuut. 20:29; 2Kōōr. 11:13-15; 2Bēt. 2:1; 1Yoowa. 4:1

yēyē. Māyēyē :cheebkateet mbuuniik āmāyēyē :si-ikoowēēt lamayeeek. ¹⁷ Mākyiintōōs keet ake tukul nyoo karaam kuyēyē lokoyeeek chēē kāroomēch nto kēētīn nyoo miyaat kuyēyē lokoyeeek chēē miyootēch. ^{††18} -Mēēmuuchē :kēētīn nyēē karaam kuyey lokoyeeek chēē miyootēch āmēēbērē imuuchē :kēētīn nyēē miyaat kuyey lokoyeeek chēē kāroomēch. ^{††19} Nto keet ake tukul nyoo kāmāchāktōōs kuyey lokoyeeek chēē kā-roomēch āmēēbērē kayey, /kiiluulto /ānkēētōōrchi ma. ^{§20} Kunyoo, ōnkētēē bichoo ng'aleek choo yēyē."

-Mēēwutē :biiko tukul Kaab Yēyiin

(Luuka 13:26-27)

²¹ Kutas taay :Yēēsu kumwoochi rubiikyii kule, "Mēēwutē Kaab Yēyiin :biiko tukul choo mwooyē kule, 'Mokoryoontēēt, Mokoryoontēēt.' Nteenee chēē iwutē baateey ku choo yēyē kiyēē mākyīnē :Baaba ām kibkōōnkōy. ^{§22} Choong'ēch :biiko chēē mākuumwoowo ām bēsyēētaab tabanta kule, 'Mokoryoontēēt, Mokoryoontēēt, ntēē kikyoomtēē lōkōōywēk kaayneeng'uung', kiibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch ānkēēyēyē tukuuk chēē mātēē chu chēbo kwōng'uut!' ²³ Yooto +māāmwoochi :anii bichoo kule, 'Kibng'ōōkisiisyēchu, -māānkētook :anii! Ōng'ēētyēē yu.'" †††

Tēēkiik āyēēng'

(Luuka 6:47-49)

²⁴ Kutas taay :Yēēsu kumwooy kule. "Chii ake tukul nyēē kakas ng'aleekyuu ankurub kukerkeey chii nyēē ng'oom nyēē kitēēkyi kōōnyii kitaweet. ²⁵ Yoo kārōōbēn :roobta kooyiin :āynōōsyēk kutwoor keey :bēēko ānkōōsoonkiy :wusōōnēēt kōyooto, māluulē :kōyoo, kuuyu /kikēētēēkyi yēbo kitaweet. ²⁶ Nto chii ake tukul nyoo kakas ng'aleekyuu amarub, kukerkeey chii nyēē berber nyēē kitēēkyi kōōnyii yēbo ng'aayneet. ²⁷ Yoo kārōōbēn :roobta, kooyiin :āynōōsyēk kutwaarta ng'aayneet ānkōōsoonkiy :wusōōnēēt kōōtkēy, kuluulē :kōōt!"

Kāāmuukēywēēkaab Yēēsu

²⁸ Yu keewaany :Yēēsu kumwooy ng'aleechaa, koolat :biiko ²⁹ kuuyu kimēēnēētiisyē kuu kāānēētikaab kiru-utēk, nteenee kiinēētiisyē ām kāāmuukēywēēk. ^{§†}

Kiisoob :Yēēsu chii nyēbo makereen

(Māārkō 1:40-45; Luuka 5:12-16)

8 Yu kārēkunēē :Yēēsu lekem barak, kurub :biiko chēē chaang'. ² Yooto kuchō :chiito ake nyēē ki-boonto makereen ānkukutunyēē taayeetaab Yēēsu ānkumwooy kule, "Mokoryoontēēt, yoo ichāmē, isoo-boo sāatililiitu kuuyu ānkētē kule imuuchē." ³ Yooto nanyuun kuchuul :Yēēsu āwunyii kutiiny chiichoo ānkumwooy kule, "Āchāmē, kunyi itililiitu!" Kusob :chi-

††† 7:17 Kala. 5:19-23 ††† 7:18 Mat. 12:33 § 7:19 Mat. 3:10; Luuka 3:9; Yoowa. 15:2, 6 §† 7:21 Mat. 21:28-31; 25:11; Room. 2:13; Yāāk. 1:22-25; 2:14-26 §†† 7:23 Mat. 25:12; 2Tēm. 2:19 §† 7:29 Māārkō 1:22

ichoo areet akeenke. ⁴ Nto mii yoo kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, “-Mēētēbii kut imwoochi chii ng'aleechu, nteenee wēēboorchi keey kibkōrōs ānkiikoochi tukuuk chēē kabeelee kōrōsēēk kurub kuu yoo kimwooyē *:Muusa sukōōboor yooto kule 'kēētililiitu.” †

Kiikoosēē keey Yēesu :chii nyēē kimā Yuutāyiin
(Luuka 7:1-10)

⁵ Yu kayit :Yēesu Kaabernaam, kuchō :chiito ake nyēē ki kāāntōōyiintēētaab lukēētaab booryēēt nyēbo Rooma ānkumwoochi Yēesu kule, ⁶ “Mokoryoontēēt, miitē :motwooriintēēnyuu kaa kusubsubē ām kitiintiri.” ⁷ Kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, “Imāchē āchōō anii kang'uong' chāāsoob?” ⁸ Kuwālchi :kāāntōōyiintoonoo Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, ānkētē anii kule māyēmāktōōs iwut :inyiing' kōōng'waanii. Āmiitē :anii ng'wēnyuutaab kāāmuukēywēēk ānkāābāytooy biikaab lukēēt. Yoo kāāmwoochi chii nyēē mii ng'wēnyuunyu kule, ‘Wē’ kuwēētii, nto yoo kāāmwoochi ake kule, ‘Chōō’ kuchōōnii. Yoo kāāmwoochi motwooriintēēnyuu kule, ‘Yey kiy’ kuyēyē. Kunyoo, imwaay baateey ng'ālyoo, yooto mākusob :motwooriintēēng'waanii.”

¹⁰ Yu kakas :Yēesu ng'aleekaab chiichoo, koolat ānkumwoochi bichoo kirubootē inee kule, “!Kāāmwoook, kubooiyit man manaakas yēēt ake *Is-rāyēēliin nyēē ikoosēēnoo keey kuu chiichi. ¹¹ Kāālēēnchook makukwaanee :biiko chēē chaang' koong'asiis āk tinkeey ānkubokwoomchiin ākoo *Abraam, Isaka ākoo Yāākōbō ām Kaab Yēyiin. ^{††12} Nteenee +/mākēētōōrchi mēēnān :biiko choo bēē nyeeng'waa :Yēyiin bokuriirunee ng'wēny.” ‡

¹³ Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kumwoochi kāāntōōyiintoonoo kibo lukēēt kule, “Iyey kaa. Kaakuyeyakay kuu wōloo 'kēēmāktooy kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey.” Nto yooto bakeenke kusob :motwooriintēētaab kāāntōōyiintoonoo. ††

Kiisoob :Yēesu biiko chēē chaang'
(Māārkō 1:29-34; Luuka 4:38-41)

¹⁴ Nto yu kāwo :Yēesu kaytaab Bētērō, kukas cheebyoosyeetaab biikooy nyēbo Bētērō kukāru ānkumnyoonē. ¹⁵ Yu kātiiny :Yēesu āwutaab cheebyoosyaanaa, kusob ānkubāyiis.

¹⁶ Nto miitē bēsyoonoto kosolēny kukararakta :asiista, /kiimutyi Yēesu biiko chēē chaang' chēē kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch. Kyaankung'alaal :Yēesu, kung'ēētyēē :tāmirmiroochoo biiko. Kiisoob mbo biiko tukul chēē kimnyoontōōs. ¹⁷ Kuyityiin :yooto ākoo kiyoo kimwooyē *:wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Isaaya kule,
“Kikālābwēēch nyāliluutēkyoo
ānkōōmuuktoowēēch tānkuusyēēnyoo.” ††

Wuuy :kēēltaab Yēesu
(Luuka 9:57-62)

¹⁸ Nto mii bēsyēēt ake, yu kēēruuuky keey :biiko Yēesu, kumwoochi rubiikyii kule, “Okany kyaay tōōliilēēt keebe biitōōniin.” ¹⁹ Nteenee kuchō :kāānēētiintēēt ake nyēbo kiruutēk ānkumwoochi Yēesu kule, “Kāānēētiintēēt, ārubiiing' :anii ānkoo 'kēēwē ānō.” ²⁰ Kukētyi :Yēesu kule, “Boonto :kimōkōyiinēk ng'wēēnoonik chēē minyē, kuboono :tāriitēk kooriikwaa, nteenee māboonto *:Wēritaab Chii wōlēē imuun-yēē.” †††

²¹ Kumwoochi subak :chiito ake Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, kany kut amuy baaba, nto ārubiiing'.” ²² Nteenee kukētyi :Yēesu chiichoo kule, “Ikany kumuy keey :muuswēk, ankiirubwaa.” †††

Kiyey :Yēesu kuteeman :wusōōnēēt āk bēēko
(Māārkō 4:35-41; Luuka 8:22-25)

²³ Yooto nanyuun, kulaany :Yēesu mwēēnkēēt āk rubiikyii ankuba. ²⁴ Kumii tōōliil kwēēn, kuchō :wusōōnēēt ānkōōsoonkiy mwēēnkēēt. Yooto tukul kumii :Yēesu kāruchi keey. ²⁵ Koong'et :rubiik Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, ntēē kākēēbēku, sār wēēch!” ²⁶ Kumwoochi :Yēesu kule, “Ntēē kōōmuuyē nyēē tēē nyi? Ākoo -mōōkoosēēnoo keey kuyem?” Kung'et ānkōōburyoong'to wusōōnēēt ākoo bēēko. Yooto, kuteeman :wusōōnēēt āk bēēko. ^{§27} Koolat :rubiichoo ankuteebee keey kule, “Chii nee :chiito nyi kāsyinē mbo :wusōōnēēt āk bēy?”

Kiisoob :Yēesu chii nyēē kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch
(Māārkō 5:1-20; Luuka 8:26-39)

²⁸ Nto yu kāwokuyit :Yēesu biitēēt nyiin ake nyēbo tōōliilēēt ām rōōrōōkēētaab Kataara, ^{§†} kuchuwunee :biiko alake āyēēnku kochonkoosyek chēē /kēēmuchinē biiko ānkutākyi keey Yēesu. Kiboonto :bichoo tāmirmirook chēē miyootēch ānkikōrkōrēch miisin nyēē kimāmii :chii nyēē kiimuuchē kumur yooto.

²⁹ Kubōlchi :tāmirmiroochoo miyootēch Yēesu kule, “Imāchēēnēēch nee oō, Lakwataab Yēyiin? Kēēchōō cheenyaliileech acheek kutoombo kuyitu :bēsyēēt nyoo /kiikeekwey?” ^{§††30} Kilēēkitēē yooto :ākwootiitaab tōōrōōk chēē kyookēētē. ³¹ Kusoom :tāmirmiroochoo miyootēch Yēesu kule, “Yoo 'keekweteēch, ikōōnēēch bokiiwut tōōrōōchuut.” ³² Kumwoochi :Yēesu kule, “Obe.” Kuchuwu :tāmirmiroochoo miyootēch bakeenke ānkubokōōwutē tōōrōōchoo. Kōōwutē kuu nyooto, kōōtuultēē keey :tōōrōōchoo tukul lekem kusoor tōōliil ānkubokutōōrchi keey āriit ānkubēk!

³³ Kukāsē :biiko chēē kyookooy tōōrōōchoo ng'aleechaa, kumwēyē ākoy kiriing' ānkwoomchinē biiko ng'aleekaab tōōrōōk āk chēbo bichoo kiboonto

† 8:4 Laawi. 14:2-32; Māārkō 5:43; Luuka 17:14 †† 8:11 Tyēēn. 107:3; Isa. 49:12; Luuka 13:29 ‡ 8:12 Mat. 13:42, 50; 22:13; 24:51; 25:30; Luuka 13:28 †† 8:13 Mat. 9:22, 29; 15:28; Luuka 7:50 †† 8:17 Isaaya 53:4

††† 8:20 2Kōōr. 8:9 ††† 8:22 Mat. 4:20, 22; 9:9; 19:21; Luuka 5:11; Yoowa. 1:43; 21:19-22 § 8:26 Tyēēn. 65:7; 89:9; 107:29; Mat. 14:30-32 §† Mwooyē :siruutēk alake kule 'Kerkeesa' nto 'Keraasa'. §†† 8:29 Māārkō 3:11; 1Kōōr. 15:24

tāmirmirook chēē miyootēch. ³⁴ Kukāsē :biikaab kiri-inkoonoo ng'aleechaa, kung'ēētōōs :tukul bokukas Yēesu. Kunyōōru, kusaaysaay kule kung'eetee saang'waa.

Kāamuukēywēēkaab Yēesu kunyōōchi biiko kaat
(Māārko 2:1-12; Luuka 5:17-26)

9 Yooto kulaany :Yēesu mwēēng' ankwaay āk rubi-ikyii kooyeey Kaabernaam. ² Kuyitē, /kiimutyi chi-ito ake nyēē kisōnkōchoot /kēēkālāboonunēē tiirbeet. Nto bēre kukas :Yēesu kule kiikoosēē keey :bichooto inee, kumwoochi chiichoo kule, "Wēnyoo, kimkim, /kāākēēnyōōwuung' kaat ām choolwookātēēng'uung'." †

³ Yooto, kumwoochi keey :kāānēētikaab kiruutēk kule, "Kāākōōwuuytēē keey :chiichi Yēyiin." ⁴ Kōōnkēt :Yēesu kiyēē kimiiitē kōōsōōtē :bichoo ānkumwooy kule, "Ām nee yu ōsōōtēē moo ng'al chēē miyootēch? ⁵ Kuskus /kēēmwooy kule, /'Kāākēēnyōōwuung' kaat ng'ōōkiswookikuuk' nto /kēēmwooy kule, 'Ng'eet ānkii-wēēsyēt?' ⁶ Ōkāsē ra kule āboontē :anii, *Wēritaab Chii, kāamuukēywēēk ām kōōrooni chēē āmuuchēē ānyōōchi biiko kaat." Yooto bakeenke kumwoochi chi-ichoo kisōnkōchoot kule, "Yyoony ankiinam tiir-beeng'uung', ānkiiwēēchi keey kaa." ††⁷ Kung'eet :chi-ichooto kisōnkōchoot bakeenke ānkuwēēchi keey kaa. ⁸ Yu kakas :biiko chēē kimii yooto ng'aleechaa, kumuuyo ānkusilto Yēyiin nyi kiikoochinē chii kāamuukēy chēē wuu choo.

Chāmē :Yēesu mbo choo -/mākiiriiku
(Māārko 2:13-17; Luuka 5:27-32)

⁹ Yu katas taay :Yēesu āk baannyii, kukas chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Mataayo kumii kēēbuur keryō kōōruruuchē *syuuruut. Yooto, kumwoochi :Yēesu chi-ichoo kule, "Rubwaa." Kung'ēētē bakeenke ānkurubē Yēesu. ‡

¹⁰ Nto yu miitē :Yēesu kwoomiisyē ām kaab Mataayo, kukwa :kāāruruukikaab syuuruut chēē chaang' ākoo biiko alak chēē -/kimākiiriiku bokwoomiis āk Yēesu kuboonto keey rubiikyii. ††¹¹ Nto yu kakas * :Farisaayee kuu nyoo, kuteebē rubiikaab Yēesu kule, "Ntēē ām-isyē :kāānēētiintēēng'woong' āk kāāruruukikaab syuuruut ākoo biich chēē -/mākiiriiku?" ¹² Kukētyi :Yēesu kule, "Chēēng'ootē :biiko choo imnyoontōōs kāānyooyiintēēt. Māchēēng'ootē :choo sobchootiin.

¹³ Ibooru nee :ng'aleechu /kikeesir : 'Ākāykooyē chamateet kusiir kōōsēēk.' †† Kyāāchōōnchinē :anii biiko choo choolwookēnootiin, āmēēbērē choo isōōtē kule churtootiin." †††

Kāānēētiisyēētaab Yēesu nyēē lēēl
(Māārko 2:18-22; Luuka 5:33-39)

¹⁴ Kimii :yēē kikwa :rubiikaab Yoowaana ankuteebēē Yēesu kule, "Ām nee yu kēēkirē :acheek āk *Farisaay-

† 9:2 Tyēēn. 103:3; Māārko 2:5 †† 9:6 Tān. 7:13-14; Yoowa. 5:36 ‡ 9:9 Mat. 8:21-22 †† 9:10 Mat. 11:19; Luuka 15:1-2; 19:7 †† 9:13 Oseeya 6:6 ††† 9:13 Mat. 12:7

eek āmiisyēēt āmākirē :rubiikuuk?" ¹⁵ Kukētyi :Yēesu kule, "-Mēērukuutē keey :chōōrōōnuutēkaab saanteetaab leekwa ām saakweetaab kooyēēy yoo boonto keey saanteetaab leekwa. Makuyit :bēsyēēt nyēē +/mākiinēmunēē saantaanaa wōlēē mii chōōrōōnu-utēkyii, kunyi yooto :yēē makoorkuut keey :chōōrōōnuutēkyii." †††

¹⁶ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "-/Mākēētilē an-keet nyēē tākulēēl /ānkēēkinēē sireet nyēē yoos. Yoo /kakeeyey kuu nyooto kusirinyāktōōs :ankaanaa ānkung'ēti yooto kubarayit :koong'ta miisin. ¹⁷ -/Mākēēroonkyinē mbo kibkeetiis choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē yoos. Yoo /kakeeyey kuu nyooto, kōōtōlē :wōōnkit kuwasta keey :kibkeetiisyek. Nteenee /kēēroonkyinē kibkeetiisyek choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē lēēl, nto yooto kumoomē :kiy tukuuchoo :tukwaay."

Sobē :chii nyoo ikoosēē keey Yēesu
(Māārko 5:21-43; Luuka 8:40-56)

¹⁸ Kutākung'aloolē :Yēesu, kuchō :kāāntōōyiintēēt ake ānkukutunyēē taayeenyii ānkumwooy kule, "Kaakume :chēēbnyuu! Ichōō chēētiinyēē āwung'uung' sukusob." ¹⁹ Yooto, kuwēēto keey :Yēesu chiichoo kuboonto keey rubiikyii.

²⁰ Kirubaat lēt Yēesu :cheebyoosyeet ake nyēē kiki-ikunam bōōrto ake nyēē kisāyē :korotiik ām kēnyiiisyēk taman āk āyēēng'. Yu kāākuriikyii Yēesu, kutiiny *maaseekaab kotootyēētaab sireetaab Yēesu. ²¹ Ki-isōōtoonu :cheebyoosyaanaa kule, "Yoo kāātiiny buch sireenyii āsobē." ²² Yooto kuweech keey :Yēesu kukas cheebyoosyeetkēy ānkumwoochi kule, "Chēē, kimkim! /Kāākiisooobiing' kuuyu 'ikoosēēnoo keey." Kisob :cheebyoosyaanaa bakeenke. ††

²³ Nto yu kēēwut :Yēesu kōōtaab kāāntōōyiintoonu kunyōōr biiko chēē chaang' chēē kimēēysē. Kikuutē :alake kurēēruunēk, kōōnchōōyōōtōōs :chuut. ²⁴ Kumwoochi bichoo kule, "Obe saang'. Manaame :chēēbi nteenee kāruchi keey." Kuroorichi :bichoo Yēesu. †††²⁵ Nto yu kaakuba :bichoo saang', kuwo :Yēesu kisēēnkēētaab lakwanaa, kunam āwut ankoong'eet kōōyyo. †††²⁶ Kiyestee :ng'aleechaa yēēmoonoo tukul.

Kiisoob :Yēesu cheebkoraatiisyek āyēēng'

²⁷ Nto yu kang'eetee :Yēesu yooto, kurub lēt :cheebkoraatiisyek alake āyēēnku. Kikuurchinootē :bichoo barak kumwooyē kule, "Iriireeneech oō, *Mōchōkōrēē-taab Tāwuti." ²⁸ Nto yu kāwokōōwut :Yēesu kō, kuba :nkicheek cheebkoraatiisyechaa kō. Yooto kuteebēē :Yēesu icheek kule, "Ara ōyēnchinē kule āmuuchē :anii āsoobook?" Kuwālchi kule, "Kiiyēnchinē oō, Mokoryoontēēt." ²⁹ Kutabtab :Yēesu koonyekwaa ānkumwoochi kule, "Kuu yoo kōōkoosēēnoo keey, kuyeyakay kuu nyooto." †††³⁰ Kukās :cheebkoraatiisyechaa. Yooto

††† 9:15 Mat. 25:10; Yoowa. 3:29; Yēyuu. 13:2-3; 14:23; Ng'ooong'. 19:7 ‡ 9:20 Laawi. 15:25-27; Mat. 14:36; Luuka 6:19 †† 9:22 Mat. 8:13; Luuka 7:50 ††† 9:24 Yoowa. 11:11-13 †† 9:25 Māārko 5:41 ††† 9:29 Mat. 8:13

nanyuun, kōōkālōonchi :Yēesu bichoo kule, “-Mābōōm-woochi chii ake tukul ng'aleechu.” † ††31 Ānkoo kuwuu nyooto, kibokumwaaytaat :bichoo ng'aleechaa kiyēyē :Yēesu kuyem kōōroonooto kumukuul. ‡

Kiityaach :Yēesu ng'elyebtaab chii

³² Nto yu miitē kubēēchinē keey :mbo Yēesu, /kiimu-tyi Yēesu chiito ake nyēē kiboonto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat. Kikiyey :tāmirmiryoonoo chiichoo kukwiilakay :ng'elyeb nyēē -mēēmuuchē kung'alaal. ³³ Nto yu /kāki-ibēbēeto tāmirmiryoonoo miyaat kung'eetee chiichoo, kootyaak :ng'elyebta kung'alaal :chiichooto. Kiilat :bi-choo kimiitē yooto kumwooyē kule, “Yyē! Manaa-keekas bēsyēēt ake ng'alyoo nyēē tēē nyi ām *Is-rāyēēl.” ³⁴ Nteenee kumwooy * :Farisaayeeek kule, “Yyōōch! Yēyiisyēē :chiichi bāytooyiintēetaab tāmirmirook chēē miyootēch sukōōbēbēeto tāmirmirook chuut.” ††

Wōō :kēsiisyēēt, nteenee ng'eri :kēsiik

³⁵ Kiwēēsyētēē :Yēesu kiriinkōōsyēk āk soong'wēk tukul. Kiinēētiisyootēē kooriikaab saayeeet kwoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk bāytooyi-isyēetaab Yēyiin ānkōōsoobē biiko chēē kiboonto bōōrwoonik chēē makerkeey āk tānkuusyo ake tukul. ††36 Nto yu kakas :Yēesu biiko chēē chaang', kukāsyi ki-isayta kuuyu /kikiisomsoomē ānkunyāliltōōs kuu kēēchiir chēē kābotyi :ākiintō. ††37 Yooto, kumwoochi rubiikyii kule, “Wōō :kēsiisyēēt, nteenee ng'eri :kēsiik. ³⁸ Kunyoo, osoom kutās :Chiitaab yiisyēēt kēsiik alak.”

Kiiyookto :Yēesu lēbkēēyikyii taman āk āyēēng'

(Māārkō 3:13-19; Luuka 6:12-16)

10 Kikuur :Yēesu rubiikyii taman āk āyēēng' ānkōōkoochi kāāmuukēywēk kōōbēbēetooy tāmirmirook chēē miyootēch ānkōōsoobē biiko choo tinyē bōōrwoon alak tukul.

² Lēbkēēyichooto ku chu: Simōōni (nyoo kaayneenyii ake ku Bētērō), ng'eetaabkaamet Antereeya, Yāākōbō araab Sebetaayo kuboonto keey ng'eetaabkaamet Yoowaana. ††33 Filibō ākoo Baatolomaayo, Toomaas ākoo Mataayo kāāruruukiintonoo kibo *syuuruut, Yāākōbō araab Alfaayo ākoo Taataayo, ⁴ Simōōni Kananaayo ⁵ ākoo Yuuta Iskaryoot nyoo kichoku-choomtooy Yēesu. †

⁵ Yooto, kumwoochi kule, “-Moobe wōlēē miitē :biiko choo mā Yuutayeeek āmōōwut kiriinkēēt ake tukul nyēbo biikaab *Samaaryaa, ††16 nteenee obe wōlēē mi-itē :biikaab Isrāyēēl choo kiikubootyo kuu kēēchiir. ††7 Ō-āmtootē kule, 'Kaakuyit :bāytooyiisyēetaab Yēyiin.' ††8 Ōsoobootē choo mnyoontōōs, ōng'ēētootēē meet

choo kiikubēk, osoobē choo boonto *makereenik, ānkōōbēbēetootē tāmirmirook chēē miyootēch. /Kākēēkōōnook kāāmuukēywēēchu buch, kunyi ōkooytooy :nkakweek buch. ⁹ Manamaat :chii *ta-aabuut mbo kisich, *feetaanik nto ku beesaan alak tukul ām mbisinyeenyii. ¹⁰ Manam mbo lool nto ku sira nyēē iliiktēē keey, kwēyōōn nto mbo kirōk, kuuyu yēmē chii nyoo kāākubirto nkuruukyii /kēēkwēchi kiy. †

¹¹ Yoo kōōwut kiriing' nto ku saang'ta ake tukul, ocheeng' kaytaab chii nyēē sikēn ānkōōbuur kayaata ākoy yoo ōbēēchinē keey. ¹² Yoo kōōwut kaab chii, ōsoomchi bērer. ¹³ Nto yoo nyoolchinē /kiibēruur, kun-yōōr kaalyeet. Nto yoo mānyoolchinē /kiibēruur, kutēbi. ††14 Yoo kamataachaak :chii nto kumakas ng'aleekwook, olelekte tēērtit ām kērēēnkōōkwook yoo ōng'ēētyēē kayaata nto kiriinkoonoto kōōboorchii kule tākōōbuurtooy ng'ōōkisng'waa. ††15 Lēyyē, !kāām-woowook, +/mākiing'woonchi bichoo bo kiri-inkoonoto miisin kusiir ng'wooninto nyēē nyōōru :bi-ikaab Komoora āk Sōtōm bēsyoonoo itiiilchinē :Yēyiin ng'aleek biiko ām kōōrēēt.” ††† †††

Nyāliluutēk āk wusiisyēēt

(Māārkō 13:9-13; Luuka 21:12-17; 12:2-9, 51-53; 14:26-27)

¹⁶ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Āyooktook :anii bōōyēyiisyootē okerkeeye kēēchiir chēē miitē suuyiik kwēēn. Kunyoo ōkāsu ānkōōyibē keey ng'wēny. ¹⁸17 Ōriib keey, kuuyu mākōōyooong'tēēnook :biiko kōōk ānkubirook ām wōloo bo kooriikwaa bo saayeeet. ¹⁹18 +/Makiimutaak taayeetaab bāytooyik kubo anii.

Okany kuyēk :nyooto bārooyinto nyēē kōōm-woochinēē bichooto ākoo choo mā Yuutayeeek kiyēē ōyēnchinē. ¹⁹ -Mookany kooyiimaak mētēwoy :kiyēē ōmwooyē nto wōlēē ōmwooytooy kiyooto. +/Mākiiboorwook yooto kiyēē ōmwooyē ²⁰ kuuyu mēēbērē ak-week :chēē +mōōng'ālōolē, nteenee Tāmirmiryēetaab Baaba :nyēē mākung'ālōolē kubuntēēnook. ²⁰

²¹ Makuchaamta :chii ng'eetaabkaamet /keebakach, kuchaamta :chii lakwanyii ānkuwēēkyi keey :lēēkōōk sikiikwaa kuyey /keebakach. ²¹22 Mākuwēchook :biiko kubo anii. Nteenee chiito nyoo kamuyta ankookaaseena keey ākoy tabanta, +/makiiraraach. ²² ²³23 Yoo /kākēēwusēēnook *kiriinkēēt ake, ōmwēchi ake. !Kāāmwoowook, -mōōmuutu kiriinkōōsyēkaab Is-rāyēēl tukul kumānāāyitu * :Wēritaab Chii.” ²⁴

²⁴ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Mā wōō :rubiin-tēēt kusiir kāānēētiintēēnyii āmā wōō :motwooriintō kusiir mokoryoontēēnyii. ²⁵ Nyoolchinē /kēēyēchi rubi-intēēt kiyēē /kēēyēchinē kāāntōōyiintēēnyii, ānku ākoy /kēēyēchi motwooriin kiyēē /kēēyēchinē mokoryoon-tēēnyii. Yoo /kēēkuurēēnoo anii *Bēēlsēbuul

† 9:30 Mat. 20:29-34 †† 9:30 Māārkō 5:43 ‡ 9:31 Māārkō 7:36 †† 9:34 Mat. 10:25; 12:24, 27; Yoowa. 8:48 †† 9:35 Mat. 4:23 ††† 9:36 Kāāyit. 27:17; 1Bāy. 22:17; 2Tēt. 18:16; Ēsēk. 34:5; Seka. 10:2; Māārkō 8:2 ††† 10:2 Luuka 6:13 § Ibooru :kaaynaani ām kuutiitaab Yuutayeeek kule 'nyēē kāng'unoot'. † 10:4 Yoowa. 1:40-44; Yēyuut. 1:13 ††† 10:5 Luuka 10:33 †† 10:6 Cherem. 50:6; Mat. 15:24; Yēyuut. 13:46 ††† 10:7 Mat. 4:17

† 10:10 1Kōōr. 9:14; 1Tēm. 5:18 †† 10:13 Luuka 2:14 ††† 10:14 Yēyuut. 13:51 ††† 10:15 Luuka 10:4-12 ††† 10:15 Toowu. 18:20; 19:1-29; Mat. 11:24; Luuka 10:12 18 10:16 Luuka 10:3 19 10:17 Yēyuut. 5:40; 2Kōōr. 11:24 20 10:20 Luuka 12:11-12 21 10:21 Mat. 10:35; Māārkō 13:12; Luuka 21:16 22 10:22 Mat. 24:9-14; Yoowa. 16:1-4 23 10:22 Luuka 6:22; Yoowa. 15:18-19 24 10:23 Yēyuut. 8:1

ānkāyēku chiitaab kayta ii, kucham nee biiko choo mii kanyuu? † ††

²⁶ -Mōomuyēē choo wusook. +/Makeeng'aany kiy ake tukul nyēē iyēēnoot ānku +/mākiiboor kiy ake tukul nyēē wunyaat. ²⁷ Ōbāroostoo ng'aleechu ā-āmwook kumākāsē :chii /keekas kāroomin. Nto kiyēē /kēē-choomwook, ōkuurtē kukas :biiko tukul. ²⁸ -Mōomuyēē choo bākāchē bōorto āmēēmuuchē kubakach tāmīr-miryēēt. Nteenee ōmuyēē nyoo imuuchē koo-ar-muusee bōorto āk tāmīrmiryēēt maataab kibchuulyo. ²⁹ /Kyooltēē oob kootiitiyēēnik āyēēng' beesaan chēē mābo laat? Ānkoo kuwuu nyooto, -mēēsuuwu mbo :akeenke yoo manaacham :Baaba Yēyiin. ³⁰ Ntēē inkētē mbo :Yēyiin wōlēē tēē :buutēēk ām mētitaab chiito. ³¹ Kunyoo, -mōomuuyē, kuuyu chāmook akwek :Yēyiin miisin kusiir kootiitiyēēn chēē chaang'.

³² Chii nyoo kachamta ām taayeetaab biiko kule chā-moo, +maachamte :nkani chiichooto ām taayeetaab Baaba. ³³ Nto nyoo katayeenaa taayeetaab biiko, +maatayee :nkani taayeetaab Baaba." †††

³⁴ Kitas taay :Yēēsu kumwoochi rubiikyii kule, "-Moosoot kule kyāāchōōntoo :anii tāloosyēēt kōōrēēt, nteenee kyāāyibu ng'ot, ³⁵ kuuyu kichāāwuulyē biiko. Tooytōōs :wēero ākoo kwaan, kutooyo :chēēbto āk kaamet ānkutooyo :koorkēētaab wēēriit ākoo cheebyoosyēetaab biikooy. ³⁶ Mākuwēchē keey :biich chēē tilyōōnuut. ⁵

³⁷ Chii nyoo chāmē kwaan nto kaamet kusiir wōlēē chāmtooo anii, māyēmē :nyoo kuyēk rubiintēenyuu. Nto nyoo chāmē wērinyii nto ku chēēbnyii kusiir wōlēē chāmtooo anii, māyēmē :nkinee kuyēk rubiintēenyuu. ³⁸ Nto chii nyoo kamachamta soboonnyii ^{†††} kubo anii sukuruba, māyēmē :nkinee kuyēk rubiintēenyuu. ³⁹ Nyoo kāyēētyi keey soboontaab kōōroni, mākōōboot soboonnyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonnyii ām kōōroni kubo anii, mākunyōōr *sobootaab kibchuulyo. ^{5†}

⁴⁰ Chiito nyoo kataachaak kaakutaacha nkani, nto nyoo kataacha anii kaakutaach Yēyiin nyoo kiiyookwoo. ⁴¹ Chii nyoo tōrōōchē *wōōrkooyōontēētaab Yēyiin kuuyu wōōrkooyoo, kunyōōru kiyēē /kēē-tuwēnēē wōōrkooyōontēēt. Nto chii nyoo tōrōōchē chiito nyoo churtaat kuuyu churtaat kunyōōru kiyēē /kēētuwēnēē :chiichooto churtaat. ⁴² Kāāmwoowook, chii nyoo kārāmchi mbo bēy rubiintēenyuu ānkoo kumātōokunoot :rubiintonoo, +/mākēētuwēn chichoo."

Kiititiir :Yēēsu Yoowaana

(Luuka 7:18-23)

11 Yu keewaany :Yēēsu kumwoochi rubiikyii taman āk āyēēng' ng'aleechea, kung'eetee yooto ānku-wokōōnēētiisyoot kwaamtaat lōkōōywēk ām kiri-inkōōsyēkaab wōlooto. ² Yu kakas :Bātisāniintēēt Yoowaana nyēē kirataat ng'aleek chēē kimii kuyēyē *:Kāārārōokiintēēt, kumwoochi rubiikyii āyēēng' kule, "Obe wōlēē mii :Yēēsu ankooteebēe yoo inee man :Kāārārōokiintēēt nyoo /kōkēēbērē mākuchō, nto tāku-mii :ake nyēē kēēkānyoonu." ^{3†4} Yu /kabokeeteebēe Yēēsu kuu nyooto, kuwālchi rubiichoo kule, "Oyey ānkubōōmwoochi Yoowaana kiyēē kookas. ⁵ Kāstooy ra :cheebkoraatiisyek, bēēsytēē ra :choo kisōnkō-chootiin, kōōkusobcho :choo bo makereenik, kāsē ra :cheemiinyiisyek ng'aleek, /kookiing'eetee meet choo kikiikuba *kāābkwōombiich /ānkōōkyoomchi mbo nkicheek bānoonik lōkōōywēk chēē kāroomēch. ^{6†6} Kunyi, bōōkiimchi Yoowaana kule ibēruuroot :chii ake tukul nyoo mānēētuyoo batay."

Kiyēē kimwooy :Yēēsu kurubta keey Yoowaana

(Luuka 7:24-28)

⁷ Yu kāākubēēchi keey :rubiichoo kiiyooktooy :Yoowaana, kumwoochi :Yēēsu biiko kule, "Kyōōbēētii bōōkāsē nee ām kōōr nyēē suurkwēēn? Ara ki tōōy-woo nyēē kiimuuchē kōōsooyēn :yoomat yoo kāwus? ⁸ Ara ki chii nyēē kikiilaach sirooy chēē kāroorānēch? Acha, /kēēnyōōrchinē chēē iloohē sirooy chēbo barak kaab bāytooyik. ⁹ Ara kyōōbēētii bōōkāsē ng'oo nanyu-un? Ara ki *wōōrkooyōontēētaab Yēyiin :nyi kibōōnyōōru? Kubooyiit man, kyōōnyōōru wōōrkooyōontēēt nyēē wōō kusiir wōōrkooyoo ake tukul. ¹⁰ Inee :nyoo ng'ālōolēē :Yēyiin ām yoo /kikeesir kule, '+Māāy-ooktē kiiyookiintēenyuu koonto wokuyēytoowuung' kēēlto.' ^{11††} !Kāāmwoowook, māmii :chii kōōroni nyēē wōō kusiir Yoowaana, nteenee wōō :nyoo mā-tookunoot nyēbo laat ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin kusiir inee."

Kitay :biiko chēē chaang' Yoowaana āk Yēēsu

(Luuka 7:30-35)

¹² Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Nto kuchakee yoo kitoowu :Bātisāniintēēt Yoowaana kwōomtooy lōkōōywēk ākoy kura, kiyōōt :bāytooyiisyēētaab Yēyiin ām wusiisyēēt ānkusyēēmē :biiko chēbo wōōrōōryēēt kōōsōrto. ¹³ King'alaalee ng'aleechu *:wōōrkooyik tukul ākoo siruutēkaab *Muusa ākoy mbo nkinee Yoowaana. ¹⁴ Nto yoo ōmuuchē ōyēnchi, inee ku *Eli-ya nyoo /kikēēng'ālōolē kule mākuchō. ^{15†††} Nyoo yēbē yīit kukas.

¹⁶ Kunyoo, +maakerkeeyee nee biich chēē wuu chu? Kerkeey lēēkōōy chēē mii wōlēē chaang' :biich

† 11:2-3 Mat. 3:11-12; 8:1—9:34; 14:3; Yoowa. 1:15, 27; 3:31; 11:27 †† 11:5 Isa. 35:4-6; 61:1; Luuka 4:18 ††† 11:10 Mal. 3:1 ††† 11:10 Luuka 1:76 ††† 11:14 Mal. 4:5-6; Mat. 17:10-13; Luuka 1:17; Yoowa. 1:21

† 10:25 Yoowa. 13:16 †† 10:25 Mat. 9:34 † 10:26 Māārko 4:22; Luuka 8:17 †† 10:28 Tyēēn. 56:4 †† 10:30 Luuka 21:18 ††† 10:33 Māārko 8:38; 2Tēm. 2:12 ††† 10:35 Mat. 10:21; 24:10; Māārko 13:12; Luuka 12:52-53 † 10:36 Miika 7:6 †† 10:37 Mat. 19:29 ††† Mwooyē :yuutēyū kule 'kamakalab murtooywoontēēnyii' yoo /kākēēwēēkyiini ng'ālyoo āk ng'ālyoo. Ām bēsyoōsyē-chooto, ki yoo kakalabaat :chiito *murtooywoontēēt kōōbooru kule miitē /bokēēbākāchē. † 10:39 Mat. 16:24-25; Luuka 17:33; Yoowa. 12:25-26 ††† 10:40 Mat. 18:5; Yoowa. 13:20; Kala. 4:14

āmāchāmē ng'aleekaab chuut yoo /kēēkuurchinē kule,
¹⁷ 'Yoo kakeekuutwaak kurēēruut
 -mōōtuumē,
 kēēlē kēēriiryē,
 otay ōmēēysē.'

¹⁸ Wuu nyooto wōlēē kiyibto :biiko Yoowaana āk anii.
 Kimoomē :Yoowaana āmit chēbo leles nto kuyyēē
 *tifaayiin. Yooto /kēēmwooy kule, 'Boonto *tāmīr-
 miryēēt nyēē miyaat.' ^{†19} Kuchō *:Wēritaab Chii nyēē
 kyoomiis ānkuuyyēē tifaayiiik /kēēlē, 'Kimooroong'nyaa,
 kibōōkityoo ānku choorweetaab kāāruruukikaab *syu-
 uruut āk biich choo -/mākiiriiku.' Nteenee inkētē :chii
 kiyēē yibu :ng'oomnān yoo karub kāānēētēywēēkyuu." ^{††}

**Ng'wooninto nyēē mākunyōōr kiriinkōōsyēk choo ki-
 tay Yēēsu**
 (Luuka 10:13-15)

²⁰ Yooto kung'alaalee :Yēēsu nyēē miyaat kiri-
 inkōōsyēk choo mēēbērē kiweeksee miyootyēēt ānkoo
 kikiikuyeyee :inee wōlooto ng'al chēbo kwōng'uut.
²¹ Kimwooyē kule, "Wuusyō, wēē, kiriinkoonēēb
 Koorasiin āk Beetsaayta! Tyaa, :ng'woonin nyēē mii
 kukānyoonwook akweek choo kyookas ng'al chēbo
 nkoolat choo kyāāyēyē. Nto ki biikaab Tiirō nto ku
 chēbo Sitōōn chēē kyāāyēchinē ng'aleechu bo nkoolat,
 nto kiiloochē sirookaab mēēysō ānkōōbuurēē ayaan-
 teet kōōboor kule kaakuweeksee miyootyēēt. ^{†22} Kiri-
 inkōōsyēchu, !kāāmwoowook, mākunyōōr :biikwook
 ng'wooninto nyēē siirē nyoo nyōōru :biikaab Tiirō
 ākoo Sitōōn bēsyoonoo itiiilchinē :Yēyiin biiko ng'aleek.
²³ Biikaab Kaabernaam, ōbērē :nkakweek +moobe
 kibkōōnkōy? Achicha, ōbēētii kāābkwoombiich! Nto
 /kikiikeeyeyee Sōtōm ng'al chēbo nkoolat, choo
 /kikēēyēwook akweek, nto manaakarb. ^{†24} !Kāām-
 woowook, ōnyōōru :akweek biikaab Kaabernaam
 ng'woonin nyēē siirē nyoo mākunyōōr :biikaab Sōtōm
 bēsyoonoo itiiilchinē :Yēyiin biiko ng'al." ^{††}

Imuunkiyinē biich :Yēēsu
 (Luuka 10:21-22)

²⁵ Nto miitē yoo, kumwooy :Yēēsu kule, "Āsiltiing' iny-
 ing' Baaba Yēyiin, nyoo ibāwu barak āk ng'wēny, ku-
 uyu 'kwēēboorchi biiko choo yibē keey ng'wēny kiyēē
 iwunyēē biiko choo isōōtē kule ng'oomēch.
^{††26} Kōōnkōy, Baaba, kuuyu wuu nyooto :wōlēē imāk-
 tooy :inyiing'.

²⁷ Kikōōno :Baaba kiy ake tukul nyēē āboontē. Baaba
 nkit :nyēē inkētē wōlēē āwuyyē :anii, āmēēbērē mii
 subak :chii nyēē inkētē wōlēē wuu :Baaba, nteenee
 lakwanyii nkit ākoo biiko choo kyaakwey āboorchi."
^{††28} Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Okwaa wōlēē
 āmiitē :anii akweek tukul choo ōchoosyootiin

† 11:18 Mat. 3:4; Luuka 1:15 †† 11:19 Mat. 9:10-11 † 11:21
 Isa. 23:1-18; Ēsēk. 26:1—28:26; Chōōw. 3:4; Āmōōs 1:9; Yoona 3:6-9;
 Seka. 9:2-4 †† 11:23 Isa. 14:13-15; Toowu. 19:24-28 †† 11:24
 Mat. 10:15; Luuka 10:12 ††† 11:25 Isa. 29:14; 1Kōōr. 1:18-29 †††
 11:27 Yoowa. 1:18; 3:35; 10:15

ānkōōng'irook :tukun sāāmuung'wook. ^{§29} Āyēku tala
 ānkāāyibē keey ng'wēny. Kunyi, ōrookēē keey
 muchōōkiinyuu ankookany aneetaak. Yoo kooyey kuu
 nyooto, +mōōmuung'iisyē. ^{§†30} Mānyikisyinē biich
 :muchōōkiinyuu ānku kuskus :yiisyēēnyuu." ^{§††}

Bāwu :Yēēsu bēsyēētaab Sabaato
 (Māārko 2:23-28; Luuka 6:1-5)

12 Nto mii bēsyēēt ake yēē ki *Sabaato, kumur
 :Yēēsu ākoo rubiikyii mbareet ake nyēē kibo
 nkoonuuk. Kyoomootiin rubiikyii :kēmēy yooto, ku-
 toow kuswech mētēwookaab nkoonuuk ankwaam.
^{§†2} Nto bērē kukas *:Farisaayek kuu nyoo, kumwoochi
 Yēēsu kule, "Kas, ntēē miitē :rubiikuuk kwiiryēē kiruu-
 tyēēt nyoo māchāmu /kēēkēsiiy yēē bēsyēētaab
 Sabaato." ^{§†13} Kukētyi :Yēēsu kule, "Manoosuman :ak-
 week, kiyēē kiyey :Bāytooyiintēēt Tāwuti yoo kyoomē
 :kēmēwuut ākoo lukēēnyii? ⁴ Kiwo *Kōōtaab Yēyiin
 /ānkiikoochi mukaatiinek choo /kikēēchāmchinē mbo
 *kibkōōrōs nkit kwaam. Kyaam :Tāwuti mukaatiinechaa
 ānkōōkoochi nkicheek biikaab lukēēnyii kwaam. ^{§†15} Nto
 mbo subak ii, manoosuman :akweek ām siruutēkaab
 *Muusa kule iryēē kiruutēk :mbo kibkōōrōs yoo yēyi-
 isyēē Kōōtaab Yēyiin ām bēsyēētaab *Sabaato
 -/āmākēēyibē kule kaleel? ^{§†16} !Kāāmwoowook, miitē yu
 :chii nyēē wōō kubiir Kōōtaab Yēyiin.

⁷ Nto ōnkētē kiyēē kiibooru :Yēyiin yoo kimwooyē ām
 siruutēk kule, 'Ākāykooyē chamateet kusiir kōōsēēk,'
^{§††} nto kāmōōng'ālōōlēē nyēē miyaat biich chēē mā-
 boonto lēēlis. ^{§†18} Bāwu *:Wēritaab Chii bēsyēētaab
 Sabaato."

Kiisoobiis :Yēēsu ām bēsyēētaab Sabaato
 (Māārko 3:1-6; Luuka 6:6-11)

⁹ Kutas taay :Yēēsu ākoo rubiikyii ākoy kōōto ake
 nyēbo saayee. ¹⁰ Kimiitē kōyooto :chiito ake nyēē
 kisōnkōchoot :āwut. Yooto kuteebēē *:Farisaayek
 chēē kimii kōyooto Yēēsu kule, "Ara chām wēēch :kiru-
 utēk /kiisoobso yēē bēsyēētaab *Sabaato?" Kitēēbē :bi-
 choo kuu nyooto kutēchē Yēēsu subokōōyooong'tēē
 kōōk. ¹¹ Yooto kumwoochi :Yēēsu bichoo kule, "Yoo
 boonto :chii ām akweek kēēchiiryēēnyii ānkōōsuuchi
 :kēēchiiryoonoo ng'wēēn yēē bēsyēētaab Sabaato,
 ichuutu oob bakeenke ām ng'wēēn? ^{§§12} Bo koomānu-
 ut :chii miisin kusiir kēēchiir. Kunyoo, chām wēēch
 :kiruutēk keeyey kiy nyēē karaam bēsyēētaab Saba-
 to." ¹⁸

¹³ Yu keewaany Yēēsu kumwooy ng'aleechaa, kum-
 woochi chiichoo kisōnkōchoot :āwut kule, "Chuul
 āwut." Yu kachuul, kukaramiit kuu nyiin ake. ¹⁴ Kukāsē
 :Farisaayeechaa kuu nyooto, kuchuytooy saang'
 ānkubokuyēchinē Yēēsu ruurumuut koowaang'ta.
¹⁹¹⁵ Nto yu kēēnkēt :Yēēsu ng'aleek chēē kimii :bichoo
 kuchōbē, kung'eetee yooto.

§ 11:28 Mat. 23:4; Yoowa. 7:37; Ibu. 4:1-11 §† 11:29 Isa. 28:12;
 Cherem. 6:16 §†† 11:30 1Yoowa. 5:3 §† 12:1 Kiruu. 23:24-25
 §†† 12:2 Chuy. 20:8-10 §† 12:4 Laawi. 24:5-9; 1Sām. 21:1-6 §†
 12:5 Kāāyit. 28:9-10 §§† 12:7 Osee. 6:6 §§† 12:7 Mat. 9:13

Kiyibchi :Yēesu biiko manta

Kirub :biiko chēē chaang' Yēesu ānkōsooboot bōor-woonik chēē kiboonto :biiko wōlēē wōō. ¹⁶ Nto yooto kōōkālōonchi :Yēesu bichooto, kumāmwoochi chii kiy kurubta keey āk :inee. ¹⁷ Kiyityiin :yooto āk yoo kimwooyē :Yēyiin kubununēē wōōrkooyoontēēt *Isaaya kule,

¹⁸ "Chiinyuu nyēbo yiisyēēt :nyi nyēē kyaakwey.

Āchāmē ānkāang'ērēkyinē.

+Māāng'oobchi Tāmirmiryēenyuu

ānku inee :nyēē mākuuyibchi bōōryōōsyēk tukul manta. ††

¹⁹ Mēēbērē mākuwookuutyēē chii nto kubōloot, āmēēbērē /mākēēkāsīyī kēēltaab too kubōlootē.

²⁰ Mākoy kwiiri tōōywoo nyēē ng'asng'as, nto kōōmiis nōmōryoo nyēē meeymeeya, ākoy kukas kule kēēbēliis :manta.

²¹ Mākōōkoosēē keey inee :biiko tukul ām kōōrēēt kumukuul." †

-Mēēntosuur :chii Tāmirmiryēētaab Yēyiin

(Māārkō 3:20-30; Luuka 11:14-23; 12:10; 6:43-45)

²² Nto mii yoo /kiimutyi Yēesu chiito ake nyēē kiboon-to tāmirmirook chēē miyootēch ankukoraat āmēē-muuchē kung'alaal. Yooto kōōsoob :Yēesu chiichoo kukasta ankootyaak kung'alaal. ²³ Yu kakas :biiko tukul chēē kimii yooto kiyēē kiyeyakay, kumuuyo miisin ānkumwooy kule, "Ara *Kāārārookiintēēt :chiichi nyoo kōkēēkānyoonu?" ^{††24} Nteenee yu kakas * :Farisaayek ng'aleehaa, kumwooy kule, "Māwuu nyoo, ntēē yēyīsyēē :chiichi *Bēēlsēbuul nyoo bāytooyiintēētaab tāmirmiroochooto yoo ibēbēētooy tāmirmiroochu miyootēch." ^{††25} Kuuyu kiinkētē :Yēesu kiyēē kiisōōtē :biichoo, kumwooy kule, "Yoo kaakubar keey :lukēētaab booryēēt nyēbo kōōrēēt ake, kuburyētē :kōōroonoo. Nto yoo kaakukwiil keey :nkinee mbo kiriing' nto ku kayta ake, kuburyētē. ²⁶ Kunyi, yoo ākoo miitē :Kibrōkōsyoon-tēēt kubooriyēē keey nkit ii, kōōyyoonyē man :bāytooyiisyēnyii? ²⁷ Nto yoo āyēyīsyēē :anii *Bēēlsēbuul ābēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch, kuyēyīsyēē ng'oo :rubiikwook yoo ibēbēētooy tāmirmirook chēē miyootēch? Oteebee, baa, akweek kumwooy chēbo man. ²⁸ Nteenee yoo āyēyīsyēē Tāmirmiryēētaab Yēyiin ābēbēētooy tāmirmirook chēē miyootēch kōōbooru kule kōōkuyityook :bāytooyiisyēētaab Yēyiin.

²⁹ Nto subak ii, imuuchāksē kule nee kutur :chiito ake kaytaab murēnēēt ake nyēē tinyē nkuruuk ānkōōnēm tukuukaab chiichooto? Yoo kamarat chiitaab kayta, māturē kōōto." †††

³⁰ Kutas taay :Yēesu kumwoochi biiko kule, "Chii ake tukul nyoo māmii komosnyuu, ku nyooto :nyēē miitē kubāloo. Nto chii ake tukul nyoo māyēētyēēchoo kiiru-

§§§ 12:11 Luuka 14:5 18 12:12 Luuka 13:15-16 19 12:14 Māārkō 11:18; Yoowa. 7:1 † 12:16 Māārkō 5:43 †† 12:18 Mat. 3:17 † 12:21 Isaaya 42:1-4 †† 12:23 Mat. 20:30-31 †† 12:24 Mat. 9:34 ††† 12:29 Isa. 49:24-25

ruukiisyē, ku nyooto :nyēē isērēētē." ^{†††31} Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Kāāmwoowook, /kēēnyōōchinē kaat chiito ām ng'ōōki ake tukul āk kōchōōng'nāt ake tukul, nteenee -/mākēēnyōōchinē kaat nyoo intosuurē Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ³² Chii ake tukul nyoo kang'alaalee *Wēritaab Chii nyēē miyaat, /kēēnyōōchinē kaat, nteenee chii ake tukul nyoo koobuch Tāmirmiryēētaab Yēyiin, ku -/mākēēnyōōchinē nyoo kaat ra nto mbo ām bēsyōōsyēk choo kwoonii." §

³³ Kimwooy subak :Yēesu kule, "Yoo karaam :kēētītu kārōomēch :nkicheek lokoyeekyīi nto yoo miyaat :kēētītu ku miyootēch :nkicheek lokoyeekyīi. Kunyi /kiinkētēē kārōomnyēētaab kēētītu lokoyeekyīi. ^{††34} Ōyēku sōō ng'oomng'ook nyēē tyaa! Choolwookichu, ōmuuchē :akweek omwaay ng'alyoo nyēē karaam bēsyō? Kiyēē chōōnēē kuutiitaab chii ku nyēē mii mētīnyīi. ^{††35} Yoo karaam :mētītaab chii kuyēyē tukuuk chēē kārōomēch, nto yoo miyaat :mētītu kuyēyē tukuuk chēē miyootēch. ³⁶ Kāāmwoowook, makukwaanee chii kubo ng'alyoo nyēē mayemaat nyēē kiikumwooy, yoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek. ³⁷ Kunyi, mā kubēēr :ng'aleekuuk yoo ibēērē keey nto yēmē /kiiruustiing'." §†

+/Mākiing'woonchi biiko choo tāyē Yēesu

(Luuka 11:29-32)

³⁸ Yooto kumwoochi * :Farisaayek alake ākoo kāānēētikaab kiruutēk Yēesu kule, "Kāānēētīntēēt, kēēmāchē iyēwēēch kiy nyēbo kwōng'uut nyēē iboorunēēnēēch kule iboontē kāāmuukēywēēk chēē kwoonēē kibkōōnkōy." ^{††39} Kuwālchi :Yēesu bichoo kule, "Kibrōkōsiis āk choo chuunnyēē Yēyiin :chēē tēēbē /kiiboorchī kiy nyēbo kwōng'uut. Ng'al baatey chēbo kwōng'uut chēē +/mākiiboorchī ku choo kibo wōōrkooyoontēēt Yoona. ^{††40} Kuu yoo kibēēnyēē :Yoona mooyēētaab tyoony bo araray bēsyōōsyēk sōmōk, mā kubēēni :nkinee *Wēritaab Chii ng'wēny bēsyōōsyēk sōmōk. ^{††41} Mākōōyyoong'iis :biikaab Ni-naawi bēsyoonoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek ankooru-usta biiko chēē wuu chutēchu, kuuyu kiweek :icheek yoo kyoomchinē :Yoona lōkōōywēk. Nteenee mii yu ra :nyēē wōō kusiir Yoona. ^{††42} Mākōōyyo :cheebyoosya nyēē kibāytooy kōōrēētaab Sōōy bēsyoonoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek. Makooruusta biiko chēē wuu chutēchu, kuuyu kichōōnēē :inee lōōyin chokuyēbchinē yīit ng'aleekaab ng'oomnān choo kimwoowu :Sōlōmōōn. Nteenee mii yu ra :nyēē wōō kubiir Sōlōmōōn." §†

Imuuchē kōōyēēchi :tāmirmiryēēt nyēē miyaat chiito

(Luuka 11:24-26)

⁴³ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Yoo /kāāki-ibēbēēto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat kuchuwunee chiito, makooombakaatee suurkwēēnēēt nyēē kilay :asiis

††† 12:30 Māārkō 9:40 § 12:32 Mat. 12:24 †† 12:33 Mat. 7:16-18 ††† 12:34 Mat. 3:7 §† 12:37 Yāāk. 3:6-10 §†† 12:38 Yoowa. 6:30 †† 12:39 Mat. 16:1-4 §† 12:40 Yoona 1:17; Mat. 16:21; 27:63 §†† 12:41 Yoona 3:5-10 §†† 12:42 1Bāy. 10:1-10

kuchēeng'ē wōlēē kēemuunyēē. Nto yoo kāmānyōōr wōlēē kāmīny, ⁴⁴ kumwooyē kule, 'Kaykay ayeey wōloo kyāāmīnyē.' Yoo kēēyēēw, kunyōōru wōlooto kumasaat ankuyeytaat nyēē karaam. ⁴⁵ Yooto, kōōyēyēē ānkuwokuchōōntooy keey tāmirmirook alak tisab chēē miyootēch kusiir inee ānkōōwut :tukul chiichooto. Kunyi, miyātiitu :chiichoo kusiir yoo kibo taay. Kunyoo mākuwuuyiit nyooto ām wōlēē miitē :biiko choo kikuchunnyēē Yēyiin." †

Tuubchēēt Yēesu nyēbo man
(Māārko 3:31-35; Luuka 8:19-21)

⁴⁶ Nto yu tākumiitē :Yēesu kung'āloolchinē biiko chēē chaang', chokōōyooonyēē :kaamet ākoo mbo ng'ee-taabkaamet saang' kumāchē kung'āloolchi. ⁴⁷ Kumwoochi :chiito ake Yēesu kule, "Mii :koomēt saang' ākoo mbo ng'eetaabkoomēt kumāchē kung'āloolu-ung'." ⁴⁸ Kuwāl :Yēesu kule, "Ng'oo nyēē moomo anii ānku ng'oo :chēē mbo ng'eetaabiya?" ⁴⁹ Yooto koong'welyeel rubiikyii ānkumwooy kule, "Bichu kēē-boontē keey :chēē mbo ng'eetaabiya ānku mbo moomo. ⁵⁰ Chii ake tukul nyoo yēyē ng'aleek choo māchē :Baaba ām kibkōōnkōy, nyēē ng'eetaabiya anii, cheebiya anii ānku moomo anii." ††

Makerkeey :teng'eeek
(Māārko 4:1-9; Luuka 8:4-8)

13 Nto ām bēsyoonooto kung'eetee :Yēesu kō ānkuwokutēbēē sakaramteetaab Tōōliilēētaab Kalilaaya. ² Yu kēēruuuky keey inee :biiko chēē chaang', kulaany mwēēnkēēt nteenee kiiyyoong'iis :bii-iko chuut tukul sakaramteetaab tōōliilēēt. ³ Kooneet :Yēesu bichoo ng'aleek chēē choong'ēch ām tyoonkōō-choy kule, "Kiwokuyis :kāābātiintēēt ake nkoonuuk. ⁴ Yu kāyis nkoonuuchoo, kōōsuuchi :alake kēēltaab too. Nto tēē yoo kukwa :tāriitēk ankukwey. ⁵ Kōōsuuchi :alake kitaweet wōlēē kitewerer :teng'nyaanteet. Kubi-ityo :choo areet akeenke. ⁶ Nteenee yu kalay :asiista kōōsiis nkoonuuchoo kuuyu kimāmii wōlēē kikwēr-toochinē keey :tiikiitēk. ⁷ Kōōsuuchi :alake wōlēē miitē :kātook. Yu kābiityo :kātoochoo kōōrēewoon nkoonuuk kut kumanaayey āmit. ⁸ Kōōsuuchi :alake teng'eeek chēē kāroomēch. Kibiityo :choo nyēē karaam. Kiyey :alake āmiik chēē ng'eri, kuyey :alake chēē kāykāyēch, nto alak kuyey chēē choong'ēch. ⁹ Nyoo yēbē yiit, kukas."

Kiibāng'boonkyi :Yēesu rubiikyii ng'aleek
(Māārko 4:10-12; Luuka 8:9-10)

¹⁰ Nto mii lētuunoo, kukwoonchi :rubiik Yēesu anku-teebee kule, "Ām nee siing'āloolchinēē :inyiing' biiko tyoonkōōchoy?" ¹¹ Kuwālchi :Yēesu kule, "Kookeek-weyaak akweek ōnkēt kiyēē iyeelaat kurubta keey bāy-tooyiisyēētaab Yēyiin, nteenee /mānāākiilboorchi alak. ^{†12} Chiito nyoo yēyiisyēē kiyēē inkēt +/mākēētāsīy ake. Nto nyoo māyēyiisyēē, +/mākiilbootēē mbo nyoo kā-

boonto. ^{†13} Āmwoowunēē ng'aleek tyoonkōōchoy ku-uyu ānkoo kakasee koong', mākāsē kiy, nto yoo kāyēbchi yiit, kumēēnkētē kiy. ¹⁴ Yityiintōōs ām bichu :kiyoo kimwooyē :wōōrkooyoontēētaab Yēyiin Isaaya kule,

'+Mōōyēbchinē yiit,
āmōōnkētē kiy.
+Mōōkāsēē koong',
āmōōkāsē kiy.

¹⁵ Kuuyu kiyoomcho bichu :mētēwoy,
kiimiiny :bichoo yiitin
ānkiimiis koonyay.

Nto kōmāwuu nyoo,
nto kāsēē koonyekwaa,
kuyēbchinēē yiit yiitiikwaa
ānkōōnkētēē mētēwookwaa ānkuwēēkiis
ānkāāsoob icheek.' ††

¹⁶ Nteenee ōbēruurootiin sōō, :akweek nyēē tyaa chu kāsotooy :koonyekwook ānkuyēbiitē :yiitiikwook.

¹⁷ !Kāāmwoowook, kiikukanyaan *:wōōrkooyikaab Yēyiin chēē chaang' āk biiko chēē chaang' choo chur-tootiin, kule nto kas kiyēē ōmiitē :akweek ōkāsē nteenee maneemuuch. Kukanyaan kule kuyēbchi yiit kiyēē kyookas :akweek nteenee mānēēnkēt kiyooto." †††

Kiibāng'boonkyi :Yēesu rubiikyii tyoonkōōchoonoo
(Māārko 4:13-20; Luuka 8:11-15)

¹⁸ "Kunyi okany baa ābāng'boong'wook tyoonkōō-choonēēb kāābātiintooni kiyisē nkoonu. ¹⁹ Kerkeey :bii-iko alake āk kēēltaab too. Kāsē ng'ālyoontēēt nyēē rubtooy keey bāytooyiisyēētaab Yēyiin āmēēnkēt kiyēē mwooyē :lōkōōywēchoo. Yoo kākō :Kibrōkōsyoontēēt kusārē. ²⁰ Kokerkeey :alake āk kitaweet. Kāsē ng'ālyoontēēt ankutorooch areet akeenke kukāng'ērēkyi. ²¹ Nteenee māchuritēē icheek :ng'ālyoontoonoo, ibuur-tooy nto nyēē mā tyaa, yoo /kākēēwēch /ānkēēwus kubo ng'ālyoontēēt, koochuchuu keey. ²² Kerkeey :bii-iko alake teng'eeek chēē kibiitee :kātook. Kāsē ng'ālyoontēēt, nteenee bēng'tēē tukuukaab kōōrooni āk muchastaab bāytit. Irēewoonē :tukuuchoo ng'ālyoontēētaab Yēyiin kumayey kiy. ^{††23} Kerkeey :biiko alake teng'eeek choo kāroomēch. Kāsē ng'ālyoontēēt ānkukilchi. Yēyiisyēē :alake ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuyi keey kisich, kuyi keey ām alak kukaykay, nto alak kuyi keey miisin."

Tyoonkōōchēētaab suswoo ām mbar

²⁴ Nto mii yoo kumwoochi :Yēesu biiko tyoonkōōchēēt ake subak kule, "King'eeet :chiito ake kuchaan kēbuswēēk chēē kāroomēch mbareenyii.

²⁵ Nto mii kwēēmooy kukāruuyo :biiko, kuchō :buunyoontēēt ānkuyis suswoontēēt ake nyēē wuu nkoonnyoontēēt wōlooto bo mbareen ānkuwēēchi keey.

²⁶ Kibiityiin :nkoonuuchoo āk suswēchoo ankuyey mētēwook. ²⁷ Nto miitē yoo, kumwoochi :motwoorik chiitaab mbareet kule, 'Mokoryoontēēt, 'kiichaan oob

† 12:45 2Bēt. 2:20 †† 12:50 Mat. 6:10 ‡ 13:11 Mat. 11:25

†† 13:12 Mat. 25:29 ††† 13:15 Isaaya 6:9-10 †††† 13:17 1Bēt. 1:10-12 †††† 13:22 1Tēm. 6:9-10

:inyiing' kēbuswēek chēē kāroomēch mbareen? So, kokwaanee ānō :suuswēk?' ²⁸ Kuwālchi :chiitaab mba-reet kule, 'Buunyoontēēt :nyooto koyey ng'aleechaa.' Kumwoochi :motwoorikyii kule, 'Ara keebe :acheek bokiitutu suuswēchoo?' ²⁹ Kukētyi motwoorik kule, 'Acha. Yoo kōōlē boong'ey, ōmuuchē ong'eyte nkoonuuk. ³⁰ Kunyi okany kubiityiin kuu nyooto ākoy yoo /kēēkēsiisyē. Nto yooto +māāmwoochi biiko choo kēsiisyē kulēkwēl suuswēk ankurat /sikeebeel, nto yityo kōōruruuch nkoonuuk ānkuyib kukwa chookē.' " †

Wōlēē nērtooy :bāytooyiisyēētaab Yēyiin
(Māārko 4:30-32; Luuka 13:18-21)

³¹ Kumwooy :Yēēsu tyoonkōōchēēt ake kurubta keyy āk bāytooyiisyēētaab Yēyiin kule, "Kichaan :chiito ake mbareenyii kēbuswoontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē *aritaaliit. ^{†32} Ānkoo ku kēbuswoo nyēē mining' ām kēbus alak tukul chēē /kēēchoonē, biitē ku wōōyiyit kusiir keetiik chuut ānkuyēyē sokonaak chēē tēēkyinē :tāriitēk kooriikwaa."

³³ Kimwooy subak :Yēēsu kule, "Kerkeey :bāytooyi-isyēētaab Yēyiin tukun choo yoo /kakeetankwarta bus kuchututēē busyeeek tukul kukuut."

Kiyēyiisyēē :Yēēsu tyoonkōōchoy ām wōlēē mii :biiko alake
(Māārko 4:33)

³⁴ Kiyēyiisyootēē :Yēēsu tyoonkōōchoy yoo king'āloolchinootē biiko. ³⁵ Kiyityiin yooto :kiyoo kimwooyē *:wōōrkooyootēēt ake kule, "Āmiitē wāāmwoowunēē ng'aleek tyoonkōōchoy, ābooru ng'al chēē kiyyēēlootiin kung'eetee /kakeeyey kōōrēēt." †

Kiibanybaany :Yēēsu tyoonkōōchoonoo kibo suuswoontēēt

³⁶ Yooto, kubakaakta :Yēēsu bichoo ki chaang' ānkuwo kō. Nto tēē yoo kōōnookyī :rubiikyii ankuteebēe in-ee kule, "Mwoowēēch, ibooru nee :tyoonkōōchoonoo bo suuswoontēēt?" ³⁷ Kuwālchi :Yēēsu kule, "Chiichoo kichoonē kēbuswēēchoo kāroomēch ku *Wēritaab Chii. ³⁸ Mbareet ku kōōrēēt, nto nkoonuuk ku biikaab bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Nto suuswoontēēt ku biikaab Kibrōkōsyootēēt. ³⁹ Nto :nyēē kichoonē suuswoontoonoo ku *Kēniintēēt. Kiyēē +/makeekes ku biiko chēē +/mākiitiilchi ng'aleek ām bēsyēētaab tabanta. Nto kēsiik ku malayikaanik. ⁴⁰ Kuu yoo /kēētilē suuswoontoonoo miitē mbareen /ankeebēe maata, kuwuyiitu nyooto ām tabantaab kōōrēēt. ⁴¹ Mākōōyook *:Wēritaab Chii malayikaanikyii chokōōnēmto ām Bāytooyiisyēēnyii :biiko tukul choo tēwēchootē biiko alak āk kibng'ōōkisiis alak tukul. ^{†42} Mākutōōrchi bichoo maata nyēē irikitiitē, wōlēē mābokung'woonchi ankuriirunee ng'wēny. ^{†43} Mākōōluuw :choo churtooti-

in kuu asiista ām Kaab Kwaan. Nyoo yēbē yiit kukas." ††

Karaaran :Kaab Yēyiin

⁴⁴ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Kerkeey :bāytooyiisyēētaab Yēyiin yoo /kakeewunyee tukun chēbo koomānuut mbareen nto tēē yoo kunyōōr :chiito ake ānkōōyēēn subak. Wēētii :chiichoo ām ng'erekweek ānkuwokwaalta tukuukyii tukul chēē boonto ankwaal mbaraanaata." ††

⁴⁵ Kimwooy :Yēēsu subak kule, "Kerkeey :bāytooyi-isyēētaab Yēyiin āk yoo chēēng'ē :chiito ake sanayeeek chēē kāroomānēch, ⁴⁶ nto yoo kānyōōr sanayaanteet akeenke nyēbo koomānuut wokwaalta kiy ake tukul nyēē boonto ankwaal sanayaantaanaata."

Tyoonkōōchēētaab lēkwēlēēt

⁴⁷ Kimwooy subak :Yēēsu kule, "Kerkeey :bāytooyi-isyēētaab Yēyiin yoo keelumta :biiko alake nēētiit tōōliilēēt āriit ankunam *burburiinēk chēē chaang' chēē makerkeey. ⁴⁸ Yoo kaakunyyi :burburiinēk nēētiit, kōōchuut :tēkiik kuchō sakaramteet. Nto yityo kōōbu-ur ng'wēny ānkulēkwēl burburiinēk choo kāroomēch ānkōōkoochi kērēb ānkumēto choo miyootēch. ⁴⁹ Wuu nyooto ām bēsyēētaab tabantaab kōōrooni! Makukwa :malayikaanik ānkulēkwēlunēē biiko choo miyootēch wōlēē mii :choo churtootiin. ⁵⁰ +/Mākēētōōrchi biiko choo miyootēch wōlēē bo maat nyēē irikitiitē wōlēē mākung'woonchi :soboon ankuriirunee ng'wēny."

Kānēētiisyēēt nyēē lēēl āk nyoo kibo kēny

⁵¹ Yu kēēwoong' :Yēēsu kumwooy ng'aleechaa, kuteebēe rubiikyii kule, "Ōkāsē ng'aleechuutēchu?" Kukēt rubiikēy kule, "Ēē, kēēkāsē." ⁵² Yooto nanyuun kumwoochi icheek kule, "Kunyoo, kānēētiin ake tukul nyēē /kiikiineet kurubta keyy bāytooyiisyēētaab Yēyiin, kukerkeey chii nyēē inēmu ām chookēēnyii tukuuk chēē leelach āk chēē yōōsēch."

Kitay Yēēsu :biikaab saang'nyii
(Māārko 6:1-6)

⁵³ Yu keewaany :Yēēsu kōōnēētiisyēē tyoonkōōchoo-choo, kung'eetee yooto. ⁵⁴ Nto lētunoo kuyit Nāāsārēēt wōloo kinērēē. Yooto kōōnēētiis ām *kōōtaab saayeeet. Yu kakas :biiko wōlēē kiinēētiitooy, koolat ankuteebēe keyy kule, "Wōlēē kinyōōrtooy :chiichi ng'oomnātoni āk kāamuukēywēēchu bo kwōng'uut ku ānō? ⁵⁵ So! Mābo nee :wēēriitēnyī kāātoong'iin-toonoo? Mā kaamet nyoo /kēēkuurēē Maaryaa ānku ng'eetaabkaamet oob Yāākōbō, Yōōsēēf, Simōōni ākoo Yuuta? ⁵⁶ Kēēboontē keyy oob mbo cheebkaamet tukul? Kunyi ii, konyoorta ānō :chiichi ng'aleechu tukul?" ⁵⁷ Kitay :bichoo Yēēsu.

Nto tēē yoo kumwoochi :Yēēsu bichooto kule, "-/Mākēēkoonyitē *wōōrkooyoo ām saang'nyii nto

† 13:30 Mat. 3:12 †† 13:31 Mat. 17:20; Luuka 17:6 † 13:35 Tyēēn. 78:2 †† 13:41 Mat. 24:31 †† 13:42 Mat. 8:12

††† 13:43 Tān. 12:3 ††† 13:44 Mat. 19:21; Filib. 3:7-14 † 13:54 Yoowa. 7:15 †† 13:55 Yoowa. 6:42

kōong'waa, nteenee koonyitē :biikaab saang'ta ake." †
⁵⁸ Manaayeyee wōlooto :Yēesu ng'aleek chēē chaang'
 chēbo kwōng'uut kuuyu kimēekoosēē keey :biiko inee.

Ki ng'oo man :Yēesu?
 (Māārko 6:14-29; Luuka 9:7-9)

14 Kikas :Bāytooyiintēt *Ērōōtē /kyoomtooy Yēesu. ² Kumwoochi motwoorikyii kule, "Bātisāniintēt Yooawaana :nyooto nyēē kookung'eetee meet! Kiyooto nyi ōkāsē kuyēyiisyēē kāamuukēywēchoo bo kwōng'uut." ††

³ Kimiitē yēē kichoomnyo :Ērōōtē āk Erootyaa koorkēetaab ng'eetaabkaamet nyēē /kikēēkuurēē Filibō. Kimwoochinē :Yooawaana Ērōōtē kule, "Makaraam 'intii ng'eetaabkoomēt kusobē." Yooto kōōwuruur :Erootyaa Ērōōtē kukerta Yooawaana kōōtaab kibratīsyek. ⁴⁵ Kimāchē yooto :Ērōōtē kubakach Yooawaana nteenee kiiywey biiko, kuuyu kichāmtooy :bichoo kule *wōōrkooyoontēt :Yooawaana. ††

⁶ Nto miitē yēē /kikyoomē saakweet nyēē king'ērēkyinē :Ērōōtē bēsyēēt nyēē /kikēēsichēē, chokutumēē :chēēbtaab Erootyaa taayeetaab biiko. Yooto kung'erech :Ērōōtē kut ⁷ kōōwoolchi keey chēēbooto kule ikoochinē kiyēē kateeb. ⁸ Wokuteebee :chēēboo kaamet nto tēē yoo chokumwoochi Ērōōtē kule, "Āmāchē mētitaab Yooawaana /kēēyibunēēnoo kibseesweet!" ⁹ Yooto kwoorokēn :Bāytooyiintēt, nteenee kuuyu kikiikōōwoolchi keey chēēboo ām taayee-taab tāyēēkyii, kumwaayta /kēēyēchi kiyooto kitēēbē. ¹⁰ Kunyoo /kibokeechwenta mētitaab Yooawaana ām kāābrātīsyō ¹¹ nto yityo /kēēyibchinēē chēēbkēy kibseesweet. Kunam :chēēboo mētooto ānkuyibchi kaamet. ¹² Lētunoo bokumuy Yooawaana :rubiikyii nto yityo bokumwoochi Yēesu.

Kibay :Yēesu biiko chēē kikēēytēē kisyēērōōk muut
 (Māārko 6:30-44; Luuka 9:10-17; Yooawaana 6:1-13)

¹³ Yu /kābokyoomchi Yēesu ng'aleechaa, kung'ēētyēē wōlooto kimii ānkwooyyēē mwēēnkēēt kumāchē kuba yēē kimālēēkit :chii. Nto kukāsē :biiko kuu nyooto, koosaab sakaramteetaab tōōliilēēt kwaalach Yēesu.

¹⁴ Kurēkunēē :Yēesu mwēēng', ankukas biiko chēē ki chaang' miisin, kukāsyi kiisayta ānkōōsoobchi bōōr-wēk. ††

¹⁵ Nto kwiimēnē :kōōrēēt, kōōnookyii :rubiik ānkumwoochi kule, "Ntēē kāākwiimēnē :kōōrēēt ānku suurwēēnyoo :wōli! Mwoochi bichu simkuroot subokwaalaat āmiik chēē kāriibēē moonikwaa." ¹⁶ Kuwāl :Yēesu kule, "Mēērook kuba. Ōkoochi :akweek kiyēē kaam." ¹⁷ Kukētyi :rubiik Yēesu kule, "Ntēē mukaatiinek muut āk *burhuriinēk āyēēng' baateey chēē kēēboontē!" ¹⁸ Kumwoochi :Yēesu kule, "Ōkōōnoo baa āmiichooto." ¹⁹ Kumwooy :Yēesu kule kōōbuur :biiko yoo bo saatyee. Nto miitē yoo kunam mukaatiinekēy muut āk burhuriinēkēy āyēēng' ankukas barak ku-

birchi Yēyiin kōōnkōy. Nto yityo kubcheyaabchey ānkōōkoochi rubiikyii kubchēchinoot biiko. ²⁰ Kyoomiis :bichoo tukul kut kubiyong'iis. Nto bēē kōōruruuchoot :rubiik āmiik chēē /kikiituuchaat, kunyiy kēēboonik taman āk āyēēng'. ²¹ Biiko chēē kyaam āmiichu ku murēnik kisyēērōōk muut /kumānāākiyiitito chēēbyōōsōōk āk lēēkōōk. †††

Kiwēēsyētēē :Yēesu bēēko barak
 (Māārko 6:45-52; Yooawaana 6:15-21)

²² Yooto bakeenke, kōōkiimchi :Yēesu rubiikyii kulaany mwēēnkēēt simkoonto kutākumii :inee kōō-āmiisē biiko. ²³ Nto yoo kāākōō-āmiis bichoo, kootooch nkityō lekemeet ake barak wokusaay. Kwiimēnē :kōōrēēt kutākumii :inee wōlooto nkityō. †††²⁴ Yooto tukul, kikiikuwo :mwēēnkēēt tōōliil kwēēn ānkimiitē kōōsooyēnē :wusōōnēēt. ²⁵ Nto yoo kāng'ēēyēn :kōōrēēt, kuwēēsyētēē :Yēesu bēēko barak ākoy wōlēē kimii :rubiikyii. ²⁶ Nto bēē kukas :rubiikyii kuwēēsyētoonunēē tōōliilēēt, kumuuyo miisin ānkumwooy kule, "Chii ēē, nto āyīin!" Kumwooyē kuu nyooto kōōnchōōytōōs bakeenke nyēē kāākubōōtoon. ²⁷ Yooto kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, "-Mōōmuuyē! Nto yoo anii nyoo." ²⁸ Kukāsē :Bētērō kuu nyoo, kumwooyē kule, "Yoo inyīing' ii, Mokoryoontēt, imwoowoo āwēēsyētēē bēēko barak ākoy wōloo imiitē." ²⁹ Kuwālchi :Yēesu Bētērō kule, "Chōō naas." Kurēkunēē :Bētērō mwēēng' ankootaar bēēko barak ānkutākyyi keey Yēesu. ³⁰ Yu kakas wusōōnēēt, kunyokoriit ānkutoow kuling'taat. Yooto kutooree kāānchōōyto kule, "Wōōy, ānkiisārwoowē, Mokoryoontēt!" ³¹ Kōōyokooyto :Yēesu āwut ankunam Bētērō. Nto tēē yoo kumwoochi kule, "So, ntēē iyābē kuu nyi? -Mēēkoosēēnoo keey?" ³² Nto yoo kaakulaany :tukwaay mwēēng', kuteeman :wusōōnēēt. ³³ Kukutunkyyi :biiko choo kimiitē mwēēng' Yēesu kumwooyē kule, "Kubooyiit man, inyīing' Lakwataab Yēyiin." ††

Kiisooob :Yēesu biikaab Keneesareet
 (Māārko 6:53-56)

³⁴ Nto yoo kaakwaay, bokōōyooonyēē yēē /kikēēkuurēē Keneesareet. ³⁵ Yu kēēnkēt :biikaab wōlooto kule ki Yēesu :nyooto, kukuurootēē biiko soong'wēk chēē ki laatoos. Kikiimutyi Yēesu biiko tukul chēē kimnyoontōōs. ³⁶ Kusoom :bichooto kimnyoontōōs Yēesu kule, "Ichām wēēch kēētiiny buch maaseekaab kotootookaab sireeng'uung'." Kisob :chii ake tukul nyēē kitiiny maaseechaa. †††

Tooytoochiintōōs :mākuutēkaab Yēyiin āk kiruutēkaab Farisaayeeek
 (Māārko 7:1-13)

15 Nto mii bēsyēēt ake, kukwaanee *Farisaayeeek alake āk kāānēētikaab kiruutēk Yēērusālēēm

††† 14:21 Mat. 15:32-39 ††† 14:23 Luuka 5:16 § 14:25 Āyub 9:8 §† 14:26 Luuka 24:37 §†† 14:31 Mat. 6:30; 8:26; 16:8; 17:20 §† 14:33 Mat. 16:16; 27:54; Māārko 15:39; Yoowa. 1:34 §†† 14:36 Mat. 9:20

† 13:57 Yoowa. 4:44 †† 14:2 Mat. 16:14 † 14:3-4 Luuka 3:19-20; Chuy. 20:14; Laawi. 18:16; 20:21 †† 14:5 Mat. 21:26 †† 14:14 Māārko 8:2

ankuteebē Yēesu kule, ² “Ām nee yu mārūbē :rubi-
ikuuk ntāsimumtēkaab mbo kuuko? Ntēē -mēentāsiimē
:icheek āwunnyēk nto āmiisyē?” ¹³ Kuwālchi :Yēesu
kule, “Ntēē ōkwētyinē akweek mākuutēkaab Yēyiin
ankoorub ātēbuutēkaab mbo kuukoong?” ⁴ Kimwooy
oob :Yēyiin kule, ‘Iywey kōōn āk koomēt? †† Chii nyoo
chubē kwaan nto kaamet, kunyoolchinē :meet.’
⁵ Nteenee ōmwooyē :akweek kule yoo kāmwoochi
:chii kaamet nto kwaan kule, ‘Kiito ake tukul nyoo
kātāākōōnook, kukyaasat kubo Yēyiin,’ ⁶ nto yooto
mēēbērē māchāktōōs kooywey sikikyii. Ōmōōntooy
:akweek kuu nyiitēnyī ng’ālyoontēētaab Yēyiin
ankoorub ātēbuutēkwook nkit. ⁷ Ōyēyē keey sōō
kutya kule ōchurtootiin! Kibēēr :wōōrkooyoontō bo
Yēyiin *Isaaya yoo kimwooyē kule:

⁸ ‘Koonyitēēnoo :bichoo kuutu, w,
āmāboontēēnoo moo.

⁹ Ānkoo kasaaya :bichoo, -māākāsyinē,
kuuyu chōōnēē :kāānēētiisyēēng’waa wōlēē mii :bi-
ich buch.’ ††

Nee :nyēē yēyē chiito kumātillilit ām wōlēē mii :Yēyiin?
(Māārko 7:14-23)

¹⁰ Nto miitē yoo, kumwoochi :Yēesu biiko kuyisyi keey
inee nto yityo kumwoochi kule, “Okas baa ng’ālyoon-
tooni: ¹¹ Mēēbērē kiyēē iwutē kuutiitaab chii :nyēē yēyē
chiichoo kumātillilit, nteenee nyēē yēyē kumātillilit ku
kiyoo chōōnēē kuutiinyii.”

¹² Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto,
kōōnookyi :rubiikyii, ānkumwoochi kule, “Kēēnkēt :in-
yiing’ kule kāng’woonchi *Fariisaayeeek :ng’aleechaa
‘kēēmwooyē?” ¹³ Kuwālchi :Yēesu kule, “+/Ma-
keeng’eeeyta keet ake tukul nyēē kimāchoonē :Baaba
nyoo mii kibkōōnkōy. ¹⁴ Kunyi -mooyiimee keey :ak-
week Fariisaayeechaa. Kōryootiin :bichoo. Nto yoo
kēēntōōchi :cheebkoraatyanteet ake ake, kōōsuuch-
inē :tukwaay ng’wēēn.” ††

¹⁵ Yooto kumwooy :Bētērō kule, “Iboorwēēch
ng’aleechaa bo tiliilinto.” ¹⁶ Kuwālchi :Yēesu kule, “So,
ākoo mānōōnkēt kura? ¹⁷ -Mōōnkēt :akweek kule kiy
ake tukul nyoo wēētēē kuut kuwēētii moo ānkuwoku-
wo saang’? ¹⁸ Nto ng’aleek choo kwoonēē kuut kuk-
woonēē :choo mēt ānku chooto chēē yēyē chiito
kumātillilit. ¹⁹ Kiyēē chōōnēē mēt ku kāāsōōtyēwēēk
chēē miyootēch kuu chēbo rumiisyēēt, martaayeeet,
sikornateet, chōōrsēēt, mōlōlchinooyēētaab ng’al āk
ng’ōōmsēēt. ††²⁰ Tukuuk chooto chēē yēyē chiito
kumātillilit. Nteenee yoo koomiis :chiito kumaneen-
tasiim āwut, māyēyē :yooto kumātillilit :chiichoo ām
wōlēē mii :Yēyiin.”

**Kiyēētyēēchi :Yēesu cheebyoosya nyēē kimā Cheebyu-
utayaa**
(Māārko 7:24-30)

²¹ Yu kang’eetee :Yēesu yooto ākoo rubiikyii, kuwo
ākoy kōōrēētaab kiriinkēētaab Tiirō āk Sitōōn. ²² Yooto
kuchōōnchi :cheebyoosyeet ake nyēē kimā Cheebyu-
tayaa. Kibōloobōl kumwooyē kule, “Mokoryoontēēt,
*Mōchōkōrēētaab Tāwuti, ankiiriireena! Mii kōōyimiē
chēēbnuyu :tāmirmiryēēt nyēē miyaat.” ††

²³ Mānāwālchi :Yēesu cheebyoosyaanaa ng’ālyoo
ām baanaa. Yooto kubēēchi :rubiik Yēesu
ankusaaysaay kule, “Mwoochi, naas, kuwēēchi keey
ntēē kābōloobōloot kuu nyi.”

²⁴ Kuwālchi :Yēesu cheebyoosyaanaa kule, “Cheeby-
oos, /kikiyookwooo anii baateey wōlēē miitē :biikaab
*Isrāyēēl choo kēēchiir chēē kiikubootyo.”

²⁵ Kōōnookyi :cheebyoosyeet Yēesu, kukutunyēē taay-
eenyii ānkumwoochi kule, “Ānkiiyēētyēēchoo ōō,
Mokoryoontēēt!” ²⁶ Kulēēnchi :Yēesu, “Makaraam /ki-
inēm āmnyoontēētaab lēēkōōk /ānkēēmetyi ng’ōōkin.”
²⁷ Kuwālchi :cheebyoosyaanaa kule, “Wuu nyooto sinee
ōō, Mokoryoontēēt, ntēē āmē mbo :ng’ōōkin seeserik
yoo āmiisyē :biikwaa.” ²⁸ Yu kāmwooy :cheeby-
oosyaanaa kuu nyooto, kuwālchi :Yēesu kule, “Cheeby-
oos, kuuyu ‘ikoosēēnoo keey miisin, /kāākēēchā-
muung’ kuu wōloo ‘kēēmāktooy.” Kumwooyē :Yēesu
kuu nyooto kusobē bakeenke :chēēbtaab cheeby-
oosyaanaa. ††

**Kiisoob :Yēesu biich chēē chaang’ chēē kimā Yuutay-
eeek**
(Māārko 7:31-37)

²⁹ Nto tēē yoo kung’eetee :Yēesu yooto kumur
sakaramteetaab Tōōlilēētaab Kalilaaya, kiitooch yēē
tōrōōr ānkōōbuur ng’wēny sukōōnēētiis. ††³⁰ /Kikiimu-
tyi biiko chēē chunkutootiin, chēē kōryootiin, chēē
sōnkōchootiin, chēē kirātākiis :ng’ēlyēēbik āk alak chēē
chaang’ /ānkikiioochi taayeetaab Yēesu. Kōōsoob :Yēē-
su bichooto tukul. ³¹ Yu kakas :biiko kung’āloolē :choo
kikirātākiis :ng’ēlyēēbik, kāsobcho :choo kisōnkō-
chootiin, kubeesyet :choo kichunkutootiin ankukasta
:choo kikōryootiin, koolat ānkusilto Yēyiintēētaab *Is-
rāyēēl.

Kibay :Yēesu biiko chēē kikiētyēē kisyēērōōk ang’wan
(Māārko 8:1-10)

³² Nto miitē yoo kukuur :Yēesu rubiikyii ānkum-
woochi kule, “Ntēē kaariiree bichu. Kōōkiibuurtē keey
bēsyōōsyēk sōmōk āmāmii :kiyēē āmē! Mēēbērē
+māāmwoochi kuba kumanaa-am kiy kuuyu imuuchē
kōōmiistoochi :kēmēwuut kēēltaab too.” ††

³³ Kuwāl :rubiikyii kule, “Nto wōlēē sikeenyoorte āmit
chēē yēmē biich chēē tēē chu ām suurkwēēnooni ku
ānō?” ³⁴ Kuteebē :Yēesu kule, “Ōboontē mukaatiinek

† 15:2 Luuka 11:38 †† 15:4 Chuy. 20:12; Kiruu. 5:16 † 15:4
Chuy. 21:17; Laawi. 20:9 †† 15:9 Isaaya 29:13 †† 15:14 Mat.
23:16, 24; Luuka 6:39; Room. 2:19 ††† 15:19 Kala. 5:19-21

††† 15:22 Mat. 20:30-31 § 15:24 Mat. 10:6; Room. 15:8 §†
15:28 Mat. 8:13; 9:22 §†† 15:29 Mat. 5:1 §† 15:32 Māārko 9:36

ata?" Kuwālchi :rubiik kule, "Kēēboontē tisab āk *bur-buriinēk chēē ng'eri."

³⁵ Yooto, kumwoochi biiko kōōbuur ng'wēny nyēē katet keey. ³⁶ Nto tēē yoo kunam mukaatiinechaa tisab āk burburiinēk, nto yu kāākubirchi Yēyiin kōōnkōy, kubcheyaabchey ānkōōkoochi rubiik kubchēchinoot biiko. ³⁷ Kwoomiis :biiko tukul kut kubiyoong'iis. Nto yu kēēruruuchoot :rubiik āmiik chēē king'ēt, koonyiit kērēboonik tisab. ³⁸ Nto laatitaab biiko chēē kyoomiis, ki kisyēērōōk ang'wan /kumānāākiiyiitito chēēbyōōsōōk āk lēēkōōk.

³⁹ Nto mii yoo nanyuun, kōō-āmiis :Yēēsu biiko kubēēchi keey ankulaany :inee mwēēnkēēt ākoo rubiikyii ānkuwooy ākoy saang'ta ake nyēē /kikēēkuurēē Makataan. †

Kitay :Farisaayeeek kōōyēnchi Yēēsu

(Māārko 8:11-13; Luuka 12:54-56; 11:29)

16 Nto miitē bēsyēēt ake, kukwoonchi *Farisaayeeek ākoo *Satukaayeeek Yēēsu kumāchē kutyem. Kimwoochi kuyēchi icheek kiy nyēbo kwōng'uut sukōōnkētēē kule boonto :inee kāāmuukēywēēk chēē kwoonēē kibkōōnkōy. ² Nteenee kuwālchi :Yēēsu kule, "Yoo imēnē, omwooyē :akweek kule, 'Mākumusēs tuun :kōōrēēt, kuuyu arraa :wōliin bo barak.' ³ Nto yoo bo kōōrōōn, omwooyē kule, 'Yiwoot ra, kuuyu kaarraniit :wōliin bo barak ānkutuuluunkēnoot.' Ōnkētē :akweek kiyēē ibooru :wōliin bo barak yoo kaarraniit -āmōōnkētē kiyēē ibooru :ng'aleek chu ōkāsē kuyēyāk-tōōs. ⁴ Biich chēē miyootēch choo kiikutēwēchākiis :chēē tēēbē /kēēyēchi kiy nyēbo kwōng'uut. Ng'aleek baateey chēbo kwōng'uut chēē +/mākiiboorchu ku choo kibo Yoona."

Yooto kubakaakta :Yēēsu bichooto ānkuwēētēē mwēēnkēēt āk rubiikyii. ††

Ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook :Farisaayeeek āk *Satukaayeeek

(Māārko 8:14-21)

⁵ Nto yu kayit tōōliilēēt biitooniin, koosoot :rubiik kule kikiikuwuutyēē mukaatiinek. ⁶ Kumwoochi :Yēēsu kule, "Ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook :Farisaayeeek āk *Satukaayeeek." ⁷ Kung'alaalee :rubiichoo ng'aleechaa ānkumwooy kule, "Kāmwooy kuu nyooto kuuyu man-aakeenamaanu mukaatiinek." ⁸ Nto yu kēēnkēt :Yēēsu kiyēē king'āloolēē :rubiikyii, kuteebee kule, "Mōōkoosēēnoo keey kāroomin? Ām nee yu ōmiitē omwooyē kule manoonamaanu mukaatiinek? ^{†††} Mānōōnkēt kiy ākoy kura? -Mōōsōōtē mukaatiinechaa ki muut choo kyoomē :biiko kisyēērōōk muutu āk kaatuukanik choo kyōōruruuchē kunyiy kērēboonichoo? ^{††††} Nto mbo naas mukaatiinechaa ko tisab choo kwoomē :biiko kisyēērōōk ang'wanu āk kaatuukanik choo kwōōruruuchē kunyiy kērēboonichoo? ^{†††††} Ām nee simōōnkēt kule kāmāang'āloolwook

† 15:39 Mat. 14:13-21 †† 16:4 Mat. 12:38; Luuka 11:16; Yoowa. 6:30 † 16:6 Luuka 12:1 †† 16:8 Mat. 14:31 †† 16:9 Māārko 6:52 ††† 16:9 Mat. 14:20 †††† 16:10 Mat. 15:37

kurubta keey āmiik? !Kāāmwoowook, ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook :Farisaayeechaa āk Satukaayeechaa! ¹² Yooto nanyuun, kōōnkēt :rubiichoo kule mēēbērē kimwoochinē icheek :Yēēsu kuriibēē keey āmiik nteenee kimwoochinē kuriibēē keey kāānēētutuutēkaab Farisaayeeek āk chēbo *Satukaayeeek.

King'oonkyi :Yēyiin Bētērō kule ki ng'oo :Yēēsu

(Māārko 8:27-30; Luuka 9:18-21)

¹³ Yu kāwokuyit :Yēēsu ākoo rubiik rōōrōōkēētaab *kiriinkēētaab Kayisareeya Filiibi, kuteebee rubiikyii kule, "Mwooyē :biiko kule *Wēritaab Chii, ku ng'oo?" ¹⁴ Kuwālchi :rubiik kule, "Mwooyē :alake kule inying' Bātisāniintēēt Yoowaana, kubērē :alake *Eliiya, nto alak kumwooyē kule Cheremnyaa nto ku ake ām *wōōrkooyikaab Yēyiin nyēē kaakung'eetee *kāābkwoombiich." ^{†††} Kulēēnchi Yēēsu, "Nto akweek, ōbērē anii ku ng'oo?" ¹⁶ Kumwooy :Simōōni Bētērō kule, "Inying' *Kāārārōokiintēēt, Lakwataab Yēyiin." ^{††} ¹⁷ Yooto kumwooy :Yēēsu kule, "Simōōni araab Yoona, ibēruuroot. Mā chii :nyēē kāng'oong'uung' ng'aleechu, nteenee Baaba anii nyoo miitē kibkōōnkōy. ¹⁸ Kunyi, +māākuuriing' kule Bētērō ^{†††} ānku +māātēēkyi kitawaani kōōnyuu nyēē -mēēbēlē :Buunyoontēēt. ^{††††} +Māākōōniing' kāāmuukēywēēk chēbo Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Kiy ake tukul nyēē ikērē ām kōōrooni, +/makeeker ām kibkōōnkōy. Nto nyēē iyootē ām kōōrooni, +/makeeyaāt ām kibkōōnkōy." ^{†††††} Yu keewaany :Yēēsu kumwooy kuu nyooto, kōōkiimchi rubiikyii masimkumwaaytaat kule inee :Kāārārōokiintēēt. ^{††}

King'alaalee :Yēēsu meenyii āk ng'eeteenyii bo meet

(Māārko 8:31-33; Luuka 9:22)

²¹ Kuchakee yooto kuwo taay kutoow :Yēēsu kumwoochinē rubiikyii kule ākoy kuwo :inee Yēērusālēēm ānkubuntēē nyāliluutēk chēē chaang' ām āwun-nyēkaab booyik, mbo *kibkōōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk. Kimwooy mbo subak kule ākoy /keebakach inee nto miitē bēsyēētaab sōmōk /king'eetee meet.

²² Yooto kuwēēto :Bētērō Yēēsu komos ānkumwoochi kule, "Acha ōō, Mokoryoontēēt! Mēērook kuyēyākiis :ng'ala chēē wuu choo ām wōlēē imiitē!"

²³ Yooto kōōtuukyi Bētērō batay ānkumwoochi kule, "Sateenaa keey wē, Syeetaani! -Mēēyēku kāānākuut ām wōlēē āmiitē. 'Isōōtē kuu wōlēē isōōtitooy :biiko, āmēēbērē kuu wōloo mātkooy :Yēyiin."

Wuuyinto nyēē buntēē :rubiintēētaab Yēēsu

(Māārko 8:34—9:1; Luuka 9:23-27)

²⁴ Nto tēē yoo kumwoochi :Yēēsu rubiikyii kule, "Chii ake tukul nyoo māchē kurub ng'aleekyuu, kutay kiyēē

§ 16:14 Mat. 14:2; 17:10-13; 21:11 †† 16:16 Mat. 4:3; 14:33; Yoowa. 6:69; Yēyuut. 14:15 ††† Ibooru :kaaynaani kule kitaweet. ††† 16:18 Luuka 22:32; Yoowa. 1:42; 21:15-17; Kala. 2:6-9; Ēfēēs. 2:20 ††† 16:19 Mat. 18:18; Luuka 11:52; Yoowa. 20:23 †† 16:20 Māārko 8:30; 9:9

māchē :mooyēenyii amanyokoriit meet. † Yoo kaakucham kuyey kuu nyooto, kuruba. ††25 Nyoo kāyēētyi keey soboontaab kōōroni, mākōōboot soboonyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonyii ām kōōroni kubo anii, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo. †26 Kāroomnyo nee nyēē nyōōru :chii yoo kēētukuulchi keey tukuukaab kōōroni ānkōōboot soboonyii bo kibchuulyo? Nto kiy nee nyēē imuuchē :chii kuwalee soboonoto? †27 Āmiitē :anii, *Wēritaab Chii wāāchōōnii ām Lēbkēēyyēetaab Baaba āk malayikaanikyii, ānkuchāāyēchi chii ake tukul kurubta keey kiyēē kiikuyey. †28 !Kāamwoowook, mii :biiko alake yu chēē mābēku kumanaakas Wēritaab Chii kuyibu bāytooyiisyēenyii.”

Kiweek :eertaab Yēesu
(Māārkō 9:2-8; Luuka 9:28-36)

17 Nto yu kakeeyta :bēsyōōsyēk lo, kulaang'ta :Yēesu ākoy tulwēēt ake barak, kuboontootē keey Bētērō, Yāākōbō āk Yoowaana ng'etaabkaametiitaab Yāākōbō. †22 Kumiitē wōlooto, kuweek :eertaab Yēesu kukāsē rubiik, koolekecheech kuu asiista. Kileelakiitu :nkicheek sirookyii kule mang'! †3 Yooto kukas :rubiichoo *Muusa āk *Eliiya kwoomē lōkōōy āk Yēesu. †4 Kulēēnchi :Bētērō Yēesu, “Mokoryoontēēt, karaam nyēē tyaa kēēmiitē yuutēyu. Kany ateech kēryōōnik sōmōk, nyeeng'uung', nyēbo Muusa ākoo nyēbo *Eliiya.”

†5 Kutākung'ālōolē :Bētērō, kuchō :boolteet nyēē ki lebkeey miisin ankoolaambuuch icheek ānkuchōōnēē :kuutiit booltaanaata kumwooyē kule, “Lakwanyuu :nyi nyēē āchāmē ānkāāng'ērēkyinē. Kunyoo, ōkāsyinē kiyēē mwooyē.” ††

†6 Yu kakas :rubiichoo kuutiinaa, kumuuyo ānkōōbutyi ng'wēny kukubuy kuut. †7 Kuwo :Yēesu yooto ankutabtab icheek kumwoochinē kule, “-Mōōmuuyē, ōng'ēētyē.” †8 Nto yu kēētōōrōr :rubiichoo mētēwook, māmiitē :chii ake tukul nteenee Yēesu nkit. ††

†9 Yu kimii kurēkunēē lekem, kōōkiimchi :Yēesu rubiichoo kule, “-Mōōmwoochi chii kiyēē kookas, ākoy yoo /kaakiing'eetee *Wēritaab Chii meet.”

Kiineet :Yēesu wōlēē kiwuu :chōōnēetaab *Eliiya
(Māārkō 9:11-13)

†10 Kuteebēē :mbo Bētērō Yēesu kule, “Ām nee naas, sukumwooyē :kāānēētikaab kiruutēk kule māchāktōōs kōōyēēw *Eliiya kurook, nto chōōnii *Kāārōokiiintēēt?”

†11 Kuwālchi :Yēesu kule, “Mwooyē :bichoo man. Intōōwu :Eliiya sukukaramiit :kiy ake tukul. †12 !Kāām-

† Yoo /kākēēwēēkyiin yuutēyu ng'ālyoo āk ng'ālyoo kumwooyē kule 'ankunam murtooywoontēenyii'. Ām bēsyōōsyēchooto, ki yoo kanamaat :chiito murtooywoontēēt kōōbooru kule miitē /bokēēbākāchē. †† 16:24 Mat. 10:38-39; Luuka 14:27; 1Bēt. 2:21 † 16:25 Luuka 17:33; Yoowa. 12:25 †† 16:27 Tyēēn. 62:12; Cherem. 17:10; Mat. 13:41-42; 25:31-46; Yoowa. 5:29; Room. 2:6; Ng'oong'. 22:12 †† 17:1 Mat. 26:37; Māārkō 5:37; 13:3 ††† 17:5 Kiruu. 18:15; Mat. 3:17 ††† 17:8 2Bēt. 1:16-18; Ng'oong'. 1:16 † 17:11 Mal. 4:5-6; Mat. 16:14

woowook, kiikuchō Eliiya ānkimēēnkētē :bichoo, nteenee kiyeyee kiy ake tukul nyēē kimāchē. Nto ām kēēlto nyēē wuu nyooto, makunyalil *:Wēritaab Chii ām āwunnyēkaab bichooto.” †13 Yooto nanyuun kōōnkēt :rubiichoo kule kimiitē :Yēesu kung'ālōolēē Bātisāniintēēt Yoowaana. ††

Imuuchāktōōs :kiy ake tukul ām chii nyoo ikoosēē keey Yēyiin
(Māārkō 9:14-29; Luuka 9:37-43a)

†14 Yu kāākurēk :Yēesu āk rubiichoo, kuba ākoy yoo kimiitē :rubiik chuut alake kuboonto keey biiko chēē kichoong'ēch chēē kikiikōōruruuch keey. Yooto, kuchō :chiito ake ānkukutunyēē taayeetaab Yēesu †15 ānkumwoochi kule, “Mokoryoontēēt, riiree wēriinyuu nyēē boonto mēwuunkook. Iyīmē :bōōroo miisin kutōōrchinē kwaak mā nto ku bēēko. †16 Kāāmutyi rubiikuuk nteenee manaakoomuuch.”

†17 Yooto kumwooy :Yēesu kule, “Kunuurēch sōō, :biiko alake nyēē tyaa. Nto yu manookaaseenaa keey! +Māābuurtok ākoy āyu? +Māāmuuytoohook ākoy āyu? Omutwaa anii wēēroo.” †18 Kōōbēbēēto :Yēesu tāmirmiryoonoo miyaat kung'eetee wēēroo. Yooto, kuroob :wēēroo bakeenke.

†19 Nto miitē yoo kuboonto keey Yēesu āk rubiikyii, kuteebēē :rubiik kule, “So, ām nee simakiimuuch :acheek tāmirmiryoonoo miyaat?” †20 Kuwālchi :Yēesu kule, “Kuyuu -mōōkoosēēnoo keey kāroomin. Kāāmwōowook, nto ōboontē kaakaaseet nyēē mining' nyēē tēē kēbuswoontēetaab *aritaaliit, nto ōmuuchē ōmwoochi tulwooni kule, 'Ng'eetee yu ānkiwē yuun' kung'ēētē. Māmii :kiy nyēē ibēlook. ††21 Mēēmuuchāktōōs :tāmirmiryēēt nyēē wuu nyooto, yoo manoosaay ānkōōkir āmiisyēēt.” ††

King'alaalee :Yēesu subak meenyii āk ng'eetetaab meet

(Māārkō 9:30-32; Luuka 9:43b-45)

†22 Nto yēē kimiitē kubēēsyētē :tukul ām Kalilaaya, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Mii /bokiiyokoochinē *Wēritaab Chii āwunnyēkaab biikaab kōōroni.

†23 +/Makeebakachaa nto miitē bēsyēetaab sōmōk /king'eeteenaa meet.” Kiyey :yooto kwoorookēniis :rubiik miisin. ††

Kikweyta :Yēesu syuuruutaab Kōōtaab Yēyiin

†24 Yu kayit :Yēesu āk rubiikyii Kaabernaam, kukwa :kāāruruukikaab *syuuruutaab *Kōōtaab Yēyiin anku-teebee Bētērō kule, “Mākwēyē :kāānēētiintēēng'woong' syuuruut nyēbo Kōōtaab Yēyiin?” †25 Kuwālchi :Bētērō kule, “Kwēyē.” Kuwo :Bētērō kō, nto baanta nyooto māchē kung'alaal, kumwoochi :Yēesu kule, “Ikāsē :inyiing' kule nee ōō, Simōōni? Ng'oo :nyēē kwēchinē bāytooyikaab kōōroni syuuruut? Lōkōkwaa nto biiko alak?” †26 Kuwālchi :Bētērō kule,

†† 17:13 Mat. 11:14 ††† 17:20 Mat. 13:31; 14:31; 21:21 †† Mātinyē :siruutēk alake kērywoontēetaab 21. ††† 17:23 Mat. 28:6; Māārkō 8:31 †† 17:24 Chuy. 30:13-14

“Kwēchinē :biiko alake.” Kumwoochi :Yēesu kule, “Ākoo tookunoot kule mākwēyē kiy :lēēkōōy. ²⁷ Nteenee yoo simākēekustoochi bichu, iwē ākoy tōōliil ānkiiwiirchi ntawaaniit bēēko. Nto *burburyoontēēt nyoo bo taay-ta inam, ing'aany kuutiinyii. +Meenyoorde āriit beesyaanteet nyēē yēmē kukweytee :biiko āyēēnku syuuruut. Iyibchi bichoo kubo syuuruut nyeenyuu ākoo nyeeng'uung'.”

Ng'oo :nyēē wōō?

(Māārko 9:33-37; Luuka 9:46-48)

18 Nto mii bēsyēēt ake, kuteebee :rubiik Yēesu kule, “Ng'oo :nyēē wōō ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin?” ¹² Kukuur :Yēesu leekwa nyēē mining' kōōy-oong'to keey rubiik ³ ānkulē, “!Kāāmwoowook, yoo kamooweekse ōbuur kuu wōloo wuunto :lēēkōōy chēē minkēēch, mākooy kōōwut :chii ām akweek bāytooyi-isyēētaab Yēyiin. ¹⁴ Kunyi, nyoo yibē keey ng'wēny kuu leekwa, ku wōō :nyooto miisin ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ¹⁵ Nto nyoo tōrōōchē chii nyēē wuu lakwani ām kaayneenyuu, kukaakutoroochaa anii. ¹⁶”

Ōriibēē keey kentaayeet

(Māārko 9:42-48; Luuka 17:1-2)

⁶ Chii nyoo kaken ake nyēē takukuskus ām kāāyēnēēt, kumisiyinē /kēērātyi rwaa nyēē wōō kaat /ānkēētōōrchi araaray kuling'ta. ⁷ Tyaa sōō :ng'woonin-to nyēē mākunyoōr :biiko choo kēntooy biich. Mii :bi-iko chēē makuken biiko alak kutaya, nteenee mākung'woonchi sōō kule nee chiichoo kēnē ake.

⁸ Yoo kēēsākyyiing' :āwung'uung' nto kereen-keeng'uung' itayaa, itilte! Kaykay inyōōru *soboontaab kibchuulyo iboontē āwut akeenke nto ku kereeng' akeenke kusiir iboontē āwunnyēk tukwaay nto ku kērēēnkōōk tukwaay /ānkēētōōrchiing' wōlēē bo maataab kibchuulyo. ⁹ Yoo kēēsākyyiing' koong'uung' itayaa, ilōōtu! Kaykay inyōōru *soboontaab kibchuulyo iyuu kimekoong'nyaa kusiir iboontē koonyek tukwaay /ānkēētōōrchiing' wōlēē bo maataab kibchuulyo.” ¹⁰”

Māmāchē :Yēyiin kubot :chii ake tukul

(Luuka 15:3-7)

¹⁰ Kitas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “Ōriibē keey! -Mōōmōōntooy ake tukul ām chu tākung'ārng'ār. Kubooyiit man, tinyē :icheek malayikaanikwaa chēē boonto keey Baaba ām kibkōōnkōy ākookoy. ¹¹ Yoo boonto :chii kēēchiirēkyii bokol ānkubot :akeenke ii, kuyēyē kule nee? Bākooktooy oob chuut tāmānwookik sokool āk sokool ankuwokucheeng'aat nyoo kābotē? ¹³ Kubooyiit man, ng'ērēchē miisin kubo nyooto akeenke kusiir chuut alak. ¹⁴ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, māchāmē :kōōn nyoo mii kibkōōnkōy kubot mbo :akeenke ām bichooto tākung'ārng'ār.” ¹⁵”

† 18:1 Luuka 22:24 †† 18:3 Mat. 19:14 † 18:4 Mat. 23:12 †† 18:5 Mat. 10:40 †† 18:9 Mat. 5:29-30 ††† Tinyē :siruutēk alake kērēywoontēētaab 11: Kichōōnii :Wēritaab Chii chokōōrāroochē choo kiikubootyo. ††† 18:14 Yoowa. 10:11-15 § 18:14 Luuka 3:6; Room. 15:16; Ibu. 5:9; 2Bēt. 3:9

Choolwookātēēt ākoo nyooyeetaab kaat

(Luuka 17:3-4; Mataayo 16:19)

¹⁵ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Yoo kāchool-wookēnchiing' :ng'leetaabkoomēt iwēētē komos ānkuwēēboorchi lēēluutyēēnyii. Nto yoo kākāsung', 'kukēēyisu inee. ¹⁶ Nteenee yoo kāmākāsung', iwēētē keey chiito ake nto ku biich āyēēng', sukumiitē :biiko āyēēnku nto sōmōku :chēē chāmchiintōōs kule wuu nyooto /sikiitiil ng'ālyoo. ¹⁷ Nto yoo kāmākāsyi bichoo, ōmwoochi booyikaab kanisa ng'aleek tukul. Nto yoo kāmākāsyi booyichoo, ōyib inee kuu wōloo /kēēyibtooy chii nyoo -mēēnkētē Yēyiin nto kuu kāāru-ruukiintēētaab *syuuruut.” ¹⁸”

¹⁸ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Kiy ake tukul nyēē ōkērē ām kōōrooni, +/makeeker ām kibkōōnkōy. Nto kiyēē ōyootē ām kōōrooni, +/makeeyaāt ām kibkōōnkōy. ¹⁹”

¹⁹ Āmwoowook subak kule, yoo kākāsyiin :biiko āyēēnku ām kōōrooni yoo sooyē kumāchē kiito ake, kuyēchinē :Baaba nyoo mii kibkōōnkōy kuu wōlēē kāmāktooy. ²⁰ Yoo kātuuyo :biiko āyēēnku nto ku sōmōk kuyēyiisyēē kaayneenyuu, āboontē keey āk icheck.”

/Kēēnyōōchinē keey kaat

²¹ Nto miitē yoo kuteebee :Bētērō Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, māchāktōōs ānyōōchi kaat ng'eetaabiya areet ata yoo kāchoolwookēnchoo? Ara, ākoy areet tisab?” ²² Kukētyi :Yēesu kule, “-Mēēnyōōchinē kaat areet tisab baateey, nteenee kunyil tāmānwookik tisab āk tisab.” ²³”

²³ Yooto kumwooy :Yēesu kule, “Wuu nyi :bāytooyi-isyēētaab Yēyiin: Kimwoochi :bāytooyiintēēt wootwookikyii kukwa /bokeeng'alaalee wōlēē kiwuu :y-isyōōnuutēkwaa. ²⁴ Kiboonto :wootwookiintēēt nyēē kibo taay bēsēnto nyēē wōō miisin. ²⁵ Nto kuuyu ki wōō :bēsēnoo nyēē kimēēmuuchē kuyaakta, kumwooy :mokoryoontēēt kule /kyaalta wootwookiintonoo āk kanyii tukul kunam wōlēē mii :cheebyoosyeenyii, lōkōkyii āk kiy ake tukul nyēē kiboonto /keeyaaktee bēsēnooto. ²⁶ Kukutunyēē :wootwookiintonoo taay-eetaab mokoryoontēēnyii ankuriiree keey kule, 'Lēyyē, mokoryoontēēt, tēēkōōnoo sōō bārooyinto sāāyooku-ung' bēsēng'uung' tukul.' ²⁷ Kuriiree :mokoryoon-tonoo chiichoo ānkōōmiisyi bēsēnooto kootyaak-taayakay. ²⁸”

²⁸ Nto yu chuytooy :wootwookiintonoo saang' kutu-uyēē wootwookiintēēt nyiin ake. Kiboonto :nyoo bēsēntaab nyiitēnyii nyēē mābo laat. ¹⁸ Yooto kutēyēkyinē nyiin kumāchē kookeet ānkubērē, 'Yook-

§† 18:15 Laawi. 19:17; Kala. 6:1 ††† 18:16 Kiruu. 19:15; Yoowa. 8:17; 2Kōōr. 13:1; 1Tēm. 5:19; Ibu. 10:28 §† 18:17 Room. 16:17; 1Kōōr. 6:1-6; 2Kōōr. 6:17; Tiitō 3:9-11 §†† 18:18 Mat. 16:19; Yoowa. 20:23 §† 18:19 Mat. 7:7 §† 18:22 Toowu. 4:24 §†† 18:23 Mat. 25:19 §†† Kiyēmē :beesaanichu kwaan tuuka kisyēērōōk konom. §§§ 18:27 Luuka 7:42 18 Kiyēmē keey :bēsēnoo āk tuch āyēēng' baateey.

woo bēsēnyuu!²⁹ Kukutuny :nyiin ankusaaysaay murētkēy kule, 'Murooni, tēēkōōnoo bārooyinto ēē, wē, sāyookuung' bēsēng'uung'.³⁰ Nteenee kitāyiis :chiichoo ānkukwēr nyiin ākoy kōōk wokurat ākoy bēsēyēt nyēē kayaaktee bēsēnoo!³¹ Nto yu kakas :wootwookik chuut alake kiyēē kayeyakay, kunērēēkiis miisin ānkubokumwoochi mokoryoontēēng'waa kiyēē kiyeyakay.

³² Yu kakas :mokoryoontēēt ng'aleechaa, kukuur wootwookiintonoo ānkumwoochi kule, 'Iyēku siko-ran. Yu kwēēriirēē keye :inyiing' āmiisuung' anii bēsēnoo kwēēboontē tukul. ³³ So, kwaaming' :nee simeeriiree :nkinyiing' wootwookiintēēt nyiin ake?'^{†34} Kinyēer :mokoryoontoonoo ankunam chiichoo kuk-erta kō kung'woonchi ākoy kuyaakta bēsēntaab biich tukul. ††

³⁵ Kunyi, mākuyēwook :Baaba nyoo mii kibkōōnkōy kuu nyooto yoo -mōōnyōōchinē keye kaat." †

Kiineet :Yēesu kule miyaat :bareetaab kooyēyē
(Māarkō 10:1-12)

19 Yu keewaany :Yēesu kumwooy ng'aleechaa, kung'eetee Kalilaaya ānkutākyi keye yēmēē-taab Yuuteeya. Kisyēbunēē biitēētaab koong'asiis nyēbo āynēētaab Yoortaan. ² Kurub ām wōlooto :biiko chēē chaang' ānkōōsoob choo kimnyoontōōs.

³ Nto tēē yoo, kukwoonchi *:Farisaayeek alake Yēesu kumāchē kutyem, ankuteebēe kule, "Chām wēēch :kiruutēk kukwet :chii koorkēenyii kubo ng'alyoo ake tukul?" ⁴ Kuwālchi :Yēesu kule, "Manoosuman :akweek siruutēk yoo mwooyē kule, yu kitoowu :Yēyiin kuyēyē kōōrēēt, 'Kiyey murēn āk koorko,'^{†15} ānkumwooy kule, 'Kiyooto nyēē yēyē murēn kung'eetee kōōtaab kwaan āk kaamet ankoomut koorkēenyii ānkunoomnyo :tuk-waay kuyēk kiy akeenke.' ††^{†16} Mēēbērē tāku biich āyēēng', nteenee kāākuyēk kiy akeenke. Kunyoo -mēēbēēsyo :chii kiyēē kiikōōnoomnyo :Yēyiin."

⁷ Kuteeb subak :Farisaayeek kule, "Ām nee sukumwooy *:Muusa kule, kusirchinē :saanteet koorkēēt barweet nyēē bārēē kooyēyēto nto kwētē koorkēēt?"^{†18} Kukētyi :Yēesu kule, "Kichāmwook ak-week :Muusa ōkwētē kooruukwook kuuyu wuuyēch :mukuulēywēkwōk. Nteenee kimāwuu nyoo yu kibo taay. ⁹ !Kāāmwoowook, chii nyoo kwētē koorkēenyii ām ng'aleek chēē mānāmē keye āk martaayeet, ānkulē keemut koorkēēt ake, kukaakumarta :chiichoo." ⁵

¹⁰ Yooto kumwoochi :rubiik Yēesu kule, "Yoo ākoo wuu chu :ng'aleek ām wōlēē miitē :murēno āk koorkēenyii kukaykay kumēēmutiis :chii." ¹¹ Kuwālchi :Yēesu rubiikyii kule, "-Mēēmuuchē :chii ake tukul kucham ng'aleechu, nteenee choo kiikung'oonkyi :Yēyiin. ¹² Choong'ēch :ng'aleek chēē yēyē biiko kumākēēsyo. Miitē :alake chēē /kikēēsichē kumēē-muuchē kusich, kukilātē alak :biiko nto alak, kitay

† 18:33 Mat. 5:7†† 18:34 Mat. 5:26 † 18:35 Mat. 6:14-15; Ēfēēs. 4:32; Kolos. 3:13; Yāāk. 2:13 †† 19:4 Toowu. 1:27 †† 19:5 Toowu. 2:24 ††† 19:5 Ēfēēs. 5:31 ††† 19:7 Kiruu. 24:1-4; Mat. 5:31 § 19:9 Mat. 5:32; 1Kōōr. 7:10-11

kēēsēyēt kubo bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Nyoo imuuchē kucham, kucham."

Biiko chēē iwutē bāytooyiisyēētaab Yēyiin?
(Māarkō 10:13-16; Luuka 18:15-17)

¹³ Nto miitē yoo, /kiimutyi Yēesu lēēkōōk kule kuti-inyēē āwunnyēk kōōbēruur. Nteenee kiiburyoong'to :rubiikaab Yēesu bichoo. ¹⁴ Kumwoochi :Yēesu kule, "-Mooraany, nteenee ōbāroochi lōkōchu minkēēch kukwa wōlēē āmiitē, kuuyu biiko chēē wuu chuutēchu :chēē iwutē bāytooyiisyēētaab Yēyiin." ^{†15} Yooto, kōōbēruur lōkōchoo, nto yityo kuwēēchi keye.

Wuuy kōōwut :chii nyēē boonto bāytit Kaab Yēyiin
(Māarkō 10:17-27; Luuka 18:18-27)

¹⁶ Nto miitē bēsēyēt ake kuchō :chiito ake ankutee-bee Yēesu kule, "Kāānēētiintēēt, nee :nyēē karaam nyēē māchāktōōs ayey sāānyōōru *soboontaab kibchuulyo?" ¹⁷ Kuwālchi :Yēesu kule, "Ām nee yu 'kee-teebeenaa kurubta keye kiy nyēē karaam? Yēyiin baatēy :nyēē karaam. Nto yoo imāchē siiminy nyēē karaam, iriib kiruutēkaab Yēyiin." ¹⁸ Kuteebēe :chiichoo Yēesu kule, "Imwooyē kiruutēk nkōchō?" Kulēēnchi :Yēesu, "-Meebakach chii, -meemarte, -mēēchōōrsē, -mēērātyi chii ng'wiiynan, ¹⁹ iywey kōōn āk koomēt ankiicham laatyēng'uung' kuu wōloo ichāmtooy keye." ^{††} ^{††} ^{††20} Kumwooy :chiichoo kule, "Ntēē ārubē kiruutēchu tukul. Ara nee nyēē taakustaat?"

²¹ Kuwālchi :Yēesu kule, "Yoo imāchē siichurte, wee-alte kiy ake tukul nyēē iboontē ānkiikoochi bānoonik kiyēē 'kēēnyōōru. Yoo 'keyey kuu nyooto, irubwaa. +Mēēnyōōru bāytit nyēbo man ām Kaab Yēyiin." ^{††22} Yu kakas :chiichoo kuu nyoo, kusimikta nyēē kāng'woonchi, kuuyu ki wōō :bāytit nyēē kiboonto. ^{§†}

²³ Nto tēē yoo kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, "Wu-uy sōō kule nee kucham :chiito nyēē boonto bāytit bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ²⁴ !Kāāmwoowook, nyum-nyum kōōwut *:tembes koong'taab sintaaniit kusiir kōōwut :chii nyēē boonto bāytit Kaab Yēyiin." ²⁵ Yu kakas :rubiik ng'aleechaa, kumuuyo miisin ānkumwooy kule, "Ara ng'oo, naas, :nyēē imuuchē /ki-iraraach?" ²⁶ Yooto kōōrōōtoot :Yēesu rubiichoo ānkumwooy kule, "Mēēmuuchāktōōs :ng'aleechu ām wōlēē mii :chiito, nteenee imuuchāktōōs :kiy tukul ām wōlēē mii :Yēyiin." ^{§††}

Kiyēē nyōōru :biiko choo kaakurub Yēesu
(Māarkō 10:28-31; Luuka 18:28-30)

²⁷ Yooto, kumwooy :Bētērō kule, "Kēēnyōōru nee :acheek chu kookeebakaakte kiy ake tukul ankeerubi-ing'?" ²⁸ Kumwoochi :Yēesu kule, "!Kāāmwoowook, yoo bāytooyiisyē *:Wēritaab Chii āk Yēyiin ām kōōrēēt nyoo lēēl, +mōōbāytooyiisyē :akweek rubiikyuu tamanu

§† 19:14 Mat. 18:3 ††† 19:19 Chuytaayeet 20:12-16; Kiruutēk 5:16-20; Laawiik 19:18 §† 19:19 Chuy. 20:12-16; Laawi. 19:18 ††† 19:19 Māarkō 12:31 †† 19:21 Mat. 8:21-22; Luuka 12:33 §† 19:22 Tyēēn. 62:10 §†† 19:26 Toowu. 18:14; Āyub 42:2; Cherem. 32:17; Luuka 1:37; 18:27

āk āyēēng'. +Mōōtiilchinē ng'aleek ārootunwēēk taman āk āyēēng' chēbo Isrāyēēl. †²⁹ Nto chii ake tukul nyēē kaakubakaakta koorin nto mbo ng'eetaabkaamet nto mbo cheebkaamet nto kwaan nto kaamet nto lēēkōōk nto ku mbareenik kubo anii, mākunyōōr tuku- uchoo kunyil bokol nto miisin, mākunyōōr *soboon- taab kibchuulyo. ††³⁰ Nteenee biiko choo yibē keey barak ām kōōrooni mākubooyiit lēt ām Kaab Yēyiin, nto choo yibē keey ng'wēny ām kōōrooni mākubooyiit taayta ām Kaab Yēyiin." ‡

Biikaab yiisyēēt ām mbareetaab musābiibuunēk

20 Kitas taay :Yēēsu kumwooy tyoonkōōchēēt ake kule, "Wuu nyi :bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Kimii :chiito ake nyēē kiboonto mbareenyii nyēbo *musābi-ibuunēk. Kimusta :chiichoo bēsyēēt ake kōōrōōn wokucheeng' biiko chēē kāyēchi yiisyēēt ām mbaraanaa. ² Yooto kukāsyiin :chiichoo āk biikaab yi-isyēēt kule mākwēchi bichoo to beesaanik chēē /kikēyēyiisyēē ām bēsyēēt akeenke. Yooto nanyuun kukwēr bichoo mbareen.

³ Nto yēē ki āsiiswēk sōmōk chēbo kōōrōōn, kuwo :chiichoo wōlēē kiiruruukyinē keey :biiko kumāchē yi-isyēēt. ⁴ Kumwoochi chiichoo bichoo kule, 'Obe :nkak- week bōōyēyiisyē mbareeng'waanii, sākawēwook kiyēē yemaat.' ⁵ Kuba :bichoo.

Kiiyēyē :chiichoo yooto āsiiswēk chēē kimāchē kuyitē lo āk yēē kimii āsiiswēk sokool wokukwēr biiko alak. ⁶ Chokuwo subak yēē kimāchē kumii :asiista taman āk akeenke. Kunyōōr subak biiko alak chēē kimii kēēy- oong'iis. Kuteebee choo kule, 'Ām nee yu sōōyooonyēē :akweek yu kwiimēn?' ⁷ Yooto kuwāl :bichoo kule, 'Kēēmiitē yu kuuyu māmii :chii nyēē kaakusireech kēēyēchi yiisyēēt.' Kumwoochi :chiichoo bichoo kule, 'Okwaa :nkakweek bōōyēyiisyē ām mbareeng'waanii.'

⁸ Nto yu karakta :asiista, kumwoochi :chiichoo kibo mbaraanaa chiinyii nyēē kiiyyoonkyinē yiisyēēt kule, 'Kuur biikaab yiisyēēt tukul ānkiikwēchi beesaanikwaa choo kāyēyiisyēē. Itoowunēē choo /kākēēsirē lēt anki- itas taay ākoy choo /kākēēsirē taay.' ††¹⁹ Yooto nanyuun, kukwa :biikaab yiisyēēt choo /kikēēsirē asiistaab taman āk akeenke /ānkēēkwēchi beesaanik chēē /kikēyēyiisyēē bēsyēēt akeenke. ¹⁰ Nto yu kakwa :choo /kikēēnyōōyēē /kēēsirē, kubērē tōōs +/mākēēk- wēchi chēē chaang' kusiir chuut, nteenee /kikēēkwēchi icheek tukul beesaanik chēē /kikēyēyiisyēē bēsyēēt akeenke. ¹¹ Kutoow :akeenke kuwookuutyēē chiitaab mbareet ¹² kumwoochinē kule, 'So, ntēē kāyēyiis :bichu /kātākēēsirē asiista akeenke buch, ānkii- āyēēchēēnēēch acheek chu kakaamee keey yiisyēēt ānkēyōōtu asiistaab bēēt?'

¹³ Kuwālchi :chiitaab mbareet chiichoo to kule, 'Lēyyē, tilyaani, nee :nyēē miyaat? Kākēēkāsiiinē oob kule +/mākēēkwēwuung' beesaanik chēbo bēsyēēt akeenke? ¹⁴ Wēēchi keey! Kaacham ākwēchi chiito ny-

† 19:28 Mat. 25:31; Luuka 22:30; 1Kōōr. 6:2; Ng'oong'. 3:21 †† 19:29 Mat. 6:33; 10:37; 25:46 ‡ 19:30 Mat. 20:16 †† 20:8 Laawi. 19:13; Kiruu. 24:15

oo kāchōōnii lēt beesaanik chēē tēē cheekuuk. ¹⁵ Ākoo -māāboontē :anii kāāmuukēywēēk ayeyee beesaanikyuu kiyēē āmāchē ayeyee? Nto katuuyiitiing' keey :moo kubo mooyēēnyuu nyēē lēēl oō? "

¹⁶ Yooto kooteryeech :Yēēsu kule, "Nteenee biiko choo yibē keey ng'wēny mākubooyiit taayta, nto choo yibē keey barak mākubooyiit lēt." ‡

Nyēbo sōmōk kung'ālōolēē :Yēēsu meenyii āk ng'ee- teenyii

(Māārkō 10:32-34; Luuka 18:31-34)

¹⁷ Nto yu kimiitē :Yēēsu kōōtōōchē Yēērusālēēm kuwēeto rubiikyii taman āk āyēēng' komos ānkum- woochi kule, ¹⁸ "Kookas, kēēmiitē kēēbēētii ākoy Yēērusālēēm. +/Mābokiiyokoochi *Wēritaab Chii mbo kibkōōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiruutēk. Makooruustaa /keebakachaa ¹⁹ ānkōōyokoochoo bi- ikaab Rooma. Mākōōntosuuroo :choo ānkubirsēētoo kulālchoo ānkukwērtōōchoo *murtooywoontēēt. Nto miitē bēsyēētaab sōmōk +/makiing'eeteena meet." ††

Wōō :ng'oo ām biikaab Kiriistō

(Māārkō 10:35-45; Luuka 22:24-27)

²⁰ Nto miitē yoo, kuchōōnto :cheebyoosyeetaab Se- betaayo wērikyii ānkukutunyēē taayeetaab Yēēsu kumāchē kusoomso. ²¹ Kuteebee :Yēēsu kule, "Imāchē nee?" Kuwāl :cheebyoosyaanaa kule, "Chāmwoo kōōbuurunēēniing' :wēriinyuu ake āwutaab taay kōōbuurunēē :ake āwutaab kaataam ām Bāytooyi- isyēēng'luung' nyoo chōōnii." ²² Kumwoochi :Yēēsu kule, "-Mōōnkētē kiyēē oōsoomē. Ōmuuchē :akweek ocham ōbuntēē nyālilulutēk chēē +māānyōōru :anii?" Kuwālchi :bichoo Yēēsu kule, "Kiimuuchē." ²³ Kum- woochi :Yēēsu kule, "+Mōōnyāliilchē sinee kuu anii, ānkoo kuwuu nyooto, -māāboontē kāāmuukēywēēk ākōōnook ātēbto nyēbo āwutaab taay nto ku nyēbo kaataam. Baaba Yēyiin :nyēē yēytoochinē biiko bārooy- inwēchoo." ††

²⁴ Yu kakas :rubiik chuut alake tamanu ng'aleechaa, kunyēērchi murēchooto āyēēng'. ²⁵ Yooto kukuur :Yēē- su rubiichoo tukul ānkumwoochi kule, "Ōnkētē kule bāytooyik chēē mii kōōrooni kumāchē kōōboorchi bi- iko alak kule icheek :chēē bāytooyiisyē ānkuboonto kāāmuukēywēēk kubiir chuut. ²⁶ Nteenee -mookany kuwuyiit nyooto ām wōlēē ōmiitē :akweek. Kunyoo yoo māchē :chii ām akweek kuyēk nyēē wōō, kumāchāktōōs kuyēētyēēchinē chuut. ²⁷ Nto nyoo māchē kubāytooyiis, kumāchāktōōs kuyēchinē chuut yiisyēēt. ²⁸ Kyāāchōōnii *Wēritaab Chii sichāāyēchi bi- iko yiisyēēt, āmēēbērē kyāāchōōnii /subokēyēwoo. Kichāākooytē soboonnyuu sukusobcho :biiko chēē chaang'."

‡ 20:16 Mat. 19:30; Luuka 13:30 †† 20:19 Māārkō 8:31 ††† 20:19 Mat. 27:26-31; 28:6 ‡ 20:21 Mat. 19:28 †† 20:22 Mat. 26:39; Yoowa. 18:11 ††† 20:23 Yēyuu. 12:2 ‡ 20:27 Mat. 29:11

Kiisooob :Yēesu cheebkoraatiisyeek āyēēng'

(Māārkkō 10:46-52; Luuka 18:35-43)

²⁹ Nto yu ng'ēētēē :Yēesu Yēerikō ākoo rubiikyii, kuru-
rub lēt :biiko chēē chaang'. ³⁰ Kimii :biiko alake
āyēēnku chēē kikōryootiin kēēbuurēē kēēlto komos.
Yu kēēnkēt kule ki Yēesu :nyi kimii kukēēytooy, kuku-
urchi barak kule, "Mōchōkōrēētaab Tāwuti, iriiree-
neech, ankiiriireeneech!" ³¹ Kōōburyoong'to :biiko kule,
"Ōsiisyē!" Nteenee kukuurchi barak :bichoo miisin
kule, "Mōchōkōrēētaab Tāwuti, ankiiriireeneech!"
^{†32} Kōōyyo :Yēesu ankuteebee cheebkoraatiisyeek
kule, "Ōmāchē āyēwook nee?" ³³ Kuwālchi kule, "Moko-
ryoontēēt, kēēmāchē keekaste." ³⁴ Kukāsyi :Yēesu bi-
choo kiisayta ānkutiinyi koonyekwaa. Kukasta :bichoo
areet akeenke ankurub Yēesu. ^{††}

/Kikeetorooch Yēesu ām Yēerusālēēm kuu Bāytooyiin

(Māārkkō 11:1-11; Luuka 19:28-38; Yoowaana 12:12-19)

21 Nto yu kariikta :Yēesu āk rubiikyii saang'ta ake
nyēē /kikēēkuurēē Beetfaaka ām Lekemeetaab
*Musēytuuniinēk, ² kumwoochi rubiikyii āyēēng' kule,
"Obe ākoy saang'iin. +Mābōōnyōōru sikiryo nyēē siir-
waak nyēē boonto keey kaamet. Otyaach tukwaay
ānkōōkwērwoo. ³ Nto yoo kateebeenaak :chii ng'ālyoo,
ōlēēnchi māchē :Mokoryoontēēt ānkumākukēt areet
akeenke."

⁴ Kiityiich :ng'aleechu kiyoo kimwooyē *wōōrkooy-
oontēēt ake kule,

⁵ "Ōmwoochi biikaab Yēerusālēēm kule.

Ong'nyoo bāytooyiintēēng'woong'.

Miitē kuchōōnii wōlēē ōmiitē.

Yiboot keey ng'wēny

ānkuchōōnēē sikiryo nyēē siirwaak." ^{†††}

⁶ Yooto nanyuun kuba :rubiichoo āyēēnku
ankubokuyey kuu yoo kimwoochinē :Yēesu. ⁷ Ki-
bokootyaach ānkukwēr siirwaakaanaa bo sikiryo āk
kaamet. Yu kayit, kwaalyaktee sikiroochoo tukwaay
sirookwaa chēē /kiiliiktēē keey, nto tēē yoo kutēbēē
:Yēesu nyoo ki siirwaak. ⁸ Yooto kōōyiyitochinoot :biiko
chēē chaang' sirookwaa kēēltaab too, nto alak kubu-
toot sokēēkaab sōōsik kōōkoochinoot kēēlooto kōō-
boor koonyit. ^{††9} Kityēēnchinootē barak :biiko chēē
kimii taay āk chēē kimii lēt kumwooyē kule,
"Kutōōriit *Mōchōkōrēētaab Tāwuti!

Ibēruuroot :nyi chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin!

Kutōōriit :Yēyiin ām kibkōōnkōy!" ^{†††} ^{†††}

¹⁰ Kuyitu Yēerusālēēm, kōōwāywooytōōs :biiko tukul
ānkutēēbē kule, "So, ng'oo :nyi?" ¹¹ Kuwāl :bichoo kik-
woontooy keey Yēesu kule, "Wōōrkooyoontēēt Yēesu
:nyi, nyoo bo Nāāsārēēt ām Kalilaaya." ^{†††} ^{††}

† 20:31 Mat. 1:1; 9:27; 12:23; 15:22; 21:9, 15; 22:41-46; Māārkkō
11:10; Luuka 1:32, 69; 2:11; Yoowa. 7:42; Ng'oong'. 5:5 ^{††} 20:34
Mat. 9:27-30 [†] 21:5 Seka. 9:9 ^{††} 21:5 Mat. 5:5 ^{††} 21:8 2Bāy.
9:13 ^{†††} 21:9 Tyēēnwookik 118:26 ^{†††} 21:9 Mat. 20:30-31 [†]
21:11 1Bāy. 1:38-40 ^{††} 21:11 Kiruu. 18:15; Mat. 16:14; 21:46; 26:68;
Luuka 7:16; Yoowa. 1:21, 25; 6:14; 7:40

**Nyēbo āyēēng' kukwētēē :Yēesu biiko biiwuutaab Kōō-
taab Yēyiin**

(Māārkkō 11:15-19; Luuka 19:45-46; Yoowaana 2:13-22)

¹² Nto tēē yoo, kōōwut :Yēesu biiwuutaab *Kōōtaab
Yēyiin. Kimii yooto :biiko chēē kiwālāng'tooy beesaanik
āk alak chēē kyooltooy chēēbtuukēēnikaab kōōrōsēēk
āk cheemung'aariisyeek alak. Kuwunukto :Yēesu
meesoosyekaab bichoo kiwālāng'tooy beesaanik kōō-
tyēēlākiis. Kiityeel mbo nkicheek ng'ēchērōōkaab choo
kyooltooy chēēbtuukēēnik ankukwet bichoo tukul ku-
ba saang'. ¹³ Kimwoochinē :Yēesu bichoo kule,
"Mwooyē :siruutēk kule, 'Bo :Kōōnyuu saayeet,' ^{†††}
nteenee kyooweech :akweek 'kuyēk kēbēnnyoo nyēbo
sāsiik.' ^{†††}

¹⁴ Yooto /kiimutyi Yēesu cheebkoraatiisyeek āk chēē
kichunkutootiin. Kōōsoob :Yēesu bichoo. ^{†††15} Kinyēēr
:mbo *kibkōōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiru-
utēk miisin yu kakas ng'aleek chēbo kwōng'uut chēē
kiyey :Yēesu āk wōlēē kityēēntooy :lēēkōōk ām biiwu-
taab *Kōōtaab Yēyiin kōōkoostoo Yēyiin kule, "/Ki-
ikaasta *Mōchōkōrēētaab Tāwuti!" ¹⁶ Yooto, kum-
woochi :bichoo Yēesu kule, "Imiitē ikāsē kiyēē mwooyē
:lōkōochu ēē?" Kulēēnchi :Yēesu, "Ēē, ākāsē.
Manoosuman :akweek yēēt ake ām siruutēk yoo
mwooyē kule, 'Kiiyey :inyiing' Yēyiin kookaastiing'
:lēēkōōy āk chēērōōk?' ^{†††} ^{††}

¹⁷ Kung'eetee :Yēesu Yēerusālēēm ānkuwokur-
woowunēē *kiriinkēētaab Beetannyaa.

Mutiiniit nyēē kimaayey āmit

(Māārkkō 11:12-14, 20-24)

¹⁸ Nto yu kāyyēēkunēē kumiitē :Yēesu kōōyēyē
Yēerusālēēm, kwaam :kēmēy. ¹⁹ Kukas kēētīt ake nyēē
/kēēkuurēē *mutiiniit nyēē kimii kēēlto komos, kuwo
yooto. Kimanaayey :kēētoo lokoyeek nteenee kitinyē
sokēēk chēē kituumtuumēn kityō. Kuchub :Yēesu kēē-
tooto kule, "-Mataweeyey lokoyeek yēēt ake!" Kum-
wooyē kuu nyooto kuyoomē :kēētoo bakeenke. ^{†††}

²⁰ Kukāsē :rubiik ng'aleechu kumuuyo ankuteebee
keey kule, "So, keeyaam :nee mutiiniini areet
akeenke?"

²¹ Kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, "Kāām-
woowook, yoo ōkoosēē keey Yēyiin ām mooyēēt
akeenke, ōmuuchē oyey kiyēē kāāyēchi :anii mutiiniini,
āmēēbērē nyooto sōō, baateey, nteenee ōmuuchē
mbo ōmwoochi lekemeet kule, 'Ng'eet ānkuwēēwirchi
keey araaray,' kuyēyē :lekemaanaa kuu nyooto.
^{†††22} Yoo ōkoosēēnoo keey, ōnyōōru kiy ake tukul nyoo
ōsooyē." ^{†††}

^{†††} 21:13 Isa. 56:7 ^{††} 21:13 Cherem. 7:11 ^{†††} 21:14 Mat.
11:5-6; 15:29-31 ^{††} 21:16 Tyēēnwookik 8:2 ^{††} 21:16 Mat. 11:25
^{†††} 21:19 Cherem. 8:13; Luuka 13:6 ^{†††} 21:21 Mat. 17:20; Luuka
17:6; 1Kōōr. 13:2; Yāāk. 1:6 ^{†††} 21:22 Mat. 7:7

Kāantōōyikaab Yuutayeeek chēē ki kāwōōt

(Māārko 11:27-33; Luuka 20:1-8)

²³ Nto yu kēēyēēw :Yēesu biiwuutaab *Kōōtaab Yēyi-in, kutoow kōōnēētiis. Yooto kukwa :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyik ankuteebēe kule, "Kāāmuukēy nee chēē iyēyēē :inyiing' ng'aleechu? Ānku ng'oo :nyēē kōōniing' kāāmuukēywēēchooto?"

²⁴ Kuwālchi :Yēesu bichoo kule, "+Maateebēenaak :nkani tēēbuutyēēt akeenke. Yoo kōōwālwoo, +māāmwoowook chiichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng'aleechu. ²⁵ Ātēēbē kule ii, kikwoonēē ānō :kāāmuukēywēēk choo kiibātisāniisyēē :Yoowaana? Ara kikwoonēē wōlēē mii :Yēyiin nto wōlēē mii :biich?"

Kulēēnchi keey :bichoo nkityōōniin, "Yoo kakeemwaay kule kikwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē miitē :Yēyiin kutēēbēēnēēch kule, 'Ntēē simōōyēnchi?' ²⁶ Nteenee kēēnyōkōōrēch keemwaay kule kikwoonēē wōlēē mii :biiko, kuuyu chāmchiintōōs :biiko tukul kule ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :Yoowaana." †

²⁷ Yooto kuwālchi :bichoo Yēesu kule, "-Māāmwōowook :nkani chiichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng'aleechu."

Tyoonkōōchēētaab wēērin āyēēng'

²⁸ Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, "Mii yu :ng'alyoo. Kimii yēēt ake :chiito ake nyēē kiboonto wērikyii āyēēng'. Nto tēē yoo, kumwoochi :kwaan wēēriit nyēē wōō kule, 'Wēnyoo, iwē ra mbareetaab *musābiibuunēk wēēyēyiisyē.' ²⁹ Kulēēnchi :wēēroo kwaan, '-Māāmāchē.' Nto nyēē mā tyaa, kuweech kāāsōōtēy-wēēkyii ānkuwo.

³⁰ Kuwēēchi :boontoonoo wēēriit nyēē mining' ānkumwoochi nkinee kuu yoo kāmwoochinē nyiin. Kumwooy :nyoo kule, 'Āwēētii oō, āboonyuu,' āmāwo.

³¹ Nkōōnō ām wērichoo :nyēē kiyey kiyēē kimāchē :kwaan?"

Yu kateeb :Yēesu kuu nyooto, kuwālchi :bichoo kule, "Nyoo ki wōō." Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, "Kāāmwōowook, imuuchāktōōs kuba Kaab Yēyiin :kāāruuukikaab *syuuruut ākoo chēēmurēniisyēk tōōmiitē :akweek. †³² Āmwooyē kuu nyooto kuuyu kichokōōboorwook :Bātisāniintēēt Yoowaana kēēlto nyēbo churtaayeet ankootay :akweek oōyēnchi, nteenee kiyēnchi :kāāruuukikaab syuuruut ākoo chēēmurēniisyēk. Ānkuo mbo yu kabookas kēēyēnchi :bichoo, manooweeksee ng'ōōkiswookikwook ānkōōyēnchi." ‡

Kiisyoor :Yēesu miyootyēētaab kāantōōyikaab Yuutayeeek

(Māārko 12:1-12; Luuka 20:9-19)

³³ Kimwoochi subak :Yēesu bichoo kule, "Oyēbchi yiit subak tyoonkōōchooni: King'eet :chiito ake kuchaan *musābiibuunēk mbareenyii ankuker. Nto yityo kubal

† 21:26 Mat. 11:9; 14:5 †† 21:31 Mat. 7:21 ‡ 21:32 Luuka 7:29-30

ng'wēēnēēt nyēē sukurōōtyinē :muumēēkaab lokoyeeekaab kēētoo yoo /kakiireem. Kiteech mbo kēryēēt nyēē sukuriibēē :chiito mbaraanaa. Nto tēē yoo, kumwoochi biiko alak bokuriibchi mbaraanaa si yoo kāākururyo :musābiibuunēchoo kubchēchiin. Nto kāākuyityo, kuruuto :chiitaab mbareet. †³⁴ Yu kābokururyo :lokoyeechaa, kōōyook :chiitaab mbareet motwoorikyii bokuyibchi inee kereeryaanteet nyeenyii nyēbo musābiibuunēk. ³⁵ Yu kayit, kunam :bichoo kiriibē mbaraanaa motwooriintēēt akeenke ānkubirsēēt. Kibakach ake nto nyiin ake, kuwiiraatee rwoontōōk. †³⁶ Kōōyookto subak :chiichoo motwoorik alak chēē kēēytēē choo kibo taay. Nteenee /kibokēyēchi nkicheek ng'aleek chēē wuu choo /kikēyēchinē chuut.

³⁷ Nto nyēbo lēt kutukul kōōyookto :chiichoo wēriinyii kuwo mbaraanaa kubērē tōōs makooywey :bichooto.

³⁸ Nteenee kukāsē :bichoo wēritaab chiichoo, kukuurē keey bakeenke kule, 'Murēchu, ong'nyi lakwataab chichiito! Okany keebakach sikēyibchi keey mbaraani.'

³⁹ Kunam :bichoo wēēroo ānkukwēryoot kuwo tuuyta saang' ankubakach! ††

⁴⁰ Kunyoo, yoo chōōnii :chiitaab mbareet ii, chokuyēyēē nee bichooto kiriibē mbareenyii?" ⁴¹ Kuwāl :biiko kule, "Bākāchē kibng'ōōkisiisyēchoo ānkōōkoochi mbaraanaa biiko alak chēē imuuchē kuriibchi sukōōkoochinē inee kereeryaanteet nyeenyii." ††

⁴² Yooto kumwoochi :Yēesu bichoo kule, "Kyoosuman oob ām siruutēkaab Yēyiin yoo mwooyē kule, 'Rwaanteet nyoo kitāyē :biiko kuteekta :nyēē kōōkuyēk tiyēywoontēētaab kōōto. Kōkōōnu :Yēyiin tiyēywoontooni

ānkubo kwōng'uut sōō nyēē tyaa yoo kēēkāsē! [§]

⁴³ Kunyoo āmwōowook kule +/mākiinēmūnēēnook bāytooyiisyēētaab Yēyiin /ānkiikoochi biiko choo makuyey ng'aleek chēē chāmē :Yēyiin. ⁴⁴ Chii ake tukul nyēē karyaach rwaantaanaa, makutirtir. Nto nyoo kēēsuuchi :rwaantaanaata, kuruurumē." †† ††

⁴⁵ Nto yu kakas :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo *Farisaayeeek tyoonkōōchoonoo, kōōnkēt kule king'āloolēē :Yēesu icheek. ⁴⁶ Yooto kucheeng' kēēlto nyēē kanamee Yēesu, nteenee kinyōkōōriitu biiko chēē ki chaang' ām yooto kuuyu kiyēnchiintōōs :bichooto kule *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :Yēesu. ††

Tyoonkōōchēētaab saakweetaab kooyēyto

(Luuka 14:15-24)

22 Kitas taay :Yēesu kumwoochi biiko tyoonkōōchēēt ake subak kule, ² "Wōlēē wuu :bāytooyiisyēētaab Yēyiin kumii kule: Kimii :bāytooyiintēēt ake nyēē kiyēytoochi wēriinyii saakweetaab kooyēyto. ††³ Nto tēē yoo, kōōyookto motwoorikyii bokukuuroot tāyēēk chēē kimāchāktōōs kukwa saakweet. Nteenee kutay :tāyēēchoo kukwa. ⁴ Kōōyookto subak motwoorikyii alak kule, 'Bōōmwōochinootē tāyēēchooto

†† 21:33 Isa. 5:1-7 †† 21:35 Mat. 22:6 ††† 21:39 Ibu. 13:12

††† 21:41 Mat. 22:7 § 21:42 Tyēēnwookik 118:22-23 ††

Mātinyē :siruutēk alake kēryywoontooni. ††† 21:44 Isa. 8:14-15

§† 21:46 Mat. 21:11; 26:4-5 §†† 22:2 Mat. 9:15

kule kaayeeny yeeyiik āk wuunōōk chēē lumlumēch. Ōkwoonchi keey kyaam saakweenyoo kuuyu kāāchōb :anii kiy ake tukul.' ⁵ Nteenee kitay :bichoo ng'aleechaa ānkubēēchi keey. Kiwokuyēyiis :ake ām mbareenyii nto ake kuwo mung'aareenyii. ⁶ Kunam :choo king'ētu motwoorikaab chiichoo, koonyaliilset ankubakach alak. ⁷ Yooto kunyēēr :bāytooyiintonoo ānkōōyookto biikyii bo lukēēt bokwaraanta rumiichoo ankubeel kiriinkēēng'waa. ^{†18} Nto tēē yoo kumwoochi motwoorikyii kule, 'Kāākuchōbākoy :saakwaanēēb kooyēēy. Nteenee kāmēētākunyooolunoot kukwa :biiko choo kwāākuurē. ⁹ Kunyoo, obe wōloo bo sachaaraan bōōmwoochi chii ake tukul nyēē kōōnyōōru kuchō saakwaani.' ^{†10} Kubeetaat :motwoorichoo bokōōruruuch biiko tukul chēē kiimuuch kunyōōr nyēē mātiny kule ng'oo :ng'oo. Kiwool keey :tāyēēk kut kunyiy :kōōtaab saakwa.

¹¹ Nteenee yu kāwokuchō :bāytooyiintēēt chokukas tāyēēk, kukas chiito ake nyēē kimaneelaach sirook chēbo saakweetaab kooyēēyto choo /kikiikiikoochi. ¹² Kuteebee :boontēētaab saakwa chiichoo kule, 'Nto ii, tilyeenyuu, 'kēēchōō :inyiing' kule nee kō āmā sirookaab saakweetaab kooyēēyto?' Kusiis :chiichoo āmā ng'ālyoo. ¹³ Nto tēē yoo kumwoochi :bāytooyiintēēt motwoorikyii kule, 'Orat chiichi āwunnyēk ākoo kērēēnkōōk ānkōōwiirchi saang' wōliin bo mēēnānēēt wokung'woonchi :soboon ankuriirunee ng'wēny.' ^{†14} Kiiwoong' :Yēēsu tyoonkōōchoonoo kumwooyē kule, "Chaang' :biiko chēē kuurootiin nteenee churtooy :chēē ng'ēri."

Kibokutech :kāāntōōyik alake Yēēsu

(Māārko 12:13-17; Luuka 20:20-26)

¹⁵ Kikwaany keey :moonikaab *Farisaayeeek nto yooto, bokung'alaalee kiyēē makutechee Yēēsu suku-nam. ¹⁶ Yooto, kōōyookto :bichoo biikwaa āk chēbo *Ērōōtē kubēēchi Yēēsu. Kuyitē kumwoochinē Yēēsu kule, "Kāānēētiintēēt, kiinkētē kule 'ibooyē manta ānki-inēētē biiko ām kēēlto nyēbo man kōōnkēt kiyēē mächē :Yēyiin. Māwēēchiing' :chii ānkoo ku inee ku ng'oo. ¹⁷ Kunyi ii, mwoowēēch, baa, kāāsōōtēy-wēēkuuk, ara karaam kēēkwēchinē bāytooyiintēētaab Rooma *syuuruut nto miyaat?" ¹⁸ Nto kuuyu kiinkētē :Yēēsu ruurumuung'waa, kumwoochi kule, "Ōyēku sōō, kiblembechiis nyēē tyaa! Kābōōtēkyoo nee? ¹⁹ Ōbooru baa, :akweek beesyaantaanaata /kēēkwēytēē syuuruut." /Kiiboorchi beesyaanteetkēy. ²⁰ Kuteebee bichoo kule, "Bo ng'oo :mēti āk kaaynaani mii beesyaantaani?" ²¹ Kuwāl :biikēy kule, "Bo bāytooyiintēētaab Rooma." Yooto nanyuun, kumwoochi :Yēēsu bichoo kule, "Māchāktōōs ōkoochi bāytooyiintonoo kiinyii, nto Yēyiin, ōkoochi nyēē nyeenyii." [‡]

²² Yu kakas :bichoo ng'aleechaa, koolat, nto tēē yoo kubēēchi keey.

Ng'eteetaab meet

(Māārko 12:18-27; Luuka 20:27-40)

²³ Nteenee kukwoonchi subak Yēēsu *:Satukaayeeek alake bēsyoonooto. Kiiyēnchinē :bichoo kule yoo kaakume :chiito, kukaakume kutukul nyēē mēēbērē wokung'ēētēē meet bēsyēēt ake.

²⁴ Yooto, kuteebee :bichooto Yēēsu kule, "Kāānēētiintēēt, mwooyē :kiruutēkaab Yēyiin choo kikōōnu *:Muusa kule yoo kame :chiito āmānāāsikyiiin leekwa ākoo koorkēēnyii, kōōntiyyē :ng'eteetaabkaametiitaab chiichooto koorkoonoo, sukusikyii nyiin lēēkōōk chēē /sikēēkuurtēē. ^{††25} Kunyoo ii, ntēē kimii :chiito ake kēny nyēē kiboonto wērikyii tisab. Nto yu kāwokuwōōyit :wēēriit kiboooreetyeet, kukēēsyoo. Nto mii yoo, kumēēchi keey nyēē mānāāsikyii :koorkoonoo leekwa. ²⁶ Kōōntiyyiis :wēēriit nyēē kirubu nyooto kimēē. Kiibuurchiin :nkinee ākoo koorkoonoo ankume āmānāāsikyiiin āk koorkoonoo leekwa. Kōōntiyyiis :wēēriit nyēē kibo sōmōk. Kōōbuurto keey :nyoo nkinee koorkoonoo, nto mii yoo, kume :nkinee nyēē mānāānyōōr leekwa. Kiyeyakay kuu nyooto kut kubēk :wērichoo tukul āmā lēēkōōy. ²⁷ Nto mii lētuunoo, kume :nkinee koorkoonoo. ²⁸ Kunyoo, kēēmāchē imwoowēēch: Mākubooyiit ng'oo :koorkoonoo kōōyiyiin kāng'ēētyēē :bichooto tukul meet, kuuyu kubooyiit man, kiikoomut :bichoo tukul koorkoonoo?"

²⁹ Kuwālchi :Yēēsu kule, "Ōkustootiin kuuyu -mōōnkētē :akweek kiyēē ibooru :siruutēkaab Yēyiin āk wōlēē wuu :kāāmukēyēwēkyii. ³⁰ Yoo kāākung'ēētyēē :biiko meet, mēēbērē tākōōmutē keey subak. Ibuurē kuu :malayikaanikaab Yēyiin. ³¹ Nteenee kurubta keey ng'eteetaab meet nyēbo biiko choo kiikubēk ii, mwoowook nee :Yēyiin ³² yoo mwooyē kule, 'Anii Yēyi-intēētaab *Abraam, Isaka ākoo Yāākōbō?' ^{†††} Yoo /ka-keemwa kule bo :Yēyiin anum, kōōbooru :yooto kule tākusoboot :chiichooto ānkoo kiikume kēny." ³³ Yu kakas :bichoo ng'aleechaa, koolat wōlēē ki-inēētitooy :Yēēsu.

Kiruutyēēt nkōō :nyēē wōō?

(Māārko 12:28-34)

³⁴ Nto yu kakas *:Farisaayeeek kule kaakoomuukta :Yēēsu *Satukaayeeek, kōōruruuch keey. ³⁵ Nto tēē yoo, kutyem :kāānēētiintēēt ake nyēbo kiruutēk Yēēsu, kuteebee kule, ³⁶ "Nto ii, kāānēētiintēēt, kiruutyēēt nkōō :nyēē wōō ām kiruutēkaab *Muusa?" ³⁷ Kuwālchi :Yēēsu kule, "Mwooyē :siruutēk kule, 'Icham Yēyiintēēng'uung' ām mooyēēng'uung' tukul, soboonng'uung' tukul, āk kāāsōōtēyēwēēkuuk tukul.' [§]

³⁸ Kiruutyēēt :nyiitēnyii nyēbo koomānuut ānku wōō ām tukul. ³⁹ Nto nyēbo āyēēng' kōōrōōbērē nyiin kumwooyē kule, 'Icham laatyēēng'uung' kuu wōloo ichāmtooy keey.' ^{††40} Iyūmē :kiruutēchuutēchu āyēēnku kiru-

† 22:6 Mat. 21:35; 23:37 †† 22:7 Mat. 21:41 ‡ 22:9 Mat. 28:18-20 †† 22:13 Mat. 8:12 †† 22:21 Room. 13:7

††† 22:24 Toowu. 38:8; Kiruu. 25:5-6 ††† 22:32 Chuy. 3:6 § 22:37 Kiruu. 6:5 †† 22:39 Laawi. 19:18

utēkaab Muusa tukul ākoo siruutēkaab *wōorkooyik."

†

Ng'oo :Kāārārōokiintēēt?
(Māārko 12:35-37; Luuka 20:41-44)

⁴¹ Kumiitē *:Farisaayeeek kukēeruruuch keey, kutee-
bee :Yēēsu kule, ⁴² "Ōsōōtē nee :akweek kurubta keey
*Kāārārōokiintēēt nyoo ōkānyoonu? Chōōnēē kōōtaab
ng'oo?" Kuwāl :bichoo kule, "Kōōtaab *Tāwuti." ⁴³ Kukē-
tyi :Yēēsu kule, "Ām nee, naas, sukumwoochi :Tāmir-
miryēētaab Yēyiin Tāwuti kukuur Kāārārōokiintēēt kule

'Mokoryoontēēt? Kimwooy oob :Tāwuti kule,
⁴⁴ 'Kimwoochi :Yēyiin Mokoryoontēēnyuu kule:
Ibuurunēē āwunyu nyēbo taay

ākoy yoo kaayeyiing' itēbēē buunikuuk.' †† †
⁴⁵ Kunyi, yoo kuurē :Tāwuti Kāārārōokiintēēt kule
'Mokoryoontēēnyuu' kōōmuuchāktōōs kule nee
kuchōōnēē :Kāārārōokiintēēt kōōtaab Tāwuti?"

⁴⁶ Mānāākēt :chii ake tukul ng'ālyoo amanaatakukany
:bichoo kuteebee Yēēsu tēēbuut ake tukul kung'etee
yooto kuwo taay. †† †

**Kiikiimchi :Yēēsu biiko kumarub ātēbuutēkaab
Farisaayeeek**

(Māārko 12:38-40; Luuka 20:45-47)

23 Nto miitē yoo, kumwoochi :Yēēsu rubiikyii ākoo
biiko chēē kimii yooto kule, ² "Yibē keey
*:Farisaayeeek āk kānēētikaab kiruutēk kule icheck
chēē inkētē koobanybaany siruutēkaab *Muusa.
³ Ōkāsē sinee kiy ake tukul nyēē mwoowook, nteenee
-moorub yēyuutēkwaa kuuyu māyēyē :icheck kiyēē in-
ēētē. †††4 Ing'irēē biich :bichu tukuuk chēē nyikiisēch
āmāmāchē :icheck mbo kut kutiiny tukuuchoto.

⁵ Yēyē kiy ake tukul kumāchē kule sukukas :biiko kule
kiikōōnēmchi keey :icheck Yēyiin. Iwōōyitē tukuuk
chēē mii :siruutēkaab Yēyiin ānkuryookyi keey tokoch
āk wōlēēb āwuun. Ikōōyitē mbo maaseekaab sirook-
waa kusiir chēbo biiko alak /sikēēbērē tōōs sooyē
:icheck miisin! †††6 Kicham :bichoo kutēbēē wōloo
/kēēkoonyitē ām sookwoonuut āk ng'ēchērōōk choo
bo taay ām kooriikaab saayeeet. ⁵⁷ Kicham /kiisuboo-
ootē nyēbo koonyit ām wōlēē chaang' :biich ankicham
/kēēkuurē ām koonyit kule 'Mokoryoontēēt'.

⁸ -Mookany kukuurook :chii kule 'Mokoryoontēēt' ku-
uyu Mokoryoontēēt ku akeenke baateey ānkōōtu-
ubchē :akweek tukul. ^{5†9} Āmōōtōrōōr chii ām kōōroni
kule 'Baaba,' kuuyu ōboontē Kōōn akeenke ānkumiitē
kibkōōnkōy. ¹⁰ -Moocham kukuurook :chii kule 'Kāān-
tōōyiin nyēē wōō' kuuyu ōboontē Kāāntōōyiintēēt
nyēē wōō akeenke nto nyooto ku *Kāārārōokiintēēt.

¹¹ Nyēē wōō miisin ām akweek ku nyoo yētyēēchinē
chuut. ^{5††12} Chii nyoo yibē keey barak +/makiichuchuuk
nto nyoo yibē keey ng'wēny, +/mākiitōrōōr." ††

† 22:40 Mat. 7:12 †† 22:44 Tyēēn. 110:1 † 22:44 Māārko
12:36 †† 22:46 Mat. 20:30-31 †† 22:46 Māārko 12:34; Luuka
20:40 ††† 23:3 Room. 2:21-23 ††† 23:5 Chuy. 13:9; Kiruu. 6:8;
22:12; Mat. 6:1 † 23:6 Luuka 14:7 †† 23:8 Yoowa. 13:13 †††
23:11 Mat. 20:26-27; Māārko 9:35; Luuka 9:48 †† 23:12 1Sām. 2:8;

Kiiburyoong'to :Yēēsu kiblembechiis
(Luuka 11:42-52)

¹³ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Ōmiitē sōō, nyēē
miyaat kule nee :akweek kānēētikaab kiruutēk ākoo
*Farisaayeeek, kiblembechiisyechu! Ōkērēē keey kur-
keet nyēē wēētii Kaab Yēyiin nyēē -mōōbāroochinē bi-
iko alak kōōwut āmēēbērē ōwutē :akweek mbo nkityō.
††

¹⁵ Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek
kānēētikaab kiruutēk āk Farisaayeeek, kiblembechi-
isyechu! Ōmbākootēē tōōliiloon āk rōōrōōkiis ōmāchē
ōnyōōru chiito akeenke nyēē karubaak. Nto yoo
kōōnyōōru, oyey bichoo koolaambuuch :ng'ōōkistaab
Kibrōkōsyoontēēt kusiirook.

¹⁶ Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek chee-
bkoraatiis choo ōrēētootē alak! Ōnēētē kule, 'Yoo kee-
waalee keey :chii *Kōōtaab Yēyiin, māmii :ng'ālyoo,
nteenee yoo keewaalee keey *ta-aabuutaab Kōōtaab
Yēyiin kunāmē muumeekyii.' ^{5†17} Cheebkoraatiisyechu,
ōbērbērēch sōō, nyēē tyaa. Nkōnō nyēbo koomānuut
kubiir ake: ta-aabuut nto Kōōtaab Yēyiin nyoo itiliilē ta-
aabuut? ¹⁸ Ōmwooyē mbo subak kule, 'Yoo keewaalee
keey :chii *kāābkōrōs ām Kōōtaab Yēyiin, kumāmii
:ng'ālyoo, nteenee yoo keewaalee keey kiyēē tuwēn-
tooy kubo kōrōsēēk, kunāmē :muumeekyii.' ¹⁹ Ōkōry-
ootiin sōō, nyēē tyaa. Nkōnō nyēbo koomānuut kusiir
ake: kōrōsēēk nto kāābkōrōs nyoo itiliilē kōrōsēēk?

²⁰ Kunyoo, yoo keewaalee keey :chii kāābkōrōs,
kaakoowaalee keey nkinee kiito nyoo /kākēēsooytooy
ām kāābkōrōs. ²¹ Nto nyoo iwoolēē keey Kōōtaab Yēyi-
in, kaakoowaalee keey Kōyotoo ākoo nyoo minyē āriit.
^{5†22} Nto nyoo iwoolēē keey kibkōōnkōy, kaakoowaalee
keey ng'echereetaab bāytooyiisēēt bo Yēyiin ākoo ny-
oo ibuurēē ng'echeraanaata." †††

²³ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Ōmiitē sōō, nyēē
miyaat kule nee :akweek kānēētikaab kiruutēk ākoo
*Farisaayeeek, kiblembechiisyechu! Ōkoochinē Yēyiin
akeenke ām taman nyēbo tukuuchoo /kiitōōyēē āmiik.
Nteenee kyookweeste ng'aleekaab koomānuut ām
Mākuutēkaab Yēyiin. Chotoo ku manta, kiisayta ākoo
kaakaaseet. Karaam ōkoochinē Yēyiin ng'ooluu-
tyēng'woong' nteenee karaam miisin ōyēyē
ng'aleechea alak. ^{5†24} Cheebkoraatiisyechu irēētootē
biich! Ōyiimēē keey tukun chēē minkēēch
ankoobakaakte tukun chēbo koomānuut. ^{5†25} Ōmiitē
sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kānēētikaab kiru-
utēk ākoo Farisaayeeek! Kiblembechiisyechu! Okerke-
eye tērēkōōy chēē /kiiwuunē wōlēēb saang' nto wōliin
bo āriit kutuuryootiin. ¹⁸²⁶ Ōkōryootiin :Farisaayeeek!

Tyēēn. 18:27; Kāālēw. 3:34; Isa. 57:15; Mat. 18:4; Luuka 1:52; 14:11;
18:14 ††† Tinyē :siruutēk alake kērēywoontēētaab 14: Ōmiitē sōō,
nyēē miyaat kule nee :akweek kānēētikaab kiruutēk āk Farisaay-
eeek! Kiblembechiisyechu! Ōlātu koor chēē musuuk ōyibēē tukuuk-
waa, ānkōōsooyē miisin ōyēyē keey kule ōchurtootiin.
Mākōōng'woonchook :Yēyiin miisin kusiir chii ake tukul nyēē ki-
ikukusta. †† 23:16 Mat. 15:14 †† 23:21 1Bāy. 8:13 ††† 23:22
Mat. 5:33-37 ††† 23:23 Laawi. 27:30; Miika 6:8; Seka. 7:8-10; Mat.

Ōwuunē kurook terekyeet āriit nto kāākuyityo māku-tililiit :nkinee wōlēēb saang'. †

²⁷ Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kāānēētikaab kiruutēk āk Farisaayeek, kiblembechi-isyechu! Okerkeeye mbēērōōs chēē /kikeemas kulee-lakiitu wōlēēb barak nto wōliin bo āriit kunyiyaaat :koyikaab muuswēk āk kiy ake tukul nyēē mā tililil. ††²⁸ Okerkeeye :akweek mbēērōōsyēchoo kuuyu ōboorunēē wōlēēb saang' kule ōchurtootiin nteenee ām āriit, kyoowung'te keey ng'ōōki ānkōōyēku kiblem-bechiis miisin." ‡

²⁹ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kāānēētikaab kiruutēk āk Farisaayeek, kiblembechiisyechu! Ōtēēkyinē *wōōrkooyikaab kēny tukuuk chēē /kiisōōtēē ānkōōkārorānē mbēērōōsyēkaab biiko choo chur-tootiin, ³⁰ sōōmwooyē kule, 'Nto kikēēmiitē kōōrēēt ām bēsyōōsyēkaab mbo kuuko, nto kimākēēwāstooy ko-rotiikaab wōōrkooyichu kuu wōloo kiyēytooy :biikyoo chēbo kēny.' ††³¹ Nto kuuyu ōkuurē bichu kule mbo kuuko, ōchāmchiintōōsii nkityō kule okerkeeye mbo kuukoong'. ³² Kunyi, otas taay naas, ōyēyē ng'ōōk-istaab mbo kuukoong'! ††³³ Ng'oomng'ookichu! Ōmuuchē kule nee ochilil -/makiiruusteenaak maataab kibchuulyo? ††³⁴ Āmiitē āyookwook wōōrkooyik, biiko chēē boonto kiirnātēēt āk kāānēētik. +Mōōkwertoochi alak murtooywōōsyēk obakach, nto alak +mōōbir ām kooriikwook bo saayeet ankookwetaatee kiri-inkōōsyēk. ††³⁵ Kunyoo +/makiing'woonchook kubo bi-iko tukul choo /kikeebakach buch, koonamee Ābēl ākoy Sekaryaa Araab Berekyaa nyoo kyōōbākākyinē kwēēnuutaab Kōōtaab Yēyiin ākoo *kāābkōōrōs. ††³⁶ !Kāāmwoowook, biiko chēē wuu chuutēchu :chēē nyōōru ng'wooninoo tukul."

Kāwōōtyoontiitaab Yēērusālēēm

(Luuka 13:34-35)

³⁷ Kibōlchi :Yēēsu Yēērusālēēm kumwoochinē kule, "Wōōy, wēē, Yēērusālēēm, wē, Yēērusālēēm! Irumē wōōrkooyik ānkiiwiirēē rwoontōōk biiko choo iyooku :Yēyiin kule kuyisuung'! Kyaasyeem kunyil areet chēē chaang' kule āyisu biikuuk kuu wōloo yisuntooy :nkokya kinyiinyiyēēnik kōōwut kebebaakyii, nteenee mānēēkōōnoo kut ayey kuu nyooto. ³⁸ Kunyi mākyu-oochiin :Kōōtaab Yēyiin. ††³⁹ !Kāāmwoowook kuchakee raat kuwo taay mātābōōkāsoo subak, ākoy omwaay kule, 'Ibēruuroot :nyoo chōōnii ām kaayneetaab Yēyi-in.' ††"

9:13; 12:7; 22:34-40; Luuka 18:12 §§§ 23:24 Mat. 15:14 18 23:25 Māārko 7:4 † 23:26 Yoowa. 9:40 †† /Kikiyijilēē chookayit nyēē lēēl kochonkoosyechaa /kikēēmuchinē biiko simātiiny :chii kumēēnkētē. /Kikēēyibē chiito nyoo kātiiny muusyoontēēt nto kochonkoosyechaa kule mā tililil. Nto yooto nanyuun kimāyēmāksē wokusaay āk Yuutayeek chuut. † 23:28 Luuka 16:15 †† 23:30 Mat. 5:12 †† 23:33 Mat. 3:7 ††† 23:34 Mat. 13:52; 1Tēēs. 2:15 ††† 23:35 Toowu. 4:8-10; 2Tēt. 24:21 § 23:37 Mat. 22:6; 5:12 †† 23:38 1Bāy. 9:7-8; Cherem. 22:5 ††† 23:39 Tyēēn. 118:26

+/Mākiiturbuub Kōōtaab Yēyiin

(Māārko 13:1-2; Luuka 21:5-6)

24 Nto yu miitē :Yēēsu kuwēēchinē keey kukang'eetee *Kōōtaab Yēyiin, kōōnookyi :rubi-ikyii ānkōōboorchi inee wōlēē /kikeeteekta Kōōtaab Yēyiin. ² Yooto kumwoochi :Yēēsu rubiichoo kule, "Mōōbēng'tēē ōchōrōkyinē tukuuk tukul chēē wuu chu. Kāāmwoowook, +/mākiiturbuub tukuuchu tukul nyēē māmii :rwaā mbo akeenke nyēē ng'ētu kooke-meeraat keey ake." ††

Nyāliluutēk āk wusiisyēēt

(Māārko 13:3-13; Luuka 21:7-19)

³ Nto yu mii :Yēēsu kēēbuurēē Lekemeetaab *Musēy-tuuniinēk āk rubiikyii nkit, kuteebēē :rubiik kule, "Mwoowēēch, āyu yēē yēyāktōōs :ng'aleechaa 'kēēmwooyē? Kiy nee :nyēē +makeekasee yēē iyēēwunēē :inyiing' āk yēē yitu :tabantaab kōōrēēt?"

⁴ Kumwoochi :Yēēsu kule, "Ōriib keey! -Mookany /ki-iberbeeraak. ⁵ Choong'ēch :biiko chēē makukwaanaat ankuyey keey :ake tukul kule inee ku kāārārookiintēēt. Mākōōbotbootoot :bichoo biiko chēē chaang'. ††⁶ +Mookas kubārē keey :biiko ām kōōrēēt /ānky-oomu ng'al chēbo booryoot, nteenee -mōōmuuyē. Māsimumuyitu :tabantaab kōōrēēt ānkoo kāyēyākiiis :tukuuchoo. ⁷ Mākubooryo :bōrōryēēt ake āk ake, ku-booryo :kōōrēēt ake āk ake. Mākuchō :kēmēwuut ānkutookunootēē :kibring'ring'nyēēt komoswookik chēē chaang'. ⁸ Ng'wooninto nyēē kāāmunēē moroon-toon :nyoo nto yitu :kōōrēēt nyēē lēēl.

⁹ +/Makeechaamtaak, /kēēwusook, /keebakachaak /ānkēēwēchook ām kōōrōōsyēk tukul kuuyu ōyēnwoo. ††¹⁰ Makoochuchuyee keey :biich chēē chaang' kaakaaseet ankuchaamtaat keey āmēēkōōriiku keey. ††¹¹ Makuyey keey :biiko chēē chaang' kuyēk *wōōrkooyikaab Yēyiin ānkutēwēch biiko chēē chaang'. ††¹² Mākuwōōyit :ng'ōōkisto kut kubot :chamateet. ††¹³ Nteenee +/makiiraraach chiito nyoo kamuyta ākoy tabanta. ††¹⁴ Nto subak, +/makyaamtee Lōkōōywēchu Kāroomēch bo Kaab Yēyiin kōōrēēt kumukuul kukas :biikaab yēēmōōsyēk tukul, nto yitu :tabanta." ††^{18 19}

Wōlēē +/makiiserweetita Yēērusālēēm

(Māārko 13:14-20; Luuka 21:20-24)

¹⁵ Kimwooy :Yēēsu subak kule, "Yoo kookas 'kiyoo -mēēriiku :Yēyiin' ²⁰ nyoo king'ālōolēē :wōōrkooyoon-tēēt Tānnyēēl kukēēyooonyēē Kōōtaab Yēyiin, māchāk-tōōs kumwēchi :biiko choo miitē Yuuteeya lekem. (Kuyeb yiit :chii nyoo sumānē ng'aleechu.) ¹⁷ Nto yoo kanyoorta :ng'aleechu chii kumii kōōnyii barak, -mēēwut kō kule kōōnēm kiy ake tukul nyēē

†† 24:2 Luuka 19:44 ††† 24:5 Mat. 24:24; 2Tēēs. 2:9-10; 1Yoowa. 2:18 †† 24:9 Luuka 6:22 †† 24:10 Mat. 10:35; 1Tēm. 4:1 ††† 24:11 Mat. 7:15 ††† 24:12 2Tēm. 3:1-5 §§§ 24:13 Mat. 10:22; Ng'boong'. 14:12 18 24:14 Mat. 10:17-22; Yoowa. 16:1-4 19 24:14 Mat. 28:19 20 24:15-16 Tānnyēēl 9:27; 11:31; 12:11

sukumwēyto, ¹⁸ ameeeyey :chii nyoo miitē mbareen kaa kule wokunam sireet nyēē iliiktēē keey. ¹⁹ Lēyyē, mākuwuuyiiti sōō kule nee am bēsyōōsyēchooto kooruuk choo kōōyootiin āk choo irēēriisyē! ²⁰ Osaay Yēyiin kule māyēyākiis :ng'aleechu yoo yiiwoot nto ku bēsyēētaab *Sabaato. ²¹ Mākuwōōyit :ng'woonintaab bēsyōōsyēchooto kusiir ng'woonin ake tukul nyēē ki-ikutook kuchakee kayey :Yēyiin kōōrēēt, amākoy kutook :ng'woonin ake nyēē tēē nyoo bēsyēēt ake. ^{††22} Nteenee kiikoonwaakiit :Yēyiin bēsyōōsyēchooto kuuyu mii :biikyii chēē kiikukwey nyēē nto ki-manaakoonwaakiit, nto māmii :chii nyēē kātawoku-sobē.

Kāārārookik chēē mābo man

(Māārko 13:21-23; Luuka 17:23-24)

²³ Yoo kāmwoowook :chii ake tukul kule ong'nyi *Kāārārookiintēēt nto ong'nyiin, -mōōyēnchi, ²⁴ kuuyu makukwa :biiko chēē makuyey keey kuyēk kāārārookik āk *wōōrkooyikaab Yēyiin. Makuyey :bichu ng'al chēbo kwōng'ut sukung'eet, yoo imuuchāktōōs, kutēwēch biikaab Kiriistō choo kwēyootiin. ^{‡25} Kāsimāsōōwook, kookas?

²⁶ Kunyoo, yoo kāmwoowook :chiito ake kule, 'Ong'nyiin Kāārārookiintēēt miitē suurkwēēn,' -moobe wōlooto, nto kumwoowook kule, 'Ong'nyi kawunyeey keey kisēēnkē', -moocham. ²⁷ Kuu yoo iwēchēē koong'asiis /bokeekasee tinkeey, kukērkēyitu nyooto :wōlēē chōōntooy *:Wēritaab Chii. ^{††28} Wōloo mii :mōtōōng'wēk, kumii yooto :muuswēk." [‡]

Kiyēē ibooru chōōnēētaab Yēēsu

(Māārko 13:24-27; Luuka 21:25-28)

²⁹ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Yoo bēku :nyāliluutēchoo bo bēsyōōsyēchooto, 'Mākumis :asiista, amēētākōōluuwu :araaweeet.

Mākōōtimtiimākoy :wōliin bo barak ānkōōsuuw :kookeelik.' ^{‡‡‡} ^{‡‡}

³⁰ Yooto +māābooru keey *:Wēritaab Chii am barak. Mākuriiryo :biikaab kōōrooni tukul yoo kakasa āchōōnēē boolik barak am kāāmuukēywēēk āk lēbkēēyēētaab Yēyiin. ^{§31} Yoo /kēēkuutē koontiit kuchēchi barak, +māāyooktē malayikaanikyuu kuba komosta ake tukul nyēbo kōōrēēt bokōōruruukoot bi-iko choo kwēyootiin." ^{§†}

Bēsyēēt nyoo iyēēwu :Yēēsu

(Māārko 13:28-32; Luuka 21:29-33)

³² Kumwooy subak :Yēēsu kule, "Yoo inkātu :kēētooy /kēēkuurēē *mutiiniit, kōōbooru kule kaakuriik kumusēs. ³³ Am kēēlto nyēē wuu nyooto, yoo okāsē kuyēyāktōōs :tukuuchoo tukul, ōnkēt kule kaakuriik

† 24:18 Luuka 17:31 †† 24:21 Ēsēk. 5:9 ‡ 24:24 Mat. 7:15; 24:5; 2Tēēs. 2:1-12 †† 24:27 Luuka 17:24; 1Tēēs. 5:1-3; Yāāk. 5:7-8 ‡‡ 24:28 Luuka 17:37 ††† 24:29 Isa. 13:10; 34:4 ††† 24:29 Isa. 13:10; 34:4; Chōōw. 2:10; Akaay 2:6, 21 § 24:30 Seka. 12:10-14; Māārko 13:26 §† 24:31 Mat. 13:41; 1Kōōr. 15:52; 1Tēēs. 4:16

:bēsyēēt nyoo āyēēwunēē. ³⁴ !Kāāmwoowook, mā-bootōōs :biikyuu choo kyaakwey ānkoo kāyēyākiis :tukuuchoo tukul. ³⁵ Mākubot :barak āk ng'wēny, nteene mābotē :ng'ālyoontēēnyuu. ³⁶ Māmii :chii nyēē inkētē bēsyēēt nyēē āyēēwunēē. -Mēēnkētē :malayikaanik amāānkētē mbo :nkani, nteene Baaba nkit :nyēē inkētē. ^{§††}

Ōchōb keyy

(Māārko 13:35; Luuka 17:26-36; 12:39-40)

³⁷ Kērkēyitu :yoo kariik āyēēwunēē :anii *Wēritaab Chii āk bēsyōōsyēchoo kibo Noowa. ³⁸ Kutoombo kuchōōnii yooto :taambiliilyeet, kyoomiisyē :biiko, kuyyēēsyē, kōōmutiisyē /ānkiiimutē chuut ākoy bēsyoonoo kiiwutē :Noowa mwēēng'. ³⁹ Kimēēnkēt :bichoo kiyēē kimii wokuyēyāktōōs ākoy yoo kichōōnii :taambiliilyeet ankubakach bichoo tukul. Makukerkeyiit nyooto bēsyoonoo chōōnii :Wēritaab Chii. ^{§†40} Yoo mii :murēnik āyēēnku mbareen, +/mākēēyib akeenke /keebakaakta ake. ⁴¹ Nto yoo mii :kooor āyēēnku kung'boysēē rwaanteet, +/mākēēyib akeenke /keebakaakta ake. ⁴² Kunyi, ōriib keey kuuyu -mōōnkētē bēsyēēt nyēē chōōnēē :Mokoryoontēēng'woong'. ⁴³ Ōrōōtootē ng'ālyoontooni: Nto inkētē :chiitaab kayta āsiiswēk chēē chōōnēē :chōōriintēēt, nto riibēsē -/mākēēbut kanyii. ^{§††44} Kunyoo māchāktōōs ōchōbootiin :nkakweek, kuuyu mākuchō *:Wēritaab Chii am āsiiswēk chēē -mōōmoonkyinē. ^{§†}

Motwooriin nyēē /kiikoosēē keyy

(Luuka 12:41-46)

⁴⁵ Ara ng'oo nanyuun nyēē motwooriin nyēē /kiikoosēē keyy ānku ng'oom? Nyēē kiikoosēē keyy ku nyoo itōōrchinē :mokoryoontēēt biikaab kanyii kubāyē nyēē māmii :wuuyin. ⁴⁶ Ibēruuroot :chiichoo yoo kānyōōr :mokoryoontēēnyii kuyēyē yiisyoonoo nyēē karaam! ⁴⁷ !Kāāmwoowook, mākōōkoochi :mokoryoontoonoo motwooriintonoo kōōyyoonkyi tukuukyii tukul chēē boonto. ^{§†}

⁴⁸ Nteene yoo miyaat :motwooriintonoo, mākumwooy kule, 'Lōō yēē chōōnii :mokoryoontēēnyuu.' ^{§††49} Yooto mākubirsēēt motwoorik chuut ānkung'āsyānchi keey kwoomiis ānkuyyēēsyō ākoo kibōōkitiis. ⁵⁰ Nto yoo kachō :mokoryoontēēnyii am bēsyēēt nyēē -mēēmoonkyinē :motwooriintonoo, ⁵¹ māchokōōng'woonchi motwooriintonoo ānkutōōrchi wōlēē mii :kiblembechiisyeek chuut, wokuriirunee ng'wēny." ^{§§†}

Tyoonkōōchēētaab tiibiik taman

25 Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Okany amwoowook wōlēē wuu :chōōnēētaab bāytooyi-isyēētaab Yēyiin nyēē lēēl. King'eet :tiibiik alake tamanu kunam taariinekwa bokutorooch saanteet

§†† 24:36 Yēyuu. 1:7 §† 24:39 Toowu. 6:11-13; 7:7-13; 2Bēt. 3:6 §†† 24:43 1Tēēs. 5:2; 2Bēt. 3:10; Ng'oong'. 3:3 §† 24:44 Mat. 25:13 §† 24:47 Mat. 25:21-23 §§† 24:48 2Bēt. 3:4 §§† 24:51 Mat. 8:12

nyēē mākiisyē. ¹² Kibērbērēch :muutu kung'oomēch :chuut muutu. ³ Kinam :choo kibērbērēch taariinek cheekwaa amanaanamtaat keey mwaaniinek. ⁴ Nteenee kinamtaat keey :choo king'oomēch mwaaniinek. ⁵ Yooto wokooliiny :saanteetkēy. Kukās :tibichoo kut kōōnuukiis ānkuruuyo.

⁶ Nto miitē kwēemooy kwēēn, /kēēkuur kule, 'Kaakuyit :saanteet! Nyoo, okwaa baa, otorooch!'

⁷ Kung'ēētyo :tibichoo tukul ankuyeyta taariinekwa.

⁸ Yooto kumwoochi :chu kibērbērēch chu king'oomēch kule, 'Ntēē miitē kumistōōs :taariinekyoo acheek, oorong'wēēch mwaaniinek.' ⁹ Kukētyi :choo king'oomēch kule, 'Acha. Nto nyuun kurārchēēch acheek. Boo-al chēēkwook.' ¹⁰ Kung'ēētyo bokwooliis. Nto kumiitē kēēltaab too kubēētii, kuyitu :saanteet. Yooto kōōwutē :choo kichōbootiin kōōtaab saakweet āk saanteet /ānkēēkērē kurkeet.

¹¹ Nto tēē yoo kuyit :nkicheek chu kibēētii mwaanik ānkōōng'ēētiis kule, 'Yootwēēch! Yootwēēch! Yootwēēch kurkeet!' ¹² Nteenee kuwālchi :chiichoo kule, '-Māānkētōok :anii.' " † †

¹³ Kiiwoong' :Yēēsu tyoonkōōchoonoo kule, "Kunyoo, ōriib keey naas, kuuyu -mōōnkētē bēsyēēt nto ku āsi-iswēk chēē āyēēwunēē anii." † †

Ikaaman kiyēē /kākēēkōōning'

(Luuka 19:11-27)

¹⁴ Kitas taay :Yēēsu kumwooy tyoonkōōchēēt ake kurubta keey bāytooyiisyēētaab Yēyiin kule, "Kimii :chii nyēē kimāchē kuwo ruutooy, kukuur motwoorikyii ānkōōtōōrchi chii tukuuk chēē kiimuuchē kuriib. ¹⁵ Ki-itōōrchi nyēbo taay beesaanik kisyēērōōk konom, kōōtōōrchi ake kisyēērōōk tibtem nto ake kōōtōōrchi nyoo kisyēērōōk taman. Nto kāākuyityo, kuruuto. † †¹⁶ Kiwokuyēyiisyēē :nyoo /kikiitōōrchinē kisyēērōōk konom beesaanichaa areet akeenke kubāsunēē alak kisyēērōōk konom. ¹⁷ Kunyōōr :nkinee nyoo /kiki-itōōrchinē kisyēērōōk tibtem kisyēērōōk alak tibtem. ¹⁸ Nteenee kiwokubal :nyoo /kikiitōōrchinē kisyēērōōk taman ng'wēēnēēt ankukonor beesaanikaab mokoryoontēenyii.

¹⁹ Nto kaakukeeyta bēsyōōsyēk chēē chang', kōōyēēwunēē :mokoryoontoonoo ruutooy. Kikuur ake tukul ām motwoorichoo chokumwooy wōlēē kibeeta :ng'aleekaab beesaanichaa. ††²⁰ Kuchō :nyoo /kiki-ikoochinē kisyēērōōk konom ānkumwooy kule, 'Mokoryoontēēt, 'kikiitōōrwoo beesaanik kisyēērōōk konom, kunyi kas, baa, mii :kisyēērōōk alake konomu barak.'

²¹ Kuwālchi :mokoryoontēenyii motwooriintonoo kule, 'Kweeyey nyēē karaam /ānkiikoosēēniing' keey! Kuu yoo 'kweemuuch ikaaman tukuuk chēē ng'eri kut kubās keey, +māākōōniing' ibāwu tukuuk chēē choong'ēch. Chōōnchi keey keetankas :tukwaay!' ²² Nto tēē yoo kuchō :nkinee nyoo /kikiikoochinē kisyēērōōk

tibtēm, ānkumwooy kule, 'Mokoryoontēēt, 'kikiitōōrwoo beesaanik kisyēērōōk tibtem, kunyi kas, baa, kōōkutāsyi keey :kisyēērōōk tibtemu.' ²³ Kuwālchi :mokoryoontēēt kule, 'Kweeyey nyēē karaam, /ānki-ikoosēēniing' keey! Kuu yoo 'kweemuuch ikaaman tukuuk chēē ng'eri kut kubās keey, +māākōōniing' ibāwu tukuuk chēē choong'ēch. Chōōnchi keey keetankas :tukwaay!' ⁵

²⁴ Nto mii yoo, kuchō :nyoo /kikiikoochinē kisyēērōōk taman, ānkumwoochi mokoryoontēēt kule, 'Mokoryoontēēt, kwāānkētē kule iyēku chii nyēē kōōrōōm nyēē 'kiicham ikēsē kiyēē kimēēchoonē ānkiiruruuchēē wōlēē mānāyēis kēbus. ²⁵ Kwaanyokoriitu, kunyoo ki-wāābālchi beesaanikuuk ng'wēny akonor. Neennyi, onkyu beesaanikuuk.' ²⁶ Kuwālchi :mokoryoontēēt kule, 'Imiyaat ānkiiburēn! Ākoo kiinkētē :inyiing' kule ākēsēē :anii āmiik wōlēē manaachaa ānkāaruruuchēē wōlēē mānāyēis ee? ²⁷ Karaam, nto kiikonoree lēnkunēk wōloo bāsu keey, nto kāchāānyōōru kōōkutāsyi keey. ²⁸ Ōnēmunēē nyi beesaanichaa ānkōōkoochi chito nyoo kāboonto beesaanik kisyēērōōk bokol. ²⁹ Chito nyoo kāyēyiisyē kiyēē /kākikiikoochi, +/mākēētāsyi. Nto nyoo kāmāyēyiisyē /kiinēmunēē mbo nyooto /kākikiikoochinē. ††³⁰ Nto motwooriintoni kēwēyiin, ōwirchi saang' wōliin bo mēēnānēēt wokung'woonchi :so-boon ankuriirunee ng'wēny.' " ††

Mākōōtilchi :Yēēsu biiko ng'aleek

³¹ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Yoo chōōnii *:Wēritaab Chii ām wōōyinnyii kuu bāytooyiin kuboontoonu keey malayikaanik tukul, mākōōbuurēē ng'echereenyii bo bāytooyiisyēēt. ††³² +/Mākiiruruukyi biiko tukul taayeenyii. Yooto, mākōōbēēsyō biiko kuu yoo ibēēstōōs :ākiintēēt kēēchiirēk ākoo ng'oroorik.

³³ Mākutēbunēē :kēēchiirēk āwutaab taay kutēbunēē :ng'oroorik āwutaab kaataam. ³⁴ Mākumwoochi yooto choo miitē āwutaab taay kule, 'Okwaa :choo kiki-ikōōbēruurook :Baaba. Onam bārooying'woong' ām Kaab Yēyiin nyoo /kisimkēēchōbwook kuchakee /ka-keeyey kōōrēēt. ³⁵ Ki yoo kaama :kēmēy, ōbāyoo, nto yoo kaama :melel, ōkōōnoo bēy chēē kaayyee nto yoo kāāruutoochook, ōtoochoo. ³⁶ Ki yoo māātinyē sira, ōloochoo, nto yoo kaamnyaan, ōrwoomoo, nto yoo /kikēērāto, bookasaa.' ††

³⁷ Yooto mākukētyi :choo churtootiin kule, 'Āyu yēē kyoomiing' inyiing' :kēmēy ankeebayiing' :acheek ōō, Mokoryoontēēt, ku āyu yēē kyoomiing' :melel ānkēēkōōniing' bēy chēē 'keeyyee? ³⁸ Ki āyu yēē 'kiiru-utoochēēch ankeetaachiing' :acheek, ku āyu yēē kimēētinyē sira ankiilaachiing'? ³⁹ Āyu yēē 'kiimnyoonē :inyiing' ku āyu yēē 'kiirataat ankubokiirwaamiing' :acheek?' ⁴⁰ Mākukēt yooto kule, 'Kāāmwoowook, kiyēē kyōōyēchi ake tukul ām mbo ng'eetaabiya choo kuskus, kyōōyēwoo anii.'

† 25:1 Luuka 12:35-36 †† 25:12 Luuka 13:25 † 25:12 Mat. 7:23 †† 25:13 Mat. 24:42, 44, 50; Māārkō 13:33, 35; Luuka 21:34-36 †† 25:15 Māārkō 13:34 ††† 25:15 Room. 12:6 ††† 25:19 Mat. 18:23

§ 25:23 Mat. 24:45-47; Luuka 16:10 †† 25:29 Mat. 13:12; Māārkō 4:25; Luuka 8:18 ††† 25:30 Mat. 8:12 †† 25:31 Mat. 16:27; Yoowa. 5:22; Yuuta 14-15 ††† 25:36 Isa. 58:7

⁴¹ Nto tēē yoo kumwoochi choo miitē āwutaab kaataam kule, 'Ōng'ēētyēē yu :chu ōruustooyootiin bōōkārbusyi wōlēē bo maataab kibchuulyo nyoo /kikēēyēytoochi Kibrōkōsyooontēēt ākoo tāmirmirookyii bo rōkōs. ^{†42} Kyaama :kēmēy, -amoobayaa, kwaama :melel, -āmōōkōōnoo bēy. ^{‡43} Āruutoochook, -amootaachaa. Āwē āmā sira, amanoolaachaa, am-nyaan, amabooraamaa /ankeerata amabookasaa.' ⁴⁴ Mākumwoochi yooto :nkicheek bichooto kule, 'Āyu yēē kyaaming' :kēmēy, melel, nto iruutoochēēch, nto yēē kimēētinyē sira, nto yēē kiimnyoonē, nto kiirataat, āmākēēyētyēēchiing' ōō, Mokoryoontēēt?' ⁴⁵ Nto yooto mākukēt kule, 'Kāāmwoowook, yoo mānōōyēchi kiy biikyuu choo kuskus, mēēbērē kyōōyēwoo anii kiy.' ^{††46} Yooto nanyuun +/makiimut bichooto wōlēē wokung'woonchinē :soboon ākookoy /ankiimut choo churtootiin kuba wōlēē bo *soboonaab kibchuulyo." † ‡ ††

Kicheeng' :buunikaab Yēēsu wōlēē makunamta inee
(Māārko 14:1-2; Luuka 22:1-2)

26 Yu kēēwoong' :Yēēsu kumwooy ng'aleechu tukul, kumwoochi rubiikyii kule, ² "Kuu yoo ōnkētē, kāakung'ēt :bēsyoōsyēk āyēēnku /kyaam *Saakweetaab Keeytaayeet, nto yooto +/mākiiyokooy-too anii, *Wēritaab Chii, /bokēēkwērtoochoo murtooy-woontēēt." † ‡

³ Kiiruruukyi keey :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo booyikaab Yuutayeek kaytaab *kibkōrōs nyēē wōō nyēē /kikēēkuurēē Kayaafa. ^{††4} Yooto kuchōb wōlēē makunamta Yēēsu /subokeebakach. ⁵ Kimwooy kule, "-Mookany keenam chiichi /kyoomē Saakweetaab Keeytaayeet, kuuyu imuuchē :biiko kuyey wōōrōōryēēt." †††

Kiraang'tee :koorkēēt ake Yēēsu mwaayta mēt
(Māārko 14:3-9)

⁶ Nto yu miitē :Yēēsu Beetannyyaa ām kaab Simōōni chiichoo kikiikunāmē * :makereenik, ⁷ kuchō :koorkēēt ake nyēē kiboontoonu mwaay nyēē kiboong'u nyēē anyiny nyēbo beesaan chēē chaang' miisin. Nto kumitē :Yēēsu kāmūrēē keey yēē /kyoomiisyēē, chokuraang'tee :koorkoonoo mētinyii mwaayaa. ⁸ Bērē kukas :rubiikaab Yēēsu kuu nyoo, kung'woonchi ānkumwooy kule, "Ntēē sukunyarta :koorkooni mwaay kuu nyi? ⁹ /Kātakyooltēē mwaayi beesaan chēē chaang' /ānkiikoochi bānoonik."

¹⁰ Kiinkēt :Yēēsu kiyēē kimii kumwooyē :icheek. Yooto, kumwoochi rubiikyii kule, "Ōmāchēē nee :akweek koorkooni? Ntēē kāakuyēwoo anii ng'alyoo nyēē karaam. ¹¹ Kookas, ōboontē keey :akweek bānoonik ākookoy, nteenee mēēbērē ōboontē keey anii ākookoy. ^{§12} Yoo kāroong'tēē :koorkoonoo mwaayi

† 25:41 Ng'oong'. 19:20; 12:7, 9†† 25:45 Kāālēw. 14:21; Mat. 10:40, 42 ‡ 25:46 Mat. 16:27 †† 25:46 Tān. 12:2; Yoowa. 5:29; Room. 2:8; Yāāk. 2:13 †† 26:2 Māārko 8:31 ††† 26:3 Luuka 3:2; Yoowa. 11:49; 18:13, 24; Yēyuu. 4:6 ††† 26:5 Mat. 21:46 § 26:11 Kiruu. 15:11

mēt, kāmiiitē kuyēytooy /subokeemuya. ¹³ !Kāāmwoowook, -/mākēēwuutyēē koorkooni ām kiyēē kaakuyey yoo /kyoomtooy lōkōōywēk chēē kāroomēch ām kōōrēēt tukul."

Kiinēm keey :Yuuta kuchaamta Yēēsu
(Māārko 14:10-11; Luuka 22:3-6)

¹⁴ Nto miitē yoo kung'ēet :Yuuta Iskaryoot nyoo ki akeenke ām rubiikaab Yēēsu taman āk āyēēng' ānkuwo wōlēē kimiiitē :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch. ¹⁵ Kiwokuteebēē bichoo kule, "Kiy nee :nyēē ōkōōnoo yoo kāāchōbwook kēēlto onam chiichi?" /Kēēchāmchi *feetaanik sosom. ^{§††16} Nto kuchakee yooto kuwo taay kucheeng' :Yuuta bārooyinto nyēē kachaamtee Yēēsu. ^{§†}

/Kikeeyeyta wōlēē /kyoomēē Saakweetaab Keeytaayeet
(Māārko 14:12-16; Luuka 22:7-13)

¹⁷ Nto yēē ki bēsyoēētaab taayta nyēbo Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin, kōōnookyi :rubiik yēē kimii :Yēēsu ankuteebēē kule, "Ānō wōlēē imāchē keeyeyte /sikyaamee *Saakweetaab Keeytaayeet?"

¹⁸ Kuwālchi :Yēēsu kule, "Boocheeng'aate chii ām kiriring' ānkōōmwoochi kule, 'Kāmwooy :Kāānēētiintēēt kule: Kaakuyit :bēsyoōsyēkyuu. Kunyi, āmiitē āk rubiikyuu, chāā-āmēē Saakweetaab Keeytaayeet kōōng'luung'." ¹⁹ Bokuyeyta :rubiichoo saakwaanaa kuu wōloo kāmwooytoochinē :Yēēsu.

Kiiboor :Yēēsu chiito nyēē kimii wokuchoomtooy
(Māārko 14:17-21; Luuka 22:21-23; Yoowaana 13:21-30)

²⁰ Nto kumii kurātoorātē :kōōrēēt, kōōbuur ng'wēny :Yēēsu ākoo rubiikyii taman āk āyēēng' kwoomiis.

²¹ Kumii kwoomiisyē, kumwooy :Yēēsu kule, "!Kāāmwoowook, mii :akeenke ām akweek nyēē makuchaamtaa." ²² Kung'woonchi :rubiichoo ānkutoow :ake tukul kuteeb kule, "Ara anii ōō, Mokoryoontēēt?" ²³ Kuwāl :Yēēsu kule, "Nyoo kiilābloobtooy :tukwaay mukaatiit terekyeet akeenke :nyēē makuchaamtaa. ^{§††24} Makume * :Wēritaab Chii kuu yoo siraat. Nteenee mākung'woonchi sōō kule nee :chiito nyoo makuchaamtaa! Kaykay nto /kimākēēsich chiichoo." ^{§†25} Kumwooy :Yuuta kule, "Anii mbonō oob ōō, Mokoryoontēēt?" Kuwālchi :Yēēsu kule, "Ēē, inyiing'." ^{§†}

Kitoow :Yēēsu saakweet nyēē lēēl
(Māārko 14:22-26; Luuka 22:19-20; 1 Kōōriintēēk 11:23-25)

²⁶ Nto mii yoo, kunam :Yēēsu mukaatiit ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy ankubetes nto yityo kōōkoochi rubiikyii kumwoochinē kule, "Bōōrnyuu :nyi, o-am."

§† Kí laaitaab beesaanik :chu chēē kinyōōru :wootwookiintō nyēē kāyēyiis yiisyēētaab ārook ang'wan. Kí tēē nyooto mbo :laait nyēē /kikyooltēē motwooriin nto /keekweyee mēt. §†† 26:15 Chuy. 21:32; Sēka. 11:12 §† 26:16 Yoowa. 11:57; 13:2 §†† 26:23 Tyēēn. 41:9 §† 26:24 Isa. 53:8-9; Mat. 18:7; Luuka 24:26-27 §† 26:25 Yoowa. 13:2, 21-30

²⁷ Kunam terekyeet nyēē kimiitē *:tifaayiik ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy ānkōōkoochi rubiikyii kumwooyē kule, "Oyyee :akweek tukul. ²⁸ Korotiikyuu :chu chēbo *kii-rootyeet nyēē lēēl † chēē +/makiitaata /sikēēnyōōchi kaat biiko chēē chaang' kubo ng'ōōkiswookik. ††
²⁹ !Kāāmwoowook, -māwāāyyēē subak tifaayiichu ākoy bēsyoonoo āyyēē āk akweek tifaayiik chēē leelach ām Kaab Baaba."

³⁰ Nto tēē yoo, kutyēēn kōōkoostooy Yēyiin, ānkung'ēētyo kutākyi keey Lekemeetaab *Musēytuuni-inēk. ††

Kiiboor :Yēēsu kule makutuuch keey :Bētērō
 (Māārko 14:27-31; Luuka 22:31-34; Yoowaana 13:36-38)

³¹ Kumiitē kēēltaab too, kumwoochi :Yēēsu rubiikyii kule, "Ōmiitē :akweek tukul bōōmwēyēēnoo kwēē-mowuuniitēny, kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, '+Maabakach ākiintēēt kusērēēt :kēēchiirēk.' ††³² Nto yoo kaang'eetee meet, +maantooy Kalilaaya."
³³ Kuwālchi :Bētērō kule, "Ānkoo kāmwyēēniing' :chuut tukul mākoy abakaaktiing' :anii."

³⁴ Kukētyi :Yēēsu Bētērō kule, "Kāāmwoowuung', ām kwēēmowuuni, kutoombo kōōturkuuchē :kirkōōnkiit, +meetuuch keey :inyiing' areet sōmōk kule -mēēnkē-too." ³⁵ Kuwāl :Bētērō kule, "Mākoy atuuch keey kule -māānkētiing'. Yoo kābo meet kēēbēku :tukwaay." Kōōruumchi :nkicheek rubiik chuut tukul kuu nyooto. †

Kiwokusaayee :Yēēsu Ketesemaane
 (Māārko 14:32-42; Luuka 22:39-46)

³⁶ Yu kayit :Yēēsu ākoo rubiikyii yēē /kēēkuurēē Ketesemaane, kumwoochi kule, "Okanyaa yuutēyū, āwē :anii yuun waasaay." ³⁷ Kuwēeto keey Bētērō ākoo wērichoo āyēēng' bo Sebetaayo. Kyaam :ng'uusng'uus Yēēsu kut kulōōklōōkēn. ³⁸ Nto tēē yoo, kumwoochi mbo Bētērō kule, "Kāāmuy :anii kut wuu nyēē +maameey. Kunyi, ōng'ētunēē yuutēyū ānkōōkāsu."
³⁹ Yooto koonakta taay kisich ānkukutuny ānkuyim kutiiny tokochta ng'wēny kusaay kule, "Baaba, yoo imuuchāktōōs, inēmtoowoo nyalili. Nteenee kuyeyakay kuu wōloo imāktooy, mēēbērē wōloo āmāktooy :anii." ††

⁴⁰ Nto yu keeyey wōloo kimii :rubiikyii sōmōku kunyōōr kuruytōōs. Kumwoochi Bētērō kule, "Kāmōōmuuchē kēēkāsu tukul mbo asiista akeenke?"

⁴¹ Māchāktōōs ōkāsu ānkōōsooyē simōō-āsyi keey tyēmiisyēēt. Ōbērē nto oyey, āmāmii :nkuruuk."
⁴² Yooto kooyey subak ankusaay kule, "Lēyyē, Baaba, yoo mēēmuuchāktōōs /kiinēmtoowoo nyalili, kuyeyakay kuu wōloo imāktooy." ††

⁴³ Yu kēēyēēw :Yēēsu nyēbo āyēēng', kunyōōr mbo Bētērō kāruuyo subak, kuuyu kiboonto rwoonik chēē

† Mātinyē :siruutēk alake ng'ālyoontēēt 'nyēē lēēl'. †† 26:28 1Kōōr. 10:16; 11:23-26 † 26:28 Chuy. 24:6-8; Seka. 9:11; Māārko 14:24; Ibu. 9:20; 10:29; 13:20 †† 26:30 Luuka 22:39 †† 26:31 Seka. 13:7 ††† 26:31 Mat. 26:56; Yoowa. 16:32 ††† 26:32 Mat. 28:7, 10, 16 † 26:35 Luuka 22:34-35; Yoowa. 13:36-38 †† 26:39 Mat. 6:10; 20:22; Yoowa. 18:11; Ibu. 10:9 ††† 26:41 Mat. 6:13; Éfēēs. 6:18; 1Bēt. 5:8 †† 26:42 Mat. 6:10

nyikiisēch. ⁴⁴ Kubakaakta rubiichoo ankuwokusaay nyēbo sōmōk kumwooyē kuu yoo kābo taay. ⁴⁵ Nto tēē yoo kooyey wōloo kimiitē :rubiik ānkumwoochi kule, "Ākoo tōōbēng'tēē rwoonik? Okas, kaakuyit :āsi-iswēk /kiyokoochi *Wēritaab Chii āwunnyēkaab kibng'ōōkisiisi! ⁴⁶ Ong'nyiin choomtooyiintēēt kāākuchō! Ōng'ēētyē bokēētuuyēē." ††

/Kikeenam Yēēsu nteenee kitay /kēēsār
 (Māārko 14:43-50; Luuka 22:47-53; Yoowaana 18:3-11)

⁴⁷ Kutākumii :Yēēsu kung'ālōolē, kuyitu :Yuuta nyoo ki akeenke ām rubiikaab Yēēsu taman āk āyēēng'. Kiboontoonu keey biiko chēē chaang' chēē kitinyē chōōkiinēk ākoo syaariinek chēē kiiyooku :mbo kibkōōrōs chēē wōōyēch ākoo booyik. ⁴⁸ Kikiisimkumwoochinē :Yuuta bichoo kule, "Nyoo ōkāse ātōōōchē, ōnāmē nyooto." ⁴⁹ Kutākyinē keey :Yuuta Yēēsu ba-keenke ānkutōōōchē kumwooyē kule, "Aase, Mokoryoontēēt." ⁵⁰ Kukētyi :Yēēsu kule, "Kāchēētōōōchoo man ōō, murooni?" Kutēryēkyinē :bichoo Yēēsu ba-keenke.

⁵¹ Kukāsē :rubiintēēt ake nyēbo Yēēsu kuu nyoo, kung'usu chōōkiit nto bēre kuyeb motwooriintēētaab *kibkōōrōs nyēē wōō, kuchwenta yiitit kōōsuuyto.

⁵² Kumwoochi :Yēēsu rubiintoonyoyii kule, "Kētyi chōōkiing'uung' kiraaru, kuuyu iwoong'tooy :chōōkiit chii nyoo kicham chōōki. ⁵³ -Mōōnkētē kule āmuuchē :anii ākuur Baaba kuyēētyēēchoo areet akeenke ānkōōmuuchē kōōyookwoō lukōōsyēk taman āk āyēēng' chēbo malayikaanik? ⁵⁴ Kāyityiin :ng'aleechu āk siruutēkaab Yēyiin."

⁵⁵ Kuwēēkyi keey :Yēēsu bichoo ānkumwoochi kule, "Ōbērē āntōōchinē :anii lukēēt nyēē mächē kuweech kōōrēēt sookwaante chōōkiinēk āk syaariinek boonamaa? Ntēē kwāāboontē keey :anii akweek kwaak ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ānēētiisyē. Kwaamaak :nee simoonamaa yooto? ⁵⁶ Nteenee ityiichē :ng'aleechu tukul siruutēkaab *wōōrkooyik." Kimwēyēē :rubiik Yēēsu! †††

Kumii :Yēēsu taayeetaab kōōkwēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayek

(Māārko 14:53-65; Luuka 22:54-55, 63-71; Yoowaana 18:13-14, 19-24)

⁵⁷ Nto mii yoo kukwēryoot :bichooto Yēēsu kaab Kayaafa, kibkōōrōs nyoo wōō. Kikiikōōruruukyi keey wōlooto :kāānēētikaab kiruutēk ākoo booyik. ⁵⁸ Kiinaamaat :Bētērō Yēēsu ākoy kiyēnkuutaab kaytaab chichoo bo kōōrōs ānkōōbuur āk riibiikaab kayaata sukukas kiyēē makuyeyakay.

⁵⁹ Kimach *:kōōkwēētaab Yuutayek tukul kōōyoonkyinē :mbo *kibkōōrōs chēē wōōyēch, kule kunyōōr ng'ālyoo nyēē miyaat nyēē nāmē Yēēsu /sikiitiilchi meet. ⁶⁰ Nteenee mānāānyōōr ng'ālyoo ānkoo kisyeem :biich chēē chaang' kumōōlōlchi Yēēsu ng'al. Nto yityo kōōnēm keey :biiko alake āyēēnku ⁶¹ ānkumwooy kule, "Kimwooyē :chiichi kule imuuchē kōōturbuub Kōōtaab

††† 26:44 2Kōōr. 12:8 †† 26:45 Yoowa. 12:23; 13:1; 17:1 †† 26:46 Luuka 5:16; Ibu. 5:7-8 ††† 26:56 Mat. 26:31; Luuka 24:44

Yēyiin ankuteechee bēsyōōsyēk sōmōk." ⁶² Kōōyyo *:kibkōrōs nyēē wōō ankuteebee Yēēsu kule, "Itinyē wōlēē ituuktooy keey ām ng'aleechu mwooyē :bichu?" ⁶³ Kusiisiyi keey :Yēēsu. Kumwoochi subak :kibkōrōs nyoo wōō Yēēsu kule, "Ātēēbēēniing' ām taayeetaab Yēyiin kule ii, 'Inyiing' man *Kāārārōokiintēēt, Lakwataab Yēyiin?" ⁶⁴ Kuwāl :Yēēsu kule, "Ēē, wuu nyooto, 'keemwaay. Nteenee āmwoowook akweek tukul kule: +Mookas *Wēritaab Chii kōōbuurunēē āwutaab taay nyēbo Nyoo bo Kāāmuukēy ankookas kuchōōnēē boolik." ^{††}

⁶⁵ Kikwaany keey :moo chiichoo wōō bo kōrōs kut kubaach sirookyii ānkumwooy kule, "Kookas, kaakookerkeeyee keey :chiichi Yēyiin! Nee ake :nyēē /tākēēmwoowēēch kurubta keey āk chiichi? Kookas oob wōlēē kāākōōntosuurto Yēyiin? ^{†††} Ōbērē nee :akweek?"

/Kēlēēnchi, "Misyinē :meet." ⁶⁷ King'utyinē :alake koonyek ānkōōtuluuchē, kusyēēchē :alake ^{†††} sukumwoochinē kule, "Kāārārōokiintooni, ng'oo :nyoo kābiring'?" ^{††}

Kituuch keey :Bētērō

(Māārō 14:66-72; Luuka 22:56-62; Yoowaana 18:15-18, 25-27)

⁶⁹ Yooto kumiitē :Bētērō yoo kibo biyy, kuchō :chēēbto ake nyēē ki motwooriin ānkumwoochi kule, "Kwēēboontootē keey :nkinyiing' Yēēsu nyēbo Kalilaaya." ⁷⁰ Nteenee kutuuch keey :Bētērō ām taayeetaab biiko tukul kule, "-Māānkētē kiyēē imiitē imwooyē." ⁷¹ Nto tēē yoo kōōnookyi :Bētērō yēbo oreet nyēē wēētii kayaata. Bērē kukas :chēēbto ake, kumwoochi biiko kule, "Kiboontootē keey :chiichi Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt." ⁷² Kutuuch keey subak :Bētērō kut kuchubchinē keey kule, "-Māānkētē :anii chiichi!" ⁷³ Nto nyēē mā tyaa kōōnookyi Bētērō :biiko chēē kikiyyoonyēē yooto ānkumwoochi kule, "Kubooyiit man, inyiing' :ake. Kerkeey :ng'elyebng'uung' nyēbo chiichi." ⁷⁴ Kuchubchi keey :Bētērō kule, "-Māānkētē :anii chiichi!" Kubēkunēē :ng'aleechaa kuutiinyii, kōōturkuuchē :kirkōōnkiit bakeenke.

⁷⁵ Yooto nanyuun koosoot :Bētērō yoo kimwooyē :Yēēsu kule, "Kutoombo kōōturkuuchē :kirkōōnkiit, +meetuuch keey :inyiing' areet sōmōk kule -mēēnkētoo." Yooto kuwo saang' ānkuwokuriir nyēē ng'waa misin. ^{†††}

/Kikēēkwērchi Yēēsu Bilaato

(Māārō 15:1; Luuka 23:1; Yoowaana 18:28)

27 Nto yu kāmwook :asiista, kootiil mbo kibkōrōs chēē wōōyēch tukul āk booyikaab Yuutayeeek kule /keebakach Yēēsu. ² Yooto, /keerat :Yēēsu /ānkēēkwērchi *:Bilaato nyoo kāāyooong'iintēētaab Rooma.

Kiriirunee :Yuuta ng'wēny

(Yēyuutēk 1:18-19)

³ Nto yu kakas :Yuuta nyoo kichoomtooy Yēēsu kule /kaakiiruusta Yēēsu, kuriirunee ng'wēny. Kikētyi feetaanichaa ki sosom mbo kibkōrōs choo wōōyēch āk booyik. ^{†††} Kimwoochi kule, "Kwaayey ng'ōōki achaamte chii nyēē bēērē keey." Yooto kukētyi :bichoo kule, "Kukwaaneeniing!"

⁵ Yooto nanyuun kuwiirchi :Yuuta feetaanichaa *Kōōtaab Yēyiin ānkuwokookeet keey. ⁶ Yu kānyōōr :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch feetaanichaa kumwooy kule, "Sālōotiin :beesaanichu koroti, kunyi mēērōok /kikoochi lēnkuutaab Kōōtaab Yēyiin." ⁷ Kung'alaal :bichoo nto mii yoo, kootiil kule /bokyaalee mbareet nyēē /sikēēmuchinē biich chēē sobooy. /Kikēēkuurēē mbaraanaa Mbaraab Kibtērēēn. ⁸ Kiyooto nyēē kiyey /kēēkuurē wōlooto ākoy kura kule, "Mbaraab Koroti". ⁹

⁹ Kuyityiin :yooto āk kiyēē kimwooyē *:wōōrkooyoon-tēēt Cheremnyaa kule, "/Keenam betekik sosom chēbo feeteet choo kyooltēē inee *:Isrāyēēliik ¹⁰ ankwaalee mbaraab kibtērēēn kuu wōloo kimwooytoowoo :Yēyiin." ^{††}

Kumii :Yēēsu taayeetaab Bilaato

(Māārō 15:2-5; Luuka 23:3-5; Yoowaana 18:33-38)

¹¹ Nto kumii :Yēēsu taayeetaab *Bilaato, kuteebee :bāytooyiintonoo kule, "Inyiing' :bāytooyiintēētaab Yuutayeeek?" Kukētyi :Yēēsu kule, "Wuu nyooto sinee." ^{†††}

¹² Nto yu keeteeyee keey :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyikaab Yuutayeeek kurubta keey Yēēsu, kusiisiyi keey. ¹³ Kuteebee :Bilaato kule, "-Mēēkāsē wōlēē tēē :ng'aleek chēē mwooyē :bichu kule !kiyey?" ¹⁴ Mānāākēt :Yēēsu ng'ālyoo mbo kisich. Kuboty :tonkoy bāytooyiintonoo. ^{††}

Kiisimchi :kāāntōōyikaab Yuutayeeek Bilaato kubakach Yēēsu

(Māārō 15:6-15; Luuka 23:13-25; Yoowaana 18:39—19:16)

¹⁵ Kiityooktooy :bāytooyiintēēt ām kēnyit ake tukul kibratyaanteet akeenke nyoo kaakutool :biiko. /Kikēēyēyē kuu nyooto yoo /kyoomē *Saakweetaab Keeytaayeeet. ¹⁶ Kimii ām bēsyōōsyēchooto chiito ake nyēē kikiikuchiis miisin kut /kikiikeerat. /Kikēēkuurēē chiichoo Baraaba. ¹⁷ Kunyoo, kuteebee :Bilaato biiko chēē kikiiruruukyi keey yooto kule, "Ng'oo :nyēē ōmāchē :akweek ātyooktoowook, Baraaba nto Yēēsu nyoo /kēēbērē *Kāārārōokiintēēt?" ¹⁸ Kimwooyē :bāytooyiintonoo kuu nyooto kōōnkētē kule kiituyiityi :icheek Yēēsu moo.

¹⁹ Kutākumiitē :Bilaato kēēbuurēē ng'echereenyii bo bāytooyiisyēēt, kōōyookyi :koorkēenyii ng'ālyoo kule, "Kweeyiimaa :kiirwootik kuyeech kubo chiichoo. Kunyi, -meeyeyee kiy kuuyu bēērē keey." ^{†††20} Kutēē yooto tukul, kitas taay :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk

† 26:61 Yoowa. 2:19†† 26:64 Tān. 7:13; Māārō 12:36; 13:26
‡ 26:65 Laawi. 24:16; Chōōw. 2:13; Yoowa. 10:33; 19:7†† 26:67
Isa. 50:6; 53:5; Mat. 27:30†† 26:68 Mat. 21:11††† 26:75 Mat. 26:34

††† 27:3 Mat. 26:15§ 27:8 Yēyuut. 1:18-19†† 27:10
Sekaryaa 11:12-13; Cheremnyaa 19:1-13; 32:6-9††† 27:11 Mat.

booyikaab Yuutayeek kōōwuruur bichoo kumwaayta /kiityaakta Baraaba /ankeebakach Yēesu. ²¹ Kuteeb subak :bāytooyiintonoo kule, “Nkōnō ām bichu āyēēng' nyēē ōmāchē :akweek ātyooktoowook :anii?” Kulē, “Baraaba.” ²² Kuteeb subak :Bilaato kule, “Ayeyee nee Yēesu nyoo /kēēbērē *Kāārārōokiintēēt?” Kōōrumchi :bichoo tukul kule, “/Keebakach!” ²³ Kumwooy :bāytooyiintonoo kule, “Rōkōs nee :nyēē koyey :chi-ichi?” Kubōloobōl :bichoo kumwooyē kule, “/Keebakach! /Keebakach!”

²⁴ Yu kakas :Bilaato kule kāmēētākōōmuuchē bichoo ānkiimuuchē koong'etng'et wōōrōōryēēt, kuram bēeko ānkōōwuunēē āwunnyēk taayeetaab bichoo kumwooyē kule, “Kukwaaneenaak :korotiikaab chiichi, ābēērē keey :anii.” ^{†25} Yooto, kuwāl :bichoo tukul kule, “Kany kwaameech acheek :korotiikaab chiichi āk lōkōkyoo!” ^{††}

²⁶ Yooto kōōtyooktoochi :Bilaato bichoo Baraaba ānkōōkoochi /kiityōōlsēt Yēesu nto tēē yoo kōōyokooy- to /bokēēkwērtoochi murtooywoontēēt.

Kiintosuur :biikaab lukēēt Yēesu

(Määrkō 15:16-20; Yoowaana 19:2-3)

²⁷ Kukweryoot :biikaab lukēēt Yēesu kaytaab bāytooyiintēēt *Bilaato nto tēē yoo, kōōruruuky keey :lukēetaab booryēēt tukul Yēesu. ²⁸ Kubuutēē Yēesu sirook ānkōōlookyi sireet nyēē arraa, ^{†29} kutaay kutwēetaab kātōok ānkōōkēmēērchi mēt kuyey wuu nyēē bāytooyiin. /Kikiikoochi kunamee kirōkto āwunyii nyēbo taay ānkubokukutunyēē :bichoo taayeenyii kuyey keey wuu nyēē kākoonyit Yēesu kumwoochinē kule, “Kimkim! Bāytooyiintēetaab Yuutayeek!” ^{†30} Kung'utyi ānkōōsōrunēē kirōkoo kimii āwut ānkōōkōryōōnyēē mēt. ^{††31} Yu /kāākiintosuur, /ki-irēekunēē siraanaa arraa /ānkiilookyi sirookyii choo kōbo kwaak nto tēē yoo, /keebeeta /subokēēkwērtoochi murtooywoontēēt. ^{†††}

/Kikēēkwērtoochi Yēesu murtooywoontēēt /ānkiinchu-ruur

(Määrkō 15:21-32; Luuka 23:26-43; Yoowaana 19:17-27)

³² Kumii /kēēbēetooy, /kēētuuyēē chiito ake nyēē ki-bo Kurēen nyēē /kikēēkuurēē Simōōni. /Kēēkērchinē nyoo koong' bakeenke kukalab murtooywoontēetaab Yēesu. ³³ Nto yu /kakeeyit yēē /kikēēkuurēē Kolkoota (kaayneet nyēē ibooru kule 'Rōkyēētaab Mēt') ³⁴ /kiki-koochi Yēesu *tifaayik chēē /kikiikeetasee saakityeek ^{†††} alak kule kuyye. Nto bēērē kuchamcham, kutay kuyye. [§]

³⁵ Nto yu kāākukwērtoochi :bichoo Yēesu murtooywoontēēt, kubar *sēkēeryēēt sukōōnkētēē kule ng'oo :nyēē mākuyib sireet nkōnō. ^{††36} Nto kāākuyityo,

2:2; 27:29, 37, 42; Yoowa. 1:49; 12:13 §† 27:14 Määrkō 14:61 §†† 27:19 Luuka 23:47† 27:24 Kiruu. 21:6-8†† 27:25 Choos. 2:19; Cherem. 26:15; Mat. 21:37-41; 22:7; Yēyuut. 5:28 † 27:28 Luuka 23:11; Yoowa. 19:2 †† 27:29 Mat. 27:11 †† 27:30 Mat. 26:67 ††† 27:31 Mat. 20:19 ††† /Kikēēyēyiyē saakityeechaa kōōboot ng'wooninto. § 27:34 Tyēēn. 69:21 §† 27:35 Tyēēn. 22:18

kutēbēē :bichoo yooto kuriib Yēesu. ³⁷ /Kikiikēēsirchi kiito ake ng'aleek chēē kiyey /sikiitiilchi Yēesu meet chēē kimwooyē kule: YĒĒSU :NYI NYOO BĀYTOOYIIN-TĒĒTAAB YUUTAYEEK. /Kikēēkwērtoochi kiyooto yoo bo mētitaab Yēesu barak ām murtooywoontēēt.

^{††38} /Kikēēkwērtoochi nkicheek kibng'ōōkisiis āyēēng' murtooywōōsyēkwaa. /Kikiyyoong'to ake kutābān āwutaab Yēesu nyēbo taay /ānkiiyyoong'to ake komostaab kaataam. ^{†39} Kiinchuruurē :biiko chēē kimurē yooto Yēesu ānkukwērtooy mētēwook ^{††40} kumwoochinē kule, “Ntēē kwēēbērē +mēēturbuub *Kōōtaab Yēyiin ankiiteechee bēsyoōsyēk sōmōk? Iraraach keey, naas. Yoo inyiyng' :Lakwataab Yēyiin, irēkunēē murtooywoontoonoo!” ^{††}

⁴¹ Kiinchuruur Yēesu :nkicheek mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, kāānēētikaab kiruutēk ākoo booyik. ⁴² Kimwooyē kule, “Kiisoobē :chiichi biiko alak, ntēē -mēesoob keey naas. Mā inee :bāytooyiintēetaab *Isrāyēēl? Yoo keemuuch kurēkunēē murtooywoontooni, +māki-iyēnchi. ^{††43} Kwēēkoosēē keey oob :chiichi Yēyiin ānkumwooyē kule, 'Āyēku Lakwataab Yēyiin? Kany kusār naas :Yēyiin yoo chāmē.” ^{††44} Kiinchuruur :nkicheek kibng'ōōkisiisyēchoo /kikēēkwērtoochinē murtooywoontēēt āk inee.

Kime :Yēesu

(Määrkō 15:33-41; Luuka 23:44-49; Yoowaana 19:28-30)

⁴⁵ Kichō :mēēnānēēt bēēt nyēē kiker kōōrēēt tukul, kung'eetee āsiiswēk lo ākoy āsiiswēk sokool. ^{††46} Yu kayit āsiiswēk sokool, kōōnchō :Yēesu kule, “Yēyiintēēnyuu, Yēyiintēēnyuu, ntēē 'kebakaaktaa anii!” ^{†††} (Kimwooyē yooto ām kuutiinyii kule, “Ēli, ēli, lema sabaktani?”)

⁴⁷ Yu kakas :biikaab lukēēt chēē kimii yooto, kulē, “Miitē kukuurē *Eliiya.” ⁴⁸ Yooto kulabatee :akeenke ām icheek kiroonkuryēēt ankooluumta *tifaayik chēē ki tāytā ānkurutyi kiroonkuryoonoo kēētito nto yityo kōōyokoochi kuutiitaab Yēesu. ¹⁸⁴⁹ Kimwooyē :alake kule, “Okany keekas yoo mākuchō :Eliiya chokooraraach!”

⁵⁰ Kiinchō :Yēesu ankung'et.

⁵¹ Yooto bakeenke, kukērērunēē keey āyēēng' kuchakee barak ākoy ng'wēny :ankeet nyēē ki rikimim nyoo /kikiyēēlēē Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin. Kiitimi- imākoy :kōōrēēt ānkōōtēēsiis :rwoontōōk. ¹⁹⁵² Kiitēēsiis :kochonkoosyek kuyootākiis ānkung'ēētyo :biiko chēē chaang' choo kikiikubēk ānki churtootiin. ⁵³ King'ēētyēē :bichoo kochonkoosyek, nto yu /kaakiing'eetee Yēesu meet, kuba Yēērusālēēm ānkōōboorchii keey biiko chēē chaang'.

⁵⁴ Yu kakas :nyēē wōō nyēbo lukēēt āk biikyii choo kiriibē Yēesu kibring'ring'nyoonoo ākoo ng'aleek tukul

§†† 27:37 Mat. 27:11 §† 27:38 Isa. 53:12 §†† 27:39 Tyēēn. 22:7; 109:25 §† 27:40 Määrkō 15:39; Yoowa. 2:19 §† 27:42 Mat. 27:11 §†† 27:43 Tyēēn. 22:8; Määrkō 15:39 §†† 27:45 Āmōōs 8:9 §§§ 27:46 Tyēēn. 22:1 18 27:48 Tyēēn. 69:21 19 27:51 Chuy. 26:31-33; Ibu. 10:19-20

chēē kiyēyākiis, kumuuyo ānkumwooy kule, “Kubooyiit man, ākoo Lakwataab Yēyiin :chiichi!” †

⁵⁵ Kikiyyoong'iis :chēēbyōōsōōk alake chēē chaang' yēē lōō kutoobēnē kiyēē kiyēyāktōōs. Chēēbyōōsōōchooto :choo kiboontootē keey Yēēsu kuchakee Kalilaaya kuyēētyēēchinootē. ⁵⁶ Alak ām chooto ku Maaryaa nyēbo Maktaala, Maaryaa kaametiitaab Yāākōbō āk Yōōsēēf ākoo kaametiitaab wērichoo kibo Sebetaayo. ††

Wōlēē /kikeemuyta Yēēsu

(Māārko 15:42-47; Luuka 23:50-56; Yoowaana 19:38-42)

⁵⁷ Nto yu kēēmēn :kōōrēēt, kuchō :chiito ake nyēē ki rubiintēētaab Yēēsu ānkiboonto bāytit nyēē wōō. Kibo *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Arimataaya nto kaayneenyii ku Yōōsēēf. ⁵⁸ Kiwo :chiichoo wōlēē kimii :Bilaato ānkusoom /kiikoochi bōōrtaab Yēēsu. Kuchāmchi :Bilaato /kiikoochi. ⁵⁹ Kimwaayta :Yōōsēēf /kiirēēkunēē bōōrtaab Yēēsu murtooywoontēēt /ankeeratee ankeet nyēē tiliil. ⁶⁰ Nto tēē yoo, wokōōkoochi kochonkeenyii nyēē kitākōōwōrē /ānkimānāākēē-muchi chii. Yooto kuwunuky rwaanteet nyēē wōō kuker kurkeetaab kochonkaanaa ānkuwēēchi keey. ⁶¹ Kiki-ibuurēē :Maaryaa nyēbo Maktaala ākoo Maaryaa nyiin ake yooto kukas kochonkaanaa.

/Kikēēriib wōloo /kikēēmuchinē Yēēsu

⁶² Nto yu kāyyēēkunēē, yēē ki bēsyēētaab *Sabaato, kubēēchi :mbo kibkōrōs ākoo *Farisaayek *Bilaato ānkumwoochi kule, ⁶³ “Mokoryoontēēt, kimwooyē :ng'wiintonoo bo chii yooto kitākusoboot kule, '+Maang'eetee meet yoo kaakukeeyta :bēsyōōsyēk sōmōku,' ⁶⁴ kunyi mwaayte /kēēriib kochonkaanaa ākoy bēsyoonoo bo sōmōk. Nto buch, imuuchē :rubi-ikyii bokuchoor muusto nto tēē yoo kumwoochi biiko kule /kookiing'eetee meet. Makumiyatiit yooto :ng'wi-ynaneet nyiitēnyii bo lēt kusiir nyoo kibo taay.” ⁶⁵ Kuwālchi :Bilaato kule, “Obeete riibiik alak bōōriib kochonkaanaa kuriibākyoy kuu wōloo ōmuuktooy.” ⁶⁶ Kuba :bichoo ānkubokōōtiiny kurkeetaab kochonkaanaa kāroomin kumoolchi rwaantaanaa yooto ānkōōkoochi riibiichoo kuriib. ††

King'eetee :Yēēsu meet

(Māārko 16:1-8; Luuka 24:1-12; Yoowaana 20:1)

28 Yu kēērir :kōōrēēt kukookukeeyta :bēsyēētaab *Sabaato, kuwo :Maaryaa nyēbo Maktaala ākoo Maaryaa nyiin ake bokoowaam kochonkaanaa. ² Yooto, kōōring'riing' :kōōrēēt miisin kuuyu kiki-ikurēkunēē *:malayikeetaab Yēyiin barak, kiwo ākoy kochonkaanaa ānkuwunukto rwaanteet ānkōōbuurēē barak. ³ Kiilēkēchēēchē :malayikaanaa kuu yoo keewech :kōōrēēt anki leelach :sirookyii kuu kweyaan-

† 27:54 Mat. 14:33; 26:63 †† 27:56 Luuka 8:2-3 † 27:58 Kiruu. 21:22-23 †† 27:63 Mat. 12:40 †† 27:64 Mat. 28:13 †† 27:66 Tān. 6:17

teet. ⁴ Yooto kumuuyo :riibiichoo kimii yooto ānkubōōtoon kut wuu nyēē mākubēk.

⁵ Kumwoochi :malayikeet chēēbyōōsōōchoo kule, “-Mōōmuuyē, ānkētē :anii kule ōchēēng'ē :akweek Yēēsu nyoo /kōkēēkwērtōochinē murtooywoontēēt.

⁶ Māmiitē yu nteenee kaakung'eetee meet kuu yoo kimwooyē. Okwaa bookas wōloo kōmiitē ⁷ ankoobe areet akeenke bōōmwoochi rubiikyii kule, 'Kaakung'ee-tee :Yēēsu meet ankumakoonto Kalilaaya wōlēē bōōnyōōrchinē.' Kookas oob?" ⁸

⁸ Yooto kung'ēētyo :chēēbyōōsōōchoo areet akeenke ankulabat bokumwoochi rubiikaab Yēēsu ng'aleechaa. Kitinyē bōōtoonik chēē katasta keey ng'erekweek chēē chaang'. ⁹ Kumii tākulābātē, kutuuyēē Yēēsu. Kootaak-wees icheek :Yēēsu nto yityo kukutuny kookōōb kērēēnkōōkaab Yēēsu nyēē kākutunyki. ¹⁰ Nto tēē yoo, kumwoochi :Yēēsu kule, “-Mōōmuuyē. Bōōmwoochi mbo ng'ēetaabiya kuba Kalilaaya bokēēnyōōryē wōlooto.” ¹¹ †

Kiyēē kimwooy :riibiik

¹¹ Kumiitē :chēēbyōōsōōchoo kubēētii, kikiikung'ēētyo :riibiik alake ankuba kiriing' bokumwoochi mbo kibkōrōs chēē wōōyēch kiy ake tukul nyēē kaakuyeyakay. ¹² Nto yu kāākutuuuyo :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo booyik kuchōb ng'aleek. Kiikoochi riibiichoo beesaanik chēē chaang' ¹³ ānkumwoochi kule, “Omwaay kule, 'Kokwa :rubiikaab Yēēsu kwēēmooy ankuchoor muustaab Yēēsu kukākēēruuyē!' ¹⁴ Nto yoo kāyityi :ng'aleechu bāytooyiintēēt, +mākēēmwoochi :acheek kāroomin āmēēbērē maku-namaak akweek :ng'ala.” ¹⁵ Kunam :riibiichoo beesaanichaa ankuyey kuu yoo /kākēēmwoochinē. /Kikyaamtaatee ng'aleechaa kimwooyē :riibiichoo wōlēē miitē :Yuutayek ākoy kura.

Ng'aleekaab lētuut chēē kiikiimchi :Yēēsu rubiikyii

(Māārko 16:15-18)

¹⁶ Kiba :rubiichoo ki taman āk akeenke lekem ām Kalilaaya wōloo kimwoochinē :Yēēsu kule kuba. ¹⁷ Nto yu kakas :rubiichoo Yēēsu, kukutunyki. Nteenee man-aacham :alake kule ki Yēēsu :nyooto. ¹⁸ Yooto kumwoochi :Yēēsu rubiichoo kule, “/Kōōkēēkōōno anii kāāmuukēywēēk tukul chēē miitē kibkōōnkōy āk chēē mi-itē ng'wēny. ¹⁹ Kunyoo obeetaate bōōryōōsyēk tukul ankooyey biiko kuyēk rubiikyuu. Ōbātisānē ām kaayneetaab Baaba, nyēbo Leekweet ākoo nyēbo Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ²⁰ Ōnēētē bichooto kooywey kiy ake tukul nyēē kāāmwoowook. Nto kubooyiit man, āboontē keey akweek ākoy tabantaab kōōrēēt.” ²¹ †

†† 28:6 Mat. 12:40; 16:21; 17:23; 20:19 § 28:7 Mat. 26:32; Māārko 14:28 †† 28:10 Mat. 12:50; Yoowa. 20:17 †† 28:13 Mat. 27:64 †† 28:16 Mat. 26:32 †† 28:17 Mat. 14:31 †† 28:18 Tān. 7:13-14; Yoowa. 3:35 †† 28:19 Mat. 24:14; Māārko 16:15-16; Luuka 24:47; Yēyuut. 1:8; 2:38; 8:16; Room. 6:3-4; 1Kōōr. 1:13-16; 10:2; 2Kōōr. 1:13; Kala. 3:27; Ēfēēs. 4:5 †† 28:20 Yoowa. 14:26; Yēyuut. 2:42; 18:10

Määrkō

Taayta

: /Kiisōōtyinē kule kisirē :Määrkō lōkōōywēchu bo soboontaab Yēesu āk yiisyēenyii. Ku āybēeryoo :Määrkō, kinyōōr bārooyinto nyēē kikas Yēesu ānkuyēbchi yit ng'aleekyii ām Yēerusālēēm ānkōōyēnchi. Nto lētuunoo, chokunoomnyo :Määrkō āk Bāwulō ākoo Barnaaba ām baanta nyēē kyoomtootē ng'ālyoontēetaab Yēyiin. Kiyēētyēēchinoot :inee Bētērō ām bēsyoōsyēk chēē chaang' nyēē /kiisōōtyinē kule ng'aleek chēē chaang' chēē kisir kurubta keey āk Yēesu ku chēē kirārchinē :Bētērō.

/Kikēēsirchinē kitaabuuni biikaab Kiriistō choo kimā Yuutayeeek. Mēēnkētāktōōs :kēnyiiit nyēē /kikēēsirēē nteenee /kiisōōtyinē kule imuuchē ku kwēēnuutaab kēnyiiitaab 45 ākoy 55 KK. -/Mākiinkētē mbo kubooyiit man yoo /kikēēsirē kitaabuuni bo Määrkō /kumanaakeesir nyēbo Mataayo nto /kikiikeesir. /Kēēbērē kitinyē man :booyik choo kisimkunam ng'ālyoontēetaab Yēyiin yoo kimwoowēēch kule kitaabuutaab Mataayo :nyēbo taay /keesir. Yoo /kākiikuykuuchiin kitaabuunechu tukwaay, tookunoot kule kiinkētē :Määrkō kiyēē mii kitaabuutaab Mataayo ānkuyēyiisyēē ng'aleek alak chēbo kitaabuunaata. Manaatewech :Määrkō komoswookik choo māmāmē keey āk biiko choo mā Yuutayeeek. Ibānyboonyē komoswookik choo nāmē keey āk ātēbuutēkaab Yuutayeeek choo kitōsōsyinē bichoo kōōnkēt.

: Ng'aloolēē :Määrkō miisin :Yēesu kusiir . Ikiimē kurubta keey āk kāāmuukēywēēkaab Yēesu kooraraach, kootyaakta ānkōōsoob biich. Ikwēnyē miisin kule Yēesu ku Motwooriintēetaab Yēyiin ānku Lakwanyii. Ibooru :tukuukaab kwōng'uut, kāāsoobsēēt, kaatyaaktaayeetaab biiko ām wōlēē mii :tāmirmirook chēē miyootēch, kāāmuukēywēēkyii kunyōōchi biiko kaat choolwookātēēng'waa, kule inee ku lakwataab Yēyiin. Toowunēē :kitaabuuni lōkōōywēkaab yiisyēetaab Yēesu ām wōlēē mii :biiko yoo kyoomu kule kāākuchō :bāytooyiisyēetaab Yēyiin kōōrēēt. Twēchē :Määrkō kunyil chēē chaang' kule /kikēēkwērtoochi Yēesu *murtooywoontēt kuyēk kēēlto nyēē kēēchoomnyo Yēyiin āk biiko. /Kikiing'woonchi Yēesu kubo ng'ōōkiswookikyoo (kas kur. 8:31; 9:31; 10:33-34, 45). /Kikiibanybaany miisin ng'aleekaab wikiit nyēbo lētuut nyoo /kikēēkwērtoochinē Yēesu murtooywoontēēt /ankiiteryeechee ng'eeteenyii bo meet āk yoo /kikēēyibē kuwo barak. Kāroomēch :lōkōōywēchu ām wōlēē mii :biiko tukul ām kōōrēēt āmēēbērē Yuutayeeek baateey. Ibooru :ng'ālyoontēēt 'Kiriistōōs' ām kuutiitaab Kirikiik āk ng'ālyoontēēt 'Maasyaak' (Meesaaya) ām kuutiitaab Iburaneek kule 'nyēē ng'aabaat', ānkwoorōōru chiito nyēē kiikuchōb :Yēyiintēēt ānkōōkoochi yiisyēēt nyēē kiikutōōlchi. /Kēēyēyiisyēē kaaynaani kurubta keey āk nyoo ityooktooy biich āk bāytooyiintēēt nyoo kiikukanyaany :Yuutayeeek ām kēnyii chēē chaang' ānku nyoo twekaat miisin ām kiyēē kimwoowu :wōōrkooyikaab Yēyiin ām Kiirootyeet nyoo bo Kēny. Ibooru :komoswookik chēē chaang' choo twēchē :Kiirootyeet nyoo Lēēl nyoo bo Kēny kule mēēbērē kimuru buch :chōōnēetaab Kiriistō, nteenee kimiiitē chōōbutēkaab Yēyiintēēt kung'eetee kēnyii āk kēnyii. /Kēēyēyiisyēē ng'ālyoontēēt 'wēritaab' ām kuutiitaab Iburaneek ām kēēlto nyēē baraay āmā baateey lakwataab anum ām yyootēēt. I-ārōōru kērēēyinto ām ātēbuutēk ām kwēēnuutaab 'wēēriit' āk 'kwaan'. Mii mbo :kērēēyinto nyēē wuu nyooto yoo /kākēēlē 'leekweet' kuuyu kēēyēku :tukul lōkōōkaab Yēyiin kubo kule inee :nyēē kiyēyēēch ankeekerkeeye āk inee ām kēēlto ake. Yēku :biiko tukul lōkōōkaab Yēyiin ām tāmirmiryēēt yoo kēēyēnchi Yēesu, ng'ālyoo nyēē ibooru kule /kiikēēnyōōchi kaat choolwookātēēng'waa ānkōōkōōwut bāytooyiisyēetaab Yēyiin.

Kiyeyta :Yoowaana kēēltaab Yēesu

(Mataayo 3:1-12; Luuka 3:1-18; Yoowaana 1:19-28)

1 Lōkōōywēk :chu chēē kāroomēch chēbo Lakwataab Yēyiin, Yēesu *Kiriistō. ^{†2} Kikiikumwooy :Yēyiin kēny kubununēē wōōrkooyoontēēt Isaaya ^{††} kule,

"+Māayooktē kiiyookiintēenyuu koonto wokuyēytoowuung' kēēlto." ^{††}

† 1:1 Määrkō 3:11; 14:61; 15:39; Yēyuut. 10:37-40; Ibu. 2:3 ^{††}
Mwooyē :siruuētēk alake kule 'wōōrkooyik'. † 1:2 Mal. 3:1 ^{††} 1:2 Luuka 1:76

³ /Kikeesir subak kule,
"Miitē :kuut nyēē kuuru ām suurkwēēn kule,
'Ōchōb keey,
ānkōōchuulchi Mokoryoontēēt kēēlto.'" ^{††}

⁴ Kiiyookiintonoo ku Bātisāniintēēt Yoowaana. Kyoomtooy ām kōōr nyēē suurkwēēn kule māchāktōōs :biiko kuweek ām miyootyēēt /ankeebatisan, sukunyōōchi :Yēyiin kaat. ⁵ King'ēētyēē :biiko chēē chaang' Yēerusālēēm ākoo komoswookik tukul chēbo Yēēmēetaab Yuuteeya bokukas lōkōōywēchoo bo Yoowaana.

^{††} 1:3 Isa. 40:3

Nto yu kábokumwooy choollwookātēēng'waa /keebatisanee āynēetaab Yoortaan.

⁶ Kikiilaach :Yoowaana sireet nyēē /kikiikwoorunēē sabureekaab *tembes, ankumootee keey anweetaab suwe. Kyoomē taalamik ākoo kimnyeteet. ¹⁷ Kimwoochinootē biiko kule, “Yoo kaawaany kāānēēti-isyēenyuu, mākuchō :chiito ake nyēē boonto kāāmuukēywēēk kubiira nyēē -maayemaat ārēēkyi kwēyōōnik. ⁸ Kaabatisaneenaak :anii bēēko, nteenee makubatisaneenaak :inee Tāmirmiryēētaab Yēyiin.” ††

/Kikeebatisan Yēēsu

(Mataayo 3:13-17; Luuka 3:21-22)

⁹ Nto mii bēsyēēt ake, kuchōōnēē :Yēēsu Nāāsārēēt ām Yēēmēetaab Kalilaaya ankubatisanee :Yoowaana āynēetaab Yoortaan. ¹⁰ Yu kālōong'unēē bēēko, kukas barak kuyootāktōōs ānkurēkyi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē wuu chēēbtuukē. ¹¹ Yooto, kumwooy :Yēyiin ām barak kule, “Inyiing' lakwanyuu nyēē āchāmē, ānkāāng'ērēkyinē.” ‡

/Kikeetyem Yēēsu ām suurkwēēn

(Mataayo 4:1-11; Luuka 4:1-13)

¹² Kukwēryoot bakeenke :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Yēēsu ākoy suurkwēēn, wōlēē kimii :nkicheek tyoong'iikaab wuuyēēt. Kiibuur :Yēēsu wōloto bēsyōōsyēk artam āmāmii :kiy nyēē kyoomē. Kutyem *:Kēniintēēt, kumii wōloto. Yu kāwēēchi keey :Kēniintēēt, kukwa :malayikaanikaab Yēyiin ānkuyēētyēēchi. ††

Kitoow :Yēēsu kwaamtaat lōkōōywēēkaab Yēyiin

(Mataayo 4:12-17; Luuka 4:14-15)

¹⁴ Nto mii bēsyēēt ake yu /kabokeerat Yoowaana, kooyee :Yēēsu Yēēmēetaab Kalilaaya kwaamtaat lōkōōywēk chēē kāroomēch chēē kikwoonēē wōlēē mii :Yēyiin. ††¹⁵ Kimwooyē kule, “Kaakuyit :bēsyēēt! Kāakuyityook :bāytooyiisyēētaab Yēyiin! Oweeksee choollwookātēēng'woong' ānkōōyēnchi Lōkōōywēchu Kāroomēch.”

Rubiikaab Yēēsu chēbo taay

(Mataayo 4:18-22; Luuka 5:1-11)

¹⁶ Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēēsu kuwēēsyētootēē sakaramteetaab Tōōliilēetaab Kalilaaya, kukas biiko āyēēng' chēē kimii kuwiirchinē nēētiinēk bēēko kunāmē *burburiinēk. Bichooto ku Simōōni ākoo ng'eetaabkaamet Antereeya. ¹⁷ Kukuur :Yēēsu icheek kule, “Orubwaa! +Maaneetaak wōlēē ōyisuntooy biiko.” ¹⁸ Kubākooktooy bakeenke nēētiinēkwaa bo burburiinēk ānkurubē Yēēsu.

¹⁹ Yu keenaata :Yēēsu taay kisich, kukas biiko alak āyēēng' kumii mwēēnkēēng'waa kuyēytooy nēētiinēkwaa. Bichooto ku Yāākōbō ākoo ng'eetaabkaamet, Yoowaana wērichoo bo Sebataayo. ²⁰ Kukuur :Yēēsu nkicheek. Kukāsē kuu nyooto, kubākookyinē kwaan

† 1:6 2Bāy. 1:8 †† 1:8 Tyēēn. 51:7, 10-12 ‡ 1:11 Toowu. 22:2; Tyēēn. 2:7; Isa. 42:1; Määrkö 9:7; 12:6; 2Bēt. 1:17 †† 1:12-13 Chuy. 24:18; Tyēēn. 91:11-13; Ibu. 4:15 †† 1:14 Määrkö 6:17-18

mwēēng' āk biiko chēē kimii kuyēchinē yiisyēēt ankurub Yēēsu.

Kāāmuukēywēēkaab Yēēsu

(Luuka 4:31-37)

²¹ Kiwo :Yēēsu ākoo rubiikyii Kaabernaam. Nto mii bēsyēētaab *Sabaato, kōōwut :tukul *kōōtaab saayeeet ankooneet :Yēēsu biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ²² Kiilat :biiko wōlēē kiinēētitooy :Yēēsu. Kimēēnēētē kuu wōloo kiinēētitooy :kāānēētikaab kiruutēk, nteenee kiinēētē ām kāāmuukēywēēk. †††

²³ Kimii kōyooto bo saayeeet :chiito ake nyēē kiyyimē *:tāmirmiryēēt nyēē miyaat. ²⁴ Kubōlchi :tāmirmiryoonoo Yēēsu kule, “Imāchēēnēēch nee ōō, Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt? Imāchē ibakacheech? Ntēē ānkēting'! Inyiing' :nyoo ichurtaat ānkiiboontē kāāmuukēywēēkaab Yēyiin.” †††²⁵ Kōōburyoong'to :Yēēsu kule, “Siis, ankiichuwunee chiichi!” ²⁶ Yu kāmwooy kuu nyooto, kōōsimsiim :tāmirmiryoonoo miyaat chiichoo. Kōōnchō ankuchuwunee chiichoo. ²⁷ Kiilat :biiko tukul /ankeeteabee keey kule, “Ng'al nee :chu? Boonto :Yēēsu kāāmuukēywēēk chēē imuuchē kōōnēētiisyēē ām kēēlto nyēē lēēl, āk chēē ibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch ānkukāsyi!”

²⁸ /Kikyaamtaatee ng'aleechaa Yēēmēetaab Kalilaaya kumukuul.

Kiisoob :Yēēsu biiko chēē chaang'

(Mataayo 8:14-17; Luuka 4:38-41)

²⁹ Yu kang'eetee :Yēēsu ākoo rubiikyii *kōōtaab saayeeet, kuba kaab Simōōni. ³⁰ Kimnyoonē :cheebyoosyee-taab biikooy bo Simōōni. Yu /kākēēmwoochi Yēēsu kule mnyoonē :cheebyoosyaanaa, ³¹ kuwo ankanam āwut kōōyoo. Kusob :cheebyoosyeeet ānkubāyiis. †

³² Yu kararakta :asiista, kukāākubēk :āsiiswēkaab *Sabaato, kōōmutyi :biiko Yēēsu biiko tukul chēē kimnyoontōōs āk chēē kiyyimē :tāmirmirook chēē miyootēch. ³³ Kibokōōruruukyi keey :biiko chēē chaang' kurkat saang' ām kōyooto kimii :Yēēsu. ³⁴ Kiisoob :Yēēsu biiko chēē chaang' chēē kiboonto bōōrwoonik chēē kimakerkeey ānkōōbēbēeto tāmirmirook chēē chaang' chēē miyootēch. Kiker koong' :Yēēsu tāmirmiroochoo kuuyu kiinkētē :icheek wōlēē wuu :inee.

Kyaamtaatee :Yēēsu lōkōōywēk Kalilaaya tukul

(Mataayo 4:23-25; Luuka 4:42-44)

³⁵ Yu kāng'ēyēn :kōōrēēt, kung'eeet :Yēēsu ānkuwo wōlēē kimālēēkitēē :chii wokusaay Yēyiin. ††³⁶ Nto bēre kusēw mbo :Simōōni kule mēēkumii :Yēēsu, kucheeng'aat. ³⁷ Yu kunyōōr, kumwoochi kule, “Mii kuchēēng'iing' :biiko.” ³⁸ Kulē :Yēēsu, “Māchāktōōs keebe komosta ake waa-amte lōkōōywēkaab Yēyiin, kuuyu chooto :chēē kyāāchōōnchinē.”

³⁹ Kyaamtaatee :Yēēsu lōkōōywēk kooriikaab saayeeet ām Kalilaaya tukul, ānkōōbēbēetooteē tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēētyēē biiko. †††

††† 1:22 Mat. 7:28-29; Yoowa. 7:46 ††† 1:24 Mat. 8:29; Määrkö 3:11 † 1:31 Määrkö 5:41 †† 1:35 Luuka 5:16

Kiisoob :Yēesu chii nyēē kiboonto makereen

(Mataayo 8:1-4; Luuka 5:12-16)

⁴⁰ Kichōnchi :chiito ake Yēesu bēsyēēt ake :nyēē ki-boonto *makereenik. Kukutunyēē taayeetaab Yēesu ānkumwoochi kule, "Mokoryoontēēt, yoo ichāmē, isooboo sāttiliilitu kuuyu ānkētē kule imuuchē."

⁴¹ Kuriiree :Yēesu. Yooto, kōōyokooyto āwut kutiiny chii-ichoo ānkulēenchi, "Āchāmē. Kunyi, itililiitu!" ⁴² Kusob :chiichoo bakeenke. ⁴³ Yu kāsob, kōōkālloonchi :Yēesu kule, ⁴⁴ "Mēēmwoochi chii ake tukul ng'aleechu. Nteenee iwē ānkuwēēboorchi keey *kibkōrōs kukasing', si-itooku kule 'kēētiliilitu. Iyib tukuuk chēē ibirchinēē Yēyiin kōōnkōy /sikēēyēwuung' kōrōsēēk kuu wōloo kimwooytooy *Muusa ām kiruutēk." †

⁴⁵ Ānkoo kuwuu nyooto, kiwo :chiichoo ankwaamtaat lōkōōywēchoo. Ki yoo kēēwut :Yēesu kiriing' ake tukul, kōōruruukyinē keey :biiko, kumāchē /kiisoob. Kiyey :ng'aleechaa kut mēēkōōwutē :Yēesu kiriinkōōsyēchoo kukāsē :biiko. Ānkoo kiibuurchinē keey :Yēesu taban wōlēē mālēēkitēē :chii, kitākukwoonchinē :biiko ām komoswookik tukul. ††

Tinyē :Yēesu kāāmuukēy kunyōōchi biiko kaat

(Mataayo 9:1-8; Luuka 5:17-26)

2 Nto mii bēsyēēt ake, kooyeey :Yēesu Kaabernaam. Nyēē mā tyaa, kukas :biiko kule kāākuchō.

² Kukwa :biiko chēē chaang' ānkōōruruukyi keey kō ākoy saang' kut kimāmii wōlēē kiisiirē :chii kereeng'. Kwoomchi :Yēesu biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

³ Kutākwoomtooy :Yēesu lōkōōywēchoo, koomut :biiko alake ang'wanu chiito ake nyēē kichunkutoot. ⁴ Nto kuuyu kimāmii :bārooyinto nyēē kiimuuchē :bichoo kukasee Yēesu, kubeeta chiichoo ākoy kōōto barak ānkubut kēsyeekuut kutook yēē kiimuuchē kōōyokooytēē chiichooto. Kōōyokooyto chiichoo kumii tiirbeet ākoy yēē kimii :Yēesu. ⁵ Yu kakas :Yēesu kule ki-ikoosēē keey :bichoo inee, kumwoochi chiichoo kichunkutoot kule, "Wēnyoo, /kāākēēnyōōwuung' kaat ām choolwookātēēng'uung'." †

⁶ Kimii yooto :kāānēētikaab kiruutēk alake chēē king'unyng'uung'tōōs kumwooyē kule, ⁷ "Ām nee yu ng'ālōōlē :chiichi kuu nyi? Kāyib keey kule inee ku Yēyiin sōō? Ng'oo :nyēē imuuchē kunyōōchi biiko kaat ām choolwookātēēng'waa, yoo mā Yēyiin nkit?"

⁸ Nteenee kōōnkēt :Yēesu ām tāmirmiryēēnyii kiyēē kimii kōōsōōtē :kāānēētichoo. Kumwoochi kule, "Ām nee soosoot :akweek kuu nyooto? ⁹ Kuskus nkōōnō? Āmwoochi chiichi chunkutoot kule, 'Kākēēnyōōwuung' kaat,' nto kule, 'Ng'eet, ankiinam tiirbeeng'uung', ānkiiwēēsyēt? ¹⁰ +Mookas raat kule āboontē :anii, *Wēritaab Chii, kāāmuukēywēēk ām kōōrooni chēē āmuuchēē ānyōōchi biiko kaat ām choolwookātēēt." ††

††¹¹ Yooto bakeenke kumwoochi :Yēesu chiichoo kule,

†† 1:39 Mat. 4:23 † 1:44 Laawi. 14:2-32; Määrkō 5:43; Luuka 17:14 †† 1:45 Määrkō 7:36 † 2:5 Luuka 5:20; 7:48 †† 2:10 Tān. 7:13-14; Yoowa. 5:36

"Yyoony, ankiinam tiirbeeng'uung', ānkiiwēēchi keey kaa."

¹² /Kēēmwoochinē chiichooto kichunkutoot kuu nyooto, kung'ēētē ānkunāmē tiirbeenyii ānkuwēēchinē keey, kukāsē :biiko tukul. Kiilat :biiko ankookaasta Yēyiin, kuuyu ki ng'al :choo chēē kimānāyēyākiis bēsyēēt ake.

Chāmē :Yēesu mbo biiko chēē -/mākiiriiku

(Mataayo 9:9-13; Luuka 5:27-32)

¹³ Nto mii bēsyēēt ake, kuwo :Yēesu subak sakaramteetaab Tōōliilēētaab Kalilaaya. Kirub :biiko chēē chaang' ankooneet :inee ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

¹⁴ Kutākumii kuwēēsyētootē, kukas chiito ake nyēē kimii kēēbuur kēryō kōōruruuchē *syuuruut. /Kikēēkuurēē chiichoo Laawi araab Alfaayo. Kumwoochi :Yēesu kule, "Rubwaa!" Kung'eet :Laawi ankurub.

¹⁵ Kuwēēto keey :Yēesu lētuunoo rubiikyii, kāāruurukikaab syuuruut chēē chaang' ākoo mbo biiko chēē /kikeetay choo kiboontōtē keey tukul ānkubokwoomiis kaab Laawi. ¹⁶ Yu kakas * :Farisaayeeek alake chēē ki kāānēētikaab kiruutēk kuu nyooto, kumwoochi rubiikaab Yēesu kule, "Ām nee yu āmiisyē :chiichi ākoo kāāruruukichu bo syuuruut ākoo mbo alak chēē -/mākiiriiku?"

¹⁷ Kumwoochi :Yēesu kāānēētichoo bo kiruutēk kule, "Chēēng'ootē :biiko choo imnyoontōōs kāānyooyiintēēt. Nteenee māchēēng'ootē :choo sobchootiin. Kyāāchōōnii :anii chāākuurē biiko choo choolwookēnootiin, mēēbērē choo isōōtē kule churtootiin." †

Kāānēētiisyēētaab Yēesu nyēē lēēl

(Mataayo 9:14-17; Luuka 5:33-39)

¹⁸ Kikirē ām bēsyōōsyēchooto :rubiikaab Bātisāniintēēt Yoowaana ākoo Farisaayeeek āmiisyēēt. Nto mii yoo, kukwoonchi :biiko Yēesu ankuteebēē kule, "Ām nee yu kirē :rubiikaab Yoowaana ākoo choo bo Farisaayeeek āmiisyēēt, āmēēbērē kirē :cheekuuk?" ††

¹⁹ Kukētyinēē :Yēesu bichoo tyoonkōōchēēt kule, "Mēērukuutē keey :chōōrōōnuutēkaab saanteetaab leekwa ām saakweetaab kooyēē yoo mii :saanteetaab leekwa. ††²⁰ Makuyit :bēsyēēt nyēē +/mākiinēmuneē saantaanaa wōlēē mii chōōrōōnuutēkyii. Ku yooto :yēē makoorkuut keey :chōōrōōnuutēkyii." ²¹ Kumwoochi subak tyoonkōōchēēt ake kule, "Mākēētilē ankeet nyēē tākulēēl /ānkēēkinēē sireet nyēē yoos. Yoo /ka-keeyey kuu nyooto, kusirinyāktōōs :ankaanaa ānkung'ēti yooto kubarayit :koong'ta miisin. ²² Nto subak -/mākēēroonkyinē kibkeetiis chēē /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē yoos, kuuyu yoo kakuut :kibkeeti-isyechaa, kung'ētyēē wōōnkuo kuwasta keey * :tifaayik. Nteenee māchāktōōs /kēēroonkyinē tifaayik choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē lēēl."

†† 2:17 Luuka 19:10; 1Tēm. 1:15 ††† 2:18 Mat. 6:16-17; 11:18-19; Yēyuut. 13:2 ††† 2:19 Mat. 9:15

Bāwu :Yēesu bēsyēetaab Sabaato

(Mataayo 12:1-8; Luuka 6:1-5)

²³ Nto mii bēsyēēt nyēē ki *Sabaato, kumur :Yēesu ākoo rubiikyii mbareetaab nkoonuuk. Kumii kumurē yooto, kuswech :rubiikyii mētewookaab nkoonuuk, ku-biiriir ankwaam. ^{†24} Yu kakas *:Farisaayeeek alake chēē kimiiitē yooto kiyēē kayey :rubiichoo, kumwoochi Yēesu kule, “Kas! Ām nee yu mii :rubiikuuk kwiiryēē kiruutyēēt nyoo yēētē /kēēkēsiis ām bēsyēetaab Sabaato.” ^{††}

²⁵ Kukētyi :Yēesu Farisaayeechaa kule, “Manoosuman :akweek, yoo ki-iryēē :Bāytooyiintēēt *Tāwuti kiruutēk, yoo kyoomē :kēmēwuut ākoo biiko choo kiboonto keey? ²⁶ Yoo ki *kibkōrōs nyēē wōō :Abyataar, kuwo :Tāwuti *Kōōtaab Yēyiin /ānkiikoochi mukaatiinek choo /kikēechāmchinē mbo *kibkōrōs nkit. Kyaam :Tāwuti mukaatiinechaa ānkōōkoochi nkicheek biiko choo kiboonto keey. [‡]

²⁷ Kunyoo, bāwu :chiito Sabaato āmēēbērē bāwu :Sabaato chiito. ^{††28} Kunyi, bāwu *:Wēritaab Chii bēsyēetaab Sabaato.” ^{‡‡}

Kiisooibiis :Yēesu ām bēsyēetaab Sabaato

(Mataayo 12:9-14; Luuka 6:6-11)

3 Nto mii bēsyēēt ake, kōōwut subak :Yēesu *kōō-taab saayeeet. Kimii :chiito ake kōyooto nyēē kisōnkōchoot :āwut. ² Kimii yooto :nkicheek *Farisaayeeek chēē kimāchē kukas yoo kēēsoobiis :Yēesu ām bēsyēetaab *Sabaato subokōōyyoong'tēē kōōk. ³ Yu kakas :Yēesu chiichoo kisōnkōchoot :āwut, kukuur kuchō taay. Nto yityo, ⁴ kuteebēē bichoo kule, “Chāmweēch :kiruutēkyoo /keeyey kiy nyēē karaam ām bēsyēetaab Sabaato, nto nyēē miyaat? /Kiisooibiis, nto /kēēbākākiis?” Kisiisyo :bichoo. ⁵ Kōōrōōtoot :Yēesu bichoo nyēē kāng'woonchi, kuuyu kimātinyē :icheek ki-isayta. Kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot :āwut kule, “Chuul āwut.” Kuchuulē kuu nyooto, kukārāmiitu :āwut. ⁶ Kukāsē :Farisaayeechaa kuu nyooto, kung'ēētōōs, bokutuuytōōs ākoo biikaab *Ērōōtē kusat koowaang'ta Yēesu. ^{‡‡†}

Kikwoonchi :biiko chēē chaang' Yēesu

⁷ Nto mii yoo, kuwo :Yēesu ākoo rubiikyii ākoy Tōōliilēetaab Kalilaaya. Kirub :biiko chēē chaang' chēē kikwoonēē komoswookik alak chēbo yēmēetaab Kalilaaya. ⁸ Kibo :alake chēē chaang' *kiriinkēetaab Yēerusālēm ām yēmēetaab Yuuteeya ākoo komoswookik alak chēbo yēmōonooto. Kikwoonēē :alake yēmēetaab Itumeeya, kukwoonēē :alake yēmōōsyēk chēē kimii biitēetaab āynēetaab Yoor-taan. Nto alak kibo yēmēetaab Tiirō ākoo Sitōōn. Kikwoonii :bichoo bokukāsē kiyēē kimii :Yēesu kuyēyē.

⁹ Nto kuuyu kikiikuchaang'it :biiko ānkimii kāwunuk keey kut kāākuriikyii :Yēesu sakaramteetaab tōōliilēēt, kōōyookto :Yēesu rubiikyii bokuyib mwēēnkēēt

† 2:23 Kiruu. 23:24-25 †† 2:24 Chuy. 20:8-10 ‡ 2:26 Laawi. 24:5-9; 15ām. 21:1-6 †† 2:27 Kiruu. 5:14 †† 2:28 Luuka 13:10-17; 14:1-6; Yoowa. 5:1-18; 7:21-24; 9:1-16 ††† 3:6 Yoowa. 7:1

sukung'eet kōōnēētiis kumii kēēbuur mwēēng' ām tōōliil. ¹⁰ Kiwunuk keey :biiko chēē kimnyoontōōs suku-tiiny Yēesu, kuuyu kikiikōōsoob :inee biiko chēē chaang'. ¹¹ Kimii :biiko chēē kiyyimē :tāmirmirook chēē miyootēch. Ki yoo kakas :tāmirmiroochoo Yēesu, kuyēyē bichoo kukutuny ām taayeetaab Yēesu ānkōōnchōōyiis kule, “Inyiing' Lakwataab Yēyiin!” ^{‡‡12} Kiker koong' :Yēesu tāmirmiroochoo miyootēch -mēēboor wōlēē kiwuu :inee. [§]

Kikwey :Yēesu lēbkēēyik taman āk āyēēng'

(Mataayo 10:1-4; Luuka 6:12-16)

¹³ Nto mii bēsyēēt ake, kukwey :Yēesu biikyii ānkuwēeto lekem. ¹⁴ Bichooto ku taman āk āyēēng' ānkukuurēē chooto *lēbkēēyik. Kimāchē kule kōōbu-urtooy keey sukōōyooktooy bokwoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch ¹⁵ ānkōōkoochi mbo kāāmuukēywēk chēē ibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēetyēē biiko. ^{§†}

¹⁶ Lēbkēēyichoo taman āk āyēēng' choo kikwēyē :Yēesu ku: Simōōni nyēē kitoochi :Yēesu kaayneet ake kule Bētērō, ¹⁷ Yāākōbō araab Sebetaayo ākoo ng'ee-taabkaamet Yoowaana. Kikuur :Yēesu bichoo tukwaay kule 'Bōnēērē'. (Kaayna nyēē ibooru kule murēnēetaab iileet.) ¹⁸ Chuut alak ku Antereeya, Filibō, Baatolo-maayo, Mataayo, Toomaas, Yāākōbō araab Alfaayo, Taataayo, Simōōni Kananaayo, (kiibooru kaaynaani bo Kananaayo kule ki murēn nyēbo booryēēt) ¹⁹ ākoo Yu-uta Iskaryoot nyoo kichokuchoomtooy Yēesu lētu-unoo. ^{§††}

/Kikiisōōtē kule kiikubun :mēt Yēesu

(Mataayo 12:24-32; Luuka 11:15-23; 12:10)

²⁰ Yu kang'eetee :Yēesu lekem, kooyeey Kaabernaam. Kirub :biiko chēē chaang' subak kut kimēēmuuchē :inee ākoo rubiikyii kwoomiis. ²¹ Yu kāyityi kaamet ākoo mbo ng'eeetaabkaamet :ng'aleechaa, kuba kumāchē bokukwēryoon kuchō kaa, kuuyu /kikēēmwooyē kule kiikubun :mēt. ^{§†}

²² Kimii :kāānēētikaab kiruutēk alak chēē kikwoonēē Yēerusālēm bokukāsē kiyēē kiinēētē :Yēesu. Kimwooyē :kāānēētichoo kule, “Kookunam chiichi :Bēēl-sēbuul nyoo kāāyyoong'iintēetaab tāmirmirook chēē miyootēch. Nyooto :nyēē miitē kōōkoochinē nkuruuk chēē kwētēē tāmirmirook chēē miyootēch.” ^{§††23} Yu kakas :Yēesu kuu nyooto, kukuur kāānēētichoo ānkōō-boorchinēē ng'al tyoonkōōchoy. Kiteebēē kule, “Imuuchē :Kibrōkōsyoontēēt kukwet tāmirmirookyii? ²⁴ Yoo kaakubchey keey :lukēetaab booryēēt nyēbo kōōrēēt ake, ankubar keey nkit, ibuurtooy ānō :kōōroonoo? Māburyētē? ²⁵ Nto kubo kwaak yoo kāākutooytoochiin :kayta ake, mābotē :kayaa? ²⁶ Kunyoo, yoo kāākukōōno :Kibrōkōsyoontēēt kāāmuukēywēk chēē ākwētēē lukēēnyii, mābotē :bāytooyi-isyēēnyii? ²⁷ Mii :ng'oo nyēē imuuchē kōōwut kaytaab

‡‡† 3:11 Määrkö 1:1, 24; 5:7; Luuka 4:41 § 3:12 Määrkö 1:34 §† 3:15 Määrkö 6:12-13; 16:17 §†† 3:19 Yoowa. 1:40-44; Yēyuut. 1:13 §† 3:21 Yoowa. 7:5; 8:48 §†† 3:22 Mat. 9:34

chii nyēbo nkur ānkōnēmūnēē tukuukyii? Yoo kama-
rat chiichoo, mākooy kōnēmūnēē tukuukyii. ^{†28} Kāām-
woowook, imuuchāktōōs kunyōōchi :Yēyiin kaat chii
ām choolwookātēēnyii tukul āk mbo kōchōōng'nāt ake
tukul. ²⁹ Nteenee -/mākēēnyōōchinē kaat chii nyoo
kōchōōng'nyinē Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Kunyoo, kiikurat
chiichoo :choolwookātēēt ākookoy." ^{††30} Kimwooyē
:Yēēsu ng'aleechu, kuuyu kiintosuur :bichoo Tāmirmiryēētaab
Yēyiin kumwooyē kule boonto :Yēēsu
*tāmirmiryēēt nyēē miyaat.

Ng'oo man :nyēē tuubchēē Yēēsu?
(Mataayo 12:46-50; Luuka 8:19-21)

³¹ Kimii :biiko chēē chaang' kēēruuukyi keey Yēēsu.
Yooto, kuyit :kaamet ākoo mbo ng'eetaabkaamet
ānkōōyookto /kēēkuurchi Yēēsu kuchō saang', kuuyu
kimāmii :bārooyinto wōlēē kiimuuchē kukasee inee.
/Kēēmwoochi Yēēsu kule, "Mii kukuuriing' :koomēt
ākoo mbo ng'eetaabkoomēt ām saang'." ^{†33} Kukētyi
:Yēēsu kule, "Moomo anii :ng'oo ānku mbo ng'ee-
taabiya anii :ng'oo?" ³⁴ Kukasaakasta ānkulē, "Bichu
kēēboontē keey :chēē mbo ng'eetaabiya ānku moomo.
³⁵ Chii ake tukul nyoo yēyē ng'aleek choo mächē :Yēyi-
in, ku nyooto :nyēē ng'eetaabiya anii, cheebiya anii
ānku moomo anii." ^{††}

Makerkeey :teng'eeek
(Mataayo 13:1-9; Luuka 8:4-8)

4 Nto mii bēsyēēt ake, kuwo :Yēēsu subak
sakaramteetaab Tōōliilēētaab Kalilaaya. Kiiru-
ruukyi keey :biiko chēē chaang'. Kunyoo, kōōwut
mwēēnkēēt ake ānkōōbuur ng'wēny nto yityo,
kooneet bichoo kikiiyyoong'iis ām sakaramteetaab
tōōliilēēt. ^{†2} Kiineet biiko ng'aleek chēē chaang'
kubuntēē tyoonkōōchoy.

³ Kimwooy kule, "King'eet :kāābātiiintēēt ake kuyis
nkoonuuk. ⁴ Yu kāyis, kōōsuuchi :alake kēēltaab too.
Yooto kukwa :tāriitēk ānkukwēchi keey. ⁵ Kōōsuuchi
:alake kitaweet wōlēē kitewerer :teng'nyaanteet. Kubi-
ityo :choo areet akeenke, ⁶ nteenee yu kalay :asiista
kubeeel kuisyoo kuuyu kimāmii wōlēē kinērchinē :tiiki-
itēk. ⁷ Kōōsuuchi :alake wōlēē miitē :kātook. Kubiityiin
:choo āk kātōochoo kookiich keey kut kumayey
:nkoonuuk āmit. ⁸ Nteenee kōōsuuchi :alake teng'eeek
chēē kāroomēch. Kibiityo :choo ankuyey āmiik.
Kiyeyaatee āmiik chēē ng'eri, chēē kāykāyēch, āk chēē
choong'ēch." ⁹ Yu keewaany :Yēēsu tyoonkōōchoonoo,
kumwooy kule, "Nyoo yēbē yiit, kukas."

Kiiboorchinē :Yēēsu rubiikyii ng'aleek choo iyēēlōotiin
(Mataayo 13:10-17; Luuka 8:9-10)

¹⁰ Kuboonto keey :Yēēsu rubiikyii taman āk āyēēng'
ākoo rubiik chuut alak, kuteebēē :rubiichoo Yēēsu kōō-
boorchi tyoonkōōchoonoo. ¹¹ Kumwoochi :Yēēsu kule,

† 3:27 Isa. 49:24-25 †† 3:29 Luuka 12:10 † 3:31-32 Määrkō
3:21 †† 3:35 Mat. 6:10; Yoowa. 7:17; Yēyuut. 20:25; Room. 2:17-21;
8:27; 2Kōōr. 8:5; Ēfēēs. 6:6; Kolos. 1:9; 4:12; 1Tēēs. 5:18; Ibu. 10:36
†† 4:1 Määrkō 3:7-9; Luuka 5:1-3

"/Kookeekweyaak akweek ōnkēt kiyēē iyeelaat kurubta
keey āk wōlēē wuu :bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Nteenee
mākukāsēē :alake ng'aleek tukul tyoonkōōchoy.

^{††12} Kuu yoo siraat kule,
'Nto yoo kakasee koong',
mākāsē kiy.
Nto yoo kāyēbchi yiit,
-mēēnkētē kiy.
Nto kikas :icheek ānkōōnkēt,
nto kiikuweek ām miyootyēēng'waa,
sukung'eet :Yēyiin,
kunyōōchi kaat.' ^{†††} §

**Kirārchi :Yēēsu rubiikyii kiyēē ibooru :tyoonkōō-
choonoo bo teng'eeek**

(Mataayo 13:18-23; Luuka 8:11-15)

¹³ Nto kurubta keey āk tyoonkōōchēētaab nkoonu-
choo, kumwoochi :Yēēsu rubiichoo kule, "Ākoo
mānōōnkēt kiyēē mwooyē :tyoonkōōchooni? Yoo
mānōōnkēt mbo nyiitēnyii ii, +mōōnkētēē nee, naas,
chuut tukul?"

¹⁴ Okany āboorwook. /Kikiikerkeeyee ng'ālyoontēē-
taab Yēyiin kēbuswēēchoo /kikēēyisē. ¹⁵ Kerkeey :biiko
alake kēēltaab too. Kāsē ng'ālyoontēēt, nteenee
chōōnii :Syēetaani areet akeenke ankusaree ng'āly-
oontoonoo. ¹⁶ Kukerkeey :alake kitaweet. Toochē
ng'ālyoontēēt ām ng'erekweek, ¹⁷ nteenee chutitēē
:ng'ālyoontoonoo kisich. Nto yoo /kākēēwēch
/ānkēēwus, kubo ng'ālyoontēētaab Yēyiin, koochuchu-
uy keey. ¹⁸ Kerkeey :alake teng'eeek chēē kibiityēē :kā-
took. Kāsē ng'ālyoontēēt, ¹⁹ nteenee bēng'tēē
tukuukaab kōōrooni āk muchastaab bāytit. Irēēwoonē
:tukuuchoo ng'ālyoontēētaab Yēyiin kumayey kiy.
^{††20} Kukerkeey :biiko alake teng'eeek chēē kāroomēch.
Kāsē ng'ālyoontēēt ānkukiilchi. Yēyiisyēē :alake ng'āly-
oontēētaab Yēyiin kuyi keey kisich, kuyi keey ām alak
kukaykay, nto ām alak kuyi keey miisin."

Okany kutook :lēbkēēyyēēng'woong'
(Luuka 8:16-18)

²¹ Kutas taay :Yēēsu kumwoochi rubiikyii kule, "Māmii
:chii nyēē tābē taariit ānkōōkubuyēē kērēbēēt, nto
kōōkoochi kurērē, nteenee /kiikoochinē taariit yēē
itōōrōroot sukoolebkeey kōōto. ^{††22} Kunyoo, kiyēē
wunyaat, mākutook. Nto kiyēē iyēēnoot, +/ma-
keeng'aany. ^{††23} Yoo yēbē yiit :chii, kukas."

²⁴ Kumwoochi :Yēēsu subak kule, "Mächē ōyēbē yiit,
ānkōōrōotōtē kiyēē /kēēmwoowook. Yoo kōōkoochi
biiko alak lēbkēēyyēētaab ng'ālyoontēētaab Yēyiin,
mākukōōnook :Yēyiin lēbkēēyyēēt nyēē wuu nyooto,
ānkumākutāswook ake. ^{††25} Nyoo yēyiisyēē kiyēē
boonto, +/mākēētāsyi ake, nto nyoo māyēyiisyēē,
+/mākiinēmūnēē mbo kiyēē boonto." ^{††}

††† 4:11 Mat. 11:25 ††† 4:12 Isaaya 6:9-10 § 4:12 Yoowa.
12:40; Yēyuut. 28:26-27 †† 4:19 1Tēm. 6:9-10 ††† 4:21 Mat. 5:15
§† 4:22 Mat. 10:26 ††† 4:24 Mat. 7:2 †† 4:25 Mat. 25:29

Wōlēē nērtooy :bāytooyiisyēetaab Yēyiin

(Mataayo 13:31-32; Luuka 13:18-21)

²⁶ Kitas taay :Yēesu kumwoochi biiko tyoonkōōchēēt ake subak nyēē kiikerkeeyee bāytooyiisyēetaab Yēyiin. Kimwoochi kule, "Yisē :kāābātiintēēt nkoonuuk mba-reen. ²⁷ Rwēē kwēemooy ānkukāsu bēēt. Nteenee kumii :kēbuswēēk kubiitōōs kutēē yooto tukul āmēēnkētē :inee wōlēē biititooy. ²⁸ Bārbāru :kēbuswēēchoo ankuyey kiriintōōk nto mii yoo kuyey mētēwook chēē ām lētuunoo kuyēchi āmiik. Teng'eeek nkit :chēē inēēre kēbuswēēk kut kuyey āmiik. ²⁹ Nto yoo kāākuroyo :nkoonuuchoo, wokukēsiis :chiitaab mbareet." †

³⁰ Kumwoochi :Yēesu bichoo subak kule, "+Maaker-keeyee nee bāytooyiisyēetaab Yēyiin? Nto tyoonkōōch nee :nyēē sāāboorunēē?"

³¹ Ōyēbchi yiit, baa. Miitē :kēbuswoontēēt ake nyēē /kēēkuurēē *aritaaliit. Mining' :kēbuswoontooni ām kēbus alak tukul choo /kēēchoonē. ³² Nteenee yoo kabiit, kukēyētēē keet alak tukul choo /kēēchoonē mbareen. Yēyē sokonaak chēē wōōyēch chēē tēēkyinē :tāriitēk kiyōōnchōōkwaa kuuyu iyēēlēē :sokonaachaa ānkuyēchinē wuurwēēt."

Kiinēētēē :Yēesu biiko chuut alak tyoonkōōchoy

(Mataayo 13:34)

³³ Kyoomchi Yēesu biiko ng'ālyoontēetaab Yēyiin kubuntēē tyoonkōōchook chēē wuu chuutēchu kurub-ta keey āk wōlēē kitēēnto :ng'oomnātēēng'waa. ³⁴ Kimwoochinēē choo kimā rubiikyii ng'aleek tyoonkōōchēēt. Nto yoo kiboonto keey :inee rubiikyii nkit, kōōboorchinē choo ng'aleek tukul.

Kiyey :Yēesu kuteeman :wusōōnēēt āk bēēko

(Mataayo 8:23-27; Luuka 8:22-25)

³⁵ Nto mii bēsyoonooto kosolēny, yu kaakoowaany :Yēesu kōōnēētis, kumwoochi rubiikyii kule, "Okany kyaay tōōliilēēt kebe biitooniin." ³⁶ Kiwēētēē :Yēesu mwēēnkēēt āk rubiikyii ankurub :nkicheek mwēēnkōōsyēk alake chēē kimii yooto. ³⁷ Kumiitē tōōliil kwēēn, kuchō :wusōōnēēt nyēē wōō ānkōō-sooyēn mwēēnkēēt kusyōōlchi :bēēko mwēēng' kut kitaniiy. ³⁸ Yooto tukul, kimii :Yēesu rwoō ām mwēēng' lēt. Bokoong'eeet :rubiikyii kule, "Kāānēētiintēēt! -Mēēkāsē :inyiing' kule kākēēbēku?" ³⁹ Kung'eeet :Yēesu ānkōōburyoong'to wusōōnēēt āk bēēko. Yu kayey kuu nyooto, kusiis :wusōōnēēt ānkutēēmoon :bēēko. ††

⁴⁰ Yooto, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, "Ntēē kōō-muuyē nyēē tēē nyi? Ākoo -mōōkoosēēnoo keey?"

⁴¹ Kiiywey :icheek Yēesu miisin, ānkulē, "Chii nee :chiito nyi kāsyinē mbo :wusōōnēēt āk bēēko?"

Kiisoob :Yēesu chii nyēbo tāmirmiroy chēē miyootēch

(Mataayo 8:28-34; Luuka 8:26-39)

5 Nto mii yoo, kuyit :Yēesu ākoo rubiikyii saang'taab Keraasa ām biitēēt ake nyēbo tōōli-ilēēt. ² Yu kāloong'unēē :Yēesu mwēēng', kuchuwunee :chiito ake nyēē kiboonto *tāmirmirook chēē miyootēch kochonkoosyēk wōlēē /kikēēmuchinē biiko. Kimāmii :chii nyēē kitākōōmuuchē chiichoo ānkoo /ka-keeratee nyōōrōōōnik. ⁴ Ki yoo /kakeeratee biinkōōnik āwunnyēk /ankeeratee nyōōrōōōnik kērēēnkōōk kung'ētyēē choo. ⁵ Kiinchōōyootēē wōlooo bo kochonkoosyēk ākoo wōlooo bo lekemoosyēk kwiimēn āk kuyyeech ānkuboochēē keey rwoontōōk.

⁶ Yu kākāsyi :chiichoo Yēesu yēē lōō, kulābātyi ānkukutunky. ⁷ Kumwoochi :Yēesu tāmirmiryoonoo miyaat nyi kiiyimē chiichoo kule, "Chuwu!" Kubōloobōl :chiichoo kumwooyē kule, "Imāchēēnoo nee oō, Yēesu Lakwataab Yēyiin, nyoo Iyweyaat. Āsooyiing' ām kaayneetaab Yēyiin kule -'meenyalilaa." ⁹ Kuteebēē :Yēesu kule, "/Kēēkuurēēniing' ng'oo?" Kulē, "/Kēēkuurēēnoo 'Lukēēt,' kuuyu kēēchoong'ēch." ¹⁰ Kisaaysaay :tāmirmiroochoo Yēesu kut kukētyinē keey kumakeek-weteē icheek saang'aata.

¹¹ Kimiitē :ākwootiitaab tōōrōōk kwookēētēē yēbo lekemeet nyēē kilēēkitēē yooto. ¹² Kusoom :tāmirmiroochoo Yēesu kule, "Ichām wēēch kiiwut tōōrōōchuut." ¹³ Kuchāmchi :Yēesu. Kuchuwu ba-keenke ānkōōwutē tōōrōōchoo. Kiitiroomiis :tōōrōōchoo kiyitē kisyēērōōk āyēēng' bokōōtuultēē keey lekem ānkōōsuuchi tōōliil kubēk.

¹⁴ Kimii :biiko alake chēē kiriibē tōōrōōchoo. Yu kakas kiyēē kiyeyakay, kulabat bokwoomchi biikaab saang'aa tukul. Kukwa :biiko bokukas kiyēē kayeyakay. ¹⁵ Bērē kuyit yēē kimii :Yēesu, /kēēmwoochi kiyēē kiyeyakay ām wōlēē mii :chiichoo kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch ākoo kiyēē kyaam tōōrōōk. Yooto, kukas chiichoo kukaakukaramiit ānkēēbuur ng'wēny koolaakaat. Kiiywey :bichoo Yēesu, ¹⁷ ānkumwoochi kule, "Ng'eetee kōōrēēnyoo."

¹⁸ Kumii :Yēesu kuloonyē mwēēng', kusoom :chiichoo /kikiisoobē kule, "Kany keebeete keey tukwaay."

¹⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, "Iwē kaa ānkūwēēmwoochi biikwook kiyēē kāākuyēwuung' :Yēyiin kubo kiisaynyii."

²⁰ Kunyoo, kyaamtaatee :chiichoo yēēmoonoo bo Teek-abooli kiyēē kiyēchi :Yēesu. Kiilat :biiko tukul ng'aleechaa.

Sobē :chii nyoo ikoosēē keey Yēesu

(Mataayo 9:18-26; Luuka 8:40-56)

²¹ Kiiyeyee :Yēesu mwēēnkēēt ākoo rubiikyii ākoy biitōonoo kikwoonēē. Yu kayit, kukwa :biiko chēē chaang' ānkōōruruukyi keey. Kutākumii sakaramtee-taab tōōliilēēt, ²² kuchō :kāāntōōyiintēēt ake nyēbo *kōōtaab saayeeet nyēē /kikēēkuurēē Chāyirō. Yu kayit yēē kimii :Yēesu, kukutuny. ²³ Yooto, kuriirchi Yēesu kule, "Ātīnyē chēēbnyuu nyēē imnyoonē ankaaku-

† 4:29 Chōōw. 3:13; Ng'oong'. 14:14-15 †† 4:39 Tyēēn. 89:9; Määrkō 6:51

‡ 5:7-8 Määrkō 3:11

lalakay miisin. Chōō, baa, chēētiinyēē āwung'uung' nto anyuun kusob :lakwanyuu." ²⁴ Kucham :Yēesu ānkuwēeto keey.

Kirub :biiko chēē chaang' miisin kut kōōkiichootē keey. ²⁵ Kimii yooto :koorkēēt ake nyēē kikiikumnyaan kēnyisiyēk taman āk āyēēng' kusāyē :korotiik. ¹²⁶ Kiki-ikōōbootyi tukuuk tukul chēē kiboonto cheebaakitiis chēē chaang' āmāsobē. Kitāsē taay :bōōrto kumiyāitiu miisin. ²⁷ Kikiikukas /kyoomtooy Yēesu. Yooto kumwoochi keey kule, "Yoo kāātiiny mbo sireenyii baateey, kāāsob." Yu keesoot kuu nyooto, kuchō ām lēt ānkutiiny sireetaab Yēesu. ²⁹ Kōōyooong'iis :korotiik. Kukas ām bōōrnyii kule kāākusob.

³⁰ Yu kēēnkēt :Yēesu ām tāmirmiryēēt kule kāākōō-soobiis :kāāmuukēywēēkyii, kuweech keey ankuteeb kule, "Ng'oo :nyēē kāākutiiny sireenyuu?" ³¹ Kumwoochi :rubiikyii kule, "-Mēēkāsē kule chaang' :biiko yoo imiitē ānkiitēēbē kule ng'oo :nyi kātiinying'?"

³² Kukasta :Yēesu kumāchē kōōnkēt chiichooto kātiinyē sireenyii. ³³ Kuuyu kiinkēt :koorkoonoo kiyēē kaakuyeyakay ām bōōrnyii, kuchō nyēē kaakubootan ānkukutunyēē taayeetaab Yēesu ānkumwoochi kiyēē kaakuyeyakay ām soboonnyii. ³⁴ Kumwoochi :Yēesu kule, "Chēē, 'kēēsob kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey! Mākoy tawokooyiimiing' :bōōroo subak. Iwēētē bāy-booyyēēt." ††

³⁵ Kutākumii :Yēesu kung'ālōolē, kukwaanee :biiko alake kaab kāāntōōyiintonoo bo *kōōtaab saayēt ānkumwoochi kule, "Kaakume :lakwang'uung'. -Ma-teemakee kiy kāānēētiintēēt." ³⁶ Kisiil yit Yēesu :ng'aleechaa. Yooto kulēēnchi kāāntōōyiintonoo, "-Mēēmuy, ikaaseenaa keey." ³⁷ Mānāāwēeto :Yēesu bi-iko tukul nteenee kichāmchi baateey Bētērō, Yāākōbō āk Yoowaana nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Yāākōbō.

³⁸ Yu kayit kukas kāānchōōytaa biiko chēē kibirtooy keey, kuriirtōōs ānkwoomē mbuy. ³⁹ Kuwo kō ānkulē, "Kiy nee nyēē ōbirtoochinē keey? Ōnchōōchinē nee? So, ōbērē kaakume :leekweet? Ntēē mii kāruchi keey baateey." ⁴⁰ Yu kamwa :Yēesu kuu nyooto, kuroorchi :biiko. Kukwet :Yēesu biiko tukul kuba saang' ānkukuur sikiikaab leekweet ākoo rubiichoo ki sōmōk ankuba :tukul yēē kimii :leekweet. ⁴¹ Kunam :Yēesu lakwanaa āwut ānkulē, "Ng'eet, baa ōō, chēē!" ⁴² Kung'eet ba-keenke :chēēboo ānkuwēēsyēt. Kiboonto lakwanaa kēnyisiyēk taman āk āyēēng'. Kinam biich kuut. ⁴³ Kiiki-imchi :Yēesu bichoo mabokwaamtaat ng'aleechaa ānkumwoochi sikiik kubay leekweet. ††

Kitay Yēesu :biikaab saang'nyii

(Mataayo 13:53-58)

6 Nto lētuunoo, kung'eetee :Yēesu yooto ākoo rubi-ikyii ankooyeey Nāāsārēēt wōloo kinērēē. ² Yu ki bēsyēētaab *Sabaato, kuwo *kōōtaab saayēt ānkōōnēētiis. Kiilat :biiko tukul chēē kiyēbchi yit ng'aleechaa ānkulē, "Kinyoorta ānō :chiichi

† 5:25 Laawi. 15:25-27 †† 5:34 Luuka 7:50 ‡ 5:39 Yoowa. 11:11-13 †† 5:41 Määrkö 1:31; 9:27; Yēyuu. 9:41 †† 5:43 Määrkö 1:44; 3:12; 7:36; 9:9; Luuka 8:56

ng'aleechu? Ng'oomnān nee :nyēē /kikiikoochi chiichi? Kāāmuukēy nee :chēē boonto :inee sukuyēyē ng'al chēbo kwōng'uut? ^{†††} Ntēē kiinkētē chiichi! Mā kāā-toong'iintēēt wēeroo bo Maaryaa? Mbo ng'ee-taabkaamet oob :Yāākōbō, Yōōsē, Yuuta ākoo Simōōni? Mā mbo cheebkaamet chu kēēboontē keey ām yu?" Kunyoo, kitay :bichoo ng'aleekaab Yēesu. ^{††††} Kumwoochi :Yēesu kule, "/Kēēkoonyitē *wōōrkooy-oontēētaab Yēyiin, nteenee -/mākēēkoonyitēē saang'nyii āmākoonyitē :tilyōōnuutēkyii ākoo mbo bi-ikaab kōōng'waa." [§]

⁵ Kiilat :Yēesu, kuuyu kitay :bichoo kōōyēnchi ng'aleekyii. Manaayey ng'al chēē tyaa chēbo kwōng'uut. Kitiinyēē biiko chēē ng'eri chēē kimnyoon-tōōs āwunnyēk ānkōōsoob. Yooto, kuwo soong'wēk alak wokōōnēētiis.

Kiiyookto :Yēesu rubiikyii taman āk āyēēng'

(Mataayo 10:5-15; Luuka 9:1-6)

⁷ Nto mii bēsyēēt ake, kukuur :Yēesu rubiichoo ki taman āk āyēēng' kumāchē kōōyookto kubeetaateē āyēēng' āyēēng', bokwaamtaat ng'ālyoontēētaab Yēyi-in. Kumanaaba, kumwoochi :Yēesu kule, "Kāākōōnook kāāmuukēywēēk ōbēbēētē tāmirmirook chēē miy-ootēch kung'ēētyēē biiko." ⁸ Kumwoochi subak kule, "Kunam :chii kirōknnyii. -Moonam āmnyoo, lool, beesyaa, sira nto mbo kwēyōōn. ¹⁰ Yoo kataachaak :chiito ake ām kanyii, ōbuur kayaata ākoy ōng'ēētyēē saang'aata. ¹¹ Nto yoo koobe saang'ta ake am-ataachaak :biiko ankutay kukas kiyēē ōmwooyē, olelekte tēērtit ām kwēyōōnikwōok kōōboorchi kule tākōōbuurto ng'ōōkisng'waa, nto yityo, ōbēēchi keey."

¹² Kibokwoomchinoot :rubiichoo biiko kuweeksee miyootyēēt. ¹³ Kiibēbēeto tāmirmirook chēē miyootēch chēē chaang', ankooyiilee mwaayta biiko chēē chaang' choo kimnyoontōōs ānkōōsoob. ^{§†}

Kyaam mēt :Ērōōtē kule ki ng'oo :Yēesu

(Mataayo 14:1-12; Luuka 9:7-9)

¹⁴ King'alaalee :biiko chēē chaang' Yēesu kut kuyityi Bāytooyiintēēt *Ērōōtē :ng'aleechaa. Kimwooyē :biiko alake kule, "Kaakung'eetee :Bātisāniintēēt Yoowaana meet, suku inee :nyi mii kuyēyē ng'aleechu /kiilatē tukul." ¹⁵ Kulē :alake, "Acha! Wōōrkooyoontēēt *Ēliiya :nyi nyēē kāākōōyēēw." Nto alak kumwooyē kule, "Wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :nyi nyēē kerkeey āk *wōōrkooyik choo kibo kēny." ^{§††} ^{§†}

¹⁶ Yu kakas :Ērōōtē kuu nyooto, kumwooy kule, "Ākoo kookung'eetee :Yoowaana meet, chiichoo kyāāchwēntooy mētiti!" ¹⁷ Kimwooy :Ērōōtē kuu nyooto, kuuyu ki inee :nyi kibākāchē Yoowaana. Nto wōlēē kichōōnto :meetaab Yoowaana kimii kule: Kiboonto :Ērōōtē ng'eetaabkaamet nyēē /kikēēkuurēē Filibō. Kitinyē :Fil-ibō koorkēēt nyēē /kikēēkuurēē Erootyaa. Kung'eet :Ērōōtē koomut koorkoonoo kutākusobē :Filibō. Yu kakas :Yoowaana kiyēē kiyey :Ērōōtē, kutuukyiy kule,

††† 6:2 Yoowa. 7:15 ††† 6:3 Yoowa. 6:42 § 6:4 Yoowa. 4:44 §† 6:13 Yāāk. 5:14 §†† 6:15 Määrkö 8:28 §† 6:15 Luuka 7:16

"Makaraam kōonti :chii koorkeetaab ng'eetaabkaamet, yoo tākusobē :nyiin." Yu kāmwooy :Yoowaana kuu nyooto, kunam :Ērōōtē ankukerta kō. ¹⁹ Kiwēch :Erootyaa Yoowaana kut kumach mbo kule /keebakach nteenee kimēemuuchāktōōs. ²⁰ Kiiywēyē :Ērōōtē Yoowaana, kuuyu ki chii :Yoowaana nyēbo man, ānki churtaat. Ānkoo kiiyiimē mēt Ērōōtē :ng'aleekaab Yoowaana, kitākuyēbchinē yiit kiyēē kimwooyē.

²¹ Nto mii bēsyēēt ake, kunyākūyī Erootyaa :bārooyinto. Kiyey :Ērōōtē saakweet nyēē king'ērēkyinēē bēsyēēt nyēē /kikēēsichēē. Kikuur :Ērōōtē biikyii chēē wōōyēch. Kikuur mbo kāāntōōyikaab lukēetaab booryēēt ākoo biiko alak chēē kitookunootiin ām Kalilaaya.

²² Kichō :chēēbtaab Erootyaa ānkutuumēē yooto koong'ereech Ērōōtē āk tāyēēkyii. Kōōwoolchi keey :Ērōōtē kule, "Ātuwēnēēniing' kiy ake tukul nyēē imāchē kubo ng'erekwekyuu ām wōlēē kēētuumtē! Ānkoo yoo imāchē kereeryaanteetaab tukuuk tukul chēē āboontē, ākōōniing'!" ††

²⁴ Yu kakas :chēēboo kuu nyoo, kuwo wōlēē mii :kaamet ankuteebee kule, "Moomo, waamwaayte /kēētuwēnēēnoo nee?" Kukētyi :kaamet kule, "Kēēkōōning' mētitaab Bātisāniintēēt Yoowaana."

²⁵ Kooyey :chēēbi areet akeenke wōlēē mii :Ērōōtē ānkumwooy kule, "Āmāchē ikōōnoo mētitaab Yoowaana /kēēyibunēē kibseesweet areet akeenke!" ²⁶ Kuteryekta :mukuulēytaa Ērōōtē. Nteenee kuuyu kikiikoowaal keey ām taayeetaab tāyēēkyii, kuchāmchiin. ²⁷ Kōōyookto :Ērōōtē riibiintēēnyii kuwo wōloo /kikeekerta Yoowaana wokuchwen kaatit ānkuyib mētīt. ²⁸ Kuyibunēē :nyoo mētoo kibseesweet ānkōōkoochi chēēbi. Kunam :chēēboo ānkuyibchi kaamet.

²⁹ Yu kakas :rubiikaab Yoowaana kule kaakume, bokumuy.

Kibay :Yēesu biiko chēē kikēēytēē kisyēērōōk muut
(Mataayo 14:13-21; Luuka 9:10-17; Yoowaana 6:1-13)

³⁰ Yu kēēyēēw :lēbkēēyichoo ki taman āk āyēēng' choo kiiyooktooy :Yēesu, kumwoochi inee kiyēē kibokuyey āk nyēē kiineet. ‡

³¹ Yooto tukul kiiliichinē keey biiko chēē chaang' Yēesu kut kimāmii :bārooyinto nyēē kyoomiisyēē āk rubiikyii. Kumwoochi rubiikyii kule, "Keebe wōlēē mālēēkitēē :chii, subōōmuuny kisich." ³² Kung'ēētyo ankubee-tee mwēēnkēēng'waa kutākyinē keey wōlēē kimālēēkitēē :chii.

³³ Nto yu kakas :biiko kuwēētii :Yēesu, kulabat koosaab sakaramteetaab tōōlilēēt kwoolāk taay. Kumii :bichoo kubēētii, kutuuytōōs ākoo biiko alak chēē kiminyē kiriinkōōsyēk choo kimurē :icheek. Kulumchinē :nkicheek baanaa.

³⁴ Nto yu kāwokuyit :Yēesu ākoo rubiikyii komosta nyi kimāchē bokōōmuunyēē, kurēkunēē mwēēng'. Bērē kukas :Yēesu bichoo kēēruruuch keey kumii kukānyiy-

isyē, kuriiree, kuuyu kikerkeey kēēchiir chēē māboonto ākiin. Kooneet bichooto ng'aleek chēē chaang'. ††

³⁵ Kumii kwiimēnē :kōōrēēt, kubēēchi Yēesu :rubiikyii, ānkumwoochi kule, "Nto yu kāākwiimēn, ānkēēmiitē suurkwēēn. ³⁶ Mwoochi bichu kuroot bokucheeng'aat kiyēē kaal sukwaam." ³⁷ Kukētyi :Yēesu kule, "Ōkoochi :akweek kiyēē kaam." Kuwēēkyi :rubiikyii kule, "Imwooyē kule bokyaal mukaatiinek chēē yēmē bichu tukul? Chaang' :beesaanik choo miisin!" ³⁸ Kuteebee :Yēesu kule, "Āta mukaatiinek chēē ōboontē? Obe bookas." Bērē bokukas :rubiichoo, kunyōōr mukaatiinek muut āk *burburiinēk āyēēng' baateey. ³⁹ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kumwoochi biiko kutetaatee keey lukōōsyēk ānkutēbēē ng'wēny yēbo saateey.

⁴⁰ Kutetaatee keey konom konom ām tētutētēk bokol.

⁴¹ Kunam :Yēesu mukaatiinechaa ki muut ākoo burburiinēk āyēēng', kukas barak, ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Nto yityo, kubcheyaabchey mukaatiinechaa ānkōōkoochi rubiikyii kōōkoochinoot biiko.

Kubcheyaabchey nkicheek burburiinēchoo āyēēng' ānkōōkoochi biiko. ⁴² Kyoomiis :biiko tukul kut kubiyooong'iis. ⁴³ Nto mii yoo, kōōruruuch :rubiik kaatuukanik koonyiit kērēboonik taman āk āyēēng'.

⁴⁴ Biiko chēē kyaam āmiichu ku :murēnik kisyēērōōk muut. ‡

Kiwēesyētēē :Yēesu bēēko barak

(Mataayo 14:22-33; Yoowaana 6:15-21)

⁴⁵ Yu keewaany :rubiik kōōruruuch kaatuukanik, kumwoochi :Yēesu kulaany mwēēnkēēt koonto Beetsaayta, kutākōō-āmiisē :inee biiko. ⁴⁶ Yu kaakuba :biiko, kuwo :Yēesu lekem ankuwokusaay Yēyiin. †††

⁴⁷ Kutuuyiitu :kōōrēēt, kitākumii :mwēēnkēēt baan, nteenee kimii :Yēesu nkit lekem. ⁴⁸ Kiwusē :yoomeet nyēē nyikiis kuchōōnēē taay. Kiinkētē :Yēesu kule kimii kāwuuyiitu :rubiikyii kukwaany bēēko. Nto yu kāng'ēēyēn :kōōrēēt, kuwēesyētēē bēēko barak kutākyi keey rubiik. ⁴⁹ Kukaakuriik :Yēesu, kukas :rubiik. Yooto kulē, "Chii ēē, nto āyiin?" †††⁵⁰ Kumuuoyo :tukul. Yooto, bakeenke kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, "Mōōmuuyē! Ōkāng'u! Nto yu anii nyoo." ⁵¹ Kulaany :nkinee mwēēnkēēt. Yu kalaany, kuteeman :yoomeet. Kiilat :rubiik miisin, ⁵² kōōboor kule ānkoo kikiikukas :icheek bāyiisoonoo bo biiko kisyēērōōk muut, man-aakoomuuch kubēēr Yēesu, ng'ālyoo nyēē tookunoot kule kiwuuyēch :mētēwookwaa. ^{5†}

Kiisoob :Yēesu biiko ām Keneesareet

(Mataayo 14:34-36)

⁵³ Kumii :Yēesu ākoo rubiikyii mwēēnkēēt, kutākyi keey Keneesareet. Yu kayit wōlooto, /kiiyoong'to mwēēnkēēt /ankeerat simeenaata. ⁵⁴ Yu kārēkunēē mwēēnkoonoo, kōōnkēt :biikaab kōōroonooto Yēesu areet akeenke. ⁵⁵ Kulabataatee kōōroonooto tukul kumwaaytaat kule kāākuchō :Yēesu. Yu kakas :biiko

† 6:17-18 Luuka 3:19-20; Chuy. 20:14; Laawi. 18:16; 20:21 †† 6:22-23 Eesta 5:3 ‡ 6:30 Luuka 10:17

†† 6:34 Kāāyit. 27:17; 1Bāy. 22:17; Ēsēk. 34:5; Määrkö 8:2 †† 6:44 Määrkö 8:1-10 ††† 6:46 Luuka 5:16 ††† 6:49 Luuka 24:37 § 6:51 Määrkö 4:39 §† 6:52 Määrkö 8:16-21

ng'aleechu, /keekalabaan biiko choo kimnyoontōs
ām tiirboosyek kukwa wōlēē kimii :Yēesu. ⁵⁶ /Kikiimut
choo kimnyoontōs kukwa sōkōōniinēk ām soong'wē-
choo āk kiriinkōōsyēchoo kiwēēsyētēē :Yēesu. Kisaay
:biiko Yēesu kutiiny :bichoo kimnyoontōs *maaseek
chēbo kotootookaab sireenyii sukusobcho. Kisob :chii
ake tukul nyēē kitiiny maaseechaa. †

**Tooytoochiintōs :Mākuutēkaab Yēyiin ākoo kiru-
utēkaab Farisaayek**
(Mataayo 15:1-9)

7 Nto mii bēsyēēt ake, kōōruruukyi keey Yēesu
*:Farisaayek alake ākoo kānēētik alak chēbo
kiruutēk. Kikwoonēē :bichu Yēērusālēēm bokukāsē
kiyēē kiyēyē :Yēesu. ² Nyēē mā tyaa, kukas :bichoo ru-
biik alak chēbo Yēesu kwoomiisyēē āwunnyēk chēē /ki-
manaakiintasiim kuu yoo mwooyē :kiruutēkwaa. ³ Ām
Farisaayek āk Yuutayek alak, kimāāmiisyē :chii ake
tukul yoo mānāākōōtiliil āwunnyēk kuu yoo kimwooyē
:booyikaab kēny. ⁴ Ki yoo kakwaanee :bichu kōōkwēēt
ake, kimāāmiisyē yoo mānāākōōtiliil keey. Kirubē kiru-
utēk alak chēē chaang' chēbo booyikaab kēny chēē /ki-
intasiimē tērēkōōkwaa. ††

⁵ Kubōlchi :Farisaayeechaa ākoo kānēētichoo bo
kiruutēk Yēesu kule, "Nto yu āmiisyē :rubiikuuk,
āmēēbērē itiliilē āwunnyēk kuu yoo mwooyē :kiru-
utēk?" ⁶ Kumwoochi :Yēesu kule, "Kibēēr *:Isaaya yoo
king'ālōolē kurubta keey akweek choo ōyēyē keey kule
ōchurtootiin ām yoo siraat kule:

'Koonyitēēnoo :bichoo kuutu, w,
āmāboontēēnoo moo.

⁷ Ānkoo kasaaya, -māākāsyinē,
kuuyu chōōnēē :kānēētiisyēēng'waa wōlēē mii :bi-
ich buch.' ††

⁸ Kutas taay :Yēesu kumwoochi kule, "Ākoo karaam
akweek sōō, yu kyoobakaakte mākuutēkaab Yēyiin
ānkōōriib kiruutēkaab biiko?" ⁹ Ōboontē ng'oomnātēēt
ake nyēē ōsātyinē Mākuutēkaab Yēyiin komos soorub
kiruutēkwook. ¹⁰ Kimwooy :siruutēkaab Muusa kule,
'Iywey kōōn āk koomēt.' †† Kumwooy subak kule, 'Chii
nyoo chubē kwaan nto kaamet, kunyoolchinē :meet.'
††¹¹ Nto akweek ōmwooyē kule, 'Karaam yoo kēēkoochi
:chii Yēyiin kiinyii kubo kōōrsēēk ām *Kōōtaab Yēyiin,
kusiir yoo kātāyēētyēēchinēē kiyooto kwaan nto
kaamet.' ¹² Kiy :nyoo nyēē kyooyeetee chiichoo kuyēē-
tyēēchi kwaan nto kaamet. ¹³ Kēēlto ake :nyi nyēē
kyōōtub kiyēē kimwooyē :Yēyiin ankookeeree kiruutēk-
wook ānkōōtāsē ōyēyē ng'aleek alak chēē chaang'
chēē wuu chooto."

**Tukun nee chēē yēyē chiito kumātillilit ām taayeetaab
Yēyiin?**
(Mataayo 15:10-20)

¹⁴ Nto mii yoo, kukuur :Yēesu biiko chēē chaang'
ānkumwoochi kule, "Ōyēbchi yiit ānkōōsōōtyēēchi

† 6:56 Mat. 9:20 †† 7:4 Mat. 23:25; Luuka 11:38-39; Kolos.
2:21-22 † 7:7 Isa. 29:13 †† 7:10 Chuy. 20:12; Kiruu. 5:16 ††
7:10 Chuy. 21:17; Laawi. 20:9

kiyēē āmwooyē: ¹⁵ Māyēyē chii :tukuuk choo iwutē
moo kumātillilit, nteenee yēyē :choo kwoonēē moo." ††
††

¹⁷ Yooto kubakaakta :Yēesu bichoo ankubeeta keey
rubiikyii kayta nyēē kitēbunēē. Yu kayit wōlooto, ku-
teebee :rubiikyii Yēesu kōōboorchii kiyēē kāmwoochinē
biiko. ¹⁸ Kuwālchi :Yēesu kule, "Ākoo manookas :nkak-
week kiyēē kāāmwooyē! -Mōōnkētē :akweek kule kiyēē
kēēwut mooyēētaab chiito kuchōōnēē saang',
āmāyēyē chii kumātillilit? ¹⁹ Āmiik choo āmē :chiito
mēēbērē iwutē mētinyii, nteenee iwutē mooyēēnyii
nyēē makuwasta tukuuchoto kuba saang'." (Kum-
wooyē :Yēesu kuu nyooto, kiibooru kule tiliilēch :āmiik
tukul.)

²⁰ Kumwooy subak kule, "Tukuuk chēē kwoonēē āri-
inyii :chēē yēyē kumātillilit. ²¹ Kwoonēē :kāāsōōtēy-
wēēk chēē miyootēch mētitaab chiito. Yēyē chiito ku-
marta, kuchōōrso, kurumiis, ²² kumooroong'nan,
kusikorakay, kōōbērbēēriis, kuyēk kimuchasyaa, kuyey
tuuyintaab moo, kuyeyaata seemseemnyeeet, kukāsē
keey āk ng'al alak tukul chēbo bēērbēēryo. ²³ Kunyoo,
yēyūutēchu miyootēch tukul chēē yēyē chiito
kumātillilit ām taayeetaab Yēyiin."

**Kiyēētyēēchi :Yēesu cheebyoosya nyēē kimā Cheebyu-
utayaa**
(Mataayo 15:21-28)

²⁴ Nto mii yoo, kung'eetee :Yēesu Kalilaaya ānkuwo
ākoy saang'taab Tiirō ām kōōrēētaab Fōyiniikē
ānkōōwut kōōto ake. Kimāchē kule nto -mēēnkēt :chii
ake tukul kule kāākuchō :inee. Nteenee kimēēmuuchē
kut kuwuny keey. ²⁵ Kimii :cheebyoosyeet ake nyēē ki-
bo kōōroonoto bo Fōyiniikē nyēē kimā Cheebyuu-
tayaa. Kiboonto :cheebyoosyaani chēēbnyii nyēē kiiyi-
imē *:tāmiriryēēt nyēē miyaat. Yu kēēnkēt :cheeby-
oosyaanaa kule kāākuchō :Yēesu, kuwo ānkukutunyēē
taayeenyii ānkusoom wokōōbēbēēto tāmiriryēēt
nyēē miyaat kung'eetee chēēbnyii. ²⁷ Kukētyi :Yēesu
kule, "Kany kwoomiis :lōkōkyuu kurook. Makaraam /ki-
inēm āmnyoontēētaab lēēkōōk /ānkēēmētyi ng'ōōkin."

²⁸ Kulē :cheebyoosyeet, "Wuu nyooto ōō, Mokoryoon-
tēēt. Ntēē imuuchē mbo :ng'ōōkiik kukwey āmiik choo
isuuytooy, yoo mii kwoomiisyē :lēēkōōk." ²⁹ Kum-
woochi :Yēesu kule, "Kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey,
kāāyēwuung' kuu wōloo 'kēēmāktooy. Kunyi, wēēchi
keey, wēēnyōōru chēēbng'uung' kukaakung'eetee
:tāmiriryoonoo miyaat." ³⁰ Kuwo :cheebyoosyaanaa
kaa. Kiwokunyōōr lakwanyii kukaakukaramiit ānkimii
kārū ām kitiintiriit.

Kiisoob :Yēesu chiito ake nyēē kimiing'aat ankubalyaat

³¹ Yu kang'eetee :Yēesu saang'taab Tiirō, kumur *kiri-
inkēētaab Sitōōn ānkuwo ākoy Yēēmēētaab Teeka-
booli koong'asiis yēbo Tōōliilēētaab Kalilaaya. ³² Yu kā-
wokuyit wōlooto, kōōmutyi :biiko cheemiinyaanteet

††† Tāsyinē :siruutēk alake kērēywoontooni 16: Yoo yēbē yiit
:chii, kukas. ††† 7:15 Yēyūut. 10:15; 1Tēm. 4:4; Tiitō 1:15 § 7:22
Kala. 5:19-21

ake nyēē kibalyaat. Kisoom :bichoo Yēesu kutiiny chiichoo sukusob. ³³ Kunam :Yēesu cheemiinyaantaanaa ankootabaanee wōlēē kimii :biiko. Nto yityo, kōōwutēē mooriik yiitiikaab chiichoo ānkung'utyi moorineenyii ānkutiinyēē ng'elyebtaab chiichoo. ^{†34} Kukas barak ānkulēēnchi chiichoo, "Iyaatakse ankiityaakse!" ³⁵ Yu kāmwooy kuu nyooto, kuyootākiis :yiitiik, kootyaak :ng'elyebta koochuurta ng'aleek.

³⁶ Ānkoo kiikiimchi :Yēesu biiko kule mamwaaytaat ng'aleechaa, kiilat :bichoo miisin ankwaamtaat kiyēē kikas. Kimwooyē kule, "Nto yu kaakuyey :Yēesu kiy ake tukul kukaramiit. Yēyē biiko choo miinkyootiin kukas ng'aleek ākoo choo bālyootēch kung'alaal nyēē karaam." ^{††}

Kibay :Yēesu biiko chēē kikēēytēē kisyēērōōk ang'wan
(Mataayo 15:32-39)

8 Kimii :bēsyēēt ake subak yēē kiiruruukyi keey :biiko chēē chaang' Yēesu. Yu kaakoowaany :Yēesu kwoomchi bichoo lōkōōywēk, kukuur rubiikyii ānkulēēnchi, ² "Ntēē kaariiree bichu. Kōōkiibuurtē keey bēsyōōsyēk sōmōk, āmāmii :kiyēē āmē. ^{†3} Kwoonēē :bichu alake lōōyin. Yoo kāmwoochi kuba āmēēbērē kāāchēēnkyi kiyēē kaam, ākoy kōōmiistoot alak :kēmēwuut ām kēēltaab too." ⁴ Kumwooy :rubiikyii kule, "Ara nyōōrchinē ānō :chii mukaatiin ām suurkwēēnooni chēē /kakeebayee bichu tēē chu?" ⁵ Kuteebee :Yēesu rubiichoo kule, "Ōboontē mukaatiinek ata?" Kulē :rubiik, "Tisab."

⁶ Kumwoochi :Yēesu biiko kōōbuur ng'wēny. Kunam mukaatiinechaa tisab, kubirchi Yēyiin kōōnkōy ankubcheyaabchey ānkōōkoochi rubiikyii kōōkoochinoot biiko. ⁷ Kiboonto *burburiinēk chēē ng'ēri. Kunam :Yēesu burburiinēchoo, kubirchi Yēyiin kōōnkōy ānkōōkoochi rubiikyii kubcheytaat.

⁸ Kyoomiis :biiko chēē kiyitē wōloo bo kisyēērōōk ang'wan kut kubiyoong'iis. Yu /kāākyoomiis kubēk, kōōruruuch :rubiik kaatuukanik koonyiit kērēboonik tisab. Lētuunoo, kumwoochi :Yēesu biiko kubēēchi keey ¹⁰ ankulaany :inee mwēēng' ākoo rubiikyii kutākyi keey saang'taab Talmanuuta. ^{††}

Kitay :Farisaayeeek kōōyēnchi Yēesu
(Mataayo 16:1-4; Luuka 12:54-56; 11:29)

¹¹ Nto miitē bēsyēēt ake, kukwoonchi Yēesu *Farisaayeeek alake chēē kimāchē kukwiil ānkumwoochi kuyēchi kiy nyēbo kwōng'uut nyēē kēēboorchinēē kule boonto :inee kāmūukēywēēk chēē kwoonēē kibkōōnkōy. Kimiitē yooto kutyēmē. ^{††12} King'woonchi Yēesu, ānkulē, "Lēyyē! Ām nee yu māchē :biiko alake kiy nyēbo kwōng'uut? !Kāmwoowook, māmii :kiy nyēē +/mākiiboorchii biiko chēē wuu chooto." ^{†††13} Kubakaakta :Yēesu bichoo ankoooyee wōlēē kimii :mwēēnkēēt kumāchē kuba ākoo rubiikyii komosta ake.

† 7:33 Määrkö 8:23 †† 7:36-37 Mat. 9:31; Määrkö 5:43; 1:45; Isa. 35:5-6 ‡ 8:2 Mat. 9:36; Määrkö 6:34 †† 8:10 Määrkö 6:32-44 †† 8:11 Yoowa. 6:30 ††† 8:12 Mat. 12:38-40

Ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook :Farisaayeeek āk Ērōōtē
(Mataayo 16:5-12)

¹⁴ Kikiwuutyēē :rubiik kunam mukaatiinek ām wōloo kikwoonēē nteenee ki mukaatiit akeenke baateey nyēē kimii mwēēng'. ¹⁵ Yooto kōōkālōonchi :Yēesu rubiikyii kule, "Ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook *Farisaayeeek āk *Ērōōtē." ^{††16} Kiisōōtē :rubiichoo kule king'ālōolēē :Yēesu mukaatiinek. Kuteebee keey kule, "Kamwaaytee nee :Yēesu ng'aleechaa? Kuuyu -mākēēboontē mukaatiinek?" ¹⁷ Kiinkēt :Yēesu kiyēē kimwooyē :rubiik. Yooto kuteebee kule, "Ām nee yu ōmwōoyē kule -mōōboontē mukaatiinek? So, mānōōsēwu kura? Ākoo tākuwuuyēch :mētēwookwook. ¹⁸ Bo nee :koonyek chu ōboontē? Ānku bo nee :yiitiik? ^{†19} Kyōōwuutyēē mbo yoo kyāābāyēē mukaatiinechaa muut biiko kisyēērōōk muut? Kiinyiit :kaatuukanik kērēboonik ata?" Kulē :rubiik, "Taman āk āyēēng'." ^{†20} Kuteebee :Yēesu subak kule, "Nto yoo kwāābāyēē mukaatiinechaa tisab biiko kisyēērōōk ang'wan, konyiy :kaatuukanik kērēboonik ata?" Kulē :rubiik, "Tisab." ^{††21} Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, "-Mōōkāsēē mbo chooto?"

Kiyey :Yēesu kukasta :chii nyēē kikoraat

²² Nto mii yoo, kuyit :Yēesu ākoo rubiikyii Beetsaayta. Yooto, kōōmutyi :biiko alake cheebkoraatyaanteet ake. Kisoom :bichoo Yēesu kutiiny chiichoo sukusob. ²³ Kunam :Yēesu āwutaab cheebkoraatyaantaanaa ānkukwēryoot ākoy wōlēē kimālēēkitēē :chii. King'utyi koonyekaab chiichoo ankutabtab. Yu kēēnēm āwunnyēk, kuteebee kule, "Ikāsē kiy?" ^{†24} Kukasta :chiichoo ānkulē, "Ākāsē biiko, nteenee wuu keet chēē bēēsyētē." ²⁵ Kutabtab subak koonyekaab chiichoo. Yooto, kukās :koonyekaab chiichoo nyēē karaam. ²⁶ Kumwoochi :Yēesu kule, "Iwē kaa, nteenee -mawēemwaaytaate kiyēē kāāyēwuung'."

King'oonkyi :Yēyiin Bētērō kōōnkēt wōlēē kiwuu :Yēesu
(Mataayo 16:13-20; Luuka 9:18-21)

²⁷ Nto mii yoo, kuwēēto keey :Yēesu rubiikyii soong'wēk chēē kilēēkitēē *kiriinkēētaab Kayisareeya Filiibi. Kumii kēēltaab too, kuteebee rubiikyii kule, "Mwooyē :biiko kule anii ng'oo?" ²⁸ Kukētyi :rubiik kule, "Mwooyē :biiko alake kule inyiing' Bātisāniintēēt Yoowaana, kubērē :alake *Eliiya, nto alak kumwooyē kule akeenke ām *wōōrkooyikaab Yēyiin." ^{††29} Yooto kuteebee :Yēesu icheek kule, "Nto akweek ōbērē anii ng'oo?" Kulē :Bētērō, "Inyiing' *Kāārārookiintēēt nyoo kikēēkānyē kuchōōnēē Kaab Yēyiin." ^{††30} Kulē :Yēesu, "Wuu nyooto! Nteenee masimomwaaytaate." ^{††}

††† 8:15 Luuka 12:1 § 8:18 Määrkö 6:52 †† 8:19 Määrkö 6:43 ††† 8:20 Määrkö 8:8 †† 8:23 Määrkö 7:33; Yoowa. 9:6 ††† 8:28 Määrkö 6:14-15; 9:11-12; Luuka 7:16 †† 8:29 Mat. 14:33; Yoowa. 1:49; 10:24-25; 11:27 †† 8:30 Määrkö 9:9

**King'alaalee :Yēesu meenyii ākoo bēsyēēt nyēē
makung'eetee meet**

(Mataayo 16:21-23; Luuka 9:22)

³¹ Nto mii yoo, kutoow :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, "Ākoy kubuntēē *Wēritaab Chii nyāliluutēk chēē chaang'. Makutay :booyik, mbo *kibkōrōs chēē wōyēch ākoo kānēētikaab kiruutēk. +/Makeebakach nto miitē bēsyēētaab sōmōk /kiing'eetee meet."

^{†32} Kimwooy :Yēesu ng'aleechaa kutook. Yu kakas :Bētērō kuu nyoo, kuwēto Yēesu komos ankootaayee ng'aleechaata kāmwooyē. ³³ Nteenee kōōtuukyi :Yēesu Bētērō batay ānkōōburyoong'to Bētērō kule, "Sateena keey, Syeetaani! Bo :kāāsōōtēywēēkuuk bi-ich buch nyēē -mēēnkētē wōlēē māktōoy :Yēyiin."

Wuuyinto nyēē buntēē :rubiintēētaab Yēesu

(Mataayo 16:24-28; Luuka 9:23-27)

³⁴ Kukuur :Yēesu biiko choo kiboontootē keey rubi-ikyii ānkumwoochi kule, "Chii ake tukul nyoo māchē kurub ng'aleekyuu, manyokoriit meet ^{††} ankusaanee keey kiyēē māchē :mooyēenyii. Yoo kaakucham kuyey kuu nyooto, kuruba. ^{†35} Nyoo kāyēētyi keey soboon-
taab kōōroni, mākōōboot soboonnyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonnyii ām kōōroni kubo anii ākoo kānēētēywēēkyuu, mākunyōōr *soboon-
taab kibchuulyo. ^{†36} Kāroomnyo nee :nyēē nyōōru :chii yoo kēētukuulchi keey tukuukaab kōōroni ānkōōboot soboonnyii bo kibchuulyo? ³⁷ Nto kiy nee :nyēē imuuchē :chii kuwalee soboonooto? ³⁸ Chii ake tukul nyoo kataya āk ng'aleekyuu ām kōōronēēb kibng'ōōkisiisyēchu, +maatay :nkanii, *Wēritaab Chii, bēsyoonoo āchōōntooy keey malayikaanik ām lēbkēēyyēētaab Baaba." ^{††}

9 Kimwoochi :Yēesu subak kule, "Kāāmwoowook, kumānāābēk :biiko alake chēē mii yu, makukas bāytooyiisyēētaab Yēyiin nyēē chōōntooy kāāmuukēy-wēēk."

Kiweek :eertaab Yēesu

(Mataayo 17:1-8; Luuka 9:28-36)

² Yu kakeeyta :bēsyōōsyēk lo, kuwēto keey :Yēesu Bētērō, Yāākōbō ākoo Yoowaana tulwēēt ake nyēē ki suurkwēēnyoo. Kumii wōlooto kukas :rubiik kukaakuweek :eertaab Yēesu. ³ Kiweek :nkicheek sirookyii kuleelakiitu kut kōōlēkēchēēchtōōs. Ki leelach lēēlinto ake nyēē -mēēmuuchē :chii bēsyēēt ake kōōlēēliit sira nyēē lēēl kuu nyooto! ⁴ Kukas :rubiik *Eli-
iya ākoo *Muusa kung'ālōolē ākoo Yēesu. ⁵ Yooto, kumwoochi :Bētērō Yēesu kule, "Kānēētiintēēt, karaam kule nee kēēmiitē yu. Kany keeyeyte kēryōōsyēk sōmōk, nyeeng'uung', nyēbo Muusa ākoo

† 8:31 Mat. 12:40; Määrkö 9:30-32; 10:32-34 †† Yoo /kākēewēkyiin ng'ālyoo āk ng'ālyoo kumwooyē kule 'ankunam mur-
tooywoontēenyii'. Ām bēsyōōsyēchooto, ki yoo kanamaat :chiito
murtooywoontēēt kōōbooru kule miitē /bokēēbākāchē. † 8:34
Mat. 10:38; 1Bēt. 2:21 †† 8:35 Mat. 10:39; Yoowa. 12:25 †† 8:38
Mat. 10:33

nyēbo Eliiya." ⁶ Kimēēnkēt :Bētērō kiyēē kimwooyē. Ki-
iywēyiis :rubiichoo miisin ām kiyēē kiyeyakay.

⁷ Nyēē mā tyaa, kōōyung' :boolteet, ankoolaambu-
uch icheek tukul choo kimii yooto. Kumwooy :Yēyiin
ām booltaanaa āriit kule, "Lakwanyuu :nyi nyēē
āchāmē. Kunyoo, ōkāsyi kiyēē mwooyē." ^{††8} Kukasta
:rubiichoo nto bēē kulē, kumākāsē chii, nteenee ki
Yēesu nkit.

⁹ Yu kimii kurēkunēē lekem, kōōkiimchi :Yēesu rubi-
ichoo kule, "-Mōōmwoochi chii ake tukul kiyēē kookas
ākoy bēsyēēt nyēē kaakung'eetee *Wēritaab Chii
meet." ^{††10} Kisiista :rubiichoo ng'aleechaa ankuteebee
keey kule, "Ibooru nee :ng'ālyoontooni bo ng'eetee-
taab meet?"

Kiineet :Yēesu wōlēē kiwuu :chōōnēētaab Eliiya

(Mataayo 17:10-13)

¹¹ Nto mii yoo, kuteebee :rubiichoo Yēesu kule, "Ntēē
mwooyē :kānēētikaab kiruutēk kule māchāktōōs
kōōntōōw :Eliiya ām Kāārārōokiintēēt?" ¹² Kukētyi :Yēē-
su kule, "Man, sinee intōōwu :Eliiya sukukaramiit :kiy
ake tukul. Kāāmwoowook, kisimkuchō :Eliiya /ānki-
ikēyēchi kiy ake tukul nyēē kimāchē :biich kuu wōloo
mwooytooy :siruutēk. Yoo ākoo kiikukaramiit :kiy ake
tukul, ām nee /sikeesir ām kitaabuutaab Yēyiin kule
makunyalilee :Wēritaab Chii tukuuk chēē chaang' ānku
+/mākiintosuur?" ^{§ St}

**Imuuchāktōōs :kiy ake tukul ām chii nyoo ikoosēē keey
Yēyiin**

(Mataayo 17:14-21; Luuka 9:37-43a)

¹⁴ Yu kārēkunēē :Yēesu lekem ākoo rubiichoo ki
sōmōk, kunyōōr rubiik choo kibākooktooy kukēēru-
ruukyi keey :biiko chēē chaang'. Kimii :nkicheek
kānēētikaab kiruutēk alake kukwiilē keey ākoo rubi-
ichoo. ¹⁵ Yu kakas :biiko Yēesu, kung'ērēkyi anku-
torooch bokoosubaay. ¹⁶ Kuteeb :Yēesu kule, "Ōmiitē
ōkwiilēē keey nee?" ¹⁷ Kumwooy :chiito ake ām
kwēēnuutaab bichoo kule, "Kānēētiintēēt, kātāāmutu
lakwanyuu nyēē boonto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat
nyēē kiikuyey kuratakay :ng'elyebta. ¹⁸ Yoo kātēryēkyi
:tāmirmiryoonoo leekweet, kōōryookyinē ng'wēny
kukabus, nyiyē keelek, ankukwiilakay :bōōrto tukul.
Kāāmwoochi rubiikuuk kōōbēbēēto tāmirmiryooni
miyaat, nteenee maneemuuch." ¹⁹ Kumwooy :Yēesu
kule, "Wuu nee :mētēwookwook ēē! Manookaaseena
keey! Sāābuurtook ākoy āyu? Nto +māāmuytoochook
ākoy āyu? Omutwaa wēēroo." ²⁰ /Kiimutyi. Yu kakas
:tāmirmiryoonoo Yēesu, kōōsimsiim wēēroo ānkōōry-
ooyi ng'wēny. Koomilmiil kut kukabus. ²¹ Kuteebee
:Yēesu kwaaniitaab wēēroo kule, "Kung'eetee āyu :yēē
kiwuu nyiitēny :wēēri?" Kulē :kwaan, "Kung'eetee leek-
waanti. ²² Kiikusyeem :tāmirmiryoonoo ām bēsyōōsyēk
chēē chaang' kule kubakach wēēri. Kiwunukyiniē mā,
nto kutōōrchinē bēēko. Wuusyō! Iriireeneech, ānkiisār-

††† 9:7 Kiruu. 18:15; Määrkö 1:11 ††† 9:9 Määrkö 8:30; 5:43
§ 9:12-13 Mal. 4:5; Määrkö 8:28 †† 9:12-13 Mat. 11:14; Luuka
1:17

wēech ēē, wē, yoo 'imuuchē!' ²³ Kumwoochi :Yēesu kule, "Keemwaayte ānō kule yoo āmuuchē? Imuuchāktōōs :kiy ake tukul ām chii nyoo ikoosēē keey Yēyiin." ^{†24} Kuriiree keey :kwaaniitaab wēeroo kule, "Ākoosēē keey sinee :anii Yēyiin, nteenee akuskus ām kaakaaseet. Ititiirōo saakaasee keey Yēyiin miisin."

²⁵ Yu kakas :Yēesu biiko kālābāt ānkōōruruukyi keey yooto, kōōbēbēeto tāmirmiryoonoo miyaat nyēē kiyeey wēeri kumiiny ankuratakay :ng'elyeb kule, "Chuwunee wēeri āmāwēēkētyi keey subak." ²⁶ Kōōnchō :tāmirmiryoonoo ānkōōsimsiim wēeroo ankuchuyta! Kulyelta :wēeroo wuu nyēē kame. Kulē :biiko, "Kaakume!" ²⁷ Kunam :Yēesu āwutaab wēerooto ankoong'eet kōōyyo. Kukaramiit :wēeroo. ^{††}

²⁸ Yu kiboonto keey :Yēesu rubiikyii ām kō, kuteebēe :rubiik Yēesu kule, "Ām nee yu kāmākiimuuchē :acheek kiibēbēētē tāmirmiryoonoo?" ²⁹ Kumwoochi :Yēesu yoo, "Mēēmuuchāktōōs :tāmirmiryēēt nyēē wuu nyoo yoo manoosaay āmānōōkir āmiisyēēt." [‡]

King'alaalee :Yēesu subak meenyii āk ng'eeteetaab meet

(Mataayo 17:22-23; Luuka 9:43b-45)

³⁰ King'eetee :Yēesu yooto ākoo rubiikyii ānkubēēchi keey. Kibeetsyetaatee Yēēmēētaab Kalilaaya nto kuuyu kimii kōōnēētootē rubiikyii, manaamach kule kōōnkēt :chii ake tukul wōlēē kimii :icheek. Kimwoochi rubi-ichoo kule, "+/Mākiyokoochi *Wēritaab Chii biiko. +/Makeebakach, nto mii bēsyēētaab sōmōk, +/maki-ing'eetee meet." ³² Kimēēnkēt :rubiik kiyēē kimwooyē :Yēesu nteenee kiiywey kuteebēe. ^{‡†}

Ng'oo :nyēē wōō

(Mataayo 18:1-5; Luuka 9:46-48)

³³ Nto mii yoo, kuyit :Yēesu ākoo rubiikyii Kaabernaam. Kumii kō, kuteebēe :Yēesu rubiikyii kule, "Kiy nee nyi kōōkwiiloonunēē keey ām kēēltaab too?"

³⁴ Mānāāwāl kiy :rubiik, kuuyu kimii kukwiilēē keey kule ng'oo :nyēē wōō. ^{‡35} Kōōbuurto :Yēesu rubiikyii ānkumwoochi kule, "Nyoo māchē kōōntōōchi alak, kuyib keey ng'wēny, ānkuchāmē kuyēētyēēchinē chut." ^{‡†36} Yooto, kukuur :Yēesu leekweet ake ānkōōyyoong'tēē taayeetaab rubiik ānkōōmuuryēē lakwanaa āwunyii ānkulē, ³⁷ "Chii ake tukul nyēē toochē chii nyēē wuu lakwani ām kaayneenyuu, kaakutaacha, nto nyoo kataacha, kaakutaach Yēyiin nyoo kiiyookwoo." ^{‡‡}

Nyoo mākwilēēch ku nyēēnyoo

(Luuka 9:49-50)

³⁸ Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kumwoochi :Yoowaana kule, "Kāānēētiintēēt, kikeekas chii ito ake nyēē kiibēbēētooy tāmirmirook chēē miyootēch kuyēyiisyēē kaayneeng'uung'. Kikeeyetee, kuuyu kimā rubiintēeng'uung' ake." ³⁹ Kumwooy :Yēesu

kule, "-Mooyetee. Yoo mii :chiito nyēē yēyē ng'aleek chēē /kiilātē ām kaayneenyuu, mēēbērē makung'alaaleenaa nyēē miyaat. ⁴⁰ Nyoo mākwilēēch ku nyēēnyoo. [§]

⁴¹ !Kāāmwoowook kule, chii nyoo kāyēētyēēchook bēēko chēē kooyee, kuuyu ōyēku cheechuu, ku ākoy /kēētuwēn.

Ōriibēē keey kentaayeet

(Mataayo 18:6-9; Luuka 17:1-2)

⁴² Chiito nyoo kaken chii nyēē takung'arng'ar ām choo iyēnwōo kutaya, kumisiyine nyoo /kēērātyi kaat rwaa nyēē /kēēng'ooysēē /ānkēētōōrchi araaray kul-ing'ta.

⁴³ Yoo kēēsākyiing' :āwung'uung' itayaa, itilte, kuuyu kaykay inyōōru *soboontaab kibchuulyo iboontē āwut akeenke kusiir iboontē āwunnyēk tukwaay /ānkēētōōrchiing' wōlēē bo maataab kibchuulyo. ^{§† ‡††}

⁴⁵ Yoo kēēsākyiing' :kereenkeeng'uung' itayaa, itilte, kuuyu kaykay ing'waalee kereenkeet akeenke ānki-inyōōru soboontaab kibchuulyo kusiir iboontē kērēēnkōōk tukwaay /ānkēētōōrchiing' wōlēē bo maataab kibchuulyo. ^{§†}

⁴⁷ Nto yoo kēēsākyiing' :koong'uung' itayaa, ilōōtu. Kaykay iwē Kaab Yēyiin iyēku kimekoong'nyaa, kusiir iboontē koonyek tukwaay ānku /bokēētōōrchiing' ^{§††48} wōlēē 'Mābēku :mōkiik, āmāmisē :ma kēnyis.' ^{§†}

⁴⁹ Chii nyoo rubiintēenyuu mākubuntēē ng'wooninto sukutililiit. ^{§†}

⁵⁰ Karaam yoo 'kēēnēmchi keey yiisyēētaab Yēyiin. Nto yoo 'keechuchuyee keey yiisyonoo, +'meeyey kule nee sitēyēyēchi Yēyiin yiisyēēt. Kunyoo, ōnēmchinē keey yiisyēētaab Yēyiin ānkōōchoomtōōsii." ^{§§†}

Kiineet :Yēesu kule miyaat :bareetaab kooyēē

(Mataayo 19:1-12; Luuka 16:18)

10 Nto mii yoo, kung'eetee :Yēesu yooto, kwaay āynēētaab Yoortaan ānkutākyi keey Yēēmēētaab Yuuteeya. Kiiruruukyinootē keey :biiko chēē chaang' kutēē yooto tukul. Kooneet :Yēesu biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuu yoo kwēēnēētē kwaak.

² Yooto, kukwoonchi *:Farisaayeeek alake chēē kimāchē kutyem, ankuteebēe kule, "/Kēēchāmē ām kiruutēkyoo kukwet :chii koorkeēnyii?" ³ Kukētyi :Yēesu ām tēēbuutyēēt kule, "Kimwoochi nee *:Muusa mbo kuukoong'?" ⁴ Kumwooy :bichoo kule, "Kichāmchi :Muusa saanteet kusirchi barweet nyēē bārēē kooyēyto." ^{§§45} Kumwoochi :Yēesu Farisaayeechaa kule, "Kichām :Muusa barwaanaa, kuuyu wuuyēch :mukuulēywēkaab biiko. ⁶ Yu kitoowu :Yēyiin kuyēyē kōōrēēt, 'Kiyey murēn āk koorko." ^{§§§7} Kunyoo, kiyooto nyēē yēyē murēn kung'eetee kōōtaab kwaan āk

[§] 9:40 Mat. 12:30; Luuka 11:23 [†] Tāsyinē :siruutēk alake kērēywoontēētaab 44: Mābēku :mōkiik, āmāmisē :ma kēnyis. ^{††} 9:43 Mat. 5:30 [‡] Tāsyinē :siruutēk alake kērēywoontōoni 46: Mābēku :mōkiik, āmāmisē :ma kēnyis. ^{§††} 9:47 Mat. 5:29 [†] 9:48 Isa. 66:24 [‡] 9:49 Laawi. 2:13; Ēsēk. 43:24 ^{§§†} 9:50 Mat. 5:13; Luuka 14:34, 35; 1Kōōr. 7:15; Kolos. 3:15; 1Tēēs. 5:13 ^{§§§} 10:4 Kiruu. 24:1-4 ^{§§§} 10:6 Toowu. 1:27

[†] 9:23 Āyub 42:2 ^{††} 9:27 Määrkō 5:41 [‡] Māmiitē :ng'aleek 'āmānōōkir āmiisyēēt' ām siruutēk alak. ^{††} 9:32 Määrkō 8:31 ^{‡†} 9:34 Luuka 22:24 ^{†††} 9:35 Määrkō 10:43-44 ^{‡††} 9:37 Mat. 10:40; Luuka 10:16; Yoowa. 13:20

kaamet ankoomut koorkēenyii ⁸ ānkunoomnyo :tuk-waay kuyēk kiy akeenke. [†] Mēēbērē tāku biich āyēēng', nteenee kāākuyēk kiy akeenke. ⁹ Kunyi, mēēbēēsyo :chii kiyēē kiikōōnoomcho :Yēyiin."

¹⁰ Kumii kō, kuteebee :rubiik Yēēsu kōōboorchi ng'ālyoontoonoo. ¹¹ Kumwoochi kule, "Chii nyoo kak-wet koorkēenyii ankoomut ake, kāākuchoolwookēnchi koorkoonoo kākwētē. ¹² Nto nkinee koorkēēt nyoo katay saanteenyii ankoomut keey ākoo chiito ake, kāākuchoolwookēnchi saantaanaa kātāyē." ^{††}

Biiko chēē iwutē bāytooyiisyēētaab Yēyiin

(Mataayo 19:13-15; Luuka 18:15-17)

¹³ Kimii :biiko alake chēē kiimutyi Yēēsu lēēkōōk sukutiinyēē āwunnyēk kōōbēruur, nteenee kiibury-oong'to :rubiik bichoo.

¹⁴ Yu kakas :Yēēsu kiyēē kiyey :rubiik kukōrōmchi kule, "Ōbāroochi lōkōchoo minkēēch kukwa wōlēē āmiitē! -Mooraany kuuyu biiko chēē wuu chuutēchu :chēē iwutē bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ¹⁵ !Kāā-woowook, chii nyoo -mēēkoosēē keey Yēyiin kuu wōloo yēytooy :lōkōchoo, -mēēwutē :nyoo Kaab Yēyiin." ^{††} ¹⁶ Kutorooch :Yēēsu lōkōchoo ānkutiiny āwunnyēk ankusaay Yēyiin kōōbēruur.

Wuuy kōōwut Kaab Yēyiin :chii nyēē boonto bāytit

(Mataayo 19:16-26; Luuka 18:18-27)

¹⁷ Yu katas taay :Yēēsu ākoo baannyii, kulābāt :chiito ake ānkukutunyēē taayeenyii ānkulē, "Kāānēētiintēēt! Ikaraam :inyiing'. +Maayey nee sāānyōōru *soboontaab kibchuulyo?" ¹⁸ Kukētyi :Yēēsu kule, "Ām nee siiku-uroo kule āwuu karaam? Yēyiin nkit :nyēē karaam. ¹⁹ Ābērē 'inkētē kiruutēkaab Yēyiin choo kimwooyē *:Muusa kuu: '-Meebakach chii, -meemarte, -mēēchōōrsē, -mēērātyi chii ng'wiiynan, -mēēlātu chii, iywey kōōn āk koomēt.' ^{†††} ²⁰ Kumwooy :chiichoo kule, "Kāānēētiintēēt, kyāākir ng'aleechaa kung'eetee āmining'." ²¹ Kōōrōōtoot :Yēēsu chiichoo. Kung'ērēkyi ānkumwoochi kule, "Botuung' :kiito akeenke. Wee-alte kiy ake tukul nyēē iboontē, 'ānkiisārunēē bānoonik. Yoo 'keeyey kuu nyooto, irubwaa. +Mēēnyōōru bāytit nyēbo man ām Kaab Yēyiin." ^{†††} ²² Kuteryekta :mukulēnyii ankusimikta nyēē kāng'woonchi, kuuyu ki-boonto bāytit nyēē wōō. ^{†††}

²³ Kōōrōōtoot :Yēēsu rubiikyii ānkumwooy kule, "Wuuy sōō nyēē tyaa kucham :biich chēē mokorēēn bāytooyiisyēētaab Yēyiin." ²⁴ Kiilat :rubiik ng'aleechaa. Kikiimchi :Yēēsu subak kule, "Biikyuu, wuuy sōō kule nee kōōwut :chii nyēē wuu nyoo Kaab Yēyiin. ²⁵ Nyumnyum mbo kōōwut :tembes koong'taab sintaniit kusiir kōōwut :chii nyēē boonto bāytit Kaab Yēyiin." ²⁶ Kiilat :rubiik subak miisin ankuteebee keey kule, "Ara ng'oo, naas, :nyēē imuuchē /kiiraraach?" ²⁷ Kōōrōōtoot :Yēēsu rubiichoo, ānkulē, "Mēēmuuchāktōōs sinee ām wōlēē

mii :chiito, nteenee, imuuchāktōōs ām wōlēē mii :Yēyiin, kuuyu māmii :kiy nyēē biirē Yēyiin." ^{†††}

Kiyēē nyōōru :biiko choo karub Yēēsu

(Mataayo 19:27-30; Luuka 18:28-30)

²⁸ Nto mii yoo, kuteebee :Bētērō Yēēsu kule, "Kas kookeebakaakte :acheek kiy ake tukul ankeerubiing'?" ²⁹ Kukētyi :Yēēsu kule, "Kāāmwōowook, chii ake tukul nyēē kaakubakaakta tukuukyii tukul sukuruba kwoom-tootē ng'aleekaab Yēyiin, +/mākēēkētyi tukuuchoo ām bēsyōōsyēchu kusiir choo kiboonto. Yoo ki mbareet nto kooriik chēē kibakaakta, mākunyōōr. Nto yoo ki tubchōōsyēk chēē kibakaakta, mākunyōōr. Yoo ki kwaan nto kaamet nto lēēkōōk chēē kibakaakta, mākunyōōr nkicheek. Nto subak, +/mākēēwus ām kōōrooni nteenee mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo ām kōōrēēt nyoo chōōnii. ³¹ Biiko chēē chaang' choo tookunootiin ām soboontaab kōōrooni, māku-booyiit lēt ām Kaab Yēyiin. Nto biiko chēē chaang' choo mātookunootiin ām soboontaab kōōrooni, mākuboooyiit taay ām Kaab Yēyiin." ^{††}

King'alaalee :Yēēsu areet nyēbo sōmōk meenyii ākoo ng'eeteenyii

(Mataayo 20:17-19; Luuka 18:31-34)

³² Kutāsē taay Yēēsu āk rubiikyii ām baanaa bo Yēērusālēēm, kimii :Yēēsu kukeentooy ānkurubu :rubiik ām lēt muut kwoomoonu mēt :kiyēē kimwooy :Yēēsu. Kikimuuyo mbo :biiko alake choo kimii :nkicheek kurubē Yēēsu. Yooto, kukuur :Yēēsu rubiichoo taman āk āyēēng', ānkumwoochi kule, ³³ "Kookas, kēēmiitē kēēbēētii ākoy Yēērusālēēm. +/Mābokiiyokoochi *Wēritaab Chii mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiruutēk. Makooruusta :bichoo Wēritaab Chii /keebakach ānkōōyokoochi biikaab Rooma. ³⁴ Mākōōntosuur :choo, kung'utyi, kubirsēēt kulālchi ankubakach. Nto mii bēsyēētaab sōmōk, makung'ee-tee meet." ^{†††}

Wōō :ng'oo ām biikaab Kiriistō

(Mataayo 20:20-28; Luuka 22:24-27)

³⁵ Nto mii yoo, kuwēēchi :Yoowaana ākoo Yāākōbō, choo ki :wērikaab Sebetaayo, Yēēsu ankuteebee kule, "Kāānēētiintēēt, mii :kiito ake nyēē kēēmāchē iyēwēēch." ³⁶ Kuteebee :Yēēsu kule, "Nee :nyooto?" ³⁷ Kukētyi :rubiichoo kule, "Kākēēmāchē :acheek ichām wēēch kōōbuurunēēniing' :ake āwutaab taay, kōōbuurunēēniing' :ake nyēbo kaataam bēsyoonoo ibāytooyiisyē ām lēbkēēyēētaab Yēyiin." ³⁸ Kumwoochi :Yēēsu kule, "-Mōōnkētē kiyēē osoomē. Ōmuuchē :akweek okalab nyāliluutēk chēē +maakalab :anii nto ōmuuchē ōbuntēē nyāliluutēk chēē +māābuntēē :anii?" ^{†††} ³⁹ Kumwooy :rubiichoo kule, "Kiimuuchē." Kumwoochi :Yēēsu kule, "+Mōōnyōōru nyāliluutēk chēē +māānyōōru :anii, ānku +mōōbuntēē nyāliluutēk

† 10:8 Toowu. 2:24 †† 10:12 Mat. 5:32; 1Kōōr. 7:10-11 †
10:15 Mat. 18:3 †† 10:19 Chuytaayeeet 20:12-16; Kiruutēk 5:16-20
†† 10:21 Mat. 6:20; Luuka 12:33 ††† 10:22 Tyēēn. 62:10

††† 10:27 Āyub 42:2 † 10:29-30 Mat. 10:37 †† 10:31 Mat.
20:16; Luuka 13:30 ††† 10:34 Määrkō 8:31 †† 10:34 Määrkō
15:15-20 ††† 10:38 Määrkō 14:36; Luuka 12:50; Yoowa. 18:11

chēē +māābuntēē :anii. ¹⁴⁰ Ānkoo kuwuu nyooto, -māā-boontē kāāmuukēywēēk chēē āmuuchē ākoochi chii kōōbuurunēēnoo āwunyuu nyēbo taay nto nyēbo kaataam. Yēyiin nkit :nyēē kiikukwey chēē mākōōkoochi bārooyinooto.”

⁴¹ Yu kēēnkēt :rubiik chuut tamanu kiyēē kimāchē :Yāākōbō ākoo Yoowaana, kunyēērchi murēchooto.

⁴² Kukuur :Yēēsu rubiik tukul, ānkumwoochi kule, “Tookunoot kule mächē :bāytooyik chēē mii kōōroni kōōboorchi biiko alak kule icheek :chēē bāytooyiisyē ānkuboonto kāāmuukēywēēk kubiir chuut. ⁴³ Nteenee -māmāchāktōōs kuwuyiit nyoo ām wōlēē ōmiitē :ak-week. Yoo mächē :chii ām akweek kuyēk nyēē wōō, kumisyinē kuyibē keey ng'wēny. ⁴⁴ Nto nyoo mächē kubāytooyiis, kumāchāktōōs kuyētyēēchinē chuut. ^{††45} Kyāāchōō :anii *Wēritaab Chii, sichāāyēētyēēchi biko, āmēēbētyē kyāāchōōnii /subokēēyētyēēchoo. Chāākooytooy soboonnyuu sukusobcho :biiko chēē chaang'.” ‡

Kiisooob :Yēēsu Bartimaayo nyēē kikoraat

(Mataayo 20:29-34; Luuka 18:35-43)

⁴⁶ Nto mii yoo, kuyit :Yēēsu ākoo rubiikyii *kiriinkēē-taab Yēērikō. Nto kumii kung'ēētōōs, kurub :biiko chēē chaang'. Kimii :cheebkoraatyaanteet ake nyēē kikiibu-ur kēēlto komos kusoomsē. /Kikēēkuurēē chiichoo Bartimaayo (Araab Timaayo). ⁴⁷ Yu kakas :chiichoo kule Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt :nyēē kimii kukēēytooy, kuku-urso kule, “Yēēsu, inyiing' *Mōchōkōrēētaab Tāwuti, iriireena!” ⁴⁸ Kōōburyoong'to :biiko chēē chaang' kule, “Siis!” Nteenee kikuurchi :chiichoo barak kule, “Mōchōkōrēētaab Tāwuti, ankiiriireena!” ^{††49} Kōōyyo :Yēēsu, ānkumwoochi biiko kule, “Ōmwoochi kuchō.” /Kēēmwoochi kule, “Ing'erech, ānkiiyyoony, kuuriing' :Yēēsu.” ⁵⁰ Kukāsē kuu nyooto, kung'ēētē bakeenke ānkumētooy sireet nyēē kikiiliiktē keey, /ānkiiirēētoot ākoy yēē kimii :Yēēsu. ⁵¹ Kuteebēē :Yēēsu kule, “Imāchē āyēwuung' nee?” Kukētyi :chiichoo kule, “Mokoryoon-tēēt, āmāchē akaste.” ⁵² Kumwoochi :Yēēsu kule, “/Kāākēēyēwuung' kiyēē 'kēēmāchē, kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey.” Yu kāmwooy :Yēēsu kuu nyooto, kukasta :chiichoo ānkuwēeto keey Yēēsu. ‡

/Kikeetoroch Yēēsu ām Yēērusālēēm kuu Bāytooyiin

(Mataayo 21:1-11; Luuka 19:28-38; Yoowaana 12:12-19)

11 Yu kikiikuriik :Yēēsu ākoo rubiikyii Yēērusālēēm, kumur *kiriinkēētaab Beetannyaa yēē kilēēkitēē Lekemeetaab *Musēytuuniinēk. Nto mii kēēltaab too, kukēē-āyēēchēē keey saang'taab Beetfaaka, ² kumwoochi rubiikyii āyēēng' kule, “Obe ākoy saang'iin. Yoo kooyit wōlooto, +mōōnyōōru sikiryō nyēē siirwaak kurataat amanaakesen chii bēsyeēt ake. Otyaach ānkōōkwēru. ³ Nto yoo kateebenaak :chii kule ōmāchēē nee, ōlēēnchi mächē :Mokoryoontēēt ānkumākukēt areet akeenke.”

† 10:39 Yēyuu. 12:2 †† 10:44 Mat. 23:11 ‡ 10:45 Isa. 53:12; 1Kōōr. 6:20; 7:23; Kala. 1:4; 1Bēt. 1:18-19 †† 10:48 Mat. 20:30-31 ‡‡ 10:52 Luuka 7:50

⁴ Kuba :rubiichoo ānkubokunyōōr sikiryoonoo /kākēērātyi kurkat saang' ankooytaach. ⁵ Nto bēre kukas :biiko alake chēē kimii yooto, kuteebēē rubiichoo kule, “Ōtyoogyinē nee sikiryēēt?” ⁶ Kukētyi :rubiichoo kuu wōloo kimwooytoochinē :Yēēsu. /Kēēchāmchi kubeeta sikiryēēt. ⁷ Kukwēr :rubiichoo sikiryoonoo ākoy yēē kimii :Yēēsu.

Yu kayit yooto, kōōrēēk kāāliikoonikwaa ankwaalyak-tee bataytaab sikiryoonooto sukōōbuurēē :Yēēsu. Kōōbuurēē :Yēēsu bataytaab sikiryoonoo ankutas taay āk baanta. ⁸ Kiirēēk :biiko chēē chaang' chēē kimii yooto kāāliikoonikwaa ānkōōyiito kēēltaab too. Kubut :alake sokēēk ānkōōyiito nkicheek. ^{†††9} Kityēēnchinootē barak :biiko chēbo taay ākoo chēbo lēt kumwooyē kule,

“Kutōōriit :Yēyiin!

Ibēruuroot :nyī chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin! ‡‡

¹⁰ Ibēruuroot * :Mōchōkōrēētaab Tāwuti!

Kutōōriit :Yēyiin ām kibkōōnkōy!” ⁵

¹¹ Nto mii yoo, kuyit :Yēēsu Yēērusālēēm ānkōōwut biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kumarar wōlēē kiwuu :kiy ake tukul. Nto mii yoo, kooyeey ākoo rubiikyii tukul choo ki taman āk āyēēng' ākoy Beetannyaa, kuuyu kimii kwiimēnē :kōōrēēt.

Tiliil, āmāmii :kiy āriit

(Mataayo 21:18-19)

¹² Nto yu kāyyēēkunēē, kung'eeete :Yēēsu ākoo rubiikyii Beetannyaa ankooyeey Yēērusālēēm. Kwaam Yēēsu :kēmēwuut. ¹³ Nto yu kimii kubēētii, kutoobēnchi kēētīt ake nyēē /kēēkuurēē *mutiiniit wōlēē lōō. Kiboonto :kēētoo sokēēk chēē nyāliilēch nyēē kibērē :chii tōōs kiikuyey lokoy. Nto bēre kuyit yooto, koosyaach kēētoo kubērē nto nyōōr lokoyeek. Nteenee kuyuy kimā bēsyoōsyēk :chooto chēē kiyēyē :kēētoo lokoyeek, mānāānyōōr :inee lokoyaa ake tukul. ^{†††14} Yooto, kuchub :Yēēsu kēētoo kukāsē :rubiik kule, “Mēērook /kyaameeniing' kiy bēsyeēt ake.”

Nyēbo āyēēng' kukwētēē :Yēēsu biiko biiwuutaab Kōō-taab Yēyiin

(Mataayo 21:12-17; Luuka 19:45-46)

¹⁵ Yu kayit :Yēēsu ākoo rubiikyii Yēērusālēēm, kōōwut biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kimii yooto :biiko chēē ki-wālāng'tooy beesaanik āk alak chēē kyooltooy chēēb-tuukēēnik chēē /sikēēbēēlēē kōōrōsēēk. Kimiitē :nkicheek cheemung'aariisyeek alake yooto. Yooto, kootyeelaat :Yēēsu meesoosyekaab bichoo ki-wālāng'tooy beesaanik āk ng'ēchērōōkaab choo kyooltooy chēēbtuukēēnik ankukwet bichoo tukul kuba saang'. ¹⁶ Mānāāchāmchi mbo chii nyēē kiboontootē kiy ake tukul nyēē kyooltooy kubuntēē biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. ¹⁷ Kimwooy kule, “Mwooyē :Yēyiin ām siruutēk kule, 'Bo :Kōōnyuu saayeet wōlēē māku-sooyēē :biikaab kōōrōōsyēk tukul.” ^{†††} Nteenee ky-

††† 11:8 2Bāy. 9:13 ††† 11:9 Tyēēnwookik 118:25-26 § 11:10 Tyēēn. 148:1; Mat. 20:30-31 §† 11:13 Luuka 13:6 §†† 11:17 Isa. 56:7

ooweech :akweek kuyēk kēbēnyoo nyēē wunyēē keey :sāsiik! †

¹⁸ Yu kakas :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiruutēk kiyēē kiyey :Yēēsu, kung'woonchi. Yooto, bokusat wōlēē sukubakakta inee kuuyu kiilātē :biiko kubo kāāmuukēywēēk chēē ki-boonto. ††

¹⁹ Yu kāākwiimēn :kōōrēēt, kung'eetee :Yēēsu ākoo rubiikyii kiriinkoonoo ānkubēēchi keey wōlto ake.

Māchē ikoosēē keey Yēyiin yoo isooyē (Mataayo 21:20-22)

²⁰ Yu kāyyēēkunēē, kooyeey :Yēēsu ākoo rubiikyii Yēērusālēēm. Kumii kubēētii, kukas :icheek kēētoo kōchubē :Yēēsu. ²¹ Kumwoochi :Bētērō Yēēsu kule, "Mokoryoontēēt, kas, ntēē kookuyaam :kēētikoonye kwēēchubē!" ²² Kumwoochi :Yēēsu kule, "Māchē ōkoosēē keey Yēyiin. ²³ Kāāmwoowook yoo ikoosēē keey :chii Yēyiin ām mooyēēt akeenke, kōōmuuchē kumwoochi lekemeet wokōōsuuchi araaray ankuyeyakay. ²⁴ Kunyi, yoo ōtēēbē kiito ake ām saay-eet ānkōōchāmtooy kule kaakukas :Yēyiin, ōnyōōru. ²⁵ Nto yoo isooyē Yēyiin ānkumii :kiyēē miyaat nyēē kiikuyēwuung' :chiito ake, inyōōchi chiichoo kaat kurook sukung'leet kunyōōwuung' nkinyiing' :Yēyiin kaat ām choolwookātēēng'uung'. ²⁶ Nto yoo -mōōyēyē kuu nyooto kumānyōōwōok :Yēyiin kaat." †††

Kāāntōōyikaab Yuutayeeek chēē ki kāwōōt (Mataayo 21:23-27; Luuka 20:1-8)

²⁷ Yu kayit :Yēēsu ākoo rubiikyii subak Yēērusālēēm, kōōwut biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kumii kuwēēsyētēē wōloto, kukwoonchi :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk āk booyik ²⁸ ankuteebee kule, "Ng'oo :nyēē kikōōniing' kāāmuukēywēēk iyey ng'aleechu?" ²⁹ Kuwālchi :Yēēsu bi-choo kule, "Kany ateebeenaak :nkaniitēēbuutyēēt nto yoo kōōkētwoo, +māāmwoowook chiichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng'aleechu. ³⁰ Ātēēbēēnook kule ii, yoo kiibātisāniisyē :Yoowaana, kikwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē mii :Yēyiin, nto wōlēē mii :biiko?"

³¹ Kwaam mēt bichoo ānkumwoochi keey kule, "Yoo kakeemwaay kule kikwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē mii :Yēyiin, makuteebeeeneech kule ām nee simākiiyēnchi. ³² Nto yoo kākēlēē, 'Wōlēē mii :biiko.' Achicha!" Kiiywey kumwooy, kuuyu kiinkētē kule kichāmchiintōōs :biiko tukul kule ki *wōōrkooyoontēē-taab Yēyiin :Yoowaana. †††

³³ Yooto kuwālchi Yēēsu kule, "-Mākiinkētē." Kumwoochi nkinee :Yēēsu kule, "Yoo wuu nyooto, -māāmwoowook :nkaniitēēchiichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng'aleechu."

Kiisyoor :Yēēsu miyootyēētaab kāāntōōyikaab Yuutayeeek (Mataayo 21:33-46; Luuka 20:9-19)

12 Kumwoochinēē :Yēēsu kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek tyoonkōōch kule, "King'leet :chiito ake kēny kuchaan *musābiibuunēk mbareenyii ankuker. Kibal ng'wēēnēēt nyēē sukurōōtyinē :bēēkaab lokoy-eekaab kēētoo yoo /kakiiruruuny ankuteech kēryēēt nyēē /sikēēriibēē mbaraanaa. Nto yityo, kumwoochi biiko alak bokuriibchi mbaraanaa sukubchēchiin lokoyeek. Yooto, kuwo ruutooy. ² Yu kāruryo :lokoyeechaa, kōōyookto :chiichoo motwooriintēēnyii wokuyibchi kereeryaanteet nyeenyii. ³ Yu kayit :motwooriintonoo wōloto, kunam :bichoo ānkubir ankukwet āmēēkoochi kiy. ⁴ Kōōyookto subak :chiichoo motwooriintēēnyii ake. /Kēēbir nkinee nyoo /keelal /kiitaatee /ānkiintosuur. ⁵ Kōōyookto subak motwooriintēēt nyēbo sōmōk. Yu kayit :nyoo, /keebakach. Kōōyookto subak alak kurub keey. Kuyitē :nkicheek choo wōloto, /kēēbirē alak /kiinyāliilē, nto alak /kēēbākāchē. ⁶ Nteenee kiboonto :chiichoo kibo mbareet wēriinyii akeenke nyēē kichāmē miisin. Kōōyookto wēērootonyii kubērē tōōs makooywey :bichoo. ⁷ Kuyitē :nyoo, kukuurē keey :bichoo kule, 'Murēchu, ong'nyi lakwataab murooniito! Okany keebakach sukuyēk :mbaraani nyēēnyoo.' ⁸ Kunam :bichoo wēēroo ankubakach nto yityo bokumētyi tuuyta saang'.

⁹ Yoo koosoot ii, kiy nee :nyēē kichokuyēchi :chiitaab mbareet bichoo? Okany āmwoowook, machokubakach bichoo tukul ānkōōkoochi biiko alak kuriib mbaraanaa." ¹⁰ Kumwoochi :Yēēsu subak kule, "Ābērē kyosuman siruutēkaab Yēyiin yoo mwooyē kule, 'Rwaanteet nyoo kitāyē :biiko kuteekta :nyēē kōōkuyēk tiyēywoontēētaab kōōto.

¹¹ Kōkōōnu :Yēyiin tiyēywoontooni

ānkubo kwōng'uut sōō nyēē tyaa yoo kēēkāsē!' ¹² Yooto, kumach :kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek kule

kunam Yēēsu ankukerta kō, kuuyu kiinkētē kule kimii kung'ālōolēē icheek ām tyoonkōōchoonoo. Nteenee kibakaakta :bichoo Yēēsu ānkubēēchi keey kuuyu ki chaang' :biiko yooto. ††

Kibokutech :kāāntōōyik alake Yēēsu sukunam (Mataayo 22:15-22; Luuka 20:20-26)

¹³ Kibokōōyook :kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek lētu-unoo *Farisaayeeek alak āk biikaab *Ērōōtē bokutech Yēēsu /sikeenam.

¹⁴ Yu kayit :bichoo wōlēē mii :Yēēsu, kumwoochi kule, "Kāānēētiintēēt! Kiinkētē kule ibooyē manta āmāwēēchiing' :chii kuuyu ām inyiing', mātiny kule ng'oo :ng'oo. Inēētē biiko ām kēēlto nyēbo man kōōnkēt kiyēē māchē :Yēyiin. Kunyoo ii, ara karaam kēēkwēchinē *syuuruut bāytooyiintēētaab Rooma ¹⁵ nto mēērook kēēkwēyē?"

† 11:17 Cherem. 7:11 †† 11:18 Määrkō 12:12; 14:1-2 †† 11:23 Luuka 17:6 ††† 11:24 Mat. 7:7 ††† 11:25 Mat. 7:1 ††† Mātinyē :siruutēk alake kēryēwoontooni. ††† 11:32 Mat. 14:5

§ 12:1 Isa. 5:1-7 §† 12:6 Määrkō 1:11 §†† 12:11 Tyēēnwookik 118:22-23 §† 12:12 Määrkō 11:18

Yooto kōōnkēt :Yēesu miyootyēēt nyēē kiisōōtē :bi-
choo ānkumwoochi kule, "Kōōkwoonii bōōtēchoo?
Kōōbooru baa :chii beesyaanteet nyēē boonto." ¹⁶ Yu
/kāiiboorchī, kuteebēe bichoo kule, "Bo ng'oo :mēti āk
kaaynaani mii beesyaantaani?" Kukētyi :bichoo kule,
"Bo bāytooyiintēēt nyēē wōō nyēbo Rooma."

¹⁷ Kumwoochi :Yēesu kule, "Ōkoochi bāytooyiin-
toonoo kiinyii, nto Yēyiin, ōkoochi nyeenyii." Kiilat :bi-
choo ām kiyēē kimwooy :Yēesu. †

Ng'eteetaab meet

(Mataayo 22:23-33; Luuka 20:27-40)

¹⁸ Nto mii yoo, kukwoonchi subak Yēesu :biiko alake
chēē /kikēēkuurēē *Satukaayēek. Kiiyēchinē :bichoo
kule yoo kaakume :chiito, kaakume kutukul nyēē mā-
wokung'ēētēē meet bēsyēēt ake. Kuteebēe :bichooto
Yēesu kule, ^{††19} "Kāānēētiintēēt, kisirweech *:Muusa
kiruutyēēt nyēē mwooyē kule yoo keemut :chii
koorkēēnyii ankume :chiichoo āmānāāsikyi
:koorkoonoo leekwa, kōōntiyyē :ng'eteetaabkaametiitaab
chiichoo koorkoonoo sukusikyi nyiin lēēkōōk chēē
/sikēēkuurtēē. ^{‡20} Kimii :biiko alake chēē tisabu chēē ki-
tuubcho mooyēēt akeenke. Kiimutiis :nyēē ki wōō
ankusimkume kumānāāsikyi :koorkoonoo leekwa.

²¹ Kōōntiyyiis :nyēē kirubē chiichoo. Kume :nkinee ny-
oo, āmānāāsikyi :koorkoonoo leekwa. Kōōntiyyiis sub-
ak :nyēē kibo sōmōk ankume :nkinee āmānāāsikyiin āk
koorkoonoo leekwa. ²² Kiyeyakay kuu nyooto ākoy chi-
ito nyēē kibo tisab. Kibēk :bichoo tukul āmā leekwa.
Nto mii yoo, kume nkinee :koorkoonoo. ²³ Kunyoo,
kēēmāchē imwoowēēch, mākuubooyiit ng'oo
:koorkoonoo kōōyyiin kāng'ēētyēē :bichoo tukul meet
āk koorkoonoo?"

²⁴ Kukētyi :Yēesu kule, "Ōsōōtyēēchinē nyēē miyaat,
kuuyu -mōōnkētē :akweek kiyēē ibooru :siruutēkaab
Yēyiin āk wōlēē wuu :kāāmuukēywēēkyii. ²⁵ Yoo
kāākung'ēētyēē :biiko meet, mēēbērē tākōōmutē keey
subak. Ibuurē kuu :malayikaanik ām barak. ²⁶ Nto ku-
rubta keey ng'eteetaab meet, ābērē kyoosuman siru-
utēkaab *Muusa yoo kimwoochinē :Yēyiin ām sōnti-
inoo kilāyē kule, 'Anii Yēyiintēētaab *Abraam āk Isaka
ākoo Yāākōbō.' ^{††27} Yoo /kakeemwa kule bo :Yēyiin
anum, kōōbooru :yooto kule tākusoboot :chiichooto
ānkoo kiikume kēny. Ōsōōtē bebe!"

Kiruutyēēt :nkōnō nyēē wōō?

(Mataayo 22:34-40)

²⁸ Kimii yooto :kāānēētiintēēt ake nyēbo kiruutēk
nyēē kimii kuyēbchinē yiit kiyēē king'ālōōlēē :Yēesu
ākoo Satukaayēechaa. Kikas :kāānēētiintonoo bo
kiruutēk kule kikētyi :Yēesu bichoo kiyēē kiteebēe ām
kēēlto nyēē karaam.

Yooto, kuteebēe Yēesu kule, "Ām kiruutēk tukul choo
kikōōnu :Yēyiin, nkōnō :nyēē wōō?" ²⁹ Kukētyi :Yēesu
kule, "Siraat kule,

'Oyeb yiit ōō, biikaab Isrāyēēl:

† 12:17 Room. 13:7†† 12:18 Yēyuut. 4:1; 23:8; 1Kōōr. 15:12
‡ 12:19 Toowu. 38:8; Kiruu. 25:5-6†† 12:26 Chuy. 3:6

Yēyiin nkit :nyēē /kēēkutunkyninē ānku Yēyiin ku
akeenke.

³⁰ Icham Yēyiintēēng'uung'
ām mooyēēng'uung' tukul
soboong'uung' tukul,
kāāsōōtēywēēkuuk tukul,
āk nkuruukuuk tukul.' ‡

Kiruutyēēt :nyooto nyēē wōō. ³¹ Nto ake kumwooyē
kule:

'Icham laatyēēng'uung'
kuu wōloo ichāmtooy keey.' ‡‡

Māmii subak :kiruutēk alake chēē siirē chu." ‡‡

³² Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto,
kulēēnchi :chiichoo, "Kōōnkōy, Kāānēētiintēēt,
'keemwaay man kule Yēyiin ku akeenke, māmiitē :ake.
^{‡‡‡} Kunyi, karaam yoo kacham :chii Yēyiin ām
mooyēēnyii tukul ānkumāchē mbo kōōsōōtē Yēyiin
kwaak ānkuyēyē yiisyēētaab Yēyiin ām nkuruukyii
tukul ankucham laatyēenyii kuu wōloo chāmtooy keey.
Karaam /keerub ng'aleechu kusiir yoo /kātākēyēyē-
ootē kōrōs choo /kēēbēēlē kutukul āk alak tukul." ‡†

³⁴ Yu kakas :Yēesu kule kākēt :chiichoo nyēē karaam,
kumwoochi kule, "Kāmēēlōō ām bāytooyiisyēētaab
Yēyiin."

Kung'eteete yooto, māmii :chii nyēē kitākukāng' ku-
teebee Yēesu ng'ālyoo kumāchē kutech. ‡††

Ng'oo :Kāārārookiintēēt?

(Mataayo 22:41-46; Luuka 20:41-44)

³⁵ Nto tēē yoo, kumii :Yēesu kōōnēētē biiko ām biiwu-
utaab *Kōōtaab Yēyiin, kumwooy kule, "Imuuchē kule
nee kumwooy :kāānēētikaab kiruutēk kule chōōnēē
*:Kāārārookiintēēt kōōtaab Tāwuti? ³⁶ Nto yu kiyey
:Tāmirmiryēētaab Yēyiin Tāwuti kumwooy kule,
'Kimwoochi :Yēyiin Mokoryoontēenyuu kule:
Ibuurunēē āwunyuu nyēbo taay
ākoy yoo kaayeyiing' itēbēē buunikuuk.' ‡††

³⁷ Kunyi, yoo kuurē :Tāwuti Kāārārookiintēēt kule
'Mokoryoontēenyuu' ii, kōōmuuchāktōōs kule nee
kuchōōnēē :Kāārārookiintēēt kōōtaab Tāwuti?"

Kiyēbchi yiit :biiko ng'aleechaa bo Yēesu ām ng'erek-
week. ‡†

Kichuur :Yēesu kiblembechiisyek

(Mataayo 23:1-12; Luuka 20:45-47)

³⁸ Kutas taay :Yēesu kumwoochi bichoo kule, "Ōriibēē
keey :kāānēētichoo bo kiruutēk, āmōōrubē ātēbuutēk-
waa. Kicham :bichu kōōloochē sirook chēē yoo /ka-
keekas /simkiinkētē kule icheek kiirwookik. Bēēsye-
tootēē wōlēē chaang' :biiko /sikiisuboooyōōtē nyēē
/kākēēkoonyit. ³⁹ Lēkwēlootē ng'ēchērōōk chēē mii
taay yoo /kēēmii kooriikaab saayēet. Mbo yoo /kēēmii

‡† 12:30 Kiruutēk 6:4-5††† 12:31 Laawi. 19:18††† 12:31
Mat. 5:43; 19:19; Room. 13:9; Kala. 5:14; Yāāk. 2:8‡ 12:32 Kiruu.
4:35; Luuka 20:39‡† 12:33 Isa. 1:10-20‡†† 12:34 Mat. 22:46;
Luuka 20:40‡† 12:36 Tyēenwookik 110:1‡†† 12:36 Tān.
7:13-14; Yēyuut. 2:33-35; 1Kōōr. 15:24, 27; Ibu. 8:1‡† 12:37 Mat.
20:30-31

saakwa ake tukul, kōōmoymooyē :bichu ng'ēchērōōk chēbo taay. ^{†40} Lātunootē koor chēē musuuk kuyibēē tukuukwaa ānkusooyē miisin kuyēyē keey kule churtootiin. +/Mākiing'woonchi miisin biich chēē wuu chuutēchu kusiir chii ake tukul nyēē kiikukusta."

Ng'oo :nyēē kiinēm chēē chaang'?

(Luuka 21:1-4)

⁴¹ Kumii :Yēesu kēēbuur ng'wēny ām *Kōōtaab Yēyiin yēē kilēēkitēē :looloonik chēē /kikiiruruukyiniē beesaanik chēbo yiisyēētaab Yēyiin, kukas wōlēē ki-ikoochintooy :biiko beesaanik looloonichoo. Ki-ikoochinē :biiko chēē ki mokorēēnik beesaanik chēē chaang' looloonichoo. ^{††42} Nto mii yoo, kuchō :cheebyoosyeet ake nyēē ki musuk ankubanan. Kiinēm :nyoo beesaanikyii chēē ng'eri anku tukul chēē kiboonto.

⁴³ Kukuur :Yēesu rubiikyii ānkumwoochi kule, "!"Kāāmwoowook, cheebyoosyaani musuk :nyēē kēēnēm beesaanik laatit nyēē wōō kusiir chuut tukul.

⁴⁴ Kāng'ōmōrunēē :mokorēēnik laatit nyoo kēēkooytooy wōlēē bo chēē boonto, nteenee kābār :cheebyoosyaanaa loolēēnyii tukul." †

+/Mākiiturbuub Kōōtaab Yēyiin

(Mataayo 24:1-2; Luuka 21:5-6)

13 Kumii :Yēesu ākoo rubiikyii kung'ēētyēē yooto kibo biwuutaab *Kōōtaab Yēyiin, kumwoochi :rubiintēēnyii ake kule, "Kāānēētiintēēt, wōōyēch :rwoontōōchu /kikeetechee Kōyi bo Yēyiin ānku kāroorānēch nyēē tyaa!" ² Kukētyi :Yēesu kule, "Kookas, kāroorānēch :kooiichu, nteenee +/mākiiturbuub tukuuchu tukul nyēē māmii :rwaā mbo akeenke nyēē ng'ētu kookemeeraat keey ake." ††

Nyāliiutēk āk wusiisyēēt

(Mataayo 24:3-14; Luuka 21:7-19)

³ Nto mii yoo, kuyit :Yēesu ākoo rubiikyii biitēēt nyēē kibo Lekemeetaab *Musēytuuniinēk yēē kitoobēnē keey ākoo Kōōtaab Yēyiin ānkōōbuur ng'wēny.

⁴ Kuteebee :Bētērō, Yāākōbō, Yoowaana āk Antereeya Yēesu kule, "Āyu yēē yēyāktōōs :ng'aleechaa kātēēmwooyē ānku kiy nee :nyēē +makeekasee yoo yityiintōōs :ng'aleechaa?"

⁵ Kumwoochi :Yēesu kule, "Ōriib keey! -Mookany /kiiberbeeraak. ⁶ Choong'ēch :biiko chēē makukwaanaat ankuyey keey :ake tukul kule inee ku kāārārōokiintēēt. Mākōōbotbootoot :bichoo biiko chēē chaang'.

⁷ +Mookas kubārē keey :biiko ām kōōrēēt /ānkyyoomu booryoot, nteenee -mōōmuuyē. Ākoy kuyēyākiis :tukuuchoo, nto yitu :tabanta. ⁸ Mākubooryo :bōōryēēt ake āk ake, kubooro :kōōrēēt ake āk ake. Mākōōring'ring'oot :komoswookik chēē chaang' ām kōōrēēt ānkuchō :kēmēwuut. Ng'wooninto nyēē kāāmunēē moroontoon :nyoo nto yitu :kōōrēēt nyēē lēēl."

⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, "Ōriib keey. +/Makeena-maak /ānkiiyoong'tēēnook kōōk ām kooiikaab saay-

† 12:39 Luuka 11:43 †† 12:41 2Bāy. 12:9 ‡ 12:44 2Kōōr. 8:12 †† 13:2 Luuka 19:44

eet /ānkēēbirook ām wōlooto. +/Makiimutaak taayee-taab bāytooyik kubo anii. Bārooyinto :nyooto nyēē +mōōmwoochinēē bichooto kiyēē ōyēnchinē. ¹⁰ /Kyoomtooy kurook lōkōōywēk chēē kāroomēch kukas :biiko tukul ām kōōrēēt kumukuul nto yitu :tabantaab kōōrēēt.

¹¹ Yoo /kaakeenamaak /ānkiiyoong'tēēnook kōōk, -mookany kooyiimaak mēt :kiyēē +moomwaay. +/Mākiiboorwook yooto kiyēē ōmwooyē kuuyu mēēbērē akweek chēē +mōōng'ālōolē nteenee :Tāmir-miryēētaab Yēyiin nyēē mākung'ālōolē.

^{††12} Mākung'ōmto :chii ng'eetaabkaamet /keebakach ānkung'ōmto :kwaan lakwanyii /keebakach. Makutay :lēēkōōk mbo kwaan āk mbo kaamet ānkung'ōmto /keebakach. ††

¹³ Kunyi, mākuwēchook :biiko, kuuyu ōyēnwoo. Nteenee chiito nyēē kamuyta ākoy tabanta :nyēē makooraach :Yēyiin." †† †

Wōlēē +/makiiserweetita Yēērusālēēm

(Mataayo 24:15-25; Luuka 21:20-24)

¹⁴ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, "Yoo kookas 'kiyoo -mēēriiku :Yēyiin' ^{††} kukēēyyoonyēē yēē

-/mākēēmākyinē, ōmwēy :biikaab Yuuteeya ākoy lekem barak. (Kuyēbchi yit :chii nyoo sumānē ng'aleechu.)

¹⁵ Yoo kanyoorta :ng'aleechu chii kumii kōōnyii barak, -mēēwut kō kule kōōnēm kiy ake tukul nyēē sukumwēyto, ¹⁶ ameeeyey :chii nyoo miitē mba-reen kaa kule wokunam sireet nyēē iliiktēē keey.

^{††17} Lēyyē, mākuwuuyiityi sōō kule nee ām bēsyōōsyēchooto kooruuk choo kōōyootiin āk choo irēēriisyē!

¹⁸ Osaay Yēyiin kule māyēyākiis :ng'aleechu yoo yiiwoot. ¹⁹ Mākuwōōyit :ng'woonintaab bēsyōōsyēchooto kusiir ng'woonin ake tukul nyēē kiikutook kuchakey kayey :Yēyiin kōōrēēt, āmēēbērē mākutook :ng'wooninto ake nyēē tēē nyoo bēsyēēt ake. ^{††20} Nteenee kiikoonwaakiit :Yēyiin bēsyōōsyēchooto kuuyu mii :biikyii chēē kiikukwey nyēē nto kimanaakoonwaakiit, nto māmii :chii nyēē kātāwokusobē.

Kāārārōokik chēē mābo man

(Mataayo 24:23-28; Luuka 17:23-24)

²¹ Yoo kāmwōowook :chii ake tukul kule ong'nyii *Kāārārōokiintēēt nto ong'nyiin, -mōōyēnchi, ²² kuuyu makukwa :biiko chēē makuyey keey kuyēk kāārārōokik āk *wōōrkooyikaab Yēyiin. Makuyey :bichu ng'al chēbo kwōng'uat sukung'eet, yoo imuuchāktōōs, kutēwēch biikaab Kiriistō choo kwēyootiin. ^{†††}

²³ Kunyoo, ōriib keey. !Kāāsim āmwoowook tukul kumanaayit :bēsyēēt."

†† 13:11 Luuka 12:11-12 ††† 13:12 Mat. 10:35 ††† 13:13 Mat. 10:17-22 § 13:13 Yoowa. 15:21 †† 13:14 Tān. 9:27; 11:31; 12:11 ††† 13:16 Luuka 17:31 †† 13:19 Tān. 12:1 ††† 13:22 Mat. 7:15; 24:24; 2Tēēs. 2:9-10

Kiyēe ibooru chōnēētaab Yēesu

(Mataayo 24:29-31; Luuka 21:25-28)

²⁴ Kutas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “Yoo bēku :nyāliluutēchoo bo bēsyōōsyēchooto ‘Mākumis :asiista amēētākōōluuwu :araaweeet.

²⁵ Mākōōtimtiimākooy :wōliin bo barak kōōsuuw :kookeelik.’ † ††

²⁶ +/Makeekasa anii, *Wēritaab Chii, āchōnēē boolik am kāamuukēywēēk āk lēbkēēyyēētaab Yēyiin.

²⁷ +Māāyooktē malayikaanikyuu kōōruruukoot biiko choo kwēyootiin kung'eetee kōōrēēt komosta ake ākooy ake.” ††

Bēsyēēt nyoo iyēēwu :Yēesu

(Mataayo 24:32-36; Luuka 21:29-33)

²⁸ Kumwoochi subak kule, “Yoo kēēnkāt :kēētooy /kēēkuurēē *mutiiniit, kōōbooru kule kaakuriik kumusēs. ²⁹ Am kēēlto nyēē wuu nyooto, yoo okāsē kuyēyāktōōs :tukuuchoo, ōnkēt kule kaakuriik :bēsyēēt nyoo āyēēwunēē.

³⁰ !Kāāmwoowook, mābootōōs :biikyuu choo kyaak- wey ānkoo kāyēyākiis :tukuuchoo tukul. ³¹ Mākubot :barak āk ng'wēny, nteenee mābotē :ng'ālyoon- tēēnyuu.

³² Māmii :chii nyēē inkētē bēsyēēt nyēē āyēēwunēē. -Mēēnkētē :malayikaanik amāānkētē mbo nkani, nteenee inkētē :Baaba. ††

Ōchōb keey

(Mataayo 24:42-44; Luuka 12:35-40)

³³ Ōriib keey ankooyeyte keey, kuuyu -mōōnkētē yēē yitu :bēsyoonoto.

³⁴ Kerkeey yoo māchē :chii nyēbo kanyii kuwo ruu- tooy. Bākookyiniē motwoorikyii yiisyēēt nyēē makuyey ankutool ake kuriib kayta. ³⁵ Ōriib keey, kuuyu -mōōnkētē yēē rōōtunēē :chiitaab kayta. Imuuchē kuy- it kukararakta :asiista, kwēēmooy kwēēn, kumānēērir :kōōrēēt nto kumānāāmwook :asiista. ††³⁶ Yoo kāchō, māchāktōōs kunyōōrwook okāsu.

³⁷ Okas ng'aleechu! Mā akweek nkit chēē āmiitē am- woowook ng'aleechu, nteenee māchāktōōs kuyeyta keey :biiko tukul.”

Kicheeng' :buunikaab Yēesu wōlēē makunamta inee

(Mataayo 26:1-5; Luuka 22:1-2)

14 Kikiikung'ēt :bēsyōōsyēk āyēēnku kuyit :bēsyēēt nyēē kyoomēē :Yuutayeeek *Saakweetaab Keey- taayeeet ākoo Saakweetaab mukaatiin chēē mākuu- tunootiin. Kimii kuchēēng'ē :mbo *kibkōrōs ākoo kāānēētikaab kiruutēk wōlēē makunamta Yēesu kumākāsē :chii sukubakach. ² Kimwooy kule, “-Mookany keeyey ng'aleechu yoo bo *Saakweetaab

Keeytaayeeet, kuuyu imuuchē :biiko kuyey wōōrōōryēēt.” †††

Kiraang'tee :koorkēēt ake Yēesu mwaayta mēt

(Mataayo 26:6-13)

³ Kimii :yēē kyoomiisyē :Yēesu am Beetannyyaa kumi- itē kaab Simōōni, chiichoo kikiikunāmē * :makereenik. Yooto, kuchō :koorkēēt ake kō nyēē kiboonto mwaay nyēē kiboong'u nyēē anyiny /ānkikyooltēē beesaan chēē chaang' miisin. Yooto, kuraang'tee :koorkoonoo Yēesu mwaayaa mēt.

⁴ Yu kakas :biiko alake chēē kimii yooto kiyēē kayey :koorkoonoo, kumwooy nyēē kāng'woonchi kule, “Nto yu sukunyarta :koorkooni mwaay nyēē ālē beesaan chēē chaang' miisin kuu nyi! Nto yu /kātākyooltooy /ānkiikoochi bānoonik beesaanik.” Kinyēērchi :bichoo koorkoonoo miisin.

⁶ Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “-Moomakee kiy koorkoonoo. Ntēē kāākuyēwoo anii ng'ālyoo nyēē karaam. ⁷ Ōboontē keey :akweek bānoonik ākookoy ānku +mōōyēētyēēchinē kuu wōlēē ōchāmtooy. Ntee- nee -mōōboontē keey anii ākookoy. ⁸ Kaakuyey :koorkooni kuu wōlēē kēēmuuktooy kuroonkyi mwaayaa mētinyuu kuyeytaa nto yitu :yēē /kēē- muyēēnoo. ⁹ !Kāāmwoowook, -/mākēēwuutyēē koorkooni am kiyēē kaakuyey yoo /kyoomtooy lōkōōy- wēk chēē kāroomēch am kōōrēēt tukul.”

Kiinēm keey :Yuuta kuchaamta Yēesu

(Mataayo 26:14-16; Luuka 22:3-6)

¹⁰ Nto mii yoo, kuwo :Yuuta Iskaryoot nyoo ki akeenke am rubiikaab Yēesu choo ki taman āk āyēēng', wōlēē kimii :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch wokuchaamta Yēesu. ¹¹ Yu kayit wōlooto /kēēng'ērēkyi. /Kikēēmwoochi kule, “Yoo kēēyēwēēch kēēlto wōlēē +makeenamte Yēesu, kēēkōōniing' beesaanik.” Kuwo :Yuuta wokucheeng' wōlēē /sikeenamta Yēesu.

/Kikeeyeyta wōlēē /kyoomēē Saakweetaab Keeytaay- eet

(Mataayo 26:17-19; Luuka 22:7-13)

¹² Am bēsyēētaab taayta nyēbo Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin, kiyēēnyē :Yuutayeeek mēēnkit nyēē sukwaam bēsyoonoto.

Yu kayit :bēsyooni, kuteebee :rubiik Yēesu kule, “Ānō wōlēē +mawee-amee *Saakweetaab Keeytaayeeet bokēēyēytoowuung'?” ¹³ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii āyēēng' kule, “Obe ākooy Yēerusālēēm. +Mōōtuuyēē murēn nyēē boontoonu tērēētaab bēēko. Orub chi- ichoo lēt ākooy kōōto nyēē kēēwut. ¹⁴ Yoo kooyit kōy- ooto, ōmwoochi chiitaab kōōto kule māchē :Kāānēēti- intēēt wōlēē sukwoomiisyēē ākoo rubiikyii am Saak- weetaab Keeytaayeeet. ¹⁵ Mākōōboorwook :chiichoo kisēēnkēēt nyēē wōō nyēbo koroofa nyēē mii :tukuuk tukul chēbo ātēbto. Ōyēytoowēēch āmiik.”

† 13:25 Isaaya 13:10; 34:4 †† 13:25 Mat. 24:29 † 13:26 Tān. 7:13; Mat. 24:27; 26:64; 1Kōōr. 15:23; 1Tēēs. 4:15-16; 2Tēēs. 2:1; Ng'oong'. 1:7 †† 13:27 Seka. 13:7; Mat. 13:41 †† 13:32 Yēyuu. 1:7 ††† 13:35 Mat. 25:13-15

††† 14:2 Määrkō 11:18 § 14:7 Kiruu. 15:11 †† 14:10 Määrkō 3:19; Yoowa. 12:4 ††† 14:12 Chuy. 12:1-20

¹⁶ Yu keewaany :Yēesu kumwoochi rubiichoo kuu nyooto, kuba ākoy Yēerusālēem ānkubokunyōōr ng'aleek tukul kuu wōloo kāmwooytooy :Yēesu. Kuyeyta āmiikaab saakwaanaa.

Kiiboor :Yēesu chiito nyēē kimii wokuchoomtooy
(Mataayo 26:20-25; Luuka 22:21-23; Yoowaana 13:21-30)

¹⁷ Kumii kurātoorātē :kōōrēēt, kuwo :Yēesu ākoo rubiikyii taman āk āyēēng' ākoy kōyooto ānkutoow kwaam saakweet.

¹⁸ Kumii kwoomiisyē, kumwooy :Yēesu kule, "I!Kāamwoowook, mii :akeenke ām akweek nyēē kēēmiitē kyoomiisyē :tukul nyēē makuchaamtaa."

¹⁹ Kung'woonchi rubiik ankuteebē :ake tukul Yēesu kule, "Ara anii?" ²⁰ Kukētyi :Yēesu kule, "Nyoo ki-ilābloomtooy :tukwaay mukaatiit terekyeet akeenke nyēē makuchaamtaa. ²¹ Makume *Wēritaab Chii kuu yoo /kikeesir kurubta keey āk inee. Nteenee mākung'woonchi sōō kule nee :chiito nyoo makuchaamtaa. Kaykay nto /kimākēēsich chiichoo." ^{††}

Kitoow :Yēesu saakweet nyēē lēēl
(Mataayo 26:26-30; Luuka 22:19-20; 1 Kōōriintēk 11:23-25)

²² Yu kimii kwoomiisyē, kunam :Yēesu mukaatiit ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Nto tēē yoo kubetes mukaatiinaa ānkōōkoochi rubiikyii kōōnēmunoot. Kimwoochi kule, "Bōōrnyoo :nyi. Kunyi, o-am." ²³ Kunam subak terekyeet nyēē kimii *tifaayiik ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy ānkōōkoochi rubiichoo kumōōsoot. ²⁴ Kimwoochi kule, "Korotiikyuu :chu chēbo *kiirootyēet nyēē lēēl. † +/Makiitaata sukusobcho :biiko chēē chaang'. ^{††} ^{‡‡} !Kāamwoowook, -māwāyyēē subak tifaayiik ākoy bēsyoonoo wāyyēē chēē leelach ām Kaab Yēyiin."

²⁶ Nto tēē yoo, kutyēēn :bichoo kōōkoostoo Yēyiin ānkung'ēētyo kutākyi keey Lekemeetaab *Musētyuuni-inēk. ^{†††}

Kiiboor :Yēesu kule makutuuch keey :Bētērō
(Mataayo 26:31-35; Luuka 22:31-34; Yoowaana 13:36-38)

²⁷ Kumii kēēltaab too, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, "+Mōōmwēyēēnoo :akweek tukul kuu yoo mwōoyē :siruutēk kule, '+Maabakach ākiintēēt kusērēēt :kēēchiirēk.' ^{‡‡‡} ^{§28} Nteenee yoo kaang'etee meet, +maantooy Kalilaaya." ^{†††} ^{§29} Kumwoochi :Bētērō Yēesu kule, "Ānkoo kāmwyēyēning' :chuut tukul, -māābākooktiing' :anii." ³⁰ Kumwoochi :Yēesu kule, "Bētērō! Kāamwoowuung', kumānēēturkuuchē :kirkōōnkiit nyēbo āyēēng' kwēēmowuuni, +meetuuch keey :inyiing' areet sōmōk kule -mēēnkētoo." ³¹ Kumwoochi :Bētērō Yēesu subak kule, "Mākoy atuuch keey! Yoo kābo meet kēēbēku :tukwaay." Kōōruumchi :nkicheek rubiik chuut kuu nyooto. ^{§††}

† 14:18 Tyēēn. 41:9†† 14:21 Yoowa. 13:2, 21-30 † Māmwooyē :siruutēk alake kule 'nyēē lēēl'. †† 14:24 1Kōōr. 10:16; 11:23-25 †† 14:24 Chuy. 24:8; Cherem. 31:31; Ibu. 7:22; 9:15-20 ††† 14:26 Luuka 22:39 ††† 14:27 Sekaryaa 13:7§ 14:27 Määrkō 14:50-52; Yoowa. 16:32 †† 14:28 Määrkō 16:7§†† 14:31 Luuka 22:33-34; Yoowa. 13:36-38

Kiwokusaayee :Yēesu Ketesemaane
(Mataayo 26:36-46; Luuka 22:39-46)

³² Yu kayit :Yēesu ākoo rubiikyii yēē /kēēkuurēē Ketesemaane, kumwoochi kule, "Ōbuurēē yu, waasaay :anii." ³³ Koonata kisich ākoo Bētērō, Yāākōbō ākoo Yoowaana. Kwaam :ng'uusng'uus Yēesu kut kulōōk-lōōkēn. ³⁴ Kumwoochi rubiichoo sōmōk kule, "Kāā-muy :anii kut wuu nyēē +maameey. Ōng'ētunēē yu-utēyū ānkōōkāsu!"

³⁵ Yooto koonata :inee kisich kukutuny ānkuyim kuttiiiny :tokochta ng'wēny ankusaay kule, "Baaba! Imuuchāktōōs :tukuuk tukul ām wōlēē imiitē. Inēmtoowoo nyalili. Nteenee kuyeyakay kuu wōloo imāktooy :inyiing' mēēbērē kuu wōloo āmāktooy :anii." ^{§†}

³⁷ Yu kēēyēēwunēē :Yēesu wōloo kāwokusooyēē, kunyōōr rubiik choo sōmōk kuruytōōs. Kumwoochi Bētērō kule, "Simōōni, ākoo kēēru? 'Kāmēēmuuchē mbo ikāsu ām asiista akeenke? ³⁸ Ōkāsu ankoosaay simōō-āsyi keey tyēmiisyēēt. Ōbērē nto oyey, āmāmii :nkuruuk." ^{§††} ³⁹ Kooyeey :Yēesu subak ankuwokusaay kuu yoo kābo taay. ⁴⁰ Nto iyēēwu nyēbo āyēēng', kunyōōr mbo Bētērō kuruytōōs subak, kuuyu kichoosyootiin miisin. Kuchusyo :rubiichoo. ⁴¹ Kiiyeey :Yēesu subak ankuwokusaay nyēbo sōmōk, nto yu kaweech keey, kumwoochi rubiichoo kule, "Ākoo tōōbēng'tēē rwoonik? Kaakuyem. Okas kaakuyit :āsiiswēk /ki-iyokoochi *Wēritaab Chii āwunnyēkaab kibng'ōōkisiis. ⁴² Ong'nyiin choomtooyiintēēt kāākuchō! Ōng'ēētyē bokēētuuyēē." ^{§†}

/Kikeenam Yēesu nteenee kitay /kēēsār
(Mataayo 26:47-56; Luuka 22:47-53; Yoowaana 18:3-11)

⁴³ Kutākumii :Yēesu kung'aloolē, kuyitu :Yuuta nyoo ki akeenke ām rubiichoo ki taman āk āyēēng'. Kiboontoonoo keey biiko chēē chaang' chēē kitinyē chōōkiinēk ākoo syaariinek chēē kiiyooku :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo booyik. ⁴⁴ Kikiisimkumwoochinē :Yuuta bichoo kule, "Nyoo ōkāse ātōrōochē, ōnāmē nyooto ānkōōriibootē simāmwēy." ⁴⁵ Kuyitu :Yuuta, kutōrōochē Yēesu kule, "Aase, Mokoryoontēēt!"

⁴⁶ Kutēryēkyinē :bichoo Yēesu bakeenke.

⁴⁷ Kukāsē :rubiintēēt ake kuu nyooto, kung'usu chōōkiit, nto bērē kuyeb motwooriintēētaab kibkōrōs nyēē wōō, kuchwenta yiitit kōōsuuyto.

⁴⁸ Yooto, kumwoochi :Yēesu bichoo kināmē inee kule, "Ōbērē āntōōchinē :anii lukēēt nyēē mächē kuweech kōōrēēt sookwaante chōōkiinēk āk syaariinek boonamaa? ⁴⁹ Ntēē kwāāboontē keey :anii akweek kwaak ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ānēētiisyē. Kwaamaak :nee simoonamaa yooto? Nteenee ityiichē :ng'aleechu tukul siruutēkaab Yēyiin." ^{§†}

⁵⁰ Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kumwēchi keey :rubiikyii. ^{§††} ⁵¹ Kimii :murēno nyēē kiinoomootē Yēesu

§† 14:35-36 Yoowa. 12:27; Mat. 6:10; Määrkō 10:38; Room. 8:15; Ibu. 10:9§†† 14:38 Mat. 25:13; Ēfēēs. 6:18; Ibu. 2:18† 14:42 Luuka 5:16; Ibu. 5:7-8§† 14:49 Luuka 24:46§†† 14:50 Määrkō 14:27

nyēē kikyalyaktee keey ankeet baateey. Nto yu kibērē /keenam, ⁵² kuchiwit kuchururchi ankaanaa yooto ānkumwēchi keey kibchuraat.

Kumii :Yēesu taayeetaab kōōkwēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayeek

(Mataayo 26:57-68; Luuka 22:54-55, 63-71; Yoowaana 18:13-14, 19-24)

⁵³ /Kikēēkweryoot Yēesu ākoy kaytaab *kibkōrōs nyēē wōō. Kikiiruruuky keey wōlooto :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, booyik ākoo kānēētikaab kiruutēk. ⁵⁴ Kiinaamaat :Bētērō Yēesu ākoy kuyit kiyēnkuutaab kaytaab bichoo bo kōrōs. Kumii wōlooto kōōbuur :nki-nee ng'wēny kuyu maata nyēē kimii kuywēē :biiko chēē kiriibē kayaa.

⁵⁵ Kimach *:kōōkwēētaab Yuutayeek tukul kōōyyoonkyinē :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, kule kunyōōr ng'alyoo nyēē miyaat nyēē nāmē Yēesu /sikiitiilchi meet. Nteenee mānānyōōr ng'alyoo. ⁵⁶ Ānkoo kimōlōlchi :biiko chēē chaang' Yēesu ng'al, kichu-unchuun :ng'aleekwaa. ⁵⁷ Kimwooy :alake subak kule, ⁵⁸ "Kikeekas :acheek kumwooyē :chiichi kule mākōōturbuub *Kōōtaab Yēyiin nyoo kitēēchē :biiko ankuteech ake nyēē mēēbērē tēēchē :biiko. Kālē makuteechee nyooto bēsyoōs sōmōk." ⁵⁹ Kichuunchuun :nkicheek ng'aleekaab bichoo. ⁶⁰ Yooto kōōyyo :chiichoo wōō bo kōrōs ankuteebee Yēesu kule, "Itinyē wōlēē ituuktooy keey ām ng'aleechu mwooyē :bichu?" ⁶¹ Kusiiysi keey :Yēesu. Kumwoochi subak :chiichooto wōō bo kōrōsēēk Yēesu kule, "Inyiing' man *Kāārārōokiintēēt, Lakwataab Nyoo Tōrōōr?" ⁶² Kumwoochi :Yēesu kule: "Anii :nyooto anku +mookas *Wēritaab Chii kōōbbuurunēē āwutaab taay nyēbo Nyoo bo Kāāmuukēy ankookas kuchōōnēē boolik." ⁶³ Kikwaany keey :moo chiichoo wōō bo kōrōs kut kubaach sirookyii ānkumwooy kule, "Nee ake :nyēē /tākēēmwoowēēch kurubta keey āk chiichi? ⁶⁴ Kookas oob wōlēē kāākōōntosuurto Yēyiin? Kunyi, ōbērē nee akweek?" Kōōruumchi :kiirwookik tukul kule, "Misinyinē kume." ⁶⁵ Kung'utyi :kiirwookik alake Yēesu ankurat koonyek. Kurātootiin :koonyek, /kiituluuksēt /ankeeteebē kule, "Mwoowu, baa, ng'oo :nyi kēētuluuchiing!" Yooto, koorabaakset :bichoo kiriibē kayaata. ⁶⁶

Kituuch keey :Bētērō

(Mataayo 26:69-75; Luuka 22:56-62; Yoowaana 18:15-18, 25-27)

⁶⁶ Kumii :Bētērō kēēbuur biy, chokumur yooto :chēēbto ake nyēē kiyēchinē kibkōrōs nyēē wōō yisyeēt. ⁶⁷ Kōōrōōtoot :chēēbooto Bētērō ānkulē, "Kwēēboontootē keey :nkinyiing' oob chiichi bo Nāāsārēēt!" ⁶⁸ Kutuuch keey :Bētērō. Kimwooy kule, "Māānkētē kiyēē imwooyē." Kōōnookyi :Bētērō yēbo oreet nyēē wēētii kayaata. Yooto, kooturkuuch kirkōōnkiit. ⁶⁹ Kutākumiitē :Bētērō yooto bo oreet, kukas :chēēbkēy

† 14:56 Kiruu. 19:15; Tyēēn. 35:11 †† 14:58 Yoowa. 2:19 †
14:61 Isa. 53:7; Määrkō 15:3-5, 39; Yoowa. 19:9 †† 14:62 Määrkō
12:36; 13:26 †† 14:64 Mat. 26:65 ††† 14:65 Isa. 50:6; 53:5; Luuka
7:16

subak, ānkumwoochi biiko chēē kimii yooto kule, "Lēyē! Rubiintēētaab Yēesu :chiichi!" ⁷⁰ Kutuuch keey :Bētērō subak. Nyēē mā tyaa, kumwoochi :biiko chēē kimii yooto kule, "Kubooyiit man! Inyiing' rubiintēētaab Yēesu kuuyu isālu Kalilaaya." ⁷¹ Kuchubchi keey :Bētērō kule, "Māānkētē chiichi ōmiitē ōng'āloolē." ⁷² Yooto, kooturkuuch :kirkōōnkiit nyēbo āyēēng'. Koosoot :Bētērō yoo kāmwoochinē :Yēesu kule, "Kumaneeturkuuch :kirkōōnkiit nyēbo āyēēng', +meetuuch keey :inyiing' areet sōmōk kule -'mēēnkētoo." Kuriir :Bētērō nyēē ng'waa. ⁷³

Kumii :Yēesu taayeetaab Bilaato

(Mataayo 27:1-2, 11-14; Luuka 23:1-5; Yoowaana 18:28-38)

15 Nto yu kāmwook :asiista, kootiil *:kōōkwēētaab Yuutayeek tukul kunam wōlēē mii :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch, booyik āk kānēētikaab kiruutēk kurat Yēesu ānkukweryoot ākoy kaab *Bilaato.

² Yu /kakiyiitita kaab Bilaato, kuteebee :nyoo Yēesu kule, "Inyiing' :bāytooyiintēētaab Yuutayeek?" Kumwoochi :Yēesu kule: "Wuu nyooto, sinee." ³ Kiiteeyee keey :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch kule kiikuyey :Yēesu ng'al chēē chaang'. ⁴ Kuteebee :Bilaato Yēesu kule, "Māmii :kiyēē 'ikētu kurubta keey ng'aleechu mwooyē :bichu kule !kiyey?" ⁵ Mānāākēt :Yēesu ng'alyoo. Kuboty :tonkoy Bilaato. ⁶

Kiisimchi :kāāntōōyikaab Yuutayeek Bilaato kubakach Yēesu

(Mataayo 27:15-26; Luuka 23:13-25; Yoowaana 18:39—19:16)

⁶ Kiityooktooy :bāytooyiintēēt ām kēnyit ake tukul kibratyaanteet akeenke nyoo kaakutool :biiko. /Kikēēyēyē kuu nyooto yoo /kyoomē *Saakweetaab Keeytaayeet. ⁷ Kimii ām bēsyoōsyēchooto :biiko alake chēē kikwiilē bāytooyiisyēētaab Bilaato ānkiki-ikubākākiis kut /kikiikeerat. Akeenke ām bichooto ku nyēē /kikēēkuurēē Baraaba. ⁸ Yooto kōōruruuky keey :biiko chēē chaang' kaytaab Bilaato. Kusoom :bichoo Bilaato kōōtyooktoochi chiito akeenke nyēē rataat kuu yoo kwēētyooktoochinē kwaak yoo mii :saakwaanaa. ⁹ Kuteeb :Bilaato kule, "Ōmāchē ātyooktoowook bāytooyiintēētaab Yuutayeek?" ¹⁰ Kitēēbēē :Bilaato bichoo kuu nyooto kōōnkētē kule kēētuyiityi :mbo kibkōrōs Yēesu moo. ¹¹ Nteenee kōōwuruur :mbo kibkōrōs biiko tukul kumwoochi Bilaato kootyaakta Baraaba yoo kātēētyooktooy Yēesu. ¹² Kuteeb :Bilaato kule, "Kunyi, ōmāchē ayeyee nee naas chiichi ōbērē bāytooyiintēētaab Yuutayeek?" ¹³ Kōōruumchi :biiko tukul kule, "Ibakach!" ¹⁴ Kumwoochi :Bilaato biiko kule, "Ara koleel nee :chiichi?" Kubōloobōl :biiko kule, "Obakach! Obakach!" ¹⁵ Nto kuuyu kimāmāchē :Bilaato kunyēē :biiko, kōōtyooktoochi Baraaba. /Kikiityōōlsēt Yēesu, nto tēē yoo kōōyokooyto /bokēēkwertoochi *murtooywoontēēt.

Kiintosuur :biikaab lukēēt Yēesu

(Mataayo 27:27-31; Yoowaana 19:2-3)

¹⁶ Kubeeta :biikaab lukēēt Yēesu ākoy kaytaab *Bilaato āriit ānkukuur lukēētaab booryēēt tukul.

¹⁷ Kōōlookyi sireet nyēē arraa ankutaay kuutwēētaab kātōok ankookemeer mētinyii wuu nyēē kāyēk bāytooyiintēēt. ¹⁸ Yu /kāākiilookyi tukuuchoo, /kēētoow /keeyey keey kule /kākēēsiltō Yēesu /kēēmwooyē kule, "Kimkim! Bāytooyiintēētaab Yuutayee!" ¹⁹ Ki-ikōryōōnyēē :bichoo Yēesu kirōkto mēt ānkung'utyinē kibtaman ānkukutunyēē taayeenyii kuyēyē keey kule kākoonyit. ††

²⁰ Yu /kāākiintosuur, /kiirēēkunēē siraanaa arraa /ānkiilookyi sirookyii choo bo kwaak nto tēē yoo, /kēēkwēryoot /bokēēkwērtoochi murtooywoontēēt.

/Kikēēkwērtoochi Yēesu murtooywoontēēt /ānkiinchuur

(Mataayo 27:32-44; Luuka 23:26-43; Yoowaana 19:17-27)

²¹ /Kēēmii /kēēbēētooy /kēētuyyēē chiito ake nyēē kibo kōōrēētaab Kurēēn. /Kikēēkuurēē chiichoo Simōōni nyēē ki kwaaniitaab Aleksaanta ākoo Ruufō. /Kēētuyyēē kuu nyooto, /kēēkērchinē koong' kukalab murtooywoontēētaab Yēesu. ‡

²² Kikwēryoot :bichoo Yēesu ākoy yēē /kēēkuurēē Kolkoota, (kaayneet nyēē ibooru kule 'Rōkyēētaab Mēt'). ²³ Nto bērē kōōkoochi :bichoo Yēesu *tifaayiiik chēē /kikeetasee saakityeek †† alak, kutay kuyyē.

²⁴ Kukwērtoochi :bichoo Yēesu murtooywoontēēt. Nto yu mākubchēchi keey sirookyii, kubar *sēkēēryēēt sukōōnkētēē kule ng'oo :nyēē mākuyib sireet nkōnō. ††

²⁵ Ki asiistaab sōmōk nyēbo kōōrōōn, yu /kikēēkwērtoochinē Yēesu murtooywoontēēt. ²⁶ /Kikiikēēsirchi kiito ake ng'aleek chēē kiyey /sikiitiilchi Yēesu meet chēē kimwooyē kule: BĀYTOOYIINTĒĒTAAB YUUTAYEEK. †††

²⁷ /Kikēēkwērtoochi nkicheek kibng'ōōkisiis āyēēng' murtooywōōsyēkwaa. /Kikiiyoong'tēē ake āwutaab taay nyēbo Yēesu /ānkiiyoong'to ake nyēbo kaataam. ††† §

²⁹ Kiinchuurē :biiko chēē kimurē yooto Yēesu ānkukwērtooy mētewook kumwoochinē kule, "Ntēē kwēēbērē :inyiing' +mēēturbuub *Kōōtaab Yēyiin ankiitechee subak bēsyōōsyēk sōmōk? †††³⁰ Iraraach keey naas. Irēkunēē murtooywoontoonoo!"

³¹ Kiinchuur :nkicheek mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiruutēk Yēesu kumwoochinē keey kule, "Kiisoobē :chiichi biiko alak, ntēē -mēēsoob keey naas. ³² Kēēmāchē keekas ra kāārārookiintooni kuurē keey kule bāytooyiintēētaab *Isrāyēēliik. Yoo keemuuch kurēkunēē murtooywoontooni, +māki-

iyēnchi." Kiinchuur :nkicheek kibng'ōōkisiis yēchoo kimii murtooywōōsyēkwaa. †††

Meetaab Yēesu

(Mataayo 27:45-56; Luuka 23:44-49; Yoowaana 19:28-30)

³³ Kichō :mēēnānēēt bēēt nyēē kiker kōōrēēt tukul, kung'etee āsiiswēk lo ākoy āsiiswēk sokool. ††³⁴ Yu kayit āsiiswēk sokool kōōnchō :Yēesu kule, "Yēyiintēēnyuu, Yēyiintēēnyuu, ntēē 'keebakaaktaa!" ††† (Kimwooyē yooto ām kuutiinyii kule, "Ēlōōy, Ēlōōy, lema sabaktani?")

³⁵ Yu kakas :biikaab lukēēt chēē kimii yooto, kulē, "Okas, miiitē kukuurē *Eliiya." ³⁶ Kulabatee :chiito ake kiroonkuryēēt ankooluumta *tifaayiiik chēē tāytāy. Kurutyi kiroonkuryoonoo kēēt it ānkōyokoochi kuutiitaab Yēesu ānkulē, "Okany keekas yoo mākuchō :Eliiya chokōōrēēkunēē murtooywoontooni!" ††

³⁷ Kiinchō :Yēesu ankung'et.

³⁸ Yooto bakeenke, kukērēērunēē keey āyēēng' kuchakee barak ākoy ng'wēny :ankeet nyēē ki rikimim nyoo /kikiyēēlēē Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin. ††

³⁹ Yu kakas :chiito nyēē wōō nyēbo lukēētaab booryēēt ††† wōlēē kameeta :Yēesu, kumwooy kule, "Kubooyiit man, ākoo Lakwataab Yēyiin :chiichi." †††

⁴⁰ Kikiiyoong'iis :chēēbyōōsōōk alake yēē lōō ku-toobēnē kiyēē kiyēyāktōōs. Chēēbyōōsōōchoo alak ku Maaryaa nyēbo Maktaala, Sālōōmē ākoo Maaryaa kaametiitaab Yōōsē āk Yāākōbō nyoo mining'. ⁴¹ Kirubootē ānkiyēēyēchinootē :chēēbyōōsōōchoo Yēesu, yoo kimii Kalilaaya. Kimii :nkicheek chēēbyōōsōōk alake yooto chēē chaang' chēē kiinaam Yēesu ākoy Yēērusālēm. †††

Wōlēē /kikeemuuya Yēesu

(Mataayo 27:57-61; Luuka 23:50-56; Yoowaana 19:38-42)

⁴² Ki bēsyēēt :nyooto nyēē kichōbēē keey :Yuutayeeek kukānyoonu bēsyēētaab *Sabaato. Kimii :boontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Yōōsēēf nyēbo *kiriinkēētaab Arimataaya nyēē ki kiirwookiin nyēē kitookunoot ām *kōōkwēētaab Yuutayeeek. Kikiikōōyēnchi :boontoonoo kule kichōōnēē :Yēesu Kaab Yēyiin chokuyēk Bāytooyiintēēt nyoo /kikēēmii /kēēkānyē. Yu kakas :boontoonoo kule kaakuriik :āsiiswēk chēē toowu :bēsyēētaab *Sabaato ānkutākumii :Yēesu murtooywoontēēt, kukāng' ānkuwo kaab *Bilaato wokusoom /kēēchāmchi kōōnēm muustaab Yēesu sukumuy, kumanaarataarat :kōōrēēt. ⁴⁴ Kiilat :Bilaato yu kakas kule kaakume :Yēesu. Kikuur chiito nyēē wōō nyēbo lukēēt ankuteebee kule, "Kaakume :Yēesu, man?" ⁴⁵ Kumwoochi :nyoo kule, "Kaakume." Kuchāmchi Yōōsēēf wokuyib muustaab Yēesu. ⁴⁶ Kiwokwaa :Yōōsēēf ankeet ānkuwokōōrēēk muustaab Yēesu ām murtooywoontēēt ankuratee ankaanaata. Kunam muusto

† 15:17 Luuka 23:11 †† 15:19 Määrkō 14:65 ‡ 15:21 Room. 16:13 †† /Kikēēyēyiisyyē saakityeechaa kōōboot ng'wooninto. †† 15:24 Tyēēn. 22:18 ††† 15:26 Mat. 27:11 ††† Tāsyinē :siruutēk alake kērēywoontooni 28: Kiityiich :yuutēyū siruutēkaab Yēyiin choo mwooyē kule, /Kikeetasta kibng'ōōkisiis. † 15:27 Isa. 53:12 †† 15:29 Yoowa. 2:19; Määrkō 14:58; Yoowa. 2:19

††† 15:32 Tyēēn. 22:7; 109:25 †† 15:33 Āmōōs 8:9 ††† 15:34 Tyēēn. 22:1 †† 15:36 Tyēēn. 69:21 †† 15:38 Chuy. 26:31-33; 2Tēt. 3:14; Ibu. 10:19-20 ††† Tāsyinē :siruutēk alake kule 'wōlēē kiinchōōyto āk'. ††† 15:39 Mat. 27:11; Määrkō 1:1, 11 ††† 15:41 Luuka 8:2-3

ānkuwokōōtōōr kochonkeet ake nyēē /kikiikiiwōr. Nto yityo, kuwunukyī rwaanteet nyēē wōō kuker kochonkaanaa.

⁴⁷ Kikāsē :Maaryaa nyēbo Maktaala ākoo Maaryaa, kaametiitaab Yōōsē, yēē /kikeekonoree Yēēsu.

King'eetee :Yēēsu meet

(Mataayo 28:1-8; Luuka 24:1-12; Yoowaana 20:1)

16 Yu kāākubēk :bēsyeētaab *Sabaato kukararakta :asiista, kuwo :Maaryaa nyēbo Maktaala, Sālōōmē, ākoo Maaryaa kaametiitaab Yāākōbō, wok-waal mwaanik chēē boong'u nyēē anyiny subokooyi-ilee muustaab Yēēsu.

² Yu kēērīr :kōōrēēt, kubeeta mwaanichaa ākoy wōloo /kikēēmuchinē Yēēsu. ³ Kumii kēēlto, kutēē-bootēē keey kule, "Ng'oo :nyēē wokuwunuktoowēēch rwaantaanaa tēē nyoo ēē?" Yu kayit, kukasta, nto bēē kulē, /kiikēēwunukto rwaanteet kuyaatakay :kochonkeet. ⁵ Kōōwut kochong'. Yooto, kukas murēn nyēē kikiibuur āwutaab taay ām kochong'. Kikiilaach sireet nyēē lēēl anku kooy nyēē kiilēkēchēēchē miisin. Kumuuoy :chēēbyōōsōōchoo miisin yu kakas chiichoo. ⁶ Kumwoochi :chiichoo kule, "Mōōmuuyē! Ānkētē kule kōōmāchē Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt nyoo /kōkēēkwērtoochinē murtooywoontēēt. Kaakung'eetee meet, neennyi māmii yu. -Mōōkāsē yu /kikiitōōrē! ¹⁷ Bōōmwoochi Bētērō ākoo rubiik chuut kule, 'Makoonto :Yēēsu Kalilaaya wōlēē +mābōōnyōōrchi kuu wōloo kimwooytoowook.' " ¹⁸ Kichuwunee :chēēbyōōsōōchoo kochonkaanaa nyēē kābōōtoon. Kilabat āmānāng'āloolchi chii ake tukul ām kēēltaab too.

Kiiboorchī keey :Yēēsu Maaryaa nyēbo Maktaala

(Mataayo 28:9-10; Yoowaana 20:11-18)

[⁹ King'eētēē :Yēēsu meet kukāng'ēēyēn :kōōrēēt ām bēsyeēt nyēē kirubē bēsyeētaab *Sabaato. Nto chiito nyēbo taay kōōboorchī keey :inee ku Maaryaa nyēbo Maktaala, nyoo kiibēbētoochinē tāmirmirook chēē miyootēch tisab. ¹⁰ Kuwo :Maaryaa nyi bo Maktaala ākoy wōlēē kimii kuriiryēē :rubiikaab Yēēsu ānkumwoochi kule, "Kaakas Yēēsu! Soboot!" Kuchweesta :rubiichoo ng'aleekyī. [†] [‡]

Kiiboorchī keey :Yēēsu rubiikyī āyēēng'

(Luuka 24:13-35)

¹² Kikiikuwalak :eertaab Yēēsu kōōboorchinē keey rubiikyī āyēēng' chēē kimii kēēltaab too kukwoonēē

† 16:6 Määrkō 8:31 †† 16:7 Määrkō 14:28 ‡ 16:10-11 Yoowa. 20:14-18 †† 16:10-11 Luuka 24:9-11

Yēērusālēēm. ¹³ Yooto, kooyeey :rubiichoo Yēērusālēēm bokumwoochi chuut kule, "Kaakeekas Yēēsu." Kuchweesta :chuut ng'aleekwaa subak. [‡]

Kiiboorchī keey :Yēēsu rubiik choo ki taman āk akeenke

¹⁴ Ām lētuunoo, kōōboorchī keey :Yēēsu rubiik choo ki taman āk akeenke kumii kwoomiisyē. Kibōlchi :Yēēsu rubiichoo, kuuyu kitay kōōyēnchi kule kiimuuchē :inee kung'eetee meet ākoo mbo subak kule kichwees ng'aleekaab biiko choo kimwooy kule kiikukas inee ānkusoboot.

Kimwoochi :Yēēsu rubiikyī bokwaamta lōkōōywēk chēē kāroomēch

¹⁵ Nto mii yoo, kumwoochi rubiikyī kule, "Obe kōōrōōsyēk tukul bōō-āmchinootē biiko tukul lōkōōywēk chēē kāroomēch. ¹⁶ Chii ake tukul nyēē kēēyēnwoo /ankeebatisan, makooraach :Yēyiin. Nto nyoo kāmēēyēnwoo, +/makiiruusta. ^{‡†} ^{‡†} ^{§17} +/Mākiikoochi biiko choo kēēyēnwoo kāāmuukēywēēk chēē imuuchē kuyey kiy nyēē -mēēmuuchē :chii ām nkuruukyī. Imuuchē ām kaayneenyuu, kōōbēbētooy tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēētyēē biiko. Makung'alaal ng'ēlyēēbik chēē -mēēnkētē. ^{§18} Yoo kanam eeren māyēyēē kiy, nto yoo kayye mbo ng'woonēēt mābākāchē. Yoo katiinyēē chii nyēē imnyoonē āwunnyēk ankusaay Yēyiin, kusobē :chiichoo." ^{§††}

/Kikēēyib Yēēsu kuwo kibkōōnkōy

(Luuka 24:50-51; Yēyuutēk 1:9)

¹⁹ Yu kaakoowaany :Mokoryoontēēt Yēēsu kung'āloolchi rubiikyī, /kēēyib kuwo Kaab Yēyiin wokōōbuurēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin. ^{§†}

Kyaamtaat :rubiik lōkōōywēk chēē kāroomēch

²⁰ Kiba :rubiik kōōrēēt tukul bokwaamta ng'aleekaab Yēēsu. Yu kyoomtooy ng'aleechaa, kiyēyē ām kāāmuukēywēēkaab Yēēsu tukuuk chēē -mēēmuuchē :chii kuyey. Tukuuchooto chēē kiyey biiko chēē chaang' kucham kule bo man :lōkōōywēchooto.] ^{§††}

‡† 16:13 Luuka 24:13-35 ††† 16:16 Luuka 24:36-49; Yoowa. 20:19-23 ††† 16:16 Mat. 28:19 § 16:16 Yēyuut. 2:38 † 16:17 Yēyuut. 2:4; 8:7; 10:46; 16:18; 19:6; 1Kōōr. 12:10; 14:1-40 ††† 16:18 Tyēēn. 91:13; Luuka 10:19; Yēyuut. 4:30; 5:16; 8:7; 28:5; Yāāk. 5:14-15 §† 16:19 Määrkō 12:36; Luuka 24:50-51; Yēyuut. 1:9 ††† 16:20 Ibu. 2:4

Luuka

Taayta

: Kisirē :Kirikiintēēt Luuka lōkōōywēchu kāroomēch. Ki musookiin nyēbo kiirnān ānki toorētiintēetaab Bāwulō nyēē /kiikoosēē keey ām booniinēkyii alak. Mātookunoot nyēē tyaa kule /kikēēsirē āyu kitaabuuni nteenee /kiisōōtyinē kule imuuchē ku kēnyiiitaab 50 KK nto ku 63 KK ām kōōrēetaab Rooma, Ēfēēsō nto ku Kayisareeya. : Kisabsab :Luuka siruutēk tukul ām keel nyēbo kiirnān āk ng'aleek tukul choo /kiikēērār kurubta keey āk so-boontaab Yēēsu, meenyii āk ng'eeteetaab meet kumanaasir kitaabuuninyii. Kuuyu ki Kirikiin, kitet siruutēkyii kurōōb keey, ng'ālyoo nyēē tēerchiintōōs āk biiko choo kisālu Iburaneek choo mākāsē yēēt kiy yoo /kāmākēētēt siruut ām kēēlooto. I-ārōōru :Luuka kule Yēēsu ku *Wēritaab Chii nyēē kiyibchi biiko tukul lōkōōywēk chēē kā-roomēch. Ibooru :inee mbo lōkōōywēk alak chēē maneemuuch :siriiik chuut alake kutwech ām siruutēkwaa. : Yoo ikiimē :Mataayo kule Kāārārookiintēetaab Yuutayeek :Yēēsu ānkwoorōōru :Māārkō kule yēchinē :Yēēsu Yēyiin yiisyēēt, kumāchē :Luuka kōōboor kule Yēēsu ku Yēyiintēēt nto subak, ku chii nyēē chōōnēē siintaaryee-taab Aatam (kur. 3:23-38). Ibooru :Luuka ām yuutēyu kule Yēēsu :nyēē bāwu kiy ake tukul ām kōōrēēt.

Ārōōrunēēt

1 Boontēēt nyēē koonyitoot Tēyōfiilō, kiikusir :biiko chēē chaang' ng'aleek chēē kiikuyēyākiis ām wōlēē kēēmiitē. ² Kisir kuu wōloo kimwooytoowēēch :biiko choo kikāsē ng'aleechaata rubtooy keey āk Yēēsu. Bichooto mbo :chēē kibokwaamtaat ng'aleechaa. ³ Boontēēt nyēē koonyitoot, kuuyu kwāārōōtootē tukuuchoo tukul kung'eetee wōlēē kitoowunēē, kaa-soot kule karaam asiruung' ām kēēlto nyēē chōboot ^{†4} siinkēt kule man :kiy ake tukul nyoo /kiikiineetiing'.

Kiiboor :malayikeet kule +/mākēēsich Bātisāniintēēt Yoowaana

⁵ Yu kibāytooy * :Ērōōtē kōōrēetaab Yuutayeek kumukuul, kimii * :kibkōrōs ake nyēē /kikēēkuurēē Sekaryaa nyēē kichōōnēē sokonnyeeet nyēbo mbo *kibkōrōs nyēbo Abiia. Nto cheebyoosyeenyii ku Ēliisābēēt nyēē kibo kōōtaab *Āārōn nyoo kiyootu mbo kibkōrōs. ^{††6} Kiiywēyē :Sekaryaa āk cheebyoosyeenyii Yēyiin ānkirubē kiruutēk tukul kuu wōlēē māktooy :Yēyiin. ⁷ Kikiikōōbuurchiin :tukwaay nyēē lōō āmānānyōōr lēēkōōy, kuuyu ki sōōn :Ēliisābēēt. †

⁸ Kimii :yēē kiyēyisyeē :Sekaryaa ām *Kōōtaab Yēyiin, kuuyu kibo kōōng'waa :bārooyinto kuyēyis. ^{††9} /Keekwey inee ām bareetaab *sēkēēryēēt, kuu wōloo /kikēēyēytooy kwaak, kōōwut Kōōtaab Yēyiin wōloo kii-wutē :mbo kibkōrōs nkit wokōōtuskēēn kiito ake nyēē boong'u nyēē anyiny. ^{††10} Kisooyē :biiko chuut tukul ām saang' ku tēē yooto tukul.

¹¹ Kutākumii kō, kuchōōnchi * :malayikeet ake ānkōōyooonyēē āwunyii nyēbo taay ām yoo ki-ituskēēnēē kiyoo. ¹² Kuteryekta keey :mukuulēy

† 1:3 Yēyuut. 1:1 †† 1:5 1Tēt. 24:7-18 † 1:7 Toowu. 25:21; Kāāyit. 8:23-26 †† 1:8 1Tēt. 24:19 †† 1:9 Chuy. 30:7-8

Sekaryaa ānkumuy miisin. ^{††13} Nteenee kumwoochi :malayikaanaa kule, "Sekaryaa, -mēēmuy! Kaakukas :Yēyiin saayeeng'uung'. Kunyoo, mākusikuung' :chee-byoosyeeng'uung' leekweet nyēē wēēriit ānku +mēēkuurēē lakwanaata Yoowaana. ^{††14} +Meeng'erech ānku mākung'ērēkiis :nkicheek biiko chēē chaang' kubo ng'ālyoontooni. ¹⁵ Mākuyēk :Yoowaana chii nyēē wōō ām taayeetaab Yēyiin. Mēēbērē makuyye *tifaayii-ik nto tukuuk alak tukul chēē ibōōkiitē biich. Mākōōnyiiityi :Yēyiin Tāmirmiryēenyii ānkoo kutākumii-itē mooyēetaab kaamet. ^{§16} Makuweech biikaab *Is-rāyēēl chēē chaang' kucham Yēyiintēēng'waa. ¹⁷ Makoonto :inee taayeetaab Mokoryoontēēt ām tāmirmiryēēt āk kāāmuukēy chēē wuu choo kibo *Eli-iyā. Mākōōchoomnyo lēēkōōk ākoo sikiikwaa, makuweech biiko choo kāwōōt kukas ng'aleekaab choo churtootiin ankuyeyta biiko kutorooch Mokoryoontēēt." ^{§† §††}

¹⁸ Kumwoochi :Sekaryaa malayikaanaa kule, "Ntēē kōōkēēwōōyēkiitu :tukwaay. +Māānkētēē nee kule man :ng'aleechu?" ^{§†}

¹⁹ Kukētyi :malayikaanaa kule, "Ntēē :anii Kāāburyēēl, nyoo ālēēkityiintōōsii āk Yēyiin! /Kāākiyookwoo āyibu-ung' lōkōōywēchu kāroomēch. ^{§††20} Kas! Mākuyēyākiis :ng'aleechu ām bēsyēēt nyēē kiikukwey :Yēyiin. Nteenee kuuyu maneecham kiyēē kāāmwoowuung', maku-naming' keey :kuut ākoy kuyityiin :bēsyoonooto."

²¹ Kikānyis :biiko choo kimii saang' kut kulē, "So! Nto yu keekaay keey ra :Sekaryaa ām kō kuu nyi ēē?" ²² Yu kāwokuchuw saang', kikiikunamakay :kuutiit nyēē kimēēmuuchē kut kung'alaal. King'āloolchinēē biiko āwunnyēk baateey. Kōōnkēt yooto :biiko kule kikiiku-

††† 1:12 Kiir. 6:22-23; 13:22; Tān. 8:17; Luuka 2:9 ††† 1:13 Tān. 10:12, 19; Luuka 1:30; 2:10 § 1:15 Kāāyit. 6:3-4; Luuka 7:33 §† 1:17 Kiir. 13:3-5 §†† 1:17 Mal. 3:1; 4:5-6; Mat. 11:14; 17:10-11 §† 1:18 Toowu. 17:17; 18:11-12; Luuka 1:34 §†† 1:19 Tān. 8:16

tookyi Sekaryaa :ng'alyoo kuchōōnēē wōlēē mii :Yēyiin.

²³ Kitas taay :Sekaryaa kuyēyiisyē ām *Kōōtaab Yēyiin ākoy kubēk :bēsyōōsyēkyii. Nto mii yoo, kuwēēchi keey kaa.

²⁴ Nyēē mā tyaa, kunam :mooyēēt Ēliisābēēt. Kuwun- yee keey kō ārook muut. Kumwoochi keey yooto kule, ^{†25} "Kaakuriireenaa :Yēyiin kōōnēmtoowoo kāānchuru- urēētaab biiko kuuyu mānāāsich." ††

Kiiboor :malayikeet wōlēē +/mākēēsikto Yēesu

²⁶ Ām araweetaab lo kung'eetee kukānyikisiit :Ēli- isābēēt, kōōyookto :Yēyiin malayikeet Kāāburyēēl ku- wo ākoy Nāāsārēēt ām yēēmēētaab Kalilaaya. †

²⁷ Kimii * :ārung'oonyoontēēt ake wōlooto nyēē /kikēēkuurēē Maaryaa. /Kikiikēēmākyi chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Yōōsēēf nyēē kichōōnēē kōōtaab Bāy- tooyiintēēt *Tāwuti. ††

²⁸ Kiwo :malayikaanaata ākoy yēē kimii :Maaryaa ānkumwoochi kule, "Ichāmu nee oō, Maaryaa? Sērē, ichamaat ām taayeetaab Yēyiin." ††29 Kiboty :Maaryaa kiyēē mākumwooy, yu kakas ng'aleechaa. Kiteebēe keey kityō kule, "Ng'al nee :chu ēē?"

³⁰ Kumwoochi * :malayikeet kule, "-Mēēmuy! Kāākōōbēruuriing' :Yēyiin! ††31 Kunyi, imiitē wēēnyikisi- itu ānku +mēēsich leekweet nyēē wēēro ānku +mēēku- urēē lakwanaa Yēesu. ††32 Mākuyēk chii nyēē iyweyaat ānku Lakwataab Yēyiin. Mākōōkoochi :Yēyiin kāā- muukēywēēk kubāytooyiis kuu Tāwuti. ††33 Makubayta biikaab *Isrāyēēl ām kēnyiisyēk chēē mābēku." ††

³⁴ Kuteebēe :Maaryaa malayikaanaa kule, "Āmuuchē :anii ānyōōru leekweet kule nee? Ntēē atiimaat." †††

³⁵ Kukētyi :malayikaanaa kule, "Mākuchōōnchiing' :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ankoolaambuuchiing' :kāā- muukēywēēkyii. Churtaat :leekweet nyēē +mēēsich /ānkumākēēkuurēē lakwataab Yēyiin. ††36 Nto subak, ānkoo kimwooyē :biiko kule ki sōōn :tilyeeng'uung' Ēli- isābēēt ānkimii kukēētyēē kēnyiisyēkaab yyootēēt, boonto ra mooyēēt nyēbo ārook lo. ††37 Māmiitē :kiy nyēē mēēmuuchāksē ām wōlēē mii :Yēyiin." †††

³⁸ Kumwooy :Maaryaa kule, "Āchāmē kiy ake tukul nyēē mākwoo :Yēyiin. Kunyoo, kany kuyeyakay kuu wōloo 'keemwaayte."

Yooto, kuwēēchi keey * :malayikeet.

Kiruutoochi :Maaryaa Ēliisābēēt

³⁹ Yooto bakeenke, kuruutoochi :Maaryaa Ēliisābēēt āk boontēnyii Sekaryaa chēē kiminyē *kiriinkēēt ake ām mosoobēytaa yēēmēētaab Yuuteeya.

Kuyitē kayaata ⁴¹ ānkōōtookwēēsē Ēliisābēēt, kwoorēērēnē :lakwataab Ēliisābēēt ām moo. Kōōnyiyti :Yēyiin Ēliisābēēt tāmirmiryēēt ⁴² kukuurchi barak kum- wochinē Maaryaa kule, "Ibēruuroot kusiir kooruuk

† 1:24 Toowu. 21:1-2; 1Sām. 1:19-20 †† 1:25 Toowu. 21:6-7; 30:23 † 1:26 Tān. 8:16 †† 1:27 Mat. 1:16 †† 1:28 Kiir. 6:12; Ru- ut 2:4 ††† 1:30 Luuka 1:13 ††† 1:31 Toowu. 16:11; 17:19; Kiir. 13:3; Isa. 7:14; Mat. 1:21; Luuka 1:59; 2:21 † 1:32 2Sām. 7:16; Isa. 9:7; Mat. 20:30-31 †† 1:33 Tān. 2:44 ††† 1:34 Luuka 1:18 †† 1:35 Mat. 1:18 ††† 1:37 Āyub 42:2

alak tukul! Ibēruuroot mbo :leekweet nyēē +mēēsich.

⁴³ Ng'alyoo nyēbo koonyit sōō, kule nee kuchō :kaametiitaab Mokoryoontēēnyuu kut chokukasa.

⁴⁴ Yooto 'kēēchōōnii kō ānkiitookwēēsoo, kwoorēērēnē :leekweet ām moo kubo ng'erekweek. ⁴⁵ Ibēruuroot :inyiing' nyoo 'kiiyēnchi kule makuyeyakay :kiyēē ki- ikumwooy :Yēyiin!" ††

Tyēēntaab Maaryaa

⁴⁶ Nto mii yoo, kutyēēn :Maaryaa kule, "Āsiltooy Yēyiin ām mooyēēnyuu tukul.

⁴⁷ Baybay :tāmirmiryēēnyuu kubo Kāārārookiintēēnyuu Yēyiin. ††

⁴⁸ Kaakoosoot kōōbēruuroo, motwooriintēēnyii nyēē mining'. Kung'eetee raat kuwo taay, +/mākēēkuuro kule 'nyēē kiikōōbēruur :Yēyiin'.

⁴⁹ Kāākuyēwoo :Yēyiin ng'alyoo nyēē wōō miisin. Lēyyē, kusilākoy :inee.

⁵⁰ Riirēē :Yēyiin biiko tukul choo iywēyē inee kung'eetee binuut āk binuut. †††

⁵¹ Kāākōōboor kāāmuukēywēēkyii ānkōōsērweētē choo ng'āsē keey. †††

⁵² Ichuchuukunēē bāytooyik ng'ēchērōōkwaa ānkōōloong'tēē choo yibē keey ng'wēny. †††

⁵³ Ibiyoonyēē biiko choo āmē :kēmēwuut tukuuk tukul chēē kāroomēch ānkukwētē choo mokorēēn āmēēkoochi kiy. ¹⁸

⁵⁴ Kiikuyēētyēēchēēch acheek biikaab *Isrāyēēl choo motwoorikyii. Lēyyē! Kaakoosoot ra :Yēyiin kiyēē kimwooyē kule makuriiree kōyoo bo *Abraam kēnyiis āk kēnyi- is.

Ng'aleechuutēchu :choo kimwoochinē biikyoo choo kibo taay." ^{19 20}

⁵⁶ Kiibuurto keey :Maaryaa Ēliisābēēt ārook chēē mächē kuyitē sōmōk nto iyēyē kaa.

Wōlēē /kikēēsikto Bātisāniintēēt Yoowaana

⁵⁷ Nto mii yoo, kusich Ēliisābēēt leekweet nyēē wēēri- it. ⁵⁸ Yu kakas :laatoosyek āk tilyōōnuutēk kiisayta nyēē kiiboorch :Yēyiin Ēliisābēēt, kung'ērēkiis :tukul.

⁵⁹ Kutinyē :lakwanaa bēsyōōsyēk sisiit kuba :laa- toosyek āk tilyōōnuutēk saakweet nyēē */kikiimu- rootānēē lakwanaa. Kimāchē :bichoo kule nto /kēēku- urtēē leekweet kaayneetaab kwaan kule Sekaryaa.

^{†160} Nteene kutāyis :kaamet. Kimwooy kule, "+/Mākēēkuurēē Yoowaana." ⁶¹ Kumwooy :biiko kule, "O, ntēē māmii :chii ām kōōng'woong' nyēē /kēēkuurē kuu nyoo!" ⁶² /Keeteebēe Sekaryaa /kēēng'ālōolchinē āwunnyēk kōōboor wōlēē +/mākēēkuurto leekweet.

†† 1:45 Toowu. 15:6 †† 1:47 Isa. 43:3; Aabak. 3:18 ††† 1:50 Tyēēn. 103:8, 17 ††† 1:51 Kiruu. 5:15; 26:8 ††† 1:52 Tyēēn. 75:7; Mat. 23:12; Yāāk. 4:6, 10 18 1:53 Tyēēn. 107:9; 34:10; Luuka 6:21 19 1:54-55 1Sām. 2:1-10 20 1:54-55 Toowu. 17:7; Tyēēn. 98:3; Miika 7:20 21 1:59 Toowu. 17:12-13

63 Kumwaayta /kiikoochi kiyēē kasir. Yu kasir kule, "+/Mākēēkuurēē lakwani Yoowaana," koolat :biiko. †

64 Kootyaak :ng'elyebtaab Sekaryaa bakeenke ānkusilto Yēyiin. ††

65 Kimuuyo :laatoosyek miisin. /Kikyaamtaat ng'aleechaa kuyit komoswookik tukul chēbo mosoobēytaa Yuuteeya. 66 Kiteebēē keey :chii ake tukul kule, "Ara māchokuyēk nee :lakwani?" Ki-tookunoot :lakwanaa kule tinyē kāāmuukēywēēkaab Yēyiin.

Tyēēntaab Sekaryaa

67 Nto mii yoo, kōōnyiiyi :Yēyiin Sekaryaa tāmirmiryēēt kutyēēn kule,

68 "Kutōōriit :Yēyiintēētaab *Isrāyēēl, kuuyu kachokooraraach biikyii. †

69 Mii kōōyookwēēch Kāārārookiintēēt kuchōōnēē kōōtaab *Tāwuti, nyēē boonto kāāmuukēywēēk miisin, ††

70 kuu wōloo kimwooytooy :Yēyiin kēny kubununēē wōōrkooyikyii. ††

71 Makooraacheech ām wōlēē mii :buunikyoo ākoo mbo ām wōlēē mii :biiko chēē wēchēēch. †††

72 Kaakuriiree :Yēyiin man mbo kuuko kootyich *kiirootyēet nyoo kimwoochinē *Abraam. †††

74 Mākukōōnēēch mbo bārooyinto nyēē kēēyēchinē yiisyēēnyii nyēē -mākēēmuuytōōsii. Mākūsārūnēēnēēch wōlēē mii :buunikyoo

75 ankuyeyeech kēētiliilitu ankeechurte ākookoy ām taayeetaab Yēyiin. †

76 Nto inyiing' ii, lakwanyuu, +mēēyēku *wōōrkooytoontēētaab Yēyiin. +Meentooy wēēyēytoochi Mokoryoontēēt kēēlto. ††

77 +Māwēēboorchii biiko kōōnkēt wōlēē /kiirārooktooy yoo kāsoom /kēēnyōōchi kaat. †††

78 Riirēēnēēch :Yēyiin ām mooyēēnyii nyēē lēēl. Mākōōyook lēēkēēyēēt kuchōōnēē kibkōōnkōy ††

79 chokōōluuchi biiko choo kiikoolaambuuch :mēēnānēētaab mēēyinto. Mākōōrēētootēēch :lēēkēēyoooni

kēēnyōōru tāloosyēēt." ††† Kinerta :Yoowaana ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām nkuruukyii tukul. Kiminyootē suurkwēēn ākoy bēsyēēt nyēē kichokōōboorchii keey biikaab *Isrāyēēl. ††

Wōlēē /kikēēsikto Yēēsu

(Mataayo 1:18-25)

2 Kimii :bāytooyiintēēt ake ām bēsyōōsyēchooto nyēē kibāytooy Rooma ākoo kōōrōōsyēk alak

† 1:63 Luuka 1:13 †† 1:64 Luuka 1:20 † 1:68 Tyēēn. 41:13; 72:18; 111:9; Luuka 4:18-21; 7:16; 19:44 †† 1:69 Tyēēn. 132:17; Mat. 20:30-31 †† 1:70 Isa. 9:2-7; Miika 5:2-4; Room. 1:2 ††† 1:71 Tyēēn. 106:10 ††† 1:72-73 Laawi. 26:42; Tyēēn. 105:8-9; 106:45; Toowu. 22:16-18; Miika 7:20 † 1:75 Tiitō 2:12, 14 † 1:76 Mal. 3:1; Mat. 11:10; Māārko 1:2 ††† 1:77 Cherem. 31:34 † 1:78 Chuy. 34:6; Mal. 4:2 ††† 1:79 Isa. 9:2, 6; 42:6-7; Mat. 4:16; Luuka 2:14 † 1:80 Kiir. 13:24-25; 1Sām. 2:26; Luuka 2:40, 52

chēē chaang'. /Kikēēkuurēē bāytooyiintonoo *Kay-isaar Ākuustō. Kimwaayta :kāāntōōyintonoo /kiiyiit biiko tukul ām kōōrōōsyēchooto. 2 Kibo taay :kāāyiiti-isyoonoo ām nyoo kichokuyēyāktōōs kubāytooy *:Kirēēnyō kōōrēētaab Siiryaa. 3 /Kikēēmwooy kule /bokiiyiitēē :chii wōlēē /kikēēsikyinē.

4 Nto kuuyu kibo :Yōōsēēf kōōtaab Tāwuti, king'eetee Nāāsārēēt ām yēēmēētaab Kalilaaya ānkuwo kiri-inkēēng'waa Bēētēlēyēēm ām yēēmēētaab Yuuteeya wōloo /kikēēsikyinē Bāytooyiintēēt *Tāwuti. 5 Kiwēēto keey Maaryaa nyi kimāchē kule sukoomut ānkoo kiki-ikuriik kucham keey.

6 Kumii wōlooto, kwaam Maaryaa :mooyēēt. 7 Nyēē mā tyaa kutwaat wēēriit. Kōōyēēn leekweet ānkōō-mukoonchi mwēēnkēēt nyēē /kiing'ēēng'sēē ām mchoor, kuuyu kimāmii :bārooyinto kōōtaab tāyēēk. ††

Malayikaanik ākoo ākiik

8 Kimii :ākiik alake kwēēmowuunooto chēē kyookooy kēēchiirēk ām yeecheyta nyēē kilēēkitēē Bēētēlēyēēm.

9 Kuchōōnchi *:malayikeet ākiichoo ām lēēkēēyēētaab Yēyiin ankookweny icheek. Kinam bichoo :muyātēēt kut kubōōtoon. †††10 Nteenee kumwoochi :malayikaanaa kule, "-Mōōmuuyē! Āyibwook :anii lōkōōywēk chēē makuyey biiko tukul ām kōōrēēt kung'ērēkiis miisin. †††11 /Kāākēēsikwook raat ām Bēētēlēyēēm *Kāārārookiintēēt nyoo kwōōkānyoonu. Nyooto ku Mokoryoontēēng'woong'. †††12 Yoo sōōnyōōru lakwanaa, +mookas /kāākiyēēnēē sirook /ānkiiimukoonchi mwēēnkēēt nyēē /kiing'ēēng'sēē."

13 Nyēē mā tyaa, kurēkunēē :lukēētaab malayikaanik kibkōōnkōy, kuyēmo āk nyiin ānkutyēēn :tukul kōōkoostoo Yēyiin kule,

14 "Wōō :Yēyiin ām kibkōōnkōy! Mii kuchōōnchinē :tāloosyēēt biiko, choo makuchamta :Yēyiin, kule churtootiin." 18

15 Yu keeyee :malayikaanichaa kibkōōnkōy, kumwooy :ākiik kule, "Murēchu, okany keebe Bēētēlēyēēm bokeekas ng'ālyoontooni kāākōōboorwēēch :Yēyiin."

16 Yu kāmwooy kuu nyooto, kulabat ākoy wōlooto ānkubokunyōōr Maaryaa, Yōōsēēf āk leekweet nyēē /kāākiimukoonchi mwēēnkēēt. 17 Yooto, kumwoochi :ākiichoo biiko ng'aleekaab malayikaanaa chēē kirubtooy keey lakwanaa. 18 Kiilat :biiko tukul ng'aleechaa kyoomu :ākiik nteenee 19 kinamtaat :Maaryaa mēt. 19

20 Kiikoostootēē :ākiichoo Yēyiin kumii kōōyēēyē wōloo kimii :kēēchiirēk kubo lōkōōywēk chēē kinyōōr. Kikas leekweet kuu wōloo /kikēēmwooytoochinē.

†† 2:7 Mat. 2:1; Yoowa. 7:42 ††† 2:9 Luuka 1:12 ††† 2:10 Luuka 1:13 ††† 2:11 Mat. 20:30-31; Luuka 22:67; Yoowa. 4:42; Yēyuut. 5:31; 13:23; 2Bēt. 1:11; 1Yoowa. 4:14 18 2:14 Isa. 9:6; 52:7; 57:19; Luuka 1:79; 10:5-6; 12:51; 19:38, 42; 24:36; Yoowa. 14:27; Yēyuut. 10:36 19 2:19 Luuka 2:51

/Kikiimuraatan Yēesu /ānkēētoochi kaayneet

²¹ Nto mii bēsyēētaab sisiit kung'eetee /kākēēsich lakwanaa, /keeyey saakweet nyēē */kikiimurootānēē /ānkēētoochinēē kaayneet. Yu /kaakiimuraatan /kēētoochi kaayneet kule Yēesu, kaaynaanaa kisimku-toochinē *:malayikeet /kumanaakeemanach. †

/Kibokiitāboonchi Yēesu Yēyiin

²² /Kikeesir ām kiruutēkaab Yēyiin choo kikōōnu *:Muusa kule ibuurē :koorko nyēē kāsich wēero bēsyōōsyēk artam nto /kēēlābchinē. Nto yoo /sikēēlābchi, kimāchāktōōs kuwēētooy chēēb-tuukēēnik āyēēng' chēē wōōyēch nto āyēēng' chēē minkēēch /bokēēyēchinēē ntāsimumutēk. /Kikeesir mbo subak kule, leekwa ake tukul nyēē /kākēēsich nyēē ki-booreetyeet ānku wēero, /kiitāboonē nyoo kubo yisyeētaab Yēyiin.

Kunyoo, yu kikiikukeeyta :bēsyōōsyēchoo bo tōmōnoontiit, kuwēēto keyy :Maaryaa Yōōsēēf ku-boontootē leekweet Yēesu. Kiba ākoy *Kōōtaab Yēyiin nyēē kimii Yēerusālēēm. Kimāchē /bokēēyēchi ntāsimumutēk ām wōlooto kuu wōloo mwooytooy :kiru-utēk ānkubokōōkooyto Yēesu kubo yiisyēētaab Yēyiin. ††

²⁵ Kimii :chiito ake Yēerusālēēm nyēē /kikēēkuurēē Simiyōōn nyēē ki lēēl :moo ankichamaat ng'ālyoontēētaab Yēyiin miisin. /Kikikiinyiityi Tāmirmiryēētaab Yēyiin ānkikānyoonu *Kāārārōokiintēēt kuchō. ²⁶ Kikiikōōboorchi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule kumanaame :inee, makukas Kāārārōokiintēēt nyoo mākōōyook :Yēyiin. †

²⁷ Kikiikōōrēētoot :Tāmirmiryēētaab Yēyiin bēsyoonoto Simiyōōn kuwo *Kōōtaab Yēyiin. Kuyitē :Yōōsēēf āk Maaryaa wōlooto, ²⁸ kunāmē :Simiyōōn leekweet ankookaasta Yēyiin kule, ²⁹ "Bāytooyiintēēnyuu Yēyiin, yoo kaameey ra, māmii ng'ālyoo, kuyuu kaakas leekweet kuu yoo 'kwēēmwoowu. Kaakas *Kāārārōokiintēētaab kōōrēēt nyoo 'kiikuurtoowēēch kukāsē :biiko tukul. ††³² Mākuyēk lēbkēēyēētaab bōrōryōōsyēk tukul ankuyey /kēēkoonyit biikaab *Isrāyēēl tukul." ††³³ Kiiyyo :Yōōsēēf ākoo Maaryaa yooto kōōlātē kiyēē kimii :Simiyōōn kumwooyē kurubta keyy Yēesu.

³⁴ Kōōbēruur :Simiyōōn icheek tukwaay ānkumwoochi Maaryaa kule, "Makuyey :lakwani /kiiraraach biikaab Isrāyēēl alak nto alak mākubootyo. Mākōōboor kāāmuukēyēwēēkaab Yēyiin ām Isrāyēēl, nteenee makukwiil :biiko chēē chaang'. ††³⁵ Yooto, mākōōboor keyy :miyootyēēt nyēē kiwung'ta keyy :bichoo. Mākung'woonchiing' :ng'aleechaa miisin kukerkeyiit nyēē /kākēērutēēniing' chōōkiit kubun." ††

³⁶ Kimii :nkinee cheebyoosyeet ake *Kōōtaab Yēyiin bēsyoonoto nyēē /kikēēkuurēē Ana. Kikiikuyoosiit mi-

† 2:21 Luuka 1:31 †† 2:22-24 Laawi. 12:1-4, 7-8; Chuy. 13:2, 12 † 2:26 Luuka 2:11 †† 2:29-31 Luuka 10:23-24 †† 2:32 Isa. 42:6; 49:6 ††† 2:34 Isa. 28:16; 1Bēt. 2:8; Room. 9:33 ††† 2:35 Yoowa. 19:25

isin ānki *wōōrkooyoo nyēbo Yēyiin. Ki lakwataab boontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Fānwēēl nyēē kibo kōōtaab Asyeer. Kiming'to keyy saanteenyii kēnyiisyēk tisab nto yityo kume :saanteet. ³⁷ Kōōbuur ku musuk ākoy yēē kiboonto kēnyiisyēk tāmānwōokik sisiit āk ang'wan. Kiwēētii :cheebyoosyaanaa Kōōtaab Yēyiin ku tēē yooto tukul wokukutunkyinē Yēyiin bēēt nto kwēemooy ānkukirē āmiik kibtaman. †

³⁸ Kiwo :cheebyoosyaanaa yoo king'ālōolchinēē :Simiyōōn Maaryaa ākoo Yōōsēēf. Kubirchi :nkinee Yēyiin kōōnkōy ānkumwoochi chii ake tukul nyēē kimii kukānyoonu kooraraach :Yēyiin Yēerusālēēm kule, "Kaakuyit *:Kāārārōokiintēēt!" ††

³⁹ Yu /kāākēyēchi ntāsimumutēchoo kuu wōloo māktooy :kiruutēkaab Yēyiin, kooyeey :Yōōsēēf āk Maaryaa *kiriinkēēng'waa Nāāsārēēt ām yēēmēētaab Kalilaaya. ⁴⁰ Kineree :Yēesu wōlooto kut kukich. /Kikiibēruur /ānkiikoochi kiirnatēēt nyēē wōō. †††

Nyēbo taayta kōōwut :Yēesu Kōōtaab Yēyiin

⁴¹ Ām kēnyiit ake tukul, kibēētii sikiikaab Yēesu Yēerusālēēm bokwōmē *Saakweetaab Keeytaayeet. ⁴² Yu kiboonto :Yēesu kēnyiisyēk taman āk āyēēng', /keebeeta saakwaanaa.

⁴³ Yu kābēk :saakweet, kung'ēētyo :sikiikyii kooyeey kaa. Nteenee king'ētunēē :Yēesu Yēerusālēēm kumēēnkētē :sikiik. ⁴⁴ Kibērē :sikiik tōōs tākuboon-tonu keyy :inee chōōrōōnuutēkyii nto tilyōōnuutēk. Nto mii kosolēny, wokucheeng'aatee :kwaan āk kaamet wōlēē mii :chōōrōōnuutēk āk tilyōōnuutēk, ⁴⁵ nteenee mānāānyōōr. Kooyeey yu kāyyēēkunēē ākoy Yēerusālēēm bokucheeng'aat.

⁴⁶ Nto mii bēsyēētaab sōmōk bokunyōōr kumii kiirwookēētaab kāānēētikaab kiruutēk ām *Kōōtaab Yēyiin kukāsē kiyēē /kikēēmwooyē ānkukirē ng'al. ⁴⁷ Kiilat :chii ake tukul nyēē kikāsē kiirnatēēt nyēē kiboonto :Yēesu āk wōlēē kiwāluntooy kiyēē /kikēētēēbēē. ⁴⁸ Kinam kuut kwaan āk kaamet. Kulēēnchi :kaamet, "Baaba, ng'ālyoo nee :nyi 'kēēyēwēēch! Ntēē siikōōnēēch keeluyaatee wōli tukul?" ⁴⁹ Kukētyi :Yēesu kule, "Ām :nee soocheeng'aateenaa wōloo tukul? -Mōōnkētē :akweek kule māchāktōōs āmiitē :anii kōyi bo Baaba āyēyē ng'aleek chēē mākwoō :Baaba?" †††

⁵⁰ Mānēēnkētē :sikiik kiyēē kiibooru :ng'aleechaa kimwooyē :Yēesu, nteenee kinamtaat :Maaryaa mēt. Kicham :Yēesu kuwēēto keyy kwaan āk kaamet. Kiwokukoonyit sikiikyii. ††

⁵² Yooto tukul kumii kunērē :Yēesu, kutāsyinē keyy :ng'oomnānēēnyii ānkuchāmē :Yēyiin āk biiko.

Yoowaana, yēytooyiintēētaab kēēltaab Yēesu

(Mataayo 3:1-12; Māārko 1:1-8; Yoowaana 1:19-28)

3 Ki kēnyiitaab taman āk muut kubāytooy :Tibēēryō kōōrēētaab Rooma kumukuul. Ām bēsyōōsyē-

§ 2:37 Mat. 6:16-18; 1Tēm. 5:5 †† 2:38 Luuka 2:25; 23:51; 24:21 ††† 2:40 Luuka 1:80 †† 2:41 Chuy. 12:1-20 ††† 2:49 Yoowa. 2:16 †† 2:50-51 Luuka 2:19; Ēfēēs. 6:1; Filib. 2:6-8; Kolos. 3:20; Ibu. 5:8

chooto, kibāytooy :Bōōntyō *Bilaato yēmēētaab Yuu-teeya, kubāytooy *:Ērōōtē Antibaas † yēmēētaab Kalilaaya, nto ng'eetaabkaamet Filibō, kubāytooy :nyoo yēmōōsyēk āyēēng': nyēbo Itureeya ākoo nyēbo Traakoniit. Kibāytooy :Lusaannya yēmēētaab Abileen. ² Nto mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch ām bēsyoōsyē-chooto ku *Anaas ākoo *Kayaafa. Ki yooto mbo yēē ki-yookyinē :Yēyiin Yoowaana Araab Sekaryaa lōkōōywēk kumii suurkwēēn. ^{††3} Kunyoo, kyaamtaatee :Yoowaana lōkōōywēk biitōōsyēk tukwaay chēbo āynēētaab Yoor-taan kumwoochinootē biiko kuweeksee miyootyēēt nyoo kiikuyey /ankeebatisan sukunyōōchi :Yēyiin kaat. ^{††4} Kiityiich kuu yoo siraat ām kitaabuutaab *wōōrkooy-oontēētaab Yēyiin *Isaaya kule, "Miitē :chiito ake kukuuru ām kōōr nyēē suurkwēēn kule,

'Oyeyte keey,
ānkōōbāroochi Mokoryoontēēt kēēlto.

⁵ /Keeyeb tulōōntōōk

/ānkēēsisinēē tuybēyōōsyēk.

/Keechuul kēēlwookik choo moosootiin

/ānkiirōōr choo sing'iirēch.

⁶ Māchāktōōs :biiko tukul kōōnkētē kule māchē :Yēyiin kooraraach icheek.' " ††

⁷ Kimwoochi :Yoowaana biiko chēē kimāchē /keebatisan kule, "Ng'oomng'ookichu! Ng'oo :nyēē kām-woowook ōmwēyēē ng'woonintaab Yēyiin nyoo mākuchōōnchook? ^{††8} Ōboorunēē yēyuutēkwook kule koweeksee miyootyēēt, āmōōkwērtē keey ōmwooyē kule, 'Ntēē kēēbooyē Abraam.' Āmwoowook man kule imuuchē :Yēyiin kuyey rwoontōōchu kuyēk lōkōōkaab *Abraam. ^{†††} ^{††9} Itōōrōōroot :āywēēt. Kunyi, keet ake tukul nyoo kamayey lokoyeek chēē kāroomēch, /kiilultooy /ānkēētōōrchi ma." [†]

¹⁰ Kuteebee :biiko Yoowaana kule, "Kiy nee :nyēē +mākiiboorunēē kule kookeebakaakte miyootyēēt?"

¹¹ Kumwoochi :Yoowaana kule, "Yoo boonto :chii sirooy āyēēng', kubchēchi nyoo mātinyē sira. Nyoo boonto āmiik, kubchēchi nkinee nyoo mātinyē."

¹² Kikwa :nkicheek kāāruruukikaab *syuuruut kumāchē kule /keebatisan ānkumwoochi Yoowaana kule, "Kāānēētiintēēt! Nto nkacheek, mākhwēēch kule kēēyēyē nee?" ¹³ Kukētyi :Yoowaana kule, "Boosaan ōtāsyinē laatit ake barak ām syuuruut nyoo /kikiitiil-wook kule ōruruuchēē biiko."

¹⁴ Kukwa :nkicheek chēē riibē tāloosyēēt ankuteebee kule, "Nto nkacheek, mākhwēēch keeyey nee?" Kukētyi :Yoowaana kule, "-Mōō-āmchi chii ng'ōōki ām kiyēē manaayey, āmōōsāsunēē chii tukuukyii. Oteeree beesaanik choo /kēēkwēwook ām yiisyēēng'woong'."

¹⁵ Kikānyoonu :chii ake tukul kuyit *:Kāārārookiintēēt ām lēēkitō. Kyoomē mēt kumwooyē kule, "Ara nyuun Kāārārookiintēēt ku Yoowaana?" ¹⁶ Kumwooy

† Ērōōtē nyiitēnyi ku wēritaab Ērōōtē nyoo kimwooytooy /keebakach wēēriik. †† 3:2 Luuka 1:80 † 3:3 Luuka 24:47; Yēyuut. 13:24; 19:4 †† 3:6 Isaaya 40:3-5 †† 3:7 Mat. 3:7; Luuka 21:5-36 ††† Ibooru 'lōkōōkaab Abraam' biiko chēē kāsyinē Yēyiin kuu Abraam. ††† 3:8 Mat. 3:9; Luuka 13:16; 19:9; Yoowa. 8:33-47; Room. 4:12, 16-17; Kala. 3:7, 29 † 3:9 Mat. 7:19

:Yoowaana kule, "Ābātisānēēnook :anii bēēko baateey, nteenee mākuchō :chiito nyēē boonto kāāmuukēy-wēēk kubiira, nyēē -māāyēmē mbo ārēēkyi kwēyōōnik. +Machokubatisaneenaak :inee Tāmirmiryēētaab Yēyiin āk maata. ^{††17} Machokuseesta mōōrōryēēk kung'ēt :nkoonuuk ankubeelee mōōrōryēēchoo maataab kibchuulyo. Nto nkoonuuk, kukonoree choo chookē."

¹⁸ Kitas taay :Yoowaana kwoomchinē biiko lōkōōywēk chēē kāroomēch ānkōōkālōonchinē kutayee keey ng'ōōki.

¹⁹ Kiiburyoong'to :Yoowaana Bāytooyiintēēt *Ērōōtē kuuyu kyoobuch ng'eetaabkaamet kōōnēmunēē koorkēēnyii Erootyaa. Kiiburyoong'to mbo subak kubo ng'al alak chēē chaang' chēē miyootēch. ²⁰ Yooto, kunnam :Ērōōtē ankukerta kō. Kiinyikiis :ng'ālyoontooni miyootyēētaab Ērōōtē miisin. ^{†††}

/Kikeebatisanee Yēēsu bēēko āk Tāmirmiryēēt

(Mataayo 3:13-17; Māārko 1:9-11)

²¹ Yu kitākubātisāniisyooteē :Yoowaana, kuchō :nkinee Yēēsu /ankeebatisan. Nto kumii :Yēēsu kusooyē Yēyiin, kuyaatakay :kibkōōnkōy ^{††22} ānkurēkyi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē wuu chēēbtuukē. Kukuur :Yēyiin ām barak kule, "Inyiing' lakwanyuu nyēē āchāmē ānkāāng'ērēkyinē." ^{†††}

Siintaaryeet wōlēē kichōōnēē :Yēēsu

(Mataayo 1:1-17)

²³ Kitinyē :Yēēsu kēnyisyyēk chēē kimāchē kukēēytēē sosom kutoowu yiisyēēnyii. Kikuurē :biiko Yēēsu kule araab Yōōsēēf ānkoo kimābo Yōōsēēf. Kichōōnēē kōōtaab Ēēli. ^{††24} Ēēli nyoo ki araab Maatat. Maatat araab Laawi, Laawi nyoo ki araab Mēlki, Mēlki nyoo kibo Yanaay, Yanaay nyoo ki araab Yōōsēēf. ²⁵ Yōōsēēf araab Matatyaa nyoo ki araab Āmōōs. Kibo :Āmōōs Nāwuum nyoo ki araab Ēsli, Ēsli araab Nakaay. ²⁶ Nakaay araab Mayaat nyoo ki araab Matatyaa araab Sēmēyiin nyoo kibo Yōōsēk. Kibo :Yōōsēk Yoota ²⁷ nyoo ki araab Yowanaan nyoo ki araab Reesa, nyoo kibo Sērubbābēēl, araab Syeeltyeel nyoo kibo Nēēri. ²⁸ Kibo :Nēēri Mēlki, nyoo ki araab Aati, nyoo kibo Koosam araab ²⁹ Eer nyoo kibo Chooswa araab Elyeeser, nyoo kibo Yōōriim, nyoo ki araab Maatat. Kibo :Maatat Laawi, ³⁰ nyoo ki araab Simiyōōn nyoo kibo Yuuta, Yuuta araab Yōōsēēf nyoo kibo Yoonam araab Elyaakim. ³¹ Elyaakim araab Meleeya nyoo kibo Meena, Meena nyoo ki araab Mataata. Kibo :Mataata Naasan, nyoo ki araab Tāwuti. ^{††32} Tāwuti nyoo kibo Yēēsē araab Ōbēēt nyoo ki kwaan ku Boowaas, Boowaas araab Sālmōōn nyoo kibo Nāāsyōōn, ³³ nyoo ki araab Aminataab, nyoo ki araab Raam nyoo ki araab Ēsrōōn nyoo ki kwaan ku Bērēēs, nyoo kibo Yuuta. ^{†††34} Kibo :Yuuta Yāākōbō nyoo ki araab Isaka nyoo kibo *Abraam araab Teera. Ki-

†† 3:16 Yoowa. 1:26-27, 33; Luuka 4:18; Yēyuut. 1:5; 2:3; 11:16; 13:25; 19:2-4 ††† 3:20 Māārko 6:17-18 †† 3:21 Mat. 3:16; Luuka 5:16 ††† 3:22 Mat. 3:17; Luuka 4:18 †† 3:23 Toowu. 41:46; Kāāyit. 4:3; 2Sām. 5:4 †† 3:31 2Sām. 5:14 ††† 3:33 Ruut 4:18-22; 1Tēt. 2:1-14

bo :Teera Nayoor, ³⁵ nyoo ki araab Sēruk, Sēruk araab Rēewu nyoo kibo Belek nyoo ki kwaan ku Eber araab Syeela. ³⁶ Kibo :Syeela Kaynaan nyoo ki araab Arfak-saat, araab Syēem, nyoo kibo Noowa. Kwaaniitaab Noowa ku Lameek, ³⁷ nyoo ki araab Metuseela araab Enok nyoo kibo Chāārēēt araab Maalaleel nyoo kibo Kaynaan. ³⁸ Kibo :Kaynaan Ēnōs nyoo ki araab Sēēt. Kibo :Sēēt Aatam, nyoo kiyēyē :Yēyiin. †

/Kikeetyem Yēesu ām suurkwēn

(Mataayo 4:1-11; Māarkō 1:12-13)

4 Yu /kābokiinyiityi Yēesu Tāmirmiryēētaab Yēyiin, kung'etee komosaa kibo āynēētaab Yoortaan ānkōrēētoot :Tāmirmiryoonoo ākoy suurkwēn. ² Kibuur wōlooto bēsyōōsyēk artam kukirē āmiisyēēt. Yu kābēk :bēsyōōsyēchoo artamu, kwaam :kēmēwuut miisin. Kutākumii :Yēesu wōlooto, kuchōnchi *Kēniintēēt kumāchē kutyem. †³ Kimwoochi kule, "Yoo inyiing man ku Lakwataab Yēyiin ii, imwoochi rwaantaani kuyēk āmnyoontēēt." ⁴ Kukētyi :Yēesu kule, "Ntēē mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, 'Māsobēē :chiito āmit baateey.' †⁴

⁵ Kuwēeto :Kēniintēēt Yēesu ākoy lekemeet ake barak ākung'oonkyi kukas kiriinkōōsyēk tukul ām kōōrēēt. ⁶ Kumwoochi Yēesu kule, "Yoo 'kēēkuning'woo, +māākōōniing' kāāmuukēyēwēēk ibayte kiriinkōōsyēchuut tukul kāroorānēch kut kōōtēnytēēnyē, kuuyu anii :nyēē āboontē kāāmuukēyēwēēk ākoochi chii ake tukul nyoo kaacham." †⁸ Kukētyi :Yēesu kule, "Ntēē mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule māchāktōōs /kēēkutunkyniē Yēyiin /ānkiiywēyē inee nkit." †^{††}

⁹ Nto mii yoo, kuwēeto subak :Kēniintoonoo Yēesu ākoy Yēerusālēem ānkōōkoochi kōōyoonnyēē yēē ko-tootyēēt ām barakuutaab tōōtēētaab *Kōōtaab Yēyiin. †^{††} Yooto, kumwoochi :Kēniintēēt kule, "Yoo inyiing man Lakwataab Yēyiin ii, iraantee baa, yuutēyū ¹⁰ kuuyu mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, 'Mākōōyook :Yēyiin malayikaanikyii bokuriibing'. ¹¹ Makutaaching' malayikaanichaa ānkōōrēētōōtiing' simeenachiing' :rwaaw.' †[†] ¹² Kukētyi :Yēesu kule, "Mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, '-Meetyem Yēyiintēēng'uung'." †^{††}

¹³ Yu kaakutyem :Kibrōkōōsyoontēēt Yēesu, kubakaakta ānkuwēēchi keey ākoy bēsyēēt ake.

Kitowunēē :Yēesu yiisyēenyii yēēmēētaab Kalilaaya

(Mataayo 4:12-17; Māarkō 1:14-15)

¹⁴ Yu kāwokunyōōr :Yēesu kāāmuukēyēwēēkaab Tāmirmiryēēt, kooyeey yēēmēētaab Kalilaaya ankyey tukuuk chēē chaang' chēē /kiilātē. Kitookunēē :kaayneenyii yēēmoonooto tukul. †^{†††15} Kiikoostoo :chii ake tukul wōlēē kiinēētitooy ām *kooriikaab saayeet.

† 3:38 Toowu. 5:1-32; 11:10-20; 25:19-26; 29:35 †† 4:2 Luuka 4:18; Ibu. 4:15 † 4:4 Kiruu. 8:3 †† 4:6-7 Mat. 28:18 †† 4:8 Kiruu. 6:13 ††† 4:8 Kiruu. 5:9 ††† Yuutēyū yēē kiitōōrōōroot ām tōōtēētaab Kōōtaab Yēyiin yēē kicham kukuutēē :mbo kibkōōrōs ary-embuut kumāchē kōōbāroostoochi biikaab Yēerusālēem ng'aleek. † 4:11 Tyēenwookik 91:11-12 †† 4:12 Kiruu. 6:16 †† 4:14 Luuka 4:18; Yēyuut. 1:8

/Kikeetay Yēesu ām saang'nyii

¹⁶ Nto mii yoo, kooyeey :Yēesu Nāāsārēēt wōloo kinērēē. Nto mii bēsyēētaab *Sabaato, kōōwut *kōōtaab saayeet kuu kwaak. Kumii kō, kung'et kumāchē kusuman ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ¹⁷ /Kiiyokoochi lōkōōywēk chēē kisir :wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Isaaya. Kung'aany yēē kimāchē ankusuman kule, ¹⁸ "Āboontē Tāmirmiryēētaab Yēyiin, kuuyu kikweya :Yēyiin ā-āmchinootē bānoonik lōkōōywēk chēē kāroomēch. Kiiyookwoo :Yēyiin chāāmwoochi biiko kule +/makiityaakta choo rātootiin ām choolwookātēēt. Nto choo kōryootiin, +/mākēēng'oonkyi koonyek kukasta. Nto choo kiikōōtiiny :biiko alake ām bāytooyiisyēēt, mākubāw keey. †[†] ¹⁹ Kiiyookwoo :Yēyiin chāāmwoochi biiko kule bēsyōōsyēk :chu chēē makuchamee :Yēyiin icheek." †^{††} ††

²⁰ Yu keewaany :Yēesu kusuman siruutēchoo, kukētyi chiito nyēē kiiyoonyinē saayeet ānkōōbuur ng'wēny sukoobanybaany ng'aleechaa. Kiirōōtoot :biiko tukul Yēesu miisin. ²¹ Kimwoochi bichoo kule, "Kāākuyiityiin :bēsyooni āk kiyēē mwooyē :siruutēchu." ²² King'ērēkyi :biiko tukul chēē kimii yooto Yēesu ankoolat miisin ām wōlēē king'ālooltooy, kuuyu ki kāroomēch :ng'aleekyii.

Nteene kimwooy :biiko alake kule, "Māchē :chiichi kumwooy kule inee ku *Kāārārookiintēēt? Acha ēē, wē, ntēē araab Yōōsēēf." †^{††23} Kukētyi :Yēesu kule, "Ānkēt kule ōmuuchē ōmwoowo ng'ālyoontoonoo kimwooy :booyoo nyēbo kēny kule, 'Isoob keey kurook :kāānyooyiintēēt.' Ōmiitē ōmwooyē kule ntēē -māāyēyē :anii ng'al chēbo kwōng'uut ām saang'nyuu kuu yoo kyāāyēyē ām Kaabernaam. ²⁴ /Kāāmwoowook, -/mākēēchāmē *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin ām saang'nyii." †^{††}

²⁵ Kumwoochi :Yēesu subak kule, "Osoot yoo kiyēyē :Yēyiin kuwo :roobta kēnyisyēk sōmōk āk ārook lo. Kichō :kēmēwuut kōōrēēt /ānkiiyookto wōōrkooyoon-tēētaab Yēyiin *Eliiya kuwo ākoy *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Sarefaat ām kōōrēētaab Sitōōn wōlēē kimii :koorko nyēē ki musuk nyēē mēēbērē ki Chee-byuutayaa. Ntēē kimii naas, :kooruk alake chēē chaang' chēē ki Cheebyuutayiiis āmēēbērē /kikiyookto Eliiya kuwēēchi icheek? †^{††27} Okas, baa, mbo yoo ki-isoobē :wōōrkooyoontēētaab Yēyiin Eliisya Naaman nyoo kikinam *makereenik ānkibo kōōrēētaab Siirya. Ntēē kimii :biiko chēē chaang' chēē ki Yuutayeech chēē kiboonto makereenik āmēēbērē /kikiisoob?" †^{†††}

²⁸ King'woonchi :ng'aleechaa bichoo ām kōyooto bo saayeet. ²⁹ Kung'ēētyo ānkukwēryoot Yēesu kumāchē

†† 4:18 Luuka 1:35; 3:16, 22; 4:1, 14; 10:21; 24:49; Yēyuut. 1:2, 5, 8; 2:4, 17, 18, 33, 38 ††† 4:19 Isaaya 61:1-2 †† 4:19 Luuka 7:22 †† 4:22 Yoowa. 6:42 ††† 4:24 Yoowa. 4:44 ††† 4:25-26 1Bāy. 17:1, 8-16 ††† 4:27 2Bāy. 5:1-14

kule wokuwunuktēē kēēbēeryēēt ake nyēē kilēēkitēē yooto. ³⁰ Nteenee kibotēē :Yēesu yooto ānkuwēēchi keey. †

Kāamuukēywēēkaab Yēesu
(Māārko 1:21-28)

³¹ Kiwēēchi keey ākoy Kaabernaam. Kyoomchi biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām *kōōtaab saayeet yēē ki bēsyēētaab *Sabaato. †³² Kiilat :biiko ām wōlēē ki-inēētitooy :Yēesu, kuuyu king'āloolē ām kāamuukēywēēk. ‡

³³ Kimii :chiito ake kōyooto nyēē kiiyīmē *:tāmirmiryēēt nyēē miyaat. Kubōlchi Yēesu :tāmirmiryoonoo kule, ³⁴ "Ō! Yēesu nyēbo Nāāsārēēt, imāchēēnēēch nee? Imāchē iwaang'teech? Ntēē ānkētiing' :anii. Inyiing' nyoo ichurtaat ānkiichōōnēē Kaab Yēyiin." ³⁵ Kōōburyoong'to :Yēesu tāmirmiryoonoo kule, "Siis ankiichuwunee chiichi." Kōōryookyinē :tāmirmiryoonoo miyaat chiichoo ng'wēny kukāsē :biiko tukul ānkuchuwu nyēē manaayeyee chiichoo kiy. ³⁶ Kiilat :biiko tukul ankuteebēē keey kule, "Ng'al nee :chu! Ntēē boonto :chiichi kāamuukēywēēk chēē ibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch ānkukāsyi?"

³⁷ Kiisambaakta :ng'aleechaa kut kuyit yēēmoonooto tukul.

Kiisoob :Yēesu biiko chēē chaang'
(Mataayo 8:14-17; Māārko 1:29-34)

³⁸ Yu kang'eetee :Yēesu *kōōtaab saayeet bēsyoonooto, kuwo ākoy kaab Simōōni. Kiimnyoonē cheebyoosyeetaab biikooy bo Simōōni miisin. /Keesaaysaay Yēesu kule, "Isoob cheebyoosyaani." ³⁹ Wokōōyoonnyēē :Yēesu yēē kimii :cheebyoosyeet ānkōōbēbēēto bōōrto. Kusob :cheebyoosyaanaa areet akeenke ānkubāyiis.

⁴⁰ Yu kararakta :asiista bēsyoonooto kukāākubēk :āsiiswēkaab *Sabaato, kōōmutyi :biiko Yēesu biiko chēē chaang' chēē kitinyē bōōrwoonik chēē makerkeey. Yu kātiinyēē :Yēesu bichoo āwunnyēk, kusobcho. ⁴¹ Kibēbēētooy mbo tāmirmirook chēē miyootēch chēē chaang' chēē kiiyīmē biiko. Yu chuwu :tāmirmiroochoo, kuwookyinē barak kumwoochinē Yēesu kule, "Inyiing' ku Lakwataab Yēyiin!" Nteenee kuuyu kiinkētē :tāmirmiroochoo miyootēch kule *Kāārārookiintēēt :Yēesu, kibōlchinē :Yēesu kusiisyo.

Kyaamtaat :Yēesu lōkōōywēk chēē kāroomēch ām kooriikaab saayeet
(Mataayo 4:23-25; Māārko 1:35-39)

⁴² Yu kāyyēēkunēē, kuwēēchi keey :Yēesu wōlēē kimālēēkitēē :chii. Kicheeng'aat :biiko ām wōlto ake tukul. Nto yu /kābokēēnyōōr, /keesaaysaay kule tākōōbuur kiriinkoonooto bo Kaabernaam. ⁴³ Nteenee kumwoochi :Yēesu kule, "Māchāktōōs āwē kiriinkōōsyēk alak waa-amtaate lōkōōywēk chēē kā-

† 4:30 Yoowa. 7:30; 10:39 †† 4:31 Mat. 4:13 ‡ 4:32 Mat. 7:28-29 †† 4:34 Māārko 3:11

roomēch chēbo Bāytooyiisyēētaab Yēyiin, kuuyu chooto :chēē kiyey /kiiyookwoo āchōō kōōrooni." †

⁴⁴ Kutas taay :Yēesu kwoomchinoot biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām kooriikaab saayeet ām kōōrēētaab Yuutayeek.

Tēkiisyēētaab burburiinēk nyēē /kiilatē

5 Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēesu kwoomchinē biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām sakaramteetaab Tōōlilēētaab Keneesareet, †† kōōruruukyi keey :biiko chēē chaang'. Kiwunuk keey :bichoo kut kuriich Yēesu miisin. ² Yooto, kukas :Yēesu mwēēnkōōsyēk alak āyēēng' chēē /kikiyyoong'tēē tōōlil taban. Kimii :biikaab mwēēnkōōsyēchoo kōōwuunē ānkuyēytooy nēētiinēk ām mwēēnkōōsyēchooto taban. ³ Yu kakas :Yēesu bichooto, kukuur nyēē /kikēēkuurēē Simōōni nyi ki nyeenyii :mwēēnkēēt ake. Kulaany :Yēesu mwēēnkoonoo ānkumwoochi Simōōni kuwunukto takoonata kisich kuwo bēēko sukunyōōr :inee bārooyinto nyēē koomchinēē biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Kiwunukto mbo :Simōōni mwēēnkoonooto ankulaany :nkicheek āriit. Kōōbuur :Yēesu ng'wēny ām mwēēnkoonoo ānkwoomchi biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

⁴ Yu keewaany kumwoochi Simōōni kule, "Obe, baa, yuun chaang' bēēko bōōwiirchi nēētiinēk bēēko onam *burburiinēk." ⁵ Kukētyi :Simōōni kule, "Mokoryoontēēt, kokyaam booryēēt kuyyeech āmākēēnāmē kiy mbo kisich. Nteenee kuuyu 'keemwaaay, +makeesy-eem." ††

⁶ Nto bēē kusyeem, kunam burburiinēk chēē chaang' miisin kut wuu nyēē mākung'ētyo :nēētiinēk. ⁷ Yu kakas :Simōōni kuu nyooto, kukuurēē āwut chōōrōōnuutēkwaa chēē kināmiisyoote tukul bokuyēētyēēchi kukālāb burburiinēchoo. Kubeeta :choo mwēēnkēēng'waa. /Kikiinēm burburiinēk chēē kiinyiit mwēēnkōōsyēk tukwaaay kut wuu nyēē makuling'ta.

⁸ Yu kēēnkēt :Simōōni kiyēē kaakuyeyakay, kukutunyēē taayeetaab Yēesu ānkumwoochi kule, "Ibakaaktaa oō, mokoryoontēēt, ntēē ākoo āchoolwookēnoot nyēē mēērooko mbo ālēēkitēēniing'." ⁹ Kimwooy :Simōōni kuu nyooto, kuuyu kiilat :inee miisin āk biiko choo kiboonoto keey ām burburiinēk chēē kinam. ¹⁰ Kiilat :nkicheek Yāākōbō ākoo Yoowaana wērichoo kibo Sebetaayo, choo kiyēyiisyoote āk Simōōni. Kumwoochi :Yēesu Simōōni kule, "Mēēmuy! Kāmēētēēnāmootē burburiinēk kung'eetee raat ānkuwo taay, nteenee +mēēyisunootē biiko." ¹¹ Yu /kāākēēmwoochi kuu nyooto, kukwaanee mwēēnkōōsyēkwaa ākoy sakaramteet ānkubākookyi tukuuk tukul yooto sukuyēk rubiikaab Yēesu. †††

†† 4:43 Mat. 4:17 ††† /Kēēkuurēē Tōōlilēētaab Kalilaaya ām āsiiswēk alak kule Tōōlilēētaab Keneesareet. ††† 5:5 Yoowa. 21:3 § 5:6 Yoowa. 21:6 §† 5:8 Luuka 18:13 §†† 5:11 Mat. 8:21-22

Kiisoob :Yēesu chii nyēē kiboonto makereenik

(Mataayo 8:1-4; Māārko 1:40-45)

¹² Nto mii bēsyēēt ake, kuruutoochi :Yēesu *kiri-inkēēt ake. Kichō :chiito ake nyēē kiboonto *makereenik.

Yu kakas :chiichoo Yēesu, kōōryookyi keey ng'wēny ānkumwoochi kule, "Mokoryoontēēt! Ānkētē kule 'imuuchē isooboo. Kunyoo, yoo ichāmē, itiliiloo ām bōōri." ¹³ Kuchuul :Yēesu āwunyii kutiiny chiichoo ānkumwoochi kule, "Āchāmē! Kunyi, itililiitu." Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kusob :chiichoo areet akeenke. ¹⁴ Yu kāākusob, kōōkiimchi :Yēesu kule, "Mēēmwoochi chii ng'aleechu, nteenee wēēboorchi keey kibkōrōs sukuyēwuung' kōrōsēēk kuu yoo kimwooyē *:Muusa ām kiruutēk, siitooku ām taayeetaab biiko kule 'kēētililiitu." †

¹⁵ Nteenee /kikiibaraastaat ng'aleechaa miisin kuyit komoswookik tukul chēbo kōōronooto. Yu kakas :biiiko ng'aleechaa, kuwoolchi Yēesu bokuyēbchi yit /ānkiisoob. ††¹⁶ Kichāmē :Yēesu kuwētii wōlēē mālēēkitēē :chii wokusooyē. ‡

Kāamuukēywēēkaab Yēesu kunyōōchi biiko kaat

(Mataayo 9:1-8; Māārko 2:1-12)

¹⁷ Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēesu kōōnēētiisyē, kimii *:Farisaayeeek alake ākoo kāānēētikaab kiruutēk yooto. Kikwoonēē :bichoo Yēērusālēēm ākoo saang'ta ake tukul ām yēmēētaab Kalilaaya ākoo yēmēētaab Yuuteeya. Kiyēyiisyēē :Yēesu kāāmuukēywēēk kukwaa-nee wōlēē mii Yēyiin kōōsoobēē biiko.

¹⁸ Yooto, kuyit :biiko alake chēē kiimutu chiito ake nyēē kisōnkōchoot kukālāboonunēē tiirbeet. Kisyeeem :bichoo kule kubilbil biiko choo kikiiruruukyi keey yooto sukunyōōr Yēesu, ¹⁹ nteenee maneemuuch. Kunyoo, kulaany kōōto barak ānkubut tukuuk chēē /kikeesyeebe kutook :koong'ta nyēē kēēyokooytēē chiichoo kumii tiirbeet ākoy yēē kimii :Yēesu.

²⁰ Yu kēēnkēt :Yēesu kule kēēkoosēē keey inee :bichoo, kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot kule, "Wēnyoo, /kākēēnyōōwuung' kaat ām choolwookātēēng'uung'." ††²¹ Kukāsē :Farisaayeechaa ākoo :kāānēētichoo bo kiruutēk kuu nyooto, kumwaayee moo kule, "Yibē keey :chiichi kule inee ku ng'oo ēē? Bērē tōōs inee ku Yēyiin? Ng'oo :ake nyēē imuuchē kunyōōchi biiko kaat ām choolwookātēēt yoo mā Yēyiin nkit?" ††²² Kiinkētē :Yēesu kiyēē kimii :bichoo kōōsōōtē. Yooto, kuteebee kule, "Ām nee soosoot :akweek kuu nyooto? ²³ Nkōnō :nyēē kuskus, āmwoochi chiichi kule, 'Kākēēnyōōwuung' kaat,' nto āmwoochi kule, 'Ng'leet, ānkiiwēēsyēt? ²⁴ Ōkāsē ra kule āboontē anii, *Wēritaab Chii, kāāmuukēy ām kōōroni ānyōōchi biiko kaat ām choolwookātēēt." Yooto, kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot kule, "Yyoony ankiinam

† 5:14 Laawi. 14:2-32; Māārko 5:43; Luuka 17:14 †† 5:15 Māārko 7:36 ‡ 5:16 Māārko 1:35; 6:46; Luuka 3:21; 6:12; 9:18, 28-29; 11:1; 22:39-46; Yēyuut. 12:5 †† 5:20 Māārko 2:5 †† 5:21 Tyēēn. 130:4; Isa. 43:25

tiirbeeng'uung' ānkiiwēēchi keey kaa." ††²⁵ Kung'leet :chiichoo areet akeenke kukāsē :biiko tukul ankunam tiirbeenyii ānkuwēēchi keey kaa. Kiikaastaat :chiichoo Yēyiin miisin.

²⁶ Kiilat :chii ake tukul nyēē kimii yooto ānkumuy miisin. Nto tēē yoo, kookaastaat Yēyiin kut kōōyēēchinē kumwooyē kule, "Kaakeekas ra ng'alyoo nyēē -/mākyo-oomu."

Chāmē :Yēesu mbo biiko chēē -/mākiiriiku

(Mataayo 9:9-13; Māārko 2:13-17)

²⁷ Kumii :Yēesu ākoo rubiikyii kung'ēētyēē kiri-inkoonooto, kukas chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Laawi †† kumii kēryō kōōroruuchē *syuuruut. Kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, "Irubwaa!" ²⁸ Kubākooktooy :nyoo kāāruruukiisyonoo bo syuuruut ānkurubē Yēesu. ²⁹ Nto yityo kumwoochi :Laawi Yēesu kule kuruutoochi ām kanyii. Kucham :Yēesu.

Yu kayit :Yēesu ākoo rubiikyii kaab Laawi, kuyēchi :Laawi saakweet. Kimii nkicheek :kāāruruukikaab *syuuruut alake yooto ākoo tāyēēk alak chēē kyoomiis ākoo Yēesu. ††

³⁰ Nteenee kiing'unyng'uunkyi *:Farisaayeeek āk kāānēētikaab kiruutēk rubiikaab Yēesu kule, "Ntēē ō-āmchiintōōsii āk kāāruruukichu bo syuuruut ākoo mbo alak chēē -/mākiiriiku!" ³¹ Kukētyi :Yēesu kule, "Chēēng'ootē :biiko choo imnyoontōōs kāānyooyiintēēt āmēēbērē chēēng'ootē :choo sobchootiin.

³² Kichāākuurē :anii biiko choo choolwookēnootiin āmā choo isōōtē kule churtootiin." ††

Kāānēētiisyēētaab Yēesu nyēē lēēl

(Mataayo 9:14-17; Māārko 2:18-22)

³³ Nto mii yoo, kōōng'unyng'uunyis :biiko alake kumwoochinē Yēesu kule, "Ntēē *kirē :rubiikaab Bātisāniintēēt Yoowaana ākoo chēbo Farisaayeeek āmiisyēēt ānkusooyē āmākirē :cheekuuk?" ††³⁴ Kukētyi :Yēesu kule, "Mēērukuutē keey :chōōrōōnuutēkaab saanteetaab leekwa ām saakweetaab kooyēy yoo boonto keey saanteet. ³⁵ Nteenee yitu :bēsyēēt nyēē +/mākinēmuniē saantaanaa wōlēē mii :chōōrōōnuutēkyii. Yooto nanyuun :yēē makoorkuut keey :chōōrōōnuutēkyii."

³⁶ Kōōboorchinēē :Yēesu bichoo tyoonkōōchēēt kule, "/Mākēētilē ankeet nyēē tākulēēl /ānkēēkinēē sireet nyēē yoo. Yoo /kakeeyey kuu nyooto kusirinyāktōōs :ankaanaa ānkung'ēti yooto kubarayiit :koong'ta miisin. ³⁷ -/Mākēēroonkyinē mbo kibkeetiis choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē yoo. Yoo /kakeeyey kuu nyooto, kōōtōlē :wōōnkit kuwasta keey :kibkeetiisyeek. ³⁸ Māchāktōōs /kēēroonkyinē kibkeetiisyeek choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē lēēl. ³⁹ Yoo kiikunooyēē :chii ātēbuutēkyii choo bo kēny, mēēbērē chāmē kurub kāānēētiisyēēt nyēē lēēl, kuuyu isōōtyēēchinē kule tōōs kāroomēch :ātēbuutēchoochii."

††† 5:24 Yoowa. 5:36 ††† /Kikēēkuurēē Laawi ām kaayneet ake kule Mataayo. § 5:28 Mat. 8:21-22 †† 5:29 Mat. 9:10 ††† 5:32 Luuka 19:10 †† 5:33 Mat. 6:16-17; 11:18-19

Bāwu :Yēesu Sabaato

(Mataayo 12:1-8; Māarkō 2:23-28)

6 Nto mii yēē ki *Sabaato, kumur :Yēesu ākoo rubiikyii mbareet ake nyēbo nkoonuuk. Yooto, kuswech :rubiikyii mētēwookaab nkoonuuk ankubiiriir ānkulākyi kuut. †

2 Nto bēre kukas *:Farisaayeeek alake chēē kimii yooto, kumwooy kule, "Ntēē ōmiitē ō-iryēē kiruutyēēt nyoo yēētē /kēēkēsiis ām bēsyēētaab Sabaato." ††

3 Kumwoochi :Yēesu kule, "Manoosuman :akweek, yoo ki-iryēē :Bāytooyiintēēt *Tāwuti kiruutēk, yoo kyoomē kēmēwuut ākoo biiko choo kiboonto keey? 4 Kiwo :Tāwuti *Kōōtaab Yēyiin /ānkiikoochi mukaatiinek choo /kikēēchāmchinē mbo *kibkōrōs nkit kwaam. Kyaam :Tāwuti mukaatiinechaa ānkōōkoochi nkicheek biiko choo kiboonto keey kwaam." †‡ Yu keewaany :Yēesu kumwoochi Farisaayeechaa kuu nyooto, kumwooy kule, "Bāwu *:Wēritaab Chii bēsyēētaab *Sabaato."

Kiisooibis :Yēesu yēē ki Sabaato

(Mataayo 12:9-14; Māarkō 3:1-6)

6 Kiwo :Yēesu subak ām bēsyēēt ake nyēbo *Sabaato kōōto ake nyēbo saayeeet ānkōōnēētiis. Kimii kōyooto :chiito ake nyēē kisōnkōchoot :āwutaab taay 7 ānkimii :nkicheek *Farisaayeeek alake yooto ākoo kāānēētik alak chēbo kiruutēk. Kimāchē :bichoo kukas yoo kēēsoobso ām bēsyēētaab Sabaato, subokōōyooong'tēē kōōk.

8 Kiinkētē :Yēesu kiyēē kimii kōōsōōtē :bichoo. Yooto, kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot :āwut kule, "Chōō, baa, chēēyooonyēē yu bo taay." Kuwo :chiichoo.

9 Kukēēyoo :chiichoo yooto, kuteebee :Yēesu Farisaayeechaa āk kāānēētichoo bo kiruutēk kule, "Chāmweēch :kiruutēkyoo /keeyey kiy nyēē karaam ām bēsyēētaab Sabaato, nto nyēē miyaat? /Kiisooibis nto /kēēbākākiis?" 10 Kiirōōtoot :Yēesu chii ake tukul. Nto mii yoo, kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot :āwut kule, "Chuul āwut." Kuchuulē āwunoo, kukārāmiitu.

11 Yu kakas :Farisaayeechaa āk kāānēētichoo bo kiruutēk kuu nyooto, kunyēēr miisin ānkutoow kusat kiyēē makuyeyee Yēesu. †‡

Kwēyiisyēētaab lēbkēēyikaab Yēesu taman āk āyēēng'

(Mataayo 10:1-4; Māarkō 3:13-19)

12 Nto mii bēsyēēt ake, kuwo :Yēesu ākoy lekemeet ake wokusaay Yēyiin kuyyeech. †‡

13 Yu kayyeech :kōōrēēt, kukuur rubiikyii, kukwey chēē kiyitē taman āk āyēēng' ānkukuur chooto kule *lēbkēēyik. †‡‡

14 Kikwey Simōōni nyēē kitoochi kaayneet ake kule Bētērō, Antereeya nyēē ki ng'eetaabkaametiitaab Bētērō, Yāākōbō, Yoowaana, Filibō, Baatolomaayo,

† 6:1 Kiruu. 23:24-25 †† 6:2 Chuy. 20:8-10 † 6:4 Laawi. 24:5-9; 1Sām. 21:1-6 †† 6:11 Yoowa. 7:1 †‡ 6:12 Luuka 5:16 †‡† 6:13 Luuka 9:10; 11:49; 17:5; 22:14; 24:10; Yēyuut. 1:2, 21-22, 26; 2:42

15 Mataayo, Toomaas, Yāākōbō araab Alfaayo, Simōōni nyēē kāng'unoot, 16 Yuuta †‡‡ araab Yāākōbō ākoo Yuuta Iskaryoot nyoo kichokuchoomtooy Yēesu lētuunoo. †

Kiisooib :Yēesu biiko chēē chaang'

17 Yu kārēkunēē lekem, kōōruruukyi keey :rubiik āk biiko alak chēē chaang' chēē kikwoonēē Yēerusālēm, yēēmēētaab Yuuteeya tukul, yēēmēētaab Tiirō ākoo nyēbo Sitōōn chēē kimii sakaramteetaab araarayta.

18 Kikwoonii :bichoo bokuyēbchinē yiit kiyēē kiinēētē :Yēesu ānkimāchē mbo kule /kiisooib. Kiisooib :Yēesu mbo alak chēē kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch. 19 Kimāchē :bichoo tukul kule kutiiny Yēesu, kuuyu kibooonto :Yēesu kāāmuukēyweēk chēē kyāānkutiiny :chiito, kusobē. †‡

Ng'erekweek āk nyalilta

(Mataayo 5:1-12)

20 Nto mii yoo, kuweech keey :Yēesu ānkōōrōōtoot rubiikyii ānkumwoochi kule,

"Ōmiitē sōō, nyēē karaam kule nee :akweek choo ōmoong'tēē keey Yēyiin, kuuyu nyēēng'woong' :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.

21 Ōmiitē sōō, nyēē karaam kule nee :akweek choo -mōōboontē kiy, kuuyu +/mākēēkōōnook ām lētuunoo. Ōmiitē sōō, nyēē karaam kule nee :akweek choo ōbuntēē wuuyin, kuuyu +moong'erech lētuunoo. †††

22 Ōbēruurootiin :akweek sōō kule nee yoo keenkweelaak :biiko alake ankutayaak ānkuchubook ānkung'ōōmook, kuuyu ōyēnchinē *Wēritaab Chii. †‡‡‡ Yoo kāyēwook kuu nyooto, ōtyēēn ankooraan kubo ng'erekweek, kuuyu mii :kiito nyēē wōō nyēē mākutuwēnēēnook :Yēyiin ām kibkōōnkōy. Ōmuytoochi kuuyu /kikiikēyēchinoon nkicheek *wōōrkooyikaab Yēyiin choo kibo taay kuu nyooto. ††† †‡

24 Mii sōō, nyēē miyaat kule nee :biiko choo mēēntōōs, kuuyu makung'etee :ng'erekweekwaa kōōrooni. †‡

25 Mii sōō, nyēē miyaat kule nee :biiko choo isōōtē kule boonto kiy ake tukul, kuuyu mākuboty :tukuchooto ām lētuunoo.

Mii sōō, nyēē miyaat kule nee :biiko choo mii kung'ērēktōōs, kuuyu mākuriiryo ānkubuntēē ng'woonin lētuunoo. †††

26 Mii sōō, nyēē miyaat kule nee

††† /Kikēēkuurē Yuuta araab Yāākōbō ām kaayneet ake kule Taataayo. † 6:16 Yoowa. 1:40-44; Yēyuut. 1:13 †† 6:19 Mat. 9:20 ††† 6:21 Tyēēn. 126:5; Isa. 61:3 †‡ 6:22 Mat. 10:22; 24:9; Yoowa. 15:18-19; 16:2; Yēyuut. 5:41; 1Bēt. 4:14 ††† 6:23 Mat. 5:2-12 †† 6:23 2Tēt. 36:16; Yēyuut. 7:52 †‡ 6:24 Mat. 19:23-24; Yāāk. 5:1 ††† 6:25 1Kōōr. 4:8

:biiko choo /kēēng'āloolēē nyēē karaam kibtaman. Kuuyu, /kiikeeng'alaalaanunee *wōōrkooyikaab lem-bech choo kibo kēny kuu nyooto." †

Icham chii ake tukul ānkoo mbo nyēē buunyoo (Mataayo 5:38-48)

²⁷ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Kāāmwoowook akweek choo ōkāswoō kule ōchāmē buunikwook. Ōyēchi chii nyoo wēchook tukuuk chēē kāroomēch. ²⁸ Ōsooyē Yēyiin kōōbēruur choo kāchubook ānkōō-soochinē choo yēwook ng'aleek chēē miyootēch. ^{††29} Yoo kasyeeching' :chiito kwermetuut komosta ake, iwēēkyi ake. Yoo kamach :chiito kābuutiing'uung', imuytoochi mbo kaansuut. ^{‡30} Yoo kāsooming' :chii kiy, ikoochi. Nto, yoo kāyib :chii kiing'uung', -mēēmwoochi kukētuumg'. ³¹ Ōyēchinē biiko alak wuu wōloo ōmāktōoy akweek /kēēyēytoowook. ^{‡†} ³² Kiy nee :nyēē +mōōnyōōru yoo koocham baateey biiko choo chāmook? Ntēē yēyē mbo :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin kuu nyooto. ³³ Kiy nee :nyēē +mōōnyōōru, yoo kōōyēchi nyēē karaam biiko choo yēwook nyēē karaam? Yēyē nkicheek mbo :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin kuu nyooto. ³⁴ Kiy nee :nyēē +mōōnyōōru, yoo kōōbēsēēnchi biiko choo ōnkētē kule yookwook? Ntēē ibēsēēnchinē keey mbo :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin ānkumāchē :nkicheek kule /kēēyōokyī tukul. ^{‡†} ³⁵ Nteenee kāāmwoowook, ōchāmē buunikwook ānkōōyēchinē ng'al chēē kāroomēch. Ōyētyēēchinē mbo biiko choo māchāmē kuyētyēēchook. Yoo kooyey kuu nyooto, mākutuwēnook :Yēyiin miisin ānku +mōōyēyē tukuuk kuu wōloo yēytooy :Yēyiin, kuuyu yēchinē :Yēyiin biiko tukuuk chēē kāroomēch ānkoo mbo choo māng'ērēkyinē kiyēē /kākēyēchi āk mbo choo sooy. ^{‡†36} Māchāktōōs ōriirēē biiko kuu wōloo yēytooy :Baaba.

Masiming'alaalee chii nyēē miyaat (Mataayo 7:1-2)

³⁷ -Mēēmwoochi chii kule miyaat :kiyēē kayey kumānēērōōtootē, /simākēyēwuung' nkinyiing' kuu nyooto. -'Meeruuste chii /simakiiruustiing' nkinyiing'. Yoo kāyēwuung' :chii kiy nyēē miyaat, māchāktōōs in-yōōchi kaat /sikēēnyōōwuung' nkinyiing' kaat. ^{‡†38} Yoo 'kēēkooytē kiyēē iboontē ām mooyēēt nyēē lēēl, māukōōning' nkinyiing' :Yēyiin alak ānkurisuung'. Chēē 'kēēkooytē, /kēēkētuumg' chēē tēē chooto." [‡]

Ng'oo :nyēē yēmē kōōntōōchi chuut?

³⁹ Kimwooy :Yēēsu chēbo tyoonkōōchēēt kule, "Imuuchē man :cheebkoraatyanteet ake kōōrēētoot ake? Yoo kātēbi kut kuyey kuu nyooto, kōōsuuchinē :tukwaay ng'wēēn. ^{‡†40} Mābiirē :ng'oomnānēētaab

† 6:26 Cherem. 5:31; Yāāk. 4:4 †† 6:28 Mat. 5:44 ‡ 6:29 Room. 12:17 ‡† 6:31 Mat. 7:12 ‡† 6:34 Luuka 14:12-13 ‡†

mang'an nyēbo boonwookēēt, nteenee yoo kātītir nyoo ka mang'an kooneet keey mākunyōōr ng'oom-nātēēt kukerkeyiit boonwookēēt." ^{‡††}

⁴¹ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Ām nee siikāsē :inyiing' sikitityaa nyēē miitē koong'taab ng'ee-taabkoomēt ameeekas musukyēēt nyēē miitē koong'ta nyeeng'uung'? ⁴² Imuuchē kule nee imwoochi ng'ee-taabkoomēt kule, 'Kany ānēmuung' sikitityaa ām koong'ta,' nto kutēē yooto tukul kumiitē :musukyēēt koong'uung' nkityō? Kiblembechaantaani! Māchāktōōs inēmu kurook musukyēēt nyoo mii koong'uung' nkityō siikaste kāroomin siinēmchi ng'eetaabkoomēt sikitityaanteet ām koong'nyii."

/Kiinkētēē chiito ātēbuutēkyii

⁴³ Kimwoochi subak :Yēēsu kule, "-Mēēmuuchē :kēētīit nyēē karaam kuyey lokoyeek chēē miyootēch, nto kuyey :kēētīit nyēē miyaat lokoyeek chēē kā-roomēch. ⁴⁴ /Kiinkētēē kēētīit lokoyeek chēē yēyē. Māyēyē :kateet mbuuniik āmāyēyē :siikoowēēt lamay-eeek. ⁴⁵ Yēyē :chiito nyēē karaam tukuuk chēē kā-roomēch, nto nyoo miyaat kuyēyē :nyoo tukuuk chēē miyootēch. Kuuyu ng'aleek alak tukul choo isōōtē :chiito, kukwoonēē kuutiinyii."

Rubiintēētaab Yēēsu nyēbo man (Mataayo 7:24-27)

⁴⁶ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Ām nee sukukuroo :biiko alake kule, 'Mokoryoontēēt,' āmāyēyē kuu wōlēē āmāktooy. ^{‡†47} Rubiintēēt nyēbo man ku nyoo kāsē kiyēē āmwooyē ānkuyēyē kuu wōlēē āmāktooy. ⁴⁸ Kerkeey :rubiintonooto āk chii nyēē bālē yēē māchē kutēēkyi kōōto kut wokunyōōr kitaweet nyēē kāsīnchi kōōto. Yoo keeyiin :āynōōsyēk ānkutwoor keey :bēēko, -mēēmuuchē kōōsimsiimākooy :kōyooto mbo kisich, kuuyu /kikēētēēkyi yēē kiimoot. ⁴⁹ Nteenee rubiintēēt nyēē mābo man ku nyoo kāsē kiyēē āmwooyē, āmāyēyē kuu wōlēē āmāktooy. Kerkeey :nyooto chii nyēē tēēkyinē kōōto yēē ng'āsng'āsēch :teng'eeek. Yoo keeyiin :āynōōsyēk ānkutwoor keey :bēēko, kōōturubūē kōyooto kule syō!" ^{‡††}

Kiikoosēē keey Yēēsu :chii nyēē kimā Yuutāyiin (Mataayo 8:5-13)

7 Yu keewaany :Yēēsu kwoomchi biiko ng'aleechaa, kuwo ākoo rubiikyii ākoy Kaabernaam. ² Kimii ām bēsyoōsyēchooto :kāāntōōyiintēēt ake nyēbo lukē-taab booryēēt nyēē mēēbērē ki Yuutāyiin. Kiboonto :chiichoo motwooriintēēnyii nyēē kichāmē miisin. Nto mii yoo, kumnyaan :motwooriintonoo miisin. ³ Yu kakas :kāāntōōyiintonoo /kyoomtooy Yēēsu, kōōyookto booyik alak chēbo Yuutayeeek bokung'āloolchi Yēēsu chokōōsoobchi motwooriintēēnyii.

6:35 Laawi. 25:35-37 ‡†† 6:37 Mat. 6:14-15 § 6:38 Māārko 4:24 §† 6:39 Mat. 15:14 §†† 6:40 Mat. 10:24-25; 23:8-10; Yoowa. 13:13-16 §† 6:46 Mal. 1:6 §†† 6:49 Mat. 7:21

⁴ Yu kayit :booyichoo yēē kimii :Yēēsu, kusaaysaay kule, "Yoo mii :chii nyēē mächē /kēēyēētyēēchi, ku chii-ichoo, lēyyē, ⁵ kuuyu kichameech acheek Yuutayeeek miisin kut kiikutēēkwēēch *kōōtaab saayeeet."

⁶ Kucham :Yēēsu kuwēēto keey booyichoo.

Kumānāāyitē kaab chiichooto, kōōyooku :kāāntōōyi-intoonoo biiko alak kutōōōk mbo Yēēsu. Kutuuyēē Yēēsu kēēltaab too, kumwoochinē kule kālē :kāāntōōyiintoonoo, "Mokoryoontēēt, -'meeyiim keey ichōō kanyuu kuuyu mayemaat. ⁷ Nto subak, manaamuuch :anii nkit ātōōōkuung', kuuyu māāyēmē ayey kuu nyooto. Nteenee ing'alaal baateey ām yoo imiitē, mākusob :motwooriintēēnyuu. ⁸ /Kēēbāytoō ānkumii :biiko chēē ābāytooy :nkanii. Yoo kāāmwoochi biikyuu kuyey kiyēē bēērē nto nyēē bēērē, kuyēyē. Nto mbo yoo kāāmwoochi motwooriintēēnyuu kuyey kiyēē bēērē, kuyēyē. Kunyoo, yoo 'keemwaay buch kule kusob :motwooriintēēnyuu, kusobē." ⁹ Kiilat :Yēēsu miisin yu kakas ng'aleechaa! Kōōrōōtoot biiko chēē kimii yooto ānkulē, "Manaakas bēsyēēt ake ām Yuutayeeek tukul chii nyēē ikoosēēnoo keey kuu chiichi."

¹⁰ Yu keeyeeey :bichoo /kikiyooktooy, bokunyōōr motwooriintoonoo kimnyoonē kukāākusob.

Kiing'eetee :Yēēsu meet lakwataab cheebyoosya nyēē ki musuk

¹¹ Yu kāyyēēkunēē kutākyi keey :Yēēsu āk rubiikyii *kiriinkēētaab Nayiin ānkirubootē :biiko chēē chaang'.

¹² Yu makuyit oreetaab biiwuutaab kiriinkoonoo, kutuuyēē biiko alak kukālāboonu muustaab wēēro, ku-boontoonu keey biiko chēē chaang' chēē kimēēysē. Ki leekwa akeenke baateey nyēbo cheebyoosya nyēē musuk. ¹³ Kikāsyi :Yēēsu cheebyoosyaanaa kiisayta ānkumwoochi kule, "Cheebyoos, -mateeriir!" ¹⁴ Kuwo :Yēēsu ankunam tiirbeet nyoo kimii :muusyoontēēt. Yu kanam, kōōyooong'iis :bichoo. Yooto, kung'āloolchi :in-ee muusyoontoonoo kule, "Wēnyoo, ng'eet baa!"

¹⁵ Kumwooyē kuu nyooto, kung'ēētē :wēritkēy areet akeenke ānkōōbuurē ng'wēny ānkōōkoor. Nto mii yoo, kōōmutyi :Yēēsu lakwanaa kaamet.

¹⁶ Kimuuyo :biiko tukul miisin choo kimii yooto ānkumwooy kule, "Wōō :Yēyiin, lēyyē! Kāākutook ra *:wōōrkooyoontēēt nyēē wōō ām kwēēnuunyoo. Kāākōōboorwēēch ra :Yēyiin kāāmuukēywēēkyii." †

¹⁷ /Kikyaamtaatee ng'aleechaa kōōrēētaab Yuutayeeek kumukuul ākoy mbo kōōrōōsyēk choo ki laatoosyeyyii.

Kiititiir :Yēēsu Yoowaana

(Mataayo 11:2-6)

¹⁸ Nto mii yoo, kuba :rubiikaab Bātisāniintēēt Yoowaana wōlēē /kikēērātyi Yoowaana ānkubokumwoochi ng'aleek tukul chēē kiikuyeyaan :Yēēsu. ¹⁹ Kumwoochi :Yoowaana rubiikyii āyēēng' kule, "Booteebēe Yēēsu yoo inee man ku *Kāārārookiintēēt nyoo /kōkēēbērē mākuchō, nto mii :ake nyēē tākēēkānyoonu."

† 7:16 Mat. 21:11; Māārko 6:15; Luuka 1:68; 7:39; 24:19; Yoowa. 6:14

²⁰ Kuyitē :rubiichooto wōlooto, kimii :Yēēsu kōōsoobē biiko chēē kiboonto bōōrwoonik chēē kimakerkeyeek ānkōōbēbēētooy tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēētyēē biiko ānkōōsoobē cheebkoraatiisyeek. Yooto, kumwoochi Yēēsu kule, "Kēēyookwēēch :Bātisāniintēēt Yoowaana bokeetebeeniing' yoo inying' man ku Kāārārookiintēēt nyoo /kōkēēbērē mākuchō, nto mii :ake nyēē tākēēkānyoonu."

²² Kumwoochi :Yēēsu kule, "Oyeeey ānkubōōmwoochi Yoowaana kiyēē kookas: Kāstooy ra :cheebkoraatiisyeek, bēēsyētē :choo kichunkutootiin, kōōkusobcho :choo kikiikwaam *:makereenik, kāsē ra mbo ng'aleek :choo kikiikumiiinkyo, kōōkung'ēētyēē meet mbo :choo kikiikubēk /ānkōōkyoomchi lōkōōywēk chēē kā-roomēch choo imoong'tēē keey Yēyiin. ²³ Kunyi, bōōmwoochi kule ibēruuroot :chii ake tukul nyoo tākōōkoosēēnoo keey."

Kiyēē kimwooy :Yēēsu kurubta keey Yoowaana

(Mataayo 11:7-11)

²⁴ Yu kāākubēēchi keey :rubiichoo kiiyooktooy :Yoowaana, kumwoochi :Yēēsu biiko kule, "Kyōōbēētii bōōkāsē nee ām kōōr nyēē suurkwēēn? Ara ki tōōywoo nyēē kiimuuchē kōōsooyēn :yoomat yoo kāwus?

²⁵ Ara ki chii nyēē kikiilaach sirooy chēē kāroorānēch? Acha, chēē chāmē leles ānkōōloochē sirooy chēē ālā beesaan chēē chaang' kuminyē kaab bāytooyik. ²⁶ Ara kyōōbēētii bōōkāsē ng'oo nanyuun? Ara ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :nyi kibōōnyōōru? Kubooyiit man, kyōōnyōōru wōōrkooyoontēēt nyēē wōō kusiir wōōrkooyoo ake tukul. ²⁷ Inee :nyoo ng'āloolēē :Yēyiin ām yoo /kikeesir kule, '+Māāyooktē kiiyookiintēēnyuu koonto wokuyēytoowuung' kēēlto.' †† ††²⁸ !Kāāmwoowook, māmii :chii kōōrooni nyēē wōō kusiir Yoowaana, nteenee wōō :nyoo mātookunoot nyēbo laat ām bāytooyiisyeētaab Yēyiin kusiir inee."

Kitay :biiko chēē chaang' Yoowaana āk Yēēsu

(Mataayo 11:12-19)

²⁹ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Biiko chēē chaang' choo kikas kāānēētiisyeētaab Yoowaana ānkōōyēnchi Yēyiin, kubatisan :Yoowaana ākoy mbo choo ki kāāruruukikaab syuuruut. ††³⁰ Nteenee kitay *:Farisaayeeek ākoo kāānēētikaab kiruutēk māku-utēkaab Yēyiin āk bātisāniisyeēt. ††

³¹ Kunyoo, +maakerkeeyee nee biich chēē wuu chu oō, lēyyē? ³² Kerkeey lēēkōōy chēē mii wōlēē chaang' :biich āmāchāmē ng'aleekaab chuut yoo /kēēkuurchinē kule,

'Kakeekuutwaak kurēēruut
āmōōtuum,
kēēlē kēēriiryē,
otay omēēysē.'

³³ Wuu nyooto wōlēē kiyibto :biiko Yoowaana āk anii. Kimoomē :Yoowaana āmit chēbo leles nto kuyyēē tifaayiin. Yooto /kēēmwooy kule, 'Boonto *tāmīr-

†† 7:27 Mal. 3:1 † 7:27 Luuka 1:76 †† 7:29 Luuka 3:7, 12 †† 7:30 Mat. 21:32

miryēēt nyēē miyaat.' ^{†34} Kuchō *:Wēritaab Chii kwoomiisyē ānkuuyēē tifaayii, yoto omwaay kule, 'Kimooroong'nyaa, kibōōkityoo ānku choorweetaab kāāruruukikaab *syuuruut āk biich choo -/mākiiriiku.' ^{††} ^{‡35} Nteenee biiko choo rubē ng'aleekyuu :chēē inkētē kule ng'oomnān :nyooto."

Baybay :chii miisin yoo /kākēēnyōōchi kaat ng'ōōki nyēē wōō

³⁶ Nto mii yoo, kumwoochi :akeenke ām *Farisaayeeek Yēēsu kule bokwoomiis ām kanyii. Kucham :Yēēsu. ^{††}

³⁷ Yu kēēnkēt :koorkēt ake nyēbo kiriinkoonoto nyēē ki chēēmurēnnyoo kule kimii :Yēēsu kwoomiisyē ām kaab *Fārisooyiintonoo, kuchōōnto mwaayta nyēē kiboon'g'u nyēē anyiny. ³⁸ Kuyitē kōyotoo, kōōyyoonyēē Yēēsu komos kuriikiyē kērēēnkōōkyii ankuriir. Kitēchi :lōōkik kērēēnkōōkaab Yēēsu kut koonuun. Nto mii yoo, kumasee buutēēk lōōkik choo kitēchinē kērēēnkōōkaab Yēēsu. Kuuyu kimāchē :koorkoonoo kōōboor kule kākoonyit Yēēsu, kuchuuchun kērēēnkōōk ankooyiilee mwaayaa.

³⁹ Yu kakas :Fārisooyiintonoo kibo :kayta kuu nyooto, kumwaayee moo kule, "Nto kātinyē :chiichi kāāmuukēywēēk kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin, nto kāākōōnkēt ng'ōōkistaab koorkooni." ^{††40} Kumwoochi :Yēēsu chiichoo kule, "Simōōni! Mii :kiyēē āmāchē āmwoowuung'." Kumwooy :Simōōni kule, "Kāānēētiintēēt, imāchē imwoowoo nee?" ⁴¹ Kumwoochinēē :Yēēsu tyoonkōōchēēt kule, "King'eet :chiito ake, kōōbēsēēnchi biiko alak āyēēng' beesaanik. Kiibēsēēnchi ake chēē chaang' miisin, nto ake kōōbēsēēnchi chēē ng'ēri.

⁴² Nto yu kabiir kibēsēniisyēchoo tukwaay kuyook beesaanichaa, kunyōōchi kaat :chiichoo kutēērchi bēsēnoo. Kunyi ātēēbē kule ii, ng'oo ām bichooto tukwaay :nyēē kibaybayiit miisin?" ^{†††43} Kukētyi :Simōōni kule, "Ām kāāsōōtēywēkyuu, nyēē king'erech miisin ku :nyoo kitinyē bēsēnto nyēē wōō." Kulēēnchi :Yēēsu, "'Keemwaay man!" ⁴⁴ Kuweech keey :Yēēsu ankukas koorkoonoo, ānkumwoochi Simōōni kule, "'Keekas koorkooni miitē yu? Kāākōōwuunēē lōōkikyii kērēēnkōōkyuu ankumasee buutēēkyii. Āyitu kang'uung', maneemuuch :inyiing' mbo ikōōnoo bēēko chēē /kākiiwuuntoowunēēnoo tēērtit ām kērēēnkōōkyuu. ^{†††45} Maneemuuch :inyiing' itoroochaa kuu wōloo /kēētōōrōōktooy tāyēēk, nto iyiil mētinyuu. Nteenee kāākukoonyitoo :koorkooni kut koomuuch kooyiil kērēēnkōōkyuu.

⁴⁷ Kunyoo, chamateet nyēē wōō nyi kāākōōboorwoo :koorkooni, kōōbooru kule /kōōkēēnyōōchi kaat ng'ōōkisto nyēē wōō. Nto chii nyoo kōōtinyē ng'ōōkisto nyēē mining' /ānkēēnyōōchi kaat, mā tyaa :chamateet nyēē ibooru."

⁴⁸ Kumwoochi :Yēēsu koorkoonoo kule, "Kāānyōōwuung' kaat ām choolwookātēēng'uung'." [§]

† 7:33 Luuka 1:15 †† 7:34 Mat. 9:14 ‡ 7:34 Mat. 9:10; Luuka 5:29-30; 15:1-2 †† 7:36 Luuka 11:37; 14:1 †† 7:39 Luuka 7:16 ††† 7:42 Mat. 18:27 ††† 7:44 Toowu. 18:4; 1Tēm. 5:10 § 7:48 Māārko 2:5

⁴⁹ Yu kakas :biiko chēē kimii kwoomiisyē ākoo Yēēsu ng'aleechaa, kuteebēē keey kule, "Ng'oo :chiichi ēē, nyi imuuchē kunyōōchi biiko kaat ām choolwookātēēt?"

⁵⁰ Yotoo, kumwoochi :Yēēsu koorkoonoo kule, "Tiwēētē kaalyeet. /Kaakiiraraachiing', kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey.'" ^{§†}

Chēēbyōōsōōk chēē kiyēētyēēchinootē Yēēsu

8 Nto mii yoo, kuwēēsyētootēē :Yēēsu kiriinkōōsyēk āk soong'wēk chēē chaang' āk rubiikyii. Kyoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ² Kiboontootē keey chēēbyōōsōōk alak ām baanaa. Kimii ām chēēbyōōsōōchoo :chēē kikiikōōbēbēētoochi :Yēēsu *tāmirmirook chēē miyootēch ākoo alak chēē kikiikōōsoobchi bōōrwoonik chēē kiboonoto. Alak ām chēēbyōōsōōchooto ku Maaryaa nyēbo *kiriinkēētaab Maktaala, nyoo kikiikōōbēbēētoochi :Yēēsu tāmirmirook chēē miyootēch tisab. ³ Nto ake ku Choowaan, cheebyoosyeetaab Kuusa nyoo kiyyoonkyinē kaab Ērōōtē. Kikēēkuurē ake Susaana āk alak chēē chaang' chēē kiyēētyēēchinootēē Yēēsu ākoo rubiikyii tukuukwaa chēē kiboonoto. ^{§††}

Makerkeey :teng'eeek

(Mataayo 13:1-9; Māārko 4:1-9)

⁴ Kikwaanaatee :biiko kiriinkōōsyēk ku chaang' ānkōōruruukyi keey Yēēsu. Kumwoochi :Yēēsu bichoo tyoonkōōchēēt ake kule, ⁵ "King'eet :kāābātiintēēt ake kuyis nkoonuuk. Kōōsuuchi :alake kēēltaab too. Kootartaar choo :biiko chēē kibēētēē kēēlooto ankukwey alak :tāriitēk. ⁶ Kōōsuuchi :alake kitaweet. Kubiityo :choo. Nto mii yoo, kuisyo ānkubēk, kuuyu kitēwērēr :teng'eeek. ⁷ Kōōsuuchi :alake wōlēē miitē :kātōok. Yotoo kubiityo :kātōochoo ānkōōrēēwoon nkoonuuk kut kumanaayey āmit. ⁸ Kōōsuuchi :alake teng'eeek chēē kāroomēch. Kubiityo :choo nyēē karaam ankuyey āmiik chēē chaang'." Yu keewaany :Yēēsu kurār tyoonkōōchoonoo, kumwooy kule, "Nyoo yēbē yit, kukas."

/Kiibāng'boonkyinē rubiik nkit ng'aleek

(Mataayo 13:10-17; Māārko 4:10-12)

⁹ Nto mii yoo, kuteebēē :rubiik Yēēsu kumwoochi kiyēē ibooru :tyoonkōōchoonoo. ¹⁰ Kumwoochi :Yēēsu rubiichoo kule, "/Kookeekweyaak akweek ōnkēt kiyēē iyeelaat kuruhta keey :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Nteenee māukāsēē :biiko chuut alake ng'aleek tukul tyoonkōōchoy. Kuu yoo siraat kule, '+Mōōyēbchinē yit, āmōōnkētē kiy. +Mōōkāsēē koong', āmōōkāsē kiy.'" ^{§†} ^{§††}

§† 7:50 Mat. 8:13; Luuka 8:48; 17:19; 18:42; Yēyuut. 3:16 ††† 8:3 Mat. 27:55, 56; Māārko 15:40, 41; 16:1; Luuka 23:49, 55-56; 24:10; Yoowa. 19:25; Yēyuut. 1:14 §† 8:10 Isaaya 6:9 §†† 8:10 Māārko 4:12

**Kirārchi :Yēesu rubiikyii kiyēe ibooru :tyoonkōo-
choonoo bo teng'eeek**

(Mataayo 13:18-23; Māārko 4:13-20)

¹¹ Okany āboorwook tyoonkōochooni. /Kikiikerkeey-
ee ng'ālyoontēetaab Yēyiin kēbuswēechoo. ¹² Kerkeey
:biiko alake kēeltaab too. Kāsē ng'ālyoontēetaab Yēyi-
in, nteenee chōōnii *:Kēniintēēt areet akeenke ankusa-
ree ng'ālyoontoonoo simēyēnchi /ankiiraraach.
¹³ Kekerkeey :biiko alake yēbo kitaweeet. Kāsē ng'āly-
oontēēt ankutorooch ām ng'erekweek, nteenee,
māchutitooy :ng'ālyoontoonoo mētēwookwaa. Nto
yoo kakwa :tyēmuutēk koochuchuu keey. ¹⁴ Kerkeey
:biiko alake teng'eeek chēē kibiityēē :kātook. Kāsē
ng'ālyoontēēt, nteenee, bēng'tēē tukuukaab kōōroni,
bāytit āk muchastaab tukuuk chēbo leles. Irēewoonē
:tukuuchoo tukul ng'ālyoontēetaab Yēyiin kumayey kiy.
¹⁵ Kerkeey :alake teng'eeek chēē kāroomēch. Kāsē
ng'ālyoontēēt ānkukiilchi ām manta āk mooyēēt nyēē
lēēl. Yēyiisyēē ng'ālyoontoonoo ām muytaayeet sukuyi
keye."

Kōōnu :Yēesu lēbkēēyyēēt

(Māārko 4:21-25)

¹⁶ Kitas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii subak kule,
"Māmii :chii bēsyēēt ake nyēē tābē taariit ankuwunyeet
tēr, nto kurērē. Nteenee /kēētābē taariit /ānkiikoochi
yēē tōrōōr sukulēbkēchi biiko choo kwoonii kō, ¹⁷ ku-
uyu, kiyēē wunyaat, mākutook, nto nyoo iyēēnoot,
+/makeeng'aany. ¹⁸ Kunyi, māchē ōyēbchinē yit
ng'aleek ām kēēlto nyēē karaam, kuuyu nyoo yēyiisyēē
kiyēē boonto, +/mākēētāsīy ake, nto nyoo māyēyi-
isyēē, +/mākiinēmūnēē mbo kiyēē isōōtē kule boonto." [†]

Ng'oo :nyēē tuubchēē Yēesu nyēbo man?

(Mataayo 12:46-50; Māārko 3:31-35)

¹⁹ Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēesu kwoomchinē bi-
iko lōkōōywēk, kuyit :kaamet ākoo mbo ng'ee-
taabkaamet. Nteenee kimēēmuuchē kut kuba kō
wōloo kimii :Yēesu kuuyu kikiikiich keey :biiko miisin.
²⁰ Yooto, /kēēmwoochi Yēesu kule, "Mii :koomēt āk
mbo ng'eetaabkoomēt kukuuriing' ām saang'
kumāchē kukasing'." ²¹ Kukētyi :Yēesu bichoo kule,
"Chii ake tukul nyoo kāsē ng'ālyoontēetaab Yēyiin
ankuyey kuu wōloo māktooy :Yēyiin nyēē moomo nto
ku ng'eetaabiya." [‡]

Kiyey :Yēesu kuteeman :wusōōnēēt āk bēēko

(Mataayo 8:23-27; Māārko 4:35-41)

²² Nto mii bēsyēēt ake, kulaany :Yēesu ākoo rubiikyii
mwēēnkēēt ānkumwoochi rubiik kutākyi mwēēnkēēt
biitēēt nyiin ake. ²³ Kumii kwooytōōs, kunam Yēesu
:rwoonik. Kutākumii rwoō, kuchō :wusōōnēēt nyēē
nyikiis ānkuwus bēēko kusyōōlchi mwēēng' kut kimii

† 8:14 1Tēm. 6:9-10 †† 8:16 Mat. 5:15; Luuka 11:33 ‡ 8:17
Mat. 10:26; Luuka 12:2 †† 8:18 Mat. 25:29; Luuka 19:26 ‡‡ 8:21
Luuka 11:28

:mwēēnkēēt wokuling'tooy. ²⁴ Yu kakas :rubiik kuu ny-
ooto, kuba yēē kimii :Yēesu ankoong'et kule, "Moko-
ryoontēēt, Mokoryoontēēt, ing'et! Ntēē kākēēbēku!"
Kung'et :Yēesu ānkōōburyoong'to wusōōnēēt āk
bēēko. Kuteeman :wusōōnēēt āk bēēko areet akeenke.
^{‡‡}

²⁵ Yooto, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule,
"-Mōōkoosēēnoo keey?" Kinam kuut rubiik ānkumuuyo
miisin ankuteebē keey kule, "Chii nee :chiito nyi ibury-
oong'tooy mbo wusōōnēēt āk bēēko ānkukāsīyē?" ^{‡‡}

Kiisooob :Yēesu chii nyēbo tāmirmirooy chēē miyootēch

(Mataayo 8:28-34; Māārko 5:1-20)

²⁶ Kuyit :Yēesu biitēēt nyiin ake nyēbo yēēmēetaab
Kataara, ²⁷ Yu kāloong'unēē :Yēesu mwēēng', kuchō
:chiito ake nyēē kimii kibchuraat nyēē kikiikooyiimaan
*:tāmirmirook chēē miyootēch ām bēsyōōs chēē
chaang'. Kiminyootē :chiichoo kochonkoos chēē
/kikēēmuchinē biiko. ²⁸ Yu kayit yēē kimii :Yēesu,
kōōnchō ānkōōryookyi keey ng'wēny, ānkubōloobōl
kule, "Imāchēēnoo nee oō, Yēesu Lakwataab Yēyiin ny-
oo Iyweyaat? Āsooyiing' kule '-meenyalilaa." ²⁹ Kim-
wooyē :chiichoo kuu nyooto, kuuyu kimii :Yēesu
kōōbēbēetooy tāmirmirook chēē miyootēch choo kiki-
ikooyiimset. /Kikiikeratee chiichoo nyōrōōrōōnik ākoo
tiinkēēnik kule simām wēy, nteenee king'ētyēē tukul
ankusoor suurkwēēn.

³⁰ Kuteebēē :Yēesu chiichoo kule, "/Kēēkuurēēni-
ing' ng'oo?" Kumwooy kule, "/Kēēkuurēēnoo 'Lukēēt.'"
Kimwooy kuu nyooto, kuuyu kiboonto lukēetaab
tāmirmirook chēē miyootēch. ³¹ Kisaaysaay :tāmīr-
miroochoo Yēesu kumakwet icheck kuba wōlēē
+mābokunyāliil kibchuulyo.

³² Kimii :ākwootiit nyēbo tōōrōōk yēbo lekemeet ake
nyēē kilēēkitēē yooto. Kusoom :tāmirmiroochoo Yēesu
kuchāmchi icheck bokōōwut tōōrōōchoo. Kuchāmchi
:Yēesu. ³³ Kuchuwunee :tāmirmiroochoo chiichoo
ānkōōwut tōōrōōchoo. Yooto, kōōtiiriis :tōōrōōchoo
kōōtuultēē keey lekem ānkubokutōōrchi keey tōōliil
kuliny :bēēko ānkubēk! ³⁴ Kukāsē :biiko chēē kiriibē
tōōrōōchoo kuu nyooto, kumwēy ānkubokwaamtaat
kiyēē kiyeyakay ām rōōrōōkiisyēk tukul āk kiriring'.

³⁵ Kuba :biiko yooto bokukas kiyēē kaakuyeyakay.
Kuyitē, kunyōōru chiichoo kikiikooyiimset :tāmīr-
mirook chēē miyootēch kukaakukaramiit ānkoolaakaat
ānkumii kēēbuurto keey Yēesu. Kimuuyo :bichoo mi-
isin yu kakas kiyēē kiyeyakay.

³⁶ /Kēērārchi bichoo wōlēē /kākiisooobto chiichoo.

³⁷ Yu kakas :bichoo kuu nyooto, kumwoochi Yēesu
kung'etee saang'aata, kuuyu kikiikumuyoy miisin.
Kung'et :Yēesu ākoo rubiikyii kumāchē kooyeey bi-
itēēt nyoo kākwoonēē. ³⁸ Nto baanta nyoo kāng'ēētyo,
kusaaysaay :chiichoo /kākiisooobē kule kubeeta keey
tukul. Nteenee kimwoochi :Yēesu kule, ³⁹ "Iwē
kāng'uung' ankuweemwaayte kiyēē kāākuyēwuung'
:Yēyiin." Nto mii yoo, kung'ēētyo ankuba. Kiwo :chi-

‡‡† 8:24 Tyēēn. 89:9 ‡‡‡ 8:25 Mat. 14:31 § Mwooyē :siru-
utēk alake kule, 'Kerkeesa' nto 'Keraasa'. §† 8:28 Māārko 3:11

ichoo ankuwokwaamtaat ng'aleechaa am wōlooto tukul.

Sobē :chii nyoo ikoosēē keey Yēesu

(Mataayo 9:18-26; Māārko 5:21-43)

⁴⁰ Yu kayit :Yēesu ākoo rubiikyii biitooonoto kibēētii, kutorooch :biiko chēē kimii kukānyiiisye. ⁴¹ Kimii :chiito ake yooto nyēē /kikēēkuurēē Chāyirō nyēē ki kāāntōōyiintēētaab *kōōtaab saayeet. Kiboonto :boontoonoo chēēbnyii nyēbo kēnyiiisyeēk taman āk āyēēng'. Ki lakwanyii :nyooto baateey. Kimnyaanaat :lakwanaa nyēē kikiikukasakay miisin. Kikutunyēē :boontoonoo taayeetaab Yēesu ānkuriirchi kuwēēto keey kanyii. Kucham :Yēesu.

Kikiikiichaataat :biiko Yēesu miisin yooto kubēētii.

⁴³ Kimii :nkinee koorkēēt ake baanaa nyēē kikiikumnyaan am kēnyiiisyeēk taman āk āyēēng' kusāyē :korotii. Kikiikōōbootyi tukuukyii tukul cheesaaakitiisyeēk āmāsobē. ⁴⁴ Kuchōōnēē :koorkoonoo lēt ānkutiiny *maaseekaab kotootyēētaab sireetaab Yēesu. Yu kātiiny maaseechaa, kōōyyoong'iis :korotiik!

⁴⁵ Yooto kumwooy :Yēesu kule, "Ng'oo nyi kākutiinyo?" Kutuuch keey :chii ake tukul. Kumwoochi :Bētērō Yēesu kule, "Mokoryoontēēt, ikāsē oob kule keekiich keey :biiko am yēē imiitē?" ⁴⁶ Kukētyi :Yēesu kule, "Ānkētē man kule kākutiinyo :chii, kuuyu kākūyēyēiis :kāāmuukēywēēkyuu." †

⁴⁷ Yu kakas :koorkoonoo kule kākōōnkēt :Yēesu kiyēē kaakuyeyakay, kumuy kut kubōōtānē. Kuwo ānkukutunyēē taayeetaab Yēesu ānkumwoochi kiyēē keesach sukutiiny siraanaa āk wōlēē kāsobto areet akeenke. ⁴⁸ Kumwoochi :Yēesu kule, "Kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey ii, chēē, 'kēēsob. Kunyoo, iwēētē bāybooyyēt." ††

⁴⁹ Kutākumii :Yēesu kung'āloolē, kuyitu :chiito ake nyēē kichōōnēē kaab Chāyirō ānkumwoochi Chāyirō kule, "Boontēēt, -mateeyiim kāānēētiintēēt, ntēē kaakung'et :lakwang'uung'!" ⁵⁰ Kisil yit Yēesu :ng'aleechaa. Yooto, kumwoochi kwaaniitaab lakwanaa kule, "-Mēēmuy, nteenee ikaaseena keey baateey. Mākusob :leekweet."

⁵¹ Yu kabokuyit :icheek tukul kaab Chāyirō, kumwooy :Yēesu kule, "-Mēēwut :chii ake tukul kōyi mii :lakwani. Āmāchē baateey Bētērō, Yoowaana, Yāākōbō āk sikiikaab leekweet." ⁵² Ki chaang' :biiko kayaata chēē kiritōōs ānkōōnchōōytōōs. Kumwoochi :Yēesu bichooto kule, "-Mātōōriiryē! Manaame :lakwani nteenee mii kāruchi keey." ⁵³ Kiroorchi :bichoo Yēesu kuuyu kinkētē :icheek kule kaakume man :leekweet. ⁵⁴ Kuwo :Yēesu yēē kimii :lakwanaa ankunam āwut ānkukuur kule, "Chēēmining', ing'eat!" ⁵⁵ Yooto bakeenke kusob :chēēboo. Kung'eat kōōyyo. Kumwaayta :Yēesu /keebay lakwanaa. ⁵⁶ Kiilat :kwaan āk kaamet. Nteenee kichiich :Yēesu icheek kumāmwoochi chii ake tukul kiyēē kaakuyeyakay.

Kiiyookto :Yēesu rubiikyii taman āk āyēēng'

(Mataayo 10:5-15; Māārko 6:7-13)

9 Nto mii bēsyēēt ake, kukuur :Yēesu rubiikyii taman āk āyēēng' ānkumwoochi kule, "Kāākōōnook kāāmuukēywēēk chēē ōbēbēētēē *tāmirmirook tukul chēē miyootēch ānkōōsoob biiko chēē mnyoontōōs. ² Kunyoo, boo-amtaate lōkōōywēkaab Bāytooyiisyeētaab Yēyiin ānkōōsoobootē biiko."

³ Kumanaaba :rubiichoo, kōō-āmiisēē :Yēesu ng'aleechu kule, "-Moonamaate kiy ake tukul am baani. Manam :chii kirōk, lool, āmnyoo, beesaan nto ku sira. ⁴ Yoo kōōruutoochi kayta ake, ōbuur yooto kut ōng'ētyēē saang'aa. ⁵ Nto yoo kooyit saang'ta ake, amatoroochaak :biikaab saang'aa, olelekte tēērtit am kwēyōōnikwook ānkōōbēēchi keey kōōboor kule tākōōbuurto ng'ōōkisng'waa." ††

⁶ Yu keewaany :Yēesu kōō-āmiisēē rubiikyii ng'aleechaa, kubeesyetaate soong'wēkaab kōōroonoto kwoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch ānkōōsoobootē biiko chēē mnyoontōōs. ††

Kyaam mēt :Ērōōtē kule ki ng'oo Yēesu?

(Mataayo 14:1-2; Māārko 6:14-16)

⁷ Kiyityi Bāytooyiintēēt *Ērōōtē :ng'aleek chēē kimii :Yēesu kuyēyē. Kimwooyē :biiko alake kule ki Bātisāniintēēt Yoowaana :Yēesu nyēē kaakung'eete meet.

⁸ Kimwooyē :alake kule *Eliya :nyoo, nto alak, kumwooyē kule, "Wōōrkooyoontēēt ake :nyoo nyēē wuu *wōōrkooyik choo kibo kēny nyēē kākōōyēēw." ††† †††

⁹ Kumwooy :Ērōōtē kule, "Ntēē kyāābērē kyaachwente mētitaab Yoowaana. So, ng'oo :ake subak nyi mii kuyēyē ng'aleechu tukul?" Kiboty :tonkoy. Yooto, kumach kule kōōnkēt chiichooto. ⁵

Kibay :Yēesu biiko chēē kikēēyētēē kisyēērōōk muut

(Mataayo 14:13-21; Māārko 6:30-44; Yoowaana 6:1-13)

¹⁰ Yu kēēyēēw :lēbkēēyichoo /kikiiyooktooy, kumwoochi Yēesu kiyēē kibokuyey.

Kung'eat :Yēesu ākoo rubiikyii kumāchē kuba yēē kimālēēkitēē :chii ake tukul. Kibeete mwēēnkēēt kutākyi keey *kiriinkēētaab Beetsaayta. ††

¹¹ Yu kēēnkēt :biiko kule kākūwo :Yēesu, kurub inee koosaab sakaramteetaab tōōliilēēt. Yu kayit :Yēesu sakaramteet, kooneet bichooto kiyēē rubtooy keey āk Bāytooyiisyeētaab Yēyiin ānkōōsoob choo kimāchē /kisoob.

¹² Kumii :kōōrēēt wokwiimēnē, kubēēchi :rubiik ānkumwoochi kule, "Mwoochi bichu bokucheeng'aat kiyēē kaam āk wōlēē mākuruyoo kwēēmowuuni am soong'wēchu lēēkitēē yuutēy. Kuuyu, māmii kiyēē imuuchē kwaam am suurkwēēnooni." ¹³ Kukētyi :Yēesu rubiichoo kule, "Ōkoochi :akweek kiyēē kaam." Kumwooy :rubiik kule, "Imiitē imwooyē nee? Ntēē kēēboon-

† 8:46 Luuka 6:19 †† 8:48 Luuka 7:50

‡ 9:3 Luuka 22:35 †† 9:5 Yēyuu. 13:51 †† 9:6 Luuka 10:1-12 ††† 9:8 Māārko 8:28 ††† 9:8 Mat. 16:14 § 9:9 Luuka 23:8 †† 9:10 Luuka 6:13; 10:17

tē mukaatiinek muut āk *burburiinēk āyēēng' baateey. Māyēmē :choo /keebayee bichu. Kyoolēē nee āmit chēē sukuyem biich chēē tēē chu?" ¹⁴ Ki chaang' :bi-chooto miisin nyēē kikēēytēē kisyēērōōk muut. Kumwoochi :Yēēsu kule, "Otet kōōbuurootēē konom."
¹⁵ Kutet :rubiik biiko kōōbuuroot kuu nyooto. ¹⁶ Kunam :Yēēsu mukaatiinechaa āk burburiinēchoo, kukas barak ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Nto yityo, kubcheyaabchey mukaatiinek ākoo burburiinēk ānkōōkoochi rubiik kubchēchinoot bichoo. ¹⁷ Kyoomiis :biiko kut kubiyooŋ' iis. /Kikiiruruuch āmiik chēē king'ēt koonyiit kērēbōōsyēk taman āk āyēēng'. †

King'oonkyi :Yēyiin Bētērō kule ki ng'oo :Yēēsu
 (Mataayo 16:13-20; Māārko 8:27-31)

¹⁸ Kimii :yēē kisaay :Yēēsu kuboonto keey ākoo rubiikyii nkit. Nto mii yoo, kuteebee rubiik kule, "Mwooyē :biiko kule anii ku ng'oo?" ^{††19} Kukētyi :rubiik kule, "Mwooyē :biiko alake kule inyiing' Bātisāniintēēt Yoowaana nto *Eliiya. Nto alak kumwooyē kule inyiing' akeenke ām *wōōrkooyik choo kikiikubēk nyēē kaakung'eetee meet." †
²⁰ Kulēēnchi :Yēēsu rubiik, "Nto akweek ōbērē anii ku ng'oo?" Kulēēnchi :Bētērō, "Inyiing' ku *Kāārārookiintēēt nyēē kāākōōyookwēēch :Yēyiin." ^{††21} Yu kāmwooy :Bētērō kuu nyooto, kōōkiimchi :Yēēsu icheek masimkumwaaytaat ng'aleechaa. ^{††22} Kumwoochi subak kule, "Ākoy kubuntēē *Wēritaab Chii nyāliluutēk chēē chaang'. Makutay :booyik, mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiruutēk. Nto subak +/makeebakach nto miitē bēsyēētaab sōmōk /kiing'ee-tee meet." ^{†††}

Wuuyinto nyēē buntēē :rubiintēētaab Yēēsu
 (Mataayo 16:24-28; Māārko 8:34—9:1)

²³ Kutas taay :Yēēsu kumwoochi rubiichoo āk biiko chēē kimii yooto kule, "Chii ake tukul nyoo mächē ku-rub ng'aleekyuu, kutay kiyēē mächē :mooyēenyii āmānyōkōriitu meet ^{†††} ākookoy. Yoo kaakucham kuyey kuu nyooto, kuruba. ^{††24} Nyoo kāyēētyi keey so-boontaab kōōrooni, mākōōboot soboonnyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonnyii ām kōōrooni kubo anii, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo. ^{††25} Kā-roomnyo nee nyēē nyōōru :chii yoo kēētukuulchi keey tukuul tukul ām kōōrēēt ānkōōboot soboonnyii bo kibchuulyo?"
²⁶ Kimwoochi subak :Yēēsu biiko kule, "Chii ake tukul nyoo kataya āk ng'aleekyuu, +maatay :nkanii, *Wēritaab Chii, bēsyoonoo āchōōnii ām lēbkēēyyēnyuu āk nyēbo Baaba ākoo nyēbo malayikaanikyii. ^{†††27} !Kāām-

† 9:17 Luuka 15:32-39 †† 9:18 Luuka 5:16 † 9:19 Mat. 14:1-2; Māārko 6:14-15; Luuka 9:7-8 †† 9:20 Luuka 22:67; Yoowa. 6:68-69 †† 9:21 Māārko 9:9 ††† 9:22 Luuka 17:25; 24:6-7 ††† Yoo /kākēēwēēkyiin yuutēyū ng'ālyoo āk ng'ālyoo kumwooyē kule 'ankunam murtooywoontēēnyii'. Ām bēsyōōsyēchooto, ki yoo kana-maat :chiito murtooywoontēēt kōōbooru kule miitē /bokēēbākāchē. § 9:23 1Bēt. 2:21 §† 9:24 Mat. 10:38-39; Luuka 14:27 ††† 9:26 Luuka 12:9; 2Tēm. 1:8; 2:12

woowook, mii :biiko alake yu chēē mābēku kumanaakas Bāytooyiisyēētaab Yēyiin."

Kiweek :eertaab Yēēsu
 (Mataayo 17:1-8; Māārko 9:2-8)

²⁸ Nto yu kābēk :bēsyōōsyēk chēē mächē kuyitē sisiit kukāmwooy :Yēēsu ng'aleechaa, kukuur rubiikyii sōmōk: Bētērō, Yoowaana ākoo Yāākōbō. Kuwēēto keey rubiichoo ākoy tulwēēt ake barak wokusaay.
²⁹ Kumii :Yēēsu kusooyē, kuweek :eernyii koolekecheech miisin. Kuwēēkiis :nkicheek sirook chēē kiiloochē kuleelakiitu kule mang'! ^{§†}
³⁰ Kutook *Muusa ākoo *Eliiya ām lēbkēēyyēētaab Yēyiin ankung'alaal :tukwaay āk Yēēsu. King'ālōolēē ru-utooynyii nyēē kimii wokuyityiintōōs ām Yēērusālēm. ^{§††}
³² Yu king'ālōolēē :Yēēsu ākoo mbo Muusa, kikiikunam :rwoonik Bētērō āk rubiik chuut āyēēng'. Nto bērē kukās, kukas Yēēsu kukeelaambuuch :lēbkēēyyēēt ānkiboonto keey mbo Muusa. ^{††33} Yu keeteryeech :Muusa ākoo Eliiya ng'aleekwaa kumächē kuba, kumwoochi :Bētērō Yēēsu kule, "Mokoryoontēēt, karaam yu kēēmiitē yu. Kany keeyte kēryōōsyēk sōmōk, ny-eeng'uuung', nyēbo Muusa ākoo nyēbo Eliiya." Kimēēnkēt :Bētērō kiyēē kimwooyē.
³⁴ Kutākumii :Bētērō kung'ālōolēē, koolaambuuch nkicheek :boolteet. Kimuuyo :icheek miisin. ³⁵ Yooto, kuchōōnēē :kuutiit booltaanaa nyēē mwooyē kule, "Lakwanyuu :nyi nyēē āchāmē. ^{§†} Kunyoo, ōkāsyi kiyēē mwooyē." ^{§††}
³⁶ Yu bēku :ng'aleechaa, ki Yēēsu nkit āk rubiichoo chēē kimii yooto. Kisiista :rubiichoo ng'aleechaa kiyēyāktōōs nyēē mānāātwekyi chii ake tukul ākoy bēsyēēt ake. ^{§††} ^{§§§}

Imuuchāktōōs :kiy ake tukul ām chii nyoo ikoosēē keey Yēyiin
 (Mataayo 17:14-18; Māārko 9:14-27)

³⁷ Yu kāyēēkunēē, kukāākurēkunēē :Yēēsu ākoo rubiichoo ki sōmōk lekem, kutōrōōk :biiko chēē chaang'.
³⁸ Kooteeyee keey :chiito ake ām kwēēnuutaab bi-chooto kule, "Kāānēētiintēēt, mii yu :wēriinyuu anku lakwanyuu nyooto baateey. ³⁹ Tēryēkyinē * :tāmir-miryēēt nyēē miyaat kwaak. Yoo kātēryēkyi, kōōnchōōyē, kōōsōrsēētē ānkukābusē. Ryooksētē nyēē miyaat āmāwuntooy areet akeenke.
⁴⁰ !Kwāātēēchi rubiikuuk kōōbēbēētoochi tāmiriryoonoo, nteenee maneemuuch."
⁴¹ Yooto, kumwooy :Yēēsu kule, "Kunuurēch sōō, :bi-iko alake nyēē tyaa. Nto yu manookaaseenaa keey! +Māābuurtook ānkāāmuytoochook ākoy āyu?" Yooto, kumwoochi kwaaniitaab wēērooto kule, "Imutu baa wēērooto."

§† 9:29 Luuka 5:16 §†† 9:30-31 Luuka 24:25-27, 44-46; Yēyuut. 26:22-23 §† 9:32 Yoowa. 1:14 §† Mwooyē :siruutēk alake kule 'nyēē kyaakwey'. §§† 9:35 Kiruu. 18:15; Isa. 42:1; Mat. 3:17; 12:18; Māārko 1:11; Luuka 3:22 §§† 9:36 2Bēt. 1:16-18 §§§ 9:36 Luuka 9:21

⁴² Kumii /kiimutu wēeriit, kutēryēkyi :tāmirmiry-oonoo ānkōōsōrsēēt. Kōōbēbēeto :Yēesu tāmirmiry-oonoo miyaat kung'eetee wēeroo. Yooto, kusob :wēeroo bakeenke /ānkēēkētyi kwaan.

⁴³ Kiilat :biiko tukul choo kimii yooto, yu kakas wōlēē kiwuu :kāamuukēyēwēēkaab Yēyiin.

King'alaalee :Yēesu subak meenyii āk ng'eteetaab meet

(Mataayo 17:22-23; Māārko 9:30-32)

Kumii :biiko tākōōlātē tukuuk chēē kiikuyeyaan :Yēesu, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, ⁴⁴ "Āmāchē ōyēbchi yiit kiyēē āmiitē wāāmwoowook ānkōōnām-tooy mēt. Mii /bokiiyokoochinē *Wēritaab Chii āwun-nyēkaab biikaab kōōrooni." ⁴⁵ Mānēēnkēt :rubiik kiyēē kimii kumwooyē :Yēesu. Kiiyeelaat, nteenee kinyōkōri-itu kuteebēe Yēesu. † ††

Ng'oo :nyēē wōō?

(Mataayo 18:1-5; Māārko 9:33-37)

⁴⁶ Kutoow :rubiik kumooyo wōōyinto. ⁴⁷ Nteenee kōōnkēt :Yēesu kiyēē kimii kumooytōōs :icheek. Yooto, kōōyyoong'tēē leekweet ake yēē kimii :inee ānkum-woochi rubiikyii kule, ⁴⁸ "Chii ake tukul nyoo kataach leekwa kuuyu nyeenyuu :lakwanaa, kaakutaacha anii. Nto yoo kataacha, kaakutaach Yēyiin nyoo kiiyookwoo. Wuu nyooto, nyoo yibē keey ng'wēny ām akweek, ku nyooto :nyēē wōō." † ††

Nyoo mākwilook ku nyēēng'woong'

(Māārko 9:38-40)

⁴⁹ Kimwoochi :Yoowaana Yēesu kule, "Mokoryoontēēt, kimii :chiito ake nyēē kikeekas kōōbēbēētooy *tāmirmirook chēē miyootēch kuyēyiisyēē kaayneeng'uung'. Yooto, keeyeetee chiichoo kuyey kuu nyooto, kuuyu kimā rubiintēēng'uung' ake."

⁵⁰ Kukētyi :Yēesu kule, "-Mooyeetee, kuuyu chii nyoo mākwilook ku nyēēng'woong'." † †

Mēērook /kēēyookunēē miyootyēēt ake, ake

⁵¹ Yu kikiikuriikyii Yēesu :bēsyoōsyēkyii chēē +/mākēēyibēē kuwo kibkōōnkōy, kuwo ākoo rubiikyii nyēē kaakurat moo kutākyinē keey Yēerusālēēm. ††

⁵² Kumii kwiimēnē :kōōrēēt kikiikuriich :Yēesu ākoo rubiichoo saang'ta ake ām kōōrēētaab *Samaaryaa. Kōōyookto biiko alak kuba ākoy saang'aa bokukāsyi bārooyinto wōlēē sukōōmuunyēē. †††⁵³ Nto yu kayit :bichoo wōlooto, kutay :biikaab saang'aata kutorooch, kuuyu kimii kuwēētii *Kōōtaab Yēyiin ām Yēerusālēēm.

⁵⁴ Yu kāmwooy :bichoo /kākiiyooktooy kule kātāyiis :biikaab saang'aa, kumwoochi :Yāākōbō ākoo Yoowaana Yēesu kule, "Mokoryoontēēt, +makeeyeyee nee bichoo ēē? Ara kēēmwoochi Yēyiin kutōōrchi iileet kōōmukuus ēē, nto nee?" ⁵⁵ Kuweech keey :Yēesu

† 9:45 Luuka 9:21-22 †† 9:45 Luuka 18:34 † 9:48 Luuka 22:24-26 †† 9:48 Mat. 10:40; 22:26 †† 9:50 Mat. 12:30; Luuka 11:23 ††† 9:51 Māārko 10:1; Luuka 9:31; 24:50-51; Yēyuut. 9:1, 22 ††† 9:52 Luuka 10:33 † 9:54 2Bāy. 1:9-16

ānkōōburyoong'to rubiichoo āyēēng'. ⁵⁶ Nto mii yoo, kutākyi keey saang'ta ake.

Wuuy :kēēltaab Yēesu

(Mataayo 8:19-22)

⁵⁷ Nto mii bēsyoēēt ake, kumii kēēltaab too kubēētii, kumwoochi :chiito ake Yēesu kule, "Ārubiing' :anii ānkoo 'kēēwē ānō!" ⁵⁸ Kukētyi :Yēesu chiichoo kule, "Boonto kimōkōyiinēk wōlēē minyē ānkuboonto nkicheek :tāriitēk wōlēē minyē, nteenee māboonto *Wēritaab Chii wōlēē imuunyēē."

⁵⁹ Kukuur :Yēesu chiito ake chokuyēk rubiintēenyii ake, nteenee kumwoochi :chiichoo Yēesu kule, "Mokoryoontēēt, kany kut amuy baaba, nto ārubiing'."

⁶⁰ Kukētyi :Yēesu chiichoo kule, "Ikany kumuy keey :muuswēk ankiirubwaa, nteenee ichōō :inyiing' chee-amtaate lōkōōywēkaab Bāytooyiisyēētaab Yēyiin." ††

⁶¹ Kumwoochi :nkinee chiito ake subak Yēesu kule, "Āwēy, Mokoryoontēēt, āmiitē :nkanii āchōōnii, nteenee kany kurook wāā-āmiis biiko ām kaa." ⁶² Kukētyi :Yēesu nyoo kule, "Chii nyoo tēbēnē mōkōōnkē ānkukusē lēt, kumānyoolchinē Bāytooyiisyēētaab Yēyiin." †††

Kiiyookto :Yēesu rubiikyii alak tāmānwookik tisab

10 Nto mii yoo, kukwey :Mokoryoontēēt Yēesu rubiik alak chēē kiyitē tāmānwookik tisab †† kumāchē kōōyookto simkoonto. Kimāchē kule kubee-taate ayēēng' ayēēng' ākoy kiriinkōōsyēk āk soong'wēk tukul chēē kikiikuchōb :inee kuruutoochi lē-tuunoo.

² Kumānāāng'ēētyo :rubiik, kōō-āmiisēē :Yēesu ng'aleechu, "Wōō :kēsiisyēēt, nteenee ng'eri :kēsiik. Kunyoo, ōsoom kutās :chiitaab yiisyēēt biiko alak. †††

³ Ōnkēt kule okerkeeye kēēchiir chēē iwēērē suuyiik kwēēn. ††⁴ Manam :chii beesyaa nto lool nto mbo kwēyōōnik alak, amookaayaate keey ām kēēltaab too. ††

⁵ Yoo kōōwut kayta ake tukul, ōmwoochi biikaab kayaata kule, 'Ōnyōōru bēurto!' ⁶ Yoo yēmāktōōs kunyōōr :bichoo bēuroo, mākunyōōr. Nto yoo māyēmāktōōs, mākōōyēēchook :bēuroo. †††

⁷ Nto yoo kōōwut saang'ta ake /ankeetoroochaak ām kayta ake, -mōōlumootēē koorin chēē chaang'. Ō-āmē ānkōōyyēē kiyēē kākōōnook :biikaab kayaata kuuyu yēmē :chii nyoo kākūbirto nkuruukyii /kiikoochi kiy. †††⁹ Ōsoob chēē mnyoontōōs ānkōōmwoochinē biiko kule, 'Kākūyityook :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.'

¹⁰ Nteenee yoo katay :biikaab *kiriinkēēt ake kutoroochaak, ōng'ēētyē ānkōōbēēchi keey. Ōmwoochi biikaab kiriinkoonoo kule, ¹¹ 'Kiibuukwook tēertitaab kiriinkēēng'woong' nyi mii kērēēnkōōkyoo sōōsōōtēē keey, nteenee māchāktōōs ōnkētē kule kaakuriik :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.' †††¹² !Kāmwoowook, +/māki-

†† 9:60 Mat. 8:21-22 ††† 9:62 Filib. 3:13 †† Tāsyinē :sirutēk alake ng'aleechu 'āk āyēēng'. ††† 10:2 Mat. 9:37-38 †† 10:3 Mat. 10:16 †† 10:4 2Bāy. 4:29; Luuka 22:35 ††† 10:6 Luuka 2:14 ††† 10:7-8 1Kōōr. 9:6-14; 1Tēm. 5:18 ††† 10:11 Yēyuut. 13:51

ing'woonchi biikaab kiriinkoonooto miisin kusiir mbo ng'wooninto nyēē mākunyōōr :biikaab *kiriinkēētaab Sōtōm ām bēsyoonoo itiiilchinē :Yēyiin ng'aleek biiko ām kōōrēēt." † ††

Ng'wooninto nyēē mākunyōōr :kiriinkōōsyēk choo kitay Yēēsu
(Mataayo 11:20-24)

¹³ Kutas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Kiri-inkōōsyēkaab Koorasiin ākoo Beetsaayta, wuusyō! Tyaa sōō, :ng'wooninto nyēē mii kukānyoonwook akweek choo kyāāyēwook ng'al chēbo kwōng'uut. Nto ki biikaab Tiirō nto ku chēbo Sitōōn :chēē /kikēyēchinē ng'aleechaa bo kwōng'uut, nto kiikōōbuurēē ayaanteet ankoolaach sirook chēē ibooru kule kookuweek ām miyootyēēt nyēē kōboonto. ¹⁴ Lēyyē, mākunyōōr :biikwook ng'wooninto nyēē siirē nyoo mākunyōōr :biikaab Tiirō ākoo Sitōōn bēsyoonoo itiiilchinē :Yēyiin biiko ng'al ām kōōrēēt. ¹⁵ Nto akweek biikaab Kaabernaam ii, ōbērē +moobe :nkakweek kibkōōnkōy ēē? Acha, +moobe ng'wēny! ††

¹⁶ Chii ake tukul nyoo kākāswook kukāākukāswoo. Nto nyoo katayaak, kukaakutaya. Nto nyoo kaakutaya, kukaakutay Yēyiin nyoo kiiyookwoo." ††

Kiyēē māchāktōōs koong'reech rubiik

¹⁷ Nto yu kābokōōyēēw :rubiichoo ki tāmānwookik ti-sab, kumwoochi Yēēsu ām ng'erekweek kule, "Mokoryoontēēt! Kās-wēēch ra :tāmirmirook chēē miyootēch, yoo kāākēyēyiisyēē kaayneeng'uung'." †††¹⁸ Kukētyi :Yēēsu kule, "Man sinee kāswook. Kwaakas /kēēwunuku Syeetaani kōōsuuwunēē barak kuu iilat nyēē kārārāk. †††

¹⁹ Kāākōōnook kāāmuukēywēēk chēē ōtoortoorēē ēērēēnōōk āk kēnyēyēyēk ānkōōsyēēntēē kāāmuukēywēēk tukul chēbo Syeetaani. ²⁰ !Kāāmwoowook, -mōōng'ērēēkiisyē kule kāswook :tāmirmirook chēē miyootēch, nteenee ōng'ērēēkiisyē, kuuyu sirootiin :kooyndōōkwook ām Kaab Yēyiin." ††

Ibēruurootiin :choo kōōkōōnkēt wōlēē wuu :Yēyiin
(Mataayo 11:25-27; 13:16-17)

²¹ Yooto kōōnyiiyti :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Yēēsu ng'erekweek. Kusilto Yēyiin kumwooyē kule, "Achāmtiing' inyiiing' Baaba Yēyiin, nyoo ibāwu barak āk ng'wēny, kuuyu 'kwēēboorchi biiko choo yibē keey ng'wēny kiyēē iwunyēē biiko choo isōōtē kule inkētē chēē chaang' ānkung'oomēch. Kōōnkōy, Baaba, kuuyu wuu nyooto :wōlēē imāktooy :inyiiing'. ²² Kikōōnoo :Baaba kiy ake tukul nyēē āboontē. Baaba nkit :nyēē inkētē wōlēē wuu :lakwanyii, āmēēbērē mii subak :chii nyēē inkētē wōlēē wuu :Baaba, nteenee anii nkit ākoo biiko choo kyaakwey āboorchi :chēē inkētē." ††

† 10:12 Luuka 9:1-6 †† 10:12 Toowu. 19:24-28; Mat. 10:15 † 10:14 Isa. 23:1-16 †† 10:15 Isa. 14:13-15 †† 10:16 Mat. 10:40 ††† 10:17 Luuka 9:10 ††† 10:18 Isa. 14:12; Yoowa. 12:31; Ng'oong'. 12:9 § 10:19 Kiruu. 8:15; Māārkkō 16:18 †† 10:20

²³ Nto mii yoo, kuwēēkyi keey :Yēēsu rubiikyii ānkulēēnchi, "Ōbēruurootiin ām wōlēē mii :Yēyiin ām kiyēē kookas! ²⁴ !Kāāmwoowook, kiikukanyaana * :wōōrkooyikaab Yēyiin chēē chaang' āk bāytooyik kule nto kas ānkuyēbchi yit kiyēē ōmiitē :akweek ōkāsē ānkōōyēbchinē yit amanaakas." †††

Chiitaab Samaaryaa nyēē kilēēl :moo

²⁵ Nto mii yoo, chokutyem Yēēsu :kāānēētiintēēt ake nyēbo kiruutēk. Kiteebē kule, "Kāānēētiintēēt, māchāktōōs ayey nee sāānyōōru *soboontaab kibchulyo?" ††²⁶ Kukētyi :Yēēsu kule, "Mwooyē nee :kiruutēkaab Yēyiin choo kikōōnu * :Muusa?" ²⁷ Kukētyi :chiichoo kule, "Mwooyē kule icham Mokoryoontēēt Yēyiintēēng'uung' ām mooyēēt akeenke, soboonng'uung' tukul, nkuruukuuk tukul āk kāāsōōtēywēēkuuk tukul. †† Māchāktōōs mbo icham laatyēng'uung' kuu wōloo ichāmtōoy keey." †††²⁸ Kukētyi :Yēēsu chiichoo kule, "Wuu nyooto! Kunyi, yoo 'keeyey kuu nyooto, +mēēnyōōru soboonto." †††

²⁹ Kimāchē :chiichoo kōōboorchi biiko alak kule kichurtaat :inee. Kunyoo, kuteebē Yēēsu kule, "Ng'oo :laatyēenyuu ēē?"

³⁰ Kōōboorchinēē :Yēēsu chiichoo tyoonkōōchēēt kule, "Kimii bēsyēēt ake :chiito ake nyēē ki Yuutāyiin nyēē kiwēētēē Yēērusālēēm kurēktooy Yēērīkō. Kumii kēēltaab too kutuchi :sāsiik alake. Kibuutēē :sāsiichoo sirookyii ānkubirsēēt nyēē kitabakach ānkubākookyī kēēlto komos kukalyelta.

³¹ Kuchō * :kibkōōrōs ake. Nto bēē kukas chiichoo kimii kāru kēēlto komos, kumur taban ankukeeyta.

³² Kuchō subak :chiito ake nyēē kiyēētyēēchinē yisyyēēt ām *Kōōtaab Yēyiin. Yu kakas :nkinee nyoo chi-itkēy, kumur taban.

³³ Nto yityo, kuchō :chii nyēbo kōōrēētaab *Samaaryaa, nyēē kichōōnēē sikiryēēt. Nto bēē kukas chiichoo kuriiree. ³⁴ Kuwo yēē kimii ānkumāsyi ng'woowōōk, koonyaay ānkurātyi. Yu keewaany, kukālābchi sikiryēēt. Kikwēryoot ākoy kayta nyēē /kiki-imuuchē /kyaalee kiyēē /kyoomē āk rwoonto ānkōōbuurto keey.

³⁵ Yu kāyyēēkunēē, kōōnēm :chiichooto beesaanik ānkōōkoochi chiitaab kayta. Kimwoochi kule, 'Iriibwoo, baa, chiichi ākoy āyēēwu. Nto yoo kakeeytee :beesaanik chēē 'kēēriibēē chu kāākōōning', +māchāātāsuung' laatit nyēē imāchē yoo kāāchōō.' "

³⁶ Yu keewaany :Yēēsu kurār tyoonkōōchoonoo, kuteebē kāānēētiintonoo bo kiruutēk kule, "Yoo 'keekas ii, ng'oo ām bichuutēchu sōmōk :nyēē ki laatyēētaab chiichoo kibirē :sāsiik?" ³⁷ Kukēt :chiichoo kule, "Nyoo kiriiree." Kulēēnchi :Yēēsu chiichoo, "Man! Kunyoo, wēēbooru :nkinyiiing' kiisayta nyēē wuu nyooto."

Ng'oong'. 3:5; 20:12 ††† 10:21 Luuka 4:18; 1Kōōr. 1:26-29 †† 10:22 Mat. 11:27; 28:18; Yoowa. 1:18; 3:35; Yoowa. 10:15 ††† 10:24 Luuka 2:30-31; 1Bēt. 1:10-12 †† 10:25 Luuka 18:18 †† 10:27 Kiruu. 6:5 ††† 10:27 Laawi. 19:18 ††† 10:28 Laawi. 18:5; Mat. 19:17; Yoowa. 13:17; Room. 10:5 ††† 10:33 Mat. 10:5; Luuka 9:52; 17:11, 16; Yoowa. 4:9, 39-40; Yēyuut. 1:8; 8:1, 5, 14-17, 28; 9:31

Yēesu, Maariita āk Maaryaa

³⁸ Kitas taay :Yēesu ākoo rubiikyii ām baanng'waa ākoy saang'ta nyēē kiminyē :cheebyoosyeet ake nyēē /kikēēkuurēē Maariita. Yu kayit, kutorooch :cheebyoosyaanaa kuba kōōnyii. ^{†39} Kiboonto keey :Maariita cheebkaamet nyēē /kikēēkuurēē Maaryaa. Kwoomu :Yēesu lōkōōywēk, kimii :Maaryaa yēbo kērēēnkōōkyii kuyēbchinē yit kiyēē kiinēētē. ^{††}

⁴⁰ Nteenee kimii :Maariita kusuuysuuyēē ng'aleekaab āmiik. Nto tēē yoo, kuwo yēē kimii :Yēesu ānkulēēnchi, "Mokoryoontēēt! Nto yu kānyikisyoo :yiisyēētaab āmiik, kany chokuyēētyēēchoo :Maaryaa." ^{‡41} Kukētyi :Yēesu kule, "Maariita, ntēē imiitē iyiiimēē keey tukuuk chēē chaang', ⁴² nteenee, mii :kiito akeenke nyēē mächaktōōs /keeyey. Kaakukwey :Maaryaa kiy nyēē karaam nyēē mēēbērē /tākiinēmunēē." ^{‡‡}

Kiineet :Yēesu rubiikyii wōlēē /kēēsooytooy

(Mataayo 6:9-13; 7:7-11)

11 Kimii bēsyēēt ake yēē kisooyē :Yēesu. Yu keewaany, kuwēēchi :rubiintēēnyii ake ānkumwoochi kule, "Mokoryoontēēt, kēēmāchē 'ineeteech wōlēē /kēēsooytooy kuu wōloo kiinēētitooy :Bātisāniintēēt Yoowaana rubiik cheechii." ^{‡‡}

² Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, "Ōsooyē kule, 'Baaba Yēyiin, kutōrōriit :kaayneeng'uung', kuyit :bāytooyiisyēēng'uung'.

³ Ikōōnēēch kiyēē kyoomē ām bēsyēēt ake tukul.

⁴ Inyōōwēēch kaat ām choolwookātēēnyoo, kuu yoo kēēnyōōchinē kaat :nkacheek chii ake tukul nyoo choolwookēnchēēch.

Itiyyēēch /simakeekenteech.' " ^{‡‡‡}

⁵ Kutas taay :Yēesu takoonet rubiikyii kurubta keey ākoo saayeet kule, "Yoo kächōōnchiing' :toontēēt kwēēmooy, imuuchē wēēng'ēētiisyē kule, 'Laatyā, kāānyōōru toontēēt ēē, wē, āmāmii āmnyoo nyēē kaam. Kōōnoo, baa, mukaatiinek sōmōk.' ⁷ Imuuchē :laatyāanaang'uung' kukuuruung' ām kō kule, 'Kāākēēruuyē ākoo lēēkōōk kunyoo, -mēēmuuchē :chii takuyaat kurkeet kwēēmooy ku tēē nyi. Kunyi, māmii :wōlēē āyēētyēēchintiing'." ⁸ Yu keewaany :Yēesu tyoonkōōchoonoo, kumwoochi rubiikyii kule, "Kāāmwoowook, ānkoo ku choorweeng'uung' :chiichoo, mēēbērē makung'leet areet akeenke ānkukōōning' kiyēē 'kēēmāchē. Nteenee yoo 'keetas taay ing'ēētiisyē, mākuyootuung' kurkeet ām lētuunoo ānkukōōning' kiyēē 'kēēmāchē kuuyu !kēēmuytoochi. ^{‡‡‡}

⁹ Kunyoo, soomsē, /kēēkōōning', cheeng', inyōōru, ānkiing'ēētiisyē /kēēyootuung'. ¹⁰ Chii nyoo soomsē, /kiikoochinē, nyoo chēēng'sē, kunyōōru, nto nyoo ing'ēētiisyē, /kēēyootyiniē."

† 10:38 Yoowa. 11:1-2; 12:1-3 †† 10:39 Luuka 11:28; Yēyuut. 16:14 ‡ 10:40 Luuka 12:22, 29-31 †† 10:42 Tyēēn. 27:4 ‡‡ 11:1 Luuka 5:16 ‡‡‡ 11:4 Mat. 26:41; Māārko 14:38; Luuka 20:40, 46; 17:em. 6:9 ‡‡‡ 11:8 Luuka 18:5 § 11:9 Mat. 7:7

¹¹ Yu keewaany :Yēesu, kumwoochi rubiikyii kule, "Ātēēbēē chii ake tukul nyoo boonto leekwa kule ii, yoo kateeb :lakwanaa *burburyoontēēt, ikoochi eereen?

¹² Nto yoo kateeb mēkēyoo, ikoochi kēnēyoo? ¹³ Kunyi, yoo ōchāmē :akweek choo -mōōchurtootiin ōkoochi lōkōkwok tukuuk chēē kāroomēch ii, /keemwa nee nanyuun Kōōn nyoo mii kibkōōnkōy? Inēmu keey :nyoo miisin kukōōnook Tāmirmiryēēnyii, yoo kōōsoom."

Yēesu āk Syeetaani

(Mataayo 12:22-30; Māārko 3:22-27)

¹⁴ Nto mii bēsyēēt ake, kōōbēbēēto :Yēesu *tāmirmiryēēt nyēē miyaat nyēē kikiikuyey chiito ake kuna makay :kuut. Yu kēēbēbēēto tāmirmiryoonoo, kukaramiit :chiichoo ankung'alaal nyēē karaam. Kiilat :biiko ¹⁵ nteenee kumwooy :alake kule, "Ānkoo sinee imuuchē kōōbēbēēto tāmirmirook chēē miyootēch, kwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē mii :Bēēlsēbuul nyoo kāāyooong'iintēētaab tāmirmirook chēē miyootēch." ^{††} ^{†††}

¹⁶ Yooto kuteebee :alake Yēesu kumāchē kutyem kule, "Kiy nee :nyēbo kwōng'uut nyēē +meeyey sii-boorunēēnēēch kule iboontē kāāmuukēywēēk chēē kwoonēē kibkōōnkōy?" ^{†††17} Kuuyu kiinkētē :Yēesu kiyēē kimii :bichoo kōōsōōtē, kumwooy kule, "Yoo kaakubar keey :lukēētaab booryēēt nyēbo kōōrēēt ake, kuburyētē :kōōroonoo. Nto yoo kaakukwiil keey :kayta ake tukul, kuburyētē. ¹⁸ Ōmwooyē kule kikōōno anii :Bēēlsēbuul kāāmuukēywēēk chēē ākwētēē lukēēnyii. Nto kikiikukōōno, nto mii kubooryēē keey nkit. Nto yēē kāākubooryēē keey nkit, kuburyētē :bāytooyiisyēēnyii.

¹⁹ Nto yoo ākoo kāākukōōno anii :Bēēlsēbuul kāāmuukēywēēk, kukiikoochinē :ng'oo nkicheek rubiikwook kāāmuukēywēēk choo ibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch? Oteebee, baa, akweek kumwooy. ²⁰ Nteenee yēē ākoo ābēbēētooy :anii tāmirmirook chēē miyootēch ānku Yēyiin nyēē kōōnoo kāāmuukēywēēk chēē āyēētiisyēē, kōōbooru :yooto kule kāākuyityook :bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ²¹ Yoo mii :chii kanyii ānkukiimoot ānkutinyē kariikaab booryēēt chēē yēmootiin, kumāmii :chii nyēē imuuchē kubooryēē kut kōōnēmunēē tukuukyii. ^{†††22} Nto yoo kächō :ake nyēē kiimoot miisin ānkuboonto kariikaab booryēēt chēē kōōkōōlēch, kōōsyēēntooy chiichoo ānkōōnēmunēē kariikaab booryēēt tukul choo kāyēētēē keey ankubcheyta tukuuchoo kābāru.

²³ Chiito nyēē bāloo ku nyoo māmii komosnyuu. Nto chii ake tukul nyoo māyēētyēēchoo kiiruruuch tukuuk, ku inee :nyēē isērēētē." ^{††}

Iyēēchinē chiito :tāmirmiryēēt nyēē miyaat

(Mataayo 12:43-45)

²⁴ Kimwooy Yēesu subak kule, "Yoo /kāākiiibēbēēto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat kuchuwunee chiito, makooombakaatee suurkwēēnēēt nyēē kilay :asiis

†† 11:15 Mat. 9:32-34 ††† 11:15 Mat. 9:34 ‡† 11:16 Mat. 12:38-39; Yoowa. 6:30 ‡†† 11:21 Isa. 49:24 ‡† 11:23 Māārko 9:40; Luuka 9:50

kuchēeng'ē wōlēē kēemuunyēē. Nto yoo kāmānyōōr, kumwooyē kule, 'Kaykay ayeey wōloo kyāāminyē.'
²⁵ Nto yoo kēēyēēw, kunyōōru wōlooto kumasaat ankuyeytaat nyēē karaam. ²⁶ Kuwēētii ānku-wokuchōōntooy keey tāmirmirook alak tisab chēē miyootēch kusiir inee ānkubokōōwut :tukul chiichooto. Kunyi, miyātiitu :chiichoo kusiir yoo kibo taay." †

Ibēruurootiin :biiko choo Yēyē kiyēē mächē :Yēyiin

²⁷ Kutākumii :Yēēsu kung'ālōolē, kukuurchi :cheebyoosyeet ake nyēē kimii yooto kikiiruruuki keey :biiko kule, "Ibēruuroot :koomēt nyoo kisiching' ānkōōrēryiing'." ²⁸ Kukētyi :Yēēsu cheebyoosyaanaa kule, "Man, nteenee chēē ibēruurootiin miisin ku biiko tukul choo kāsē ng'ālyoontēētaab Yēyiin ankuyey kuu wōlēē /kēēmāktooy." ††

Mākunyōōr ng'wooninto :biiko chēē tāyē Yēēsu

(Mataayo 12:38-42)

²⁹ Yu kachaang'it :biiko miisin ām yēē kimii :Yēēsu, kumwoochi :Yēēsu kule, "Miyootēch sōō, kule nee :biiko alake chēē mii yuutēyu. Mächē kule /kiiboorchii kiy nyēbo kwōng'uut. Ng'aleek baateey chēbo kwōng'uut chēē +/mākiiboorchii ku choo kibo Yoona. ³⁰ Kuu yoo kyoomchinē :Yoona biiko chēbo *kiriinkēētaab Ninaawi kule kuweek ām miyootyēēt nyēē kiboonto, mii :nkinee *:Wēritaab Chii kwoomchinē biiko kuu nyooto." †††

³¹ Kutas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Mākōōyoo :cheebyoosya nyēē kibāytooy kōōrēētaab Sōōy bēsyoono /kiitiilchinē biiko ng'aleek. Makooruusta biiko chēē wuu chuutēchu, kuuyu kichōōnēē :cheebyoosyaanaa lōōyin chokuyēbchinē yit ng'aleekaab ng'oomnātēēt chēē kimwoowu :Sōlōmōōn. Nteenee miitē yu raat :nyēē wōō kubiir Sōlōmōōn. ††† Mākōōyooong'iis :nkicheek biikaab Ninaawi bēsyoono /kiitiilchinē biiko ng'aleek. Makooruusta biiko chēē wuu chuutēchu, kuuyu kiikuwēēkiis :icheek kurubta keey ākoo āmtooyiisēētaab Yoona ānkumii yu ra :nyēē wōō kusiir Yoona." †††

Kōōnu :kāānēētēyēēkaab Yēēsu lēbkēēyyēēt

(Mataayo 5:15; Māārkō 4:21)

³³ Kutas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Māmii :chii nyēē tābē taariit ankuwuny, nto kōōkubuyēē kērēbēēt. Nteenee /kiikochinē yēē itōrōōroot sukulēbkēchi chii ake tukul nyoo chōōnii kō." †††

Ing'oonkyinē keey lēbkēēyyēētaab Yēēsu

(Mataayo 6:22-23)

³⁴ Kutas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Koong'uung' :nyēē ikochinē bōōrng'uung' lēbkēēyyēēt. Yoo kās-tooy :koong'uung' nyēē karaam, iboontē lēbkēēyyēēt. Nto yoo mākāstooy nyēē karaam, imiitē mēēnān nyēē

† 11:26 2Bēt. 2:20 †† 11:28 Luuka 8:19-21 † 11:30 Mat. 12:38; 16:4; Māārkō 8:12; Yoowa. 6:30 †† 11:30 Yoona 3:1-4 †† 11:31 1Bāy. 10:1-10 ††† 11:32 Yoona 3:5-10 ††† 11:33 Luuka 8:16

mā mining'. ³⁵ Kunyoo, ōriib keey -mookany ōbēē tōōs ōboontē lēbkēēyyēēt ākoo mēēnānēēt. ³⁶ Yoo kēēng'oonkyi bōōrng'uung' tukul lēbkēēyyēēt nyēē māmii wōlēē kāng'ēt, kōōloombuuchiing' :lēbkēēyyoonoo. Kerkeey ākoo yoo keekwenyiing' :taariit nyēē māmii :kiyēē kakereka, lēbkēēyiitu :bōōrng'uung' tukul."

Kichuur :Yēēsu Farisaayek

(Mataayo 23:23-27)

³⁷ Kutākumii :Yēēsu kung'ālōolē, kumwoochi *:Fārisooyiintēēt ake kubeeta keey inee kanyii bokwoomiis. Kucham :Yēēsu. †††

³⁸ Yu kayit, /kiikoochi āmiik. Kwoomiis :Yēēsu ama-neentasiim āwunnyēk kuu wōlēē kiwuu ātēbuutēkaab Yuutayek. Kiilat :chiitaab kayta miisin.

³⁹ Yu kakas :Yēēsu kule kinam kuut Fārisooyiintonoo :kiyēē kiyeyakay, kulēēnchi, "Ōchāmē :akweek *Farisaayek ōtiliilē bōōrwoonikwook saang', nteenee ōbākooktooy āriit kutuur. Ōsāsunooteē biich tukuuk ānkōōyēyē ng'al chēē miyootēch. ⁴⁰ Ōbērbērech sōō nyēē tyaa! -Mōōnkētē :akweek kule Yēyiin :nyēē kiyēyē bōōrtaab chiito saang' ākoy āriit? ⁴¹ Ōkoochinē biiko choo bānoon kiyēē ōboontē kusiir yoo kātōōsāsunēē. Yoo !kooyey kuu nyooto, mākutililiit :kiy ake tukul ām wōlēē ōmiitē. †††

⁴² Ōmiitē sōō nyēē miyaat kule nee *:Farisaayek! -Mōōkustooy ōnēmchi Yēyiin akeenke ām taman nyēbo kiy ake tukul nyēē ōnyōōru ānkoo ku mining' nyēē tyaa. Nteenee -mōōkāsē tukuuk chēē wōōyēch. Tukuuchooto ku ōyēchi chii ng'ālyoo nyēbo man āk kule ocham Yēyiin. Mächāktōōs nto kyōōyēyē tukuuchuutēchu wōōyēch -āmōōwuutyēē nkicheek choo minkēēch. ††

⁴³ Ōmiitē sōō nyēē miyaat kule nee, :Farisaayek! Kyoocham ōkwēyē ng'ēchērōōk choo bo taay ām *kooriikaab saayeet. Ōchāmē mbo /kiisubooyootook nyēbo koonyit ām wōlēē chaang' :biich. ††

⁴⁴ Ōmiitē sōō mbo subak nyēē miyaat kule nee! Okerkeeye kiy nyēē tiliil ām saang' ankununaat :wōliin bo āriit nyēē yoo kāsiiir :chii yēē ōmiitē, -mēēnkētē kule ōnuunnyootiin."

Kichuur :Yēēsu nkicheek kāānēētikaab kiruutēk

(Mataayo 23:4, 13, 29-36)

⁴⁵ Kumwoochi :kāānēētiintēēt ake nyēbo kiruutēk Yēēsu kule, "Kāānēētiintēēt, yoo 'keeng'alaal kuu nyooto, imiitē intosuurēēch nkacheek."

⁴⁶ Kumwoochi :Yēēsu nyoo kule, "Ōmiitē sōō :nkakweek kāānēētikaab kiruutēk nyēē miyaat kule nee! Kyoocham ōng'irēē biiko alak tukuuk chēē nyikiisēch āmōōmāchē :akweek kut ōtiiny. †††

⁴⁷ Ōmiitē nyēē miyaat kule nee! Kibākāchē mbo :kuukoong' *wōōrkooyik choo kibo kēny ānkōōmiitē

§ 11:34 Yēyuut. 26:18; 2Kōōr. 4:6 †† 11:35 2Kōōr. 6:14; Ēfēēs. 5:8, 14; 1Tēēs. 5:5 ††† 11:37 Luuka 7:36 †† 11:39 Māārkō 7:2-4 ††† 11:41 Luuka 12:33 †† 11:42 Mat. 23:23 †† 11:43 Luuka 20:46 ††† 11:46 Yēyuut. 15:10-11

:akweek otēēkyinē tukuuk chēē /sikiisōōtēē /kēēkoonyitē. ⁴⁸ Yoo ōmiitē otēēchē tukuuchoo, ōchāmchiintōōsii kule karaam :kiyēē kiyey mbo :kuukoong'. Kibakach :icheek wōōrkooyik ānkōōmiitē :akweek otāsē taay ōnoomēē yooto kibākookyininē :icheek. ⁴⁹ Ākoo man yoo kimwooyē :Yēyiin kule, '+Māāyooktē wōōrkooyikyuu āk *lēbkēēyikyuu. +/Ma-keebakach alak nto alak +/mākēēwus.' ⁵⁰ Kunyoo, +/mākiing'woonchook akweek kāānēētikaab kiruutēk āk biiko alak choo kiikuyey kuu nyooto kuuyu ky-oobakachaanu biikaab Yēyiin kung'eetee yēē /ki-keeyeyee kōōrēēt. ⁵¹ /Kikiinaamee yoo /kikēēbākāchē Ābēl ākoy yoo /kikēēbākākyinē Sekaryaa yoo kibo kwēēnuutaab *kāābōōrōs āk *Kōōtaab Yēyiin. Man, +/mākiing'woonchi bichoo tukul :choo yēyē ng'aleechaa miyootēch. ††

⁵² Ōmiitē :akweek kāānēētikaab kiruutēk nyēē miyaat kule nee! Ōbērē ōboontē ng'oomnānēēt nyēē wōō kurubta keey ākoo Yēyiin. Nteenee kyootay orub kiyēē mākwōok :Yēyiin kule oyey. Ōkērēktooy mbo biiko alak kuyey kiyēē mākyinē icheek :Yēyiin." †

⁵³ Yu kang'eetee :Yēēsu yooto ākoo rubiikyii, kwoowēysi :kāānēētichoo bo kiruutēk āk *Fariisaayeeek ānkutoow kuteebaatee tēebuutēk chēē chaang'.

⁵⁴ Kimāchē :bichoo kule kutech Yēēsu ām kiyēē mākwōok /sikeenam. ††

-Mookerkeyiitu :nkakweek Fariisaayeeek
(Mataayo 10:26-27)

12 Kikwa :biiko ānkōōruruukyi keey yēē kimii :Yēēsu kut kukuunykuuny :mētēwōok. Yooto, kung'ālōolchi :Yēēsu rubiikyii kule, "Ōriibēē keey ng'aleekaab Fariisaayeeek, kuuyu yēyē keey :bichu kule kāroomēch, nteenee māwuu nyoo. ^{††2} Kiy nyēē iyēēnoot +/mākiiboor, nto kiy nyēē wunyaat ākoy kutook bēsyēēt ake. ^{††3} Kiy nto ng'ālyoo ake tukul nyēē mwooyē :chiito kōōsōōtē kule tōōs mēēbērē /makeekas, kusyooru keey :ng'ālyoontoonoo bēsyēēt ake. Nto yoo kāchoomchi :chii ake ng'al kumiitē kōōto nyēē maalaat, ākoy /kēēkāsūnēē ng'aleechaa saang'."

Ōkēnēē keey Yēyiin
(Mataayo 10:28-31)

⁴ Kutas taay :Yēēsu kumwoochi rubiikyii kule, "Bikiyuu, -mōōmuyēē biiko choo boonto kāāmuukēywēēk kubakach bōōrwoonikwook, nteenee māboonto kāāmuukēywēēk kusiir yooto. ⁵ Mii :nyēē māchāktōōs ōmuyēē! Boonto :nyooto kāāmuukēywēēk kutōōrchook wōlēē bo maataab kibchuulyo, yoo kōōbēku. ^{††}

⁶ /Kyooltēē oob kootiitiyēēnik muut beesaan chēē mābo laat? Ānkoo kuwuu nyooto, mēēbērē mākuwuyēē :Yēyiin ake tukul. ⁷ Ntēē inkētē mbo :Yēyiin wōlēē tēē :buutēēk ām mētitaab chiito. Kunyoo, -mōōmuyēē,

kuuyu isōōtook akweek :Yēyiin miisin kusiir kootiitiyēēn chēē chaang'." [§]

Ōkiilchi Yēēsu

(Mataayo 10:32-33; 12:32; 10:19-20)

⁸ Kutas taay :Yēēsu kumwoochi rubiichoo kule, "Yoo kāchāmchiin :chii ām taayeetaab biiko kule chāmoo, +maacham :nkanii, *Wēritaab Chii, chiichoo ām taayeetaab *malayikaanikaab Yēyiin kule chiinyuu. ⁹ Nteenee nyoo kataya ām taayeetaab biiko, +maatay :nkanii ām taayeetaab malayikaanichaa. ^{††}

¹⁰ +/Mākēēnyōōchi kaat biiko choo ng'ālōolēēnoo nyēē miyaat, nteenee -/mākēēnyōōchinē kaat biiko choo chubē Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ^{†††}

¹¹ Yoo /kākiyyoong'tēēnook kōōk ām kōōk-wōōsyēkaab Yuutayeeek āk chēbo bāytooyik alak, -mookany kooyiimaak mēt :kiyēē +moomwaay nyēē ōtuuchēē keey. ¹² Mākukōōnook yooto :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ng'aleek chēē +moomwaay." ^{††}

Berber :nyēē tiyēē mēt bāytitaab kōōrooni

¹³ Yu keewaany :Yēēsu ng'aleechaa, kumwooy :chiito ake ām biiko kwēēn kule, "Mokoryoontēēt, mwoochinoowoo baa ng'eetaabiya kubchēwoo tukuukaab baa-ba." ¹⁴ Kukētyi :Yēēsu chiichoo kule, "Mānāmoo :ng'ala chēē wuu choo."

¹⁵ Kumwoochi :Yēēsu biiko kule, "Ōriib keey! Māmāchāktōōs ōtukuulchinē keey tukuuk ām kōōrooni, kuuyu mārubtooy keey :soboonto nyēbo man āk bāytit nyēē boonto :chii." ^{†††}

¹⁶ Kutas taay :Yēēsu kurār tyoonkōōchēēt ake kule, "Kimii :chiito ake nyēē kiboonto mbareenyii nyēē wōō. Kiyey :āmiik ām mbaraanaa miisin. ¹⁷ Yooto, kumwaayee moo kule, '+Maayey kule nee? Ākōnōrēē ānō āmiichu tēē chu tukul?' ¹⁸ Kumwooy kule, 'Kiito nyēē miitē, +maaburyeet chookēēnik choo kōbo kwaak ankaateech chēē wōōyēch. Mākukōōno :chooto bārooyinto wōlēē +maakonoree āmiikyuu tukul āk tukuukyuu tukul. ¹⁹ Yoo kaakonor, āmwoochi keey kule: Kany atankas ankaabaybayiitu kuuyu kaakonor āmiik chēē yēmoo ām kēnyiiisyēk chēē chaang' choo kwoonii.'

²⁰ Nteenee kumwoochi :Yēyiin chiichoo kule, 'Iberber sōō kule nee! Mii /bokiinēmūnēēning' so-boonng'uung' kwēēmowuuni. Kunyi ii, mākubooyiit ng'oo :tukuuchoo 'keekonor?' ^{††}

²¹ Kunyoo, berber :chii nyoo itukuulchinē keey bāytit ām kōōrooni āmātinyē bāytit ām wōlēē mii :Yēyiin." ^{††}

Ikoosēē keey Yēyiin

(Mataayo 6:25-34, 19-21)

²² Yooto, kumwoochi :Yēēsu rubiikyii kule, "Kunyoo, āmwoowook kule -mooyiimee keey kule ō-āmē nee, nto kule ōloochē nee. ²³ Wōō :soboan kusiir āmit nto

† 11:48 Mat. 5:12 †† 11:51 Toowu. 4:8-10; 2Tēt. 24:21 †
11:52 Mat. 16:19; 23:13 †† 11:54 Luuka 20:20 †† 12:1 Mat. 16:6;
Māārkō 8:15 ††† 12:2 Māārkō 4:22; Luuka 8:17 ††† 12:5 Ibu.
10:31

§ 12:7 Luuka 21:18 †† 12:9 Luuka 9:26 ††† 12:10 Mat.
12:31-32; Māārkō 3:28-29; 1Yoowa. 5:16 †† 12:12 Mat. 10:19-20;
Māārkō 13:11; Luuka 21:14-15; Yēyuut. 4:8 ††† 12:15 Luuka
18:22-25; 1Tēm. 6:9-10 †† 12:20 Tyēēn. 49:10-20 †† 12:21 Luuka
12:33

sirooy. ²⁴ Mächē ōkāsēē tāriitēk. Māchoonsē, mākēsi-isyē āmātinyē mbo chookēēn, nteenee tākubāyē :Yēyi-in. Ntēē ōbooyē :akweek koomānuut ām wōlēē mii :Yēyiin kusiir tāriit! ^{†25} Mātāsyinē keey :bēsyēēt mbo akeenke yoo keeyiimee keey :chii soboontaab kōōrooni. ²⁶ Nto yēē ākoo -mēēmuuchē :yooto kuyēē-tyēēchook kiy mbo kisich ii, nyēbo nee kooyiimaak :tukun mētēwoy?"

²⁷ Kutas taay :Yēēsu tākumwooy kule, "Okas baa, wōlēē wuu :taabta ake tukul ām wuuyēēt. Māchiiryootē āmāyēchinē keey sirooy. !Kāāmwoowook, ānkoo kiboonto :Sōlōmōōn bāyit nyēē tyaa, kimāboonto sirooy chēē kāroorānēch kuu :toobtōōchoo. ^{††28} Nto akweek chu -mōōkoosēēnoo keey kuyem ii, yoo imuuchē :Yēyiin kookaraaran toobtōōy choo lēēltōōs raat nto nyēē mā tyaa kurarach, kucham nee wōlēē makoolaaktaak akweek? ‡

²⁹ -Mooyiimee keey ng'aleekaab āmiik nto ng'al alak tukul. ³⁰ Biiko choo -mēēnkētē Yēyiin :chēē wuulyootēē tukuuchoo tukul, nteenee inkētē :Kōōn kule ōmāchē :akweek tukuuchoo. ³¹ Kuchamta :chii kurook bāytooyi-isyēētaab Yēyiin. Yooto, mākurōōrōōt :tukuuk chuut alake.

³² -Mōōmuuyē :akweek, biikyuu choo ōng'erinēch, kuuyu kōōkuchāmwook :Yēyiin kule ōwut Bāytooyi-isyēēnyii. ^{‡‡33} -Mōōtukuulchi keey tukuuk chēē ōboontē, nteenee ōyēētyēēchinēē choo boonto nyalilta. Yoo kooyey kuu nyooto, +mōōnyōōru bāyit nyēē mābēku ām Kaab Yēyiin. Māmii wōlooto :chōōriin āmāmii :kuytya nyēē makunyeeree. ^{‡‡34} Tiyēē :chii mēt wōloo mitē :bāyinyii."

Ōchōb keey

(Mataayo 24:42-44; Māārko 13:33-37)

³⁵ Kutas taay :Yēēsu subak kumwooy kule, "Oyeyte keey nyēē karaam obakaakte taariinek kulāyētōōs.

³⁶ Okerkeyiit motwoorik chēē mii kukānyē mokoryoontēēng'waa kōōyēēwunēē saakweetaab kooyēēy. Yoo ōchōbootiin, +mōōyooty mokoryoontēēt kurkeet areet akeenke, yoo kēēng'ēētiis. ^{‡‡ ‡‡37} +/Mākiibēruur motwoorik choo /kākēēnyōōr kukāsu. !Kāāmwoowook, mākuyēytoochi :mokoryoontēēt motwoorichoo āmiik ankubay :inee nkityō.

³⁸ Imuuchē :mokoryoontēēt kuyit ām āsiiswēk alak tukul. Imuuchē ku kwēēmooy kwēēn nto kumānēēriri :kōōrēēt. Nteenee ām asiista ake tukul nyēē kayit, +/mākiibēruur motwoorik choo kānyōōr kuchōbootiin.

³⁹ Māchāktōōs ōrōōtootē ng'ālyoontooni: Nto inkētē :chii āsiiswēk chēē isābunēē :chōōriin, nto riibē kayta -/mākēēbut. ⁴⁰ Kunyoo, ōchōbē keey :nkakweek, kuuyu makucheeraak * :Wēritaab Chii." [§]

Motwooriin nyēē /kiikoosēē keey

(Mataayo 24:45-51)

⁴¹ Yooto, kuteebee :Bētērō Yēēsu kule, "Mokoryoontēēt, acheek nkit :chēē imiitē imwoowēēch ng'aleechu, nto chii ake tukul?"

⁴² Kukētyi :Yēēsu kule, "Motwooriin :nyēē ikoochinē :mokoryoontēēnyii kōōyoonkyi chuut ku nyēē /kiikoosēē keey ānku ng'oom. ⁴³ !Kāāmwoowook, yoo karub :motwooriintonoo kuu wōlēē māktooy :mokoryoontēēnyii, kōōbēruuroot. +/Makiilaang'tee kōōyoonkyi tukuuk tukul chēbo kayta. ^{§†}

⁴⁵ Imuuchē koosoot :motwooriintonoo kule lōō yēē wokōōyēēwunēē :mokoryoontēēt. Yooto mākubirsēēt motwoorik chuut kusiir yēē kātāyibē nyēē karaam ānkōōbooty āsiiswēkyii āmiisyēēt āk yyēēsyēēt. ⁴⁶ Nto yoo kayit :mokoryoontēēt kumēēnkētē :motwooriintonoo /ānkēēnyōōr kumiitē kuyēyē kuu nyooto, +/mākēēlālchi /ānkēēwēēkyi komosta nyoo bo choo -/mākiikoosēē keey. ^{§††47} +/Mākiing'woonchi chiichoo miisin, kuuyu kēēnkētē kiyēē /kākēēmākyinē kule kuyey āmēēbērē kayey kuu nyooto. ^{§†48} Nteenee chii ake tukul nyēē -mēēnkētē kiyēē /kēēmākyinē kule kuyey āmēēbērē kayey, mēēbērē nyōōru :nyoo ng'wooninto nyēē wōō kuu nyoo inkētē. Chii nyoo /kākiiikoochi bārooyinto nyēē wōō kuyeyee kiito ake, +/makeemakee kiy nyēē wōō. Nto yoo /kākiiikoochi ake kāāmuukēyēwēēk kusiir chēbo ake, +/makeemakee kiy nyēē wōō kusiir nyēbo nyiin."

Kicham :biiko alake Yēēsu, nteenee kitay :alake

(Mataayo 10:34-36)

⁴⁹ Kumwooy :Yēēsu subak kule, "Kichāātoowu maata nyēē mākōōtiliil biiko ām kōōrēēt. Lēyyē, ābērē nto /kaakiinaam mayi kuwōōyit. ⁵⁰ Nteenee +/mākiibuuntēēnoo nyāliluutēk ām bēsyōōsyēk choo kwoonii ankaakukinyaataa :ng'aleechu ākoy bēsyēēt nyoo mākubēkunēē. ^{§††}

⁵¹ Ōsōōtē akweek kule āchōōntooy tāloosyēēt kōōrooni? Acha! Āyibu nyalilta ākoo bcheyateet.

⁵² Makubchey keey :biikaab kayta ake. Yoo kā muut :bi-choo, makuchama :sōmōku ankutaya :chuut āyēēnku, nto mā nyoo, kuchama :āyēēnku ankutaya :sōmōku.

⁵³ Makuchama :wēēriit kutaya :kwaan, nto kutaya :wēēriit kuchama :kwaan. Mākuchuunchuun :chēēbto āk kaamet. Mākuyil :koonyit nyēē kōboontēē keey :koorkēētaab wēēriit āk cheebyoosyēetaab biikooy. ^{§†}

Mākuyōōt :choo katay Yēēsu

(Mataayo 16:2-3; 5:25-26)

⁵⁴ Yooto, kuwēēkyi keey :Yēēsu biiko ānkumwoochi kule, "Yoo kookas boolteet kuloong'unēē tinkey, ōmwooyē kule, 'Mākūrōōbēn ra,' kuyeyakay kuu nyooto. ⁵⁵ Nto yoo kāwusunēē :yoomeet komostaab sōōy, ōm-

† 12:24 Tyēēn. 147:9 †† 12:27 1Bāy. 10:1-29 ‡ 12:28 Mat. 14:31 ‡† 12:32 Mat. 14:27; 25:34; Luuka 22:29 ‡‡ 12:33 Mat. 6:20; Luuka 11:41; 18:22; Yēyuut. 2:45; 4:32-37; Yāāk. 5:2 ‡‡† 12:36 Mat. 25:1-4 ‡‡‡ 12:36 Ng'oong'. 3:20 § 12:40 Mat. 24:42-44; 25:13

§† 12:43-44 Luuka 19:17-19; 16:10 §†† 12:46 Ng'oong'. 21:8 §‡ 12:47 Yāāk. 4:17 §†† 12:50 Māārko 10:38 §† 12:53 Luuka 14:26; 21:16 §‡ 12:53 Miika 7:6

wooyē kule, 'Makulay ra :asiista,' kuyeyakay kuu nyooto. ⁵⁶ Ōbērbērch! Ōbērē tōos ōnkētē chēē chaang'. Ōnkēt ōmwoowu kiyēē ibooru :wōliin bo barak āk ng'wēny -āmōōnkētē kiyēē mii kuyēyāktōos bēsyōōsyēchu.

⁵⁷ Ām nee yu simōōnkētē :akweek kiyēē bo man? ⁵⁸ Yoo mii :chiito ake wokōōyooong'tēēniing' kōōk, kumāchāktōos isyeem simōkāsyyiinē āk chiichoo kutoombo kōōyitiitiing' kōōk. Yoo kameeyey kuu nyooto, kōōmuuchē :chiichoo wokurating'. ^{†59} Nto yoo /kaa-keerating', mēēbērē /makiityaaktiing' ākoy yoo 'keeyaakte bēsēntaab biich."

Oweeksee miyootyēēt

13 Yooto, kukwoonchi :biiko alake Yēēsu ānkumwoochi kule, "Kibakach *:Bilaato Yuutayeeek alak chēbo Kalilaaya yoo kiyibu tukuuk /kēēbēlchinēē kōrōsēēk ām *Kōōtaab Yēyiin." ² Kuteebee :Yēēsu bichooto kule, "Ōbērē :akweek kiboonto :bichoo ng'ōōk-isto nyēē wōō kusiir Yuutayeeek alak? Ara :kiyooto sōō nyēē kiyey /sikeebakach? ³ Acha! Māwuu nyoo. Nteenee yoo kamooweeke ām miyootyēēt nyēē ōboontē +mōōbēku :nkakweek kutukul. ^{††4} Nto yoo kiturbubchinē :kiyoo ki kooy miisin ām Siloowaam biiko taman āk sisiit kubēk ii, ōbērē :akweek kiboonto :bichoo ng'ōōki nyēē wōō kusiir biiko tukul ām Yēērusālēēm? ⁵ Māwuu nyoo, nteenee yoo kamoobakaakte ng'ōōkiswookik-wook +mōōbēku :nkakweek kutukul."

⁶ Nto mii yoo, kōōboorunēē :Yēēsu tyoonkōōchēēt kule, "Kiboonto :chiito ake mbareetaab *musābiibu-unēk. Kimii :kēētīt ake mbaraanaa nyēē /kikēēkuurēē *mutiiniit. Kiirwoomē :chiichoo kēētooto kwaak ānkōōsyoochē āmānyōōru lokoyaa. [‡]

⁷ Kinyit :kēētoo chiichooto yooto, kumwoochi nyēē kiyēytooy mbareet kule, 'Kēnyitaab sōmōk :nyi ārwoomē kēēti āmānyōōru kiy! Ntēē kaker mbareet buch. Kunyi, iluultē!' ⁸ Kukētyi :chiichoo kule, 'Mokoryoontēēt, kany tākēēriibēē kēnyiiitēnyē baateey! Āmāchē ayeyte ām kēēlto nyēē karaam kusiir kwaak āroonkyinē buurēēsik. ⁹ Yoo kātēbi kut kuyey lokoyeeek, ku karaam, nto yoo kamayey, iluultē!' " ^{††}

Kiiburyoong'to :Yēēsu kāāyooong'iintēētaab kōōtaab saayeet

¹⁰ Yu ki bēsyēētaab *Sabaato kōōnēētiis :Yēēsu ām kōōto ake nyēbo saayeet. ¹¹ Kimii :cheebyoosyeet ake kōyooto nyēē kikuuykuuyoot :suweet ām kēnyiiisyēk taman āk sisiit.

¹² Yu kakas :Yēēsu cheebyoosyaanaa, kukuur kuchō taay ānkumwoochi kule, "Cheebyoos, kaatyaaaktiing'!" ¹³ Kutiinyēē :Yēēsu cheebyoosyeet āwunnyēk. Yooto, kuchuulakay :suweetaab cheebyoosyaanaa bakeenke ānkusilto Yēyiin kubirchinē kōōnkōy. ¹⁴ Nteenee kinyēēr :kāāyooong'iintēētaab kōōtaab saayeet kuuyu kiisooibiis :Yēēsu yēē ki *Sabaato.

† 12:58 Mat. 18:34 †† 13:3 Tyēēn. 7:12 ‡ 13:6 Kāālēw. 27:18; Isa. 5:1-7; Mat. 21:19; Māārkō 11:13 ††† 13:9 2Bēt. 3:9, 15

Kimwoochi biiko kule, "Mii :bēsyōōsyēk lo chēē /kēēyēyēē yiisyēēt. Chooto :chēē māchāktōos ōkwoonii /bokiisoobook āmēēbērē bēsyēētaab *Sabaato." ^{††15} Yooto kulē :Yēēsu, "Kiblembechiisyechu! Ntēē ōyēyiisyē :nkakweek yēē Sabaato! Ōmāchē ōmwoowoo kule -mōōtyoochē tany nto ku sikiryo ānkōōkwēr wokuyye bēēko yēē bēsyēētaab Sabaato? ¹⁶ Kikiikurat :Kibrōkōsyooontēēt cheebyoosyaani kēnyiiisyēk taman āk sisiit. Nteenee kēēkoosēē keey Yēyiin kuu *Abraam. Ara kaayey :anii ng'ālyoo nyēē miyaat atyaakte nyalili ām bēsyēētaab Sabaato?" ^{††† †††}

¹⁷ Kichusyo :buunikaab Yēēsu, nteenee king'ērēkiis :biiko alake kubo tukuuk chēē /kiilātē chēē kiyey :Yēēsu. [§]

Wōlēē nērtooy :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin

(Mataayo 13:31-33; Māārkō 4:30-32)

¹⁸ Kiineet :Yēēsu ng'ālyoo kurubta keey āk Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Kiteebee biiko kule, "Wuu nee :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin? Nto +/mākiiboorunēē nee?

¹⁹ Okany āmwoowook, kerkeey kēbuswoontēēt ake nyēē mining' nyēē /kēēkuurēē *aritaaliit. Yoo kabiit :kēbuswoontooni, kuwōōyitiit ankusabach kut koomuuch kuminy :tāriitēk." ^{§†}

²⁰ Kimwoochi subak :Yēēsu biiko kule, "Kerkeey :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin ²¹ yoo kanam :cheebyoosya tukun choo ikuutu bus ankutankwarta busyeek chēē chaang' kut kukuut miisin."

Kurkeet nyēē mariich

(Mataayo 7:13-14, 21-23)

²² Nto mii yoo, kumur :Yēēsu kiriinkōōsyēk āk soong'wēk kōōnēētiisyootē yooto tukul kutākyinē keey Yēērusālēēm. ^{§††}

²³ Yooto, kuteebee :chiito ake kule, "Mokoryoontēēt, makoararaach :Yēyiin biiko chēē ng'ēri sōō baateey?" Kukētyi :Yēēsu kule, ²⁴ "Mariich :kurkeetaab Kaab Yēyiin. Kunyoo, kōōkiil keey :chii sukōōwut kutakuyaataat :kurkeet, kuuyu yoo kāākutēmēl :chiitaab kōōto makusyeeem :biiko chēē chaang' kule kōōwut, nteenee mēēmuukāksē. Nto choo /kaakeekerta saang' ānkōōkōnykōōny kurkeet /kēēyootyi, kumwoochinē choo :Mokoryoontēēt kule, '-Māānkētook.' ^{§†26} Makuriiree keey :bichoo kule, 'Ntēē kikyoomiisyootē tukul 'ānkiinēētiisyootēē soong'wēkyoo!' ²⁷ Mākumwooy :Mokoryoontēēt kule, '-Māānkētook, āmēēbērē +mōōwut kōyī kubo miyootyēēt nyoo ōboontē. Kunyoo, ōbēēchi keey!' ^{§††28} +Mabokuriirunee :biiko chēē chaang' ng'wēny kule nto kisimkusyeeem kōōwut /kumanaakeeker kurkeet. Kumii kēēyooong'iis saang', mākukāsē *Abraam, Isaka, Yāākōbō ākoo *wōōrkooyikaab Yēyiin tukul choo mii kibkōōnkōy.

†† 13:14 Chuy. 20:9-10 ††† 13:16 Luuka 14:5 ††† 13:16 Mat. 3:9; Luuka 3:8; 19:9; Yoowa. 8:33-47; Room. 4:12, 16-17; Kala. 3:7, 29 § 13:17 Māārkō 2:27-28 §† 13:19 Ēsēk. 17:22-24; Mat. 13:31-32 §†† 13:22 Luuka 9:51 §† 13:24-25 Māārkō 7:13-14; 1Kōōr. 9:25; Kolos. 1:29; 1Tēm. 6:12; Mat. 25:10-12 §†† 13:27 Mat. 7:23; 2Tēm. 2:19

²⁹ Makukwaanee :biiko komoswookik tukul am kōōrēēt kumukuul ānkunyōōr ātēbng'waa am Kaab Yēyiin.

³⁰ Nteenee ōrōōtootē ng'ālyoontooni: Mākubooyiit lēt :choo yibē keey barak, nto choo yibē keey ng'wēny, makoonto." †

Kāwōōtyoontiitaab Yēērusālēēm

(Mataayo 23:37-39)

³¹ Kikwoonchi yooto *:Farisaayeeek alake Yēēsu ānkumwoochi kule, "Yoo imāchē isob, ing'eetee yu, kuyuu mii *:Ērōōtē kuchēēng'iing' kumāchē kubakaching'."

³² Kukētyi :Yēēsu Farisaayeechaa kule, "Obe bōōmwoochi kimōkōyiinoo kule tāātāsē :anii taay ābēbētootē tāmirmirook chēē miyootēch ānkāmiitē āsoobootē biiko raat āk tuun, nteenee +māāyityi tabanta am bēsyēētaab sōmōk. ³³ Man sinee kule +māāwēēsyētē raat, tuun āk kōōyyiin. Māyēmāktōōs kumēēchi *:wōōrkooyoontēētaab Yēyiin wōlto ake tukul yoo mā Yēērusālēēm.

³⁴ Wōōy, wēē, Yēērusālēēm, wē, Yēērusālēēm! Irumē wōōrkooyik ānkiiwiirēē rwoontōōk biiko choo iyooku :Yēyiin kule kuyisuung'! Kyaasyeem kunyil areet chēē chaang' kule āyisu biikuuk kuu wōloo yisuntooy :nkokya kinyiinyiyēēnik kōōwut kebebaakyii, nteenee mānēēkōōnoo kut ayey kuu nyooto. ³⁵ Kunyi kuyoochiin :kāng'woong'. !Kāāmwoowook, kuchakee raat kuwo taay mātābōōkāsoo, ākoy omwaay kule, 'Ibēruuroot :nyoo chōōnii am kaayneetaab Yēyiin.' †† ‡

Kinyikisiit :kwiilateet

14 Nto mii bēsyēēt ake, yēē ki bēsyēētaab *Sabaato, kuwo :Yēēsu kaytaab chiito ake nyēē ki akeenke am *Farisaayeeek chēē ki wōōyēch. Kimii nkicheek :Farisaayeeek alake kayaata. Kimii kuchēēng'ē kukas yoo makuchwees :Yēēsu bēsyēētaab *Sabaato. ††2 Kimii :nkinee chiito ake yooto nyēē kiikwaanaat :bōōrto. ³ Kuteebee :Yēēsu Farisaayeechaa āk kānēētikaab kiruutēk kule, "Chām wēēch :kiruutēk /kiisob chii yēē bēsyēētaab *Sabaato, nto acha?"

⁴ Mānāāwāl kiy :bichoo. Yooto, kunam :Yēēsu chiichoo āwut ānkōōsoob nto yityo, kumwoochi kuwēēchi keey.

⁵ Nto mii yoo, kuwēēkyi keey :Yēēsu Farisaayeechaa ānkumwoochi kule, "Yoo kēēsuuchi :lakwang'uung' nto ku teeng'uung' ng'wēēn yēē *Sabaato, ichuutunēē ng'wēēn oob areet akeenke?" ††6 Mānāāwāl kiy :bichoo. †††

Ōyibē keey ng'wēny

⁷ Yu kakas :Yēēsu wōlēē kimii :tāyēēk kulēkwēltooy ātēbto /kēēmāchē /kyoomiis, kumwoochi kule, ††† "Yoo /kākēēkuurook obe saakwa ake tukul, -mōōmoymooyē ng'ēchēōōk chēbo koonyit. Amwooyē kuu nyooto, kuyuu imuuchē kuyit :toontēētaab kayaata nyēē koonyi-

toot kusiiring'. ⁹ Mākukwēryoon :chiitaab kayta toontoonoo ankuchokoong'eeteeniing' yoo 'kēēbuurēē ankookeering' :toontoonoo. Yooto, +mēēchus ankiicheeng' ng'echer ake tukul nyēē kākēluung'. ¹⁰ Nto kiyēē māchāktōōs ōyēyē ku nyi: Ōtēbēē ng'ēchēōōk choo bo lēt. Inkētē :ng'oo yoo kāchō :chiitaab kayta ankukasing' imiitē 'kēēbuurēē yooto, makoong'eetiing' wēētēbēē ng'echeeret nyēbo taay. Yooto, +/mākēēkoonyitiing' am taayeetaab tāyēēk chuut. ⁵

¹¹ Kunyoo, chii ake tukul nyoo yibē keey barak +/makiichuchuu. Nto nyoo yibē keey ng'wēny, +/mākiitōrōōr." ††

-Mēyēyē kiy imāchē kule /kēēyookuung'

¹² Nto mii yoo, kukētyi keey :Yēēsu chiitaab kayta ānkumwoochi kule, "Yoo 'keyey saakweet, māmāchāktōōs ikuurē baateey chōōrōōnuutēkuuk, mbo ng'ēetaabkoomēt, tilyōōnuutēkuuk nto laatoosyekuuk choo mokorēēn, choo inkētē kule mākukuring' nkinyiing' bēsyēēt ake. ¹³ Nteenee māchāktōōs ikuurē bānoonik, choo ing'wooltōōs, choo sōnkōchootiin āk cheebkoraatiisyek †††14 choo -mēēmuuchē kukuuring' bēsyēēt ake. Yooto, mākōōbēruuriing' :Yēyiin ānkutuwēniing' am bēsyoonoo ing'ēētēē meet biiko choo churtootiin."

Saakweet nyēē wōō

(Mataayo 22:1-10)

¹⁵ Yu kakas :chiito ake nyēē kyoomiisyē ākoo Yēēsu ng'aleechaa, kumwooy kule, "Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo +mābokwoomiis am saakweet nyoo bo Kaab Yēyiin." ††

¹⁶ Kukētyi :Yēēsu chiichoo kule, "King'eet :chiito ake kuyey saakweet nyēē wōō ānkukuur biiko chēē chaang' kukwa saakwaanaa. ¹⁷ Yu kayit :bēsyēēt nyēē /kikyoomēē saakweet, kōōyookto motwooriintēēnyii wokumwoochinoot bichoo kukwa. ¹⁸ Nteenee kitoow :ake tukul am bichooto kusoom nyoooyeetaab kaat kuyuu kimēēmuuchē kuchō. Kimwooy :ake kule tākumitē kumārārē mbareet nyēē kitākwoolē. ¹⁹ Kulē :ake kitākwoolē yeeyiikyii taman kunyoo, kimii wokusyēēmtooy. ²⁰ Nto ake kumwooy :nyoo kule kitākōōmutiisyē kunyoo, kimēēmuuchē kut kuchō.

²¹ Yu keeyey :motwooriintonoo kaa, wokumwaayta riirikaab bichoo. Yu kakas :chiitaab kayta kuu nyooto, kunyēē. Kōōyookto motwooriintēētēkēy kubuntootēē kēēlwookik choo wōōyēch āk choo minkēēch am *kiriinkēēng'waa wokukuuroot chii ake tukul nyēē banan nto nyēē sōnkōchoot nto nyēē ing'woolē ākoo nyēē koraat. ††22 Ānkoo kiyey :chiichooto kuu nyooto, kitakubaraay :kōōto. ²³ Kumwoochi :chiichoo motwooriintēētēkēnyii subak kule, 'Āmāchē tāwēēkuurootēē biiko alak kukwaanaateē rōōrōōkiisyēk tukul chēbo yēēmoonni. Kany kuchō :chii ake tukul nyēē 'kēētuuyēē nto anyuun koonyiit kōyi.' ²⁴ Māmii :chii mbo akeenke am

† 13:30 Mat. 19:30; 20:16 †† 13:35 Tyēēn. 118:26 ‡ 13:35 Cherem. 22:5 †† 14:1 Luuka 7:36 †† 14:5 Mat. 12:11; Luuka 13:15-16 ††† 14:6 Māārō 2:27-28 ††† 14:7 Luuka 20:46

§ 14:10 Kāālēw. 25:6-7 †† 14:11 Mat. 23:12 ††† 14:13 Kāālēw. 14:21; Luuka 6:32-34 †† 14:15 Luuka 13:29; Ng'boong'. 19:9 ††† 14:21 Luuka 14:13

bichoo /kōsimkēēkuur nyēē makucharee kiy mbo kisich nyoo /kōōkēēyēytoochi." †

Yoo sukuyēk :chii rubiintēētaab Yēēsu

(Mataayo 10:37-39; 5:13; Māārko 9:50)

²⁵ Yooto tukul, kimii kurubootē :biiko chēē chaang' Yēēsu. Kuweech keey :Yēēsu kukas bichoo ānkumwoochi kule, ²⁶ "Chii ake tukul nyoo mächē kuruba, kumächāktōōs kuchama kusiir wōlēē chāmtooy kwaan, kaamet, koorkeēnyii, lōkōkyii, mbo ng'ee-taabkaamet nto mbo cheebkaamet ankuchamta mbo soboonnyii kubo anii. Yoo māwuu nyoo, māyēku rubiintēēnyuu. †²⁷ Māmii :chii nyēē imuuchē kuyēk rubiintēēnyuu yoo kamamuyta ng'wooninto nyēē mākun-yōōr kubo anii. ‡

²⁸ Ng'oo ām akweek :nyēē imuuchē kuteech kōōto yoo māmēēbuur ng'wēny ānkōōyit tukuuk chēē boon-to yoo yēmē kutēēksēē? ²⁹ Yoo -kāmēēyit, kōōmuuchē kutoow tēēksēēt nto mii kwēēn āk kwēēn, kurār :tukuuk. Yooto, mākuroorchi :biiko kule, ³⁰ 'Kookas murooniin, kosyeem kutēēkso, nteenee kōsimkurārchi :tukuuk kumanaayit :kōōto tekēt.'

³¹ Nto, māmii :bāytooyiintō nyēē imuuchē kurat keey kule kuwo booryēēt, yoo māmēēbuur ng'wēny āk bi-ikaab kōōkwēēnyii. Mākyiintōōs kukas yoo imuuchē :lukēēnyii nyēbo murēnik kisyēērōōk taman, kōōbēl buunik kisyēērōōk tibtem. ³² Yoo kāsē kule mēē-muuchāktōōs, kumächāktōōs kōōyookto alamaalyeet wokung'āloolchi buunik kutākumii wōlēē lōō sukung'eet kōōchoomnyo keey.

³³ Kunyoo, chii nyoo mächē kuyēk rubiintēēnyuu, māmächāktōōs kuyētyi keey soboontaab kōōrooni. †³⁴ Karaam :muunyeet. ‡ Nteenee yoo kaakumiyatiit, mēēbērē tākumii wōlēē /kēēyēytooy sitakukaramiit. ³⁵ Muunyeet nyoo -meekukaraam, mēēbērē /tākēēyēyēē kiy. -/Mākiisēērēē mbo mbareen kule sukooneer āmiik. Yoo kaakumiyatiit :muunyaanaa kumächāktōōs /kēēlulukto. Nyoo yēbē yit, kukas."

Kēēchiiryō nyēē kibot

(Mataayo 18:12-14)

15 Kimii :yēē kikwoonchinē Yēēsu :kāāruruukikaab *syuruut chēē chaang' āk biiko alak chēē kiyēyootē ng'al chēē miyootēch. Kibokuyēbchinē yit :bichoo kiyēē kiinētē :Yēēsu. ² Yooto kōōng'unyng'uunyiiis *:Farisaayeek āk kāmēētikaab kiruutēk kumwooyē kule, "Ntēē toochē :chiichi biich chēē kibng'ōōkisiis ānkwoomiisyē :tukul?" †

³ Kumwoochi :Yēēsu bichoo kule, ⁴ "Yoo iboontē kēēchiirēkuuk bokol ānkubot :akeenke, ibākookiyinē oob chuut tāmānwookik sokool āk sokool yeechey ankuweecheeng'aate nyoo kābotē? †⁵ Nto yoo 'kēēnyōōru, ikālābchinē oob buuy ānkiichōōntē kaa

† 14:24 Mat. 21:43; Yēyuu. 13:46 †† 14:26 Mat. 10:37; Luuka 12:51-53; 18:29 ‡ 14:27 Mat. 10:38-39 †† 14:33 Luuka 9:62 †† Iyyoonkyinē :ng'ālyoontooni bo 'muunyeet' kule /kiinēmchi keey yis-yēētaab Yēyiin. ††† 15:2 Mat. 9:10; Luuka 5:29-30 ††† 15:4 Ēsēk. 34:11-16

ām ng'erekweek? ⁶ Yoo 'keeyit kaa ii, ikuurē oob chōōrōōnuutēkuuk āk laatoosyekuuk ānkubōōng'ērēkiisyē :tukul kuuyu 'kēēnyōōru kēēchi-iryoonoo?

⁷ Ām kēēlto nyēē wuu nyiitēny, makung'erech :nki-nee Yēyiin kubo chooolwookiintēēt akeenke nyoo kākēt keey kusiir biiko tāmānwookik sokool āk sokool choo kuurē keey kule churtootiin āmāmāchē kule kuweek. §

Beesyaa nyēē kiisuuyto

⁸ Nto yoo boonto :cheebyoosya beesaanikyii chēbo koomānuut ānkōōsuuyto :akeenke, tābē oob taariit ānkōōbuuch kōōto tukul kuchēēng'so kut kunyōōr beesyaanaanaa? ⁹ Ara yoo kākunyoōr ii, kuurē oob chōōrōōnuutēkyii āk laatoosyeyyii ānkubokung'ērēkiis tukul?

¹⁰ Ām kēēlto nyēē wuu nyiitēny, mākung'ērēkiis *:malayikaanik, yoo kaweech :choolwookiintēēt akeenke."

Wēēro nyēē kibot

¹¹ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Kimii :chiito ake nyēē kiboono wērikyii āyēēng'. ¹² Kimii :yēē kimwoochi :wēēriit nyēē mining' kwaan kule, 'Abayya, āmāchē irōōbwoo tukuuk chēē cheechuu.' Kucham kwaan. Kunyoo, kirōōbchi wēēriit nyēē wōō cheechii ānkurōōbchi nkinee nyēē mining' cheechii.

¹³ Yu kakeeyta :bēsyōōsyēk chēē ng'eri, kunam :wēēriit nyi ki mining' cheechii ānkuwēēchi keey kōōr nyēē lōō. Kiwokwaamee tukuuchoo tukul keelat. ††

¹⁴ Kichō :kēmēwuut kōōroonooto nyēē /kikēēbālē keey keelat. Kyaam wēēroo :kēmēwuut. ¹⁵ Kunyoo, kuwo kaytaab chiito ake ām kōōroonooto ankuwokusaaysaay kule kōōbuurto keey sukuyēchinē yiisyō ake tukul. Kōōkoochi :chiichoo kuriibē tōōrōōk.

¹⁶ Māmii :chii nyēē kiikoochi kiyēē kaam kunyoo, kilal :kēmēwuut kut kuriik kwaan āmiikaab tōōrōōk.

¹⁷ Koosootee keey ānkulē, 'Ntēē nyōōru :motwoorikaab baabaanī āmiik chēē yēmē kwaan kut kung'ēt :alake. Ām nee sukubakachaa :kēmēy ām wōli?

¹⁸ Kaykay ayeey kaa ānkuwāāmwoochi baaba kule: Kyāāchoolwookēnchi Yēyiin ākoo inyiyng'. ¹⁹ Māyēmāktōōs tāyēku lakwang'uung', nteenee iyiboo kuu motwooriintēēng'uung' ake tukul.'

²⁰ Yu keewaany :wēēroo koosoot kuu nyooto, kunam baanta kooyey kang'waa. Yu makuyit kaa, kutoobēn :kwaan. Kōōnkēt kule ākoo ki wēēroonyii. Kukāsyi ki-isayta ankulabat wokutorooch. ²¹ Nteenee kumwoochi :wēēroo kwaan kule, 'Baaba, kyāāchoolwookēnchi Yēyiin ānkāāchoolwookēnchiing'. Māyēmāktōōs tāyēku lakwang'uung'.'

²² Kumwoochi :kwaan motwoorikyii kule, 'Ōyibu areet akeenke sireet nyoo karaam ām tukul, kimoorineet āk kwēyōōnik ānkōōlookyi wēēri. ²³ Ōkwēru wuunweet nyoo neraat kēēyēēnkyi. Mächāktōōs kēēng'ērēkyi

§ 15:7 Yoowa. 10:11-15 †† 15:11 Mat. 21:28 ††† 15:13 Kāālēw. 29:3

²⁴ kuuyu ākoo tākusoboot :wērinyuu nyi kyāābērē ki-ikume. Kikiikubot, neennyi kāākōōyēēw.' Nto yityo, /kēētoow /kyaam saakweet. †

²⁵ Yooto tukul kimiitē :wēēriit nyēē wōō mbareen kuyēyisyē. Nto yu rōōtu kaa, kukas kutyēēntōōs :biiko.

²⁶ Kukuur motwooriintētē ake ankuteebee kule, 'Nee :nyi mii kutyēēnchinē :biiko?' ²⁷ Kukētyi :motwooriintoonoo kule, 'Kāākōōyēēw :ng'eetaabkoomēt kuchāmē keey, kunyoo kayeeny :kōōn wuunwaanaa koneraat kwaam :biiko kung'ērēkiis.' ²⁸ King'woonchi wēēroo ki wōō kut kutay kōōwut kō. Kuchō :kwaan saang' anku-chokusaaysaay kule kuwo kō. ²⁹ Nteenee kumwoochi kwaan kule, 'So, abayya! Kwāāyēwuung' :anii yiisyēēt ām kēnyisyēk chēē chaang' nyēē mānāākēwēynoon āmēēbērē 'kiikōōnoo mbo kwesta abaybaayee keey :nkani āk chōōrōōnuutēkyuu. ³⁰ Nto yu kēēyēēw :wēēring'uung' :nyi kiwokwaamee tukuukuuk keelat kōōbootyī chēēmūrēniis, neennyi kächēēyēēnkyi wu-unwa nyēē kōnāmē :koong'ta ām biyy ing'ērēkyi.'

³¹ Kukētyi :kwaan kule, 'Wēnyoo, kēēboontē keey :acheek āk inyiing' kwaak, anku nyeeng'uung' :kiy ake tukul nyēē āboontē :anii. ³² Āboontē man ayey saak-waani, kuuyu kikēēbērē kiikume :ng'eetaabkoomēt, neennyi ākoo tākusoboot. Kikiikubot, neennyi kāākōōyēēw.' "

Kāāyoong'iin nyēē ki ng'oomng'ook

16 Nto mii yoo, kumwoochi :Yēēsu rubiikyī subak kule, "Kimii :chiito ake nyēē ki mokoryoo nyēē ki-boonto chiinyī nyēē kiyyoonkyinē komosta nyēbo beesaanik. Kiyityi chiitaab kayta :ng'aleek kule kimii :chiichoo kwoomēē tukuuk keelat. ² Kukuur :chiitaab kayta chiichooto kuwo kō ānkumwoochi kule, 'Kwaakas ng'al chēē mā kāroomēch ām wōlēē imiitē. Kunyoo, āmāchē ichōb kiy ake tukul nyēē karaam, kuuyu āmiitē wāāyoong'tiing' ām yiisyēēt.'

³ Koosootee keey :chiichoo yu /kābokēēmwoochi kuu nyooto ānkulē, 'Kāāboot yiisyēēnyuu! +Maayey nee? Ntēē -māāboontē nkur chēē sitaayeyaatee yiisyōōnuut chēē nyikiisēch -āmāriiku soomsēēt. ⁴ Aay, kāānkēt wōlēē āyēytooy yoo sāānyōōru chōōrōōnuutēk chēē sukuriibo yoo kāāboot yiisyooni.' ⁵ Kikuur biiko choo ki-boonto bēsēntaab mokoryoontoonoo. Yooto, kutee-bee nyēē kibo taay kule, '/Kēēyoochiing' ata?' ⁶ Kulē :nyoo, 'Mwaaytaab *musēytuuniit wōōnkiichēk bokol.' Kulē :kāāyoong'iintonoo, 'Man, kunyoo, isir kule konom.' ⁷ Kuteebee nyēē kiikēērē kule, 'Ntēē inyiing' /kēēyoochiing' ata?' Kulē :nyoo, 'Nkoonuuk kuniyaanik bokol.' Kumwoochi nyoo nkinee kule, 'Isir kule tāmān-wookik sisiit.'

⁸ Kumwooy :mokoryoontoonoo kule, 'Ntēē ākoo ng'oomng'ook man :chiichi.' "

Kunyoo, kumwooy :Yēēsu kule, "Inkētē keey :biikaab kōōrooni ām wōlēē yēytooy tukuukwaa kusiir wōlēē inkētitooy icheek :biiko choo kiikunyōōr lēbkēēyēē-taab Yēyiin." ††

Māchāktōōs /kēēyēyisyēē beesaanik ām kēēlto nyēē karaam

⁹ Yooto, kumwooy :Yēēsu kule, "Ōyisunēē beesaanik chōōrōōnuutēk chēē ām lētuunoo, yoo kāākuyēk buch :beesaanik, +mabokutaachaak ōminy kooriikaab kibchuulyo ām Kaab Yēyiin. ¹⁰ Chii nyoo /kiikoosēē keey ānkuriibē tukuuk chēē ng'ēri, kuriibē nkicheek chēē chaang'. Nto nyoo -/mākiikoosēē keey āmāriibē tukuuk chēē ng'ēri, kumāriibē mbo tukuuk chēē chaang'. ¹¹ Nto yoo -mōōriibē tukuuk chēbo moko-rnoontiitaab kōōrooni, ku ng'oo :nyēē mākuchāmwook ōriib mokornoontiitaab soboontaab Tāmirmiryēēt. ¹² Nto yoo -mōōmuuchē ōriibchi biiko alak beesaanikwaa kubo nee /kēēkōōnook chēēkwook?

¹³ Māmii :chii nyēē imuuchē kōōmēlchiin kirōkōōn āyēēng' kuuyu ākoy kulay :ake. Kunyoo, mēēmuuchāk-tōōs /kiinoomnyo yiisyēētaab Yēyiin āk muchastaab beesaan." †††

Ng'aleek alak subak chēē kimwooy :Yēēsu

(Mataayo 11:12-13; 5:31-32; Māārko 10:11-12)

¹⁴ Yu kakas * :Farisaayeeek alake kiyēē kimwooy :Yēēsu, kuroorchi, kuuyu kicham :icheek beesaan miisin.

¹⁵ Nteenee kumwoochi :Yēēsu kule, "Ōyēyē keey :ak-week kule ōchurtootiin ām taayetaab biiko, nteenee inkētē :Yēyiin tuuyintaab moo nyēē kyoowung'te keey. Kiyēē yibē :biiko kule bo koomānuut, ku buch ām wōlēē mii :Yēyiin. †††

¹⁶ Kumanaachokwaamtaat :Bātisāniintētē Yoowaana lōkōōywēk, ki siruutēk choo kikōōnu * :Muusa āk lōkōōywēk choo kiyibu *wōōrkooyik :chēē /kikyoomu. Kung'eetee kächō :Yoowaana ākoy ra, lōkōōywēk chēē /kyoomtootē ku chēbo Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Nteenee mii :biiko chēē chaang' kukwiilē. ¹⁷ Imuuchē kubot :barak āk ng'wēny nteenee mābotē :ng'ālyoontētē mbo akeenke ām siruutēchoo. ¹⁸ Chii ake tukul nyoo kakwet koorkēēnyī ankoomut ake, kaakubar kooyēēyto. Nto nyoo keemut koorko nyēē kaakukwet :saan-teenyī kāākōōntosuur :nyoo kooyēēyoo." ††

Lasaaro āk chii nyēē kiboonto bāyit

¹⁹ Kutas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Kimii :chiito ake nyēē kiiloochē sirooy chēē kāroorānēch chēbo āliisyō nyēbo barak. Kikicham :chiichi kuyēyē sookwoonuut āk tukuuk chēbo leles. ²⁰ Nteenee kimii :ake nyēē /kikēēkuurēē Lasaaro nyēē kisyēnunoot ām ng'woowōōk miisin. /Kikikiimukoonchi kaytaab mokoryoontoonoo kurkat. ²¹ Kumii yooto bo kurkat kubērē nto nyōōr mbo seeserik, kukwoonii :ng'ōōkiik bokumēēlē ng'woowōōk.

²² Nto mii lētuunoo chokume :Lasaaro. Kuyib * :malayikaanik wokōōbuurto keey *Abraam. Nyēē mā tyaa, chokume :nkinee chiichoo kiboonto bāyit.

† 15:24 Ēfēēs. 2:5 †† 16:8 Yoowa. 12:36; Ēfēēs. 5:8; 1Tēēs. 5:5
‡ 16:9 Luuka 12:33 †† 16:10 Luuka 19:17-19 †† 16:11 Luuka 12:42, 48 ††† 16:13 Mat. 6:24 ††† 16:15 Mat. 23:28; Ng'oong'. 2:23 § 16:16 Mat. 11:12, 13 §† 16:18 Mat. 5:31-32; 19:9; Māārko 10:11; 1Kōōr. 7:10-11

† 15:24 Ēfēēs. 2:5 †† 16:8 Yoowa. 12:36; Ēfēēs. 5:8; 1Tēēs. 5:5

/Keemuy, ²³ nteenee /kibokēētōrchi tāmirmiryēenyii wōlēē mii :maata nyēē māmīsē. Kumii wōlooto, ku-toobēn Lasaaro kuboonto keey Abraam.

²⁴ Kukuurso :chiichoo kule, 'Baaba Abraam! Ntēē kee-waang'taa :maata! Iriireena ānkiyooku Lasaaro chokōōwutēē moorineet bēēko kutiswoo ng'elyebta.'

²⁵ Nteenee kumwoochi :Abraam kule, 'Wēnyoo, mächāktōōs inkēt kule yoo kitēēsoboot, kiinyōōru tukuukuuk chēē kāroomēch chēē 'kiimāchē, nteenee kimii :Lasaaro ng'woonin. Kunyi, miitoochi keey ra :Lasaaro wōlēē nusaat, ānkiimiitē :inyiing' ng'woonin.

¹²⁶ Nto subak, mii :nkōriit nyēē wōō miisin kwēēnuunyoo nyēē yoo kālē :chii ake tukul nyēē mii wōli kuchō komosaa, mēēmuuchāktōōs. Māmii mbo subak :chii nyēē imuuchē kuchōōnēē komosta nyoo imiitē kuchō komosā.

²⁷ Kumwooy :chiichoo kule, 'Baaba Abraam, mwoochinoowoo naas Lasaaro kuwo kanyoo acheek ²⁸ wokumwoochi mbo ng'eetaabiya muut kule kuriib keey /simākēētōrchi nkicheek wōli tēē nyi :ng'woonin kōōyyiin kābēk.

²⁹ Nteenee kukētyi :Abraam kule, 'Kany kuyēbchi yiit siruutēkaab Yēyiin choo kikōōnu *Muusa āk *wōōrkooyik.' ^{††30} Kukētyi :nkinee chiichoo Abraam kule, 'Baaba, māyēmē kuu nyoo baateey, nteenee kaykay yoo /kāākiyookto chiito ake nyēē ki-ikume. Imuuchē kuwēēkiis ām miyootyēēt nyēē ki-ikuyey.'

³¹ /Kēēkētyi chiichoo subak kule, 'Yoo māmāchē raat mbo :ng'eetaabkoomēt kukas kiyēē kimwooyē :Muusa ākoo wōōrkooyik, ku mākoy kukāsyi chii ake tukul nyēē kang'eetee meet.' "

Kentaayeet āk nyooyeetaab kaat

(Mataayo 18:6-7, 15, 21-22; Māarkō 9:42)

17 Nto mii yoo, kumwoochi :Yēēsu rubiikyii kule, "Mii :biiko chēē makuken biiko alak kutaya, nteenee mākung'woonchi sōō kule nee chii nyoo kakenta ake. ² Misyinē /kēērātyi chiichoo rwaa nyēē wōō kaat /ānkēētōrchi araaray kuling'ta, kusiir yoo kātākēnē biikyuu choo tākukuskus ām kāāyēnēēt. ³ Kunyoo, ōri-ib keey!

Yoo kāyēwuung' :ng'eetaabkoomēt ng'ālyoo nyēē miyaat, iburyoong'tē. Nto yoo kāchokusooming' nyooyeetaab kaat, inyōōchi kaat. ⁴ Ānkoo kāyēwuung' nyēē miyaat kunyil areet tisab ām bēsyēēt ānkuchōōnii yooto tukul chokusoomē nyooyeetaab kaat, inyōōchinē."

/Kiikoosēē keey Yēyiin /ānkēēkāsinyinē

⁵ Nto mii yoo, kumwoochi *lēbkeēyik Yēēsu kule, "Mokoryoontēēt, teeyeyeek kiikaasee keey Yēyiin misin." ^{†6} Kukētyi :Yēēsu kule, "Nto ōtinyē mbo kaakaaseet nyēē kisich nyēē tēē kēbuswoontēētaab *aritaaliit, nto imuuchē kukāswook mbo :mōkōywooni, yoo kōōmwoochi kung'ēēwunēē keey tiikiit anku-wokuchaan keey araaray. ^{††}

⁷ Imuuchē :chiito kuboonto motwooriintēēnyii nyēē ākiisyē nto nyēē ibātiisyē. Nto yoo kārōōt kaa,

† 16:25 Luuka 1:51-53; 6:20-21, 24-25 †† 16:29 2Tēm. 3:16 † 17:5 Mat. 14:31; Luuka 6:13 †† 17:6 Māarkō 11:23; 4:31

māchāmchinē :mokoryoontēēnyii simkwoomiis, ⁸ nteenee mächāktōōs kubay mokoryoontoonoo kurook. Yoo kaakoowaany :mokoryoontēēt āmiisyēēt, mākwoomiis :motwooriintēēt. ⁹ -/Mākēēbirchinē kōōnkōy kuuyu kayey kiyēē /kākēēmākyinē. ¹⁰ Kunyoo, yoo kooyey :akweek kiy ake tukul kuu wōloo /kēēmāktooy, ōmwooyē kule, 'Yiisyēēnyoo :nyooto.' " ^{††}

/Kiirāroochē chii nyoo ikoosēē keey Yēyiin

¹¹ Yu katas taay :Yēēsu ākoo rubiikyii kumii kutākyinē keey Yēērusālēm, kuyit yēē kibo kiyōōtēētaab yēēmēētaab Kalilaaya ākoo kōōrēētaab *Samaaryaa. ^{†††}

¹² Yu kayit saang'ta ake nyēē kimii yooto, kukas biiko alak taman chēē kiboonto *makereenik. Kimāmāchē :bichoo kulēēkityi Yēēsu. ^{†††13} Kukuur Yēēsu kule, "Mokoryoontēēt Yēēsu, ankiiriireeneech." ¹⁴ Kumwoochi :Yēēsu bichooto kule, "Bōōboorchii keey kibkōōrōs." Kuba :bichoo. Nto kumii kēēltaab too, kukas keey kule kāākusobcho! [†]

¹⁵ Kooyeey :akeenke wōloo kimii :Yēēsu ānkusilto Yēyiin kukuurchinē barak. ¹⁶ Kukutuny ānkuyim kutiiny :tokochta ng'wēny ānkubirchi Yēēsu kōōnkōy ānkoo kibō kōōrēētaab *Samaaryaa :chiichi. ¹⁷ Kumwooy :Yēēsu kule, "Kāmā taman :bichoo kāāsoobē? Mii ānō :chut sokoolu? ¹⁸ Ntēē sukōōyēēw naas nyi :soboyiintō akeenke chokubirchi Yēyiin kōōnkōy?"

¹⁹ Kumwoochi :Yēēsu chiichoo kule, "Ing'eet ānkii-wēēchi keey. 'Kēēsob kuchurta kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey.'" ^{††}

Wōlēē chōōntooy :bāytooyiisyēētaab Yēyiin

²⁰ Nto mii yoo, kuteebēē *Farisaayeek alake Yēēsu kule, "Chōōnii āyu :bāytooyiisyēētaab Yēyiin?" Kukētyi :Yēēsu kule, "Māmii :kiyēē ibooru yēē chōōnii :bāytooyiisyoono kuu wōloo ōsōōtitooy :akweek. ²¹ Māmii mbo :chii nyēē mākumwooy kule, 'Ong'nyiin' nto 'Ong'nyi.' Ntēē ōboontē keey kēny Bāytooyiisyēētaab Yēyiin." ^{†††}

Kurubta keey āk yoo iyēēwu :Yēēsu

(Mataayo 24:26-27, 37-41)

²² Kutas taay :Yēēsu kumwoochi rubiikyii kule, "Makukwa :bēsyōōsyēk chēē +moomwaay kule nto āyēēwu :anii, *Wēritaab Chii. Nteenee -mōōkāsōo. ²³ +Mōōkāsē /kēēmwooyē kule, 'Kāākōōyēēw! Ong'nyiin mii yuun!' nto 'Ong'nyi mii yu!' -Moobe kule boochēeng'aataa, ^{††24} kuuyu mābotwook yoo kāāchōō. Makukerkeyiit yoo keewech kulebkeyiit :kōōrēēt tukul. ²⁵ Nteenee +maanyalil kurook nyēē -/mākyoomu anku-taya :biiko choo -mēēyēnwoo. ^{†††}

²⁶ Makukerkeyiit mbo :yoo kariik kōōyēēwunēē :Wēritaab Chii āk bēsyōōsyēchoo kibo Noowa. ²⁷ Kyoomiisyē yooto :biich ānkuyyēēsyē ānkōōmutiisyē ākoy bēsy-

†† 17:10 1Kōōr. 9:16-17 ††† 17:11 Luuka 13:22 ††† 17:12 Laawi. 13:45-46 † 17:14 Laawi. 14:1-32; Luuka 5:14 †† 17:19 Luuka 7:50 ††† 17:21 Mat. 4:17, 23; 5:3, 20; 6:33; 7:21; 10:7; 13:11; 23:13 †† 17:23 Māarkō 13:21 ††† 17:25 Luuka 9:21-22

oonoo kiiwutē :Noowa āk biikyii mwēenkēēt. Nto mii yoo, kuchō :taambiliilyeet kōōrēēt tukul nyēē kiimuku-us biich.

²⁸ Makukerkeyiit mbo subak ākoo bēsyōōsyēchoo ki-bo Lōōt. Kiwuulyootēē :biiko yiisyōōnuutēkwa kuu kwaak kwoomiisyē ānkuyēēsyē, kiyēyē mung'aa-reeng'waa, kichoosē ānkutēēchē kooriikwaa ²⁹ ākoy bēsyēēt nyoo kibākooktooy :Lōōt Sōtōm. Yooto, kuroong' :Yēyiin ayaanteet ake nyēē layaat ām barak nyēē wuu roob. Kiimukuus biiko tukul. ¹³⁰ Makunyach biich nkinee *:Wēritaab Chii ām kēēlto nyēē wuu nyooto.

³¹ Yoo kanyoorta :ng'aleechu chii saang', -meeyeyē kō wokōōruruuch tukuukyii ameeyeyē kaa mbo :choo mii mbareen. ^{††32} Okasee kiyēē kiyeyakay ām wōlēē mii :cheebyoosyeetaab Lōōt. ^{††33} Nyoo kāyēētyi keey so-boontaab kōōroni, mākōōboot soboonnyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonnyii ām kōōroni, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo. ^{††}

³⁴ Yoo mii :biiko āyēēnku kuruuytōōs yēēt akeenke, +/mākēēyib akeenke /keebakaakta ake. ³⁵ Nto yoo mii :kooorū āyēēnku kung'oosyē ām yēēt akeenke, +/mākēēyib akeenke /keebakaakta ake. ^{††}

³⁷ Kuteebēē :rubiik Yēesu kule, "Mokoryoontēēt, +makeenyoortiiing' ānō?" Kukētyi :Yēesu kule, "Yoo mii :mōtōōng'wēk, kumii yooto :muuswēk."

Muytaayēēt :kirkit

18 Nyēē mā lōō, kumwoochi :Yēesu rubiikyii wōlēē kimāchāktōōs kusooytooy ākookoy ānkumuy-tooy. ^{††}

² Kimwoochi kule, "Kimii :chiito ake kiriinkēēt ake nyēē kiitiilē ng'al ām kōōk. Kimēēywēyē :chiichoo Yēyiin āmākoonyitē biiko. ³ Kimii :nkinee cheebyoosyeet ake kiriinkoonoto nyēē ki musuk. Kiwēētii :cheebyoosyaanaa wōlēē mii :chiichoo kibtaman kumāchē kule /kēēyēytoochi ng'aleekyii.

⁴ Kikwētyi ng'aleekaab cheebyoosyaanaa nyēē lōō. Nto mii lētuunoo kumwaayee moo kule, 'Ānkoo -māāy-wēyē :anii Yēyiin nto chii ake tukul, ⁵ +māāyēchi cheebyoosyaani manta, kuuyu kaakootaaraa kōōyiimsētoō mēt.'" ^{†††}

⁶ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, "Yoo imuuchē :choolwookiintō nyēē wuu nyoo kuyēchi cheebyoosyaanaa manta ii, ⁷ /bokeemwa nee Yēyiin? Mui-toochinē kut kukas kule kāyēchi manta biikyii choo sooyē inee kibtaman. ⁸ !Kāāmwoowook, yoo kāākuyi-tyiin, mākuyēchi biikyii manta areet akeenke. Nteenee kany ateebeenaak: Ata :biiko chēē makumuyta kut ayi-tu :anii *Wēritaab Chii, ānkāānyōōru kōōkoosēēnoo keey?"

† 17:29 Toowu. 19:24-25†† 17:31 Māārkō 13:15-16 † 17:32 Toowu. 19:26†† 17:33 Mat. 10:38-39†† Tāsyinē :siruutēk alake kēērywoontooni 36: Nto yoo mii :murēn āyēēnku kuyēyiisyē ām mbareen, +/mākēēyib ake /ankeebakaakta ake. ^{†††} 18:1 Room. 12:12; Ēfēēs. 6:18; Filib. 4:6; Kolos. 4:2; 1Tēēs. 5:17††† 18:5 Luuka 11:7-8

Māyib keey :chii barak

⁹ Nto mii yoo, kurārchi Yēesu ng'alyoo biiko alak chēē kikuurē keey kule churtootiin ānkimōōntooy biich. Kimwoochi kule, ¹⁰ "Kimii :biiko alake āyēēnku chēē kibokusaay ām *Kōōtaab Yēyiin. Ki *Fārisooyiin :ake, nto ake ku kāāruruukiin bo *syuuru. ¹¹ Kichō :Fārisooyiin-toonoo taay ankusaay kule, 'Yēyiin, ābiruung' kōōnkōy, kuuyu -māāyēku choolwookiin kuu wōloo wuunto :sāsiik, kibrōkōsiis, choo mārtootē āk mbo kāāruruuki-intooniin bo syuuruut. ¹² *Ākirē āmiisyēēt areet āyēēng' ām wiikiit ānkāākooytooy akeenke ām taman nyēbo kiy ake tukul nyēē ānyōōru.'" [§]

¹³ Nteenee kikiyyo :kāāruruukiintonoo bo syuuruut wōliin bo lēt. Maneemuuch kukas barak, kusooyē, nteenee kinam keey kwermēt ankuriiree keey ām wōlēē mii :Yēyiin kumwoochinē kule, 'Baaba Yēyiin, iri-ireenaa anii nyi kyāāchoolwookēn.'" ^{§†}

¹⁴ !Kāāmwoowook, chiito nyēē kiiyeyē kaa /kukāākēēnyōōchi kaat ku kāāruruukiintonoo bo syuuruut nyoo kiyibē keey ng'wēny āmēēbērē Fārisooyiin-toonoo. Kunyoo, chii nyoo yibē keey barak +/maki-ichuchuuk, nto nyoo yibē keey ng'wēny, +/māki-itōrōōr.'" ^{§††}

Ng'oo :nyēē nyoolchinē bāytooyiisyēētaab Yēyiin?

(Mataayo 19:13-15; Māārkō 10:13-16)

¹⁵ Nto mii bēsyēēt ake, kōōmutyi :biiko alake Yēesu lēēkōōk chēē minkēēch kumāchē kule kutiinyēē āwun-nyēk ānkōōbēruur. Yu kakas :rubiik bichoo, kōōburyoong'to. ¹⁶ Nteenee kimwooy :Yēesu kule, "Ōbāroochi lēēkōōy kukwa wōlēē āmiitē, kuuyu biiko chēē wuu chuutēchu :chēē nyoolchinē Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ¹⁷ !Kāāmwoowook, mākoy kōōwut Bāytooyiisyēētaab Yēyiin :chii nyoo māchāmtooy Bāytooyiisyoonoo kuu lōkōchoo.'" ^{§†}

Wuuy kōōwut :chii nyēē boonto bāyit Kaab Yēyiin

(Mataayo 19:16-26; Māārkō 10:17-27)

¹⁸ Yooto, kuchōōnchi :kāāntōōyiintēēt ake nyēbo Yuutayēek Yēesu ānkumwoochi kule, "Kāānēētiin iyēku chii nyēē karaam! +Maayey kule nee sāānyōōru *so-boontaab kibchuulyo?" ^{§††19} Kukētyi :Yēesu kule, "'Kēēsōōtyēēchoo nee siimwaay kule akaraam :anii? Ntēē Yēyiin nkit :nyēē karaam! ²⁰ Ābērē kiisuman kiru-utēkaab Yēyiin choo kikōōnu :Muusa choo mwooyē kule, '-Meemarte, -mēērumiisyē, -mēēchōōrsē, -mēēmōlōlchi chii ng'alyoo. Koonyit kōōn āk koomēt.'" ^{§†††} ²¹ Kumwooy :chiichoo kule, "Ānkētē tukul choo 'keemwaay. Kyāākir kung'eetee āmining'.'" ²² Kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, "Botuung' :kiito akeenke. Wee-alte kiy ake tukul nyēē iboontē ānkiiyēētyēēch-inēē bānoonik. Yoo 'keeyey kuu nyooto, irubwaa. +Mēēnyōōru bāyit nyēbo man ām Kaab Yēyiin."

§ 18:12 Mat. 6:16-17; Luuka 11:42 §† 18:13 Cherem. 31:19; Luuka 5:32; 23:48 §†† 18:14 Mat. 23:12; Luuka 14:11; Yāāk. 4:6 §† 18:17 Mat. 18:3 §†† 18:18 Luuka 10:25 §† 18:20 Chuytaay-eet 20:12-16; Kiruutēk 5:16-20

¹²³ King'woonchi :ng'aleechaa chiichoo, kuuyu kiboon-to bāytit nyēē wōō. ²⁴ Yu kakas :Yēesu wōlēē kāwēeto :chiichoo, kumwooy kule, "Wuuy sōō kule nee kucham :biiko choo boonto bāytit Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ²⁵ Nyumnyum mbo kubuntēē * :tembes koong'taab sintaanit kusiir kōōwut :chiito nyēē boonto bāytit Kaab Yēyiin."

²⁶ Kumwooy :biiko chēē kikas ng'aleechaa kule, "Ara ng'oo, naas, :nyēē imuuchē /kiiraraach?" ²⁷ Kukētyi :Yēesu bichoo kule, "Kiyēē mēēmuuchāktōōs ām wōlēē mii :biiko, kōōmuuchāktōōs ām wōlēē mii :Yēyiin." ††

Kiyēē nyōōru :biiko choo kaakurub Yēesu

(Mataayo 19:27-30; Māārko 10:28-31)

²⁸ Kuteebēē :Bētērō Yēesu kule, "Kas kookeebakaakte :acheek tukuukyoo tukul ankeerubiing?" ²⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, "Kāāmwoowook, chii ake tukul nyēē kaakubakaakta kooriikyii, koorkeēnyii, mbo ng'eetaabkaamet, kwaan āk kaamet nto lōkōkyii kubo yiisyēētaab Yēyiin, ³⁰ mākōōkoochi :Yēyiin chēē chaang' raat kusiir choo kōboonto. Mākunyōōr mbo *soboontaab kibchuulyo ām kōōrēēt nyoo chōōnii."

Nyēbo sōmōk kung'ālōolēē :Yēesu meenyii āk ng'ee-teenyii

(Mataayo 20:17-19; Māārko 10:32-34)

³¹ Kuwēeto :Yēesu rubiikyii choo ki taman āk āyēēng' komos ānkumwoochi kule, "Kookas, kēēmiitē kēēbēētii Yēērusālēēm. Yoo kakeeyit wōlooto, mākuyi-tyiin man kuu wōloo kikiikung'oorta :wōōrkooyikaab Yēyiin kēny kurubta keey ākoo *Wēritaab Chii. ³² +/Makeenam /ānkiiyokoochi biikaab Rooma chēē mākōōntosuur, kung'utyi, ³³ kubirsēēt kulālchi ankubakach. Nto mii bēsyēētaab sōmōk, kung'etee meet."

³⁴ Maneemuuch :rubiik kōōnkēt kiyēē kimii :Yēesu kung'ālōolēē. Kiiyeelaat :ng'ālyoontēēt. †††

Kiisoob :Yēesu cheebkoraatyaa

(Mataayo 20:29-34; Māārko 10:46-52)

³⁵ Yu kikiikuriik kuyit :icheek *kiriinkēētaab Yēērikō, kunyōōr cheebkoraatyaanteet ake nyēē kisoomsē ām kēēlto komos. ³⁶ Yu kakas :cheebkoraatyaantaanaa bōlātēētaab biiko chēē chaang' chēē kikēēytooy, kumwooy kule, "Ng'oo :bichu mii kung'ālōolootē ēē?" ³⁷ /Kēēmwoochi kule Yēesu nyēbo Nāāsārēēt nyēē kimii kumurē yooto. ³⁸ Kukuurchinē :chiichoo barak ba-keenke kule, "Yēesu, *Mōchōkōrēētaab Tāwuti, iri-ireena!" ³⁹ Kōōburyoong'to :biiko chēē kimii taay kule kusiis. Nteenee kikuurchi barak miisin kule, "Mōchōkōrēētaab Tāwuti, ankiiriireena!" ⁴⁰ Kōōyyo :Yēesu ānkumwoochi biiko kule, "Ōrēētoonu baa chi-ichoo kuchō yu." Yu /kakiyyiit, kuteebēē :Yēesu kule, ⁴¹ "Imāchē āyēwuung' nee?" Kulē :chiichoo, "Mokoryoontēēt, āmāchē akaste." ⁴² Kulēēnchi :Yēesu, "/Kāāki-

† 18:22 Mat. 8:21-22; Luuka 12:33 †† 18:27 Āyub 42:2 ‡ 18:29 Luuka 9:59-62; 14:26 †† 18:31 Luuka 9:51 †† 18:34 Luuka 9:21-22 ††† 18:34 Luuka 9:45; 24:45; Yoowa. 20:9

isoobiing', kuuyu 'kēētinyē kaakaaseet. Kunyoo, ikaste." ⁴³ Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto, kukāstooy :chiichooto bakeenke ānkuwēeto keey Yēesu kusil-tootē Yēyiin. Kisilto nkicheek :biiko tukul Yēyiin choo kikāsē ng'aleechaa.

Yēesu ākoo Sakaayo

19 Kitas taay :Yēesu āk rubiikyii ankuyit Yēērikō. ² Kimii :chiito ake wōlooto nyēē /kikēēkuurēē Sakaayo. Ki kāāruruukiintēētaab *syuuruut nyēē wōō ānkiboonto bāytit nyēē wōō miisin. ³ Kisyeeem :Sakaayo kule kukas Yēesu, nteenee kimēēmuuchē, kuuyu ki chaang' :biiko, nto subak kibar :nwookinto. ⁴ Yu kakas kuu nyooto, kulabat taay ankuwokulaany mōkōywēēt ake sukukas Yēesu nyēē karaam. ⁵ Yu kayit :Yēesu yooto, kukas barak ānkumwooy kule, "Sakaayo, rēku baa areet akeenke, kuuyu āyēku ra toontēēng'uung'." ⁶ Kukāsē :Sakaayo kuu nyooto, kurēku areet akeenke ānkuwēeto keey Yēesu ākoy kanyii nyēē kabaybayiit miisin. ⁷ Nteenee mānāāng'ērēkyi :biiko alake ng'aleechaa. Kiing'unyng'uunyis kule, "Nto yu kāruu-toochi :Yēesu chii nyēē tinyē ng'ōōki kuu nyi?" ⁸

⁸ /Kēēmii /kyoomiisyē, kōōyyo :Sakaayo ānkumwooy kule, "Mokoryoontēēt, +māānēmu kisiincheetaab beesaanikyuu ānkāākoochi bānoonik. Nto yēē ākoo mii :chii nyēē kyāānēmunēē cheechii chēē chaang' kusiir chēē /kikēēmāchēē āruruuchootē syuuruut, +māāyookyi kunyil ang'wan ām choo kyaa-am." ⁹ ¹⁰ Kumwooy :Yēesu kule, "/Kaakiiraraach ra kayi, ku-uyu kēēkoosēē keey :chiichi Yēyiin kuu Abraam. ¹¹ ¹² Kyāāchōōnii :anii, *Wēritaab Chii, chāāchēēng'ootē ānku chāārāroochootē biiko chēē kiikubootyo." ¹³

Iyēyiisyēē nyēē karaam kiyēē /kākēēkōōning'

(Mataayo 25:14-30)

¹¹ Kibērē :biiko chēē chaang' tōōs mākubāytooyiis :Yēesu yoo kayit Yēērusālēēm. Nteenee mēēbērē kimii wokuyēyāktōōs kuu wōloo kiisōōtitooy :icheek. Nto kumii :Yēesu tākōōmuunyē, kumwoochi biiko kule, ¹² "Kimii :mokoryoontēēt ake nyēē kimāchē kuwo kōōrēēt ake nyēē kilōō, /bokēēng'oobchi kāāmuukēy-wēēkaab bāytooyiisyēēt sichokubayta kōōrēēnyii. ¹³ Kumānāāwo, kukuur motwoorikyii taman ānkōōkoochinoot chii ake tukul beesaanik chēē tēē chēbo ake. Kimwoochi chii kuyēyiisyēē laatit nyeenyii kubās keey ākoy bēsyēēt nyēē kēēyēēwunēē :inee. ¹⁴ Nteenee kitay :biikyii. /Kikiiyookto biiko alak wokumwaayta kule māmāchē :icheek bāytooyiin-toonoo. ¹⁵

¹⁵ Yu kēēyēēw :chiichoo ām ruutooy /kukaakeeng'aab kuyēk bāytooyiintēēt, kukuur motwoorikyii taman choo kiikoochinootē beesaanik chokōōboor :chii ake

††† 18:42 Luuka 7:50 § 19:7 Mat. 9:10 †† 19:8 Chuy. 22:1; Ēsēk. 33:14-16 ††† 19:9 Mat. 3:9; Luuka 3:8; 13:16; Yoowa. 8:33-47; Yēyuut. 16:31; Room. 4:12, 16-17; Kala. 3:7, 29 †† 19:10 Luuka 5:32; 1Tēm. 1:15 ††† 19:11 Luuka 11:2; 24:21 †† 19:13 Māārko 13:34; Yēyuut. 1:11; 2:33-36 †† 19:14 Yēyuut. 4:17; 5:28; 13:44-46; 28:25-28

tukul laatit nyeenyii nyēē kiikunyōōr. ¹⁶ Kumwooy :nyēbo taay kule kibās keey :cheechii kunyil taman. ¹⁷ Kulēēnchi nyoo :bāytooyiintēēt, 'Kuu yoo kwēēriib tukuuchoo kō ng'eri nyēē karaam, +maayeyiing' ibayte kiriinkōōsyēk taman.'

¹⁸ Kumwooy :nyēbo āyēēng' kule, 'Mokoryoontēēt, kookunyil :cheechuu muut.' ¹⁹ /Kēēmwoochi nyoo kule, '+Meebayte :inyiing' kiriinkōōsyēk muut.' †

²⁰ Kookeer :ake kumwoochi bāytooyiintonoo kule, 'Beesaanikuuk :chu. Kyaaratee ankeet ankaakonor nyēē māmii :kiy nyēē kitwa. ²¹ Kyaakas kule iwuuy 'ankiicham ibirtooy biich ikēsē kiyēē kimēēchoonē ānkiiruruuchēē wōlēē mānēēyis.' ²² Yooto, kulē :bāytooyiintēēt, 'Imiyaat. Kubaring' :ng'aleekuuk nkityō. Yoo ākoo inkētē :inyiing' kule āwuuy :anii ankyaaacham ābirtooy biich ākēsē kiyēē kimāāchoonē ānkāāruruuchēē wōlēē mānāāyis ii, ²³ kwaaming' :nee simeekonoree beesaanikyuu lēnkuut sukubāsu keey? Nto 'kiyey kuu nyooto, nto kāchāānyōōru beesaanichaa kukāākutāsyi keey :kiy barak.'

²⁴ Kuweech keey :bāytooyiintonoo ānkumwoochi motwoorik alak kule, 'Ōnēmūnēē nyi beesaanichaa ānkōōkoochi chiito nyoo kōtāsyi keey :cheechii miisin kusiir chēbo chuut tukul.' ²⁵ Nteenee kimwooy :choo kule, 'Mokoryoontēēt, ntēē chaang' :chēē boonto :nyoo, bo nee /kēētāsyi alak?' ²⁶ Kumwoochi :bāytooyiintonoo kule, 'Kātāwuu nyooto sinee, nteenee chiito nyoo kāyēyiisyēē kiyēē /kākiikoochi, /kēētāsyinē ake, nto nyoo māyēyiisyēē, /kiinēmūnēē mbo nyooto kāboonto. ††²⁷ Nteenee kurubta keey ākoo buunichoo kāākuwēēkyoo keey, ōkwēru choo ankuboobakach ākāsē.' "

/Kikeetoroch Yēesu ām Yēerusālēēm kuu Bāytooyiin
(Mataayo 21:1-11; Māārko 11:1-11; Yoowaana 12:12-19)

²⁸ Yu kāyēēkunēē, kutas taay :Yēesu āk baanaa. Kimiitē :Yēesu taay kutēē yooto tukul kutākyinē keey Yēerusālēēm. Nto yityo bokurwoowunēē Beetannyyaa.

²⁹ Yu kāng'ēētyēē Beetannyyaa, kuba nto yu kēē-āyēēchēē keey Beetfaaka ām yēē kibo Lekemeetaab *Musēytuuniinēk, kumwoochi :Yēesu rubiikyii āyēēng' kule, ³⁰ "Obe ākoy saang'iin. Yoo kooyit yooto, +mōōnyōōru sikiryō nyēē tāku siirwaak kurataat amanaakesen chii bēsyēēt ake. Otyaach ānkōōkwēruwoo. ³¹ Nto yoo kateebeenaak :chii kule ōtyoogyinē nee sikiryēēt, ōlēēnchi 'Māchē :Mokoryoontēēt.' "

³² Kiba :rubiichoo ānkubokunyōōr sikiryoonoo kuu wōloo kimwooytoochinē :Yēesu. ³³ Kumii kōōtyoochē, kuteebēē :biikaab sikiryēēt kule, "Ōtyoogyinē nee sikiryoonoo?" ³⁴ Kukētyi :rubiichoo bichoo kule, "Māchē :Mokoryoontēēt." ³⁵ Kukwaanta sikiryoonoo ākoy yoo kimii :Yēesu. Kuyitu, kōōrēēku sirookwaa chēē kikiiliiktēē keey ānkwoolyāktēē bataytaab sikiryēēt sukutēbēē :Yēesu.

³⁶ Kumii :Yēesu kuwēētii, kōōrēēkunoot :biiko alake sirookwaa chēē kikiiliiktēē keey ānkōōyitoot kēēltaab

† 19:19 Luuka 12:42-44; 16:10 †† 19:26 Mat. 25:29 ‡ 19:30 Luuka 23:53

too. ³⁷ Yu kayit :icheek yēē kyoobuksēē :kēēlto ām Lekemeetaab *Musēytuuniinēk, kutoow :biiko kusilto Yēyiin ām ng'erekweek. Kityēēnootē yooto :tukul kubo tukuuk chēbo kwōng'uut chēē kiikuyeyaan :Yēesu.

³⁸ Kikuurchinootē :bichoo barak kumwooyē kule, "Ibēruuroot :Bāytooyiintēēt nyi chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin.

Chōōnēē :tāloosyēēt kibkōōnkōy.

Wōō :Yēyiin, lēyyē." †† ††

³⁹ Nteenee kimwoochi *Farisaayeeek alake chēē kimii yooto Yēesu kule, "Kāānēētiintēēt, ānkiiburyoong'tē bichukuuk kumātākumwooy ng'aleechu." ⁴⁰ Kukētyi :Yēesu Farisaayeechaa kule, "Kāāmwoowook, yoo kāsi-isyō :bichu, kung'āloolē :rwoontōōk." †

Kiriiree :Yēesu biikaab Yēerusālēēm

⁴¹ Yu katoobēn Yēerusālēēm, kuriiree biikaab kiriinkoonoto kut kutēy :lōōkik. ⁴² Kimwooyē kule, "Ābērē nto ōnkētē kiyēē māchāktōōs oyey sōōnyōōru tāloosyēēt. Nteenee ōmiitē mēēnān. ⁴³ Mii :bēsyēēt nyēē mākusēētyook :buunik ānkōōkwēnkweēnook nyēē māmii wōlēē ōchiirtēē. ⁴⁴ +/Mākiimukuus kiriinkooni āk biikyii tukul nyēē māng'ētu mbo :rwaā ku-keekemeer keey ake, kuuyu kyoomoonte bārooyinto nyēē kikiikukōōnook :Yēyiin." †† ††

Nyēbo āyēēng' kukwētēē :Yēesu biiko biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin

(Mataayo 21:12-17; Māārko 11:15-19)

⁴⁵ Yu kayit :Yēesu Yēerusālēēm, kōōwut biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ānkutoow kukwet biiko chēē kimii kwooltooy tukuukwaa ām yooto, ⁴⁶ kumwoochinē kule, "Mwooyē :Yēyiin ām siruutēk kule, 'Bo :kanyuu saay-eet,' nteenee kyooweech :akweek kuyēk kēbēnnyoo wōlēē wunyēē keey :sāsiik." †

Kiyēbchi yit :biiko chēē chaang' Yēesu

⁴⁷ Kiinēētiisyē :Yēesu kwaak ām *Kōōtaab Yēyiin ām bēsyōōsyēk chēē ng'eri chēē kimii kukwoonii. Kimii :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk ākoo kāāntōōyik alak kuchēēng'ē kule kubakach Yēesu. ⁴⁸ Nteenee kimēēmuuchē kuuyu kiwoolchinē Yēesu :biiko chēē chaang' kwaak chēē kibokuyēbchinē yit ng'aleekyii. ††

Kāāntōōyikaab Yuutayeeek chēē ki kāwōōt

(Mataayo 21:23-27; Māārko 11:27-33)

20 Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēesu kōōnēētiisyē ānkwoomchinē biiko lōkōōywēk chēē kāroomēch ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin, kukwoonchi :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch, kāānēētikaab kiruutēk

†† 19:36 2Bāy. 9:13 †† 19:37 Luuka 2:20; 24:52-53 ††† 19:38 1Bāy. 1:38-40 ††† 19:38 Tyēēn. 118:26; Luuka 2:14 † 19:40 Aabak. 2:11; Luuka 19:44; 21:5-6, 20-24 †† 19:41 Isa. 22:4 ††† 19:42 Kiruu. 32:28-29; Yēyuut. 28:26-27; Room. 11:8, 10 †† 19:44 Luuka 21:20-24 ††† 19:44 Luuka 21:6; 1:68 †† 19:46 Luuka 2:49 †† 19:47 Mat. 26:55; Māārko 11:18; Luuka 21:37; Yoowa. 7:1; 18:20 ††† 19:48 Luuka 20:19; 21:38; 22:2

ākoo booyik. ² Kuteebee :bichooto Yēesu kule, "Mwoowēech, baa, ng'oo :nyēē kikōōniing' kāā-muukēywēēk iyey ng'aleechu?" ³ Kuwālchi :Yēesu kule, "Kany ateebeenaak :nkanii tēēbuutyēēt. Ōmwoowoo, baa, ⁴ yoo kiibātisāniisyē :Yoowaana, kikwoonēē :kāā-muukēywēēkyii wōlēē mii :Yēyiin, nto wōlēē mii :biiko?"

⁵ Yooto kuteebee keey :bichoo kule, "Yoo ka-keemwaay kule kikwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē mii :Yēyiin, makuteebee neech kule am nee simāki-iyēnchi. ⁶ Nto yoo kakeemwaay kule kikwoonēē wōlēē mii :biiko, makuwiireeneech :bichu tēē chu rwoontōōk kēēbēku, kuuyu kiikōōyēnchi :icheek kule ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :Yoowaana." †

⁷ Yooto kulēēnchi Yēesu, "Mākiinkētē." ⁸ Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, "Māamwoowook :nkanii chiichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng'aleechu."

Kiisyoor :Yēesu miyootyēētaab kāāntōōyikaab Yuutay- eek

(Mataayo 21:33-46; Māārko 12:1-12)

⁹ Kutas taay :Yēesu kumwoochi biiko kule, "King'eet :chiito ake kuchaan *musābiibuunēk mbareenyii. Yu kaakuchaan, kukāsyiin āk biiko alak kule kuyēytoochi inee mbaraanaa sukubchēchiin āmiik kōōyyiin yoo kāruryo. Nto mii yoo, kuruuto kuyēk kēny. Yu kāwoku-ruryo :āmiik, kōōyookto :chiichoo kibo mbareet motwooriintēēnyii akeenke wokuyibchi kereeryaanteet nyēē ki nyeenyii. Yu kayit :motwooriintonoo wōlooto kibo mbareen, kubir :bichoo /kikiikoochinē kuyeyta mbaraanaa ankukwet amā kiy. ^{††11} Kōōyookto subak :chiichoo motwooriintēēt ake. /Kēēbir nkinee nyoo /ki-intoshuur /ankeekwet amā kiy. ¹² Kōōyookto subak ake nyēbo sōmōk. /Kēēbir nyoo, /kiikōōtēn /ānkiichuutoot ākoy tuuyta saang'. ^{††13} Koosoot :chiitaab mbareet ānkulē, 'Saayey nee?' Nto mii yoo, kulē, 'Mii :kiyēē +maayey. +Māāyooktē wēriinyuu nyi āchāmē. Tōōs imuuchē kooywey ra nyiitēnyii.' Kōōyookto. ^{††14} Kuyitē :lakwanaa wōlooto, kukuur keey :bichooto kule, 'Murēchu, ong'nyi :lakwataab murooniito! Okany keebakach sukuyēk :mbaraani nyēenyoo.' ¹⁵ Yooto, kunam :bichoo wēeroo ānkukwēryoot kuwo tuuyta saang' ankubakach.

Kunyoo ii, yoo koosoot :akweek chokuyēchinē nee :chiitaab mbareet bichoo? ¹⁶ Okany amwoowook, machokubakach bichooto tukul ānkōōkoochi biiko alak kuriibchi mbaraanaata." Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kumwoochi :bichoo kule, "Bērē nto māyēyākiis :ng'ala chēē wuu choo." ¹⁷ Kōōrōōtoot :Yēesu ānkumwoochi kule, "Ibooru nee :siruutēkaab Yēyiin am yoo /kikeesir kule,

'Tolochta nyoo kitāyē :biiko

nyēē kōōkuyēk tiyēywoontēētaab kōōto.' ††

¹⁸ Chii ake tukul nyēē karyaach rwaantaanaa, +/makeetirtir. Nto nyoo kāluulchi :rwaantaanaata, kuruurumē." †††

† 20:6 Mat. 14:5 †† 20:9-10 Isa. 5:1-7 ‡ 20:12 2Tēt. 36:15-16 †† 20:13 Luuka 3:22 †† 20:17 Tyēēn. 118:22 ††† 20:18 Isa. 8:14; Tān. 2:34-35, 44-45; 1Bēt. 2:8

¹⁹ Yu kakas :kāānēētikaab kiruutēk ākoo mbo *kikbōrōs chēē wōōyēch ng'aleechaa kimwooyē :Yēesu, kōōnkēt kule kimii buch :Yēesu kukwēre ng'aleechaa liimō, nteenee king'ālōolēē icheek. Kukwaany keey :moo bichooto ankumach kule kunam Yēesu, nteenee kinyōkōriitu, kuuyu ki chaang' :biiko yooto. †††

Kibokutech :kāāntōōyik alake Yēesu sukunam

(Mataayo 22:15-22; Māārko 12:13-17)

²⁰ Kiiyookto :bichoo yōōtiik kuba wōlooo kimii :Yēesu, wokuyey keey kule churtootiin. Kimāchē kunyōōr ng'ālyoo nyēē keechiwiit :inee sukunam ānkōōyokoochi bāytooyiisyēētaab Rooma. ⁵

²¹ Kikwēēskwēēsānchi :yōōtiichoo Yēesu kule, "Kāānēētiintēēt, kiinkētē kule imwooyē manta, iyibē bii-iko tukul kwooyēch ānkiinēētē biiko kōōnkēt kiyēē māchē :Yēyiin am kēēlto nyēbo man. ²² Mwoowēech baa ng'ālyoontooni: Karaam kēēkwēchinē bāytooyiin-tēētaab Rooma *syuuruut nto miyaat?"

²³ Yooto kōōnkēt :Yēesu kule kimii :bichoo kutēchē in-ee. Kumwoochi kule, ²⁴ "Ōboorwoo baa beesyaanteet." Kuteebee yōōtiichoo kule, "Bo ng'oo :mēti āk kaay-naani mii beesyaantaani?" ²⁵ Kulē :bichoo, "Bo bāytooyiintēēt nyēē wōō nyēbo Rooma." Kumwoochi :Yēesu kule, "Ōkoochi bāytooyiintonoo kiinyii, nto Yēyiin, ōkoochi nyeenyii." ††

²⁶ Kinam kuut bichoo :kiyēē kimwooy :Yēesu. Kunyoo, kuboty :wōlēē makunamta Yēesu kukāsē :biiko.

Ng'eeteetaab meet

(Mataayo 22:23-33; Māārko 12:18-27)

²⁷ Nto mii yoo, kukwoonchi subak Yēesu :biiko alake chēē /kikēēkuurēē *Satukaayeeek. Kiiyēnchinē :bichoo kule yoo kaakume :chiito, kaakume kutukul nyēē mēēbērē wokung'ēētēē meet bēsyēēt ake.

Kimwoochi :bichoo Yēesu ^{†††28} kule, "Kāānēētiintēēt, kisirweech *:Muusa kiruutyēēt nyēē mwooyē kule yoo kame :chiito amānāāsikiyiin leekwa ākoo koorkēēnyii, kōōntiyyē :ng'eetaabkaamet koorkoonoo, sukusikiyi nyiin lēēkōōk chēē sukuroobta kōōnyii. ^{††29} Kimii :chiito ake kēny nyēē kiboonto wērikyii tisab. Yu kā-

wokuwōōyit :kibooreetyeet, kukēēsyoo. Nto mii yoo, kumēēchi keey nyēē mānāāsikiyi :koorkoonoo leekwa. ³⁰ Kōōntiyyiis :wēēriit nyēē kirubu nyoo kimēē. Kōōbu-urchiin :nkinee ākoo koorkoonoo ankume amānāāsikiyiin āk koorkoonoo leekwa. ³¹ Kookeer :wēēriit nyēbo sōmōk. Kōōbuurto keey :nyoo nkinee koorkoonoo ankume :nkinee amā leekwa. Kiyeyakay kuu nyooto kut kubēk :wēriichoo tukul amā lēēkōōy.

³² Nto mii lētuumoo, kume :nkinee koorkoonoo. ³³ Kunyoo, imwoowēech: Booyiitu ng'oo :koorkoonoo kōōyiyi-in kāng'ēētyēē :bichooto tukul meet."

³⁴ Kukētyi :Yēesu bichoo kule, "Ng'ētēē :kāāmuti-isyēēt kōōrooni. ³⁵ Yoo /kaakiing'eetee chii meet ānku-

††† 20:19 Luuka 19:48 † 20:20 Luuka 11:53-54 †† 20:25 Room. 13:7 ††† 20:27 Mat. 3:7; 16:1, 6, 11-12; 22:23; Yēyuu. 4:1-2; 5:17; 23:6-8 †† 20:28 Toowu. 38:8; Kiruu. 25:5-6

wo Kaab Yēyiin, mēebērē tākōōmutiisyē nto /tāboki-imutē subak, ³⁶ kuuyu māmēē subak. Makukerkeyiitu malayikaanik ānku lōkōkaab Yēyiin kuuyu kookoong'eeete :Yēyiin meet. †

³⁷ Nto kurubta keey ākoo ng'eeeteetaab meet, kiichu-urta *:Muusa ām sōntiinoō kilāyē yoo kimwooyē kule, 'Yēyiintēetaab *Abraam, Isaka ākoo Yāākōbō.' ††³⁸ Yoo /kakeemwa kule bo :Yēyiin anum, kōōbooru :yooto kule tākusoboot :chiichooto ānkoo kikiikume kēny. Kunyoo, kurubta keey ākoo Yēyiin, sobchootiin :biiko tukul ānkoo mbo choo kiikubēk."

³⁹ Kulē :kānēētikaab kiruutēk alake, "'Kēēkētu nyēē karaam, kānēētiintēēt.'" †⁴⁰ Manaatakukany :biiko kuteebaatee Yēesu subak ng'al alak kutēchē. ††

Ng'oo :Kāārārōokiintēēt?

(Mataayo 22:41-46; Māārko 12:35-37)

⁴¹ Nto mii yoo, kuteebee :Yēesu bichooto kikwiilē in-ee kule, "Ām nee yu /kēēmwooyē kule chōōnēē *:Kāārārōokiintēēt kōōtaab *Tāwuti? ⁴² Yoo wuu nyooto ii, kwaam :nee sukusir :Tāwuti ām kitaabuutaab Tyēēnwookik kule,

'Kimwoochi :Yēyiin Mokoryoontēenyuu kule: 'Itēbunēē āwunyuu nyēbo taay

⁴³ kēēbāytooyiisyē tukwaay

ānku +maawaang'te buunikuuk.'

⁴⁴ Kunyi, yoo kuurē :Tāwuti Kāārārōokiintēēt kule 'Mokoryoontēenyuu' ii, kōōmuuchāktōōs kule nee kuyēk muchōkōrēenyii?" ††

Kiiburyoong'to :Yēesu kiblembechiis

(Mataayo 23:1-12; Māārko 12:38-40)

⁴⁵ Kumii tākuyēbchinē yiit :biiko kiyēē kimii :Yēesu kumwooyē, kuwēēkyi keey :Yēesu rubiikyii ānkumwoochi kule, ⁴⁶ "Ōriibēē keey kānēētichoo bo kiruutēk, -amoorub ātēbuutēkwaa. Kicham :bichu kōōloochē sirooy chēē yoo /kakeekas, /simkiinkētē kule icheek kiirwookik. Kicham mbo subak kubēēsyētootēē wōlēē chaang' :biich /sikiisuboooyootē nyēē /kākēēkoonyit. Kicham subak kulēkwēlē ng'ēchērōōk choo bo taay ām kooriikaab saayeeet ānkōōmoymooyē mbo ng'ēchērōōk chēbo taay ām kaab saakwa ake tukul. ††⁴⁷ Lātunootē mbo koor chēē musuuk sukuyibēē tukuukwaa. Sooyē miisin kuyēyē keey kule churtootiin. Biich chēē wuu chuutēchu chēē mākuyēchi :Yēyiin ng'al chēē bichiyyēch kusiir choolwookiin ake tukul."

Ng'oo nyēē kiinēm chēē chaang'?

(Māārko 12:41-44)

21 Kutākumii :Yēesu *Kōōtaab Yēyiin, kukas wōlēē kiikoochintooy :biiko chēē ki mokorēēn beesaanik loolēēt nyēē /kikiiruruukyinē beesaanik kubo yiisyēētaab Yēyiin. ††² Yooto, kuchō :cheebyoosya

† 20:36 1Yoowa. 3:1-2 †† 20:37 Chuy. 3:2, 6 † 20:39 Māārko 12:32 †† 20:40 Mat. 22:46 †† 20:44 Mat. 20:30-31 ††† 20:46 Luuka 11:43; 14:7 ††† 21:1 2Bāy. 12:9

nyēē ki musuk anki banan. Kibār :nyoo beesaanikyii chēē ki ng'eri.

³ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, "!'Kāāmwoowook, cheebyoosyaani musuk :nyēē kēēnēm beesaanik laatit nyēē wōō kusiir chuut tukul. ⁴ Kāng'ōmōrunēē :bichoo mokorēēn laatit nyoo kēēkooytooy wōlēē bo chēē boonto, nteenee kābār :cheebyoosyaanaa loolēēnyii tukul." †

+/Mākiiturbuub Kōōtaab Yēyiin

(Mataayo 24:1-2; Māārko 13:1-2)

⁵ Yooto, kutoow :rubiik kung'alaalee *Kōōtaab Yēyiin. Kimwooyē kule, "Kārorānēch nyēē tyaa :rwoontōochu /kikeetechee Kōyi bo Yēyiin! Kārorānēch mbo nkicheek nyēē tyaa :tukuuk chu /kikēēkōōnu /kikaraaraneē kōyi!" Nteenee kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, ⁶ "Mii :bēsyēēt nyēē +/mākiiturbuub tuku-uchu ōchōrōkyinē. +/Mākiiturbuub nyēē māmii :rwaā mbo akeenke nyēē ng'ētu kukeekemeer keey ake." ††

Nyāliluutēk āk wusiisyēēt

(Mataayo 24:3-14; Māārko 13:3-13)

⁷ Yooto, kuteebee :rubiik Yēesu kule, "Mokoryoontēēt, yēyāktōōs āyu :ng'ālyoontoonoo ānkumākōōboor :nee?"

⁸ Kukētyi :Yēesu kule, "Ōriib keey -/makiiberbeeraak. Choong'ēch :biiko chēē makukwaanaat ankuyey keey :ake tukul kule inee ku kāārārōokiintēēt. Mākumwoowook :alake kule, 'Kaakuriik :Mokoryoontēēt.' Yoo kāmwooy, -mōōyēnchi. ⁹ +Mookas kubārē keey :biiko ām kōōrēēt ānkukwiilē :alake bāytooyiisyēētaab kōōrēēng'waa, nteenee -mōōmuuyē. Māsimkuyitu :tabantaab kōōrēēt ānkoo kāyēyākiis :tukuuchoo.

¹⁰ Mākubooryo :bōrōryēēt ake āk ake, kubooryo :kōōrēēt ake āk ake. ¹¹ Mākutookunootēē :kib-ring'ring'nyēēt kōōrēēt. Mākutookunootēē :kēmēwuut nyēē wōō komoswookik chēē chaang' ām kōōrēēt ankukwaanaat :bōōrwoonik chēē miyootēch. Mākutook :tukun ām wōliin bo barak chēē -/mākyyoomu.

¹² Nto kumānāyēyāktōōs :ng'aleechaa tukul, +/mākēēwusook /ānkiiyyoong'tēēnook kōōk ām kooriikaab saayeeet /ankeerataak kubo anii. Nto subak, +/mākiiyyoong'tēēnook taayeeetaab bāytooyik kubo anii. †††¹³ Bārooyinto :nyooto nyēē +mōōmwoochinēē bichooto kiyēē ōyēnchinē. ¹⁴ Kunyoo, -mookany kwaa-maak mēt kule bōōmwooyē nee ām kōōk nyēē ōyēētēē keey. ¹⁵ +Māāboorwook :anii kiyēē bōōmwooyē nyēē mākoy kukētwook :chii ng'ālyoo. ††

¹⁶ Makuchaamtaak :sikiikwook, tuubchōōsyēkwōok, tilyōōnuutēkwōok ākoo chōōrōōnuutēkwōok /keenam alak ām akweek /ankeerat, nto alak /keebkach. †††¹⁷ Mākūwēchook :biiko kuuyu ōyēnwoo ¹⁸ nteenee -mā-āstook :Yēyiin mbo kisich! ††¹⁹ Yoo kōōmuytoochi ng'aleechaa, +mōōnyōōru soboonto nyēbo man ām lē-tuunoo." †† †††

‡ 21:4 2Kōōr. 8:12 ‡† 21:6 Luuka 19:44 ‡†† 21:12 Yēyuut. 12:1-4; 18:12-17 ‡† 21:15 Luuka 12:11-12; Yēyuut. 6:10 ‡†† 21:16

Wōlēē +/makiiserweetita Yēērusālēēm

(Mataayo 24:15-24; Māārkō 13:14-20)

²⁰ Kimwoochi :Yēēsu subak kule, “Yoo ōkāsē kōōk-wēnk-wēnē :buunik Yēērusālēēm, ōnkēt kule kaakuriik :bēsyēēt nyēē sēr-wētēē :Yēērusālēēm. ²¹ Māchāktōōs :biikaab Yuuteeya kumwēchi lekem ānkumwēy :nkicheek choo mii Yēērusālēēm. Nto choo kanyoorta :ng'aleechu saang', kumeeyey kiriing'. ²² Kuu wōloo mwooytooy :siruutēk, ku bēsyōōsyēchuutēchu :chēē mākōōng'woonchinēē :Yēyiin biiko choo kiikuchool-wookēn. ^{†23} Lēyyē, mākuwuuyiityi bēsyōōsyēchooto sōō kule nee kooruuk choo kōōyootiin āk choo irēēri-isyē! Mākuchō :wuuyinto nyēē wōō kōōrēēt ānku mākōōng'woonchi :Yēyiin biiko choo mārubē ng'aleekyīi. ²⁴ +/Makeebakach alak /ankeenam alak bokuyēkunoot motwoor ām kōōrōōsyēk tukul. Māku-miny :bōrōyōōsyēk alake Yēērusālēēm ākoy yēē bēkunēē :bēsyōōsyēkwaa.” †† ††

Kiyēē ibooru chōōnēētaab Yēēsu

(Mataayo 24:29-31; Māārkō 13:24-27)

²⁵ Kimwoochi subak :Yēēsu rubiikyīi kule, “+/Ma-keekasee mēēyintaab kōōrēēt wōlēē mākōōbuurto :asiista, araawēt āk kookeelik. Mākumuuyo :biiko ām kōōrēēt ānkuboty :tonkoy kule tākyinē keey ānō, kumwēyēē kaaruumeetaab bēēkaab araarayta. ^{†26} Mākōōtmiimākoy :wōliin bo barak ānkumuuyo :bi-iko chēē chaang' kubo kiyēē mii wokuyēyāktōōs ām kōōrēēt, kut wuu nyēē mā kubēk.

²⁷ Yooto, makukas :biiko āyēēwu :anii, *Wēritaab Chii, ām boolteet ām kāāmuukēywēēk āk lēbkēēyēētaab Yēyiin. ^{††28} Yoo ōkāsē kutoowu keey :tukuuchoo tukul, ōng'ērēkiisyē, kuuyu, ōmiitē bōōbēēti kōōrēēt nyēē lēēl.”

Bēsyēēt nyoo iyēēwu :Yēēsu

(Mataayo 24:32-36; Māārkō 13:28-32)

²⁹ Yooto subak, kumwoochi :Yēēsu rubiikyīi kule, “Māchē ōkāsēē *mutiiniit āk keetiik alak. ³⁰ Yoo inkātu :sokēēkaab keetiichoo, ōnkēt kule kaakuriik kumusēs. ³¹ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, yoo ōkāsē kuyēyāktōōs :tukuuchoo, ōnkēt kule kaakuriik :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.

³² !Kāāmwoowook, mābootōōs :biikyū choo kyaak-vey ānkoo kāyēyākiis :tukuuchoo tukul. ³³ Mākubot :barak āk ng'wēny, nteenee mābotē :ng'ālyoon-tēēnyuu.”

Ōriib keey

³⁴ Kitas taay :Yēēsu kumwoochi rubiikyīi kule, “Ōriib keey! -Mookany ānyōōrwook ōbēng'tēē sookwoonu-

Mat. 10:35 †† 21:18 1Sām. 14:45; Luuka 12:7 †† 21:19 Mat. 10:17-22 ††† 21:19 Mat. 10:22; Luuka 17:33 † 21:22 Kiruu. 32:35; Cherem. 5:29; Ēsēk. 9:1; Tān. 9:26; Osee. 9:7; Miika 3:12; Luuka 11:49-51 †† 21:24 Luuka 17:22-24 † 21:24 Luuka 19:41-44 †† 21:24 Isa. 5:5; Isa. 63:18 †† 21:25 Mat. 24:29 ††† 21:27 Mat. 26:64; Māārkō 13:26; 14:62

utēk ōyyēēsyē. -Mookany mbo kōōbootook :kāāsōōtēywēēk chēbo wōlēē +moonyoorte moko-rnoontiit. Yoo kooyey kuu nyooto, makucheeraak :bēsyoonoo āyēēwunēē. ³⁵ Makucheer :ng'aleechu bi-iko ām wōlto ake tukul. ^{††36} Māchē ōriibē keey kwaak. Ōsooyē sōōtitir ōbununēē ng'aleechaa soomuch bōōyyoonyēē taayeetaab *Wēritaab Chii.” ⁵

Kiyēbchi yit :biiko chēē chaang' Yēēsu ām Kōōtaab Yēyiin

³⁷ Kiinēētiisyē :Yēēsu ām *Kōōtaab Yēyiin yoo bo bēēt, nto mii kwēēmooy wokuruchinē keey wōliin bo Lekemeetaab *Musēytuuniinēk. ^{††38} Kuyyēēchē :kōōrēēt, kōōyēēyē Kōōtaab Yēyiin wokōōnēētiisyē. Kimustooy :nkicheek biiko chēē chaang' bokukāsē kiyēē kiinēētē :Yēēsu.

Kicheeng' :buunikaab Yēēsu wōlēē makunamta

(Mataayo 26:1-5; Māārkō 14:1-2)

22 Kikiikuriik :Saakweetaab mukaatiin chēē māku-utunootiin. Saakwaani ku *Saakweetaab Keey-taayeet. ^{††2} Kimii :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk kuchēēng'ē wōlēē makunamta Yēēsu /subokeebakach. Nteenee kinyōkōriitu kuuyu ki chaang' :biiko yooto. ^{††}

Kiinēm keey :Yuuta kuchaamta Yēēsu

(Mataayo 26:14-16; Māārkō 14:10-11)

³ Yooto, kutamar :Kibrōkōsyoon-tēēt Yuuta Iskaryoot nyoo ki akeenke ām rubiichoo ki taman āk āyēēng'. ^{††4} Kiwo :Yuuta wōlēē kimii :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo biiko alak chēē ki wōōyēch chēē kiriibē Kōōtaab Yēyiin. Kiwokusat wōlēē +/makeenamta Yēē-su. ⁵ King'ērēkyi :bichoo Yuuta ānkuchāmchiin kule mākōōkoochi :icheek beesaanik, yoo kayey kuu nyooto. ⁶ Kucham :Yuuta ng'aleechaa ankucheeng' bārooyinto nyēē /kiimuuchē /keenamee Yēēsu kumākāsē :biiko.

/Kikeeyeyta kiyēē /kyoomē ām Saakweetaab Keeytaay-eet

(Mataayo 26:17-19; Māārkō 14:12-16)

⁷ Nyēē mā tyaa, kuyit :bēsyēēt nyēē /kēēyēēnyēē mēēnkitaab kōrōsēēkaab Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin. ^{††}

⁸ Kumwoochi :Yēēsu Bētērō ākoo Yoowaana kule, “Bōōyēytoowēēch saakweet kyaam.” ⁹ Kuteebēē :icheek Yēēsu kule, “Imāchē bokeeyeytee ānō?”

¹⁰ Kukētyi :Yēēsu kule, “Obe, nto yoo kōōwut Yēērusālēēm, +mōōtuuyēē chiito ake nyēē boontoonu tēēētaab bēēko. Orub chiichoo ākoy kōōto nyēē kēēwut. ¹¹ Ōmwoochi chiitaab kayta kule, ‘Māchē :Mokoryoontēēt kisēēnkēētaab tāyēēk nyēē suk-waamee *Saakweetaab Keeytaayeet āk rubiikyīi.’

††† 21:35 Luuka 17:26-30; 1Tēēs. 5:1-3 † 21:36 Mat. 25:13 †† 21:37 Luuka 19:47; 22:39 ††† 22:1 Chuy. 12:15-20 †† 22:2 Māārkō 11:18; Luuka 19:47-48 ††† 22:3 Luuka 4:13; 10:18; 22:31, 53; Yoowa. 12:4 †† 22:7 Chuy. 12:6

¹² Mākōooboorwook kisēenkēet nyēē wōō nyēē mii nyi-in barak nyēē boonto tukuuk tukul. Yooto, oyeyte āmiik."

¹³ Kiba :rubiichoo āyēēnku ānkubokunyōōr kiy ake tukul kuu wōloo kimwooytoochinē :Yēēsu. Nto mii yoo, kuyeyta āmiik.

Āmiikaab lētuut

¹⁴ Yu kāākuchōbākoy kiy ake tukul, kuchōōnto keey :Yēēsu *lēbkēēyik ānkwoomiis. ^{†15} Kumwoochi :Yēēsu lēbkēēyichoo kule, "Kyaamachaanu kule kyaam tukul āmiichu bo Keeytaayeet kumanaanyalil. ^{†16} Kāāmwoowook, -mēētāwāā-āmē saakweet ake subak nyēē wuu nyi ākoy bēsyēēt nyēē /kakiikeeree nyēē lēēl nyēē biirē nyi ām Kaab Yēyiin." ^{†17} Kunam terekyeet nyēē kimii *:tifaayiik. Kubirchi Yēyiin kōōnkōy ānkumwoochi lēbkēēyik kule, "Ōmōōsootē tifaayiichu. ^{†18} Kāāmwoowook, -māwāāyyēē subak tifaayiin ākoy bēsyēēt nyoo +mawaayyee ām Kaab Yēyiin."

Kitoow :Yēēsu saakweet nyēē lēēl

(Mataayo 26:26-39; Māārko 14:22-25; 1 Kōōriintēēk 11:23-25)

¹⁹ Kunam nkinee mukaatiit ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Kubetes ānkōōkoochinoot *lēbkēēyik kumwoochinē kule, "Bōōrnyuu :nyi nyēē /kāākēēkōōn kubo akweek. O-am sōōsōōtēēnoo." ^{†20} Yu kāākwoomiis kubēk, kunam terekyeet nyēē kimii *:tifaayiik ānkumwooy kule, "Kiirootyeet :nyi nyēē lēēl kubunūēē :kotiikyuu chēē +/makiitaata kubo akweek." ^{††}

Kiboor :Yēēsu chiito nyēē kimii wokuchoomtooy

(Mataayo 26:20-24; Māārko 14:18-21; Yoowaana 13:21-30)

²¹ Kumwooy :Yēēsu kule, "Ānkoo kēēmiitē kyoomiisyē :tukul, miitē :akeenke ām akweek wokuchoomtoo.

²² Makume *:Wēritaab Chii kuu wōloo kiikusatita :Yēyiin, nteenee +/mākiing'woonchi chii nyoo kachaamta."

²³ Kuteebee keey :rubiik yooto kule, "Ara ng'oo ām acheek :nyēē mii wokuchoomtooy Yēēsu?" [†]

Ng'oo :nyēē wōō

(Mataayo 20:25-28; Māārko 10:41-45)

²⁴ Kutoow :rubiik kumooyo wōōyinto. ²⁵ Kumwoochi :Yēēsu kule, "Bāytooyik chēē mii kōōrooni kumāchē kōōboorchi biiko alak kule icheek :chēē bāytooyiisyē ānku icheek :chēē inkētē kuyēētyēēchi biiko alak kusiir chuut. ²⁶ Māmāchāktōōs oyey :akweek kuu nyooto. Nteenee nyoo kāāntōōyiin ām akweek kuyib keey ng'wēny, nto nyoo māchē kuyēk kāāntōōyiin kumāchāktōōs kuyēētyēēchinē chuut. ^{††27} Ng'oo :nyēē wōō ām chiito nyoo āmiisyē āk nyoo bāyiisyē? Chiito nyēē wōō ku nyoo āmiisyē, nteenee āboontē keey akweek āyēētyēēchook. ^{†††}

²⁸ Kwōōmuytoochi :akweek tyēmutēk chēē kōōkēēnyōōru. ²⁹ Kuu yoo kiikukōōno :Baaba kāā-

† 22:14 Luuka 6:13 †† 22:20 Chuy. 24:6-8; Cherem. 31:31-34; Room. 11:27; 1Kōōr. 11:25; 2Kōōr. 3:6; Kala. 4:24; Ibu. 8:6 † 22:23 Tyēēn. 41:9; Yoowa. 13:2, 21-30 †† 22:26 Luuka 9:46-48 †† 22:26 Mat. 23:11 ††† 22:27 Yoowa. 13:4-5, 12-17

muukēywēēk ābāytooyiisyē, +māākōōnook :nkanii kāāmuukēywēēchoo. ^{††30} +Mākiibuurtē keey :tukul āk akweek ām Kaab Yēyiin kyoomiisyē ānkōōtilchinē ng'aleek biiko tukul chēbo mooyēētaab *Isrāyēēl." [§]

Kiiboor :Yēēsu kule makutuuch keey :Bētērō

(Mataayo 26:31-35; Māārko 14:27-31; Yoowaana 13:36-38)

³¹ Kumwoochi :Yēēsu Bētērō kule, "Simōōni wē, Simōōni! /Kāākiikoochi Syeetaani kāāmuukēywēēk kutyemaak. ^{†32} Nteenee kāāsoowuung' anii kumēēboot kaakaaseet. Yoo 'keeweekse ichōō wōlēē āmiitē, +mēētitiir rubiik chuut." ^{††33} Kumwoochi :Bētērō Yēēsu kule, "Mokoryoontēēt, kaachamte keey :anii. Yoo kābo rātiisyō, /keeratech tukwaay, nto yoo kābo meet, kēēbēku :tukwaay." ³⁴ Kukētyi :Yēēsu kule, "Bētērō, kāāmwoowuung', kutoombo kōōturkuuchē :kirkōōnki-it kwēēmowuuni +meetuuch keey areet sōmōk." ^{§†}

Ōchōb keey, mii :wuuyinto kuchōōnii

³⁵ Kumwoochi :Yēēsu rubiikyii kule, "Yoo kyāāyooktook obeetaate āmā beesyaa nto ku lool nto kwēyōōn, ara kibotwook :kiy ake tukul?" Kumwooy :rubiik kule, "Māmii :kiy nyēē kibotwēēch." ^{†36} Kumwoochi :Yēēsu kule, "Nteenee raat, yoo boonto :chii beesanikyii nto loolēēnyii, kunamaat. Nto nyoo mātinyē chōōkiit, kwaalta kābuutiinyii ankwaal nyeenyii. ^{†37} Mākuyityiin :siruutēchu bo Yēyiin kurubta keey āk anii ām yoo mwooyē kule, '/Kikeetasta kibng'ōōkisiis.' ^{††} Kuu wōloo /kikesirta kurubta keey āk anii, makuyeyakay kuu nyooto." ³⁸ Kumwooy :rubiik kule, "Mokoryoontēēt, nto chu chōōkiinēk āyēēng'." Kumwoochi :Yēēsu kule, "Kutēēniit choo!"

Kiwokusaayee :Yēēsu Ketesemaane

(Mataayo 26:36-46; Māārko 14:32-42)

³⁹ Nto mii yoo, kuchuwunee :Yēēsu kōyooto kimii kwoomiisyēē āk rubiikyii ānkutākyi keey Lekemeetaab *Musētyuuniinēk kuu kwaak. ^{§§40} Kumii wōlooto, kumwoochi rubiikyii kule, "Māchāktōōs osooyē simōō-āsyi keey tyēmutēk."

⁴¹ Kung'eetee :Yēēsu yēē kimii :rubiikyii ankoonaata yēē lōō kisich. Kukutuny ankusaay kule, ⁴² "Baaba, yoo ichāmē, inēmtoowoo nyalili. Nteenee kuyeyakay kuu wōloo imāktooy, āmēēbērē kuu wōloo āmāktooy anii." ^{§§§43} Yu keewaany :Yēēsu kusaay kuu nyooto, kuchō *:malayikeet ānkōōtitiir. ⁴⁴ Kisaay subak nyēē ng'waa miisin kut kooyot. Kikerkeyiitu :kiyootichaa korotiik chēē /kakiitaata. ¹⁸

⁴⁵ Kung'eetee :Yēēsu yooto kāsōoyēē, ānkuwo yoo kimii :rubiik. Nteenee kinyōōr rubiichoo kuruytōōs kubo chaasikaab ng'uusng'uusyēēt. ⁴⁶ Kumwoochi

††† 22:29 Luuka 12:32 § 22:30 Mat. 19:28 §† 22:31 Āyub 1:6-12; 2:1-6; Luuka 22:3 §†† 22:32 Mat. 16:18; Luuka 22:62; 24:34 §† 22:34 Māārko 14:30-31 §†† 22:34 Luuka 22:61 §† 22:35 Luuka 9:3; 10:4 §† 22:36 Mat. 10:34 §§† 22:37 Isa. 53:12 §§† 22:39 Mat. 26:30; Luuka 21:37; Yoowa. 18:1-2 §§§ 22:42 Mat. 6:10; Māārko 10:38; Yoowa. 12:27-28 18 Kimāmiitē :kēreywēēchu tukwaay siruutēk alak nteenee /kibokēētāsyinē lētuunoo.

:Yēesu rubiichooto kule, "Tōōruuytōōsii? Ōng'ēētyē ankoosaay simōō-āsyi keey tyēmuutēk." †

/Kikeenam Yēesu nteenee kitay /kēēsār
(Mataayo 26:47-56; Määrkō 14:43-50; Yoowaana 18:3-11)

⁴⁷ Kutākumii :Yēesu kung'āloolē, kuyit :Yuuta nyoo ki akeenke ām rubiikaab Yēesu taman āk āyēēng', ku-boontoonu keey biiko chēē chaang'. Kuwo yēē kimii :Yēesu kumāchē kutorooch. ⁴⁸ Kumwoochi :Yēesu kule, "Yuuta! Imāchē man ing'ōmtē *Wēritaab Chii ām toroocheet?"

⁴⁹ Yu kakas :rubiik chuut kiyēē kimii wokuyēyāktōōs, kumwooy kule, "Mokoryoontēēt! Keeyebaayeb?"

⁵⁰ /Kēēmwooyē kuu nyooto, kuchwēntooy :akeenke yi-ititaab taay nyēbo motwooriintēētaab kibkōrōs nyēē wōō. ⁵¹ Nteenee kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, "Ōbāroochi kuyey!" Yooto, kunam yiititaab chiichoo ānkukētyi yooto.

⁵² Bichoo kikwoontooy keey Yuuta ku mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, booyik ākoo biiko alak chēē wōōyēch ām chēē kiriibē *Kōōtaab Yēyiin. Kumwoochi :Yēesu bichooto kule, "Ntēē sookwaante chōōkiinēk āk syaari-inek? Ōbērē āntōōchinē :anii lukēēt nyēē māchē kuweech kōōrēēt." ⁵³ Ntēē kwāāmiitē :anii kwaak biiwu-utaab Kōōtaab Yēyiin amoonamaa? Nteenee bēsyēēng'woong' :nyi ra āk kāmūukēywēēkaab mēēnānēēt." ††

Kituuch keey :Bētērō

(Mataayo 26:57-58, 69-75; Määrkō 14:53-54, 66-72; Yoowaana 18:12-18, 25-27)

⁵⁴ /Keenam Yēesu yooto /ānkēēkwēryoot ākoy kay-taab *kibkōrōs nyēē wōō. Koonamaat :Bētērō Yēesu ākoy biiwuutaab kayaa.

⁵⁵ Kikiikoolaa :riibiik maat kiyēng' ānkimii :biiko kuy-wēē maata. Kiwokuyi :nkinee Bētērō mayaata. ⁵⁶ Nto bērē kukas :chēēbto ake nyēē kiyēyiisyē kayaata Bētērō kukataal :maata, kōōrōōtoot ānkulē, "Ntēē kibootootē keey :chiichi Yēesu!" ⁵⁷ Kutuuch keey :Bētērō kule, "Chēē, -māānkētē chiichoo!"

⁵⁸ Kukas :chiito ake subak Bētērō ānkumwooy kule, "Inyiing' :ake ām bichu." Kumwooy :Bētērō kule, "Lēyyē, ābēērē keey!"

⁵⁹ Yu kakeeyta :asiista akeenke, kumwooy subak :chito ake ām yooto kule, "Kubooyiit man, kibootootē keey :chiichi Yēesu, kuuyu sālu Kalilaaya." ⁶⁰ Kutuuch keey :Bētērō kule, "Kubooyiit man, -māānkētē kiyēē imiitē imwooyē." Kōōturkuuchē :kirkōōnkiit bakeenke. ⁶¹ Kuweech keey :Yēesu ānkōōrōōtoot Bētērō. Koosoot :Bētērō yoo kāmwoochinē :Yēesu kule, "Kutoombo kōōturkuuchē :kirkōōnkiit kwēēmowuuni +meetuuch keey areet sōmōk." ⁶² Kuchuyta :Bētērō saang' ānku-wokuriir nyēē kāng'woonchi miisin.

/Kikiintosuur Yēesu /ānkēēbir

(Mataayo 26:67-68; Määrkō 14:65)

⁶³ Kiintosuuroot Yēesu :biiko choo kimii kuriibootē ankoonyaliilaat. ⁶⁴ Kiiyēēnē koonyek, ānkubirsēētē, sukutēēbootēē kule, "Mwoowu baa, ng'oo :nyi kābir-ing'?" ⁶⁵ Kiinchōchēē mbo subak :bichooto Yēesu ng'aleek alak chēē chaang'.

Kumii :Yēesu taayeetaab kōōkwēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayek

(Mataayo 26:59-66; Määrkō 14:55-64; Yoowaana 18:19-24)

⁶⁶ Yu yyēēchē :kōōrēēt, kikiikōōruruuch keey :kōōkwēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayek: Booyik, mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk. /Kikēēkwēryoot Yēesu ākoy kōōk.

⁶⁷ Kumii kōōk, /keeteabee kule, "Inyiing' man *:Kāārārookiintēēt?" Nteenee kukētyi :Yēesu kule, "Ānkoo kāmwoowook, mēēbērē +moochamte, ⁶⁸ nto subak, yoo kaateebeenaak :nkanii ng'ālyoo, mēēbērē +mōōkētū. ⁶⁹ Nteenee kung'eetee raat kuwo taay, +māwāābuurunēē :anii, *Wēritaab Chii, āwutaab taay nyēbo Yēyiin kēēbāytooyiisyē :tukwaay." ⁷⁰ Kuteebee :bichoo tukul kule, "Imāchē imwaay kule inyiing' Lak-wataab Yēyiin?" Kukētyi kule, "Wuu nyooto." †††

⁷¹ Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kōōruumchi :bichoo kule, "Nee ake :nyēē /tākēēmwoowēēch kurubta keey āk chiichi, ntēē kaakeekas kuchāmchiintōōs nkit."

Kumii :Yēesu taayeetaab Bilaato

(Mataayo 27:1-2, 11-14; Määrkō 15:1-5; Yoowaana 18:28-38)

23 Yooto, kung'eet :kōōkwoonooto tukul bo Yuutayek ānkukwēryoot Yēesu ākoy Kaab *Bilaato.

² Kumwoochi :bichooto Bilaato kule, "Kikēēnyōōru chi-ichi kutēwēchootē kāāsōōtēywēēkaab biikyoo kule kumākwēchi bāytooyiintēēt nyēbo Rooma *syuuruut. Kimwooytootē mbo subak kule inee ku kāārārookiintēēt nyēē māchē kubayta biikyoo." ³

³ Kuteebee :Bilaato Yēesu kule, "Inyiing' :bāytooyiintēētaab Yuutayek?" Kukētyi :Yēesu kule, "Wuu nyooto, sinee." ⁴ Yu /kābokiikum Yēesu, kumwoochi :Bilaato mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk biiko chēē kimii yooto kule, "Ntēē -māākāsē lēēlis nyēē boonto :chiichi."

⁵ Kōōwuruur :mbo kibkōrōs choo wōōyēch Bilaato kumwoochinē kule, "Inee :nyēē mii kutēwēchootē bi-iko ām kōōrēenyoo kumukuul kubuntēē kāānēēti-isyēenyii. Kitoowunēē ng'aleechaa Kalilaaya, neennyi kookuyit wōli."

/Kikiirēkēerchi Yēesu Ērōōtē

⁶ Yu kakas :Bilaato ng'aleechaa, kumach kōōnkēt yoo kibo :Yēesu yēēmēētaab Kalilaaya. ⁷ Yu kāwokōōnkēt, kōōrēkēerchi Yēesu Ērōōtē nyoo kikiikuruutoon

†† 22:64 Luuka 7:16 †† 22:67 Määrkō 8:29; Luuka 9:20; Yoowa. 4:25; Yēyuut. 5:42 ††† 22:69 Määrkō 12:36 ††† 22:70 Mat. 14:33; Luuka 1:32, 35 § 23:2 Luuka 20:20-26 †† 23:3 Mat. 27:11

† 22:46 Luuka 5:16 †† 22:53 Luuka 19:47; 22:3 † 22:61 Määrkō 14:30; Luuka 22:34

Yēerusālēm bēsyōōsyēchooto, kuuyu ki bāytooyiin-tēetaab Kalilaaya. †

⁸ Bērē kukas :Ērōōtē Yēesu, kung'erech miisin, kuuyu kikiikumachaan nyi kooy kule nto kas inee kuuyu /kiki-ikyaamta Yēesu miisin. Kimāchē kule nto yey :Yēesu kiy nyēē /kiilātē. ††⁹ Kuteebē :Ērōōtē Yēesu ng'al chēē chaang', nteenee mānāākētyi :Yēesu ng'ālyoo.

¹⁰ Yooto, kung'ēetyo :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāānēetikaab kiruutēk ānkumwoochi Ērōōtē kule, "So, ntēē kiikuyey :chiichi ng'aleek chēē miyootēch miisin!"

¹¹ Nto mii yoo, kuyēchi :Ērōōtē āk riibiikyii Yēesu ng'al chēbo kāāntosuurat ankoonyaliil. Kiilookyi sireet nyēē kibo bāytooyiisyēēt /ankeeketita kuwo wōlēē kimii :Bilaato. ‡

¹² Kiyey :yooto kuchoomnyo :Ērōōtē āk Bilaato bēsyoonoo kusiir yu kibo taay yoo ki buunyoo :chii ām wōlēē mii :ake.

Kiisimchi :kāāntōyikaab YuutayeeK Bilaato kubakach Yēesu

(Mataayo 27:15-26; Māarkō 15:6-15; Yoowaana 18:39—19:16)

¹³ Kōōruruuch :Bilaato mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāāntōyik āk biikaab yēmēēt ¹⁴ ānkumwoochi kule, "Kōōkwērwoo chiichi ānkōōmwoowo kule kōtēwēchootē biiko. Kāābērē ākuumu ām taay-eeng'woong' ku -māākāsē lēēlis nyēē boonto, ¹⁵ āmānyōōr :nkinee Ērōōtē lēēlis ake tukul. Kayey :yooto kukētweēch. Nto subak, māmii :kiy nyēē ki-ikuyey sukōōsākyi /keebakach. ¹⁶ Kunyi, +/makeebas /ankeebakaakta kuwēēchi keey." ††

¹⁸ Kōōruumchi :biiko kule, "Iwaang'te chiichi anki-ityaakte Baraaba." ¹⁹ Baraaba ku chii nyēē /kikiikeerat nyēē kimāchē kuweech kōōrēēt ānkikiikubākākiis.

²⁰ Kumwoochi :Bilaato subak bichoo kule, "Ntēē irooko /kiityaakta Yēesu." ²¹ Nteenee kubōloobōl :biiko kule, "Obakach! Obakach!"

²² Kumwoochi :Bilaato bichoo nyēbo sōmōk kule, "Ara, koleel nee :chiichi? Māmisiyinē /keebakach. Kunyi, +/makeebas /ankiityaakta." ²³ Nteenee kiwuruur :biiko Bilaato kukuurchinē barak kule, "Māchāktōōs /keebakach chiichi!" Kōōbēliis :kwiilateetaab bichoo ²⁴ ānkuyēchi kuu wōloo kāmāktōoy. ²⁵ Kiityaakta Baraaba ankuchamta /bokeebakach Yēesu. ††

/Kikēkwērtoochi Yēesu murtooywoontēēt /ānkiinchuur

(Mataayo 27:32-44; Māarkō 15:21-32; Yoowaana 19:17-27)

²⁶ Yu /kikēēmii /kēēkwērtootē Yēesu, /kēētuuyēē chiito ake nyēē kimii kuwēētii Yēerusālēm. /Kikēēkuurēē chiichoo Simōōni nyēē kibo kōōrēetaab Kurēēn. /Kēēnāmē nyoo /ānkēēkērchinē koong' kuralabaat murtooywoontoonoo kurubē Yēesu lēt. ²⁷ Kiinaamaat :biiko chēē chaang' kuboontōtē keey chēēbyōōsōōk chēē kyoomoonte mbyu kuriirēē Yēesu. ²⁸ Kuweech

keey :Yēesu kukas chēēbyōōsōōchoo ānkulēēnchi, "Tibikaab Yēerusālēm, -mooriireenaa, nteenee oriiree keey āk lōkōkwook. ††²⁹ Mii kukwoonii :bēsyōōsyēk chēē māikumwooy :biiko kule, 'Mii nyēē karaam :koorko nyoo mānāāsich leekwa.' ††³⁰ Māikumwooyē :biiko yooto kule, 'Kaykay kuturbubchēēch :tulōōntōōk ānkutubēēch :lekemoosyek.' " ³¹ Kitas taay kumwooy kule, "Yoo imuuchē raat /kēēyēchi kēēti ataa ng'al chēē wuu chu ii, /bokeemwa nee nyēē yaamaat?" ††

³² /Kikeebeeta nkicheek biiko alak āyēēng' chēē kirā-tootiin kubo ng'al chēē kiikuyey kule /bokeebakach ākoo Yēesu. ³³ Yu kayit yēēt ake yēē /kikēēkuurēē 'Rōkyēetaab Mēt,' /kēēkwērtoochi Yēesu murtooywoontēēnyii. /Kikēēkwērtoochi ake tukul ām bichoo murtooywoontēēnyii /ānkiyyoong'tēē ake āwutaab taay /kiyyoong'tēē ake āwutaab kaataam, kōōk-wēēnchi Yēesu kwēēn. ††³⁴ Kimwooy :Yēesu ām yooto kule, "Baaba, inyōōchi kaat bichu kuuyu -mēēnkētē kiyēē mii kuyēyē."

Kibar :riibiichoo *sēkēeryēēt yu kimāchē kubchēchiin sirookaab Yēesu sukōōnkēt kule ng'oo :nyēē mākuuyib sireet nkōnō. ††

³⁵ Kiiyyoong'iis yooto :biiko kukāsē kiyēē kimii kuyēyāktōōs. Kiinchuruursēt :kāāntōyikaab YuutayeeK Yēesu kule, "Kiisobootē :chiichi biiko alak. Kany kōōsoob keey naas yoo inee man * :Kāārārookiintēēt nyēē chōōnēē Kaab Yēyiin." ³⁶ Kiinchuruur :nkicheek ri-ibiik Yēesu. Kikwaanta *tifaayik chēē tāytāyēch ānkōōyokoochi Yēesu ††³⁷ ānkumwoochi kule, "Yoo inying', man, :bāytooyiintēetaab YuutayeeK, isoob keey, naas."

³⁸ /Kikiikēēsirchi kiito ake ng'aleek chēē kiyey /sikiiti-ilchi Yēesu meet chēē kimwooyē kule: BĀYTOOYIIN-TĒĒTAAB YUUTAYEEK :NYI. ††

³⁹ Kimwoochi Yēesu :chiito akeenke ām bichoo āyēēng' choo kimii murtooywōōsyēkwaa kule, "Ikuurē keey inying' oob kule Kāārārookiintēēt? Iraraach keey ankiiraraacheech nkacheek!" ††⁴⁰ Nteenee kōōburyoong'to :nyiin ake kule, "Yyōōch! -Mēēywēyē :inyiing' Yēyiin siimwooyē ng'al chēē wuu chu ānkēēmiitē kēēnyōōru āk chiichi ng'wooninto nyēē kerkeey?"

⁴¹ Misyēēch acheek kubo lēēlisto nyēē kēēboontē. Nteenee /kakyaam chiichi buch." ⁴² Yooto, kumwoochi :chiichoo Yēesu kule, "Isootaa, yoo 'kēēwut Kaab Yēyiin." ⁴³ Kumwoochi :Yēesu kule, "Kāāmwoowuung', bokiibuurē ra āk inying' kibkōōnkōy." †††

Kime :Yēesu

(Mataayo 27:45-56; Māarkō 15:33-41; Yoowaana 19:28-30)

⁴⁴ Ku āsiiswēk lo, kuker :kiito ake asiista kutuuyiit :kōōrēēt. Kiichuulyo :mēēnānoonoo ākoy āsiiswēk sokool. Kukērēerunēē keey :ankeet āyēēng' nyēē kirikimim nyēē /kikiyēēlēē Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyi-

††† 23:28 Luuka 19:41-44 ††† 23:29 Cherem. 16:1-4; Luuka 21:23 § 23:30 Ng'ooong'. 6:16 †† 23:31 1Bēt. 4:17 ††† 23:33 Isa. 53:12 §† 23:34 Tyēēn. 22:18; Yēyuu. 7:60 ††† 23:36 Tyēēn. 22:7; 109:3-5 †† 23:36 Tyēēn. 69:21 †† 23:38 Mat. 27:11 ††† 23:39 Luuka 2:11 ††† Nto "Kāāmwoowuung' ra, bokiibuurē āk inying' kibkōōnkōy."

† 23:7 Luuka 3:1 †† 23:8 Luuka 9:9; 13:31-33 † 23:11 Māarkō 15:17 †† Kitāsyi :siruutēk alake kērēywoontēetaab 17: /Kikiityoooktooy chiito akeenke yēē /kikyoomē Saakweetaab Keey-taayēēt ām kēnyiiit ake tukul. †† 23:25 Yēyuu. 3:13-14

in. ^{†46} Yooto kōōnchō :Yēesu kule, "Baaba Yēyiin! Kāāyokoowuung' tāmirmiryēnyuu!" Kōōtēryēēchē ng'aleechaa, kung'ētē bakeenke! ^{††}

⁴⁷ Kisilto kāāyooong'iintētē ake nyēbo lukēēt nyēē kimii yooto Yēyiin. Kimwooy kule, "Kubooyiit man, ākoo kochurtaat :chiichi ām taayeetaab Yēyiin." [‡]

⁴⁸ King'woonchi biiko chēē kimii yooto yu kakas kiyēē kayeyakay. Yooto nanyuun kooyeey kaa nyēē kana-maat key kwērmētōōk.

⁴⁹ Kiyyoong'iis :chōōrōōnuutēkaab Yēesu āk chēēbyōōsōōk alak chēē kikiikurubaan Yēesu kung'ee-tee Kalilaaya, kutoobēnē kiyēē kimii kuyēyāktōōs. ^{††}

Wōlēē /kikeemuyta Yēesu

(Mataayo 27:57-61; Māarkō 15:42-47; Yoowaana 19:38-42)

⁵⁰ Kimii :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Yōōsēēf nyēē kiminyē *kiriinkēētaab Arimataaya ām yēmēētaab Yuuteeya. Kikiikunam ng'ālyoontēētaab Yēyiin miisin ānkimii kukānyoonu Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Ki inee :akeenke ām kōōkwēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayeek nteenee kimachamaat ng'aleekaab chuut ām kōōk-woonoo. ^{‡‡52} Kiwo :chiichoo Kaab *Bilaato wokusoom /kēēchāmchi wokōōnēm muustaab Yēesu. Kuchāmchi :Bilaato. ⁵³ Wokōōrēēk muusyoontoonoo ankuratee ankeet ānkuwokōōkoochi kochonkeet ake. Kiiwōroot :kochonkaanaa /āmānāākiikoochi muusyoo bēsyēēt ake. ^{‡‡}

⁵⁴ Ki bēsyēēt :nyooto nyēē kimii :Yuutayeek kuyēytēē key kukātoow key :bēsyēētaab *Sabaato. ⁵⁵ Kiinaam :chēēbyōōsōōchoo kikwoontooy key Yēesu ām Kalilaaya Yōōsēēf ākoy kochonkaanaa bokukas wōlēē /kikeekonorta. ⁵⁶ Nto mii yoo, kooyeey ankubokuyeyta mwaanik chēē boong'u nyēē anyiny. Nteenee ki-imuuny ām bēsyēētaab *Sabaato kuu wōlēē mwooy-tooy :mākuutēk. ^{‡‡‡}

King'eetee :Yēesu meet

(Mataayo 28:1-8; Māarkō 16:1-8; Yoowaana 20:1)

24 Ām bēsyēētaab taayta, nyēē kirubē bēsyēētaab *Sabaato, kumusta :chēēbyōōsōōchoo kukēērīr :kōōrēēt ākoy kochonkaanaa /kikēēkōnōrēē Yēesu. Kibeeta mwaanichaa kiboong'u nyēē anyiny choo kiki-ikuyeyta.

² Kuyitē, kunyōōru /kāākēēwunukto rwaantaanaa /kikikeekeree kochonkeet. ³ Yu kēēwut kochong', kukas kule kimāmii :muustaab Mokoryoontēēt Yēesu.

⁴ Kutākōōlātē ām kiyēē kayeyakay, kutook :biiko alake āyēēnku chēē kēēyooong'iis taayeeng'waa. Kiki-ilaach sirooy chēē kileelach kut kōōwirwiirtōōs.

⁵ Kimuuyo :chēēbyōōsōōchoo ankukas ng'wēny. Yooto, kumwoochi :bichoo kule, "Ām nee yu ōchēēng'ēē chii nyēē soboot *kāābkwōombiich? ⁶ Māmii wōli! Nteenee kaakung'eetee meet. Māchāktōōs ōsōōtē wōlēē kimwooytoowook yoo kitākumiitē Kalilaaya. ⁵⁷ Kimwooy

kule, '+/Mākiyokoochi *Wēritaab Chii biich chēē kibng'ōōkisiis chēē mākwērtōochi *murtooywoontēēt. Nto mii bēsyēētaab sōmōk kung'eetee meet.' "

^{††8} Kisēw :chēēbyōōsōōchoo.

⁹ Kooyeey :chēēbyōōsōōchoo wōloo kikwoonēē ānkubokwoomchi ng'aleechaa rubiik choo ki taman āk akeenke āk chuut alak. ¹⁰ Chēēbyōōsōōchoo ku Maaryaa nyēbo Maktaala, Choowaan, Maaryaa kaametiitaab Yāākōbō āk chēēbyōōsōōk alak chēē kibootōtē key tukul. ^{†††}

¹¹ Kichweesta :rubiichoo chēēbyōōsōōchoo.

^{††12} Ānkoo kuwuu nyooto, king'eet :Bētērō anulabat wōlooto kibo kochonkaanaa /kikēēmuchinē Yēesu. Kōōkōōyto āriit, nto bēre kulē, kukas sirookaab Yēesu baateey āmāmii :bōōrto. Kooyeey :Bētērō kaa kōōlā-tootē ām kiyēē kiyeyakay.

Kiiboorchī key :Yēesu rubiik āyēēng' chēē kibēētī Emaawu

(Māarkō 16:12-13)

¹³ Kimii :rubiik alake āyēēnku chēbo Yēesu bēsy-oonoto kubēētī saang'taab Emaawu. Kiyibē :lōōyin-nyii āsiiswēk āyēēng' kuwēētēē :chiito Yēerusālēēm.

¹⁴ Kubēētī, kung'ālōolootēē tukuuk tukul chēē kiki-ikuyēyākiis.

¹⁵ Kutākumii kwoomootē lōkōōy, kulumchi :Yēesu baang'waa ankutas taay :tukul ¹⁶ kumānēēnkēt :rubi-ik kule ki inee. ^{††17} Kumwoochi :Yēesu kule, "Nee nyi ōng'ālōolootēē ēē?" Kōōyooong'iis ānkukās nyēē kāsāng'utiitu. ¹⁸ Kumwoochi :rubiintēēt nyēē /kikēēku-urēē Kileeyoba Yēesu kule, "Imāchē imwoowēch kule inyiing' baateey ām Yēerusālēēm nyēē -mēēnkētē kiyēē kookuyeyakay?" ¹⁹ Kuteebee :Yēesu chiichoo kule, "Nee :nyēē kookuyeyakay?" Kulē, "Ng'ālyoo ku-rubta key āk Yēesu nyēbo Nāāsārēēt. Ki *wōōrkooy-oontēētaab Yēyiin nyēē kiboonto kāāmuukēywēēk ām wōlēē king'ālōoltooy ānkuyēyē ng'al chēbo kwōng'uut ām taayeetaab Yēyiin āk biiko. ^{††20} Kiyyokooyto :mbo kibkōōs chēē wōōyēch āk kāāntōōyikyoo /bokeebakach. /Kikēēkwērtōochi murtooywoontēēt. ²¹ Kōki-imoong'tēē key :acheek kule inee :nyēē +ma-chokootyaakta biikaab *Isrāyēēl. Bēsyēētaab sōmōk :nyi ra kung'eetee kōyēyākiis :ng'aleechu. ^{††22} Nto sub-ak, kākōōnēēch :chēēbyōōsōōk alake kunameech :tonkoy. Kamusta ākoy kochong' wōloo /kikiitōōrē, ²³ nteenee, mānāānyōōr bōōrnyii. Kāmwoowēēch kule kakas malayikaan alak chēē kāmwoochi icheek kule soboot :Yēesu. ²⁴ Kaakuba :alake ām acheek wōlooto ānkubokunyōōr kuwuu nyooto." ^{†††}

²⁵ Kumwoochi :Yēesu bichooto kule, "Kyōōbuus-wookēn sōō nyēē tyaa, ānku wuyēch mētēwookwook kule nee! Ākoo mānōōyēnchi tukuuk tukul choo kikiikumwooy *wōōrkooyikaab Yēyiin. ²⁶ -Mōōnkētē :ak-week kule kimisyinē kunyalil *Kāārārookiintēēt ām

† 23:44-45 Mat. 24:29; 27:51 †† 23:46 Tyēēn. 31:5; Yēyuu. 7:59 ‡ 23:47 Yēyuu. 3:14 †† 23:49 Luuka 8:2-3 ‡‡ 23:50-51 Luuka 2:25 ††† 23:53 Luuka 19:30 ††† 23:56 Chuy. 20:8-10 ‡ 24:6 Yēyuu. 1:10-11

† 24:7 Luuka 9:21-22 ††† 24:10 Luuka 8:2-3; 6:13 ‡‡ 24:11 Māarkō 16:10-11 ‡†† 24:16 Yoowa. 20:14-15; 21:4 ‡† 24:19 Luuka 7:16; Yēyuu. 2:22 ‡‡ 24:21 Luuka 1:68; 2:38; 19:11 ‡†† 24:24 Luuka 24:12; Yoowa. 20:3-10

tukuuchoo nto /kiitōrōōrē?" ¹²⁷ Yooto, kōōbāng'boonkyi :Yēesu bichoo ām siruutēkaab Yēyiin kutoowunēē choo bo *Muusa ākoy chēbo wōōrkooyik tukul kurubta keey āk inee. ^{††}

²⁸ Yu makuyit saang'aa kibēētii, kuyey keey :Yēesu wuu nyēē kimāchē takutas taay āk baanaa. ²⁹ Nteenee kiket :bichoo kule kōōbuurto keey :icheek, kuuyu, kiki-ikwiimēn :kōōrēēt. Kucham :Yēesu kōōbuurto keey tukul. ³⁰ Kumāchē kwoomiis, kunam :Yēesu mukaatiit ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Kubetes ānkōōkoochi bichoo. ³¹ Kusēw :bichoo kule ākoo ki Yēesu :nyooto. Kusēwu kuu nyooto, kubotē :Yēesu kule bill!

³² Kumwooy :bichoo kule, "Kākāākēēng'ērēkiisyē sōō nyēē tyaa, yoo kāmii :Yēesu kumwoowunoon-wēēch ng'aleek kurubta keey āk kiyēē mwooyē :siruutēkaab Yēyiin." ³³ Kung'ēētyo :bichoo areet akeenke ankooyeey Yēerusālēēm. Kibokunyōōr rubiichoo ki taman āk akeenke āk rubiik alak kumii yēēt akeenke. ³⁴ /Kēēmwoochi bichoo tukwaay kule, "Kookung'ee-tee man :Mokoryoontēēt meet ānku kākōōboorchi keey Simōōni." ³⁵ Kumwoochinē :bichoo kikwoonēē Emaawu chuu kiyēē kiyeyakay ām kēēltaab too āk subak wōlēē kiinkētito :icheek Yēesu, yu kāwokubetes mukaatiit. ^{‡‡}

Kichōōnchi :Yēesu rubiikyii ām bēsyooni kaakung'ee-tee meet

(Māārko 16:14; Yoowaana 20:19-23)

³⁶ Kutākumii :bichoo kwoomchinē chuu lōkōōywē-choo, kutookunēē :Yēesu kōyooto ānkumwoochi kule, "Ōnyōōru tāloosyēēt." ³⁷ Kimuuyo :bichoo, ānkubōō-ton kubērē tōōs āyiintēēt :nyooto. ³⁸ Nteenee kumwoochi :Yēesu kule, "Ām nee yu kōōmuuyē ankooyi-imaak mēt -moochamte kule anii :nyiiitēnyi? ³⁹ Okas baa mbo āwunnyēkyuu āk kērēēnkōōk. Otabtab sookas, kuuyu, ōmiitē ōbērē tōōs anii ku āyiintēēt. Mātinyē :āyiintō bōōr." ⁴⁰ Kōōboorchi āwunnyēk āk kērēēnkōōk. ⁴¹ Kiilat :rubiik ānkung'ērēkiis, nteenee

† 24:26 Yēyuut. 14:22 †† 24:27 Luuka 24:44 ‡ 24:30 Luuka 9:16; 22:19 †† 24:34 1Kōōr. 15:5 ‡‡ 24:35 Māārko 16:12-13 ††† 24:37 Māārko 6:49 ††† 24:39 Māārko 16:14-16 § 24:40 Yoowa. 20:20

wuu nyēē kimā manta. Kuteebēē :Yēesu kule, "Ōboontē āmnyoo?" ⁴² /Kiikoochi *burburyoontēēt nyēē ki-waataanaat ⁴³ ankwaam kukāsē :rubiik. ⁴⁴ Kumwoochi rubiikyii kule, "Ōsōōtyēēchi kiyoo kyāāmwoowook yoo kitākēēboontōtē keey. Kyāāmwoowook kule misyine kuyēyākiis :tukuuk tukul kuu wōloo mwooytooy :kitaabuunekaab *Muusa āk chēbo *wōōrkooyikaab Yēyiin āk choo bo kitaabuutaab Tyēēnwookik kurubta keey anii." ^{††}

⁴⁵ Nto mii yoo, kung'oonkyi :Yēesu rubiikyii kōōnkēt kiyēē kimwooyē :siruutēkaab Yēyiin. ⁴⁶ Kimwoochi kule, "Siraat kule makunyalil :Kāārārookiintēēt anku makung'eetee meet ām bēsyēētaab sōmōk. ⁴⁷ +/Makyaamtaat ām kōōrootunwēēk tukul kubuntēē kaayneenyii kule kuweek :biiko ām miyootyēēt nyoo kiikuyey /sikēēnyōōchi kaat. Kookas :akweek kuyēyāktōōs ng'aleechu. Kunyoo, o-amtaate lōkōōy-wēchu ōtoowunēē Yēerusālēēm. ⁴⁹ Kookas, āmiitē wāyookwook kiyēē kikuurtoowook :Baaba. Nteenee ōkāng'iisyē yuutēyū bo kiriinkooni kut /kiilumeenaak kāmūukēyēwēēk kukwaanee kibkōōnkōy." ^{‡‡}

/Kikēēyib Yēesu kuwo kibkōōnkōy

(Māārko 16:19; Yēyuutēk 1:9)

⁵⁰ Nto mii bēsyēēt ake, kuwēēto keey :Yēesu rubiichoo kung'eetee Yēerusālēēm kutākyinē keey Beetannya. Yu kariikta, kōōtōrōōr :Yēesu āwunnyēk ankusaay Yēyiin kōōbēruur rubiichoo. ⁵¹ Kutākumii kusooyē, /kēēyib kuwo kibkōōnkōy. ⁵² Kukutunkyi :rubiichoo Yēesu ankooyeey Yēerusālēēm kung'ērēkootiin miisin. ⁵³ Kibēētii :rubiichoo *Kōōtaab Yēyiin kibtaman kōōkoostoooy Yēyiin. ¹⁸

§† 24:43 Luuka 24:30-31; Yoowa. 21:5, 10; Yēyuut. 10:41 §†† 24:44 Tyēēn. 22:1, 7-8, 15, 18; 69:4, 9, 21; Isa. 52:13—53:12; Luuka 24:27; Yoowa. 5:46 §‡ 24:45 Luuka 24:27, 32 §†† 24:46 Māārko 14:49; Luuka 22:67; Yēyuut. 3:18; 17:2-3; 28:23; 1Kōōr. 15:3-4 §† 24:47-48 Yēyuut. 1:8; 2:38; 5:31; 11:18; 17:30-31; 20:21; Room. 15:19; Yēyuut. 1:8 §‡ 24:49 Yoowa. 15:26-27; Yēyuut. 5:32 §§† 24:49 Luuka 4:18 §§‡ 24:51 Māārko 16:19; Luuka 9:51; Yēyuut. 1:9; 3:21 §§§ 24:52 Yēyuut. 1:12 18 24:53 Yēyuut. 2:46; 5:12

Yoowaana

Taayta

: Kisirē :lēbkēyiintēēt Yoowaana kitaabuuni. Kisir kiyēē kikāsēē koonyekyii nkit. /Kiisōōtyinē kule kisirēē Ēfēēsō ām kēnyiitaab 90-96 KK.

: Kurubta keey āk kiyēē kimwooy :Yoowaana nkit, kisirē kitaabuuni sukung'eet kōōyēnchi :biiko kule Kāārārooki-intēēt :Yēēsu ānku lakwataab Yēyiin, sukunyōōr :icheek soboontaab kibchuulyo yoo keekaasee keey inee (kur. 20:31). Toowu :kitaabuuni wuu nyēē tyēēn kung'āloolēē Yēēsu kule Ng'ālyoontēēt, nyēē kirōōrōōtunēē :soboonto ām kibkōōnkōy /kumanaakeeyey kiy ake tukul. Ibooru mbo :Yoowaana kwōng'uutēk tukul chēē kiyey :Yēēsu āk wōlēē kikwiilta keey āk Yuutayeeek alak choo kimātinyē kāāyēnēēt. Ng'āloolēē :kurkeetaab 13-17 tilyaanateet nyēē kiboontēē keey :Yēēsu āk rubiikyii āk kiyēē kimwoochi kwēēmowuunoo /kumānāākēēnāmē.

: Kōōkiimē :Mataayo kule Kāārārookiintēētaab Yuutayeeek :Yēēsu, ānkwoorōōru :Māārko āk Luuka kule yēchinē :Yēēsu Yēyiin yiisyēēt ānku chii, ikiimē :Yoowaana kule Yēēsu ku Yēyiin ānkwoorōōr yiisyēenyii āk soboonnyii tukul kōōyooong'unēē yooto. Ng'āloolēē :Yoowaana Yēēsu kōōboorunēē kitōōntōyēēn. Kuurē kule lēbkēyyēēt, āmnyoontēēt, bēēko, kurkeet, ākiintēēt, musābiibuut, chamateet āk alak chēē chaang'. Māchē :Yoowaana kule nto ris kiyēē āmu :kitaabuunee chuut alake choo bo taay ām Kiirōōtyaani Lēēl. Kunyoo, twēchē tukuuk chēē manaang'alaalee :chuut. Nto subak, -mēēyēēchinē ng'aleek chēē kiikutwech :sirriik chuut alake bo lōkōōywēk chēē kāroomēch. /Kēēmwooyē kule imukuulē Yoowaana 3:16 Biibilyaa tukul kuuyu ibooru :kērēywoontooni ng'aleekaab Kiriistō kule, "Kicham :Yēyiin kōōrooni miisin kut kukōōn lakwanyii nyooto akeenke baateey sukung'eet :chii ake tukul nyoo ikoosēē keey lakwanaa mēēbērē mākubot, nteenee mākunyōōr soboontaab kibchuulyo."

Kichokōōboor :Yēēsu wōlēē wuu :Yēyiin

1 Ām taayta, kimiitē :Ng'ālyoontēēt. Kiboonto keey :Ng'ālyoontoonoo āk Yēyiin. Ki Yēyiin :Ng'ālyoontoonoo, ² ānkiboonto keey āk Yēyiin. †

³ /Kikeeyey kiy ake tukul kubununēē inee. Nto kimā inee, nto mānāātōok :kiy ake tukul nyoo kiikutōok.

^{††4} Chōōnēē :soboonto wōlēē mii :inee. Kiyibchi :sobooniitēnyii biiko lēbkēyyēēt. ^{††5} Ikwēnyē :lēbkēyyoonoo mēēnānēēt, āmālukuyē :mēēnānēēt lēbkēyyēēt.

⁶ Kichō :chiito ake nyēē kiiyook :Yēyiin. /Kikēēkuurēē chiichoo Yoowaana. ^{††7} Kichokōōboorchinē :Yoowaana biiko lēbkēyyoonoo, sukung'eet kōōyēnchi. ⁸ Kichokōōboorchinē :Yoowaana biiko kurubta keey āk lēbkēyyoonooto āmēēbērē ki inee :lēbkēyyoonoo. ^{††9} Kichōōnii :lēbkēyyoonoo kōōrēēt sukulēbkēēchi chii ake tukul. †††

¹⁰ Kichō :Ng'ālyoontoonoo kōōrēēt nyoo /kikēēyēyē kubununēē inee, nteenee kimēēnkētē :kōōrēēt kule ki ng'oo :inee. ^{†††11} Kichō kōōrēēnyii nteenee kitay :biiko kutaach ¹² nteenee mii :biiko alak chēē kitaach inee ankookaasee keey. Kichāmchi bichooto kuyēk lōkōkaab Yēyiin. ^{††13} Mānāāyēk :bichoo lōkōkaab Yēyiin

† 1:2 Toowu. 1:1—2:4; Yoowa. 17:5; Filib. 2:6; 1Yoowa. 1:1-2 †† 1:3 Yoowa. 1:10; 1Kōōr. 8:6; Kolos. 1:16-17; Ibu. 1:2 † 1:4 Yoowa. 5:26; 8:12 †† 1:6 Mat. 3:1; Māārko 1:4 †† 1:8 Yoowa. 1:20 ††† 1:9 Yoowa. 8:12 ††† 1:10 Yoowa. 17:25 § 1:12 Kala. 3:26; 4:5; Ēfēēs. 1:5; 1Yoowa. 3:1

kuu wōloo māktōoy :chii leekwa nto kuu yoo sichē :chii leekwa, nteenee Yēyiin nkit :nyēē yēyē bichoo kuyēk lōkōkyii. ^{††}

¹⁴ Kichokuyēk :Ng'ālyoontoonoo chii, kēēming'tē keey ankeekas wōōyinyii, wōōyin nyoo nyōōrtooy :wēēro nyēē akeenke baateey wōlēē mii kwaan.

Kichāmē biich kuchurta ānkiyib manta. ^{†††}

¹⁵ Inee :nyoo kyoomtooy :Yoowaana kukuurchinē barak kule, "Inee nyoo kyāāmwooyē kule mākuchō ām lētuunyuu nyēē boonto kāāmuukēywēēk kubiira, kuuyu kimii /kumānāākēēsichoo." ^{††16} /Kikiibēruurēēch acheek tukul kōōliikto kubo chamateet tukul nyēē boontēēnēēch :chiichoo. ¹⁷ Kikōōnēēch *:Muusa kiruutēk, kuyibwēēch :Kāārārookiintēēt Yēēsu chamateet āk manta. ^{††18} Māmii :chii nyēē kiikukas Yēyiin, nteenee lakwaniitēnyii sālu Yēyiin :nyēē kiikukas. Kiboonto keey Kwaan ānkiikōōboorwēēch wōlēē wuu :Yēyiin. ^{††}

Yēytooyiintēētaab kēēltaab Yēēsu

(Mataayo 3:1-12; Māārko 1:1-8; Luuka 3:1-18)

¹⁹ Nto mii bēsyēēt ake kōōyookto :kāāntōōyikaab Yuutayeeek mbo kibkōōrōōs āk biiko alak choo kibo kōōtaab Laawi kuba wōlēē kimii :Yoowaana bokuteebēe kule inee ku ng'oo. ²⁰ Kiichuurta kule, "Mā anii *Kāārārookiintēēt." ²¹ Yooto kuteebēe :bichoo kule, "Ara, inyiyiing' ku

†† 1:13 Yoowa. 3:5-6; 1Bēt. 1:23 ††† 1:14 Chuy. 34:6; Kala. 4:4; Filib. 2:7; 1Tēm. 3:16; Ibu. 2:14; 1Yoowa. 4:2; 1:1-3 †† 1:15 Yoowa. 1:30 ††† 1:17 Chuy. 31:18; Yoowa. 7:19 †† 1:18 Chuy. 33:20; Mat. 11:27; Yoowa. 6:46; 14:8-9; 1Tēm. 6:16; 1Yoowa. 4:12

*Eliiya?" Kumwooy kule, "Acha." /Keeteabee subak kule, "Ara inyiing' ku *wōōrkooyoontoonoo bo Yēyiin nyoo king'āloolēē :Muusa." † Kulē, "Anii mbonō." ††22 Nto mii yoo nanyuun, kumwooy :bichoo kule, "Ānki-imwoowēēch, inyiing' ku ng'oo? Imwoowēēch subokii-boorchi biiko choo kēēyookwēēch. Imāchē bokiibaartiing' kule inyiing' ku ng'oo naas?" 23 Kuwālchi :Yoowaana bichoo kule: Anii nyoo king'āloolēēnoo *:Isaaya kumwooyē kule, "Miitē :kuut nyēē kuuru ām suurkwēēn kule, 'Ochuulchi Mokoryoontēēt kēēlto.'" 24 Ki Farisaayeeek :bichoo kiiyooktooyiisyē. 25 Kiteebēē :bichoo /kikiyooktooy Yoowaana kule, "Yoo mā inyiing' Kāārārookiintēēt āmēēbērē inyiing' ku Eliiya, nto ku wōōrkooyoontoonoo bo Yēyiin, ām nee yu ibātisāni-isyē?" 26 Kuwālchi :Yoowaana bichooto kule, "Ābātisāni-isyēē :anii bēēko, nteenee miitē :chii nyēē ōboontē keey āmōōnkētē. 27 Inee :nyēē āmiitē āyēytoochinē kēēlto ānku wōō nyēē -māāyēmē mbo kut ārēēkyi kwēyōōnik." 28 Kiyēyāksēē :ng'aleechu tukul Beetan-nyaa ām biitēēt ake nyēbo āynēētaab Yoortaan, wōlēē kimii :Yoowaana kōōbātisāniisyēē. ‡

Mēēnkit :Yēēsu nyēbo Yēyiin

29 Yu kāyyēēkunēē, kukas :Yoowaana Yēēsu kuchōōnii. Yooto kumwooy kule, "Ong'nyiin *Mēēnkit nyēbo Yēyiin nyēē inēmtooy ng'ōōkiswookikaab kōōrēēt. ††30 Inee :nyoo kyāāmwooyē kule, 'Miitē kuchōōnii :chii nyēē boonto kāāmuukēyēwēēk kubiira, kuuyu kimii :inee /kumānāākēēsichoo.' ††31 Kōmāānkētē :anii chiichoo, nteenee kichāābātisānēē biiko bēēko sukōōnkēt :biikaab *Is-rāyēēl." 32 Nto mii yoo, kumwooy :Yoowaana kule: "Kaakas kurēku :Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē wuu chēēbtuukē ānkōōbutyi Yēēsu. ††33 Nto kōmēēboor-woo :Yēyiin, nto kōmāānkētē inee. Kōōyookwoo :Yēyiin chāābātisāniisyēē bēēko, kimwoowoo kule, 'Yoo keekas chii nyēē kēēbutyi :Tāmirmiryēēnyuu, ku nyooto :nyēē mā kubātisāniisyēē Tāmirmiryēēt.' 34 Manta kyaakas ng'aleechu ānkāāmwoowook kule Lakwataab Yēyiin :chiichooto." †††

Rubiikaab Yēēsu chēbo taayta

35 Yu kāyyēēkunēē, kimii :Yoowaana kukēēyoo subak ākoo rubiik āyēēng'. 36 Kumii :Yēēsu kumurē yooto, kumwooy :Yoowaana kule, "Ong'nyiin *Mēēnkit nyēbo Yēyiin!" ††37 Yu kakas :rubiichoo bo Yoowaana kuu nyooto kubakaakta inee ankurub Yēēsu. 38 Kuweech keey :Yēēsu ankuteebēē kule, "Ōchēēng'ē nee ēē?" Kulēēnchi :bichoo Yēēsu, "Iminyē ānō :inyiing' ōō, Kāānēētiintēēt?" 39 Kumwoochi :Yēēsu kule, "Okwaa

† Kikānyoonu :Yuutayeeek kuchō :wōōrkooyoontēēt nyēē wuu Muusa. Kas Kiruutēk 18:15 āk nyēbo Malaki 4:5. †† 1:21 Mat. 11:14; Yoowa. 6:14 † 1:28 Yoowa. 10:40 †† 1:29 Isa. 53:6-7; Yoowa. 1:36; 1Bēt. 1:19; 1Yoowa. 2:2; Ng'oong'. 5:6 †† 1:30 Yoowa. 1:15 ††† 1:32 Māārko 1:10 ††† 1:34 Mat. 3:17; 27:54; Yoowa. 1:49; 5:19-23; 10:36; 11:27; 20:31; 5:18; Yēyuu. 9:20 † 1:36 Yoowa. 1:29

bookas." Kimii :asiista ang'wan nyēbo kōōrōōn. †† Kibeeta keey wōlēē kiminyē nto yityo, kōōbuurto keey bēsyoonoto.

40 Akeenke ām bichoo āyēēng' ku Antereeya nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Simōōni. 41 Kiwokucheeng'aat :Antereeya ng'eetaabkaamet Simōōni nto yu nyōōru kumwoochi kule, "Kookeekas Meesaaya." (Kerkeey :kaaynaani bo 'Meesaaya' yoo /kakeemwa ām kuuti-itaab Kirikiik kule *Kiriistō, (nyēē ng'aabaat) kōōbooru kule Kāārārookiintēēt.) ††42 Yooto kuwēēto :Antereeya ng'eetaabkaam Simōōni wōlēē mii :Yēēsu. Kōōrōōtoot :Yēēsu Simōōni ānkumwooy kule, "Inyiing' ku Simōōni araab Yoowaana nteenee +/mākēēkuurēēniing' Keefa." (Ibooru kaaynaani bo 'Keefa' ām kuutiitaab Kirikiik kule Bētērō, nyēē ibooru kule Rwa.) †† ††

Kikuur :Yēēsu Filibō ākoo Nāātānnyēēl

43 Yooto kāyyēēkunēē, kumach :Yēēsu kuwo Kalilaaya. Yu kātuuyēē Filibō kumwoochi kule, "Irub-waa." 44 Kibo :nkinee Filibō *kiriinkēētaab Beetsaayta wōloo kiminyē :Antereeya ākoo Bētērō. 45 Kicheeng' :Filibō Nāātānnyēēl nto nyōōru kumwoochinē kule, "Kookeekas Kāārārookiintonoo king'āloolēē *:Muusa ankung'alaalee nkicheek *:wōōrkooyikaab Yēyiin. Chi-ichooto ku Yēēsu araab Yōōsēēf nyēbo *kiriinkēētaab Nāāsārēēt." ††46 Yooto kuteeb :Nāātānnyēēl kule, "Kēēlē nee ōō! Mii nkinee :kiy nyēē karaam Nāāsārēēt?" Kumwoochi :Filibō Nāātānnyēēl kule, "Chōō cheekas." 47 Yu kakas :Yēēsu Nāātānnyēēl kuchōōnii, kung'alaalee kule, "Isrāyēēliintēēt nyi nanyuun :nyēē sikēn āmātinyē lembech." 48 Kuteebēē :Nāātānnyēēl Yēēsu kule, "Kēēnkētēēnoo nee?" Yooto kuwālchi :Yēēsu kule, "Kāākāsyiing' *mutiiniit keel kutoombo kukuuring' :Filibō." 49 Yooto kumwooy :Nāātānnyēēl kule, "Kāānēētiintēēt, inyiing' Lakwataab Yēyiin, Bāytooyiintēētaab *Isrāyēēliik." ††50 Kumwoochi :Yēēsu kule, "Ikeechamtaā kuuyu kāāmwoowuung' kule kāākāsyiing' mutiiniit keel. +Meekas chēē chaang' chēē wōōyēch kusiir chuutēchu. 51 !Kāāmwoowook, +mookas barak kuyootāktōōs. +Mookas kurēkyoo anii *Wērītaab Chii, :malayikaanikaab Yēyiin ānku-loong'tooy." †††

Kiitaab kwōng'uut nyēbo taay nyēē kiyey :Yēēsu

2 Ām bēsyēētaab sōmōk kuchakee yooto, kimii :saakweetaab kooyēē nyēē /kikeeyeyee saang'taab Kaana ām Kalilaaya. Kimii :Yēēsu saak-waanaata āk kaamet kuboonto keey rubiikyii. 3 Kikyaam saakweet nto mii kwēēn āk kwēēn, kurār *:tifaayiiik. Kumwoochi :kaamet Yēēsu kule, "Kāmēēku-boonto naas :bichu tifaayiiik." 4 Kumwoochi :Yēēsu kaamet kule, "Imāchēēnoo nee? Ntēē mānāāyityiin asi-isyuu." †††5 Kuwēēkyi keey :kaamet motwoorik ānkum-woochi kule, "Oyey kiyēē mā kumwoowook."

†† Kiyēyiyiisyēē :Yoowaana kāāyiyiisyēētaab āsiiswēk kurubē nyēbo Rooma. Asiistaab taman ām icheek ku nyēbo ang'wan ām acheek. ††† 1:41 Yoowa. 4:25 †† 1:42 Māārko 1:16-18 ††† 1:42 Mat. 10:2; 16:18 †† 1:45 Kiruu. 18:15, 18; Isa. 9:6; 42:1-4; Ēsēk.

⁶ Ām ātēbuutēkaab Yuutayeek, kimii :ntasimnyeet nyēē /kikiitilililēē keey. Kurubta keey āk yooto, kimii :tērēēnik lo chēbo bēēko. Kiyibē :tērēēt akeenke bēēko chēē kiimuuchē kuyit liitaanik 80. ¹⁷ Yooto kumwoochi :Yēēsu motwoorik kule, “Onyit bēēko tērēēnichoo.” Koonyit :motwoorichoo bēēko tērēēnichoo kule bak. ⁸ Nto yityo kumwoochi kule, “Oram bēēchooto alak ānkōōyibchi chiito nyoo iyyoonkyinē saakweet.” Kurub :motwoorichoo kuu nyooto. ⁹ Nto bēē :boontoonoo kuchamcham, koolat miisin kuuyu kikiikuweek kuyēk tifaayiin. Kimēēnkētē :boontoonoo wōlēē kikwoonēē :tifaayiiichaa nteenee kiinkēt :motwoorichoo wōlēē kirāmēē bēēko. Kukuur :chiichoo saanteet kuwo komos ¹⁰ ānkumwoochi kule, “Ikooytooy :biiko kwaak tifaayiiik choo kāroomēch yoo toowu :saakweet, nto yoo wuu nyēē kābiyoong'iis :biiko /kēēyib choo tāytāy. Ntēē siikonor :inyiing' tifaayiiik chēē ānyinyēch miisin ānkuchēēkoochi biiko kumii :saakweet wokubēku?”

¹¹ Ng'ālyoontēetaab kwōng'uut :nyitēnyit nyēbo taay kuyey :Yēēsu ānkīyēyāksēē saang'taab Kaana ām Kalilaaya. Yooto nanyuun, kōōboorunēē :Yēēsu wōōyinyii ng'aleechaata ankookaasee keey :rubiikyii. ††

¹² Yu kāākubēk nanyuun, kuwo :Yēēsu Kaabernaam, kuboontootē keey kaamet, mbo ng'eetaabkaamet ākoo rubiikyii. Kibēēni wōlooto bēsyōōs chēē ng'eri. †

Nyēbo taayta kukweteē :Yēēsu biiko biiwuutaab Kōō-taab Yēyiin

¹³ Yu kaakuriik *:Saakweetaab Keeytaayeet nyēbo Yuutayeek, kuwo :Yēēsu Yēērusālēēm. ¹⁴ Yu kayit wōlooto, kukas biiko ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin kwooltooy tuuka, kēēchiirēk āk chēēbtuukēēnik. Kimii :nkicheek chēē kiwālāng'tooy beesaanik. ¹⁵ Yooto, kōōkwoor :Yēēsu bōrōōk kuyey musyāritiit kukweteē kēēchiirēk āk tuuka tukul chēē kimii yooto. Nto yityo, kululukto beesaanikaab bichoo ankootyeel meesoosyekwaa. ¹⁶ Kimwoochi biiko choo kyooltooy chēēbtuukēēnik kule, “Ōnēmuneē yu tukuuchu! Ām nee yu kyooweek Kōōtaab Baaba kuyēk wōlēē /kyooltooyiisyēē?” ¹⁷ Yu kakas :rubiikyii ng'aleechaa, koosoot yoo mwooyē ām siruutēkaab Yēyiin kule, “Iwoong'too :chamateet nyēē āboontēē Kōōng'uung'.” †††

¹⁸ Kuwāl :kāāntōōyikaab Yuutayeek kule, “Ng'oo :nyēē kākōōning' kāāmuukēywēēk ikweteē biiko kōyi bo Yēyiin? Nto subak, ng'ālyoo nee nyēbo kwōng'uut nyēē imuuchē iyey iboorunēē kule iboontē kāāmuukēy?” ¹⁹ Kuwālchi :Yēēsu kule, “Ōturbuub kōyi bo Yēyiin ānku +maateechēē :anii bēsyōōsyēk sōmōk.” ²⁰ Kukētyi :bichoo Yēēsu kule, “Kiyib :kōyi bo Yēyiin kēnyiisyēk artam āk lo sukuteechakay. Imwooyē :inyi-

ing' kule +meetechee bēsyōōsyēk sōmōk?” ²¹ Nteenee king'āloolēē :Yēēsu bōōrnyii nkit mēēbēē *Kōōtaab Yēyiin. ²² Nto yu /kabokiing'eetee Yēēsu meet lētunoo, kusēw :rubiikyii kule kikiikumwooy :Yēēsu ng'aleechaa. Yooto nanyuun, kōōyēnchi :rubiichoo siruutēkaab Yēyiin āk kiyēē kimwooyē :Yēēsu. ⁵

²³ Kuyey :Yēēsu ng'al chēē chaang' chēbo kwōng'uut kumii saakwaanaa bo Keeytaayeet ām Yēērusālēēm. Yooto kōōyēnchi inee :biiko chēē chaang'. ²⁴ Ānkoo kiwuu nyooto, manaachamta :Yēēsu bichoo kuuyu kiinkētē wōlēē wuu :chiito ake tukul ²⁵ āmēēbēē kimāchē /kēēmwoochi wōlēē wuu :chiito.

Yēēsu ākoo Nikōtēēmō

3 Kimii :kāāntōōyiintēēt ake nyēē ki *Fārisooyiin nyēē kibo *kōōkwēetaab Yuutayeek nyēē /kikēēkuurēē Nikōtēēmō. ¹² Kiwo :chiichoo bēsyēēt ake kwēēmooy wōlēē kimii :Yēēsu ānkumwoochi kule, “Boontēēt, kiinkētē kule inyiing' kāānēētiintēēt nyēē ki-iyookuung' :Yēyiin. Māmii :chii nyēē imuuchē kuyey ng'al chēbo kwōng'uut kuu yoo iyēyē :inyiing', yoo mēēbēē boonto kāāmuukēywēēkaab :Yēyiin.” ¹³ Kuwālchi :Yēēsu kule, “!Kāāmwoowuung', māmii :chii nyēē makukas bāytooyiisyēētaab Yēyiin yoo /mānāākēēsich subak.” ¹⁴ Yooto kumwooy :Nikōtēēmō kule, “So, /kēēsichē kule nee subak chii nyēē kiikuwōōyit? Mākoy kōōwut mooyēētaab kaamet /ānkēēsich subak.” ⁵ Kulēēnchi :Yēēsu, “!Kāāmwoowuung', māmii :chii nyēē iwutē Kaab Yēyiin yoo /mānāākēēsich ām bēēko ¹¹ āk Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ⁶ Sichē chiito :kwaan āk kaamet, nteenee yoo sukuyēk lakwataab Yēyiin kusichē :Tāmirmiryēēt. ¹⁷ -Meekany kunaming' kuut yoo kāāmwoowuung' kule, 'Māchāktōōs /kēēsich chii subak.' ⁸ Wusē :yoomeet āmēēnkētē :chii wōlēē chōōnēē nto wōlēē wēētii. Wuu nyooto wōlēē siktooy :Tāmirmiryēētaab Yēyiin chiito.” ⁹ Kuteeb :Nikōtēēmō kule, “Yēyāktōōs :yooto kule nee?”

¹⁰ Kuwālchi :Yēēsu kule, “Iyēku oob kāānēētiin ām kōōrēētaab *Isrāyēēl, so, -mēēnkētē ng'aleechu? ¹¹ Ānkētē kiyēē āmiitē āmwoowuung', ānkāāraru kiyēē kyaakas. Ānkoo kuwuu nyooto, -mōōchāmē ng'aleekyuu. ¹² Kwāāmwoowook ng'aleekaab kōōrooni, āmōōyēnwoo. Kunyi ii, ōmuuchē raat kule nee ōyēnchi ng'al chēē rubtooy keey āk Kaab Yēyiin? ¹³ Māmii :chii ām kōōrooni nyēē kiikuwo Kaab Yēyiin, nteenee *Wēritaab Chii nkit :nyēē kichōōnēē wōlooto. ¹⁴ Kuu yoo kiitōōrōrchinē *:Muusa barak eereenaanaa ¹⁸ ām suurkwēēn, ām kēēlto nyēē wuu nyooto, +/mākiitōōrōr Wēritaab Chii, ¹⁹ si yoo

5 2:22 Luuka 24:6-8, 27; Yoowa. 12:16; 14:26; 20:9 †† 2:23 Yoowa. 2:11; 4:41, 53; 7:31; 8:30; 10:42; 11:45; 12:11, 42 ††† 3:1 Yoowa. 7:50; 19:39 †† 3:2 Māārko 12:14; Yoowa. 2:11 †† 3:3 Yoowa. 1:13 †† Imuuchāktōōs kōōbooru :ng'ālyoontooni bo 'bēēko' 'sichēētaab leekwa' kuuyu intōōwu :kwootēēk nto ikēērē :leekweet. Kōōsōōtyēēchinē :biiko alake kule ibooru :ng'ālyoontooni 'batisaneet'. †† 3:6 Yoowa. 6:63 ††† 3:11 Yoowa. 3:32; 8:26 ††† 3:12 Yoowa. 14:1-5 ††† 3:13 Tān. 7:13-14 18 /Kikēēyēwunēē eereenaanaa karneet. Yu kēērōōtoot :biiko kiyoo, kusobcho. 19 3:14 Kāāyit. 21:9; Yoowa. 12:32-34

34:23; Miika 5:2-4 †† 1:49 Yoowa. 1:34; 12:13 ††† 1:51 Mat. 3:16 ††† 2:4 Yoowa. 7:6, 30; 8:20; 12:23; 13:1; 17:1 † 2:6 Māārko 7:3-4 †† 2:11 Yoowa. 2:23; 3:2; 4:54; 6:26; 11:47-48; 20:30; Yēyuut. 2:22; Room. 15:19 † 2:12 Mat. 4:13 †† 2:13 Chuy. 12:1-14; Yoowa. 6:4; 11:55; 12:1, 12 †† 2:16 Luuka 2:49 ††† 2:17 Tyēēn. 69:9 ††† 2:19 Māārko 14:58; 15:29; Yēyuut. 6:14

keekaaseenaa keey :chii kunyōōru *soboontaab kibchuulyo.” †

Soboontaab kibchuulyo

¹⁶ Kicham :Yēyiin kōōroni miisin kut kukōōn lakwanyii nyooto akeenke baateey sukung'eet :chii ake tukul nyoo ikoosēē keey lakwanaa mēēbērē mākubot, nteenee mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo. ††¹⁷ Kimēēyooku :Yēyiin lakwanyii chokooruusta biiko nteenee chokooraraach. ††¹⁸ -/Mākiiruustooy chii nyoo keekaasee keey lakwanaa. Nteenee iruustaayaat :nyoo -mēēkoosēē keey, kuuyu kitay kookaasee keey lakwani akeenke baateey bo Yēyiin. ††¹⁹ Nto yoo /sikiiruusta chii kumii kule: Kiikuchō :lēbkēēyyēēt kōōrēēt, nteenee kucham :biiko mēēnānēēt kubo ng'ōōkisto nyēē yēyē. ††²⁰ Chii ake tukul nyoo yēyē ng'ōōkisto kuwēchē lēbkēēyyēēt kuuyu imuuchē kutook :ng'ōōkisnyii. †††²¹ Nteenee chiito nyoo yēyē ng'aleekaab manta, kuchōōnii wōlēē mii :lēbkēēyyēēt sukutook kule kiyēē yēyē, kuwuu wōlēē māktooy :Yēyiin.

Māchāktōōs kutōōriit :Kāārārookiintēēt

²² Yu kang'eetee :Yēēsu ākoo rubiikyii Yēērusālēēm bokubēēnnyoot yēēmēētaab Yuuteeya ānkubātisāniis. †²³ Kimii :nkinee Yoowaana kubātisāniisyē ām yēē /kikēēkuurēē Aynoon yēē kilēēkitēē Salim wōloo ki chaang' :bēēko. Kibēētii :biiko kwaak wōlooto /bokēēbātisānē. †²⁴ (Kiyēyāktōōs :ng'aleechu kutoombo /keekerta Yoowaana kāābrātiisyō.) †††²⁵ Kikwiilē keey :rubiik alake chēbo Yoowaana ākoo Yuutāyiintēēt ake kubo ntāsimuutēkaab kāātīlīlīēēt kurubta keey ākoo ātēbuutēkaab Yuutayee. †²⁶ Kunyoo, kubēēchi :rubiichooto Yoowaana ānkumwoochi kule, “Kāānēētiintēēt, tēēsōōtē chiichoo kyōōboontē keey ām biitēēt ake nyēbo āynēētaab Yoortaan, chiichoo 'kiing'ālōolēē? Mii :chiichooto kōōbātisāniisyē kuu nyiitēny, ānkāākōōwuuyēēnēēch biiko tukul.” ††²⁷ Kuwālchi :Yoowaana kule, “Māmii :chii nyēē nyōōru kiy yoo mānāākōōkoochi :Yēyiin. †²⁸ Kyōōkāsē āmwooyē nkityō kule, 'Anii mbonō *Kāārārookiintēēt, nteenee kisimāntōōwu ām inee.' ††²⁹ Ām saakweetaab kooyēēyto, bo :murereet saanteet. Nteenee kāng'iisyē :choorweetaab saantaanaa ām kaab kooyēēyto nto yoo kāsē kung'ālōoloonu :choorweenyii kung'ērēchē. Kunyi kaakuchurta :ng'erekweekyuu. †††³⁰ Māchāktōōs kutōōriit :Kāārārookiintēēt ānkāārēku :anii.”

Chiitaab kibkōōnkōy

³¹ Boonto :chii nyoo chōōnēē kibkōōnkōy kāāmuukēywēēk kubiir chii ake tukul. Nto nyoo bo ng'wēny kubo kōōroni ānkung'ālōolē ng'aleek chēē rubtooy keey āk ng'wēnyuuni. Wōō :nyoo bo kibkōōnkōy kubiir chii ake tukul. ††³² Mwoowu :chiichoo

† 3:15 Yoowa. 20:31 †† 3:16 Yoowa. 3:36; 5:24; Room. 8:32; 1Yoowa. 4:9-10 † 3:17 Yoowa. 12:47 †† 3:18 Yoowa. 5:22 †† 3:19 Yoowa. 8:12 ††† 3:20 Ēfēēs. 5:11-13 ††† 3:24 Māārko 1:14; 6:17 † 3:26 Yoowa. 1:29-34 †† 3:28 Yoowa. 1:20 ††† 3:29 Mat. 9:15; Māārko 2:19 †† 3:31 Yoowa. 8:23; 1Yoowa. 4:5

bo kibkōōnkōy kiyēē kiikukasee koonyekyii āk yiitiikyii, -/āmākēēkāsyinē ng'aleechaa. †††³³ Nto nyoo kāsyinē ng'aleekyii kōōkiimē kule bo man :Yēyiin. †³⁴ Mwoowu :chiichoo /kikiyookunēē kibkōōnkōy ng'aleekaab Yēyiin, kuuyu ikochinē :Yēyiin Tāmirmiryēēnyii kuyem. †³⁵ Chāmē :Yēyiin lakwanyii ānkiikurōōbchi kiy ake tukul. ††³⁶ Chii nyoo ikoosēē keey lakwanaa kunyōōru *soboontaab kibchuulyo. Nto nyoo māchāmē, mākōōng'woonchi :Yēyiin nyēē mānyōōru soboonoo. ††

Kiiboorchii keey :Kāārārookiintēēt *Samaaryayee

⁴ Nto mii yoo, kukas *Farisaayee kule kimii :Yēēsu kōōyumē ānkōōbātisānē biiko chēē chaang' kubiir Yoowaana. †² Kubooyiit man maneebātisan :Yēēsu chii, nteenee ki rubiikyii :chēē kiibātisāniisyē. †††³ Yu kakas :Yēēsu kule kāākōōnkēt :Farisaayee ng'aleechaa, kung'eetee Yuuteeya ānkutākyi keey Kalilaaya. †⁴ Nteenee ki ākoy kumur kōōrēētaab *Samaaryaa.

⁵ Kumii Samaaryaa, kuba ākoy *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Sikaar yēē kilēēkitēē mbaraanaa ki-ikochinē :Yāākōōbō wērinyii Yōōsēēf. †††⁶ Kimii :riibkēētaab Yāākōōbō yooto. Kuyitē :Yēēsu riibkoonoo, kiki-ikuriikta :asiista taman āk āyēēng', ††† kōōbuur ng'wēny, kuuyu kikiikuchaas.

⁷ Yooto kuchō :koorkēēt ake nyēbo *Samaaryaa. Kumwoochi :Yēēsu koorkoonoo kule, “Ikōōnoo bēēko ayye.” †⁸ Kikiikuba :rubiikyii bokwaal āmiik ām kiriinkoonoo. †⁹ Kumwoochi :koorkoonoo Yēēsu kule, “Āyēku anii chēēbsāmooryāyiin, iyēku :inyiing' Yuutāyiin. So, imuuchāktōōs kule nee ārāmuung' bēy?” Kimwooy :koorkoonoo kuu nyooto kuuyu kimākāsyiintōōs :Yuutayee āk *Samaaryayee. †¹⁰ Kuwālchi :Yēēsu kule, “Nto 'kēēnkētē kiyēē kōōnu :Yēyiin, ānkiinkētē chiichi soomiing' bēy, nto 'kēēmwoochinē kukōōning' bēēkaab soboon.” †¹¹ Kumwoochi :koorkoonoo Yēēsu kule, “Mokoryoontēēt, irāmēē nee bēēchoo -āmēēboontē terekyeet. Nto subak, kooy :riibkēēt. Kunyi ii, inyōōrchinē ānō :inyiing' bēēchooto bo soboon?”

¹² Kikōōnēēch :kuuko acheek Yāākōōbō riibkooni. Kiyēē :inee bēēkaab riibkooni āk lōōkyii kuboonto keey boroobikyii. Imāchē iyib keey :inyiing' kule ibiirē Yāākōōbō?” †¹³ Yooto kuwālchi :Yēēsu kule, “Āmē :melelta subak chii ake tukul nyēē yyēē bēēkaab riibkooni, †¹⁴ nto nyoo kayye bēēko chēē ākochinē :anii, mākoy kwaam nyoo :melelta subak. Mākukoosunēē chiichoo :bēēkaab soboon ākookoy.” †¹⁵ Kumwoochi :koorkoonoo Yēēsu kule, “Mokoryoontēēt, ānkiikōōnoo bēēchooto oō, lēyyē, simaama :melelta subak, amatachaaram bēy.” †²²

¹⁶ Kumwoochi :Yēēsu kule, “Wēēkuur saanteeng'uung' ankookwaante keey ākoy yu.” †¹⁷ Kuwālchi

††† 3:32 Yoowa. 3:11 †† 3:35 Mat. 11:27; 28:18; Yoowa. 5:20; 10:17; 13:3; 14:10; 17:2 †† 3:36 Yoowa. 3:16 ††† 4:2 Yoowa. 3:22 ††† 4:5 Toowu. 33:14; 48:22 ††† Kiyēyiisyēē :Yoowaana kāāyiitiisyyēētaab āsiiswēk kurubē nyēbo Rooma. Asiistaab lo ām icheek ku asiistaab taman āk āyēēng' ām acheek. 18 4:9 Luuka 10:33 19 4:10 Yoowa. 7:37 20 4:12 Yoowa. 8:53 21 4:14 Yoowa. 7:37; 6:35 22 4:15 Yoowa. 6:34

:koorkoonoo Yēesu kule, “-Māāboontē :anii saannyya.” Kumwoochi :Yēesu kule, “Man. -Mēēboontē saannyya. ¹⁸ Kiikoomutiing' :murēnik muutu, āmā saan-teeng'uung' mbo :chiichoo ōboontē keey kuu nyi. Man :kiyēē 'keemwaay.”

¹⁹ Yooto, kumwoochi :koorkoonoo Yēesu kule, “Ntēē iyēku wōōrkooyoo! ^{†20} Kikutunkynēē mbo :kuuko Yēyi-in lekemaani. Ām nee sōōmwooyē :akweek Yuutayeek kule wōlēē yemaat /kēēkutunkynēē Yēyiin ku Yēērusālēēm?” ^{††21} Kimwoochi :Yēesu kule, “Kas kiyēē āmwooyē, makuyit :bēsyēēt nyēē mākooy kukutunkynēē :biiko Baaba Yēyiin lekemaani nto ku Yēērusālēēm. ²² Ōkutunkynēē :akweek Samaaryayeek kiyēē -mōōnkētē, nto acheek kiinkētē kiyēē kēēkutunkynēē kuuyu bununēē :kaararaacheet Yuutayeek. ^{†23} Nteenee makuyit :bēsyēēt, ankookuyit mbo kēny, yēē mākutunkynēē :biiko Baaba ām Tāmirmiryēēt āk manta. Biiko chēē sooyē kuu nyooto chēē mächē :Baaba. ²⁴ Yēyiin ku tāmirmiryō. Kunyoo mächāktōōs /kēēkutunkynēē ām Tāmirmiryēēt āk manta.” ^{††25} Kumwooy :koorkoonoo kule, “Ānkētē kule mākucho *:Kāārārookiintēēt, nto yoo kächō, māköōboorwēēch kiy ake tukul.” ^{††26} Kuwālchi :Yēesu kule, “Ntēē nyiitēnyi ng'āloolung!” ^{†††}

²⁷ Ām āsiiswēchooto kōōyēēw :rubiikaab Yēesu. Kiilat miisin kukas kumii kung'āloolē :Yēesu āk koorko. Nteenee māmii :nyēē kikany kuteebēe koorkoonoo kule, “Imächē nee?” nto kulēēnchi Yēesu, “Ōmwooyē nee āk koorkooni?” ²⁸ Kubakaakta :koorkoonoo tērēētaab bēēko ankooyeey areet akeenke ākoy kiriing' ānkumwoochi biiko ām wōlooto kule, ²⁹ “Biikyooy, ankookwaa bookas chii nyēē kāmwoowoo kiy ake tukul nyēē kyaayey! Kut ku mā inee *Kāārārookiintēēt?” ³⁰ Kung'ēētyo :biikaab kiriinkoonooto ānkutākyi keey wōlēē kimii :Yēesu.

³¹ Kuwēētii koorkoonoo, kusaaysaay :rubiik Yēesu kule kwoomiis. ³² Nteenee kumwoochi :Yēesu kule, “Āboontē āmnyoo nyēē -mōōnkētē :akweek.” ³³ Kwaam rubiik mēt ankuteebēe keey kule, “Ara mii :chii nyēē kākākuyibchi āmnyoo?” ³⁴ Kumwoochi :Yēesu rubiichooto kule, “Āmnyoontēnyuu ku ayey mākuutēkaab Baaba nyoo kiiyookwoo ānkāāwoong'u yiisyēēt nyēē kimākwoo chaayey. ^{†††35} Ōmwooyē sōō nee kule, 'Kāākung'ēt :ārook ang'wanu /kēēkēsiiis? Kāāmwoowook kule, ōrōōtootē mbareenichuut. Kaakuleelakiitu nyēē kaakuyem /keekes. ^{§36} Kāākutoow :kēsiiisyēēt kēny /ānkāākiibēruur kēsiiintēēt. Mii kukēsē āmnyoontēētaab *soboontaab kibchuulyo sukung'erech :nyoo choonsē āk nyoo kēsiiisyē. ³⁷ Man ng'ālyoontoonoo /kēēmwooyē kule, 'Choonē :ake, kukes :ake.' ³⁸ Kāāyooktook bōōkēsiiisyē ām mbar nyēē manooyey yiisyō. Kitoowu :alake yiisyēēt nteenee boowaang'te :akweek.”

† 4:19 Kiruu. 18:18; Mat. 21:11, 46; Yoowa. 9:17 †† 4:20 Kiruu. 12:5-14 † 4:22 Room. 9:4 †† 4:24 Yoowa. 3:3-8; Yēyuut. 2:11; 10:44-46; 2Kōōr. 3:17; Filib. 3:3 †† 4:25 Luuka 22:67; Yoowa. 1:41; 7:26, 31; 10:24; 11:27 ††† 4:26 Yoowa. 9:37 ††† 4:34 Yoowa. 6:38; 8:28; 10:18; 12:49-50; 14:31; 15:10; 17:4 § 4:35 Mat. 9:37

³⁹ Kicham :biikaab Samaaryaa chēē chaang' ām kiriinkoonoo *Kāārārookiintēēt, yu kāwokumwoochi :koorkoonoo kiy ake tukul nyēē kimwoochi :Yēesu. ⁴⁰ Nto yu kabokukwa :bichoo bo Samaaryaa yooto kimii :Yēesu, kusaaysaay Yēesu kōōbuurto keey icheek. Kucham :Yēesu kōōbuur wōlooto bēsyōōsyēk āyēēng'. ⁴¹ Kiikaasee keey :biiko alake subak chēē chaang' inee kubo kiyēē kimwooy. ^{§†42} Kimwoochi :bichoo koorkoonoo kule, “Mēēbērē kakiikaasee keey Yēesu kuuyu 'kēēmwoowēēch, nteenee kuuyu kaakeekas :acheek nkit kiyēē mwooyē. Kāākiinkēt kule inee ku Kāārārookiintēēt man nyēbo biiko tukul.” ^{§††}

Kiisoob :Yēesu wēritaab kāāntōōyiin

⁴³ Nto yu kākubēēni :Yēesu wōlooto bēsyōōs āyēēng', kutas taay āk baannyyi ākoy Kalilaaya. ⁴⁴ Mānāāwokuminy :Yēesu kiriinkēēng'waa Nāāsārēēt kuuyu kikiikumwooy :inee nkit kule, -/mākēēkoonyitē *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin ām kōōrēnyii. ^{§†45} Nto yu kayit Kalilaaya, kutorooch :biiko kuuyu kikiikukas :icheek kiyēē kiyey :Yēesu ām Yēērusālēēm yoo kibēētii bokwoomē saakwaanaa bo Keeytaayēt.

⁴⁶ Nto mii yoo kuwo kiriinkēētaab Kaana wōloo kiwēēchēē bēēko kuyēk tifaayii. Kimii :kāāntōōyiintēēt ake kaab bāytooyiintēēt ām kiriinkēētaab Kaabernaam nyēē kiboono wēriinyii nyēē kimnyoonē. ^{§††47} Yu kawokukas :kāāntōōyiintonoo kule kākāchōōnēē :Yēesu Yuuteeya, wokusaaysaay kuchō Kaabernaam chokōōsoobchi wēriinyii nyēē ki lalaat miisin. ⁴⁸ Yu kayit, kumwooy :Yēesu kule, “Ām nee yu mächē :biiko alake ayey kiy nyēbo kwōng'uut nto iyēnchinē ng'aleekyuu?” ^{§†49} Kumwoochi :kāāntōōyiintonoo Yēesu kule, “Keebe ōō, mokoryoontēēt, kumanaang'et :leekweet.” ⁵⁰ Yooto kuwālchi :Yēesu kule, “Wēēchi keey kaa, kākūsob :lakwang'uung'.” Kiiyēnchi :chiichoo kiyēē kimwoochi :Yēesu.

⁵¹ Nto lētuunoo kumii :kāāntōōyiintonoo kōōyēēyē, kutuuyēē motwoorikyii kēēlto. Kumwoochi :choo kule, “Kākūsob :wēring'uung'!” ⁵² Kuteebēe :kāāntōōyiintonoo bichooto kule, “Ko tyaa :asiista kukāykāyīitu :wēēriit?” /Kēēlēēnchi, “Kō asiista akeenke lang'at kosolēny.” ^{§†53} Kusēw :kwaan kule kō tēē yooto :asiista kumwoochinē :Yēesu kule, kākūsob :leekweet. Kunyoo, kiikaasee keey :chiichoo āk kanyii tukul Yēesu. ^{§†} ^{§§†54} Ki kwōng'uutyēētaab āyēēng' :nyiitēnyi kuyēyē :Yēesu kuchakee kēēyēēwunēē Yuuteeya kuchō Kalilaaya. ^{§§§}

Kiisoob :Yēesu chii ām Kibōōytaab Beteesta

5 Kuwo :Yēesu lētuunoo Yēērusālēēm wōlēē kimii kuyēyēē :Yuutayeek saakweet. ² Kimii :kibōōyto ake nyēē kilēēkitēē yēbo Oreetaab Kēēchiirēk nyēē

§† 4:41 Yoowa. 2:23 §†† 4:42 Luuka 2:11 §† 4:44 Māārko 6:4 §†† 4:46 Yoowa. 2:1-11 §† 4:48 Mat. 12:38-39; Māārko 8:11-12; Luuka 11:29; Yoowa. 6:30 §† Kiyēyiisyēē :Yoowaana kāāyīitiisyēē-taab āsiiswēk kurubē nyēbo Rooma. Asiistaab tisab ām icheek ku asiistaab akeenke ām acheek. §†† 4:53 Mat. 8:5-13 §§† 4:53 Yoowa. 2:23 §§§ 4:54 Yoowa. 2:11

kikiimuut :kēelwookik muutu chēē kitinyē wuurwēēt. /Kēēkuurē yooto am kuutiitaab Yuutayeek kule Be-teesta. ³ Kimii :biiko chēē kimnyoontōōs chēē kimurēē keey ng'wēny am kēryōōsyēchooto. Kikōryootiin :alake, kusōnkōchootiin alake ak chēē kichunkutootiin. ¹⁵ Kikiikusyēn :akeenke am bichoo kēnyiiisyēk sosom ak sisiit. ⁶ Yu kakas :Yēēsu chiichooto kukārintit am yooto kōōnkēt kule kikiikusyēn kēnyiiisyēk chēē chaang'. Kuteebee chiichooto kule, "Imāchē isob?" ⁷ Kuwālchi :chiichoo kule, "Mokoryoontēēt, māmii :chii nyēē kawiiira kibōōyoo yoo wērwērē keey :bēēko. Yoo kātāāsyēēmē, kāsīmkōōwut :ake kēny." ⁸ Kumwoochi :Yēēsu kule, "Ng'ēet ankiinam kisyēereeng'uuung' ankiiwēēsyēt." ⁹ Kusob :chiichooto bakeenke. Kinam kisyēereenyii ankuwēēchi keey! †† †

Kikwiil :kāāntōōyikaab Yuutayeek Yēēsu

Kuyēyāktōōs :ng'aleechu, ki bēsyēētaab Sabaato. ¹⁰ Kunyoo, kumwoochi :kāāntōōyikaab Yuutayeek chiichoo /kākiisoobē kule, "Inkēt kule bēsyēētaab *Sabaato ra? Māchāmuung' :kiruutēkyoo inamaate kisyēereet." ¹¹ Kuwālchi :chiichoo kule, "Chiichoo kēēsooboo :nyēē kāmwoowoo anam kisyēereenyuu ankāāwēēsyēt." ¹² Kuteebee :bichoo kule, "Chii ng'oo :nyooto kāmwoowuung' inam kisyēereeng'uuung' ankiiwēēsyēt?" ¹³ Kimēēnkēt :chiichoo /kikiisoobē kule ki ng'oo :nyooto, kuuyu kikiikuboty :Yēēsu wōlēē kimii :biiko chēē chaang'. ¹⁴ Nto yityo, chokunyōōrchi :Yēēsu chiichooto biwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kimwoochi kule, "Kēēsob oob? 'Keekas, -mataweeyey ng'ōōki kuuyu imuuchē kuchōōnchiing' :mnyaat." ††

¹⁵ Kiwokumwoochi :chiichoo kāāntōōyichoo bo Yuutayeek kule Yēēsu nyi kiisoobē inee. ¹⁶ Yooto, kutoow kāāntōōyichoo bo Yuutayeek kuwus Yēēsu kuuyu kiisoobiis am bēsyēētaab *Sabaato. ¹⁷ Kumwoochi :Yēēsu kāāntōōyichoo kule, "Tākuyēyiisyē :Baaba anii, kunyoo āyēyiisyē :nkanii." ¹⁸ Kiyey :ng'aleechaata kusyēem :kāāntōōyichoo kubakach Yēēsu. Kimāmāchē baateey kubakach kuuyu kiisoobiis am bēsyēētaab Sabaato, nteenee kuuyu kimwooy kule kwaan :Yēyiin, ng'ālyoo nyēē ibooru kule kii-āyēēchēē keey :inee Yēyiin. †††

Nyōōrtooy :Leekweet kāāmuukēywēēk wōlēē mii :Kwaan

¹⁹ Kunyi, kimwoochi :Yēēsu bichoo kule, "Ikāāmwoowook, māyēyēē keey :Leekweet ng'al nkit, nteenee kāsēē Kwaan. Kunyoo, kiyēē yēyē :Kwaan, kuyēyē :nkinee Leekweet kiyooto. ²⁰ Chāmē :Kwaan Lakwanyii ankoōboorchinē kiy ake tukul nyēē yēyē :inee. Mākōō-

† /Kikēētāsyi am siruutēk alak ng'aleechu: ankiikānyē kuwērwērē keey :bēēko. /Kikēētāsyi am siruutēk alak subak kēryōōwōontēētaab 4: Kicham kurēku :malayikeetaab Yēyiin kibtaman ankuwērwērē bēēko. Nto chiito nyoo kāsīmkōōwut kibōōyoo yoo kāwērwērēkiis :bēēchoo, kusobēē bōōr ake tukul nyēē kōboonto. †† 5:9 Māārkō 2:10-11 † 5:9 Māārkō 2:27-28; Yoowa. 5:16, 18; 7:21-22; 9:14 †† 5:10 Chuy. 20:8-10; Cherem. 17:21-22 †† 5:13 Mat. 8:18; 13:36; Yoowa. 6:15; 11:54; 12:36 ††† 5:14 Mat. 12:45; Yoowa. 8:11; Yāāk. 5:16 ††† 5:18 Yoowa. 1:34; 3:35; 7:1; 8:16, 19; 10:17-18, 29-38; 14:8-11, 20, 28; 15:9-10; 16:27-28; 17:1-26 § 5:19 Yoowa. 1:34

boorchi mbo tukuuk chēē biirē chēbo ra ankumoolat :akweek tukul ng'aleechaata. ²¹ Kuu yoo ing'ēētē :Kwaan chii nyoo kaakume ankoōkoochi soboonto, kōōkoochinē :nkinee Lakwanyii biiko soboonto choo kaakucham kōōkoochi. ²² -Mēētiilchinē :Kwaan chii ng'al. Nteenee kiikōōkoochi Lakwanyii kāāmuukēywēēk tukul kōōtiilchi biiko ng'al, ²³ sukung'ēet kukoonyit :biiko tukul Leekweet kuu wōloo koonyiti-tooy Kwaan. Nto chii nyoo mākoonyitē Leekweet kumākoonyitē nkinee Kwaan nyoo kiiyooku. ²⁴ !Kāāmwoowook, chii nyoo kāsē ng'aleekyuu ankoōkoosēē keey Baaba nyoo kiiyookwo, kunyōōru :chiichoo *soboontaab kibchuulyo. Kiikusiirtēē meet ankunyōōr soboonto nyēē -/mēēkiitiilchinē ng'al. ²⁵ !Kāāmwoowook, mii kuyitu :bēsyēēt, ankookuyit :bēsyoonoto yēē makukas :biiko choo kiikubootoy kiyēē mwooyē :Lakwataab Yēyiin. Nyōōru soboonto :biiko choo kēyēnchi ng'aleecha. ²⁶ Kuu yoo chōōnēē :soboonto wōlēē mii :Kwaan, kiikuyey :Kwaan kuchōōnēē :soboonto wōlēē mii :Leekweet. ²⁷ Ki-ikōōkoochi :Kwaan kāāmuukēywēēk kōōtiilchi chii ng'al, kuuyu *Wēritaab Chii :inee. ²⁸ -Moolat ng'aleechu. Makuyit :bēsyēēt nyēē makukas :biiko tukul choo kiikubēk kuutiinyuu, ²⁹ nto yooto makukwaanee mbēērōōsyēkwaa. Choo kiikuyey ng'aleek chēē kāroomēch mākunyōōr soboonto nyēē lēēl. Nteenee mākubooty :choo kiikuyey ng'aleek chēē miyootēch. ³⁰ -Māāyēyēē keey kiy, nteenee ātiilē baa-teey kiyēē mwoowoo :Baaba ankubo man, kuuyu -māāyēyē kiyēē amāchē, nteenee āyēyē kiyēē māchē :nyoo kiiyookwoo. ³¹

Tukuuk chēē ibooru kule Lakwataab Yēyiin :Yēēsu

³¹ Nto kaang'alaalee keey, nto kaayey kiy nyēē māchāmē :biiko. ³² Nteenee mii :ake nyēē ng'ālōōlēēnoo anii ankoōnkētē kule kiyēē mwoowu kurubta keey anii kubo man. ³³ !Kyōōyooktē :akweek biiko kuba wōlēē mii :Yoowaana ankiikumwoowook ng'aleek chēbo man kurubta keey ak anii. ³⁴ -Māāmoong'tēē keey kiyēē mwooyē :biiko kurubta keey ak anii, nteenee amwooyē kuu nyooto /sikiiraraachaak. ³⁵ Ki nōmōryoo :Yoowaana nyēē kiikoochinē biiko lēbkēēyyēēt ankyōōng'ērēkyi :akweek lēbkēēyoonoto kibo bēsyōōs chēē ng'ēri. ³⁶ Nteenee mii :tukuuk chēē nyikiisēch kusiir ng'aleek choo kimwoowu :Yoowaana. Chooto ku tukuukaab kwōng'uut choo kiikōōtōōrwoo :Baaba kule ayey. Ibooru :chooto kule Baaba :nyēē kiiyookwoo. ³⁷ Kiikumwooy :nkinee Baaba wōlēē āwuuyē :anii. Manookas kuutiinyii amanookas eernyii, ³⁸ amēēbērē kyoonaam ng'ālyoon-tēēnyii kuuyu -mōōyēnchinē nyi kiiyooku :inee. ³⁹ Kyoocham oōrōotootē siruutēk miisin oōbērē tōōs yoo

§† 5:20 Yoowa. 3:35 §†† 5:21 Yoowa. 11:25 §† 5:22 Yoowa. 3:18; 5:27, 30; 9:39; 12:47-48; Yēyuut. 10:42; 1Yoowa. 2:28; Yuuta 14-15 §†† 5:23 Filib. 2:10-11 §† 5:24 Yoowa. 3:16; 5:22; 8:51; 10:28; 11:25-26; 14:6; 17:2; 20:31; 1Yoowa. 2:25; 3:14; 5:11 §† 5:26 Yoowa. 1:4 §†† 5:30 Yoowa. 4:34 §§† 5:34 Yoowa. 1:15, 19, 34 §§§ 5:36 Yoowa. 4:34; 10:25, 38; 14:10-11; 15:24 18 5:37 Chuy. 20:19; Kiruu. 4:12 19 5:38 Mat. 22:29; Yoowa. 16:9

kooyey kuu nyooto +mōōnyōōru *soboontaab kibchu-ulyo. Ntēē mwoowu :siruutēchuutēchu wōlēē āwuuyē :anii, ^{†40} ānkoo kuwuu nyooto, -mōōchāmē okwaa wōlēē āmiitē sōōnyōōru soboontaab kibchuulyo.

⁴¹ -Māāmoong'tēē key kule kusilo :biiko, ^{†42} nteenee ānkētook wōlēē ōwuuyē. Ānkētē kule -mōōboontē chamateetaab Yēyiin ām moonikwook. ⁴³ Kyāāchōō wōlēē ōmiitē ām kaayneetaab Baaba, nteenee otay otaachaa. Nto yoo kāchō :chiito ake ām kaayneenyii nkit, ōchāmē :akweek nyooto. ⁴⁴ Ōmuuchē raat ōyēn-woo kule nee yoo bēre :chii ām akweek nto /kēēsil kusiir yēē kātōōchēēng'ē kusilook :Yēyiin? ⁴⁵ -Moosoot naas kule +maamwaaytaak :anii ām wōlēē mii :Baaba. Nteenee chiito nyēē mwooytook ku *Muusa nyoo ōyēēlchinē ām kāāsōōtēyewēekwook. ⁴⁶ Nto kyōōyēnchi Muusa, nto kōōyēnwoo kuuyu kisir :Muusa ng'aleek kurubta key āk anii. ⁴⁷ Nteenee yoo -mōōyēnchinē kiyēē kisirē :Muusa ii, ōyēnchi kule nee kiyēē āmwooyē :anii?" #

Kibay :Yēēsu biiko chēē kikēēytēē kisyēērōōk muut
(Mataayo 14:13-21; Māārkō 6:30-44; Luuka 9:10-17)

6 Nto mii bēsyēēt ake, kwoochi :Yēēsu komosta nyi-in ake bo Tōōlilēētaab Kalilaaya. /Kēēkuurē tōōliloonoo kaayneet ake kule Tibeerya. ² Yooto koosaab :biiko chēē chaang' sakaramteet kurub inee kuuyu kikiikukas ng'aleek chēbo kwōng'uut chēē kiyēchi :inee biiko choo kimnyoontōōs. ³ Yu kayit biitoonooto, kotooch āk rubiikyii ākoy lekem ānkuwokōōbuurto ng'wēny. ⁴ Kikiikuriik yooto :bēsyōōsyēk chēē āmēē :Yuutayeeek *Saakweetaab Keeytaayeet. ⁵

⁵ Yu kakas :Yēēsu kukwoonchinē :biiko chēē chaang', kuteebee Filibō kule, "Kēēnyōōrchinē ānō āmiik chēē kēēbāyēē bichu tukul?" ⁶ Kitēēbēē :Yēēsu Filibō ng'aleechaa buch kutyēmē. Kiinkētē :inee kiyēē kima-kuuyey. ⁷ Kuwālchi :Filibō Yēēsu kule, "Ānkoo nto /kakyaaalta kiy ake tukul nyēē /kēēboonto, -/mākēēnyōōru beesaan chēē yēmē kyoolchinēē bichu āmnyoo kisich nyēē kaam." ⁸ Kumwooy :Antereeya nyoo ki rubiintēētaab Yēēsu ānkitsuubcho āk Simōōni Bētērō kule, ⁹ "Mii yu :wēero nyēē boonto mukaatiin muut āk *burburiinēk āyēēng' chēē minkēēch, ara yēmē :chooto keebayee bichu tēē chu tukul?" ¹⁰ Kumwoochi :Yēēsu rubiikyii kuyey biiko kōōbuur ng'wēny ām yēbo keewet. Kimāchē kuyitē :bichu murēnik kisyēērōōk muut.

¹¹ Kunam :Yēēsu mukaatiinechaa ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy, nto yityo, /kēēbchēchinoot bichoo. Kiyey nkicheek burburiinēchooto kuu nyooto. Kiyem :biiko tukul. ¹² Nto mii yoo, kumwoochi :Yēēsu rubiikyii kule, "Ōruruuch choo kāng'ēt." ¹³ Kōōruruuch :rubiik koonyiit kērēboonik taman āk āyēēng'. ¹⁴ Yu kabokukas :biiko ng'ālyoontooni bo kwōng'uut kiyey

:Yēēsu, kumwooy kule, "Kubooyiit man, *wōōrkooy-oontēētaab Yēyiin :chiichi nyoo /kikēēmwooyē kule mākuchō kōōrēēt." ¹⁵ Kiinkētē :Yēēsu kule kimāchē :bichoo bokunam inee kukērchi koong' kuyēk bāy-tooyiintēēt. Yooto koosikta kuwo lekem. ¹⁶

Kiwēēsyētēē :Yēēsu bēēko barak
(Mataayo 14:22-33; Māārkō 6:45-52)

¹⁶ Yu kāākwiimēn, kurēkto :rubiikaab Yēēsu ākoy tōōliil. ¹⁷ Kulaany mwēēnkēēt ānkutākyi key *kiri-inkēētaab Kaabernaam. Kināmchi :mēēnānēēt bichoo wōlooto kumāboonto key Yēēsu. ¹⁸ Kichō :wusōōnēēt ankusyool bēēko. ¹⁹ Yu kikiikuba :rubiichoo ām lōōyinto nyēē kiyitē kiilomiitaanik muut nto ku lo, kukas Yēēsu kumii kuwēēsyētoonunēē bēēko barak kutākyinē key mwēēnkoonooto. Kimuuyo :rubiichoo miisin. ²⁰ Yooto, kumwoochi :Yēēsu kule, "-Mōōmuuyē, nto yu anii :nyoo!" ²¹ Kutaach :rubiik Yēēsu kuchō mwēēng'. Yooto, kuchaakta :mwēēnkēēt ākoy sakaramteet wōlēē /kikēēmākyinē wokōōyyoonyēē.

Āmnyoo :Yēēsu nyēbo soboonto

²² Yu kāwokuyeech :kōōrēēt, kōōnkēt :biiko choo king'ētunēē komosta nyiin ake bo tōōliloonoo kule ki mwēēnkēēt akeenke baateey nyēē kimii yooto. Kiinkētē :bichoo kule kimanaabeeta key :rubiik Yēēsu. ²³ Yooto, kukwaanee :mwēēnkōōsyēk alake *kiriinkēētaab Tibeerya ānkubokōōyyoonyēē yēē kilēēkitēē :yoo kyoomiisyēē :biiko. ²⁴ Bēre kukas :biiko kule kāmēētākumii :Yēēsu āk rubiikyii, kulaany mwēēnkōōsyēchoo kuba *kiriinkēētaab Kaabernaam bokucheeng'aat Yēēsu.

²⁵ Yu kābokunyōōrchi Yēēsu wōlooto, kuteebee kule, "Kāānēētiintēēt, 'kēēyitu wōli kutyaa?" ²⁶ Kuwālchi :Yēēsu kule, "Kāāmwoowook, ōchēēng'ootoo kuuyu kwōōbiyoong'iisyē āmēēbēre kuuyu kwookas kāāmuukēywēēkaab Yēyiin. ²⁷ -Mōōbēng'tēē chēēng'sēētaab āmit chēē bēku, nteenee ōnēmchi key ōchēēng'ē āmnyoontēētaab kibchuulyo. Āmnyoontoonoo ku nyoo kōōnook *Wēritaab Chii, kuuyu inee :nyēē kiikōōkoochi :Baaba Yēyiin kāāmuukēywēēk kuyey kuu nyooto." ²⁸ Kuteebee :biiko Yēēsu kule, "Ara, kēēyēyē kule nee sikiinēmchi key yiisyēētaab Yēyiin?" ²⁹ Kuwālchi :Yēēsu kule, "/Kiinēmchi key yiisyēētaab Yēyiin /kukiikaasee key chiito nyoo kiiyooku :inee." ³⁰ Kuteebee :bichooto Yēēsu kule, "Kiy nee nyēbo kwōng'uut nyēē +meeyey sikiikaaseeniing' key? ³¹ Kyaam :biikyoo choo kibo kēny maana ām kōōr nyēē suurkwēēn, kuu yoo mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, 'Kiikoochi kwaam āmnyoontēēt nyēē chōōnēē barak.' ³² Kumwoochi :Yēēsu nanyuun bichoo kule, "Kāāmwoowook, -moosoot sōō baateey kule kikōōnook *Muusa āmnyoontoonoo kichōōnēē barak,

† 5:39 Luuka 24:27, 44; 2Tēm. 3:15-16; 1Bēt. 1:10-11 †† 5:41 Yoowa. 7:18 ‡ 5:44 Yoowa. 12:43 †† 5:46 Kiruu. 18:15, 18; Luuka 24:27, 44; Yēyuut. 3:22, 26; 7:37; 13:32-33 †† 5:47 Luuka 16:31 ††† 6:2 Yoowa. 2:23 ††† 6:3 Mat. 5:1 † 6:4 Yoowa. 2:13 † 6:8 Māārkō 1:16; 13:3; Yoowa. 1:40; 12:22 ††† 6:11 Yoowa. 21:9, 13

§ 6:14 Kiruu. 18:15, 18; Luuka 7:16; Yoowa. 1:21; 4:19; 7:40; 9:17; Yēyuut. 7:37; 13:32 ††† 6:15 Yoowa. 5:13 † 6:23 Yoowa. 6:11 † 6:26 Yoowa. 2:11 ††† 6:30 Mat. 12:38; Māārkō 8:11; 13:22; Yoowa. 4:48; 1Kōōr. 1:22 ††† 6:31 Tyēēnwookik 78:24 ††† 6:31 Chuy. 16:4, 15; Kāāyit. 11:7-9; Neem. 9:15; Tyēēn. 78:24

nteenee ősōōtē kule kōōnook :Baaba āmnyoontēetaab man kuchōōnēē kibkōōnkōy. ³³ Āmnyoontēetaab Yēyiin ku nyoo chōōnēē kibkōōnkōy ānkuyibchinē biich soboonto." ³⁴ Yooto, kumwoochi :bichoo Yēesu kule, "Ikōōnēēch kwaak āmnyoontoonooto." ³⁵ Kumwooy :Yēesu kule, "Anii :āmnyoontoonooto bo soboon. Moomē :kēmēy chiito nyoo kāchō wōlēē āmiitē. Nto nyoo keekaaseenaa keey kumoomē :melel. ³⁶ Kuu yoo kātāāmwoowook, kookasaa -āmōōkoosēēnoo keey. ³⁷ Chii ake tukul nyoo kākōōno :Baaba, kuyēku nyeenyuu nyēē mākooy akwet bēsyēēt ake. ³⁸ Kyāāchōōnēē kibkōōnkōy sichaayey kiyēē mächē :Baaba nyoo kiiyookwoo mēēbērē kyāāchōōnii chaayey kiyēē āmächē. ³⁹ Mākwoo :Baaba kule -māāboot chii mbo akeenke ām choo kiikukōōno, nteenee +maang'eet ake tukul bēsyēēetaab tabanta. ⁴⁰ Man, mākyinē :Baaba *soboontaab kibchuulyo biiko tukul choo ikoosēēnoo keey." ⁴¹

⁴¹ Yooto kutoow :kāāntōōyikaab Yuutayeek koong'unyng'uuny kuuyu kimwooy :Yēesu kule, inee ku āmnyoontēēt nyēē chōōnēē kibkōōnkōy. ⁴² Kimwooy :bichoo kule, "So, mā wērītaab Yōōsēēf :chiichi? Ntēē kiinkēt kwaan āk kaamet. Ām nee sukumwooy raat kule chōōnēē :inee kibkōōnkōy?" ⁴³ Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, "-Moong'unyng'uuny. ⁴⁴ Māmii :chii nyēē imuuchē kuchō wōlēē āmiitē yoo kāmāyis :Baaba nyoo kiiyookwoo. Yoo kāākuchō, +maang'eetee meet bēsyoonoo bo tabanta. ⁴⁵ /Kikeesir ām siruutēkaab *wōōrkooyikaab Yēyiin kule, 'Makooneet :Yēyiin biiko tukul.' ⁴⁶ Chii nyoo kaakukas kāānēētiisyonoo ānkusēw, kuchōōnii wōlēē āmiitē. ⁴⁶ Mēēbērē kaamwaay yooto kule kiikukas :chii Baaba nteenee anii nkit nyoo āchōōnēē wōlēē mii :inee nyēē kyaakas. ⁴⁷ !Kāāmwoowook, chii ake tukul nyoo ikoosēēnoo keey kuboonto :nyoo kēny *soboontaab kibchuulyo. ⁴⁸ Anii :āmnyoontēetaab soboonto. ⁴⁹ Kyaam :biikyoo choo kibo kēny maana ām kōōr nyēē suurkwēēn nteenee kiikubēk :bichoo tukul. ⁵⁰ Nteenee mābotē :chii nyoo kaam āmnyoontooni chōōnēē kibkōōnkōy. ⁵¹ Anii :āmnyoontoonooto chōōnēē kibkōōnkōy. Yoo kaam :chii mākunyōōr soboontaab kibchuulyo. +Māākōōnu bōōrnyuu kuyēk āmnyoontēēt nyēē sukōōsoob kōōrēēt."

⁵² Kiyey :ng'aleechu kukōōrōmiitu :kāāntōōyichoo bo Yuutayeek miisin. Kimwooy kule, "So, imuuchē kule nee :chiichi kukōōnēēch bōōrnyii kyaam?" ⁵³ Kumwoochi :Yēesu kule, "!Kāāmwoowook, yoo kamoo-am bōōrtaab *Wērītaab Chii ankooyee korotiikyii, mākooy ōnyōōru soboon. ⁵⁴ Chii nyoo kaam bōōrnyuu ankuyee korotiikyuu, kunyōōru :chiichoo *soboontaab kibchuulyo. +Maang'eetee chiichoo meet ām bēsyēēetaab tabanta. ⁵⁵ Āmnyoo nyēbo man :bōōrnyuu ānkubo koomānuut :korotiikyuu. ⁵⁶ Chii nyoo kaam bōōrnyuu ankuyee korotiikyuu, mākunoomnyo āk anii

ānkāānoomnyē āk inee. ⁵⁷ Kuu yoo āminyēē kāāmuukēywēēkaab Baaba nyoo kiiyookwoo, māku-minyēē :nkinee chiito nyoo kaam bōōrnyuu kāāmuukēywēēkyuu. ⁵⁸ Anii :āmnyoontoonooto kichōōnēē kibkōōnkōy. Makerkeey :āmnyoontoonoo āk nyoo kyoomē :biikyoo choo kibo kēny, ānkoo kyaam, kibēk. Chiito nyoo kaam āmnyoontooni kunyōōru soboontaab kibchuulyo." ⁵⁹ Kimwooyē :Yēesu ng'aleechaa kumii kōōnēētiisyē ām *kōōtaab saayeet ām Kaabernaam.

Kiichuchuyee keey :rubiik chēē chaang' wōlēē mii :Yēesu

⁶⁰ Yooto kakas :rubiikaab Yēesu ng'aleechu, kumwooy :wōlēē wōō kule, "Māku nkoolat :ng'aleechu! Ng'oo :nyēē sukoomuuch!" ⁶¹ Kiinkēt :Yēesu kiyēē kimii kōōyīmē rubiik. Yooto, kumwoochi kule, "So, kāyēk kāānākuut :ng'aleekyuu? ⁶² /Keemwa baa, kule nto kookas *Wērītaab Chii kōōyēyē kibkōōnkōy, nto kāwuuyiitu nee? ⁶³ Kōōnu :Tāmirmiryēetaab Yēyiin soboonto nyēē mākōōnu :kāāmuukēywēēkaab chii. Kōōnu :ng'aleek choo kāāmwoowook soboonto kuuyu kwoonēē wōlēē mii :Tāmirmiryēetaab Yēyiin. ⁶⁴ Ānkoo kuwuu nyooto, mii :alake ām akweek chēē -mēēkoosēēnoo keey." Kiinkēt :Yēesu kung'eetee kēny kule ki mbo ng'oo :chēē kimēēkoosēē keey inee ānku ng'oo :nyēē kimakuchaamta inee. ⁶⁵ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Ki ng'ālyoontoonooto :nyoo kyāāmwooytēē kule, māmii :chii nyēē chōōnii wōlēē āmiitē yoo kāmāyis :Baaba." ⁶⁶

⁶⁶ Kiichuchuyee keey Yēesu :biiko chēē chaang' kung'eetee yooto. ⁶⁷ Yooto kuteebēē :Yēesu rubiichoo ki taman āk āyēēng' kule, "Ōmāchē :nkakweek obakaakta?" ⁶⁸ Kuwālchi :Simōōni Bētērō kule, "Keebe ānō ōō, Mokoryoontēēt? Ntēē iboontē :inyiing' lōkōōy chēbo soboontaab kibchuulyo. ⁶⁹ Kiikoosēēniing' keey ānkēēchāmē kule inyiing' *Kāārārookiintēēt nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin." ¹⁸⁷⁰ Yooto kumwoochi :Yēesu kule, "Akweek oob rubiik taman āk āyēēng' chēē kyāākwēyook anii? Nteenee mii :nyēē kibrōkōsyoo ām akweek." ⁷¹ Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto, king'āloolēē Yuuta Iskaryoot nyēē kimii wokuchoomtooy inee. ¹⁹

Kitāchiin :Yēesu āk ng'aleekaab mbo ng'etaabkaamet

7 Yu kāākuyityo, kōōnēētiisyooteē :Yēesu Kalilaaya. Kimāmāchē kuwēēsyooteēē Yuuteeya kuuyu kimāchē :kāāntōōyikaab Yuutayeek kubakach. ²⁰² Yooto, kikiikuriik :Yuutayeek kwaam *Saakweetaab Kēryōōsyēk. ²¹³ Kumwoochi mbo :ng'etaabkaamet Yēesu kule, "Ing'eetee yu ānkiiwē Yuuteeya sukukas rubiikuuk chēbo wōlooto tukuuchu bo kwōng'ut chu

† 6:34 Yoowa. 4:15 †† 6:35 Yoowa. 4:13-14; 6:48-58; 7:37 † 6:36 Yoowa. 20:29; 16:9 †† 6:37 Yoowa. 17:2, 24 †† 6:38 Māārko 14:36; Yoowa. 4:34 ††† 6:39 Yoowa. 10:28; 17:12; 18:9 ††† 6:40 Yoowa. 5:24 † 6:42 Māārko 6:3 †† 6:45 Isa. 54:13 ††† 6:46 Yoowa. 1:18 †† 6:48 Yoowa. 6:35

‡†† 6:56 Yoowa. 15:4-5 †† 6:58 Māārko 14:22-24; 1Kōōr. 10:16 †† 6:63 Yoowa. 3:5-8; 1Kōōr. 15:45; 2Kōōr. 3:6 ††† 6:64 Yoowa. 13:11; 16:9 ††† 6:65 Yoowa. 6:44 ††† 6:69 Māārko 8:27-30 18:6-9 Māārko 1:24 19 6:71 Yoowa. 12:4 20 7:1 Māārko 3:6; 6:19; Yoowa. 5:18; 7:19-20, 25; 8:37, 40; 11:53 21 7:2 Chuy. 23:16; Laawi. 23:33-43; Kiruu. 16:13-15

iyēyē. ⁴ Māchāktōōs ibooru keey nyēē karaam siitooku. Kunyoo, kany kutookunēē kōōrēēt :ng'aleechu bo kwōng'uut." ⁵ Kimēēkoosēē keey mbo :ng'ee-taabkaamet Yēēsu. ¹⁶ Yooto kumwoochi :Yēēsu icheek kule, "Manaayit :bārooyinnyuu nyēē yemaat nteenee oyeyaate :akweek kiyēē ōmāchē. ¹⁷ Mā akweek chēē wēchook :biikaab kōōrooni, nteenee wēchoo anii kuuyu āburyoong'tooy icheek kubo rōkōs nyēē yēyē. ¹⁸ Obe :akweek saakwaanaa kuuyu manaayit :bārooyinnyuu." ⁹ Yooto kung'ētunēē :Yēēsu Kalilaaya.

Kichuunchuun :Yēēsu āk kāāntōōyikaab Yuutayeek

¹⁰ Nto yu kaakuba mbo :ng'eetaabkaamet, kuwaayta keey Yēēsu ākoy Yēērusālēēm. ¹¹ Kimii :kāāntōōyikaab Yuutayeek kuchēēng'ēē Yēēsu wōlooto. Kitēēbootē kule, "Mii ānō :chiichoo ōō?" ¹² Kichoomootē :biiko wōlēē wōō kung'āloolēē Yēēsu kuuyu kiiywēyē kāāntōōyikaab Yuutayeek. Kimwooyē :bichoo alake kule, "Karaam :chiichoo." Kumwooyē :alake kule, "Buryo, ibērbēērootē biich." ¹⁴ /Kikyaam saakwaanaa nto miitē kwēēn āk kwēēn, kuwo :Yēēsu *Kōōtaab Yēyiin ānkutoow kōōnēētiis.

¹⁵ King'woonchi kāāntōōyikaab Yuutayeek :wōlēē kinēētitooy :Yēēsu kut kumwooy kule, "Kēēnkētēē nee :nkinee nyi siruutēkaab Yēyiin āmēēbērē kiiikusumānchi?" ¹⁶ Kumwoochi :Yēēsu bichoo kule, "Ng'aleek chēē ānēētook mēēbērē cheechuu, nteenee kwoonēē wōlēē mii :Yēyiin nyoo kiiyookwoo. ¹⁷ Chii nyoo kakwey kuyey kiyēē māchē :Yēyiin, mākōōnkēt yoo kwoonēē :ng'aleekyuu wōlēē mii :Yēyiin, nto cheechuu nkit. ¹⁸ Chiito nyoo ng'āloolēē ām kāāmuukēy-wēēkyii, kumāchē :nyoo kule /kēēkoonyit. Nteenee āmāchē anii kunyōōr koonyit :nyoo kiiyookwoo. Achur-taat ānkāāyooong'unēē manta. ¹⁹ Kikōōnook *:Muusa kiruutēk āmāmii :chii mbo akeenke ām akweek nyēē riibē kiruutēchoo. So, ōmāchē ōbākākyoo nee?" ²⁰ Kumwoochi :biiko kule, "Kiiikubunuung' :mēt ēē? So, ng'oo :nyēē māchē kubakachiing'?" ²¹ Koomiiny :Yēēsu mēt ankutas taay kule, "Kyaayey kiy akeenke baateey nyēbo kwōng'uut ām Sabaato. King'woonchook akweek tukul :kiyooto. ²² Mwooyē :siruutēkaab Muusa kule ōmurootānē wēēriik ām bēsyēētaab sisiit. (Ku-booyiit man mēēbērē Muusa nyēē kimwooyē, nteenee mbo kuukoong' chuut kibo taay.) Kōōnook :yooto ōmurootānē wēēriit ām bēsyēētaab Sabaato yoo /kikēēsichē yēē Sabaato. ²³ Kunyoo, yoo ākoo /kiimurootānē wēēro bēsyēētaab Sabaato ōtiltooy kiy kisich buch, /simākyiiri kiruutyoonoo bo Muusa ii, kubo nee ōnyēērchoo anii yoo kāāsoob chiito kumukuul ām bēsyēētaab Sabaato? ²⁴ -Mōōtuchinē ng'al buch kukōōkāsunēē saang', nteenee māchāktōōs ōlyēbē ōyooong'unēē manta."

† 7:5 Yoowa. 16:9 †† 7:6 Yoowa. 2:4 † 7:7 Yoowa. 15:18-19 †† 7:11 Yoowa. 11:56 †† 7:12-13 Yoowa. 9:22 ††† 7:15 Māārko 6:2; Luuka 2:47 ††† 7:16 Yoowa. 12:49; 14:10 § 7:18 Yoowa. 5:41; 8:50; 12:43 §† 7:19 Yoowa. 1:17; Room. 2:17-24 ††† 7:20 Yoowa. 8:48 §† 7:22 Toowu. 17:9-14; Laawi. 12:3

Kicham :biiko chuut alake kule Kāārārookiintēēt :Yēēsu

²⁵ Kimwooyē :biikaab Yēērusālēēm alake kule, "Mā chiichi nyoo /kēēmāchē /keebakach? ²⁶ Nto yu inee :nyi mii kung'āloolēē taayeetaab biiko āmēēbērē mwoochinē :kāāntōōyikyoo kiy." Kulē :alake "Ara kāākōōnkēt kule *Kāārārookiintēēt :chiichi?" ²⁷ Kumwooyē :chuut alake kule, "Ntēē kiinkētē yēē chōōnēē :chiichi. Nteenee māmii :chii nyēē inkētē bēsyēēt nyoo chōōnēē :Kāārārookiintēēt." ²⁸ Yooto kumwooy :Yēēsu kukas :biiko tukul kule,

"Man, kōōlēē ōnkētoō ānkōōnkētē subak wōlēē āchōōnēē? Mēēbērē kyāāchōōnēē keey. Bo man :nyoo kiiyookwoo, āmōōnkētē :akweek inee. ²⁹ Nteenee anii :nyēē ānkētē, kuuyu kyāāchōōnēē wōlooto ānku inee :nyēē kiiyookwoo." ³⁰ Yu kāmwooy :Yēēsu kuu nyooto, kumach :kāāntōōyikaab Yuutayeek kule kunam nteenee māmii :chii nyēē kitiiny kuuyu kitoombo kuyityiin :wōlēē kiikuchōōbto :Yēyiin. ³¹ Ānkoo kiwuu nyooto, kiikaasee keey :biiko chēē chaang' inee. Kimwooy :bichooto kule, "Ara, yoo kāchō :Kāārārookiintēēt, makuyey ng'aleek chēbo kwōng'uut kubiir chēē yēyē :chiichi?" ³²

Kimach :Farisaayeeek kunam Yēēsu

³² Yu kukas *:Farisaayeeek ākoo mbo kibkōōrōs chēē wōōyēch kuchoomootē :biiko kung'āloolēē Yēēsu nyēē karaam, kōōyookto riibiikaab Kōōtaab Yēyiin kule bokunam Yēēsu. ³³ Kutas taay :Yēēsu kumwooy kule, "+Mākēēboontē keey akweek ām bēsyōōsyēk chēē ng'eri baateey, nto yoo kāākuyityo, ayeey wōloo mii :nyoo kiiyookwoo. ³⁴ Yooto +moocheeng'aa, nteenee -mōōnyōōrwoo, āmōōmuuchē okwaa wōloo !kāāwē." ³⁵ Kuteebee keey :kāāntōōyikaab Yuutayeek nkit kule, "So, māchē :chiichi kuwo ānō wōlēē -mābokēēnyōōrchinē :acheek? Ara, mākuwo kōōrōōsyēchoo kiisērēētyi keey :biikyoo wokooneet bi-chooto? ³⁶ Ibooru nee :ng'aleechaa kāmwooyē kule, '+Moocheeng'aa nteenee -mōōnyōōrwoo āmōōmuuchē okwaa wōloo !kāāwē? "

Mākurōōtunēē chii :bēēkaab soboonto

³⁷ Ām bēsyēētaab lētuut nyēbo saakweet, kuchō :Yēēsu ānkukuurchi barak kule, "Chii nyoo āmē :melelta, kuchō wōlēē āmiitē. ³⁸ Kuu yoo mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, chii nyoo keekaaseenaa keey, mākurōōtunēē chiichoo :bēēkaab soboonto." ³⁹ Kumwooyē :Yēēsu kuu nyooto kiiibooru Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē nyōōru :chii ake tukul nyoo keekaasee keey inee. /Kimānāākiiyook Tāmirmiryēētaab Yēyiin kuuyu /kimānāākiiitōōrōōr Yēēsu. ²¹

§†† 7:25 Yoowa. 7:1 §† 7:26 Yoowa. 4:25 §† 7:27 Yoowa. 9:29 §†† 7:29 Yoowa. 8:14, 55; 17:8, 25 §†† 7:30 Yoowa. 7:44; 2:4 §§§ 7:31 Yoowa. 2:23; 4:25 18 7:33 Yoowa. 13:33 19 7:34 Yoowa. 8:21; 13:36 20 7:37 Laawi. 23:36; Yoowa. 4:10, 14; Ng'ooong'. 22:17 21 7:39 Yoowa. 14:16

Kikwaanykwaany biiko :soboontaab Yēesu

⁴⁰ Yu kakas :biiko ng'aleechaa kimwooyē :Yēesu, kumwooy :bichooto alake kule, "Man wōrkooyoon-toonoo bo Yēyiin :chiichi." ^{†41} Nto alak kumwooy :choo kule, "Kāārārōokiintētē :chiichi." Kulē :alake, "Buryo! Mēemuuchāksē kuchōōnēē :Kāārārōokiintētē Kalilaaya. ⁴² Mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule mā kuchōōnēē :Kāārārōokiintētē kōōtaab *Tāwuti ām *kiriinkēētaab Bēētēlēyēēm wōloo kiminyē :Tāwuti." ^{††43} Kuchuunchuun :biiko kurubta keey āk Yēesu. ⁴⁴ Kimāchē :biiko alake kule kunam Yēesu, nteenee māmii :chii mbo nyēē kisyeeem kunam. ‡

Kiyeeet :Nikōtēēmō Yēesu -/makiiruusta

⁴⁵ Yu kāākuyityo nanyuun, kooyeey :riibiichoo kibo Kōōtaab Yēyiin wōlēē kimii :mbo kibkōrōs chēē wōyēch āk *Farisaayeek. Yooto kuteebee :choo riibiichoo kule, "So, ntēē kookwaa buch, kāmōōnāmē?" ⁴⁶ Kuwālchi :riibiichoo kule, "Māmii :chii nyēē ki-ikung'alaal bēsyēēt ake kuu :chiichoo." ⁴⁷ Kuteebee :Farisaayeek riibiichooto kule, "So, omāchē omwaay kule /kaakiiberbeeraak nkakweek? ⁴⁸ Ara ōnkēt mbo kāāntōōyiyin ake tukul nyēē kaakookaasee keey chiichoo, nto kumii mbo *Fārisooyiyin nyēē kaakucham ng'aleechaata mwooyē :chiichooto? ⁴⁹ Chubootiin :bichu -mēēnkēt kiruutēkaab :Muusa." ⁵⁰ Ām kāāntōōyichoo, kimii :Nikōtēēmō nyoo kikiwokukas Yēesu. Kumwoochi :nyoo kāāntōōyichoo kule, ^{†51} "Kurubta keey āk kiruutēkyoo, māmii :chii nyēē /kiiruustooy yoo /manaakeekas kiyēē mwooyē :chiichooto nto /kiinkēt kiyēē kaakuyey." ^{††52} /Kēēmwoochi kule, "So, ichōōnēē :nkinyiing' Kalilaaya? Weesuman siruutēkaab Yēyiin, +meekas ām yooto kule māmii *wōrkooyoonōtō nyēē imuuchē kuchōōnēē Kalilaaya." ⁵³ Nto mii yoo, kooyeey :chii ake tukul kaa,

8 nteenee kuwo :Yēesu ākoy Lekemeetaab *Musēy-tuuniinēk.

Koorko nyēē kikōchōng'it

² Yu kāwokuyeech, kumusta :Yēesu kooyeey biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kukwa :biiko ānkōōruruuky keey inee. Kōōbuur :Yēesu ng'wēny ankooneet bichoo. ³ Yooto koomut :kāānēētikaab kiruutēk āk *Farisaayeek koorko nyēē /kikeenyooorta chiito ake ānkōōyooong'tēē yooto bo taayeetaab Yēesu. ⁴ Kumwoochi :bichoo Yēesu kule, "Kāānēētiintētē, /kokeenyooorta koorkooni chiito ake. ⁵ Kimwooy *Muusa ām kiruutēkyoo kule, irooko :chii nyēē wuu nyooto /kēēwiirēē rwoontōōk kume. Kunyoo ii, imwooyē nee :inyiing'?" ^{††6} Kimwooyē :bichoo ng'aleechaa kutēchēē Yēesu sukōōyooong'tēē kōōk. Kuyim :Yēesu ankusir yēbo teng'eek ām moorineenyii. ^{††7} Kitēēbēē :bichooto Yēē-

su ng'aleek kutēē yooto tukul. Kōōtōrōōr keey :Yēesu ānkumwoochi bichoo kule, "Yoo mii ām akweek :nyēē mānāāchoolwookēn, kutoow :nyooto kuwiiree koorkooni rwoontōōk." ⁸⁸ Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kuyim subak ānkusiriis. ⁹ Yu kabokukas :bichoo ng'aleechaata kimwooyē :Yēesu kubeetaatee akeenke akeenke. Kiba kurook :choo ki yōōsēch kut wokung'ēt :Yēesu nkit āk koorkoonoo kuboonto keey biiko alak. ¹⁰ Yooto kōōtōrōōr keey :Yēesu ankuteebee koorkoonoo kule, "Kaba ānō :biikēy ōō, cheebyoos? Māmii mbo :akeenke nyēē kāng'ēt kooruustiing'?" ¹¹ Kuwāl kule, "Māmii mbo :akeenke ōō, Mokoryoon-tētē." Yooto kumwoochi koorkoonoo kule, "-Māaruustiing' :anii nteenee -mātāwēēchoolwookēn subak." ^{††}

Lēbkēēyēētaab kōōrēēt :Yēesu

¹² Kitas taay :Yēesu kumwoochi bichoo kule, "Anii lēbkēēyēētaab kōōrēēt. Chiito nyoo karub ng'aleekyuu kunyōōru lēbkēēyēētaab soboonto nyēē mā koy kuwēēsytēē mēēnān." [†]

¹³ Kumwoochi *Farisaayeek Yēesu kule, "Nto yu imi-itē ing'āloolēē keey :inyiing' nkit, mābo man :ng'aleekuuk." ^{††14} Kuwālchi :Yēesu bichoo kule, "Ānkoo āng'āloolēē keey :anii nkit, kiyēē āmwooyē kubo man kuuyu ānkētē wōlēē kyāāchōōnēē ākoo wōlēē āwēētii. Nteenee -mōōnkētē :akweek. ^{††15} Ōtiilē :akweek ng'al baateey orub kuu wōloo isōōtitooy :biiko, nteenee -māātiilchinē :anii chii ng'al. ¹⁶ Nto yoo kāālē ātiilchi chii ng'al, āyyoong'unēē manta kuuyu mēēbērē anii nkit nteenee āboontē keey Baaba nyoo kiiyookwoo. ¹⁷ /Kikeesir ām kiruutēkwook kule yoo kaakuroob :bi-ich āyēēnku ng'ālyoo, ku man :kiyooto. ^{††18} Āng'āloolēē keey :anii, nto ake nyēē rōōboo ku Baaba nyoo kiiyookwoo." ^{††19} Kuteebee :Farisaayechea Yēesu kule, "Mii ānō :kōōn?" Kuwālchi :Yēesu kule, "-Mōōnkētōo anii, āmōōnkētē nkinee Baaba. Nto kyōōnkētōo, nto ōnkētē Baaba." ^{††20} Kimwooyē :Yēesu ng'aleechu tukul yooto kimii kōōnēētē biiko ām yēē kimii :looloonik choo /kikiiruruukyineē beesaanik ām *Kōōtaab Yēyiin. Yooto kimāmii mbo :chii nyēē kinam Yēesu kuuyu kimānāāyityiin :chōbuutēkaab Yēyiin. ^{†††}

²¹ Yooto kumwoochi :Yēesu kāāntōōyichoo subak kule, "+Māāwēēchi keey anku +moocheeng'aataa, nteenee +moomeeyte ng'ōōkiswookikwook -āmōōmuuchē obe wōlēē āwēētii :anii." ¹⁸²² Kuteebee keey :kāāntōōyichoo kule, "Ibooru nee :chiichi yoo mwooyē kule -mākēēbēētii wōlēē mākuwo :inee? Ara, makubar keey :chiichi nkit ēē?" ²³ Nteenee kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Ōbooyē :akweek ng'wēnyuuni, nteenee āchōōnēē :anii kibkōōnkōy. Nyēēng'woong' :kōōrooni nteenee mā nyeenyuu anii :kōōrooni. ¹⁹²⁴ Kiyooto nyēē āmwoowook kule +moomeeyte

§ 8:7 Kiruu. 13:9; 17:7 †† Mātinyē :siruutēk alake kērēy-wēēchu (7:53—8:11). ††† 8:11 Yoowa. 5:14 †† 8:12 Isa. 49:6; Yoowa. 1:5, 9-10; 3:19; 9:4-5; 11:9-10; 12:35-36, 46; Ēfēēs. 5:8-14; 1Yoowa. 1:5-7; 2:8 ††† 8:13 Yoowa. 5:31-32 †† 8:14 Yoowa. 7:28-29 †† 8:17 Kiruu. 17:6; 19:15; Mat. 18:16 ††† 8:18 Yoowa. 5:36-37; 1Yoowa. 5:9 ††† 8:19 Yoowa. 5:18 ††† 8:20 Yoowa. 2:4 18 8:21 Yoowa. 7:33-34 19 8:23 Yoowa. 3:31

† 7:40 Kiruu. 18:15, 18; Yoowa. 6:14 †† 7:42 Isa. 11:1; Miika 5:2; Mat. 20:30-31 † 7:44 Yoowa. 7:30 †† 7:50 Yoowa. 3:1 †† 7:51 Kiruu. 1:16-17; 17:6 ††† 8:5 Laawi. 20:10; Kiruu. 22:22-24 ††† 8:6 Māārko 12:13

ng'ōōkiswookikwook. Makurataak :ng'ōōkiswookichoo ākoy yoo kookaasee keey kule anii :nyooto." †

²⁵ Kuteebēe :bichoo Yēesu kule, "Inyiing' ng'oo naas?" Kuwālchi kule, "Nyooto kyāāmwoowunoonwook.

^{†26} Chaang' :ng'ala chēē kātāāmwoowook ānkāātil-chook ng'al, nteenee bo man :Baaba nyoo kiiyookwook. Kiyēē āmwoochinē biiko ku nyēē kyāākāsēē inee."

^{‡27} Kimēēnkēt :bichoo kule kimii :Yēesu kung'ālōolēē Kwaan ām kibkōōnkōy. ²⁸ Yooto nanyuun kumwooy :Yēesu kule, "Bēsyoonoo ōtōrōōrē *Wēritaab Chii, ku yooto yēē +mōōnkēt kule anii :nyooto āmāyēyēē keey kiy. Yooto nanyuun yēē +mōōnkēt kule kiyēē āmwooyē ku nyēē kiinēētoo :Baaba. ^{†29} Kēēboontē keey :nyoo kiiyookwook. Manaabakaaktaa āng'ētū nkit bēsyēēt ake kuuyu āyēyē ākookoy kiyēē ing'erēēchē inee."

Kiiyēnchi :biiko kereeryaanto Yēesu

³⁰ Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kōōyēnchi :biiko chēē chaang'. ^{‡31} Kumwoochi :Yēesu chooto kiiyēnchinē inee kule, "Yoo kōōkiilchi kiyēē ānēētē, ōyēku man rubiikyuu. ^{‡32} +Mōōnkēt yooto nanyuun manta anku +/makiityaaktaak."

Kinyikisiit :kwiilateetaab kāāntōyikaab Yuutayeeek

³³ Kumwoochi :kāāntōyichoo Yēesu kule, "So, nto yu kēēbooyē :acheek *Abraam, āmānāākēyēku motwoor bēsyēēt ake! Kunyi, /kiityaakteech ām nee?"

^{‡34} Kuwālchi :Yēesu kule, "Kāāmwoowook, motwoori-intēetaab ng'ōōkisto :chii nyoo kiikōōtiiny :ng'ōōkisto.

^{§35} Minyē :leekwa kang'waa ākookoy nteenee imōkōnyōōnyoot :motwooriintō. ^{§36} Nto yoo kālē kootyaaktaak :Leekweet ōtyooktooyāktōōsii kuchurta. ^{†37} Ānkētē sinee kule ōbooyē :akweek Abraam. Nteenee ōmāchē obara kuuyu kiyoomcho :mētēwookwook nyēē -mēēwutē :ng'ālyoontēenyuu. ³⁸ Āng'ālōolēē :anii kiyēē kimii kaab Baaba, nto akweek ōyēyē kiyēē mwoowook :kōōn." ³⁹ Kukētyi :bichooto Yēesu kule, "Abraam ku baaba acheek." Yooto kuwālchi :Yēesu kule, "Nto ki kōōn :Abraam, nto kyōōyēyē kiyēē kiyey.

⁴⁰ Ōmāchē :akweek obara ānkoo kāāmwoowook kiyēē bo man nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin, ng'ālyoo nyēē kimēēmuuchē kuyey :Abraam. ^{§41} Ōyēyē :akweek yi-isyēētaab :kōōn." Kuwālchi :bichooto Yēesu kule, "Kēēboontē Baaba akeenke, nyooto ku Yēyiin, ānkēyēku lōkōkyii chēbo man."

⁴² Yooto kumwoochi :Yēesu bichooto kule, "Nto ki kōōn akweek :Yēyiin nto ōchāmoo kuuyu kyāāchōōnēē wōlēē mii :Yēyiin ānkāāmiitē raat yu. Mānāāchōōnēē keey. Nteenee inee :nyēē kiiyookwook. ^{§43} -Mōōkāsē kiyēē āmwoowook kuuyu wuu nyēē kyoomaalee tēmēnik yiitiikwook. ⁴⁴ Kōōn akweek :Kibrōkōsyoontēēt ānkōōrubē kiyēē māchē :inee. Rumiin :inee kung'ēetee

† 8:24 Yoowa. 13:19 †† Imuuchē /keeweech mbo kule, "So, manookas kiyēē kāāmwoowook?" ‡ 8:26 Yoowa. 3:17; 8:15; 12:47 †† 8:28 Yoowa. 12:32-34; 4:34 ‡ 8:30 Yoowa. 2:23 †† 8:31 Yoowa. 15:8; 14:15 †† 8:33 Mat. 3:9 § 8:34 Room. 6:16, 20; 2Bēt. 2:19 † 8:35 Chuy. 21:2; Kala. 4:30 †† 8:36 2Kōōr. 3:17 § 8:40 Yoowa. 7:1 †† 8:42 1Yoowa. 5:1

kēny āmāmii :bēsyēēt nyēē kiikōōyyoong'unēē wōlēē mii :manta kuuyu mātinyē manta. Yoo ibērbēēriisyē, ku cheechii :choo nkit kuuyu, ng'wiin :inee ānku :mēti-taab ng'wiinaneet tukul. ^{§45} Āmwoowu :anii manta ng'ālyoo :nyēē yēyē simōōyēnwoo. ⁴⁶ Ara, mii ām akweek :nyēē imuuchē kōōboor kule āboontē :anii ng'ōōkisto? Nto yoo bo man :ng'aleek chēē āmwooyē ii, kwaamaak :nee simōōyēnwoo? ^{§47} Chii nyoo bo :Yēyiin kukāsē ng'aleekyii. Nteenee -mōōkāswook kuuyu -mōōbooyē Yēyiin." ^{§§}

⁴⁸ Yooto kumwoochi :kāāntōyichoo bo Yuutayeeek Yēesu kule, "Ābērē +mākēēkustooyootiin yoo ka-keemwaay kule inyiing' Sāmooryāyiin ānkiiboontē *tāmirmiryēēt nyēē miyaat." ^{§49} Kuwālchi :Yēesu kule, "Māāboontē tāmirmiryēēt nyēē miyaat. Āywēyē Baa-ba āmōōkoonyitoo anii :akweek. ⁵⁰ -Māāchēēnkyinē keey :anii koonyit, nteenee mii :nyēē chēēng'woo anku inee :nyēē itiilē kiy ake tukul. ^{§§§1} Āmwoowook manta kule, mākyo kume :chiito nyoo rubē ng'aleekyuu." ¹⁸

⁵² Kumwoochi :bichoo Yēesu kule, "Kāākiinkēt nanyuun man kule iboontē tāmirmiryēēt nyēē miyaat! Kii-kume *:Abraam ānkiikubēk *:wōōrkooyikaab Yēyiin ānkiimwooyē kule, nyoo rubē ng'ālyoontēng'uuung' mēēbērē makume? ⁵³ Imwooyē :inyiing' kule iwōō kusii-ir Abraam? Kii-kume :inee ānkiikubēk mbo :nkicheek wōōrkooyikaab Yēyiin. Isōōtē kule inyiing' ku ng'oo ēē?" ¹⁹⁵⁴ Yooto kuwālchi :Yēesu kule, "Yoo āmiitē ātōrōōrē keey ku buch. Nteenee nyēē itōrōōroo ku :Baaba nyoo ōbērē :akweek Yēyiintēēng'woong'. ⁵⁵ -Mōōnkētē :akweek Yēyiin, nteenee anii :nyēē ānkētē. Nto kāālē amwaay kule -māānkētē, nto kāāyēku ng'wiin kuu akweek. Nteenee ānkētē inee ānkāāriibē ng'ālyoontēenyii. ²⁰⁵⁶ Kikiikumachaan :kōōn Abraam kule nto kas bēsyēēnyuu, kunyoo yu ka-chokukas, kung'erech." ⁵⁷ Yooto, kumwoochi :bichoo Yēesu kule, "Nto yu maneeyit mbo kēnyisiyēk konom ānkiimwooyē kule 'kiikas Abraam!" ⁵⁸ Kuwālchi :Yēesu kule, "Kāāmwoowook, kyāāmiitē kutoombo /kēēsich Abraam." ²¹⁵⁹ Yooto kukwey :bichooto rwoontōōk kule kuwiiree Yēesu, nteenee kuchuut :Yēesu biiko ankung'ēetee yooto kibo *Kōōtaab Yēyiin. ²²

Kiisoob :Yēesu chii nyēē /kikēēsich kukoraat

9 Kimii yēē kiwēēsyētootē :Yēesu ākoo rubiikyii, yooto kukas chiito ake nyēē /kikēēsich kukoraat.

² Kuteebēe :rubiikyii Yēesu kule, "Kāānēētiintēēt, nee :nyēē kiyey chiichiin kukor? Ara ng'ōōkisnyii nto nyēbo sikiikyii?" ²³³ Kuwālchi :Yēesu kule, "Mā ng'ōōkistaab chiichoo nto nyēbo sikiikyii :nyēē kiyey kukor, nteenee mākutook :kāāmuukēywēēkaab Yēyiin kubo inee.

²⁴⁴ Māchāktōōs /kēēyēyē yiisyēētaab Baaba nyoo kiiyookwook yoo tāku lebkeey nteenee mii wokutuuyiitu

§† 8:44 Toowu. 3:1-5; 1Yoowa. 3:2; 2:4 §† 8:46 2Kōōr. 5:21; 1Yoowa. 3:5 §§† 8:47 Yoowa. 10:27; 18:37 §§† 8:48 Māārkō 3:21-22; Yoowa. 4:9; 7:20; 10:20 §§§ 8:50 Yoowa. 7:18 18 8:51 Yoowa. 5:24 19 8:53 Yoowa. 4:12 20 8:55 Yoowa. 7:28-29; 4:34 21 8:58 Yoowa. 1:1-2; 17:5 22 8:59 Yoowa. 11:8 23 9:2 Chuy. 20:5; Ēsēk. 18:20; Luuka 13:2, 4 24 9:3 Yoowa. 11:4

:kōōrēēt nyēē -mēēmuuchē :chii tākuyēyiis. ¹⁵ Yoo tāāmiitē kōōrēēt, āyēku lēbkēēyyēētaab kōōrēēt." ¹⁶ Yu keewaany :Yēēsu kumwooy ng'aleechaa kung'utyi ng'wēny. Koomitmiit mēnēēt ankoonyiinyee koonyekaab chiichoto, ¹⁷ ānkumwoochi kule, "Wēēwuunēē koonyekuuk kibōōyātaab Siloowaam." (Kerkey kaaynaani bo 'Siloowaam' ākoo yoo /ka-keemwa kule /kikiyookto.) Kuwo :chiichoo ānkōōwuun koonyekyii ānkōōyēēw kukaakukasta.

⁸ Yooto, kutoow :laatoosyekaab chiichoo āk choo kiki-ikukas kusoomsē kumwooy kule, "So, mā :chiichi nee nyoo kwēēbuurē sukusoomsē kityō?" ⁹ Kumwooy :alake kule, "Inee :nyooto" nto alak kule, "Buryo! Mā :inee, nteenee kerkey inee." Kumwooy :inee nkit kule, "Lēyyē, ntēē anii :nyooto." ¹⁰ Yooto nanyuun kuteeb :bi-chooto kule, "Nee :nyēē kiyeying' ikaste?" ¹¹ Kuwālchi :chiichoo kule, "Kiimitmiit :chiichoo /kēēkuurēē Yēēsu mēnēēt ankoonyiinyeenaa koonyek ānkumwoowoo wāāwuunēē kibōōyātaab Siloowaam. Kunyoo yu kāwāāwuun akaste bakeenke!" ¹² Kuteebēē :bichoto kule, "Miitē ānō raat :chiichoto?" Kuwālchi kule, "-Māānkētē."

Kikiirso :Farisaayek

¹³ Yooto, /keenam chiichoo /kikēēng'oonkyinē koonyek /ānkiimutyi *Farisaayek. ¹⁴ King'oonkyinē :Yēēsu chiichoo koonyek yēē ki bēsyēētaab *Sabaato. ¹⁵ Kiteebēē :nkicheek Farisaayeechaa chiichoo wōlēē kiyeyta kut kukasta. Kumwoochi kule, "Kinam :chiito ake mēnēēt ankoonyiinyeenaa koonyek, nto yu kāwāāwuun, akaste." ¹⁶ Kumwooy :Farisaayek alake kule, "Māchōōnēē :chiichi wōlēē mii :Yēyiin kuuyu -mēēywēyē kiruutyēētaab Sabaato." Kumwooy :alake kule, "So, imuuchē kule nee kuyey :chii nyēē choolwookiin tukuuk chēbo kwōng'uut chēē wuu choo?" Kuchuunchuun :Farisaayeechaa ām kāāsōōtēywēēk-waa. ¹⁷ Yooto nanyuun kuwēēkyi keey :Farisaayeechaa chiichoo kikoraat ankuteebēē kule, "Imwooyē nee :inyiing' kurubta keey āk chiichoto kāyēyiing' ikaste?" Kuwāl kule, "Wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :chiichoto." ¹⁸

¹⁸ Kimāchāmchiintōōs :kāāntōōyikaab Yuutayek kule kikoraat :chiichoo man ankaakukasta. Yooto kukuur sikiikaab chiichoo ¹⁹ ankuteebēē kule, "Nyēēng'woong' :lakwani ōmwooyē kule /kikēēsichē kukoraat? Ntēē kāstooy raat?" ²⁰ Kumwooy :sikiik kule, "Kiinkētē kule lakwanyoo ānkiinkētē kule kikēēsichē kukoraat. ²¹ Nteenee -mākiinkētē kule kayeyakay kule nee sukukasta. -Mākiinkētē mbo chiichēē kāng'oonkyi koonyek. Nto yu chii :inee nyēē wōō nyēē imuuchē kuwāl, oteebee baa, :akweek kumwoowook nkit." ²² Kimwooy :sikiikaab wēēroo kuu nyooto kuuyu kinyōkōōrēch kāāntōōyichoo bo Yuutayek. Kikiikumwooy :kāāntōōyichoo kule chii ake tukul nyoo kang'alaalee kule Kāārārookiintēēt :Yēēsu, +/makeek-

† 9:4 Yoowa. 5:17; 11:9-10 †† 9:5 Yoowa. 8:12 † 9:6 Māārko 8:23 †† 9:8 Yēyūut. 3:10 †† 9:14 Yoowa. 5:9 ††† 9:16 Yoowa. 7:43; 10:19 ††† 9:17 Yoowa. 6:14

wetee chiichoo *kōōtaab saayeet. ²³ Kiyooto :nyēē kiyey sikiikaab lakwanaa kumwooy kule, "Nto yu chii :inee nyēē wōō, oteebee baa, :akweek."

²⁴ Yooto kukuur :bichoo subak chiichoo kikoraat ānkumwoochi kule, "Itōrōōr Yēyiin ankiimwaay chēbo man! Kiinkētē :acheek kule choolwookiin :chiichi kāng'ooong'uung' koonyek." ²⁵ Kuwālchi :chiichoo bichoo kule, "-Māānkētē :anii kule choolwookiin :chiichoo nto kumā choolwookiin. Nteenee kiy akeenke kityō nyēē ānkētē. Nyooto ku kule kyaakoraat neennyi, ākāstooy raat!" ²⁶ Kuteebēē :bichoo kule, "King'aang'ta ānō koonyekuuk?" ²⁷ Kuwālchi :chiichoo kule, "Nto yu kāāmwoowook āmēēbērē ōkāsē. Ōmāchē okas subak nyēbo nee? Ara, ōmāchē :nkakweek ōyēku rubiikyii?" ²⁸ Kōōbūyooong'to :bichoo kule, "Yyōōch! Inyiing' :nyēē rubiintēētaab chiichoto nteenee kēēbooyē :acheek *Muusa. ²⁹ Kiinkētē kule king'āloolchi :Yēyiin Muusa, nto chiichi ku ng'oo?" ³⁰ Kulēēnchi :chiichoo, "So, māku nkoolat ōō! Kōōlē -mōōnkētē wōlēē kichōōnēē :chiichoo ānkāākung'ooong'woo koonyekyuu? ³¹ Kiinkētē kule mākāsyinē :Yēyiin chii nyēē yēyē rōkōs, nteenee kāsyinē biiko choo iywēyē inee ānkuyēyē kiyēē mākyinē :inee. ³² /Manaakeekas chii bēsyēēt ake nyēē kiikung'aany koonyay chēbo chii nyēē /kikēēsichē kukoraat! ³³ Ākoy kuchōōnēē :chiichoo wōlēē mii :Yēyiin nto buch, nto kāmēēmuuchē kuyey kiy nyēē wuu nyi." ³⁴ Kuwālchi :kāāntōōyichoo chiichoo kule, "'Kēēlē, 'kēēyēku :nkinyiing' nyi /kikēēsiktiing' ng'ōōkiswookik, kāānēētiintēēt ām wōlēē kēēmiitē :acheek?" Kukwetee :bichoo chiichoo *kōōtaab saayeet.

Kōryootiin :choo bēē kāstooy

³⁵ Yooto kukas :Yēēsu kule /kikiikeekwetee chiichoo *kōōtaab saayeet. Kunyōōr :Yēēsu chiichoto ankuteebēē kule, "Ikoosēē keey :inyiing' *Wēritaab Chii?" ³⁶ Kuteebēē :chiichoo Yēēsu kule, "Ng'oo :nyooto ōō, moko-ryoontēēt, saakaasee keey?" ³⁷ Kumwoochi :Yēēsu kule, "'Keekas ra, nto yu inee :nyi ōmiitē ōng'āloolē tukwaay." ³⁸ Yu kakas :chiichoo ng'ālyoontoonoo, kukutuny ām taayeetaab Yēēsu ānkumwooy kule, "Mokoryoontēēt, kaakaaseeniing' keey."

³⁹ Kumwooy :Yēēsu kule, "Kyāāchōōnii kōōroni sukubchēyākiis :ng'ala. Makukasta :cheebkoraatiisyeek ānkukōryō :biiko choo kāstooy." ⁴⁰ Kimii kēēyooong'iis * :Farisaayek alake yooto. Yu kakas ng'aleechaa kimwooyē :Yēēsu, kumwooy kule, "Ibooru ām wōlēē 'keemwaayte sōō, kule, kēēkōryootiin :acheek?"

⁴¹ Kuwālchi :Yēēsu bichoo kule, "Nto kōōkōryootiin nto mēēbērē ōchoolwookēnootiin, nteenee kuuyu ōmwooyē kule ōkāstooy, +mōōng'ētū ōchoolwookēnootiin." ⁴²

§ 9:22 Yoowa. 7:13; 12:42; 19:38; 20:19; 16:2 §† 9:29 Yoowa. 7:27 §†† 9:31 Tyēēn. 66:18; Kāālēw. 15:29; Isa. 1:15 §† 9:33 Yoowa. 3:2 §†† 9:37 Yoowa. 4:26 §† 9:39 Yoowa. 5:22 §† 9:40 Mat. 15:14 §†† 9:41 Yoowa. 15:22; Room. 2:19-24

Ākiintēēt nyēē karaam

10 Yooto, kumwoochi :Yēesu kāantōōyichoo bo Yuutayeeek kule, “Āmwoowook manta kule chii nyoo mawēētēē kurkeet nyoo bēētēē :kēechiirēk kō ankuwaaytee keey wōlto ake buch, ku chōōriin. ² Nteenee nyoo buntēē kurkeet ku ākiintēētaab kēechiirēchooto ³ ānkumākuyootyi :riibiintēēt kurkeet. Makukas :kēechiirēchoo kuutiinyii yoo kākuur ake tukul ām kaayneenyii. Nto yooto nanyuun mākuwēryoot kēechiirēchoo kuba saang'. ⁴ Makoonto :inee ankurub :kēechiirēchoo, kuuyu inkētē kuutiinyii. ⁵ Mārubē :kēechiirēchoo soboyiin nteenee mwēyēē kuuyu -mēēnkēt kuutiitaab chiichooto.” ⁶ Kimii :Yēesu kōō-ārōōru ng'alyoo, nteenee māmii :chii ām bichoo nyēē kiinkēt kiyēē kiibooru :ng'aleechaata. ††

⁷ Yooto kumwooy :Yēesu subak kule, “!Kāāmwoowook, anii :kurkeetaab kēechiirēchoo. ⁸ Ki chōōr :biiko tukul choo kisimkukwa. Kikuur kēechiirēchoo, nteenee mānāākāsyi :kēechiirēchooto. ⁹ Anii :kurkeet. Chiito nyoo kābuntēēnoo anii +/makiiraraach. Mākuwēētii yeechey ānkurōōtu. ¹⁰ Yoo chōōnii :sāsiintēēt, kumāchē kuchōōrso, kubākākiis ānkōōmukuusiis. Nteenee kyāāchōō :anii sukung'eet kunyōōr :biiko soboonto nyēbo man. ¹¹ Anii :ākiintēēt nyēē karaam. Mēēchinē :ākiintō kēechiirēkyii taay. ¹² Nteenee nyoomēēchinē :chiito nyoo /kikesir kēechiirēchoo kuuyu ma cheechii. Yoo kāchō :suuyoontēēt kumwēyē. Yooto, makusankatan :suuyoontoonoo kēechiirēk alak ankoosereet chuu. ¹⁴ Anii :ākiintēēt nyēē karaam ānkyāānēmu keey āmēēchi kēechiirēkyuu. Inkēto :Baaba ānkāānkētē nkinee. Ānkētē kēechiirēkyuu ānkōōnkētōo :nkicheek. ¹⁶ Māchāktōōs wāakuur kēechiirēkyuu alak chēē māmii ākwōōtiini. Makukas kuutiinyuu ankurubwaa bokuyēk ākwōōtiit akeenke āk chuu, sukwookooy :ākiintēēt akeenke. ¹⁷ Māmii :chii nyēē mākōōnēmūnēēnoo soboonnyuu, nteenee āchāmtooy nkit amee. Chāmoo :Baaba kuuyu kyāānēmu keey amee, nto yityo ānyōōru subak soboonnyuu. Āboontē kāāmuukēywēēk ākooytē soboonnyuu ānkāāboontē kāāmuukēywēēk ākētū. Kiyiitēnyi :nyēē kimwoowo :Baaba kule māchāktōōs ayey.” ⁵

¹⁹ Kiyey :ng'aleechuutēchu kuchuunchuun subak :kāantōōyikaab Yuutayeeek. ²⁰ Kimwooy :chēē chaang' kule, “Boonto :chiichi *tāmirmiryēēt nyēē miyaat! Kōōkubun :mēt chiichi! Nyēbo nee okāsyinē chiichi ng'aleekyii ēē?” ²¹ Nteenee kulē :alake, “O, -mēēmuuchē :chii nyēē boonto tāmirmiryō kung'alaal kuu chiichi. Imuuchē man :tāmirmiryēēt nyēē miyaat kuyey kukasta chii nyēē koraat?”

Kitay :kāantōōyikaab Yuutayeeek kule Lakwataab Yēyiin :Yēesu

²² Kiyit :bēsyēēt nyēē kibo Saakweetaab Kāatiliilēetaab *Kōōtaab Yēyiin ²³ ām Yēerusālēm. ²³ Ki yiiwoot :kōōrēēt ānkimii :Yēesu kuwēesyētēē Kōōtaab Yēyiin yēē /kikēēkuurēē Kēēltaab Sōlōmōōn nyēē tinyē wuurwēēt. ²⁴ Kukwoonchi :kāantōōyikaab Yuutayeeek Yēesu anktēēbee kule, “Yoo inyiing' *Kāārōōkiintēēt, ichuurtoowēēch bakeenke.” ²⁵ Kumwoochi :Yēesu kule, “Kyāāmwoowook āmōōyēchinē. Kiyēē āyēyē ām kāāmuukēywēēkaab Baaba kōōbooru wōlēē āwuuyē. ²⁶ Nteenee -mōōchāmoo :akweek kuuyu -mōōyēku kēechiirēkyuu. ²⁷ Ānkētē kēechiirēkyuu ānkukāsē kuutiinyuu. Yoo kāākuur kuruboo. ²⁸ Ākōochinē *sobootaab kibchuulyo āmābootōōs. Māmii :chii nyēē mākōōnēmūnēēnoo āmāmii :chii nyēē imuuchē kōōnēmūnēē Baaba kēechiirēchu. Wōō :Baaba nyoo kikōōnoo kēechiirēchoo kusiir chii ake tukul. ³⁰ Āyēku :anii akeenke āk Baaba.” ¹⁸

³¹ Yooto, kukwey :kāantōōyichoo subak rwoontōōk kule kuwīree Yēesu. ¹⁹³² Nteenee kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Kyookas :akweek tukuuk chēē chaang' chēē kāroomēch chēē kyaayey :anii ām kāāmuukēywēēkaab Baaba. Kiito nkōōnō ām chooto kyaayey :nyēē kayeyaak omach owiireenaa rwoontōōk?” ³³ Kuwālchi :bichoo kule, “-Mākēēmāchē keewiring' ām tukuuchoo kāroomēch choo 'kiiyēyē, nteenee kēēwiiring' kubo ng'aleek choo ichubē Yēyiin. Iyēku chii buch, nteenee imiitē iyibē keey wuu nyēē iyēku Yēyiin.” ²⁰³⁴ Yooto kuwālchi :Yēesu bichoo kule, “Mwooyē :Yēyiin ām siruutēchoo osumānē kule, 'Kyaamwaay kule āyibook :anii kule keekerkeeye.' ²¹³⁵ Kiinkētē kule bo man :siruutēkaab Yēyiin ākookoy. Kikuur :Yēyiin bichoo kikiikutool kule icheek ku inee. ³⁶ Kitoola :Baaba ānkōōyookwoo āchōō kōōrooni. Kwaamaak :nee soomwaay kule kāā-ābuch Yēyiin, yoo kaamwaay kule anii :Lakwataab Yēyiin? ²²³⁷ Yoo ākoo -māāmiitē āyēyē yiisyēētaab Baaba -moochamte ng'aleekyuu. ³⁸ Nto yoo āyēyē yiisyēēnyii, ānkoo -mōōmuuchē ōyēnwoo, ocham naas tukuuk chēbo kwōng'uut choo kyaayey soomuuch ōnkēt kuchurta kule āsōōchiintōōsii āk :Baaba.” ³⁹ Kusyeem :kāantōōyichoo subak kule kunam Yēesu, nteenee kubotēē taayeeng'waa. ²³

Kiikaasee keey :biiko chēē chaang' Yēesu

⁴⁰ Kinam :Yēesu baanta kut wokwaay āynēētaab Yoortaan. Kitas taay ākoy wōloo kiibātisāniisyēē :Yoowaana. Kumiitē wōlooto, ²⁴⁴¹ kukwoonchi :biiko chēē chaang'. Kimwooyē :bichoo kule, “Manaayey

‡ Wiikiit :nyī nyēē kiitabaanaat kubo saakweet nyēē isōōtēē :Yuutayeeek bēsyēēt nyēē /kikiitiliilēē Kōōtaab Yēyiin nyoo kinyēērēē :biiko chēē kimā Yuutayeeek. ‡† 10:23 Yēyuut. 3:11 ‡† 10:24 Yoowa. 4:25 ‡† 10:25 Yoowa. 5:36 ‡† 10:26 Yoowa. 16:9 ‡† 10:27 Yoowa. 10:3, 14; 8:47 ‡† 10:28-29 Yoowa. 5:24; 6:39 18 10:30 Yoowa. 5:18; 17:21 19 10:31 Yoowa. 8:59 20 10:33 Laawi. 24:16; Mat. 26:63-66; Māārkō 14:64; Yoowa. 5:18 21 10:34 Tyēēn. 82:6 22 10:36 Yoowa. 1:34 23 10:39 Yoowa. 7:30; 8:20, 59 24 10:40 Yoowa. 1:28

† 10:4 Yoowa. 10:27 †† 10:6 Yoowa. 16:25 ‡ 10:8 Cherem. 23:1-2 †† 10:9 Tyēēn. 23:2; Ēsēk. 34:14; Yoowa. 14:6 ‡† 10:11 Tyēēn. 23:1; Mat. 18:12-14; Yoowa. 15:13; Ibu. 13:20; Ng'oong'. 7:17 ‡† 10:14-15 Yoowa. 10:27; 2Tēm. 2:19; Mat. 11:27; Luuka 10:22 ‡† 10:16 Isa. 56:8; 66:18-19; Ēsēk. 34:23-24; Yoowa. 11:52; 1Bēt. 2:25 ‡ 10:17-18 Yoowa. 3:35; 4:34; 5:18 ‡† 10:19 Yoowa. 9:16 ‡† 10:20 Yoowa. 8:48

:Yoowaana ng'aleek chēbo kwōng'uut, nteenee ng'aleek tukul chēē kimwooy kurubta keey āk chiichi, kubo manta." ^{†42} Kiikaasee keey :biiko chēē chaang' Yēesu am wōlooto. ^{††}

Meetaab Lasaaro

11 Kimii :chiito nyēē /kikēēkuurēē Lasaaro nyēē kiminyē *kiriinkēētaab Beetannyya āk mbo cheebkaamet āyēēng', Maaryaa āk Maariita. Ki Maaryaa nyiitēnyi :nyoo kiroonkyinē kērēēnkōōkaab Yēesu mwaayta nyēē kiboong'u nyēē anyiny anku-masee buutēēkyii. Kimii :yēē kichokumnyaan :Lasaaro. ^{‡3} Yooto kōōyookyi :kooruuchoo Yēesu ng'alyoo /kēēmwooyē kule lalaat miisin :choorweenyii nyoo choomtōōs. ⁴ Yu kakas :Yēesu, kumwooy kule, "Ānkoo kame, māng'ētunēē *kāābkwoombiich. Kāyēyākiis buch :ng'aleechu sukutōrōriit :Yēyiin āk Lakwanyii." ^{‡†5} Kichāmē :Yēesu Maariita, Maaryaa āk Lasaaro. ⁶ Kibēēni :Yēesu bēsyōōsyēk āyēēng' kung'eetee kānyōōr lōkōōywēchoo. ⁷ Nto mii yoo, kumwoochi rubiikyii kule, "Okany kiyeey Yuuteeya." ⁸ Nteenee kulēēnchi :rubiikyii, "So, Kāānēētiintēēt, imāchē kiyeey wōlooto, ānkōmāchē :kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek kuwiireeniing' rwoontōōk?" ^{‡9} Kuwālchi :Yēesu rubiikyii kule, "Boonto sōō nee :bēētuut āsiiswēk taman āk āyēēng' chēē /kēēyēyisyēē? Yoo kāwēēsyēt :chii bēēt, -/mākiināchē kuuyu irēētootē :lēbkēēyyēētaab kōōrēēt. ^{‡†10} Nteenee yoo kāwēēsyētēē mēēnānēēt, +/makiinach kuuyu mātinyē lēbkēēyyēēt." ^{‡†11} Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kumwoochi bichoo kule, "Kāruchi keey :choorweenyoo Lasaaro nteenee mawaang'eet." ^{‡12} Kumwoochi :rubiik Yēesu kule, "Mokoryoontēēt, yoo ākoo kāruchi keey :Lasaaro naas ii, mākusob." ¹³ King'ālōolēē :Yēesu meetaab Lasaaro, kubērē :rubiik tōōs kārū. ¹⁴ Yooto nanyuun, kōōchuutoochi :Yēesu rubiichoo bakeenke kule, "Kookume :Lasaaro. ¹⁵ Nteenee ang'erekaat, kuuyu kāmākēē-boontē keey chiichoo. Kaamwaay kuu nyooto kubo ak-week, sookaaseenaa keey, kunyi keebe." ¹⁶ Kumwoochi :Toomaas nyoo ki sārāmiin rubiik chuut kule, "Okany bokēēbēkyi :tukul wōlooto." ^{‡†}

Kimwooy :Maariita kule ikoosēē keey Yēesu

¹⁷ Kuyitu :Yēesu, kōōnkēt kule ki bēsyōōsyēk ang'wan kuchakee /kokeekonor Lasaaro. ¹⁸ Kilēēkityiin :Beetannyya āk Yēerusālēēm nyēē kimāchē kuyitē kiilomi-itaanik sōmōk. ¹⁹ Kunyoo, kikiikukwa :biiko chēē chaang' bokuriiree Lasaaro ankusaaysaay Maaryaa āk Maariita. ²⁰ Yu kakas :Maariita kule kāākuchō :Yēesu, kutorookta nteenee kung'ētunēē :Maaryaa kō. ²¹ Yooto kumwoochi :Maariita Yēesu kule, "Lēyyē Mokoryoontēēt, nto 'kwēēmiitē nto kōmāmēē :ng'eetaabiya. ²² Ānkoo kuwuu nyooto, ānkētē kule imuuchē :Yēyiin

† 10:41 Yoowa. 1:29-34; 3:27-28 †† 10:42 Yoowa. 2:23 ‡ 11:1-2 Luuka 10:38-39; Yoowa. 12:1-3 ‡† 11:4 Yoowa. 9:3; 17:1 ‡† 11:8 Yoowa. 8:59; 10:31 ‡†† 11:9 Yoowa. 9:4 ‡††† 11:10 Yoowa. 12:35-36; 8:12 ‡ 11:11 Māārko 5:39 ‡† 11:16 Māārko 14:31; Yoowa. 20:24

kuu nyiitēnyi, kuyēwuung' kiy ake tukul nyēē 'kee-teeb.'" ²³ Kumwoochi :Yēesu Maariita kule, "Makung'eet :ng'eetaabkoomēt." ²⁴ Kuwālchi :Maariita kule, "Ānkētē sinee kule makung'eet bēsyoonoo bo lētuut."

^{‡††25} Kumwoochi :Yēesu kule, "Anii :nyēē āng'ēētēē biiko meet ānkāākōōnu soboonto. Chiito nyoo keekaaseenaa keey, mākunyōōr *soboontaab kibchulyo ānkoo kame. ^{‡†26} Nto chiito nyoo ikoosēēnoo keey mābotē bēsyēēt ake. Ara, ichāmchiintōōsii āk ng'aleechu?" ²⁷ Kulēēnchi :Maariita, "Āyēnchinē oō, Mokoryoontēēt kule inyiing' ku *Kāārārookiintēēt, Lakwataab Yēyiin nyoo kimākuchō kōōrooni." ^{‡††}

Kiriir :Yēesu

²⁸ Yu keewaany :Maariita kumwooy ng'aleechaa, kooyey kaa ānkukuur cheebkaamet kuwo komos ānkumwoochi kule, "Mii :kāānēētiintēēt kutēēbiing'." ²⁹ Kutākumii :Yēesu wōloo kinyōōrtooy :Maariita, kung'ētēē :Maaryaa areet akenke wokutuuyēē. ³¹ Yu kakas :biiko chu kimii kusooysooyē Maaryaa ām kō kule kātuyto :Maaryaa saang', kurub lēt. Kiisōōtē :bichoo kule tōōs kimāchē wokuriiree wōloo /kiki-keekonoree ng'eetaabkaamet. ³² Yu kayit :Maaryaa yēē kimii :Yēesu kōōbutyi kērēēnkōōkyii kumwoochinē kule, "Mokoryoontēēt, nto 'kwēēmiitē nto kōmāmēē :ng'eetaabiya." ³³ Yu kakas :Yēesu kuriirē :Maaryaa āk bichoo kārūbē lēt, kung'woonchi. ³⁴ Kuteeb kule, "Kwookonoree ānō?" /Kēēwālchi kule, "Chōō cheekas oō, Mokoryoontēēt!" ³⁵ Kuriir :Yēesu. ³⁶ Kimwooy :biiko kule, "Lēyyē, ākoo kōchāmē chiichi miisin!" ³⁷ Nteenee kumwooy :alake kule, "So, kōmākērēktooy naas :chiichi meetaab Lasaaro yoo ākoo inee :nyoo kiyēyē kukasta :kibkoraatyaantaanaa?" ^{‡†}

Kiing'eetee :Yēesu Lasaaro meet

³⁸ Kiinyaliil Yēesu :ng'aleekaab bichoo. Nteenee kiwo ākoy kochong' wōloo /kikikeekonoree chiito /ankiki-keekeree rwaanteet nyēē wōō kurkat. ^{‡†39} Kumwoochi :Yēesu biiko am yooto kule, "Ōnēmu rwaantaani." Kuwālchi :Maariita kule, "Mokoryoontēēt, boong'u miisin kuuyu bēsyēētaab ang'wan :nyi kuchakee kame." ⁴⁰ Kulēēnchi :Yēesu, "Kyāāmwoowuung' oob kule yoo 'keekaaseenaa keey +meekas wōōyintaab Yēyiin?" ⁴¹ Kōōnēm :bichoo rwaanteet. Kukas :Yēesu barak ānkulē, "Baaba, ābiruung' kōōnkōy kuuyu, 'kēēkāswoo. ⁴² Ānkētē kule ikāswoo kwaak. Āmwooyē kuu nyooto sukung'eet kukas :bichu kēēboontē keey ānkōōyēnwoo kule inyiing' :nyēē 'kiiyookwoo." ^{‡†43} Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kukuurso kule, "Ichuwu saang', wē, Lasaaro!" ⁴⁴ Kuchuw! Kirātootiin :āwunnyēk āk kērēēnkōōk siroochoo /kikēē-muytooy. Kiiyēēnootiin mbo :nkicheek koonyek. Yooto, kumwoochi :Yēesu bichoo kule, "Otyachee siroochoo sukuwēēsyēt." ^{‡††}

‡†† 11:24 Tān. 12:2; Yoowa. 5:29 ‡† 11:25 Yoowa. 5:21, 24; 8:51 ‡†† 11:27 Yoowa. 4:25; 1:34 ‡† 11:37 Yoowa. 9:6-7 ‡† 11:38 Māārko 15:46; Yoowa. 20:1 ‡†† 11:42 Yoowa. 12:30 ‡†† 11:44 Yoowa. 20:6-7

Kicheeng' :buunikaab Yēesu wōlēē makunamta

(Mataayo 26:1-5; Māārko 14:1-2; Luuka 22:1-2)

⁴⁵ Kiikaasee keey Yēesu :biiko chēē chaang' ām choo kirubē Maaryaa lēt yu kakas kiyēē kiyey :Yēesu.

^{†46} Nteenee kiba :alake ānkubokumwoochi *Farisaayeeek kiyēē kiyeyakay. ⁴⁷ Yooto kukuur :Farisaayeeek āk mbo kibkōrōs chēē wōōyēch *kōōkwēētaab Yuutayeeek. Kimwoochi kōōkwēēt kule, "+Makeeyey nee? Nto yu mii :chiichi kuyēyē ng'aleechu chaang' chēbo kwōng'uut! ⁴⁸ Yoo kākēēbākooky kutas taay :chiichi ām kēēli, makookaasee keey :chii ake tukul. Yooto makukwa :biikaab Rooma ānkuyibēēnēēch kōōrēēt ankookarbuus biikyoo!" ^{††}

⁴⁹ Kimii yooto :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Kayaafa ānki *kibkōrōs nyēē wōō kēnyiinooto. Kimwooy :chiichoo kule, "Kaamaak :nee ēē? ⁵⁰ -Mōōnkētē :akweek kule kaykay kume :chii akeenke kusiir kumis :kōōrēēt tukul." ^{†51} Kubooyiit man, kimii mbonō :chiichoo bo kōōrōs kumwooyē kuu nyooto kubo kāāsōōtēyēwēkyii nkit, nteenee kuuyu ki inee :nyēē ki kibkōrōs nyēē wōō ām kēnyiinooto ānkiimutyoonu :ng'aleekyii kule makume :Yēesu sukusobcho :Yuutayeeek. ⁵² Kimābo Yuutayeeek nkit nteenee kibo kule /sikiiruruuch :lōkōkaab Yēyiin choo kisērēyinoōt kōōrōōsyēk kuyēk kiito akeenke. ^{†53} Kitoow :kāāntōōyikaab Yuutayeeek kuchaakee bēsyoonooto kuwo taay, kucheeng' wōlēē makunamta Yēesu. ^{†54} Kunyoo manaatakutaaltaat keey :Yēesu ām yēēmoonoo bo Yuuteeya. Kiwo āk rubiikyii *kiriinkētē ake nyēē /kikēēkuurēē Efrayyim yēē kilēēkitēē suurkwēēnēēt ānkubokōōbuur wōloto. ^{††}

⁵⁵ Ām bēsyōōsyēchooto kikiikulēēkitiit kwaam :Yuutayeeek *Saakweetaab Keeytaayeet. Kunyoo kikiikuba :biiko chēē chaang' Yēerusālēēm bokōōtiliil keey, kutoombo kuyitu :saakwaanaa. ^{†56} Yooto tukul kimii :biichoo kuchēēng'ē Yēesu. Kiteēbēē keey ām *Kōōtaab Yēyiin kule, "Ara chōōnii man :chiichoo saakwaani?" ⁵⁷ Kikiisimkumwoochi :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo *Farisaayeeek biiko kule yoo kakas :chii wōlēē mii :Yēesu kumwooy /sikeenam.

Kiyiil :Maaryaa kērēēnkōōkaab Yēesu

12 Ām bēsyōōsyēk lo kumanaayit *:Saakweetaab Keeytaayeet, kuwo :Yēesu Beetannyya wōloo kiminyē :Lasaaro, chiichoo kiing'ēētēē :Yēesu meet. ² Kibay :Maariita Yēesu āk rubiikyii ām wōloto kuboonoto keey Lasaaro. ^{†13} Nto mii yoo kunam :Maaryaa mwaayta laaleet akeenke nyēē kiboong'u nyēē anyiny /ānkoolēē beesaan chēē chaang'. Kiroonkyi :Maaryaa mwaayaa kērēēnkōōkaab Yēesu, nto yityo, kumasee buutēēkyii. Kiboong' :mwaayaa kuker kōōt tukul. ^{††4} Nteenee kimwooy :Yuuta Iskaryoot nyoo ki akeenke ām rubiichoo bo Yēesu (nyoo kimii wokuchoomtooy in-

† 11:45 Yoowa. 2:23 †† 11:48 Māārko 14:1-2; Yoowa. 2:11; Yēyuut. 4:16 † 11:50 Yoowa. 18:14 †† 11:52 Yoowa. 10:16 †† 11:53 Yoowa. 7:1 ††† 11:54 Yoowa. 5:13 ††† 11:55 2Tēt. 30:17-18; Yoowa. 2:13 † 11:56 Yoowa. 7:11 †† 12:2 Luuka 10:40 ††† 12:3 Yoowa. 11:1-2

ee) kule, ⁵⁵ "So, ntēē /kāmākyooltēē mwaayi beesaan chēē chaang' ^{†††} /ānkiikoochi beesaanichaa bānoonik?" ⁶ Kimāmwooyē :chiichoo ng'aleechaa kuriirēē bānoonik, nteenee kuuyu ki kōnōriintēēt ānkisobēē beesaanichaa kubētēchēē kisich, kisich. ⁷ Nteenee kimwooy :Yēesu kule, "-Meemakee kiy. Kany kukonor mwaayaa kubo bēsyoonoo +/makeemuya. ^{††8} +Mōōboontē keey :akweek bānoonik kwaak nteenee mēēbērē oboontē keey anii kwaak." ^{††}

⁹ Yu kakas :biiko chēē chaang' kule kimii :Yēesu Beetannyya bokukas. Kimā Yēesu nkit nyēē kibokukāsē nteenee kimāchē kukas nkinee Lasaaro nyoo kiing'ēētēē :Yēesu meet. ¹⁰ Kichōb :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch kubakach nkinee Lasaaro ¹¹ kuuyu, kiyey :ng'eeteenyii bo meet kumwēyēē :biiko chēē chaang' kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek ānkuyēlchi Yēesu ankookaasee keey inee. ^{†††}

/Kikeetorooch Yēesu ām Yēerusālēēm kuu bāytooyiin

(Mataayo 21:1-11; Māārko 11:1-11; Luuka 19:28-40)

¹² Yu kayyeech, kukas :biiko chēē chaang' choo kikiikukwa *Saakwaanaa bo Keeytaayeet kule kimii :Yēesu kuchōōnii Yēerusālēēm. ¹³ Yooto kunam sokēēkaab sōōsik ankutorookta Yēesu. Kityēēnchinootē :bichoo barak kule,

"Kutōōriit :Yēyiin!

Ibēruuroot :nyi chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin.

Ibēruuroot :bāytooyiintēētaab *Isrāyēēl." ^{†††} ^{†††}

¹⁴ Kikalabaan Yēesu :sikiryēēt nyēē ki siirwaak, kootyiyiit yoo mwooyē :siruuētēkaab Yēyiin kule,

¹⁵ "-Mōōmuuyē, wē, :biikaab Sāāyōōn. ¹⁸ Ong'nyi chōōnii :bāytooyiintēēng'woong'.

Kālāboonu :sikiryō nyēē siirwaak." ¹⁹

¹⁶ Mānāāsimmkōōnkētē :rubiik kule kiyēē /kikēēmiitē /kēyēchinē Yēesu kimii kōōtyiichē siruuētēkaab Yēyiin. Nteenee yu kiyyēēyē :Yēesu kibkōōnkōy, kōōsōōtyi kiyoo kikiikumwooy :siruuētēk kurubta keey āk Yēesu. ²⁰

¹⁷ Kikiikwaamtaat :biiko choo kikāsē kōōng'ēētēē :Yēesu Lasaaro meet ng'aleechaata. ¹⁸ Kunyoo, kiyey :yooto kutorookta :bichoo chaang' Yēesu kuuyu ki ng'ālyoo :nyoo nyēē manaayeyakay bēsyēēt ake! ¹⁹ Yooto kukōōmchi keey *:Farisaayeeek kule, "Kookas oob kule buch :kiyēē ōmiitē ōyēyē! Okas, ntēē kāakuwuuchi :kōōrēēt tukul chiichiito!" ²¹

Lēbkēchinē :Yēesu biiko tukul

²⁰ Kimii :nkicheek Kirikiik alake chēē kikikwa Yēerusālēēm bokwaam saakwaanaa. ²¹ Kiba :Kirikiichoo ākoy wōlēē kimii :Filibō nyoo kibo Beetsaayta ām Kalilaaya ānkumwoochi Filibō kule, "Boontēēt, kēēmāchē keekas Yēesu." ²²²² Kumwoochi :Filibō An-

‡ 12:4 Yoowa. 6:71; 13:2, 27; 18:2 ‡†† Mwooyē :yuutēyū kule *feetaanik betekik 300. Kiyēmē keey :feeteet akeenke āk yiisyēētaab bēsyēēt akeenke. ‡† 12:7 Yoowa. 19:40 ‡† 12:8 Kiruu. 15:11 ‡†† 12:11 Yoowa. 11:43, 45; 2:23 ‡†† 12:13 Tyēēnwookik 118:25-26 ‡†† 12:13 Mat. 27:11; Yoowa. 1:49; 6:15 18 /Kikēēkuurēē biikaab Yēerusālēēm kule biikaab Sāāyōōn kuuyu /kikēētēēkyi Kōōtaab Yēyiin lekemeetaab Sāāyōōn. 19 12:15 Seka. 9:9 20

tereeya, nto yityo kuyibchi :tukwaay Yēesu lōkōōywē-
choo. ²³ Yooto kumwoochi :Yēesu icheek kule, “Kāakuy-
ityi nanyuun yēē +/mākiitōrōōr *Wēritaab Chii.
¹²⁴ !Kāāmwoowook, yoo kāmēesuuchi :kēbuswoontēt
ng'wēny ankume, kung'ētu ku inee keey. Nteenee yoo
kame, makuyey āmiik chēē chaang'. ²⁵ Chiito nyoo
kāyēētyi keey soboonnyii, mākōōboot. Nto nyoo
kēēkooyto soboonnyii ām kōōrooni, mākunyoōr *so-
boontaab kibchuulyo. ^{††26} Chiito nyoo mächē kuyewoo
yiisyēt kumächāktōōs kuruba ānkēēboontotē keey
āk inee. Mākukoonyit :Baaba chiichoto yēwoo yi-
isyēt. ‡

²⁷ Kaakwaama :ng'uusng'uus. Lēyyē, +maamwaay
nee? Ara +māāmwoochi Baaba kōōnēmwoo nyalili mii
kuchōōnchoo? Acha, nto yu ki ākoy kuyityiin kuu ny-
ooto. ^{††28} Baaba, itōrōōr kaayneeng'uung'." Yooto,
kuchōōnēē :bōlātēt barak nyēē kimwooyē kule,
“Kyāātōrōōr, ānku +māātōrōōr subak.” ^{††29} Yu kakas :bi-
iko choo kikiyyoong'iis yooto bōlātoonoo, kumwooy
:bichoo alake kule, “Kātul :kōōrēt.” Kulē :alake,
“Kāng'ālōolchi *:malayikeet chiichi.” ³⁰ Kumwoochi
:Yēesu bichoo kule, “Kātōok :bōlātoonoo kubo akweek
mēēbērē anii. ^{††31} Kāakuyityiin yēē +/mākiitiilchi bi-
ikaab kōōrēt ng'aleek. +/Makeekwet Bāytooyiin-
toonoo bo kōōrooni. ^{††32} Nteenee yoo /kiitōrōōroo,
+māāyisu biiko tukul kukwa wōlēē āmiitē.” ³³ Yooto
kimwooyē :Yēesu kuu nyooto, kiibooru meet nyēē
kimii kuchōōnchinē. ³⁴ Kulēēnchi :biiko Yēesu,
“Mwoowēēch :kiruutēkyoo kule ming'iisyē
*:Kāārārookiintēt ākookoy. So ku ānō wōli imwooyē
kule /kiitōrōōrē *Wēritaab Chii? Ng'oo :chiichi /kēēbērē
Wēritaab Chii?” ^{§ §†35} Kumwoochi :Yēesu bichoo kule,
“+Mōōboontē keey lēbkēēyyēt bēsyōōs chēē ng'eri.
Nto yoo tōōboontē lēbkēēyyēt, ōbēēsyētōotēē
simalukuyaak :mēēnānēt. -Mēēnkētē :chii nyoo mii
mēēnān wōlēē wētii. ³⁶ Yoo tōōboontē keey lēbkēēyy-
ooni kumächāktōōs okaasee keey sōōbooyiitu
lēbkēēyyēt.” Yu keewaany :Yēesu kumwooy
ng'aleechaata kubotēē yooto. ^{§†† §†}

Kiikaasee keey :biiko alake Yēesu kutay :alake

³⁷ Ānkoo kikiikuyey :Yēesu ng'aleek chēē chaang'
chēbo kwōng'uut ām taayeetaab bichoo, man-
aakookaasee keey :bichoo inee. ^{§††38} Kiyeyakay :yooto
kootyich yoo kimwooyē :wōōrkooyoontēētaab Yēyiin
*Isaaya kule,
“Ara mii :chii nyēē kiyēnchi lōkōōywēkyoo ōō, Yēyiin,
nto nyēē kiikōōnkēt kāamuukēywēēkuuk?” ^{§† §†}

12:16 Yoowa. 2:22; 7:39; 17:1 21 12:19 Yoowa. 11:48 22 12:21
Yoowa. 1:44 † 12:23 Yoowa. 2:4 †† 12:25 Mat. 10:38-39; 16:25;
Māārkō 8:35; Luuka 9:24; 17:33 ‡ 12:26 Mat. 10:24-25; Māārkō
10:44-45; Yoowa. 13:13-17 †† 12:27 Māārkō 14:34-36; Yoowa.
12:23 †† 12:28 Māārkō 1:11; 9:7; Yoowa. 17:1 ††† 12:30 Yoowa.
11:42 ††† 12:31 Yoowa. 14:30; 16:11 § 12:34 Yoowa. 3:14; 8:28;
18:32 §† 12:34 Tyēēn. 89:36; 110:4; Isa. 9:7; Ēsēk. 37:25; Tān. 7:14
§†† 12:36 Yoowa. 7:33; 8:12 §† 12:36 Yoowa. 5:13 §†† 12:37
Mat. 12:39-42; 16:4; 17:17; Māārkō 9:19; Yoowa. 16:9; Ibu. 3:7-11
§† 12:38 Isa. 53:1 §† 12:38 Room. 10:16

³⁹ Manaakookaasee keey :bichoo Yēesu, kurub kuu
yoo kisirē *:Isaaya kumwooyē kule,

⁴⁰ “Kiker :Yēyiin koonyekwaa
ankuyey kuyoomcho :mētewook simakas kiy.
Kunyooy, -mēēmuuchē kukas kiy
āmēēmuuchē kusēw :mētewookwaa,
nto yooto, kumāwēēktōōs kukwa wōlēē āmiitē
sukung'et āsoob icheek.” ^{§† §†}

⁴¹ Kimwooy *:Isaaya ng'aleechu kuuyu kikiikukas
wōōyintaab Yēesu ankikiikung'alaalee. ^{§§§42} Ānkoo ki-
wuu nyooto, kiikaasee keey :biiko chēē chaang' Yēesu
ākoo mbo kāāntōōyik alak chēbo Yuutayeek. Nteenee
kuuyu kinyōkōōrēch *:Farisaayeek, kimāng'ālōolēē
:icheek ng'aleechaa kutook /simakeekwetee *kōōtaab
saayeet. ¹⁸⁴³ Kiyey :kāāntōōyichoo kuu nyooto kuuyu
kichāmē yoo kāsīl icheek :biiko mēēbērē yoo kāsīl
:Yēyiin. ¹⁹

Chiito nyoo kameekaasee keey Yēesu +/mākiitiilchi ng'al

⁴⁴ Kikuurchi :Yēesu biiko kule, “Chii nyoo
keekaaseena keey, kumii kōōkoosēē keey Baaba anii
nyoo kiyookwoo. ⁴⁵ Chiito nyoo kaakukasa, kaakukas
nkinee Baaba nyoo kiyookwoo. ²⁰⁴⁶ Kyāāchōō
kōōrooni chāākōōnu lēbkēēyyēt sukung'et :chii ake
tukul nyoo ikoosēēnoo keey mēēbērē ng'ētunēē
mēēnān. ²¹⁴⁷ -Māātiilchinē chii ng'al nyoo kāsē
ng'aleekyuu āmākoonyitē kuuyu kimāāchōōni chāāti-
ilchinē biikaab kōōrēt ng'al nteenee kichāārāroochē.
²²⁴⁸ Nto chii nyoo kataya ankutay ng'aleekyuu,
makooruusta :ng'aleechaa nkit bēsyoonoo bo tabanta
kuuyu kichuunnyēē. ⁴⁹ Ng'aleek chēē āmwooyē māk-
woonēē wōlēē āmiitē, nteenee Baaba nyoo kiyook-
woo :nyēē kimwoowoo kule āmwoowu. ²³⁵⁰ Ānkētē
kule kiyēē mwooyē :Baaba kuyibu *soboontaab
kibchuulyo. Kunyooy, kiy ake tukul nyoo āmwooyē ku
nyēē kimwoowoo :Baaba.” ²⁴

Kiiwuunchi :Yēesu rubiikyii kērēēnkōōk

13 Yooto kikiikuriik /kyaam *Saakweetaab Keey-
taayeet. Kiinkēt :Yēesu kule kikiikuyityi
:bārooyinnyii kung'eetee kōōrooni ānkuwo wōlēē mii
:Kwaan. Kichāmē kutukul biikyii choo kiboonto keey.
²⁵² Yu kimii :Yēesu wokwoomiisyē āk rubiikyii, kiki-
ikuyey :Kibrōkōsyoontēt Yuuta Iskaryoot kuchaamta
Yēesu. ²⁶³ Kiinkēt :Yēesu kule kikiikōōtōōrchi inee
:Kwaan kāāmuukēywēēk tukul. Kiinkētē subak kule
kichōōnēē :inee wōlēē mii :Yēyiin ankimakooyeey
wōloto. ²⁷

⁴ Kiyiyo :Yēesu ānkōōrēēk kābuutiinyii nto yityo ku-
mootee keey ankeet nyēē abuus. ⁵ Kiroonkyi bēēko
karaayit ānkutoow kōōwuunoot kērēēnkōōkaab rubi-

§† 12:40 Isa. 6:10 §§† 12:40 Māārkō 4:12 §§§ 12:41 Isa.
6:1-3 18 12:42 Yoowa. 2:23; 9:22 19 12:43 Yoowa. 7:18; Room.
2:29; Kala. 1:10 20 12:45 Yoowa. 14:9 21 12:46 Yoowa. 1:4; 8:12
22 12:47 Yoowa. 3:17; 5:22 23 12:49 Yoowa. 7:16-17 24 12:50
Yoowa. 4:34 25 13:1 Yoowa. 2:4 26 13:2 Luuka 22:3; Yoowa. 12:4
27 13:3 Yoowa. 3:35

ikyii. Kimāsēē kērēenkōōchoo ankaanaa. ¹⁶ Nto yu kay-it yēē kimii :Simōōni Bētērō, kulēēnchi :nyoo, “So, Mokoryoontēēt! Imāchē iwuunwoo kērēenkōōk?” ⁷ Kuwālchi :Yēēsu kule, “-Mēēnkētē kiyēē āmiitē āyēyē kuu nyi, nteenee +mēēnkēt lētuunoo.” ⁸ Kutāyīis :Bētērō ānkumwooy kule, “Acha! Mākoy iwuunwoo kērēenkōōk.” Kumwoochi :Yēēsu Bētērō kule, “Yoo kāmāāwuunung’, māyēmāktōōs tākiibuurtē keey.” ⁹ Kumwoochi :Bētērō kule, “Yoo wuu nyotoo nanyuun ii, Mokoryoontēēt, iwuunwoo mbo nkinee mētīt āk āwunnyēk.” ¹⁰ Kuwālchi :Yēēsu kule, “Chii nyoo kākōōwuun keey kumāchāktōōs baateey kuchururta kērēenkōōk. Ōtiliilēch :akweek tukul nteenee mii :akeenke ām akweek nyēē mā tiliil.” ¹¹ Kimwooy :Yēēsu kuu nyotoo kuuyu kikiikōōnkēt chiichēē kimii wokuchoomtooy inee. †

¹² Yu keewaany :Yēēsu kōōwuun kērēenkōōkaab rubiichoo, koolaach kābuutiinoo ānkuwokōōbuur ng’wēny wokwoomiis. Yotoo kumwoochi :Yēēsu rubiikyii kule, “Ibooru nee :kiyoo kātāāyēyē? ¹³ Ōkuuroo kule, ‘Kāānēētiintēēt’ nto kule ‘Mokoryoontēēt.’ Man āwuuyē nyotoo. ¹⁴ Ānkoo āyēku :anii Mokoryoontēēng’woong’ āk kāānēētiintēēng’woong’, kāāwuunwook kērēenkōōk. Kunyoo māchāktōōs :nkakweek ōwuunchinē keey kērēenkōōk ¹⁵ kuu yoo kātāāboorwook :anii. ¹⁶ !Kāāmwoowook, mā wōō :motwooriintō kusiir mokoryoontēēnyii āmā wōō :kiiyookiintō kusiir kāāyooktooyiintēēt. ¹⁷ Yoo koorub ng’aleechu kātāāmwoowook, mākōōbēruurook :Yēyiin!

¹⁸ -Māāng’ālōolēenook akweek tukul kuuyu ānkētē soboonwēkaab choo kyaakwey. Nteenee māchāktōōs kuyityiin :siruatēkaab Yēyiin :yēē mwooyē kule, ‘Ki-wēēkyoo keey :chiito nyoo kikyoomiisyē :tukwaay.’ ¹⁹ Kāsīmāmwōowook ng’aleechu kumānāāyēyākīis, si yoo yēyāktōōs, +mookaasee keey kule anii nyotoo. ²⁰ !Kāāmwoowook, nyoo toochē chiichēē kāāyooktē, kaakutaacha. Nto nyoo kaakutaacha, kaakutaach nkinee nyoo kiiyookwoo.” ²¹

Kiiboor :Yēēsu chiito nyēē kimii wokuchoomtooy

(Mataayo 26:20-25; Māārkō 14:17-21; Luuka 22:21-23)

²¹ Kiiyīmset :yotoo Yēēsu mēt kut kulē, “!Kāāmwoowook, mii :akeenke ām akweek nyēē makuchaamtaa.” ²² Kukas keey :rubiik nyēē kanam kuut kule ng’oo :nyotoo /kēēmwooyē. ²³ Kikitiing’to Yēēsu :rubiintonoo kichāmē. ²⁴ Yotoo kubutēē :Bētērō rubiintonoo koong’ta kuteebee Yēēsu kule ki ng’oo :nyotoo kimii :inee kung’ālōolēē. ²⁵ Kōōtōōrōōr :rubiintonoo mētinyii ankuteebee Yēēsu kule, “Ng’oo :nyotoo ōō, Mokoryoontēēt?” ²⁶ Kumwoochi :Yēēsu kule, “Nyoo kākōōchi mukaatiit nyēē kaalablaabte, ku chiito :nyotoo.” Kunam :Yēēsu mukaatiit ankoolablaabta sutēēk nto yityo kōōyokoochi Yuuta Iskaryoot.

† 13:5 Luuka 12:37 †† 13:10 Yoowa. 15:3 † 13:11 Yoowa. 6:64, 70-71 †† 13:14 Mat. 23:8-12; Māārkō 10:41-45; Luuka 22:27; 1Tēm. 5:10 †† 13:15 Filib. 2:5 ††† 13:16 Mat. 10:24-25; Luuka 6:40; Yoowa. 15:20 ††† 13:18 Tyēēn. 41:9 § 13:18 Yoowa. 17:12 §† 13:19 Yoowa. 14:29; 16:4; 8:24 §†† 13:20 Māārkō 9:37 §† 13:23 Yoowa. 19:26; 20:2; 21:7, 20

²⁷ Kunāmē :Yuuta mukaatiinaa kōōloombuuchē :Kibrōkōsyoontēēt bakeenke. Kumwoochi :Yēēsu kule, “Ānkiisārchi kiyēē imāchē iyey.” ²⁸ Kimēēnkētē :rubiik chuut alake kiyēē kiibooru :ng’aleechaa bo Yēēsu. ²⁹ Kisisōōtē :rubiik alake kule tōōs kāmwoochi :Yēēsu inee wokwaal tukuukaab saakweet nto kule kōōkoochi biiko choo bānoon kiy kuuyu ki kōōnriintēētaab beesaanik. ³⁰ Yu kaakunam :Yuuta mukaatiinaa, kuchuyta. Kikiikutuuyiit yotoo :kōōrēēt.

Mākuutyēēt nyēē lēēl

³¹ Yu kaakuchuyta :Yuuta, kumwooy :Yēēsu kule, “Mākōōtōōrōōrākyo ra *:Wēritaab Chii ānkōōtōōrōōrākyo :Yēyiin kubununēē inee. ³² Kuu yoo itōōrōōrē :Yēyiin Wēritaab Chii, mākōōtōōrōōr :nkinee Yēyiin ānkuyēyāktōōs areet akeenke. ³³ Kunyoo ii, lōkōkyuu, -mēētākiibuurtōoy keey akweek nyēē lōō. +Moocheeng’aa nteenee, āmwoowook kule, ‘-Mōōbēētii wōloo +māāwē’, kuu yoo kyāāmwoochinē kāāntōōyichoo bo Yuutayēek. ³⁴ Āmiitē wāākōōnook mākuutyēēt nyēē lēēl, nto nyotoo ku nyi: Ōchoomtōōsii kuu yoo kyāāchāmook :anii. ³⁵ Yoo ōchoomtōōsii, mākōōnkēt :biiko tukul kule ōyēku rubiikyuu.” ³⁶

Kiiboor :Yēēsu kule makutuuch keey :Bētērō

(Mataayo 26:31-35; Māārkō 14:27-31; Luuka 22:31-34)

³⁶ Nto tēē yoo, kuteebee :Bētērō Yēēsu kule, “Imāchē iwē ānō ōō, Mokoryoontēēt?” Kuwālchi :Yēēsu kule, “-Mākēēbēētooy keey kuu nyi, nteenee +meerubwaa lētuunoo.” ³⁷ Kuteebee :Bētērō Yēēsu kule, “Ām nee simakeebee keey raat ōō, Mokoryoontēēt? Yoo kābo nee, kēēbēku :tukwaay!” ³⁸ Kuwālchi :Yēēsu kule, “Kule kēēbēku :tukwaay? !Kāāmwoowuung’, kutoombo kooturkuuch :kirkōōnkiit, +meetuuch keey areet sōmōk.” ¹⁹

Kēēlto :Yēēsu nyēbo Kaab Baaba

¹⁴ Kumwoochi :Yēēsu rubiikyii subak kule, “-Ma-tookany kubēk :moonik. Okaasee keey Yēyiin ankookaaseenaa keey. ² Mii :kooiik chēē chaang’ Kaab Baaba wōlēē +māwāāyēytoowook ming’ātēēt. Nto kāmāwuu nyoo, nto kāmāāmwoowook kuu nyotoo. ³ Yoo kāwāāyēytoowook ming’ātoonoo, +māāyēēwu chaamutaak subokiibuurtē keey. ⁴ Ōnkētē :akweek kēēlto nyēē wēētii wōlēē +māāwē anii.” ⁵ Yotoo kumwoochi :Toomaas Yēēsu kule, “Yoo -mākiinkētē raat mbo wōlēē iwēētii ii, Mokoryoontēēt, bokiinkētē nee kēēlto nyi imwooyē?” ¹⁶ Kuwālchi :Yēēsu kule, “Anii :kēēlto. Anii :manta ānku anii :soboonto. Māmii :chii nyēē wēētii Kaab Baaba yoo kāmābuntēēnoo. ²⁷ Nto kōōnkētōo, nto kōōnkētē nkinee Baaba. Nteenee ōmiitē bōōnkētē ām lēēkitō kule ng’oo :Baaba

§†† 13:27 Yoowa. 12:4 §† 13:29 Yoowa. 12:6 §† 13:32 Yoowa. 17:1 §†† 13:33 Yoowa. 7:33-36 §§† 13:34 Yoowa. 15:12, 17; 1Yoowa. 2:7-8; 3:11, 23; 4:11, 21; 2Yoowa. 5-6 §§§ 13:35 1Yoowa. 3:14 18 13:36 Yoowa. 8:14; 21:19 19 13:38 Yoowa. 18:27 20 14:3 Yoowa. 12:26 21 14:5 Yoowa. 11:16 22 14:6 Yoowa. 1:4, 14; 10:9; Ibu. 10:20

ankukookasee koonyekwook mbo kēny." ⁸ Kumwoochi :Filibō Yēesu kule, "Mokoryoontēēt, ng'oo :Kōōn. Kiy-ooto :nyēē kēēmāchē kityō." ⁹ Kuwālchi :Yēesu kule, "So, Filibō, kōōkiibuurtē keey nyi kooy āmānēēnkētoo. Chiito nyoo kaakukasa kaakukas Baaba. Imuuchē kule nee iteebeenaa kule ng'oo :Baaba anii? ¹⁰ So, -mēēchāmtooy :inyiing' kule, anii āk Baaba ku kiy akeenke? Ng'aleek choo āmwoowook kumā cheechuu nteenee bo Baaba nyoo inee ku anii ānkuyēyiisyēēnoo. ¹¹ Ochamtaa yoo āmwooyē kule anii āk Baaba ku kiy akeenke. Nto yoo māwuu nyoo, ochamtaa naas kubo ng'aleechaa bo kwōng'uut choo kyaayey. ¹² !Kāāmwoowook, chii nyoo ikoosēēnoo keey makuyey tukuukaab kwōng'uut chēē wuu choo kyaayey :anii ankumakuyey mbo chēē chaang' kusiir chu, kuuyu -māāmiitē. ¹³ Kiy ake tukul nyēē kootēeb ām kaayneenyuu, +maayey, sukutōrōriit :Baaba kubununēē Lakwanyii." †

Kii-āmiis :Yēesu rubiikyii kule mākunyōōr Tāmirmiryēē-taab Yēyiin

¹⁵ Kitas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, "Yoo ōchāmoo, ōriib mākuutēkyuu. ¹⁶ +Maateebē Baaba kukōōnook Tāmirmiryēēnyii nyēē mākuuyētyēēchook kuu wōloo kwāāyēytooy :anii. ¹⁷ Bo manta :Tāmirmiryoonoo ānku +mōōbuurtē keey ākookoy. Mānyōōru :chii nyēbo kōōrooni kuuyu mēēbērē makukas Tāmirmiryoonoo nto kōōnkēt. Nteenee +mōōnkētē :akweek Tāmirmiryoonoo kuuyu mii wōlēē ōmiitē ānku +mōōbuurtē keey. ¹⁸ +Māāwē, nteenee -mōōng'ētu kuu bānoon. +Māāyēēwu wōlēē ōmiitē. ¹⁹ Lēēkit ang'eetee kōōrēēt nyēē mākyō kukasa :biikaab kōōrooni subak, nteenee +mookasaa :akweek. Nto kuuyu āboontē :anii soboonto, +mōōnyōōru soboonto. ²⁰ Yoo kookasaa yooto, +mōōnkēt kule āyēku :anii akeenke āk Baaba ānkāāyēku akeenke āk akweek. ²¹ Chiito nyoo kāsē mākuutēkyuu ānkuriibē, kuchāmoo. Makucham :Baaba chii nyoo chāmoo ankaacham :nkanii ānkāāboorchii keey."

²² Yooto kumwoochi :Yuuta nyiin ake Yēesu kule, "Mokoryoontēēt, ām nee yu imāchē iboorwēēch keey āmēēmāchē iboorchi keey biikaab kōōrooni?" ²³ Kuwālchi :Yēesu kule, "Chii nyoo chāmoo, kukoonyitē ng'aleek choo ānēētē. Makucham :Baaba chiichoo ānku +māāchōōntē keey Baaba ānkubokēēming'tē keey. ²⁴ Chii nyoo māchāmoo, mākoonyitē kiyēē ānēētē. Mākwoonēē :ng'aleechu kookas wōlēē āmiitē, nteenee bo Baaba nyoo kiiyookwoo. ²⁵ †
²⁵ Āmwoowook ng'aleechu kuuyu tākēēboontē keey. ²⁶ Nteenee mākuuyētyēēchook :Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo mākōōyook :Baaba. Mākōōnēētook ānkōōsōōtwook ng'aleek tukul choo kyāāmwoowook.

† 14:9 Yoowa. 12:45; 1:18; Kolos. 1:15; Ibu. 1:3 †† 14:10 Yoowa. 3:35; 10:38; 17:21 † 14:11 Yoowa. 5:18, 36 †† 14:13-14 Yoowa. 15:16; 17:1 †† 14:15 Yoowa. 14:21, 23; 15:10; 1Yoowa. 5:3; 2Yoowa. 6 ††† 14:16 Yoowa. 7:39; 14:26; 15:26; 16:7, 13; 20:22; Yēyuut. 1:4; 2:4; 1Yoowa. 3:24; 4:13 ††† 14:17 1Kōōr. 2:10-16 † 14:19 Yoowa. 16:16 †† 14:23 Ng'oong'. 3:20 ††† 14:24 Yoowa. 7:16

²⁷ Lēyyē, ōbuurtē kaalyeenyuu. Makerkeey :kaalyaani ākōōnook nyoo kōōnook :biikaab kōōrooni. -Mookany kubēk :moonikwook, āmōōmuuyē. ²⁸ Kookas oob yoo kāāmwoowook kule, '+Māāwē ānku +māāyēēwu wōlēē ōmiitē.' Yoo ōchāmoo, ong'erech kubo kule āmiitē āwēētii Kaab Baaba nyoo wōō kubiira. ²⁹ Kāsimāmwoowook ng'aleechu kumānāāyēyākiis, si yoo kāyēyākiis +mōōyēnchi. ³⁰ Kāmāāng'āloolē āk akweek nyēē lōō kuuyu mii kuchōōnii :bāytooyiintēētaab kōōrooni. Māboonto :bāytooyiintonoo kāāmuukēy kubāwoo, ³¹ nteenee kāyēyākiis :ng'aleechu sukōōnkēt :biiko tukul kule āchāmē Baaba kuuyu āyēyē kiyēē mwoowoo kule ayey. Lēyyē, kēēng'ēētyēē yu." ††

Musābiiboot ākoo sokonaakyii

15 Kitas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, "Anii *musābiiboot nyēbo man nto Baaba ku chiitaab mbareet. ¹² Tiltooy :Baaba sokonnyeenyuu ake tukul nyoo māyēyē āmnyoo, ānkubulē sokonnyeet nyoo kiyey lokoyeek sukuyey lokoyeek chēē chaang'. ¹³ Kōōtililiitu mbo :akweek kēny ām lōkōōyōwēk choo kwāāmwoowook. ¹⁴ Yoo kōōkiilchoo, ākiilchook. Māyēyē :sokonnyeetaab musābiiboot lokoy yoo mēēbērē kānoomchi musābiiboot. Wuu nyooto ām wōlēē ōmiitē :nkakweek. -Mōōyēyē kiy nyēē karaam yoo kāmōōkiilchoo. ⁵ Anii :musābiiboot, akweek :sokonaak. Yoo kākiilchoo :chii ānkāākiilchi :nkanii, kuyēyē tukuuk chēē chaang' chēē kāroomēch. Kunyoo, -mōōyēyē kiy yoo kāmōōkiilchoo. ¹⁹ ²⁰⁶ /Kiinēmtooy biiko choo kāmākiilchoo kuu sokonaachaa /kēētiltooy. Kuu yoo mākuuyoomcho :sokonaachaa, nto mii yoo /kiiruruuch /ānkēēwiirchi ma kulāyo, +/mākiinēmto nkicheek biiko choo kāmākiilchoo /ānkēētōōrchi maataab kibchuulyo. ²¹⁷ Yoo kōōkiilchoo ānkōōbuurtē ng'ālyoontēenyuu, ankooteeb kiy ake tukul nyēē ōmāchē, /kēēkōōnook. ²²⁸ Yoo kooyey lokoyeek chēē chaang' ānkōōyēku man rubiikyuu, +mōōtōōrōōr Baaba. ²³

Kiikiim :Yēesu chamateet

⁹ Āchāmook :anii kuu wōloo chāmtooy :Baaba. Kunyoo, ōbuurtē :nkakweek chamateenyuu. ²⁴¹⁰ Yoo kōōriib mākuutēkyuu, +mōōbuurtē chamateenyuu, kuu yoo kyāāriib :nkanii mākuutēkaab Baaba ānkāābuurtē chamateenyii. ²⁵¹¹ Āmwoowook ng'aleechu sōōbuurtē ng'erekweekyuu, si nto yityo, kuchurta :ng'erekweekwook. ²⁶

¹² Mākuutyēēnyuu nyi: Ōchoomnyē kuu yoo āchāmook :anii. ²⁷¹³ Māmii :chamateet nyēē wōō kusiir yoo

‡ 14:26 Yoowa. 14:16; 16:13; 1Yoowa. 2:20, 27 ††† 14:27 Luuka 2:14; Yoowa. 16:33; Filib. 4:7; Kolos. 3:15 †† 14:29 Yoowa. 13:19 †† 14:30 Yoowa. 12:31 ††† 14:31 Yoowa. 4:34; 10:18; 12:49 ††† 15:1 Tyēēn. 80:8-16; Isa. 5:1-7; Cherem. 2:21 ††† 15:2 Mat. 3:10 18 15:3 Yoowa. 13:10; Ēfēēs. 5:26 19 15:5 Yoowa. 15:7, 10; 6:56; 1Yoowa. 2:6, 28; 3:6, 24 20 15:5 2Kōōr. 3:5; 4:7 21 15:6 Mat. 3:10; 7:19 22 15:7 Yoowa. 15:16 23 15:8 Yoowa. 17:1 24 15:9 Yoowa. 5:18 25 15:10 Yoowa. 14:15; 4:34 26 15:11 Yoowa. 16:22, 24; 17:13; 20:20; 1Yoowa. 1:4 27 15:12 Yoowa. 13:34

kēēnēm keey :chiito kume kubo chōōrōōnuutēkyii.
^{†14} Yoo kooyey kiyēē kāāmwoowook, ōyēku chōōrōōnu-
 utēkyuu. ¹⁵ -Mātāākuurook subak kule motwoorik ku-
 uyu -mēēnkēt :motwooriintēt kiyēē yēyē :mokoryoon-
 tēēnyii. Nteenee ākuurēēnook ra chōōrōōnuutēkyuu
 kuuyu kāāmwoowook :anii kiy ake tukul nyēē
 kyāākāsēē Baaba. ¹⁶ Kimōōkwēyoo anii :akweek kule
 āyēku mokoryoontēēng'woong'. Anii :nyēē kyāākwēy-
 ook ōyēku rubiikyuu. Kyaatoolaak kukiil :so-
 boonng'woong' bo tāmirmiryēēt sukung'eet
 kukōōnook :Baaba kiy ake tukul nyoo kooteeb ām
 kaayneenyuu. ^{††17} Kunyoo, mākuutyēēnyuu nyi:
 Ōchoomnyē." † ‡

Mākuwēch :biikaab kōōrooni rubiikaab Yēēsu

¹⁸ Kumwoochi :Yēēsu rubiikyii subak kule, "Yoo kāwē-
 chook :biikaab kōōrooni ōnkēt kule kisimkuwēcho anii.
¹⁹ Nto kyōōbooyē kōōrooni nto kichāmook :biikaab
 kōōrooni. Nteenee kyaakweyaak :anii ōyēku cheechuu,
 kunyi -mōōbooyē kōōrēēt. Kiyooto :nyēē wēchēēnook
 :biikaab kōōrooni. ^{††20} Osoot yoo kāāmwoowook kule,
 'Mā wōō :motwooriintō kusiir mokoryoontēēnyii.' Kuu
 yoo /kiinyāliiloo, +/makiinyaliilaak nakweek. Nto yoo
 /kēēkoonyitē kiyēē kwaaneet :anii, +/mākēēkoonyit
 kiyēē +mooneet :nkakweek. ^{††21} Mākuyēwook :biikaab
 kōōrooni ng'aleechu tukul kuuyu ōyēku cheechuu āk
 subak kuuyu -mēēnkētē :bichoo nyoo kiiyookwoo.
^{††22} Nto kimānāāchōō ānkāāng'āloolchi bichoo, nto
 /kimākiitiilchinē kule kiikuchoolwookēn. Nteenee ku-
 uyu kyāāchōō, māmii :wōlēē makutuukta keey :chii ām
 choolwookātēēt nyēē kiikuyey. ^{††23} Chiito nyoo wē-
 choo, kuwēchē nkinee Baaba. ^{†24} Nto kimanaayey
 tukuuk chēbo kwōng'uut ām wōlēē mii :bichoo, nto
 /kāmākiitiilchinē bichoo ng'al. Ānkoo kookukas :bichoo
 tukuuchoo bo kwōng'uut choo kwāāyēyē, tākuwēchoo
 ānkuwēchē nkinee Baaba. ^{††25} Nteenee ityiichē :yu-
 utēyū siruutyēētaab Yēyiin :yoo mwooyē kule,
 '/Kikēēwēcho buch.' ^{††† ††}

²⁶ Lēyyē, ōnkētē kule yoo kāāwē :anii Kaab Baaba,
 +māwāāyooku Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē mākuyēē-
 tyēēchook. Mākōōboorchii biiko manta āk wōlēē āwu-
 uyē :anii. ^{††27} Mēēbērē Tāmirmiryēētaab Yēyiin nkit
 nyēē mākōōboortoo nteenee ōboortoo :nkakweek ku-
 uyu kikēēboontootē keey tukul kuchakee kēny. [†]

16 Āmwoowook ng'aleechu simōōchuunnyēē kiyēē
 kyōōyēnchi. ² Makukweteenaak :bichoo koori-
 ikaab saayeet. Makuyit :bēsyēēt nyēē yoo
 kabakachaak :chii kōōsōōtē kule kayey kiyēē mächē
 :Yēyiin. ^{††3} Yēyē kuu nyooto kubērē tōōs kayey chēē kā-
 roomēch, nteenee yēyē kuuyu -mēēnkētē Baaba
 āmēēnkētōo. ^{††14} Kāsīmāmwoowook ng'aleechu si yoo

† 15:13 Yoowa. 10:11; Room. 5:8; 1Yoowa. 3:16 †† 15:16 Mat.
 7:7; Yoowa. 14:13; 15:7; 16:23-24; 1Yoowa. 3:22; 5:14-15 † 15:17
 Yoowa. 13:34 †† 15:19 Yoowa. 7:7; 16:32-33; 17:14; 1Yoowa. 3:13
 †† 15:20 Yoowa. 13:16 ††† 15:21 Yoowa. 16:3 ††† 15:22
 Yoowa. 9:41 † 15:23 Luuka 10:16; Yoowa. 5:23 †† 15:24 Yoowa.
 5:36 ††† 15:25 Tyēēn. 35:19 †† 15:25 Tyēēn. 69:4; 35:19 †††
 15:26 Yoowa. 14:16 †† 15:27 Yoowa. 1:14; Yēyūut. 1:8; 1Yoowa. 1:2;
 4:14 †† 16:2 Yoowa. 9:22; Yēyūut. 26:9-11 ††† 16:3 Yoowa. 15:21

kayit :yooto kōōsōōtwook ng'aleechaa kyāām-
 woowook. ^{†††}

Yiisyēētaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin

Kimānāāsīmāmwoowook ng'aleechu kuuyu kitākēē-
 boontē keey. ⁵ Nteenee āmiitē wāāyēyē Kaab Baaba
 nyoo kiiyookwoo āchōō kōōrooni, amateebeenaa :chii
 ām akweek wōlēē āwēētii. ⁶ Ānkētē kule
 kāākung'woonchook :ng'aleechu. ⁷ Nteenee ām-
 woowook manta kule karaam ām wōlēē ōmiitē yoo
 kāāwē suwāāyooku Tāmirmiryēēt kuchō wōlēē ōmiitē,
 kuuyu yoo kāmāāwē, mächōōnii :Tāmirmiryēēt
 chokuyētyēēchook. ^{††††} Yoo kächō :Tāmirmiryēēt,
 mākōōboorchii biiko kule kustooyootiin ām wōlēē kās-
 tooy :icheek ng'ōōkisto, churtaayeet āk kiyēē itilēē
 :Yēyiin. ¹⁸⁹ Kurubta keey āk ng'ōōkisto, ku kule
 -mēēkoosēēnook keey, ¹⁹¹⁰ churtaayeet ku kule, āmiitē
 āyēyē :anii Kaab Baaba āmātōōkāsōo ¹¹ nto kiyēē itilēē
 :Yēyiin ku kule, /kākākiitiilchi ng'aleek bāytooyiintēētaab
 kōōrooni. ²⁰

¹² Āboontē ng'aleek chēē chaang' chēē ābērē nto
 tāmwoowook nteenee nyikisyook miisin. ¹³ Nteenee
 yoo kächō :Tāmirmiryoonoo bo manta, mākwoorōō-
 wook ōnkēt manta kutukul. -Māmwoowu kiyēē
 chōōnēē kāāsōōtēyēwēkyii nteenee mākumwoowu
 nyēē /kēēmwoochinē āk tukuuk chēē makukwa.
²¹⁴ Mākōōtōrōōroo :Tāmirmiryoonoo kuuyu mākun-
 yōōru ng'aleekyuu ānkumwoowook. ²²¹⁵ Kiy ake tukul
 nyēbo Baaba ku nyeenyuu. Kiyooto :nyēē āmwooytēē
 kule mākunyōōru :Tāmirmiryoonoo ng'aleekyuu
 ānkumwoowook. ²³

Makuweek :ng'wooninto kuyēk ng'erekweek

¹⁶ Kāmēētābōōkāsōo ām lēēkitō, nto nyēē mā tyaa
 ātooku subak." ²⁴¹⁷ Kimwooy :rubiichoo alake kule, "So,
 ibooru nee :ng'aleechu? Kālē, 'Kāmēētābōōkāsōo ām
 lēēkitō nto nyēē mā tyaa ātooku subak.' Ānkulē subak,
 'Āmiitē āyēyē :anii Kaab Baaba.' ¹⁸ Ibooru nee
 :ng'aleechu bo 'Ām lēēkitō?' -Mākiinkētē kiyēē mii
 kung'ālōolēē!"

¹⁹ Yooto kōōnkēt :Yēēsu kule kimāchē :rubiichoo
 sukuteebee inee ng'aleechaata. Kunyoo kuteebee ru-
 biichoo kule, "So, ōmiitē ōtēēbēē keey kiyēē ibooru
 :yoo kāāmwooyē kule, 'Ām lēēkitō, -mātōōkāsōo, nto
 nyēē mā tyaa ātooku subak.?' ²⁰ !Kāmwoowook,
 +mōōriiryē ānkōōmēēysē nto yooto kumii :biikaab
 kōōrooni kung'ērēktōōs. Mākung'woonchook nteenee
 makuweek :ng'wooninng'woong' kuyēk ng'erekweek.
²¹ Yoo sichē :koorko kung'woonchinē, nto yoo kāāku-
 sich lakwanyii kuwuutyēē ng'wooninoo kubo ng'erek-
 weekaab leekweet. ²² Kunyoo, wuu nyooto ām wōlēē
 ōmiitē akweek. Mākung'woonchook sinee kuu nyi-
 itēnyī, nteenee yoo kakeekas keey subak
 +moong'erech ng'erekweek chēē mākoy kōōnē-

††† 16:4 Yoowa. 13:19 ††† 16:7 Yoowa. 14:16 18 16:8 Yēyū-
 ut. 24:25 19 16:9 Yoowa. 5:38; 6:36, 64; 7:5; 10:26; 12:37 20
 16:11 Yoowa. 12:31 21 16:13 Yoowa. 14:16; 1Yoowa. 2:27 22
 16:14 Yoowa. 17:1 23 16:15 Yoowa. 17:10 24 16:16 Yoowa. 14:19

munēēnook :chii. ^{†23} Māmii :kiy nyēē +mooteebeenaa kuuyu mākukōōnook :Baaba kiy ake tukul nyēē kooteeb ām kaayneenyuu. ^{††24} Māmii :kiy nyēē kyooteeb ām kaayneenyuu. Kunyi, oteebee Baaba kiyēē ōmāchē sukuyitita :ng'erekweekwook.

Kiikōōbēl :Yēesu kōōrēēt

²⁵ Kāāmwoowunēēnook ng'aleechu keel nyēē iyee-laal, nteenee makuyit :bēsyoōsyēk chēē +māāng'oong'wook wōlēē wuu :ng'aleekaab Baaba. ^{‡26} +Mooteeb bēsyoonooto kiy ām kaayneenyuu nyēē mā anii nyēē ātēēbwook. ²⁷ Chāmook :Baaba, kuuyu kyoochamaa ānkōōchāmchiintōōsii kule kyāāchōōnēē :anii wōlēē mii :inee. ^{‡†28} Āchōōnii kōōrooni, kyāāchōōnēē wōlēē mii :Baaba, nteenee āmiitē āng'ēētēē kōōrooni āyēyēē Kaab Baaba."

²⁹ Yooto kumwoochi :rubiik Yēesu kule, "Kēēmwoowu ra ng'aleek kutook nyēē -mēyēēlē. ³⁰ Kāākiinkēt nanyuun ra kule inkētē kiy ake tukul nyēē mēerook /tākēēkiiring'. Yēyēēch :yooto kiiyēnchi kule ichōōnēē Kaab Yēyiin." ³¹ Kīwālchi :Yēesu rubiichoo ām yooto kule, "Kōōyēnchi sōō? ³² Kaakuyit mbo :bēsyoōtē nyēē +mōōsērēētyē :akweek tukul kut wāāng'ētu :anii nkit. Ānkoo kuwuu nyooto, kēēboontē keey Baaba. ^{‡‡33} Kāāmwoowook ng'aleechu si yoo kōōnoomnyē āk anii ōnyōōru kaalyeet. +Mootang'any ām kōōrooni. Nteenee ōkimkimiitu kuuyu kwāābēl kōōrēēt." ^{‡‡}

Kisaay :Yēesu Yēyiin

17 Yu kaakoowaany :Yēesu kumwooy ng'aleechaa, kukas barak ānkumwooy kule, "Baaba, kaakuyit :bārooyinto. Itōōroo sikēētōōriitu :tukwaay. ^{‡‡2} Inyiing' :nyēē 'kiikōōnoo kāāmuukēywēēk ām wōlēē mii :biiko tukul sāākoochi biiko choo 'kiikōōnoo *soboon-taab kibchuulyo. ^{‡3} Soboon-taab kibchuulyo nanyuun ku yoo inkētiing' :biiko Yēyiin nyoo bo man ānkōōnkē-too nkanii Kāārārookiintonoo kiiyookoo.

^{‡†4} Kwāātōōriing' awaang'te yiisyoono kiiyookwoo chaayey. ^{‡†5} Kunyoo ii, Baaba, kany āchōō bokiibuurtē keey :tukwaay kēyēmtōoy wōōyinto kuu kēny, kutoombo /keeyey kōōrēēt. [‡]

⁶ Kyāāboorchi bichoo kiikōōnoo kāāmuukēywēēkuuk. Ki cheekuuk :bichoo nteenee ikōōnoo. Kookunam :bichoto ng'ālyoontēng'uung' kuchō āwut. ⁷ Kāākōōnkēt :bichoo kule kiy ake tukul nyoo kyaayey kuchōōnēē wōlēē imiitē. ⁸ Kyāā-āmchi bichoo lōkōōywēchoo 'kiimwoowoo ankiikutaach. Inkēt nanyuun :bichoo kule āchōōnēē man wōlēē imiitē ānkōōyēnchinē kule inyiing' nyēē kiiyookwoo.

⁹ -Māāsoochinē biikaab kōōrooni, nteenee āsoochinē choo 'kiikōōnoo, kuuyu cheekuuk :chooto. ¹⁰ Chēē āboontē ku cheekuuk nto choo cheekuuk ku

cheechuu. Ātōōroot kubo bichoo. ^{‡†11} Āmiitē āchōōnii wōloo imiitē nyēē -mēētāābuurē :anii kōōrēēt, nteenee tākumii :bichoto. Wōōy, wēē, Baaba nyēē tiliil! Iriib bichoo ām kāāmuukēywēēk chēē wuu choo 'kiikōōnoo, sukung'eet kunoomnyo :bichoto kuyēk akeenke kuu yoo āyēku akeenke āk inyiing'.

^{‡†12} Yoo kyāāboontē keey bichoo, kyāāriib ām kāāmuukēywēēkuuk nyēē mānāābootyo, nteenee kibot :akeenke baatey, nto nyooto ku kāāmukuusiintēēt. Kiyityiin :siruutēk ām kēēlooto. ^{‡†13} Baaba, āmiitē āchōōnii wōlēē imiitē. Nteenee āmwooyē ng'aleechu yoo tāāmiitē kōōrēēt sukunyōōr :bichoto ng'erek-weekyuu kuchurta. ^{‡†14} Kyāā-āmchi bichoo ng'ālyoontēng'uung'. Kōōkuwēch :biikaab kōōrooni kuuyu mēēbērē bo :icheek kōōrooni, kuu yoo -māābooyē :anii kōōrooni. ^{‡†15} -Māāsooyiing' kule inīmu bichoo ām kōōrēēt nteenee āsooyiing' kule iriib bichoo kumaaraanta :Kibrōkōsyoontēēt. ^{‡†16} Kubooyiit man, mābo :bichoo kōōrēēt kuu yoo -māābooyē :nkanii. ¹⁷ Itiliil bichoo kōōbuurto manta. Ng'ālyoontēng'uung' ku manta. ¹⁸ Kuu yoo kiiyookwoo :inyiing' āchōō kōōrēēt, +māāyooktē :nkanii bichoto bokuyey yiisyēng'uung' ām kōōrēēt. ¹⁸¹⁹ Kāānēmu keey kubo icheek sukung'eet kōōnēmchi keey :nkicheek ng'aleekaab manta. ¹⁹

²⁰ -Māāsoochinē rubiik baatey, nteenee āsoochinē biiko choo mākōōyēnwoo kubununēē lōkōōywēkaab rubiichoo. ²¹ Baaba āsooyē kule kuyēk :icheek tukul akeenke ku yoo kēyēku :acheek tukwaay akeenke. Āsooyē mbo subak kule kuyēk :nkicheek akeenke āk acheek, sukung'eet kōōyēnchi :biiko tukul kule kiiyookwoo. ²² Kyāākoochi bichoo lēbkēyoonoo 'kiikōōnoo sukuyēk :icheek akeenke, kuu yoo āyēku akeenke āk inyiing'. ²³ Yoo āyēku :anii akeenke āk icheek ānku inyiing' ku anii kuchurtooy :kibakeenkeenyo, sukōōnkēt :biiko tukul kule 'kiiyookwoo :inyiing' ānkiichāmē icheek kuu yoo 'kiichamaa anii. ²⁰

²⁴ Baaba! Ābērē nto kākwoonii :bichoo wōloo āchōōnii anii sukung'eet kukas kule ātōōroot tōōrinto nyoo 'kiikōōnoo, kuuyu kisimichamaa kutoombo /keeyey kōōrēēt. ²¹²⁵ Baaba nyēē churtaat! Kimēēnkētiing' :kōōrēēt, nteenee kyāānkētiing' :anii. Kunyi kāākōōnkēt :bichoo kule 'kiiyookwoo. ²²²⁶ Kyaayey bichoo kōōnkētiing', anku +maatā āyēyē kuu nyooto sukung'eet kunam :nkicheek chamateet nyoo iboontēēnoo ānkāābuurtē keey :nkanii icheek."

/Kikeenam Yēesu nteenee kitay /kēēsār (Mataayo 26:47-56; Māārko 14:43-50; Luuka 22:47-53)

18 Yu keewaany :Yēesu kusaay, kwooyyo āk rubiikyii tuybēyēt ake nyēē /kikēēkuurēē Kiitroōn ankuba ākoy mbareetaab *musēytuuniinēk nyēē kimii wōlooto. ² Kiinkēt :nkinee Yuuta nyoo kichoomtooy

† 16:22 Yoowa. 15:11 †† 16:23 Yoowa. 15:16 ‡ 16:25 Mat. 13:34 ‡† 16:27 Yoowa. 14:21 ‡‡ 16:32 Seka. 13:7; Māārko 14:27, 50 ‡†† 16:33 Yoowa. 14:27; 1Yoowa. 5:4 ‡‡‡ 17:1 Yoowa. 2:4; 11:4; 12:16, 23, 41; 13:31-32; 14:13; 15:8; 16:14; 17:10, 22, 24 § 17:2 Mat. 28:18; Yoowa. 3:35; 5:24 ‡† 17:3 1Yoowa. 5:20 ‡†† 17:4 Yoowa. 4:34; 19:30 ‡† 17:5 Yoowa. 1:1-2; 8:58; 17:24

‡†† 17:10 Yoowa. 16:15 ‡† 17:11 Yoowa. 10:30; 17:21-23; Kala. 3:28 ‡† 17:12 Yoowa. 6:39; 13:18 ‡†† 17:13 Yoowa. 15:11 ‡†† 17:14 Yoowa. 15:18-19 ‡††† 17:15 Mat. 6:13; 2Tēēs. 3:3; 1Yoowa. 5:18 18 17:18 Yoowa. 20:21 19 17:19 Ibu. 10:10 20 17:23 Yoowa. 17:11; 5:18 21 17:24 Yoowa. 12:26; 17:5 22 17:25 Mat. 11:25-27; Yoowa. 8:55

Yēesu mbaraanaa, kuuyu kikicham :Yēesu kōomuun-
yēē wōlooto āk rubiikyii. † ††3 Yooto, kuwēeto keey :Yuuta
biikaab lukēēt nyēē mining' nyēbo Rooma kutākinyē
keey mbaraanaa. Kiboontootē keey mbo riibiikaab
kaab *kibkōrōs nyēē wōō ākoo *Farisaayeeek. Kikirat
keey :bichoo kuyem. Kinamaat kariikwaa, taariinek āk
nōmōryēēk. ⁴ Kiinkētē :Yēesu kiy ake tukul nyēē kimii
wokuyēyāktōōs. Kuchō taay ankuteebee bichooto
kule, "So, ōchēēng'ē ng'oo?" ⁵ Kulē :bichoo, "Yēesu
nyēbo Nāāsārēēt." Kumwoochi :Yēesu kule, "Ntēē anii
:nyi." Kimii :Yuuta nyoo kichoomtooy Yēesu kukēyyo
āk bichooto. ⁶ Kumwoochinē :Yēesu bichoo kule, "Anii
:nyooto" kōōtuuytuuy :bichoo ānkōōryookyi keey
ng'wēny. ⁷ Kuteebee :Yēesu subak bichoo kule, "So,
ōchēēng'ē ng'oo?" Kuwāl :bichoo kule, "Yēesu nyēbo
Nāāsārēēt." ⁸ Kumwoochi :Yēesu kule, "Nto yu kām-
woowook kule anii :nyooto. Yoo ākoo anii :nyēē
ōchēēng'ē, kany kubēēchi keey :murēchu āboontē
keey." ⁹ Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto kuyityiin :yoo
kimwooyē kule māmii :rubiintēnyii mbo akeenke
nyēē mā kubot. ‡

¹⁰ Yooto, kung'us :Bētērō chōōkiit nyēē kiboonto
ankuchwen yiititaab taay nyēbo motwooriintēetaab
kibkōrōs nyēē wōō. (/Kikēēkuurēē motwooriintoonoo
Māālkō.) ††11 Nteenee kumwoochi :Yēesu Bētērō kule,
"Tbērē :inyiing' tōōs -māāchāmē :anii nyalilta nyēē
kaakuyeyta :Baaba kule ānyōōru? Ikētyi chōōki-
ing'uung' kiraaru!" ††12 Kumwoochi :nyēē wōō nyēbo
lukēēt biikyii bo lukēēt āk riibiichoo kibo *Kōōtaab
Yēyiin kule kunam Yēesu ankurat.

¹³ Yu kaakunam :bichoo Yēesu kōōmutyi kurook
*Anaas nyoo ki boontēetaab biikooy bo Kayaafa.
Kayaafa :nyēē ki kibkōrōs nyēē wōō ām kēnyiinooto.
††14 Ki inee :nyēē kiirwookinyēē kāmōōyikaab Yuutay-
eek kule kaykay kume :chiito akeenke sukusobcho :bi-
iko. ††

Kituuch keey :Bētērō nyēbo taayta

(Mataayo 26:69-70; Māārko 14:66-68; Luuka 22:55-57)

¹⁵ Yooto koonamaat :Simōōni Bētērō ākoo rubiin-
tēēt ake, Yēesu. /Kiinkētoot rubiintoonoo ake ām
wōlēē kimii :chiichoo wōō bo kōrōs. Kunyoo, kiwut :in-
ee kayaata. ¹⁶ Nteenee king'ētunēē :Bētērō saang'
yēbo oreetaab tuuytaab kayaata. Kiiyey lēt :rubiin-
toonoo ānkumwoochi chēēbto nyēē kiriibē oreet kule
koomut Bētērō kuchō āriit. ††17 Kumwoochi :chēēbo
Bētērō ām yooto bo oraanaa kule, "Inyiing' oob :rubi-
intēēt ake nyēbo chiichi?" Kulē :Bētērō, "Ābēērē keey!"
¹⁸ Kikaytit :kwēēmowuunooto ānkimii :riibiik alakē
ākoo motwoorik alak chēbo kayaata kuywēē
āng'oong'tiit kukēyyoong'iis. Kiwokōōyooonyēē :nki-
nee Bētērō yooto ānkuyu āng'oong'tiinoo.

Kiteebee :Anaas Yēesu ng'aleek

¹⁹ Yooto kulēēnchi *kibkōrōs nyēē wōō †† Yēesu,
"Mwoowoo baa kurubta keey rubiikuuk āk kāmēēti-
isyēēng'uung'." ²⁰ Kumwoochi :Yēesu kule, "Kyām-
woowu ng'aleechu kukas :chii ake tukul. Māmii :kiy
nyēē kyaawuny ām kāmēētiisyēēnyuu. Kyaaneet biiko
ām kooriikaab saayeet āk *Kōōtaab Yēyiin wōlēē kiiru-
ruukinyē keey :Yuutayeeek tukul. ††21 Itēēbēēnoo nyēbo
nee? Iteebee biiko choo kikāsē kiyēē kyāmwooyē. Ku-
booyiit man, inkēt :bichoo kiyēē kyaamwaay."

²² Koorabaach :riibiintēēt kumwoochinē kule,
"Ing'ālōolē kuu nyooto ām taayeetaab *kibkōrōs nyēē
wōō?" ††23 Kulēēnchi :Yēesu, "Yoo ākoo mii :kiyēē
kaamwaay nyēē miyaat imwoowu. Nto yoo ākoo bo
man ii, irābookyoo nee?" ²⁴ Kumwooy :Anaas kule /ki-
imut Yēesu kurataat ākoy kaab Kayaafa, kibkōrōs nyoo
wōō.

Kituuch keey :Bētērō nyēbo āyēēng' āk sōmōk

(Mataayo 26:71-75; Māārko 14:69-72; Luuka 22:58-62)

²⁵ Kumii :Bētērō kuywēē mayaa, /keeteebee kule, "In-
yiing' oob rubiintēēt ake nyēbo chiichiin?" Kutuuch
keey :Bētērō kule, "Ābēērē keey." ²⁶ Kimii :chiito ake
nyēē ki motwooriintēetaab kibkōrōs nyēē wōō. Kibo
:chiichooto areetaab muroonoo kichwēnē :Bētērō yi-
itit. Kuteebee :motwooriintoonoo Bētērō kule, "So, mā
inyiing' :nyoo kēēboontē keey Yēesu ām mbaraanaa?"
††27 Kulē :Bētērō subak, "Ābēērē keey." Kooturkuuch
:kirkōōnkiit yooto bakeenke.

Kiisimchi :kāmōōyikaab Yuutayeeek Bilaato kule kubakach Yēesu

(Mataayo 27:1-2, 11-31; Māārko 15:1-20; Luuka 23:1-5, 13-25)

²⁸ Yu kāyyēēkunēē /kiimuustee Yēesu kaab *Kayaafa,
/ānkiirēkēērchi bāytooyiintēēt nyēbo kōōrēetaab
Rooma. /Kikēēkuurēē bāytooyiintoonoo *Bilaato. Man-
aacham :kāmōōyichoo bo Yuutayeeek kōōwut kaytaab
bāytooyiintoonoo bo Rooma, kuriib tiliiling'waa suku-
tas taay āk *Saakweetaab Keeytaayeeet. ²⁹ Kunyoo,
kuchuyta :Bilaato saang' sukung'ālōolchi kāmōōyichoo.
Kuteebee kule, "Nee :nyēē koleel :chiichi?"
³⁰ Kuwāl :bichoo kule, "Nto kamaleelaat nto kāmāki-
imutuung'." ³¹ Kumwoochi :Bilaato bichoo kule,
"Bōōkuumu :akweek nkityō kurubta keey kiruutēk-
wook." Kulē, "Ntēē -/mākēēchām wēēch kēētilchi chii
meet." ³² Kiyityiin ām kēēliitēnyē, :kiyoo kimwooyē :Yē-
su kurubta keey āk wōlēē kimakumeeta. ††

³³ Yooto, kooyey :Bilaato kō. Kukuur Yēesu ankutee-
bee kule, "Inyiing' :bāytooyiintēetaab Yuutayeeek?"

³⁴ Kuwālchi :Yēesu kule, "Wōlēē isōōtitooy :inyiing' nkit
nto wōlēē mwooytoowuung' :biiko?" ³⁵ Kuwālchi :Bilaato
Yēesu kule, "Yoo 'keekas, āyēku :anii Yuutāyiin sōō?"

†† Kasee Luuka 3:2. /Kitākēēkuurē Anaas kule kibkōrōs nyēē
wōō ānkoo ki Kayaafa :nyēē kimii yiisyēēt yooto. ††† 18:20 Mat.
4:23; Māārko 14:49; Yoowa. 7:14, 26; 6:59; Yēyuut. 26:26 †† 18:22
Yoowa. 19:3; Yēyuut. 23:2 ††† 18:26 Yoowa. 18:10 †† 18:32 Mat.
20:19; Yoowa. 3:14; 8:28; 12:32-33

† 18:2 Māārko 14:32; Luuka 22:39 †† 18:2 Yoowa. 12:4 ‡
18:9 Yoowa. 6:39 †† 18:10 Luuka 22:36, 38 †† 18:11 Māārko
10:38; 14:36; Yoowa. 12:27 ††† 18:13 Luuka 3:2; Yoowa. 18:24
††† 18:14 Yoowa. 11:49-50 † 18:16 Māārko 14:54

Māku biikwook āk mbo kibkōrōs :chēē kākwēruung' ichōō wōli āmiitē. Kiy nee nyēē 'kweeyey :inyiing'?"³⁶ Yooto, kumwooy :Yēēsu kule, "Mābo :bāytooyi-isyēnyuu kōōrooni. Nto kābo kōōrooni, nto kookwaam :rubiikyuu booryēēt kuyeeta simanama :kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek. Māchōōnēē :bāytooyi-isyēnyuu kōōrooni!"³⁷ Kuteebēē :Bilaato Yēēsu kule, "Kunyi ākoo iyēku sōō, bāytooyiin?" Kulēēnchi :Yēēsu, "Inyiing' :nyēē 'keemwaay. /Kikēēsicho kule chaaneet biiko ng'ālyoontēētaab man nyēbo Yēyiin. Kiyooto :nyēē kiyeya sāāchōō kōōrooni. Chii nyēbo man kukāswoō."³⁸ Kuteeb :Bilaato kule, "Manta :nee?"

Yooto, kung'ēet :Bilaato ānkuwo saang' subak wōlēē kimii :Yuutayeechaa ānkumwoochi kule, "Lēyyē, ntēē -māākāsē lēēlis nyēē boonto :chiichi!"³⁹ Nteenee kurubta keey ākoo ātēbutēkwook, kwāātyooktoowook kwaak kibratyaa akeenke ām kēnyit yoo ōmiitē saakweeng'woong' bo Keeytaayeet. Ara ōmāchē ātyooktoowook bāytooyiintooni bo Yuutayeeek?"

⁴⁰ Kubōloobōlchi :bichoo barak kule, "Ityaakte Baraaba." /Kikiekenam Baraaba /ankeerat kuuyu ki :chii nyēē ki kāwōōtyoo.

19 Yooto nanyuun kōōkooyto *:Bilaato Yēēsu /kēēbirsēēt. ² Kitaay :biikaab lukēēt nkwaatyee-taab kātōok kookerkeeyee nyoo bo bāytooyiisyēēt ānkōōlookyi mētitaab Yēēsu. Kōōlookyi subak sireet nyēē arraa kookerkeeyee nyoo bo bāytooyiisyēēt. ³ Yu kāākuyityo, kōōliichi keey :bichoo bo lukēēt Yēēsu sukumwoochinē kule, "Kimkim, bāytooyiintēētaab Yuutayeeek!" Kimwoochinē kuu nyooto ānkōōrāboochē.

⁴ Kiwo :Bilaato saang' subak wōloo kimii :Yuutayeechaa ānkumwoochi kule, "+Māākwēryoonu chiichi kuchō saang', sōōnkēt kule māmii :kiy nyēē miyaat nyēē ākāsē kule koyey."⁴⁵ /Kēēkwēryoon Yēēsu kuchō saang' wōlēē kimii :bichoo. /Kikiilookyi nkwaatyaanaa bo kātōok mēt āk siraanaa ki arraa. Kumwoochi :Bilaato bichoo kule, "Ong'nyi chiing'woong'." ⁶ Yu kakas :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk riibiikaab *Kōōtaab Yēyiin Yēēsu, kubōloobōl kule, "Obakach! Ōkwērtōochi *murtooywoontēēt. Obakach." Kutay :Bilaato. Kimwoochi kule, "Obeete :akweek nkit bōōkwērtōochi murtooywoontēēt. -Māākāsē :anii kiy nyēē miyaat nyēē kookuyey :chiichi."⁴⁷ Kōōkiimchi :Yuutayeechaa kumwooyē kule, "Kikuur keey :chiichi kule inee ku Lakwataab Yēyiin, ng'ālyoo nyēē mwooyē :kiruutēkyoo kule nyoolchinē chii nyēē kayey kuu nyoo kume."⁴⁸

⁸ Kiinyokoorta :yooto Bilaato miisin. ⁹ Kuketita Yēēsu kuwo kō ankuteebēē kule, "Ibooyē ānō :inyiing'?" Kusiisyi keey :Yēēsu. ¹⁰ Kumwoochi :Bilaato Yēēsu kule, "-Mēēmāchē ing'āloolwoo? -Mēēnkētē kule āboontē kāāmuukēywēēk atyaaktiing' nto āmwoochi biikyuu bo lukēēt kubākākyiing' murtooywoontēēt?" ¹¹ Kuwālchi :Yēēsu kule, "Kāmēēboontē kāāmuukēy ibakachaa nto kāmānāākōōning' :Yēyiin. Kunyoo, chiito nyēē

kēēyokoowoo āchōō wōlēē imiitē :nyēē leelaat kusiiring'." ¹² Yooto, kusyeem :Bilaato kēēlto nyēē keetyaaktee Yēēsu nteenee kubōloobōl :biiko kule, "Yoo 'keetyaakte chiichoo, kōōbooru kule -mēēkāsyyiintōōsii āk bāytooyiintēēt nyēē wōō. Chii nyēē yēyē keey kule inee bāytooyiintēēt kukwiilē bāytooyiintoonoo."¹³

¹³ Yu kakas :Bilaato ng'aleechaa, kumwoochi biikyii bo lukēēt kukwēryoot Yēēsu saang' subak ānkōōbuurēē ng'echereenyii nyēē irwoochēē ām yēē /kikēēkuurēē Rwaanteet Komos. (Ām kuutiitaab Yuutayeeek /kēēkuurē kule 'Kabaata.') ¹⁴ Kimii :taman āk āyēēng' nyēbo kōrrōōn. ⁵ Ki bēsyēētaab chōbātēētaab Sabaato :nyooto kutāsē taay *:Saakweetaab Keeytaayeet.

Yooto kumwoochi :Bilaato bichoo kule, "Ong'nyoo bāytooyiintēēng'woong'." ¹⁵ Nteenee kubōloobōl :bichoo subak kumwooyē kule, "Owaang'te, obakach, obakach." Kuteebēē :Bilaato bichoo kule, "Ākwērtōochi bāytooyiintēēng'woong' murtooywoontēēt?" Kulē :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, "Bāytooyiintēēnyoo acheek ku nyoo bo Rooma nkit āmāmiitē :ake!"

¹⁶ Yooto kōōyokoochi :Bilaato bichoo Yēēsu, /subokēēbākākyi murtooywoontēēt.

/Kikēēkwērtōochi Yēēsu murtooywoontēēt
(Mataayo 27:32-44; Māārkō 15:21-32; Luuka 23:26-43)

¹⁷ Yooto nanyuun, /kēēriiboot Yēēsu. /Kikēēkērchi koong' Yēēsu kukalab murtooywoontēēt, /ankeebeeta ākoy yēēt ake yēē /kikēēkuurēē 'Rōkyēētaab mēt'. (Ām kuutiitaab Yuutayeeek /kikēēkuurē kule 'Kolkoota'.)

¹⁸ /Kibokēēkwērtōochi Yēēsu murtooywoontēēt. /Kikēēkwērtōochi nkicheek sāsiik alak āyēēng' murtooywōōsyēkwāā ānkiiyoong'tēē ake āwutaab taay nyēbo Yēēsu nto nyiin ake kiiyoong'tēē nyēbo kaataam. ¹⁹ Kimwooy :Bilaato kule /kēēsirchi ng'aleek baawuut /ānkēēkwērtōochi baawuuna murtooywoontēētaab Yēēsu yoo bo barak. Kimwooyē kule: YĒĒSU :NYĒBO NĀĀSĀRĒĒT BĀYTOOYIINTĒĒTAAB YUUTAYEEK. ²⁰ /Kikeesiree ng'aleechaa kuutuweek sōmōk. Kuutiit nyēbo Yuutayeeek, nyēbo biikaab Rooma āk nyēbo Kirikiik. Kisuman :biiko chēē chaang' ng'aleechaa kuuyu kilēēkitēē Yēērusālēm :yooto /kikēēkwērtōochinē Yēēsu. ²¹ Kimwoochi :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch Bilaato kule, "-/Makeesir kule 'Bāytooyiintēētaab Yuutayeeek' nteenee /keesir kule 'Chiichi nkit :nyēē kikuur keey kule inee bāytooyiintēētaab Yuutayeeek'." ²² Kulē :Bilaato, "Kiyēē kaasir, kukaasir!"

²³ Yu kāākukwērtōochi :biikaab lukēēt Yēēsu murtooywoontēēt, kubchēchi keey sirookaab Yēēsu chuut ang'wan. Nteenee kibakaakta sireet nyoo kibo āriit nyēē ki ankeet akeenke. ²⁴ Nto yityo, kumwoochi keey

††† 19:12 Luuka 23:2; Yoowa. 18:37; Yēyuut. 17:7 § Kimēēmuuchāktōōs :yuutēyu kuyēk asiistaab lo nyēbo bēēt kuuyu /kikēēkwērtōochinē Yēēsu murtooywoontēēt kumii :asiista sōmōk ām wōlēē mwooytooy :siriik alake chēbo kitaabuunekaab lōkōōywēk chēē kāroomēch. Kiyēyisyyēē :Yoowaana kāāyitiisyyēētaab āsiiswēk kurubē nyēbo Rooma. Asiistaab taman āk āyēēng' ām acheek ku nyēbo lo ām ichēek. †† 19:14 Māārkō 15:42; Luuka 23:54; Yoowa. 19:31, 42

† 18:36 Yoowa. 6:15 †† 18:37 Yoowa. 3:32-33; 8:47; 19:12; 1Tēm. 6:13; 1Yoowa. 4:6 †† 19:4 Luuka 23:4; Yoowa. 18:38 †† 19:6 Yoowa. 18:31 †† 19:7 Laawi. 24:16; Māārkō 14:61-64; Yoowa. 5:18 ††† 19:9 Māārkō 14:60-61; 15:5

kule, “-Mookany keekereer siraani. Kaykay /keebar *sēkēēryēēt sukutook kule ng'oo :nyēē mā kuchur-toochi.” Kiyityiin :yooto āk yoo /kikeesir ām siruutēk kule, “Kibchēchiin sirookyuu ānkubārchi kābuutiinyuu sēkēēryēēt sukōōnkēt chiito nyēē mā kuyib.” †

Kumii :bichoo bo lukēēt kumooytōōs siroochoo bo Yēēsu, ²⁵ kimii :kaametiitaab Yēēsu kēēyooonyēē yēē kilēēkitēē murtooywoontēēt ānkiboonto keey cheebkaamet. Kimii :nkinee Maaryaa cheebyoosyeetaab Kilooba ākoo Maaryaa nyēbo *kiriinkēētaab Maktaala. ††26 Kuweech keey :Yēēsu kukas kaamet ankukas subak rubiintēenyii nyoo kichāmē ānkumwoochi kaamet kule, “Moomo, wēring'uung' :nyoo.” †27 Kumwoochi nkinnee rubiintonoo kule, “Murooni, koomēt :nyoo.” Kung'eetee yooto kiwokōōbuurto keey :rubiintonoo cheebyoosyaanaa.

Kime :Yēēsu

(Mataayo 27:45-56; Māārko 15:33-41; Luuka 23:44-49)

²⁸ Kōōnkēt :Yēēsu kule kikiikoowaany kiy ake tukul nyoo kimākyinē :Yēyiin kule chokuyey. Yooto, kumwooy kule, “Kaakwaama :melelta.” Kiityiich :yooto subak siruutyēēt ake. ²⁹ Kimii yooto :kiy nyēē kimii *tifaayyik chēē tāytāy. Kunyoo /keenam kiroonkuryēēt /ankiiluumta tifaayyichaa, nto yityo /kēēnoonkuchi kēēt ake /ānkiiyokooyto kutiiny kuutiinyii. ††30 Yu kachuuchun :Yēēsu tifaayyichaa, kumwooy kule, “Kaawaany.” Yooto nanyuun, kurankach :kaatit ankung'et.

³¹ Ki bēsyēēt nyooto nyēē /kikēēyēytēē keey kubo bēsyēēt nyēē wōō bo *Sabaato. Kunyoo, kimāmāchē :kāāntōōyikaab Yuutayeeek kule kōōkārtootākiis :bichoo ām murtooywōōsyēchoo ākoy bēsyēētaab Sabaato. Yooto kusoom :kāāntōōyichoo Bilaato kumwaayta /kyiiri kērēēnkōōkaab bichoo sukubēk areet akeenke /ānkiirēēk ām murtooywōōsyēchoo. ††32 Yooto kuba :biikaab lukēēt ānkwiiri kērēēnkōōkaab chiitaab taayta āk chēbo nyiin ake, choo /kikēēkwērtoochinē murtooywōōsyēk āk Yēēsu. ³³ Nteenee yu kāyityi :bichoo Yēēsu ankukas kule kaakume, mānāā-iri kērēēnkōōk. ³⁴ Kunam :chiito ake nyēbo lukēēt ng'otinyii ānkubusuyēē Yēēsu mooyēēt komos. Kikwaanee yooto :korotiik āk bēēko. ††

³⁵ Chiito nyēē rāru ng'aleechu, ku :nyēē kikāsē kuyēyāktōōs ānkōōnkētē kule bo man. Rāru ng'aleechu sukung'et ochamte :nkakweek. ††36 Kiyey :yooto kuyityiin :siruutyēēt nyoo mwooyē kule, “Māmii :koowēenyii mbo akeenke nyēē +/mākēē-iri.” † †37 Kiyityiin subak ām siruutēkaab Yēyiin :yēē mwooyē kule, “Makukas :biiko chiichi /kākēēbusuy.” ††† ††

† 19:24 Tyēēn. 22:18 †† 19:25 Māārko 15:40-41; Luuka 8:2-3
‡ 19:26 Yoowa. 13:23 †† 19:29 Tyēēn. 22:15; 69:21 †† 19:31 Kiruu. 21:22-23 ††† 19:34 1Yoowa. 5:6 ††† 19:35 Yoowa. 21:24
§ 19:36 Chuy. 12:46 †† 19:36 Kāāyit. 9:12 ††† 19:37 Sekaryaa 12:10 †† 19:37 Tyēēn. 22:16; Ng'oong'. 1:7

Wōlēē /kikeemuyta Yēēsu

(Mataayo 27:57-61; Māārko 15:42-47; Luuka 23:50-56)

³⁸ Kimii :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē :Yōōsēēf nyēbo Arimataaya. Ānkoo ki rubiintēētaab Yēēsu :chiichoo, kiyiēlēē keey kōōywēyē kāāntōōyikaab Yuutayeeek. Kiwokusoom :chiichoo Bilaato kuchāmchi kuyib muustaab Yēēsu. Kuchāmchi :Bilaato wokōōnēm muustaab Yēēsu. ††39 Kiwēēto keey Nikōtēēmō nyoo kichokukāsē Yēēsu kwēēmowuut ake. Kikinamaat :Nikōtēēmō tukuuk chēē boong'u nyēē anyiny chēē kiyitē kiilōōnik sosom. ††40 Kibeeta :bichoo āyēēnku ankeet ankuratee muustaab Yēēsu kumii :tukuuchoo boong'u nyēē anyiny, kurub kuu wōloo kiyēytooy :Yuutayeeek yoo /kēēmuyē chiito. ††41 Kimii :kochonkeet nyēē /kikēēmuchinē biiko yooto /kikēēbākākyinē Yēēsu nyēē /kimānāākēēmuchi chii. ⁴² /Kikēēmuchi Yēēsu kochonkaanaata kuuyu kilēēkitēē yooto /kēēsārchinē simānyōōryo āk bēsyēētaab *Sabaato nyēē kimii kuyitu.

King'eetee :Yēēsu meet

(Mataayo 28:1-10; Māārko 16:1-11; Luuka 24:1-12)

20 Ām bēsyēētaab taayta, nyēē kirubē bēsyēētaab *Sabaato, kumusta :Maaryaa nyēbo Maktaala kukēērir :kōōrēēt ānkuwo ākoy kochonkaanaa. Bērē kulē, /kikiikēēwunukto rwaantaanaa /kikiikeekeree kurkeetaab kochonkaanaa. ² Yu kakas kule kimāmii :muustaab Yēēsu yooto, kooyeey areet akeenke. Kiwokunyōōr Simōōni Bētērō ākoo rubiintonoo kichāmē :Yēēsu ānkumwoochi kule, “Tōōbērē :akweek, /kōōkēēyib muustaab Mokoryoontēēt ām kochong' āmākiinkētē wōlēē /kōkēēyib.” ††3 Yooto kulabat :Bētērō āk rubiintonoo ake kutākyi keey kochonkaanaa. ⁴ Koong'weentee :rubiintēēt nyiin ake Bētērō ānkuyēk nyēbo taay kuyit kochong'. ⁵ Yu kayit yooto kuyim, nto bēērē kulē, kukāsyi kochong' ankaanaa /kikiikeeratee Yēēsu, nteenee mānāākōōwut kochong'. ⁶ Kuyitu :Bētērō ānkuchokukēēytooy ākoy kochong'. Yooto, kukas :nkinee ankaanaa āmāmii :bōōrto. ⁷ Kikas mbo ankeet nyoo /kikiikeeratee mēti-taab Yēēsu kukakyaaruny ānkiikoochi komos yēē kimālēēkitēē :nyiin ake. ††8 Kuwo kochong' :nkinee rubiintonoo kisimkuyitu yooto. Kukas ankoosyechaa ānkōōyēnchi kule ākoo man kaakung'eetee :Yēēsu meet. ⁹ (Ākoy yooto kitoombo kōōnkēt :bichoo kiy ām yoo kimwooyē :siruutēk kule makung'eetee :Yēēsu meet.) ††10 Yu kāākuyityo, kooyeey :rubiichoo kaa.

¹¹ Nteenee kikiikooyeey :Maaryaa ākoy kochong' ānkimii kēēyoo saang' kuriirē ānkuyimē kōōkōōytooy kochong'. ¹² Nto bēērē kulē, kukāsyi malayikaanik āyēēng' kochong' chēē kikiilaach sirook chēē kileelach kule mang'. Kikiibuurēē :ake mētēw ām yoo kimii :muustaab Yēēsu kōōbuurēē :nyiin ake kāābkēēlyē.

¹³ Yooto, kuteebee :malayikaanichaa cheebyoosyaanaa

††† 19:38 Yoowa. 9:22 †† 19:39 Yoowa. 3:1 †† 19:40 Yoowa. 11:44 ††† 20:2 Yoowa. 13:23 ††† 20:7 Yoowa. 19:40; 11:44 ††† 20:9 Luuka 24:46; Yoowa. 2:22; 1Kōōr. 15:4

kule, "Iriirchinē nee ōō, cheebyoos?" Kulē, "Kaakubeeta :biiko alake Mokoryoontēenyuu āmāānkētē wōlēē kābokōōkoochi!" ¹⁴ Nto bēre kuweech keey, kukas Yēesu nyēē kēēyooonyēē yooto, nteenee kimēēnkētē kule ki inee :nyooto. ¹⁵ Kuteebē :Yēesu kule, "Iriirchinē nee ōō, cheebyoos? Ānku ng'oo :nyēē imiitē ichēēng'ē?" Kibērē :cheebyoosyaanaa tōōs ki :chiitaab mbareet :nyooto. Yooto, kumwoochi kule, "Boontēēt, yoo ākoo inyiing' nyēē 'kēēnēmu, imwoowu wōlēē kāwēēkoochi siwāāyib." ¹⁶ Kulēēnchi :Yēesu, "Maaryaa." Kiirōōtoot :cheebyoosyaanaa Yēesu ānkumwooy ām kuutiitaab Yuutayeeek kule, "Rābōōni!" (Kerkeey :yooto ākoo yoo /kakeemwa kule 'Kāānēētiintēēt'.) ¹⁷ Kimwoochi :Yēesu cheebyoosyaanaa kule, "Keekas ii, chēē, -mēēyēētyoo keey, kuuyu tāku toombo āwē Kaab Baaba. Kiyēē +meeyey ku iwē wōlēē mii :rubiikyuu ānkiimwoochi kule, āmiitē āyēēyē wōlēē mii :Baaba nyoo Kwaan nkicheek. Yēyiintēenyuu ānku Yēyiintēēng'waa nkicheek." ¹⁸ Kuwo :Maaryaa kuu yoo /kākēēmwoochinē ānkumwoochi rubiik kule, "Kaakas :anii Mokoryoontēēt!" Yooto kumwoochi icheek kiy ake tukul nyoo kāmwoochinē inee :Mokoryoontēēt.

Kiiboorchii keey :Yēesu rubiikyii nyēbo taay

¹⁹ Nto bēsyoonooto kosolēny, kōōruruuch keey :rubiikaab Yēesu ankukerta keey kō, kuuyu kitākun-yōkōōrēch kāāntōōyikaab Yuutayeeek. Kutookunēē :Yēesu areet akeenke yooto kimii :icheek ānkulēēnchi, "Ōbuurtē kaalyeet." ²⁰ Nto yityo, kōōboorchii bichoo āwunnyēk wōloo kichutē :musumaariit ākoo mooyēēt komos wōloo /kikēēbusuyē. King'ērēkiis :rubiik miisin yu kēēnkēt kule ākoo ki Yēesu. ²¹ Yooto kumwoochi subak kule, "Ōbuurtē kaalyeet. Kuu yoo kiiyookwoo :Baaba, āyooktook :nkanii." ²² Kōōbuusyi rubiichoo muuyēēt kumwoochi kule, "Ōnyōōru Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ²³ Yoo kōōnyōōchi biiko kaat ām ng'ōōki nyēē kiikuyey, kunyōōchinē :Yēyiin bichoo kaat, nto yoo kāmōōnyōōchi kaat, -/mākēēnyōōchinē kaat." ²⁴

Kiiboorchii keey :Yēesu Toomaas

(Māārkō 16:14; Luuka 24:36-49)

²⁴ Kunyōōru :Yēesu rubiik chuut alak, kimāmii :Toomaas, (nyēē /kikēēkuurē ām kaayneet ake kule Kibsārāmiin). ²⁵ Yu kāwokuchō :Toomaas, kumwoochi :rubiik chuut kule, "Kaakeekas :acheek Mokoryoontēēt." Nteenee kimwoochi icheek kule, "Ākoy akas yoo /kikiilōōtunēē musumaariinechaa nto āchāmē. Nto subak, ākoy ātiinyēē āwut yoo bo mooyēēnyii komos saacham."

²⁶ Yu kakeeyta :bēsyōōsyēk sisiitu, kōōruruukyi keey :rubiichoo kōyoo kikaayi kuboonto keey Toomaas. Ānkoo kikērootiin :kurkootik /kibokiiyiinēē kāākōōyooonyēē :Yēesu yooto. Kimwoochi kule, "Ōbuurtē kaalyeet." ²⁷ Nto mii yoo kuwēēkyi keey Toomaas ānkum-

† 20:14 Luuka 24:16; Yoowa. 21:4 †† 20:17 Ibu. 2:11 ‡ 20:19 Yoowa. 9:22; 14:27 †† 20:20 Yoowa. 15:11 ‡‡ 20:21 Yoowa. 17:18 ††† 20:22 Yoowa. 14:16 ††† 20:23 Mat. 16:19 § 20:24 Yoowa. 11:16; 14:5; 20:26-28; 21:2

woochi kule, "Toomaas, chēētiinyēē moorineeng'uung' āwunnyēk ānkiitiinyēē mooyēēnyuu komos āwung'uung'. -Mātēēwiiywiyy nteenee iyēnchi." ²⁸ Kumwoochi :Toomaas kule, "Lēyyē, inyiing' :Mokoryoontēenyuu ānku inyiing' :Yēyiintēenyuu." ²⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, "So, Toomaas, ākoy ikasaa siikaaseena keey? Ibēruurootiin kule nee sōō :biich choo ikoosēēnoo keey ānkoo manaakasa!" ³⁰

Yibu :kāāyēnchinooyēēt soboon

³⁰ Kiyey :Yēesu ng'al alak chēē chaang' chēbo kwōng'uut kuboonto keey rubiikyii. Māsirootiin :ng'aleechaata ām kitaabuuni. ³¹ Nteenee /kikesir ng'aleechu, soochamte kule *Kāārōokiintēēt :Yēesu anku Lakwataab Yēyiin, nyēē yoo kookaasee keey, +mōōnyōōru soboontaab kibchuulyo. ³²

Tēkiisyēētaab burburiinēk nyēbo āyēēng' nyēbo kwōng'uut

21 Nto mii yoo, kōōboorchii keey :Yēesu subak rubiikyii alak chēē kimii yoo bo Tōōliilēētaab Tibeerya. ³² Rubiichoo ku: Simōōni nyoo /kikēēkuurē Bētērō, Toomaas Kibsārāmiin, Nāātānyēēl nyoo bo Kaana ām Kalilaaya, wērikaab Sebetaayo āk rubiik alak āyēēng'. ³³ Kumwoochi :Bētērō chuut kule, "Murēchu, +mawaatechaate :anii burburiinēk." Kulē :chuut, "Keebeete keey tukul." Yooto kulaany :bichoo mwēēnkēēt ānkubokutēkiis. Nteenee manaanam kiy kwēēmowuunooto.

⁴ Nto yu mākumwook :asiista, kimii :Yēesu kēēyooonyēē sakaramteet, nteenee kimēēnkētē :rubiik kule ki inee :nyooto. ⁵ Yooto kukuurchi :Yēesu bichoo kule, "Wērikēy, manoonam burburyoo?" Kuwāl :chuut kule, "Wooneet!" ⁶ Kumwoochi :Yēesu kule, "Ōwiirchi nēētiit kusyeb āwutaab taay nyēbo mwēēnkēēt. +Moonamee yooto burburiinēk." Yooto kuwiirchi :bichoo nēētiit tōōliil. Nto bēre kōōchuut, kimēētākōōmuuchē kuuyu kikiikunam burburiinēk chēē chaang' miisin. ⁷ Yooto, kumwoochi :rubiintonoo kichāmē :Yēesu Bētērō kule, "Mokoryoontēēt :nyooto!" Kusirinyē :Bētērō sireenyii bakeenke ankumootee keey kābuutiit ānkōōroonchinē tōōliil sukuriiboot nēētiit. Kimā lōō :yooto ām sakaramteet nteenee kimāchē kuyitē miitaanik bokol akeenke. ⁸ /Kikiirētoot mwēēnkēēt ākoy sakaramteet kōōchuutootē nēētiit nyēē kikinyiy :burburiinēk. ⁹ Yu kāng'ēētyēē :bichoo tōōliil, kukas āng'ōong'tiit nyēē king'āsyānē. Kimii :mukaatiinek yooto ākoo burburyoontēēt nyēē kiwaatanaat. ¹⁰ Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, "Ōyibu baa, burburiinēchoo alak choo kātōōnāmē." ¹¹ Kōōchuutoon :Bētērō nēētiinoo kikiikunyyiy :burburiinēk chēē wōōyēch ākoy sakaramteet. Kiyitē :burburiinēchoo bokol akeenke āk konom āk

§† 20:29 1Bēt. 1:8 §†† 20:30 Yoowa. 2:11; 1:14 §‡ 20:31 Yoowa. 1:34; 3:15; 1Yoowa. 5:13 §†† /Kikēēkuurē subak Tōōliilēētaab Tibeerya kule Tōōliilēētaab Kalilaaya. §† 21:2 Māārkō 1:19-20; Yoowa. 1:41-42; 20:24; 1:45-46 §‡ 21:4 Luuka 24:16; Yoowa. 20:14 §†† 21:6 Luuka 5:4-7 §§† Imuuchāktōōs kōōbooru :yuutēyū kule kimā chaang' bēēko. §§§ 21:7-8 Mat. 14:29; Yoowa. 13:23

sōmōk. Ānkoo ki chaang' :burburiinēchoo nyēē tyaa, mānāāng'ēti nēētiit. ¹² Kumwoochi :Yēēsu rubiichoo kule, "Boochur kuut." Kisēw :rubiik kule ki Mokoryoon-tēēt. Kinyōkōriitu kuteebee kule inee ku ng'oo. ¹³ Yu kāākōōbuur, kōōnēm :Yēēsu mukaatiinek āk burburyoontoonoo ānkubchēchinoot rubiichooto. †

¹⁴ Nyēbo sōmōk :nyiiitēnyi kōōboorchinē keey :Yēēsu rubiikyii kuchakee yoo king'ēētēē meet.

Kikuur :Yēēsu Bētērō subak kurub inee

¹⁵ Yu kāākwoomiis, kuwēēto :Yēēsu Bētērō komos †† ankuteebee kule, "Simōōni araab Yoowaana, ichāmoo :inyiing' man kusiir wōlēē chāntoo :chuu?" Kuwālchi :Simōōni Yēēsu kule, "Inkēt :inyiing' oō, Mokoryoon-tēēt kule āchāmiing' :anii." Kumwoochi :Yēēsu kule, "Ikēēmē kuuchiikyuu." ¹⁶ Kumwoochi :Yēēsu Bētērō nyēbo āyēēng' kule, "Simōōni araab Yoowaana, ichāmoo :inyiing' man?" Kuwālchi :Bētērō kule, "Inkēt :inyiing' oō, Mokoryoon-tēēt kule āchāmiing' :anii." Kumwoochi :Yēēsu kule, "Iriib kēēchiirēkyuu." ¹⁷ Kumwoochi :Yēēsu subak Bētērō nyēbo sōmōk kule, "Simōōni araab Yoowaana, ichāmoo :inyiing'?" Yooto kung'woonchi :Bētērō kuuyu kateeb :Yēēsu areet sōmōk kule, "Ichāmoo :inyiing'?" Kiwālchi :Bētērō Yēēsu kule, "Mokoryoon-tēēt, nto yu inkētē :inyiing' kiy ake tukul. Inkētē kule āchāmiing' :anii." Kuwālchi :Yēēsu kule, "I-ake kēēchiirēkyuu. ¹⁸ !Kāāmwoowuung', yoo kiimining', 'kiisirinyē sireeng'uung' ankiimoot keey ānkiiwē wōlēē 'keecham. Nteenee yoo 'keeyoosiitu, +/mākēēkērchiing' koong' itōrōōr āwunnyēk, kusir-

† 21:13 Māārō 6:41; 8:6; Yoowa. 6:11 †† I-ārōōru :kērēywoontēētaab tibēm yuutēyu nyēē karaam. ‡ 21:17 Mat. 26:33-35; Yoowa. 13:37-38; Yēyuut. 20:28; 1Bēt. 5:2

ing'uung' :chiito ake sireeng'uung' ānkumōōtuung', nto yityo kuyibing' wōlēē -mēēmāchē." ¹⁹ Kimwooy :Yēēsu kuu nyooto kōōbooru meet nyēē kimākunyōōr :Bētērō sukōōtōrōōrākoy :Yēyiin. Nto mii yoo, kumwoochi :Yēēsu Bētērō kule, "Irubwaa." ‡

Yēēsu ākoo rubiintēēt nyiin ake

²⁰ Nto bēērē kulē :Bētērō, kumii :rubiintonoo kichāmē :Yēēsu kuwēētii wōlēē miitē :icheek. Rubiintonoo nyoo kitiing'tooy keey Yēēsu ām bēsyoonoo /kikyoomiisyē sukutēēbēē Yēēsu kule, "Mokoryoon-tēēt, ng'oo :nyēē makuchaamtiing'?" ²¹ Yooto kuteebee :Bētērō Yēēsu kule, "Mokoryoon-tēēt, nto murooni?" ²² Kuwālchi :Yēēsu kule, "Yēētyēēchiing' nee nto kāālē :anii kuminy :murooniitēnyi ākoy bēsyēēt nyēē āchōōnēē :anii? Irubwaa :inyiing' kityō." ²³ Lētunoo kuyityi :ng'aleek wōlēē kimii :biikaab Kiriistō, kule ng'aleechaa kimwooyē :Yēēsu kiibooru kule mēēbērē makume :rubiintonoo kichāmē :Yēēsu. Nteenee mēēbērē kikumwooy :Yēēsu kule māmēē :chiichoo. Kimwooy buch kule, "Yēētyēēchiing' nee nto kāālē :anii kuminy :murooniitēnyi ākoy bēsyēēt nyēē āchōōnēē :anii?"

Ng'ālyoo nyēē /kikēētāsyi

²⁴ Rubiintoniitēnyi nyoo kimwoowu ng'aleechu, ānku inee :nyi kisirē ng'aleechu. Kiinkētē :acheek kule bo man :kiyēē kimwooy. ²⁵ Lēyyē, chaang' :ng'aleek miisin chēē kiyey :Yēēsu. Nto /kikikeesir ng'aleechaa tukul, nto kiinyiitē :kitaabuun kōōr kumukuul! ⁵

†† 21:18 2Bēt. 1:14 ‡† 21:19 Yoowa. 13:36 ‡†† 21:20 Yoowa. 13:23 ‡†† 21:24 Yoowa. 19:35 § 21:25 Yoowa. 20:30

Yēyuutēk

Taayta

: Kisirē :Luuka kitaabuuni kōōrōōbērēē kitaabuunyii nyoo kibo taay. Mātookunoot kule /kikēēsirēē ānō, nteenee /kikēēsirchinē chii nyēē kitookunoot, nyooto ku boontēēt Tēyōfiilō, kuu kitaabuunyii nyoo kibo taay. Isōōtē :biko alake kule /kikēēsirē kēnyiitaab 63 KK kubērē :alake kukāākubēk :kēnyiitaab 70 KK.

: Inoomēē :kitaabuuni yoo king'ētyinē :nyoo bo lōkōōywēk chēē kāroomēch yoo /kikēēyibē Yēesu kuwo kibkōōnkōy. Nto yityo, kwoorōōr wōlēē kiibuurto :rubiik Yēerusālēēm kukānyē kuyityiin :kiyoo kikuurtoochinē :Yēesu icheek. Nto yēē ki bēsyēētaab Bēētēkōōst ku bēsyōōsyēk taman kung'eetee /kākēēyib Yēesu kuwo kibkōōnkōy, kuchōōnchi icheek :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ānkōōnyiiyti kāāmuukēywēēk. Kung'eetee yooto kuwo taay, kiitichakay :lukēētaab biikaab Kiriistō areet akeenke kung'eetee Yēerusālēēm, Samaaryaa ākoy komoswookik tukul chēbo kōōrēēt (kur. 1:8).

Ikwēnyē :komosta nyoo bo taay nyēbo kitaabuuni soboontaab Bētērō āk kaniseetaab Yēerusālēēm. Kung'eetee kurkeetaab sokool kutas taay, kōōrābchinē soboontaab Bāwulō āk ruutooywēkyii sōmōk ām chooto ki ang'wan choo kiwēēsytōotēē kōōrēētaab Rooma kumukuul āk yoo /kibokiiyoong'tēē kōōk ām kiriinkēētaab Rooma.

: I-ārōōru :kitaabuuni bo Yēyuutēk wōlēē kiikomkoomunto keey :biikaab Kiriistō āk wōlēē kiwuunto :wōlēē kinērēē, wōlēē kiitikka keey āk kiyēē kiyey :kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō kumukuul āk wōlēē mii :chii ake tukul nyoo kiikōōyēnchi Kiriistō.

Ārōōrunēēt

1 Boontēēt Tēyōfiilō, ām kitaabuunyu nyoo kibo taay, kyaasir ng'aleek tukul chēē rubtooy keey ākoo kiyēē kitoow :Yēesu kuyey ankooneet ^{†2} ākoy bēsyēēt nyoo /kikēēyibēē kuwo kibkōōnkōy. Kiirwookyinē *lēbkēēyikyii choo kikiikukwey ām kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin, yooto kumānāāwēētii kibkōōnkōy. ^{††3} Yu kāwokung'eetee meet, chokōōboorchii keey lēbkēēyikyii ānkōōbuur ām bēsyōōsyēk artam. Kiiboorchii tukuuk chēē chaang' chēē sukuyey lēbkēēyichoo kuchamta kule kisoboot :inee. King'alaalee tukuuk chēē rubtooy keey ākoo bāytooyiisyēētaab Kaab Yēyiin. [‡]

Chōōnēētaab Tāmirmiryēēt āk bāytooyiisyēētaab Yēyiin

⁴ Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēesu kwoomē lōkōōy ākoo lēbkēēyichoo, kōōkālōonchi icheek kule, "-Moong'eetee Yēerusālēēm, nteenee okany ākoy /kēērōōbwook Tāmirmiryēētaab Yēyiin kuu yoo kikiikukurto :Baaba. Kikyāā-āmwook ng'ālyoontoonoo. ^{††5} Kiibātisāniisyēē :Yoowaana bēēko, nteenee ām bēsyōōsyēk chēē ng'ērī +/makeebatisaneenaak akweek Tāmirmiryēētaab Yēyiin." ^{††6} Kuboonto keey :Yēesu lēbkēēyichoo, kuteebee :lēbkēēyik kule, "Mokoryoontēēt, ara imiitē sōō, ra wēētyooktēēch acheek biikaab *Isrāyēēl ankiibayteech?" ^{†††7} Kukētyi :Yēesu kule, "Yēyiin nkit :nyēē bāwu ng'aleechaa. Māmākyook

† 1:1 Luuka 1:1-4 †† 1:2 Luuka 24:44-51 ‡ 1:3 Luuka 24:13-52 †† 1:4 Yoowa. 14:16; Luuka 24:49; Yēyuut. 2:4, 33; 11:16;

ōnkēt kule mākuyēk āyu. ^{†††8} Nteenee, +mōōnyōōru kāāmuukēywēēk yoo kākōōnchook :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. +Mōōmwoowu ng'aleek chēē rubtooy keey āk anii ām Yēerusālēēm, Yuuteeya, Samaaryaa ākoy komoswookik tukul chēbo kōōrēēt." [§]

/Kikēēyib Yēesu kuwo kibkōōnkōy

⁹ Yu keewaany :Yēesu kumwooy ng'aleechu, /kēēyib kuwo kibkōōnkōy kukāsē :lēbkēēyik. Kiker :boolteet Yēesu kōōtōōchootē kut wokoong'irta. ^{§††10} Kimii :lēbkēēyichoo kōōnyālē barak kubērē nto kas Yēesu, nto bērē kuweech keey kukas biiko alak āyēēng'. Kikiilaach :bichoo sirook chēē leelach ānkēēyioonyēē komos ām yoo kimii :icheek. ^{††11} Kumwoochi :bichoo lēbkēēyichoo kule, "Murēchu bo Kalilaaya, ntēē kōōyooong'iisye yu okāsē barak? Mākōōyēēw :Yēesu ām kēēlto nyēē wuu nyooto /kākēēyibēē." ^{§††}

Noomnyēēt ām saayet

¹² Nto mii yoo, kung'eetee *:lēbkēēyichoo yēē kibo Lekemeetaab *Musēytuuniinēk ankooyeey ākoy Yēerusālēēm. Kitēē :baani nyēē /kēēchāmu /keebesyet ām bēsyēētaab *Sabaato. ^{§††}

¹³ Yu kayit wōlooto, kuba koroofa wōloo kiibuurunēē. Lēbkēēyichooto ku: Bētērō, Yoowaana, Yāākōbō, An-

Kala. 3:14; Ēfēēs. 1:13 †† 1:5 Luuka 3:16 ††† 1:6 Māārkō 11:10; Luuka 24:21; Yoowa. 12:13 †††† 1:7 Māārkō 13:32 § 1:8 Luuka 24:48; Yoowa. 15:27; Yēyuut. 1:21-22; 2:32; 3:15; 4:33; 5:32; 8:14-19; 10:39-47 §† 1:9 Māārkō 16:19; Luuka 24:51; 1Bēt. 3:22 §†† 1:11 Mat. 24:30; 26:54; Luuka 21:27; Ng'oong'. 1:7 §† Kī lōōyinto :nyiiitēnyī nyēē kimāchē kuyitē kiilomiiteet akeenke. §†† 1:12 Luuka 6:13; 24:52

tereeya, Filibō, Toomaas, Baatolomaayo, Mataayo, Yāākōbō araab Alfaayo, Simōōni nyēē kāng'unoot ākoo Yuuta araab Yāākōbō. ^{†14} Kituuytōōs kibtaman ām wōlooto kusooyē :tukul ku kiito akeenke. Kiboonto keey āk chēēbyōōsōōk alak āk Maaryaa kaametiitaab Yēēsu āk mbo ng'eetaabkaamet. ^{††}

/Kikeekwey nyēē kiikeer Yuuta Iskaryoot

¹⁵ Nto mii bēsyēēt ake kung'eet :Bētērō ām kwēenuutaab rubiik bokol akeenke āk tibtem ¹⁶ ānkumwoochi kule, "Mbo ng'eetaabiya, ki ākoy kuyityiin :siruuētchu bo Yēyiin kuu yoo kimwooyē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kubununēē *Tāwuti, kurubta keey Yuuta nyoo kikweryoonu biiko bokunam Yēēsu. ^{†17} Ki Yuuta akeenke ām acheek ānkikēyēyisyoote tukul. ¹⁸ /Kikeesir ām Kittaabuutaab Tyēēnwookik kule, 'Kumuskēn :kanyii ānkuyēk kiraatyaa!' ^{††} (Boontēēt Tēyōfiilō, kinyōōr :Yuuta beesaanik ām rōkōsoo kiyēyē. /Kikyaaalee beesaanichaa mbareet. Wōlooto bo mbaraanaata :wōlēē kiryooktoochinē keey kuwēētēē mēt ānkōōtōl :mooyēēt kuruuyo :kosurēēkyii saang'. Kikas :chii ake tukul ām Yēērusālēēm ng'aleechu. Kunyoo, /kikēēkukurēē mbaraanaa 'Ākēl Taama' nyēē ibooru kule 'Mbaraab koroti'.) Kitas taay :Bētērō kumwooy kule, "/Kikeesir mbo subak kule, 'Kookeer :chiito ake bārooyintaab chiichoo.' ^{††} ^{†††21} Kunyoo, māchāktōōs /keekwey nyēē keekeer inee. Nto nyooto ku nyoo kikēēboontootē keey tukul kēēmiitē āk Mokoryoontēēt Yēēsu, ²² kutoowunēē yoo kibātisānē :Yoowaana Yēēsu ākoy yoo /kibokēyēyibē kuwo kibkōōnkōy. Mākuchutēēch :chiichoo sikiiboornootē :tukul kule kookung'eetee :Yēēsu meet." ^{†††}

²³ Yooto, /keetwech biiko āyēēng' : Yōōsēēf Barsaaba, nto kaayneenyii ake ku Yuustō. Nto nyiin ake ku Matyaa. ²⁴ Yooto /keesaay Yēyiin kule, "Mokoryoontēēt, 'inkētē inyiiing' wōlēē wuu :kāāsōōtēyēwēēkaab biiko. Kunyoo, iboorwēēch ām bichu āyēēng' kule nkōnō :nyēē !keekwey ²⁵ kuyey yiisyooni bo *lēbkkēyik nyi kibākooktooy :Yuuta sukuwēētii wōloo kiyēmāktōōs kuwo kubo rōkōsnyii." ²⁶ /Keebar *sēkēēryēēt. Yooto kunam Matyaa. Kung'eetee yooto kuwo taay, kutas keey āk lēbkkēyik chuut ki taman āk akeenke. [§]

Kichōōnchi :Tāmirmiryēēt biikaab Kiriistō

2 Yu kayit bēsyēēt nyēbo *Bēētēkōōst kōōruuukyi keey :rubiichoo tukul yēēt akeenke. ^{††2} Nyēē mā tyaa, kuchōōnēē :bōlātēēt barak nyēē kāmoooryēn wuu kibuybuy. Kiker :bōlātoonoo kōōto tukul. ³ Kiisuuchi rubiichoo tukuuk chēē wuu ālōolātēētaab maat ānkutēbootēē mētēwoy. ⁴ /Kikiinyiityi chii ake tukul ām yooto Tāmirmiryēēt ānkutoow :ake tukul kung'alaal ām kuutiit nyēē -mēēnkētē. Kibo :kāāmuukēywēēchoo Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ^{†††} ^{††}

† 1:13 Luuka 6:14-16 †† 1:14 Luuka 8:2-3 † 1:16 Tyēēn. 41:9 †† 1:18-20 Tyēēnwookik 69:25 †† 1:18-20 Tyēēnwookik 109:8 ††† 1:18-20 2Tēt. 21:15; Mat. 27:3-8 ††† 1:22 Luuka 1:2; 3:21; 24:51; Yoowa. 15:27 § 1:26 Kāālēw. 16:33; Luuka 1:9 †† 2:1 Chuy.

⁵ Kimii :YuutayeeK Yēērusālēēm chēē kiikōōnēmchi keey Yēyiin. Kikwoonootēē yēēmōōsyēk chēē tēērchiin ām kōōrēēt. ⁶ Yu kakas bōlātoonoo, kōōruruuch keey. Nto yu kakas :chii ake tukul ām icheek /kēēng'ālōolēē kuutiinyii kunam kuut. ⁷ Yooto kulē :bichoo, "Māku nkoolat oō! So, mā KalilaayeeK :bichu tukul? ⁸ Ntēē kāsē :ake tukul ām acheek kung'ālōolēē :bichu kuutiinyii! ⁹ Kēēbooyē :alake Baarti, Meetya āk Eelam. Nto alak kubo Meesobotaamnya, kōōrēētaab YuutayeeK, Kabatookya, Bōōntō ākoo Eesya. ¹⁰ Bo :alake Fruukya, Bamfulyaa, Miisir, rōōrōōkiisyēkaab Liibya chēē lēēkitēē Kurēēn nto alak kubo Rooma ¹¹ chēē YuutayeeK āk chēē /kiikeeweek kurub ātēbuutēkaab YuutayeeK. Kwoonēē :alake Kērēētē ākoo Areebya. Ng'ālōolēē :bichu kuutuweekyoo kōōbooru tukuuk chēbo kwōng'uut chēē rubtooy keey āk Yēyiin!" ¹² Kutākōōlātēē :bichoo, kuteebēē keey kule, "Ng'al nee :chu ēē?" ¹³ Nteeneē kiichaasee keey :alake kumwooyē kule, "Bōōkityootiin :chu!" ^{†††}

Kiyēē kimwoochi :Bētērō biiko

¹⁴ Nto mii yoo, kōōyoo :Bētērō taay ānkung'ālōolchi biiko choo kikiiruruukyi keey yooto. Kimii yooto :nkicheek *lēbkkēyik chuut tamanu āk akeenke. Kikurchi :Bētērō barak kule, "Āmwoowook ii, kāābkkōōnyoo āk akweek tukul choo ōminyē Yēērusālēēm, ōyēbchi yit kāroomin kiyēē āmiitē wāāmwoowook. ¹⁵ Kookas, tāku :āsiiswēk sōmōk chēbo kōōrōōn. Mābōōkityootiin :bichu kuu wōloo ōsōōtitooy :akweek. ¹⁶ Ityiyichē :yuutēyū kiyēē kikiikumwooy * :wōōrkooyootēētaab Yēyiin Chōōwēēl kule:

Mwooyē :Yēyiin kule,
¹⁷ 'Ām bēsyōōsyēkaab lētuut
 +māāng'oobchi Tāmirmiryēēnyuu biiko tukul.
 Mākung'ōōrso yooto :tibikwook āk wērikwook.
 Mākukāsē :āybēērikwook kitōōntōyēēn ām ng'oong'uutēk
 ānkumākunyōōru :booyikwook kiirwootik.
¹⁸ +Māāng'oobchi mbo Tāmirmiryēēnyuu ām bēsyōōsyēchooto

motwoorikyuu ānku murēn nto koor.
 Mākung'ālōoltoowoo ām kāāmuukēywēēkyuu.
¹⁹ +Maayey kutook tukuuk chēē -/mākyoomu ām wōliin bo barak āk wōlēēb ng'wēny.
 +/Makiitaata koroti,
 kuchō :maata ānkutuskēn :kōōrēēt.
²⁰ Mākumis :asiista ankusalakay :araawēet nto yitu :bēsyēēt nyoo wōō bo Yēyiin ānkubo kwōng'uut. ^{††}

²¹ +/Makiiraraach chii ake tukul nyoo riirchinē Yēyiin.' ^{††} ^{†††}

²² Mooyēētaab *Isrāyēēl, ōyēbchi yit ng'aleechu: Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt ku chii nyēē kiiboornēē :Yēyiin ng'al chēbo kwōng'uut kuu wōloo ōnkētitooy :akweek.

23:16 ††† 2:4 Luuka 3:16 †† 2:4 Yēyuut. 4:31; 8:17; 10:44-46; 11:15; 15:8; 19:2-6; 1Kōōr. 12:10; 14:1-39 ††† 2:13 1Kōōr. 14:23 †† 2:20 Luuka 21:10-11, 25-26 †† 2:21 Chōōwēēl 2:28-32 ††† 2:21 Yēyuut. 2:36; 9:14, 21; 22:16; Room. 10:13; Filib. 2:11

^{†23} /Kikiyokoowook chiichi sooyeyee kiyēē ōmāchē ām kēēlto nyēē kikiikusat :Yēyiin ām ng'oomnānēēnyii. Kyooong'eet :akweek āk biikaab Rooma, obakach ōkwērtoochi murtooywoontēēt. ^{††24} Nteenee kiing'eetee :Yēyiin meet kootyaakta ām nyalil ake tukul, kuuyu mēēbērē kiimuuchē :meet kukiilchi inee. ^{‡25} Kimwooy :Tāwuti ng'al chēē wuu nyēē kiing'wēlyēēlē Mokoryoontēēt kule,

'Intōōwoo :Yēyiin kibtaman.

Miitē :Yēyiin āwunyuu nyēbo taay, kunyoo, māmii :kiy nyēē makutwaaya.

²⁶ Ng'erechaat :mooyēnyuu ankaabaybay.

Mākōōbuur :bōōrnyuu kuboonto kāākēnēēt,

²⁷ kuuyu mēēbērē +mēēbākookyi bōōrnyuu *kāābkwoombiich,

nto ibakaakte kunun :chiing'uung' nyoo churtaat.

²⁸ 'Kwēēboorwoo kēēlwookik chēbo soboonto, anku +meeng'erechaa kuyitita ām taayeeng'uung'.

†

²⁹ Mbo ng'eetaabiya, okany āchuurtoowook: Kime * :Tāwuti /ankeemuy. Tākiinkētē mbo raat wōloo /kikēēmuchinē. ^{‡30} Ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :Tāwuti ānkiinkētē :inee kiyēē kikiikukuurtoochi :Yēyiin. Kiiwoolchi keey :Yēyiin kule makutool chii nyēbo mooyēnyii kuyēk bāytooyiintēēt. ^{‡†31} Kukāsē kiyēē kimii taay, king'ālōolēē ng'eeteetaab meet nyēbo *Kāārārookiintēēt. Kimwooy kule mēēbērē +/mākēēbākookyi kāābkwoombiich, nto mbo kunun :bōōrnyii. ^{‡‡}

³² Kookoong'eetee :Yēyiin Yēēsu meet ankookeekas :acheek kule man. ^{§33} /Kōōkiikoochi kōōbuurunēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin. Kōōkunyōōr Tāmirmiryēēt kuu yoo kikiikukuurto :Yēyiin, ānku kāākurōōbwēēch Tāmirmiryoonoo. Kunyi, kookas :akweek kuyēyāktōōs :tukuuchoo bēsyooniitēnyii. ^{§†}

³⁴ Mānāāwo * :Tāwuti barak, nteenee kimwooy kule, 'Kimwoochi :Yēyiin Mokoryoontēēnyuu kule: Ibuurunēē āwunyuu nyēbo taay

³⁵ ākoy yoo kaayeyiing' itēbēē buunikuuk.' ^{§††}

³⁶ Kunyoo, kukas :biikaab *Isrāyēēl tukul ng'ālyoon-tooni: Kiyey :Yēyiin Yēēsu nyiitēnyii kyōōkwērtoochi :akweek murtooywoontēēt kuyēk Mokoryoontēēnyoo ānkuyēk mbo subak Kāārārookiintēēnyoo."

³⁷ Yu kakas :bichoo ng'aleechaa kimwooyē :Bētērō, kung'woonchi miisin ām kiyēē kikiikuyeyakay. Kimwoochi :bichoo Bētērō āk *lēbkeēyik chuut alak kule, "Mbo ng'eetaabiya, ara keeyey nee?" ^{§†}

³⁸ Kukētyi :Bētērō bichoo kule, "Oweekse ām miyootyēēt /ankeebatisan chii ake tukul ām akweek ām kaayneetaab Yēēsu *Kiriistō sukung'eet /kēēnyōōwook kaat. Nto mii yoo, +/mākēērōōbwook Tāmirmiryēētaab

† 2:22 Luuka 24:19; Yoowa. 2:11 †† 2:23 Yēyuut. 4:28 ‡ 2:24 Luuka 24:5-6; Yēyuut. 4:2 †† 2:28 Tyēēnwookik 16:8-11 †† 2:29 1Bāy. 2:10; Yēyuut. 13:36 ††† 2:30 2Sām. 7:12-13, 16 ††† 2:31 Tyēēn. 16:10; Luuka 22:67 § 2:32 Yēyuut. 1:8 §† 2:33 Māārko 12:36; 14:62; 16:19; Yēyuut. 2:17-18; 5:31-32; 7:55-56; 10:45; Room. 5:5; 8:34; Ēfēēs. 1:20; Kolos. 3:1; Tiitō 3:6 §†† 2:35 Tyēēn. 110:1 §† 2:37 Luuka 3:10, 12, 14; Yēyuut. 16:30

Yēyiin. ^{§††39} Kiyooto :nyēē kōōkukuurtoowook :Yēyiin āk lōkōkwōok ākoo mbo nkicheek alak choo lōōyēch chēē mākukuur :Yēyiin." ^{§†}

⁴⁰ Ām ng'aleechuutēchu āk alak chēē chaang', kikiālōonchi :Bētērō biiko kumwoochinē kule, "Osatee keey wōlēē mii :biich chēē moosootiin. Yoo kooyey kuu nyooto, kōōsāru soboonwēkwōok." ^{§†41} /Kikeebatisan biiko choo kicham ng'aleekaab Bētērō. Kitāsyi keey bēsyoonoto :biiko alake chēē kiyitē kisyēērōōk sōmōk. ^{§§†}

Wōlēē kiibuurtooy :biikaab Kiriistō chēbo taay

⁴² Kiinēmu keey :bichoo /kikēēbātisanē kuriib kāānēētiisyēētaab *lēbkeēyik. Kiibuurchiintōōs ānkuyēētyēēchinē keey. Kyoomchiintōōs āmiik ānku-sooyē :tukul Yēyiin. ⁴³ Kiyey :lēbkeēyik ng'aleek chēē chaang' chēē /kiilātē, ng'ālyoo nyēē kiyyey icheek :biiko tukul. ⁴⁴ Kiibuurē :biikaab Kiriistō tukul yēēt akeenke ānkuyēētyēēchinē keey ām keel ake tukul. ⁴⁵ Kyooltooy tukuukwaa ānkuyēētyēēchinēē chii ake tukul nyoo kābotyi :kiy. ^{§§46} Kibēētii :bichoo kwaak bokutuuytōōs yēbo biwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kyoomchiintōōs ām bāybooyyēēt āmiik ām kooriikwaa. ^{§§47} Kiikoostoo Yēyiin ānkung'ērēkyinē icheek :biikaab kiriinkoonoo. Kitāsu :Mokoryoontēēt biiko alak chēē kimii /kiirāroochē ām bēsyō ake tukul.

Kiisoob :Bētērō chii nyēē kichunkutoot

3 Nto mii bēsyēēt ake, kuwo :Bētērō ākoo Yoowaana *Kōōtaab Yēyiin yēē ki āsiiswēkaab saayeeet. Kubēētii, kimii :asiista sokool bēēt. ¹⁸² Yu makuyit, kukas /kiimutu chiito ake nyēē kichunkutootiin :kērēēnkōōk kung'eetee /kākēēsich, kuwo yēbo oreet nyēē /kikēēkuurē kule 'Oreet nyēē karaaran'. /Kikiikoochinē chiichoo yooto bo oreet kwaak suku-soomē kōōkoochi kiy :biiko choo iwutē biwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. ¹⁹³ Yu kakas :chiichoo kichunkutoot kule kikiikuriik :Bētērō āk Yoowaana kōōwut biyy, kusoosoom beesaanik. ⁴ Kōōrōōtoot :Bētērō āk Yoowaana chiichoo nto yityo kumwoochi :Bētērō kule, "Ikaseech!" ⁵ Koonyal :chiichoo icheek kukānyē kule /kēēmētyi kiy. ⁶ Kumwoochi :Bētērō chiichooto kule, "-Māāboontē beesyaa nteenee mii :kiyēē āboontē ānku +māākōōning' nyooto. Āmwoowuung' ām kaayneetaab Yēēsu *Kiriistō nyēbo Nāāsārēēt, kule ing'eet ānkiiwēesyēt!" ²⁰⁷ Kunam :Bētērō āwutaab chiichoo nyēbo taay ānkuyēētyēēchi kōōyyo. Kunyōōr :kērēēnkōōkaab chiichoo nkuruuk areet akeenke. ⁸ Kōōyyo ānkuwēesyētoot! Kuwēēto keey :chiichooto mbo Bētērō kōōroonchinootē :inee barak kōōkoostoo Yēyiin ākoy biyy. ²¹⁹ Yu kakas :biiko kuwēesyētootē :chiichoo ānkōōkoostootē Yēyiin, ¹⁰ kōōnkēt kule ki nyoo kiibu-

§†† 2:38 Mat. 28:19; Luuka 3:3; Yēyuut. 3:19 §† 2:39 Isa. 44:3; Yēyuut. 10:45; Ēfēēs. 2:17 §† 2:40 Kiruu. 32:5; Yēyuut. 2:21 §§† 2:41 Yēyuut. 2:47; 4:4; 5:14; 6:7; 11:21, 24; 12:24; 14:1; 16:5; 21:20 §§† 2:45 Luuka 12:33 §§§ 2:46 Luuka 24:53 18 3:1 Luuka 22:8; Yēyuut. 4:1-23; 8:14; 10:3, 30 19 3:2 Yēyuut. 14:8 20 3:6 Yēyuut. 3:16; 4:7, 10; 8:12; 16:18; 19:13 21 3:8 Yoowa. 5:9; Yēyuut. 14:10

urē oraanaa komos. Kiilat :bichoo ankunam kuut :kiyēē kiyeyakay ām wōlēē mii :chiichoo.

Kiirwooky: :Bētērō biiko

¹¹ Kumii :chiichoo kāyēētyi keey wōlēē kimii :Bētērō ākoo Yoowaana ām yēē /kikēēkuurēē Kēēltaab Sōlōmōon nyēē kitinyē wuurwēēt. Koolat :biiko anku-labat ākoy yooto. ^{†12} Yu kakas :Bētērō kuu nyooto, kumwoochi biiko kule, "Biikaab *Isrāyēē! Ām nee yu soolat ām kiyēē kayeyakay? Ōbērē akweek kakeeyey chiichi kuwēēsyēt ām kāamuukēywēēkyoo nto kule kuyū kēēchurtootiin? ¹³ Acha! Yēyiintēētaab *Abraam, Isaka āk Yāākōbō, Yēyiintēētaab mbo kuuko :nyēē kayey ng'aleechaa. Kāākōōtōrōōr :Yēyiin motwooriintēēnyii Yēēsu nyoo kyōōtāyē :akweek ām taayeetaab *Bilaato ānkōōrēkēērtē /bokeebakach, ānkoo kikiikumach kule kootyaakta. ^{††14} Kyootay chii nyēē kichōōnēē wōlēē mii :Yēyiin nyēē churtaat ankoomach kule /kiityoooktoowook chii nyēē sikoran. ^{†15} Kyoobakach chii nyēē kichokuyaat kēēltaab soboonto, nteenee king'eetee :Yēyiin meet. Kikeekas :acheek kuyēyāktōōs :kiyi. ^{††}

¹⁶ Kānyōōr :chiichi ōnkētē :akweek nkuruuk kuwēēsyēt kubo kaakaaseet. Kāsob :inee ām kāamuukēywēēkaab Yēēsu. ^{††}

¹⁷ Kunyoo ii, biikyoo, ōyēyē :akweek ng'aleechu, kimōōnkētē ānkimēēnkētē :nkicheek kāāntōōyikwook. ^{†††18} Nteenee kēēliitēnyii :nyēē kaakuyey :Yēyiin sukuyityiin kuu yoo kimwoowu kubununēē wōlēē mii *:wōōrkooyikaab Yēyiin. Kimwooy :Yēyiin kule makunyalil *:Kāārārookiintēēt. ^{†††19} Kunyi, oweeksee choowookātēēt ānkōōyisyi keey Yēyiin /sikēēmētoowook ng'ōōkiswookikwook. ^{§20} Oyey kuu nyooto, sukung'eet ōnyōōru tāloosyēēt kuchōōnēē wōlēē mii :Yēyiin ānkumākōōyook subak Yēēsu nyoo kisimkutool kuyēk Kāārārookiintēēng'woong'. ²¹ Yēmāktōōs kung'ētunēē :Yēēsu kibkōōnkōy ākoy kut kuyit :bēsyēēt nyēē kētyinēē :Yēyiin kiy ake tukul kukaramiit kuu yoo kibo toowunēēt. Kikiikumwooy :Yēyiin ng'aleechu kubununēē wōōrkooyikyii choo kibo kēny. ^{††22} Kimwooyē *:Muusa kule, 'Mākukōōnook :Yēyiintēēng'woong' wōōrkooyoontēēt ake kuchōōnēē wōlēē mii :biikwook nyēē wuu anii. Māchāktōōs ōkāsyi kiy ake tukul nyēē mwoowook. ²³ Chii ake tukul nyēē kāmākāsyi, mākung'ētītēē wōlēē mii :biikaab Yēyiin. ^{†††}

²⁴ Kubooyiit man, kiikung'ooraan *:wōōrkooyikaab Yēyiin tukul bēsyōōsyēchu, kung'eetee Sāmweēl ākoy alak choo kibo lētuunoo. ²⁵ Mii kuyityiintōōs ām wōlēē ōmiitē :ng'aleekaab wōōrkooyichoo āk kiyoo kikuurotoochinē :Yēyiin mbo kuukoong'. Kimwoochi Abraam kule, 'Mākunyōōr :biikaab kōōrōōsyēk tukul kāābēru-

† 3:11 Yoowa. 10:23; Yēyuut. 5:12 †† 3:13 Chuy. 3:15; Luuka 23:1-5, 13-25; Yoowa. 17:1; Yēyuut. 7:32 † 3:14 Isa. 53:11; Mat. 27:19; Luuka 1:35; 23:47; Yēyuut. 7:52; 22:14; 1Bēt. 3:18; 1Yoowa. 2:1 †† 3:15 Yēyuut. 1:8 †† 3:16 Luuka 7:50 ††† 3:17 Luuka 23:34; 1Tēm. 1:13 ††† 3:18 Isa. 53:7-8; Tyēēn. 2:1-2; Tyēēn. 22:1; Luuka 22:67; 24:44 § 3:19 Yēyuut. 2:38 §† 3:21 1Kōōr. 15:25 §†† 3:23 Kiruutēk 18:15, 18-19 §† 3:23 Yēyuut. 7:37; 13:32

urēētaab Yēyiin kubununēē chii nyēē mākuchoōnēē mooyēēng'uung'. ^{†††26} Yoo kikōōnu :Yēyiin motwooriintēēnyii Yēēsu, kiyook kurook simkuchō wōlēē ōmiitē :akweek chokōōbēruurook, kuwēēchēē ake tukul ām akweek wōlēē mii :miyootyēēng'woong'."

Kumii :Bētērō āk Yoowaana taayeetaab kōōkwēētaab Yuutayeeek

⁴ Kutākumii :Bētērō āk Yoowaana tākung'ālōolchinē biiko, kukwoonchi :mbo kibkōōrōs āk nyēē kiyiyoonyinē riibiikaab *Kōōtaab Yēyiin āk *Satukaayeeek. ² Manaakas :bichu nyēē karaam, yu kimii *:lēbkēēyik kōōnēētiisyē ānkwoomchinē biiko kule imuuchē :chii kung'eetee meet kubununēē Yēēsu. [†] ^{††3} Kinam :bichoo Bētērō āk Yoowaana, nteenee kuuyu kikiikwiimēn :kōōrēēt, /keekerta kō ākoy kuyyeech. ⁴ Ānkoo kuwuu nyooto, kichamta :biiko chēē chaang' Yēēsu choo kikas ng'aleechaa kyoomu :mbo Bētērō. Kitas taay :biiko chēē kikiikōōyēnchi ng'ālyoontēētaab Yēyiin kubās keey kut kimāchē kuriichē kisyēērōōk muut. ^{†††}

⁵ Yu kāyēēkunēē, kutuuyo :kāāntōōyik, booyik āk kāānēētikaab kiruutēk Yēērusālēēm. ⁶ Kāāntōōyichoo ku: *Anaas nyoo ki kibkōōrōs nyēē wōō, *Kayaafa, Yoowaana, Alekisaanta āk biiko alak chēē kibo kōōtaab mbo kibkōōrōs chēē wōōyēch. ⁷ /Kikēēkweryoot Bētērō āk Yoowaana kōōkwoonoo. Yooto, kutoow :kāāntōōyichoo kuteebēē mbo Bētērō kule, "Kākōōnook :ng'oo kāāmuukēywēēk oyey ng'aleechu?" ^{†††8} Kumwoochi :Bētērō ām kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule, "Kāāntōōyik āk booyikaab yēēmēēt, ^{†††9} yēē ākoo /kēēmiitē bēsyooni /kēētēēbēēnēēch ng'al chēē rubtooy keey ākoo ng'ālyoo nyēē karaam nyēē /kōōkēēyēchi chiichi kōchunkutoot ākoo wōlēē /kōkiisoobto, ¹⁰ kumāchāktōōs kōōnkētē :biikaab *Isrāyēēl tukul kule kōsob :chiichi ām kāāmuukēywēēkaab *Kāārārookiintēēt Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt. Inee :nyoo kyōōkwērtōochinē murtooywoontēēt, nteenee koong'eetee :Yēyiin meet. ¹⁸¹¹ Yēēsu :nyiiitēnyii ku rwaanteet nyoo kyōōtāyē oteekte, :nyēē tiyēywoontēētaab kōōto. ¹⁹¹² Māmii :kēēlto ake nyēbo kaararaacheet :nyēē kiikōōkoochi :Yēyiin biiko nteenee Yēēsu nkit. ²⁰

¹³ Kiilat :kōōkwoonoo bo Yuutayeeek ām kāng'unātēēt nyēē kiboonto :Bētērō āk Yoowaana ānkoo kut ki biich chēē kimāsumānootiin. Nteenee kisēw kule ki rubiikaab Yēēsu :icheek. ²¹⁴ Nto kuuyu kitākubooontōōtē keey :chiichoo /kikiisoobē mbo Bētērō, kiboty: wōlēē kikwiilta icheek. ¹⁵ Kunyoo, kumwoochi :bichoo mbo Bētērō kule, "Obe saang". Nto mii yoo, kōōrwooch. ²²¹⁶ Kiteebēē keey :bichooto kule, "+Makeeyeyee nee bichu ēē? Ntēē kāākōōnkētē :chii ake tukul ām

§†† 3:25 Toowu. 22:18; 26:4 §† 4:2 Luuka 20:27 §† 4:2 Yēyuut. 2:24; 3:15, 26; 4:33; 13:30-31; 17:18; 23:6-9; 26:8, 23 §†† 4:4 Luuka 9:14; Yēyuut. 2:41 §†† 4:7 Luuka 20:2 §†† 4:8 Luuka 1:67; Yēyuut. 4:31; 13:9 18 4:10 Yēyuut. 3:6 19 4:11 Tyēēn. 118:22; Luuka 20:17; 1Bēt. 2:4-7 20 4:12 Mat. 1:21; Yoowa. 14:6; 1Kōōr. 3:11; 1Tēm. 2:5 21 4:13 Luuka 21:15 22 4:15 Yēyuut. 5:34-35

Yēerusālēem kule kaakuyey :bichu ng'ālyoontooni -/mākyoomu. Kunyi, māmii :wōlēē kēētuoookoo.
¹⁷ Nteenee yēē simātākutistēē :ng'ālyoontooni biiko, +makeeker koong' bichu kumātākwoomchinē biiko lōkōōywēk kuyēyiisyēē kaaynaani."

¹⁸ Yooto, /kēēkuur mbo Bētērō kooyeey kō /ānkēēmwoochi kusaan tākōōnēētiisyoot kurubta keey āk Yēesu. ¹⁹ Nteenee kimwoochi :Bētērō ākoo Yoowaana bichooto kule, "Karaam /kiyweyaak nto /kiywey Yēyiin?
²⁰ -Mākiimuuchē :acheek keesiiste kiyēē kiikeekasee koonyek āk yiitiik."

²¹ Kimāmii :kiyēē kiimuuchē :bichoo kuyeyee mbo Bētērō kuuyu kiikoostoo :biiko tukul Yēyiin kubo chichoo kiboonto kēnyiyēyēk chēē kikēēytēē artam, nyoo /kikiisoobē ām kēēloo bo kwōng'uu. Nto subak, kiimuuchē :bichooto koong'eet wōōrōōryēēt. Kunyoo, kibōlchi subak ankubakaakta kubēēchi keey.

Kisaay :biikaab Kiriistō kunyōōr nyikanateet

²³ Yu /kabokiityaakta Bētērō ākoo Yoowaana, kooyeey wōloo kimii :biikwaa ānkubokumwoochi ng'aleek chēē kimwooy :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyik.

²⁴ Yu kakas :bichoo ng'aleechaa kusaay kukuurchinē barak kule, "Mokoryoontēēt Yēyiin nyoo 'kiiyēyē barak āk ng'wēny, bēēkaab araray āk tukuuk tukul chēē mii kōōrēēt. ^{††25} King'ālōolchinē :Tāmirmiryēēng'uung' kuuko *Tāwuti, kule,

'Ām nee sukunyēkēriitu :bōrōryōōsyēk alake, ānkōōbootyiniē :Isrāyēēl āsiiswēk ng'al chēē māyitē wuy?

²⁶ Chōbē keey :bāytooyikwaa kuyey booryēēt ānkukāākōōruruuch keey :nkicheek kāāntōōyik sukubooryēē Yēyiin āk chiinyii nyoo ng'aabaat.' [†]
²⁷ Kubooyiit man, kituuyo yu bo kiriinkooni * :Ērōōtē āk Bōōntyō *Bilaato ākoo biiko choo mābo kōōrēētaab Isrāyēēl āk choo bo Isrāyēēl. Kiyēchi ruurumuut motwooriintēēng'uung' Yēesu, nyoo 'kiing'aab kuyēk Kāārārōokiintēēt. ^{††28} Kiyey kiyēē kikiisimitiil kēny ām kāāmuukēywēēkuuk kule makuyeyakay. ^{††29} Kunyi ii, Mokoryoontēēt, ikas wōlēē kāākōōmuuytēēch ānkikōōnēēch acheek motwoorikuuk nyikanateet kyaamte ng'ālyoontēēng'uung' nyēē māmii :muyāt. ³⁰ Ikōōnu kāāmuukēywēēkuuk kōōsoobiis ankiyey tukuuk chēē /kiilātē āk chēē -/mākyoomu ām kaayneetaab motwooriintēēng'uung' Yēesu nyoo itabaanaat kubo yiyēēng'uung'."

³¹ Yu keewaany :bichoo kusaay, kōōtimtiimākooy :kōyooto kāmiiitē :icheek kusooyēē /ānkiinyiityi i cheek tukul Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Yooto, kwaamtaat ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām nyikanateet nyēē māmii :muyātēēt.

Kiibuurchiintōōs :biikaab Kiriistō kuu kiy akeenke

³² Kikinoomnyo :biiko choo kikiikuchamta ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuyēk kiito akeenke. Māmii :chii nyēē ki-

itukuulchinē keey tukuuk nteenee kibchēchiintōōs āk chuut. ³³ Kiiboor * :lēbkēēyik ām kāāmuukēywēēk kule King'eetee :Mokoryoontēēt Yēesu meet. Kiibēruur :Yēyiin lēbkēēyichoo tukul ām yiisyēēng'waa.

^{††34} Kimāmii :chii ām icheek nyēē kibotyiniē :kiy, kuuyu kyooltooy :alake mbareenik nto kooriik ^{††35} /ānkubokikoochi beesaanichaa kōōyyoong'unēē āwunnyēkaab lēbkēēyik sukung'eet /kēyēyētyēēchinēē choo boonto nyalilta.

³⁶ Kimii :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Yōōsēēf nyēbo kōōtaab Laawi ānkibo kōōrēētaab Kubrō, nyēē ki-toochi :lēbkēēyik kaayneet ake kule 'Barnaaba'. (Ibooru :kaaynaani kule murēn nyēē ikiimē chuut.) ³⁷ Ki inee :akeenke ām choo kyaalta mbareenikwaa ānkōōkooyto beesaanik kōōyyoong'unēē āwunnyēkaab lēbkēēyik. [§] ^{§†}

Anannyaa āk cheebyoosyeenyii Safiira

5 King'eet :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Anannyaa āk cheebyoosyeenyii Safiira kwaalta mba-reeng'waa. ² Yu kaakwaalta, kukāsyiin āk cheebyoosyeenyii kung'aal beesaanik kereeryaa ankukonor. Nto yityo, kuyib :Anannyaa beesaanik chuut bokōōyyoong'unēē āwunnyēkaab *lēbkēēyik. ^{§††}

³ Yu kāyib, kumwoochi :Bētērō Anannyaa kule, "Ntēē siicham kutōōrchiing' :Kibrōkōsyoontēēt ng'ōōki kut neennyi 'keeberbeer Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule beesaanik tukul :chuutēchu? Ām nee sii-am chuut alak? ^{§†4} So, ki nyeeng'uung' oob :mbareet kumanee-alte? Nto subak kāmātāku cheekuuk :beesaanichu kwēē-āltēē mbareet? Kunyi, mā chii :nyēē 'keeberbeer, nteenee Yēyiin!" ⁵ Kukāsē :Anannyaa ng'aleechaa, kōōryookyiniē keey ng'wēny ānkumēē! Kimuuyo miisin :biiko tukul chēē kikas kiyēē kiyeyakay. ⁶ Yooto, kukwoonii :āybēēriik bakeenke ānkubokurātēē ankeet ānkubokumuyē.

⁷ Yu kakeeyta :āsiiswēk sōmōku, kuyitu :cheebyoosyeetaab Anannyaa āmēēbērē kiinkētē kiyēē kikiikuyeyakay. ⁸ Kuteebēē :Bētērō kule, "Cheebyoos, beesaanik tukul :chuutēchu choo kōbo mbareet?" Kulē :cheebyoosyeet, "Ēē, chooto." ⁹ Kumwoochi :Bētērō kule, "Ntēē sōōkāsyiiniē osyeem Tāmirmiryēētaab Yēyiin? 'Keekas, mii kuyitu :biiko chēē kātākumuyē boon-tēēng'uung' ānkumii bokumuyiing' nkiinyiing'."

^{§†10} Kōōryookyiniē keey bakeenke :cheebyoosyeet kērēēnkōōkaab Bētērō ānkumēē. Kuyitu :bichoo kātākumuyē Anannyaa ankukalab cheebyoosyaanaa ānkubokumuchi kochonkeet nyoo kimii :boontēēnyii.

¹¹ Kinam kuut kaniseet tukul āk mbo biiko chēē kiyityi :ng'aleechaa lētuunoo.

Kiisoob :lēbkēēyik biiko chēē chaang'

¹² Kiituuyēēchinē keey * :lēbkēēyik tukul yoo bo Kēēloo bo Sōlōmōōn sukōōnēētēē biiko lōkōōywēk kurubta keey Yēesu. Kiyēyē mbo subak ng'al chēē

† 4:16 Yoowa. 11:47 †† 4:24 Tyēēn. 146:6 ‡ 4:26 Tyēēn-wookik 2:1-2 †† 4:27 Luuka 23:6-12 ‡† 4:28 Yēyuut. 2:23

††† 4:33 Yēyuut. 1:8 ††† 4:34 Kiruu. 15:4 § 4:37 Luuka 12:33; 14:33 §† 4:37 Yēyuut. 9:27 §†† 5:2 Yēyuut. 4:35 §† 5:3 Yoowa. 13:2 §†† 5:9 1Kōōr. 10:9

chaang' chēē /kiilātē. ^{†13} Kinyōkōriitu :rubiik chuut alake kulumchi lēbkēyichoo kubo kāāntōyikaab Yuutayēek. Ānkoo kuwuu nyooto, kitākōōkoostoo :biiko lēbkēyichoo. ¹⁴ Kitas taay :murēnik āk chēēbyōōsōōk kuchamta Mokoryoontēēt miisin kusiir yoo kibo taay. ^{††15} Kiyey :ng'aleechaa /kiilātē /kiimut biiko chēē kimnyoontōōs ām tiirboosyēk āk kisyēērōōk si yoo kātiiny :kitōōntōyēētaab Bētērō, kusobtōōs. ¹⁶ Kiiruruukoonunēē keey :biiko kiriinkōōsyēk alak chēē kilēēkitēē Yēērusālēm, kōōmutu biikwaa chēē kimnyoontōōs āk chēē kiyiimē :tamirmirook chēē miyootech. /Kikiisooob bichoo tukul. ‡

/Kikēēwus lēbkēyik

¹⁷ Kimēēchi :moo *kibkōrōs nyēē wōō āk biikyii chēē ki *Satukaayēek ām kiyēē kiyeyakay. ^{††18} Yooto kunam :icheek *lēbkēyichoo ankukerta kō.

¹⁹ Nto mii kwēēmooy, kuchō *:malayikeet ānkuchokuyoot. Kimwoochi :malayikaanaa bichooto kule, ^{††20} "Obe ākoy biwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ānkubōōmwoochi biiko ng'aleek tukul kurubta keey sobooni lēēl."

²¹ Yu kayyēech, kuba :lēbkēyichoo ākoy biwuutaab Kōōtaab Yēyiin kuu wōōloo /kikēēmwooytoochinē ānkutoow kōōnēētiis.

Kikuur :kibkōrōs nyēē wōō āk biikyii *kōōkwēētaab Yuutayēek kumukuul. Yooto, kōōyookto /bokēēkwērunēē lēbkēyichoo wōōloo /kikēēkērtooy. ²² Nto bēērē kuyit :riibiikaab *Kōōtaab Yēyiin wōōlooto /kikēēkērtooy lēbkēyichoo, mānāānyōōr chii. Kōōyēēyē bakeenke ²³ ānkubokumwooyē kule, "Ntēē kābokēēnyōōru tēmēloot :kōōto ānkumii :riibiik kuriib-sē kurkat. Nto bēērē keeyaat kurkootik, mii ānō :chii kō!" ²⁴ Yu kakas :kāāyooong'iintēētaab riibiikaab Kōōtaab Yēyiin āk nkicheek mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ng'aleechaa, kunam kuut miisin kule mii kuwēētii ānō :kōōrēēt. ††

²⁵ Nto mii yoo, kuchō :chiito ake ānkuchokumwooy kule, "Kookas, miitē kōōnēētiisyēē :bichoo kwōōkērtooy kō biwuutaab Kōōtaab Yēyiin." ²⁶ Kukāsē :kāāyooong'iintonoo bo riibiik kuu nyooto, kuwēētooy biikyii ānkubokukwoontooy lēbkēyik nyēē mānāākērchi koong', kuuyu kinyōkōriitu kule imuuchē kuwiirēē :biiko rwoontōōk. †††

²⁷ Yu /kābokēēkwēryoon lēbkēyichoo, /kiimutyi kōōkwēētaab Yuutayēek ānkukōrōmchi *:kibkōrōs nyēē wōō, ²⁸ kumwoochinē kule, "Kikiikāloonwook kule -mātōōnēētiisyootēē kaaynaani bo chiichi! Nteene kookoolaambuuch :kāānēētiisyēēng'woong' Yēērusālēm kumukuul, omwooyē kule acheek :chēē kikēēbākāchē chiichi." ^{††29} Kukētyi :Bētērō āk lēbkēyik alak kule, "Māchāktōōs kiiywēyē Yēyiin kusiir yēē kātākiiywēyē biiko. ^{††30} Kiing'eetee :Yēyiintēētaab mbo kuuko Yēēsu meet nyoo kyōōbākāchē ōkwērtoochinē keet barak. ^{††31} Kōōkukwēryoot :Yēyiin kuwo kibkōōnkōy

† 5:12 Yēyuut. 2:43; 3:11 †† 5:14 Yēyuut. 2:41 ‡ 5:16 Yēyuut. 19:11-12 †† 5:17 Luuka 20:27 ††† 5:19 Yēyuut. 12:7-10 ††† 5:24 Yēyuut. 12:18-19 ††† 5:26 Luuka 20:19; 22:2 ‡ 5:28 Mat. 27:25 ‡† 5:29 Yēyuut. 4:17-19

ānkumii āwunyii nyēbo taay kubāytooyiisyē anku *Kāārārookiintēēt, sukung'eet kuwēēkiis :biikaab Is-rāyēēl /ānkēēnyōōchi kaat ām choolwookātēēng'waa. ^{††32} Kyoomtooy :acheek ng'aleechu ānkwoomtooy mbo :nkinee Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo kikiōōkoochi :Yēyiin biiko choo kāsyinē inee." ^{††}

³³ Yu kakas :kōōkwoonoo kuu nyooto, kung'woonchi miisin. Yooto, kumach kule kubakach lēbkēyichoo.

³⁴ Nteenee kimii *:Fārisooyiintēēt ake ām kōōkwoonoo nyēē /kikēēkuurēē Kāmālyēēl. Ki kāānēētiintēētaab kiruutēk nyēē kikoonyitē :biiko tukul. Kimwooy kule, "Ōkwēryootē, baa, bichu kuba saang' kisich." ^{†††}

³⁵ Nto mii yoo, kōōrwookyii kōōkwoonoo kumwoochinē kule, "Kāābkōōnyoo, māchāktōōs ōrōōtootē kiyēē ōmāchē ōyēchi bichu. ³⁶ Ām kēnyisyēk chēē ng'ēri choo kookukeeyta, kōchō :ake nyēē /kikēēkuurēē Teewuuta nyēē kiyey keey kule inee ku chiito ake nyēē wōō. Kuroob inee :biiko chēē imāchē kuyitē bokolwookik ang'wan. Nteenee /keebakach /ankiisereet biikyii tukul ankung'etee yoo :ng'aleekyii. ^{††37} Yooto subak, kookeer :Yuuta nyēbo Kalilaaya ām bēsyōōsyēkaab kāāyitiisyēēt nyēē wōō nyoo kibo biiko. Kiroob :nkinee biiko chēē chaang', nteenee /kiiwaang'ta inee /ankiisereet biikyii. ^{††38} Kunyoo, ām ng'ālyoontooni, āmwoook kule obakaakte rubiichu bo Yēēsu kubēēchi keey kuuyu yēē ākoo chōōnēē :kiyēē mwooyē :bichu wōōlēē mii :biiko, kumāyēyē kiy. ³⁹ Nto yēē ākoo chōōnēē wōōlēē miitē :Yēyiin, -mōōmuuchē kut okerekte bichu, nteenee, imuuchē bōōyininē ōmiitē ōbooryēē Yēyiin."

Kiyis :ng'aleechaa kāāsōōtēyewēēkaab bichooto. ⁴⁰ Yooto, /kēēkuur lēbkēyichoo kuba kō /ankeebas. Nto mii yoo, /kēēmwoochi bokusaanee keey kung'āloolootēē kaayneetaab Yēēsu. Yooto, /keebakaakta kubēēchi keey. ^{†††}

⁴¹ King'ēētyēē :lēbkēyichoo yooto kibo kōōkwoonooto nyēē ng'ērēkootiin, kuuyu ki ng'ālyoo :nyoo nyēbo koonyit miisin kuchamta icheek :Yēyiin kule kunyāliil ām kaayneetaab Yēēsu. ^{††42} Kitas taay :lēbkēyichoo kutēē yēē tēē :bēsyōōsyēk kōōnēētiisyēē ānkwoomtootēē lōkōōyewēk chēē kāroomēch ām biwuutaab *Kōōtaab Yēyiin āk mbo kung'eetee kōōto ake ākoy ake, kumwooyootē kule *Kāārārookiintēēt :Yēēsu nyoo kimākōōyook :Yēyiin. ^{††††}

/Kikeekwey toorētik tisab

6 Ām bēsyōōsyēchooto yu kimii kuwōōyiti :laaitaab biikaab Kiriistō, kooteeyee keey :Yuutayēek chēē king'āloolē kuutiitāab Kirikiik kule /kikēēbulbulē chēēbyōōsōōk choo ki Iburaneek /ānkēēsāsē chēēbyōōsōōkwaa chēē ki musuk ām wōōlēē /kikēēbchēwuntooy āmiik. ¹⁸² Yooto, kōōruruuch *:lēbkēyichoo ki taman āk āyēēng' bichooto tukul

††† 5:31 Luuka 2:11; Yēyuut. 2:33 ‡† 5:32 Yēyuut. 1:8 ‡†† 5:34 Yēyuut. 22:3 ‡† 5:36 Yēyuut. 21:38 ‡† 5:37 Luuka 2:2; 13:1-2 ‡†† 5:40 Mat. 10:17; Yēyuut. 4:18; 5:28 ‡†† 5:41 Luuka 6:22-23; 1Bēt. 4:13 ‡†† 5:42 Luuka 22:67; Yēyuut. 2:31; 3:18; 8:5; 9:22; 17:3; 18:5; 28; 26:23 18 6:1 Yēyuut. 2:45; 4:35

ānkumwooy kule, “Mēēbērē ng'alyoo nyēbo man, yoo kakeebakaakte kyaamte ng'alyoontēētaab Yēyiin ānkēeswēē ng'aleekaab āmit kityō. ³ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, okwey biiko tisab chēē tookunootiin kule /kikiinyiiti Tāmirmiryēētaab Yēyiin ānkung'oomēch. Mākuwuulyēē :bichooto ng'aleechuutēchu. ¹⁴ Nteenee +mākēewuulyēē :acheek saayeet āk ng'alyoontēētaab Yēyiin.”

⁵ King'ērēkyi :biiko tukul ng'aleechaa. Yooto, /keekwey Steefaan (kiikoosēē keey :inee Yēyiin miisin anku /kikiinyiiti Tāmirmiryēēt), Filibō, Burokooro, Nikanoor, Timoon, Barmeena ākoo Nikolaawo (nyēē kibo *kiriinkēētaab Antyookya nyēē kikiikuweech keey kusaay Yēyiintēētaab Yuutayeek). ⁶ Yooto, /kēēkwērchi bichoo lēbkēēyik kusoochi ānkutiinyēē āwunnyēk. ^{††}

⁷ /Kikyaamtaat ng'alyoontēētaab Yēyiin kuyēstoochi kōōrēēt. Kitas taay :laatitaab biikaab Kiriistō kuwōōyiti ām Yēērusālēm ankuchamta :mbo *kibkōrōs wōlēē wōō Yēēsu. [‡]

/Kikeenam Steefaan

⁸ Kiibēruuroot :Steefaan ānkiboonto kāāmuukēy-wēēk miisin. Kiyey :chiichoo ng'al chēbo kwōng'uut ānkōōboor tukuuk chēē /kiilātē ām wōlēē mii :biiko.

⁹ Kimii :Yuutayeek alake chēē kikuurē keey kule 'Biikaab *kōōtaab saayeet chēē /kikiityaakta' ānkibo kōōrēētaab Kurēēn āk Alekisaantrya āk mbo yēēmōōsyēkaab Kiliikya āk Eesya. Kikwiil :bichoo Steefaan. ¹⁰ Nteenee kimēēmuuchē kuyityi ng'oomnānēētaab Steefaan āk mbo Tāmirmiryēēt nyēē kikiioochinē kāāmuukēy-wēēk ām wōlēē king'ālooltooy. ^{†††1} Yooto, kumwoochi :bichoo biiko chuut alak

kumwaayaat kule kiikukas Steefaan kung'ālōolēē *Muusa āk Yēyiin nyēē miyaat. ¹² Kiiwuruur :bichooto biiko chuut kunam wōlēē mii :booyik āk kāānēētikaab kiruutēk. Yooto, /keenam Steefaan /ānkēēkwēryoot ākoy kōōk, ¹³ /ānkubokēēmōlōlchi ng'al chēē man-aayey. Kimwooy :bichooto kule, “-Mākustēē :chiichi kung'ālōolēē *Kōōtaab Yēyiin nyēē miyaat āk mbo nkicheek kiruutēk. ^{†††4} Kookeekas kumwooyē kule makooburyeet :chiichi /kēēbērē Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt kōyi bo Yēyiin ankuweech ātēbuutēk choo kirōōbwēēch *:Muusa.” ^{†††15} Kiirōōtoot :kōōkwoonoo tukul Steefaan. Yooto, kukas kule kerkeey :eernyii āk nyēbo *malayikeet.

Kiyēē kimwooy :Steefaan kuyēētēē keey

7 Nto mii yoo, kuteebee *:kibkōrōs nyēē wōō Steefaan kule, “Man :ng'aleechu /kēēmwooyē kurubta keey āk inyiing'?” ² Yooto, kukēt :Steefaan kule, “Mbo araaba āk mbo baaba. Ōyēbchi yiti baa kiyēē āmiitē wāāmwoowook. Kichōōnchi :Yēyiin nyoo tōrōōr baaba Abraam, yoo kitākumiitē Meesobotaamnya kutākutoombo wokuminyē Araan. ³ Kimwoochi :Yēyiin

† 6:3 1Tēm. 3:8-13 †† 6:6 Yēyuut. 9:17; 13:2-3; 14:23; 1Tēm. 4:14; 5:22; 2Tēm. 1:6 ‡ 6:7 Yēyuut. 2:41 †† 6:10 Luuka 21:15; Yēyuut. 6:3 †† 6:13 Māārko 14:55-59; Yēyuut. 21:28 ††† 6:14 Yoowa. 2:19; Yēyuut. 15:1-2; 21:21

Abraam kule, 'Ibakaakte biikwook āk kōōrēēng'uung' 'ānkiiwē ākoy kōōrēēt nyēē +māābooruung'.' ^{††† 54} Kunyoo, kung'eetee :Abraam kōōrēētaab Kaltaayeeek ānkuwuuchi *kiriinkēētaab Araan. Yu kāwokume :kwaan, kung'eetee :Abraam kiriinkoonoo bo Araan ānkōōwuuw :Yēyiin kuchō kōōrooniitēnyi ōminyē :akweek. ^{††5} Mēēbērē kirōōbchi :Yēyiin Abraam kiy mbo akeenke ām kōōrooniitēnyi kule kuyēk nyeenyii ānkoo mbo kētiin nyēbo mbar. Nteenee kikuurtoochi :Yēyiin Abraam āk biikyii chēē makookeer inee kule mākuyēk nyeeng'waa :kōōroonooto ānkoo kimānāānyōōr :Abraam leekwa yooto. ^{†††6} Kimwoochi :Yēyiin Abraam kule, 'Makuba :biikaab mooyēēng'uung' bokuminyoot kōōrēētaab biiko alak ānkuyēkunoot motwoor. Mākun-yāliil kēnyiisyēk bokolwookik ang'wan. ⁷ Nteenee +māāng'woonchi biiko chēē kayey icheck kuyēk motwoor. Nto yityo, mākuwuuwunēē kōōroonooto ānkubokukutung'woo ām yuutēyu.' ^{††††}

⁸ Nto mii yoo, kōōkoochi :Yēyiin Abraam kiirootyee-taab *kāāmurootāniisyēēt. Yooto kunyōōr Abraam wēriinyii Isaka. /Kiimuraatan wēeroo kutinyē bēsyōōsyēk sisiit kuchakee /kākēēsich. Nto mii yoo, chokunyōōr :Isaka Yāākōbō. Kichokusich :nkinee Yāākōbō mbo kuuko taman āk āyēēng'. ^{††9} Kiituuyiiti mbo :kuuko chuut Yōōsēēf moo. Yooto, kwooltoochi kōōrēētaab Miisir wokuyēk motwooriin. Nteenee kiyēētyēēchi :Yēyiin Yōōsēēf kumii wōlooto ^{††10} ām wuuyin ake tukul nyēē kinyōōr. Kiikoochi mbo subak ng'oomnānēēt ankuyey bāytooyiintēētaab Miisir kung'ērēkyi Yōōsēēf kut kuyey inee kubayta kōōroonooto ānkōōyyoonkyi kiy ake tukul ām kanyii. ^{††††}

¹¹ Nto mii yoo nanyuun, kuchō :kēmēwuut Miisir kumukuul nyēē wōō miisin ākoy mbo kwoochi kōōrēē-taab Kanaan. Kilal :kēmēwuunoo biiko nyēē -/mākyoomu. Kimāmii wōlēē kiimuuchē kunyoorta mbo kuuko kiyēē kaam. ¹² Yu kawokukas :Yāākōbō kule kimiiitē :āmiik Miisir kōōyookto kāābkōōnyoo chuut kuba wōlooto nyēbo taay. ^{†††13} Ām baanta nyēbo āyēēng', kōōboorchi keey :Yōōsēēf murēchuutēchu. Yooto, kōōnkēt *:Faraawo biikaab mbo Yōōsēēf. ^{†††14} Yu kāākuyēyākiis :ng'aleechu, kōōyookto :Yōōsēēf /bokēēkuurchi kwaan āk biikaab kōōng'waa tukul. Kiy-itē :kayaa tukul biiko tāmānwookik tisab āk muut.

¹⁵ Yooto, kuwēēto :Yāākōbō kāābkōōnyoo tukul Miisir. Kiminy :icheek wōlooto ākoy kubēk :biiko tukul choo kibo taay. ¹⁸¹⁶ Ānkoo kuwuu nyooto, /kikeeketita bōōr-wēkwaa ām lētuunoo /ānkubokiitōōr wōlēē bo kochonkeet nyēē kikiikusimkwaalee :Abraam wērikaab Amoor ām Syēkēm ām laatitaab beesaanik. ¹⁹

¹⁷ Yu kimii kuriiku :bēsyōōsyēk, kootyiyi :Yēyiin kuu yoo kikiikukuurtoochi Abraam, kuyēk :biikyoo sērē ām

††† 7:3 Toowunēēt 12:1 † 7:3 Ibu. 11:8-10 †† 7:4 Toowu. 11:31; 12:4 ††† 7:5 Toowu. 12:7 †† 7:7 Toowunēēt 15:13-14 ††† 7:7 Chuy. 3:12 †† 7:8 Toowu. 17:9-14; 21:2-3; 25:26; 29:31—30:24; 35:16-18 †† 7:9 Toowu. 37:11, 28; 39:2, 21 ††† 7:10 Toowu. 41:37-44 ††† 7:12 Toowu. 41:54; 42:1-2, 5 ††† 7:13 Toowu. 45:1, 3, 16 18 7:15 Toowu. 45:9-10, 18; 46:6-7, 27 19 7:16 Toowu. 23:3-16; 33:19; 49:29-30; 50:13; Choos. 24:32; Ibu. 11:22

Miisir. ¹⁸ Yooto, kubāytooyiis :chiito ake nyēē kimēēnkētē kiy ake tukul kurubta keey ākoo Yōōsēēf. ¹¹⁹ Kwoowēysi :bāytooyiintonoo biikyoo ankoonyaliil. Kimāchē kule kumētooy :biiko lēēkōōk chēē /kātāki-ibuutu sukubēk. ^{††}

²⁰ /Kikēēsichē *Muusa ām bēsyōōsyēchooto ānki-ibēruuroot ām wōlēē mii :Yēyiin. /Kikeebayee kang'waa kō ām ārook sōmōk. ²¹ Yu /kabokiichuuw kuchō saang' /kēēmāchē /kēēmēto, kunam :chēēbtaab Faraawo Muusa ankuyey kuyēk lakwanyii. ²² /Kikiineet Muusa ng'oornān ake tukul ām Miisir kuyem. Kikōrōōm :Muusa ām wōlēē king'ālooltooy āk wōlēē kiyēytooy yiisyēnyii.

²³ Yu kiboonto :Muusa kēnyiisyēk artam koosoot ku-ruutoochi biikyoo bo Isrāyēēl. ²⁴ Yooto, kukas chiinyii ake nyēē kimii kōōnyāliilē :chiitaab Miisir. Kuwo :Muusa bakeenke anubakach chiichoo kibo Miisir kusār chiinyii. ²⁵ Kiisōōtē :Muusa kule tōōs kiimuuchē kōōnkēt :biikwaa kule kimii :Yēyiin kuyēyiisyēē inee kootyaakta icheek, nteenee kimēēnkētē :biikyoo. ²⁶ Yu kāyyēēkunēē, kukas :Muusa biikaab Isrāyēēl alak āyēēng' chēē kimii kuboortōōs. Kusyeeem kumwoochi kule, 'Murēchu, nto yu koo-am keey nkosyur ānkōō-booyē mooyēēt akeenke!' ²⁷ Nteenee kuwunukto Muusa :chiito nyēē kikiikulālchi nyiin ānkumwoochi kule, 'Ng'oo :nyēē katooling' ibayteech? Inyiyng' :kētiintēēt? ²⁸ Imāchē ibara kuu wōlo 'kwēēbākāktōoy Miisiriintēēt?' ²⁹ Yu kakas :Muusa ng'aleechaa, kumwēy. Kimwēchi kōōrēētaab Miityaan. Kiibuur wōlooto kut kunyōōr wērikyii āyēēng'. ^{†††}

³⁰ Yu kāwokukeeyta :kēnyiisyēk artamu, kuchōōnchi *:Malayikeetaab Yēyiin Muusa ām suurkwēēnēēt yēē kōōrikitiitēē :maata ām sōntiit ake. Kilēēkitēē :yooto Tulwēētaab Sinaay. ³¹ Nto bērē kukas :Muusa kiyooto, kwaam mēt. Kōōnookyi kule kukas nyēē karaam. Yooto, kukas kuutiitaab Yēyiin nyēē kimii kukuuru ³² kule, 'Anii :Yēyiintēētaab mbo kuukoong', Yēyiintēē-taab Abraam, Isaka ākoo Yāākōbō.' ^{†††} Kibootan :Muusa ām muyātēēt kut manaamach takukas yooto subak.

³³ Yooto, kumwoochi :Yēyiin Muusa kule, 'Trēēku kwēyōōnik, kuuyu imiitē iyyoonyēē yēē tiliil. ³⁴ Kaakas kubooiyit man wōlēē /kēēmii /kiitiing'tooy biikyoo ām Miisir āk wōlēē mii kōōtēēytooy. Kāārēku :anii chaatyaakte kunyi, āmiitē wāyooktiing' ākoy Miisir.' [§]

³⁵ Ki Muusa nyiitēnyii :nyooto /kikēētāyē /kēēm-woochinē kule, 'Ng'oo nyēē kākōōning' kāāmuukēy-wēēkaab bāytooyiisyēēt āk chēbo kētiisyēēt? Inee mbo subak :nyooto kiiyooktooy :Yēyiin wokubayta ānkusār biikaab Isrāyēēl. Kikwēryootē Muusa :Malayikeetaab Yēyiin nyoo kichōōnchinē ām yoo kibo sōnti-ino. ^{§†36} Kikwēryoon :Muusa bichoo kung'ēētyēē Miisir kukaakuyey ng'al chēbo kwōng'uut ām wōlooto āk yoo kibo Araarayta nyēē Arraa āk mbo ām kēnyiisyēk artam choo kimii :biikyoo suurkwēēn. ^{§†37} Ki Muusa :nyi-

itēnyii nyoo kimwoochinē biikaab Isrāyēēl kule, 'Mākukōōnook :Yēyiin *wōōrkooyoontēēt nyēē wuu anii kuchōōnēē wōlēē miitē :biikwook.' ^{§† §††}

³⁸ Kiboonto keey :Muusa āk biikyoo ām wōlooto bo kōōr nyēē suurkwēēn. Kiboonto keey mbo kuuko ākoo mbo Malayikeetaab Yēyiin nyoo king'āloolchinē inee ām yoo kibo Tulwēētaab Sinaay. Kinyōōr yooto :Muusa ng'al chēbo soboon chēē kirōōbwēēch. ^{§†39} Nteenee kichuunnyēē mbo :kuuko ng'aleekaab Muusa ankookaykaay kooyey Miisir. Kitay :icheek Muusa ^{§†40} ānkumwoochi *Āārōn kule, 'So, kāwokwaaam :nee Muusa nyi kiirēētoonunēēnēēch Miisir? Kunyoo, chēyēwēēch āynātēēt nyēē sukōōrēētootēēch.'

^{§†41} Yooto yēē sukuyey :bichooto kiito nyēē kerkeey mooyta. Kiyibu tukuuk chēē /kibokēēsooytooy ānkuyēyē sookwoonuutēk āngkung'erēkyinē kiyēē kiyēyēē āwunnyēkwaa. ^{§§†42} Yooto, kōōtuukyii :Yēyiin batay kukutunkyninē icheek asiista, araaweet ākoo kookeelik. Tooku :yuutēyū ām yoo /kikeesir ām ki-taabuutaab *wōōrkooyik kule,

'Kāālē ii, kōōtaab Isrāyēēl, ara kyōōkwēerwoo tyoony bo kōrōs āk tuwēnuutēk ām kēnyiisyēk artam choo kyōōmiitē suurkwēēn? ⁴³ Acha! Kyoong'et, okalab kēryēētaab *Moolek

āk kookeelyeetaab āynātēēt Reefaan tukuuchoo kyōōyēyē kule sōōkutunkyninē. Kunyoo, +maakwetaak bookeeytee kiriinkēētaab

Bābulōōn

kut booyit kōōr nyēē mā nyēēng'woong'. ^{§§§}

⁴⁴ Kiboonto mbo :kuuko *Kēryēētaab Yēyiin ām wōlooto bo suurkwēēn. Kikiyey :Muusa kēryoonoo kuu wōlēē kimwooytoochi :Yēyiin āk wōlēē kikiikōōboorch-into. ¹⁸⁴⁵ Yu kābokunyōōr mbo :kuuko kēryoonoo, kukuwaanta kōōntōōchinē :Chooswa. Kikwaanta kēryoonooto yu kibokunāmē kōōrēētaab biiko choo kik-wētē :Yēyiin kukāsē mbo :kuuko. Kiibuur :kēryoonoo kuu nyooto ākoy bēsyōōsyēk choo kichokubāytooyi-isyē *:Tāwuti ¹⁹⁴⁶ nyoo king'erēkyi :Yēyiin. Kimwooy :Tāwuti kule mākuyēytoochi :inee Yēyiintēētaab Yāākōbō wōlēē mākuminy. ²⁰⁴⁷ Nteenee ki Sōlōmōōn nyēē kichokutēēkyi Yēyiin Kōōto. ²¹⁴⁸ Ānkoo kuwuu nyooto, mēēbērē minyē :Yēyiin koorin chēē tēēchē :biiko. Kuu yoo mwooyē *:wōōrkooyoontēētaab Yēyiin kule, ²²

⁴⁹ 'Mwooyē :Yēyiin kule:

Ābāytooyiisyoowunēē barak

ānkuyitu :kērēēnkōōkyuu ng'wēny.

Kunyoo, kō nyēē wuu nee :nyēē ōmāchē ōtēēkwoō?

Nto ānō :wōlēē ōmwooyē kule āmuunyyēē?

⁵⁰ Mā anii :nyēē kyāāyēyē tukuuchu tukul? ²³

⁵¹ Kunyoo ii, wuuyēch sōō mētēwookwook nyēē tyaa nyēē -mōōkāsē ng'al! Okerkeeye mbo kuukoong' :ak-week chu ōkwiilē Tāmirmiryēētaab Yēyiin kwaak.

† 7:18 Chuy. 1:7-8†† 7:19 Chuy. 1:15-19, 22‡ 7:21 Chuy. 2:2-10; Ibu. 11:23†† 7:28 Chuy. 2:14‡‡ 7:29 Chuy. 2:11-15; Ibu. 11:24-27††† 7:29 Chuy. 2:15, 21-22; 18:4‡‡‡ 7:32 Chuy. 3:6‡ 7:34 Chuy. 3:1-10‡† 7:35 Chuy. 3:2; 2:14‡†† 7:36 Chuy. 7:3; 14:21-29; 15:25; 16:1—17:13; Kāāyit. 20:2-11; 14:33

§† 7:37 Kiruutēk 18:15‡†† 7:37 Kiruu. 18:15, 18; Yēyuut. 3:22-26; 13:32‡† 7:38 Chuy. 19:1—20:17; Yēyuut. 7:53‡† 7:39 Kāāyit. 14:3-4; Neem. 9:17‡†† 7:40 Chuy. 32:1‡†† 7:41 Chuy. 32:1-8‡‡‡ 7:43 Āmōōs 5:25-27 18 7:44 Chuy. 25:9 19 7:45 Choos. 3:14-17; 18:1; 2Tēt. 1:3; 5:5 20 7:46 2Sām. 7:1-2; Tyēēn. 132:1-5 21 7:47 2Sām. 7:5-7; 1Bāy. 6:1-38 22 7:48 Yēyuut. 17:24 23 7:50 Isaya 66:1-2

^{†52} Mii *:wōorkooyoontēetaab Yēyiin nyēē mānāāwus mbo :kuukoong'? Kibakach mbo choo king'ōōrē kule mākuchō :Chii nyēē Churtaat. Ānkoo mbo raat kuu nyi-itēnyi koochaamte ankoobakach :akweek Nyooto Churtaat. ^{††53} Kyōōnyōōru kiruutēkaab Yēyiin kubununēē malayikaanikyii, āmēēbērē ōrubē!" ‡

/Kikeebakach Steefaan

⁵⁴ Yu kabokukas :bichoo ng'aleechaa kimwoochinē :Steefaan, kunyēērchi ankunyyi mooriik nyēē kāng'woonchi. ⁵⁵ /Kiinyiityi Steefaan Tāmirmiryēetaab Yēyiin ankukas barak. Kukas lēbkēyyēetaab Yēyiin ankukas Yēēsu nyēē kimii kēēyyoonyēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin. ⁵⁶ Kumwooy :Steefaan kule, "Okas baa, kaakuyaatakay :wōliin bo barak. Miiitē *:Wēritaab Chii kēēyyoonyēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin." ^{††57} Yooto, kuker :bichoo yiitiikwaa kukatay ng'aleekaaab Steefaan ānkubōlchi barak miisin. Kutuchinē :bichooto tukul Steefaan ⁵⁸ /ānkiichuutootē ākoy kiriing' saang'. Kiirēēk :bichoo kāāliikoonikwaa ānkōōtōōrchi āybēēryoontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Sāwulō kuriib. Nto yityo, kutoow kuwiiree Steefaan rwoontōōk. ‡

⁵⁹ Kitas taay :bichoo kuwiir Steefaan nto yityo, kusaay :Steefaan kule, "Mokoryoontēēt Yēēsu, itaach tāmirmiryēenyuu." ^{††60} Kikutuny ānkukuurchi barak kule, "Mokoryoontēēt, '-meenaamte bichu ng'ōōki!" Kubēkunēē :ng'aleechaa kuutiinyii kung'ētē. ‡

8 Kichamta :Sāwulō meetaab Steefaan. ‡

/Kikēēwus biikaab Kiriistō kusērēēt

Ām bēsyoonoto, /kēēwus kaniseetaab Yēērusālēēm nyēē -/mākyoomu. Kisērētyi :biiko chēē chaang' yēēmēetaab Yuuteeya āk nyēbo Samaaryaa. Nteenee king'ētunēē *:lēbkēēyik Yēērusālēēm. ² Kimii :biiko alake chēē kikoonyitē Yēyiin. Kiriiree :bichoo Steefaan miisin nto yityo bokumuy. ³ Yooto, kutoow :Sāwulō kwaaraantaat biikaab Kiriistō nyēē -/mākyoomu. Kiwēētootēē kō ake tukul kunāmootē murēnik āk chēēbyōōsōōk wokukērtooy kō. ‡

Kumii :Filibō kōōrēetaab Samaaryaa

⁴ Kyaamtaatee :bichoo kisērēētōōs ng'ālyoontēetaab Yēyiin wōlto ake tukul wōloo kiba. ⁵ Kiwo :nkinee Filibō ākoy *Samaaryaa ankuwokwaamtee wōlooto lōkōōy-wēk chēē rubtooy keey āk *Kāārārookiintēēt. ^{††6} Yu kawokukas :biiko ng'aleek chēē kyoom :Filibō āk tukuuk chēē /kiilātē chēē kiyey, kuyēbchi yiit ām kēēlto nyēē karaam. ⁷ /Kikiibēbēeto tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēētyēē biiko wōlēē wōō. Kiwookyinē barak yu ng'ēētyēē bichoo. /Kikiisoob mbo chēē kisōnkōchooti-

in āk chēē kiing'wooltōōs. ^{§§8} Kunyoo, king'ērēkiis :biiko ām kiriinkoonoto kumukuul.

Kiweek :chēēbsookēyoontēēt /ankeebatisan

⁹ Kimii :chēēbsookēyoontēēt ake kiriinkoonoto nyēē /kikēēkuurēē Simōōni nyēē kiyēyē mosoonkoyeenikyii. Kiyey :chiichoo kuu nyooto kut kikiikoolat :biiko miisin ām *Samaaryaa. King'āsē keey kule inee ku chii nyēē wōō miisin. ¹⁰ Kunyoo, kiiywēyē :biiko tukul chiichi kunam wōlēē mii :chēē wōōyēch ām komostaab bāytooyiisyyēt āk mbo chēē minkēēch. Kiyēbchi yiit kāroomin ānkumwooy kule, "Boonto :chiichi kāamuukēywēēk kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin." ¹¹ /Kikēērubootē chiichooto, kuuyu kikiikuyey ng'al chēbo kwōng'uut kunyil chēē chaang' ām mosoonkoyeenikyii.

¹² Nto yu koom :Filibō lōkōōy-wēk chēē kāroomēch chēē rubtooy keey āk bāytooyiisyyēetaab Yēyiin āk chēbo Yēēsu *Kiriistō, kōōyēnchi :bichoo lōkōōy-wēchoo /ankeebatisan. /Kikeebatisan bichoo tukul kunam wōlēē miitē :booyik āk chēēbyōōsōōk. ^{§†13} Kiiyēnchi :nkinee Simōōni Yēēsu /ankeebatisan. Yooto, kurubaat :Simōōni Filibō ām wōlto ake tukul. Kiimuuy miisin :tukuuk chēē kikas kuyēyāktōōs.

Kinyōōr :biikaab Samaaryaa Tāmirmiryēēt

¹⁴ Yu kabokukas *:lēbkēēyik ām Yēērusālēēm kule kaakuchamta :biikaab *Samaaryaa ng'ālyoontēetaab Yēyiin, kōōyookto Bētērō ākoo Yoowaana kuba wōlooto. ^{§†15} Yu kabokuyit :icheek, kusoochi kule kunyōōr bichoo Tāmirmiryēetaab Yēyiin. Kisaay kuu nyooto, ^{§†16} kuuyu kitākutoombo kut kurārākyi bichooto :Tāmirmiryēetaab Yēyiin. /Kikiikeebatisan baateey ām kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēēsu. ¹⁷ Kitiinyēē :Bētērō āk Yoowaana bichoo āwunnyēk. Yooto, kuchōōnchi bichooto :Tāmirmiryēēt. ^{§†}

¹⁸ Nto yu kawokukas :Simōōni kule kinyōōru :biiko Tāmirmiryēēt yoo kātiinyēē :lēbkēēyichoo āwunnyēk, kumwoochi kule, ^{§†19} "+Māākwēwook beesanik, yoo kōōkōōnoo kāamuukēywēēchu sukung'eet yoo kāātiinyēē :nkanii chii ake tukul āwunnyēkyuu, kunyōōr Tāmirmiryēetaab Yēyiin." ²⁰ Kukētyi :Bētērō :chiichooto kule, "Tiwē kut wee-aran āk beesanichaakuuk! Isōōtē kule /kiimuuchē /kyaalee rōōbtooywoontēetaab Yēyiin beesaan? ²¹ -Meeyemaat iyey yiisyooni, kuuyu -meechuulaat ām wōlēē mii :Yēyiin. ²² Kunyi, iweekse ām miyootyooni ankiisaay Yēyiin. Imuuchē kunyōōwung' :Yēyiin kaat ām kāāsōōtēywēēkuuk choo miyootēch. ²³ Ākāsē tuuyintaab moo nyēē iboontē anku kiiikoolambuuchiing' :choolwookātēēt." ²⁴ Kumwooy :Simōōni kule, "Lēyyē, ānkōōsoowoo sukung'eet māyēyākiis :ng'aleechaa kōōmwooyē ām wōlēē āmitē." ^{§§§}

²⁵ Yu kāākōōrwookyii :Bētērō āk Yoowaana biiko ām *kiriinkēetaab Samaaryaa, kwoomchinē ng'ālyoontēetaab Yēyiin, kooyey Yēērusālēēm. Kyaamtaatee

§† 8:7 Māārō 16:17; Luuka 9:1 §†† 8:12 Yēyuut. 28:23; 3:6 §† 8:14 Yēyuut. 3:1 §† 8:15 Yēyuut. 2:3-4; 10:44-47 §†† 8:17 Yēyuut. 19:1-6 §†† 8:18 Yēyuut. 6:6 §§§ 8:24 Chuy. 9:27-28

† 7:51 Chuy. 32:9; 33:5; Cherem. 4:4; Ēsēk. 2:2-5; Room. 2:28-29
†† 7:52 Mat. 5:12; Yēyuut. 3:14 ‡ 7:53 Yēyuut. 7:38; Kala. 3:19; Ibu. 2:2 ‡† 7:56 Mat. 3:16; Luuka 12:8-9 ‡† 7:58 Yēyuut. 22:20 ‡†† 7:59 Tyēēn. 31:5; Luuka 23:46 ‡†† 7:60 Luuka 23:34; 6:28
§ 8:1 Yēyuut. 8:4-5; 11:19 §† 8:3 Yēyuut. 9:1-2, 13, 21; 22:4-5; 26:9-11; 1Kōōr. 15:9; Kala. 1:13; Filib. 3:6; 1Tēm. 1:13 §†† 8:5 Yēyuut. 6:5; 5:42

lōkōōywēchu kāroomēch soong'wēk chēē chaang' ām yēmēētaab Samaaryaa.

Filibō āk chiito ake nyēbo Etyoobyaa

²⁶ Nto mii yoo, kumwoochi *:malayikeet Filibō kule, "Iwē komostaab cheeronko kut inyōōru kēlto nyēē baraay ām suurkwēēnēt, nyēē rēktēē Yēerusālēm ākoy *kiriinkēētaab Kaasa." ²⁷ Kunam :Filibō baanta nto kēchinē kēēloo baraay, kukas chiito ake nyēbo kōōrēētaab Etyoobyaa kumii kōrōkōchēēnyii kuchōōnēē kusooyē Yēyiin ām Yēerusālēm. Ki chii nyēē wōō ām kōōrēēng'waa /ānkikiikoosēē keey. Kiiyoonkyinē lēnkuutaab beesaanik chēbo cheebyoosyeet ake nyēē /kikēēkuurēē Kantaake nyēē ki bāytooyiintēētaab kōōroonooto. ^{†28} Kimii :chiichoo kusumānchinē barak kitaabuutaab *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Isaaya.

²⁹ Yooto, kumwoochi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Filibō kule, "Iwē baa, yuun mii :kōrōkōchooniin bo chiichiin." ³⁰ Kulabat :Filibō ākoy yooto ankukas chiichoo kusumānē lōkōōywēk chēbo kitaabuutaab Isaaya. Kuteebēē :Filibō kule, "Ikāsē man kiyēē āmu :lōkōōywēchoo?" ³¹ Kukēt :chiichoo kule, "Ānkētēē nee yēē māmiin :chii nyēē kēēbāng'boong'woo? Ānkiichōō naas oō, murooni chēēbuurēē yu."

³² Kimiitē :chiichooto kusumānē yēē mwooyē kule, "/Kikēēkweryoot kuu kēēchiir ākoy yēē /bokēētilēē, kuu kuuchoo nyēē -mēēyitē yoo /kēētilchinē sabu-reekyii,

mēēbērē king'aany kuutiinyii.

³³ /Kikeemoonta /ānkētēēchi manta.

Mātinyē biich chēbo siintaaryeenyii,

kuuyu /kikiinēm soboonnyii ām kōōrooni." ^{††}

³⁴ Yooto, kumwoochi :chiichooto kibo Etyoobyaa Filibō kule, "Murooni, mwoowoo baa, :inyiing', mii kung'āloolēē keey *:wōōrkooyoontooni nto ng'āloolēē chiito ake?" ³⁵ Koonaamee :Filibō yooto bakeenke ānkwoomchi chiichooto lōkōōywēk chēē kāroomēch chēē rubtooy keey āk Yēēsu. †

³⁶ Kumii :tukwaay kubēētiin ām kēēltaab too, kuyit yēē kimii :bēēko. Yooto, kumwoochi :chiichooto Filibō kule, "Kas, nto yu bēēko :chu. Nee ake :nyēē tākumāchāktōōs /sikeebatisanaa?" ^{††} ^{†††} Yooto bakeenke, kōōyyoong'to :chiichooto kōrōkōchoonoo. Kurēk :tukwaay ānkurēkto āyno ankubatisan :Filibō. ³⁹ Yu kāboku-loong'unēē āyno, kusar :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Filibō areet akeenke ānkuwēēto. Manaawokukas :chiichoo Filibō subak, nteenee kītas taay āk baannyii ām ng'erekweek. ^{†††40} /Kibokēēkāsyi Filibō *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Asooto. Kiwēēsyētootēē kiri-inkōōsyēk tukul ām yēēmoonoo kwoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch ākoy wokuyit *kiriinkēētaab Kayisareeya. ^{†††}

† 8:27 Tyēēn. 68:31; 87:4; Sefa. 3:10; Isa. 53:3-8 †† 8:33 Isaaya 53:7-8 † 8:35 Luuka 24:27 †† Kitāsyi :siruutēk alake kērywoontēētaab 37: Yooto, kumwoochi :Filibō chiichoo kule, "Yoo !keechamte ām mooyēēng'uung' tukul, kōōmuuchāktōōs." Kumwooy :chiichooto kule, "Āchāmtooy kule Lakwataab Yēyiin :Yēēsu." †† 8:36 Mat. 28:19 ††† 8:39 1Bāy. 18:12 ††† 8:40 Yēyuut. 21:8

Kiweek :Sāwulō

⁹ Kitākumii :Sāwulō kwoorēētānē kumāchē koonyokoorta ankubakach rubiikaab Yēēsu. Kuwo ākoy kaab kibkōrōs nyēē wōō ^{§2} ānkuwokusoom kōōkoochi bārōōnōōk chēē /kikēēsirchi kāāyyoong'ikaab kooriikaab saayeet ām Tamaasko. Kimāchē bārōōnōōchoo sukuchāmchi kunam chii ake tukul nyēē kiikurub kēēltaab Yēēsu, anku murēn nto koorko sukukwēryoot Yēērusālēm.

³ Yu kariikta Tamaasko, koowech :lēbkēēyyēēt ake nyēē kichōōnēē barak ankoolaambuuch Sāwulō. ^{§†4} Kōōryookyi keey ng'wēny nto yityo kukuur :kuutiit ake kule, "Sāwulō, wē, Sāwulō, 'kēē-āmchoo nee?" ^{§†5} Kulē :Sāwulō, "Inyiing' ku ng'oo oō, mokoryoontēēt?" /Kēēmwoochi kule, "Anii ku Yēēsu nyooto imiitē ibārē. ⁶ Kunyi, ng'eeet ānkiiwē ākoy wōliin bo kiriinkēēt ankuweeyey kiyēē +/mābokiibooruung'."

⁷ Kiboontootē keey :Sāwulō biiko alak ām baanaa. Kinam kuut baateey bichoo :kiyēē kiyeyakay. Kikāsē :bichoo baateey /kēēkuuru ng'aleechaa, āmēēbērē kinkētē kule kikwoonēē wōlēē mii :ng'oo ānkimwooyē nee. ⁸ Yooto, kung'eeet :Sāwulō. Nto bēē kung'aany koonyek, kumākāstooy. /Keenamaat āwut /ānkiirētoot ākoy Tamaasko. ⁹ Kiibuur wōlooto bēsyōōsyēk sōmōk nyēē mākāstooy āmēēbērē kyoomē nto kuyye kiy ake tukul.

¹⁰ Kimii :rubiintēēt ake nyēbo Yēēsu wōlooto bo Tamaasko nyēē /kikēēkuurēē Anannyaa. Kukuurchi :Mokoryoontēēt ām ng'oong'uutyēēt kule, "Anannyaa! Kōōyēn kule, "Wōōy, Mokoryoontēēt!" ¹¹ Kumwoochi :Mokoryoontēēt kule, "Iwē ākoy kaytaab chiito ake nyēē /kēēkuurēē Yuuta ām yēbo kēēloo /kēēkuurē kule 'Nyēē Rootaāt'. Yoo keeyit kayaata, iteeb chiito ake nyēē /kēēkuurēē Sāwulō nyoo bo Taarso. Miitē :chiichi kusooyē ām wōlooto. ¹² Kāāboorchii ām ng'oong'uutyēēt kule mii kuchōōnii :chiito ake nyēē /kēēkuurēē Anannyaa nyēē mii wokutiinyēē inee āwunnyēk sukukasta subak." ¹³ Kukēt :Anannyaa kule, "Mokoryoontēēt! Nto yu kyaakas ng'aleek chēē chaang' chēē rubtooy keey āk chiichi. Kyaakas mbo tāng'āng'uutēk chēē kiikuyibchi :chiichi biikuuk ām Yēērusālēm. ¹⁴ Kwēēkoochi :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch kāāmuukēywēēk kuchō wōli chokunam chii ake tukul nyēē kiikōōyēnuung' ām wōliitēnyii bo Tamaasko." ¹⁵ Nteenee kimwoochi :Mokoryoontēēt Anannyaa kule, "Iwē ankuweeyey kuu wōloo āmwooytoowuung'. Kāākuyēk :chiichi kēēlnyuu nyēē /kaakeekwey sukuyityinēē :lōkōōywēk biiko chēbo kōōrōōsyēk alak āk mbo nkicheek bāytooyikwaa āk biikaab Is-rāyēēl. ^{§†16} +Māāboorchii :anii kule makutang'any misin, kuuyu makwaamtaat lōkōōywēk kurubta keey ākoo anii." ^{§††}

¹⁷ Nto mii yoo, kuwo :Anannyaa ānkuwokōōwut kōyooto. Kitiinyēē Sāwulō āwunnyēk kumwoochinē kule,

§ 9:1 Yēyuut. 8:3 §† 9:3 1Kōōr. 15:8-9; Kala. 1:16 §†† 9:4 Ēsēk. 1:28 §† 9:15 Yēyuut. 22:21; 23:11; 26:1; 27:24; Room. 1:5 §†† 9:16 Luuka 21:12; Yēyuut. 20:23; 2Kōōr. 11:23-28

“Araaba Sāwulō, kāākōōyookwoo :Mokoryoontēēt Yēesu nyoo kichōnchiing' imiitē ichōōnii wōliitēnyi. Kēēyookwoo sukung'eet ikaste kuu kwaak /ānkiinyiituung' Tāmirmiryēetaab Yēyiin.” ^{†18} Ām areet akeenke, kōōsuuwunēē :tukuuk alake koonyekaab Sāwulō chēē wuu kebeemberik ankukasta. /Kikeebatisan, ¹⁹ nto mii yoo, /keebay. Yooto, kukēt keey :nkuruukyii.

Kyaamtaatee :Sāwulō lōkōōywēk Tamaasko

Kiibuur :Sāwulō Tamaasko āk rubiik chuut ām bēsyōōsyēk chēē ng'ēri. ²⁰ Nyēē mā tyaa, kutoow kwaamtaat lōkōōywēk ām kooriikaab saayeet kumwoochinootē biiko kule, “Lakwataab Yēyiin :Yēesu.” ^{††21} Kiilat :biiko tukul chēē kikas ng'aleechaa /ankeeteebee keey kule, “So! Mā chiichi :nyoo kimāchē koowaang'ta biiko choo kikiikōōyēnchi Yēesu ām Yēerusālēēm? Mēēbērē kāmii kuchōōnii wōli chokunāmē bichooto sukukwēryoot kurātootiin ākoy wōlēē mii :mbo kibkōōs chēē wōōyēch?” [‡]

²² Kyaamta :Sāwulō ng'ālyoontēetaab Yēyiin ām kiirnatēēt miisin nyēē māmii :kiyēē kiimuuchē :icheek kuwāl. Kimwoochinē Yuutayeek chēē kiminyē Tamaasko ām kēēlto nyēē yemaat kule *Kāārārookiintēēt :Yēesu nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin. ^{††}

²³ Yu kabokukeeyta :bēsyōōsyēk chēē chaang', kōōruruuch keey :Yuutayeek ankubokusat wōlēē makubakakta Sāwulō. ²⁴ Nteenee kiinkēt :Sāwulō kiyēē kimii :bichooto kuchōōbē. Kikēēyānootē :bichoo Sāwulō bēēt āk kwēēmooy kukāsē orootunwēēk tukul chēbo kiriinkoonooto, kumāchē kule nto kas wōlēē kachuwunee sukunam ankubakach. ²⁵ Nto mii bēsyēēt ake kwēēmooy, kunam :biikyii kumii mōōnti ānkōōyokooytēē tiriisyeet nyēē kimii tōōtēetaab kiriinkoonoo. ^{††}

Kiruutoochi :Sāwulō Yēerusālēēm

²⁶ Yu kāwokuyit :Sāwulō Yēerusālēēm, kusyeem kule kōōyoomo keey ākoo rubiikaab Yēesu. Nteenee kiing'ōōyēnēē keey :rubiik inee kuuyu kimanaachamta kule kikiikuyēk :Sāwulō rubiintēēt. ²⁷ Kinam :Barnaaba Sāwulō ānkukwēryoot ākoy wōlēē kimiitē *:lēbkēēyik. Kirārchi :Barnaaba lēbkēēyichoo wōlēē kikasta :Sāwulō Mokoryoontēēt kumii kēēltaab too kuwēētii Tamaasko. Kimwooy mbo subak kule king'āloolchi :Mokoryoontēēt Sāwulō. Kiiboorchii wōlēē kyoomtoochintooy :Sāwulō biiko lōkōōywēk ām Tamaasko kuyēyiisyēē kaayneetaab Yēesu nyēē kimā nyokoor. ^{†††} [§]

²⁸ Kunyoo, kōōbuurto keey :Sāwulō lēbkēēyichoo kubēēsytōotē :tukul nyēē kimēēng'ōōyēnē keey. Kiwēēsytōotēē Yēerusālēēm kwoomtootē lōkōōywēk ām nkuruuk tukul kuyēyiisyēē kaayneetaab Mokoryoontēēt.

† 9:17 Māārkō 6:5; 16:18; Yēyuut. 8:15-17; 19:6 †† 9:20 Luuka 22:70; Yēyuut. 17:2 ‡ 9:21 Yēyuut. 8:1; 9:13-14 †† 9:22 Yēyuut. 22:5-16; 26:12-28; Kala. 1:15-16 ††† 9:22 Yēyuut. 5:42 ††† 9:25 2Kōōr. 11:32-33 †††† 9:27 Kala. 1:18 § 9:27 Yēyuut. 4:36-37; 11:22-26, 30; 12:25; 13:1-4, 7, 43-51; 14:12, 20; 15:2-12, 22, 35-39; 1Kōōr. 9:6

²⁹ Yooto, kukwiil keey :Sāwulō āk Yuutayeek chēē king'āloolē kuutiitaab Kirikiik. Kimii :bichoo kuchōōbē kule kubakach Sāwulō. ^{§†30} Yu kēēnkēt :rubiik chuut kuu nyooto, kuwaayta Sāwulō kurēkto Kayisareeya ānkumwoochi kuwo kang'waa Taarso. ^{§††}

³¹ Kunyoo, kikoolyoon kisich :kanisoosyek tukul chēbo Yuuteeya, Kalilaaya āk Samaaryaa. Kumii :icheek kōōywēyē Yēyiin, kuyēētyēēchinē :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kukiiltōōs ānkutāsyinē keey kuchoong'ēkiitu.

Kiisoob :Bētērō Ayineeya ankoong'leetee Tabiita meet

³² Kiwēēsytōotēē :Bētērō wōlooto tukul. Kiimuuch chokunyōōryo āk biikaab Kiriistō chēē kiminyē *kiriinkēētaab Luuta. ³³ Kimii wōlooto :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Ayineeya nyēē kichunkutoot ānkikiikuru kitiintiri kēnyiyisyēk sisiit. ³⁴ Yooto, kukuur :Bētērō chichoo kule, “Ayineeya, kāākōōsoobiing' :Yēesu *Kiriistō. Kunyoo, ing'et ankiiriiny tukuukuuk.” Kung'et :Ayineeya areet akeenke. ³⁵ Yu kakas :biikaab Luuta āk chēbo Syāārōōn Ayineeya, kōōyēnchi :tukul Mokoryoontēēt.

³⁶ Kimii :rubiintēēt ake nyēē ki cheebyoosya nyēē kibbo *kiriinkēētaab Yooba. /Kikēēkuurēē cheebyoosyaanaa Tabiita ^{§†} (Nto ām kuutiitaab Kirikiik ku Toorkaas.) Kilēēl :moo cheebyoosyaani ānkuyēētyēēchinē mbo biich chēē bānoon. ³⁷ Nto mii yoo, kumnyaan :cheebyoosyaanaa ankume. /Kikiiwuun bōōrnyii /ānkubokiitōōr koroofa.

³⁸ Kilēēkityiin :kiriinkoonoo bo Luuta āk nyoo kibo Yooba. Kunyoo, yu kabokukas :rubiik chuut kule mii :Bētērō Luuta, /kiiyookto biiko alak āyēēng' bokumwoochi Bētērō kule, “Boontēēt, /kēēmākyiing' wōliin areet akeenke.” ³⁹ Kuwēēto keey :Bētērō bichooto. Yu kabokuyit, /kēēkwēryoot koroofa. Kiiruruukyi keey Bētērō, :chēēbyōōsōōk chēē chaang' chēē ki musuuk chēē kimii kuriirēē Tabiita. Kiiboorchii :chēēbyōōsōōchoo Bētērō sirook chēē chaang' chēē kinābē :Tabiita yoo kitākusobē. ⁴⁰ Kumwoochi :Bētērō chēēbyōōsōōchoo kuba saang'. Nto mii yoo, kukutuny ankusaay. Yu keewaany saayeet, kuwo yoo kimii :muusyoontēēt ānkulēēnchi, “Tabiita, ng'et baa oō, chēē!” Yooto, kung'aany :Tabiita koonyek. Nto bēēē kukasta, kukas Bētērō. Kōōbuur ng'wēny. ^{§††41} Kunam :Bētērō āwut ānkuyēētyēēchi kōōyoo. Nto mii yoo, kukuur biikaab Kiriistō āk chēēbyōōsōōchoo ki musuuk ānkōōboorchii cheebyoosyaanaa kukāākusob.

⁴² /Kikeekasee ng'ālyoontooni kiriinkoonooto bo Yooba kumukuul. Kunyoo, kiiyēnchi :biiko chēē chaang' Mokoryoontēēt. ⁴³ Kiibuurto keey :Bētērō ām Yooba chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Simōōni nyēē ki kuutiin nyēbo mwēēnik. ^{§†}

§† 9:29 Yēyuut. 6:9 §†† 9:30 Yēyuut. 9:11; 11:25; Kala. 1:21 §† Ibooru :kaaynaani kule Cheeboon. §†† 9:40 Māārkō 5:40-41 §† 9:43 Yēyuut. 10:6, 32

Kinyōōr :Kōrnēēlyō ng'oong'uutyēēt

10 Kimii :chiito ake *kiriinkēētaab Kayisareeya nyēē /kikēēkuurēē Kōrnēēlyō. Ki kāāntōōyiintēē-taab lukēētaab booryēēt :chiichi nyēbo lukēēt nyēē /kikēēkuurē kule Itaalya. ² Kikiikōōnēmchi keey :Kōrnēēlyō āk biikaab kanyii tukul Yēyiin kuchurta. Kikiikooytooy tukuuk ām mooyēēt nyēē lēēl, kōōkoochinē Yuutayeek choo kiyēmē /kēēyētyēēchi. Kisooyē Yēyiin kibtaman. †

³ Nto mii bēsyēēt ake, yēē ki asiistaab sokool nyēbo bēēt, kuchōōnchi :ng'oong'uutyēēt Kōrnēēlyō. Kikas *malayikeet ake nyēē kikuurchi inee kule, "Kōrnēēlyō!" ††4 Kiirōōtoot :Kōrnēēlyō malayikaanaa nyēē kāmuy, nto mii yoo, kōōyēn kule, "Wōōy." Kumwoochi :malayikaanaa kule, "Kookuchamta :Yēyiin wōlēē isooytooy āk wōlēē imiitē iyētyēēchintooy bānoonik ām tukuuk choo ikoochinē. ⁵ Kunyi, iyooktē biiko kuba ākoy Yooba bokukwēryoon chiito ake nyēē /kēēkuurēē Simōōni nto kaayneet ake ku Bētērō. ⁶ Mii kaab chiito ake nyēē /kēēkuurēē Simōōni nyēē yēytooy mwēēnik ānkuminyē yēbo tabantaab araarayta." ‡

⁷ Yu kāākuwēēchi keey :malayikaanaa, kukuur :Kōrnēēlyō motwoorikyii alak āyēēng' āk chiinyii ake nyēbo komostaab lukēēt nyēē kikiikōōnēmchi keey ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ⁸ Kimwoochi bichooto kiy ake tukul nyēē kiyeyakay ānkōōyookto kuba Yooba.

Kinyōōr :Bētērō ng'oong'uutyēēt

⁹ Yu kāyyēēkunēē, kumakuyiti asiistaab lo nyēbo bēēt, kikiikuriik kuyit :bichooto Yooba. Kimii yooto :Bētērō kuloong'tēē nkaasiit kuwēētii kōōto barak wokusooyē. ¹⁰ Kyaam :kēmēwuut kut kumach kwaam kiy. Nto /tākēēmii /kēēyēyē āmiik, kuchōōnchi :ng'oong'uutyēēt ānkubootyo :kāāsōōtēyēēk. ††11 Kikas wōliin bo barak kuyootāktōōs /ānkiirēēk ankeet ake nyēē tebees /kukakeenamaan kotootook tukul ang'wan. ††12 Kimii ankaanaa :tyoong'iik tukul choo bēēsyētēē kērēēnkōōk ang'wan āk tukul choo ichuutootēē keey ng'wēny āk mbo nkicheek tāriitēk. ¹³ /Kēēkuurchi kule, "Bētērō, ibakach tyoong'iichoo ankii-am." ¹⁴ Kukētyi :Bētērō kule, "Mokoryoontēēt, ku-booyiit man, acha. Ntēē manaa-am bēsyēēt ake kiy nto tukuuk chēē mā *lubkoobēch." ††15 /Kēēmwoochi kule, "-Mēēkuur kiy ake tukul nyēē kiyēyē :Yēyiin kutililiit kule mā lubkoob." ††16 Kiyeyakay kuu nyooto areet sōmōk, nto mii yoo, /keesar ankaanaa areet akeenke kooyey barak.

¹⁷ Kumii :Bētērō tākōōlātē kiyēē kiibooru :ng'oong'uutyoonoo, kunyōōr :bichoo /kikiiyooku kaytaab chiichoo /kikēēkuurēē Simōōni. Kiiyyoong'iis yēbo oreetaab tuuyta ¹⁸ ānkukuurso nto yityo kuteeb chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Bētērō. ¹⁹ Kutākumiitē :Bētērō kōōsōōtyēēchinē kiyēē kichōōnchi, kumwoochi :Tāmir-miryēētaab Yēyiin kule, "Simōōni, mii :biiko alak

† 10:2 Yēyuut. 27:1, 3 †† 10:3 Yēyuut. 3:1 ‡ 10:6 Yēyuut. 9:43 †† 10:10 Yēyuut. 2:17; 22:17 †† 10:11 Mat. 3:16 ††† 10:14 Laawi. 11:1-47; Ēsēk. 4:14 ††† 10:15 Māārō 7:15

sōmōku kuchēēng'iing'. ^{§20} Kunyoo, ing'eetee yuutēyu bo kōōto barak ānkiirēktē ng'wēny. -Mēētōmōch, nteenee iwēētē keey bichoo kuuyu anii :nyēē kāāyooku icheek."

²¹ Yooto, kurēkto :Bētērō ānkuwokumwoochi bichooto kule, "Anii :nyooto ōmiitē ōchēēng'ē. Kunyi, ōmāchē nee?" ²² Kukētyi :bichooto kule, "Kwēēyook-wēēch :Kōrnēēlyō nyoo kāāntōōyiintēētaab lukēētaab booryēēt. Churtaat :chiichoo ānkōōywyē Yēyiin. Koonyitē :Yuutayeek tukul chiichi. Kōchōōnchi *malayikeet ake ānkumwoochi kule iwē :inyiing' kanyii sukung'eet kukas kiyēē +meemwaay." ²³ Yooto, kutaach :Bētērō bichoo kuyēk tāyēēkyii.

Kiirwooch :Bētērō ām kaab Kōrnēēlyō

Yu kāyyēēkunēē, kuwēēto keey :Bētērō bichooto. Kitas :biikaab Kiriistō alak ām Yooba ankubeeta keey.

²⁴ Nto mii bēsyēēt nyēē kiikēērē, kuyit :inee āk bichoo Kayisareeya. Kimii :Kōrnēēlyō kukānyiiisye kaa ānkiki-ikukuur tilyōōnuutēk āk chōōrōōnuutēk choo kyoomchiintōōs :tukul.

²⁵ Yu kayit :Bētērō, kutorooch :Kōrnēēlyō kukutunyēē yēbo kērēēnkōōkyii kukākoonyit. ²⁶ Nteenee kumwoochi :Bētērō kule, "Ng'eet, nto yu akerkeeye :anii āk chii ake tukul." ^{§†27} Kyaamaat :Bētērō āk Kōrnēēlyō lōkōōy kumii kubēētii tukwaay kō. Yu kayit kō, kunyōōr biiko chēē chaang'. ²⁸ Yooto, kumwoochi :Bētērō bichooto kule, "Ābērē ōnkētē :akweek kule -/mākēēchāmu ām kiruutēkyoo kule kuyēmo :Yuutāyiintō āk biiko chēē mā Yuutayeek. Nteenee kāākōōboorwoo :Yēyiin kule māyēmāktōōs ākuur chii ake tukul kule mā tiliil. ^{§†29} Kunyoo, yoo /kibokēēkuuroo, āchōō nyēē mānāātōmōch. Kunyi ii, nee :nyēē kēēkuurchoo?"

³⁰ Kukētyi :Kōrnēēlyō Bētērō kule, "Ām bēsyōōsyēk ang'wan choo kookukeeyta, āmiitē āsooyē ām kanyuu ām āsiiswēk chēē wuu chuutēchu, ku asiistaab sokool nyēbo bēēt, chokōōyooonyēē :chiito ake taayeenyuu nyēē boonto sirooy chēē ilēkēchēēchtōōs. ^{§†31} Kikuuro :chiichoo kule, 'Kōrnēēlyō, kaakukas :Yēyiin wōlēē isooytooy ankaakukas wōlēē iyētyēēchintooy choo bānoon. ³² Kunyoo, iyooktē biiko alak kuba Yooba bokukuur chiito ake nyēē /kēēkuurēē Simōōni, nto Bētērō ām kaayneet ake. Kōruutoochi :inee chiito ake nyēē /kēēkuurē kule Simōōni nyēē yēytooy mwēēnik. Minyē :chiichoo tabantaab araarayta.' ³³ Kwāāyooku /kēēkuuriing' areet akeenke. Kunyi, karaam yu kēēchōō. Kēēmiitē :tukul yu ām taayeetaab Yēyiin kēēmāchē kēēyēbchi yit kiy ake tukul nyēē kōōkumwoowuung' :Yēyiin kule i-ām wēēch."

³⁴ Yooto, kutoow :Bētērō kumwooy kule, "Kāānkēt ra kule ākoo -mēēnk wēlē :Yēyiin chii ake tukul. Māchāmē alak kusiir alak. ^{§†35} Nteenee chāmē :Yēyiin biikaab yēēmēēt ake tukul choo iywēyē inee ānkuyēyē kiy nyēbo man. ³⁶ Kiiyookyi :Yēyiin biikaab Isrāyēēl lōkōōy-

§ 10:19 Yēyuut. 8:29; 10:9-16; 11:12 †† 10:26 Yēyuut. 14:13-15; Ng'oong'. 19:10 ††† 10:28 Yēyuut. 10:15; Kala. 2:12 †† 10:30 Luuka 24:4; Yēyuut. 3:1; 1:10 ††† 10:34 Room. 2:11; Kala. 2:6; Ēfēēs. 6:9; Kolos. 3:25; Yāāk. 2:1; 1Bēt. 1:17

wēk chēē kāroomēch kurubta keey āk kaalyeet kubununēē Yēēsu *Kiriistō nyoo bāwu kiy ake tukul. †

³⁷ Ābērē ōnkētē kiyēē kiikuyeyakay ām kōōrēētaab Yuutayeek kutoowunēē Kalillaaya, yu katoow :Yoowaana kwaamta ng'aleekaab batisaneet. †³⁸ Ānkāābērē kyookas kule king'oobchi :Yēyiin Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt Tāmirmiryēēnyii āk kāāmuukēywēēk. Kyōōnkēt oob kule kiwēēsyētootēē yēēmōōsyēk kuyēyootē tukuuk chēē kāroomēch? Kiityooktooy mbo chēē kikiikōōtiiny :Kibrōkōsyoontēēt. Kiyēyē chooto tukul, kuuyu kiboonto kāāmuukēy kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin. ‡

³⁹ Kikeekasee :acheek koonyekyoo kiy ake tukul nyēē kiyēyē :Yēēsu ām kōōrēētaab Yuutayeek āk mbo ām Yēērusālēēm. /Kikēēwuuytoochi Yēēsu kēētīt /ankeebakach. †⁴⁰ Nteenee kuing'eetee :Yēyiin meet ām bēsyēētaab sōmōk kuchakee /kakeebakachee ankuyey kukas :biiko. ⁴¹ Mēēbērē kikas :biiko tukul, nteenee kikeekas :acheek choo kikiisimkukweyeech :Yēyiin choo kikyoomiisyootē āk inee yotoo kikiikung'eetee meet. †⁴² Kiikāloonwēēch kule kyoomchinootē biiko ānkii-boorchinootē kule inee :nyotoo kiikukwey :Yēyiin nyēē mākōōtiilchi choo sobtōōs āk choo kiikubēk ng'aleek. †⁴³ Yēēsu nyiitēnyii :nyotoo ng'ālōolēē * :wōōrkooyikaab Yēyiin tukul, yoo mwooyē kule chii ake tukul nyoo kēēyēnchi +/mākēēnyōōchi kaat ām choolwookātēēnyii." ††

⁴⁴ Kutākumii :Bētērō kōōrwoochē, kōōsuuchi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin chii ake tukul nyēē kiyēbchi yiit ng'aleechaa. ⁴⁵ Kutoow :bichoo kung'alaal kuutuweek chēē kimēēnkētē kōōkoostoo Yēyiin. Yu kakas :Yuutayeek choo kikwoontooy keey Bētērō chēē kikiikōōyēnchi Yēyiin kule /kikēēng'oobchi Tāmirmiryēētaab Yēyiin mbo biiko chēē mā Yuutayeek, koolat.

Yotoo, kumwoochi :Bētērō kule, †⁴⁷ "Nee :nyēē tākukērēktooy bichu /keebatisanee bēēko? Ntēē kāākunyōōr :nkicheek Tāmirmiryēētaab Yēyiin kuu yoo kikēēnyōōru :acheek!" ††⁴⁸ Yotoo, kumwooy :Bētērō kule /keebatisan bichoo ām kaayneetaab Yēēsu *Kiriistō. Kisaaysaay :bichoo Bētērō kule tākōōbuurto keey icheek ām bēsyōōsyēk chēē ng'ēri.

Kiyēē kimwoochi :Bētērō kaniseetaab Yēērusālēēm kuyēētē keey

11 Nto mii yoo, kukas * :lēbkēēyik āk biikaab Kiriistō ām yēēmēētaab Yuuteeya kumukuul kule kookutorooch mbo :biiko choo mā Yuutayeek ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ² Kunyoo, yu keetooch :Bētērō Yēērusālēēm, kuwookuutyēē :Yuutayeek chēē kikiikōōyēnchi Yēyiin. ³ Kimwoochi kule, "So, Bētērō, ntēē siwēē-āmiisyē āk biich chēē mā Yuutayeek?" †

† 10:36 Luuka 2:14; Room. 3:25-26; 5:1; 2Kōōr. 5:18-20; Ēfēēs. 2:14-17; Kolos. 1:20 †† 10:37 Luuka 4:44 † 10:38 Luuka 4:18; 13:16; Yoowa. 3:2 †† 10:39 Yēyuut. 1:8 †† 10:41 Luuka 24:41-43 †† 10:42 Yoowa. 5:22; Yēyuut. 17:31; Room. 14:9; 2Kōōr. 5:10; 2Tēm. 4:1; 1Bēt. 4:5 ††† 10:43 Isa. 53:11; Cherem. 31:31-34; Luuka 1:77; 24:44; Yēyuut. 13:38; 26:18 † 10:45-46 Yēyuut. 2:4; 8:15-17; 19:6 †† 10:45-46 Yēyuut. 2:4, 11, 33; 19:6; 1Kōōr. 14:2-6 ††† 10:47 Yēyuut. 2:38-39 †† 11:3 Yēyuut. 10:28

⁴ Kurārchi :Bētērō bichooto kiy ake tukul ām kēēlto nyēē rootaat ⁵ kule, "Kimii yēē kyāāsooyē ām Yooba nto tāābērē, kuchōōnchoo :ng'oong'uutyēēt. Kyaakas ankeet nyēē tebees nyēē /kikiirēēk kuchōōnēē barak /kukakeenamaan kotootook tukul ang'wan, ākoy yēē kyāāmiitē. ⁶ Nto bērē ārōōtootē, akas tyoong'in choo /kēēbāyē, tyoong'iikaab wuuyēēt, choo ichuutēē keey ng'wēny āk tāriitēk. ⁷ Yotoo, /kēēkuurwoo kule, 'Bētērō, ibakach tyoong'iichoo ankii-am.' ⁸ Yotoo, āwālu kule, 'Kubooyiit man ii, Mokoryoontēēt, acha! Manaa-am bēsyēēt ake kiy nyēē mā *lubkoob.' ⁹ /Kēēkētwoo kule, '-Mēēkuur kiy ake tukul nyēē kiyēyē :Yēyiin kutililiit kule mā lubkoob.' ¹⁰ Kiyeyakay kuu nyiitēnyii areet sōmōk, nto mii yoo, /keesar ankaanaa kooyey barak.

¹¹ Yotoo bakeenke, kukwa :biiko alake sōmōku chēē /kikiiyookunēē Kayisareeya ānkubokōōyooong'iis saang' ām kayaata kyāāmiitē. ¹² Kumwoowoo :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule -māātōmōch āwēētē keey bichooto. Kikeebeete keey mbo ng'eetaabiya lo chu kēēboontē keey ām yu ākoy kaytaab chiichoo. ¹³ Kimwoowēēch :chiichooto wōlēē kichōōnchinto :malayikeet ām kanyii ānkumwoochi kule, 'Tyooktē biiko kuba ākoy Yooba bokukuur chiito ake nyēē /kēēkuurēē Simōōni, ¹⁴ nto kule Bētērō ām kaayneet ake. Mākuyibuung' :chiichoo lōkōōywēk chēē makooraachiing' ankooraach mbo nkicheek biiko tukul ām kang'uung'.' †††

¹⁵ Nto baanta nyotoo kāātoowu ang'alaal, kōōsuuchi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin bichooto kuu wōloo kiisuuchintēēch nkacheek ām taay. ††¹⁶ Yotoo, asoot kiyēē kikiikumwoowēēch :Mokoryoontēēt kule, 'Kiibātisāniisyēē :Yoowaana bēēko, nteenee +/makeebatisaneenaak akweek Tāmirmiryēētaab Yēyiin.' ††¹⁷ Kunyoo ii, yēē ākoo kiimuuchē :Yēyiin kung'oobchi bichooto Tāmirmiryēēt kuu wōloo king'oobtēēch acheek yoo kikiiyēnchinē Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō ii, ku anii ng'oo saasoot akwiil Yēyiin?"

¹⁸ Yu kabokukas :bichoo ām Yēērusālēēm ng'aleechaa, manaatakukwiil ng'ālyoo ake tukul. Kunyoo, kisilto Yēēsu kumwooyē kule, "Ākoo kāākōōkoochi :Yēyiin nkicheek biiko choo mā Yuutayeek bārooyinto nyēē imuuchē kuweeksee choolwookātēēng'waa sukunyōōr soboonto." †††

Kaniseetaab Antyookya

¹⁹ Kiba :biiko choo kiisereet :wusiisyēēt kubo ng'aleekaab Steefaan ākoy Fōyiniikē, Kubrō ākoo Antyookya. Kyoomchinootē lōkōōywēk Yuutayeek nkit. ††²⁰ Kikwa Antyookya :Yuutayeek chēē kibo Kubrō āk Kurēēn ānking'ālōolē kuutiitaab Kirikiik. Kitoow :bichu kwoomchi Kirikiik lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey Mokoryoontēēt Yēēsu. ²¹ Kiboonto :bichoo kāāmuukēywēēk kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin. Yotoo, kuweek :biiko chēē chaang' kōōyēnchi Yēēsu. †††

††† 11:14 Yēyuut. 16:31 †† 11:15 Yēyuut. 2:4; 10:44 ††† 11:16 Yēyuut. 1:5 ††† 11:18 Yēyuut. 13:48; 14:15, 27; 15:4, 12, 22-29;

²² Kiyityi :ng'aleechaa kaniseetaab Yēerusālēem. Yooto, /kiyookto Barnaaba kuwo Antyookya. ^{†23} Yu kāwokuyit wōlooto, ankukas kiyēē kikiikuyey :Yēyiin ām kāāmuukēyēwēkyii, kung'ērēkyi. Yooto kōōkiim bi-chooto tukul kōōbuurto Mokoryoontēēt ām mooyēēt akeenke. ^{†24} Kilēēl :moo chiichi. Kiboonto :chiichoo Tāmirmiryēēt kuyem ānkōōkoosēē keey Yēyiin miisin. Kiyis keey yooto :biiko chēē chaang' kukwa komostaab Mokoryoontēēt.

²⁵ Nto mii yoo, kuwo Barnaaba ākoy Taarso wokucheeng'aat Sāwulō. ^{‡26} Yu kāwokunyōōr kuwēēto keey ākoy Antyookya. Kunyoo, ām kēnyiiit akeenke, ki-inēētē :Barnaaba āk Sāwulō biikaab Kiriistō chēē chaang'. Antyookya :wōlēē /kikēēkuurē rubiik nyēbo taay kule 'Biikaab Kiriistō'.

²⁷ Kimii ām bēsyoōsyēchooto yēē king'ēētyēē * :wōōrkooyikaab Yēyiin alake Yēerusālēem kurēkto Antyookya. ²⁸ Ake ām wōōrkooyichoo ku nyēē /kikēēkuurēē Akaabo. King'oor ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule mākuchō :kēmēwuut nyēē ng'waa miisin kōōrēētaab Rooma kumukuul. (Kichōōnii :kēmēwuuni yu kibāytooyiisyēē :Kilaawutiyo.) ^{†29} Kunyoo, kisyem :rubiintēēt ake tukul wōlēē kiimuuktooy kōōruruuch beesaanik kuyētyēēchi mbo ng'eetaabkaamet ām Yu-uteeya. ³⁰ /Kikiyookto Barnaaba āk Sāwulō kuyib tuku-choo bokutēbunēē āwunnyēkaab booyik chēbo kaniseetaab Yēerusālēem. [‡]

Kiwaaytee keey :Bētērō wōloo /kikēērātyinē ām kēlto nyēē -/mākyoomu

12 Nto mii yoo, kunam :bāytooyiintēēt *Ērōōtē nyoo /kikēēkuurē kule Akiriiba, biikaab Kiriistō alak ankoonyaliil. ² Kibakachee :Ērōōtē Yāākōbō nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Yoowaana chōōkiit. ^{‡†}

³ Yu kawokukas :Ērōōtē kule kiing'ereech :ng'ālyoon-toonoo Yuutayee, kutas taay ankunam nkinee Bētērō. Kiyēyāksē :ng'ālyoon-toonoo /kyoomē Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin. ⁴ Yu /kabokeenam Bētērō, /keekerta kāābēērit. /Kikiikoochi bokuriib :lukēēt nyēbo biiko taman āk lo chēē kibēētootēē ang'wan ang'wan kubārchinē keey bēsyo. Kimāchē :Ērōōtē kule yoo kāākubēk :āsiiswēkaab *Saakweetaab Keeytaayee, /kēēkweryoot Bētērō /bokiikum kukasē :biiko tukul. ^{‡††}

⁵ Kii buur :Bētērō kāābēērit, nteenee kisoochinē :kaniseet miisin. ⁵⁶ Nto ām kwēēmowuut nyi kimāchē :Ērōōtē kule /sikēēkweryoot Bētērō yoo kayyeech /bokiikum, kimii :Bētērō kāru kwēēnuutaab riibiik āyēēng' ankirataat nyōrōōrōōnik āyēēng'. Kimiitē :riibi-ik alake āyēēnku kuriibēsē kurkat saang'. ⁷ Yooto, kutook :malayikeet ake areet akeenke kulebkeyiit :kōy-ooto kimiitē :Bētērō. Kooluchluuch :malayikaanaa

17:12; 18:5-11; 19:8-10; 20:21; 21:19; 26:20 §§‡ 11:19 Yēyūut. 8:1-4 §§§ 11:21 Yēyūut. 2:41 † 11:22 Yēyūut. 9:27 †† 11:23 Yēyūut. 13:43; 14:22; 15:32; 16:40; 18:23; 20:1, 28-31 ‡ 11:25 Yēyūut. 9:30 †† 11:28 Yēyūut. 21:10 ‡† 11:30 Yēyūut. 12:25; Room. 15:26; Kala. 2:10 ††† 12:2 Māārko 10:35-40 ‡†† 12:4 Yēyūut. 4:3; 5:18 § 12:5 Yēyūut. 1:14; 2:42; 6:4; Yāāk. 5:16

Bētērō kumwoochinē kule, "Ng'eet areet akeenke." Kōōtyookiis :nyōrōōrōōnik ām āwunnyēkaab Bētērō. ⁸ Kōōtyooktōōs, kumwoochinē :malayikeet Bētērō kule, "Siriny kaansuung'uung' ankiimoot nto yityo ilaach kwēyōōnik." Kuyey :Bētērō kuu nyooto. Nto mii yoo kumwoochi kule, "Ilaach kābuutiing'uung' anki-irubwaa." ⁹ Kirub :Bētērō malayikaanaa kut kuchuyta saang' ām wōloo /kikēērātyinē. Yooto tukul, kibērē :Bētērō ki kiirwoot :kiyēē kimii :malayikeet kuyēyē. ¹⁰ Kikeeytee :tukwaay riibiik chēbo taayta āk chēbo āyēēng'. Nto kuyitē oreet nyēbo karneet nyēē /kēēchuchinēē kiriinkēēt, kuyootāktōōs :nyoo nkityō. Kuchuyta :icheek ankutas taay āk baanng'waa. Nto kumānāāyitē wuy, kubot :malayikeet. ^{§†}

¹¹ Kusēw :Bētērō ankumwaayee mooyēēnyii kule, "Kāānkēt man kule ākoo kā Yēyiin :nyēē kēyooku malayikaani kule chokootyaakteena āwunnyēkaab Ērōōtē āk kiyēē kimāchē :Yuutayee kuyeyena." ¹² Yooto, kuwo :Bētērō kōōtaab cheebyoosyeet ake nyēē /kikēēkuurēē Maaryaa, kaametiitaab Yoowaana nyēē /kikēēkuurēē ām kaayneet ake kule Māārko. Kiki-ikōōruruukyi keey :biiko chēē chaang' kōyooto chēē kimii kusooyē. ^{§††13} Kukuurso :Bētērō ām oreetaab tu-uyta. Kiwokukas :chēēbto ake nyēē ki motwooriin nyēē /kikēēkuurēē Roota kule ki ng'oo :nyoo kikuursē. ¹⁴ Yu kēēnkēt kule bo :kuutiit Bētērō, kung'erech nyēē -/mākyoomu. Kumānāāyootyinē oreet, kuweech keey kulabat ānkuwokumwoochi chuut kule, "Kookas, ntēē kāākuchō :Bētērō!" ¹⁵ Kēēlēēnchi, "Karaam :mēt-ing'uung' man ēē?" Kulē :chēēboo, "Biikyoo, ankookas ng'aleekyuu!" Kiyey kuu nyooto kut /kēēmwooy kule, "Ākoy ku malayikeetaab Bētērō :nyooto." ¹⁶ Yooto tukul, kimii :Bētērō kutāsē taay kukuursē ām yooto bo oreet. Yu /kakeeyaat oreet, /kēēlēē, "Māku Bētērō :nyi!" Kinam kuut biiko miisin. ¹⁷ Yooto, kumwechee :Bētērō biiko āwut kule kusiiyo ānkurāchi wōlēē kiityaakta in-ee :Yēyiin. Kimwooy mbo subak kule, "Bōōmwoochi Yāākōbō ākoo mbo ng'eetaabiya alak ng'ālyoon-tooni." Yu kāmwooy kuu nyooto, kuwo yēēt ake.

¹⁸ Yu kayyeech :kōōrēēt, kwoorookēniis :riibiik yu kakas kule māmii :Bētērō kuuyu kimēēnkētē kiyēē koyeyakay. ¹⁹ Yu kamach * :Ērōōtē Bētērō āmēēbērē kimii wōloo /kikēēkērtooy, kukuur riibiichoo /bokiikum. Nto kuuyu kimēēmuuchē :riibiichoo kurār wōlēē kibeeta :ng'aleek, /keebakach. Nto mii yoo, kung'eetee :Ērōōtē Yuuteeya ānkuwo ākoy Kayisareeya ānkōōbuur wōlooto. ^{§†}

Meetaab Ērōōtē

²⁰ Kikiikuchunchuun * :Ērōōtē āk biikaab Tiirō āk chēbo Sitōōn. Kuuyu kiikoosēē keey :kōōrōōsyēchooto kōōrēētaab Ērōōtē kubo āmiik, /keekwey alamaalyeet nyēē kiruutoochi Ērōōtē. Kisimbokung'āloolchi chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Blaasto nyēē kiiyyoonkyinē kay-

§† 12:10 Yēyūut. 5:19 §†† 12:12 Yēyūut. 12:25; 13:5, 13; 15:37; Kolos. 4:10; 2Tēm. 4:11; Filēm. 24; 1Bēt. 5:13 §† 12:19 Yēyūut. 5:22-24

taab bāytooyiintonoo. Kibokusoomē :bichoo bāytooyiintēēt Ērōōtē kule kuchō :kaalyeet.

²¹ Nto yu kayit :bēsyēēt nyēē /kikiikeekwey kubooyiit tuuyēēt, koolaach :Ērōōtē sirookyii chēbo bāytooyiisyeēt. Kiibuurēē ng'echereenyii bo bāytooyiisyeēt ānkung'āloolchi biiko chēē kikiiruruukyi keey yooto.

²² Yooto kulē :biiko, "Ntēē ng'āloolē kut wuu nyēē kāākuyēk Yēyiin oō, lēyyē!" ^{†23} Kuuyu king'ērēkyi :Ērōōtē kiyēē kimwooy :biiko amēēbērē kiyywey Yēyiin, kuchō *:malayikeetaab Yēyiin areet akeenke ānkukwēr Ērōōtē kumilta! Kyaam :kuutyek kut chokume lētuunoo.

Kiyyeey :Barnaaba āk Sāwulō Antyookya

²⁴ Yooto tukul kuyesta :ng'ālyoontēetaab Yēyiin kuyityi biiko chēē chaang'. ^{††}

²⁵ Yu kaakoowaany :Barnaaba āk Sāwulō yiisyoonoo kibēēchinē Yēērusālēēm, kooyeey Antyookya. Kibeeta Yoowaana nyoo /kikēēkuurē am kaayneet ake kule Māārko. [‡]

/Kikiyookto Barnaaba āk Sāwulō

13 Kimii am kaniseetaab Antyookya :biiko chēē *wōōrkooyik āk kāānēētik. Bichooto ku: Barnaaba, Simiyōōn nyēē /kikēēkuurē am kaayneet ake kule Kibtuuy, Lukiyō nyēbo kōōrēetaab Kurēēn, Māānāyēēn nyoo kinērē akoo *Ērōōtē Antibaas, nto ake ku Sāwulō. ^{††}

² Nto mii bēsyēēt ake, kumii :bichooto tukul kusiltooy Yēyiin ānkukirē kwoomiis, kumwooy :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kubununēē wōōrkooyoontēēt ake kule, "Ōtāboonwoo Barnaaba āk Sāwulō kubo yiisyeēt nyēē !kāākwēchi icheek." ^{†††} Kunyoo, kumii :bichoo kukirē kwoomiis ānkusooyē, kutiinyēē Barnaaba āk Sāwulō āwunnyēk ānkōōyookto. ^{†††}

Kumii :Barnaaba āk Sāwulō Kubrō

⁴ Yu kāākōōyookto :Tāmirmiryēetaab Yēyiin mbo Barnaaba, kuba ākoy Selewukyaa. Kibeete mwēēnkēēt am wōlooto ākoy kuyit Kubrō. ⁵ Yu kayit *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Salaami am Kubrō, kwaamtaat ng'ālyoontēetaab Yēyiin am kooriikaab saayeet bo Yuutayeek. Kiboontōtē keey Yoowaana nyoo kiyēētyēēchinootē icheek. ^{†††}

⁶ Kibeesyetaate :icheek komosaata bo Kubrō tukul ākoy yēēt ake yēē /kikēēkuurēē Bāāfō. Kinyoorta wōlooto chēēbsookēyoontēēt ake nyēē ki Yuutāyiin nyēē /kikēēkuurēē Araab Yēēsu. Kiyibē keey :chiichoo kule *wōōrkooyoo. ⁷ Kiyēētyēēchinē :chiichi bāytooyiintēetaab yēēmoonooto nyēē /kikēēkuurēē Sērkiyō Bāwulō. Ki ng'oom :bāytooyiintonoo miisin. Kimwaayta /bokēēkuurchi Barnaaba āk Sāwulō kuuyu kimāchē kule kuyēbchi yit ng'ālyoontēetaab Yēyiin. ⁸ Kaaynee-

taab chēēbsookēyoontoonoo nyēbo Kirikiik ku Eli-maas. Kikwiil :Eli-maas Barnaaba āk Sāwulō ankusyeeem kumaas kāāsōōtēywēēkaab bāytooyiintonoo simēēyēnchi ng'aleekwaa. ⁹⁹ /Kikiinyiityi Sāwulō (nyoo /kikōkēēkuur lētuunoo kule Bāwulō) Tāmirmiryēetaab Yēyiin, ānkōōrōōtoot Eli-maas. ¹⁰ Yooto, kumwoochi kule, "Ibooyē :inyiing' Kibrōkōsyoontēēt! Iyēku buunyo am wōlēē mii :kiy ake tukul nyēbo manta! Ibēr-bēēriisyē 'ankiicham imoosē biiko. Am nee yu 'kiicham i-ābuchē ng'ālyoontēetaab Yēyiin? ¹¹ Makooraachiing' :kāāmuukēywēēkaab Yēyiin ikor." Am areet akeenke, kuker chiichoo :chēēbkēēruut āk mēēnānēēt. Kutorobēnoot kule nto nyōōr chii nyēē kanam āwut sukōōrētoot. ¹² Yooto, kōōyēnchi :bāytooyiintonoo Yēyiin, yu kawokukas kiyēē kiyeyakay am wōlēē mii :chēēbsookēyoontēēt. Kiilat miisin am kāāmuukēywēēk kurubta keey āk Mokoryoontēēt.

Kumii :icheek Antyookya am yēēmēetaab Bisiitya

¹³ Nto mii yoo, kuwēētēē :Bāwulō mwēēnkēēt kung'eete Bāāfō kuboontōtē keey chōōrōōnuutēkyii ankuba ākoy Beerka am yēēmēetaab Bamfulyaa. Kibakaaktee icheek :Yoowaana yooto ankooyeey Yēērusālēēm. ^{††14} Yu kāng'ēētyēē :icheek Beerka, kuba ākoy Antyookya am yēēmēetaab Bisiitya. Nto mii yēē ki bēsyēetaab *Sabaato, kōōwut :icheek *kōōtaab saayeet nyēbo Yuutayeek ānkōōbuur ng'wēny.

¹⁵ Yooto, /keesuman ng'aleek kukwaanee :kitaabu-uneekaab Muusa āk chēbo *wōōrkooyikaab Yēyiin. Nto mii yoo, kumwoochi :biiko chēē kiyyoonkyinē kōyooto bo saayeet chiito ake wokuteebē Bāwulō āk Barnaaba, yoo mii :ng'ālyoo nyēē māchē :icheek kōōkiimēē biiko. ^{†††}

¹⁶ Yooto, kung'eet :Bāwulō ānkōōtōrōōr āwut. Nto yityo, kumwoochi kule, "Biikyoo bo *Isrāyēēl āk akweek Kirikiik choo ōyēnchinē Yēyiin, oyeb yit. ¹⁷ Kikwey :Yēyiintēetaab Isrāyēēl mbo kuuko ankuyey kuyēk sērē yoo kitākumii Miisir ankoong'eete wōlooto am kāāmuukēywēēkyii. ^{††18} Kimuytoochi ng'aleekaab bichoo kumii suurkwēēnēēt am kēnyisyēk chēē kimāchē kuyitē artam. ^{††19} Kiikarbuus :Yēyiin bōrōryōōsyēk tisab chēē kiminyē Kanaan ānkurōōbchi biikyii kōōroonooto. ^{††20} Kiyib :ng'aleechaa tukul kēnyisyēk chēē yitē bokolwookik ang'wan āk konom. Yu kāwoku-keeyta :yoo, kukōōn :Yēyiin kubāytooyiis :kiirwookik. Kibāytooyiis :ake kōōkēērē :ake ākoy bēsyēēt nyēē kichokubāytooyiisyē *:wōōrkooyoontēēt Sāmweēl. ^{††21} Kimākyi keey :biiko bāytooyiintēēt nyēē nyeeeng'waa. Yooto, /kiikoochi bichooto Sāwulō araab Kiis nyoo kichōōnēē kōōtaab Beenchamiin. Kibāytooyiis :Sāwulō kēnyisyēk artam. ^{††22} Yu /kābokiinēm Sāwulō am bāytooyiisyeēt, kookeere :Yēyiin *Tāwuti.

† 12:22 Ēsēk. 28:2†† 12:24 Yēyuut. 2:41 ‡ 12:25 Yēyuut. 9:27; 11:29-30; 12:12†† 13:1 Ēfēēs. 4:11; 1Kōōr. 12:10, 28-29; 14:1-6, 29-32 †† 13:2 Yēyuut. 2:17; 8:29; 10:19; 16:6-7; 20:23; 21:4, 11 ††† 13:3 Mat. 6:16-17; Yēyuut. 6:6 ††† 13:5 Yēyuut. 13:14; 14:1; 17:1-2, 10, 17; 18:4, 19; 18:26; 19:8; 12:12

§ 13:8 2Tēm. 3:8 †† 13:13 Yēyuut. 12:12, 25; 13:5; 15:37, 39 ††† 13:15 Yēyuut. 15:21 †† 13:17 Chuy. 1:7; 6:6-7; Kiruu. 5:15; 7:6-8 ††† 13:18 Chuy. 16:35; Kāāyiit. 14:26-35; Kiruu. 1:24-40; Tyēēn. 95:10; Ibu. 3:3-19 †† 13:19 Kiruu. 7:1; Choos. 14:1; Tyēēn. 78:55 †† 13:20 Kiir. 2:16; 1Sām. 3:20 ††† 13:21 1Sām. 8:5, 19; 10:21-24; 11:15

King'alaalee :Yēyiin Tāwuti nyēē karaam kumwooyē kule, 'Kaakwey Tāwuti araab Yēēsē, kuuyu chii nyēē chāmē :mooyēenyuu. Makuyey kiy ake tukul kuu wōlēē amāktooy.' ^{†23} Kiyey :Yēyiin kurutunēē *Kāārārōokiintēēt kōōtaab Tāwuti sukooraraach Is-rāyēēl kuu yoo kikiikukuurtoowēēch. Nyooto ku Yēēsu. ^{††24} Kisimkwoomchi :Yoowaana biikaab Isrāyēēl kutēē yēē tēē, kumānāāchō :Yēēsu, kule kuweek :tukul am miyootyēēt /ankeebatisan. ^{‡25} Nto kumiitē :Yoowaana kōōwoong'tooy yiisyēēnyii, kumwoochi biiko kule, 'Ōsōōtē :akweek kule anii ku ng'oo? Mā :anii Kāārārōokiintoonoo, nteenee, mii kuchōōnii :nyēē -māyēēmē mbo ārēēkyi kwēyōōnik.' ^{‡†}

²⁶ Mbo ng'eetaabiya, kēēyibwook :acheek lōkōōy-wēchu bo kaararaacheet akweek keseniisyeakaab Abraam ak choo mā Yuutayeek choo ōywyē Yēyiin. ²⁷ Manaachamta :biikaab Yēērusālēm āk bāytooyik-waa kule *Kāārārōokiintēēt :Yēēsu, yooto kōōtiilchi meet. Nteenee kiityiich :yuutēyu ng'aleekaab *wōōrkooyikaab Yēyiin choo /kikēēsumānē *Sabaato ake tukul. ^{‡‡28} Ānkoo kimāmii :lēēlis nyēē kiimuuchē kuyey /kiitiilchi Yēēsu meet, kiikiimchi :bichoo *Bilaato kule kubakach Yēēsu. ^{‡††29} Yu keewaany :icheek kuyey-ee Yēēsu kiy ake tukul kuu wōloo kimwooytooy :siru-utēk, /bokiirēēkunēē kēētooy /kikēēwuuytoochinē /ānkubokiitōōr kochong'. ^{‡††30} Nteenee koong'eetee :Yēyiin Yēēsu meet. ^{§31} Kikas :biiko am bēsyōōsyēk chēē chaang' :choo kibēēsyētootē tukul kung'eetee Kalilaaya ākoy Yēērusālēm. Bichooto :chēē mii kum-woochinē biiko kurubta keey āk inee. ^{§†}

³² Kiyēē kēēmiitē kyoomwook ku lōkōōywēk chēē kā-roomēch kule kaakootyiich :Yēyiin am wōlēē kēēmiitē :acheek keseniisyeek, kiyēē kikiikukuurtoochi mbo kuuko kule mākōōyook wōōrkooyoontēēt nyēē wuu Muusa. Nto nyooto ku Yēēsu. /Kēēng'ālōolēē mbo yu-utēyu am kitaabuutaab Tyēēnwookik kurkeetaab āyēēng' yoo mwooyē kule, 'Inyiing' lakwanyuu.

Kāāyēku :anii kōōn ra.' ^{§††} §†

³⁴ Nto kurubta keey āk ng'eeteetaab meet bo Yēēsu nyēē mākyō kunun :bōōrnyii, mwooyē :Yēyiin kule, '+Maayey kuyityiin :ng'aleechaa /kiikoosēē keey choo kyāākuurtoochinē *Tāwuti.' ^{§††}

³⁵ Mwooyē mbo :siruuutēk am yēēt ake subak kule, 'Mēē-āsyinē chiing'uung' nyoo churtaat kunun.' ^{§†}

³⁶ Kunyoo, yu keewaany :Tāwuti kuyey kiyēē kimāky-inē :Yēyiin am bēsyōōsyēkyii, kume. Yooto /kēēmuchu wōloo /kikēēmuchu mbo kuukaanyii. Kinunchi :bōōrnyii wōlooto. ^{§††37} Nteenee manaanun :bōōrtaab nyoo ki-ing'eetee :Yēyiin meet. ³⁸ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, amāchē āboorwook kule /kēēnyōōwook kaat am choolwookātēēng'woong' kubununēē Yēēsu. Yoo

† 13:22 1Sām. 16:1, 12; 13:14 †† 13:23 Isa. 11:1; Cherem. 23:5; Mat. 1:1; Luuka 2:11 ‡ 13:24 Luuka 3:3 †† 13:25 Luuka 3:15-16, 19-20 ‡‡ 13:27 Yēyūut. 3:17-18 ††† 13:28 Luuka 23:4, 14-15, 21-23, 47 ‡‡‡ 13:29 Luuka 23:50-56; 24:44 § 13:30 Yēyūut. 4:2 §† 13:31 Yēyūut. 1:8 §†† 13:32-33 Tyēēnwookik 2:7 §† 13:32-33 Kiruu. 18:15-18; Yēyūut. 3:22-26; 7:37 §†† 13:34 Isa. 53:3 §† 13:35 Tyēēn. 16:10 §† 13:36 Yēyūut. 2:29

kēēyēnchi :chii ake tukul Yēēsu, kuchurtooy am taay-eetaab Yēyiin, ng'alyoo nyēē mēēmuuchāktōōs /keeyey kubununēē kiruuutēkaab Muusa. ^{§§†}

⁴⁰ Ōriib keey am kiyēē kiikung'oor *:wōōrkooyikaab Yēyiin sukung'eet māyēyākiis :ng'aleechaa am wōlēē ōmiitē. /Kikēēmwooy kule,

⁴¹ 'Okaste baa, :akweek choo ōmōōntooyiisyē.

Kookas ng'aleechu ankoolat, ānku +mōōbootyē, kuuyu -mōōchāmtooy kiyēē āyēyē kutōōmiitē kōōrēēt ānkoo /kākēērārwook.' ^{§§††}

⁴² Yu kimii :Bāwulō ākoo Barnaaba kung'ēētyēē *kōō-taab saayeet, /kēēmwoochi kule, "Tookwaa *Sabaato nyi chōōnii, bōō-ām-wēēch ng'aleechu."

⁴³ Kiiyēnchi :Yuutayeek chēē chaang' āk Kirikiik Yēēsu ankurub mbo Bāwulō. Kiirwookyinoot :Bāwulō āk Bar-naaba bichoo kōōkiimchinē kōōkēnēē keey chamateetaab Yēyiin. ^{§§§}

⁴⁴ Nto yitu :Sabaato nyoo kiikēērē, kōōruruuch keey :biikaab *kiriinkēēt tukul bokuyēbchi yiit ng'alyoontēē-taab Yēyiin. ¹⁸⁴⁵ Yu kakas :kāāntōōyikaab Yuutayeek kuu nyooto, kōōtuuyiityi moo. Kikwiil kiyēē kimii :Bāwulō kumwooyē. ⁴⁶ Yooto, kumwoochi :Bāwulō ākoo Barnaaba bichooto am nyikanateet kule, "Ki nyēēng'woong' akweek ng'alyoontēētaab Yēyiin. Nteenee kuuyu kootay :akweek ra ānkōōyibē keey kule mānyoolchook *:soboontaab kibchuulyo, kēēwēēkyi kāāsōōtēywēēkyoo wōlēē mii :bichu mā Yuutayeek.

¹⁹⁴⁷ Kimwooy :Yēyiin kule,

'Kaayeyiing' iyibchi biiko choo mā Yuutayeek lēbkēēyyēēt

sukung'eet /kiimuuch /kiiraraach biiko am koswookik tukul chēbo kōōrēēt.' ^{20†}

⁴⁸ Nto bēērē kukas :biiko choo kimā Yuutayeek ng'aleechaa kibo Bāwulō, kung'ērēkiis miisin. Kikoonyit ng'alyoontēētaab Yēyiin ankookaasee keey Yēēsu :tukul choo /kikiikeetool kunyōōr soboontaab kibchuu-lyo. ²¹

⁴⁹ Kiyestee :ng'alyoontēētaab Yēyiin yēēmoonooto kumukuul. ⁵⁰ Nteenee kiwuruur :Yuutayeek chēēbyōōsōōkaab Kirikiik chēē kitookunootiin chēē kikiikurub ng'aleekaab Yuutayeek āk booyik chēē ki-tookunootiin am kiriinkoonoo. Kiyey :bichoo wōōrōōryēēt kut /keekwetee Bāwulō ākoo Barnaaba yēēmoonooto. ⁵¹ Kiitaarta :icheek tēērtit am kēērēnkōōkwaa sukōōsōōtēē keey :bichoo ānkutākyi keey *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Ikonnyaa.

²²⁵² Nteenee king'ērēkiis :choo kiiyēnchi Kiriistō /ānki-inyiityi Tāmirmiryēētaab Yēyiin.

Kumii :Bāwulō ākoo Barnaaba Ikonnyaa

14 Yu kimii :Bāwulō āk Barnaaba Ikonnyaa, kuba *kōōtaab saayeet nyēbo Yuutayeek kuu kwaak. Kyaamta ng'alyoontēētaab Yēyiin nyēē kōōrōōm miisin

§§† 13:38-39 Luuka 24:47; Yēyūut. 2:38; 10:43; Room. 3:28; 5:1; 7:5-6; 10:1-13 §§† 13:41 Aabak. 1:5 §§§ 13:43 Yēyūut. 11:23; 14:22; Room. 3:24; Kala. 1:6; 5:1 18 13:44 Yēyūut. 17:2 19 13:46 Yēyūut. 3:26; 18:6; Room. 1:16; 2:9 20 13:47 Isa. 49:6 21 13:48 Yēyūut. 11:18 22 13:51 Luuka 9:5; Yēyūut. 18:6

kut kōōyēnchi :Yuutayeek āk Kirikiik chēē chaang' Yēesu. ² Nteenee kōōwuruur :Yuutayeek choo kitay kuchamta Yēesu Kirikiik kukwiil mbo ng'eetaabiya. ³ Kiwoonkyi :Bāwulō āk Barnaaba bēsyōōs chēē chaang' wōlooto kung'āloolē nyēē kimānyōkōōrēch mbo kisich, kurubta keey chamateetaab Yēesu. Kiiboor :Mokoryoontēēt kule kibo man :lōkōōywēchoo yoo kiikoochinē icheek kāmūukēywēēk kuyeyee ng'al chēbo kwōng'uut. ⁴ Kichuunchuunootiin :biikaab kiriinkoonoo. Kichoomtōōs :alake āk kāāntōōyikaab Yuutayeek kuchoomtōōs :alake ākoo lēbkēēyik. ⁵ Nteenee kinoomnyo :Yuutayeek āk Kirikiik kuboonto keey kāāntōōyikwaa ānkuchōb koonyaliil lēbkēēyik ankuwiiree rwoontōōk kubakach. ¹⁶ Kisimkōōnkēt mbo :Bāwulō ng'aleechaa. Kumwēy kutākyi keey yēēmēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Luustra āk Tēērbē āk mbo soong'wēk alak chēē kilēēkitēē yooto. ¹¹⁷ Kitas taay :icheek kwaamtaat lōkōōywēk chēē kāroomēch ām wōlooto.

Kumiitē :Bāwulō āk Barnaaba Luustra āk Tēērbē

⁸ Kumiitē :chiito ake kiriinkoonoo bo Luustra nyēē kikiikuchunkuut :kērēēnkōōk kung'eetee leekwaanti āmānāāwēēsyēt bēsyēēt ake. Kimii :chiichoo kukēēbuur ng'wēny ⁴⁹ kuyēbchinē yit wōlēē kimii kung'ālooltooy :Bāwulō. Yooto, kōōrōōtoot :Bāwulō chiichoo ānkōōnkēt kule kiikoosēē keey :chiichoo Yēyiin nyēē yēmāktōōs /kiisoob. ¹⁰ Kukuurchi :Bāwulō chiichoo kule, "Ing'eet ānkiiyoony." Kung'eet :chiichoo areet akeenke ānkuwēēsyētoot.

¹¹ Yu kakas :biiko ng'aleechaa, kumwooy ām kuuting'waa kule, "Nto yu kāākurārākyēēch ra āynātōōs chēē wuu biich." ¹¹² Kikuurēē :bichoo Barnaaba *Sēēwus, kukuurēē Bāwulō *Ēērmē, kuuyu ki inee nyēē ki ng'ālooliintēēt nyēē wōō. ¹³ Kimii :kōōto ake nyēē /kikēēsooyēē Sēēwus nyēē kilēēkitēē yēē kibo oreēt nyēē iwutē kiriing'. Yooto kukwēryoon :kibkōrōs nyēē kiyyoonkyinē kōyooto wuunōōk āk toobtōōk ākoy oreetaab kiriinkoonoo. Kimāchē :inee āk biiko chuut kule kuyēchi mbo Bāwulō kōrōsēēk. ¹⁴ Nteenee yu kakas :Barnaaba āk Bāwulō ng'aleechaa, kukereer sirookwaa kōōboor kule katay ng'aleechaa. Kulabat wōlēē kikiiruruukyi keey :biiko ānkubōlchi kule, ¹⁵ "Murēchu! Ām nee yu sooyey ng'al chēē tēē chu? Ntēē keekerkeeye acheek āk akweek. Kēēmiitē kēēyibwook lōkōōywēk chēē kāroomēch. Oweeksee mosoonkoyeenichu māsāru kiy ānkōōyēnchi Yēyiintēētaab manta, nyoo kiyēyē barak āk ng'wēny, araarayta āk tukuuk tukul choo mii wōlto. # # #

¹⁶ Ām bēsyōōsyēk choo kibo taay kyoosyi :Yēyiin kōōrootunwēēk kurub ātēbuutēkwaa. ¹¹⁷ Nteenee tukuuk chēē kāroomēch choo kikōōnook :Yēyiin kōōbooru :yooto wōlēē wuu :inee. Kikōōnook roobta ānkuyēyē

kubiityo :āmiik ām bēsyōōsyēk chēē kiikuchōbchi. Kōōnook āmiik chēē chaang' ānkuyēyook ong'erech." ⁵¹⁸ Kimā kuskus kukerekta :mbo Bāwulō bichoo kumayey kōrōsēēchoo ānkoo sinee kiimuukta.

¹⁹ Nto mii yoo, kukwaanee :Yuutayeek alake Antyookya ākoo Ikonnyaa ānkubokutēwēch biiko kutayee keey mbo Bāwulō ānkōōyēnchi ng'aleekwaa icheek. Kuwiiree :bichoo Bāwulō rwoontōōk ānkōōng'irtiitoot kuwo kiriinkoonoto saang' kubērē tōōs kaakume. ⁵¹²⁰ Nteenee kukwa :biikaab Kiriistō ānkōōruukyi keey Bāwulō. Kung'eet :Bāwulō ankooyeyē ākoy kiriinkoonoo. Nto yu kāyyēēkunēē, kung'eetee Luustra ākoo Barnaaba ānkutākyi keey Tēērbē.

Kiyyey :Bāwulō āk Barnaaba Antyookya nyēbo Siiryā

²¹ Yu kabokuyit :icheek Tēērbē, kwaamta lōkōōywēk chēē kāroomēch ām wōlooto ānkōōyēnchi :biiko chēē chaang'. Nto mii lētunoo, kooyey kaa. Kibuntēē Luustra, Ikonnyaa ākoo Antyookya nyēbo Bisiitya. ²² Kiitiitiitootē biikaab Kiriistō kutēē yooto tukul kutas taay kukiilchi ng'ālyoontēētaab manta. Kimwoochinootē biiko kule, "Ākoy kēēbuntēē nyāliilutēk chēē chaang' ām baani bo Kaab Yēyiin." ⁵¹¹²³ Kiyēēyēēchi :Bāwulō ākoo Barnaaba kanisoosyēk ām wōlto ake tukul kukwey booyik. Kikir :icheek kwoomiis ānkusoochi booyichoo. Nto mii yoo, kōōyokoochi bichoo Mokoryoontēēt nyoo kikiikookaasee keey.

²⁴ Yu kāwokumur :Bāwulō ākoo Barnaaba yēēmēētaab Bisiitya, kuyit nyēbo Bamfulyaa ²⁵ ankwaamta ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām kiriinkēētaab Beerka. Nto yityo, kurēkto ākoy kiriinkēēt nyēbo Atalyaa.

²⁶ Nto mii yoo, kubeetee mwēēnkēēt kung'eetee Atalyaa kooyey Antyookya wōloo /kikiikiyilchi icheek ām chamateetaab Yēyiin kubo yiisyēēt nyooto kikiikoowaany. ⁵¹²⁷ Yu kabokuyit Antyookya, kukuur biikaab Kiriistō. Kirārchi bichoo kiy ake tukul nyēē kikiikuyey :Yēyiin kubuntēē icheek āk wōlēē /kikeeyaatita kēēlto kookaasee keey :biiko choo mā Yuutayeek Yēyiin. ⁵¹²⁸ Kiibuurto keey :Bāwulō āk Barnaaba bichoo bo Kiriistō ām bēsyōōsyēk chēē chaang'.

Tuuyēēt nyēē kimii Yēērusālēm

15 Nto yēē kitākumiitē :Bāwulō ākoo Barnaaba Antyookya, kukwaanee :biiko alake Yuuteeya ankuuba wōlooto. Kibokooneet :bichoo mbo ng'eetaabiya. Kimwooyē kule, "-/Mākiirāroochook, yoo /kamakiimuraatanaak kuu wōloo mwooytooy :sirutēkaab *Muusa." ² Kiyey :ng'ālyoontoonoo Bāwulō ākoo Barnaaba kukwiil keey āk bichoo kut kuchuunchuun. Nto mii yoo, /kēēmwooy kule kuwo :Bāwulō ākoo Barnaaba kuboonto keey āk mbo ng'eetaabiya alak Yēērusālēm. /Kikēēmākyinē bokunyōōryo ākoo *lēbkēēyik chuut āk booyik kurubta keey āk ng'ālyoontooni. ⁵¹³ Yooto, kōō-āmiisoot icheek :kaniseet. Nto yu

† 14:5 Yēyuut. 14:19; 2Tēm. 3:11 †† 14:6 Mat. 10:23 ‡ 14:8 Yēyuut. 3:2 †† 14:11 Yēyuut. 8:10; 12:21-22; 28:6 †† 14:15 Tān. 2:46; Yēyuut. 10:25-26 ††† 14:15 Tyēēn. 96:5; 1Kōōr. 8:4-6 ††† 14:16 Yēyuut. 17:30

§ 14:17 Tyēēn. 147:8; Cherem. 5:24 §† 14:19 Yēyuut. 13:50; 14:5; 17:13; 2Kōōr. 11:25 §†† 14:22 Yēyuut. 11:23; 1Tēēs. 3:3-4 §† 14:26 Yēyuut. 13:1-2 §†† 14:27 Yēyuut. 11:18 §† 15:2 Kala. 2:1-10; 5:2-12

kimii kumurē Fōyinikē āk Samaaryaa kumwoochi :icheek mbo ng'eetaabiya ām wōlooto kule ki-ikōōyēnchi :biiko choo mā Yuutayeeek Yēēsu. Ki-ing'ereech :lōkōōywēchoo mbo ng'eetaabiya miisin.

⁴ Yu kabokuyit mbo :Bāwulō Yēērusālēēm, kutorooch icheek :lēbkēēyik, booyik āk biikaab Kiriistō chuut alak. Kiiboorchii bichooto kiyēē kiikuyey :Yēyiin kubuntēē icheek. ⁵ Nteenee king'ēētyo *:Farisaayeeek alake chēē kikiikuchamta Yēēsu ānkumwooy kule, "Māchāktōōs */kiimuraatan biiko choo mā Yuutayeeek ānkumākyinē mbo kooywey kiruutēkaab *Muusa."

⁶ Yooto, kukuur keey *:lēbkēēyik ākoo booyik bokoolyeb ng'ālyoontoonoo. ⁷ Yu kabokung'alaalee ām kōōyinto, kung'eet :Bētērō ānkumwooy kule, "Mbo ng'eetaabiya, ābērē ōnkēt kule kisimkutoola :Yēyiin kēny ām wōlēē ōmiitē :akweek, ā-āmchi biiko choo mā Yuutayeeek lōkōōywēk chēē kāroomēch kukas ānkōōyēnchi. ⁸ Kiiboornēē :Yēyiin nyoo inkētē wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkaab biiko kule kichāmē biiko choo mā Yuutayeeek yoo kiikoochinē icheek Tāmirmiryēēt kuu yoo kikōōnēēch acheek. ⁹ Kuuyu kiikoosēē keey :bichoo Yēyiin, /kiitiliil. Kunyi, -mākēēyēku teer ām wōlēē mii :bichoo. ¹⁰ Kunyoo ii, ām nee yu ōmāchē okwiil Yēyiin ōkoochinē mbo ng'eetaabiya kukalab muchōōkiit nyēē -mākiimuuchē :acheek keekalab, āmēēbērē kiimuuch :mbo kuuko? ¹¹ Mēērook oyey kuu nyooto. /Kikiiraraacheech acheek, yu kāwokun-yōōwēēch :Mokoryoontēēt Yēēsu kaat, ānkuwuu nyooto ām wōlēē miitē :nkicheek." †

¹² Kisiisyo :biiko tukul kule much! Kiyēbchi yit nkinee Barnaaba ākoo Bāwulō kumii kōōbooru tukuuk chēē /kiilātē chēē kikiikuyey :Yēyiin ām wōlēē mii :Kirikiik kubuntēē icheek.

¹³ Yu keewaany, kumwooy :Yāākōbō kule, "Mbo ng'eetaabiya, oyeb yit baa. ¹⁴ Kāākūrār-wēēch :Simōōni wōlēē kichāmtooy :Yēyiin choo mā Yuutayeeek ām taay, kuyēk cheechii. ¹⁵ Mii :ng'aleekaab *wōōrkooyik chēē ityichē yuutēyu ām yoo /kikeesir kule,

¹⁶ 'Yoo kāākubēk :ng'aleechu, +māāyēēwu ānkuchāyyoong'tē subak kōōtaab *Tāwuti nyoo kikiikuluul.

+Maatech subak wōloo kikiikuburyet kut ākētyi kōōbuur kuu yoo kiwuu,

¹⁷ sukung'eet kucheeng'aat :biiko choo kiikung'ēt Mokoryoontēēt

āk choo mā Yuutayeeek choo kyaakwey kule kuyēk cheechuu.

Yēyiin :nyēē kiiboor ng'aleechu ānku inee :nyēē makuyey.' †

¹⁸ Tookunoot kuu nyooto kung'eetee kēny kule mākulumchi :choo mā Yuutayeeek biikaab Yēyiin.

¹⁹ Kunyoo, kaatiil :anii kule -mookany keeyey kunyikisyi choo mā Yuutayeeek yoo mii kuyisu keey kukwoonii wōlēē mii :Yēyiin. ††²⁰ Yoo kātāwuu nyoo, okany

† 15:8 Yēyuut. 10:44-45 †† 15:9 Yēyuut. 10:34-35 † 15:10 Mat. 11:28-30; Luuka 11:46; Yēyuut. 15:19; Kala. 5:1 †† 15:11 Yēyuut. 13:38; Kala. 2:16; 3:10-12; Ēfēēs. 2:5-8 †† 15:17 Āmōōs 9:11-12 †† 15:19 Kala. 5:3

kēēsirchi barweet kēēmwoochinē kule kutayee keey kwoomē āmit choo /kākēēsooytoochi āynātōōs ankusaan martaayeeet. Kutayee keey mbo subak kwoomē bany chēbo tyoong'in chēē /kakeekul anku-tayee keey kwoomē kiisēēnik. ††²¹ Nteenee yoo māchē :chii kuyēk Yuutāyiin, kōōnkētē kiyēē /kēēmākyinē kule kuyey, kuuyu /kiikeesumanaan kiruutēkaab *Muusa ām kiriing' ake tukul ām bēsyōōsyēk choo ki-bo taay /ānkutākēēsumānē mbo lōkōōywēchoo ām kooriikaab saayeeet ām bēsyēēt ake tukul nyēbo *Sabaato." †

Kisirchi :booyik barwa biikaab Kiriistō choo kimā Yuutayeeek

²² Nto mii yoo, kootiil *:lēbkēēyik āk booyik kuboonto keey āk biikaab Kiriistō chuut alak kukwey biiko alak ām biikwaa /sikiiyookto kubeeta keey Bāwulō āk Barnaaba Antyookya. /Kikeekwey Yuuta nyoo /kikēēkuurē ām kaayneet ake kule Barsaaba ākoo Siila. Kitookunootiin :bichoo ām wōlēē mii mbo ng'eetaabiya. ††²³ Kibeeta :bichuutēchu barweet nyēē mwooyē kule: Kiisubooyook :acheek lēbkēēyik ākoo booyik.

Kēēmāchē kuyityi :lōkōōywēchu biiko choo mā Yuutayeeek choo mii Antyookya, Siirya ākoo Kiliiky choo kikiuchamta Yēēsu.

²⁴ Kookeekas kule kookukwa wōloo ōmiitē :biiko alake chēē mānāākēēchāmchi :acheek ankubokooyiimaak mētēwoy ām ng'al chēē kyoomwook :acheek. ††²⁵ Kunyoo, kookiisoot :acheek tukul kule keekwey biiko ānkiiyooku kukwa wōloo ōmiitē. Makukwaanta keey Barnaaba ākoo Bāwulō, choo chamanikyoo, ²⁶ choo kookuchamta soboonwēkwaa kubo kaayneetaab Mokoryoontēēnyoo, Yēēsu Kiriistō. ²⁷ Kunyi, kākiiyooku Yuuta ākoo Siila kutāsyi nyikiisinto :ng'aleechu sirootiin. ²⁸ Kookootiil :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ankiitiil :nkacheek kule -/maki-ing'ireenaak kiruut chēē chaang'. Nteenee ²⁹ osaa-nee keey āmit choo /kākēēsooytoochi āynātōōs ankootayee keey bany bo tyoong'in chēē /kēēkulē, kiisēēn āk martaayeeet. Karaam yoo kooyey kuu nyooto. Chameetaab keey. ††

³⁰ Kunam :bichoo baanta kurēkto ākoy Antyookya. Kikuur kaniseet tukul ānkōōkoochi barwaanaa. ³¹ Yu /kakeesuman lōkōōywēchoo, /kēēng'ērēkyi kuuyu kikiimē biich. ³² Kiititiirēē :Yuuta ākoo Siila choo ki *wōōrkooyikaab Yēyiin biiko ng'al chēē chaang'. ††³³ Yu kāākubēēni :bichoo /kikiiyooktooy wōlooto bēsyōōsyēk chēē ng'ēri, kung'ēētyo kumāchē kooyey wōloo /kikiiyookunēē. Kii-āmiis :mbo ng'eetaabiya kule kubeeta tāloosyēēt. ††³⁵ Kunyoo, kiiboor :Bāwulō ākoo Barnaaba Antyookya, kōōnēētē ānkwoomtooy ng'āly-

††† /Kikēēmākyinē biiko choo mā Yuutayeeek ānkuming'tooy keey Yuutayeeek kule kukir tukuuk ang'wan choo /kēēng'āloolēē ām Laawiik 17:8-14 ākoo 18:6-18. § 15:20 Laawi. 18:6-18; 17:10-15; Yēyuut. 15:29; 21:25; 1Kōōr. 8:1-13; 10:23-33 †† 15:21 Yēyuut. 13:15; 2Kōōr. 3:14-18 ††† 15:22 Yēyuut. 15:40; 16:19; 17:4, 10, 14-15; 18:5; 1Tēēs. 1:1 †† 15:24 Kala. 1:7; 5:10 ††† 15:29 Yēyuut. 15:20 †† 15:32 Yēyuut. 11:23, 27 †† Tinyē :siruutēk alake kērēywoontēētaab 34: Nteenee kiitiil :Siila kule kung'ētunēē wōlooto.

oontēetaab Yēyiin kuboonto keey āk biiko alak chēē chaang'.

Kikwey :Bāwulō Siila, kuwēeto :Barnaaba Māārko

³⁶ Yu kaakukeeyta :bēsyoōs, kumwoochi :Bāwulō Barnaaba kule, "Murooni, ikany baa, kēeruutoochinootē mbo ng'eetaabiya ām kiriinkōōsyēk tukul choo ki-ikyaamtaatee ng'ālyoontēetaab Yēyiin. Māchāktōōs ki-inkēt wōlēē wuu :soboonwēkwaa." ³⁷ Kimāchē :Barnaaba kule /keebeeta Yoowaana nyoo /kikēēkuurē ām kaayneet ake kule Māārko. ^{†38} Nteenee kiisoot :Bāwulō kule kimayemaat kubeeta Yoowaana, kuuyu kibetyenyee Bamfulyaa koochuchuyee keey yiisyoono.

^{†39} Kichuunchuun :Bāwulō āk Barnaaba nyēē kōrōōm kut kubchey keey. Kiwēeto :Barnaaba Māārko ām mwēēnkēēt kutākyi keey Kubrō. ⁴⁰ Nteenee kikwey :Bāwulō Siila kule kuwēeto keey. Kisaay :mbo ng'eetaabiya kōōbēruur icheek :Yēyiin, nto mii yoo, kuba. ^{‡41} Kiwēēsyoōtootēē :Bāwulō yēēmēetaab Siirya ākoo nyēbo Kiliikya kōōkiimootē kanisoosyek.

Kiiyum :Bāwulō Tēmētēewō

16 Nto mii yoo, kuyit :Bāwulō ākoo Siila Tēērbē ankukeeyta ākoy Luustra wōlēē kiminyē :chिताab Kiriistō nyēē /kikēēkuurēē Tēmētēewō. Ki lakwataab cheebyoosya nyēē ki Cheebyuutayaa nyēē kiki-ikōōyēnchi Yēēsu. Nto kwaan ku Kirikiin.

^{‡12} King'āloolēē :mbo ng'eetaabiya Tēmētēewō ām Luustra ākoo Ikonnyaa nyēē karaam. ^{‡33} Yooto, kumach :Bāwulō kule kuwēeto keey Tēmētēewō. Kunyoo, /kiki-imuraatan kubo Yuutayeech chēē kiminyē wōlooto, kuuyu kiinkētē :biiko tukul kule ki Kirikiin :kwaan. ⁴ Kibuntootēē kiriinkōōsyēk kwoomtootē ng'aleek kutēē yooto tukul. Kikiikootiil *:lēbkēēyik āk booyik ām Yēērusālēēm kule kooywey :biiko ng'aleechaata.

^{‡15} Kunyoo, kikumkiimii :kanisoosyek ām kiriinkōōsyēchooto ankookaasee keey Yēēsu miisin. Kitāsyinē keey :laating'waa bēsyo ake tukul. ^{‡‡}

⁶ Kiwēeto keey :Bāwulō bichoo āyēēng' kuwēēsyo-tootēē yēēmēetaab Fruukya āk nyēbo Kalatyaa, kuuyu kimānāachāmchi :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kwaamta ng'ālyoontēēt ām yēēmēetaab Eesya. ⁵⁷ Yu kabokuyit kiyōōtēetaab Misiiya, kusyeem kule kuba yēēmēetaab Biituunnya, nteenee mānāachāmchi :Tāmirmiryēetaab Yēēsu. ⁸ Yooto, kukeeytee Misiiya ānkutākyi keey *kiri-inkēetaab Turoowa.

Kinyōōr :Bāwulō ng'oong'uutyēēt ām Turoowa

⁹ Yu kayit kwēēmooy, kuchōōnchi :ng'oong'uutyēēt Bāwulō. Kikas chiito ake nyēbo Maketoonnya kukēēyyo ānkumii kusoōmē inee kule, "Bāwulō, ānki-ichōō Maketoonnya chēēyēētyēēchēēch." ¹⁰ Yu kēēnkēt :Bāwulō ng'oong'uutyoonoo, keeyeyte keey areet

† 15:37 Yēyuut. 12:12 †† 15:38 Yēyuut. 13:13 ‡ 15:40 Yēyuut. 15:22; 14:26 ‡† 16:1 Yēyuut. 14:6; 17:14-15; 18:5; 19:22; 20:4; 1Kōōr. 4:17 ‡‡ 16:2 Filib. 2:20, 22 ‡†† 16:4 Yēyuut. 15:20-29 ‡‡‡ 16:5 Yēyuut. 2:41 § 16:6 Yēyuut. 18:23; 10:19

akeenke keebe Maketoonnya, kiiwoonkyinē kule kāākukuurēēch :Yēyiin bokyoomchi bichoo lōkōōywēk chēē kāroomēch.

Kiweek :cheebyoosyeet ake ām Filiibi nyēē /kikēēkuurēē Liitya

¹¹ Yooto, kēēng'ēētyēē Turoowa ankeebeete mwēēnkēēt ākoy Samooturake. Nto mii bēsyoēt nyēē kirubē keeyit Neeyabooli. ¹² Nto yityo kēēng'ēētyēē yooto ankeebeete kērēēnkōōk ākoy Filiibi. Ki wōō *:kiriinkooni ām yēēmēetaab Maketoonnya ankikiikunam :kōōrēetaab Rooma ānkubāw. Kikēēbēēnii wōlooto.

¹³ Nto mii yēē ki bēsyoēetaab *Sabaato, keechuyte kiring' saang' ankeebe ākoy yēē kibo āynēēt wōlēē ki-keenyoorte yēē kisooyēē :Yuutayeech. Kiibuur ng'wēny ānkēetoowu kēēng'āloolchi chēēbyōōsōōk chēē kiki-iruruukyi keey yooto. ¹⁴ Kimii :cheebyoosyeet ake yooto nyēē /kikēēkuurēē Liitya nyēē kyooltootē sirooy chēē ki ārroonēch chēbo āliisyoēt nyēbo barak miisin. Kichōōnēē :cheebyoosyaanaa kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Tyatiira ānkikutunkynē Yēyiin. Kiyey :Yēyiin cheebyoosyaanaa kōōyēnchi ng'aleekaab Bāwulō. ^{§15} Yu /kabokeebatisan āk biikyii, kumwoowēēch kule, "Yoo ōchāmē kule āyēnchinē :anii Mokoryoontēēt, okwaa bōōbēēnii kōōnyuu." Yooto, keecham keebe. ^{§††}

Kiiburyoong'to :Bāwulō tāmirmiryēēt kung'eetee chēēbto ake

¹⁶ Nto mii bēsyoēt ake, yēē kikēēmiitē kēēbēētii yēē /kikēēsooyēē, kutuuyēēnēēch :chēēbto ake nyēē ki motwooriin ānkiboonto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat nyēē kiyēyē chēēbooto kuyey sookēyēēk. Kiyibchinē :chēēbi biikyii choo kiyēchinē yiisyoēt beesanik chēē chaang' chēē kinyōōrtooy sookēyēēchoo. ^{§17} Kii-inoomootēēch :chēēboo kukuurchinootē barak kule, "Yēchinē :bichu yiisyoēt Yēyiin nyoo mii kibkōōnkōy ānkumii bokōōboorwook wōlēē +/makiiraraaktaak." ^{§18} Kimwaayaat kuu nyooto ām bēsyoōsyēk chēē chaang' kut kooyiim Bāwulō :ng'aleekyii. Yooto, kuweech keey :Bāwulō ānkōōburyoong'to tāmirmiryoonoo kule, "Āmwoowuung' ām kaayneetaab Yēēsu *Kiriistō kule ichuwunee chēēbi." Kuchuwunee :tāmirmiryoonoo chēēboo areet akeenke. ^{§†}

/Kikiiraraach riibiintēēt āk biikaab kanyii

¹⁹ Yu kakas :biiko choo kiyēchinē :chēēboo yiisyoēt kule kāākubot :kēēlng'waa nyēē kōnyōōrunēē beesanik, kunam Bāwulō āk Siila ānkukweryoot ākoy kōōk wōlēē /kibokiikum. ²⁰ /Kikēēmwoochi kōōkwēēt kule, "Yuutayeech :bichu! Mii kuyibu wōōrōōryēēt kiri-inkēēnyoo. ^{§21} Inēētē biikyoo kurub ātēbuutēk chēē mānyoolchēēch acheek biikaab Rooma." ²² Yu kākēēm-

§† 16:14 Yēyuut. 17:4 §†† 16:15 Yēyuut. 8:36; 16:33; 18:8; 19:5 §‡ 16:16 Yēyuut. 19:24 §†† 16:17 Luuka 4:34, 41; Yēyuut. 19:15 §† 16:18 Yēyuut. 3:6 §‡ 16:20 Yēyuut. 17:6

wooy kuu nyooto, kōōrōōbēr :biiko chēē kikiiruruukyi keey yooto. Kumwooy :kiirwookichoo kule, “Ōbuutēē sirook ānkōōbir!” ²³ Yu /kākēēbir, /bokeekerta kō. /Kikiikāloonchi riibiintēētaab kōyooto kuriibso nyēē karaam. ¹²⁴ Kiwēēto :riibiintonoo Bāwulō āk Siila ankuwokukerta kisēēnkēēt nyēē kibo āriit /ankiikiichee kērēēnkōōkwaa musukook /ankeekwiiliilee musukoochoo nyōrōōrōōnik.

²⁵ Nto yu makuyit kwēēmooy kwēēn, kumii :Bāwulō ākoo Siila kusooyē ānkutyēēnchinē Yēyiin kōōkoostoooy, kimii :kibratiisyeek chuut alake kuyēbchinē yiit.

²⁶ Nto nyēē mā tyaa, kuchō :kibring'ring'nyēēt ankooluchluuch kōōto ng'wēny kut kuyootākiiis :kurkootik tukul kule bōt! Kōōtyookiis :nyōrōōrōōnik choo /kikiikeratee chii ake tukul. ²⁷ Yooto, kukās :chiito nyoo kiriibēsē. Nto bērē kukas kuyootootiin :kurkootik, kung'us chōōkiinyii kumāchē kule kubusuy keey kubērē tōōs kākumwēy :kibratiisyeek. ^{†28} Nteenee kubōlchi :Bāwulō kule, “So! Imāchē i-āmchi keey nee? Ntēē acheek :chu kēēmiitē :tukul yu.” ²⁹ Kumwooy :riibiintonoo kule, “Ōkwēng'woo, baa, maata!” Kuryaakta ām bōōtoonik ānkuwokōōbutyi kērēēnkōōkaab Bāwulō ākoo Siila. ³⁰ Yooto, koomut :chiichooto mbo Bāwulō kukwa saang' ānkumwoochi kule, “Murēchu, +maayey :anii kule nee /sikiiraraachaa?” ³¹ /Kēēkētyi kule, “Māchāktōōs iyēnchi Mokoryoontēēt Yēēsu. Yoo !keeyey kuu nyooto, +/makiiraraachiing' āk kang'uung' kumukuul.” ^{†32} Yooto, /kyoomchi chiichooto ng'ālyoontēētaab Yēyiin āk biikaab kanyii. ³³ Kiwēēto :chiichooto icheck kwēēmowuunooto ākoy kanyii ānkōōnyoochi ng'woowōōk. Yooto /keebatisan chiichoo āk biikaab kanyii tukul. ^{†34} Kikwēryoot Bāwulō āk Siila kō ankubay. King'ērēkiis :biikyii kutēē yēē tēē, kuuyu kikiikōōyēnchi :icheek Yēyiin.

³⁵ Yu kayyeech, kōōyookto :kiirwookichoo biiko kuba kaab riibiintonoo. Nto yitē, kumwoochinē kule, “/Kākēēmwooy kule ityaakte bichoo.” ³⁶ Yooto, kumwoochi :riibiintonoo Bāwulō kule, “Kākākwēmooy :kiirwookichoo kule /kiityaaktaak. Kunyoo, obeete kaalyeet.” ³⁷ Nteenee kumwoochi :Bāwulō bichoo /kikiiyooku kule, “Kōōbirēēnēēch :kiirwookichoo wōlēē chaang' :biich āmānyōōr kiy nyēē kikeeleel ānkēēyēku sinee :nkacheek biikaab Rooma. Kokerteech mbo subak kākābēērit. Kunyoo ii, ām nee yu māchē :icheek kootyaaktech kibchamumu? -Māwuu nyoo mbo kisich! Bōōmwoochi kukwa :icheek nkit bokōō-āmiisootēēch keechuute.” [†]

³⁸ Kibokumwaayta :bichoo ng'aleechaa. Nto yu kēēnkēt :kiirwookichoo kule kibo :Bāwulō ākoo Siila kōōrēētaab Rooma, kunam kuut. ³⁹ Kukwa ānkusoom mbo Bāwulō nyooyētaab kaat. Nto mii yoo, kuyoot ānkōō-āmiisoot kung'ēētyēē kōyooto ankusaaysaay kule kung'ēētyēē :icheek kiriinkoonooto.

⁴⁰ Yu /kābokēēyoot Bāwulō ākoo Siila, kuba ākoy kōōtaab Liitya. Kinyoorta mbo ng'eetaabiya wōlooto. Kiitiitir icheck, nto mii yoo, kubēēchi keey. ^{††}

Kumiitē :Bāwulō āk Siila Tēēsālōōnikē

17 Nto mii yoo kumur :mbo Bāwulō *kiriinkēētaab Āmfibōōli āk nyēbo Aboloonnya nto yityo, kuyit *kiriinkēētaab Tēēsālōōnikē. Kimii wōlooto *kōōtaab saayeet nyēbo Yuutayeeek. ² Kwoomchi :icheek Yuutayeeek chēē kimii wōlooto ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuu wōloo kwōōyēytooy kwaak. Kiirwookiyinēē biiko *kōōtaab saayeet ām bēsyoōsyēkaab *Sabaato sōmōk, kurubta keey āk siruutēkaab Yēyiin. ^{†††} Kirārchī :Bāwulō biiko ng'aleek kōōboorchinē kule kiyēmāktōōs kunyalil *Kāārārookiintēēt ankung'eetee meet. Kimwooy kule, “Yēēsu nyiitēnyī āmiitē ā-āmwook :nyēē Kāārārookiintēēt nyoo kikēēkānyoonu.” ⁵⁴ Kichāmchiin :Yuutayeeek kereeryaanto ng'aleekaab Bāwulō ānkuris icheck. Kiyiēnchi nkicheek :Kirikiik wōlēē wōō Yēyiin ākoo chēēbyōōsōōy chēē chaang' chēē kitookunootiin. [†]

⁵ Nteenee kimēēchi :moo Yuutayeeek alak. Kibokōōruurukootēē biich chēē kāwōōt wōlēē chaang' :biiko ānkutoow wōōrōōryēēt ām kiriinkoonooto. Kiba :bichoo areet akeenke ākoy kaab chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Chāāsōōn bokucheeng'ee Bāwulō ākoo Siila wōlooto, sukukwēryoot ākoy kōōk. ^{††6} Nto yu kimānāānyōōr, kunam Chāāsōōn āk mbo ng'eetaabiya alak ankoobarbaartaat ākoy taayeetaab kāāntōōyikaab kiriinkoonooto. Kibōōloobōl :bichoo kule, “Kookutankwar :bichu kōōrēēt kumukuul neennyi kookukwa ākoy wōli. ^{†7} Yu kabokukwa wōli, kutaach :Chāāsōōn ām kanyii. Chwēēsē :bichu mākuutēk tukul chēbo *Kayisaar kumwooyē kule mii :bāytooyiintēēt nkinee ake nyēē kālē /kēēkuurē kule Yēēsu.” ^{††8} Yu kabokukas :biiko ākoo kāāntōōyikaab kiriinkoonoo kuu nyoo, kuchēy :taariireet. ⁹ Nto mii yoo, /kēēmwoochi Chāāsōōn āk alak kule kukwey beesaanik chēē keetyaaktee keey /ankeebakaakta kuba. [†]

Kumiitē :mbo Bāwulō Bereeya

¹⁰ Yu katuuyiit :kōōrēēt, kumwoochi :mbo ng'ee-taabiya Bāwulō ākoo Siila kule kuba ākoy Bereeya. Kumii :icheek wōlooto, kōōwut *kōōtaab saayeet nyēbo Yuutayeeek.

¹¹ Ki kāroomēch :ātēbuutēkaab Yuutayeeekaab Bereeya kusiir chēbo choo bo Tēēsālōōnikē. Kiityoookootiin :moonikwaa kumāchē kule kuyēbchi yiit ng'ālyoontēēt. Kiirōōtootē siruutēk ām bēsyoō ake tukul kukas kule ki man :kiyēē kimwooyē :Bāwulō. ^{††12} Kiyiēnchi :Yuutayeeek ku chaang'. Kiyiēnchi :nkicheek Kirikiik chēē kitookunootiin chēē chaang', booyik āk chēēbyōōsōōk. ^{†††}

††† 16:40 Yēyuut. 11:23 ††† 17:2 Yēyuut. 9:20; 13:5, 14, 44; 14:1; 16:13; 17:10, 17; 18:5, 26; 19:8-9; 28:17 § 17:3 Luuka 24:44; Yēyuut. 5:42 †† 17:4 Yēyuut. 13:50; 16:14; 17:17 ††† 17:5 Room. 16:21 †† 17:6 Yēyuut. 16:19-20 ††† 17:7 Luuka 23:2; Yoowa. 19:12 †† 17:9 1Tēēs. 2:1-2 †† 17:11 Yoowa. 5:39 ††† 17:12 Yēyuut. 11:18

† 16:23 2Kōōr. 11:25; 1Tēēs. 2:2 †† 16:27 Yēyuut. 12:18-19 † 16:31 Yoowa. 6:28-29; Yēyuut. 2:37; 11:14; Room. 10:9-13 †† 16:33 Yēyuut. 16:15 †† 16:37 Yēyuut. 22:25-29; 23:27

¹³ Nto yu kēenkēt :Yuutayeek choo kimiitē Tēēsālōōnikē kule kimii :Bāwulō kwoomtēē ng'ālyoon-tēēt Bereeya, kuba wōlooto bokōōwuruur biiko. ¹⁴ Yooto, kukwēryoot :mbo ng'eetaabiya alake Bāwulō kuwo komosta nyēē kibo tabantaab araarayta. Nteene kung'ētunēē :Siila ākoo Tēmētēēwō Bereeya. ¹⁵ Kii-āmiisoot Bāwulō ākoy *kiriinkēetaab Aaten. Nto mii yoo, kooyey āk ng'ālyoo nyēē kiyibchi Siila āk Tēmētēēwō kule kimāchāktōōs :icheek kusarta keey areet akeenke bokutuuyo āk Bāwulō.

Kumiitē Aaten

¹⁶ Nto kutākumiitē :Bāwulō kukānyiiisye ām Aaten, kung'woonchi yu kawokukas kule kiboonootē :biikaab kiriinkoonooto āynātōōs chēē chaang' chēē /kēēkuntun-kiinē. ¹⁷ Yooto, kōōrwooky :inee Yuutayeek ām *kōōtaab saayeeet yēē ki Sabaato kunam wōlēē miitē :Kirikiik chēē kiiywēyē Yēyiin. Kiirwoochē mbo subak bēsyō ake tukul ām wōloo chaang' :biiko āk Kirikiik chēē kanyoorta wōlooto. ¹⁸ Kikwiil :biiko alake Bāwulō chēē kimwooyē kule ibēliisye :ng'erekweek ām kōōrēēt tukul, ankukwiil mbo :alake chēē kiikoosēē keey ki-irnatēēng'waa /ānkimākēēwēēchē. Kiteebē keey :alake kule, "Chokwooltumoonchinē ng'oo :nyi ēē?" Kimwooy :nkicheek alake ām yooto kule, "Nto yu wuu nyēē māchē kule kōōrēēchēēch kule kēēkutun-kiinē āynāt nyēē mā nyēēnyoo." Kimwooy :bichooto kuu nyooto, kuuyu kimii :Bāwulō kwoomchinē biiko kurubta keey āk Yēēsu āk ng'eeteetaab meet. ¹⁹ Nto mii yoo, /kēēkwēryoot Bāwulō ākoy yēē kibo lekemeet ake nyēē /kikēēkuurēē Areeyobaako yēē kibo kāābkiir-wook. Nto yityo /keeteebē kule, "Mwoowēēch, baa, inēētē nee :ng'aleechu imwooyē?" ²⁰ Imiitē iyibwēēch ng'al chēē leelach kule keekas. Kunyoo, kēēmāchē ki-inkēt kule ibooru nee." ²¹ Kikicham :biikaab Aaten ākoo biiko alak kōōwoonkiinē āsiiswēkwaa kuyēbchinē yit ng'al chēē leelach.

²² Yooto, kōōyoo :Bāwulō ām kōōkwoonoo bo Areeyobaako ānkumwooy kule, "Lēyyē, biikaab Aaten! Ānkētē sinee kule ām kēēlto ake tukul kyoocham ōsooyē. ²³ Kāānkāābērē āwēēsyētootēē wōlto ake tukul, ānyōōru tukuukwook chēē ōkutun-kiinē. !Kaakas mbo yēēt ake yēē /kikeesir kule: YĒYIIN NYĒĒ -/MĀKI-INKĒTĒ. Kunyi, nee :kiyoo kyōōkutun-kiinē āmēēbērē kyōōnkētē? Kiyooto nanyuun nyi āmiitē wāā-āmwook.

²⁴ Yēyiin nyoo kiyēyē kōōrēēt āk kiy ake tukul nyoo mii āriit, ku Mokoryoontēētaab barak āk ng'wēny nyēē mēēbērē minyootē koorin chēē tēēkyinootē :biich. ²⁵ Māmāchē kiy ake tukul nyēē imuuchē :biiko kōōkoochi, kuuyu inee :nyēē ikoochinē chii ake tukul soboonto ākoo kiy ake tukul. ²⁶ Kiyey :Yēyiin chiito akeenke kurook. Nto mii yoo, chokurōōbunēē keey :biko mooyēetaab chiichoo sukung'eet kuminy kōōrēēt. Kisat mbo subak :Yēyiin bēsyōōsyēk chēē mākuminyēē :bōrōryōōsyēk kōōrēēt āk wōlēē mābokuminyoot.

† 17:13 Yēyuut. 14:5, 19; 1Tēēs. 2:14-16 †† 17:17 Yēyuut. 17:2, 4 † 17:18 Yēyuut. 4:2; 1Kōōr. 1:22 †† 17:24 1Bāy. 8:27; Yēyuut. 7:48 †† 17:25 Tyēēn. 50:9-13

²⁷ Kiyey kuu nyooto sukung'eet kutorobēnoot :biiko nto anyuun kunyōōr inee, ānkoo sinee mēēbērē ki-ilōōyiityi keey chii ake tukul ām acheek. ²⁸ Nto kimāmiitē :inee, nto -mākēētinyē soboonto. Kuu yoo kisirē :sirikiwook alake kule, 'Kēēyēku :nkacheek cheechii.' ²⁹ Kunyoo, kuuyu kēēbooyē Yēyiin, keekerke-eye āk inee. Māmāchāktōōs kiisōōtē kule kerkeey :Yēyiin āk tukuuk chēē kiyēyiisyeē :biiko ng'oomnānēēt ankung'ulunee *ta-aabuut, *feeteet nto rwaanteet. ³⁰ Ām taay, kikiimiiny :Yēyiin mēt ām bēērbēeryo nyēē wuu nyoo, nteenee mwoochinē ra chii ake tukul kule māchāktōōs :chii kureenye keey. ³¹ Kiikuchōb :Yēyiin bēsyēēt nyēē ikuumunēē biich ām kēēlto nyēē rootaat kubununēē chii nyēē kiikutool. Kiikōōboorchinēē :Yēyiin biiko tukul ng'ālyoontoonoo, yoo kiing'ēētēē chi-ihooto meet." ††

³² Yu kabokukas :bichoo ng'aleek chēbo ng'eeteetaab meet, kuroorchi :alake Bāwulō, nto alak kumwooy :choo kule, "Tēēchōō subak tāchēē-ām wēēch ng'aleechaa ēē, wē." ³³ Yooto, kubakaakta :Bāwulō bichoo. ³⁴ Nteenee kikiilchi :alake Bāwulō ānkōōyēnchi ng'ālyoontēēt. Ām bichooto kiiyēnchinē, kimii :akeenke nyēē /kikēēkuurēē Tyoonisyō nyēē ki akeenke nyēē kibo kōōkwēētaab Areeyobaako ākoo mbo nkinee cheebyoosya nyēē /kikēēkuurēē Tamaari āk nkicheek biiko alak.

Kumiitē :Bāwulō Kōōriintō

18 Yu kāwokubēk :ng'aleechaa, kung'eetee :Bāwulō Aaten ānkuwo ākoy Kōōriintō. ² Kinyoorta wōlooto Yuutāyiintēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Akiila. Kibo :chiichi kōōrēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Bōōntō. Kitākuchōōnēē :chiichooto kōōrēētaab Itaalya kuboontoonu keey cheebyoosyeenyii nyēē /kikēēkuurēē Brisiila. King'ēētyēē :bichoo Itaalya, kuuyu kimwooy :Kilaawutiyo nyēē ki bāytooyiintēētaab wōlooto kule kung'ēētyēē :Yuutayeek tukul Rooma. ³ Nto kuuyu kiyēytooy :Bāwulō kēryōōsyēk kuyēwunēē mwēēnik, yiisyeēt nyēē kiyēyē :nkicheek chuut, kuwo wokutēbto keey sukuyēyiisye :tukul. ⁴ Kiwēētii :Bāwulō wokōōrwoochē āk biiko ām *kōōtaab saayeeet bēsyō ake tukul nyēbo *Sabaato. Kisyēēmē :Bāwulō kule nto yis Yuutayeek āk Kirikiik.

⁵ Yooto, kuchōōnēē :Siila ākoo Tēmētēēwō Maketoonnya, kunyōōru Bāwulō kōōkiilchinē keey amtaay-eetaab ng'ālyoontēēt kumwoochinē Yuutayeek kule Yēēsu ku *Kāārārookiintēēt nyoo /kikēēkānyoonu. ⁶ Nteenee kikwiil :Yuutayeechaa Bāwulō ānkuchub-sēēt. Nto mii yoo, kōōrēēk :Bāwulō kābuutiinyii ānkubirto kulēlēkyi keey :tēērtit bichooto kukatay ng'aleek-waa, ānkumwoochi kule, "Kwaamaak :korotiikwook nkityō. Ābēērē keey :anii. Kunyi, kung'eetee raat ānku-

††† 17:26 Kiruu. 32:8; Āyub 12:23 ††† 17:27 Cherem. 23:23-24 § 17:29 Isa. 44:9-20; Yēyuut. 19:26 †† 17:30 Yēyuut. 14:16; Room. 2:4; 3:25 ††† 17:31 Yēyuut. 10:42 †† 18:2 Yēyuut. 18:18, 26; Room. 16:3; 1Kōōr. 16:19; 2Tēm. 4:19 ††† 18:3 Yēyuut. 20:33-34; 1Kōōr. 4:12; 9:12-18; 1Tēēs. 2:9; 2Tēēs. 3:7-9 †† 18:5 Yēyuut. 5:42

wo taay, +māāwēētii wōlēē mii :biiko choo mā Yuutay-
eek.” †

⁷ Yooto, kung'eetee :Bāwulō kōyoo bo saayeet ānku-
wo kayta ake nyēē kilēēkitēē yooto nyēbo chiito ake
nyēē /kikēēkuurēē Tiitō Yuustō nyēē kikutunkynē Yēyi-
in. ⁸ Kimii :chiito ake nyēē kiyyoonkynē kōyooto bo
saayeet nyēē /kikēēkuurēē Kiriisbō. Yooto kuchamta
:chiichoo āk biikaab kanyii Yēesu. Kiiyēnchi mbo
nkicheek :biiko alake chēē kibo Kōōriintō Mokoryoon-
tēēt /ankeebatisan. ††

⁹ Nto mii kwēēmowuut ake, kukuurchi :Yēyiin Bāwulō
ām ng'oong'uutyēēt kule, “Bāwulō, -mēēmuy. Itas taay
i-amte lōkōōywēk, ¹⁰ kuuyu kēēboontē keey :tukwaay
nyēē mākooy kuyeyeeniing' :chii kiy. Āboontē biikyuu
chēē chaang' ām kiriinkooni.” ¹¹ Kunyoo, kiibuur
:Bāwulō wōlooto ām kēnyiiit akeenke āk ārook lo
kōōnētēē biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

¹² Yu kitākōōyoonkynē :chiito ake nyēē /kikēēku-
urēē Kāliiyō yēēmēētaab Akaaya, kōōyoomo keey :Yu-
utayeeek ānkuboorēē Bāwulō ānkukwēryoot ākoy
kōōk. ¹³ Yu /kakiyyiitita, kumwooy :bichooto kule, “Mii
:chiichi kuwēēchē biiko kule kikutunkyi Yēyiin ām kēēl-
to nyēē mānāmē keey āk wōlēē mwooytooy :kiru-
utēkyoo.” ¹⁴ Nto baanta nyooto māchē kutwēk
:Bāwulō, kumwoochi :Kāliiyō Yuutayeeek kule, “Nto
kōōng'unyng'uunkynē :akweek ng'ālyoo nyēē miyaat
nto nyēbo ng'ōōki nyēē /kakeeyey, nto kāāyēbchinē yi-
it. ¹⁵ Kukwaaneenaak wōlēē +moosatite, kuuyu
rubtooy keey :riirikwook āk ng'al, kooyōōk āk kiru-
utēkwook. Māmii :kiyēē ātiilē :anii kurubta keey āk
ng'al chēē wuu choo.” ¹⁶ Kunyoo, kukwet bichooto ku-
ba saang'. ¹⁷ Yooto, kuwēēkyi keey :bichooto Sōōstēēn
chiichoo kiyyoonkynē *kōōtaab saayeet. /Kēēbir
kukāsē :biiko ām kōōk, nteenee manaakas :Kāliiyō yēēt
kiy.

Kiiyee :Bāwulō Antyookya

¹⁸ Kibēēni :Bāwulō Kōōriintō bēsyōōs chēē mā tyaa.
Nto mii yoo, kubakaakta mbo ng'eetaabiya kumāchē
kule kuwēētēē mwēēnkēēt kutākyi keey Siirya. Kiboon-
to keey Brisiila ākoo Akiila. Nto kumii yēēt ake yēē
/kikēēkuurēē Keenkereeya kutākukānyē kuwo, /kēēr-
wookyi buutēēk kuuyu kikiikoowaal keey kōōtā-
boonchi keey Yēyiin. ¹⁹ Yu /kaakeerwaach, kunam
baanta. Nto yu kabokuyit wōlēē /kikēēkuurēē Ēfēēsō,
kubakaakta :Bāwulō Brisiila ākoo Akiila. Kiwo ku inee
keey ānkōōwut *kōōtaab saayeet ānkutoow kōōr-
wooch āk Yuutayeeek. ²⁰ Kisaaysaay :bichooto Bāwulō
kule tākōōbuurto keey tukul, nteenee kitāyis. ²¹ Nto yu
kimii kung'ēētēē yooto kumāchē kuwēēchi keey, kuku-
urtoochi kule, “Yoo kacham :Yēyiin, +māāyēēwu.”
Yooto, kung'eetee Ēfēēsō. †††

²² Yu kāwokuyit :Bāwulō Kayisareeya, kutas taay āk
baannyii wokoosubaay kaniseetaab Yēērusālēm. Yu

† 18:6 Yēyuut. 13:46, 51; 20:26 †† 18:8 Yēyuut. 16:15 †
18:10 Isa. 41:10; Cherem. 1:8; 1Kōōr. 2:3-4 †† 18:13 Yēyuut. 21:28
†† 18:15 Yoowa. 18:31; Yēyuut. 23:29; 25:18-20 ††† 18:21 Yāāk.
4:15

kābēk :bēsyōōs chēē ng'ēri, kurēkto Antyookya.

²³ Kibēēni nkinee wōlooto bēsyōōsyēk chēē mā tyaa.
Nto yityo, kuwēēsyētootēē komoswookik chēē chaang'
chēbo yēēmēētaab Kalatyaa āk nyēbo Fruukya kōōtitiir-
rootēē biikaab Kiriistō kutēē yooto tukul. †††

Kitoow :Ābōōlō yiisyēēnyii

²⁴ Kimii :Yuutāyiintēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Ābōōlō
nyēē kibo *kiriinkēētaab Alekisaantria. Ki chii nyēē ki
kibsumannyyaa ānkiboonto kiirnatēēt nyēē wōō miisin
ām komostaab siruutēkaab Yēyiin. Kiwo :chiichoo
Ēfēēsō. ²⁵ /Kikiikiineet kunam kēēltaab Mokoryoontēēt
ānking'ālōolēē Yēesu ām mooyēēt akeenke, kōōnētēē
ām kēēlto nyēē karaam kurubta keey āk Yēesu, ntee-
nee, kiinkētēē baateey kurubta keey āk bātisāniisyēē-
taab Yoowaana. ²⁶ Kitoow :chiichooto kung'alaal
nyēbo nyikanat ām *kōōtaab saayeet. Yu kā-
wokuyēbchi yit :Brisiila āk Akiila ng'aleekaab Ābōōlō,
kukuur kuwo kōōng'waa ānkubokurārchi ām kēēlto
nyēē yemaat kurubta keey āk kēēltaab Yēyiin. †††

²⁷ Yu kimāchē :Ābōōlō kuwo Akaaya, kōōkimkiim inee
:mbo ng'eetaabiya /ānkēēsirchi biikaab Kiriistō chēē
kimii yēēmēētaab Akaaya kule kutaach inee. Nto kuy-
itē, kuyētyēēchi :Yēyiin kōōtitiir biiko choo kiki-
ikōōyēnchi Yēesu kubununēē chamateetaab Yēyiin.
²⁸ Wuu nyooto, kuuyu kiibēl :inee kwiilateetaab Yuutay-
eek ām nkuruuk tukul kukāsē :biiko. Kōōboorunēē
siruutēk kule *Kāārārookiintēēt :Yēesu. ††

Kumiitē :Bāwulō Ēfēēsō

19 Nto yu kitākumiitē :Ābōōlō Kōōriintō, kunam
:Bāwulō baanta kumur kēēltaab rōōrōōk ākoy
Ēfēēsō. Kiwokunyoorta wōlooto rubiik alak. ² Yooto,
kuteebēē :inee bichooto kule, “Ara kyōōnyōōru Tāmir-
miryēētaab Yēyiin, yu kābōōyēnchi, nto nee?” /Kēēkētyi
Bāwulō kule, “Acha, ntēē manaakeekas mbo kule ākoo
mii :Tāmirmiryēētaab Yēyiin.” ³ Kuteebēē subak
:Bāwulō icheek kule, “Nto ii, bātisāniisyēēt nyēē wuu
nee nyēē kyōōnyōōru akweek?” /Kēēkētyi kule,
“Kikēēnyōōru nyoo kibo Yoowaana.” ⁴ Yooto, kum-
woochi :Bāwulō kule, “Kibo :bātisāniisyēētaab
Yoowaana kule kuweek :biiko. Kimwoochinē
:Yoowaana biiko kule kōōyēnchi chiito nyēē kimākuchō
ām lētunyyii. Nto chiichooto ku Yēesu.” ⁵ Yu kakas :bi-
choo kuu nyooto, /keebatisan bakeenke ām kaaynee-
taab Mokoryoontēēt Yēesu. ⁶ Yu kātiinyēē :Bāwulō bi-
chooto āwunnyēk, kōōsuuchi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin.
Yooto, kung'alaal :alake kuutuweek chēē kimēēnkētē
ankwaamta :alake kiyēē kiiboorchii :Tāmirmiryēētaab
Yēyiin ām kuutiit nyēē kiinkētē. ⁷ Kimāchē kuyitē
:laatitaab bichooto tukul taman āk āyēēng'.

⁸ Kiiwutē :Bāwulō *kōōtaab saayeet ānkwoomtooy
lōkōōywēk ām nyikanateet. Kyaamta lōkōōywēchoo

††† 18:23 Yēyuut. 11:23 † 18:24 Yēyuut. 19:1; 1Kōōr. 1:12;
3:4-6; 4:6; 16:12; Tiitō 3:13 †† 18:25 Yēyuut. 19:3-4 ††† 18:26
Yēyuut. 17:2; 18:2 †† 18:28 Yēyuut. 5:42 ††† 19:2 Yēyuut. 8:16;
2:38 †† 19:4 Luuka 3:3-4, 16-17; Yēyuut. 18:25 †† 19:6 Yēyuut.
2:4, 17-18; 8:14-19; 9:17; 10:44-46

ārook sōmōk kōōrwoochē āk biiko kumāchē kule nto yis kurubta keey āk wōlēē wuu :bāytooyiisyēetaab Yēyiin. ¹⁹ Nteenee kiiyaam :biiko alake mētēwoy. Kimwooy mbo ām taayeetaab biiko ng'al chēbo rōkōs kurubta keey āk 'kēēltaab Yēesu.' Kunyoo, kubakaakta :Bāwulō bichoo ānkuwēeto keey biiko choo kiki-ikuchamta Yēesu. Kiirwookyinēē kaniseetaab bēsyō ake tukul kōōtaab kānēētiisyēēt nyēē kiiyyoonkyinē :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Turaano. ^{††10} Kitas taay :inee kuu nyooto kēnyiisyēk āyēēng' kut koomuuch kukas :biiko tukul chēē kiminyē yēēmēetaab Eesya ng'ālyoontēetaab Yēyiin, kunam wōlēē mii :Yuutayeek ākoo Kirikiik.

¹¹ Kiyey :Yēyiin tukuuk chēē /kiilātē kubuntēē Bāwulō. ¹² /Kyāānkēēyib mbo ankoosyek āk sirook chēē kikiiku-tiiny :Bāwulō kuba wōlēē mii :biiko chēē kimnyoontōōs kusobtoōs ānkuchuwunēē :tāmirmirook chēē miyootēch. ‡

¹³ Kimii :Yuutayeek alake chēē kibērē nto ibēbēeto tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēētyēē biiko. Kisyēēmē kule nto yēyiisyēē kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēesu ām choo kikiikunam :tāmirmirook chēē miyootēch. Kiimuuchē kumwooy kule, "Āmwoowook ām kaayneetaab Yēesu nyoo āmtootē :Bāwulō kule ochuwu!" ^{††14} Biiko alak ām chooto ku wēērin tisab chēbo boontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Sikeefa nyēē ki kibkōrōs nyēē wōō. Yu kāmwoochi :bichooto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat kuu nyooto, ¹⁵ kukētyi :tāmirmiryoonoo kule, "Ānkēt :anii Yēesu ānkāānkētē ng'ālyoo kurubta keey āk Bāwulō, nto akweek ku ng'oo?" ^{††16} Kutēryēkyi :chiichoo kiboonto tāmirmiryoonoo miyaat bichoo ankoooluukset nyēē -/mākyoomu kut kunyulee ng'wēny. Kiryaakta :bichooto kuba saang' kōōbēēnootē /ankaakesaksakanee sirook kule tōng'!

¹⁷ Yu kābokuyityi :ng'aleechaa Yuutayeek ākoo Kirikiik chēē kiminyē Ēfēēsō, kumuuyo :tukul. /Kikiikaasta kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēesu miisin. ¹⁸ Kikwa :biko chēē chaang' choo kikiikuchamta Yēesu ānkumwooy choolwookātēēng'waa. ¹⁹ Kukwa mbo :nkicheek alake chēē kiyēyootē mosoonkoyeenik ankubokubeel kitaabuunekwaa kukāsē :biiko. Nto bēre kōōyit :bichooto tukuuk chēē kyooroon, kiyitē beesaan chēē mātēē chu. ²⁰ Ām kēēliitēny kuchamta :biiko chēē chaang' Yēesu. Kiyesta :ng'ālyoontēetaab Yēyiin ānkunyōōr nkuruuk. ^{†††}

²¹ Yu kāākuyēyākiis :ng'aleechu tukul, koosoot :Bāwulō kule kuwo Yēērusālēēm kumāchē kule kubuntēē Maketoonnya āk Akaaya. Kimwooy kule, "Yoo kāābuur wōlooto, +māāruutoochi Rooma nkinee." ^{†††22} Yooto, kōōyookto Tēmētēēwō ākoo Eraasto chēē kiyēētyēēchinootē kuba Maketoonnya, nteenee king'ētunēē :inee yēēmēetaab Eesya bēsyōōsyēk chēē ng'ēri. §

²³ Kitoow keey :wōōrōōryēēt ām Eesya nyēē mā ming' kurubta keey āk kēēltaab Yēesu. ^{††24} Kimii :kitoong'iintēēt ake nyēbo karin nyēē /kikēēkuurēē Tēmētēēryō. Kiitoonyē :chiichi kiy nyēē kiikerkeeyee kōōtaab *Ārtēmiis nyēē āynāt koorko kung'ulunēē *feeteet. Kiboor :biiko miisin chēē kiyēyē yiisyoono. ²⁵ Yooto, kukuur :Tēmētēēryō bichooto āk alak chēē kiyēyē yiisyēēt nyēē wuu nyooto ānkumwoochi tukul kule, "Murēchu, ōnkētē kule kēēboorē :acheek miisin ām yiisyooni. ²⁶ Kookasee mbo koonyekwook āk yiitiik kule kookuweech :chiichi /kēēbērē Bāwulō biiko ku chaang' ām wōli bo Ēfēēsō āk yēēmēetaab Eesya kumukuul. Mwooyē :chiichi kule ng'al chēbo bēērbēeryo /kēēkutunkynootē tukuuk chēē yēyootē :biich ām āwunnyēkwaa. ^{†††27} Mii :miyootyēēt nyēē mākutook āmēēbērē baateey kule +/makeenyiil yiisyoonyoo, nteenee makuchwees :biiko kōōtaab Ārtēmiis. Inee :nyoo /kēēkutunkyninē ām yēēmēetaab Eesya tukul āk kōōrēēt kumukuul. Yoo karubta yuutēyu, mākutob :wōōyinto nyoo boonto."

²⁸ Yu kakas :bichooto ng'aleechaa, kunyēē ānkubōloobōl kule, "Wōō *Ārtēmiis nyoo bo biikaab Ēfēēsō!" ²⁹ Kuchēy :taariyeet ām *kiriinkēt kumukuul. Kunam :biiko chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Kāyō ākoo ake nyēē /kikēēkuurēē Aristaarko chēē kibo :tukwaay Maketoonnya ānkiboontōotē keey Bāwulō ām baannyii. /Kikeesar bichooto ākoy yēēt ake yēē /kikēēkāsēē ārēērōōsyēk. ^{††30} Kimach :Bāwulō kule kuwo wōlooto kimii :bichoo, nteenee kuket :rubiiik. ³¹ Kisisōw Bāwulō :chōōrōōnuutēkyii alake chēē ki biich chēē ki wōōyēch ām yēēmēēt kule māwo wōlooto.

³² Kichuunchuun :biiko tukul ām yooto. Kimwooyē :alake chu, kumwooyē :alake choo. Kimēēnkētē mbo :biiko chēē chaang' kiyēē kibēēchinē wōlooto. ³³ Yooto, kuwunukto :Yuutayeek Aleksaanta kuwo taay /ānkēēbōloobōlchi kung'alaal. Kumwechee biiko āwunnyēk kule kusiisyo sukung'et kumwooy ām taayeetaab biiko ng'ālyoo nyēē tuuchēē ng'aleechaa. ³⁴ Nto yu kābokōōnkēt :biiko kule ākoo ki Yuutāyiin :Aleksaanta, kōōchuulyo ām āsiiswēk āyēēng' kukuurchinē barak kumwooyē kule, "Wōō :Ārtēmiis nyoo bo biikaab Ēfēēsō."

³⁵ Yooto, koosiis icheek :chiito nyēē wōō nyēbo kirinkoonooto, nto mii yoo, kumwoochi kule, "Murēchu bo Ēfēēsō! -/Mākiinkētē ām kōōrēēt kumukuul kule *kiriinkēētaab Ēfēēsō nyēē riibē kōōtaab Ārtēmiis nyoo wōō āk mbo kitōōntōyēēnyii nyoo /kikiirārooku kuchōōnēē barak? ³⁶ Kunyoo, kuuyo -/mākēētuuchē ng'aleechu bo man, kumāchāktōōs ōsiisyē āmōōtēēlētēlēnē. ³⁷ Kōōkwēru bichu kukwa yu, āmēēbērē kang'alaalee Ārtēmiis nyēē miyaat, nto mēēbērē mbo kābut kōōnyii kuchoor kiy. ³⁸ Yoo ākoo boonto :Tēmētēēryō āk biikyii choo yēchinē inee yiisyēēt ng'ālyoo nyēē ng'woonchinē ām wōlēē mii :chii, kuyootootiin :kōōkwōōsyēk ānkumii :booyikaab yēēmēēt chēē wōōyēch. Imuuchē :icheek kuyib riirik-

† 19:8 Yēyuut. 28:23 †† 19:9 Yēyuut. 9:2 ‡ 19:12 Luuka 6:19; Yēyuut. 5:15 ††† 19:13 Luuka 9:49-50; Yēyuut. 3:6 †† 19:15 Yēyuut. 16:17 ††† 19:20 Yēyuut. 2:41 †††† 19:21 Yēyuut. 23:11; Room. 1:10-11, 13; 15:22-24 § 19:22 Tēm. 4:20

§† 19:23 Yēyuut. 9:2; 2Kōōr. 1:8 ††† 19:26 Yēyuut. 17:29 §† 19:29 Yēyuut. 20:4; 27:2; Kolos. 4:10; Filēm. 24

waa wōlooto. ³⁹ Nto yēē kātākumii :ng'alyoo nyēē kātōōmāchē tōōmwoowu, kumāchāktōōs /kiilyeb ām kōōk. ⁴⁰ Kuu wōloo wuu kuu nyiitēnyi, kēēmiitē :acheek yēē mii :chii, kuuyu /kiimuuchē /kēēmwooy kule acheek :chēē kākēēyibu wōōrōōryooni ām ng'aleechu kāyēyākiis. Māmii :wōlēē kēētuoctooy keey ām ng'aleechu." ⁴¹ Yooto, koochecheey bichoo kubēēchi keey.

Kiruutoochi :Bāwulō kanisoosyekaab Maketoonnya āk Akaaya

20 Yu kikiikubēk :taariiryaanaa, kōōyookto :Bāwulō /bokēēkuurchi rubiik. Nto yu kikiikōōkimkiim, kubirchi chameetaab keey ānkuwēēchi keey :inee Maketoonnya. ¹² Kiwēēsyoōtootēē komosaata kōōki-imootēē biiko ng'aleek chēē chaang'. Nto mii yoo, kuyit yēēmēētaab Kiriki. ¹³ Kibēēni wōlooto ārook sōmōk. Kumii kuyēytooy keey kumāchē kuwēētēē mwēēnkēēt ākoy Siirya, kusēw kule kikiikuyey :Yuutay-eeek ruurumuut kule /keebakach inee. Kunyoo, koosoot kule kooyeey kumur Maketoonnya. ⁴ Kiwēēto keey chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Sobaatiro araab Bi-irō nyēbo *kiriinkēētaab Bereeya, Aristaarko āk Sēku-untō chēē kibo :tukwaay Tēēsālōōnikē, Kāyō nyēē kibo :tukwaay yēēmēētaab Eesya. ⁴⁵ Kisimkoonto :bichooto ankubokukanyeech Turoowa. ⁶ Yu kāākubēk :Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin, kēēng'ēētyēē :acheek Filiibi keebeetee mwēēnkēēt. Yu kakeeyta :bēsyoōsyēk muutu, kiiyoomē keey āk biiko chuut ām Turoowa ānkēēbēēni wōlooto bēsyoōsyēk tisab.

Kiineet :Bāwulō kaniseetaab Turoowa

⁷ Ām bēsyoēetaab taayta nyēbo wiikiit, keekwaa :tukul yēēt akeenke sikyoomchiinē āmiik. Kyoomchi :Bāwulō biiko ng'alyoontēēt ākoy kwēēmooy kwēēn kuuyu kimāchē sukuwo yu kāyyēēkunēē. ¹⁸ Ki chaang' :taari-inek chēē kilāyētōōs ām koroofa wōli kikēētuoōtyōōsii nyēē king'ētu :maat. ⁹ Kimii :āybēēryoontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Ēwutukō nyēē kimii kukēēbuur yēē kibo tiriisya. Kinam āybēēryoontoonoo :rwoonik chēē nyiki-isēch kumii :Bāwulō kutāsē taay kwoomu lōkōōywēk. Yu kikiikōōnuuch kutukul, kōōsuuwunēē koroofet nyēē kibo sōmōk ānkukwēr ng'wēny kule mbum. Nto bēē /bokeenam, kukaakume. ¹⁰ Yooto kurēkto :Bāwulō ankuwokwaamut chiichooto ānkumwoochi bi-iko kule, "Mōōmuuyē, nto yu tākusoboot." ¹¹ Kooyeey :tukul koroofa. Kubetes :Bāwulō mukaatiit kwoomiis :tukul ankutas taay kung'alaal kuyyeech. Nto yu kayy-eech, kuwēēchi keey. ¹² Yooto, /kiimut āybēēryoontoonoo kuwo kaa kukāākusob. Kibāybāyiitu :bichooto miisin.

Kibirchi :Bāwulō kāāntōōyikaab kaniseetaab Ēfēēsō chameetaab keey

¹³ King'artam :Bāwulō kēēlto kutākyi keey kiriinkēē-taab Aaso nteenee kikeebeetee acheek mwēēnkēēt ākoy wōlooto. ¹⁴ Yu kāwokunyōōrchēēch :Bāwulō Aaso, kēētākyi keey Mituleen nyoo kiikwēēn :bēēko. ¹⁵ Nto mii yu kāyyēēkunēē, kēēng'ēētyēē yooto ām mwēēnkēēt ankeebe ākoy Kiiyoos. Nto bēsyoēēt nyēē kiikēēē, kyaay ākoy yēēt ake yēē /kikēēkuurēē Sāāmō. Nto yu kāyyēēkunēē, keeyit kiriinkēētaab Milēētō.

¹⁶ Kikiikootiil :Bāwulō kule kukeeyta kumur Ēfēēsō simēēboot āsiiswēk ām yēēmēētaab Eesya. Kimii kusārtooy keey kumāchē kule yoo keemuuk, kuyit Yēērusālēēm yēē bēsyoēētaab *Bēēntēkōōst.

¹⁷ Kumii :Bāwulō Milēētō, kōōyookto /bokēēkuurchi booyik chēbo kaniseetaab Ēfēēsō. ¹⁸ Yu kayit :booyi-chooto, kumwoochi kule, "Ōnkētē wōlēē kyāābuurtooy āk akweek kuchakee kēēboontē keey bēsyoēētaab taay-ta nyoo kyāāyitunēē yēēmēētaab Eesya. ¹⁹ Kyāāyibē keey ng'wēny ānkāāmuytooy āyēchinē Mokoryoontēēt yiisyēēt ānkāāmāsē lōōkik kutēē yooto tukul ānkumii :Yuutayeeek kuyēwoo ruurumuunēk. ²⁰ Ōnkētē mbo subak kule mēēbērē kyāāyēēyē lēt ā-āmwook kiy nyēē mākuyētyēēchook, ntēē kyāānēētēē biiko tukul ām yēēt akeenke nto subak aneetaate ām koorin. ²¹ Kyāā-boorchi Yuutayeeek āk Kirikiik kule māchāktōōs :icheek kuweek ām choolwookātēēng'waa ānkuyēēlchi komostaab Yēyiin ankookaasee keey Mokoryoontēēt Yēē-su. ²² Ām yu raat, kāākukērchoo koong' :Tāmirmiryēē-taab Yēyiin kule āwē Yēērusālēēm āmāānkētē kiyēē mawokuyeyakay ām wōlēē āmiitē yoo kaayit. ²³ Ānkētē kityō kule ām kiriing' ake tukul, mwoowoo :Tāmir-miryēētaab Yēyiin kule kānyoonwoo :rātiisyēēt āk nyāliilutēk. ²⁴ Nteenee buch :soboonyuu yoo kamaawaany labateetaab yiisyēēt nyoo kōōkukōōno :Mokoryoontēēt Yēēsu. Yiisyooni, ku ābooru lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo chamateetaab Yēyiin. ²⁵ Ānkētē mbo raat kule māmii :chii ām akweek choo kookebeetaate :tukul kyoomtootē lōkōōywēk kurubta keey āk bāytooyiisyēētaab Yēyiin, :nyēē mawokukasa subak. ²⁶ Kunyoo, āboorwook raat kule mariireenaa :chii ake tukul yoo kēēboot soboonyii. ²⁷ Mēēbērē kyāāmuuny mbo bēsyoēēt akeenke ā-āmwook tukuuk tukul chēē māchē :Yēyiin kule oyey. ²⁸ Ōriib keey ānkōōriib mbo nkicheek biiko choo kiikukwēchook :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule ōriibē. Akweek chēē ō-ākooy biikaab Kiriistō choo kiwālāng'unēē korotiikyii. ²⁹ Ānkētē kule yoo kāāwēēchi keey :anii, makukwa :suuyiik chēē kōrōōmēch miisin chēē makusankatan kēēchiirēk nyēē māsooyēē. ³⁰ Makoobetyeenyee keey :alake wōlēē ōmiitē ānkōōbotboot ng'aleekaab man sukung'eeet kōōsōrto biiko kurub icheek. ³¹ Kunyoo, ōriib keey, wē, murēchu. Māchē mbo ōsōōtē kule ām

† 20:1 Yēyuut. 11:23 †† Ki kaayneet ake nyēbo yēēmēētaab Akaaya. Kitēbunēē :Bāwulō *kiriinkēētaab Kōōriintō ām Akaaya. ‡ 20:4 Yēyuut. 16:1; 19:29; 21:29; Ēfēēs. 6:21 †† 20:7 Yēyuut. 2:42, 46; 1Kōōr. 16:2; Ng'oong'. 1:10 †† 20:10 1Bāy. 17:21

††† 20:17 Yēyuut. 18:21 ††† 20:18 Yēyuut. 18:19-20; 19:10 § 20:21 Yēyuut. 11:18; 16:31; 26:18; 1Tēēs. 1:9-10 §† 20:23 Yēyuut. 21:4, 11; 9:16 §†† 20:24 Yēyuut. 21:13; Filib. 1:21; 2Tēm. 4:7 §† 20:25 Yēyuut. 28:23 §†† 20:26 Yēyuut. 18:6 §† 20:28 1Bēt. 2:25;

kēnyiiſyēk sōmōk choo kookukeeyta, kyāātāsē taay ānētē chii ake tukul ām akweek bēēt āk kwēemooy kut kutēwu :lōōkik. ††

³² Kunyoo, kāātōorook āwunnyēkaab Yēyiin āk mbo wōlēē mii :ng'ālyoontēēt nyēbo chamateenyii. Mākōōtitiirōok :ng'ālyoontoonoo ānkōōbēruurook tukul choo kiikootabaanaak ōyēku cheechii. ³³ Manaamach mbo beesyaa nto sira nyēbo chii ake tukul. ³⁴ Ōnkētē :akweek kubooyiit man kule kyāāyēyēē āwunnyēkyuu kiy ake tukul nyēē kyāāmāchē āk mbo chēē kimāchē :chōōrōōnuutēkyuu. ³⁵ Ām kiy ake tukul nyēē kyāāyēyē, kyāāboorwook kule ām yiisyo nyēē kyāātirchinē ām kēēliitēnyi, mākwēēch kēyēyēyēch-inē choo kuskusēch kiisōōtē ng'aleekaab Mokoryoontēēt Yēēyoo choo kimwooyē kule, 'Ibēruuroot :nyoo ikooytooy kusiir nyoo /kiikoochinē.' ††

³⁶ Yu keewaany :Bāwulō kumwooy ng'aleechu, kuku-tuny āk bichoo tukul ankusaay. ³⁷ Yooto kumoot :icheek Bāwulō ānkuriirtōōs kutēē yooto tukul kubirchinē chameetaab keyy. ³⁸ Kiyēē king'woonchi bichooto miisin ku yu kimwooyē :Bāwulō kule mēēbērē tābokukāsē :icheek inee subak. Yooto, kōō-āmiis ākoy yēē kimii :mwēēnkēēt. ††

Kiwo :Bāwulō Yēērusālēēm

21 Yu kikiikeebchey keyy āk bichoo, keebe ankubokeelaany mwēēnkēēt ankeechuul ākoy Kōōs. Nto mii yu kāyyēēkunēē, keenam baanta ākoy Rōōtō. Yu kākēēng'ēētyēē yooto keyyit Bataara. ² Kibokeenyooorte mwēēnkēēt wōlooto nyēē kimii kwooytōōs ākoy Fōyinikē. Keelaany ankeebe. ³ Kikeebe, nto yu kābokēētoobēn Kubrō, kēēmur komostaab cheeronko kēētākyi keyy Siirya. Yooto, wokōōyooonyēē :mwēēnkēēt Tiirō, kuuyu kimāchāktōōs /kiinēm tērēkōōk chēē kimii mwēēnkoonoto. ⁴ Kikēēnyōōru biikaab Kiriistō ām wōlooto ānkiibuurtē keyy bēsyōōsyēk tisab. Kimwoochi :bichoo Bāwulō kubununēē Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule māwo Yēērusālēēm. ⁵ Yu kikiikubēk :bēsyōōsyēkyoo ām wōlooto, kēēng'ēētyē ankeetas taay āk baannyoo. Kitaseech :mbo ng'eetaabiya tukul kuboonto keyy kooruukwaa āk lēēkōōk. Kikeebe ānkubokēēkutunyēē yēbo sakaramteetaab araarayta ankeesaay. ⁶ Yu kāākēēbirchi keyy chameetaab keyy, kēēsērēētyē ankubokeelaany :acheek mwēēnkēētkēnyoo ankooyeyey :chuut tukul kēēstoonikwaa.

⁷ Kikeetas taay :acheek āk baannyoo, kung'eetee Tiirō kut bokeyit Tolemay. Kikiisubaay mbo ng'eetaabiya ām wōlooto ānkēēbēēnii bēsyēēt akeenke. ⁸ Nto yu kāyyēēkunēē, keenam baanta ākoy Kayisareeya. Kitaacheech :āmtooyiintēēt Filibō nyoo ki akeenke ām choo ki tisab choo /kikēēkwēyē ām

5:2 §† 20:29 Mat. 7:15; Yoowa. 10:12 §†† 20:30 Kala. 4:17; 1Yoowa. 2:19† 20:31 Yēyuut. 11:23†† 20:31 Yēyuut. 19:8, 10; 2Kōōr. 11:28; 1Tēēs. 2:11-12 † 20:32 Yēyuut. 26:18; 1Tēēs. 5:23-24; 2Tēēs. 1:11-12†† 20:34 Yēyuut. 18:3 †† 20:35 Mat. 10:8 ††† 20:38 Yēyuut. 20:25 ††† 21:4 Yēyuut. 20:23; 21:11 § 21:5 Yēyuut. 20:36

Yēērusālēēm. ⁹ Kiboonto :chiichoo tibikyii ang'wan chēē kimanaaba koorin. King'āloolē ng'al chēē kii-boorchinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ¹⁰ Yu kābokēēbēēnii wōlooto bēsyōōsyēk chēē mā tyaa, kuchōōnēē *wōōrkooyoontēēt ake Yuuteeya nyēē /kikēēkuurēē Akaabo. ¹¹ Kinam anweetaab suwe nyēbo Bāwulō ankuratee keyy bakeenke āwunnyēk āk kērēēnkōōk ānkumwooy kule, "Mwooyē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule, 'Makurat :Yuutayeekaab Yēērusālēēm chiitaab :anwaani ām kēēliitēnyi, nto mii yoo ki-iyokoochi biiko choo mā Yuutayeek.'" ¹² Kēēkāsē ng'aleechaa kibo chiichoo, keesaaysaay :acheek Bāwulō kēēboontē keyy āk biiko chēē kimii yooto, kule māwo Yēērusālēēm. ¹³ Yooto, kukētweēch :Bāwulō kule, "Ām nee yu ōriirēēnoo ānkōōyēyē mooyēēnyuu kunwaakan? Mēēbērē ayeytaat /keerata baateey, ntee-nee achamaat mbo kule āmēēchi Yēērusālēēm kubo kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēēsu." ¹⁴ Kuuyu kimēētākiiimuuchē takeesaaysaay, keemwaaay kule, "Kubāw :Yēyiin."

¹⁵ Keerat keyy ankeebe Yēērusālēēm. ¹⁶ Kitaseech :rubii alake ām Kayisareeya ānkukwērēēch ākoy kaytaab chiito nyēē /kikēēkuurēē Munāāsōōn wōlēē kikēēruuyē kwēēmowuunoto. Kibo :chiichi Kubrō ānku inee akeenke ām choo kisimkōōyēnchi Yēēsu.

Kiruutoochi :Bāwulō kāāntōōyikaab kaniseetaab Yēērusālēēm

¹⁷ Nto yu kabokeeyit Yēērusālēēm, kutaacheech :mbo ng'eetaabiya ām ng'erekweek chēē chaang'. ¹⁸ Kikēēruuyē wōlooto, nto yu kāyyēēkunēē, bokeekas Yāākōbō. Kimii :booyik tukul wōlooto. ¹⁹ Yooto koosubaay :Bāwulō booyichoo ānkurārchi ng'ālyoo ake tukul nyēē kiikuyēchi :Yēēsu biiko choo mā Yuutayeek kubuntēē inee. ²⁰ Yu kakas :bichooto ng'aleechaa, kookaasta Yēyiin. Nto mii yoo, kumwoochi Bāwulō kule, "Ng'eetaabiya, miitē :Yuutayeek Yēērusālēēm chēē yitē kisyēērōōk chēē chaang' chēē kiikuchamta Yēēsu nteenee tākuri-ibē kiruutēkwaa nyēē kōrōōm miisin. ²¹ /Kōōkēēmwoochi kule 'kwēēnēētē Yuutayeek tukul choo kiikuburuch keyy āk choo mā Yuutayeek kule kuweeksee ng'aleekaab *Muusa ameemuraatan lēēkōōk amarub ātēbuutēkaab Yuutayeek. ²² Ntēē ākoy kukas :bichoo areet akeenke kule 'kēēchōō. Kunyi keyyey nee? ²³ Kiito nyēē miitē, ku iyey kuu wōlēē +mākēēmwooytoowu-ung' :acheek. Kēēboontē biiko alak ang'wan chēē ki-ikōōtāboonchi keyy Yēyiin āmārwoochē buutēēk.

²⁴ Iwēētē keyy bichu ānkiitiliil keyy :nkinyiing' nto iwutē *Kōōtaab Yēyiin. Nto yityo, ikweyte kiy ake tukul nyēē rubtooy keyy āk ntasimnyaanaa sukung'eet /kiirēr mētēwookaab bichooto. Mākōōnkētēē :chii ake tukul yooto kule māmii :manta ām tukuuk chēē /kōōkēēm-

†† 21:8 Yēyuut. 6:5; 8:5-13, 26-40 ††† 21:9 Yēyuut. 2:17; Room. 12:6; 1Kōōr. 11:5; 12:10, 28; 14:1-6 §† 21:10 Yēyuut. 11:28 §†† 21:11 Yēyuut. 10:19; 20:23; 21:33; Room. 15:31 †† 21:13 Yēyuut. 20:24 §† 21:18 Yēyuut. 12:17; 15:13; Kala. 1:19; Yāāk. 1:1 §†† 21:19 Yēyuut. 11:18 §†† 21:21 Kala. 3:23-28; 5:1-12

woochi kurubta keey āk kiyēē iyēyē, nteenee kule imi-itē irubē ātēbuutēkyoo. ^{†25} Nto kurubta keey āk choo mā Yuutayeek choo kiikuchamta Yēesu, kōōkēēsirchi choo barweet kurubta keey āk kiyēē /kookiitiil kule kuyayee keey :icheek kwoomē āmit choo /kākēēsooy-toochi āynātōōs. Kutayee keey martaayeet, bany chēbo tyoong'in chēē /kakeekul āk kiisēēn." ^{††}

/Kikeenam Bāwulō

²⁶ Yu kāyyēēkunēē, kuwēēto keey :Bāwulō bichoo, nto yu kābokōōtiliil keey, kuba *Kōōtaab Yēyiin. Kii-boor bēsyēēt nyēē bēkunēē :bēsyōōsyēk tisabu choo /kiitiliilēē keey āk yēē /kēēbēēlchinēē chii ake tukul kōrōsēēk. [‡]

²⁷ Yu kikiikuriik kubēk :bēsyōōsyēchoo tisabu, kukas :Yuutayeek alake chēē kibo yēēmēētaab Eesya kumii :Bāwulō Kōōtaab Yēyiin. Kiiwuruur :Yuutayeekaa biiko kunam Bāwulō ²⁸ ānkubōloobōl kule, "Biikyoo bo Is-rāyēēl, ānkōōyēyēēchēēch! Inēētootē :chiichiitēnyi biiko tukul ām wōlto ake tukul kung'āloolootēē biikyoo nyēē miyaat, ātēbuutēkyoo āk mbo Kōōyitēnyi. Mā chooto baateey, kāākukwēr mbo subak Kirikiik kukwa biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin, kōōntosuur mbo yuutēyu churtaat." ^{††29} (Kikisimkukas :icheek chiichoo kibo kōōrēētaab Ēfēēsō nyoo /kikēēkuurēē Turōfiimō ku-boontootē keey Bāwulō ām kiriing'. Kibērē :icheek tōōs kikiikukwēryoot :Bāwulō chiichoo kuwo Kōōtaab Yēyiin.) ^{††}

³⁰ Kuchēyē :taariiryēet ām *kiriinkēēt kumukuul, kulābātunēē :biiko komoswookik tukul chēbo kiriinkoonoo /ānkēēnāmē Bāwulō /ānkiichuutootē kung'eetee Kōyooto bo Yēyiin /ānkēēkērē orootun-wēkaab biiwuut areet akeenke. ³¹ Kumii :bichoo kusyēēmē kule kubakach Bāwulō, kuyityinē :ng'aleechaa nyēē wōō nyēbo lukēētaab Rooma kule kimā mining' :wōōrōōryēēt *kiriinkēētaab Yēērusālēēm tukul. ³² Yooto kuwēētooy :kāāntōōyiintoono bo lukēēt areet akeenke biiko alak chēbo lukēēt chēē wōōyēch āk chēē minkēēch ākoy wōlooto kimii :wōōrōōryēēt. Nto kukāsē :bichoo kiyēyē wōōrōōryēēt chiichoo bo lukēēt āk biikyii, mānāātaku-birsēēt Bāwulō.

³³ Kinam :kāāntōōyiintoono kibo lukēēt Bāwulō ankumwaayta /keeratee nyōrōōrōōnik āyēēng'. Nto mii yoo, kuteebēē biiko kule, "Ng'oo :chiichi nto subak kayey nee?" ³⁴ Kiwiirunaat :bichoo ng'al. Kimwooyē :chuut chu, kumwooyē :alake alak. Kunyi, ma-neemuuch :kāāyooong'iintoono kunyōōr ng'ālyoontēētaab manta. Kuuyu kibōltōōs :bichoo miisin, kumwooy :chiichoo bo lukēēt kule /kēēkwēryoot Bāwulō kuwo kiyēnkūutaab lukēētaab booryēēt. ³⁵ Yu makuyit :Bāwulō yēē /kikēēloong'tēē, kukōrōmiit :wōōrōōryēēt miisin kut kukalabaat :biikaab lukēēt. ³⁶ Kibōlootē :biko choo kirubootē Bāwulō kumwooyootē kule, "Owaang'te chiichi!" ^{†††}

King'āloolchi :Bāwulō biiko

³⁷ Yu kikiikuriik kooyiita :bichoo kibo lukēēt Bāwulō kiyēnkūung'waa, kumwoochi :Bāwulō kāāntōōyiintoono bo lukēēt kule, "Ara imuuchaktōōs āmwoowung' ng'ālyoo?" Kuteebēē :chiichoo kule, "Ing'āloolē kuutiitaab Kirikiik?" ³⁸ Ibooyē :inyiing' oob Miisir ānku inyiing' :nyoo kiwēēkyēēch keey intōōchi kāwōōtik kisyēērōōk ang'wan kuba suurkwēēn ām bēsyōōsyēk chēē ng'ēri choo kookukeeyta?" ^{††39} Kukētyi :Bāwulō kule, "Āyēku anii Yuutāyiin nyēbo Taarso ām Kiliikya, chiitaab :kōōrēēt nyēē mābo kiriing' nyēē mā-tookunoot. Lēyyē, kany baa, āng'āloolchi biiko."

⁴⁰ Yu /kākēēchāmchi, kōōyooonyēē barak yēē /kikēēloong'tēē ankumwechee biiko āwunnyēk kusiisyo. Yu kāākusiisyo :bichoo, kumwoochi :Bāwulō Yuutayeek ām kuutiing'waa kule,

22 "Mbo ng'eetaabiya, okas kiyēē āmwooyē nyēē āyēētē keey." ² Yu kakas :bichoo kung'āloolchinē

icheek :Bāwulō ām kuutiitaab Iburaneek, kusiisyo. Yooto kumwooy :Bāwulō kule, ³ "Anii Yuutāyiin. /Kikēēsikyoo Taarso ām Kiliikya, nteenee kyāānērēē kiriinkoono bo Yēērusālēēm. Kiineetaa :Kāmālyēēl ātēbuutēkaab mbo kuuko, ānkyāākiilchi ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuu wōloo owooyē :akweek bēsyōōsyēchu. ⁵⁴ Kyāāwusē biiko chēē kirubē kēēltaab Yēesu kut āmāchē ābākāchē. Kyāānāmootē murēnik āk kooruuk ānkāārātē ākērtooy kō. ⁵ Imuuchē mbo kōōboorwook *:kibkōrōs nyēē wōō āk booyikaab kōōk tukul kule man :ng'aleechu āmwoowook. Kikōōno mbo :kāāntōōyichoo bārōōnōōk āyibchi mbo ng'eetaabkaamet ām Tamaasko. Kunyoo, kyāāwē wōlooto āmāchē anam biiko sāākwēryoonu kukwa Yēērusālēēm /bokiing'woonchi. ^{5†}

⁶ Yu kikiikuriik kuyit :asiista lo nyēbo bēēt, kukariik ayit Tamaasko, kuchō :lēbkēēyyēētaab Yēyiin ām barak ankoolaambuuchaa. ⁷ Āryookyi keey ng'wēny. Nto mii yoo, akas kuutiit nyēē kikuurwo kule, 'Sāwulō, wē, Sāwulō, 'kēē-āmchoo nee?' ^{5††8} Ākētyi kule, 'Inyiing' ng'oo oō, mokoryoontēēt?' Kukētwo kule, 'Anii Yēesu nyēbo Nāāsārēēt, nyooto imiitē ibārē.' ⁹ Kikas :chōōrōōnuutēkyuu chēē kikēēboontootē keey lēbkēēyyēēt, āmēēbērē kiinkētē kiyēē /kikēēmii /kēēmwoowoo.

¹⁰ Yooto, ateeb kule, 'Ara ayey nee oō, mokoryoontēēt?' Kuwālwo kule, 'Ng'eet ānkiiwē ākoy Tamaasko. +/Mākiibooring' ām wōlooto kiyēē +meeyey.' ¹¹ Kinama :chōōrōōnuutēchooto āwut ānkōōrēētootoo ākoy Tamaasko, kuuyu kikiikutoora :lēbkēēyyoonoo koonyek akor.

¹² Yooto, kuchō :chiito ake ām wōlooto nyēē /kēēkuurēē Anannyya chokukasa. Kirubē :chiichoo mākuutēkaab Yēyiin miisin ānkikoonyitē inee :Yuutayeek tukul chēē kimiitē wōlooto. ¹³ Kuchō :chiichoo ānku-chokōōyooonyēēnoo komos ānkumwoowoo kule,

† 21:24 Kāāyit. 6:1-21 †† 21:25 Yēyuut. 15:20 ‡ 21:26
1Kōōr. 9:19-23 †† 21:28 Yēyuut. 6:13; 18:13; 24:6 †† 21:29 Yēyu-

ut. 20:4; 2Tēm. 4:20 ††† 21:36 Luuka 23:18; Yoowa. 19:15; Yēyu-
ut. 22:22 ††† 21:38 Yēyuut. 5:36-37 § 22:3 Yēyuut. 21:39; 5:34;
Filib. 3:4-6 §† 22:5 Yēyuut. 8:3 §†† 22:7 Yēyuut. 9:3

'Ng'eetaabiya Sāwulō, ikaste!' Akaste yooto bakeenke ankaakas inee.

¹⁴ Nto mii yoo, kumwoowoo :chiichooto kule, 'Kookukweying' :Yēyiintēetaab mbo kuuko kule 'inkēt kiyēē mächē :Yēyiin kuyey 'ankiikas Nyoo Karaam Kuchurta 'ankiikas mbo ng'aleek chēē kwoonēē kuutiinyii. ¹⁵ Inyiing' :nyēē +māwēēmwoochi biiko tukul kiyēē !keekasee koonyekuuk āk yiitiikuuk. ¹⁶ Kunyoo ii, tēēkānyē nee? Ng'eet /keebatisaniing' ibuuktē ng'ōōk-iswookikuuk ām kaayneenyii.' †† ‡

¹⁷ Yu kawaayeey Yēerusālēm, nto āmiitē āsooyē ām *Kōōtaab Yēyiin, kuchō :ng'oong'uutyēēt mētinyuu.

¹⁸ Kyaakas Mokoryoontēēt kung'āloolwoo. Kimwoowoo kule, 'Ng'eetee Yēerusālēm areet akeenke, kuuyu mēēbērē makucham :bichu kiyēē imwooyē kurubta keey āk anii.'

¹⁹ Yooto, ākētyi kule, 'Mokoryoontēēt, ntēē inkētē :bichuutēchu kule kyāāwēētootē :anii kung'eetee *kōōtaab saayeeet ake ākoy ake ābirootē biiko choo kiyēnuung' ānkāārātē alak ākērtooy kō. ²⁰ Nto mbo bēsyoonoo /kikēēbākāchē Steefaan sāāyooonyēē :anii yooto āriibē sirookaab biiko choo kimii kurumiisyē ārōōbē icheck kule kikaraam :kiyēē kimii kuyēyē.'

²¹ Yooto, kumwoowoo :Mokoryoontēēt kule, '+Māāyooktiing' lōōyin wōlēē mii :biiko choo mā Yuutayeek.' †† ‡

Kiiboor :Bāwulō kule kibo kōōrēetaab Rooma

²² Kiyēbchi yit :biiko Bāwulō, nto yu kāmwooy ng'aleechu, kubōloobōl :biikēy kumwooyē kule, "Obakach chiichi, māyēmāktōōs /tākēēkāsē." ²³ Kummiitē :bichoo tākubōltōōs ānkumētooy sirookwaa chēē kiiliiktēē keey ānkuwūrē tēērtit, ²⁴ kumwooy :kāāntōōyiintonoo kibo lukēēt /kēēkwēryoot Bāwulō kuwo kiyēnkuutaab bichoo bo lukēēt. Kimwooy mbo subak kule /bokeebas /ānkiikum sukung'eet /kiinkēt kule kiy nee nyēē kibōlchinē :biiko kurubta keey āk inee.

²⁵ Yu kimiiitē kiimukuunkēnē kule /sikeebas, kumwoochi :Bāwulō kāāyooong'iintēēt ake nyēbo lukēēt nyēē kimii kēēyyo yooto kule, "So, bo man ām wōlēē ōmiitē :akweek /keebas chii nyēbo kōōrēetaab Rooma ānku nyēē /mānāākiinkēt mbo kule boonto lēēlis nto buryo?" ²⁶ Kukāsē :chiichoo kibo lukēēt kuu nyooto, wokumwoochinē nyēē wōō nyēbo lukēēt kule, "Imiitē wēēyēyē nee? Nto yu ākoo bo :chiichi kōōrēetaab Rooma!"

²⁷ Yooto, kuwo :kāāntōōyiintonoo bo lukēēt wōloo kimii :Bāwulō. Nto yitē, kuteebee kule, "Mwoowu, baa, kālē ibooyē kōōrēetaab Rooma?" Kulē :Bāwulō, "Ēē, ābooyē wōlooto." ²⁸ Kumwooy :kāāntōōyiintonoo kibo lukēēt kule, "Ntēē kyaakweyte :anii beesaan chēē chaang' sāāyēku chiitaab Rooma." Kumwooy :Bāwulō kule, "/Kikēēsichoo āyēku chiitaab Rooma." ²⁹ Kichichuuy keey areet akeenke :chēē kimāchē kule

† 22:14 Yēyūut. 3:14 †† 22:16 Yēyūut. 9:1-22; 26:12-18 ‡
22:16 Yēyūut. 2:21 †† 22:17 Yēyūut. 9:26 †† 22:20 Yēyūut. 7:58;
8:1 ††† 22:21 Yēyūut. 9:15 ††† 22:22 Yēyūut. 21:36 § 22:25
Yēyūut. 16:37

kōōkuum Bāwulō. Yooto, kunam kuut kāāntōōyiintonoo, yu kēēnkēt kule ākoo kikiikuratee chii nyēbo kōōrēetaab Rooma nyōrōōrōōnik.

Kumii :Bāwulō taayeetaab kōōkwēetaab Yuutayeek

³⁰ Nto yu kāyēēkunēē, kimāchē :kāāntōōyiintonoo bo lukēēt kōōnkēt kiyēē kiitēechinē :Yuutayeek kurubta keey āk Bāwulō. Yooto, kootyaakta Bāwulō ānkumwoochi kōōkwēetaab Yuutayeek kōōruruuch keey kumiitē :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch. Nto tēē yoo, /kēēkwēryoon Bāwulō kuchō taayeetaab kōōkwoonoo.

23 Yooto, kōōrōōtoot :Bāwulō booyichooto ānkumwoochi kule, "Mbo ng'eetaabiya, ānkētē kule kyaayey :anii ākoy kura yiisyēnyuu kuyitita kuu wōlēē māktooy :Yēyiin." ³¹ Yu kāmwooy :Bāwulō kuu nyooto, kumwoochi :Anannyaa nyoo *kibkōrōs nyēē wōō, biiko chēē kilēēkitēē Bāwulō kule, "Orabaach kuutiit."

³ Yooto, kumwoochi :nkinee Bāwulō kule, "Makoorabaachiing' :Yēyiin inyiing' nyoo iyibē keey kule itililil ām wōlēēb saang'. Itiilchoo ng'al kurubta keey āk wōlēē wuu :kiruutēkaab Yēyiin ānkiimiitē i-iryēē kiruutēchoo yoo imwooyē kule /kiirabaachaa." ⁴ Kumwoochi :biiko chēē kimii yooto Bāwulō kule,

"-Mēētinyē koonyit? Kaaming' :nee yu kēēntosuur kibkōrōs nyēē wōō bo Yēyiin?" ⁵ Kukētyi :Bāwulō kule, "Mbo ng'eetaabiya, -māānkētē mbo kule ākoo kā kibkōrōs nyēē wōō kuu yoo mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, '-Meeng'alaal ng'ālyoo nyēē miyaat ām wōlēē mii :bāytooyikaab biikwook.' ⁶†

⁶ Kiinkētē :Bāwulō kule kiiliinyootiin :bichoo. Ki *Satukaayeeek :alake, nto alak ku *Farisaayeeek. Yooto, kukuur ām kōōk kule, "Mbo ng'eetaabiya, anii Fārisooyiin ānkāāsālu Farisaayeeek. Āmiitē raat yu /kikiikumwoowoo, kuuyu ātinyē mooyēēt kule ng'ēētyēē :biiko meet choo kiikubēk." ⁷ Yu kāmwooy :Bāwulō kuu nyooto, kuchuunchuun :Farisaayeechaa āk *Satukaayeeek. Yooto mbo subak kubuntēē keey :kōōkwēēt.

⁸ Mwooyē * :Satukaayeeek kule māng'ēētēē :chii meet, māmii :malayikaan āk tāmirmiroy. Nteenee iyēnchinē :Farisaayeeek ng'aleechaa tukul. ⁹†

⁹ Kichēy :taariiryey nyēē wōō kut kung'ēētyo :kāānēētikaab kiruutēk alake chēē ki Farisaayeeek ānkumwooy kule, "Nto yu ākoo māboonto :chiichi lēēlis. Inkētē :ng'oo, nto nyuun kāng'āloolchi inee :tāmirmiryēēt nto ku *malayikeet." ¹⁰ Kikōrōmiit :wōōrōōryēēt kut koosoot :nyēē wōō nyēbo lukēēt kule imuuchē :bichoo kusankatan Bāwulō kule tōng'! Yooto kōōyookto biikyii alak chēbo lukēēt kurēkto bokōōsōrunēē Bāwulō kwēēnuutaab bichoo ānkukwēryoot kuwo kiyēnkuung'waa.

¹¹ Nto mii kwēēmooy, kōōnookyi :Mokoryoontēēt Bāwulō ānkulēēnchi, "Bāwulō, -mēēmuy, ikiil. Kuu yoo 'kwēē-āmchi biiko ām Yēerusālēm kurubta keey āk anii, +maweeyey kuu nyooto ām Rooma." ¹²†

† 23:1 Yēyūut. 24:16 †† 23:3 Laawi. 19:15; Mat. 23:27-28; Yoowa. 18:22-23 § 23:5 Chuy. 22:28 §†† 23:6 Yēyūut. 24:21; 26:5; Kala. 1:14; Filib. 3:5 §† 23:8 Luuka 20:27; Yēyūut. 4:2 §† 23:11 Yēyūut. 18:9; 19:21; 27:24; 28:23

/Kikeeyey ruurumuut kule /keebakach Bāwulō

¹² Nto mii bēsyēēt nyēē kiikēērē, kōōruruuch keey :Yuutayeek ankuyey ruurumuut. Kyaam muumeek kule mākoy kwaam nto kuyye kiy kut kukas kurook kule kaakume :Bāwulō. ^{†13} Kikēēytēē :bichoo kiyēyē ruurumuunoo artam. ¹⁴ Kiba ākoy wōlēē kimii :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyikaab kōōk ānkubokumwooy kule, “Kaakyaam :acheek muumeek nyēē -mākiyēyē lēt kule -mākyoomē āmnyoo ake tukul nto keeyyee kiy ake tukul ākoy kut keekas kule kaakeebakach Bāwulō. ¹⁵ Koong'et :akweek āk booyikaab kōōk ōyookyi nyēē wōō nyēbo lukēēt kuutiit kule /kēēkwēryoon chiichi kuchō taayeeng'woong' ōmāchē kule tōōnyōōru ng'aleek chēē yēmootiin kurubta keey āk chiichi. Kēēchōbootiin :acheek keebakach chiichi kumanaayit yuutēyu!”

¹⁶ Nteenee yu kawokukas :wēritaab chēēbto nyēbo Bāwulō ruurumuunoo, kuwo ākoy kiyēnkuutaab lukēētaab booryēēt ānkuwokuchiilchi Bāwulō ng'aleechaa. ¹⁷ Kukuur :Bāwulō kāāyooong'iintēēt ake nyēbo lukēēt ānkumwoochi kule, “Kwēryootē, baa, wēēri kuwo wōlēē mii :nyēē wōō nyēbo lukēēt. Ākāsē kule boonto ng'ālyoo nyēē māchē kumwoochi.”

¹⁸ Yooto, /kēēkwēryoot wēritkēy ākoy wōlēē mii :nyēē wōō nyēbo lukēēt. Yu kayit, kumwoochi :chiichoo kibo lukēēt nyiin ki wōō kule, “Kēēyookwoo :kibratyaantaanaa /kēēbērē Bāwulō kuut. Nto āyitē yēē kāmii, kusoomo kule amutu wēēri kuchō wōlēē imiitē, kuuyu boonto ng'ālyoo nyēē māchē kumwoowuung'.” ¹⁹ Kunam :nyēē wōō nyēbo lukēēt wēēroo āwut ānkuwēēto komos sukwaamee lōkōōy. Kiteebē kule, “Kēēbērē nee?” ²⁰ Kumwoochi :wēritkēy kule, “Kāākuchāmchiin :Yuutayeek kule ikwēryootē Bāwulō tuun /bokiyyoong'tēē taayeetaab kōōkwēēt /sitākēēbēer ng'aleek chēē yēmootiin kurubta keey āk inee. ²¹ Kunyi ii, boontēēt, -mēē-āsyi keey bichoo, kuuyu mii :alake chēē kēēytēē artam chēē māchē kule kuriibchi Bāwulō kēēlto sukubakach. Kaakwaam :bichoo muumeek kule mākoy kwaam āmnyoo nto kuyye kiy mbo kisich, nteenee ākoy kukas kurook kule kaakubakach Bāwulō. Chōbootiin mbo kuu nyiitēnyi kumāchē kukas kuutiing'uung' ām ng'ālyoontoonoo māchē kusoomiing'.”

²² Yu keewaany :wēēroo ng'aleechaa, kumwoochi :nyēē wōō nyēbo lukēēt kule kuwēēchi keey, nteenee kiikāloonchi kule -māwokumwoochi chii ake tukul kule kāākumwoochi inee ng'aleechaa.

/Kikiwuuy Bāwulō kuwo Kayisareeya

²³ Nto mii yoo, kukuur :nyēē wōō nyēbo lukēēt kāāyooong'ikyii āyēēng' chēbo lukēēt ānkumwoochi kule, “Obchey lukēēt nyēbo biiko chēē yitē bokolwookik āyēēng' kuyeyta keey kuba Kayisareeya. Nto yityo, oyeyte lukēēt nyēē bēētēē faraasiinek nyēbo biiko chēē yitē tāmānwookik tisab āk lukēēt nyēbo ng'otwēēk nyēbo biiko chēē yitē bokolwookik āyēēng'”

† 23:12 Yēyuut. 9:23

kuba :tukul Kayisareeya kwēēmowuuni ku asiistaab sōmōk. ²⁴ Ōyēytoochi nkinee Bāwulō faraasiinek cheechii sukuyitita nyēē karaam wōlēē mii :kāāntōōyi-intēēt Fēēliikis nyoo iyoonkyinē yēēmoonooto.”

²⁵ Kisirta :nyēē wōō nyēbo lukēēt barweet kubeeta :bichooto nyēē kimwooyē kule:

²⁶ Kuyityiing' :barwaani inyiing' boontēēt nyēē koonyitoot, Fēēliikis. Āsubooyiing'.

²⁷ Āmāchē ābooruung' kule kinam :Yuutayeek chiichoo, nto yu kikiikuriik kubakach, waararaach :anii āk biikyuu kuuyu kyaakas kule ki chii nyēbo kōōrēetaab Rooma. ^{†28} Nto kuuyu kyāāmāchē ānkēt kule ām nee sukōōtēēyiis :bichoo miisin kurubta keey āk chiichoo, ākwēryootē ākoy kōōkwēētaab booyikwaa. ^{†29} Yooto ānkēt kule ākoo kirubtooy keey :riirikwaa āk ng'ālyoo nyēē nāmē keey āk kiruutēkwaa, nteenee kimāmii mbo :lēēlis nyēē kiyemaat /kiitiilchi kume nto mbo /keerat. ^{†30} Yu /kābokēēmwoowoo kule /kēēmiitē /kēēyēchinē ruurumuut kule /keebakach, atiiil kule āyokoowu kuchō wōlooto imiitē. +Māāmwoochi biiko choo ing'unyng'uung'tōōs kubo inee kule kuyibuung' riirikwaa.

Anii nyoo Kilaawutiyo Lusiiya.

³¹ Kikoonyit :lukoonoo bo booryēēt ng'aleekaab nyēē wōō. Kibeeta Bāwulō kwēēmowuunooto ākoy wōlēē /kikēēkuurēē Antibaatri. ³² Yu kāyēēkunēē, /kēēmwoochi lukēēt nyoo kibo faraasiinek kule kutas taay āk Bāwulō ankooyeyey :chuut kiyēnkuung'waa. ³³ Nto yu kabokuyit :choo Kayisareeya, kōōkoochi kāāntōōyiintonoo kibo wōlooto barwaanaa ānkōōyokoochi nkinee Bāwulō. ³⁴ Kisuman :bāytooyiintonoo barwaanaa ankuteeb kule, “Bo :Bāwulō yēēmēēt nkōō?” Yu kakas kule ākoo kibo Kiliikya, ³⁵ kumwoochi kule, “+Maakas ng'aleekuuk, yoo kaakuyit :biiko choo ing'unyng'uung'tōōs kubo inyiing'.” Nto mii yoo, kumwaayta :bāytooyiintonoo /kēēkwēryoot Bāwulō /bokiimiiny kaab *Ērōōtē /ānkēēriib.

Kumii :Bāwulō taayeetaab Fēēliikis

24 Nto mii yoo, yu kaakukeeyta :bēsyōōsyēk muutu kuchakee /kākēēkwēryoot Bāwulō, kuwo :kibkōrōs nyoo wōō ākoy Kayisareeya. Kiwēēto keey booyik alak āk chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Tērtuulō nyēē kikōrōōm ng'alaaleet. Kiyib riirikwaa kuba wōlēē mii :bāytooyiintēētaab yēēmoonooto. ^{‡2} Yu /kābokēēkuur Bāwulō kuwo kō, kōōyoo :Tērtuulō ānkumwoochi Fēēliikis kule, “Boontēēt nyēbo koonyit, kōōkēēng'ērēkyi :acheek bāytooyiisyēēng'uung' nyēbo tāloosyēēt ām bēsyōōsyēk chēē chaang' !Kweeyey nyēē karaam simikas taay ankiweechweech ng'aleek alak sukung'et kutas taay :kōōrēenyoo. ³ Boontēēt nyēē koonyitoot, Fēēliikis, karaam :bāytooyiisyēēng'uung' ām wōlto ake tukul ānkēēng'ērēkyinē ām kēēlto ake tukul kuyitita. ⁴ Nteenee ii, nyēē wōō, āsoomiing' kule -meechaas iyēbchi yiit kiyēē kēēmāchē kēēmwoowuung' ām nwookinto.

†† 23:27 Yēyuut. 21:30-36; 16:37 ‡ 23:28 Yēyuut. 22:30 †† 23:29 Yēyuut. 18:14-15; 26:31; 28:18 ‡‡ 24:1 Yēyuut. 23:2

⁵ Boontēēt, mii :chiichi kuyibu nyalilta kōōroni. Iwu-ruurootē Yuutayeek ām kōōrēt kumukuul kuyey wōōrōryēt. Inee mbo :nyēē intōōchinē biiko choo ki-ikoobetyeeny keey ankurub nyoo bo Nāāsārēt.

¹⁶ Kookusyeeem mbo subak kunyeere *Kōōtaab Yēyiin. Kiyeyeech :ng'ālyoontoonoto keenam. ††¹⁸ Kunyi, yoo 'kēēkuumu nkit, +meekas kule ākoo man :kiyēē kēēmwooyē :acheek kurubta keey ākoo chiichi."

⁹ Kiirōōbēr :nkicheek Yuutayeek kule ki man :ng'aleechaa.

¹⁰ Yu kānyōōr :Bāwulō bārooyinto kung'alaal, kulē, "Ānkētē kule ām kēnyiisyēk chēē chaang' choo kooku-keeyta, inyiyng' :nyēē kwēētiilchinē biiko ng'aleek ām yēēmoonitēnyī. Kunyoo, ang'erechaat ayeet keey ām taayeeng'uung'.¹¹ Imuuchē chēēbēēru kule manaa-keeyta :bēsyoōsyēk tamanu āk āyēēng' kuchakee kyāāwē :anii Yēērusālēēm wāākutunkyi Yēyiin.

¹² Mānāānyōōrwoo mbo :murēchu iyyoong'tēēnoo kōōk ākwilēē keey āk chii ake tukul ām *Kōōtaab Yēyiin nto, mbo āwuruurootē biiko ām kooriikaab saayeet nto, mbo ām wōlto ake tukul ām Yēērusālēēm.

¹³ Māmii mbo :kiyēē iboorunēē :murēchu kule man :ng'aleechu mwooyē :icheek kurubta keey āk anii.

¹⁴ Ānkoo kuwuu nyooto, āchāmchiintōōsii kule āku-
tunkyinē Yēyiintēētaab mbo kuuko kuu chii nyēē rubē
kēēlooto /kēēmwooyē kule machurtaat. Āyēnchinē kiy
ake tukul nyoo chāmchiintōōs āk wōlēē wuu :kitaabu-
utaab kiruutēk ānku nyoo /kikeesir ām kitaabuutaab
*wōōrkooyik. ††¹⁵ Āboontēē Yēyiin mooyēēt kuu wōloo
wuu :murēchuutēchu kule mākung'ēētyēē meet :biiko
choo churtootiin ākoo choo bo ng'ōōki. ††¹⁶ Kunyi, āti-
tirē kwaak āriibē keey ku -maayey ng'ālyoo nyēē
-mēēng'erēēchē Yēyiin āk biiko. †††

¹⁷ Kikyaang'eetee Yēērusālēēm ānkāāminy saang' ām
kēnyiisyēk chēē chaang'. Nto yityo, āchōō
Yēērusālēēm āyibchi biikyuu chēē bānoon tukuuk chēē
kāchāāyēētyēēchinēē ankuchaabeel kōōrōsēēk.

†††¹⁸ Kyāātiliil yu kinyōōrwoo :murēchooto ām biiwu-
taab *Kōōtaab Yēyiin. Kimāāboontē keey biich chēē
chaang' ām wōlooto, āmēēbērē mbo kyāāmiitē āyēyē
wōōrōōr ake tukul. ¹⁹ Nteenee kimii :Yuutayeek alake
chēbo yēēmēētaab Eesya wōlooto. Yoo icheek chēē
kimwooyē, kumāchāktōōs kumii taayeeng'uung' raat
bokumwooy kiy nyēē boonto kurubta keey āk anii.

²⁰ Nto yoo māwuu nyoo, kumwooy :murēchuutēchu
mii yuutēyū lēēlisto nyēē kinama, yoo kyāāmiitē taay-
eetaab booyikaab kōōk. ²¹ Tōōs kiito akeenke baateey
nyēē miyaat nyēē kyaayey ku yoo kyāāmwōoyē kule,
'Kōōyyoong'tēēnoo sōō, kōōk, kuuyu āboontēē
mooyēēt kule ng'ēētyēē meet :biiko choo kiikubēk.'" ††

† 24:5 Yēyuut. 17:6 †† Tinyē :siruutēk alake ng'aleechu:
Kikēēmāchē kiikumuu inee kurubta keey āk wōlēē mwooytooy :kiru-
utēkyoo. ⁷ * Nteenee kichō :Lusiya nyoo kāāyyoong'iintēēt nyēē wōō nyēbo lukēt ānkōōm-
bōrunēēnēch, ^{8a} * ānkumwoochi biiko choo kiitētyētōōs kubo inee kule kukwa wōlēē imitē.

‡ 24:6 Yēyuut. 21:28 †† 24:14 Yēyuut. 9:2 †† 24:15 Tān. 12:2;
Yēyuut. 4:2; 23:6 ††† 24:16 Yēyuut. 23:1; 1Kōōr. 4:4; 2Kōōr. 1:12;
2Tēm. 1:3 ††† 24:17 Yēyuut. 11:29-30 § 24:19 Yēyuut. 24:27-28
§† 24:21 Yēyuut. 24:15

²² Nto mii yoo, kumwooy :Fēēliikis nyoo inkētē kēēli-
itēnyēēb Yēēsu nyēē karaam kule, "Kāāyyoong'tē
ng'aleechu ākoy kut kuchō :Lusiya nyoo :inee nyēē
wōō nyēbo lukēētaab booryēt." ††²³ Yooto, kum-
woochi :Fēēliikis kāāyyoong'iintēēt ake nyēbo lukēēt
nyēē kimii yooto kule, "Riib Bāwulō āmēēbērē miisin.
Ibākookyinē bārooyinto kisich nyēē kakasee keey āk
chōōrōōnuutēkyii /sikēyibchinē mbo kiyēē māchē." ††

Kyoomchi :Bāwulō Fēēliikis āk Turusiila kurubta keey āk Yēēsu

²⁴ Yu kakeeyta :bēsyoōsyēk chēē ng'eri, kuchōōnto
keey :Fēēliikis cheebyoosyeenyii Turusiila nyēē ki
Chebyuutayaa. Yooto, kōōyookto /bokēēkuurchi
Bāwulō kuchō yēē kimiitē :inee kumāchē kuyēbchi yit
ng'aleekyii. Nto yitu :Bāwulō, kung'alaalee kule māchē
kōōkoosēē keey :biiko *Kāārārookiintēēt Yēēsu.

††²⁵ Nto yu kāwokumwooy :Bāwulō kule māchāktōōs
kuchurtootiin :biiko, kuriibē keey, anku +/mākiitiilchi
ng'al ām bēsyoōsyēk nyēē mākuchō, kumuy :Fēēliikis.
Yooto, kumwoochi Bāwulō kule, "Kutēēniit chooto ra
ēē, wē. Imuuchē iwēēchi keey ākoy ākuuriing' subak."
††²⁶ Kiyooktooy /kibokēēkuurchinē Bāwulō kibtaman
chokwoomēē lōkōōy ānkumāchē kule kuyibchi inee
:Bāwulō chēēbkiisyoong'.

²⁷ Yu kakeeyta :kēnyiisyēk āyēēnku, kookeer :ake
nyēē /kikēēkuurēē Bōrkiiyō Fēēstō bāytooyiisyoōtaab
yēēmoonoo. Nto kuuyu kimāchē :Fēēliikis kule
koong'ereech Yuutayeek kubakaakta Bāwulō kurataat.
††

/Kikēēkweryoot Bāwulō taayeetaab Fēēstō

25 Yu kakeeyta :bēsyoōsyēk sōmōku kuchakee /ka-
keetool Fēēstō kōōntōōchi yēēmoonoto bo Yu-
uteeya, kuwo Yēērusālēēm. ² Nto yu kayit, kukwoonchi
:mbo kibkōōrōs chēē wōōyēch āk kāāntōōyikaab Yuu-
tayeek ānkumwoochi riirikwaa kurubta keey āk
Bāwulō. Kisoom mbo kule kōōwu Bāwulō kuwo
Yēērusālēēm sukuriibchi kēēlto ankubakach. ††⁴ Yooto,
kukētyi :Fēēstō kule, "Rataat :Bāwulō ām Kayisareeya
ānkāāmiitē :anii āwēētii wōlooto ām lēēkitō. ⁵ Yoo
ākoo mii :ng'ālyoo nyēē miyaat nyēē kiikuyey, om-
woochi biikwook alak kukwa wōlooto bokumwooy ri-
irikwaa kurubta keey āk inee."

⁶ Yu kāākōōbuur :Fēēstō Yēērusālēēm bēsyoōsyēk
sisiit nto taman, kurēkto Kayisareeya. Nto yu
kāyyēēkunēē, kukuur kōōkwēēt ankumwaayta /kēēk-
weryoon Bāwulō kuchō kōōk. ⁷ Yu /kakiyitita Bāwulō,
kōōmuutmuut :Yuutayeek chēē kikiikukwaanee
Yēērusālēēm ānkumwooy ng'al chēē chaang' chēē
kimāyēētyēēchinē kiy. †††

⁸ Yooto, kutuuch keey :Bāwulō kule, "Manaayey kiy
ake tukul nyēē māchāmē :kiruutēkaab Yuutayeek, nto
anyeere *Kōōtaab Yēyiin, nto mbo āntosuur *Kay-
isaar."

††† 24:22 Yēyuut. 23:26 §† 24:23 Yēyuut. 27:3; 28:16, 30 §††
24:24 Yēyuut. 9:15 §† 24:25 Yēyuut. 17:32 §† 24:27 Yēyuut. 25:9
§§† 25:2-3 Yēyuut. 23:12-15; 24:1 §§† 25:7 Yēyuut. 24:5-6, 13

⁹ Kuuyu kimāchē :Fēestō kule koong'ereech Yuutay-
eek, kuteebee Bāwulō kule, “Ara iyeytaat keey iwē
Yēerusālēem suwāāyooong'tēēniing' kōōk ām wōlooto
kurubta keey āk ng'aleechu?” ¹⁰ Kukētyi :Bāwulō kule,
“Āmiitē :anii raat taayeetaab kōōkwēetaab biikaab
Rooma yēē yēmāktōōs kule /kiikumunēēnoo.
Mānāāyēchi Yuutayeeek kiy ake tukul nyēē miyaat kuu
wōloo inkētitooy :nkinyiing'. ¹¹ Nto yoo ākoo kāmii
:kiyēē miyaat nyēē kyaayey nyēē nyoolchoo /kee-
bakachaa, ku -maanyokoor meet. Nto yoo ākoo
mwooyē :Yuutayeechu ng'aleek chēē mātinyē manta
kurubta keey āk anii, kumāmii :chii nyēē boonto kāā-
muukēywēēk kōōyokoochoo icheek. Āmāchē /ki-
iyokoochoo *Kayisaar.”

¹² Yooto kōōrwooch :Fēestō āk kiirwookiyii, nto mii
yoo, kumwoochi Bāwulō kule, “Keemwaay kule imāchē
/kiyokoochiing' Kayisaar, +mēēwē wōlooto.” ††

Kyaam :Fēestō lōkōōy āk bāytooyiintēēt Akiriiba

¹³ Yu kabokukeeyta :bēsyōōsyēk chēē ng'eri, kuwo
:bāytooyiintēēt Akiriiba āk cheebyoosyeet ake nyēē
/kikēēkuurēē Bēērnikē † bokoosubaay Fēestō. ¹⁴ Nto
kuuyu kibēēnyēē wōlooto bēsyōōsyēk ku chaang',
kwaam :Fēestō lōkōōy āk bāytooyiintoonoo kurubta
keey āk ng'aleekaab Bāwulō. Kimwoochi nyiin kule,
“Miitē, naas, :chiito ake nyēē kibakaakta :Fēēliikis ku-
rataat. ¹⁵ Yu kāwāāwē Yēerusālēem, kukwoonchoo
:mbo kibkōōrōs chēē wōōyēch āk booyik chēbo Yuutay-
eek ānkubokumwoowoo ng'al chēē itēēyēē keey ku-
rubta keey āk chiichi kumāchē kule /kiitiilchi ng'al.
¹⁶ Yooto, āmwoochi bichoo kule mā ātēbuutēkaab bi-
ikaab Rooma /kiiruusta chii kumātuuyo āk nyoo riirēē
keey kubo inee ānkunyōōr bārooyinto nyēē kayeetee
keey. ¹⁷ Nto yu kabokeekwaante keey ākoy wōli, man-
aakaay keey mbo kisich, nteenee kyāākuur kōōkwēēt
kutuuuyo ām bēsyēēt nyēē kiikēērē ankaamwaayte
/kēēkwēryoon chiichoo kuchō kōōk. ¹⁸ Nto yu kā-
wokung'alaal :biiko choo kiyibu riirik, kumāmii mbo
:ng'alyoo nyēē kimwooy kule kiyey :chiichoo kuu wōlēē
kyāāsōōtitooy. ¹⁹ Nteenee kimwoowoo ng'al chēē
kichuunchuunootiin kurubta keey āk wōlēē kisooytooy
:icheek āk subak kurubta keey āk chii nyēē kiikume
nyēē /kēēbērē Yēesu nyēē kimwooy :Bāwulō kule so-
boot. ²⁰ Kimāātinyē wōlēē +maakuuyte ng'aleechaa.
Kunyoo, ateebee inee yoo chāmē /kēēkwēryoot kuwo
Yēerusālēem /bokiikumunēē wōlooto kurubta keey
āk ng'aleechaa. ²¹ Yu kāwokumwooy :Bāwulō kule
/takeekanyee ng'aleechaa *Kayisaar, amwaayte
/tākēēriib ākoy /kēēkwēryoot kuwo wōlooto.”

²² Yooto, kukētyi :Akiriiba Fēestō kule, “Āmāchē :anii
āyēbchi yit chiichi.” Kumwoochi :Fēestō kule,
“+Mēēyēbchi yit tuun.”

Kumiitē :Bāwulō taayeetaab Akiriiba

²³ Nto yu kāyyēēkunēē, kuwo :Akiriiba āk Bēērnikē
kuboonto keey biiko alak chēē ki wōōyēch āk chēē ki-
tookunootiin ām kiriinkoonoto ankootenteen :tukul
ākoy kōōk. Kōōyookto :Fēestō kuut kule /kēēkwēryoon
Bāwulō. ²⁴ Yooto, kumwooy :Fēestō kule, “Bāytooyiin-
tēēt Akiriiba āk biiko tukul choo ōboontē keey, okas
chiichi. Kōōkukwoonchoo :Yuutayeeek kutēē yēē tēē ām
Yēerusālēem āk mbo ām wōli bo Kayisareeya kubōlē
kule māyēmāktōōs /tākēēkāsē kusoboot. ²⁵ Nto ābērē
ārōōtootē, kumāmii :kiy mbo nyēē kiikuyey :chiichi
nyēē misyinē /keebakach. Nteenee kuuyu kimāchē
:chiichi /kiyyoong'tēē taayeetaab bāytooyiintēēt nyēē
wōō, amwaayte /kēēkwēryoot kuwo Rooma. ²⁶ Nto
ābērē ālē, kumāmii mbo :kiy nyēē āmuuchē asir ku-
rubta keey āk chiichi nyēē +/mākēēyibchi nyēē wōō.
Ākāsē kule mā karaam /kēēkwēryoot chii nyēē rataat
/āmākiiboor lēēluutyēēt nyēē boonto. Kunyoo ii, boon-
tēēt, kāākwēru kuchō taayeeng'woong' akweek tukul
nto miisin kuchō taayeeng'uung' inyiing' Akiriiba,
sukung'eet yoo kātōok :kiy ām wōlēē +/makeekuuyta,
+māānyōōru kiyēē +maasir.”

26 Yooto, kumwoochi :Akiriiba Bāwulō kule,
“/Kāākēēyootuung' iyeet keey.”

Kiyet keey :Bāwulō ām taayeetaab Akiriiba

Kōōtōrōōr Bāwulō āwut, ānkumwooy kule, ² “Bāy-
tooyiintēēt Akiriiba, ang'erechaat ra āyooonyēē taay-
eeng'uung' āmwooyē ng'aleek chēē āyēētēē keey ku-
rubta keey āk ng'aleek tukul choo mwooyē :Yuutayeeek
kurubta keey āk anii. ³ Ang'erechaat kuuyu inkētē :inyi-
ing' nyēē karaam ātēbuutēkaab Yuutayeeek āk mbo
kiyēē kēēchuunchuunnyēē. Kunyoo ii, boontēēt,
āsooyiing' kule imuyte ānkiiyēbchi yit kiyēē āmiitē
wāāmwooyē.

⁴ Inkēt :Yuutayeeek tukul ām Yēerusālēem wōlēē ki-
wuu :soboonnyuu kung'eetee āmining'. ⁵ Kiikōōnkēto
bēsyōōsyēk chēē chaang' ānkōōmuuchē mbo kōō-
boor, yoo chāmē, kule kyāābooyē *Farisaayeeek choo
kikōōrōmēch miisin ām riibsēētaab kiruutēk. ⁶ Neen-
nyi /kākiyyoong'tēēnoo kōōk /kiikumwooy, kuuyu
ākēnēē keey kiyēē kikuurtoochi :Yēyiin mbo kuuko.
⁷ Kumii :Yuutayeeek tukul kuyēyē yiisyēētaab Yēyiin
bēēt āk kwēēmooy, kōōkēnēē keey kukas kule
makuyeyakay kuu yoo /kikēēkuurtoochinē. Boontēēt
nyēē wōō, ng'alyoontooni /kiikēnēē keey :nyēē kayey
:Yuutayeeek kōōyooong'tēēnoo kōōk. ⁸ Kunyoo, ātēēbē
kule ām nee yu simōōyēchinē :akweek kule ing'ēētēē
:Yēyiin meet chii nyēē kaakume? ⁹

⁹ Kyaachamte :nkani kule asyeem kēēlto ake tukul
nyēē kiimuuchāktōōs akwiil Yēesu nyēbo Nāāsārēēt.

¹⁰ Kyaayey kuu nyooto ām Yēerusālēem. Ām kāā-
muukēywēēk chēē kikōōno :mbo kibkōōrōs chēē
wōōyēch, kyāānāmootē biikaab Yēesu wōlēē wōō

† 25:9 Yēyuut. 24:27 †† 25:12 Yēyuut. 23:11; 25:21, 25; 28:19
‡ Kituubchēē :Akiriiba kooruuchu: Bēērnikē āk Turusiila. ††
25:14 Yēyuut. 24:27 †† 25:19 Yēyuut. 18:14-15

††† 25:23 Luuka 23:8; 21:12 ††† 26:5 Yēyuut. 23:6 § 26:8
Yēyuut. 4:2; 24:15; 28:20

ānkāākērtooy kō. Nto yoo /kābokiiitiilchi kule /keebakach, ku anii akeenke nyēē kyāāyibē āwut barak āchāmchiintōōsii. ¹¹ Kyāāwēēsyētootēē kooriikaab saayeeet chēē chaang' āng'woonchinootēē biiko ānkāāsyēēmē ākērchi koong' kutayee keey ng'aleekaab Yēēsu. Kyāākōrōmiitu miisin kut ā-āchinē mbo kiriinkōōsyēk chēbo saang' wāāwusē alak chēē kimii wōlooto. †

¹² Nto mii bēsyēēt ake ām booniinēk chēē wuu chooto, kyāāmiitē āwēētii Tamaasko kukāākukōōno :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch kāāmuukēywēēk kule anam bichu. ¹³ Nto makuriik kuyit āsiiswēkaab bēēt, kutāāmiitē kēēltaab too āwēētii ii, mokoryoontēēt, kuchōōnēē :lēbkēēyyēēt barak nyēē kiilēkēchēēchē kusiir asiista. Kiikweny yooto kyāāmiitē āk chōōrōōnu-utēkyuu. ¹⁴ Kikiiriyaakte keey :tukul, nto mii yoo akas :anii /kēēkuuru ām kuutiinyuu kule, 'Sāwulō, wē, Sāwulō, 'kēē-āmchoo nee? Nto yu 'kēēlityi keey ng'ot, yoo imiitē iwēēkyoo keey kuu nyooto.'

¹⁵ Yooto, ateeb kule, 'Inyiing' ng'oo oō, mokoryoontēēt? /Kēēkētwoo kule, 'Anii Yēēsu, nyooto imiitē ibārē. ¹⁶ Kunyi, ng'leet. Kāābooruung' keey saakweying' iyēku motwooriintēenyuu ankiimwaaytaate kiyēē 'keekas kurubta keey āk anii āk mbo kiyēē +māābooruung'. ¹⁷ +Māāriibiing' yoo keenyaliliing' :biikuuk āk choo mā Yuutayeeek. Āmiitē wāāyooktiing' ¹⁸ isōōwunootē icheek kuweeksee wōlēē mii :mēēnānēēt kukwa wōlēē mii :lēbkēēyyēēt ankung'eetee :rātiisyēētaab Ki-brōkōsyoontēēt kukwa wōlēē mii :Yēyiin. Yoo keekaaseenaa keey :bichoo, +māānyōōchi kaat /ānki-iyiityi wōlēē mii :choo kyāātiliil.' †† ‡

¹⁹ Kunyoo ii, bāytooyiintēēt Akiriiba, manaatay :anii āyēnchi ng'oong'uutyoonoo kichōōnēē barak. ²⁰ Kyāā-āmchi kurook biiko chēē kimii Tamaasko kule kuweek-see choolwookātēēng'waa ankucham Yēyiin ānkōō-boorunēē yēyuutēk kule kiikuweek. Nto yityo, chāā-āmchi nkicheek chēbo Yēērusālēēm āk chēbo Yuu-teeya kumukuul āk mbo bōrōyōōsyēk tukul choo kimā Yuutayeeek. ²¹ Ng'ālyoontoonooto :nyēē kiyey Yu-utayeechu kunama āmiitē biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ankusyeeem kule kubakachaa. ²² Nteenee kiyēētyēēchi-noonwoo :Yēyiin ākoy kura. Kunyoo, āmiitē ra kāāy-oonny yuutēyu ā-āmchinē lōkōōywēchu biiko chēē minkēēch āk chēē wōōyēch. Mēēbērē āmiitē āmwooyē chēē kaatasee kusiir choo kimwooyē *:wōōrkooyikaab Yēyiin āk *Muusa kule makuyeyakay. ²³ Kimwooy kule makunyalil *:Kāārārookiintēēt anku inee :nyēē mākyūyēk nyēbo taayta /kiing'eetee meet kwoorōōrchi Yuutayeeek āk mbo choo mā Yuutayeeek lēbkēēyyēēt." †††

²⁴ Yu kāmwooy :Bāwulō ng'aleechaa, kunam kuut :Fēēstō ānkulēēnchi, "Kāākubunuung' mēt, wē, Bāwulō! Kaakuyeying' :sumanaanaang'uung' kooraan :mētīt." ²⁵ Kukētyi :Bāwulō kule, "Fēēstō, boontēēt nyēē

wōō, mānāābunwoo :mēt mbo kisich. Kiyēē āmiitē ām-wooyē ku kiy nyēē yemaat anku bo manta. ²⁶ Inkētē mbo :nkinee bāytooyiintēēt kubooyiit man ng'aleechaa kuuyu mēēbērē kiyēyāksēē wōlēē kimābo laat. Kunyoo, āmuuchē mbo āmwoochi nkinee nyēē māmii :muyātēēt. †††

²⁷ Boontēēt, bāytooyiintēēt Akiriiba, iyēnchiintōōsii :inyiing' āk ng'aleekaab *wōōrkooyik? Ābērē iyēnchiintōōsii." ²⁸ Kukētyi :Akiriiba kule, "Lēēkit iweechaa āyēku chiitaab Kiriistō." ²⁹ Kuwālchi :Bāwulō kule, "Yoo kā lēēkit, nto ku lōō, āsooyē Yēyiin kule māyēk inyiing' baateey :nyēē kaweeek, nteenee chii ake tukul nyēē mii kuyēbchinē yiit kiyēē āmwooyē sookerkeyiitu anii, nteenee baateey kēētēērchiinē kubo nyōōrōōnīchu." ³⁰ Kōōygo :Fēēstō, Akiriiba āk Bēērnīkē ākoo mbo nkicheek choo kiboonto keey tukul ankuba saang'.

³¹ Kibokumwoochiin kule, "Ntēē māmii :chiichi kuyēyē ng'al chēē yēmāktōōs /keebakach, nto mbo kule /keekerta kō." ³² Yooto, kumwoochi :Akiriiba Fēēstō kule, "Nto kāmānāāmwooy :chiichi kule /bokiiyy-oonng'tēē taayeetaab *Kayisaar, nto /kaakiityaakta." †††

Kiwēētēē Bāwulō mwēēnkēēt ākoy Rooma

27 Nto mii yu /kikiikiitiil kule keebe kōōrēētaab Itaalya, /kiyokoochi Bāwulō āk kibratiiysyēk alak chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Yuulyō nyēē ki nyēē wōō nyēbo lukēētaab kaab *Kayisaar.

² Yooto, keelaany mwēēnkēēt nyēē kitākyinē keey Atiramiito nyēē kimii wokumurē kiriinkōōsyēk chēē kimii sakaramteet nyēbo yēēmēētaab Eesya. Kikēē-boontootē keey Aristaarko, chiitaab Maketoonnya nyēē kichōōnēē Tēēsālōōnikē. ††

³ Yu kāyyēēkunēē, keeyit Sitōōn kosolēny. Yooto, kuyēchi :Yuulyō Bāwulō nyēē karaam kuchāmchi kuwo wōlēē mii :chōōrōōnuutēkyii /sikiikoochi kiy nyēē kāyēētyēēchinēē keey. ⁴ Nto mii bēsyēēt nyēē ki-ikēērē, kēēng'ēētyēē yooto subak ankeenam baanta ām mwēēng', nto kuuyu kitākyēēch keey :wusōōnēēt nyēē nyikiis, keesyeb komosta nyēē kiiyeelaat nyēbo Kubrō ānkēētākyi keey tō. ⁵ Nto yu kikiikeebetee mwēēnkēēt keekeeytee sakaramteetaab yēēmēētaab Kiliikya āk nyēbo Bamfulyaa, keeyit Muura, *kiriinkēēt nyēē kimii yēēmēētaab Lukiiya. ⁶ Kinyoorta yooto :chi-ichoo ki wōō nyēbo lukēēt mwēēnkēēt ake nyēbo *kiri-inkēētaab Aleksaantrya nyēē kimii kuwēētii Itaalya. Yooto, kumwoowēēch kule keelaany mwēēnkoonoo.

⁷ Kiwuuyiityēēch :baanta miisin nto bokēēyitē Niitō. Nto kuuyu kiitaayeeneech :wusōōnēēt keetas taay āk kēēloo, keeweēch keey kēētākyi keey cheeronko ankeerub wōlēē kimāwusunēē :yoomeet ām Kērēētē. Kikēēmur yēēt ake yēē /kikēēkuurēē Salmoone.

⁸ Kinyikisyēēch :wusōōnēēt miisin yu kākēētākyi keey tinkeye. Kikeebe ām wuuyinto kut bokeeyit yēēt ake yēē /kikēēkuurēē 'Sakaramteet nyēē Yimu' nyēē kilēēkitēē *kiriinkēētaab Laseeya.

† 26:11 Yēyuut. 8:3 †† 26:18 Yēyuut. 9:1-22; 22:5-16 ‡ 26:18 Yēyuut. 14:15; 10:43; 1Kōōr. 1:2; 6:11; 2Kōōr. 4:6; Ēfēēs. 5:8; Kolos. 1:13; 1Tēēs. 5:4-5; 1Bēt. 2:9 †† 26:20 Yēyuut. 9:19-20, 28-29; 11:18 †† 26:22 Luuka 24:44 ††† 26:23 Isa. 49:6; Yēyuut. 5:42; 11:18; 1Kōōr. 15:23

††† 26:26 Yoowa. 18:20 † 26:28 Yēyuut. 11:26 †† 26:31 Yēyuut. 23:29 ††† 26:32 Yēyuut. 25:11-12 †† 27:2 Yēyuut. 19:29 ††† 27:3 Yēyuut. 24:23

⁹ Kikiikiiboot āsiiswēk chēē chaang' kubo wusōnoonoo ānkimii wokumiyātiitu :baanta kuuyu kimii kuriiku :bēsyōōsyēk chēē kōrōōm :wusōōnēēt. † Yooto, kumwooy :Bāwulō kule, ¹⁰ “Murēchu, nto yu ākāsē kule mii wokumiyātiitu :baani. Yoo katakeetas taay makunyeerakay :mwēēnkēēt ānkubootyo :tuku-uchu mii mwēēng' ānkiiboot mbo soboonwēkyoo.” ††¹¹ Kitay :Yuulyō kiyēē kimwooy :Bāwulō ankucham ng'aleekaab chiitaab :mwēēnkēēt āk chēbo nyēē kiyyoonkyinē mwēēnkēēt. ¹² Nto kuuyu kimāyēmāksē kōōbuur yooto bo sakaramtaanaa kut kukeeyta :bēsyōōsyēkaab wusōōnēēt, kookaykaay :biiko wōlēē wōō kule keetas taay ākoy Fōyinikē. Ki sakaramteet :nyiiitēnyi ām Kērēētē nyēē kikaraam bokimuunyēē ānkumuuchē :chii kuyityi kubununēē tinkēēy-wōōsyēkaab cheeronko nto nyēbo tō.

¹³ Nto yu kāwus :yoomeet muut nyēbo komostaab cheeronko, koosoto :icheek kule kāākuyityiin :kiyēē kisōōtē. Kunyoo, kootyaach mwēēnkēēt ankutas āk baanng'waa kung'oosng'oosyootēē sakaramteetaab Kērēētē. ¹⁴ Nyēē mā tyaa, kuchō :wusōōnēēt nyēē nyikiis nyoo /kikēēkuurēē 'Tō-koong'asiis' nyēē kiwusunēē Kērēētē. ¹⁵ Kunyoo, kikirkir mwēēnkēēt kut keechamte keey /keetwaareech. ¹⁶ Yu kābokēēmur sakaramteetaab kōōr kisich nyēē kiikwēēn :bēy nyēē /kikēēkuurēē Kawuuta, kyaam booryēēt kut kiichuutu mwēēnkēēt nyēē mining' nyoo kiichuutootē :nyoo wōō kuchō nyiin āriit. ¹⁷ Yu /kikiikiichuut kuchō āriit, /keek-wiiliil mwēēnkoonoo ki wōō kuyaam kule tetete. Kuuyu kinyōkōriitu :bichoo kule imuuchē koonach :mwēēnkēēt ng'aayneet nyēbo sakaramteetaab Liibya, kuwiirchi araaray kiito ake nyēē kiichuchuuyē baantaab mwēēnkēēt ānkubākookyi yoomeet kōōrēētoot mwēēnkēēt. ¹⁸ Kitas taay :wusōōnoonoo nyikiis kuwus. Nto yu kāyyēēkunēē, /kēēmēto tukuuk ām mwēēng' kule sukukuskusiit :mwēēnkēēt. †¹⁹ Nto bēsyēēt nyēē kiikēērē, /keewiirta mbo tukuuk choo /kikēēkwoonyēē mwēēnkēēt āk tukuuk chuut alak tukul. ²⁰ Kituulu-unkēnoot :wōliin bo barak ām bēsyōōsyēk chēē chaang' nyēē /kimākēēkāsē asiista nto mbo kookeelik. Kitas taay yooto tukul :wusōōnēēt kwaawesiit, nto yityo, kubēk :moonikyoo kule ākoo -mēētākōōmuuchāk-tōōs /kiiraraacheech.

²¹ Yu kikiikumisyoo :moonik nyēē kimēēmāchē :chii kwoomiis, kōōyyo :Bāwulō ānkulē, “Murēchu, nto kōōkāswoo yoo kāāmwoowook kule -mōōng'ēētyēē Kērēētē, nto kāmāmook :kiy nto kāmōōbootē kiy. ²² Nteenee āmwoowook kule ōkich, kuuyu māmii :chii nyēē makume, nteenee makuburyet :mwēēnkooni. ²³ Kōchōōnchoo *malayikeetaab Yēyiintēnyuu nyoo āyēchinē yiisyēēt kwēēmooy ānkumwoowoo kule, ²⁴ 'Bāwulō, -mēēmuy, +/mākiiyoong'tēēniing' taayetaab *Kayisaar ankaakuriiree :Yēyiin biiko choo ōboontootē keey ām mwēēng' nyēē mākooy kubēk.' †²⁵ Kunyoo ii, murēkyoo, ōkiilyē, kuuyu ākoosēē keey Yēyiin

† Mwooyē :yuutēyu kule yoo kaakukeeyta :bēsyēēt nyoo /kēēkirē āmiisyēēt. †† 27:10 1Kōōr. 11:26 † 27:18 Yoona 1:5 †† 27:24 Yēyuut. 23:11

kule makuyeyakay kuu yoo kāākumwooytoowoo.

²⁶ Nteenee +/makeetwaareech ākoy kōōrēēt ake nyēē kiikwēēn :bēēko.” †

²⁷ Kitas taay :wusōōnēēt kutwaareech ām Araaraytaab Metitereennya. †† Nto mii yu makuriich kwēēmooy kwēēn ām kwēēmowuutaab taman āk ang'wan kukeeyiimeech :wusōōnēēt, kumach kōōnkēt :biiko choo kimii mwēēng' kule kikiikuriik keeyit kōōrēēt.

²⁸ Yooto, kuwiirta kiito ake nyēē nyikiis nyēē /kikiikēērātyi bōrōōwēēt sukukasee wōlēē tēē :bēēko. Nto bērē kulē, kiyitē fuutiinēk bokol āk tibtem kuwo ng'wēny. Nyēē mā tyaa /kiyyokooyto subak bōrōōwoonoo. Nto bērē /kēēlē, ku fuutiinēk sokool. ²⁹ Kikēēmuuyē kule imuuchē :mwēēnkēēt kuryaach rwoontōōk choo lēēkitēē sakaramteet. Yooto, kiyyokooytē karnaak ang'wan /kiyyoong'tēē mwēēnkēēt ankeesaay kule kuyyēēkyēēch. ³⁰ Kisyem :biiko choo kimii kōōrēētootē mwēēnkēēt kule kumwēy. Kinam mwēēnkoonoo ki mining' nyoo kimii nyiin āriit ankuyey keey kule kimii kōōyokooytooy karnaak alak choo /kiyyoong'tēē mwēēnkēēt, nteenee ākoo kimāchē kule kumwēyēē kiyooto. ³¹ Nto mii yoo, kumwoochi :Bāwulō Yuulyō āk biikyii bo lukēēt kule, “Yoo kāmēēbuur :bichu wōlēēb mwēēnkooni, ku -mōōsobtōōsii.” ³² Yooto, kutil :bichoo bo lukēēt bōrōōk chēē /kikiikēērātiisyēē kōōsuuyto :mwēēnkoonoo ki mining'.

³³ Nto yu mākōōrir :kōōrēēt, kumwoochi :Bāwulō biiko kule, “Ām bēsyōōsyēk chēē yitē taman āk ang'wan choo kookukeeyta, kwoobeete keey ānkōōruuyē kut. ³⁴ Kunyi, āmwoowook kule ō-āmiisyē sōōnyōōru nkuruuk sōōsobchē kuuyu māmii :chii mbo akeenke ām akweek nyēē makume.” ††³⁵ Yu kēēwoong' :Bāwulō ng'aleechu, kunam mukaatiit ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy ām taayetaab bichooto. Nto mii yoo, kubetes ānkutoow kwaam. †³⁶ Kikimkimiitu :bichoo ānkwoomiis :nkicheek. ³⁷ Kikēēyitē :tukul chēē kikēēmitē mwēēng' biiko bokolwookik āyēēng' tāmānwookik tisab āk lo. ³⁸ Yu kikiikwoomiis :bichooto tukul kut kubiyoong'iis, kumētyi nkoonuuk araaray sukukuskusiit :mwēēnkēēt.

³⁹ Kuyyēēchē :kōōrēēt, maneemuuch :icheek kōōnkēt kōōrēēt nyēē kikas, nteenee kikas yēēt ake yēē kiwul-ta keey :bēēko yēē kitinyē ng'aayneet yēē /kikiitiil kule bokōōyyoong'tēē mwēēnkēēt yoo keemuuchakay.

⁴⁰ Yooto, kootichtiich karnaak choo /kiyyoong'tēē mwēēnkēēt ankootyaach tukuuk chēē /kēēwēēch-wēēchēē mwēēnkēēt. Nto mii yoo, kōōtōrōōr tukuuk chēē toochē yoomeet sukung'et kuwusto :yoomeet mwēēnkēēt wokōōyyoonyēē sakaramteetaab araarayta. ⁴¹ Kitākyi mwēēnkēēt koonach ng'aayneet nyēē kikiituulākoy kukiilchi :sēruutaab mwēēnkēēt yooto ānkutōōr :wusōōnēēt bēēko kwiiri komostaab saaruryeet.

⁴² Kichōb :biiko choo kibo lukēēt kule kubakach ki-bratiisyek sukung'et mābir bēēko kumwēy. ⁴³ Nto ku-

†† 27:26 Yēyuut. 28:1 ††† /Kikēēkuurē kēny kule Araaraytaab Atiriya. ††† 27:34 Luuka 12:7 † 27:35 Luuka 22:19

uyu kimāchē :Yuulyō kule kōōsoob Bāwulō, kuyeetee bichoo kuyey kuu wōloo kākāākuchōbto. Yooto, kumwoochi chēē kiimuuchē kubir bēēko kule koonto kubiroot bēēko ākoy taban. ⁴⁴ Nto choo king'ēt, kimāchāk-tōōs :choo kubeetee keetiik choo kibētēkunēē keey mwēēnkēēt. Kiyit :biiko tukul taban ām kēēlwooki-chooto tukwaay nyēē manaam :kiy ake tukul.

Kikeeyit kōōrēētaab Maalta

28 Nto mii yu kabokeeyit araarayta taban, kēēbēēru kule ākoo ki Maalta :kōōroonoo kikiik-wēēn :bēēko. ² Kitoroocheech :biikaab kōōroonoo nyēē karaam. Nto kuuyu kimii :roobta ānku kaytit :kōōrēēt, kōōloowēēch maata. ¹³ Kiwokukweyaat :Bāwulō kweenik alak, nto yu kēēkoochi ma, kusi-ikunee :eereeneet kweenichaa yu kasyool :maata ānkunooynoochi keey āwutaab Bāwulō. ⁴ Yu kakas :biikaab kōōroonoo kuu nyooto, koosoot kule, "Ākoy ku rumiin :chiichi. Ānkoo kaakoomuuch kuchililee meet nyoo kātānyōōru ām araaray, tākurubē :mnyaat." ⁵ Nteenee kilelekta :Bāwulō eereeneet kōōsuuchi mā nyēē manaam inee :kiy. ^{†16} Kiisōōtē :biiko kule makookwa :āwut nto kule makooryaakta keey ankume. Kikānyis :bichooto kulōōyiit kumāchē kukas kiyēē makuyeyakay. Yu kukas kule māmii :kiyēē kaam Bāwulō kulē, "Tōōs āynāt :chiichi." †

⁷ Kimiitē yooto :mbareetaab chiitaab kōōroonooto. Kitookunoot :chiichoo /ānkikēēkuurēē Bublīiyō. Kitaacheech :chiichoo ām mooyēēt nyēē lēēl kebe kanyii ānkuriibēēch nyēē karaam bēsyōōsyēk sōmōk. ⁸ Kimnyoonē :kwaaniitaab chiichooto ām kō ānkimii kārū ki-tiintiri. Kilāyēē :maat ānkōōbuuntooy :mooyēēt. Wokoorwaam :Bāwulō ānkutiinyēē āwunnyēk ānkusoochi. Yooto, kusob :boontoonoo. ⁹ Yu kakas :biikaab kōōroonoo chēē kimnyoontōōs, kukwa wōlēē mii :Bāwulō ānkōōsoob. ¹⁰ /Kikēēkoonyitēēch ām kēēlwookik chēē chaang'. Nto yu kikēēmiitē kēēchōbē keey sikeebe, kukōōnootēēch :bichoo tukun chēē chaang'.

Kikeebe Rooma

¹¹ Yu kābēk :ārook sōmōku, kēētoowu baanta subak. Kikeelaany mwēēnkēēt ake nyēbo *kiriinkēētaab Alekisaanrya nyēē kikiimuunyēē kōōroonooto kule kukeeyta :wusōōnēēt. /Kikēēkuurēē mwēēnkoonoo "Āynātōōs saram Kastoor āk Bolukis." ¹² Kikeebe ākoy yēēt ake yēē /kikēēkuurēē Sirakuusa ānkēēbēēnii yooto bēsyōōsyēk sōmōk. ¹³ Nto bēsyēēt nyēē kiikēērē, keebe ākoy Rēkiyō. Nto yu kāyyēēkunēē, kuwusunēē :yoomeet komostaab sōōy kuchaakteeneech ākoy *kiriinkēētaab Bōtyōōli. ¹⁴ Kikeenyoorte wōlooto bo kiriinkoonoo mbo ng'eetaabiya alak chēē kitaacheech kiibuurtē keey ām bēsyōōsyēk tisab. Nto mii yoo nanyuun, keebetee kērēēnkōōk kēētākyi keey Rooma. ¹⁵ Yu kāwokukas mbo :ng'eetaabiya ām

wōlooto bo Rooma kule kikēēmiitē kēēkwoonii, kutōōrōkwēēch. Kikānyis :alake yēē /kēēkuurē kule "Kooriik sōmōk chēē /kiimuunyēē," nteenee kikēēw :chuut ākoy yēē /kēēkuurē kule "Sōkōōniitaab Ābiyō." Yu kāwokōōbuurto keey :Bāwulō bichoo, kubirchi Yēyiin kōōnkōy. Kiyey :yooto inee kukich. ¹⁶ Nto yu kabokeeyit Rooma, /kēēchāmchi Bāwulō kōōbuur nkit āk ribiintēēt akeenke. †

Kyaamtaat :Bāwulō ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuriiboot

¹⁷ Yu kakeeyta :bēsyōōsyēk sōmōku kukakeeyit Rooma, kukuur :Bāwulō kāāntōōyikaab Yuutayeeek. Nto yu kikiikōōruruuch keey, kumwoochi :Bāwulō icheek kule, "Mbo ng'eetaabiya, mānāākōchōnkyi biikyoo nto mbo ātēbuutēkaab mbo kuuko. Nteenee /kikenama ām Yēērusālēm /ānkiiyokoochoo biikaab Rooma. ¹⁸ Kōōkuumwo :bichoo ankumach kule kootyaakta kuuyu kimāmii :lēēlis ake tukul nyēē kinyoolchoo /keebakachaa. ^{†19} Nto yu kabokukwiil :Yuutayeeek /kiityaakta, akas kule kaykay /kiiyyoong'tēēnoo taayeetaab *Kayisaar, ānkoo kimāmii :kiy nyēē miyaat nyēē chāāmwooyē kule kiyēwoo :biikyuu. ^{†20} Ng'ālyoontooniitēny :nyēē kayeya amach kule akasaak ōō, booyichu. /Kakeerateena nyōōrōōrōōnichu kubo nyoo ikēnēē keey :mooyēētaab Isrāyēēl kumukuul." ††

²¹ Yooto, kukētyi :bichoo Bāwulō kule, "Nto yu mānāākēēnyōōru :acheek ng'ālyoo ake tukul nyēē chōōnēē Yuuteeya nyēē rubtooy keey āk inyiing'. Mānāāmwoowēēch :mbo ng'eetaabiya chēē kwoonēē wōlooto kiy ake tukul nyēē miyaat nyēē rubtooy keey āk inyiing'. ²² Nteenee kēēmāchē keekas kule imwooyē nee :inyiing', kuuyu mii :biiko wōlēē wōō kung'āloolē nyēē miyaat kurubta keey āk bichēēb Kiriistō." ^{†23} Kunyoo, kichōb :bichooto āk Bāwulō bēsyēēt nyēē māku-tuuyo.

Yu kayit :bēsyoonoo, kukwa :biiko chēē chaang' wōlēē kitēbunēē :Bāwulō. Kiirwooky :Bāwulō kwiimēn. Kiiboorchi ng'ālyoo kurubta keey āk bāytooyiisyēētaab Yēyiin ānkuyēiisyēē siruutēkaab *Muusa āk chēbo *wōōrkooyikaab Yēyiin kōōboorchinēē biiko kule ki *Kāārārookiintēēt :Yēēsu. ^{†24} Kichāmchiin :alake āk ng'aleekaab Bāwulō, nto alak kutāchiin. ²⁵ Kibēētii :bichoo kukwiilootē keey kubo ng'aleechaa kikiikukas āk yu kāwokumwoochi :Bāwulō kule, "Kimwoochi :Tāmir-miryēētaab Yēyiin mbo kuukoong' manta, yoo kimwooyē kubununēē wōōrkooyoontēēt *Isaaya kule, ²⁶ 'Twē wōlēē mii :bichu ānkuwēēmwoochi kule:

Yoo kōōyēbchi yiit,

-mōōkāsē kiy.

Nto yoo kookasee koonyek,

-mōōkāsē kiy kubooyiit man.

²⁷ Kuuyu wuuyēch bichu :mētēwoy,

ānkumoolootiin :yiitin,

ānkināmākiis koonyay.

†† 28:16 Yēyuut. 24:23 †† 28:18 Yēyuut. 23:29 ††† 28:19 Yēyuut. 25:11-12 ††† 28:20 Yēyuut. 23:6; 24:15; 26:6-8 § 28:22 Yēyuut. 24:14 §† 28:23 Luuka 11:2; Yēyuut. 1:3; 8:12; 19:8; 20:25; 28:31

† 28:2 2Kōōr. 11:27 †† 28:5 Māārko 16:18 † 28:6 Yēyuut. 14:11

Nto kiimuuchē :koonyek kukasta,
 ānkuyootootiin :yiitiik,
 ānkōōnkēt :icheek,
 nto kiikuweek kuchama,
 saang'eet :anii,
 āsoob icheek.' † †

²⁸ Kunyi, āmāchē āboorwook kule kookucham :Yēyiin
 kooraraach biiko choo mā Yuutayeek ānkumākuyēbchi
 yiit :icheek ng'aleechaa." † †

† 28:27 Isaaya 6:9-10 †† 28:27 Mat. 13:15; Māārko 4:12 †
 Tinyē :siruutēk alake kērēywoontēētaab 29: Yu keewaany :Bāwulō

³⁰ Kiibuur :Bāwulō wōloto kēnyiisyēk āyēēng'
 kutēbunēē kōōnyii nyēē kikwēytooy kiy. Kitoochē biiko
 tukul choo kāruutoon ³¹ ānkwoomchinē ng'ālyoontēēt
 nyēē māmuyē kurubta keyy āk bāytooyiisyēētaab Yēyi-
 in, ankooneet mbo kurubta keyy āk Mokoryoontēēt
 Yēesu Kiriistō. † †

*kumwooy ng'aleechaa, kung'ēētyo :Yuutayeek ankuba. Kikwiilaat
 keyy nyēē kōrōōm miisin. †† 28:28 Luuka 3:6; Yēyuut. 13:46 ††
 28:31 Yēyuut. 28:23*

Roomeek

Taayta

: Kisirē :lēbkēyiintēēt Bāwulō kitaabuuni bo Rooma ām kēnyiit nyēē /kiisōōtyinē kule ki 57 KK yēē kimiitē Kōōriintō nto ku kiriinkēetaab Keenkereeya chēē kitoobēnē keey tukwaay ām sakaramteetaab araarayta. Kimiitē :Bāwulō yooto kōōtēryēēkootē baannyii nyoo kibo sōmōk kutākyinē keey Yēērusālēm kuyibē beesaanik choo kikiikōōruruuch ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō chēbo Kiriki. Kimiitē mbo yooto subak kuyēytoochinē keey baannyii nyoo kibo ang'wan kuwo Sibaannya kumur Rooma. Iboorchinē keey :Bāwulō ām barwaani biikaab Kiriistō chēbo Rooma chēē ki Yuutayeek āk Kirikiik. Kiiwuruur yooto :ātēbuutēkaab bichoo kāāliing'ēn wōlēē mākuchōbto kāāsōōtēywēēkyii āk ng'alaaleet. Tākyinē keey :ng'aleek alake chēbo barwaani biikaab Kiriistō chēē Kirikiik nto alak kutākyinē keey choo ki Yuutayeek.

: Rōōbu :barwaani ām bārōōnōōk tukul chēbo :Bāwulō ām kēēlto nyēē kāsaktōōs, kurubta keey āk wōlēē wuu :kāāyēnēetaab Kiriistō. Ki lōkōōy :chu chēē kiiyēēlōotiin ām wōōrkooyoontiit nyēē mii Kiirootyeet nyoo bo Kēny nyoo kichokōōboorunēē keey Yēēsu, Kāārārōōkiintēēt nyoo /kikēēkānyoonu nyoo Ng'aabaneet. Kikikiilchi :Yuu-tayeek chēē kikiikōōyēnchi Kiriistō ām Rooma, ātēbuutēkwaa bo kēny kuu wōlēē kiwuunto :lukōōsyēk alake. Kirub miisin ntāsimuutēkwaa bo saayeeet kuu wōloo kiyēytooy kumānēēyēnchi Kiriistō. Ikiimē :Bāwulō kule mākchēsē kuminyē :chiitaab Kiriistō nyēē koonyitē Yēyiin ānkwoosyi keey kōōntōōchi :Tāmirmiryēetaab Yēyiin. Māyētyēēchinē chii :kiruutēk koong'ereech Yēyiin nteenee sārū biich :soboonto nyoo intōōchinē :Tāmirmiryēetaab Yēyiin sukung'eet keerub tukuuk choo nāmē keey āk mākuutēkaab Yēyiin. I-ārōōru :Bāwulō ām kurkeetaab 7 kaatyaaktaayeeet nyēbo biikaab Kiriistō choo Yuutayeek ām wōlēē mii :kiruutēkaab kiirootyeetaab kēny. Kisir ām kurkeetaab 8 kāābēliisyēēt nyēē nyōōru :chiitaab Kiriistō yoo kāminy kubo Tāmirmiryēēt. Yoo tēēbē :Bāwulō tēēbuutēk ām āsiiswēk alak, kumāchē kuchut :nkinee chiito nyoo sumānē siruutēchu ameetaab lōkōōy. Yēyē keey :Bāwulō wuu nyēē chiito ake nyēē tēēbsē. Nto ām āsiiswēk alak kutēēbē :inee ānkuwālu nkiityō.

Kyoorōōrchi keey :Bāwulō biikaab Rooma ānkumākyi bērrur

1 Anii ku Bāwulō nyoo āyēchinē *Kāārārōōkiintēēt Yēēsu yiisyēēt. Kitoola :Yēyiin ankootabaanaa āyēku lēbkēyiintēēt saa-amte lōkōōywēk chēē kā-roomēch. ¹² Kisimkukuurtoowēēch :Yēyiin ām siruutēkyii lōkōōywēchoo kubununēē *wōōrkooyikyii. ^{††3} Rubtooy keey :lōkōōywēchu āk lakwanyii Yēēsu Kiriistō Mokoryoontēenyoo nyoo /kikēēsich kuu chii kuchōōnēē kōōtaab bāytooyiintēēt *Tāwuti. Nteenee /kikiilboor ām kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēetaab Yēyiin kule Lakwataab Yēyiin :inee yoo /kikiing'ēētēē meet. ^{†5} Chāmēēch :Yēyiin kubununēē Kiriistō. Kikukōōnēēch keeyey yiisyēetaab *lēbkēyik kyoomchi-nootē biiko choo mā Yuutayeek wōlēē wuu :inee āk kule kōōyēnchinē :icheek Yēyiin ānkōōywēyē. ^{††6} Kuno akweek :alake ām bichooto chēē /kikiēkwēyaaq obooyiitu Yēēsu Kiriistō.

⁷ Āsubooyook akweek tukul ām Rooma choo chāmook :Yēyiin ankiikootabaanaak oyeeku biikyii chēē tili-

† 1:1 Yēyuut. 9:3-15; 26:16; Kala. 1:15-16; Ēfēēs. 4:11 †† 1:2 Yēyuut. 13:32-33; Room. 3:21; Kala. 3:8, 16; 1Bēt. 1:10-12 ‡ 1:3-4 Mat. 1:1 †† 1:5 Yēyuut. 9:15; Room. 11:13; 15:15-19; Kala. 2:7, 9; Ēfēēs. 3:2; 1Tēm. 2:7

ilēch. Kōōbēruurook :Baaba āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet.

Kibērē :Bāwulō nto ruutoochi Rooma

⁸ Ābirchinē kurook Yēyiintēenyoo kōōnkōy kubununēē Yēēsu Kiriistō kubo akweek tukul kuuyu /kyoomunēē kōōrōōsyēk chēē chaang' kule ōkoosēē keey Yēyiin miisin. ^{††9} Inkētē :Yēyiin kule ātāsē taay bēsyēēt ake tukul āsoowook ākookoy. Āyēchinē inee yiisyēēt ām mooyēēt akeenke ā-āmtooy lōkōōywēk kurubta keey āk lakwanyii. ¹⁰ Āsooyē kule mākuyootwo :Yēyiin kēēlto ām lēēkitō āchōō wōloo ōmiitē. ^{†††11} Ābērē nto akasaak sāang'oobwook rōōbēywo nyēbo Tāmirmiryēēt kōōkimkiimook. ¹² Nto subak, +mākiititiirē keey :tukul ām wōlēē kiiyēnchintooy Yēyiin.

¹³ Mbo ng'eetaabiya, mākchaktōōs ōnkēt kule kwāāchōboonu keey nyi kooy kule āruutoochook nteenee kookukerektanwaa :ng'ala. Āmāchē kule nto chāātitiirook kuu yoo kyāātitiironu biikaab Kiriistō ām bōrōryōōsyēk alak. ^{†††14} Mākwoo ā-āmchi biiko tukul lōkōōywēchu kāroomēch nyēē mātiny kule Kirikiik nto mā Kirikiik, sumānootiin nto māsūmānootiin. ¹⁵ Kiy-

†† 1:8 Room. 16:19; 1Tēēs. 1:8 ††† 1:10 Yēyuut. 19:21; Room. 15:23, 32 ††† 1:13 Room. 15:22

ooto :nyēē yēyoo amach miisin kule ā-āmwook nkak-week choo ōmiitē Rooma lōkōōywēchu.

¹⁶ -Māāmuyoot a-amte lōkōōywēk chēē kāroomēch kuuyu mii āriit :kāāmuukēywēēkaab Yēyiin chēē yēyē kooraraachakay :chii ake tukul nyoo kēēyēnchi. Māchāktōōs /kyoomchi Yuutayeeek kurook nto yityo, kookeer :choo mā Yuutayeeek. ¹¹⁷ Iboorunēē :Yēyiin lōkōōywēchoo kule churtooy :chiito yoo keekaasee keyy inee baateey. Kuu yoo /kikeesir kule, "Nyōōru so-boonto :chiito nyoo churtooy kubo kaakaaseenyii." ^{††}

Mākōōng'woonchi :Yēyiin biiko choo -mēēywēyē inee

¹⁸ Kōōkutākyi :Yēyiin ng'wooninto biiko choo -mēēywēyē inee āk kibrōkōōsiis choo kiikutubēē rōkōōng'waa ng'ālyoontēētaab manta. ^{††19} Inkēt :biiko wōlēē wuu :Yēyiin, kuuyu kisimkōōboorchi keyy :inee icheek ām kēēli: ²⁰ Kiiboorunēē kāāmuukēywēēkyii bo kibchuulyo tukuuk choo kiikuyey ānkōōboorunēē tukuuchooto wōlēē wuu :inee, ānkoo -/mākēēkāsēē inee koonyay āk nkicheek kāāmuukēywēēkyii. Kunyoo, māmii :wōlēē tuuktooy keyy :chii. [‡]

²¹ Ānkoo kiinkēt :icheek Yēyiin, mānēētōrōōr nto kubirchi mbo kōōnkōy, nteenee kiyēk buch :ng'oom-nātēēng'waa ānkutubākiis :kāāsōōtēywēēkwaa kuk-abar :bēērbēēyēēng'waa. ^{††22} Yoo kibērē ng'oomēch, kubērbērēch. ^{††23} Kikutunkyninē :bichoo āynātōōs chēē /kikeekus /kiuwuuytēē biiko nto tāriitēk, tyoong'iik choo bēēsytēē āk choo ichuutēē keyy ng'wēny kusiir yoo kātākutunkyninē Yēyiin nyoo bo lēbkēēyēēt ākookoy. [§]

²⁴ Kiyooto :nyēē kiyey Yēyiin kwoosyi bichoo kutwaar :muchastaab bōōrwoonikwaa sukuyēyē sikornateet ankunyeere bōōrwoonikwaa. ²⁵ Kōōkuchunnyēē :bichoo manta nyēbo Yēyiin ānkuwēēkyi keyy ng'wiinyaneet kukutunkyninē tukuuk chēē kiyēyē :Yēyiin yoo kātākutunkyninē Yēyiin nkit nyoo itōrōōroot ākookoy. ²⁶ Kookwaasta :Yēyiin bichoo kubo ng'aleechu tukul kurub muchas nyēē samis nyēē kookubakaakta mbo :koooruk saanikwaa ankoomut keyy nkit. ²⁷ Kookutay :nkicheek murēnik kooorukwaa ānkwoobukyi keyy murēnik alak kusikoraat keyy kut neennyi /kōōkiitiilchi kule +/mākiing'woonchi kurubta keyy āk rōkōōsooto. ^{††28} Kuu yoo manaacham :biiko kōōnkēt Yēyiin, kōōtuukyi :inee icheek batay kutas taay āk rōkōōng'waa kuyēyootē ng'al chēē māyēmāksē /kēēyēyē. ²⁹ Kikoolaaambuuch bichu :choolwookātēēt, muchas āk rōkōōs, tuuyintaab moo, rumiisyēēt, wōōrōōryēēt, ng'wiinyaneet, kāwōōtyoontiit, seemseemnyeeet. ^{††30} Ng'āloolootēē alak nyēē miyaat, tātēē Yēyiin, āwēēsēch, āng'oonyēch ānkung'āsē keyy. Sākāyootē kēēlwookik chēē kayeyee rōkōōs, kōchōnkyninē sikiikwaa, ³¹ bērbērēch, -/mākiikoosēē keyy, māchāmē chii,

† 1:16 Yēyuut. 13:46; 1Kōōr. 1:18, 24; 2Tēm. 1:8 †† 1:17 Aabakuuk 2:4 ‡ 1:17 Room. 3:21-30; 4:1-25; 10:4-13; Kala. 3:9-12; Filib. 3:9; Ibu. 10:38 †† 1:18 Room. 2:5, 8; Ēfēēs. 5:6 †† 1:20 Āyub 12:7-10; Tyēēn. 19:1-4; Yēyuut. 17:27-28; 1Kōōr. 1:21 ††† 1:21 Ēfēēs. 4:17-19 ††† 1:22 1Kōōr. 1:19-20 § 1:23 Kiruu. 4:16-18; Tyēēn. 106:20; Cherem. 2:11 §† 1:27 Laawi. 18:22; 20:13; 1Kōōr. 6:9, 18 §†† 1:29 Kala. 5:19-21

āmāriirēē chii. ³² Ānkoo kōōnkētē :icheek kule kiikōōti-ilchi :Yēyiin meet chii nyoo yēyē ng'al chēē wuu choo, tākutāsē taay kuyēyē ng'aleechu ānkōōkoostoooy mbo alak choo yēyē kuu nyooto.

Ing'woonchinē :Yēyiin mbo nkicheek Yuutayeeek

² Yoo itiiilchinē :chii alak ng'al, kumiitē kōōruustoooy keyy nkit nyēē māmii :wōlēē tuuktooy keyy kuuyu yēyē :nkinee rōkōōs. ^{§†2} Kiinkētē kule yoo itiiilchinē :Yēyiin chii ng'al kubo rōkōōs, kōōyooong'unēē manta.

³ Ibērē tōōs +meechililee kiyēē itiiilchinē :Yēyiin biiko alak yoo 'kēētiilchi chiito ake ng'al ānkiiyēyē :inyiing' ng'aleechaata? ⁴ -Mēēru rwoonik ibērbēērē keyy kule lēēl :moo Yēyiin ānkumuytoochinē ng'al. Māchāktōōs inkēt kule māchāksē :ātēboo bo Yēyiin kukōōniing' bārooyinto nyēē keereeny keyy iweeksee choolwookātēēng'uung'. ^{§††}

⁵ Yoo iwuuyiitē mēting'uung' itāyē iweeksee choolwookātēēng'uung', imiitē ituulchinē keyy ng'al nyēē ākoy kōōng'woonchiing' :Yēyiin bēsyoonoo ing'woonchinē biiko. ⁶ Mākōōtiilchi :Yēyiin chii ake tukul ng'al kurubta keyy āk kiyēē kiikuyey.

^{††7} Mākōōkoochi *soboontaab kibchuulyo biiko choo yēyē tukuuk chēē kāroomēch, choo chēēng'ē lēbkēēyēētaab Yēyiin ākoo koonyit ānkumāchē kunyōōr soboonooto bo kibchuulyo. ⁸ Nto choo isōōtē keyy nkit ānkurubē kēēlwookikaab rōkōōs ānkutāyē ng'ālyoontēētaab manta, mākōōng'woonchi :Yēyiin. ⁹ Makunyalil :chii ake tukul nyoo yēyē rōkōōs kutoowunēē Yuutayeeek nto yityo kukēchi choo mā Yuutayeeek. ¹⁰ Nteenee +/mākiitōrōōr chii ake tukul nyoo yēyē tukuuk chēē kāroomēch, mākukoonyitākyo ānkunyōōr kaalyeeet. Inoomēē kurook Yuutayeeek nto yityo kookeer choo mā Yuutayeeek. ¹¹ Mākwēyē :Yēyiin biiko kule anum :nyi ku anum :nyoo. ^{§†}

¹² Yoo kāchoolwookēn :chii nyoo mānēēnkēt kiruutēkaab Yēyiin, +/makiiruusta nyēē -/mākiyyoong'unēē kiruutēchoo. Nto yoo kāchoolwookēn :chii nyoo inkētē kiruutēk, +/makiiruusta /kiyyoong'unēē kiruutēchooto. ¹³ Mēēbērē biiko choo kāsē kiyēē mwooyē :kiruutēk chēē /kiitiilchinē kule churtootiin ām taayeetaab Yēyiin, nteenee chēē /kiitiilchinē kule churtootiin ku choo rubē kiyēē mwooyē :kiruutēk.

^{†††14} -Mēēnkētē biiko choo mā Yuutayeeek kiruutēkaab Yēyiin. Ānkoo wuu nyooto, yoo yēyē tukuuk chēē miitē kiruutēchoo, kōōbooru kule inkētēē mētēwookwaa kiyēē mākyinē :Yēyiin kule kuyey. Inkētē kule karaam :nyi ku miyaat :nyoo. ¹⁶ Yoo itiiilchinē :Yēyiin biiko ng'al bēsyoonoo bo tabanta kubununēē Yēēsū Kiriistō kuu wōloo mwooytooy :lōkōōywēchu ā-āmtooy, mākōōboor keyy :tukuuk chēē wunyoottiin. ^{§††}

¹⁷ Iyibē keyy :inyiing' Yuutāyiintō kule ikēnēē keyy kiruutēk ānkiing'āsē keyy kule inkētē Yēyiin.

^{†††18} 'Inkētē kiyēē mākyiing' :Yēyiin kule iyēyē ānkiikāsēē kiruutēk kiyēē bo man nyēē māchāktōōs iyēyē.

§† 2:1 Mat. 7:2 §†† 2:4 Yēyuut. 17:30; 2Bēt. 3:9, 15 §† 2:6 Tyēēn. 62:12; Kāālēw. 24:12; Mat. 16:27; 2Kōōr. 5:10; Ēfēēs. 6:8 §† 2:11 Yēyuut. 10:34; Ēfēēs. 6:9; Kolos. 3:25; Yāāk. 2:1; 1Bēt. 1:17 §††

¹⁹ 'Isōōtē kule itinyē man kule inyiing' nyēē i-ārōorch-inē kēēlto biiko choo kōryootiin ānkiikoochinē mbo subak lēbkēēyyēēt biiko choo mii mēēnān. ¹²⁰ Inēētē :inyiing' mbo subak choo -mēēnkētē kiy nto maanayisyeek 'isōōtē kule 'inkētē ng'aleek tukul āk manta nyēbo kiruutēk. ²¹ Kunyoo ii, yoo 'inēētē :inyiing' alak -'mēēnēētē keey nkinyiing'? Nto yoo imwoochinē biiko alak kule kutayee keey chōōrsēēt, kwaaming' :nee -mēēmētē chōōrsēēt? ^{††22} Imwooyē kule mächāktōōs kutayee keey :chii maraayeeet, kwaaming' :nee siimārtooy? -Mēēmāchē kule nto iriikiy tukuuchoo /kēēkusē choo /kēēkutunkyninē, nteenee kubērē :mooyēēt nto ichoor kuuyu bo ta-aabuut nto ku syaabeet. ²³ Ing'āsē keey kule irubē kiruutēk, nteenee intosuūrē Yēyiin yoo i-iryēē kiruutēchoo. ²⁴ Ōyēyē kuyityiin :yoo /kikeesir kule, "Kyōōsākūyī Yēyiin kōōntosuūrākoy ām wōlēē mii :biiko choo mā Yuutayeeek." †

²⁵ Yoo iyēku Yuutāyiin ānkiinkētē kiruutēk, kukaraam yoo irubē kiruutēchooto. Nto yoo i-iryēē kiruutēchoo, ikerkeeye choo -mēēnkētē kiruutēchooto. ^{††26} Nto yoo karub :choo mā Yuutayeeek kiyēē irābchinē :kiruutēk, kukāsē oob :Yēyiin bichoo kule churtootiin? ²⁷ Chii nyoo mā Yuutāyiin ānkuyēyē kiyēē mächē :Yēyiin, mākōōtiilchiing' ng'al yoo 'kēē-irīi kiruutēk.

²⁸ Māyēku :chii Yuutāyiin baateey kubuntēē ntāsimuut, nto kuuyu /kikeeyaatitee *kāāmurootāni-isyēētaab Yuutayeeek, kusyēēmē kurub kiyēē mwooyē :kiruutēk choo sirootiin. ²⁹ Nteenee Yuutāyiin nyēbo man ku nyoo boonto Yēyiin ām soboonnyii. Nyōōru :chiito kāāmurootāniisyēētaab man kubuntēē Tāmiriryēētaab Yēyiin. Chēēng'ē :chii nyēē wuu nyoo kusilto :Yēyiin āmēēbērē kusilto :biiko. †

3 Mii :karaamat nee yoo Yuutāyiin :chii ānkuyēē-tyēēchinē nee :kāāmurootāniisyēētaab Yuutayeeek? ² Man, miitē :karaamateet ām kēēlwookik chēē chaang'. Nyēbo taayta, /kiikiitōōrchi Yuutayeeek ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ^{††3} Ānkoo kuwuu nyooto, kichuun-nyēē :biiko wōlēē wōō. Ara, ibooru :yooto sōō kule wēēchwēēchē keey :Yēyiin? ⁴ Achicha! Māwuu nyoo. Iyyoong'unēē :Yēyiin manta ākookoy ānkoo kicham :biiko ng'wiynan, kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, "Ichurtaat nyēē yoo itiiilchinē chii ng'al itinyē manta." †† †

⁵ Imuuchē :chii kumwooy kule, "Yēyē :miyootyēēnyoo kutook kule churtaat :Yēyiin miisin. Yēē ākoo wuu yooto ii, kōōng'woonchēēch nyēbo nee?" Wuu nyooto :wōlēē ng'ālooltooy :biiko. ⁶ Nto kimēēng'woonchinē biich :Yēyiin, nto kiimuuchē kule nee kōōtiilchi biiko ng'aleek? ⁷ Imuuchē :chiito ake kumwooy kule, "Yoo ākoo itōōrōōrē :ng'wiynaneenyuu Yēyiin ānkōōboor kule tinyē manta ii, kubo nee /kēēmwooy kule āyēku anii kibng'ōōkisyoo?" ⁸ Imuuchē /kēēlē, "Keeyey rōkōs sukutook :kāroomnyēēt." Mii mbo :biiko alake chēē

kōōkōōyinkyoo kule āmwooyē ng'aleechaa. Nteenee nyoolchinē /kiiruusta bichoo.

Choolwookēnoot :chii ake tukul

⁹ Ara keemwaay nee? Kēēkāroomēch :acheek Yuutayeeek kusiir biiko alak? Achicha! Kasimkeemwaay kule ki-ikuchoolwookēn :chii ake tukul, ānkā Yuutāyiin ee, nto nyēē mā Yuutāyiin. ¹⁰ Mwooyē :siruutēk kule, "Māmii :chii mbo akeenke nyēē churtaat. ¹¹ Māmii :chii nyēē inkētē Yēyiin āmāmii mbo :akeenke nyēē chēēng'ē in-ee. ¹² Kookutay :tukul Yēyiin ānkuyēk sōōr. Māmii :chii mbo akeenke nyēē yēyē ng'al chēē kāroomēch." ^{††13} Mwooyē :siruutēk subak kule, "Kiyootākiis :kuutuweekwaa kuu mbēērōōs ānkōōbērbēēriisyē :ng'ēlyēēbikwaa." ^{†††} Tāsē taay :siruutēk kumwooyē kule, "Ng'woonēch :kuutuway kuu ng'woonob eereen." ^{††14} Mwooyē mbo subak :siruutēk kule, "Chubi-isyē :kuutuweekwaa kōōruutooy biich." ^{††15} "Kicham booryoot, ¹⁶ ānkunyēērootēē tukun ¹⁷ āmāng'ērēkyinē kaalyeet." ^{††18} "-Mēēywēyē Yēyiin mbo kisich." ^{††}

¹⁹ Kāākiinkēt kule kiy ake tukul nyoo siraat, kutiinyē chiito nyoo bāwu :kiruutēchu simāmii :wōlēē chililtooy :chii yoo itiiilchinē :Yēyiin biiko ng'aleek. ²⁰ Kunyoo, -/mākiitiilchinē chii kule churtaat kuuyu syēēmē wōlēē imuuktooy kurub kiruutēk. I-ārōōrwēēch baateey :kiruutēk kule kāākēēchoolwookēn. ^{†††}

Yēyē nee :chiito sukuchurta ām taayetaab Yēyiin?

²¹ /Kākiiboowēēch raat kēēlto nyēē teer āk kiruutēkaab *Muusa, nyēē churtēē :chii. /Kisimkyoorōōrunēē kēēli siruutēkaab Muusa āk chēbo *wōōrkooyikaab Yēyiin. ²² Chāmtooy :Yēyiin kule churtaat :chii ake tukul yoo ikoosēē keey Yēēsu Kiriistō nyēē māmii kule ng'oo :ng'oo, ^{††23} kuuyu choolwookēnoot :chii ake tukul nyēē -mēēmuuchē kuyityi churtaayeeet nyēē mächē :Yēyiin. ²⁴ Churtooy :biiko kubo chamateetaab :Yēyiin kubununēē *Kāārārookiintēēt Yēēsu nyoo kiwālāng'unēēnēēch soboonnyii kootyaakteech. ^{††25} Kikōōn :Yēyiin Yēēsu /keeyeyee kōōrōōsēēk sukung'eeet kōōchoomnyo inee āk biiko yoo kēēyēnchi :chii kule kiwasta :Yēēsu korotiikyii kubo in-ee. Kumanaame :Yēēsu, mānēēng'woonchi :Yēyiin kōōrēēt kubo ng'ōōkiswookik choo /kikiikeeyey kuuyu kitinyē kiisayta. Nto raat, /kiitiilchinē chiito kule churtaat yoo kēēyēnchi Yēēsu. Kunyoo, tinyē :Yēyiin manta kuyey kuu nyooto kuuyu kiikooyto :Yēēsu soboonnyii kubo biiko tukul. ¹⁸

²⁷ Ara, kēēng'āsyinē keey nee naas? Māmii :kiy mbo kisich kuuyu chāmteēch :Yēyiin kule kēēchurtootiin kubo kule kiiyēnchinē inee ānkiikoosēē keey Yēēsu āmēēbērē kuuyu kēērūbē kiruutēk. ¹⁹²⁹ Ara bo :Yēyiin Yuutayeeek nkityō? Achicha, bo nkicheek choo mā Yuu-

2:13 Mat. 7:21 †† 2:16 1Kōōr. 4:5 ††† 2:17 Isa. 48:1; Cherem. 8:8; Room. 9:4 † 2:19 Mat. 15:14 †† 2:21 Mat. 23:3-4; Yoowa. 7:19 † 2:24 Isa. 52:5; Ēsēk. 36:22 †† 2:25 1Kōōr. 7:19; Kala. 5:3 †† 2:29 Cherem. 4:4; Room. 9:6; Filib. 3:2-3; Kolos. 2:11 ††† 3:2 Tyēēn. 147:19-20; Room. 9:4 ††† 3:4 Tyēēnwookik 51:4 † 3:4 Kāāyit. 23:19; Room. 9:6; 11:29; 2Tēm. 2:13

† 3:12 Tyēēnwookik 14:1-3; 53:1-3 ††† 3:13 Tyēēn. 5:9 †† 3:13 Tyēēn. 140:3 ††† 3:14 Tyēēn. 10:7 †† 3:17 Isaaya 59:7-8 †† 3:18 Tyēēn. 36:1 ††† 3:20 Āyub 4:17; Tyēēn. 130:3; Room. 4:15; Kala. 2:16; 3:22 ††† 3:22 Room. 1:17 ††† 3:24 Ēfēēs. 2:8; Titiō 3:4-7 18 3:25-26 Māārko 14:24; Ēfēēs. 1:7; Ibu. 9:12; 1Yoowa. 1:7 19 3:27-28 1Kōōr. 1:29-31; Ēfēēs. 2:8-9; Kala. 2:16

tayeek, ³⁰ kuuyu akeenke :Yēyiin ānku inee :nyēē māköōtilchi Yuutayeek āk choo mā Yuutayeek kule churtootiin yoo keekaasee keey Yēēsu. ^{†31} Ara yoo ka-keeyey kuu nyooto kukākēēmētē siruutēkaab Muusa, kuuyu kiikoosēē keey Kiriistō? Achicha! Māwuu nyoo, nteenee kēēmiitē kēēyēyē kuyityiin :siruutēchoo. ^{††}

**/Kēēkāsēē kaakaaseet wōlēē kiwuunto :soboontaab
Abraam**

4 Kichamta :Yēyiin kuuko Abraam kule churtaat ām keel nyēē wuu nee? ² Nto /kikeechamta kule churtaat kubo ng'aleek chēē kiyey, nto kimii :kiyēē king'āsēē keey inee nkit, āmēēbērē ām taayeetaab Yēyiin. ^{†3} Mwooyē :siruutēk kule, "Kiiyēnchi :Abraam kiyēē kimwooyē :Yēyiin. Yooto nanyuun kuchamta :Yēyiin kule churtaat." ^{††}

⁴ Yoo kābirto :chii nkuruukyii kuyemaat /kiikoochi kiyēē kāākuchoosyi, nto yooto, mēēbērē kule /kākēērōōbchi. ⁵ Māyēchinē :chii Yēyiin yiisyo /sikiiti-ilchi kule churtaat nteenee mākyinē baateey kule /ki-iyēnchi inee kuuyu kēēchoolwookēnootiin :tukul ānkēēmāchē nyooyeetaab kaat. ⁶ Kiiboor mbo * :Tāwuti kule ibēruuroot :chiito nyoo chāmtooy :Yēyiin kule churtaat kubo kāāyēnchinooyēt āmēēbērē kubo kiyēē kayey :chiichooto. ⁷ Mwooyē kule, "Ibēruurootiin :biiko choo /kōōkēēnyōōchi kaat ām miyootyēt nyoo kōboonto

/ānkēēmētoochi ng'ōōkisto nyoo kikiikuyey.

⁸ Ibēruuroot :chii nyoo kōōkōōbuuktoochi :Yēyiin ng'ōōkiswookiyii." ^{†††}

⁹ Ara māköōbēruur :Yēyiin Yuutayeek nkityō choo imurootānootiin āmēēbēruur choo mā Yuutayeek? Kātākēēmwooyē oob kule /kikeechamta Abraam kule churtaat kuuyu kiikoosēē keey Yēyiin? ¹⁰ /Kikēēchāmtooy āyu Abraam kule churtaat? Ara yoo kitākutoombo * /kiimuraatan nto yoo /kikiikiimuraatan? Kubooyiit man ki yoo kitoombo /kiimuraatan. ¹¹ /Kikiimuraatan baateey kuyēk kiy nyēē /kāikiikiimēē churtaayeet nyoo kikiikusimkunyōōr. Kunyoo, Abraam :nyēē kiyootu biiko tukul choo ikoosēē keey Yēyiin ānko choo /manaakiimuraatan sukung'eeet /keechamta nkicheek kule churtootiin. ^{†††12} Inee mbo subak :nyēē kwaaniitaab choo /kiimurootānē kātikoo baateey kutinyē :icheek kaakaaseet nyēē wuu nyoo kibo kuuko Abraam /ku- manaakiimuraatan. [§]

¹³ Kikuurtoochi :Yēyiin Abraam āk muchōkōrōōnikiyii kule mākurōōbchi kōōrēēt. Mēēbērē kikuurtoochinē ng'aleechaa kuuyu kirubē kiruutēk nteenee kikuurtoochi kuuyu kiikoosēē keey inee ankuchurtaat. ^{††14} Nto /kikiikoochinē chii kiy kuuyu rubē kiruutēk, nto ki buch kookaasee keey Yēyiin ānku nto kimāmii :kiy nyēē kikuurtooy :Yēyiin. ^{††15} Yēyē :kiruutēk

kōōng'woonchi :Yēyiin biiko. Nto kimāmii :kiruutēk nto māmii kiyēē /kēēmwooyē kule kā-iri :chii kiruutyō. ^{§†}

¹⁶ Kuurtoochinē :Yēyiin chii nyoo ikoosēē keey inee kule māköōbēruur kuuyu chāmē chiichoo, āmēēbērē kuuyu rubē kiruutēk. Kunyoo, nyōōru :biiko tukul choo rōōbunēē keey kaakaaseetaab Abraam bēruuro, āmēēbērē choo bāwu :kiruutēk baateey, nteenee āk nkicheek choo ikoosēē keey Yēyiin kuu Abraam nyoo baaba :acheek tukul. ¹⁷ Yoo kimwoochinē :Yēyiin Abraam kule, "Kaayeyiing' iyēku kwaaniitaab bōrōryōōsyēk chēē chaang'," ^{†††} kiiyēnchi :Abraam ng'aleechaa ām taayeetaab Yēyiin nyoo kōōnu so-boonto nyēē kimāmii ānkung'ālōolēē tukuuk chēē māmii wuu nyēē miitē. ^{††18} Kiiikēnēē keey :Abraam Yēyiin ānko kiwuu nyēē kimēētākōōmuuchāktōōs :kiyēē /kikēēkuurtoochinē. Kunyoo, kichokuyēk :inee kwaaniitaab bōrōryōōsyēk chēē chaang' kuu yoo kimwoochinē :Yēyiin kule, "Tēē chooto :lēēkōōk chēē +mēēnyōōru." ^{††19} Ānko kut kikiikuyoosiit nyēē /kimēētākiisōōtyinē kule imuuchē kunyōōr leekwa kuuyu, kimāchē kuriichē kēnyisyyēk bokol ānki sōōn :Saara, manaame :moo Abraam, nteenee kitas taay kookaasee keey Yēyiin. ²⁰ Mānēēwiywiiy :Abraam yooto tukul ām kiyēē kikiikukuurtoochi :Yēyiin nteenee kititir kookaasee keey Yēyiin ānkōōtōrōōrē. ^{†††21} Kichāmchiintōōs kule tinyē man :Yēyiin kāāmuukēywēēk kuyey kiyēē kiikukuurtoochi inee. ^{†††22} Ng'ālyoontooniitēnyiy :nyēē kiyey kuchamta :Yēyiin Abraam kule chii nyēē churtaat. ^{†††23} Mēēbērē Abraam baateey :nyēē kichamta :Yēyiin kule churtaat kubo kaakaaseenyii, ²⁴ nteenee chāmteēch nkacheek :Yēyiin kule kēechurtootiin yoo kakiikaasee keey inee nyoo kiing'ēētēē Mokoryoon-tēenyoo Yēēsu meet. ²⁵ Inee :nyoo /kikiikooytooy kume kubo ng'ōōkiswookiyoo /ankiing'etee meet sikeechurte ām taayeetaab Yēyiin. ¹⁸

/Kōōkiichoomnyēēch āk Yēyiin

5 Kunyoo, kuu yoo /kookeechamteech kule kēechurtootiin kubuntēē kaakaaseet, /kōōkiichoomnyēēch nanyuun āk Yēyiin ām Mokoryoon-tēenyoo Yēēsu Kiriistō. ¹⁹² Yēēsu :nyēē yēyēēch kuchameech :Yēyiin ām chamateenyii nkit kuuyu kiikoosēē keey inee. Kēēng'ērēkootiin kuuyu kiikēnēē keey kule māköōtōrōōrēēch :Yēyiin ānkiibuurtē keey inee ākookoy. ²⁰³ Kēēng'ērēkootiin mbo subak kubo nyālilulutēchu kēēbuntēē, kuuyu kiinkētē kule kōōnēēch :nyālilulutēchoo muytaayeet. ⁴ Yēyēēch :muytaayeet kēētitiir. Yoo kēētitirootiin, kēēboontē kaa-maang'taayeet ⁵ nyēē mākooy kēēchusyē kuuyu /kikēēng'oobwēēch Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē yēyēēch kiinkēt wōlēē chāmteēch :Yēyiin. ^{21 22}

§† 4:15 Room. 3:20; 5:13, 20; 7:7-24; 1Kōōr. 15:56; 2Kōōr. 3:7; Kala. 3:10 §†† 4:17 Toowu. 17:5 §† 4:17 2Kōōr. 1:9 §† 4:18 Toowu. 15:5 §†† 4:20 Toowu. 17:1-6; Ibu. 11:11 §†† 4:21 Toowu. 18:14; Luuka 1:37 §†† 4:22 Room. 4:3 18 4:25 Isa. 53:4-5, 10; Room. 8:32-34; 1Kōōr. 15:17 19 5:1 Yēyuut. 10:36 20 5:2 Room. 6:14; 8:17-18; 1Kōōr. 2:7; 2Kōōr. 3:18; 4:17; 6:1; 12:9; Kala. 2:21; 3:18; Ēfēēs. 2:5-8; Kolos. 1:27; 3:4; 1Tēēs. 2:12; 2Tēm. 2:10; 1Bēt. 1:7;

† 3:30 Kala. 3:20 †† 3:31 Mat. 5:17 † 4:2 Yāāk. 2:21 †† 4:3 Toowu. 15:6 †† 4:3 Kala. 3:6; Yāāk. 2:23 ††† 4:8 Tyēēnwookik 32:1-2 ††† 4:11 Toowu. 17:9-14; Room. 2:28-29; Kala. 3:7, 29 § 4:12 Mat. 3:9; Luuka 3:8; 19:9; Yoowa. 8:33, 39 §† 4:13 Toowu. 12:7; 17:4-6; 22:17 §†† 4:14 Kala. 3:18

⁶ Yoo kimākiimuuchē keey, kume *:Kāārārookiintēēt
ām bārooyinto nyēē kikiikuchōb :Yēyiin kubo acheek
choo kimākēechurtootiin. ¹⁷ Matyaa kuchāmtooy keey
:chii kume kubo chiito ake nto sinee imuuchē :chii
kuchamta keey kume kubo chii nyēē lēēl :moo.

^{††8} Nteenee kiiboorwēēch :Yēyiin kule chāmēēch, yoo
kimēēwēēch :Kāārārookiintēēt ānkoo kikēēchool-
wookēnootiin. †

⁹ Kunyoo, kuu yoo /kookeechamteech kule kēēchur-
tootiin kuuyu kiwasta keey :korotiikaab Yēēsu, sār-
wēēch sōō :Yēyiin nyēē tyaa kubununēē lakwanyii
kōōyyiin yoo /kiing'woonchinē biiko! ¹⁰ Ānkoo
kikēēyēku buunikaab Yēyiin, /kikiichoomnyēēch āk in-
ee kubuntēē meetaab lakwanyii. Kunyi, kuu yoo
/kōōkiichoomnyēēch āk inee kēētinyē man kule
kēēnyōōru soboontaab kibchuulyo kuuyu kōōnu :inee
soboon! ¹¹ Kunyoo, kēēng'ērēkootiin miisin kuuyu /ki-
ikiichoomnyēēch āk Yēyiin kubununēē Mokoryoon-
tēēnyoo Yēēsu Kiriistō. ††

Aatam āk Yēēsu

¹² Kiyib :chiito akeenke ng'ōōkisto kōōrēēt nyēē ki-
isach kuchō :meet. Kunyoo, kirub :meet biiko kuuyu
choolwookēnootiin :tukul. ^{††13} Kimii :ng'ōōkisto kōōrēēt
/kumānāākēēkōōn kiruutēkaab *Muusa. Nto kimāmii
:kiruutēk nto kimāmii :wōlēē /kēēmwooytooy kule kā-
iri :chii kiruut. ^{††14} Kiinaam :meet chiito kuchakee
Aatam ākoy Muusa ānkoo kimāwuu :chool-
wookātēēng'waa nyoo kibo Aatam.

Kerkeey :kiyēē kiyey :Aatam āk nyēē kiyey :Yēēsu.
^{††15} Āmwooyē kuu nyooto kubo ng'al chēē kiyey :bichu
tukwaay. Kitōōrchi :kēwēynātēētaab ake /kiitiilchi biiko
meet, nteenee kiyibchi :koonyitēētaab ake biiko cha-
mateetaab Yēyiin! ¹⁶ Kiyey :ng'ōōkistaab akeenke /kiiti-
ilchi biiko ng'aleek /ankiiruusta. Nteenee kikōōn :Yēyiin
lakwanyii ānkoo kikiikuchoolwookēn :biiko chēē
chaang' /sikiitiilwēēch kule kēēchurtootiin. ¹⁷ Yoo ki-
imuuchē :ng'ōōkistaab chiito akeenke kuyibchi biiko
tukul meet, kumākunyōōr :biiko tukul soboonto nyoo
rōōbchinē :Yēyiin kubununēē chiito akeenke! †

¹⁸ Kunyoo, kuu yoo kiyēyē :ng'ōōkistaab chiito
akeenke /kiiruusta biiko tukul, kuyēyē :kāroomnyēē-
taab chiito akeenke nyēē churtaat /keechamta biiko
tukul kule churtootiin ānkunyōōr soboonto. ¹⁹ Yoo
kitāyē :chiito akeenke kukāsyi Yēyiin, kōōsākyi biiko
chēē chaang' kuchoolwookēn. Ām kēēlto nyēē wuu ny-
ooto, kikāsyi :chiito akeenke Yēyiin ankuyey biiko chēē
chaang' kukāsyi Yēyiin.

²⁰ Yoo /kikēēkōōnu kiruutēk, kuwōōyit :chool-
wookātēēt. Kuwōōyit :choolwookātēēt, kutāsyinē
keey :chamateetaab Yēyiin. ^{††21} Kuu yoo kikiikutēbēē bi-
ich :ng'ōōkisto ānkuyibu meet, kubāwu biich ra :cha-

mateetaab Yēyiin ānkuyibu churtaayeet sikēēnyōōru
*soboontaab kibchuulyo kubununēē Yēēsu Kiriistō
Mokoryoontēēnyoo.

/Kiikiiwaang'ta bāwunātēētaab ng'ōōkisto

6 Kunyoo, ara keeyey nee? +Makeetas taay sōō
kēēchoolwookēn sukutāsyi keey :chamateetaab
Yēyiin? ^{††2} Achicha, māwuu nyoo mbo kisich. Kuu yoo
kōmēēkutēbēēnēēch :ng'ōōkisto, kubo nee keetas
taay kēēchoolwookēnē? ^{††3} -Mōōnkētē :akweek sōō
nee kule wuu nyēē kikēēbēku āk Yēēsu Kiriistō yoo
/kikēēbātisanēēch kēēyēku akeenke āk inee? ^{††4} Kunyi,
kerkeey nyēē kikēēbēku /ankeemuy soboonnyoo nyoo
kibo taay yoo /kikēēbātisanēēch sukung'leet yoo /kiki-
ing'ēētēē Yēēsu meet ām kāmūukēyēwēēkaab Yēyiin,
kēēnyōōru :nkacheek soboonto nyēē lēēl. ^{††5} Kuu yoo
kikēēyēku akeenke āk Yēēsu ām meenyii, ku man kule
kēēyēku akeenke āk inee ām ng'eeteenyii bo meet.
^{††6} Kiinkētē kule /kikēēkwērtoochi soboonwēchoo kibo
taay murtooywoontēēt āk *Kāārārookiintēēt
simēēkubāwēēch :ng'ōōkisto. ^{††7} Kunyoo,
mēētākubāwu :ng'ōōki biiko choo kākubuntēē meet.

⁸ Kikēēbēku āk Kāārārookiintēēt, kunyi kēēchāmchi-
intōōsii kule kēēsobchootiin kuu yoo soboot :inee. ⁹ Ki-
inkētē kule /kikiing'eetee Kāārārookiintēēt meet nyēē
mākoy takume, kunyi mēēkubāwu inee :meet. ¹⁰ Yoo
kimēē *:Kāārārookiintēēt, kiwaang'ta kāmūukēy-
wēēkaab ng'ōōkisto kutukul ānkuminyē raat
kōōng'ērēēchē Yēyiin. ^{††11} Ām kēēlto nyēē wuu nyooto,
māchāktōōs ōyib keey :nkakweek kule /kiikiisyēēnto
kāmūukēyēwēēkaab ng'ōōkiswookikwook ānkōōminyē
ōng'ērēēchē Yēyiin kubununēē Kāārārookiintēēt Yēēsu.
^{††12} Kunyoo, -mookany kubayta :ng'ōōki bōōr-
woonikwook choo bēku sukutoortaak :muchas ōyēyē
rōkōs. ¹³ -Mookany kuyey :komosta ake tukul nyēbo
bōōrng'woong' ng'ōōki, nteenee okany kubāwook
:Yēyiin kuuyu, /kikeeweecheenaak wōlēē mii :meet
ōnyōōru soboonto. Ōyēyisyēē komosta ake tukul
nyēbo bōōrng'woong' kubo tukuuk chēē churtootiin.
^{††14} Māmāchāktōōs kubaytaak :ng'ōōki, kuuyu
-mēētākōōtiinyook :kiruutēk, nteenee bāwook :chama-
teetaab Yēyiin. ¹⁹

/Kiikiityaakteenaak ng'ōōki ankookubaytaak :churtaay- eet

¹⁵ Ara nee nanyuun? Keetas taay sōō kēēyēyē ng'ōō-
ki, kuuyu -mēēkubāwēēch :kiruutēk nto kule bāwēēch
:chamateetaab Yēyiin? Achicha! ¹⁶ Tookunoot oob kule
yoo !keecham iyēku motwooriintēētaab chii,
kumāchāktōōs irubē kiyēē mwooyē? Yoo keecham
kubāwuung' :ng'ōōkisto inyōōru meet. Nteenee yoo
'keeywey Yēyiin, +/makeechamtiing' kule ichurtaat.
²⁰¹⁷ /Kēēbirchinē raat Yēyiin kōōnkōy, kuuyu ānkoo kiki-
ikuyeyaak :ng'ōōki ōyēku motwoor, kyoocham ām

4:13-14; 5:10 21 5:5 Yāāk. 1:2-3, 12; 1Bēt. 1:5-7 22 5:5 Yēyuut.
2:33; Room. 8:39; Ibu. 6:18-19 † 5:6 1Kōōr. 15:3 †† 5:7 1Bēt. 3:18
† 5:8 Yoowa. 3:16 †† 5:11 Room. 5:1 †† 5:12 Toowu. 2:17;
3:1-7, 19; Room. 6:23 ††† 5:13 Room. 4:15 ††† 5:14 1Kōōr.
15:21-22, 45-49 § 5:17 Yoowa. 10:10 §† 5:20 Room. 3:20; 7:7-8;
Kala. 3:19

††† 6:1 Room. 3:5-8, 31 §† 6:2 Room. 6:6; 7:4 §†† 6:3 Mat.
28:19; Yēyuut. 8:16; 19:5; Kala. 3:27; Kolos. 2:12 §† 6:4 2Kōōr.
5:14-15, 17; Kala. 6:15; Kolos. 3:1-5, 10 §† 6:5 Filib. 3:10-11 §††
6:6 Kala. 5:24 §†† 6:10 Ibu. 9:27 §§§ 6:11 Kala. 2:19; 1Bēt. 2:24

mooyēēt akeenke kiyēē /kikiineetaak. ¹¹⁸ /Kiikiityaakteenaak ng'ōōki ānkōōkubāwook :churtaayeet. ^{††}

¹⁹ Kāāyēyiisyēē kitōōntōyooni nāmē keey āk soboontaab biiko, kuuyu mānōōkich ām soboontaab Kiriistō. Kikyōō-āsyi taay komosta ake tukul nyēbo bōōrng'woong' kutwaar :ng'ala chēē mātiliilēch kutōōrchook ng'ōōki. Nteenee mākyook raat kubāwook :ng'aleekaab churtaayeet āk tiliilinto.

²⁰ Yoo kibāwook :ng'ōōkisto, kimōōnkētē kiyēē rubtooy keey āk churtaayeet. ²¹ Ara soboon nyēē kiyibwook :ng'aleechaa? Kitōōrchook tukun chēē yibwook raat muyāt chēē lētuunoo kuyib meet. ^{‡22} Nteenee kuuyu /kookiityaaktaak ra ōng'ēētyēē bāwunātēētaab ng'ōōki ankookubaytaak :Yēyiin, kōōtililiitu ānkōōnyōōru *soboontaab kibchuulyo. ²³ Kunyoo, kiyēē yibu :ng'ōōki ku meet nto kiyēē rōōbu :Yēyiin ku soboontaab kibchuulyo kubununēē Kāārārookiintēēt Yēesu Mokoryoontēēnyoo. ^{‡†}

/Kiikiityaakteeneech kiruutēkaab Muusa

7 Mbo ng'eetaabiya, ōnkētē oob kule bāwu :kiruutēk chii baateey yoo tākusobē? (Āmiitē āng'āloolchinē choo inkētē kiruutēkaab *Muusa.) ² Mwooyē :kiruutēk kule māchāktōōs :koorko nyoo imutaat kunoomnyo āk saanteenyii kātikoo tākusoboot saanteet. Nteenee yoo kame :saanteet, kootyaakaat /kiimut subak. ^{‡3} Nto yoo tākusoboot :saanteet ankubeeran :koorkoonoo āk chiito ake, kukāākōōntosuur saanteenyii.

⁴ Mbo ng'eetaabiya, ām kēēlto nyēē wuu nyooto, yoo kimēē :Yēesu /kiityaaktaak ām kiruutēkaab Muusa, sōōbooyiitu nyoo /kikiing'ēētēē meet ānkōōminy ām soboonto nyēē ing'ērēēchē Yēyiin. ^{‡‡5} Yoo kitākubāwēēch :ātēbuutēkyoo choo bo kēny, kiiwuruurēēch :kiruutēk kiisuuchi ng'al chēē yibu meet. ^{‡‡6} Nto kuuyu /kookiityaakteeneech raat wōlēē mii :kiruutēchoo, kiimuuchē kēyēyēchi Yēyiin yiisyēēt ām kēēlto nyēē lēēl nyēbo Tāmirmiryēēt, kusiir wōloo kikēēwuuntē kēny yoo kitākēerubē kiruutēk choo sirootiin. [§]

-Mēēmuuchē :kiruutēk kōōsyēēnto ng'ōōkisto

⁷ Ara nee nanyuun, miyootēch :kiruutēk? Achicha, māwu nyoo mbo kisich. Nto kimā kiruutēk, nto mānāānkēt kule choolwook ku kiy nee. Nto kimāmwooyē :kiruutēchoo kule, “-Mēēchōrōkyi tukuukaab chii”, nto kimānāānkēt kule chōrōkyinooyēēt :nee. ^{§†8} Kinyākyi ng'ōōki :kiruutēk sukoolaambuuchaa kutōōrchoo ng'aleekaab muchas. Nto kimāmii :kiruutēk, nto kimāboonto :ng'ōōki kāāmuukēy. ^{§††9} Kyaakaraam kēny kumānāānkēt kiruutēk, nto yu kāwāānkēt kiruutēk, koong'etng'et ng'ōōkisto,

18 6:13 Room. 12:1 19 6:14 Room. 5:2; Kala. 5:18; 1Yoowa. 3:6 20 6:16 Yoowa. 8:34 † 6:17 Yoowa. 8:32 †† 6:18 1Bēt. 2:24 ‡ 6:21 Room. 7:5; 8:6, 13; Kala. 6:8; Yāāk. 1:14-15 †† 6:23 Room. 5:21 ‡‡ 7:2 1Kōōr. 7:39 ††† 7:4 Room. 6:4; Kala. 2:19 ††† 7:5 Room. 6:21 § 7:6 Room. 8:2-4; 2Kōōr. 3:6 §† 7:7 Chuy. 20:17; Kiruu. 5:21 §†† 7:8 1Kōōr. 15:56

¹⁰ kutōōrchoo kāwōōtyoonti. Kunyoo, yēē kitāyibu :kiruutēchooto soboonto, kuyib nyalil. ^{§†11} Kinyākyi ng'ōōki :kiruutēchoo sukutēwēchoo kwaaraantaa :rōkōs. ¹² Kunyi, tiliilēch :kiruutēk, bo manta ānku kāroomēch. ^{§††}

¹³ Nto yēē ākoo ki kāroomēch :kiruutēchooto ii, kwaam :nee sukuyibchoo nyalil nyēē tēē nyi? Bēērē keey :kiruutēk nteenee ng'ōōki :nyēē kiyibchoo nyalili. Nto kuu yoo kiimuuch :ng'ōōkisto kuyēyiisyēē kiyēē karaam kuyib ng'ālyoo nyēē miyaat, kutook kule miyaat :ng'ōōkisto nyēē -/mākyoomu.

¹⁴ Kwoonēē :kiruutēk wōlēē mii :Yēyiin nteenee yoo taarataat ^{§†} ām ātēbuutēkyoo choo kibo kēny arataat ām ng'ōōkisto. ¹⁵ Kunyi, kaakunama :tonkoy, kuuyu kiyēē ābērē nto ayey, -māāmuuchē kut ayey, nto kiyoo -māāmāchē, āyēyē nyooto. ^{§†16} Nto yoo kaayey kiyēē -māāmāchē, āchāmchiintōōsii kule kāroomēch :kiruutēk. ¹⁷ Kuu wōloo wuunto, kimēētāku :anii nyēē āmiitē āyēyē kiy nyēē miyaat, nteenee ng'ōōkisto nyoo bāwoo :nyēē miitē kuyēyē. ¹⁸ Ānkētē kule yoo taarataat ām ātēbuutēkyoo choo kibo kēny, -māāmuuchē ayey kiy nyēē karaam, kuuyu ābērē nto ayey kiyēē karaam, nteenee -māāmuuchē ayey. ¹⁹ Kiyēē āyēyē kumā nyoo karaam nyoo āmāchē ayey, nto mbo tukuuk chēbo rōkōs choo -māāmāchē ayey, ātāsē taay āyēyē. ²⁰ Nto yoo āyēyē kiyēē -māāmāchē ayey, mēētāku :anii nyēē āyēyē, nteenee ng'ōōkisto nyoo bāwoo :nyēē yēyē ng'aleechu.

²¹ Kunyi, manta :nyi: Yoo āmāchē ayey kiyēē karaam, kuchōōnchoo :rōkōs bakeenke. ²² Ām kāāsōōtēy-wēēkyoo, āng'ērēkyinē kiruutēkaab Yēyiin, ²³ nteenee ākāsē kuyēyiisyē :kāāmuukēywēēk alake ām bōōrnyoo kubooriyēē kāāsōōtēywēēkyoo. Yēyoo :yooto aratakse ām choolwookātēēt nyoo mii kuyēyiisyēē bōōrnyoo. ²⁴ Kunyoo, yoo kaarub kāāsōōtēywēēkyoo, kubāwoo :kiruutēkaab Yēyiin, nto yoo kaarub ātēbuutēchu miyootēch chu āyēyē, kubāwoo :ng'ōōkisto. Ābotoot sōō nyēē tyaa! Ng'oo :nyēē sukusārunēēnoo taankooyi? Nteenee, ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kubo Yēesu Kiriistō Mokoryoontēēnyoo. ^{§§†}

Soboonto nyēē lēēl ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin

8 -/Mākiiruustooy chii nyoo bo Kāārārookiintēēt Yēesu. ^{§§2} Kookootyaakteeneech :Tāmirmiryēētaab Yēyiin wōlēē mii :ng'ōōkisto nyoo kibāytēēch ānkuyibu meet. Kunyoo, kōōkēnyōōru soboonto nyēē lēēl kubununēē Kāārārookiintēēt Yēesu. ^{§§§3} Kimēēmuuchē :kiruutēkaab *Muusa kukōōn soboonto, kuuyu kiikuskuus :ng'ōōkisto nyoo kibāwēēch. Nteenee kikōōn :Yēyiin soboonooto, yu kiiyooku lakwanyii kuu chii kuchō kōōroonēēb ng'ōōki /keeyeyee kōrōsēēk sukōōbuukto ng'ōōkisto kutukul. ¹⁸⁴ Kiyey

§† 7:10 Laawi. 18:5 §†† 7:12 1Tēm. 1:8-10 §† Mwooyē :Bāwulō ng'aleek kwoorōōrunēē keey inee nkīt, nto yooto, kung'āloolēē Yuutayeeek choo tākubāwu :kiruutēk kuu wōloo kiwuunto :inee taay. §† 7:15 Room. 7:24 §†† 7:24-25 Room. 6:6; 1Kōōr. 15:57; 2Kōōr. 2:14 §§† 8:1 Room. 5:1, 9 §§§ 8:2 Room. 7:4-6 18 8:3 2Kōōr. 5:21; Kala. 4:4; Filib. 2:7-8

kuu nyooto sikiimuuch keeyey man kuu wōlēē mā-
tooy :kiruutēkaab Muusa, kātikoo kakeerub Tāmirmiryēetaab Yēyiin amakeerub ātēbuutēkaab choolwook. ¹⁵ Nto biiko choo tākurubē ātēbuutēk chēbo choolwook, kubāwu :ātēbuutēchooto kāāsōōtēywēekwaa. Nto choo rubē Tāmirmiryēēt, kubāwu :Tāmirmiryēēt kāāsōōtēywēekwaa. ⁶ Chiito nyoo bāwu :choolwookātēēt, kuchōnchinē :meet, nto nyoo bāwu :Tāmirmiryēēt, kunyōōru soboonto āk kaalyeet.

^{††7} Kunyi yoo bāwu :ng'ōōkisto chiito, ku buunyoontēetaab Yēyiin :chiichoo. Māchāmchiintōōs :chii nyēē wuu nyoo āk kiyēē mächē :Yēyiin. ⁸ Kunyoo, -mēēng'erēēchē :biiko choo bāwu :ng'ōōki Yēyiin.

⁹ Nteenee yoo oboontē Tāmirmiryēēt, kubāwook :Tāmirmiryoonoo mēēbērē ng'ōōki. Nto yoo mātinyē :chii ām akweek Tāmirmiryēetaab Kiriistō, mābo :chiichoo Kiriistō. ¹⁰ Yoo boonto :chii Kiriistō ām soboonnyii ankume :bōōrto kubo ng'ōōkisto, kuwēētii :tāmirmiryēenyii ākookoy kuuyu kiikuchamta :Yēyiin kule churtaat. ^{††11} Nto yoo tinyē :chii Tāmirmiryēetaab Yēyiin nyoo inee :nyēē kiing'ēētēē Yēēsu meet, makoong'ee-tee chiichoo meet ānkōōkoochi soboonto nyēē lēēl.

¹² Kunyi ii, mbo ng'eetaabiya, kuu yoo mēēkubāwook ng'ōōki, osatee keey ātēbuutēkaab choolwook. ^{††13} Yoo keeruub keey :chii ātēbuutēchoo, kuchōnchinē :meet. Nto yoo kāyēētyēēchook :Tāmirmiryēēt obakaakte ātēbuutēk chēē miyootēch, ōnyōōru soboon. ^{††}

Kēēyēku lōkōkaab Baaba Yēyiin

¹⁴ Lōkōkaab Yēyiin :biiko choo intōōchinē :Tāmirmiryēetaab Yēyiin. ^{††15} Mēēbērē kyōōnyōōru Tāmirmiryēēt nyēē kiketitaak ōyēku motwoor ānkōōmuuyē, nteenee kyōōnyōōru nyēē kiyeyaak ōyēku lōkōkaab Yēyiin. Tāmirmiryoonoo :nyēē yēyēēch kēēkuur Yēyiin kule 'Baaba'. ^{§16} Chāmchiintōōs :Tāmirmiryēetaab Yēyiin āk nyēēnyoo kule kēēyēku man lōkōkaab Yēyiin.

Wōōyinto nyoo +/mābokiiboorwēēch

¹⁷ Kuu yoo kēēyēku lōkōkaab Yēyiin, kēēyēmtooy āk Kiriistō tukuuk choo boonto :Baaba. Yoo kākēēnyāli-
ilchē kuu Kiriistō, +mākēēnyōōru wōōyinto kuu inee. ^{††18} Ākāsē kule mining' :nyalili kēēmiitē kēēnyōōru bēsyoōsyēchu ām wōōyinto nyoo +mābokēēnyōōru. ^{††19} Mii kukānyē :kiy ake tukul nyēē kiikuyey :Yēyiin ām kōōrēēt, kunyōōr rōōbēywoontēēnyii ām bēsyeēt nyoo itōōrōrē :Yēyiin lōkōkyii. ^{††20} Minyē :kiy ake tukul ām kōōrēēt nyēē māmii :kiyēē ikēnēē keey āmēēbērē kule kicham kōōbuur kuu nyooto, nteenee kubo chiichēē kikōchōng'it sukōōng'woonchi biich :Yēyiin. Nteenee /tākiikēnēē keey kule ^{††21} +/makiityaaktee kiy ake tukul kāāmuukēywēēkaab meet ānkumākunyōōr wōōyintaab lōkōkaab Yēyiin.

† 8:4 Room. 6:22; Kala. 5:16, 25 †† 8:6 Room. 6:21 ‡ 8:9 1Kōōr. 3:16; 2:16 †† 8:10 Kala. 2:20; 1Yoowa. 3:24 †† 8:12 Room. 6:18; Kala. 5:24 ††† 8:13 Kala. 6:8; Ēfēēs. 4:22-24 ††† 8:14 1Yoowa. 3:1 § 8:15 Māārko 14:36; Kala. 4:5-7 †† 8:17 Room. 5:2; Kala. 4:7 ††† 8:18 2Kōōr. 4:17 †† 8:19 Kolos. 3:4; 1Yoowa. 3:2 ††† 8:20 Toowu. 3:17-19

²² Kiinkētē kule kiikung'woonchinton kiy ake tukul nyoo miitē kōōrēēt kuchakee kēny ākoy kura kuu yoo ng'woonchinē :cheebyoosya yoo sichē leekwa.

²³ Māwuu nyoo baateey, nteenee mii kung'woonchēēch nkacheek ām āriit, choo /kōōkēēkōōnēēch Tāmirmiryēēt kuu rōōbēywoontēetaab taayta. Yooto tukul kēēmiitē kēēkānyoonu miisin /kēēkōōnēēch bōōrwoonik chēē leelach /ankeeyeech kēēyēku lōkōkaab Yēyiin kuchurta. ^{††24} Yoo /kiiki-iraraacheech, kikiikēnēē keey ng'ālyoontoonoo. Nto yoo ikēnēē keey :chii kiyēē boonto ku buch. -Mēēkēnēē keey :chii kiyēē kāākunyōōr. ^{††25} Nteenee yoo kiikēnēē keey kiyēē mānāākēēnyōōru, kēēkānyoonu ām muytaayeet. ^{†††}

²⁶ Yēētyēēchēēch :Tāmirmiryēēt yoo kēētinyē kusu-
usyēēt. Kuu yoo -mākiinkētē wōlēē makeesaayte Yēyiin, kung'ālooltoowēēch :Tāmirmiryēēt kōōtēēyēē keey miisin nyēē māmii :wōlēē /kēēmwooytooy. ²⁷ Nteenee inkētē :Yēyiin nyoo isyoochē soboonwēkyoo kiyēē isōōtē :Tāmirmiryēēt, kuuyu ng'ālooltoochinē :Tāmirmiryēēt biikaab Kiriistō kōōrābchinē kiyēē mächē :Yēyiin.

²⁸ Kiinkētē kule ām kiy ake tukul, yēyē :Yēyiin ng'aleek chēē kāroomēch ām wōlēē mii :choo chāmē inee ānku choo kiikukwey. ²⁹ Nto choo kisimkōōnkēt :Yēyiin, kukiikootabaan sukukerkeyiitu lakwanyii. Yooto, mākuyēk :lakwanaanyii kaabooret nyēbo chuut chaang'.

^{††30} Chooto kisimkootabaan, kukuur. Nto chooto kikuurē, kuyey kuchurta, nto chooto kichurtooy, kōōtōrōōr. ^{†††}

Chamateetaab Yēyiin kubununēē Yēēsu Kiriistō

³¹ Ara, keemwaay nee nanyuun? Yoo nyēēnyoo Yēyiin, ku ng'oo :nyēē imuuchē kukwiileech? ³² Yoo kirātēē moo lakwanyii ānkukōōn kubo acheek ii, kōōmuuchē kule nee kumākōōnēēch kiy ake tukul ām chama-teenyii? ¹⁸³³ Ng'oo :nyēē imuuchē kumwooy kule miyootēch :biiko choo kiikukwey :Yēyiin? Yēyiin nkityōōniin :nyēē itiiilē kule churtaat :chiito. ³⁴ Kunyoo ii, ng'oo :nyēē imuuchē kooruusteech? Māmii :chii, kuuyu kimēēwēēch :Kāārārookiintēēt Yēēsu, nto subak /kikiing'eete meet ānkutēbunēē raat āwutaab taay nyēbo Yēyiin kung'ālooltoowēēch. ^{19 2035} Ara, mii :chii nyēē imuuchē kōōbēēsyēēnēēch chamateet nyēē boontēēnēēch :Kiriistō? Ara nyaliita, ara wuuyinwēēk, ara wusiisyēēt, ara kēmēy, ara yoo kakeebe kibchuraat ara kēwēēlyo, ara mnyaat?

³⁶ Mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, "Kēēmiitē yēē mii :chii kwiimēn kubo inyiyng' keekerkeeye kēēchiir chēē mächē /bokeetil." ^{21 22}

³⁷ Ānkoo kākwoonchēēch :tukuuchoo tukul, kēēbiirtooyiisyē kutukul kubununēē inee nyoo chāmēēch. ²³³⁸ Ānkētē kubooyiit man kule yoo ka meet nto kā so-

† 8:23 2Kōōr. 1:22 †† 8:24 2Kōōr. 5:7; Ibu. 11:1 ††† 8:25 2Kōōr. 4:18 ††† 8:29 Kolos. 1:18 ††† 8:30 2Tēēs. 2:13-14 18 8:32 Yoowa. 3:16; Room. 5:8 19 8:34 Isa. 50:8-9 20 8:34 Yēyuut. 2:32-33; Room. 4:25; Ibu. 7:25 21 8:36 Tyēēnwōōkik 44:22 22 8:36 1Kōōr. 15:30-31; 2Kōōr. 4:11 23 8:37 1Yoowa. 5:4-5

boon, nto ku malayikaan nto tāmirmiroy chēē miy-ootēch, nto tukuuk chēbo ra nto chēbo kōōyyiin nto ku kāmūukēy alak tukul, ¹³⁹ yoo kā kiy nyēē mii barak nto nyēē mii ng'wēny nto kā kiy ake tukul am choo kiyēyē :Yēyiin, kumēēmuuchē :tukul kōōbēēsyēēnēēch chamateetaab Yēyiin kubununēē Kāārārōokiintēēt Yēēsu nyoo Mokoryoontēēnyoo. ^{††}

Ng'ētē :moo Bāwulō kubo Yuutayeeek chēē kitay Yēēsu

9 Ng'ētē :mooyēēnyuu ānkōōyyimoo mēt nyēē wuu nyēē mābēku :ng'wooninoo, akas kule /manaakiraraach mbo ng'eetaabiya, biikyuu bo Isrāyēēl. Ābērē nto kiimuuchāktōōs, nto /kabokiiruustaa āng'ētītēē wōlēē mii :Kiriistō sukuyēētyēēchi icheek. Man am kāmūukēywēēkaab Kiriistō kule -māāng'wiiynānē ānkōōnkētē mbo :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ^{††} Kiyey :Yēyiin biikaab Isrāyēēl kuyēk biikyii anku icheek :chēē kikas kāmūukēywēēkaab Yēyiin. Kiyēchiin *kiirooty-eet āk icheek kunyil, kōōkoochi kiruutēk āk mākuutēk kurubta keey *Kōōtaab Yēyiin ānkukuurtoochi icheek kule mākōōbēruur. ^{††} Inkētē :icheek kiyēē kiyēchi :Yēyiin mbo kuukaanyii, ānku kōōyitēny :nyēē chōōnēē * :Kāārārōokiintēēt nyoo bo kāmūukēy. Kusilākoy :Yēyiin ākookoy, kuwuuyiit nyooto. ^{††}

/Kiibēruurē choo iyēnchinē kiyēē /kiikēēkuurtoochi

⁶ Mānāānyōōr :Yuutayeeek wōlēē wōō bēruurto nyoo kikiikukuurtoochi :Yēyiin kōōtaab Abraam. Ara ibooru :yooto kule mānāāyityiin :kiyoo kikuurtooy :Yēyiin? Acha, māwuu nyoo kuuyu mānāāyēēlchi :Yuutayeeek tukul komostaab Yēyiin. ^{†††} Ānkoo kukwoonēē :Yuutayeeek kōōtaab Abraam, manaarub inee kubooyiit man. Mwooyē :siruutēk kule, "Isaka nyēē makuroobta siintaaryeeng'uung'." ^{†††} ⁸⁸ Ibooru :yooto kule mēēbērē biiko choo kwoonēē siintaaryeetaab Abraam :chēē lōkōkaab Yēyiin, nteenee choo iyēnchinē kiyēē kiikukuurtoochi :Yēyiin :chēē /kiiyiitē kuu lōkōkaab Abraam chēbo man. ^{†††} Kikuurto :Yēyiin kule, "+Māāyēēwu am bēsyēēt nyēē wuu nyi kēnyiiinoo, nto yooto kuboonto :Saara wēēriit." ^{†††}

-/Mākēēkwiilē Yēyiin

¹⁰ Mā yooto baatey, nteenee king'alaalee mbo Yēyiin lōkōkaab Rebeeka choo ki kwaan ku Isaka. ^{††} Kimwoochi :Yēyiin Rebeeka kutoombo kusich lōkōkyii ānki-toombo kuyey kiy nyēē karaam nto ku nyēē miyaat kule, "Makubayta :nyēē mining' nyēē wōō." ^{††} Kunyi, ki-iyooong'unēē :kwēyiisyēētaab Yēyiin wōlēē kimāktooy :inee, mēēbērē kiyēē kiyey :lōkōchoo. ^{††} Kuu yoo siraat kule, "Kyaacham Yāākōbō ankaatay Esaawu." ^{†††}

† 8:38 1Kōōr. 3:22; 15:24; Ēfēēs. 1:21; 1Bēt. 3:22 †† 8:39 Yoowa. 3:16; Room. 5:5; Ēfēēs. 1:4; 2:4; 2Tēēs. 2:16 † 9:1-3 Chuy. 32:32 †† 9:4 Toowu. 17:9-10; Chuy. 4:22; 20:1—24:18; 24:8; Laawi. 1:1—9:24; Kiruu. 29:1; Isa. 9:6-7; Cherem. 31:34; Room. 16:7 †† 9:5 Mat. 1:1 ††† 9:6 Room. 3:3-4; 2:28-29 ††† 9:7 Toowu. 21:12 § 9:7 Mat. 3:9 †† 9:8 Kala. 4:23; 3:7 ††† 9:9 Toowu. 18:10, 14 †† 9:11-12 Toowu. 25:23 ††† 9:13 Mal. 1:2, 3

¹⁴ Ibooru :yooto kule -mēēyooong'unēē :Yēyiin man-ta? Māwuu nyoo. ^{††} Kimwoochi :Yēyiin *Muusa kule: "+Maariiree choo amāchē ariiree." ^{††} Kunyi, riirēē :Yēyiin biiko choo chāmē am mooyēēnyii mēēbērē kaak-waam :bichoo booryo ake tukul. ^{†††} Kimwoochi :Yēyiin bāytooyiintēētaab Miisir kule, "Kyāāmutuung' ākoy yu sāāboorunēē kāmūukēywēēkyuu wōlēē imiitē sukung'et /kyaamtaat kaayneenyuu am kōōrēēt kumukuul." ^{†††} Kunyoo riirēē :Yēyiin chii nyoo mākē kule kuriiree ānkōōyoomē mēt chiito nyoo mākē kooy-aam. ^{†††}

¹⁹ Imuuchē kuteebeenaa :akeenke am akweek kule, "Am nee naas sukubērē :Yēyiin kakusta :chii? Ara, ng'oo :nyēē imuuchē kukwiil Yēyiin am kiyēē mākē?" ^{††} Inyiang' ku ng'oo siikētyi Yēyiin ng'alyoo? -Mēēmuuchē :kiy nyēē /kikēēyēyē kuteebee chiito nyoo kiyēyē kule, "Ntēē siiyeyaa kuu nyi?" ^{†††} Ara mākwoonēē nyoo yēyē tērēēnik yoo mākē kookaas tērēēnik alak miisin nto alak kumeekaas? ^{†††} Ānkoo ki-imuuchē :Yēyiin kōōboor kāmūukēywēēkyii kōōng'woonchi biiko choo kiikuchoolwookēn choo misyinē /kiikarbuus, kiiruruuny mooyēēnyii kubo bichooto. ^{††} Kiyey kuu nyooto sukoomuuch kōōboorchii wōōyinnyii choo kiikukwey kule kuriiree.

Biikaab Yēyiin chēbo ra

²⁴ Kookootiil Yēyiin kuriireeneech kēyēku cheechii ānkēyēku Yuutayeeek, nto mā Yuutayeeek. ^{†††} Mwooyē :Yēyiin am siruutēkaab Oseeya kule, "+Maariiree '-/Mākēēriirēē' ānkāākuur 'Mā biikyuu' kule 'Biikyuu'. ^{††} ²⁰²⁶ Mwooyē :siruutēchoo bo Oseeya mbo subak kule, "Wōloo /kikēēmwoochinēē kule, '-Mōōyēku biikyuu' +/mākēēkuur am wōlooto kule, 'Akweek lōkōkaab Yēyiin'." ^{††}

²⁷ Mwooyē :siruutēkaab *Isaaya kurubta keey āk Isrāyēēl kule, "Ānkoo makuchaang'iit :Isrāyēēliik kuu ng'ayna am araarayta, +/makiiraraach chēē ng'eri, ku-uyu ^{††} makooruusta :Yēyiin biiko am kōōrēēt." ^{†††} Ker-keey yoo kisimkumwooyē :Isaaya kule, "Nto kimānāābākooktoowēēch :Yēyiintēētaab kāmūukēy kaabkuutēk, nto kikēkēyiyiit biikaab Sōtōm āk chēbo Komoora chēē /kikiikarbuus." ^{††}

Kitay :Yuutayeeek Kāārārōokiintēēt

³⁰ Ara, keemwaay nee naas? /Kookeechamta kule churtootiin :biiko choo mā Yuutayeeek kuuyu kiikoosēē keey Mokoryoontēēt, ānkoo kimanaacheeng' churtaayeeet. ^{††} Nteenee mākchurtootiin :Yuutayeeek choo kichēng'ē /keechamta kule churtootiin kurubē kiruutēk. ^{††} Kiy nee :nyēē kibur? Kibur nyi man-aakookaasee keey Kāārārōokiintēēt nteenee ki-moong'tēē keey kiyēē yēyē :icheek. Kiinach' :rwaan-taanaa ināchē biich' ^{††} kuu yoo /kikesir kule, "Okas

†† 9:16 Ēfēēs. 2:8 †† 9:17 Chuy. 9:16 ††† 9:18 Chuy. 4:21; 7:3; 14:4, 17; 1Bēt. 2:8 ††† 9:20 Isa. 29:16; 45:9 ††† 9:21 Cherem. 18:4-6; 2Tēem. 2:20 18 9:24 Room. 10:12 19 9:25 Osee. 2:23 20 9:25 1Bēt. 2:10 21 9:26 Osee. 1:10 22 9:28 Isa. 10:22-23 23 9:29 Isa. 1:9

baa, kyāākoochi rwaanteet nyēē kāānākuut wōliin bo *Sāāyōōn ānku rwaā nyēē ināchē biich, nteenee chiito nyoo keekaasee keey, mēēbērē mākuchus." † ††

10 Mbo ng'eetaabiya, kiyēē mächē :mooyēenyuu āk nyēē āsooyē Yēyiin ku kule /kiiraraach Yuutayeeek. ^{‡2} Ānkētē kule boontēē :icheek Yēyiin mooyēt miisin nteenee -mēēnkētē kiyēē mächē :Yēyiin. ³ Kuu yoo -mēēnkētē wōlēē yēytooy :Yēyiin chiito kuchurta ānkusyēēmē kuchēēnyki keey churtaayeet ām kēelwookikwaa nkit, manaacham kurub kēēltaab Yēyiin. ^{‡‡4} Kibēk :kāāmuykēywēēkaab kiruutēkaab *Muusa ām chōōnēetaab *Kāārārookiintēt sukuchurta :chii ake tukul nyoo iyēnchinē inee. ^{‡‡}

⁵ Kimwooy :Muusa kurubta keey churtaayeet nyēē chōōnēē wōlēē miitē :kiruutēk kule, "Chiito nyēē rubē kiruutēk, mākuminyēē kiruutēchoo." ^{‡‡‡} ^{‡‡‡6} Keemwaay nee kurubta keey churtaayeet nyoo nyōōru :chiito nyoo ikoosēē keey Kāārārookiintēt? Mēērook /kēēmwooy kule, "Mākuwo :ng'oo kibkōōnkōy?" (sukoomot Kāārārookiintēt kuchō ng'wēny), ⁷ nto /kēēmwooy kule, "Mākuwo :ng'oo *kāābkwōombiich?" (sukoong'eetee Kāārārookiintēt meet). ⁸ Ara, mächāktōōs /kēēmwooy nee? /Kēēmwooyē kule, "Iboontē keey ng'ālyoontēt, miitē mēting'uung' ānkumēēng'āloolēē kibtaman." Ng'ālyoontoonooto ku nyoo kyoomtooy kule mächāksē /kiikaasee keey Kāārārookiintēt. ⁵

⁹ Yoo imwoowunēē kuutiing'uung' kule, "Mokoryoontēenyuu :Yēēsū" ānkiiyēnchinēē mooyēēng'uung' kule kiing'eetee :Yēyiin meet, +/makiiraraachiing'. ^{‡‡10} +/Makēechamtiing' kule ichurtaat yoo 'kēēyēnchinēē mooyēēng'uung', /ankiiraraachiing' yoo imwoowunēē kuutiing'uung' kiyēē 'iyēnchinē. ¹¹ Mwooyē :siruutēk kule, "-Mēēntosuurāktōōs :chii nyoo ikoosēē keey Kāārārookiintēt." ^{‡‡‡} ^{‡‡}

¹² Mātiny kule ng'oo :ng'oo. Yēē kā Yuutāyiin nto nyoo mā Yuutāyiin, kuuyu bo biiko tukul :Mokoryoontētēē. Ibēruurē kuyem, biiko tukul choo riirchinē inee, ^{‡‡‡13} kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, "+/Makiiraraach chii ake tukul nyoo riirchinē Mokoryoontētēē." ^{‡‡}

¹⁴ Ara ii, imuuchāksē kule nee /kēēriirchi inee yoo /mānāākiyēnchi? Imuuchē kule nee /kiyēnchi yoo /manaakeekas ng'aleek kurubta keey ākoo inee? Nto /kēēkāsēē nee ng'aleek yoo māmi :chiichēē koomchi biich? ¹⁵ /Ānkiimuuchē /bokyaamtaat kule nee yoo mēēbērē /kākiyookto chii? Mwooyē :siruutēk kule, "Kāroomēch sōō nyēē tyaa :kērēēnkōōy choo yibu lōkōōy chēē kāroomēch!" ^{‡‡}

¹⁶ Nteenee mānēēyēnchi :biiko tukul lōkōōywēchooto kāroomēch. Mwooyē * :Isaaya kule, "Mokoryoontētēē, ng'oo :nyēē kiiyēnchi lōkōōywēkyoo?" ^{‡‡‡} ^{‡‡‡17} Mächāksē /kyaamta lōkōōywēkaab *Kāārārookiintētēē sukukas

† 9:33 Isa. 8:14; 28:16 †† 9:33 Luuka 2:34; 1Bēt. 2:6-8 ‡ 10:1 Room. 9:1-3 ‡† 10:3 Room. 1:17 ‡‡ 10:4 Room. 7:1-6; Kala. 3:24-25 ‡‡† 10:5 Laawi. 18:5 ‡‡‡ 10:5 Luuka 10:28; Kala. 3:12 § 10:8 Kiruu. 30:12-14 §† 10:9 1Kōōr. 12:3 §†† 10:11 Isa. 28:16 §‡ 10:11 Room. 9:33 §†† 10:12 Room. 3:22, 29-30 §† 10:13 Chōōw. 2:32 §‡ 10:15 Isa. 52:7 §‡† 10:16 Isa. 53:1 §‡‡ 10:16 Yoowa. 12:38

:biiko, kunyi mächāktōōs :biiko kuyēbchi yiit ng'aleechaata sukōōyēnchi. ^{‡‡‡}

¹⁸ Nteenee ātēēbē kule ii, ara manaakas :biikaab Isrāyēēl lōkōōywēchu? Kubooyiit man, mwooyē :siruutēk kule, "Kiikukas /kyoomtootēē ng'aleechaa koswookik tukul chēbo kōōrēt." ¹⁸¹⁹ Ātēēbē subak kule, "Kiinkēt oob :bichēēb Isrāyēēl kiyēē mwooyē lōkōōywēchu?" Kimwooy *Muusa kule, "+Maayey kumēēchook :moo kubo biiko choo mā Yuutayeeek. +Maayeyaak ōnyēēru kubo choo -mēēnkētē ng'al." ¹⁹ ²⁰²⁰ Mwooyē mbo subak * :Isaaya kukāng'unoot kule, "Kinyōōrwoo :choo mēēbērē kicheeng'aataa ānkāāboorchi keey choo mēēbērē kiteebaataa." ²¹ ²²²¹ Nto kurubta keey āk Isrāyēēliik kumwooy kule, "Ākuurē icheek kwaak ānko ku biich chēē -mēēywēyoo ānku cheemakwiiliis." ²³

Kiibutiis :Isrāyēēliik wōlēē wōō wokung'ēt :kaabkuutek

11 Kunyoo ātēēbē kule ii, ara kitay :Yēyiin biikyii nkit? Achicha! Āyēku :anii Isrāyēēliintētēē nyēbo kōōtaab Abraam ānkāābooyē areetaab Beenchamiin. ²⁴² Mātāyē :Yēyiin biikyii chēē kisimkukwey. Osootee keey baa siruutēk choo ibooru kiyoo kimwooy * :Eliiya yoo kiriirchinē Yēyiin kung'āloolēē biikaab Isrāyēēl nyēē miyaat. ²⁵³ Kimwooy kule, "Mokoryoontētēē, kii kubakach :bichu *wōōrkooyikuuk ankooburyeet kāābkrōōs. Kwāāng'ētū :anii nkit ānkumii kusyēēmē kule kubakachaa nkanii." ⁴ Yooto kukētyi :Yēyiin Eliiya kule, "Kwaatuuch kaabkuutekyuu chēē yitē kisyēērōōk tisab choo mānāākutunkyi *Baal." ²⁶⁵ Ānkoo ra kuu nyi, mii :kaabkuutekaab Isrāyēēl chēē kiikukwey :Yēyiin ām chamateenyii. ²⁷⁶ Yu kikwēyē :Yēyiin bichoo ām chamateenyii, ku kiy :nyoo nyēē kirōōbchinē :Yēyiin icheek buch, mēēbērē kituwēnēē kubo kiyēē kiyey. Nto /kikēētuwēnēē, nto mēēbērē ki rōōbēywoo. ²⁸

⁷ Kunyi, mānāānyōōr :biikaab Isrāyēēl kiyēē kichēēng'ē. Chēē kinyōōr churtaayeet ku choo kikwēyootiin, nto chuut alak /keeyey kukōryo ²⁹⁸ kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, "Kiyey :Yēyiin kuyoomcho :mētēwoy. Tinyē koonyek āmākāstēē, kutinyē yiitiik āmākāsē ng'al ākoy kura." ³⁰ ³¹⁹ Mwooyē :nkinee *Tāwuti kule, "Irooko /keetechee sookwoonuutēchookwaa kōōbutiis /ānkiing'woonchi. ¹⁰ Irook kutubākiis :koonyekwaa simakas kiy ānkukuuykuuyoot ākookoy." ³²

Kiyēē kichōbchi :Yēyiin Yuutayeeek

¹¹ Ātēēbēēnook subak kule ii, ara kinyōōr :Isrāyēēliik kāānākuut nyēē mākyō tābokusyooong'? Achicha! Nteenee kuuyu kiikuyey :icheek lēēluut, +/makiiraraach

§§§ 10:17 Yoowa. 17:20; Kala. 3:2, 5 18 10:18 Tyēēn. 19:4 19 10:19 Kiruu. 32:21 20 10:19 Room. 11:11, 14 21 10:20 Isa. 65:1 22 10:20 Room. 9:30 23 10:21 Isa. 65:2 24 11:1 Yēyuut. 22:3; 2Kōōr. 11:22; Kala. 1:13-14; Filib. 3:5 25 11:2 Tyēēn. 94:14; Cherem. 31:37; Room. 11:29 26 11:4 1Bāy. 19:10, 14, 18 27 11:5 Room. 9:27 28 11:6 Room. 4:4-5; Kala. 3:18 29 11:7 Room. 9:31 30 11:8 Kiruu. 29:4 31 11:8 Isa. 29:10; Māārkō 4:12 32 11:10 Isa. 29:10

choo mā Yuutayeeek sukuchōlyo :Yuutayeeek. ^{†12} Yoo kiyēyē :Yuutayeeek lēēlisto, /kiibēruur choo mā Yuutayeeek. Kunyi, tyaa nanyuun :bēnur nyēē mākunyōōr :bi-iko yoo kēēyēnchi :Yuutayeeek Yēēsu kuyēk Kāārārōoki-intēēng'waa! ^{†13} Āmiitē āng'ālōolwook akweek choo mā Yuutayeeek. /Kiikeeyeya āyēku *lēb'kēēyiintēētaab choo mā Yuutayeeek. Kunyi, ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kubo yiisyonootonyuu, ^{††14} kuuyu ātinyēē mooyēēt kule ayey biikyuu choo Yuutayeeek kuchusyo, nto anyuun /kiiraraach kereeryaa. ^{†15} Yoo kitāyiisye :icheek, /ki-ichoomnyo kōōrēēt āk Yēyiin. Nto yoo kāchāmiis :icheek, kukērkēyiitu yoo /kakiing'etee meet biiko.

^{†16} Yoo /kiikiitāboonchi mbo kuuko Yēyiin, kōōtā-boonootiin :nkicheek keseniisyeek. Yoo /kakiitabaan ti-ikiitēk, kōōtāboonootiin :nkicheek sokonaak. ^{†17} Man, /kikeebetek sokonaak alak chēbo *musēytuuniit /an-keeroobtaak akweek kēētooto ānkoo kyōō-ābu kēēti-taab wōōk. Neennyi ōmiitē ōchuutē ānyiiinyēēt nyēē chōōnēē tiikiitēkaab kēētooto. ^{††18} Ānkoo /kikeebetekta sokonaachaa, mēērook ōmōōntooy. Māchē ōnkētē kule mābiitēēnook akweek :tiikiitēk, nteenee akweek chēē ōbiitēē tiikiitēk. ^{††19} Ōmuuchē omwaay kule, "/Kikēēbētēktooy sokonaak chuut /sikiikeereeneech."

^{†20} Man, /kikeechwenta kuuyu kimēēkoosēē keyy *Kāārārōokiintēēt. Nteenee /kikeechamaak kuuyu kyōōkoosēē keyy inee. Kunyoo, -mōōyib keyy barak nteenee māchāktōōs ōriibē keyy, ^{††21} kuuyu yoo -kimēēmuuchē :Yēyiin kootuuch sokonaak choo kibiiti-tooy :kēētii ii, /bokeemwa nee akweek choo /kikēērōōbtook, māchwēntook nkakweek? ^{†22} Kunyi, ōrōōtootē wōlēē kirurto Yēyiin :moo āk kōrōōmātēēt nyēē boonto. Kōrōōm ām wōlēē miitē :choo kiikuchu-unnyēē ng'aleekyii nteenee ruroot :moo ām wōlēē ōmiitē :akweek kātikoo baateey ōtāsē taay ōkoosēē keyy inee, nto buch, +/makeechwentaak nkakweek.

^{†23} Nto nkicheek Yuutayeeek, yoo kātēbi kut kumēto ng'aleekwaa ānkōōyēnchi Yēyiin, +/mākēēkētyi yoo /kākēēchwēntēē kuuyu tinyē :Yēyiin kāmūukēywēēk kukētyi yoto. ^{†24} Ara yoo kichāmē :Yēyiin kutaachaak :akweek choo mā Yuutayeeek ii, kutoochē oob areet akeenke Yuutayeeek kuuyu /kisimkiitāboonchi inee?

^{†25} Mbo ng'eetaabiya, māmāchē ōsōōtē kule ōkā-roomēch kusiir Yuutayeeek. Kunyi āmwoowook ng'āly-oontooni /kikiiboowoo. /Kiikeeyey kuyoomcho :mētē-wookaab Yuutayeeek alak kut /kokiiraraach biiko choo mā Yuutayeeek kuyem chēē māchē :Yēyiin. ^{††26} Yoto +/makiiraraach biikaab Isrāyēēl kutēē yēē tēē, kuu yoo /kikeesir kule, "Mākuchōōnēē *Kāārārōokiintēēt *Sāāyōōn, ankuyey matakutay :kōōtaab Yāākōbō Yēyi-in. ^{†27} +Maayey kiirootyaaniitēnyī āk icheek yoo ābuuk-toochinē ng'ōōkiswaakikwaa." ^{††§}

^{†28} Kurubta keyy āk lōkōōywēk chēē kāroomēch, buun :Yuutayeeek ām wōlēē mii :Yēyiin. Yoto, /kēēkōōnook akweek lōkōōywēchoo. Nto kurubta keyy āk kwēyi-

isyēēt, tākuchāmē :Yēyiin bichoo, kuuyu kisimkukwey :inee mbo kuukaanyii. ^{†29} Māwēēchwēēchē :Yēyiin kāsōōtēywēēkyii kurubta keyy kiyēē rōōbchinē biiko āk kiyēē kuurchinē. ^{††30} Kikyōōchuunnyēē :akweek Yēyiin yu kibo taay nteenee yoo kitāyē :Yuutayeeek Yēēsu, ōnyōōru :akweek kiisaytaab Yēyiin. ^{†31} Ām kēēlto nyēē wuu nyotoo kōōkuchunnyēē :nkicheek Yēēsu kunyoo, mākunyōōr :icheek kiisayaata. ^{†32} Chāmchinē :Yēyiin biiko tukul kutēwēchākiis sukoomuuch kuriiree chii ake tukul. ^{††}

^{†33} Wōō :Yēyiin lēyyē! Tyaa sōō :bēurnyīi anku baraay :mēt nyēē tyaa! Mākoy kusabsab :chii kāātiilēywēēkyii! Māmii :chii nyēē imuuchē kut kōōnkēt kēēlwookikyii! ^{††34} Mwooyē :sirrutēk kule, "Ng'oo :nyēē kiikōōnkēt kiyēē isōōtē :Yēyiin? Nto kule ng'oo :nyēē kiikōōr-wookyī Yēyiin?" ^{††} ^{†35} Mwooyē mbo subak :sirrutēk kule, "Ng'oo :nyēē kiikōōkoochi Yēyiin kiy sukumāchē kuyookyī :Yēyiin?" ^{††36} Kwoonēē :tukuuk tukul wōlēē miitē :Yēyiin, kiyēyē kiy ake tukul nyoo miitē kōōrēēt ānku cheechii :tukuuchoto tukul. Kunyoo, kutōōriit :Yēyiin ākookoy. Kuwuuyiit nyotoo! ^{††}

Ōyēchinē Yēyiin yiisyeēt ām mooyēēt akeenke

12 Kunyi ii, mbo ng'eetaabiya, kuuyu kiriireenaak :Yēyiin, āsooyook kule ōkooytē keyy /keeyey-enaak kōrōsēēk ōsobchootiin. Māchāktōōs ōtiliilēch ānkōōng'ērēēchē Yēyiin. Yoto, ōmiitē ōyēchinē Yēyiin yiisyeēt ām kēēlto nyēbo manta. ^{††32} Matoorub tukuuk chēbo soboontaab kōōrooni, nteenee oweech keyy ankoosoot tukuuk chēē leelach. Yoo kooyey kuu nyotoo, +mōōbēēru kiyēē māchē :Yēyiin: kiyēē karaam, kiyēē chamtaat āk nyēē churtaat. ^{†18}

^{†3} Kuu yoo ōnkētē :akweek kule kikōōno :Yēyiin ām chamateenyīi āyēchi yiisyeēnyīi, āmwoochinē ake tukul ām akweek kule -mēēyib keyy barak nteenee iye-makse ām wōloo iwuuyē. Kikōōkoochi :Yēyiin chii ake tukul yiisyeēt nyēē yēchinē kōōkoosēē keyy inee.

^{†94} Kuu yoo boonto :bōōrtaab chiito komoswookik chēē chaang' ānkuyēyē :komosta ake tukul yiisyeēnyīi, ^{†5} kuwuu nyotoo ām wōlēē kēēmiitē :acheek biikaab Kiriistō. Ānkoo kēēchoong'ēch, kēēyēku :tukul akeenke ām Kiriistō kēēyēētyēēchinē keyy. ^{†20}

^{†6} Boonto :chii rōōbēywoontēēt nyēē teer ām wōlēē miitē :ake kurubta keyy āk bēnur nyēē kiikurōōbwēēch :Yēyiin. Yoo /kikēērōōbchi ake kuyēk *wōōrkooyoon-tēētaab Yēyiin, kumāchāktōōs kuyēyiisyeē kurubta keyy āk wōlēē tēēnto :kāāyēnchinooyēēnyīi. ^{†7} Nto yoo /kikēērōōbchi kule kuyētyēēchinē biiko, kuyēē-tyēēchi, nto yoo /kikēērōōbchi kooneet biiko, kōōnēētiis. ^{†8} Nto yoo /kikēērōōbchi kōōtitiirōōtē biiko, kōōtitiiriis. Nto yoo /kikēērōōbchi mooyēēt nyēē lēēl, kuyētyēēchinē chuut. Nto yoo /kikēērōōbchi kōōn-

††† 11:29 Room. 11:2; 3:3-4 §† 11:32 Room. 3:22-24; Kala. 3:22 §†† 11:33 Āyub 11:7; Tyēēn. 139:6, 17 §† 11:34 Isa. 40:13 §† 11:34 Āyub 15:8 §†† 11:35 Kas Āyub 35:7 āk 41:11 §†† 11:36 1Kōōr. 8:6 §§§ 12:1 Room. 6:13; 1Bēt. 2:5 18 12:2 1Kōōr. 1:20; Ēfēēs. 4:22-24; 5:17; 1Tēēs. 5:21; 1Bēt. 1:14; 1Yoowa. 2:15 19 12:3 Māārōō 10:43; 1Kōōr. 12:11, 28; Ēfēēs. 4:7 20 12:5 1Kōōr. 12:27

† 11:11 Yēyuut. 13:46; Room. 9:32; 10:19 †† 11:13 Room. 1:5 † 11:16 Kāāyīit. 15:18-21 †† 11:17 Ēfēēs. 2:11-13 †† 11:18 Yoowa. 4:22 ††† 11:20 1Kōōr. 10:12 ††† 11:25 Mat. 13:11; Room. 16:25; 1Kōōr. 4:1; Ēfēēs. 3:3-9; Yoowa. 10:16 § 11:27 Isaaya 59:20-21; 27:9 §† 11:27 Cherem. 31:33-35

tōochi biiko, kuyey ām mooyēēt akeenke. Nto yoo /kikēerōobchi kiisayta, kōōboor ām ng'erekweek. †

⁹ Māchāktōōs ōchāmē keey ām mooyēēt akeenke, otayee keey rōkōs ānkōōkiilchi karaamateet.

††¹⁰ Ōchoomtōōsii kuu biich chēē tuubcho ānkōōkoonyi-itē biiko alak kusiir wōloo ōkoonyititooy keey nkityō.

¹¹ Ōyēchinē Mokoryoontēēt yiisyēēt ām mooyēēt akeenke nyēē -mōōchoostōōsii ānkōōnēmchinē keey Yēyiin kutukul. ¹² Ōng'ērēchē, kuuyu ōkēnēē keey Mokoryoontēēt. Ōmuytoochinē yoo kākwoonchook :nyāliluutēk ankootas taay ōsooyē Yēyiin. ††¹³ Ōyēētyēchinē biikaab Kiriistō chuut ām kiy nyēē māchē ānkōōtoochē tāyēēk. ††

¹⁴ Yoo kāwusook :chii, -mōōchub nteenee osaay Yēyiin kōōbēruur chiichoo. ††¹⁵ Ōng'ērēkiisyē āk choo ng'ērēchē, ānkōōriiryē āk choo riirtōōs. ††¹⁶ Ōminyē ām kaalyeet āmōōng'āsē keey, nteenee ōchāmē ōtēbchēē āk mbo biiko choo bo ng'wēny -āmōōyibē keey kule ōng'oomēch. ⁵

¹⁷ Yoo kāyēwook :chii ake ng'al chēē miyootēch, -mōōyēchi nkinee chēē miyootēch. Ōriibē keey okas kule kooyey ng'al chēē chāmē :biiko tukul. ††¹⁸ Nto yoo imuuchāksē, ōminyē ām kaalyeet āk chii ake tukul. ††¹⁹ Chōōrōōnuutēkyuuyoo, yoo kāyēwook :chii ng'al chēē miyootēch, -mōōyookiyinēē miyootyo, nteenee ōbākookyi Yēyiin kuyook, kuuyu mwooyē :Yēyiin ām siruutēk kule, "Anii :nyēē āyooku." ††²⁰ Nteenee "Yoo amaas :kēmēy chii nyoo wēchiing', ibay, nto yoo amaas :melel, irāmchi bēēko. Yoo 'keeyey kuu nyooto, mākwoomunēē chiichoo :ng'aleekyūyū." ††²¹ Kunyoo, -meekany kubiiring' :miyootyēēt, nteenee ibiirtee miyootyēēt karaamateet.

Ōkoonyitē bāytooyik

13 Māchāksē :chii ake tukul kōōyēwēyē kāāmuukēywēēk kuuyu māmi :kāāmuukēywoō nyēē kimākōōnu :Yēyiin. Kāāmuukēywēēk alak tukul choo miitē kōōrēēt kukwoonēē wōlēē mii :Yēyiin. ††² Nto chii ake tukul nyoo kwiilē kāāmuukēywēēk kumiitē kukwilē kiyēē kiikōōtōōrto :Yēyiin +/ānkumākiiitiilchi ng'al. ³ -Mēēng'woonchinē :bāytooyik chii nyoo yēyē kiyēē karaam, nteenee ing'woonchinē nyoo yēyē kiyēē miyaat. Yoo imāchē simēēmuyēē biiko choo boonto kāāmuukēywēēk, kumāchāksē iyēyē ng'al chēbo man sukuchaming'. ††⁴ Yēchinē :bichoo Yēyiin yiisyēēt kubo kiyēē karaam ām wōlēē imiitē inyiing'. Nto yoo 'keeyey ng'al chēē miyootēch kumāchāktōōs imuy, kuuyu boonto :icheek kāāmuukēywēēk kōōng'woonchiing'. Yēchinē Yēyiin yiisyēēt nyēbo man sukōōng'woonchinē

† 12:8 1Kōōr. 12:4-11; 14:12; 1Bēt. 4:10 †† 12:9 1Kōōr. 13:4-7; 2Kōōr. 6:6; 8:24; 1Tēm. 1:5; 1Bēt. 1:22 † 12:10 Yoowa. 13:14-15; Kala. 5:13; 6:3; Ēfēēs. 4:2; Fillib. 2:3 †† 12:12 Luuka 18:1; 1Kōōr. 15:58; Ibu. 10:36 †† 12:13 Ibu. 13:2 ††† 12:14 Mat. 5:44 ††† 12:15 Āyub 30:25; 1Kōōr. 12:26; 2Kōōr. 11:29 † 12:16 1Kōōr. 1:10-11; 8:1 †† 12:17 Kāālēw. 20:22; 1Kōōr. 6:7; 1Tēēs. 5:15; 1Bēt. 3:9 ††† 12:18 Māārkō 9:50; Room. 14:19; 1Kōōr. 7:15; Kolos. 3:15 †† 12:19 Kiruu. 32:35 ††† 12:19 Mat. 5:39 †† 12:20 Kāālēwēnik 25:21-22 †† 12:20 Mat. 5:44 ††† 13:1 Tiitō 3:1; Yoowa. 19:11 ††† 13:3 1Bēt. 2:13-15; 3:13

chii nyoo yēyē ng'al chēē miyootēch. ⁵ Kunyoo, māchāktōōs kēerubē kiyēē mākwēēch :kāāmuukēywēēk āmēēbērē sōō baateey kuuyu imuuchē /kiing'woonchēēch nteenee kuuyu kiinkētē kule karaam kēēyēyē kuu nyooto.

⁶ Kiyooto mbo subak :nyēē yēyook ōkwēchinē *syuuruut choo bo kāāmuukēywēēk, kuuyu yēchinē Yēyiin yiisyēēt kuwuulyēē yiisyēētaab bāytooyiisyēēt. ⁷ Yoo boonto :chii ām akweek bēsēntaab ake, kuyookyi. Yoo syuuruut, kukweyta, nto yoo syuuruut nyēbo tukuuk chēē boonto chii, kukweyta nkinee. Ōkoonyitē chii ake tukul nyoo māchāktōōs /kēēkoonyit, ānkōōyēwēyē nyoo māchāktōōs /kiiywēyē. ††¹⁸

Iyumē :kiruutyēētaab chamateet kiruutēk tukul

⁸ -Mōōyēku kibēsēniis chēbo tukun, nteenee mākyook ōtinyē chamateet ānkōōchoomtōōsii, kuuyu chii ake tukul nyoo chāmē chiito ake kuyēyē kiyēē mwooyē :kiruutēk. ⁹ Okas baa kiruutēk: "-Meemarte," "-Mēērumiisyē," "-Mēēchōōrsē," "-Mēēchōōrōkyi kaab chii" āk kiruutēk alak tukul chēē miitē. Iyumē :kiruutyēēt akeenke chuutēchu tukul, nto kiruutyoonoo ku nyoo mwooyē kule, "Icham laatyēeng'uung' kuu wōloo ichāmtooy keey." ¹⁹ Yoo ichāmē laatyēeng'uung', -mēē-āroontooy. Kunyoo, ityiichē :chamateet kiyēē māchē :kiruutēk. ²⁰ ²¹

Oluumeē keey lēbkēēyēēt

¹¹ Ōyēyē ng'aleechaa ōnkētē wōlēē wuu :bēsyoōsyēchu, kuuyu kaakuyit :bēsēyēt nyēē ōsēwunēē. Kaakuriik kuyityiin /kiiraraacheech. ¹² Mii wokubēku :kwēēmowuut ānkumii wokuyitu :bēētūut. Kunyi keesatee keey tukuuk choo bo mēēnānēēt ankiilumeē keey lēbkēēyēēt. ²² ¹³ Okany kēēminyē ām so-boonto nyēē lebkeey kuu wōloo wuunto :bēētūut. Otayee keey sookwoonuut choo ō-āmē kut ōbēēnichi, bōōkitēēt, martaayeet āk sikornateet. -Mōōwookutōōsii nto ōtuuyiityinē keey moon. ²³ ¹⁴ -Mōōyēnchi muchastaab ātēbuutēkwook bo ng'ōōki, nteenee oluumeē keey Mokoryoontēēt Yēēsū Kiriistō.

'-Mēētiilchi ng'ēetaabkoomēt ng'al

14 Yoo mii :chii nyēē ōkāsē kule kuskus ām kāāyēnchinooyēēt, -mōōburoyong'tē. ² Mii :choo mākāsē yēēt kiy yoo kaam āmnyoo ake tukul, ānku mii :choo kuskusēch ām kāāyēnchinooyēēt chēē āmē nkweēk baateey. ³ Māmāchāktōōs :chii nyoo āmē āmnyoo ake tukul kumōōntooy nyoo moomē āmiichoo tukul, āmāmāchāktōōs mbo kōōtiilchi :nkinee nyoo moomē āmiichoo tukul nyiin ake ng'al kuuyu kookucham :Yēyiin chiichoo. ⁴ Inyiing' ku ng'oo siitiilchi chiito ake ng'al. Yēyiin :nyēē itiiilē kule ng'oo :nyēē tinyē

††† 13:7 Yēyuut. 5:29; Tiitō 3:1; 1Bēt. 2:13-17 18 13:7 Mat. 22:17; Māārkō 12:17 19 13:9 Chuy. 20:13-15, 17; Laawi. 19:18; Kiruu. 5:17-21; Māārkō 12:31 20 13:10 1Kōōr. 13:1-13; 16:14 21 13:10 Mat. 7:12; Room. 8:4; 13:8; Kala. 6:22 13:12 1Kōōr. 15:34; Ēfēēs. 5:14-16; 6:11, 13; 1Tēēs. 5:5-8; 1Yoowa. 2:8 23 13:13 Luuka 21:34; Kala. 5:20-21; Ēfēēs. 5:18; 1Bēt. 4:3

manta ku ng'oo :nyēē kustaayaat. Yēētyēēchinē :Yēyiin nyoo kuskus kunyōōr biirtooyiisyēēt.

⁵ Kāsē :chiito ake bēsyēēt ake kule wōō kusiir ake, nto am chiito ake, kukerkeey :bēsyōōs tukul. Kunyi, mächāktōōs :chii kurubē wōlēē wuu :kāsōōtēy-wēēkyii. ¹⁶ Chiito nyoo kālē wōō :bēsyēēt ake kusiir ake, kuyēyē kuu nyooto kubo Mokoryoontēēt. Nto nki-nee nyoo amē amnyoo ake tukul kwoomē kubo Mokoryoontēēt kuuyu yoo yēyē kuu nyooto kubirchinē Yēyiin kōōnkōy. Nto nyoo moomē amiichoo tukul kukayey kuu nyooto kubo Mokoryoontēēt kubirchinē Yēyiin kōōnkōy. ¹⁷ Yoo kāsob :chii nto kame, mēēbērē kubo inee keey nteenee ⁸ kubo Mokoryoontēēt. Kunyoo, yoo kākēēsobchē nto yoo kākēēbēku, tākēēbooyē Mokoryoontēēt. ⁹ Kime *:Kāārārookiintēēt ankung'eetee meet sukuyēk Mokoryoontēētaab choo kiikubēk ak choo sobtōōs. †

¹⁰ Am nee yu iruustooy ng'eetaabiya ake nto imōōn-toochinē nee? -'Mēēnkētē kule +/mābokiiyy-oong'tēēnēēch tukul taayeetaab Yēyiin /ānkiiitilwēēch ng'al? ¹¹ Kimwooy :Yēyiin kule, "Kubooyiit man, mākukutung'woo :chii ake tukul ānkumwooy :chii ake tukul kule anii ku Yēyiin." † ¹² Kunyoo, māwokutu-uchee keey :chii ake tukul am acheek taayeetaab Yēyiin. ††

¹³ -Mookany kiiruustooy alak nteenee okany keekas kule -makeeyey kiy nyēē imuuchē koonach tu-ubchēēnyoo kōōsuuchi choolwook. ¹⁴ Kuu yoo kiikōō-boorwoo anii :Mokoryoontēēt Yēēsu, ānkētē kubooyiit man kule māmii :amnyoo ake tukul nyēē mātiliil. Nteenee yoo kāsē :chii kule mātiliil :kiy, kumātiliil :kiyoo am wōlēē mii :chiichooto nkit. ¹⁵ Nto yoo itāsē taay i-amē amiik chēē māng'ērēkyinē :ng'eetaabkoomēt, -mēēmitē iboorchinē chamateet. -Mee-araante ng'ee-taabkoomēt nyoo kimēēchinē *:Kāārārookiintēēt, kubo āmit. ¹⁶ -Mookany /kiimiyaat kiy nyēē katakaraam. ¹⁷ Mārubtooy keey :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin ak āmit nto tukun chēē /kēēyyēē nteenee rubtooy keey churtaayeet, kaalyeet ak ng'erekweek am Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ¹⁸ Chii ake tukul nyoo yēchinē Kiriistō yiisyēēt am kēēli, kōōng'ērēēchē Yēyiin ānkuchāmtooy nkicheek :biiko. ¹⁹ Kunyoo, lēyyē, okany kiikiimchi keey keeyey kiyēē yibu kaalyeet ānkuyēyēēch kiititiir keey. ²⁰ -'Mēēboot yiisyēētaab Yēyiin kubo āmit. Tiliilēch :amiik tukul, nteenee yoo kaam :chii amnyoo nyēē imuuchē kuyey kunyōōr kāānākuut, kumā karaam. ²¹ Mā karaam i-am bēēny nto iyee tukun nto iyey kiy ake tukul nyēē imuuchē kuyey ng'eetaabkoomēt kunyōōr kāānākuut. ²² Kunyi, yoo -'mēēkāsē yēēt kiy kubo tukuuchu, kany kuyēk inyiyng' ak Yēyiin. Ibēruuroot :chiito nyoo inkētē kule karaam :kiyēē miitē kuyēyē. ²³ Nto chiito nyoo amē amnyoo kōōsōōtē kule mēērook kwaam,

† 14:5 Kala. 4:10; Kolos. 2:16 †† 14:6 1Tēm. 4:3-5 † 14:9 2Kōōr. 5:14-15; Kala. 2:19-20 †† 14:10 Room. 2:6; 2Kōōr. 5:10 †† 14:11 Isaaya 49:18; 45:23 ††† 14:11 Filib. 2:10-11 ††† 14:12 Mat. 12:36-37; 1Bēt. 5:5 † 14:13 1Kōōr. 10:32; 2Kōōr. 6:3 † 14:14 Māārko 7:15; Yēyuut. 10:15; 1Kōōr. 8:7-9 †† 14:15 1Kōōr. 8:11-13 † 14:17 Kala. 5:22-24 ††† 14:21 1Kōōr. 8:13

kukaakooruusta keey nkit. Kiy ake tukul nyoo /kēēyēyē /kiisōōtē kule makaraam, ku ng'ōōki :kiyoo.

Okany kiikiimē keey

15 Mächāktōōs acheek choo kēēkichootiin kēē-muytoochinē biiko choo kuskusēch, māmāchāktōōs kiisōōtē keey nkit. ¹ Mächāktōōs kiikiilē nkicheek biiko alak sukukich. ² Kimēēsōōtē keey :Kiriistō nkit kuu yoo mwooyē :sirutēk kule, "Ānchuruuroot :nkani kuu yoo /kiinchuruuriing' nkinyiing'." ³ /Kikēēsirē sirutēk tukul chēbo kēny kooneteetech ānkuyēyēchēēch kēēmuytoochi ānkōōtitiirēēch, yoo ki-ikēnēē keey Yēyiin. ⁴

⁵ Yēyiin :nyēē yēyē biich /kēēmuytoochi ng'al /ānkēēkimkimiitu. Kunyi, āsoomē inee kule kukōōnook mooyēēt nyēē kōōnoomnyē, yoo ōrubē Yēēsu Kiriistō, ⁶ sōōtōrōōr am mooyēēt akeenke Yēyiin nyoo inee ku kwaaniitaab Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.

Ōchoomtōōsii am Kiriistō

⁷ Ōchoomtōōsii sukutōrōriit :Yēyiin kuu yoo kichamaak :Kiriistō. ⁸ Āmwoowook kule kichō :Kiriistō kuu Yuutāyiin kōōboor kule man :kiyēē kikuurtoochinē :Yēyiin mbo kuuko, ⁹ ānkusilto :biiko choo mā Yuutay-eeek Yēyiin kubo kiisaynyii. Kuu yoo /kikeesir kule, "Kun- yi, +māāsiltiing' kēēboontē keey biiko choo mā Yuutay-eeek. +Māātyēēn tyēēnwookik āsilēēniing'." ¹⁰

¹¹ Mwooyē mbo subak kule, "Ong'erech :akweek choo mā Yuutayeeek ak biikyii." ¹² Tāsē taay kumwooyē kule, "Ōtōrōōr Yēyiin :akweek tukul choo mā Yuutayeeek, ānkōōsil Yēyiin :biiko tukul." ¹³ Mwooyē subak *:Isaaya kule, "Mākutook :chii nyēē chōōnēē kōōtaab Yēēsē. Nyooto :nyēē machokubayta kōōrōōsyēk ānku inee :nyēē mākōōkēnēē keey :biiko tukul." ¹⁴

¹⁵ Lēyyē, kukōōnook :Yēyiin nyoo kiikēnēē keey ng'erekweek kuyem ak kaalyeet yoo ōtāsē taay ōkoosēē keey inee, sukung'eet ōkēnēē keey inee mi- isin kubununēē kāmukūyēwēēkaab Tāmirmiryēēnyii.

Lēbkēēyiintēēt :Bāwulō nyēbo biiko choo mā Yuutay-eeek

¹⁶ Mbo ng'eetaabiya, ānkētē kule ōkāroomēch :ak-week. Ōnkētē ng'aleekaab Yēyiin ānkōōmuuchē :ake kuyis ake. ¹⁷ Mii sinee :wōlēē kaaryaachaak am bar-waani āsōōtwook ng'aleek alak, kuuyu kitoola :Yēyiin ¹⁸ āyēchinē inee yiisyēēt saayey biiko choo mā Yuutay-eeek kōōnkēt *Kāārārookiintēēt Yēēsu. Mächāktōōs a-amte lōkōōyēwēēkaab Yēyiin /sikiitabaan biiko choo mā Yuutayeeek kuyēk kōōrōōsēēk chēē chāmē :Yēyiin chēē kikōōtiliil :Tāmirmiryēēnyii. ¹⁹ Kunyi ang'erechaat am Kāārārookiintēēt Yēēsu kubo yiisyooni kikōōnoo :Yēyiin. ²⁰ Māmii :kiyēē +maang'asee keey nteenee baateey

‡ 15:1 Room. 14:1-2; 1Kōōr. 10:23-24; Kala. 6:2 ‡ 15:2 1Kōōr. 8:1 ‡† 15:3 Tyēēn. 69:9 ‡† 15:4 1Kōōr. 10:11; 2Tēm. 3:16 ‡†† 15:5 Filib. 2:2-5 18 15:8 Mat. 15:24; Yēyuut. 3:25-26 19 15:9 Tyēēn. 18:49 20 15:9 Room. 11:30 21 15:10 Kiruu. 32:43 22 15:11 Tyēēn. 117:1 23 15:12 Isa. 11:10 24 15:16 Room. 1:5

kiyēē kiikoowaang'ta :Kiriistō kubununēēnoo, yoo kiyēyē biiko choo mā Yuutayeek kooywey Yēyiin ām kiyēē kyāāmwoochi ānkāāyēchi. ^{†19} Kyaayey kuu nyooto kubununēē kāāmuukēywēēkaab tukuuk chēbo kwōng'uut āk chēbo Tāmirmiryēētaab Yēyiin saa-amtaate lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Kiriistō kuchurta, kuchakee Yēērusālēēm ākoy Iluriko. ^{††20} Kyāāwuulyoonunēē ā-āmchinē lōkōōywēk chēē kāroomēch biiko choo kimānāāyityi :ng'ālyoontoonoo, kuuyu kimāāmāchē ātēēkyi kōōto yēē kiikuisin :chiito ake, ^{‡21} kuu yoo /kikeesir kule, "Makukas :choo /kimānāākēēmwoochi ānkumākōōnkēt :choo ki-manakasee yiitiikwaa." ^{‡‡} Kiyiitēnyi :nyēē kōkērēkto kwaak āchōō wōlēē ōmiitē.

Kichōb :Bāwulō kuruutoochi Rooma

²³ Nteenee kuuyu -mēēkumiitē :wōlēē tāāmuuchē āyēyiisyēē ām yēēmōōsyēchu āk subak kuu yoo kwaamach nyi kooy kule akasaak, kāāchōb kule chaakasaak ²⁴ yoo āmiitē chāāwēētii Sibaannya. +Machaakasaak kisich yoo ākēēytooy sōōyēētyēēchoo ām baannyuu. ^{‡‡25} Nteenee āmiitē raat āwēētii Yēērusālēēm wāāsārūnēē biikaab Kiriistō tukun chēē āboontootē. ^{‡‡26} King'ērēkootiin :biikaab Maketoonnya āk chēbo Akaaya kōōruruuch beesanik /kēēyibchi biikaab Kiriistō choo kabar :kuskuusyēēt ām Yēērusālēēm. ^{‡‡‡27} Kiyey kuu nyooto kuuyu kikiikunyōōr :biiko choo mā Yuutayeek bēurtaab Yēyiin kubununēē Yuutayeek. ^{‡‡‡28} Kunyoo, yoo kāākunyōōr :bichoo beesanichu, +māchāāmur wōloo ōmiitē yoo chāāwēētii Sibaannya. ²⁹ Ānkētē kule yoo kaayitu, +māāyibwook bēurtaab Kiriistō kuyem. ³⁰ Nteenee ii, mbo ng'eetaabiya, āsoomook ōsoowoo Yēyiin sikyaam booryēēt :tukul ām Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō āk chamateetaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ^{§31} Ōsoowoo kule /kēēsārūnēēnoo Yuutayeek choo mānēēyēnchi Yēyiin ām Yuuteeya. Ōsoowoo subak kule makucham :biikaab Kiriistō ām Yēērusālēēm kiyēē +māāyibchi. ^{§†32} Yoo kāyēyākiis :ng'aleechaa, āmuuchē āchōō wōloo ōmiitē ām ng'erekweek, nto yoo kacham :Yēyiin /ankiibaybaayaa, kēēboontē key akweek. ³³ Ōnyōōru :akweek tukul kaalyeet nyēē chōōnēē wōlēē miitē :Yēyiin. Kuwuuyiit nyooto.

Ng'aleek chēē kii-āmiisēē :Bāwulō biiko

16 Āboorwook cheebiya Fiibi nyēē toorētiintēt ām kaniseetaab Keenkereeya. ^{§††2} Yoo kayit, otaach ām chamateetaab Mokoryoontēēt ānkōōyēētyēēchi ām keel ake tukul nyēē māchē. Kōōkuyēētyēēchi :inee miisin biiko wōlēē wōō ānkōōkuyēētyēēchoo nkani.

† 15:18 2Kōōr. 3:5 †† 15:19 Māārko 16:17-18; Yēyuut. 19:11; 2Kōōr. 12:12 ‡ 15:20 1Kōōr. 3:10-12; 2Kōōr. 10:15-16 †† 15:24 Room. 1:9-13 ‡‡ 15:25 Yēyuut. 19:21; 20:22; 24:17 ‡‡‡ 15:26 Yēyuut. 11:30; 1Kōōr. 16:1; 2Kōōr. 8:4; 9:1-2, 12; Kala. 2:10 ‡‡‡ 15:27 1Kōōr. 9:4, 11, 14; Kala. 6:6 § 15:30 2Kōōr. 1:11; Ēfēēs. 6:19; Kolos. 4:3-4; 1Tēēs. 5:25; 2Tēēs. 3:1-2 §† 15:31 Yēyuut. 21:11, 27-35; 23:12-15; 1Tēēs. 2:14-16 §†† 16:1 Yēyuut. 18:18; Filib. 1:1; 1Tēm. 3:8-11

³ Ōtookwēēswo Brisiila ānkōōsuboowoo Akiila choo kēēyēyē :tukul yiisyēētaab Kāārārōokiintēt Yēēsu. ^{§†4} Kyaasanta :bichoo soboonwēkwaa kubo anii. Ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kubo bichoo. Mā anii nkit nteenee birchinē kōōnkōy :nkicheek biikaab Kiriistō tukul choo mā Yuutayeek. ⁵ Osubaay nkinee kaniseet nyoo sooyēē kōōng'waa ānkōōsuboowoo nkinee Bāyniitō, choorweenyuu nyoo āchāmē. Inee :nyēbo taayta kōōyēnchi Kiriistō ām yēēmēētaab Eesya. ^{§††6} Ōtookwēēswo Maaryaa nyoo kyaam booryēēt nyēē wōō miisin kubo akweek ⁷ ānkōōsuboowoo tilyeenyuu Āntirōniikō ākoo Yuunnya choo /kiikēērātēch tukul. Icheek :chēē tookunootiin ām wōlēē mii *:lēbkēēyik ānkisimkōōyēnchi :icheek Kiriistō kutāāmitē :anii mēēnān. ⁸ Ōsuboowoo Ambilyaato nyoo āchāmē ām Mokoryoontēēt, ⁹ Urbaano nyoo kēēyēētyēēchinē key :tukul ām yiisyēētaab Kiriistō āk nkinee choorweenyuu Sutaaku nyoo āchāmē. ¹⁰ Osubaay nkinee Ābēēlē nyoo /kikeetyem miisin /ankeechamta ām Kiriistō ankoosubaay nkicheek biikaab kaab Āristōbuulō. ¹¹ Ōsuboowoo tilyeenyuu Ērōōtyōōn āk nkicheek biikaab Naarkiis choo kiikuchamta Mokoryoontēēt.

¹² Otaakwees Turufeena āk Turufoosa choo yēyē yiisyēētaab Mokoryoontēēt miisin āk Bēērsi, choorwaanaa kiikuyēchinoo Mokoryoontēēt yiisyēēt miisin. ¹³ Osubaay Ruufō, muroonoo tookunoot ām biikaab Mokoryoontēēt ānkōōtookwēēsē nkinee kaamet nyoo kicham kuyibo nkani kuu wēriinyii. ^{§†14} Osubaay mbo Āsuunkiritō, Flēkōōn, Ēērmē, Baatrooba, Eerma āk tubchōōsyēk tukul choo boonto key. ¹⁵ Osubaay Filolooko, Yuulya, Nereeya kuboonto key cheebkaamet ākoo Oluumba āk biikaab Kiriistō tukul choo boonto key.

¹⁶ Otorooch key nyēē ōng'ērēkyinē key. Isubooyook ānkōōtookwēēsook :kanisoosyek ām yēēmōōsyēk tukul. ^{§†}

¹⁷ !Kāāmwoowook, lēyyē akweek mbo ng'eetaabiya, ōrōōtootē bichoo bchēyootē biich ānkukērēktooy kēēltaab kaakaaseeng'woong', bichoo kwiilootē kāānēētēywēēk choo kyōōnyōōru. Osatee key bichoo. ^{§§†18} Biiko choo yēyē kuu nyooto mēēbērē yēchinē yiisyēēt Mokoryoontēēnyoo Kiriistō, nteenee tōōrtootē bichoo :moonik. Ng'ālōolē ng'al chēē kāroomēch ānku ānyinyēch kōōbērbēērē kāāsōōtēywēēkaab biiko choo -mēēnkētē ng'al chēē chaang'. ^{§§†19} Ang'erechaat, kuuyu kiikukas :biiko tukul wōlēē kyōōrubtooy lōkōōywēchoo kāroomēch. Kunyi, āmāchē ōboontē kiirnān kurubta key kiyēē karaam amonaamte key rōkōs. ^{§§§20} Mākōōturbuub :Yēyiintēētaab kaalyeet Kibrōkōsyoontēēt ankootartaar :akweek. Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.

²¹ Isubooyook :Tēmētēwō muroonoo kēēyēyiisyēē tukwaay ānkōōsubooyook :nkicheek tilyōōnuutēkyuu

§† 16:3 Yēyuut. 18:2 §†† 16:5 1Kōōr. 16:15, 19; Kolos. 4:15; Filēm. 2 §† 16:13 Māārko 15:21 §† 16:16 1Kōōr. 16:20; 2Kōōr. 13:12; 1Tēēs. 5:26; 1Bēt. 5:14 §§† 16:17 Mat. 7:15; 2Tēēs. 3:6; Tiitō 3:9-10; 2Yoowa. 10 §§† 16:18 Filib. 3:19; Kolos. 2:4 §§§ 16:19 Room. 1:8

mbo Lukiiyō, Chāāsōōn ākoo Sosibaatiro. ^{†22} (Nto anii Tērtiiyō nyi kāāsirē barwaani bo Bāwulō āsubooyook :nkaniī ām Mokoryoontēēt.) ²³ Isubooyook :nkinee Kāyō nyoo ātēbunēē kanyii wōloo sooyēē :kaniseet. Isubooyook :nkinee Eraasto nyoo kōnōriintēētaab lēnkuutaab *kiriinkēēt ānkōōsubooyook :nkinee ng'ee-taabiya Kwaarto. ^{††} ^{‡25} Okany kiikaaste Yēyiin nyoo inee :nyēē yēyook ōkiilchē ām lōkōōywēk chēē kāroomēch

† 16:21 1Kōōr. 4:17†† Tinyē :siruuṭēk alake kērēywoontēē-taab 24: Kōōbēruurook :Kiriistō akweek tukul. Kuwuuyiit nyooto. ‡ 16:23 2Tēm. 4:20

chēbo Yēēsu Kiriistō choo ā-āmtooy. Kiwunyootiin :lōkōōywēchooto ām kēnyiisyēk chēē chaang' choo ki-ikukeeyta ^{‡†26} ānkoo kikiikung'alaalee :siruuṭēkaab *wōōrkooyik. Nteenee /kōōkēēng'oong' ra. Kimwooy :Yēyiin nyoo bo ākookoy kule /kōōkiiboorchii lōkōōy-wēchu biiko tukul sukookaasee keyy inee ānkukoonyit. ²⁷ Kutōōriit :Yēyiin ākookoy kubununēē Yēēsu Kiriistō. Yēyiin nkit :nyēē ng'oom kuchurta! Kuwuuyiit nyooto.

‡† 16:25 Ēfēēs. 1:9; 3:4-5; Kolos. 1:26

1 Kōōriintēek

Taayta

: Kisirē :Bāwulō barwaani ām kēnyiit nyēē /kiisōōtyinē kule ki nyēbo 55 KK kumiitē Ēfēēsō ām Eesya nyoo Ming' nyoo /kēēkuurē ra kule Uturuki. Kitoow :Bāwulō kaniseet ām Kōōriintō kumiitē baannyii nyēbo āyēēng'. Ki kiriing' :Kōōriintō nyēē wōō ām kōōrēetaab Kirikiik wōlēē /kikēēbāwunēē ng'aleekaab bāyitit, ātēbuutēkaab bōrōryēēt āk ntāsimuutēkaab saayeet. /Kiisōōtyinē kule kisirchi :Bāwulō kaniseetaab Kōōriintō bārōōnōōk ang'wan, nteenee kiikubot nyēbo taayta āk nyēbo sōmōk. Bārōōnōōk choo /kēēkuurē ra kule nyēbo taay āk nyēbo āyēēng' kubooyiit man ku nyēbo āyēēng' āk nyēbo ang'wan.

: Yu kang'eetee :Bāwulō Kōōriintō, kutoow keey :wuuyinwēkaab kāānēētuutēk chēē mābo man āk ātēbuut chēē miyootēch ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō. Yooto, /kiyookyi Bāwulō barweet nyēē kitinyē tēēbuutēk chēē tēērchiin. Nto yu wālu :Bāwulō, mātookunoot miisin yoo mii kuwālu tēēbuutēchoo nto mii kumwoowu ng'al chēē yisunēē biich kurubta keey āk ng'aleek chēē kikiikukas. Kōōkiibooru :acheek ām wēēksēēt wōlēē kēēkāsē kule mii yēē iyēēchinē :Bāwulō kurook tēēbuutēkaab bichoo āk kāāsōōtēywēēkwaa kutoombo kuwālchinē tēēbuutēchooto.

Wuuyinwēchoo alak ku kule, kiryaach keey :ātēbuutēkaab Yuutayeek āk chēbo Kirikiik. Ām Yuutayeek, kimāchāktōōs kutēbēē :chēēbyōōsōōk ng'ēchērōōk choo bo wōliin bo lēt. Nto yoo mii kooriikaab saayeet āk wōlēē chaang' :biich, kimāchāktōōs kōōyēēnēē mētēwookwaa ankoosyek. Kunyoo, kimākyinē :Yuutayeek āk Kirikiik choo kikiikuyēk biikaab Kiriistō kuyēyē kuu nyooto. Nteenee kimānāānooyēē :chēēbyōōsōōkaab Kirikiik ng'aleechara kuuyu kimā cheekwaa :ātēbuutēchooto. Kiityookootiin kuyey kiyēē kiyēyē ānkiityookootiin kuyēyē yiisyō ake tukul nyēē tookunoot ām bōrōryēēt.

Kimā miyaat ām ātēbuutēkaab Kirikiik yoo kāyēk :koorko chēēmurēnnyoo ānkichāmtooy :kiruutēkwaa. Kitākuwuu nyooto mbo nkinee ām wōlēē mii :Kirikiik alake choo kiikōōyēnchi Kiriistō. Tookunoot ām wōlēē mii :Kirikiik kule teer :soboontaab tāmirmiryēēt āk bōōrto yooto kōōtēēb :icheek ng'aleekaab ng'ōōkisto komostaab soboontaab tāmirmiryēēt. Ibooru :yuutēyū kule /kimākēēkāsēē wōlēē wuu :soboong'waa nyēbo bēsyō ake tukul wōlēē wuu :nyēbo tāmirmiryēēt.

Ng'ālōolē :Bāwulō ām kurkeetaab 1-4 kurubta keey ng'aseetaab keey āk bcheyeetaab keey. Ng'ālōolēē ām kurkeetaab 5-6 ātēbuut chēē kimāyēmootiin. Irwookyinē biich ām kurkeetaab 7 kurubta keey kāāmutiisyēēt āk ng'aleekaab bareetaab kooyēy ām biiko chēē kiikoomut keey. Irābchinē ām kurkeetaab 8-10 kutunkynooyēētaab āynātōōs āk bany chēē /kēēsooytoochinē tukuuchoo. Ng'ālōolēē ām kurkeetaab 11 kurubta keey wōlēē yibtooy :murēn koorko nto wōlēē yibtooy :koorko murēn āk noomnyēēt nyēē tilil nyēbo biikaab Kiriistō. Inēētē ām kurkeetaab 12-14 kule kuyēyiisyēē :chii ām chamateet kiyēē kiikōōkoochi :Yēyiin. Ng'ālōolē ām kurkeetaab 15 kule /kiikēnēē keey ng'aleekaab ng'eeteetaab meet ānkutwēchē ām kurkeetaab 16 kurubta keey āk kāāruuukiisyēētaab beesaanik chēē /kēēsārūnēē biikaab Kiriistō chēē kuskusēch ānkwoorōōru chōbuutēkaab ruutoonyii. Kurkeetaab 13 nyoo ng'ālōolēē ng'aleekaab ku kurkeet nyēē inkētōot miisin ām Biibilyaa.

Kyoorōōrchi keey :Bāwulō Kōōriintēek ānkumākyi bērer

1 Anii ku Bāwulō nyoo kitōōloo :Yēyiin ām chamaatenyii āyēku *lēbkēēyiintēēt āyēchi Kāārārookiintēēt Yēēsu yiisyēēt. Āboontē keey āk ng'eetaabiya Sōōstēēn. ¹² Kiisubooyook akweek biikaab Kiriistō ām *kiriinkēētaab Kōōriintō choo /kikiitabaanaak kubununēē Kāārārookiintēēt Yēēsu obooyiitu Yēyiin. /Kēēmākwook otililiitu āk nkicheek biiko tukul choo miitē wōlto ake tukul choo ikēnēē keey Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō, nyoo Mokoryoontēēng'waa

nkicheek. ^{†3} Lēyyē, kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet.

Birchinē :Bāwulō Yēyiin kōōnkōy ānkubāybāchi Kōōriintēek

4 Ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kibtaman, kuuyu kichamaak ānkukōōnook tukuuk chēē chaang' kubununēē Kāārārookiintēēt Yēēsu. ⁵ Kyōōboor ām inee kuyem ām keel ake tukul kuu wōlēē ōng'ālōoltooy, āk mbo ām ng'oomnānēēt tukul. ^{†6} Kyoonaam ng'aleek choo kikiiboorwook kurubta keey āk *Kāārārookiintēēt ānkiikukiiilchook :ng'aleechara kutukul. ⁷ Kunyoo, manookuste rōōbēywoontēēt ake tukul nyoo kōōnu

† 1:1 Yēyūut. 18:17

†† 1:2 Yēyūut. 18:1-18 ‡ 1:5 2Kōōr. 8:7

:Tāmirmiryēēt yoo ōmiitē ōkānyoonu miisin bēsyēēt nyoo iyēewunēē :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō. ¹⁸ Mākōōtitiurook ākoy tabanta nyēē -mōōtinyē miyootyo ake tukul bēsyoonoo mākōōtiilchi :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō biiko ng'aleek. ¹¹⁹ Yēyiin :nyēē /kiinyālē. Kiikukuurook ō-āmchiinē āk lakwanyii Yēesu Kiriistō nyoo Mokoryoontēenyoo. †

Bcheyeetaab keey

¹⁰ Nto ii, mbo ng'eetaabiya, ākāloonwook ām kaayneetaab Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō kule ōkāsyiintōōsii :tukul. -Mōōchuunchuunnyē nteenee, mākāktōōs ōbuurē ām kēēlto nyēē churtaat nyēē kyōōkāsyiinē ām kāāsōōtēywēēkwōok. ¹¹¹ Mbo ng'eetaabiya, kurubta keey āk ng'aleek chēē kwaakasee biiko alak kukwaanee kōōtaab Kilōōwē, tookunoot kule !kyoobchey keey. ¹¹² Mwooyē :ake kule, “Ārubē :anii ng'aleekaab Bāwulō,” kumwooyē :ake kule, “Ārubē :anii chēbo Ābōōlō” nto ake kulē :nyoo, “Ārubē chēbo Bētērō.” Nto ake kumwooyē nyoo :nkinee kule, “Ārubē chēbo Kiriistō.” ¹¹³ So! Ara bcheyaat :Kiriistō? Ara Bāwulō nyoo /kikēēkwētoochinē murtooywoontēēt kubo akweek? Nto /kikeebatisanaak ām kaayneetaab Bāwulō ōō? ¹¹⁴ Ang'erechaat, kuuyu manaabatisanaak akweek, nteenee chēē kyaabatisan baateey ku Kiriisbō āk Kāyō. ¹¹⁵ Kunyoo, māmwooy :chii ām akweek kule /kikeebatisanaak ōyēku rubiikyuu. ¹⁶ Man sinee, kyaabatisan nkicheek biikaab kaab Steefaan, nteenee yoo ābērē akas kumāmii subak :chii nyēē kyaabatisan. ¹⁷ Mēēbērē kiiyookwoo *:Kāārārookiintēēt chaabatisan biiko. Nteenee chaa-amte lōkōōywēk chēē kāroomēch, āmēēbērē ām ng'oomnānēētaab chii simāyēk buch :meetaab Kāārārookiintēēt ām murtooywoontēēt.

Wōō :kiirnatēētaab Yēyiin kusiir nyēbo biiko

¹⁸ Yoo /kākyoomchi biiko choo mii kubootōōs ng'aleekaab murtooywoontēēt, kukāsē yēēt ku bēērbēēryo. Nteenee yoo /kākyoomwēēch acheek choo /kēēmiitē /kiirāroochēēch, kōōbooru kāāmuukēywēēkaab Yēyiin. ¹¹⁹ Mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, “+Māāboot ng'oomnātēētaab choo yibē keey kule ng'oomēch ānkāātub kiirnatēētaab choo bērē tinyē kiirnatēēt.” ²⁰ Mii ānō :ng'oomōōtik? Mii ānō :kibsumaniis? Ānkumiitē ānō :choo tinyē kiirnatēētaab kiirwookēēt? Okany āmwoowook, mwooyē :Yēyiin kule bēērbēēryo :ng'oomnān nyoo bo kōōrēēt. ²¹ Kiyey :Yēyiin ām kiirnatēēnyii simēēnkēt inee :biiko kubo kule ng'oomēch :icheek. Nteenee kiitiil :Yēyiin kooraraach biiko choo iyēnchinē inee. Kiiraraach kubununēē lōkōōywēk choo yibē :biiko alake kule

† 1:7 1Tēēs. 1:10; Tiitō 2:13 †† 1:8 Filib. 1:6, 10; 1Tēēs. 3:13; 5:23 † 1:9 1Tēēs. 5:24 †† 1:10 Yoowa. 17:21-23; Ēfēēs. 4:2-6; Filib. 2:2 †† 1:11 1Kōōr. 3:3; 11:18; 2Kōōr. 12:20 ††† 1:12 Yēyuut. 18:24; 1Kōōr. 3:4 ††† 1:13 Mat. 28:19; Yēyuut. 8:16; 19:5; Room. 6:3; Kala. 3:27 † 1:14 Yēyuut. 18:8; Room. 16:23 † 1:16 1Kōōr. 16:15, 17 ††† 1:18 Room. 1:16; 2Kōōr. 4:3 † 1:19 Isa. 29:14 ††† 1:20 Mat. 11:25; Room. 1:22; 1Kōōr. 3:18-20

bēērbēēryo. Lōkōōywēchooto ku choo kyoomtooy :acheek. ²² Bērē :Yuutayeek nto /kiiboorchinē ng'al chēē /kiilātē, nto choo mā Yuutayeek kubērē :choo nto /kiiboorchinēē keel nyēbo ng'oomnān sukuchāmchiin. ²³ Nteenee, kyoomtooy :acheek kule kimēēchi :Yēesu murtooywoontēēt, ng'alyoo nyēē iyiimē Yuutayeek mētēwoy ānkuwuu nyēē bēērbēēryo ām wōlēē miitē :choo mā Yuutayeek. ²⁴ Nteenee, inkētē :choo kiikooraraach :Yēyiin kule Kiriistō :nyēē ibooru kāāmuukēywēēk āk kiirnatēētaab Yēyiin, ānku Yuutayeek nto choo mā Yuutayeek. ²⁵ Ānkoo kōōsōōtē :biiko alake kule bēērbēēryo :ng'aleekaab Yēyiin, nteenee miitē barak :ng'oomnānēētaab Yēyiin kusiir nyoo bo biiko. Nto yoo /kēēbērē kuskusēch :ng'aleekaab Yēyiin, ku nyikiisēch kusiir nkuruukaab biiko. ²⁶ Mbo ng'eetaabiya, ōsōōtyēēchi yoo /kimanaakiraraachaak. Mēēbērē kyoochaang' :chēē kyōōng'oomēch ām wōlēē kāstooy :biiko āmēēbērē kyōōtookunootiin mbo :wōlēē wōō. Kimākwoonēē :chēē chaang' ām akweek kooriik choo bo bāytooyiisyēēt. ²⁷ Nteenee kiiraraach :Yēyiin biiko choo /kiisōōtē kule bērbērēch ām kōōrooni, sukōōntosuur choo kuurē keey kule ng'oomēch. Kiiraraach choo kuskusēch sukōōntosuur nkicheek choo kuurē keey kule bo nkuruuk. ²⁸ Kiiraraach choo mōōntooy :biiko alake ām kōōrooni kule mābo laat, sukuyēk buch :kāāsōōtēywēēkaab biiko choo yibē keey ām kōōrēēt kule bo barak miisin. ²⁹ Ibooru :yuutēyu kule māmii :chii nyēē imuuchē kung'as keey ām taayeetaab Yēyiin. ³⁰ Nteenee, kiikuyeyaak akweek :Yēyiin ōbooyiitu Kāārārookiintēēt Yēesu, nyoo kiikuyootwēēch kiirnatēētaab Yēyiin. Kiikootyaakteech ankuyeyeech keechurte ām taayeetaab Yēyiin ānkēētiliilitu. ³¹ Kunyoo, kookootyiich yoo mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, “Nyoo mākchē kung'as keey, kung'as keey kubo Yēyiin.”

¹⁹ 20

2 Mbo ng'eetaabiya, yoo kyāāchōōnii wōloo ōmiitē sichāā-āmwook lōkōōywēk chēē rubtooy keey āk manta nyēbo Yēyiin, kimāāyibē keey kule ākōrōōm ang'alaal, nto kule āng'oom. ² Kyaakwey āwuulyēē baateey ng'aleekaab Yēesu Kiriistō choo bo murtooywoontēēt. ²¹³ Kyāānkāāchōōnii wōlēē ōmiitē kimātinyē nkur. Kyāāmuyoot ānkāābōōtānē. ²²⁴ Kyāānkāā-āmu lōkōōywēk, mēēbērē kyāāyēyiisyēē ng'oomnātēēnyuu kule āchuutwook mētēwoy nteenee, kyāāboorunēē yēyuutēk wōlēē wuu :kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ²³⁵ Kyaayey kuu nyooto simātiyēē keey :kaakaaseeng'woong' wōlēē mii :kiirnatēētaab biiko nteenee, kōōyyoong'unēē kāāmuukēywēēkaab Yēyiin.

† 1:21 Room. 1:19-20 †† 1:22 Mat. 12:38; Yoowa. 2:11; 4:48; 6:30; Yēyuut. 17:18, 32 ††† 1:23 Kala. 3:1; 5:11 ††† 1:25 2Kōōr. 13:4 ††† 1:28 Luuka 1:51-53; Room. 12:16; Yāāk. 2:5 18 1:29 Ēfēēs. 2:9 19 1:31 Cherem. 9:24 20 1:31 1Kōōr. 1:29; 4:7; 2Kōōr. 1:12; 10:17; 11:30; 12:5; Ēfēēs. 2:9 21 2:2 Kala. 6:14 22 2:3 2Kōōr. 10:1, 10 23 2:4 1Tēēs. 1:5

Kiirnātēēt nyēē kōōnu :Tāmirmiryēēt

⁶ Kēēng'āloolē :acheek lōkōōy chēbo kiirnān ām wōlēē mii :choo kichootiin. Mēēbērē kiirnātēēt nyēbo biikaab kōōrooni nto nyēbo bāytooyikaab bēsyoōsyēchu choo mii bokubootōōs, ⁷ nteenee kēēng'āloolēē chōbuutēkaab Yēyiin choo kiiyēēlōotiin. Kiiyēēlōotiin :chōbuutēchoo /kumānāākēētoow kōōrēēt, nteenee /kōōkēēng'oong'wēēch raat chōbuutēchooto sukōōtōōrōōrēēch. ¹⁸ Māmii :chii ām kāāntōōyikaab kōōrooni nyēē kiinkētē kiirnātoonēēb Yēyiin. Nto kiinkētē, nto kimākwērtoochinē Mokoryoontēēt nyoo bo lēbkēēyyēēt murtooywoontēēt. ⁹ Nteenee kiyēyākiis :ng'aleechu kurubta keey āk kiyēē mwooyē :siruuatēkaab Yēyiin kule,

“Māmii :koong' nyēē kiikukas,

māmii :yiit nyēē kiikukas,

māmii :mēt nyēē kiinkēt

kiyēē kiikuchōbchi :Yēyiin bichoo chāmē inee.” ††

¹⁰ Nteenee, kōōkōōboorwēēch acheek :Yēyiin ām Tāmirmiryēēnyii ng'aleechaata kiiyēēlōotiin. Inkētē :Tāmirmiryēēt kiy ake tukul ānkoo ku tukuuk chēbo Yēyiin chēē iyēēlōotiin nyēē tyaa. ¹¹ Māmii :chii ake tukul nyēē inkētē wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkaab ake nteenee nyēē inkētē ku tāmirmiryēētaab chiichooto nkit. Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, māmii :chii ake tukul nyēē inkētē wōlēē wuu :Yēyiin nteenee Tāmirmiryēēnyii nkit nyēē inkētē. ¹² Mēēbērē tāmirmiryēētaab kōōrooni :nyēē kōōkēēnyōōru, nteenee nyēē kōōkēēnyōōru, ku nyēē chōōnēē wōlēē miitē :Yēyiin sukung'leet kiinkēt kiyēē kiikukōōnēēch :inee ām chamateenyii. ¹³ Ng'aleechuutēchu kēēmwooyē mēēbērē chēē inēētēēch :biiko alake ām ng'oomnātēēng'waa. Nteenee ng'al chēē rubtooy keey āk soboontaab tāmirmiryēēt, chēē inēētēēch :Tāmirmiryēēt kiiboorchichoo boonto Tāmirmiryēēt. ¹⁴ Chiito nyoo mātinyē Tāmirmiryēēt kumāchāmchiintōōs āk tukuuk choo kwoonēē wōlēē mii :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Kāsē ng'aleechaa wuu nyēē bēērbēēryo āmēēnkētē kiyēē mwooyē, kuuyu Tāmirmiryēēt :nyēē yēyē /sikiinkēt. ¹⁵ Imuuchē :chiito nyoo boonto Tāmirmiryēētaab Yēyiin kōōrōōtoot ānkōōnkēt wōlēē wuu :kiy ake tukul. Nteenee, -mēēmuuchē :chii nyēē mātinyē Tāmirmiryēēt kōōrōōtoot ānkōōnkēt wōlēē wuu :chiichooto, ¹⁶ kuu yoo mwooyē :siruuatēkaab Yēyiin kule,

“Ng'oo :nyēē inkētē wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkaab Yēyiin?
Ng'oo :nyēē imuuchē kōōrwooky inee?” ††
Nteenee, kēēsōōchiintōōsii :acheek āk Kiriistō. ††

Mang'asee keey :biiko biiko

3 Mbo ng'eetaabiya, mēēbērē kyāāng'āloolwook kuu biich chēē kyoona soboontaab Tāmirmiryēēt, nteenee, kyāāng'āloolwook kuu biich chēē tākōōyiyimē :ātēbuutēk choo kibo taay āmānāākich ām

Kāārārookiintēēt. ² Kiyēē kyaabayeeanaak ku chēēko āmēēbērē āmit chēē wuuyēch, kuuyu kimanooyem o-am āmiichu. Nto kubooyiit man, manooyem, ††³ kuuyu, tōōrubē ātēbuutēkaab kōōrooni. Yoo tōōtuuyiityinē keey moon ānkōōwookuutōōsii, tōōrubē ātēbuutēkaab kōōrooni kuu biich chēē -mēēnkētē kiy kurubta keey āk Yēyiin. ⁴ Yoo kāmwooy :chii kule, “Ārubē ng'aleekaab Bāwulō” ānkumwooy :ake kule, “Ārubē chēbo Ābōōlō,” ōyēku biich chēē -mōōnkētē kiy kurubta keey āk Yēyiin. †††

⁵ Kāālē ii, ng'oo :Ābōōlō ku ng'oo :Bāwulō? Yēchinē :bichu Yēyiin yiisyēēt. Icheek :chēē kiyeyaak sōōyēnchi *Kāārārookiintēēt kuu yoo kikiikuchōbchi :Mokoryoontēēt chii yiisyēēnyii. ⁶ Kyaachaa :anii kēbuswoontēēt, kōōbisēē :Ābōōlō bēēko nto :nyēē kiyey kubiit ku Yēyiin. ⁷ Kunyoo, mā kiy :chii nyoo choonsē nto ku nyoo ibisiisyē nteenee nyēbo :ng'aleek tukul ku Yēyiin nyoo yēyē kubiit. ⁸ Yēchiintōōs :chiito nyoo choonsē āk nyoo ibisiisyē yiisyēēt /ānkumākēētuwēn chii kurubta keey āk wōlēē kayeyta yiisyēēnyii. ⁹ Kēēyēchiintōōsii yiisyēēt āk Yēyiin, nto akweek ku mbareetaab Yēyiin.

Ōyēku mbo subak kō nyēē tēēchē :Yēyiin. †††¹⁰ Kiyēētyēēchoo :Yēyiin āyēku tēēkiin nyēbo kiirnātēētaab barak ānkāāsisin yēē +/makeeteech kōōto. Kunyi, mitē raat :biiko alake kutēkyinē yooto kōōto. Nteenee, māchāktōōs :chii ake tukul kuriib keey ām wōlēē tēēktooy kōyoo. ¹¹ Yēesu Kiriistō :yēē sisinoot yēē yēmāksē /kēētēēkyi kōōto. Kunyoo, māmii :chii nyēē imuuchē kuisin yēēt ake nto kookeeree nyeenyii. ††¹² Maku-teechē :alake kōyoo tuukuuk chēē wuuyēch chēbo āliisyēēt nyēbo barak miisin nto alak kuteechē tukuuk chēē ng'āsng'āsēch chēbo āliisyēēt nyēbo ng'wēny.

¹³ Nteenee ām bēsyoonoto itilchinēē Yēyiin biiko ng'aleek, mākutook :wōlēē kiteekta :chii nyeenyii. Mākuchō :maat nyēē mākōōboor wōlēē wuunto :yisyēētaab chii ake tukul. ¹⁴ Yoo keetuuch :mayaa kiyēē kiikuteech :chii, +/mākēētuwēn chiichoo. ¹⁵ Nto yoo kāmukus :kiyoo, -/mākēētuwēnē nteenee, +/maki-iraraach kuu chii nyēē /kākiisōōrunēē kō nyēē lāyē. ††† ††
¹⁶ -Mōōnkētē :akweek kule akweek ku Kōōtaab Yēyiin wōlēē minyē :Tāmirmiryēēnyii? ††¹⁷ Yoo kābut :chii kōyoo, makwaaraanta :Yēyiin chiichooto, kuuyu tiliil :kōyoo ānku akweek :kōōnyii.

¹⁸ -Mooberbeer keey! Yoo isōōtē :chii kule boonto kiirnān ām kōōrooni, kumāchāktōōs kusatee keey kiirnātoonoo sukunyōōr kiirnātēētaab Yēyiin. †††¹⁹ Buch :kiirnātēētaab kōōrooni ām wōlēē miitē :Yēyiin. Kuu yoo mwooyē :siruuatēkaab Yēyiin kule, “Tēchēē :Yēyiin ng'oomng'ookik mastiinekwa.” ††† †††²⁰ /Kikeesir mbo subak kule, “Inkētē :Yēyiin kule buch :kāāsōōtēy-wēēkaab choo yibē keey kule ng'oomēch.” ¹⁸²¹ Kunyoo, mang'asee keey :chii chii, kuuyu kiikuyēētyēēchook :ake tukul, ²² yēē kā Bāwulō nto ku Ābōōlō nto ku

††† 3:2 *Ibu*. 5:12-13; 1*Bēt*. 2:2 ††† 3:4 1*Kōōr*. 1:10-11; *Kala*. 5:19-20 § 3:6 *Yēyuut*. 18:4, 11, 24-28 †† 3:8 1*Kōōr*. 4:5 ††† 3:9 *Māarkō* 4:2-9; *Ēfēēs*. 2:20-21; 1*Bēt*. 2:4-6 †† 3:11 *Isa*. 28:16; *Yēyuut*. 4:11-12 ††† 3:15 2*Kōōr*. 5:10 †† 3:15 *Yuuta* 23 †† 3:16 1*Kōōr*. 6:19; 2*Kōōr*. 6:16; 1*Bēt*. 2:5 ††† 3:18 1*Kōōr*. 4:10 ††† 3:19 *Āyub* 5:13 ††† 3:19 1*Kōōr*. 1:20 18 3:20 *Tyēēn*. 94:11

† 2:7 *Mat*. 13:11; *Room*. 16:25; 1*Kōōr*. 4:1 †† 2:9 *Isa*. 64:4 † 2:12 *Room*. 8:15 †† 2:16 *Isa*. 40:13 †† 2:16 *Room*. 11:34

Bētērō. Ōnkētē kurubta keey wōlēē wuu :kōōrēēt, so-boonto, meet, bēsyōōsyēchu āk choo kwoonii.

^{†23} Ōbooyē :akweek *Kāārārookiintēēt ānkubo :nkinee Kāārārookiintēēt Yēyiin. ^{††}

Yēyiin nkit :nyēē inkētē soboontaab chii

4 Kunyoo, māchaktōōs :biiko kuyibēēch kule kēyēchinē Kāārārookiintēēt yiisyēēt /ānkiikiitōōr-wēēch ng'aleekaab Yēyiin choo kiyēēlōotiin.

^{‡2} Māchaktōōs :biiko choo /kōōkiitōōrchi ng'aleek, ku biich chēē /kiikoosēē keey. ^{‡†3} -Māāsōōtē :anii kule kiy nyēē wōō yoo akweek nto biiko chēē kāmwooy wōlēē kookaste yiisyēēnyuu nto mbo kule, amwaay :anii ng'alyoo. ⁴ Ānkoo -māānkētē kule kaaleel kiy, mēēbērē ibooru :yooto kule -maaleelaat, nteene Mokoryoontēēt nkityōōniin :nyēē inkētē yoo aleelaat nto -maaleelaat. ^{‡†5} Kunyi, -mēētiilchi :chii chiito ake ng'al ākoy :bēsyēēt nyoo iyēēwunēē :Mokoryoontēēt. Inee :nyēē +māchokung'oong' kiyēē kikiker :mēēnānēēt ānkusyoor wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkaab biiko. Yooto, mākusilto :Yēyiin chii kurubta keey āk yēyuutēkyii. ^{‡††}

Wōōyēch :kāamuukēywēēkaab Yēyiin kusiir ng'aseetaab keey

⁶ Kwaarub :anii āk Ābōōlō ng'aleechu kātāām-woowook sukung'eet okaseenech acheek kule yoo /kēērubē siruutēk ku kiy nee. Kunyi, ōnkēt kule mēērook kōōtōōrōōr :chii chiito ake kusiir ake. ⁷ Ng'oo :nyēē mwooyē kule karaam :chiito ake kusiir ake? Mēēbērē kikōōniing' :Yēyiin rōōbēywoontooni iboontē? Nto yoo ākoo /kikēēkōōniing' ii, kwaaming' :nee siing'as keey wuu nyēē ki nyeeng'uung'? ^{‡††}

⁸ Ōbērē tōōs kyōōnyōōru kiyēē kyōōmāchē. Nto, ōbērē kyōōmokornoon ānkōōbērē kyōōyēku bāytooyik kumāmii :toorētēēt ake tukul. Nto kikyōōyēku man bāytooyik, nto kēēbāytooyiisyē :tukul. ^{‡†9} Ākāsē kule wuu nyēē kookoochuukweech :Yēyiin acheek lēbkēyik keekerkeyiitu kibratii chēē /kiikiitiilchi meet. /Kikiiibaartaateenech taayeetaab malayikaanik āk biiko. ^{‡†10} Kēēbērbērēch :acheek kubo *Kāārārookiintēēt nto akweek ōng'oomēch. Kēēkuskusēch sinee :acheek nto akweek ōtinyē nkuruuk. /Kēēkoonyitook akweek nteenee -/mākēēkoonyitēēch acheek.

^{‡††11} Kookebeetee kuut ankwaamaateech :melel āmākēētinyē sirooy chēē yēmēēch. /Kēēmii /kiinyāliilēēch ām kēēlto nyēē miyaat āmēēkēētinyē kēēstoon.

¹² Kyoomē booryēēt miisin kēēyēyiisyēē āwunnyēkyoo, nto yoo /kākēēchubēēch, kēēsooyē Yēyiin kōōbēruur nyoo kāchubēēch, nto yoo /kākēēwusēēch, kēēmuytoochinē. ^{‡††13} Nto yoo kēēnchuruurēēch :chii, kēēng'ālōolchinē nyēē karaam. Kōōkēyēku :acheek kāābsikoonwēētaab biikaab kōōrooni. ^{‡††}

† 3:22 Room. 8:38 †† 3:23 Room. 14:7-9; 1Kōōr. 15:28 ‡ 4:1 1Kōōr. 2:7 †† 4:2 Luuka 12:42 ‡† 4:4 Yēyuut. 24:16 ††† 4:5 Room. 2:16; 1Kōōr. 3:8 ‡†† 4:7 Kala. 6:3 ‡ 4:8 Room. 5:17 ‡† 4:9 Room. 8:36; Ibu. 10:33 ‡†† 4:10 1Kōōr. 3:18 ‡† 4:12 Luuka 6:28; Yēyuut. 18:3; Room. 12:14 ‡†† 4:13 2Kōōr. 11:23-29

¹⁴ -Māāmiitē āsirwook ng'aleechu āntosuurēēnook, nteenee āmiitē āsōōwook kuu lōkōkyuu choo āchāmē.

¹⁵ Ōmuuchē sinee ōnyōōru kāānēētik chēē chaang' miisin chēē inēetook kurubta keey āk *Kāārārookiintēēt, nteenee -mēēmuuchē :tukul kuriibook kuu kōōn. Kyāā-āmwook lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk Kāārārookiintēēt Yēesu, yooto akerkeyiitu kōōn. ¹⁶ Kunyi, ākiimook kule oyey kuu wōlēē āyēytooy :anii. ^{‡†17} Kayeya :ng'alyoontooni āyooku Tēmētēwō kuchō wōloo ōmiitē. Kiikuyēk :inee lakwanyuu nyēē āchāmē ānkuyēchinē :inee Mokoryoontēēt yiisyēēt ām mooyēēt akeenke. Māchokōōsōōtwook wōlēē wuu :so-boonnyuu ām Kāārārookiintēēt Yēesu nyēē rubē keey āk kiyēē ānēētē kanisoosyek tukul ām wōlto ake tukul. ^{‡†}

¹⁸ Kookung'as keey :alake ām akweek nyēē wuu nyēē kyōōbērē tōōs kimāāmuuchē :anii āchōō wōloo ōmiitē.

¹⁹ Nteenee, yoo kacham :Mokoryoontēēt āmiitē wāāchōōnii wōlooto ām lēēkitō, si nto yityo, mēēbērē +māābēēru baateey wōlēē mii :icheek kung'āstooy keey, nteenee, +maakas wōlēē tēē :kāāmuukēywēēk-waa. ^{‡†20} Mēēbērē bo :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin ng'al baateey, nteenee bo kāāmuukēy. ²¹ Kunyoo ii, ōchāmē nkōnō, āyibwook ng'wooninto, nto āchōōntē chama-teet āk tāmirmiryēēt nyēē intusoot? ^{‡††}

Okwet ng'eetaabiya nyoo machurtaat

5 Ākāsē kule wōō :martaayeet ām wōlēē ōmiitē ānku miyaat :martaayaanaa miisin kusiir mbo nyoo yēyē :choo -mēēnkētē Yēyiin. Ākāsē mbo kule miitē :chiito nyēē kiikoomut koorkēētaab kwaan. ^{‡††22} Ōk-wēēstooy ng'alyoo nyēē wuu nyoo yēē kātāng'woonchook ankookwet chiichoo kiyēyē ng'alyoontoonoo?

¹⁸³ Ānkoo sinee -mākēēboontē keey ām yēēt akeenke, nteenee, kēēboontē keey ām Tāmirmiryēēt.

Kaamwaay kēny kule leelaat :chiichoo ānkoo -mākēēboontē keey. ¹⁹⁴ Ōruruukyi keey yēēt akeenke ām kāāmuukēywēēkaab Mokoryoontēēnyoo Yēesu ānku +māātinyē keey āk akweek ām Tāmirmiryēēt.

⁵ Māchaktōōs yooto nanyuun, ōtēērchi chiichoo Kibrōkōsyoontēēt /sikiing'woonchi bōōrnyii /anki-iraraach tāmirmiryēēnyii bēsyēēt nyoo itiliē :Mokoryoontēēt ng'aleek. ²⁰

⁶ Ōng'āsyinē keey nee ām ng'alyoo nyēē tēē nyi? -Mōōnkētē :akweek kule tistooy mbo :miyooty nyēē mining' kut koolaambuuch biiko tukul? ²¹⁷ Otayee keey ātēbutēchookwook bo kēny, sōōminy ām soboonto nyēē lēēl nyoo kyōōnyōōru kuuyu kime *Kāārārookiintēēt kubo acheek. Inee ku mēēnkitaab kōōrōsēēk nyēbo *Saakweetaab Keeytaayeet. ²²⁸ Kunyoo, okany kyaam saakwaani ām kēēlto nyēē tilili āk manta kusiir yoo

‡† 4:16 1Kōōr. 11:1; Filib. 3:17; 4:9; 1Tēēs. 1:6; 2Tēēs. 3:7, 9; 2Tēm. 3:10; Tiitō 2:7; 1Bēt. 5:3 ‡† 4:17 Yēyuut. 16:1; Room. 16:21; 1Kōōr. 16:10; 2Kōōr. 1:1, 19; Filib. 2:19; 1Tēēs. 3:2, 6; Ibu. 13:23 ‡†† 4:19 Yāāk. 4:15 ‡†† 4:21 2Kōōr. 13:2 ‡†† 5:1 Laawi. 18:8 18 5:2 1Kōōr. 6:12; 10:23 19 5:3 Kolos. 2:5 20 5:5 1Kōōr. 3:15; 1Tēm. 1:20 21 5:6 Kala. 5:9 22 5:7 Chuy. 12:15; 13:7; Mat. 16:6-12; Kala. 5:9; Yoowa. 1:29

/kātākēeburuchē āk kēelwookichoo bo kēny choo bo miyootoyo āk rōkōs.

⁹ Ām barweenyuu nyoo kisimasirwaak, kyāām-woowook kule osatee keey bichoo kicham martaayeet.

¹⁰ Kimāāmiitē āng'aloolēē biiko choo mānēenkēt Yēyiin choo mārtootē, chēemooyēētiis, chōōriik nto choo kutunkynē āynātōōs. Nto kyāāmwoowook kuu nyooto nto kimākwook kule ong'eetee kōōrēēt kutukul.

¹¹ Nteenee kiyēē āmiitē āmwooyē ku kule, osatee keey wōlēē mii :alake choo kuurē keey kule icheek ku mbo ng'eetaabiya, nteenee mārtōoy nto ku chēemooyēētiis nto kukutunkynē āynātōōs nto choo chubiisyootē nto ku kibōōkitiis nto ku chōōr. -Mōō-āmchiinē mbo āmit āk biich chēē wuu choo. ^{†12} Mābootoo āburyoong'tē biiko choo mēēbērē kookunam ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Yēyiin nkit :nyēē itilchinē choo ng'al. Nteenee māchāktōōs akweek ōburyoong'tē biiko choo mwooyē kule bo kanisa, kuu yoo mwooyē :siruuṭēk kule, "Ōnēmtē chito nyoo tinyē rōkōsto." †† †

-Mōōyooong'tēē keey kōōk

6 Yoo kāchuunchuun :chii āk ake ām akweek, kumāmāchāktōōs kuyibchi ng'aleechara biiko choo -mēēnkētē Yēyiin kōōwōōyo. Nteenee, māchāktōōs kuyibchinē kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō kuchuul ng'aleechara. ² -Mōōnkēt kule biikaab Kiriistō :chēē mākōōtiilchi bēsyēēt ake biikaab kōōrooni ng'aleek? Yoo akweek :chēē +mōōtiilchi biikaab kōōrooni ng'aleek ii, kubiurook osat ng'al chēē mābo laat? ^{††3} -Mōōnkētē kule +mākiitiilchi :acheek malayikaanik ng'aleek? Kubooyiit man kiimuuchē keechuul ng'al choo mābo laat yoo kāchuunchuun :biich. ^{††4} Kunyoo, yoo kātook :ng'ala chēē wuu chooto ii, ara ōyibchinē biiko choo kāsē :biikaab Kiriistō kule māchūulootiin sukusātwook ng'aleechara? ⁵ Āmiitē āchuurōok. Ōmāchē ōmwoowu kule māmii :chii mbo akeenke ām akweek nyēē boonto kiirnatēēt kōōwōōyo biikaab Kiriistō chēē kāmākāsyiin? ⁶ Ām nee suwokōōyooong'tēē :ng'eetaabiya ake nyiin kōōk, kōōkoochi biiko choo mābo Kiriistō kōōwōōyo? ⁷ Yoo kākweryoot :chii ām akweek choo ōbooyē Kiriistō ake kuwo kōōk, kukāākōōboor keey kēny kule -mōōmuuchē kiy. Kaykay ōmuytoochinē keey ku akweek keey kusiir bōōyooong'tēē keey kōōk. ^{††8} Nteenee, māchāktōōs :chii ām akweek kuyēyē kiy nyēē miyaat nto miisin -'mēēkus-toochi ng'eetaabkoomēt.

-Mēēwutē :kibrōkōsiis Kaab Yēyiin

⁹ Ōnkētē oob kule -mēēwutē :kibrōkōsiis Kaab Yēyiin? -Mookany /kiiberbeeraak. -Mēēwutē Kaab Yēyiin :murēn āk koor choo kicham kurwootootē keey, biiko choo kutunkynē āynātōōs, choo mārtōoy nto choo sikōrē murēnik chuut, ¹⁰ choo sāsunooteē alak tukuukwaa, chēemooyēētiisyēk, kibōōkitiisyēk, choo chubiisy-

† 5:11 1Kōōr. 6:9-10; 2Tēēs. 3:6; Tiitō 3:10; 2Yoowa. 10 †† 5:12-13 Kiruutēk 17:7; 19:19; 21:21; 22:21, 24; 24:7 † 5:12-13 Kiruu. 13:5 †† 6:2 Room. 5:17 †† 6:3 Yuuta 6 ††† 6:7 Mat. 5:39-40; Room. 12:17

ootē nto chōōriik. ^{†††11} Kyōōwuuyē :nkakweek chooto. Nteenee /kiikiwuunook ōtililiitu /ankeechamta kule ōchurtootiin ām kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō āk Tāmirmiryēētaab Yēyiintēēnyoo. ⁵

Ōkoonyitē Yēyiin ām bōōrwoonikwook

¹² Mwooyē :alake ām akweek kule, "/Kēēchāmwoo kiy ake tukul." Nteenee āmwoowook kule mā karaam :kiy ake tukul. Ānkoo /kēēchāmwoo ayey kiy ake tukul, mēērook ā-āsyi keey kubaytaa :tukuuchoo. ^{††13} Nto imuuchē :chii kumwooy kule, "Bo :āmiik mooyēēt ānku bo :mooyēēt āmiik." Ānkoo ōmwooyē kuu nyooto, mitē :soboontaab āriit nyēē siirē muchastaab bōōrto. Kāāmwoowook, mēēbērē /kikeeyey bōōrtaab chii kubooyiit ng'ōōkistaab martaayeet. Nteenee, /kikeeyey bōōrto kubo Mokoryoontēēt ānkubāwu :Mokoryoontēēt bōōrto. ^{†††14} Kiing'eetee :Yēyiin bōōrtaab Mokoryoontēēt meet, ankumakoong'eetee bōōrwoonikyoo nkacheek meet ām kāāmukēywēkyii. ^{††15} -Mōōnkētē kule bo :bōōrwoonikwook Kiriistō? Kōōmuuchē kule nee /kiinoomnyo :kiyēē bo Kiriistō āk chēēmurēniis? ^{†††16} -Mōōnkētē kule chiito nyoo kātuuyo āk chēēmurēnyoo, kukāākuyēk kiito akeenke āk koorcoonoo? Mwooyē :siruuṭēkaab Yēyiin kule, "Mākuyēk :bichoo tukwaay kiy akeenke." ^{††17} Nteenee chiito nyoo kānoomnyo āk Mokoryoontēēt mākuyēk :tukwaay kiito akeenke ām Tāmirmiryēēt. ^{††}

¹⁸ Lēyyē, osatee keey ng'aleekaab martaayeet. Ōmwooyē kule kiy ake tukul nyoo yēyē :chiito ām bōōrnyii mā ng'ōōki, nteenee āmwooyē :anii kule chiito nyoo kamarta ku ng'ōōki ankaakunyeerneere bōōrnyii. ¹⁹ Nto -mōōnkētē kule bōōrtaab chiitaab Kiriistō ku kōōtaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin? Yēyiin nyēē kikōōnook Tāmirmiryoonoo miitē bōōrwoonikwook kunyoo -mēēbāwu keey. ^{†††20} /Kikēēwālāng'unēēnook kiy nyēbo koomānuut kunyoo, ōkoonyitē Yēyiin ām bōōrwoonikwook. ^{†††}

Ng'ālyoo kurubta keey āk kāāmutiisyēēt

7 Nto kurubta keey āk ng'aleek choo kyōōsirwoo, kaykay nto -mēēmutiis :chii. ² Nteenee kuuyu wōō :martaayeet kōōrēēt, kumāchāktōōs kuboonto :murēno koorkēenyii ānkuboonto :koorko saanteenyii. ^{††††3} Māchāktōōs :saanteet kuchāmchiintōōs āk wōlēē māktooy :koorkēenyii ānkumāchāktōōs kuchāmchiin :nkinee koorkēēt āk wōlēē māktooy :saanteenyii. ^{†††4} Mābāwu :koorkēēt bōōrnyii nteenee saanteet :nyēē bāwu, āmābāwu :nkinee :saanteet bōōrnyii nteenee koorkēēt :nyēē bāwu. ⁵ Kunyoo, māsooyēnēn :chii ām wōlēē mii :ake tōōs baateey yoo kōōkāsyiinē :tukwaay ām bārooyinto nyēē māchē osaay. Nto mii yoo, otas

††† 6:10 Mat. 25:31-46; Kala. 5:19-21 § 6:11 Ēfēēs. 5:26; Tiitō 3:3-7; Ibu. 9:14; 1Yoowa. 1:7 †† 6:12 1Kōōr. 10:23; 8:9; Kala. 5:13 ††† 6:13 1Tēēs. 4:3 †† 6:14 Room. 8:11; 6:4; 1Kōōr. 15:15, 20; 2Kōōr. 4:14; Kolos. 1:18 ††† 6:15 1Kōōr. 12:27 †† 6:16 Toowu. 2:24 †† 6:17 Room. 8:9-11 ††† 6:19 1Kōōr. 3:16 ††† 6:20 Room. 13:14; 1Kōōr. 7:23; 1Bēt. 1:18-19 ††† 7:2 1Tēēs. 4:3-4 18 7:3 Ēfēēs. 5:21-29

taay ōbuur kuu wōlēē wuu :biich chēē kiikoomut keey sukung'eet -mōō-āsyi keey kukentaak :Kibrōkōsyoontēēt, yoo -mōōmuuchē ōriib keey. ⁶ -Māāmiitē āmwooyē kule mēēmutiis :chii, nteenee kāāsōōtēywoo :nyoo nyēē kāākōōnook. ⁷ Ābērē nto kiwuu :biiko tukul anii. Nteenee, tinyē :chii ake tukul rōōbēywoontēenyii kuchōōnēē wōlēē miitē :Yēyiin nyēē teer ām wōlēē mii nyēbo ake. †

⁸ Nto kurubta keey āk murēnik choo kiikubēkunēē :koooruuk nto koor choo musuuk, āmwooyē kule kaykay kōōbuur :chii kuu anii, kumacheeng' koorco nto saannyya. ⁹ Nteenee yoo -mēēmuuchē :chii kuriib keey, kukaykay kōōmutiis nto /kiimut kusiir yoo kātēēyīmē :bōōrto. ††

¹⁰ Nto kurubta keey āk biikaab Kiriistō choo kēēsyoootiin, āmwoowok (āmēēbērē sōō, kule anii :nyēē āmwooyē, nteenee Mokoryoontēēt) kule māāchāktōōs :koorko kubakaakta keey āk saanteenyii nto kukwet :saanteet koorkēenyii. Nto yoo kabakaakta keey, kumāmākyiintōōs /bokiimut koorkoonoo subak. Nto yoo māwuu nyoo, /kiichoomnyo āk saanteenyii kōōyēēchiin kuu kēny. ‡

¹² Nto ām kēēlto ake, āmwooyē (anii nyooto āmwooyē, mēēbērē Mokoryoontēēt) kule yoo boonto :chii itaab Kiriistō koorkēenyii nyēē mēēnyēnchi Kiriistō, ānkuchāmē :koorkoonoo kuming'to keey saanteenyii, kumāmāchāktōōs kukwet. ¹³ Nto yoo boonto :cheebiya ake tukul saanteet nyēē mēēnyēnchi Kiriistō ānkuchāmē :saanteenyii, kumāmāchāktōōs kubakaakta saantaanaa. ¹⁴ /Kiikiitiliil saantaanaa kubununēē soboontaab koorkēenyii nyoo kiikōōyēnchi Kiriistō /ānkiikiitiliil nkinee koorkēēt kubununēē soboontaab saanteenyii nyoo kiikōōyēnchi Kiriistō. Nto kimāwuu nyooto, nto kimātiliilēch :lōkōkwook, nteenee tiliilēch.

¹⁵ Nteenee yoo māchē :chii nyoo mēēnyēnchi Kiriistō kukwet koorkēenyii, kootyaakaat :koorkoonoo kuwēēchi keey. Nto yoo māchē :koorko nyoo mēēnyēnchi Kiriistō kule kubakaakta saanteenyii, kuchāmchi :saanteet kuwēēchi keey. Mārātē koorko nto murēn nyoo kiikōōyēnchi Kiriistō :ng'ala chēē wuu chooto, kuuyu kiikukuurēēch :Yēyiin kēēminy ām kaalyeet. ††¹⁶ Inkētēē nee :inyiing' koorko nyoo 'kiiyēnchi Kiriistō yoo 'imuuchē iyey saanteeng'uung' /kiiraraach, nto acha? Nto, inkētēē nee :inyiing' saannyya nyoo 'kiiyēnchi Kiriistō yoo 'imuuchē iyey /kiiraraach koorkēēng'uung', nto acha? ††

¹⁷ Māchāktōōs kurubē :chii kāāburnyii kuu wōloo kikiikuchōōtoochi :Mokoryoontēēt yoo kikuurē :Yēyiin. Mākuutyēēt :nyitēny nyēē ātōōrchinē kanisoosyek tukul. ¹⁸ Yoo kikuurē :Yēyiin chii koomuraatanaat, ku Yuutāyiin, kumāmāchāktōōs kusyeem kuyēk chii nyēē /manaakiimuraatan. Nto yoo kimeemuraatanaat :chii yu kikuurē :Yēyiin, kuuyu kimā Yuutāyiin, kumāmākyinē /kiimuraatan. ††¹⁹ Yoo imuraatanaat :chii nto

kumeemuraatanaat, kumāmii yēēt :kiy. Nteenee ng'alyoo nyēbo koomānuut, ku kule /kēēriib mākuutēkaab Yēyiin. ††²⁰ Māchāktōōs :chii kōōbuur kuu wōloo kiwuuonto kukuurē :Yēyiin. ²¹ Yoo kiyyēku motwooriin, -mEEKANY KOoyiimiing' mēt, nteenee yoo 'kēēnyōōru bārooyinto /kiityaaktiing', icham. ²² Yoo /kikēēkuuriing' iyēku motwooriintēēt ing'erech kule -mēēmiitē motwoornātēētaab ng'ōōki, nteenee kwēēbooyiitu Mokoryoontēēt. Nto yoo kiibāwu keey kukuuriing' :Yēyiin, inkēt kule iyēku motwooriintēētaab Kiriistō. ††²³ /Kikyaaleenaak kiy nyēbo koomānuut kunyoo, -mookany kubāwook :kōōrēēt. ††²⁴ Mbo ng'eetaabiya, ōyēyē yiisyēētaab Yēyiin nyēē mātiny kule iyēku ng'oo.

²⁵ Nto kurubta keey āk choo mākēēsyoootiin, -māātinyē mākuutyēētaab Mokoryoontēēt nyēē nāmē keey āk icheck. Nteenee ārwookwook kuu chii nyēē /kiikoosēē keey kubo kiyēē kiikōōbēruurēēnoo :Mokoryoontēēt. ²⁶ Kubo wuuyinto nyēē miitē kuu nyitēny, āsōōtē kule kaykay -/mākiimutiis. ††²⁷ Yoo boonto :chii koorkēēt, kōōbuurto, nto yoo māboonto, macheeng'.

²⁸ Yoo kēēmutiis :chii, mēēbērē kāchoolwookēn, āmēēbērē kāchoolwookēn :nkinee nyoo /kakiimut. Nteenee, mākunyoōr :nyoo kēēmutiis nyāliluutēk chēē chaang' ām ming'ātēenyii, -āmāmākyook :anii nyāliluutēchooto. ††²⁹ Mbo ng'eetaabiya, kiyēē āmiitē ābooru ām yuutēyu ku nyi: lēēkit :mēēyintaab kōōrēēt. Kunyi, māchāktōōs :murēnik choo kiikōōmutiis kumāswēē ng'aleekaab kēēstonikwaa. ³⁰ Nto choo mii kuriirtōōs kumāchāktōōs kōōbuurē wuu nyēē mātinyē ng'woonin. Nto choo mii kung'ērēchē kumāchāktōōs kōōbuurē wuu nyēē māng'ērēkootiin. Nto choo āliisyē, kōōbuur wuu nyēē mā cheekwaa :tukuuchoo koolē. ³¹ Nto choo yēyiisyēē tukuukaab kōōrooni kumāchāktōōs kōōbuur wuu nyēē māng'ērēkyinē tukuuchoo. Mii wokubotē :kōōrooni ām lēēkitō. ††

³² Āmāchē ōbuur nyēē māmii :kiyēē iyiiimook mētēwoy. Āmē mēt chiito nyoo mēēmutiis :wōlēē makoong'ereekta Mokoryoontēēt. ³³ Nto chiito nyoo kiikōōmutiis, kōōsōōtē :nyoo wōlēē makoong'ereekta koorkēenyii. ††³⁴ Yooto mākusāch :kāāsōōtēyēēkyii. Isōōtē * :ārung'oonyoontēēt nto ku koorko nyēē musuk ng'aleekaab Mokoryoontēēt ānkōōnēmchinē keey kutukul. Nteenee isōōtē :koorko nyoo imutaat wōlēē makoong'ereekta saanteenyii. ³⁵ Āmwooyē ng'alyoontooni sukuyēētyēēchook āmēēbērē kule kaakiichaak. Āmāchē ōbuur ām kēēlto nyēē rootaat nyēē kyōōnēmchi keey Yēyiin kutukul.

³⁶ Yoo isōōtē :booyoo kule keekaay chēēbnii nyēē kōōkōōnnyoo kut kumii wokukēēytēē :bēsyoōsyēk chēē yēmē /kiimut ānkōōsōōtē :chiichoo kule nyoolchinē kuwo kōōto, kōōrook kooyiilta kuu wōloo māktooy. Māmii :kiy nyēē miyaat yoo kamakta chēēbnii /kiimut. ³⁷ Nteenee yoo keesootee mooyēenyii ankootiil kule kōōbuur :kōōkoonoo nyēē mēēbērē /kiimutē, kumii

† 7:7 Mat. 19:11-12; 1Kōōr. 12:11 †† 7:9 1Tēm. 5:14 ‡ 7:10-11 Mat. 5:32 †† 7:15 Yoowa. 14:27; Room. 12:18; 14:19; 1Kōōr. 14:33; 2Kōōr. 13:11; Kolos. 1:20; 3:15; Ibu. 12:14 †† 7:16 1Bēt. 3:1 ††† 7:18 Kala. 5:1

††† 7:19 Room. 2:25-29; Kala. 5:6 § 7:22 Ēfēēs. 6:6; Filēm. 16 §† 7:23 1Kōōr. 6:20 §†† 7:26 Cherem. 16:1-4; Yēyuut. 14:22; 1Tēēs. 3:3-4 §† 7:28 Luuka 21:23 §†† 7:31 Ēsēk. 7:12-13; Room. 13:11-13; Filib. 4:5; 1Bēt. 4:7 §† 7:33 Luuka 14:20

:boontoonoo kuyēyē nyēē karaam. ³⁸ Kunyoo, boon-tēēt nyoo kamakta chēēbnyii /kiimut, kukayey nyēē karaam, nto nyoo kamamakta chēēbnyii /kiimut, kukayey :nyoo nyēē karaam miisin.

³⁹ Māchāktōōs :koorko kutāsē taay kōōbuurtooy keey saanteenyii yoo tākusoboot :saanteet. Nteenee yoo kame :saanteet, /kēēchāmchinē koomut keey āk chiito ake tukul nyoo kacham :inee, kātikoo kiikōōyēnchi :chi-ichooto Mokoryoontēēt. ^{†40} Nteenee ām wōlēē ākās-tooy :anii, ibēruuroot :koorkoonoo yoo /kamakiimut subak. Āsōōtē kule mii kōōntōōwoo :Tāmirmiryēētaab Yēyiin yoo āmwooyē ng'aleechu.

Kurubta keey āk bany choo /kakeesaayta

8 Kany, baa, āmwoowook ng'ālyoo kurubta keey banyeechaa /kēēsooytoochinē āynātōōs. Kubooyi-it man, kiinkētē sinee kule kēētinyē :tukul kiirnān. Ng'āsēē keey :ake kiirnān, kuchāmē :ake biiko alak ānkōōtitiirē. ^{††2} Nto chiito nyoo yibē keey kule inkētē ki-ito ake, kumēēnkētē kiyoo kuu wōloo kātāmāchāktōōs kōōnkētito. ³ Nteenee, chiito nyoo chāmē Yēyiin, kuchāmtooy :Yēyiin kule nyeenyii. ‡

⁴ Kunyi, kurubta keey āk banyeechaa /kēēsooy-toochinē āynātōōs, āmwooyē kule buch :āynātōōsyē-choo. Māmii :Yēyiin ake, nteenee akeenke :Yēyiin nkit! ^{††5} Ānkoo ku chaang' :tukuuk barak nto wōlēē ng'wēny chēē kutunkyinē :biiko alake kuu āynātōōsyēkwaa nto mokorēēnikwaa, ^{††6} kiinkētē :acheek kule akeenke :Nyēē /kēēkutunkyinē. Nyooto ku Yēyiin nyoo Baaba ānkitoowu kiy ake tukul ānkēēminyē kēēkoonyitē inee. Akeenke :Mokoryoontēēt. Nyooto ku Yēesu Kiriistō nyoo yēchiintōōs kiy ake tukul āk Yēyiin ānkukōōnēēch soboonto. ^{†††}

⁷ Mēēbērē inkētē :biiko tukul ng'aleechēēb manta. Tākōōyiyimē biikaab Kiriistō alak yoo kaam bany chēē /kākēēsooytoochi āynātōōs. Nto kuuyu tākukuskusēch :bichooto, kōōsōōtē kule tōōs ng'ōōki yoo kaam banyeechaata. ⁸ Yoo kakaam āmit, nto kamakyaam, mēēbērē yēyēēch kēēlēēkityi Yēyiin.

⁹ Ōriib keey! Ānkoo ōtyookootiin o-am banyeechaa, -mookany kōōsākyi biiko choo mānāākich :kaakaaseeng'waa kunyōōr kāānākuut /ānkiiboot. ^{†††10} Yoo kāsook akweek choo ōng'oomēch :chiito nyoo kuskus :kaakaaseenyii ō-āmē banyeechaa /kākēēsooytooy ii, ōmiitē oob ō-āsānchinē nkinee kwaam banyeechaata? ¹¹ Kunyoo, mākōōsākyi :kiirnātēēng'woong' kubot :ng'eetaabiya nyiitēnyii kimēēchinē *Kāārārooki-intēēt. ¹² Yoo kōōchoolwookēnchi mbo ng'ee-taabkoomēt ām kēēli ōsuusyoonē kāāyēnchi-nooyēēng'waa nyoo kuskus, kōōchoolwookēnchi Kiriistō. ^{††13} Kunyi, yoo ākoo yēyē :kiyoo ā-āmē mbo ng'ee-taabiya kubootyoo, kāmēētāwāā-āmē banyeechaa subak.

Mānāātēēbchi keey :Bāwulō kiyēē kimisyinē kunyōōr

9 Maatyaaktaat :anii? Mā anii *lēbkēēyiin? Kyaakas Yēesu Mokoryoontēēnyoo ānkyōōtooku :akweek kubo yiisyēēt nyēē āyēchinē Mokoryoontēēt.

² Mānāākoochi biiko tukul lēbkēēyyēēt, nteenee, kubooiyit man, kyāākōōnook akweek. Wōlēē ōrubtooy :akweek Mokoryoontēēt, kōōbooru man kule anii :lēbkēēyiintēēng'woong'. ^{††}

³ +Māyēētēē keey ng'aleechu āmwoowook yoo kak-wiilaataa :biiko alake. ⁴ Kēētinyē man /kēēkōōnēēch āmiik nto kiyēē kēēyyēē kubo yiisyēēt nyēē kēēyēyē ^{††5} ānkāātinyē man amut koorko nyēē kiikōōyēnchi Yēyiin sikēēbēētooy keey tukwaay kuu wōlēē yēytooy *:lēbkēēyik alake, mbo :ng'eetaabkaametiitaab Mokoryoontēēt āk Bētērō. ⁶ Ara anii āk Barnaaba baateey chēē kēēyēmāktōōsii kēēyēyisye sikēēnyōōru kiyēē kyoomē? ^{††7} Mii :chii nyēbo lukēēt nyēē imuuchē kuk-wēchi keey nkit beesaanikaab yiisyēēt? Nto mii mbo :chii nyēē choonē āmit, amaam āmiichoo? Nto mii :chii nyēē imuuchē kuriib tany āmāluusyo ōō?

⁸ Mēēbērē āmiitē āmwooyē ng'aleechu āy-ooong'unēē komostaab biich buch, nteenee siru-utēkaab Yēyiin :chēē mwooyē kuu nyooto. ⁹ Mwooyē :siruutēkaab *Muusa kule, “-/Mākēērātē yēēyto kuutiit yoo /kēēbooksē.” ^{††} Māmiitē :Yēyiin kung'ālōolēē yēy-to baateey ^{††10} nteenee mii kung'ālōolēēnēēch nkacheek si yoo miitē :chiito kutēbēnē mōkōōnkēē-taab yeeyiik nto kumii kuwōōrsē, kutinyēē mooyēēt kule +/mākiikoochi kiy. ¹¹ Kookeechaan :acheek ng'aleekaab Tāmirmiryēēt soboonwēkwōok, ara nyik-isyook yoo kōōkōōnēēch kiy nyēē kākēēyētyēēchinēē keey? ^{††12} Nto yoo ākoo tinyē :alake manta ōtoorēt :ak-week ii, kwaam :nee +mōōtoorētēēch nkacheek? Man-aakeeyaach :acheek /kēēyēwēēch kuu nyooto. Nteenee, kikeecham keemuyte kiy ake tukul kusiir yoo kātākēēkērēktooy biiko kukas lōkōōywēk chēē kā-roomēch chēbo Kiriistō. ^{††13} Ōnkētē oob kule nyōōr-tooy :biiko choo yēyisye *Kōōtaab Yēyiin āmiik wōlooto? Nto -mōōnkētē kule āmē :choo bēēlē kōōrsēēk ām *kāābkōōrōs kereeryaanteetaab āmiichoo bēēlē? ^{††14} Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, kimwooy :nki-nee Mokoryoontēēt kule māchāktōōs :biiko choo ām-tootē lōkōōywēk chēē kāroomēch /kēēbāyē kubo yiisyo-onoo.

¹⁵ Manaayaach :anii /kēēyēwoo kuu nyooto āmāmi-itē āsirwook ng'aleechu kule sōōkōōnoo kiy. Ākāykooyē ameyē kusiir kubuutēēnoo :chii kiyi ān-tumēērēē. ¹⁸¹⁶ -Māāng'āsē keey yoo ā-āmtooy lōkōōy-wēk chēē kāroomēch, kuuyu mākyoo kule a-amte. Āmiitē nyēē miyaat nyēē tyaa yoo kamaa-amte lōkōōy-wēchu. ¹⁸¹⁷ Nto kyāāchēēnkyi keey kule a-amte, nto

†† 9:2 1Kōōr. 15:8; 2Kōōr. 10:7-8; 11:5; Kala. 1:1 ††† 9:2 1Kōōr. 4:15; 2Kōōr. 3:1-3; 10:13 †† 9:4 Mat. 10:10; 2Tēēs. 3:9 ††† 9:6 Yēyuut. 9:27; 18:3; Kala. 2:1, 9 †† 9:9 Kiruu. 25:4 †† 9:9 1Tēm. 5:18 ††† 9:11 Room. 15:27 ††† 9:12 Yēyuut. 20:33-34; 2Kōōr. 11:9 ††† 9:13 Laawi. 6:16, 26; Kāāyiti. 18:8-10; Kiruu. 18:1 18 9:15 Yēyuut. 18:3 19 9:16 Room. 1:14; Yēyuut. 9:15; 26:16-18

† 7:39 Room. 7:2-3 †† 8:1 Room. 15:1-2; 1Kōōr. 13:1-7; 16:14 † 8:3 1Kōōr. 12:13; Kala. 4:9 †† 8:4 Kiruu. 6:4 †† 8:5 1Kōōr. 10:19-20 ††† 8:6 Yoowa. 1:3; 1Kōōr. 12:5-6; Ēfēēs. 4:5-6; Kolos. 1:16 ††† 8:9 Kala. 5:13 † 8:12 1Kōōr. 10:23-33

yēmāksē /kēētuwēnoo. Nteenee kuuyu /kiikiitōōrwoo, kumāchāktōōs a-amte. ¹⁸ Kiyēē āng'ērēchēē ku a-amte lōkōōywēk buch nyēē -māāyoochē kiy.

¹⁹ Ābāwu keey āmābāwoo :chii ake tukul, nteenee āchāmē āyēētyēēchi chii ake tukul saaweēch biiko chēē chaang' kucham Kiriistō. ²⁰ Kyāānkāā-āmchinē Yuutayeek, kyāābuurē kuu wōlēē wuu :icheek sāāyisu. Kyāābuurē āk Yuutayeēchāā bāwu :kiriutēk wuu nyēē bāwoo nkani :kiriutēk, ānkoo sinee -mābāwoo anii :kiriutēkaab *Muusa, sāāyisu icheek. ²¹ Kyāābuurē wuu nyēē -māāwuuyē Yuutāyīn yoo āboontē keey choo mā Yuutayeek, sāāyisu icheek. Ānkoo wuu ny-ooto, āboontē mākuutēkaab Yēyiin, kuuyu bāwoo :Kiri-istō. ²² Nto ām wōlēē miitē :choo kuskusēch, āyibē keey :nkani kule akuskus sukung'ēet āyisu. Kunyoo, kwaayey keey akerkeyiitu bichoo alak tukul si nto anyuun āsāru mbo biiko kereeryaa. ²³ Āyēyē ng'aleechu tukul kubo lōkōōywēk chēē kāroomēch sāānyōōru :nkani bēruotoo nyoo /kiikēēkuurtoochi biiko.

/Kēētuwēnē chii nyoo kēēkiil keey

²⁴ Ōnkēt kule yoo ing'wēnē keey :biiko ām labateet kōōbēliisyē :akeenke ānku nyooto baateey nyēē /kēētuwēnē. Kunyoo, māchāktōōs ōlābātē ōtinyēē mooyēēt kule +/mākēētuwēnook. ²⁵ Chii ake tukul nyoo māchē kōōbēliis ām labateet, /kēēmākyinē kusatee keey ng'al chēē chaang' ānkōōnēmchi keey labateet. Nteenee yoo kēēbēliis, /kēētuwēnēē kiy nyēē -mēēbuurē kulōōyīit. Nteenee kēēyēyē yiisyēētaab Yēyiin sikēēnyōōru tuwēnto nyēē wēētii kibchuulyo. ²⁶ Kunyi, -māāmiitē :anii ālābātē kuu chii nyēē -mēēnkētē kiyēē lābātyinē. -Māāmāchē anii akwet yoomat. ²⁷ Nteenee, kyaaneet bōōrnyuu muytaayeet si yoo ā-āmchinē alak lōkōōywēk, mēēbērē +maakuste kiyoo +/mākēētuwēnēēnoo.

-Mōōwuruur Mokoryoontēēt

10 Mbo ng'eetaabiya, āmāchē āsōōtweek kiyēē kiyeyakay ām wōlēē mii :mbo kuuko. Kiriib icheek :boolteet ankwaay :tukul tōōliilēēt. ¹² Yooto kwooyē :icheek tōōliiloonoo ānkuriibootē :booltaanaa, kuyēk :icheek tukul rubiikaab *Muusa. ³ Kyaam :tukul āmnyoontēēt nyoo kikōōnu :Yēyiin ⁴ ānkuyyēē bēēko kibtaman chēē kikwoonēē rwaanteet ām keel nyēbo kwōng'uut. Kiiyyoonkyinē :rwaantaanaata Kiriistō. ⁵ Mānāng'ērēkyi :Yēyiin kāāburtaab bichoo wōlēē wōō sōōkāsē kule kibēkyinoot :bichoo suurkwēēnēēt. ⁶

⁶ Kunyoo, kēēkāsēē ng'aleechāā kule mēērook kēēkōchōnkyi Yēyiin kuu wōloo kiyēytooy :bichoo. ⁷ -Mōōyēku biich chēē ōkutunkynē āynātōōs kuu wōloo kiwuunto :bichooto alake, kuuyu mwooyē :siru-

† 9:20 Yēyuut. 16:3; 21:20-26 †† 9:22 1Kōōr. 10:32-33; 2Kōōr. 5:11 † 9:25 Filib. 3:12-14; 2Tēm. 2:5; 4:7-8; Ibu. 12:1; Yāāk. 1:12; 1Bēt. 5:4; Ng'oong'. 2:10; 3:11 †† 10:1 Chuy. 13:21; 14:19-22, 29 †† 10:3 Chuy. 16:13-21, 31 ††† 10:4 Chuy. 17:6 ††† 10:5 Kāāyit. 14:29-30; Ibu. 3:17

utēkaab Yēyiin kule, "Kiswēē :biich saakwaanaa kuyyēēsyō bokōōsuuchi ng'al chēē mākaroomēch." ⁸ -Makaraam /kēēmārtooy kuu yoo kiyēyē :alake ām bichoo sukubēku bēsyēēt akeenke :chēē kiyitē kisyēērōōk tibtem āk sōmōk. ⁹ Māmāchāktōōs /kēētyēmē Mokoryoontēēt kuu wōloo kiyēemtooy :alake ām bichoo sukubākāchē icheek :ēērēēnōōk. ¹⁰ -Mōōng'unyng'uunyē kuu yoo kiyēyē :alake sukubākāchē icheek *:malayikeet nyoo āroontooy bi-ich. ¹¹

¹¹ Kēēkāsēē yooto ng'aleechu kuyēk kāānēētēywoo. /Kikēēsirwēēch sukung'ēet kēēriibēē keey :acheek choo kēēmīnyē kōōrēēt ām bēsyōōsyēchu kaakuriik :tabanta. ¹² Kunyoo, yoo ōbērē ōtitirootiin kumāchāktōōs ōriibē keey -/makeekentaak. ¹³ Tyēmuutyēēt ake tukul nyēē chōōnchook ku nyoo nāmē chii ake tukul. Ōmuuchē omaang'tee keey Yēyiin kuuyu mēēbērē makwaastaak /keetyemaak kukeyyete tyēmiisyēēt nyēē ōmuuchē. Nto yoo /kakeetyemaak, mākōōboorwook kēēlto nyēē soochuntee ānkubōōk-ich. ¹⁴ Kunyoo ii, chōōrōōnuutēkyuu chēē āchāmē, osatee keey ōkutunkynē āynātōōs. ¹⁵

¹⁵ Āmiitē āng'aloolwook akweek biich chēē ōsēwunootiin, kunyoo, ōrōōtootē :akweek kiyēē āmwooyē. ¹⁶ Yoo kēēyēēwunēē terekyeet nyoo kēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy, kēēmiitē yooto kēēyēemtooy kōrotiikaab *Kāārārookiintēēt. Nto yoo kēēbētēsē mukaatiit, kēēyēemtooy bōōrtaab Kāārārookiintēēt. ¹⁷ Kuu yoo akeenke :mukaatiinaa, kēēwuuyē akeenke, ānkoo kēēchoong'ēch, kuuyu kyoomē mukaatiinaata akeenke. ¹⁸

¹⁸ Okas baa, akweek biikaab *Isrāyēēl. Yēemtooy oob :biiko choo bēlēē kōōrōōsēēk kiyēē /kēēbēlēē ām *kāābkōōrōs, yoo āmiisyē? ¹⁸ Yoo āmwooyē kuu nyooto, āmiitē ābooru kule kōōrōōsēēchoo /kēēyēchinē āynāt ku kiy, nto kule kiy :āynātōōnoo? ¹⁹ Achicha! Māwu nyoo. Kōōrōōsēēk tukul choo yēyē :biiko choo mānēyēnchi Yēyiin, kuyēchinē :choo tāmirmirook chēē miyootēch āmēēbērē yēchinē Yēyiin. -Māāmāky-ook akweek ōyēemtooy kiy āk tāmirmirooy. ²¹ Mēēmuuchāktōōs ōyēēwunēē terekyeetaab Mokoryoontēēt āk nyēbo tāmirmirook chēē miyootēch. Mēēmuuchāktōōs ō-āmē Saakweetaab Mokoryoontēēt āk āmit choo /kākēēsooytoochinē tāmirmirook chēē miyootēch. ²² Ara, yoo ōmiitē ōyēyē kuu nyooto, ōmiitē ōwuruurē oob Mokoryoontēēt kung'woonchi :moo? Ōsōōtē kule ōmuuchē wōlēē tēēnto :kāāmuukēy-wēēkaab Mokoryoontēēt?

Ōkoonyitē Yēyiin ām kiyēē ōyēyē

²³ Mwooyē :alake ām akweek kule, "/Kēēchāmwoo kiy ake tukul." Nteenee āmwoowook kule mā karaam :kiy

§ 10:7 Chuy. 32:2, 6, 19 † 10:8 Kāāyit. 25:1-9 †† 10:9 Kāāyit. 21:5-6 †† 10:10 Chuy. 14:11-12; Kāāyit. 16:41-50 ††† 10:11 2Tēm. 3:16 † 10:12 Kala. 6:1 † 10:13 1Tēs. 5:24; Yāāk. 1:13-14 ††† 10:14 1Yoowa. 5:21 ††† 10:16 1Kōōr. 11:24-25 ††† 10:17 1Kōōr. 12:27 18 10:18 Laawi. 19:5-8 19 10:19 1Kōōr. 8:4 20 10:21 2Kōōr. 6:15-16

ake tukul. Mātēēchē biich :kiy ake tukul.

^{†24} -Mēēchēēnkyinootē keey nkit karaamat, nteenee ichēēnkyinootē alak. ^{††}

²⁵ Ō-āmē bēēny ake tukul nyoo koo-alee wōlēē /kyoolēē banyeeek amookany kwaamaak mēt kule ara /kākēēsooytoochi āynātōōs nto acha. ²⁶ Mwooyē :sirutēk kule, "Bo Yēyiin :kōōrēēt āk tukuuk chēē mii kōōrēēt." ^{†††}

²⁷ Yoo kākuurook :chii nyēē mānēēyēnchi *Kāārārookiintēēt kule bōō-āmiisyē ām kanyii ānkōōmāchē kule obe, obe. O-am bēēny ake tukul nyoo kākōōnook amookany kwaamaak mēt kule ara /kēēchāmwook o-am. ²⁸ Nteenee, yoo kāmwooy :chii kule /kākēēsooytoochi āmiichu āynātōōs, mēerook o-am kubo chiichooto kāmwoowook, kuuyu yoo koo-am āmiichoo kōōsōōtē :chiichoo kule miyaat. ^{††29} Mā akwek :chēē ōsōōtē kule miyaat, nteenee chiichooto :nyēē imuuchē koosoot kuu nyooto.

Imuuchē kumwooy :chii kule, "Kērēktoo anii nyi atyaakaat kule nee :wōlēē isōōtitooy :chiito? ³⁰ Yoo ākoo āmiitē ā-āmiisyē ābirchinē Yēyiin kōōnkōy ii, kwaam :nee sukung'alaaleenaa :chii kule kaayey nyēē miyaat?" ^{†††31} Kookas, yoo ō-āmē nto yoo ōyyēē kiy, nto yoo ōyēyē kiy ake tukul, kumāchāktōōs ōyēyē ōkoonyitē Yēyiin. ^{††32} -Mooyey kiy nyēē miyaat ām wōlēē mii :biiko ānku Yuutayeek, choo mā Yuutayeek nto ku bikaab Kiriistō. ^{§33} Āsyēēmē ang'ereech chii ake tukul ām kēēlto ake tukul. -Māmiitē āchēēnkyinootē keey :anii nkit karaamat nteenee āchēēnkyinootē biiko chēē chaang', /sikiiraraach. ^{§†}

11 Māchāktōōs ōyēyē kuu wōloo āyēytooy :anii, kuu wōloo ārubtooy wōlēē yēytooy :Kiriistō. ^{§††}

Kāāburtaab kooruuk yoo /kēēmiitē saayēet

² Āsiltook, kuuyu ōsōōtoo ām kiy ake tukul ānkōōriibē kāānēētēywēēk kuu yoo kyāānēētook.

³ Āmāchē ōnkēt kule bāwu :murēnēēt koorkeēt, kubāwu :Kiriistō murēnēēt. Nto nyēē bāwu Kiriistō ku Yēyiin. ^{§4} Yoo kēēyēēn :murēno ake tukul ām acheek mētinyii yoo sooyē nto yoo ng'ālooltoochinē Yēyiin, kōōbooru kule mākoonyitē Kiriistō. ⁵ Nto nkinee koorke ake tukul nyoo mēēbērē kēēyēēn mētinyii yoo sooyē nto yoo ng'ālooltoochinē Yēyiin, mākoonyitē saanteenyii. Kerkeey :yooto wuu nyēē kēērēr mētinyii kōōntosuur saanteet. ⁶ Yoo mēēbērē kēēyēēn :koorko mētinyii kōōboor koonyit ām wōlēē miitē :saanteenyii kukaykay kōōrēr. Nto subak, kuuyu ng'ālyoo nyēē mābo koonyit ām wōlēē mii :saanteet yoo kēērēr :koorko mētinyii, kumāchāktōōs kōōyēēnē. ⁷ -Mēēyēēn :murēno mētinyii kuuyu /kikeeyey /kiikerkeeyee Yēyiin ānkukoonyitē Yēyiin. Nto koorkeēt, kukoonyitē :nyoo saanteenyii. ^{††8} Mēēbērē kiyēwunēē :Yēyiin murēnēēt

koorkēēt, nteenee kiyēwunēē koorkeēt murēnēēt, ⁹ āmēēbērē /kikēēyēyē murēnēēt kubo koorkeēt, nteenee /kikēēyēyē koorkeēt kubo murēnēēt. ^{§†10} Nto kubo malayikaanik, kumāchāktōōs :koorko kōōyēēnē mētinyii sukōōboor kule bāwu inee :saanteenyii.

¹¹ Ānkoo wuu nyoo, buch :koorko yoo mātinyē saannyya anku buch :nkinee saannyya yoo mātinyē :koorko, yoo kiikōōyēnchi Mokoryoontēēt.

¹² Kichōōnēē :koorkēēt bōōrtaab murēnēēt ānkusichē :koorko murēn. Kunyoo, kwoonēē :tukwaay wōlēē mii :Yēyiin. ¹³ Kunyi, okas :akweek nkit. Ara karaam ām akweek yoo sooyē :koorko āmēyēēnoot :mētinyii?

¹⁴ Ara, inēētook :wōlēē wuu ātēbuutēkaab biiko kule ng'ālyoo nyēbo kāāntosuūrāt kutinyē :murēno buut chēē kōōyēch? ¹⁵ Nteenee yoo boonto :koorko buut chēē kōōyēch kuyibchinē koonyit, kuuyu /kikiikoochi buutēēchooto sukōōyēēnē mētinyii. ¹⁶ Yoo māchē :chii ake tukul kule kukwiil ng'aleechu, kumābootēēch :ng'ala chēē wuu choo āmābooto nkicheek kanisoosyek ām wōlto ake tukul.

Ōrōōtootē kiyēē ibooru :bōōrto āk korotiikaab Mokoryoontēēt

¹⁷ Mākoy āsilook ām kiyēē āmiitē wāāmwoowook kuuyu kiyēē ōmiitē ōyēyē ām tuuyōōsyēkwōok kumā karaam. ¹⁸ Ng'ālyoo nyēbo taay ku kule kosiila yiit kule -mōōkāsyyiintōōsii yoo ōtuuytōōsii ōkutunkyninē Yēyiin ankataacham kule wuu nyooto. ^{§†19} Āchāmē kule imuuchē kukaraam yoo kōōchuunchuunnyē, sukutook kule mbo ng'oo ām akweek :chēē churtootiin ām wōlēē miitē :Yēyiin. ²⁰ Yoo kyōōtuuytōōsii, kyōōbērē tōōs ōmiitē ō-āmē āmnyoontēētaab Mokoryoontēēt nteenee mēēbērē bo Mokoryoontēēt :āmnyoontoonoo, ²¹ kuuyu simkwōomē :chii āmiikyii ānkuyyēēsyō amakanyee chuut sukuyemta tukul. Yooto makubeetee :alake kuut nto alak kubiyoon'g'iis ānkubōōkiit. ²² Yoo kā saakwa nyēbo āmiisyō, kwoomiis :chii ām kanyii. Ōmōōntoochinē nee akweek :choo ōyēku mokorēēn biikaab Kiriistō choo kuskusēch? Ara +māāsilook? Achicha! ^{§††}

²³ Kyāā-āmwook kiyēē kiyey :Mokoryoontēēt. Ām kwēēmowuunoo /kikēēchoomtooy Mokoryoontēēt Yēēsu, kinam mukaatiit, ²⁴ nto yu kikiikubirchi Yēyiin kōōnkōy, kubetes ānkumwooy kule, "Bōōrnnyu :nyi nyēē /kākēēkōōn kubo akweek. O-am sōōsōōtēēnoo." ²⁵ Yu kābokwoomiis kubēk, kunam terekyeet nyēē kimii * :tifaayyik ānkumwooy kule, "Kiirootyeet :nyi nyēē lēēl kubununēē korotiikyuu. Ōyyēē sōōsōōtēēnoo." ^{§††} ^{§§§26} Ō-āmē āmnyoontooni ānkōōyyēē tifaayyichu ākoy bēsyēēt nyēē iyēēwunēē :Mokoryoontēēt sōōsōōtēē meenyii. ²⁷ Kunyi, chii ake tukul nyoo āmē āmnyoontooni nto nyoo yyēē tifaayyichu ām kēēlto nyēē mā karaam, kukāākuchoolwookēn kuuyu -mēērābchinē kiyēē ibooru :bōōrto āk korotiikaab Mokoryoontēēt.

28 Māchāktōōs kōōrōōtootē keey :chii kurook nto āmē

† 10:23 1Kōōr. 6:12; 8:7-12 †† 10:24 Room. 15:1-2; 1Kōōr. 10:32; 13:5; Filib. 2:4 † 10:26 Tyēēn. 24:1 †† 10:26 Tyēēn. 89:11 †† 10:28 1Kōōr. 8:7, 10-12 ††† 10:30 Room. 14:6; 1Tēm. 4:3-4 ††† 10:31 Kolos. 3:17; 1Bēt. 4:11 § 10:32 Room. 14:13 §† 10:33 1Kōōr. 9:19-22 §†† 11:1 1Kōōr. 4:16 §† 11:3 Toowu. 3:16; Ēfēēs. 5:23 §†† 11:7 Toowu. 1:26-27

§† 11:9 Toowu. 2:18-23; 1Tēm. 2:13 §† 11:18 1Kōōr. 1:10-11 §†† 11:22 Yāāk. 2:5-6 §§† 11:25 Māārko 14:22-24; 1Kōōr. 10:16 §§§ 11:25 Luuka 22:20

mukaatiit nto kuyyē tifaayiik. ²⁹ Chii ake tukul nyoo amē mukaatiit nto kuyyē tifaayiik kumānēnkēt kiyēē ibooru :bōōrtaab Mokoryoontēēt, kumii kōōtilchinē keey ng'al. ³⁰ Kiyooto :nyēē yēyē chēē chaang' am akweek kutānkusiitu kut kōōkubēk :alake. ³¹ Nteenee, yoo kēērōotoot keey :chii, mākooy /kiitiilchēēch ng'al. ³² Chuulēēch :Yēyiin -/simakiiruusteech ak choo mānēyēnchi Yēyiin.

³³ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, yoo omāchē o-am amnyoontēētaab Mokoryoontēēt kumāchāktōōs okānyē keey. ³⁴ Yoo amē chii :kēmēy, kumāchāktōōs simkwoomiisyē am kanyii, simēēsākyi keey :inee /kiitiilchi ng'al yoo ō-amiisyē. Kunyi, kurubta keey ak ng'aleek alak chēē tāāboontē, +machaasat yoo kāāchōō.

Kāāmuukēywēek chēē rōōbchinē biich :Tāmirmiryēētaab Yēyiin

12 Mbo ng'eetaabiya, kurubta keey ak kiyēē rōōbchinē biich :Tāmirmiryēētaab Yēyiin, -māāmāchē ōbuur nyēē -mōōnkētē nyēē karaam. ² Ōnkētē kule yoo kitākutoombo ōyēnchi Yēyiin, /kikiikētēwēchook ōyēēlchi āynātōōsyēchoo māng'āloolē. ³ Kunyi, amwoowook kule māmwōoyē :chii nyēē intōōchinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule, "Kuchubākoy :Yēēsu." Amāmii :chii nyēē imuuchē kumwooy kule, "Mokoryoontēēt :Yēēsu" yoo kāmēēboorchi :Tāmirmiryēēt. ††

⁴ Rōōbchinē biich :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kāāmuukēy chēē tēērchiin, nteenee akeenke :Tāmirmiryoonoo. ⁵ Mii :yiisyōōnuutēk chēē makerkeey chēbo Mokoryoontēēt, nteenee akeenke :Mokoryoontoonoo. ⁶ Mii :ng'ala chēē /kiilātē chēē makerkeey, nteenee akeenke :Yēyiin nyoo yēyiisyēē chiito ake tukul.

⁷ Iboorunēē keey :Tāmirmiryēēt wōlēē mii :chii sukuyēētyēēchi biiko tukul. ⁸ Ikoochinē :Tāmirmiryēēt chiito ake kiirnātēēt ānkuyēyē ake kōōnkēt wōlēē wuu :ng'aleek chēē wunyootiin. ⁹ Ikoochinē ake kookaasee keey am mooyēēt akeenke kule ākoy kuyeyakay :kiyēē bēēr. Nto ake, kurōōbchi kāāmuukēywēek chēē isoob-sēē. ¹⁰ Ikoochinē ake kāāmuukēy kuyey ng'al chēē /kiilātē, nto ake, kuyey kung'ālooltoochinē Yēyiin. Ikoochinē ake kāāmuukēywēek chēē inkētēē kule tāmirmiryēēt nkōō :nkōō nto ake kōōkoochi kung'alaal am ng'ēlyēēbik chēē tēērchiintōōs. Nto ake, kōōkoochi nyoo kumwooy kiyēē ibooru :ng'aleechaata kāmwooyē :nyiin. ¹¹ Akeenke :Tāmirmiryooni kōōnu kāāmuukēy /keeyey ng'aleechu tukul ānkōōkoochinē :inee chii ake tukul kāāmuukēywēēchoo kuu wōlēē mākooy. †††

Akeenke :bōōrtaab chiito ānkutinyē komoswookik chēē chaang'

¹² Akeenke :bōōrtaab chiito ānkoo chaang' :komoswookik chēē yēyē bōōriitēnyi. Wuu nyooto mbo am wōlēē miitē :Kiriistō. ¹³ /Kikeebatisaneech am Tāmirmiryēēt akeenke kēyēyēku bōōrto akeenke ānkiyēku Yuutāyiin nto nyēē mā Yuutāyiin, nyēē motwooriin nto nyēē bāwu keey. /Kikēēkōōnēēch tukul Tāmirmiryēēt akeenke keeyye. ⁵

¹⁴ /Kimākēyēyēē bōōrto kiito akeenke, nteenee /kikeyeyee komoswookik chēē chaang'. ¹⁵ Ānkoo kāmwooy :kereenkeet kule, "-Māābooyē bōōrto, kuuyu -māāmuuchē ayey kiyēē yēyē :āwut" kutākubo bōōrto. ¹⁶ Ānkoo kāmwooy :yiitit kulē, "-Māābooyē bōōrto, kuuyu -māāmuuchē ayey kiyēē yēyē :koong'ta" kutākubo bōōrto. ¹⁷ Nto ki koong'ta :bōōrto tukul ii, nto /kēyēbchinēē nee yiit ng'aleek? Nto, ki yiitit :bōōrto tukul ii, nto /kiing'uutēē nee? ¹⁸ Kubooyiit man, kikiuchōb :Yēyiin komoswookik tukul am bōōrto kuu wōlēē kimāktooy kōōbuurto :ake tukul. ¹⁹ Nto ki komoswookichoo tukul ku kiy akeenke ii, nto kiyēku nee :bōōrto? ²⁰ Kuu wōloo wuu, chaang' :komoswookik, nto bōōrto ku akeenke.

²¹ -Mēēmuuchē :koong'ta kumwoochi āwunnyēk kule, "-Māāmāchook," amēēmuuchē :mētit kumwoochi kēērēnkōōk kule, "-Māāmāchook." ²² Nteenee komoswookikaab bōōrto choo wuu nyēē kuskusēch, ku chooto :chēē māchāktōōs miisin. ²³ Nto komoswookik choo /kēēkāsē kule mābo laat kumāchāktōōs /kēyēyibē chooto kubooyiit barak miisin. Nto choo bēēr :biiko mātooku ku chooto :chēē māchāktōōs /kiiyēēnē miisin, ²⁴ nteenee māāmāchāktōōs /kiiyēēnē komoswookik chuut alak. Yēyiin nkit :nyēē kiyēyē bōōrto sukung'eet /kēēkoonyit komoswookik choo kuskusēch. ²⁵ Kunyoo, māāmāchāktōōs kubchēyē keey :komoswookikaab bōōrto nteenee māchāktōōs kuyēyētyēēchinē keey. ²⁶ Yoo nyāliilē :komosta akeenke, kunyāliilootiin :nkicheek komoswookik chuut alake. Nto yoo koonyitoot :komosta akeenke, kukoonyitootiin :nkicheek komoswookik chuut alake. ^{5†}

²⁷ Kunyoo, akweek :bōōrtaab Kiriistō ānkōōbooyē :tukul inee. ^{5††28} Nto am biikaab Kiriistō, kiikutool :Yēyiin kurook *lēbkēyik, *wōōrkooyik ak kāānēetik. Kikiōōkoochi alak kuyēyē ng'al chēē /kiilātē, kōōkoochi alak kāāmuukēy kōōsoobso, kuyey alak kuyēyētyēēchinē biiko alak, kōōkoochi alak kāāmuukēywēek kōōntōōchi chuut, nto alak kōōkoochi kung'āloolē am ng'ēlyēēbik chēē tēērchiintōōs. ^{5††29} Ara kēyēyēku :tukul lēbkēyik? Nto kēyēyēku :tukul wōōrkooyik? Nto kēyēyēku :tukul kāānēetik? Nto kēyēyē :tukul ng'al chēē /kiilātē? ³⁰ Ara kēēboontē :tukul kāāmuukēy chēē kiisoobsēē? Nto kēēng'ālooltēē :tukul ng'ēlyēēbik? Nto kiimuuchē :tukul kiibooru kiyēē ng'ālooltooy :bi-chooto?

† 12:2 Kala. 4:8 †† 12:3 Room. 10:9; Filib. 2:11; 1Yoowa. 4:2-3
‡ 12:7 1Kōōr. 14:26 †† 12:10 Yēyuu. 2:4 †† 12:11 Room. 12:6-8; 1Kōōr. 12:27—14:40; Ēfēēs. 4:4 ††† 12:11 Room. 12:3; 1Kōōr. 7:7; Ēfēēs. 4:7; 1Bēt. 4:10

‡‡‡ 12:12 1Kōōr. 12:27 § 12:13 Kala. 3:27-28 †† 12:26 Room. 12:15; 2Kōōr. 11:29 ††† 12:27 Room. 12:4-5; 1Kōōr. 6:15; 10:17; 12:12; Ēfēēs. 1:23 §† 12:28 1Kōōr. 12:8-10; Ēfēēs. 4:11-12

³¹ Ōchēeng'ē rōōbēywēēkaab Tāmirmiryēēt chēē wōōyēch ānkāāmāchē āboorwook kēēlto nyēē karaam miisin. †

Chamateet

13 Ānkoo kaang'alaal ām ng'ēlyēēbik chēbo biich nto chēbo malayikaan, āmēēbērē ātinyē chama-teet, ku bōlāt :nyoo buch. †² Nto yoo ātinyē rōōbēy-woontēt nyēē āng'ālooltoochinē Yēyiin ānkāānkētē kiy ake tukul nyēē wunyaat nto mbo kule ātinyē kāāyēnchīnooyēēt nyēē imuuchē kōōwuuy kōōrēt āmāātinyē chamateet, ku buch. †³ Yoo kāākoochi biiko choo bānoon tukuukyuu tukul nto mbo yoo kāākooyte soboonnyuu /sikēēkoonnyitoo † āmāātinyē chamateet, māmii :kiyēē ānyōōru. †

⁴ Yoo iboontē chamateet, kuyēyiing' imuytoochinē ng'aleekaab biiko alak. Nto yoo tinyē :chii chamateet, ku lēēl :moo āmātinyē tuuyin bo moo, āmāng'āsē keey, ⁵ āmā awees, mātinyē sooyān, māsimkunyēēru, mānāmtooy ng'al mukuulēy, ⁶ māng'ērēkyinē tukuuk chēbo rōkōs nteenee ng'ērēkyinē choo bo manta, ⁷ lukuyē ng'al, ikoosēē keey ānkōōkēnēē keey Kiriistō ānkumuytooy. †

⁸ Māng'ētē :chamateet. Nteenee makuyit :bēsyeēt nyēē mēētākung'ālooltoochinē :biiko Yēyiin, āmēētākung'ālooltēē :biiko ng'ēlyēēbik, /āmēētākēēng'oonkyinē chii ng'al. ⁹ Rartaat :ng'oom-nānēenyoo -āmākēēnyōōru ng'ōong'uutēkaab Yēyiin kuchurta. ¹⁰ Nteenee yoo kayit :bēsyeēt nyēē /kēēyēyēē kiy ake tukul kuchurta, mākubootyo :ng'aleek choo māchurtootiin.

¹¹ Yoo kitāāmining', kyāāng'āloolē ānkāāsōōtē ng'al chēbo leekwaanti. Nto yu kāwāāwōōyiitu abakaakte ng'aleechaa kibo leekwaanti. ¹² Kēēmiitē kēēkāsē raat ng'al kumēēmēyootiin, nteenee +maboakeekas ām bēsyoonoo kuchurta. Kiinkētē raat kereeryaa, nteenee +mābokiinkēt ām bēsyoonoo kuchurta kuu wōloo inkētītēch :Yēyiin kuchurta. †¹³ Okany keetas taay ki-ikoosēē keey ānkiikēnēē keey Yēyiin ankookany kēēchāmē chii ake tukul. Kiito nyēbo koomānuut ām ng'aleechu tukul ku kule 'kēēchāmē chii ake tukul.' †

Ōtitiirē keey yoo ōtuuytōōsi

14 Ōnēmchi keey chamateet ankoocheeng' rōōbēywēēkaab Tāmirmiryēēt ānku miisin nyēbo kule ōng'ālooltoochi Yēyiin. †² Chii ake tukul nyoo ng'āloolē ām ng'ēlyēēbik, kumāmii kung'āloolchinē biiko nteenee ng'āloolchinē Yēyiin. Māmii :chii nyēē imuuchē kōōnkēt kiyēē miitē :chiichooto kumwooyē kuuyu mii kung'āloolēē ng'al chēē wunyootiin kubununēē tāmirmiryēēnyii. †³ Nteenee, chii ake tukul nyoo ng'ālooltoochinē Yēyiin, kung'āloolchinē bi-

† 12:31 1Kōōr. 14:1 †† 13:1 2Kōōr. 12:3-4 † 13:2 Mat. 7:22; 17:20; 1Kōōr. 12:8 †† Mwooyē :siruuṭēk alake kule /bokeebeela. †† 13:3 Māārkō 10:21 ††† 13:7 Room. 13:8-10; 1Kōōr. 8:1 ††† 13:12 Room. 8:24; 2Kōōr. 5:7; 1Yoowa. 3:2 † 13:13 1Tēēs. 1:3; 1Yoowa. 4:16 †† 14:1 1Kōōr. 12:10 ††† Nto Tāmirmiryēētaab Yēyiin.

iko kōōnēērē, kōōkomkoomu ānkusooysooyē. ⁴ Nto chiito nyoo ng'āloolē ām ng'ēlyēēbik, kumiitē :nyoo kōōtitiirē keey nkit. Nto nyoo ng'ālooltoochinē Yēyiin kumiitē :nyoo kōōnēērē kaniseet. †⁵ Ābērē nto ong'alaal :akweek tukul ām ng'ēlyēēbik, nteenee, kāāmāchē miisin kule nto ōng'ālooltoochi :tukul Yēyiin. Karaam yoo kāng'ālooltoochi :chiito Yēyiin kusiir yoo kang'alaal ām ng'ēlyēēbik. Tōōs baateey yoo kēēboor kiyēē kāng'āloolēē ām ng'ēlyēēbichooto sukooneer :ng'aleechaa kaniseet. †

⁶ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, yoo kāāchōō wōloo ōmiitē, ankaang'alaal ām ng'ēlyēēbik kumāmii :kā-roomnyo. Sārwook baateey yoo kāāng'ōong'wook kiy nto ayeyaak ōnkēt kiyēē wunyaat, nto āng'ālooltoochinē Yēyiin nto aneetaak. ⁷ -Mēēmuuchē :chii kōōnkēt tyēēntaab bukantiit nto nyēbo kurēēruut yoo /kākēēbutoobut nto /kakeekuutaakuut kuu choo buch. ⁸ Nto subak, yoo kāmāchēy :aryeembuut nyēē karaam, sukukasakay kule kuurē biikaab lukēēt, kumēēmuuchē :chii kuwo booryēēt. ⁹ Kunyoo, wuu nyooto ām wōlēē ōmiitē :akweek. Yoo koong'alaal ng'al chēē mākasāktōōs kōōmuuchē kule nee kōōnkēt :biiko kiyēē ōmiitē ōmwooyē. Mākuyibē :yoomeet ng'aleek-wook.

¹⁰ Tookunoot kule mii :kuutuweek chēē chaang' kōōrēt kumukuul, ānku yoo /kakeeng'alaal, kumii :kiyēē ibooru. ¹¹ Yoo -māāmuuchē kut ānkēt kiyēē mwooyē :chiito ake, āyēku soboyiin ām wōlēē mii :chiichooto nto yoo mākasē nyeenyuu ku soboyiin :nkinee ām wōlēē āmiitē. ¹² Wuu nyooto yoo kang'alaal :chii ām ng'ēlyēēbik chēē -mōōnkētē. Kuu yoo ōchēeng'ē rōōbēywēēkaab Tāmirmiryēēt, kumāchāktōōs ōchēeng'ē miisin choo inēērē kaniseet. ¹³ Kunyi, kurubta keey āk ng'ālyoontooni, māchāktōōs kusooyē :chiito nyoo ng'āloolēē ng'ēlyēēbik kule koomuuch kōōboor kiyēē mii kumwooyē.

¹⁴ Yoo āsooyēē ng'ēlyēēbik ku tāmirmiryēēnyuu :nyēē sooyē nto yooto tukul māmii :mētinyuu kuyēyē kiy. ¹⁵ Kunyoo, ara +māāyēyē nee? +Māāsooyē āyēyi-isyēē tāmirmiryēēt nto ām āsiiswēk alak āsooyēē mētīt. +Māātyēēnēē tāmirmiryēēt nto ām āsiiswēk alak ātyēēnēē mētīt. ¹⁶ Yoo siltooy :chii Yēyiin ām tāmirmiryēēt nkit, mākuwooy kule nee :chii nyēē mānāānooyēē ng'aleechaa kule, "Kuwuuyiit nyooto," yoo -mēēnkētē kiyēē /kēēmiitē /kēēmwooyē?

¹⁷ Imuuchē kumiitē kubirchinē Yēyiin kōōnkōy ām kēēlto nyēē karaam, nteenee -mēēmuuchē :yooto kuyēētyēēchi nyiin ake. ¹⁸ Ābirchinē Yēyiin kōōnkōy, kuuyu āng'āloolē ām ng'ēlyēēbik kusiir akweek tukul. ¹⁹ Nteenee, yoo kēētinyē keey biikaab Kiriistō kēēkutunkynē Yēyiin, ākāykooyē amwaay ng'aleek muut chēē kāsāktōōs, kusiir ang'alaal ām ng'ēlyēēbik ng'al chēē mā tēē chu.

²⁰ Mbo ng'eetaabiya, obakaakte ng'al chēbo leekwaanti. Nteenee kurubta keey āk rōkōs, ōbuur kuu lēēkōōy. Nto ām tukuuk alak ōyēku biich chēbo kuunyuut. †²¹ Mwooyē :Yēyiin ām siruuṭēk kule,

† 14:4 1Kōōr. 14:26 †† 14:5 Kāāyit. 11:29

“+Māāng'āloolchi bichu kubununēē biiko chēē ng'āloolē ām kuutuweek alak āk choo sobooy. Ānkoo kuwuu nyooto, mākoy kukāswoo.”^{†22} Yoo ng'āloolē :chii ām ng'ēlyēēbik, kōōboorchinē kiito ake biiko choo mānēēyēnchi Yēyiin āmēēbērē choo kiikōōyēnchi. Nto yoo /kēēng'ālooltoochinē Yēyiin, kumii /kēēng'āloolchinē choo kiikōōyēnchi Yēyiin, āmēēbērē choo mānēēyēnchi.

²³ Kunyi, yoo kōōtuuyēēchi yēēt akeenke ankoong'alaal ām ng'ēlyēēbik ankukwa :biiko chēē mānāānooyēē ng'aleechaa nto ku choo mānēēyēnchi Yēyiin, māmwōoyē kule kāākubunwook :mētēwoy?^{††24} Nteenee yoo kāchō :chii nyoo mānēēyēnchi Yēyiin nto nyēē mānāānooyēē ng'aleechaa, yoo mii kung'ālooltoochinē :biiko Yēyiin, makukasee ng'aleechaa tukul kule boonto miyootyēēt. Nto yooto, kucham kule choolwookēnoot²⁵ ānkutook :tukuuk chēē kiwung'ta keey. Kunyoo, mākōōryookyi keey ng'wēny kukākutunkyi Yēyiin kumwooyē kule, “Lēyyē, mii :Yēyiin kwēenuung'woong'.”[‡]

²⁶ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, ara +maamwaay nee? Yoo kōōyēmē yēēt akeenke, kumāchāktōōs kutinyē :chii ake tukul kiyēē mākwōochi biiko. Imuuchē kutyēēn :ake, kōōnēētiis :ake, kuboonto :ake ng'oong'uutyēēt, kung'āloolē :ake ām ng'ēlyēēbik nto ake kōōboor kiyēē ng'āloolēē :nyiin. Yoo ōtinyē rōōbēywēēchu tukul, kumāchāktōōs ōyēyiisyeē ōnēērēē biikaab Kiriistō. ^{††27} Yoo ākoo māchāksē /keeng'alaal ām ng'ēlyēēbik, kumāchāktōōs kuyēk bi-ich āyēēng' kut ku sōmōk. Nto yoo ng'āloolē, kurōōbu keey ānkumāchāktōōs kumii :chiichēē ibooru kiyēē mi-itē :icheek kumwoowu. ²⁸ Nto yoo māmii :chii nyēē kēēboor, kumāmāchāktōōs kung'alaal :chiichoo ām ng'ēlyēēbik nteenee kung'āloolchinē keey nkit āk Yēyiin.

²⁹ Ōkānyē kung'āloolē *wōōrkooyikaab Yēyiin āyēēnku nto ku sōmōk kōōrōōtootē :kāāntōōyik chuut kiyēē /kēēmwooyē. ^{††30} Nto yoo kānyōōr :chii ake nyēē kēēbuurchi keey ng'wēny ng'oong'uutyēēt, kumāchāktōōs kusiis :chiito nyoo kābo taay nyoo kāmii kung'āloolē. ³¹ Māchāktōōs kurōōbunēē keey :wōōrkooyik akeenke akeenke /sikiineet chii ake tukul kukich. ³² Inkētē :wōōrkooyoontēētaab Yēyiin ām tāmirmiryēēnyii āsiiswēk chēē yēmootiin kung'alaalee, ³³ kuuyu māmachē :Yēyiin taariiryēet, nteenee māchē kēētēbtē kaalyēet.

Kuu wōloo wuunto :chōbuutēk ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō tukul, ^{††34} māmachāktōōs kutēēbē :kooouk ng'al yoo /kēēmiitē tuuyēēt. Māchāktōōs kōōywēyiisye kuu wōloo mwooytooy :kiruutēk. ^{††35} Nto yēē māchē :ake tukul kōōnkēt ng'ālyoo, wokuteebee saanteenyii ām kōōnyii. ³⁶ -Moosoot :akweek biikaab Kōōriintō kule kichōōnēē :ng'ālyoontēētaab Yēyiin wōlēē ōmiitē, nto mbo kule akweek nkit chēē kōōkuyityook.

† 14:20 Ēfēēs. 4:14 † 14:21 Isaaya 28:11-12 †† 14:23 Yēyuut. 2:13 † 14:25 Yoowa. 4:17-19 †† 14:26 1Kōōr. 8:1; 12:7-10; 14:4, 12; Ēfēēs. 4:11-13 †† 14:29 1Tēēs. 5:19-22 ††† 14:33 1Kōōr. 7:15 ††† 14:34 Toowu. 3:16 † 14:35 1Kōōr. 11:3; Ēfēēs. 5:22; 1Tēm. 2:11-12

³⁷ Yoo isōōtē :chii kule inee ku *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin ānkukichoot ām ng'aleekaab Tāmirmiryēēt, ku ākoy kōōnkēt kule kiyēē āmiitē āsirwook ku mākuutyēētaab Mokoryoontēēt. ³⁸ Nto nyoo mākoonyitē mākuutyooni, kumēērook /kēēkoonyit nkinee.

³⁹ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, ōchēēng'ē ōng'ālooltoochi Yēyiin, amooyeetee chii kung'alaalee ng'ēlyēēbik ⁴⁰ kātikoo baateey yoo /kēēmii /kēēyēyē kiy ake tukul ām kēēlto nyēē rootaat ankuymaat.

Ng'aleek chēbo koomānuut ām lōkōōywēk chēē kā-roomēch

15 Mbo ng'eetaabiya, āmāchē āsōōtwook kiy kurubta keey āk lōkōōywēk chēē kāroomēch choo kyāā-āmwook. Lōkōōywēchooto ku choo !kyōōyēnchi ānku chooto mbo raat chēē ōyooong'unēē. ² Ōrāroochootiin kubo lōkōōywēchu yoo kōōkiilchi ng'ālyoontoonoo kyāā-āmu. Nteenee, yoo māwuu nyooto, kukyōōyēnchi nyēbo buch. ^{††}

³ Kyāā-āmwook ng'aleechu bo koomānuut chu kyāānyōōru nkani kule: Kime * :Kāārārookiintēēt kubo ng'ōōkiswookikyoo kurubta keey āk wōlēē mwooytooy :siruutēk. ^{††4} /Kikeemuy /ankiing'eetee meet ām bēsyēētaab sōmōk kuu wōloo mwooytooy :siruutēk. ^{††5} Kichokōōboorchi keey Bētērō, nto mii yoo, kōōboorchi keey rubiik tukul taman āk āyēēng'. ^{††6} Nto mii yoo, chokōōboorchi keey mbo ng'eetaabiya bokolwookik muut ām yēēt akeenke. Tākusobchootiin :bi-chooto alake chēē chaang' ānkoo kiikubēk :alake. ⁷ Lē-tuunoo subak, chokōōboorchi keey Yāākōbō ānkōōboorchi keey *lēbkēēyik chuut alak, ^{††8} nto yityo, chokōōboorwoo keey nkani āyēku leekwa nyēē -/mākiiriiku. ^{††9} Anii :nyēē ābooyē ng'wēny miisin ām *lēbkēēyik chuut amaayemaat /kēēkuuroo kule *lēbkēēyiin kuuyu kyāāwusē biikaab Kiriistō. ¹⁰ Nteenee, ām chamateetaab Yēyiin wuu nyi raat :soboonnyuu. Mānāāwēētēē keey :chamateenyii ām wōlēē āmiitē. Wuu nyooto kuuyu kyāā-am booryēēt nyēē kōōrōōm miisin kusiir ake tukul ām *lēbkēēyichoo, āmēēbērē ki anii, nteenee ki kāāmuukēywēēkaab Yēyiin :chēē kyoomē booryoonotoo kubuntēēnoo. ^{†††} ^{†††11} Yoo ki anii nyēē kyāā-āmwook lōkōōywēchu, nto ku *lēbkēēyik chuut alak, māmii yoo :kiy, nteenee ng'aleek chu chēē kyoomu ānku ng'aleechuutēchu :chēē kyōōyēnchi. ^{†††}

/Kiing'ēētēē chii meet

¹² Nto yoo /kiikyoomwook kule king'eetee :Kiriistō meet ānkyōōyēnchi ii, kōōmuuchē kule nee :biiko alake ām akweek kumwooy kule -/mākiing'ēētēē chii meet? ¹³ Nto yoo ākoo -/mākiing'ēētēē chii meet ii, mā ākoo manaang'eetee :Kiriistō meet? ¹⁴ Nto yoo man-

† 15:2 1Kōōr. 15:17; 2Kōōr. 6:1; Kala. 2:2; 3:4; 1Tēēs. 3:5 †† 15:3 Isa. 53:5-12; 1Kōōr. 11:23 † 15:4 Mat. 12:40; Yoowa. 20:9; Yēyuut. 2:24-31 ††† 15:5 Luuka 24:34, 36 † 15:7 Luuka 24:50 † 15:8 Yēyuut. 9:3-6; 1Kōōr. 9:1; Kala. 1:15-16 ††† 15:10 Kala. 1:13-14; Ēfēēs. 3:8; 1Tēm. 1:12-16 ††† 15:10 2Kōōr. 11:23 ††† 15:11 Kala. 2:6-9

aang'eetee :Kiriistō meet, ku buch :kiyēē kēēmiitē
acheek kyoomu ānku buch mbo :kiyēē kyōōyēnchi.
¹⁵ Nto kiwuu nyooto, nto kēēyēku ng'wiik ām wōlēē mii
:Yēyiin kuuyu kyoomtooy kule kiing'eetee :Yēyiin Kiri-
istō meet. Nteenee yoo mēēbērē /kiing'ēētēē meet
chēē kiikubēk, kumēēbērē kiikung'eetee :Kiriistō meet.
¹⁶ Yoo ākoo -/mākiing'ēētēē meet chii nyēē kiikume
kumēēbērē /kiikiing'eetee Kiriistō meet. ¹⁷ Nto yoo
ākoo wuu nyooto, ku buch :kiyēē kyōōyēnchi
/āmānāākēēnyōōwook kaat ām chool-
wookātēēng'woong' ¹¹⁸ ānkiikubootyo :nkicheek choo
kibēk kukiikōōyēnchi Kiriistō. ¹⁹ Nto yoo ākoo kiibuurē
kiikēnēē keey Kiriistō kubo soboontaab kōōroni buch,
kēēmiitē yēē mii :chii.

²⁰ Nteenee, kuboyiit man, /kiikiing'eetee Kiriistō
meet. Inee :kaabooreet /kiing'eetee meet kuyootyi
kēēlto choo kiikubēk. ^{††21} Kuu yoo kichōōnchi :meet
kōōroni kubunūēē chii, kuchōōnii :nkinee soboonto
kubunūēē chii. ²² Kuu yoo bēku :biiko tukul choo bo
Aatam, /kiing'ēētēē meet biiko tukul choo bo Kiriistō.
^{‡23} /Kikeenyoooyee Kiriistō /kiing'eetee meet, nto yoo
iyēēwu kōōyyiin, +/makiing'eetee meet biiko tukul
choo cheechii. ^{††24} Nto miitē yoo nanyuun, kuyit :taban-
ta ām yoo kētyinēē :Kiriistō Baaba Yēyiin bāytooyi-
isyēēt yoo kaakooserweet :inee bāytooyik alak tukul āk
kāamuukēy alak tukul. ^{‡25} Kunyi, tākubāytooyiisyē
:Kiriistō ākoy kut koowaang'ta buunikiyii tukul ^{††26} nto
buunyoontēēt nyēbo lētuut kooserweet ku meet.
^{††27} Mwooyē :siruutēk kule, "+/Mākiitōōrchi kiy ake
tukul." [§] Tookunoot kule yoo /kēēmwōoyē kule +/māki-
itōōrchi "Kiy ake tukul," kōōbooru kule mēēbērē nāmē
keey :yooto āk Yēyiin kuuyu inee nyēē itōōrchinē Kiri-
istō kiy ake tukul. ²⁸ Yoo kaakuyey kuu nyooto, +/māki-
itōōrchi Leekweet kwaan Yēyiin, sukubayta :Yēyiin kiy
ake tukul kutukul. ^{§†}

²⁹ Ara, kēēmwōoyē nee kurubta keey āk choo
/kēēbātisānē kubo choo kiikubēk? Yoo /kēēmwōoyē
kule -/mākiing'ēētēē chii meet ii, kubo :nee naas
/kēēbātisānē biiko kubo choo kiikubēk?

³⁰ Nto kurubta keey āk acheek, ātēēbē kule ii, ām nee
sikyoosāntooy keey kibtaman? ³¹ Kuboyiit man,
kyaanamaanee meet āwut. Nteenee āng'ērēchē
kubo kiyēē kiikuyey :Kāārārookiintēēt Yēēsu Mokory-
oontēēnyoo ām soboonwēkwōok. ^{§††32} Nto kimāākēnēē
keey tuwēntaab kibkōōnkōy, nto kimāāwuulyēē bichoo
ām Ēfēēsō chu wuu tyong'in. Nto yoo ākoo -/māki-
ing'ēētēē chii meet, kiimuuchē keemwaay kule, "Okany
kyoomchi keey āmit ānkēēyyēēsyē, kuuyu
+mākēēbēku tuun." ^{§†} ^{§††33} Lēyyē, -mookany
/keemaasaak. Yoo koonam keey biiko choo miy-
ootēch :ātēbuutēkwāa, mākōōbootook. ³⁴ Ōsēwu
ankootayee keey choolwookātēēt kuuyu miitē :alake

† 15:17 Room. 4:25; 1Kōōr. 15:2 †† 15:20 1Kōōr. 6:14 †
15:22 Toowu. 3:17-19; Room. 5:12-21 †† 15:23 1Tēēs. 4:16-17 ††
15:24 Room. 8:38 ††† 15:25 Tyēēn. 110:1; Māārko 12:36 †††
15:26 Ng'oong'. 1:18; 20:14; 21:4 § 15:27 Tyēēn. 8:6 §† 15:28
Room. 11:36 §†† 15:31 Room. 8:36 §† 15:32 Isaaya 22:13; 56:12
§†† 15:32 Yēyuut. 19:29-31; 2Kōōr. 1:8

ām akweek chēē tākumāng'oon ām wōlēē wuu :Yēyiin.
Āmwooyē ng'aleechu sōōchusyē. ^{§†}

+/Makeeweech bōōrwoonik chu bēku kuyēk chēē mābēku

³⁵ Imuuchē kuteeb :chii kule, "Imuuchāktōōs /ki-
ing'eetee meet kule nee choo kiikubēk? Ng'ēētitooy
bōōrto nyēē wuu nee?" ³⁶ Wuu nee :kāāsōōtēyēwēēk-
wook ēē? -Mōōnkētē kule yoo /kakeechaan kēbus-
woontēēt, kununē :muuyto sukubiit? ³⁷ Yoo 'keechaan
kēbuswoontēētaab nkoonuuk nto ku nyēbo kiy ake
tukul makerkeey āk nyoo kaakubiit. ^{§†38} Yēyiin nkit
:nyēē yēyē kēbuswook ake tukul kubiit ku wōloo mā-
tooy :inee ām kēēlto nyēē teer ām wōlēē mii :ake.

³⁹ Tēērchiintōōs :bōōrtaab chiito āk nyēbo tyoony. Ku
teer nyēbo tariiteet ankuteer mbo :nkinee nyēbo *bur-
buryoontēēt. ⁴⁰ Miitē mbo :nkicheek tukuuk chēbo
wōliin bo barak āk chēbo wōlēēb ng'wēny. Lēbkēēyēch
:choo bo barak ām kēēlto nyeeng'waa, nto chēbo
ng'wēny, kukāroomēch :choo ām kēēlto nyeeng'waa.
⁴¹ Lebkeey :asiista ām kēēlto nyeenyii, anku lebkeey
:nkinee araawēt ām kēēlto nyeenyii, nto nkicheek
kookeelik lēbkēēyēch ām kēēlto nyeeng'waa. Nteenee
teer :lēbkēēyyēētaab kookeelyeet ake ām wōlēē mii
:ake.

⁴² Wuu nyooto nkinee ām wōlēē +/makiing'leetita
choo kiikubēk. Nunē :bōōrto nyoo /kēēmwuyē, nto nyoo
/kiing'ēētēē meet kōōbuurē :nyoo kibchuulyo. ⁴³ Yoo
/kēēmwuyē bōōrto, ku kiy buch. Nto yoo /kiing'ēētēē
meet ku kiy nyēbo kwōng'uut. /Kēēmwuyē ku kiy nyēē
mābo laat, nto yoo /kiing'ēētēē meet kutinyē kāā-
muukēywēēk. ^{§§†44} /Kēēmwuyē ku bōōr buch, nto yoo /ki-
ing'ēētēē meet, ku bōōr nyēē lēēl nyēbo tāmirmiryēēt.
Kuu yoo miitē :bōōrtaab kōōroni, kumiitē :nkinee
bōōrtaab tāmirmiryēēt. ⁴⁵ Mwooyē :siruutēk kurubta
keey Aatam nyēē ki chiito nyēbo taay kule, kitoow :chi-
ichoo soboontaab kōōroni. ^{§§†} Nto Aatam nyēbo lētu-
ut kukōōnu :nyoo soboontaab tāmirmiryēēt. ^{§§§46} Ki-
took :bōōrtaab kōōroni kurook, nto mii yoo choku-
took :bōōrtaab tāmirmiryēēt. ⁴⁷ /Kikeeyey Aatam
kuchōōnēē teng'nyaanteet, nto Yēēsu, kuchōōnēē :ny-
oo kibkōōnkōy. ⁴⁸ Kuu wōlēē kiwuunto :chiichoo bo
ng'wēny, kuwuu chooto :nkicheek choo bo wōlēēb
ng'wēnyuuni. Nto wōlēē wuunto :chiichoo bo
kibkōōnkōy, kuwuu chooto :nkicheek choo bēētii
kibkōōnkōy. ⁴⁹ Nto kuu yoo kēētinyē tōōntaab chiichoo
bo wōlēēb ng'wēny, +mākēēnyōōru nkinee tōōntaab
chiito nyoo kichōōnēē kibkōōnkōy. ¹⁸

⁵⁰ Āmwoowook akweek, mbo ng'ēetaabiya, kule
-mēēwutē :chii Kaab Yēyiin āk bōōrnii nyoo bo
ng'wēnyuuni. Bēku :bōōrwēchu kēēboontē nyēē
mākoy kōōbuur ākookoy. ⁵¹ Okany baa, āmwoowook
kiy nyēē /kikiyeel ānkōōyēbchi yiit: -Mākēēbēku
:acheek tukul, nteenee +/makeeweecheech ⁵² areet
akeenke bēsyēēt nyoo /kēēkuutē aryeembuut. Yoo

§† 15:34 Room. 13:11-12 §† 15:37 Yoowa. 12:24 §§† 15:43
Filib. 3:21 §§† 15:45 Toowu. 2:7 §§§ 15:45 Yoowa. 6:6; 2Kōōr.
3:6 18 15:49 1Kōōr. 15:21-22

/kēekuutē aryeembuut kung'ēētōōs :choo kiikubēk
/ankeeweechweecheech acheek choo tākēēsobchooti-
in /kēēnyōōru bōōrwoonik chēē leelach. ^{†53} Yēmāktōōs
/keeweechweech bōōrwoonikyoo chu bēku kuyēk
chēē mābēku. ^{††}

/Kiikiisyēēnto meet

⁵⁴ Yoo kaakuyeyakay kuu nyooto, mākuuyityiin :siru-
utēchu mwooyē kule, “/Kikiisyēēnto meet kutukul.”
^{†55} Mākuuyityiin subak :siruutēchu mwooyē kule, “Wōōy,
wē, meet nyoo mēēkutinyē biirtooyiisyo, wōōy, wē,
meet nyoo mēēkutinyē ng'woonēt!” ^{†56} Ibēlēē biich
:meet ng'ōōkisto ānkunyōōrtooy :ng'ōōkisto nkuruuk
wōlēē mii :kiruutēk. ^{†57} Kēēbirchinē sōō Yēyiin kōōnkōy
nyēē tyaa! Inee :nyēē yēyēēch kēēbiirtooyiisyē ām Yēē-
su Kiriistō Mokoryoontēenyoo. ^{††}
⁵⁸ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya choo āchāmē, ōtitir
ānkōōkimkimiitu. Ōnēmchinē keey ākookoy yiisyēē-
taab Mokoryoontēēt ām mooyēēt akeenke kuuyu
ōnkētē kule -māwēētii buch :yiisyoonoō ōyēchinē
Mokoryoontēēt. ^{††}

Kāāruruukiisyēētaab beesaanik

16 Kurubta keey āk beesaanik choo /kiiruruuchē
kubo biikaab Kiriistō ām Yēērusālēēm, ām-
woowook kule oyey kuu wōloo kyāāmwooytoochinē
kanisoosyekaab yēēmēētaab Kalatyaa. ⁵² Ām bēsyeē-
taab taayta nyēbo wiikiit ake tukul, māchāktōōs :chii
ake tukul ām akweek kusātyinē komos beesaanik
kereeryaa ām chēē nyōōru /subokeekonor. Nto yoo
kaayitu, kumāmāchāktōōs kule /kiiruruuch beesaanik
alak tukul. ³ Yooto, +mookwey biiko chēē sukuyibchi
beesaanik biikaab Kiriistō ām Yēērusālēēm. +Māāsirchi
bichoo ng'aleek chēē iboorchinē icheek chiichēē
kākōōnu beesaanichaa. ⁴ Nto yēē ākoo yēmāktōōs āwē
:nkanii +makeebeete keey āk icheek.

Chōbuutēkaab Bāwulō

⁵ +Māāruutoochi Maketoonnya ām bārooyinto nyēē
nwaach nto yityo, āwēēsyeetyook. ^{†56} -Māāmāchē kule
akasaak baateey ankaakeeyte. Ābērē nto ābuurtē keey
akweek, yoo kacham :Mokoryoontēēt. +Mākēētēbtē
keey kisich nto ākoy mbo kubēk :yiiwootēēt sukung'leet
ō-āmiisoo ānkōōkōōnoo toorētēēt ake tukul ām baan-
nyuu. ^{††8} Nteenee, +māwāābēēnii Ēfēēsō ākoy bēsyeē-

† 15:52 1Tēēs. 4:15-17 †† 15:53 2Kōōr. 5:4 † 15:54 Isa. 25:8
†† 15:55 Osee. 13:14 †† 15:56 Room. 4:15; 6:23; 7:7-11 †††
15:57 Room. 7:24 ††† 15:58 2Tēt. 15:7; 1Kōōr. 16:13 § 16:1
Room. 15:26 †† 16:5 Yēyuut. 19:21; 2Kōōr. 1:16 ††† 16:6-7
Room. 15:24; Yāāk. 4:15

taab *Bēētēkōōst, ⁹ kuuyu kaakuyaatakay :kēēlto
ayey yiisyēenyuu kuchutito ānkoo miitē :biiko chēē
chaang' chēē mii kukwiiloo. ^{§†}

Kiyēē kii-āmiisēē :Bāwulō biiko

¹⁰ Yoo kachō :Tēmētēwō wōloo, kumāchāktōōs
otaach nyēē karaam, kuuyu mii kuyēyē yiisyēētaab
Mokoryoontēēt kuu wōloo āmiitē :anii āyēytooy.
^{††11} Kunyoo, māāmāchāktōōs kutay :chii ake tukul. Nto
yoo wēētii, kumāchāktōōs ō-āmiis ām bāybooyyēēt,
sukōōyēēw wōlēē āmiitē. Āmiitē ākānyoonu inee
kuchōōnto keey mbo ng'eetaabiya.

¹² Nto kurubta keey āk ng'eetaabiya Ābōōlō, kyāām-
woochi nyoo kuchōōnto keey mbo ng'eetaabiya wōloo
ōmiitē. Kāmāmāchē :inee kule kuchō, nteenee
mākuchō yoo kānyōōr bārooyinto. ^{††}

¹³ Ōkāsu ānkōōtitir ām kāāyēnchinooyēēt. Ōkimkimi-
itu ānkōōnyōōru nkuruuk. ^{††14} Ōyēyē kiy ake tukul ām
chamateet. ^{†††}

¹⁵ Ōnkētē oob kule ki kaytaab Steefaan :nyēē /kisim-
keeweech kunam ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām Akaaya
ānkiikōōnēmchi keey kuyēchi biikaab Kiriistō yiisyēēt?
Kunyoo, ākiimook akweek mbo ng'eetaabiya kule

^{††16} orub ng'aleekaab biiko chēē wuu chuutēchu āk
mbo chēbo biiko alak tukul chēē yēyiisyē āk bichooto.
¹⁷ Kyaang'erech kuyitu :Steefaan, Fortunaato ākoo
Akayiko wōlēē āmiitē kuuyu yoo kikyoomē lōkōōy āk
icheek kikerkeey nyēē kyāāmiitē ā-āmē lōkōōy āk ak-
week. ¹⁸ Kweebaybaayaa kuu wōloo kwēēbāybooy-
took. Māchāktōōs /kēēkoonyitē biiko chēē wuu
chooto.

¹⁹ Isubooyook :mbo kanisoosyek chēbo yēēmēētaab
Eesya. Isubooyook miisin :nkinee Akiila ākoo Brisiila
ām kaayneetaab Mokoryoontēēt. Isubooyook mbo
:kaniseet nyoo sooyēē kōōng'waa. ^{††20} Isubooyook
:nkicheek mbo ng'eetaabiya ām wōli. Ōtōrōōchē keey
nyēē ōng'ērēkyinē keey. ¹⁸

²¹ Āsirwook :anii Bāwulō kāsubooyiisyooni ām
āwunyuū nkit. ¹⁹

²² Mii yēē mii chii :chii ake tukul nyoo māchāmē Yēyi-
in. Ānkiichōō ōō, Mokoryoontēēt.

²³ Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēēsu. ²⁴ Āchā-
mook sōō nyēē tyaa kuuyu kēēbooyē :tukul
Kāārārōokiintēēt Yēēsu.

§† 16:9 Yēyuut. 19:8-10 ††† 16:10 1Kōōr. 4:17 †† 16:12
Yēyuut. 18:24 †† 16:13 Tyēēn. 31:24; 1Kōōr. 15:58; Ēfēēs. 6:10
§†† 16:14 Yoowa. 13:34; Room. 12:9; 13:8-10; 1Kōōr. 8:1 †††
16:15 Room. 16:5; 1Kōōr. 1:16 ††† 16:19 Yēyuut. 18:2; Room. 16:5
18 16:20 Room. 16:16 19 16:21 Kala. 6:11; Kolos. 4:18; 2Tēēs.
3:17; Filēm. 19

2 Kōōriintēēk

Taayta

: Kisirē :lēbkēēyiintēēt Bāwulō barwaani ām ārook chēē ng'eri kung'eetee kasir Kōōriintēēk nyēbo Taayta ām kēnyiitaab 55 KK (kasee kāāboorunēetaab Kōōriintēēk nyēbo Taayta). Yoo /kakeekas wōlēē wuu :ng'aleek chēē miitē, /kiisōōtyinē kule kisirē :Bāwulō barwaani kumiitē Maketoonnya ām komostaab tō nyēbo kōōrēetaab Kirikiik, kumiitē kuruutoochinē kaniseetaab Filiibi. Ki kiriinkēēt nyēē wōō :Kōōriintō ām Akaaya ām komosaata bo cheeronko nyēbo kōōroonoo. Ibooru :Bāwulō ām barweenyii kule kimiitē wokuruutoochinē Kōōriintō subak ānku nyooto ku ruutoonyii nyēbo sōmōk (kur. 13:1). Matwekaat :ruutoonyii nyēbo āyēēng' ām Kitaabuutaab Yēyuutēk nteenee /kiisōōtyinē kule imuuchē kiyeyakay yoo kimiitē :inee kutēbunēē Ēfēēsō (Yēyuutēk 19). Twēchē ām kurkeetaab 2 kule ki ng'waa :ruutooyooto kuuyu kiiburyoong'to kaniseet ām kēelto nyēē kōōrōm. Kimiitē :mwēēnkōōsyēk chēē kibēētii ānkukwoonii ām kwēēnuutaab kiriinkōōsyēchoo ki wōōyēch tukwaay (Ēfēēsō āk Kōōriintō). Kunyoo, kimā wuuy kuwēētēē :chii komosta ake ākoy ake. Kikiikumach :Bāwulō kule nto wo Kōōriintō kurook nto yityo kuyit Maketoonnya, nto mii yoo wokōōyēēw Kōōriintō, nteenee kikwey kuwo Maketoonnya kurook nto yityo kuwo Kōōriintō. Nto yityo, kung'eetee Kōōriintō ānkumur Maketoonnya ankooy-ey ākoy Yēērusālēm.

: Mānēēwoong' :barweenyii nyoo kibo taay āk ruutoonyii ng'aleek chēē kiiyimē biikaab Kiriistō. Kimiitē :biiko kereeryaanto chēē kitay ng'aleekyii koobeek kut koomuuch mbo kukwiil kāāmuukēywēkyii kuu lēbkēēyiin. Kimwooy :bichooto kule ki lēēbiin :Bāwulō nyēbo beesaan. Kunyoo, sirē :Bāwulō barwaani kuyēētē keey kule bēērē keey kōōbooru kule chuulaat :soboonyii. Ikiimchinē ām barwaani biikaab Kiriistō koowaany kāāruruuki-isyēetaab beesaanik nyoo kikiikutoow :icheek kēnyiit nyoo kikiikusiirto sibokēētoorētēē mbo ng'eetaabiya chu-ut ām Yēērusālēm. Nto mii yoo, kōōkomkoom kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō kootabaan biiko choo yibu wōōrōōr ankuchuul kiy ake tukul simāchokukōōrōmchi icheek yoo chōōnii nto kōōbootyi kāāmuukēywēēk choo kiikōōkoochi :Yēyiin, kuwuulyēē ng'al chēbo wōōrōōr. Nteenee māchāktōōs kōōkomkoomunēē kāāmuukēywēē-choo biiko choo kiikōōyēnchi Kiriistō. Ikiimē :barwaani kule māchāktōōs /kiichoomnyo biiko āk Yēyiin. Ibooru :Bāwulō ām kurkeetaab 3 kule wōō :kiirootyēet nyoo lēēl nyēbo soboontaab Tāmirmiryēēt kusiir nyoo bo kēny nyoo iyyoong'unēē kiruutēk.

Kyoorōōrchi keey :Bāwulō Kōōriintēēk ānkumākyi bēerur

1 Anii ku Bāwulō nyoo kitoola :Yēyiin āyēku *lēbkēēyiintēetaab Kāārārookiintēēt Yēēsu ānkāā-boontē keey ng'eetaabiya Tēmētēēwō. Kiisuboooyook akweek biikaab Kiriistō ām *kiriinkēetaab Kōōriintō kunam wōlēē mii :kanisoosyek tukul chēbo yēēmēetaab Akaaya. ^{†2} Lēyyē, kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet.

Sooysooyēēch :Yēyiin ām nyāliluuatēkyoo

³ Kusilākyo :Yēyiin nyoo kwaaniitaab Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō. Yēyiin ku Baaba nyēē rirēē biich ānku-sooysooyē biich ām kēelwookik tukul. ^{††4} Sooysooyēēch :Yēyiin ām nyāliluuatēk alak tukul sikeesaaysaay :nkacheek choo boonto nyalil ake tukul kuu wōloo kisooysooytēēch :inee. ⁵ Kuu yoo kēēnyāliiltōōsii :acheek miisin ām nyāliluuatēkaab Kiriistō, /kēē-sooysooyēēch miisin kubununēē Kiriistō. ^{†6} Yoo

kākēēnyāliilchē :acheek, kukākēēnyāliilchē kule /sikeesaaysaayaak ānkōōriib kiyēē kyōōyēnchi. Yoo /kakeesaaysaayeech acheek ku kubo kule +/mākēēyētyēēchook sōōmuytoochi nyāliluuatēchooto kikēēnyōōru :nkacheek. ⁷ Kiimoong'tēēnook keey miisin kuuyu kiinkētē kule kuu yoo ōnyāliiltōōsii :akweek kuu acheek, kusooysooyook :Yēyiin kuu wōloo sooysooytēēch acheek. ^{††}

⁸ Mbo ng'eetaabiya, ābērē karaam ōnkēt :nkakweek wusiisyēēt nyēē kiikēēnyōōru ām yēēmēetaab Eesya. /Kikiikiicheech miisin wuu nyēē /kaakiimuukteech nyēē kikiisōōtē kule kimēētābokēēsobtōōsii. ^{††9} Kubooyiit man, kikiikwaameech :ng'uusng'uus wuu nyēē /kikiiki-itiilchēēch meet. Kiyēyākiis :ng'aleechu simātākēētiyēē keey :acheek kāāmuukēywēēkyoo, nteenee kiikēnēē keey Yēyiin nyoo ing'ēētēē biich meet. ^{††10} Nyoo ki-irāroochēēnēēch meet, makooraacheech subak. Ki-ikēnēē keey inee kule tāsē taay kōōrāroochēēch, ^{†††11} nto yooto tukul ōmiitē :akweek ōsoowēēch. Māku-birchi yooto :biiko wōlēē wōō Yēyiin kōōnkōy kubo

† 1:1 1Kōōr. 4:17 †† 1:3 Ēfēēs. 1:3; 1Bēt. 1:3 † 1:5 Tyēēn. 34:19; 2Kōōr. 4:10

†† 1:7 2Kōōr. 4:15, 17 †† 1:8 Yēyuut. 19:23; 1Kōōr. 15:32; 2Kōōr. 4:8 ††† 1:9 Room. 4:17 ††† 1:10 2Tēm. 4:18

acheek ām bēurto nyēē kōōkēenyōōru /kēēwālunēē soowuutēkwaa. †

Kiikiim :Bāwulō kule chii :inee nyēē /kiikoosēē keey

¹² Ng'alyoontēēt :nyi nyēē kēēng'ērēchēē. Mwoowēēch :kāāsōōtēyēwēēkyoo kule kikiibuur kāāburto nyēē tiliil ānkubo man. Kimēēntōōwēēch :ki-irnatēētaab kōōrooni, nteenee kiintōōwēēch :chamateetaab Yēyiin, nto miisin, yoo kikiibuurtooy keey akweek. †¹³ Kēēsirwook ng'aleek chēē rōōtootiin ānkukāsāktōōs yoo koosuman. Kunyi, āboontēē mooyēēt kule ānkoo -mōōmuuchē raat ōnkēt kiyēē kābur nteenee +mōōnkēt kuchurta ām bēsyōōsyēk choo kwoonii. +Moong'erecheeneech acheek kuu yoo +makeeng'erecheenaak :nkacheek bēsyoonoo itilēē :Mokoryoontēēt Yēēsu ng'aleek. ‡

¹⁵ Nto kuuyu kwāātinyēē man ng'alyoontooni, kōk-wāāchōb kule āruutoochook akweek yoo āwēētii Maketoonnya nto yoo āyēēwu, atyikaanwaak subak sukuyēētyēēchhook :ruutoonyuu kunyil āyēēng' nto yityo, ō-āmiisoo yoo āwēētii Yuuteeya. †¹⁷ Ara, ibooru keey kule āyēku chii nyēē -/mākikiikosēē keey yu kyaaweēch kāāsōōtēyēwēēkyuu? Ara āchōbē :anii ng'aleekyuu sāāruumē kule, “Ēē, wuu nyooto,” ānkāāmiitē āmwooyē subak kule, “Acha, māwuu nyoo,” kuu wōloo yēytooy :biikaab kōōrooni?

‡¹⁸ Māwēēchwēēchē keey :Yēyiin sukung'et -mākēēmwoook kule, “Ēē, kēēyēyē kiyi,” nto kule, “Acha, -mākēēyēyē.” ¹⁹ Nto kurubta keey āk Lakwataab Yēyiin Yēēsu Kiriistō nyoo kyāā-āmu :anii lōkōōywēkyii kēēboontē keey Siila āk Tēmētēēwō, mēēbērē iruumē :inee kule, “Ēē” nto ku, “Acha” nteenee inee nyoo mwooyē kule, “Ēē” ankoochuurta kuu nyooto. †²⁰ Ānkoo ku chaang' :tukuuk chēē kākuurto :Yēyiin, kuyityiintōōs :tukul kubununēē Kiriistō. Kunyoo, kiikoostoo :acheek Yēyiin kubo Kiriistō kēēmwooyē kule, “Kuwuuyiit nyooto.” †²¹ Yēyiin nkit :nyēē king'oobēēch ānkuyēyēēch acheek āk akweek kēēkich ām Kiriistō. ²² Kikung'oocheeneech :Yēyiin Tāmirmiryēēt /siki-inkētēēnēēch kule kēēyēku cheechii ānkōōboorwēēch :Tāmirmiryoonoo tukuuk chēē mākukōōnēēch. §

Kiyēē kikereka Bāwulō simāruutoochi Kōōriintō

²³ Inkētē mbo :Yēyiin kule yu simāāchōō wōloo bo Kōōriintō, ku kule kimāāmāchē akubeenaak ng'aleek. †²⁴ -Mākēēmāchē kēēbāwook kutukul ām wōlēē ōyēnchintooy Kiriistō. Nteenee kēēyēyiisyē :tukul kubo ng'erekweekwook, kukyōōkiilchē ām kāāyēnchinooyēēt. ††

2 Kunyoo kwaasoot kule māmāchāktōōs tāāruutoochook sitākung'woonchook. †² Yoo kāāng'woonchook ku ng'oo subak :nyēē

† 1:11 Room. 15:30 †† 1:12 Yēyuut. 24:16; 1Kōōr. 1:17, 19, 31; 2:13; 2Kōōr. 2:17; Ibu. 13:18 ‡ 1:13-14 Filib. 2:16 †† 1:15-16 1Kōōr. 16:5-6 †† 1:17 1Kōōr. 4:18-19 ††† 1:19 Yēyuut. 18:5 ††† 1:20 1Kōōr. 14:16; Ng'oong'. 3:14 § 1:22 Room. 8:11, 23; 2Kōōr. 5:5; Ēfēēs. 1:13-14; 4:30 †† 1:23 2Kōōr. 13:2 ††† 1:24 2Kōōr. 4:5; 1Bēt. 5:3 †† 2:1 1Kōōr. 4:21; 2Kōōr. 12:21

makoong'erechaa yoo mā akweek? ³ Kyaasirwaak kuu nyooto si yoo kāāchōō, mayeya :biiko choo kātēēng'ērēēchoo ānyēēru. Ānkētē man kule yoo ang'erechaat :anii, ōng'ērēkootiin :nkakweek. †⁴ Kyāāsirwook āriirē kukāng'woonchoo. Mēēbērē kyāāyēyē kuu nyooto saayeyaak ōnērēēkiisyē, nteenee kyāāmāchē ōnkēt chamateenyuu nyēē nyikiis nyēē āboontēēnook. ††

Nyooyeetaab kaat

⁵ Yoo kiikuyib :chii ng'woonin kumēēbērē anii :nyēē kiing'woonchoo miisin, nteenee kiing'woonchook nkakweek sinee. -Māmāchē ānyikiisyook ng'aleechu. ⁶ Kiikuyem chiichoto :ng'aleek choo kiing'woonchinēē :biiko chēē chaang'. †⁷ Kunyi, māchāktōōs ra ōnyōōchi kaat ānkōōkiim simabar :nerekikyii. ††⁸ Āsoomook kule ōboorchinē chiichoto chamateet. ⁹ Kyāāsirwook āmāchē ānkēt kule ara ōmuuchē ōmuytoochi tyēmi-isyēēt ānkōōrubē kiy ake tukul nyēē kyāāmwooyē nto acha. ††¹⁰ Yoo kōōnyōōchi chiichoo kaat, ānyōōchinē :nkani kaat yoo ākoo mii :kiy nyēē āmāchē ānyōōchinēē kaat. Ānyōōchinē kaat kubo akweek ākoonyitē Kiriistō, ¹¹ simeeberbeereech :Kibrōkōsyoontēēt kuuyu kiinkētē chōbuutēkyii. †††

Kiinēmchi keey :Bāwulō yiisyēētaab Yēyiin ām mooyēēt akeenke

¹² Nto mii yu kawaayit Turoowa kule saa-amte lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk *Kāārārookiintēēt, akas kule kikiikuyootwo :Mokoryoontēēt kēēlto. ¹³ Kimaakaalyanaat kuuyu manaanyoorte ng'eetaabiya Tiitō wōlooto. Kunyi, kyāābirchi biiko chameetaab keey ānkāāwē Maketoonnya. ¹⁸

¹⁴ Nteenee, kusilākoy :Yēyiin nyoo kiikubiirtoowēēch Kibrōkōsyoontēēt kubununēē Kāārārookiintēēt. Yēyisyēēnēēch :Yēyiin sikiibāroostoochi biiko lōkōōywēk chēē kāroomēch. ¹⁵ Kēēboonkyinē Yēyiin nyēē anyiny yoo kēēmiitē kyoomchinē biiko ng'aleekaab Kiriistō. Boonkyinē :lōkōōywēchoo biiko choo /kēēmii /ki-irāroochē āk choo mii bokubootōōs ām kēēlto nyēē teer. ¹⁹¹⁶ Āsu meet ām wōlēē mii :choo mii bokubootōōs, nteenee boong'u soboon ām wōlēē mii :choo /kēēmii /kiirāroochē.

Ara, ng'oo nyēē yemaat kwaamtaat lōkōōywēchu kāroomēch? ¹⁷ -Mākēēyēyēē :acheek mung'aareet ng'alyoontēētaab Yēyiin kuu wōloo yēytooy biiko chēē chaang'. Nteenee kuuyu Yēyiin :nyēē kiyoowkēēch, kēēmwooyē ām mooyēēt akeenke ng'aleekaab manta chēē kwoonēē wōlēē mii :Kiriistō. ²⁰

††† 2:3 2Kōōr. 13:10 †† 2:4 2Kōōr. 7:8 †† 2:6 2Kōōr. 7:11 ††† 2:7 Kolos. 3:13 ††† 2:9 2Kōōr. 7:12, 15 ††† 2:11 1Bēt. 5:8 18 2:13 2Kōōr. 7:6, 13-14; 8:6, 16-18, 22-23; 12:18; Kala. 2:1, 3; 2Tēm. 4:10; Tiitō 1:4 19 2:15 1Kōōr. 1:18 20 2:17 2Kōōr. 4:2; Fil-ib. 1:15-17; 1Tēēs. 2:3, 5, 10

Kiyey :yiisyēētaab Bāwulō biiko kuyēk barweetaab Kiri-
istō

3 Ara kēēmiitē :acheek kēēsīlē keey yoo /kēēm-
wooyē kuu nyooto? Ara kookeetebeenaak barwa
ake tukul nyēē ibooru wōlēē kēēwuuyē :acheek
kuchōōnēē wōlēē ōmiitē nto nyēē /kikēēsirwook ak-
week, kuu wōloo māktooy :biiko alake? ^{†2} Nteenee bar-
weenyoo ku nyēē /kikēēsirchi soboonwēkwook ††
ānkusumānē :chii ake tukul ānkōōnkēt. ^{‡3} Kiyeyaak :yi-
isyēēnyoo ōyēku barweetaab Kiriistō, āmēēbērē nyēē
/kikeesiree kalaamu, nteenee /kikeesiree Tāmirmiryēē-
taab Yēyiin. Mēēbērē /kikēēsirchi rwoontōōy chēē
tēbēlyēl, nteenee /kikēēsirchi soboonwēkwook āriit. ††

Wōō :lēbkēēyyēētaab kirootyeet nyēē lēēl

⁴ Kēētīnyēē mooyēēt keeyey yiisyooni bo Yēyiin
kubununēē Kiriistō. ⁵ Mā chēēchoo :kāāmuukēywēēk
chēē kēēyēyēē yiisyooni nteenee Yēyiin :nyēē
kōōnēēch. ^{‡‡6} Nto subak, inee :nyēē kiikuyeyeech
kēēyēchinē yiisyooni bo kirootyeet nyēē lēēl.
Mārūbtooy keey :kirootyaani lēēl āk kiruutēk choo
/kikēēsirchi kiy barak, nteenee rubtooy keey āk tāmīr-
miryēēt. Yību :kiruutēchoo sirootiin meet, nteenee
kōōnu :Tāmirmiryēēt soboonto. †††

⁷ Kirubtooy keey :yiisyēētaab kirootyeet nyoo kibo
kēny āk kiruutēk choo /kikēēng'ōōtyi rwa. Kuchōōnēē
:Muusa lekem, kiilēkēchēēchē :tokochnyii miisin nyēē
kitōōrē koonyekaab biikaab Isrāyēēl kut kimēēmuuchē
kukas. Nteenee kimeeymeeyaak :lēbkēēyyoonoo muut
kut wokubēk. Kunyi, yēē ākoo kiimuuchē :yiisyēētaab
kiruutēk nyoo kiyību meet kuchōōnto lēbkēēyyēēt ii,
†††† ku tyaa :lēbkēēyyēēt nyēē chōōntooy :yiisyēētaab
Tāmirmiryēēt nyoo kōōnu soboon! ⁹ Yoo ākoo boonto
:yiisyēēt nyoo iruustoooy biiko lēbkēēyyēēt ii, ku tyaa
sōō :lēbkēēyyēēt nyēbo yiisyēēt nyoo yēyē biiko
kuchurta! ^{§10} Kiyēē /kikēēbērē kēny boonto
lēbkēēyyēēt, kumēēkutinyē raat lēbkēēyyo, yoo /kaki-
ikerkeeyee lēbkēēyyēēt nyoo lēēl. ¹¹ Nto yoo ākoo
kichōōnto :kirootyaani kimii kukēēytooy lēbkēēyyēēt
ii, /bokeemwa nee nanyuun wōlēē tēē :lēbkēēyyēēt
nyēbo nyoo wēētii ākookoy?

¹² Kunyi, kuuyu kiikēnēē keey lēbkēēyyooni bo
kibchuulyo, māmii :kiyēē kēēwunyē. ¹³ -Makeekerkeeye
Muusa nyoo kiwunyē koonyekyīi simakas :Isrāyēēliik
inee yu kimii kumēēymēēyootē :lēbkēēyyēēt. ^{§†14} Ntee-
nee kiyaam :biikaab Isrāyēēl mētēwoy ākoy kura. Tāku-
mii :kiy nyēē iyēēnē koonyekwaa yoo /kēēmiitē /kēē-
sumānē kirootyeet nyoo bo kēny. -Mēēnēmtōoy keey
:kiyoo nteenee inēmtōoy :kāāmuukēywēēkaab Kiriistō.
††††15 Ānkoo mbo kura yoo /kēēmiitē /kēēsumānē ki-
taabuutaab siruutēkaab *Muusa, kutākukērootiin

† 3:1 Yēyuut. 18:27; 2Kōōr. 5:12; 10:12 †† Mwooyē :siruutēk
alake kule 'soboonwēkyoo'. ‡ 3:2 1Kōōr. 9:1-2 †† 3:3 Cherem.
31:33 †† 3:5 Room. 15:18 ††† 3:6 Luuka 22:20; Yoowa. 6:63;
Room. 7:6 ††† 3:7 Chuy. 34:29-30; Room. 5:21; 6:16, 21, 23; 7:24
§ 3:9 Room. 8:1-2; Kala. 3:10 †† 3:13 Chuy. 34:33-35 ††† 3:14
Isa. 6:10; Room. 11:25

:koonyekaab biiko. ^{§†16} Nteenee, yoo kātēbi :chii kut
kuweech kāāsōōtēywēēkyīi ankucham Mokoryoontēēt,
+/mākiinēm kiyooto kiker koonyekyīi.

¹⁷ Kunyi, kōōnu :Mokoryoontēēt Tāmirmiryēēt. Nto
wōloo miitē :Tāmirmiryēēt kootyaaktaat :chii.
†††18 Kēēkāsē :acheek tukul choo mākērootiin
:koonyekyoo lēbkēēyyēētaab Mokoryoontēēt, ānkoo
kēēkāsē kumeeymeeyaak. /Kēēmii /kēēwēēch-
wēēchēēch keekerkeyiitu Mokoryoontēēt kēētāsē taay
kēēnyōōru lēbkēēyyēēt kuchōōnēē wōlēē miitē :Tāmīr-
miryēēt. ††

Kiibooru ng'ālyoontēētaab manta kutook

4 Kikōōnēēch :Yēyiin yiisyooni kuuyu kiriireenech.
Kunyoo, mākoy /kēēnyēbēt. ^{§†2} Kookeesatee keey
ng'aleekaab kāāntosuurāt choo iyēēlē :biiko. Kookee-
tay kāābērbēēriisyēēt āmākēēkwoonykwoonyē ng'āly-
oontēētaab Yēyiin. Nteenee kiibooru ng'ālyoontēētaab
manta kutook ānkēēchāmē koolyeb :chii ake tukul so-
boonwēkyoo ām taayeetaab Yēyiin. ^{§†13} Nto yoo
iyēēnootiin :lōkōōywēchuchoo chu kāroomēch,
kōōyēēnootiin ām wōlēē mii :biiko choo mii boku-
bootōōs. ^{§†4} Kiikookoor *:Kēniintēēt nyoo bāwu
kōōrooni bichoo mānēyēnchi ng'ālyoontēēt simakas
lēbkēēyyēētaab lōkōōywēchooto kāroomēch choo
ibooru lēbkēēyyēētaab Kiriistō. Inee :nyooto
iboorunēē keey :Yēyiin. ^{§§§}

⁵ -Mākēēmiitē kēēng'ālōolēē keey :acheek, nteenee
kēēmiitē kyoomtooy kule Mokoryoontēēt :Kāārārooki-
intēēt ānkēēyēchinē :acheek yiisyēēt. ¹⁸⁶ Yēyiin nyooto
kimwooyē kule, "Kubot :mēēnānēēt, ānkuchō
:lēbkēēyyēēt" ¹⁹ ku nyooto :nyēē kiilebkeey kāāsōōtēy-
wēkyoo kēēnyōōru lēbkēēyyēēt yu kakeekas Kiriistō
kōōbooru wōōyintaab Yēyiin. ²⁰

Yibwēēch :nyāliluutēchuchoo bēurtaab kibchuulyo

⁷ Keekerkeeye tērēēn chēē ng'āsng'ās chēē
kēēkoochi :Yēyiin kiyoo bo kwōng'uut sukōōboor kule
kikwoonēē kāāmuukēywēēk wōlēē mii :Yēyiin,
mēēbērē wōlēē kēēmiitē :acheek. ⁸ /Kokiiikiicheenech
komoswookik tukul, nteenee /manaakeeruurumeech.
Ānkoo kubotwēēch tonkoy, mābēku :moonikyoo.
²¹⁹ /Kōōkēēwusēēch, nteenee /manaakeebakaaktech.
/Kēēbirēēch /keemilteech, nteenee /manaakii-
waang'teech. ¹⁰ /Kiinyālililēēch ām wōlēē kakeebe kuu
wōloo /kikiinyālililtooy Yēēsu sukung'eet kōōboorunēē
keey :soboonnyii soboonwēkyoo. ²²¹¹ /Kēēmii /ki-
irēkēērchēēch acheek chu kēēsobchootiin wōlēē mii
:meet kubo Yēēsu, sukung'eet kōōboorunēē keey
yooto :soboonnyii bōōrwoonikyoo chu bēku. ²³¹² Kuny-

§† 3:15 Room. 10:4; 11:7-8; Ēfēēs. 2:15 §†† 3:17 Yoowa. 8:32,
36; Room. 8:2; Kala. 5:1, 13, 18 †† 3:18 1Kōōr. 13:12; 2Kōōr. 4:6;
Room. 8:29 †† 4:1 2Kōōr. 3:4, 6 ††† 4:2 2Kōōr. 2:17; 3:1; 6:4
§†† 4:3 1Kōōr. 1:18 ††† 4:4 Yoowa. 12:31; 1Kōōr. 2:6; Ēfēēs. 2:2;
Kolos. 1:15; Ibu. 1:3 18 4:5 2Kōōr. 1:24 19 4:6 Toowu. 1:3 20
4:6 2Kōōr. 3:18; 1Bēt. 2:9 21 4:8 2Kōōr. 1:8; 7:5; 11:23-29 22 4:10
Room. 6:8; 2Kōōr. 1:5; Kala. 6:17; Filib. 3:10-11; Kolos. 1:24; 1Bēt.
4:13 23 4:11 Room. 8:36

oo, kānyoonwēech acheek :meet nteenee
+mōōnyōōru :akweek soboonto. †

¹³ /Kikeesir kule, "Yu kāāyēnchi Yēyiin, ang'alaal." ††
Ām mooyēēt nyēē wuu nyooto, kiiyēnchinē :nkacheek
Yēyiin ānkoomtooy lōkōōywēkyii. ¹⁴ Kuu yoo kiinkētē
kule nyooto kiing'ēētēē Mokoryoontēēt Yēēsu meet ku
nyooto :nyēē makoong'eeteeneech nkacheek meet
ankoomuteech āk akweek keebe taayeenyii. ¹⁵ Bo
:ng'aleechu tukul karaamateeng'woong'. Yoo tāsē taay
kuchoong'iitu :biiko chēē iyēnchinē Yēyiin,
+/mākēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy miisin /ānkiitōrōōr.

¹⁶ Kunyoo, mābēku :moonikyoo. Ānkoo sinee /kēēmii
/kēēsuusurē bōōrwēk, /kēēmii /kiilēēliitēēnēēch kisich,
kisich bēsyo ake tukul. ¹⁷ Miitē kuyibwēēch :nyāliilu-
utēkyoo chu mābo laaāt bēurtaab kibchuulyo kukeey-
tee nyāliiluutēchoo tukul. ¹⁸ Kunyi, mēēbērē kēēmiitē
kiimoong'tēē keey kiyēē /kēēkāsē, nteenee ki-
imoong'tēē keey kiyēē -/mākēēkāsē. Kiyēē /kēēkāsē
kumābo kibchuulyo, nto nyoo -/mākēēkāsē kubo :ny-
oo kibchuulyo. ††

Āmchēēch :yēēmootēt bōōrto nyēē lēēl

5 Kiinkētē kule yoo /kakiiburyeet kēryōōsyēkyoo
ām kōōrooni, māukōōnēēch :Yēyiin kooriik chēē
leelach ānkubo kibchuulyo ām wōliin bo kibkōōnkōy,
chēē kimātēēchē :chii. ^{††2} Kutākēētinyē bōōrwoonichu-
choo kēēmiitē kiisiilē ānkwoomchēēch :yēēmootēt
/kiiluumeeneech bōōrto nyēē lēēl nyoo bo wōliin bo
kibkōōnkōy. ^{††3} Yoo /kaakiiluumeech, -/mākēēnyōōr-
wēēch kibchuraat. ⁴ Yoo tākēēmīnyē kēryōōsyēkyoo,
kiisiilē ānkunykisyēēch :ng'ala kuuyu -mākēēmāchē
/kēēbuutēēch, nteenee kēēmāchē /kiiluumeeneech
bōōrwoonik choo bo kibkōōnkōy sukōōyēēn *:soboon-
taab kibchuulyo bōōrwoonichu bēku. ⁵ Kunyoo, Yēyiin
:nyēē kiyēyēēch kubo soboonoo bo kibchuulyo
ānkisimkukōōnēēch Tāmirmiryēēt kuyēk kiy nyēē kēē-
boorunēē kiyēē +mākēēnyōōru. ††

⁶ Kunyi, kēētirootiin ākookoy ānkiinkētē kule kēēmi-
itē kēēbēētii kanyoo wōlēē miitē :Mokoryoontēēt
ānkoo tākēēboontōtē bōōrwoonichuchoo.

⁷ Kēēmīnyē kiimoong'tēē keey Yēyiin āmēēbērē kiyēē
kēēkāsē. ^{††8} Kēētirootiin ānkiikāykooyē keesatee keey
bōōri ānkubokiibuurtē keey Mokoryoontēēt. ^{††9} Kunyi,
kēēsyeēmē miisin kiing'ereech Mokoryoontēēt, ānku
yoo tākēēboontē bōōrwoonikyoo ām kōōrooni nto yoo
kakeebe kibkōōnkōy. ¹⁰ Tookunoot kule ākoy /kēēk-
wēryootēēch tukul taayēetaab Kiriistō /ānkiiku-
umwēēch sukunyōōr :chii ake tukul kiyēē misyīnē
kubo kiyēē kiyēyē ām kōōrooni, anku miyaat :kiyooto
nto ku karaam. ^{†††}

Māchāktōōs /kiichoomnyo biiko āk Yēyiin

¹¹ Kuu yoo kiinkēt kule māchāktōōs kiiywēyē :Yēyiin,
kēēchēēng'ē miisin kēēyisu biiko. Inkētē :Yēyiin
ānkāābērē ōnkētē :nkakweek wōlēē kēēwuuyē
:acheek. ^{††12} -Mākēēmiitē kiikoostoochook keey, ntee-
nee kēēmiitē kēēkōōnook bārooyinto ong'erechee-
neech sōōmwoochinē biiko choo tākung'āsēē keey
kiyēē mii saang' kusiir yēē kātāng'āsēē keey kiyēē mi-
itē āriit. ^{††13} Yoo isōōtē :alake kule kābunwēēch :mētē-
woy, ku kubo yiisyēētaab Yēyiin. Nto yoo kēēng'ālōolē
ām kēēlto nyēbo kiirnān, kēēyēyē kuu nyooto kubo ak-
week. ^{††14} Kērchēēch koong' :chamateetaab Kiriistō
kēēyēyē yiisyēētaab Yēyiin, kuuyu kēēchāmchiintōōsii
kule kime :chiito akeenke kubo biiko tukul, kunyoo
kerkeey nyēē kikēēbēku :acheek tukul. ^{††15} Kime kubo
biiko tukul si nto yityo, mēēbērē mākuminyē :choo
sobchootiin kubo icheek keey, nteenee māchāksē ku-
minyē kubo nyoo kimēē kubo icheek /ankiing'eete
meet. ^{††16} Kunyi, kuchakee raat kuwo taay, -mēēkēēkā-
sunēē chii komosta nyoo bo kōōrēēt. Ānkoo kikēēkā-
sunēē sinee Yēēsu yoo kibo taay kēēlotoo,
mēētākēēkāsunēē kēēlotoo subak. ¹⁷ Kunyoo, yoo bo
:chii Kiriistō /kukiikiiluluut kuyēk chii nyēē lēēl. Kiiku-
keeyta :ng'aleek chēē yōōsēch ānkutoow :chēē leelach.
¹⁸

¹⁸ Kwoonēē :ng'aleechu tukul wōlēē miitē :Yēyiin ny-
oo kiichoomnyēēch āk inee keey kubununēē Kiriistō.
Kiikukōōnēēch yiisyēēt kiichoomtōōsii biiko āk inee
¹⁹¹⁹ kyoomtooy kule, kiikuchoomnyo :Yēyiin āk kōōrēēt
kubununēē Kiriistō simēyēyit ng'ōōkiswookik chēē ki-
ikuyey :biiko. Kunyoo, kōōkukōōnēēch kuut kule ki-
ichoomtōōsii biiko āk inee. ²⁰²⁰ Kiiyooktēēch :Yēyiin bo-
keemwaayte ng'aleekaab Kiriistō. Kunyoo, kēēmwooyē
kubo Kiriistō kule māchāktōōs /kiichoomnyo biiko āk
Yēyiin. ²¹ Kiyey :Yēyiin Kiriistō nyēē kimātinyē ng'ōōki
ake tukul, kōōwut wōlēē mii ng'ōōkiswookikyoo, si nto
yityo keechurte kutukul kubununēē Kiriistō. ²¹

Ng'erēchēē :Bāwulō yiisyēēnyii

6 Kuu yoo kēēyēyēyē āk Yēyiin, kēēmwoowook
kule -mookany kuwo buch :chamateetaab Yēyiin
nyoo kyōōnyōōru. ² Mwooyē :Yēyiin kule, "Kyāākāsu-
ung' ām bēsyeētaab chamtaayēet, ānkāāsāruung' ām
bēsyeētaab kaararaacheet." ²² Āmwoowook kule raat
:bēsyoonooto chāmtooy :Yēyiin biiko ānku raat :yēē
/kiirāroochē biiko. ²³

³ -Mākēēmāchē kēēyēku kāānakuut ām wōlēē mii :bi-
iko simēēntosuurākoy :yiisyēēnyoo. ⁴ Nteenee, kii-
booru ām keel ake tukul kule kēēyēchinē Yēyiin yi-
isyēēt. Kēēmuytooy miisin, kēēnyāliiltōōsii, nyikisyēēch
:ng'aleek /ānkiikiichēēch. ²⁴⁵ /Kēēbirēēch

† 4:12 Kolos. 1:24 †† 4:13 Tyēēn. 116:10 † 4:14 1Kōōr. 6:14
†† 4:17 Room. 5:2 †† 4:18 Ibu. 11:1 ††† 5:1 2Bēt. 1:14 †††
5:2 Room. 8:22-23, 26 † 5:4 1Kōōr. 15:53-54 † 5:5 2Kōōr. 1:22
††† 5:7 1Kōōr. 13:12 †† 5:8 Filib. 1:23 ††† 5:10 Yēyuut. 10:42;
Room. 2:6; 1Kōōr. 3:13-15; 4:5; 2Kōōr. 11:15; 2Tēēs. 1:7-10

† 5:11 Room. 1:13; 1Kōōr. 4:1-5; 9:22; 2Kōōr. 4:2; 6:4 † 5:12
2Kōōr. 3:1; Filib. 2:16 †† 5:13 1Kōōr. 14:18-19 ††† 5:14 Ēfēēs.
3:19 ††† 5:15 Room. 6:3-4; 7:4; 14:7-9 18 5:17 Room. 6:4; Ēfēēs.
4:24 19 5:18 Room. 5:10; Ēfēēs. 2:16 20 5:19 Room. 3:24-26; Ko-
los. 1:20 21 5:21 Yoowa. 8:46; Room. 8:3; Ibu. 4:15 22 6:2 Isaaya
49:8 23 6:2 Luuka 4:19-21 24 6:4 2Kōōr. 4:2

/ānkēerātēech, /kēēyēchēech wōōrōōryēēt ānkēebirtēech. Kēēchooyēntōōsii ānkēebēētēē kuut. ⁶ Kēēyēyē yiisyēēt ām kēēlto nyēē tiliil, kēēsēwunooti-in, kēēmuytooy ng'al ānkēēboontē moon chēē leelach. Intōōwēech :Tāmirmiryēēt ānkēētinyē chamateet nyēbo man. ¹⁷ Kēēyēyē yiisyoono subak ām ng'aleek chēbo man, ām kāāmuukēywēēkaab Yēyiin ānkēēchō-bootiin āk kariik chēbo booryēētaab churtaayeet. ^{††8} Kēēyēyē yiisyooni /ankakiikaasteech nto /kamaki-ikaasteech, yoo /kākēēmwooy ng'aleek chēē miy-ootēch nto chēē kāroomēch. Kēēyēyiisyē ām kēēlto nyēē churtaat nteenee /kēēmwooyē kule kēēyēku kiblembechiis. ⁹ Kēētookunootiin, nteenee /kēēmōōntēēch. Kēēmiitē meet, nteenee kēēsobchootiin. /Kityōōlēēch, nteenee -/mākēēbākāchēēch. ^{††10} Kēēnērēekootiin, nteenee kēēng'ērēkootiin ākookoy. Kēēyēku bānoon nteenee kēēyēyē /kiibēruur biiko chēē chaang'. -/Mākēētinyē kiy, nteenee kēētinyē kiy ake tukul. ††

¹¹ Lēyyē, biikaab Kōōriintō, kāākēēng'āloolwook ām mooyēēt akeenke ānkāākēēng'ōong'wook wōlēē wuu :kāāsōōtēyēwēkyoo. ¹² -Mākēēmāchē keewunyeenaak :chamateenyoo, nteenee ōwunyēēnēēch :akweek nyēēng'woong'. ¹³ Āng'āloolwook kuu lōkōkyuu, kunyi okany kiikoor tukul, ochameech :nkakweek kuu yoo kēēchāmook :acheek. ††

-Mānoomtōōs :churtaayeet āk rōkōsto

¹⁴ Biikyoo, -mookany /kiinoomnyook āk biiko choo mānēēyēnchi ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Mānoomtōōs :churtaayeet āk rōkōsto āmānoomtōōs :lēbkēēyēēt āk mēēnānēēt. ¹⁵ Māchoomtōōs :Kiriistō āk Kibrōkōsy-ootēēt, āmānoomtōōs :chii nyēē kiikōyēnchi ng'āly-ootēēt āk nyoo mānēēyēnchi. ¹⁶ Mākāsyiintōōs :Kōō-taab Yēyiin āk āynātōōs. Acheek ku Kōōtaab Yēyiin kuu yoo mwooyē :Yēyiin kule,

“+Māāming'tē keey bichoo ānkēēbēēsyētootē :tukul.
+Māāyēku Yēyiintēēng'waa ānkuyēk :icheek biikyuu.” ††† §

¹⁷ Kunyi, mwooyē :Yēyiin subak kule,
“Osatee keey bichoo āmōōtiiny kiy ake tukul nyēē mā tiliil.” ††
Tāsē taay :Yēyiin nyoo bāwu kiy ake tukul kumwooyē kule,

¹⁸ “+Maataachaak, māāyēku kōōn ānku +mōōyēku :akweek lōkōkyuu.” †††

7 Chōōrōōnuutēkyuu, kuu yoo /kōkēēkuur-toowēēch tukuuchu kumāchāktōōs kiitiliil keey ām wōlēē mii :kiy ake tukul nyoo nyēērēē bōōrto āk tāmirmiryēētaab chii. Nto yooto, okany kyaam booryēēt keechurte kutukul ānkiiywēyē Yēyiin.

Kibāybāchi :Bāwulō Kōōriintēek

² Lēyyē, ochameech subak. Mānāākēēyēchi chii ake tukul ng'ālyoo nyēē miyaat amanaakeenyeere ātēbutēkaab chii ake tukul āmānāākēēsāsunnēē chii ake tukul ām akweek kiy. ^{§†3} -Māāmiitē āwēhook. Kisimāmwoowook :anii kule āchāmook miisin nyēē yoo kābo meet kēēbēku :tukul, nto yoo kābo soboon, kēēsobchē :tukul. ^{§†4} Atyaakaat yoo āng'āloolwook ānkāāng'ērēkēēnook. Kōōkōōtitiroo :wōlēē ōmiitē ōbuurtooy nyēē ānkoo āmiitē nyalil, kukōōnoo ng'erekweek. ⁵ Yoo kikēēyitu Maketoonnya, mānāākēēnyōōru mbo bārooyin nyēē kākiimuunyēē. /Kikiinyāliilēēch kibtaman /kikēēwusēēch ānky-oomēēch :ng'ala mēt. ^{§†6} Nteenee yu kāwokuchō :Tiitō, kēēnyōōru saaysaayeetaab Yēyiin nyoo sooysooyē choo kiikubēk :moonik. ^{§†7} Mēēbērē /kikeesaaysaay-eech sōō baateey kuuyu kichō :Tiitō, nteenee kuuyu kyooyey :akweek kusaaysaayakay :inee. Kimwoowēēch :Tiitō kule kyōōchusyē ānkōōmāchē miisin kule nto okasaa. Kimwoowēēch subak wōlēē ōmāktōoy kule nto kēēnoomnyē āk anii. Kunyoo ang'erechaat miisin. ⁸ Ānkoo kiyeyaak :barweenyuu ōchusyē, ābērē man-aayey kiy nyēē miyaat. Nteenee kuu yoo kyaakas kule king'woonchook :barwaanaa ām āsiiswēk chēē ng'eri, asoot kule kyaayey kiy nyēē miyaat sinee.

^{§†9} Ang'erechaat raat āmēēbērē kuuyu kyōōchusyē, nteenee kule kyooweeke. Kunyi, kyōōchusyē kuu wōloo kimāktōoy :Yēyiin, āmāmii :kiyēē miyaat nyēē kikēēyēwōok. ¹⁰ Yoo kāchus :chii kukeeywey Yēyiin, kuyēyē :yooto kuweek :chiito, nto yooto +/maki-iraraach chiichoto āmāmii :kiy nyēē miyaat nyēē kookuyeyakay. Nto yoo kāmuy kubo kule karub ātēbutēkaab kōōrooni, kuyibu :yooto meet. ¹¹ Okas baa mbo kiyēē kōōkuyibwook :chusātoonoo: Kookuyeyaak ōsēwu ānkōōtiliil keey. Kookuyeyaak ōburyoong'tē nyoo kiikuyey rōkōs ānkōōmuuyē kubo kiyēē ki-ikuyeyakay. Kookuyeyaak ōbuur ōmāchē kiyēē bo manta ānkōōmāchē miisin ochuul ng'ālyoontooni ānkōōng'woonchi chiito nyoo kiikuyey rōkōs. Kuu yoo kwooyey ng'aleechu churtootiin tukul, kōōbooru kule kyoochuurte. ¹² Kunyi, yoo kyāāsirwook, mēēbērē baateey kyāāsirē kubo chiichēē kiikuyey ng'al chēē miy-ootēch nto mbo kubo nyoo /kiikēēyēchi ng'al chēē miyootēch, nteenee kyāāsirē sukung'eet ōnkēt ām kāāmuukēywēēkaab Yēyiin kule kyōōnēmchēēch keey kuyem. ^{§†13} Ititiirēēch acheek :ng'aleechaa tukul.

Kēēng'ērēkootiin subak miisin keekas kule kobaybay :Tiitō kuuyu kyooyey mētinyii kukaalyan. ¹⁴ Kikyaakaas-taak āyooku Tiitō wōloo ōmiitē :akweek, nteenee mānōōntosuuroo. Kōōkēēmwoowunoonwook kwaak manta kunyoo ang'erechaat kule kōyēk man :kiyēē kwāāmwoochi Tiitō kurubta keey āk akweek. ^{§†15} Kunyi, chāmook :Tiitō miisin yoo keesoot kule kyōōkāsyi :tukul ng'aleechaa ankootaach inee ām muyātēēt āk

† 6:6 Room. 12:9 †† 6:7 2Kōōr. 10:4-5 † 6:9 2Kōōr. 4:10-11 †† 6:10 2Kōōr. 11:23-29 †† 6:10 Filib. 4:12-13 ††† 6:13 1Kōōr. 4:14 ††† 6:16 Laawi. 26:12; Cherem. 32:38; Ēsēk. 37:27 § 6:16 1Kōōr. 3:16 †† 6:17 Isa. 52:11 ††† 6:18 2Sām. 7:14

§† 7:2 2Kōōr. 6:13; 12:17 §†† 7:3 2Kōōr. 6:11; Filib. 1:7 †† 7:5 2Kōōr. 2:13; 4:8 §† 7:6 2Kōōr. 1:3-4; 2:13 §†† 7:8 2Kōōr. 2:4 §†† 7:12 2Kōōr. 2:9 §†§ 7:14 2Kōōr. 8:24

bōotoonik. ¹⁶ Ang'erechaat akas kule āmuuchē amaang'teenaak keey kuchurta.

Māchāktōos kuyētyēchinē keey :biikaab Kiriistō

8 Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, āmāchē ōnkēt wōlēē tēē :bēurto nyēē kinyōōr :biikaab Kiriistō ām yēēmēetaab Maketoonnya. ² Ānkoo kimii :bichoo kubuntēē nyāliilutēk, king'ērēkootiin. Ānkoo ki bānoon :bichoo, kileelach :moonikwaa nyēē kiinēmu keey kōōkooytooy beesaanik chēē chaang'. ³ Kiinēmu :bichoo beesaanik chēē chaang' kut wuu nyēē makoorukuut keey nteenee māmii :chii nyēē kikērchinē koong'. ⁴ Kisaayeech kule kōōkoochinē :nkicheek biikaab Kiriistō ām Yēērusālēēm beesaanik. ⁵ Kiyey :bichoo kiy nyēē wōō nyēē kimākiisōōtyinē :acheek. Kuu yoo kiinēmchi keey :bichoo Mokoryoontēēt, kutoorētēēch acheek kootyiich kiyēē māchē :Yēyiin. ††

⁶ Kunyi, kēēmwoochinē Tiitō chokōōtitiirook owaang'te yiisyooni karaam bo kāāruruukiisyēt nyoo kisimkutoowu :inee. ⁷ Ōmiitē nyēē karaam kurubta keey āk kāāyēnchinooyēēt, wōlēē ōng'ālooltooy, ki-irnatēēt, wōlēē ōnēmchintooy keey Yēyiin āk chama-teet. Kunyoo māchāksē ōnēmchinē keey kāāruruukiisyooni. ††

⁸ -Māāmiitē ākērchook koong', nteenee āmāchē akas wōlēē wuu :chamateeng'woong' yoo /kāikiikuykuuchiin āk nyēbo alak. ⁹ Ōnkētē wōlēē wuu :chamateetaab Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō. Ānkoo kitinyē :inee tukuuk kuyem, kucham kuyēk banan kubo akweek sukuyeyaak ōnyōōru tukuuk kuyem. ¹⁰ Wōlēē ākās-tooy ng'ālyoontooni ām wōlēē ōmiitē :akweek kumiitē kule: Kaykay owaang'te yiisyeēt nyoo kwōōtoowu kēnyitkoonye, kuuyu akweek :chēbo taay osoot kule ōkooytē tukuuchoo ankooyey man kuu nyooto. ¹¹ Kunyi, otas taay ām yiisyoono kut owaang'te sukuyitita :wōlēē kyōōmāktōoy. ¹² Yoo chāmē :chii kōōkoochi Yēyiin tukuukyii, kukāsē :Yēyiin kiyēē kēēkooyto kurubta keey āk kiyēē boonto :chiichooto mēēbērē kiyēē māboonto. †††

¹³ Wōlēē kēēmāktōoy :acheek mēēbērē kule ōsāru alak kut bōōnyāliilchē :akweek, nteenee kēēmāchē kule kwooyēēch :biiko tukul. ¹⁴ Ōtinyē akweek raat chēē yēmook nteenee mātinyē :icheek. Mii :yēē māku-boonto icheek ku -mōōtinyē :akweek. Kunyi, mākuwooyēēch :kiy ake tukul ¹⁵ kuu yoo /kikeesir kule, "Bi-iko choo kiiruruuch chēē chaang' mēēbērē kikēētyēē chēē kimāchē, nto choo kiiruruuch chēē ng'ēri mēēbērē kirārchi." ⁵

Tiitō āk biiko choo kibēētooy keey

¹⁶ Ābirchinē Yēyiin kōōnkōy nyoo kiikoochi Tiitō mooyēēt nyēē wuu nyeenyuu ām wōlēē ōmiitē :akweek. ¹⁷ Kicham :Tiitō ām ng'erekweek yu kākēēmwoochi kuchō wōloo ōmiitē kuuyu kikiikwoomchi :yēē-mootēēt miisin kule nto kasaak. ¹⁸ Kēēmiitē kiiyooku

† 7:15 2Kōōr. 2:9 †† 8:5 Room. 15:26 † 8:6 2Kōōr. 2:13 †† 8:7 1Kōōr. 1:5; 2Kōōr. 9:11 †† 8:9 Mat. 8:20; Filib. 2:6-7 ††† 8:10 1Kōōr. 7:25 ††† 8:12 Māārko 12:43 † 8:15 Chuy. 16:18

kuchōōnto keey ng'eetaabiya ake nyēē siltooy :kanisoosyek tukul kubo wōlēē yēytooy yiisyeēnyii bo amtaayeetaab lōkōōywēk chēē kāroomēch. ¹⁹ Nto miisin kikwey inee :kanisoosyek kule sikeebeete keey bokēēriib tukuuk chēē /kiiruruuchē. Kēēyēyē yiisyooni sikēēkoonyitēē Mokoryoontēēt ānkiiboornēē wōlēē kiinēmchintooy keey kēēyētyēēchi biiko. ²⁰ Kēēmāchē keetayee keey kēēyēyē kiyēē imuuchē kuyey biiko kōōng'unyng'uunyiiis ām wōlēē kēēriibtooy kiyi /kēērōōbu. ²¹ Kēēriibē keey keekas kule kakeeyey kiyēē bo man ām taayeetaab Mokoryoontēēt āk nyēbo biiko.

²² Kēēmiitē kiiyooku ng'eetaabiya ake kuchōōnto keey mbo Tiitō. Kiikōōboorwēēch keey :ng'eetaabiya nyiitēnyii ām kēēlwookik chēē chaang' kule boontēē mooyēēt yiisyooni ānku raat miisin, kuuyu imoong'tēēnook keey :inee kuyem. ²³ Kēēyēchiintōōsii yiisyeēt āk Tiitō ām wōlēē ōmiitē :akweek. Nto mbo ng'eetaabiya alak choo kiikukwey :kanisoosyek kukwa, ku biich chēē yēyē /kēēkoonyit Kiriistō. ²⁴ Kunyoo, ōng'ērēkyi icheek sukukas :kanisoosyek tukul chama-teeng'woong' ānkōōnkēt kule kikēētinyē :acheek man yoo kikēēsilook. ²⁵††

Ōkooytooy kiy ām moo nyēē lēēl

9 Ābērē māāmāchāktōōs mbo asirwaak kurubta keey āk kāāruruukiisyēetaab tukuuk choo bo biikaab Kiriistō ām Yēērusālēēm. ² Ānkētē sinee kule ōboontēē mooyēēt miisin ōyēētyēēchi biiko alak. Ng'ālyoo :nyoo nyēē kwāākoostooy biikaab yēēmēētaab Maketoonnya āmwoochinē kule kuchakee kēnyitkoonye, ōchōbootiin :akweek ām yēēmēetaab Akaaya ōnēmu tukuuk ānkōōkooytooy. Kuuyu ōchēbchēbēch, kōōkuchēbchēbiitu :nkicheek biiko wōlēē wōō. ³ Nteenee, āmiitē āyooku mbo ng'ee-taabiya simāwo buch :kiyēē ing'ērēēchoo kubo akweek kurubta keey āk yiisyooni āk kule, ōchōbāksē kuu yoo kyāāmwoochinē biikaab Maketoonnya. ⁴ Yoo kāāchōōntē keey chiito ake tukul nyēbo Maketoonnya ānkēēnyōōrwook kumānōōchōbāksē, +māāchus, nteenee akweek :chēē +mōōchusyē miisin.

⁵ Kunyoo, kwaakas kule kaykay asaaysaay mbo ng'eetaabiya bokoowaang'ta chōbiisyeēt kurubta keey āk tukuuk choo kikyōōkuurtē ām mooyēēt nyēē lēēl. Yoo kooyey kuu nyooto, mākuuyēk kiy nyēē /kēērōōbtooy ām mooyēēt nyēē lēēl āmēēbērē kiy nyēē /kākēēkēr koong'.

Bēurto nyēbo tukuuk choo /kiikooytooy

⁶ Māchāktōōs ōrōōtootē ng'ālyoontooni: Chii nyoo kachaan kēbuswēēk chēē ng'ēri kunyōōru āmiik chēē ng'ērinēch. Nto nyoo kachaan kēbuswēēk chēē chaang', kunyōōru āmiik chēē chaang'. ⁷ Māchāksē :chii ake tukul kōōnēmu kiy kukāākōōwoonkyi kule kōōnēm. Māmāchāktōōs kukōōnu kukāmēēchi :moo nto /kukākēēkērchi koong' kuuyu chāmē :Yēyiin chii

† 8:23 2Kōōr. 2:13 †† 8:24 Room. 12:9; 2Kōōr. 7:14 †† 9:1 2Kōōr. 8:4 ††† 9:3 2Kōōr. 8:22, 24 †† 9:6 Kāālēw. 11:24-25; 22:9; 28:27

nyoo kōōnu kiy ām ng'erekweek. ⁸ Imuuchē :Yēyiin kōōbēruurook miisin sōōtinyē tukuuk kuyem. Mākukōōnook kiy ake tukul nyēē ōmāchē sōōtoorētī-isyēē ām kāroomnyoo ake tukul, ⁹ kuu yoo /kikeesir kurubta keey kiyēē bo man kule, "Kiikooytoot tukuukyīi kōōkoochinoot choo kuskusēch. Mākoy /kēēwuutyēē karaamateenyīi." †

¹⁰ Yēyiin nyoo ikoochinē biiko kēbuswēēk kuchaanta ānkōōkoochi mbo subak kiyēē āmē, ku nyooto :nyēē mākukōōnook nkakweek kēbuswēēk sōōnyōōru chēē chaang' kubununēē churtaayeeng'woong'.

¹¹ Makuyeyaak :Yēyiin ōboor ām keel ake tukul sōōnēmu chēē chaang' ām mooyēēt nyēē lēēl. Yoo kākēy-ibchi :acheek biiko choo māchē /kēēyēētyēēchi tukuuk choo kōōrōōbu, mākubirchi :bichoo Yēyiin kōōnkōy.

^{††12} Mēēbērē ōmiitē ōyēētyēēchinē biikaab Kiriistō choo māboonto kiy baatey, nteenee kōōnu mbo subak /kēēbirchi Yēyiin kōōnkōy kunyil chēē chaang'.

¹³ Makookaasta :biiko Yēyiin, kuuyu kōōkōōboor :yī-isyēēng'woong' kule ōyēnchinē lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Kiriistō. Makookaasta Yēyiin subak ām wōlēē ōnēmuntooy tukuukwook ām mooyēēt nyēē lēēl ānkōōbchēchiintōōsīi āk icheek āk mbo chii ake tukul.

¹⁴ Mākusoowook kwaak ām mooyēēt akeenke kubo bēruurtaab Yēyiin nyēē wōō miisin nyēē kyōōnyōōru.

¹⁵ Kunyoo, okany kēēbirchi Yēyiin kōōnkōy kubo Kiriistō nyoo rōōbēywoontēenyīi nyēbo kwōng'uut.

Kiyēet keey :Bāwulō kubo yīisyēēnyīi

10 Mwooyē :biiko alake kule -māākōōrmchook yoo kēēboontē keey akweek, nto yoo -mākēēboontē keey, ākōōrōōmchook. Nteenee yoo āyēyē kuu nyooto āyiswook ām ntusātēēt āk sikēnātēēt kuu wōloo kiyēytooy :Kiriistō. ² Āsoomook kule yoo kāāchōō, mēēbērē bōōyēyoo ākōōrōōmchook kuu wōloo ākōōrōōmchintoo biiko choo bērē kēērubē :acheek ātēbuutēkaab kōōrooni. ³ Ānkoo kēēminyē kōōrooni, makerkeey :booryēenyoo āk nyoo bo biikaab kōōrooni. ⁴ Makerkeey :kariikyoo bo booryēēt āk chēbo biikaab kōōrooni. Kwoonēē :kariikyoo acheek wōlēē mii :Yēyiin. Tinyē :kariichaa kāāmuukēywēēk kooserweet tukuuk chēē imēertooy :Buunyoontēēt. Kiisērwēētē kwiilat ake tukul ^{††5} āk ng'aseetaab keey ake tukul nyēē māchē kule kukwiilē kiirnātēētaab Yēyiin ānkēēbunyē kāāsōōtēywēēk tukul sukubayta :Kiriistō. ^{††6} Yoo koochamte Yēyiin kuchurta, +mākēēchōb keey kiing'woonchi choollwookiin ake tukul. ^{†††}

⁷ Māchē ōkāsē ng'aleek kuu wōlēē wuu. Yoo inkētē :chii kubooyit man kule bo Kiriistō, kumāchāktōōs kōōnkēt kule kēēbooyē :nkacheek Kiriistō kuu wōloo wuunto :inee. ⁸ -Māākāsē muyāt ake tukul yoo kaantu-meere kēēmuukēywēēkyoo kuu lēbkēēyiin nteenee mākoy ayey kuu nyooto. /Kimākēēkōōnoo kāāmuukēywēēchu aserweeteenaak nteenee ātitiirēēnook ^{†††9} simaanyokoortaak ām bārōōnōōkyoo. ¹⁰ Mwooyē

† 9:9 Tyēēn. 112:9†† 9:11 2Kōōr. 8:7† 10:2 2Kōōr. 13:10 †† 10:4 Room. 13:12; 2Kōōr. 6:7; Ēfēēs. 6:13-17; 1Tēēs. 5:8 †† 10:5 Isa. 2:11-12 ††† 10:6 2Kōōr. 2:9 ††† 10:8 2Kōōr. 13:10

:biiko alake kule, "Siru :chiichoo ng'al chēē nyikiisēch ānku kōōrōōmēch, nteenee yoo inee nkit :nyēē ng'ālōolē, ku chii nyēē mābo laat āmāyisē biich :ng'aleekyīi." ^{††11} Māchāktōōs kōōnkēt :chiito nyoo isōōtē kuu nyooto kule ng'aleek choo āmwooyē ām bārōōnōōkyoo yoo -māālēēkit, ku chooto :chēē chāāyēyē yoo kāāchōō. ⁵

¹² -Māāmāchē okerkeeyeenaa biiko choo ng'āsē keey. I-āyēēchēē keey :ake ām bichoo ake, nto nyoo yēyē kuu nyooto ku sōōriin. ^{††13} -Mākēēmāchē :acheek keeng'as keey kukeeyta, nteenee kiikuchōōbwēēch :Yēyiin kule keeyey yīisyēēt nyēē yityook akweek.

^{††14} Kuuyu ki acheek :chēbo taay kēēyibwook lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Kiriistō, mēēbērē kēēmiitē kiwutēē keey ng'aleechu buch. ¹⁵ Nto subak -mākēēng'āsē keey kukeeyta kubo yīisyēēt nyēē yēyē :biiko alake. Kiyēē kēēmāchē keekas ku kule yoo ōtāsē taay miisin ōkīchē ōyēnchinē Kiriistō, kubārāyīitu :yī-isyēēnyoo. ¹⁶ +Makyaamtaate yooto lōkōōywēk chēē kāroomēch kyoochi yēēmōōsyēk chuut alak, sima-keeng'asee keey yīisyō nyēē kiikuyey :chiito ake.

^{††17} Nteenee ii, lēyyē, chiito nyoo ng'āsē keey, kumāchāksē kung'āsēē keey kiyēē koyey :Mokoryoon-tēēt. ^{††18} -/Mākēēchāmtooy chii nyoo silē keey nkityō kule karaam. Nteenee /kēēchāmtooy nyoo silē :Mokoryoontēēt kule karaam. ^{††}

Bāwulō āk lēbkēēyik chēē mābo man

11 Ābērē nto ōmuytoochoo ānkoo mbo yoo wuu nyēē kaaberberiitu. Nteenee ānkētē kule ōmiitē ōyēyē kuu nyooto mbo raat. ^{††2} Okerkeeye tyēē *ārung'oonyoo nyēē kiikēēkuurtoochi saannyya nto saantaanaa ku Kiriistō. Kunyoo, māāmāchē chokooberbeeraak :chiito ake kuuyu kookuyeya :Yēyiin āriibook -mōōlumootē. ^{††3} Āmoo mēt kule kuu yoo ki-imuuchē :eereeneet kukenta Aawa, kōōmuuchē /kēētēwēchook nkakweek ōchuunnyēē so-boonng'woong' nyoo kyōōnēmchi keey Kiriistō. ^{††4} Ō-āsyinē keey kāānēētuut alak tukul. Chōōnii :chiito ake ānkwoomwook kiyēē māmāmē keey āk kiyēē kikyoomwook kurubta keey Yēēsu, i-ārōōrwook kēēltaab kaararaacheet nyēē mānoomtōōs āk nyoo kikyoomwook :acheek ānkwoomwook kurubta keey āk tāmīr-miryēēt ake nyēē mā nyoo bo Yēyiin ānkōōyēbchinē yī-it. ^{††5} Māmii :kiyēē biirēēnoo :alake choo ng'āsē keey kule icheek ku *lēbkēēyik chēē wōōyēch. ¹⁸⁶ -Māāyēku sinee ng'ālōoliin tēērērēwo, nteenee ātinyē ki-irnatēēt. Ābērē kwookas :akweek kiirnātoonoo kuchurta ām kiy ake tukul nyoo kookeeyey :acheek. ¹⁹

⁷ Ara, ki miyaat ā-āmwook lōkōōywēk chēē kāroomēch /āmākēēkwēwo kiy? Ki miyaat āyib keey ng'wēny sātōrōōrook? ²⁰⁸ Kyaacham kōōruruukwo

5 10:11 2Kōōr. 13:1-2 †† 10:12 2Kōōr. 3:1 ††† 10:13 Room. 12:3; Kala. 2:7 †† 10:16 Room. 15:20 ††† 10:17 1Kōōr. 1:31 †† 10:18 1Kōōr. 4:4-5 †† 11:1 2Kōōr. 11:19 ††† 11:2 Ēfēēs. 5:25-27 ††† 11:3 Toowu. 3:1-5, 13 ††† 11:4 Kala. 1:6-9 18 11:5 1Kōōr. 15:10; 2Kōōr. 12:11; Kala. 2:6, 9 19 11:6 1Kōōr. 2:6-16 20 11:7 1Kōōr. 9:12-18; 2Kōōr. 12:13

:kanisoosyek alake beesaanik sichāā-āmwook lōkōōy-wēk. ⁹ Nteenee yoo kikēēboontē keey āk akweek ānkubotwoo :kiy, manaanyalaak kuuyu kikōōnoo :mbo ng'eetaabiya choo kikwoonēē Maketoonnya kiyēē kyāāmāchē. Kwāāriiboonu keey kule nto -māākoochi chii ake tukul ām akweek nyikiisinto ānkāātāsē taay āyēyē kuu nyooto. ¹⁰ Kubooyiit man, kuu yoo kyaalaach mantaab Kiriistō, māmii :chii mbo akeenke ām yēēmēetaab Akaaya nyēē imuuchē kukerektaa amwaay kuu nyooto. ¹¹ Ām nee simaacham toorētēng'woong'? Ara, kuuyu -māāchāmook? Inkētē :Yēyiin kule āchāmook.

¹² +Maatas taay ayey kiyēē āmiitē āyēyē sāāchoolchi bēy biiko choo māchē kule nto nyōōr bārooyinto nyēē kēē-āyēēchēēnēēch kule ām tukuuk choo intumēēerēē :icheek. ¹³ Mā *lēbkēyik :bichoo chēbo man. Tinyē ng'wiiynaneet ānkuyēyē keey wuu nyēē icheek lēbkēyikaab Kiriistō. ¹⁴ Māmii :tōsōōsyo ām ng'āly-oontoonoo kuuyu yēyē keey :nkinee Kibrōkōsyoontēēt wuu nyēē inee :nyēē yibu lēbkēyyēēt. ¹⁵ Kunyi, mēēbērē ng'ālyoo nyēbo kwōng'uut yoo kayey keey :biiko choo yēchinē Kibrōkōsyoontēēt yiisyēēt kuyēk chēē yēyē yiisyēēt nyēbo churtaayeet. +/Mabokiiruusta bichoo kurubta keey āk wōlēē wuu :ātēbuutēkwaa. ¹⁶

Nyāliluutēk chēē kibuntēē :Bāwulō

¹⁶ Āmwoowook subak kule māyibo :chii kule aberber. Nto yoo mii :chii nyēē isōōtē kule aberber :anii, kumāchāksē kutaacha kuu wōloo /kēētōoktooy nyoo berber nto anyuun ang'as keey mbo kisich. ¹⁷ Yoo āng'āloolē āng'āsē keey, -māāng'āloolē kuu wōloo kātāng'ālooltooy :Mokoryoontēēt nteenee, āng'āloolē kuu chii nyēē berber. ¹⁸ Kuu wōloo ng'āstooy keey :bi-iko chēē chaang' ām kōōrooni, kany ang'as keey :nkani kuu nyooto. ¹⁹ Kyoocham ōkāsyinē choo bērbērēch kuuyu ōng'oomēch miisin. ²⁰ Nto kubooyiit man, ōkāsyinē mbo choo yēyook ōyēku motwoor, choo sāsūnēēnook tukuukwook, choo lātwook, choo yibē keey barak nto mbo choo chuurook. ²¹ Āmuyoot amwaay kule ākoo kikēēkuskusēch kēyēwook kuu nyooto.

Nto kiyēē ng'āsēē keey :bichoo, ānkoo āng'āloolē :anii wuu nyēē aberber, kany ang'asee keey :nkani nyooto. ²² Yuutayeeek :icheek? Ntēē āyēku :nkani Yuutāyiin. Isrāyēēliik :icheek? Ntēē āyēku :nkani Isrāyēēliin. Bo kōōtaab Abraam? Ntēē ābooyē :nkani kōyooto. ²³ Yēchinē :icheek Kiriistō yiisyēēt? Ntēē āyēchinē :nkani kusiir icheek. (Āng'āloolē wuu nyēē kāākubunwoo keey :mēt.) Kwaa-am :anii booryēēt kusiir icheek. /Kiikerataanwaa kibtaman kusiir icheek, /kikēēbironwoo kusiir icheek ankyaanamaanee meet āwut kibtaman. ²⁴ Kiikōōtyōōlēēnoo :Yuutayeeek musyāritiitaab anweet kunyil muut. /Kikiityōōloo areet sosom āk sokool ām bārooyin ake tukul. ²⁵ /Ki-

ikēēmōōrēēnoo syaariit kunyil sōmōk /ankeewiireena mbo bēsyēēt ake rwoontōōk. Kyāāwēētēē mwēēnkōōsyēk sōmōk kunyēērāktōōs ām araarayta, kyāābuurēē bēsyēēt ake araray kuyyeech kut wokwiimēn. ²⁶ Kyāāwēēsyētootēē kōōrōōsyēk chēē chaang'. Yooto tukul, kyāāmiitē yēē mii :chii kubo āynōōsyēk, sāsiik, biikaab kōōrēēnyuu āk choo mā Yuutayeeek. Kyāāmiitē subak nyēē miyaat ām kiriinkōōsyēk, suurkwēēnēēt, araarayta āk mbo biiko choo yēyē keey kule biikaab Kiriistō. ²⁷ Kyāāyēyiisyē miisin ā-āmē booryēēt ānkyaāchooyēnē bēsyōōsyēk alak. Kyaakas ng'woonintaab kēmēwuut āk melelta ānkyaārukuutē keey kibtaman. Kimāāboontē sirook chēē yēmoo ānkyyōōmoo :yoomat. ²⁸ Mā choo baateey, āsōōtē miisin wōlēē wuunto :kanisoosyek ām kiriinkōōsyēk tukul. ²⁹ Yoo miitē :chiito nyēē kinyēbēt, kitāānyēbēt :nkani, nto yoo mii :chii nyēē kimii wokōōbootē kāāyēnchi-nooyēenyii, kikiikuriikyoo nkani āboot nyeenyuu. ³⁰ Nto yēē ākoo yēmāksē ang'as keey, ang'asee keey tukuuk choo ibooru kuskusyēenyuu. ³¹ Inkētē :Yēyiin nyoo kwaaniitaab Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō nyoo tōrōōr ākookoy kule -māāng'wiiynānē. ³² Kimii :chiito ake ng'wēnyuutaab bāytooyiintēēt Areeta nyēē kiyyoonkyinē *kiriinkēetaab Tamaasko. Kimwooy :chiichoo kule /kēēriib kiriinkoonoo /sikeenama, ³³ nteenee /kiki-iyokooytēēnoo tiriisyeetaab tōōtēetaab kiriinkoonoo āmiitē mōōntiit. Yooto achililee āwunnyēkyii. ³⁴

Yēyiisyē :kāāmuukēywēēkaab Kiriistō ām wōlēē mii :kuskusyēēt

12 Māchāksē atas taay ang'as keey ānkoo mākōōnu kiy. Nteenee, kany ang'alaalee ng'oong'uutēk āk tukuuk chēē kiikōōboorwoo :Mokoryoontēēt. ² Ānkētē chiitaab Kiriistō nyēē ām kēnyisyēk taman āk ang'wan choo kiikukeeyta, /kikeesar ām bārooyinto nyēē kisich kuwo barak ānkurēk. Yoo kitākumii bōōrnyii nto kimāmii kumāānkētē, nteenee inkētē :Yēyiin. ⁴ Kikas ām wōlooto ng'al chēē -/mākyo-oomu chēē -/mākēēchāmchinē chii kutwech. ⁵ Āmāchē āng'āsēē keey kiy nyēē wuu nyoo. -Māāmāchē āng'āsēē kiyēē kyaayey nteenee, āng'erēchēē kuskusyēenyuu. ⁶ Ānkoo kāālē ang'as keey kubo ng'oong'uutēchoo bo kwōng'uut, -maaberber, kuuyu āmiitē yooto āmwooyē manta. Nteenee ātāyēē keey sukung'eeet -meesoot :chii kule akaraam :anii kusiir wōlēē wuu :kiyēē āyēyē āk nyēē āmwooyē. ⁷ Kiki-ikoochi :Kibrōkōsyoontēēt kateet bōōrnyuu nyēē ikōrē simāātōrōōr keey. ¹⁸⁸ Kyaasaaysaay Mokoryoontēēt kunyil sōmōk kule kōōnēmtoowoo ⁹ nteenee kumwoowoo kule, "Yēmiing' :chamateenyuu kuuyu churtooy :kāāmuukēywēēkyuu ām wōlēē mii :kuskusyēēt." Kunyoo, +maang'as keey miisin ām ng'ererekweek kubo kuskusyēenyuu sukooluumaa :kāā-

† 11:25 Yēyuut. 16:22; 14:19 †† 11:26 Yēyuut. 9:23-25; 14:5 †† 11:27 2Kōōr. 6:5 †† 11:29 1Kōōr. 4:11-13; 2Kōōr. 4:8-12; 6:5-10; 2Tēm. 3:11 † 11:29 1Kōōr. 2:3 †† 11:30 1Kōōr. 1:31 †† 11:31 2Kōōr. 1:23 †† 11:33 Yēyuut. 9:24-25 †† 12:6 2Kōōr. 11:16, 30 18 12:7 Kāāyit. 33:55; Āyub 2:6-7; Kala. 4:13-15

† 11:9 Filib. 4:15-18 †† 11:10 1Kōōr. 9:15-18 † 11:12 2Kōōr. 11:5; 12:11 † 11:13 Filib. 3:2; Ng'oong'. 2:2 †† 11:15 Room. 2:6 †† 11:22 Room. 11:1 ††† 11:23 Yēyuut. 16:23; 1Kōōr. 15:10; 2Kōōr. 6:5; Ēfēs. 3:1 † 11:24 Kiruu. 25:3; Mat. 10:17

muukēywēekaab Kiriistō. ¹¹⁰ Kiyooto :nyēē yēyoo ang'erech am kusuusyēēt, yoo ābuntēē ng'al chēē ng'woonēch, wuuyinwēek, wusiisyēēt ak nyalil ake tukul kubo Kiriistō. Kunyi, yoo ākāsē keey kule akuskus, ākichoot.

Kyaam mēt Bāwulō :ng'aleekaab Kōōriintēek

¹¹ Aberber yoo āsilē keey, nteenee akweek :chēē kyōōtōōrchoo, kuuyu akweek :chēē kātōōsiloo. -Māā-booyē :anii ng'wēny am *lēbkēēyichu wōōyēch, ānkoo māāwōō. ¹¹² Kyāāyēwook am muytaayeet nyēē nyikiis miisin tukuuk chēē ibooru kule anii :lēbkēēyiintēēt nyēbo man. Kiyēyākiis :tukuuk chēbo kwōng'uuut am kāāmuukēywēekaab Yēyiin. ¹¹³ Kiyēē mānāyibwook akweek ku nyikiisinto, kuu wōloo kyāāyibchintooy kanisoosyek chuut alak. Yēē ākoo ng'alyoo kis, ōnyōō-woo kaat am lēēluutyoonoo. ¹¹

¹⁴ Nto raat kuunyi, āchōboot āruutoochook nyēbo sōmōk amēēbērē āyibchook nyikiisinto kuuyu -māāmāchē tukuukwook nteenee amāchook akweek nkit. Mākōnōrchinē :lēēkōōy sikiikwaa kiy, nteenee sikiik :chēē kōnōrchinē lēēkōōk. ¹⁵ Kunyi ang'erechaat miisin āyēyiisyēē tukuukyuu tukul chēē āboontē kubo akweek. Am nee sōōchāmoo kisich ānkāāchāmook :anii miisin? ¹¹⁶ Ōmuuchē ocham kule manaayey kunyikisyook :kiy, nteenee imuuchē kumwooy :chii kule kyaaberbeeraak. ¹⁷ Ātēēbē kule ii, kilātu ng'oo :bichoo kyāāyooku kukwa wōloo ōmiitē? ¹¹⁸ Kyaasaaysaay Tiitō kuchō wōloo ōmiitē kuchōōnto keey ng'eetaabiya ake. Ara kilātwook :Tiitō? Ara -mēēntōōwēēch :Tāmir-miryēēt akeenke ak inee? Nto -mākiirābchinē kēēlto akeenke ak inee ōō? ¹¹⁹

¹⁹ Ābērē kwōōsōōtē kutēē yooto tukul kule yoo kēēmwooyē kuu nyooto, kēēmiitē kēēyēētē keey. Lēyyē, kōkēēng'ālōolē am kāāmuukēywēekaab Yēyiin kuu biich chēē kiikunam Kiriistō. Mbo ng'eetaabiya, kēēyēyē kiy ake tukul kēēmāchē kiititirook. ²⁰ Amuyoot akas kule yoo āchōōnii āmuuchē ānyōōrwook -mōōmiitē ōbuurē kuu wōlēē amāktooy, amēēbērē +mōōng'ērēkyi ng'aleek chēē +maamwaay. Iyiimoo mēt kule wuu nyēē tōōwookuutōōsii, ōtuuyiityinē keey moon, ōnyēērchinē keey, ōsooyēnē, ōnchuruurē keey, ōyēyootē seemseemnyēet, ō-āwēsyinē keey ānkōōchuunchuuntōōsii. ²¹ Amuyoot mbo kule yoo kāāchōō +mooyeyaa āchus am taayeetaab Yēyiin nyēē ākoy ānērēēkyi biiko chēē chaang' choo kichool-wookēnootiin amanaaweek kutayee keey martaayeet ak sikornateet sukutililiitu. ²¹

† 12:9 Isa. 40:29-31; Room. 5:2; Filib. 4:13 †† 12:11 2Kōōr. 11:5 † 12:12 Yēyuu. 13:6-12; 14:8-10; 16:16-18; 19:11-16; 20:7-12; 28:3-6; Room. 15:19 †† 12:13 2Kōōr. 11:7-9 †† 12:15 Filib. 2:17 ††† 12:17 2Kōōr. 7:2 ††† 12:18 2Kōōr. 2:13 † 12:20 1Kōōr. 1:10-11; 2Kōōr. 1:23; 10:2 †† 12:21 2Kōōr. 13:2

Ōrōōtootē soboonwēkwook ankoosatee keey miy-ootyēēt

13 Ruutoonyuu :nyitēnyī nyēbo sōmōk āchōō wōloo ōmiitē. Kubo kwaak yoo kātōok :lēēlis, ānkumwooy :biiko āyēēnku nto ku sōmōk kule kōkāsē kuyēyāktōōs, /kiitiil kule wuu nyooto. ¹¹² Miitē :ng'alyoo nyēē kisimataayeenaak yoo kyāāruutoochook am baannyuu bo āyēēng'. Kunyoo, tāākētyinē keey ng'alyoontoonooto ālōō. Amwoowook kule yoo kāāyēēwu, -māāsooyēē chii ake tukul ānku nyoo kichool-wookēnoot, nto nyoo kōtākuchoolwookēnē. ¹¹³ Yooto yēē +mookas kule āyēyiisyēē kāāmuukēywēekaab Kiriistō. -Mēēkuskuusyook keey :inee, nteenee yēyiisyēē kāāmuukēywēēkyii. ⁴ Imuuchē /kiisoot kule kimātinyē kāāmuukēy yoo /kikēēkwērtoochinē murtooywoontēēt, nteenee minyēē raat kāāmuukēywēekaab Yēyiin. Am kēēlto nyēē wuu nyooto, kēēkuskusēch :nkacheek, nteenee +mābokēēyēyiisyēē kāāmuukēywēekaab Yēyiin am wōlēē ōmiitē. ¹¹⁴

⁵ Kunyoo, ōrōōtootē keey ankootyemte keey sookas yoo ōtinyē manta. Nto yoo kookas kule -mōōtinyē Yēēsu Kiriistō, kukōōsuuytē am kiyēē kōōtyēmchinē keey. ¹¹⁶ Ātinyē mooyēēt kule +mookas kule mānāākiisuuytē :acheek am tyēmiisyēēnyoo. ⁷ Kēēsooyē Yēyiin kule osatee keey kiy nyēē miyaat. Kiyēē bo koomānuut ku kule oyey :akweek kiyēē bo man amēēbērē kule /kēēsilēēch acheek. ⁸ Mēēmuuchāksē keekwiil keey ak manta, nteenee māchāksē kēērubē manta. ⁹ Kēēng'ērēkootiin am kusuusyēēnyoo kātikoo baatey yoo ōkichootiin :akweek. Kēēsooyē :acheek kule ochurte. ¹¹⁰ Ng'alyoontoonooto :nyēē yēyoo asir ng'aleechu yoo tāālōō am wōlēē ōmiitē, si nto yoo āyitu mēēbērē chāākōrōmchook am kāāmuukēywēēk choo kikōōnoo :Mokoryoontēēt. /Kiikēēkōōno kāāmuukēywēēchoo ātitiirēēnook, amēēbērē aserweet-eenaak. ¹¹¹

Kāā-āmiisēēt

¹¹ Ng'alyoo nyēbo lētuut ii, mbo ng'eetaabiya, ong'erech. Okas kule koochurte, ōkimkimiitu, okany kunoomnyo :mētēwookwook ānkōōkoolyoontōōsii. Yoo kooyey kuu nyooto, +mōōbuurtē keey Yēyiintēetaab chamateet ak kaalyeet. ¹¹²

¹² Ōtōrōōchē keey nyēē ōng'ērēkyinē keey. Lēyyē, ōnyōōru :akweek tukul bērurtaab Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō, chamateetaab Yēyiin ak sinēntaab Tāmir-miryēēnyii. Isubooyook :biikaab Kiriistō tukul am wōli. Chameetaab keey. ¹¹³

††† 13:1 Kiruu. 19:15; Mat. 18:16 †† 13:2 1Kōōr. 4:21; 2Kōōr. 1:23; 10:11; 12:20; 13:10 ††† 13:4 1Kōōr. 1:25; 2Kōōr. 12:9-10 †† 13:5 Room. 8:9-13 †† 13:9 2Kōōr. 4:5 ††† 13:10 2Kōōr. 13:2; 10:8 ††† 13:11 Yoowa. 14:27; 1Kōōr. 7:15 ††† 13:12-14 Room. 16:16

Kalatyeeek

Taayta

: Kisirē :lēbkēyiintēēt Bāwulō barwaani kumii Antyookya ām kēnyiit nyēē /kiisōōtyinē kule ki nyēbo 49 KK, kurub bakeenke tuuyēēt nyēē ki wōō nyēbo lēbkēyik ām Yēērusālēm. Kiriinkēētaab Antyookya :nyēē kibo taay kunyōōr biikaab Kiriistō chēē kimā Yuutayeeek ānking'āloolē kuutiitaab Kirikiik.

Kitoowunoot :Bāwulō āk Barnaaba kanisoosyek chēē chaang' ām yēēmēētaab Kalatyaa ām Eesya nyoo Mining' (Uturuki) (kasee Yēyuutēk 13:14; 14:23). Nto yu kābēēchi keey :icheek, kutoow :Yuutayeeek kereeryaanto chēē ki biikaab Kiriistō kusaaysaay biikaab Kiriistō choo kimā Yuutayeeek kule māchāktōōs /kiimuraatan icheek ankurub kiruutēkaab Yuutayeeek. Kiiboorchinēē :Bāwulō Kalatyeeek barwaani kutook kule kimāwuu nyoo.

Kiiboorchinēē :Bāwulō Kalatyeeek kiyēē kiyeyakay ām Antyookya kule kiiburyoong'to :inee Bētērō āk Barnaaba kuuyu kitay :icheek kwoomchiin āk biiko choo /manaakiimuraatan choo Kirikiik. Kiyey mbo :Bētērō kuu nyooto kuuyu kimii kuruutoonu :Yuutayeeek choo kiikōōyēnchi Kiriistō chēē ki chōōrōōnuutēkaab Yāākōbō (kasee kur. 2:11-19). King'eet :Yuutayeeek alake lētuunoo chēē ki Farisaayeeek chēē kikwoonēē Yēērusālēm kuruutoochi Antyookya ankumach kule kurub :biikaab Kiriistō choo mā Yuutayeeek kiruutēkaab Yuutayeeek /ankiimuraatan /sikiyiityi icheek wōlēē mii :biikaab Yēyiin (kur. 2:4). Nyēē mā tyaa, kuwo :Bāwulō, Barnaaba āk Tiitō Yēērusālēm subokukāsyiin āk kaniseet nyoo wōō. Twēchē :Bāwulō tuuyooni bo koomānuut ām kurkeetaab 2:1-10 ankusir-aat mbo ām Yēyuutēk 15.

: Kikwa Kalatyaa :Yuutayeeek chēē ki kānēētikaab biikaab Kiriistō ankooneet lōkōōywēk chēē teer ām chēē kiki-kooneet :Bāwulō āk Barnaaba. Kunyoo ki ng'ālyoo nyēbo koomānuut kuyeet keey kurubta keey āk kuursēnyii kuyēk lēbkēyiintēēt, kursēēt nyēē kimāchōōnēē wōlēē mii :biich nteenee wōlēē mii :Yēyiin. Kwiilē :Bāwulō koobeek kānēētiisyēētaab Yuutayeechaa. -Mēēyooong'unēē :kaararaacheet ng'aleekaab kāāmurootāniisyēēt nto kule /keerub kiruutēkaab Yuutayeeek. Iyyoong'unēē kityō yoo kēēyēnchi :chii Kiriistō nyoo kime kubo a cheek nto ām kēēlooto, kootyaakteeneech nyēērūnātēētaab Yēyiin āk ng'wooninyii. Kuurē :Bāwulō Abraam kule 'tiikiityoontēētaab kāāyēnēēt' nyēē kimii ām kēnyiiyēk 400 /kumānāākiikoochi Muusa kiruutēkaab Yuutayeeek. Kuu yoo kichāmē :Yēyiin Abraam kubo kāāyēnēnyii, kubo nee kōōkiimē :biiko alake kule ākoy kuriib :chito kiruutēkaab Yuutayeeek sukucham :Yēyiin? Ikiimē :Bāwulō wōlēē wuu :soboontaab chiitaab Kiriistō kule: Iyyoong'unēē wōlēē miitē :Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō āk /kēēkoonyit toorētēētaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Ititiirē :barwaani manta nyēbo āriit kule, /kiirāroochēēch kubo chamateetaab Yēyiin yoo kakiikaasee keey Yēēsu. Mābo man :kānēētūutēk alake tukul (kur. 1:7). Kēētinyē kaalyeet ām wōlēē mii :Yēyiin kubununēē kāāyēnchinooyēēt (kur. 2:16) ānkēēyēku lōkōkaab Abraam (kur. 3:7) āk subak biikaab Yēyiin chēbo kāāyēnēēt nyēē lēēl, biikaab Isrāyēēl chēbo man nto chēbo soboontaab tāmirmiryēēt (kur. 6:16). Māmāchāktōōs kumēto :biikaab Kiriistō kaatyaaktaayaanaa (kur. 5:1). Nteenee māmāchāktōōs keenyeeree kaatyaaktaayaanaa kēēchunnyēē kiyēē māchē :Yēyiin. Mākwēēch kēēmīny ām soboonto nyēē intōōwēēch :Tāmirmiryēēt (kur. 5:16), kuuyu yooto yēē sikiimuuch kiityiich mākuutyēētaab chamateet nto ām kēēlooto, kuyityiin :wōlēē māktooy :kiruutēkaab Muusa (kur. 5:14). Kiruutyēēt nyēbo koomānuut ām kiirootyēetaab chamateetaab Yēyiin, ku mākuutyēēt nyoo bo Kiriistō (kur. 6:2).

Kyoorōrchi keey :Bāwulō Kalatyeeek ānkumākyi bēnur

1 Anii nyoo *lēbkēyiintēēt Bāwulō. Āmwoowook kule mēēbērē kitōōloo :biich buch nto ku chii ake tukul āyēku lēbkēyiintēēt, nteenee nyēē kitōōloo ku Yēēsu Kiriistō āk Baaba Yēyiin nyoo kiing'ēētēē Yēēsu meet. ^{†2} Āsūbooyē kanisoosyek tukul chēbo yēēmēētaab Kalatyaa kēēboontē keey mbo ng'eetaabiya tukul.

³ Lēyyē, kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet. ⁴ Kuu yoo ōnkētē, kiikooyto :Yēēsu soboonyii kubo ng'ōōk-

† 1:1 1Kōōr. 9:1-2

iswookikyoo sukuwēēkunēēnēēch wōlēē mii :kāāsōōtēywēēkaab rōkōs chēbo bichēēb kōōrooni. /Kikeeyey kuu nyooto kurubta keey āk wōlēē māktooy :Yēyiin nyoo Baaba. ^{††5} Lēyyē, kutōōriit :Yēyiin ākookoy. Kuwuuyiit nyooto!

Kyōōyēbchi yit kānēētūut chēē miyootēch

⁶ Ng'ētē :mooyēēt yoo kaakas wōlēē kyootayte areet akeenke Yēyiin nyoo kikuurook ōminy ām chamateetaab Kiriistō ānkōōwēēkyi keey kānēētūutēk alak

†† 1:4 Māārko 10:45; Room. 6:1-4; Kala. 2:20; Ēfēēs. 5:2; 1Tēm. 2:6; Tiitō 2:14; Ibu. 9:28; 1Yoowa. 5:19

7 chēē mā kāroomēch. Kāākōōboor keey man kule mii :biiko chēē mii kōōbootook mētēwoy kumāchē kutub-tub lōkōōywēk chēē kāroomēch choo rubtooy keey āk Kiriistō. ^{†8} Okany āmwoowook, ānkoo koomwook :chii ām acheek lōkōōywēk chēē teer āk choo kikyoomwook, nto ku *malayikeet :nyēē koom, kunyoolu /bokēētōōrchi wōlēē bo maataab kibchuulyo. ⁹ Kuu yoo kātōōkāsē, okany tāāmwoowook subak: Yoo mii kwoomwook :chii ake tukul lōkōōy chēbo kaararaacheet chēē teer āk choo kikyoomwook :acheek, kunyoolu /bokēētōōrchi wōlēē bo maataab kibchuulyo. ^{††}

Wōlēē kinyōōrunto :Bāwulō kāāmuukēywēēk kuyēk lēbkēēyiintēēt

¹⁰ Yoo kaamwaay kuu nyooto āmiitē āng'ērēēchē bi-iko? Acha, āmiitē āng'ērēēchē Yēyiin. Nto kyāābērē taang'ereech biiko, nto mēēbērē āyēmē tāāyēchi Kiriistō yiisyēt. [‡]

¹¹ Mbo ng'eetaabiya, āmwoowook kule lōkōōywē-choo kāroomēch choo kyāā-āmwook mākwoonēē wōlēē mii :biich buch. ¹² Mēēbērē kyāākāsēē biich nto kule kiineetaa :chii. Nteenee, king'oong'woo :Yēēsu Kiriistō.

¹³ Ābērē kyookas wōlēē kyāāwuuyē :anii yoo kitāārubē miisin wōlēē wuu :ātēbuutēkaab Yuutayeeek. Kyookas oob wōlēē kyāāwustooy biikaab Kiriistō nyēē kōrōōm miisin ānkāāsyēēmē wōlēē kyāāmuuktooy awaang'te bichooto kutukul. ^{††14} Kikyāāriib :anii miisin kiruutēkaab mbo kuuko kusiiir wōlēē kiriiibtooy :Yuutayeeek chuut alake chēbo bintanyuu. ^{‡‡}

¹⁵ Nteenee king'oong'woo :Yēyiin ām chamateenyii ānkēt wōlēē wuu :lakwanyii. Kubooyiit man, kisimku-toola ām chamateenyii nkit /kumānāākēēsicho, ā-āmchhootē biiko choo mā Yuutayeeek lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk Yēēsu Kiriistō. Mānāasoom chii kule kooneetaa. ^{†††17} Mānāāwē mbo Yēērusālēēm kule wāātēēbunēē choo kisimkuyēk *lēbkēēyik, nteenee kyaachuul kēēlto bakeenke ākoy suurkwēēnē-taab Areebya nto yityo, ayeey Tamaasko.

¹⁸ Nto yu kāwokubēk :kēnyiiisyēk sōmōku kuchakee kākuuro :Yēyiin, atooch ākoy Yēērusālēēm waa-amee Bētērō lōkōōy. Kikiibuurtē keey Bētērō bēsyōōsyēk taman āk muut. ^{†††19} Kyaakas nkinee Yāākōbō nyoo tubcho āk Mokoryoontēēt ānku lēbkēēyichooto āyēēng' baateey chēē kyaakas. ^{§20} Āmwoowook ām taayeetaab Yēyiin kule man :kiyēē āmiitē āsirwook nyēē -māāng'wiiynānē. ²¹ Yu kāwokubēk :bēsyōōsyē-choo ām Yēērusālēēm, ayeey ākoy yēēmēetaab Siirya ākoo nyēbo Kiliikya. ^{††22} Kimānāāruutoochi kanisoosyek chēbo Yuuteeya. ²³ Nteenee kiyityinē baateey ku lōkōōy /kēēmwooyē kule, "Mii kwoomtootē ra :chiitkiinye kiwusootēēch ng'ālyoontēētaab Yēyiin ny-

oo kimāchē kule kōōboot." ²⁴ Kisilto :bichoo Yēyiin kubo kiyēē kiyeyakay ām soboonnyuu.

Kicham :lēbkēēyik chuut alake kāānēētiisyēētaab Bāwulō

2 Nto yu kakeeyta :kēnyiiisyēk tamanu āk ang'wan, ayeey Yēērusālēēm. Kyāāwēētē keey Barnaaba ām baani āboontootē keey Tiitō. ^{††2} Kyāāwē Yēērusālēēm kuuyu king'oong'woo :Yēyiin. Āmiitē wōlooto, āboorchi biiko choo tookunootiin ām kanisa lōkōōywēk chēē kāroomēch choo ā-āmchhootē biiko choo mā Yuutayeeek. Kyaayey kuu nyooto simāābirtē nkuruukyuu buch. ^{§3} Ānkoo *kimeemuraatanaat :Kirikiintēēt Tiitō nyi kyāāwēetooy, /mānāākēēkerchi koong' kule /kiimuraatan /sikēēchāmchi kuyēk chi-itaab Kiriistō kuchurta. ⁴ Kimii :biich chēē kikiikukwa Antyookya chēē kimwooyootē kule kimāchāktōōs /kimuraatan chii /sikēēchāmchi kuyēk chiitaab Kiriistō kuchurta. Kikiikuyey keey :bichoo kule kiikōōyēnchi Yēēsu ānkurisēēch. Kikiikōōsāb :bichoo bokuyooteech ām tankasta nyēē kiikēēnyōōru kubuntēē :Kāārārooki-intēēt Yēēsu, sukung'eet kuyeyeech kēēyēku subak motwoor chēbo kiruutēkaab Yuutayeeek. ^{††5} Nteenee mēēbērē kikyooysi keey bichoo mbo kisich. Kikeeyey kuu nyooto sōōtēbtē :akweek ng'ālyoontēētaab man-ta.

⁶ Nto kurubta keey biich choo tookunootiin, mānāātāsyi :icheek kiy ām kiyēē ānēētē :anii. (Mā kiy yoo tookunoot :chiito nto mātookunoot kuuyu mākā-sunēē :Yēyiin chii wōlēēb saang'.) ^{††7} Kikas :bichoo kule /kikēēkōōno anii kāāmuukēywēēk ā-āmchhootē biiko choo mā Yuutayeeek lōkōōywēk chēē kāroomēch kuu yoo /kikiikoochinē Bētērō kāāmuukēywēēk kwoomchhoot Yuutayeeek lōkōōywēk chēē kāroomēch. ^{††8} Kiinkēt kule Yēyiin nyoo kiyēyē Bētērō kuyēk *lēbkēēyiintēēt ām wōlēē mii :Yuutayeeek, ku Yēyiin nyiitēny :nyēē kiyēyoo nkani āyēku lēbkēēyiintēēt ām wōlēē mii :bi-iko choo mā Yuutayeeek. ⁹ Yu kawokukas :Yāākōbō āk Bētērō kuboonto keey Yoowaana choo ki kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō kule kiibēruur :Yēyiin yis-yēēnyuu, koosubaayaa anii āk Barnaaba kukachamta kāānēētiisyēēnyoo. Kichāmchiin kule kyoomchi :acheek lōkōōywēk biiko choo mā Yuutayeeek ānkwoomchi :icheek choo Yuutayeeek. ¹⁰ Kiyēē kimwoowēēch ku kule kiisōōtē biikaab Kiriistō choo bānoon ām Yēērusālēēm, ng'ālyoo nyēē kyāāchōboot miisin ayeey. ^{†††}

Wōlēē kikwiilta :Bāwulō Bētērō ām Antyookya

¹¹ Kimii :yēē kiruutoochi :Bētērō Antyookya, nto ābērē akas, kimachuulaat. Yooto asoot kule ākoy akwiil kukāsē :biiko. ¹² Nto kiyēē kiisach ku kule: Kuyitu :Bētērō, kyoomchiintōōs āmiik āk biiko choo mā Yuutayeeek. Nto yu kabokuyit :biiko alake chēē kikwoonēē

† 1:7 Yēyuut. 15:1, 24; Kala. 5:8, 10; 2:4, 21†† 1:9 Room. 9:3; 1Kōōr. 5:2-5; 16:22‡ 1:10 Room. 2:29; 1Tēēs. 2:4-6†† 1:13 Yēyuut. 8:3; 26:4-5; 1Kōōr. 10:32‡‡ 1:14 Yēyuut. 21:20; 23:6††† 1:15-16 Isa. 49:1, 5; Yēyuut. 9:3-5, 15; 1Kōōr. 15:10††† 1:18 Yēyuut. 9:22-28§ 1:19 1Kōōr. 15:7§† 1:21 Yēyuut. 9:30

§†† 2:1 Yēyuut. 11:25-26§† 2:2 1Kōōr. 15:2; Kala. 4:11; Filib. 2:16§†† 2:4 1Kōōr. 9:21; Kala. 1:7; 5:1, 13§† 2:6 Yēyuut. 10:34; Yāāk. 2:1§† 2:7 Yēyuut. 9:15; Room. 1:5§†† 2:10 Yēyuut. 15:1-29§§† 2:10 Yēyuut. 11:27-30

wōlēē mii :Yāākōbō, kusatee keey :Bētērō wōlēē mii :biiko choo mā Yuutayeeek, kuuyu kiiywēyē choo mwooyē kule mābooyiitu :chii Kiriistō kuchurta yoo /kamakiimuraatan. ^{†13} Kirub :nkicheek Yuutayeeek alake ātēbuutēkaab Bētērō ānkulumchi :nkinee Barnaaba ng'aleechaata.

¹⁴ Nto ābērē akas :anii kule kimāyēyē :bichoo kurubta keey āk wōlēē wuu :manta nyēbo lōkōōywēk chēē kā-roomēch, āburyoong'tē Bētērō kukāsē :biiko tukul kule, "Murooni, ānkoo iyēku inyiyiing' Yuutāyiin, kōmēērūbē :inyiyiing' kiruutēk tukul chēbo Yuutayeeek. Kunyoo ii, imuuchē kule nee ikērchi koong' biiko choo mā Yuutayeeek kurub kiruutēkaab Yuutayeeek?

¹⁵ Ānkoo kēyēyēku :acheek Yuutayeeek ām yootēēt amakeekerkeeye biiko alak choo -mēēnkētē kiruutēkaab Yēyiin, ¹⁶ kiinkētē kule -/mākiitiilchinē chii ake tukul kule churtaat ām taayeetaab Yēyiin kuuyu rubē kiruutēk. Nteenee, /kiitiilchinē kule churtaat kuuyu iyēchinē Yēēsu nyoo Kāārārōokiintēenyoo. Kiyooto :nyēē yēyēēch :acheek Yuutayeeek kiikaasee keey Kāārārōokiintēēt Yēēsu sukung'eet /kiitiilweech kule /kēechurtootiin ām taayeetaab Yēyiin āmēēbērē kubo kule kēērūbē kiruutēk. -/Mākiitiilchinē chii kule churtaat kubo kule rubē kiruutēk. ^{††17} Yibēēch :Yuutayeeek alake kule kēechoolwookēnootiin kuuyu kōōkēmētē kiruutēkaab Yuutayeeek sukung'eet kōōtiilwēēch :Yēyiin kule kēechurtootiin ām Kāārārōokiintēēt, āmēēbērē kubo kiruutēk. Ara ibooru sōō :yooto kule yēyēēch :Kāārārōokiintēēt kēechoolwookēn? Achicha! Māwuu nyoo mbo kisich. ¹⁸ Nteenee yoo kaacham subak kule /kiirārōochē chii kubo kule bēng'tēē kiruutēk, āchoolwookēnoot. ^{††19} Kikiikōōtiinyoo nkanii :ng'aleekaab kiruutēk nteenee /kiikiityaakteena wōlēē mii kiruutēchoo, sāmīny kubo Yēyiin. ^{††20} Kuu yoo kimēē :Kiriistō wuu nyēē kyaameey :nkanii kuu nyooto. Mēētākuwuu :so-boonnyuu yoo kibo taay, nteenee āboontē ra Kiriistō ām soboonnyuu. Soboonnyoo nyēē āminyē ku nyēē ākoosēē keey Lakwataab Yēyiin. Kichama :lakwani kut kōōkooyto soboonnyii kubo anii. ^{††21} Irārōochēēch :Yēyiin kubo chamateenyii nkit āmēēbērē kuuyu kēērūbē kiruutēk. Kiy :nyoo nyēē -māābākooktooy. Nto ki man kule /kiitiilchinē chii kule churtaat kuuyu rubē kiruutēk, kukime sōō :Kiriistō nyēbo buch?" ^{††}

/Kiirārōochē chii kubo kule ikoosēē keey Yēyiin mēēbērē kuuyu rubē kiruutēk

3 Ōbērbērēch :Kalatyeeek sōō nyēē tyaa! Ki-itaankooyaaak :ng'oo ēē? So! Ntēē /kikiiboowook kutook kiyēē kibur sukumēēchi :Yēēsu murtooywoontēēt. ² Lēyyē, ānkōōmwoowoo, kyōōnyōōru Tāmirmiryēētaab Yēyiin kuuyu kyoorub kiruutēkaab Yuutayeeek ēē, nto, kuuyu kyōōyēnchi kiyēē /kikyoomwook? ³ Ōbērbērēch nyēē -/mākyoomu. Kyōōtoowunēē Tāmirmiryēētaab Yēyiin, neennyi ōmāchē kule boowaang'tee kāāsōōtēywēēkaab biiko buch!

† 2:12 Yēyuut. 14:26-28 †† 2:16 Room. 3:21-30; Kala. 3:10-12
‡ 2:18 Ēfēēs. 2:15 †† 2:19 Room. 7:6; 6:2-4, 11; Kala. 6:14 ††
2:20 Room. 8:10-11; Kala. 1:4 ††† 2:21 Kala. 1:6; 5:4

⁴ Ōmāchē ōmwoowoo kule kyōōnyāiilchē nyēbo buch? Kubooyiit man, kimābo buch. ⁵ Kikōōnook :Yēyiin Tāmirmiryēēnyii ankuyey tukuuk chēē /kiilātē ām wōlēē ōmiitē kuuyu kyōōyēnchi kiyēē /kikyoomwook āmēēbērē kuuyu kyoorub kiruutēkaab Yuutayeeek. ^{††}

⁶ Kiikoosēē keey :Abraam Yēyiin. Yooto, kuchamta :Yēyiin kule churtaat. [§] ^{§†7} Kunyi, māchāktōōs ōnkēt kule, biiko choo ikoosēē keey Yēyiin kuu yoo kiyēyē :Abraam, kubo :choo Kiriistō kuchurta. ^{§††8} Kisimkōō-boor :siruutēkaab Yēyiin kule mākōōtiilchi :Yēyiin biiko choo mā Yuutayeeek kule imuuchē kuchurta yoo keekaasee keey inee. /Kikiiboowunēē yooto yoo kimwoochinē :Yēyiin Abraam kule, "Mākōōbēruurākiis :bi-iko tukul chēē mii kōōrēēt kubununēēniing'." ^{§††9} Kunyoo, kōōbēruurākiis :biiko tukul choo ikoosēē keey Yēyiin kuu yoo kiyēyē :Abraam.

¹⁰ Nteenee chubootiin :biiko tukul choo swēē kiruutēk kuuyu mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, "Chuboot :chii ake tukul nyoo māyēyē tukuuk tukul choo /kikēēsirchi kitaabuutaab kiruutēk." ^{§††} ^{§††11} Nteenee kuboooyiit man, māmii :chii nyēē chāmtooy :Yēyiin kule churtaat kubo kule rubē kiruutēkaab Muusa. Mwooyē :siruutēk kule, "Nyōōru soboonnyoo :chiito nyoo churtooy kubo kaakaaseenyii." ^{§†} ^{§††12} Yoo rubē :chii kiruutēk kumāmāchāksē kōōkoosēē keey Yēyiin. Nto chiito nyoo swēē ng'aleekaab kiruutēk, kōōtiinyē nyoo :kiruutēchoo. ^{§§†} ^{§§§}

¹³ Kiwālāng'wēēch :Kiriistō kēēng'ēētyēē chubiisyēēt nyoo mwooyē :kiruutēk, yoo kichubāktōōs :inee kubo acheek. Mwooyē :siruutēk kule, "Chuboot :chii nyoo /kākikiārtooyi keet." ¹⁸ ¹⁹¹⁴ Yoo kiwālāng'wēēch :Kāārārōokiintēēt Yēēsu, /kiibēruur nkicheek biiko choo mā Yuutayeeek kuu yoo /kikiibēruurē Abraam. /Ki-keeyey kuu nyooto sikēēnyōōru Tāmirmiryēēt nyoo kikuurtoowēēch :Yēyiin yoo kakiikaasee keey inee. ²⁰

Kiruutēk āk kiyēē kiikukuurtoowēēch :Yēyiin

¹⁵ Mbo ng'eetaabiya, okany baa, āboorunēēnook ng'aleechu wōlēē kēētēbtooy kwaak: Yoo kāākuyēchiin :biiko āyēēnku kirootyēēt ām kiyēē kāākukāsyiin ānkōōtiinkyi āwut, kumāmii :chii nyēē imuuchē kwiiri. Kerkeey :ng'aleechu āk yooto. ¹⁶ Kikuurtoochi :Yēyiin Abraam kiy āk kesennyaanteenyii. Mēēbērē mwooyē :siruutēk kule keseniisyekyii wuu nyēē ibooru :yooto kule biiko chēē chaang'. Acha, nteenee ng'ālōolēē chiito akeenke yoo mwooyē kule 'kesennyaanteet' ²¹ nto nyooto ku Kiriistō. ¹⁷ Kiyēē āmiitē ābooru ku nyi: Kiyey :Yēyiin kirootyēēt āk Abraam. Kunyoo, -mēēmuuchē :kiruutēk choo /kibokēyēyē ām kēnyisyēk bokolwookik ang'wan āk sosom lētuunoo kuweechweech kirootyaanaa. Kunyi, -mēēmuuchē kutilta :kiruutēkaab

††† 3:5 Yēyuut. 19:2, 6; Room. 8:9-16; 2Kōōr. 3:6, 17; Kala. 4:6
§ 3:6 Toowu. 15:6 †† 3:6 Room. 4:3 ††† 3:7 Luuka 13:16; 19:9;
Yoowa. 8:39; Room. 4:11-12; Kala. 3:9, 29 †† 3:8 Toowu. 12:3;
18:18; 22:18 ††† 3:10 Kiruu. 27:26 †† 3:10 Room. 4:15; Yāāk.
2:10 †† 3:11 Aabak. 2:4 ††† 3:11 Room. 1:17; 3:20 ††† 3:12
Laawi. 18:5 ††† 3:12 Room. 10:5 18 3:13 Kiruu. 21:23 19 3:13
Yēyuut. 4:30; 2Kōōr. 5:21 20 3:14 Kala. 3:2, 5; 2Kōōr. 1:22 21
3:16 Toowu. 22:18

*Muusa kiyēē kiikukuurtoowēēch :Yēyiin. ^{†18} Kikuurtoochi :Yēyiin Abraam ām chamateet kule mākōōbēruur inee. Nto /kikēēnyōōru bēruuro kuuyu rubē :chii kiruutēk, nto kimēēyyoong'unēē :bēruuro chamateetaab Yēyiin. ^{††}

¹⁹ Kibo nee naas :kiruutēk? Okany āmwoowook. /Kikēētās kiruutēk kuuyu choolwookēnē :biiko. Kimāchāktōōs kule kōōbuur :kiruutēchoo ākoy kutook :kesennyaantaanaa kibo Abraam nyoo king'āloolēē :Yēyiin. Kiyey :Yēyiin kiruutēchoo ānkōōkoochi *wōōrkooyoontēēt Muusa kubununēē malayikaanik. ^{‡20} Boonto :wōōrkooyoontō kubo kwaak komoswookik āyēēng' chēē iyoonkyinē. Nteenee akeenke :Yēyiin.

²¹ Ara kimii :Yēyiin kukwiilē keey nkit ām tukuuk chēē kikuurtoochi biiko yoo kikōōnu kiruutēk? Acha, māwuu nyoo mbo kisich! Nto /kikēēkōōnu kiruutēk sukukōōn *sobootaāb kibchuulyo, nto kiimuuchē :chiito kutilliliit kuchurta ām wōlēē mii :Yēyiin kubo kiruutēk. ^{‡22} Nteenee, iboorwēēch :siruutēk kule rātootiin :biiko tukul ām choolwookātēēt. Kunyoo, mākōōkoochi :Yēyiin biko choo ikoosēē keey Yēēsu Kiriistō kiyoo kiikukuurtoochi. [‡]

²³ Kikēērātootiin :tukul ām kiruutēk ānkikirkirēēch :kiruutēchoo ākoy kuchō :Yēēsu nyoo kiikoosēē keey. ²⁴ /Kikēēkōōnēēch kiruutēchoo kuriibootēēch kut kuyit :Yēēsu. Yooto /kiitiilwēēch kule kēēchurtootiin kuuyu kiikoosēē keey inee. ²⁵ Kunyoo, kuu yoo kookiikaasee keey Kiriistō kōmēētākuriibootēēch :kiruutēk. ^{‡‡}

Lōkōkaab Yēyiin

²⁶ Kyōōyēku :tukul lōkōkaab Yēyiin kuuyu ōkoosēē keey Kāārārookiintēēt Yēēsu. ^{‡‡27} Yu /kabokeebatisanaak ōbooyiitu Kiriistō, oluume keey inee ānkōōnoomnyē āk inee. ²⁸ Mātiny kule ng'oo :ng'oo. Yoo kā Yuutayeeek nto ku choo mā Yuutayeeek, yoo choo motwoor nto choo mā motwoor, yoo murēn nto koorko, kumāmii :tēērchinooyēēt. Ōyēku :tukul akeenke ām Yēēsu Kiriistō. ^{§29} Kuu yoo ōbooyē Kiriistō, ōyēku lōkōkaab Abraam ānkunyooolu /kēērōōbwook bēruurto nyoo kikuurtoochinē :Yēyiin Abraam.

4 Okany āboorunēēnook kiyi: Yoo tāku mining' :leekwa, kukerkeey āk motwooriin. Ānkoo ku cheechii :tukuukaab kwaan, mātinyē kāāmuukēywēēk ām wōlēē mii :tukuuchoo. ² Mii :inee āwunnyēkaab tilyōōnuutēkyii āk chēē iyoonkyinē tukuuchooto ākoy /kiikoochi kāāmuukēywēēk kubāw tukuuchoo, ānku bēsyēēt :nyooto nyēē kikiikukwey :kwaan. ³ Yoo kitākubāwēēch :kiruutēk āk ātēbuutēkaab kōōrooni, kikeekerkeeye lēēkōōy choo -mēēmuuchē keey. ^{§†}

⁴ Nto yu kayit :bēsyēēt nyēē /kikiikēēchōb, kukōōn :Yēyiin lakwanyii nyēē kisichē :koorko kumii ng'wēnyuutaab kiruutēkaab *Muusa. ^{§††5} Kichokootyaaktech

† 3:17 Chuy. 12:40 †† 3:18 Room. 4:14; 11:6 ‡ 3:19 Room. 5:20; Yēyuut. 7:53; Chuy. 20:19; Kiruu. 5:5 †† 3:21 Kala. 2:21 †† 3:22 Room. 3:9-30; 11:32 ††† 3:25 Room. 10:4 ††† 3:26 Yoowa. 1:12 § 3:28 Room. 6:3; 10:12; 1Kōōr. 12:13; Kolos. 3:11 §† 4:3 Kala. 2:4; Kolos. 2:8, 20 §†† 4:4 Yoowa. 1:14

acheek choo kikēēmiitē ng'wēnyuutaab kiruutēk sukung'eeet kēēyēku lōkōkaab Baaba Yēyiin kuchurta.

⁶ Kuu yoo kēēyēku lōkōkaab Yēyiin, kōōkōōyook :Yēyiin Tāmirmiryēētaab lakwanyii chokōōwutēēch. Tāmirmiryoonooto ku nyoo yēyēēch kēēkuur Yēyiin kule, "Baaba." ^{§†7} Kunyoo, -mēētākēēyēku motwoor nteenee kēēyēku lōkōkaab Yēyiin. Kunyi, kuuyu kēēbooyē Yēyiin, mākukōōnēēch kiy ake tukul nyoo bo lōkōkyii. ^{§††}

Kinyāliilchi :Bāwulō Kalatyeeek sukunam ng'ālyoontēetaab manta

⁸ Yoo kitākutoombo ōnkēt Yēyiin, kyōōbēng'tēē āynātōōs chēē māyēmāksē /kēēkutunkyinē. ^{§†9} Nto raat yu kōōnkēt Yēyiin, nto kuuyu kōōkōōnkēttook :inee, ām nee yu ōmāchē subak ōyēēchi ātēbuut āk ntāsimuut choo māyēētyēēchook kiy? Ōmāchē subak tākōōbootook :tukuuchoo? ^{§†10} Ōmiitē baateey ōswēē ōriibē bēsyōōsyēk chēē wōōyēch, nto ārook ākoo kēnyiiisyeēk. ^{§§†11} Āmuyoot ām wōlēē ōmiitē ōbuurtooy nyēē yoo kaakas, kwāābirtoochook nkuruukyuu nyēbo buch! ^{§§†12} Mbo ng'eetaabiya, āsoomook kule ōtēbii kuu anii nyoo kyāāmētē ātēbuutēkaab Yuutayeeek ankaakerkeyiitu akweek choo kimābāwook :kiruutēchoo.

Māmii :lēēlis nyēē kyōōyēwōo yoo kyāāyēku too ām wōlēē ōmiitē. ^{§§§13} Ōnkētē :akweek kule nto kimā bōōrnyuu nyi kimakaraam, nto kimānāāchōō wōloo ōmiitē yu kibo taay. ¹⁸¹⁴ Kiimuuchē kuyeyaak :nyaamburuureenyuu ochweesa nto otayaa. Nteenee, kyootaachaa wuu nyēē kyāāyēku *malayikeetaab Yēyiin, nyēē wuu nyēē ki :anii Kāārārookiintēēt Yēēsu ba-keenke. ¹⁵ So! Kookwaamaak :nee ra? Kiba ānō :ng'erekweechaakwook kyōōboontē yu kibo taay? Āmwoowook kubooyiit man kule kyōōbāyēch nyēē nto kiimuuchāktōōs, nto kyōōlōōtu koonyekwook ānkōōkōōnoo. ¹⁶ Kunyoo ii, ara kwōōyiboo āyēku buunyoo ām wōlēē ōmiitē kuuyu kwāāmwoowook manta?

¹⁷ Mii kusyēēmē :bichoo mākwōok orub kiruutēk kule kusaaysaayaak ōchāmchi ng'aleekwaa āmēēbērē kubo ng'al chēē kāroomēch. Nteenee māchē kusateenaak wōlēē āmiitē :anii sukung'eeet oroob icheek.

¹⁹¹⁸ Karaam yoo kēēnēmchi keey :chii ām akweek ng'ālyoo kātikoo baateey kubo kāroomnyo. Ōyēyē kuu nyooto ākookoy āmēēbērē baateey yoo kēēboontē keey. ¹⁹ Biikyuu chēē āchāmē, kuu yoo āmē cheebyoosya :moo yoo mākusich, kumii kung'woonchoo :nkani kuu nyooto ākoy kut akas kule kōōkich ām Kāārārookiintēēt. ²⁰²⁰ Ābērē nto kākēēboontē keey, sāārēekunēē mukuulēyto yoo āng'āloolwook, kuuyu āmoo mēt :ng'aleekwook.

§† 4:6 Room. 8:15 §†† 4:7 Room. 8:17 §† 4:8 1Kōōr. 8:4-6; 12:2 §† 4:9 Kolos. 2:20 §†† 4:10 Room. 14:5; Kolos. 2:16 §§† 4:11 Kala. 2:2; Filib. 2:16; 1Tēēs. 3:5 §§§ 4:12 1Kōōr. 9:19-21 18 4:13 Yēyuut. 14:19 19 4:17 Kala. 1:720 4:19 1Tēēs. 2:11

Lökokaab koorkēetaab kayta āk chēbo koorko motwooriin

²¹ Nto akweek choo ōmāchē kubāwook :kiruutēk ii, -mōōnkētē kiyēē mwooyē :siruutēkaab *Muusa? ²² Sir-aat kule kiboono :Abraam wērikyii āyēēng'. Kisichē ake :koorkēetaab kayta kusich nyiin ake :koorko nyēē motwooriin. ^{†23} /Kikēēsich wēeroo kibo koorko nyēē motwooriin kurubta keyy āk kāsōōtēywēēkaab biiko buch. Nteenee /kikēēsich nyēbo koorkēetaab :kayta kurubta keyy āk kiyēē kikuurto :Yēyiin. ††

²⁴ /Kikiuwuuytēē kooruuchoo ng'al. Kerkeyy :kooruuchoo āk kiirootiisyek āyēēng'. Kiirootyeyet nyoo kibo taayta nyoo /kikēētoowunēē Tulwēetaab Sinaay † kukerkeyy :nyoo āk *Akaar. Kwoonēē nyooto :lēēkōōy chēē motwoor. ^{††25} /Kikiuwuuytēē Akaar tulwoonoo bo Sinaay ām kōōrēetaab Araabuuk nto nyooto ku Yēerusālēēm nyi bo raat nyoo motwoor :biikyii ām kiruutēk. ²⁶ Nteenee kerkeyy :Yēerusālēēm nyoo bo kibkōōnkōy āk koorkēetaab :kayta nyoo mēēbērē motwoor :biikyii ānku inee ku moomo nyēēnyoo acheek choo kiikiyēnchi Kiriistō. ^{††27} Mwooyē :siruutēk kule: "Ing'erech wē, koorko nyēē sōōn, nyoo mānēēsich leekwa.

Ichirirēn miisin

:nyoo maneeakas ng'woonintaab leekwa.

Tyaa sōō :lēēkōōy chēbo :koorko nyoo lōōlēnoot!

Makuchaang'iit kusiir chēbo nyoo kānyōōr saan-nyaa." ††† †††

²⁸ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, okerkeeye :akweek Isaka wēeroo bo koorkēetaab :kayta, kuuyu /kikēēsichook kurubta keyy āk kiyēē kikuurto :Yēyiin. ²⁹ Kuu wōloo kiwuu :ng'aleek ām taay, kuwuu nyooto mbo raat. Ng'ēētē :choo /kikēēsich kurubta keyy āk kāsōōtēywēēkaab biiko buch kuwus choo /kikēēsich ām kāmūukēywēēkaab Tāmirmiryēēt. ³⁰ Nteenee, mwooyē nee :siruutēkaab Yēyiin kurubta keyy yuutēyū? Mwooyē kule, "Ikwetee koorkoonoo motwooriin kayi kuboonto keyy wēeroonyii. Mākoy kuyemta :wēeroo bo koorkoonoo kiy āk wēritaab koorkēetaab kayta." ^{††31} Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, -mākēēbooyē :acheek koorko motwooriin, nteenee kēēbooyē koorkēetaab :kayta.

-Matookany kubāwook :kiruutēk

5 Yoo kiityooktook :Kiriistō, kimāchē kule simātākōōtiinyook :kiruutēk. Kunyi, ōkiilchi kaatyaaktaayaanaa -amookany /kiiwutēēnook subak muchōōkiitaab motwoornātēēt. ^{††2} Ōyēbchi yit ng'aleekyuu. Āmwoowook :anii Bāwulō kule yoo koocham */kiimuraatanaak kule sukuchamtaak :Yēyiin, māyēētyēēchok kiy mbo kisich :meetaab Kāārārooki-

† 4:22 Toowu. 16:15; 21:2-3 †† 4:23 Toowu. 16:1-5; 17:16-21; Room. 9:7-9 † /Kikēēkōōnunēē kiruutēkaab Muusa Tulwēetaab Sinaay. †† 4:24 Chuy. 19:3—24:18; Kala. 3:23; 4:1; 5:1 †† 4:26 Ibu. 12:22; Ng'oong'. 21:2 ††† 4:27 Isa. 54:1 ††† 4:27 Toowu. 15:5 § 4:29 Toowu. 21:9 §† 4:30 Toowu. 21:10 §†† 5:1 Kala. 2:4; 4:5, 9; 5:3, 13

intēēt. ³ Nto subak āmwoochinē chii ake tukul nyoo chāmtooy keyy /kiimuraatan kule, yoo kayey kuu nyooto, kumākyinē kuriib kiruutyēētaab Yuutayeeek kumukuul. ^{§†4} Nto akweek choo ōbērē kuchamaak :Yēyiin kule ōchurtootiin kuuyu ōrubē kiruutēkaab Yuutayeeek, kyōō-irii tilyaanateet āk Kiriistō. Kyoochuchuuyee keyy chamateet nyoo kiirāroochēēnook :Yēyiin. ⁵ Kēētiyēē keyy :acheek Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule +mākēēnyōōru soboontaab kibchuulyo, kuuyu kiikoosēē keyy Kāārārookiintēēt. ^{§††6} Yoo /kakiimuraatan chii nto yoo /kamakiimuraatan, kumā kiy ām wōlēē mii :Kāārārookiintēēt Yēesu. Nteenee kiyēē bo koomānuut kookaasee keyy :chii Kāārārookiintēēt ānkuboonto chamateet. ^{§†}

⁷ Kyōōmiitē ōlābātē nyēē karaam. So, ng'oo subak :nyēē king'emaak otay ng'ālyoontēētaab manta?

⁸ Māchōōnēē :ng'ēmiisyēēt nyēē wuu nyoo wōlēē mii

:Yēyiin nyoo kikuurook ōyēku lōkōkyii. ^{§†9} Yēyē

:muumaryaanto nyēē kisich mayyeeek tukul kukuut.

Kunyi, imuuchē :ng'ālyoo nyēē mining' kuweechaak

nkakweek tukul. ^{§††10} Ātinyē man ām Mokoryoontēēt

kule mēēbērē +moosoot ām kēēlto ake. +/Māki-

ing'woonchi chiito nyoo kēēbotbootook nyēē mātiny

kule ng'oo :chiichoo. ^{§††11} Mbo ng'eetaabiya, nto

kitāāmiitē ānēetook kule ākoy /kiimuraatan chii

sukuyēk chiitaab Kiriistō, nto mēēbērē /tākēēwusoo.

Nto kiwuu nyooto, nto ki buch aneet meetaab Yēesu

ām murtooywoontēēt nyoo iyimē icheek mētēwoy.

^{§††12} Ābērē nto bokuchwenta keyy :bichoo mii kōōy-imook mētēwoy.

Soboontaab Tāmirmiryēēt āk nyēbo kōōrēēt

¹³ Nto kurubta keyy āk akweek ii, mbo ng'eetaabiya, ōkuurootiin āmēēbērē tākubāwook :kiruutēk nteenee, mayeyaak :yooto ō-āsyi keyy muchastaab bōōrwoonikwook. Ōyēētyēēchinē keyy ām chamateet.

¹⁸¹⁴ Iyumē kiruutēk tukul :kiruutyoonoo mwooyē kule, "Icham laatyeeeng'uung' kuu wōloo ichāmtooy keyy." ¹⁹

²⁰¹⁵ Osaan ōloong'tēē keyy āmōō-āmē keyy nkosyur, kuuyu ōmuuchē owaang'te keyy.

¹⁶ Āmwoowook nanyuun kule ōbēēsytēē Tāmirmiryēēt simatwaaraak :muchastaab bōōrwoonikwook.

¹⁷ Kwiiē keyy :muchastaab bōōrwoonik āk Tāmirmiryēēt. Kunyi itooyēēnook :muchastaab bōōrwoonik

orub Tāmirmiryēēt. Nteenee mwoowook :Tāmirmiryēēt kule -moorub tukuuchoo miyootēch, simooyey kiyēē māchē :moonikwook. ²¹¹⁸ Kunyi, yoo intōōwook

:Tāmirmiryēēt, mēēbērē tākubāwook :kiruutēk. ²²

¹⁹ Tookunootiin :yēyuutēkaab chii nyēē muchāsiin

nto chooto ku: martaayeet, soboonto nyēē mā tiliil,

sikornateet, ²⁰ kutunkynooyēētaab āynātōōs,

sookyēēk, wēchēetaab keyy, wookuutyēēt, yoo

§† 5:3 Room. 2:25; Kala. 3:10-12; Yāāk. 2:10 §†† 5:5 Room. 8:4; Kala. 2:16 §† 5:6 1Kōōr. 7:19; Kala. 3:28; 6:15 §† 5:8 Kala. 1:6-7 §†† 5:9 1Kōōr. 5:6 §†§ 5:10 Kala. 1:7 §†§ 5:11 1Kōōr. 1:23; Kala. 6:12 18 5:13 1Kōōr. 6:12; 10:23-24; 1Bēt. 2:16 19 5:14 Laawiiik 19:18 20 5:14 Mat. 22:36-40; Room. 13:9; Yāāk. 2:8 21 5:17 Room. 8:2-13; Kala. 5:25 22 5:18 Room. 6:14; 7:4

mēechinē ake :moo kubo kiyēē boonto :ake, nyēerunātēēt, sooyñānēēt, bcheyeetaab keey, kaankweleet, ²¹ tuuyintaab moo, bōōkitēēt, sookwoonuut chēē /kyoomē kut /bokiikēēytēē āk alak chēē kerkeey āk chooto. Lēyyē, āmwoowook kuu yoo kyāamwoowunoonwook, kule ōriib keey kuuyu mānyōōru :choo rubē ng'aleechu ātēbto ām Kaab Yēyiin. †

²² Nteenee, kiyēē yibu :Tāmirmiryēēt ku chamateet, ng'erekweek, kaalyeet, muytaayeet, ntusātēēt, karaamateet, kaakaaseet, †²³ yibēētaab keey ng'wēny āk ribēētaab keey. Māmii :kiruutyō ake tukul nyēē kwiilē ng'aleechu. ²⁴ Kiikubakaakta :biikaab Kāārārōokiintēēt Yēēsu muchastaab bōōrwoonikwaa āk tukuuk chēē miyootēch chēē mächē :moonikwaa. ²⁵ Kuu yoo kōōkukōōnēēch :Tāmirmiryēēt soboonto nyēē lēēl, okany kēēbēēsyētēē Tāmirmiryoonoo. ²⁶ Kunyoo, -mōōkānyē kēēng'āsē keey āmākēēchiwēnootē biiko alak nto kiituuyiitiinē keey moon. †

Ōyēchinē chii ake tukul nyēē karaam

6 Mbo ng'eetaabiya, yoo kayey :chii ng'ōōki, -moosyool nteenee ōyisu muut :akweek choo ōki-chootiin ām Tāmirmiryēēt ānkōōriibē keey simōōsu-uchi :nkakweek ng'ōōki. †² Ōyēētyēēchinē keey yoo kānyikisyook :ng'ala. Yoo !kooyey kuu nyooto, +mootyiich kiyēē mwooyē :mākuutyēētaab Kiriistō. †³ Yoo isōōtē :chii kule inee ku anum āmēēbērē wuu nyooto, kākwērto keey :nyoo. ⁴ Māchāktōōs :chii ake tukul kōōrōōtootē ātēbuutēkyii. Yooto, makung'erech kubo kiyēē kiikuyey āmēēbērē kule kēēkuykuuyēē keey kiyēē kiikuyey :chiito ake. ⁵ Kālābē :chii nyaliilnyii nkit. †

⁶ Biich alak tukul choo /kēēmiitē /kiinēētē ng'alyoon-tēētaab Yēyiin, kumächāktōōs kuyēmtooy tukuuk chēē boonto āk kāānēētikwaa. †

⁷ -Mookany /kiiberbeeraak. Māmii :chii nyēē imuuchē kuchiiraneē Yēyiin. Kiyēē choonē :chii kukēsē kiyooto.

† 5:21 Māārkō 7:21-22; Room. 1:28-32; 1Kōōr. 6:9-10; Ēfēēs. 5:3-5; Kolos. 3:5-8; 1Tēm. 1:9-10; 2Tēm. 3:2-4; 1Bēt. 4:3 †† 5:22 Ēfēēs. 5:9 † 5:24 Room. 6:6; Kala. 2:19; 6:14; Kolos. 3:5; 1Yoowa. 3:6 †† 5:25 Room. 8:4; 1Kōōr. 6:19; Kala. 5:16 †† 5:26 Room. 12:10; Filib. 2:3 ††† 6:1 Mat. 18:15; 1Kōōr. 10:12; Yāāk. 5:19 ††† 6:2 2Kōōr. 11:29 † 6:3 1Kōōr. 4:7 † 6:5 Room. 14:12 †† 6:6 Room. 15:27

⁸ Nyoo choonē muchasta, kukēsē meet. Nto nyoo choonē ng'aleekaab Tāmirmiryēēt, kukēsē *soboon-taab kibchuulyo. †⁹ -Mookany kēēchoosyē kēēyēyē chēē kāroomēch, kuuyu yoo kayit :āsiiswēk chēē ki-ikuchōb :Yēyiin, mākutuwnēēch yoo kāmākēēnyēbēt. †¹⁰ Kunyoo, kuu yoo tākēēboontē bārooyinto, okany kēēyēyē tukuuk chēē kāroomēch ām wōlēē mii :biiko tukul ānku miisin, ām wōlēē mii :choo kiikōōyēnchi Yēyiin. †

Ng'aleekaab lētuut

¹¹ Okasee siruutēchu wōōyēch kule anii nkit :nyēē āmiitē āsirwook. †

¹² Biiko choo mächē kōōboorunēē wōlēēb saang' kule kāroomēch :choo mii kukērchook koong' kule */kiimuraatanaak. Yēyē :bichoo kuu nyooto /simākēēwus kubo murtooywoontēētaab Kiriistō. †¹³ Ānkoō kuwuu nyooto, mārīibē :bichooto /kiimurootānē kiruutēk tukul, nteenee mächē kule /kiimuraatanaak sukung'eet kung'asee keey murootāni-isyēēng'woong'.

¹⁴ Lēyyē, mākoy ang'erechee kiito ake, nteenee āng'ērēchēē murtooywoontēētaab Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō. Kiikuyeya :meetaab Yēēsu ām murtooywoontēēt akas kule buch :soboon-taab kōōrooni ānkāāyēku :nkanii buch ām wōlēē mii :soboonooto. †¹⁵ Māyēētyēēchinē kiy yoo /kakiimuraatan chii nto yoo /kamakiimuraatan. Nteenee kiito nyēbo koomānu-ut ku kunyōōr :chiito soboonto nyēē lēēl. ¹⁶ Lēyyē, kōōkoochi :Yēyiin kaalyeet biiko tukul choo rubē ng'aleechu ānkōōbēruur. Bichooto ku biikaab Yēyiin chēbo man. ¹⁹

¹⁷ Kunyoo, matakukwiilaataa :chii kung'eetee ra kuwo taay kuuyu āboontē bēēruutook ām bōōrnyuu chēē kyāānyōōru kubo Yēēsu. ²⁰

¹⁸ Mbo ng'eetaabiya, kōōbēruurook :Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō. Kuwuyiit nyooto.

‡ 6:7 Āyub 4:8; Kāālēw. 22:8-9 ‡† 6:8 Room. 8:6, 13 ‡† 6:9 2Tēēs. 3:13 ‡† 6:10 Yoowa. 13:34; Room. 12:10; 14:15; 1Kōōr. 8:1; 2Kōōr. 8:7-8; Kala. 5:6, 13-14; 1Tēēs. 3:12; 4:9; 1Bēt. 1:22; 2Bēt. 1:7 ‡† 6:11 1Kōōr. 16:21 ‡† 6:12 Kala. 5:2, 11 ‡† 6:14 1Kōōr. 1:23, 29, 31; 2:2; Kala. 2:19 18 6:15 2Kōōr. 5:17; Kala. 5:6 19 6:16 Room. 9:1-13; Filib. 3:3 20 6:17 2Kōōr. 4:10; 11:24-25

Ēfēēsēēk

Taayta

: Kisirē :Bāwulō barwaani kurataat ām Rooma ām kēnyit nyēē /kiisōōtyinē kule kibo 60 KK. Ki kiriing' :Ēfēēsō nyēē wōō ām yēēmēētaab Eesya nyi /kēēkuurē ra kule Eesya nyēē Mining' ānki mātēēbēēt nyēē wōō nyēbo mung'aareet. Kiibuur :Bāwulō Ēfēēsō nyēē lōō ām ruutoonyii nyēbo sōmōk ankoomuuch kutoow kaniseet nyēē kichokukiimiit miisin ām wōlooto. Nyēē mā tyaa, /bokēētoow kanisoosyek ām kiriinkōōsyēk chēē ki lēēk-itēch. Barwaani bo Ēfēēsō ku nyēē /kēēmāchē kuyityi kanisoosyek tukul ām Eesya nyoo Mining'. Yoo /kākēēnyōōr barwaani, kumāchāktōōs /kēēsūmānchi biikaab Kiriistō.

: Makerkey :barwaani bo Ēfēēsō āk bārōōnōōkaab Bāwulō chuut kuuyu māwuulyēē ng'aleekaab kāānēētiisyō nyēbo lembech nto kāāyimuutēk alak ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō. Kisirē :Bāwulō barwaani kumāchē kooyeesta key :soboontaab tāmirmiryēēt nyēbo biikyii chēē makusuman sukung'et kōōnkēt ām kēēlto nyēē karaam kiyēē mākyinē icheek :Yēyiin kurubta key āk kaararaacheet. I-ārōōru :barweet ām kēēli wōlēē kiwuu :chōbuutēkaab Yēyiin kurubta key āk kaararaacheet kumānāātoow kuyey barak āk ng'wēny, kubuntēē kiyēē kiyeyakay ām yoo kibo Kolkoota ānkuwo kuu nyooto ākoy tabantaab kōōrēēt yoo /kiisyēēntooy rōkōs. Iboorch-inē :Bāwulō biikyii choo kāsē ng'aleechu kule miitē kuboortōōs :rōkōsto āk kāroomnyēēt nto nyooto ku booryēētaab Buunyoontēēt āk Yēyiin (kur. 6:12). Kuu yoo kēēyēku bōōrto akeenke, /kiikēēkuurtoowēēch biirtooyiisyēēt ām booryoononyii.

Iboorunēē barwaani kēēlwookik chēē teer ām wōlēē wuu :tilyaanateet nyēē mii kwēēnuutaab biikaab Kiriistō āk Mokoryoontēēng'waa. /Kikiiboorunēē kāāburtaab murēnēēt āk koorkēēnyii, bōōrto nyēē mētīt ku Kiriistō, kōōto nyēē tolochta ku Kiriistō āk alak. Itēryēēchēē kāākiimēēt kule kēēmīnyē ākookoy ām soboonto nyēē ing'ērēēchē Kiriistō.

Kyoorōōrchi key :Bāwulō biikaab Ēfēēsō ānkumākyi bēerur

¹ Anii :nyoo Bāwulō nyēē kitoola :Yēyiin āyēku *lēbkēēyiintēētaab Kāārārookiintēēt Yēēsu. Āsirwook lōkōōywēchu akweek biikaab Kiriistō chēbo *kiriinkēētaab Ēfēēsō choo kyōōyēnchi Kāārārookiintēēt Yēēsu. ¹² Lēyyē, kōōbēruurook :Baaba Yēyiin ānkōōnyōōru kaalyeet ām wōlēē miitē :inee āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.

Kichōb :Yēyiin /kiiraraach biiko

³ Kusilākoy :Yēyiin nyoo kwaaniitaab Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō. Kukōōnēēch :Yēyiin bēerur ake tukul nyēbo soboontaab Tāmirmiryēēt kubununēē Kiriistō. ^{††4} Kisimkutooleech :Yēyiin /kumānāākēētoow kōōrēēt kubununēē :Kāārārookiintēēt sukung'et kēētililiitu nyēē -mākēētīnyē miyootyo ake tukul ām taayenyii. ^{††5} Kisimkootiil :Yēyiin ām chamateenyii kule kēēyēku lōkōkyii kubununēē Kāārārookiintēēt Yēēsu. Kiyey yooto kuu wōloo kimāktooy nkityōōniin. ^{††6} Okany kiitōrōōr Yēyiin kubo bēruuro wōō nyoo kīkurōōbwēēch kubununēē lakwanyii nyoo chāmē :inee. ^{††7} Kiikuwālāng'wēēch :Kāārārookiintēēt ām korotiikyii choo kiwasta, nto yooto /kukōōkēēnyōōwēēch kaat

ām choolwookātēēnyoo. Chāmēēch sōō :Yēyiin nyēē tyaa! ^{††8} Ām chamataani wōō, kiiboorwēēch chōbēēnyii nyēē kiiyeelaat. Kirōōbwēēch kiirnātēēnyii ankuyeyeech kiinkēt kiyēē kimāchē kuyey kubununēē Kiriistō. Kiitiil kuyey kuu nyooto kuuyu kikas :inee nkityōōniin kule ki karaam. ¹⁰ Kiito nyēē kiikuchōb :Yēyiin ku kule Kiriistō :nyēē mākyis ānkubāw tukuuk tukul chēē mii barak āk ng'wēny yoo kāyityiin :bēsyōōsyēk chēē yēmootiin. ^{†††}

¹¹ /Kisimkeekweyeech ām Kiriistō kēēbooyiitu Yēyiin nyoo ityichē tukuuk tukul kurubta key āk wōlēē kikiikusatita āk wōlēē kimāktooy. ¹² Kunyoo, māchāktōōs :acheek Yuutayeech choo kisimkiikēnēē key chōōnēētaab :Kāārārookiintēēt, kēēsīltooy Yēyiin kubo wōōyinyii. ¹³ Kyōōyēnchi :nkakweek choo kimōōyēku Yuutayeech yoo kyōōnāmē ng'ālyoontēētaab manta nyoo irāroochē biich. Yu kābōōyēnchi Kiriistō /keeng'oocheenaak Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo /kikiikēēkuurtoowook /sikiinkētēēnook kule ōbooyē Yēyiin. ¹⁴ Yu /kikēērōōbwēēch Tāmirmiryēēt, ki kereeryaanteet :nyooto nyēbo nyoo +mākēēnyōōru ām bēsyēēt nyoo /kiityoaktēēch acheek choo kēēbooyē Yēyiin. Kēēsīltē Yēyiin kubo wōōyinyii. [§]

† 1:1 Yēyuut. 18:19-21; 19:1 †† 1:3 Ēfēēs. 2:6 † 1:4 Ēfēēs. 5:27 †† 1:5 Yoowa. 1:12 †† 1:6 Mat. 3:17

††† 1:7 Room. 3:25-26; 1Kōōr. 10:16; Ēfēēs. 2:13; Kolos. 1:20
††† 1:10 Ēfēēs. 1:22; Kolos. 1:16, 20 § 1:14 Yēyuut. 19:2, 6; 2Kōōr. 1:22

Kisoochi :Bāwulō biikaab Kiriistō chēbo Ēfēesō

¹⁵ Kyaakas kule ōkoosēē keey miisin Mokoryoontēt Yēesu ānkōochāmē biikaab Kiriistō. ¹⁶ Kunyi, kimāākus-tooy ābirchi Yēyiin kōōnkōy yoo āsoowook. ¹⁷ Āsooyē kibtaman Baaba Yēyiin nyoo boonto lēbkēēyyēt ānku kwaaniitaab Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō kule kukōōnook kiirnatēt ānkung'oong'wook ōnkēt wōlēē wuu :inee. ¹⁸ Āsooyē subak kule kusēw :mētēwook-wook sōōnkēt kule ōkēnēē keey miisin kiyoo kiikuku-urtoowook :Yēyiin kule sukurōōbwook āk mbo kule sookas wōlēē tēē :bēurto nyoo kyōōnyōōru :akweek āk biikaab Kiriistō tukul. ¹⁹ Āsooyē mbo subak ōnkēt wōlēē tēē :nyikiisinto nyēbo kāāmuukēywēek chēē mii kuyēiisyēē :Yēyiin ām wōlēē kēēmiitē :acheek choo ki-ikiyēnchi inee nyēē māmii :kiyēē /kiuwuuytēē. ²⁰ Kiyēyi-isyēē :Yēyiin kāāmuukēywēēchooto, yoo kiing'ēētēē Kiriistō meet ankuyey wokutēbunēē āwunyii bo taay ām kibkōōnkōy kubāytooyiis :tukwaay. ^{†21} Bāytooy :Kiri-istō chii ake tukul nyēē bāytooyiin ām barak, biiko tukul choo bo kāāmuukēywēek āk mokorēēnik tukul. Inee :nyēbo kāāmuukēywēek chēē wōōyēch miisin kusiir alak ām kōōrooni āk mbo ām kōōrēt nyoo mākuchō. ^{††22} Kiikōōkoochi :Yēyiin Kiriistō kubāw kiy ake tukul ankuyey inee kuyēk kāāyooong'iintēētaab bi-ikaab Kiriistō. ^{††23} Biikaab Kiriistō ku bōōrtaab Kiriistō. Inee :nyēē yēyē bōōroo kuchurta ānku inee nyēē yēyē kiy ake tukul kuchurta ām wōlto ake tukul. [‡]

/Kēerōōbwēēch soboonto nyēē lēēl ām Kiriistō

2 Ām taay, kiyōōbēku ōsobchootiin kubo ng'ōōk-isto nyēē kyōōboontē, ^{‡2} yoo kitōōrubē ātēbuutēk chēē nāmē keey āk soboontaab kōōrooni āk mbo chēbo bāytooyiintēētaab tāmirmirook chēē miyootēch ām wōliin bo barak. Bāytooyiintonoo :nyi mii kuyēyi-isyēē choo mākāsyinē Yēyiin. ^{‡†3} Kikeekerkeeye :nkacheek tukul āk bichooto. Kitōōrtēēch :muchastaab bōōrwoonikyoo ānkikēērubē miisin kāāsōōtēy-wēēkaab tukuuk chēē miyootēch. Kuu wōlēē wuu :bi-iko alake, kinyoolchēēch nkacheek kēēnyōōru ng'wooninto nyēē /kimākiing'woonchi bichooto. ^{‡‡}

⁴ Nteenee kuuyu chāmēēch :Yēyiin miisin ānkuri-irēnēēch kuyitita, ^{§5} kukōōnēēch soboonto nyēē lēēl ām Kiriistō. Ānkoo sinee kikiikēēbootyē kubo ng'ōōk-isto nyēē kikēēboontē, kooraraachech ām chama-teenyii. ^{§†6} Kiikoong'eeteeneech :Yēyiin meet āk Kāārārookiintēt Yēesu ānkōōyoomēēch āk inee sikēēbāytooyiisyē :tukul ām barak, ^{§††7} sukōōboorunēē yooto ām bēsyoōsyēk choo kwoonii kule chāmēēch miisin nyēē māmii :kiyēē /kiuwuuytēē. Kiiboowēēch chamataanaa kubununēē Kiriistō. ⁸ Yēyiin nkityō :nyēē

† 1:20 Yēyuut. 2:32-33 †† 1:21 Room. 8:38; Kala. 4:8-9; Ēfēēs. 6:12; Kolos. 1:13, 20; 2:9-10, 15, 20 ‡ 1:22 Ēfēēs. 1:10; 4:15; 5:23; Kolos. 1:18; 2:19 †† 1:23 1Kōōr. 12:27; Ēfēēs. 2:16; 4:4-16, 25; 5:30; Kolos. 1:18; 2:19; 3:15 ‡‡ 2:1 Room. 5:12; Kolos. 2:13 ‡†† 2:2 2Kōōr. 4:4; Ēfēēs. 6:12 ‡‡‡ 2:3 Ēfēēs. 5:6; Kolos. 3:7 § 2:4 Room. 8:39 §† 2:5 Room. 3:24; Kolos. 2:13 §†† 2:6 Ēfēēs. 1:3; Kolos. 2:12; 3:3-4

kiyēyook /kiiraraachaak kubununēē chamateenyii yoo kyōōkoosēē keey inee. Mēēbērē kyōōbirtoochi nkur nteenee kiy :nyoo nyēē kirōōbu :Yēyiin. ^{§†9} Kunyi, mang'as keey :chii kule /kikiiraraach, kuuyu mēēbērē kibirtoochi kiyoo nkur. ^{§††10} Yēyiin :nyēē kiyeyeech kēēyēku cheechii. Nto kuu yoo kēēyēku cheechii, kumākwwēēch kēēyēyē tukuuk chēē kāroomēch choo kisimkuchōbwēēch kubununēē Kāārārookiintēt Yēesu.

Kiichoomnyo :Yēyiin Yuutayeeek āk choo mā Yuutayeeek

¹¹ Ōnkēt kule -mōōyēku Yuutayeeek :akweek ām yyootēt. Kuurook :choo /kiimurootānē kule 'chēē -/mākiimurootānē' (kiy nyēē /kēēyēyēē āwuun buch). ^{§†12} Okas kule kimānōōnkēt Kiriistō yu kibo taay, /ankikiikeekertaak saang' nyēē ki mākoy ōnyōōru bēurtaab *Isrāyēēl nyoo kiikukuurtoochi :Yēyiin bi-ikyii. Kikyōōminy kōōrooni nyēē māmii :kiyēē tōōkēnēē keey āmōōnkētē Yēyiin. ^{§†13} Kyōōlōōyēch :akweek ām wōlēē mii :Yēyiin yu kibo taay. Nteenee /kōōkēēkwēr-wook raat ōlēēkityi Yēyiin kubununēē korotiikaab Yēesu. ^{§†† §††}

¹⁴ Inee nkityōōniin :nyēē kiyibchi Yuutayeeek āk choo mā Yuutayeeek kaalyeet ānkiikōōtuuyo bōrōryōōsyē-chooto tukwaay kuyēk kiito akeenke. Kiikubut tōōtētēē nyoo kiyibu buunyoontiit. ^{§§§15} Yu sukuyeyakay kuu nyooto, kiikooyto :Kāārārookiintēt soboonnyii sukoowaang'tee kiruutyēētaab Yuutayeeek āk mbo mākuutēkaab kiruutyoonoo. Kiyey yooto kiito akeenke kuyēwunēē wōlēē mii :bōrōryōōsyēchooto āyēēnku ānkunoomnyo āk inee nkit. Kiyib kaalyaanaa ām kēēlooto. ¹⁸¹⁶ Yu kāwokumēēchi :Kāārārookiintēt murtooywoontētēē, koowaang'ta yooto buunyoontiit ānkōōchoomnyo bichoo kuyēk kiito akeenke. ¹⁹¹⁷ Kichō :Kāārārookiintonoo sukuyibwook kaalyeet akweek choo mā Yuutayeeek choo kyōōlōōyēch ām wōlēē mii :Yēyiin ānkuyibchi nkicheek kaalyeet Yuutayeeek choo kilēēkitēē. ²⁰¹⁸ Kunyoo, inee :nyēē yēyē :bōrōryōōsyēchuutēchu tukwaay kuyityi Baaba Yēyiin ām Tāmirmiryētēē akeenke.

¹⁹ Kunyi, -mātōōyēku sobooy :akweek choo mā Yuutayeeek. /Kikēētāsyook biikaab Kiriistō ānkēēbooyē :tukul kayta akeenke nyēbo Yēyiin. ²¹²⁰ Okerkeeye kō nyēē /kikeeteech yēbo tiyēywoontēētaab ng'aleekaab *lēbkēēyik āk *wōōrkooyik kuboonto keey Kāārārooki-intētēē Yēesu nyēē tolochta. ²²²¹ Kiriistō :nyēē tiyē keeti-ik tukul chēbo kōōto kut kuyēk Kōōtaab Yēyiin.

²³²² /Kēēmii /kēētēēktook nkakweek ām Kiriistō ōyēku kōōto wōlēē sukuminyē :Yēyiin ām Tāmirmiryētēē. ²⁴

§† 2:8 Kala. 2:16 §†† 2:9 Room. 3:28; 1Kōōr. 1:31; 2Tēm. 1:9; Tiitō 3:5 §† 2:11 Room. 2:28-29; Kala. 5:6 §† 2:12 Room. 9:4; 1Tēēs. 4:13 §†† 2:13 Room. 11:17 §§† 2:13 Ēfēēs. 1:7 §§§ 2:14 Yēyuut. 10:36; 1Kōōr. 12:13; Kala. 3:28; Ēfēēs. 2:16; 4:1-6 18 2:15 Room. 7:4-6; 2Kōōr. 5:17; Kolos. 2:14 19 2:16 2Kōōr. 5:18; Ēfēēs. 1:23 20 2:17 Isa. 57:19; Yēyuut. 2:39 21 2:19 Ēfēēs. 3:6 22 2:20 Mat. 16:18; Ēfēēs. 4:11; 1Kōōr. 3:10-11; Ng'ong'. 2:14 23 2:21 1Kōōr. 3:16 24 2:22 1Kōōr. 3:17; 1Bēt. 2:5

Kyoomchi :Bāwulō lōkōōywēk biiko choo mā Yuutay-
eek

3 Ām ng'aleechaata tukul, ākutunkyinē :anii
Bāwulō Yēyiin. Āmiitē kāabratiisyō kuuyu kyāā-
āmwook akweek choo mā Yuutayeeek lōkōōywēk chēē
kāroomēch kurubta keey āk Kāārārookiintēēt Yēēsu.
†2 Kyookas kule king'ooobwo :Yēyiin ā-āmwook lōkōōy-
wēchu kāroomēch bo chamateenyii. ††3 King'ooong'wo
lōkōōywēchoo kiyēēlōotiin. Yoo koosuman ng'aleechu
kāāsirwook ām nwookinto, +mōōnkēt tukuuk choo ki-
iyēēlōotiin choo ānkētē :anii kurubta keey āk
Kāārārookiintēēt. †5 Ng'ālyoo :nyoo nyēē /kimānāāki-
boorchi biiko bēsyēēt ake kuu yoo kāākōōboorchi
:Yēyiin *lēbkēēyikyii chēē /kiitāboonchi āk
*wōōrkooyikyii kubununēē Tāmirmiryēēt. †6 Ng'ālyoon-
toonoo kiyeelaat ku kule, mākurōōbchi :Yēyiin biiko
choo mā Yuutayeeek kiy kuu yoo kirōōbchinē choo Yuu-
tayeek. Kāākunoomnyo :icheek tukul kuyēk kiito
akeenke ānkumākunyōōr kiyoo kiikukuurtoochi :Yēyiin
biiko kubununēē lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo
Kāārārookiintēēt Yēēsu. ††

7 Kikōōno :Yēyiin ayey yiisyooni bo āmtooyiisyēētaab
lōkōōywēchoo kāroomēch kurubta keey āk bērunyii
nyēē kirōōbwoō ām kāāmuukēywēēkyii. †8 Ānkoo
ābooyē sinee ng'wēny miisin ām biikaab Kiriistō tukul,
/kikēērōōbwoō kiyoo kule ā-āmchi biiko choo mā Yuu-
tayeek lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk
bāytit nyēē mātēē nyi nyēē boonto :Kāārārookiintēēt.
††9 Māchāktōōs āboorchi chii ake tukul ng'aleechaa ki-
iyēēlōotiin kuchakee /kikeeyey kōōrēēt. Kiiyeel :Yēyiin
nyoo kiyēyē kiy ake tukul chōbēēnyii ākoy bēsyēēt
nyēē †10 kēēboorchi bāytooyik āk choo bo kāāmuukēy-
wēk ām kōōrēēt barak kiirnātēēnyii nyēē tinyē ko-
moswookik chēē tēerchiintōōs. Kimāchē :Yēyiin kōō-
boorunēē kiirnātoonoo wōlēē mii :biikyii. †11 Kiki-
ikuchōb :Yēyiin ng'aleechaa kumanaayey kōōrēēt. Nto
yityo chokootyiyich kubununēē Kāārārookiintēēt Yēēsu
Mokoryoontēēnyoo. †12 Yoo kiikoosēē keey Kāārārooki-
intooni, kiityookootiin kubo inee kēēyityi Yēyiin nyēē
māmii :tōsōōsyo ake tukul. †††13 Kunyoo, āmwoowok
kule -mookany kubēk :moonikwook ām kiyēē ānyāliilēē
kubo akweek, kuuyu kiyēyākiis :ng'aleechaa /sikēēyib-
wook lēbkēēyyēēt. ††

Kisoochi :Bāwulō biikaab Ēfēesō

†4 Ām ng'aleechaa tukul, ākutunkyinē Baaba Yēyiin.
†5 Inee :nyoo ibooru wōlēē māchāktōōs kōōbuurtooy
:sikiintō āk lōkōkyii ānku ām wōliin bo kibkōōnkōy nto
ng'wēny. †6 Wōō :Yēyiin, lēyyē! Kōōtitiirēēnook kāā-
muukēywēēkyii kubununēē Tāmirmiryēēnyii nyoo mii
āriing'woong'. †7 Āsooyē kule otēbtooy Kāārārookiin-
tēēt ākookoy :akweek choo ōkoosēē keey inee.
Kuchutitēēnook :chamateet †18 soomuuch :akweek
ākoo biikaab Kiriistō tukul ōnkēt kule chāmēēch

† 3:1 2Kōōr. 11:23; Ēfēes. 4:1; 6:20; Filib. 1:7, 12; Kolos. 4:18;
Filēm. 1, 9†† 3:2 Room. 1:5† 3:3-4 Kala. 1:12†† 3:6 Room.
16:25-26; Ēfēes. 2:14, 18-19; Kolos. 1:26-27†† 3:8 1Kōōr. 15:9-10

:Kāārārookiintēēt miisin ānku tēē :chamataanaa wōli
āk wōliin †19 ānkōōnkēt mbo subak kule kēēytēē
:chamataani wōlēē kēēkastooy. /Kiinyiitwook
chamataanaa bo Yēyiin kuyem. †† †††

†20 Kutōōriit :Yēyiin nyoo kōōnu kukeeytee chēē
kākēēsoom nto mbo chēē kiisōōtyinē kurubta keey āk
kāāmuukēywēēkyii choo mii kuyēyē yiisyēēt ām wōlēē
kēēmiitē. †21 Kutōōriit :Yēyiin kēnyis āk kēnyis ām
wōlēē mii :biikyii kubo Kāārārookiintēēt Yēēsu. Kuwu-
uyiit nyooto.

Noomnyēēt ām bōōrtaab Kiriistō

4 Āmwoowok :anii nyoo arataat kubo yiisyēētaab
Mokoryoontēēt kule ōbuur ām soboonto nyēē
chuulaat nyoo kikuurchook :Yēyiin. †22 Ōyibē keey
ng'wēny kutukul ānkōōntustōōsii. Ōmuytoochinē ng'al
ānkōōchoomtōōsii. †††3 Osyem wōlēē ōmuuktooy okas
kule kōōriib noomnyēēt nyoo kōōnu :Tāmirmiryēēt āk
kaalyeet nyoo ituuyook. ††4 Akeenke :bōōrnyoo anku
akeenke :nkinee Tāmirmiryēēt kuu yoo /kikēēku-
urchēēch kiikēnēē keey kiito akeenke. ††5 Akeenke
:Mokoryoontēēt, akeenke :manta anku akeenke :bati-
saneet. †††6 Akeenke :Yēyiin nyoo kwaaniitaab biikaab
Kiriistō tukul. Bāytooy tukul, yēyiisyēē tukul ānkumiitē
āriitaab tukul. †††

†7 Kirōōbchi :Kāārārookiintēēt chii ake tukul ām
acheek yiisyēēt kurubta keey āk wōlēē wuu :chii.

††††8 Kiyooto :nyēē mwooyē :siruuētkaab Yēyiin kule:

“Kiwēēto kibratiisyek barak,
ānkurōōbchi biiko tuwēnuutēk.” †18

†9 Ibooru nee :ng'aleechu: “Kiwo barak?” Ibooru kule
kirēk kurook wōlēēb ng'wēny. †1910 Nyooto kirēku, ku in-
ee mbo subak :nyoo kiwēētii barak kut wokoong'irta
sukootyichakay :kiy ake tukul ām kōōrēēt. †11 Inee :ny-
ooto kiyey biiko alak kuyēk *lēbkēēyik, kuyēk :alake
*wōōrkooyik, kuyēk :alake āmtooyik, kuyēk :alake āki-
ikaab biikaab Kiriistō nto alak kuyēk kāānēētik.

†2012 Kiyey kuu nyooto sukuchōb :bichoo biikaab Kiriistō
kuyey yiisyēēt kōōtitiir bōōrtaab Kiriistō †2113 ākoy
kēēnoomnyē :tukul ām kiyēē kēēchāmtooy ānkiinkēt
Lakwataab Yēyiin kuchurta. Yooto kēēkich ankeechurte
kutukul ām Kiriistō. †22

†14 Yooto, mēēbērē tākēēng'ārng'ārēch ām ng'ālyoon-
tēēt /āmākēēwēēchwēēchēēch kēēyēēlchi komosta nyi
nto nyiin kubo wusōōnēētaab kāānēētiisyēēt ake tukul
nyēbo biich chēē ng'oomōōt chēē ibērbēērē biich
ānkukēntooy biich. †2315 Nteenee, okany kēēkich ām
tukuuk tukul keekerkeyiitu Kāārārookiintēēt nyoo
kāāyooong'iintēēnyoo, kēēmwooyē ng'al chēbo manta
ām chamateet. †2416 Inee :nyēē inoomtōōs ko-
moswookikaab bōōrto kuyēk kiito akeenke kutoorētē

††† 3:12 Ibu. 10:19 ††† 3:13 Kolos. 1:24 § 3:17 Ēfēes. 5:2;
Kolos. 2:7 †† 3:19 Kolos. 2:2 ††† 3:19 2Kōōr. 5:14; Ēfēes. 5:2
§† 4:1 Ēfēes. 3:1 ††† 4:2 Kolos. 3:12-13 †† 4:3 Ēfēes. 2:14-16;
Kolos. 3:14-15 †† 4:4 Ēfēes. 1:23; 2:18 ††† 4:5 Yoowa. 10:16;
1Kōōr. 8:6 ††† 4:6 Yēyuut. 17:28; 1Kōōr. 12:6 ††† 4:7 1Kōōr.
12:11 18 4:8 Tyēēn. 68:18 19 4:9 Yoowa. 3:13 20 4:11 1Kōōr.
12:28 21 4:12 1Kōōr. 14:26 22 4:13 Kolos. 1:28 23 4:14 1Kōōr.
14:20 24 4:15 Ēfēes. 1:22

keyy :tukul. Yoo kayey :komosta ake tukul ām koswookichoo yiisyēenyii, kunērē :bōor̄taab Kāār̄arookiintēet tukul ām chamateet. †

Onam ātēbutēk chēē leelach

¹⁷ Ōrōotootē ng'ālyoontooni: Āmwoowook ām kāmūukēywēēkaab Mokoryoontēet kule -mōōminy kuu wōloo ming'tooy :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin choo tinyē kāsōōtēywēēk chēē māyēētyēēchinē kiy. ¹⁸ Miitē :bichoo mēēnān ām wōlēē isōōtitooy /ankiitabaanee wōlēē mii :soboonto nyoo kōōnu :Yēyiin. -Mēēnkētē :icheek kiy kuuyu kiyoomcho :mētēwoy. ^{†19} Kimēētaku-sobchootiin :mētēwookwaa. Kiikwoosyi keyy sikornateet ānkōōwutootēē keyy kuyēyē ng'al alak tukul chēē mā tiliilēch.

²⁰ Māwuu nyoo :mākuutyēētaab Kiriistō nyoo /kikiineetaak. ²¹ Miitē :manta wōlēē mii :Yēesu ānkōōnkētē :akweek inee. /Kiikiineetaak ²² otayee keyy ātēbutēchoo kibo taay choo kitōōrchook :muchas choo kimii wokwooroontook. ^{‡23} /Kiikiineetaak mbo subak oweeksee kāsōōtēywēēchoo kibo taay ankoorub kēēltaab Tāmirmiryēēt ^{‡24} ankoonam ātēbutēk chēē leelach. /Kikeeyeyaak okerkeyiitu Yēyiin ōkārāmiitu kuchurta ānkōōtililiitu kurubta keyy āk manta. ‡

²⁵ Kunyi, ōmētē ng'wiinyaneet ānkōōmwoochinē chii ake tukul ng'al chēbo manta. Kēēbooyē :tukul bōōr̄to akeenke. ^{‡26} -Mookany kutōōrchook :siirmōōdyto ng'ōōkisto, āmānyēē :chii kwiimēn. ^{‡27} -Mōōkoochi Kibrōkōsyoontēēt bārooyinto mbo kisich.

²⁸ -Mātākuchōōr̄so :chii nyoo kō chōōriin, nteenee māchāktōōs kucheeng' yiisyēēt sukung'eet kunyōōr kiy nyēē kābchēchiin āk choo nyālilootiin. [§]

²⁹ -Mōōng'āloolē ng'al chēbo āwēēsyō. Ōng'āloolē ng'al chēē ititiirē biiko alak yoo kābotyi :kiy, sukung'eet kōōbēruurākiis :choo yēbchinē yiit. ^{§†30} -Mooyey kunyēē :Tāmirmiryēēt nyoo kikōōnook :Yēyiin /sikiinkētēēnook kule ōyēku cheechii, ng'ālyoo nyēē ibooru kule mii :bēsēyēēt nyēē makooraraachaak :inee kuu tukul. ^{§†31} -Mookany kung'woonchook :ng'ala. Otayee keyy siirmōōyoontiit. -Mōōnyēēru, āmōōyēyē wōōr̄ōōr, āmōōng'ōōmē keyy. Ōmētē ng'al alak tukul chēē miyootēch. ³² Ōtānkāsē kityō, ōriirēē alak ānkōōnyōōchinē keyy kaat kuu yoo kiikunyōōwook :Yēyiin kaat kubununēē Kāār̄arookiintēēt. ^{§†}

5 Āmwoowook kule ōtēbchēē kuu wōloo wuunto :Yēyiin, kuuyu ōyēku lōkōkyii chēē chāmootiin ^{§†2} ānkōōminyē nyēē ōchoomtōōsii kuu yoo kichameech :Kāār̄arookiintēēt. Kichameech kut kōōkooyto soboonnyii kubo acheek kuu kiy nyēē boong'u nyēē anyiny nyēē /kākēēbēelchinē Yēyiin kōōr̄sēēk. ^{§†}

† 4:16 Ēfēes. 2:21-22; 4:13; Kolos. 2:19 †† 4:18 Room. 1:21; 1Bēt. 1:14 ‡ 4:22 Room. 8:13; Kolos. 3:9 †† 4:23 Room. 12:2 †† 4:24 2Kōōr. 5:17; Kolos. 3:10 ††† 4:25 Seka. 8:16; Ēfēes. 1:23 ††† 4:26 Tyēēn. 4:4 § 4:28 1Tēēs. 4:11 §† 4:29 Ēfēes. 5:4; Kolos. 4:6; Yāāk. 3:10 §†† 4:30 Isa. 63:10; 2Kōōr. 1:22; Ēfēes. 1:13 §† 4:32 Mat. 6:14-15; 18:22-35; Kolos. 3:13 §†† 5:1 Mat. 5:45, 48; Yoowa. 1:12 §† 5:2 Kala. 6:10; 1:4; Ēfēes. 3:17-19; 4:15-16; Filib. 2:2; Kolos. 2:2; 3:14

³ Māmāchāktōōs kutookunēēnook :ng'ala chēē rubtooy keyy āk martaayeet nto orub kēēlwookik alak chēē mā tiliilēch nto mbo oyeyaate mooyēētyoontiit. Ng'al :choo chēē mā kāroomēch ām wōlēē miitē :bikaab Kiriistō choo tiliilēch. ⁴ Nto mbo subak, māmāchāktōōs /kēēng'āloolē ng'al chēē miyootēch, ng'al chēbo bēērbēēryō nto /kēēyēyē chiiran nyēē mā karaam. Nteenee kiyēē māchāktōōs kukēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy. ^{§†5} Ōrōotootē ng'aleechu: -Mēēmuuchē :mārtooyiintō, nto ku chii nyēē mā tiliil nto ku nyēē chēēmooyēētyoo kunyōōr ātēbto ām bāytooyiisyēē-taab Kiriistō āk nyēbo Yēyiin. Mooyēētyoontiit ku kēēlto ake nyēē kutunkynēē :biiko tukuuk alak yoo kātākutunkynēē Yēyiin. ^{§†}

⁶ -Mookany kooberbeereenaak :chii ng'al chēē māmii yēēt :kiy. Yēyē :ng'aleechaa kunyēē :Yēyiin ānkōōng'woonchi biiko choo -mēēywēyē inee. ^{§†7} Kunyoo, osatee keyy biich chēē wuu choo.

⁸ Kyōōmiitē mēēnān yu kibo taay, nteenee !kōōnyōōru lēbkēēyyēēt ām Mokoryoontēēt. Ōminy ōyēku lōkōkaab lēbkēēyyēēt, ^{§§§9} kuuyu lēbkēēyyēēt :nyēē yibu boorātēēt ake tukul nyēbo karaamateet, churtaayeet āk manta. ¹⁸¹⁰ Osyeem okas kiyēē ing'erēēchē Mokoryoontēēt. ¹¹ -Mōōwutēē keyy ng'al chēbo mēēnān chēē mākōōnu kiy, nteenee ōsyooru kuruyoo saang'. ¹² Bo muyāt /keetwech ng'ālyoo nyēē yēyēē wung'aan :biiko choo mākāsyinē Yēyiin. ¹³ Nteenee kiy ake tukul nyoo keekweny :lēbkēēyyēēt kutooku, ¹⁴ kuuyu lēbkēēyyēēt :nyēē yēyē kiy ake tukul kutook. Ng'ālyoontoonoo :nyoo yēyē /kēēmwooy kule, "Ng'eet, wē, chēēbrwooniin, ankiing'eeteet meet!

Yooto, mākōōluuchiing' :Kiriistō." ¹⁹

¹⁵ Ōriib keyy miisin ām wōlēē ōming'tooy. -Mōōminyē ām kēēlto nyēbo bēērbēēryō, nteenee ōng'oomēkiitu. ¹⁶ Ōyēyiisyēē bārooyin ake tukul kuyem kuuyu tinyē :bēsyoōsyēchu rōkōs. ²⁰¹⁷ Kunyoo, -mōōkwērtē keyy, nteenee ōnkēt kiyēē māchē :Mokoryoontēēt. ¹⁸ Otayee keyy bōōkitēēt kuuyu āroontook. Yēē kātāwuu nyooto, okany /kiinyiitwook Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ²¹¹⁹ Yooto, +mōōtyēēnē tyēēnwookik chēē tēērchiintōōs ōsiltooy Yēyiin. Ōtyēēnchinē Mokoryoontēēt ām mooyēēt akeenke ²⁰ ānkōōbirchinē Baaba Yēyiin kōōnkōy ākookoy kubo kiy ake tukul ām kaayneetaab Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō. ²²

Wōlēē māchāktōōs kōōbuurtooy :biich chēē kiikoomut keyy

²¹ Ōywēyē keyy nto yooto, kukōōyibchi Kiriistō koonyit. ²³²² Māchāktōōs kōōywēyē :koooruk saanikwaa kuu wōloo iywēytooy Kiriistō, ²³ kuuyu saanteet :nyēē bāwu koorkeēt kuu yoo bāwu :Kiriistō kaniseet kumukuul nyoo bōōrnyii ānku inee

§† 5:4 Ēfēes. 4:29 §†† 5:5 Kala. 5:19-21 §§† 5:6 Room. 1:18; Ēfēes. 2:3; Kolos. 3:6 §§§ 5:8 Yoowa. 8:12; Yēyuut. 26:18; Kolos. 3:7 18 5:9 Kala. 5:22-23 19 5:14 Room. 13:11-12 20 5:16 Kolos. 4:5 21 5:18 Room. 13:13 22 5:20 Kolos. 3:16-17 23 5:21 1Bēt. 5:5

:Kāārarookiintēet. ^{†24} Kuu wōloo iywēytooy :kaniseet Kiriistō, māchāktōos kōōywēyē :koorko saanteenyii. ^{††}
²⁵ Nto nkinyiing' saanteet, māchāktōos ichāmē koorkēeng'uung' kuu yoo kicham :Kāārarookiintēet kaniseet kut kōōkooyto soboonnyii ^{‡26} sukōōtiliilēē :kanisaanaa kubununēē ng'ālyoontēetaab Yēyiin. ^{‡†}
^{‡‡27} Kiikooyto soboonoto sukuchōbchi keey kaniseet nyēbo lēbkēēyyo, nyēē mātinyē tisyā, mā maasaat nto kutinyē miyootyo ake tukul. ^{‡‡†28} Ām kēelto nyēē wuu nyiitēnyi, māchāktōos :saannyāa ake tukul kuchāmē koorkēēnyii kuu wōloo chāmtooy keey. Murēn ake tukul nyoo chāmē koorkēēnyii kuchāmē keey nkit.
²⁹ Māmii :chii bēsyēēt ake nyēē kiikutay keey, nteenee bāyē bōōrnyii ānkuriibē kuu wōloo yēytoochintooy :Kiriistō biikyii, ³⁰ kuuyu acheek :chēē kēēyēyē bōōrtaab Kiriistō. ^{‡‡‡31} Kuu yoo /kikeesir kule, “Kunyooy kiyooto nyēē yēyē murēn kung'eetee kōōtaab kwaan āk kaamet ankoomut koorkēēnyii ānkunoomnyo :tukwaay kuyēk kiy akeenke.” ^{§32} Mii :manta nyēē wōō misin nyēē iyeelaat nyēē ibooru :siruutēchu ānkung'ālōolēē Kiriistō āk biikaab Kiriistō. ^{§†33} Kunyooy, māchāktōos :nkinee chii ām akweek kuchāmē koorkēēnyii kuu wōloo chāmtooy keey ānkumākyinē mbo :nkinee koorko kōōywēyē saanteenyii. ^{§††}

Kāāburtaab lēēkōōk āk sikiikwaa
 (Kolosaayek 3:20-22)

6 Nto akweek lēēkōōk, māchāktōos ōywēyē sikiikwook, kuuyu ng'ālyoo :nyoo nyēē mākwook :Yēyiin. ^{§‡2} Mwooyē :siruutēk kule, “Iywey kōōn āk koomēt.” ^{§††} Kiruutyēēt :nyiiitēnyi nyēbo taay nyēē kikuurto :Yēyiin ³ kumwooyē kule, “Siiminy nyēē karaam ām kōōrēēt ākoy kooliloon.” ^{§†} ^{§†4} Nto akweek sikiik, māmāchāktōos ōwusē lōkōkwook kut bokwoowēsiiitu, nteenee ōnēētē ātēbuutēk chēē rubtooy keey āk Mokoryoontēet. ^{§§†}

Kāāburtaab motwoorik āk mokorēēnikwaa
 (Kolosaayek 3:23—4:1)

⁵ Nto akweek motwoorik, māchāktōos ōkāsyinē mokorēēnikaab kōōrooni. Ōywēyē ām mooyēēt akeenke kuu wōloo ōywēytooy Kiriistō. ⁶ -Mōōywēyē sōō baateey kule sukuchamaak yoo kakasaak, nteenee ōywēyē kuu wōloo ōywēytooy Kiriistō, ōyēyē ām moonikwook kiyēē māchē :Yēyiin. ^{§§†7} Ōyēyisyyē ām mooyēēt akeenke wuu nyēē ōmiitē ōyēchinē Yēyiin yisyoonooy āmēēbērē kule ōyēchinē biiko. ⁸ Ōnkēt kule mākutuwēn :Yēyiin chii ake tukul ām kāroomnyo ake tukul nyēē kayey āku motwooriin :chiichoo nto bāwu keey. ^{§§§ 18}

⁹ Nto nkakweek mokorēēnik, māchāktōos ōnāmē motwoorikwook ām kēelto nyēē karaam. -Mōōlyōōlchinē kuuyu ōnkētē kule nyoo Mokoryoontēeng'waa icheek ku Mokoryoontēeng'woong' nkakweek :nyooto ānku inee :nyoo miitē kibkōōnkōy. Māchāmē :inee chito ake kusiir ake. ¹⁹

Booryēēt kubo soboontaab Tāmirmiryēēt

¹⁰ Ng'ālyoontēet nyēē āwoong'tēē ku kule, ōnyōōru nkuruuk kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin nyoo boonto kāāmuukēywēēk. ²⁰¹¹ Onam kariikaab booryēēt chēbo Yēyiin sukung'et oyeetee keey ām wōlēē mii kēntooyi-isyēetaab Kibrōkōsyoontēet. ²¹¹² Mābo :booryoonoo kule /kiitaata koroti. Nteenee kēēmiitē kēēbooryēē bāytooyik, kāāntōōyik alak chēbo kāāmuukēywēēk, kāāyooong'ikaab kōōroonēēb mēēnān āk nkuruukaab tāmirmirook chēē miyootēch ām kōōrēēt barak. ²²¹³ Kunyooy, onam kariikaab booryēēt chēbo Yēyiin kuyem, sōōyēētū yoo yitu :bēsyoonoo bo rōkōs nyoo chōōnii, si yoo !koo-am booryēēt, kumāchāktōos tōōti-tirootiin. ²³¹⁴ Ōchōb keey ōyēku biich chēē ōmwooyē ng'al chēbo man, kuu yoo rātē keey :chii nyēbo lukēēt yoo māchē kuwo booryēēt. Oluumee keey churtaayeeet sōōriibēē keey kuu yoo iluumēē keey :chii karneet wōlēēb teket yoo wēētii booryo. ²⁴¹⁵ Oluumee keey mbo lōkōōywēk chēē kāroomēch choo yibu kaalyeeet sukung'et ōyooong'unēē yooto kuu yoo iluumēē keey :chii kwēyōōn kērēēnkōōy. ²⁵¹⁶ Nto subak, onam kaakaaseet kuyēk loong'et nyēē ōyēētēē keey ām kootyēk tukul choo bo ng'woonēēt choo mwooku :Kibrōkōsyoontēēt kuu yoo yēētēē keey :chii loong'et ām booryo. ¹⁷ Ōriibē mētēwookwook sōōsōōtē kurubta keey wōlēē kiiraraaktaak :Kāārarookiintēet kuu yoo iloochē :chii nyēbo lukēēt kuutwēēt sukukērēktēē mētinyii. Onam ng'ālyoontēetaab Yēyiin sōō-āmēē booryēēt kuu yoo nāmē :chii chōōkiit yoo wēētii booryo. ^{26 2718} Ōyēyē ng'aleechu tukul ōsooyē Yēyiin kuyēētyēēchook. Ōsooyē kibtaman ām Tāmirmiryēēt. Ām ng'ālyoontooni, kumāchāktōos ōchōbē keey -mookany kubēk :moonik. Ōsoochinē biikaab Kiriistō tukul ākookoy.
¹⁹ Ōsoowoo nkaniin ānyōōru ng'aleek chēē āmwooyē sāābooru nyēē māmii :muyāt, kiyēē iyeelaat kurubta keey āk lōkōōywēk chēē kāroomēch. ^{28 2920} Arataat :anii kuuyu āyēku kiiyookiin nyēē ā-āmtooy lōkōōywēchoo kāroomēch. Osaay kule āmwoowu ng'aleechaa nyēē māmii :muyāt kuu wōloo māchāktōos amwaayte. ³⁰

† 5:23 1Kōōr. 11:3; Ēfēēs. 1:22-23 †† 5:24 Kolos. 3:18; Tiitō 2:3-5; 1Bēt. 3:1-6 ‡ 5:25 Kala. 1:4 ‡† Imuuchē :Bāwulō kung'ālōolēē saakweetaab kooyēēy nyēbo Yuutayek nyēē kimākyinē kule /kiiwuun kōōkōōnnyoontēēt /ānkiilookyi sirook chēē kāroorānēch /kumānāākiimutyi saanteet. ‡‡ 5:26 1Kōōr. 6:11; Tiitō 3:5; Ibu. 10:22; 1Bēt. 3:21 ‡†† 5:27 2Kōōr. 11:2; Ēfēēs. 1:4; Filib. 1:10; Kolos. 1:22 ‡‡‡ 5:30 Ēfēēs. 1:23 § 5:31 Toowu. 2:24 §† 5:32 Ng'oong'. 19:7 §†† 5:33 Kolos. 3:19; Tiitō 2:6; 1Bēt. 3:7 §† 6:1 Kolos. 3:20 §†† 6:2 Chuy. 20:12 §† 6:3 Kiruutēk 5:16 §†

6:3 Kiruu. 5:16 §§† 6:4 Kolos. 3:21 §§† 6:6 1Kōōr. 7:22 §§§ 6:8 Kolos. 3:22-25; 1Tēm. 6:1-2; Tiitō 2:9-10; 1Bēt. 2:18-21 18 6:8 2Kōōr. 5:10 19 6:9 Kolos. 4:1; Yāāk. 2:1 20 6:10 1Kōōr. 16:13 21 6:11 Yāāk. 4:7 22 6:12 Ēfēēs. 2:2; 1:21; 1Bēt. 5:8-9 23 6:13 Room. 13:12 24 6:14 Isa. 11:5 25 6:15 Isa. 52:7 26 6:17 Isa. 59:17; 2Kōōr. 10:4 27 6:17 Mat. 4:5-7; Ibu. 4:12 28 6:19 Luuka 18:1; Room. 15:30; Ēfēēs. 3:14; Kolos. 4:2-4 29 6:19 Yēyuut. 4:29 30 6:20 Ēfēēs. 3:1

Chameetaab keey

²¹ Āmiitē āyooku Tukiikō kuchō wōloo ōmiitē. Ng'eetaabiya :inee nyēē chamaat ānku nyēē /kiikoosēē keey kubo yiisyēētaab Mokoryoontēēt. Mākumwoowook lōkōōywēk tukul chēē rubtooy keey āk anii sōōnkēt :nkakweek wōlēē āwuuyē :anii āk kiyēē āyēyē ānkum-

woowook wōlēē kēēwuuyē :acheek tukul ānkōōtiti-irook. †

²³ Ōtēbtē :akweek mbo ng'eetaabiya kaalyeet. Kuyēē-tyēēchook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō sōōchoomtōōsii ānkōōkoosēē keey inee.

²⁴ Kōōbēruurākiis :biiko tukul choo chāmē Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō ām chamateet nyēē mābēku.

† 6:21-22 Yēyuut. 20:4; Kolos. 4:7-8; 2Tēm. 4:12

Filibiik

Taayta

: Kisirē :Bāwulō barwaani kurataat ām Rooma (kasee Yēyuutēk 28:16 āk chēē rubē.) /Kiisōōtyinē kule ki kēnyi-itaab 61 KK. Kimāchē :Bāwulō kubirchi chōōrōōnuutēkyii kōōnkōy ām Filiibi kubo toorētēētaab beesaanik chēē /kikiiyookyinē inee.

: Toowunēē :Bāwulō ām barwaani kubirchinē kaniseet kōōnkōy ānkumwooy wōlēē kiwuu :soboonnyii ām Rooma. Kiyēyiisyēē bārooyinooto kōōkiimēē kaniseetaab Filiibi kukiilchi kāāyēnēēng'waa ānkoo kumiitē :wusi-isyēēt āk kāāyimuutēk alak. Mwoochinē kusatee keey ng'al chēbo muchas, kusyeem kuyibē keey ng'wēny ānkunoomnyo. Isōōtyinē icheck kule /kiirāroochē yoo kēēyēnchi Kiriistō āmēēbērē kuuyu rubē kiruutēkaab Yu-utayeek.

: Ibooru :Bāwulō ām barwaani tiinyē soboonnyii, ng'erekweek kubo kule kiikōōyēnchi :inee Kiriistō ānkoo kurataat āmēēnkētē kiyēē makuyeyakay ām taay. Yoo ākoo /tākēēchāmchinē tākusob, makung'erech kubo chamateetaab Yēyiin. Nto yēē ākoo makume, mākwoomchi :yēēmootēēt wokuming'to keey Yēēsu ām barak. Kanyoo acheek choo kiikiyēnchi Kiriistō :wōliin bo barak (kur. 3:20), kunyoo, kiimuuchē kēēmuytoochi nyālilulutēk ām kōōrētēē kēētinyē bāybooyyēēt āk nyikanateet.

Kyoorōōrchi keey :Bāwulō biikaab Filiibi ānkumākyi bēnur

1 Anii :nyoo Bāwulō, āboontē keey Tēmētēēwō kēēyēchinē Kāārārookiintēēt Yēēsu yiisyēēt. Āsir-wook biikaab Yēēsu Kiriistō ām Filiibi, kāāntōōyik āk toorētik. ^{†2} Kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoon-tēēt Yēēsu Kiriistō ānkōōnyōōru kaalyeet.

Kisoochi :Bāwulō biikaab Filiibi

³ Yoo āsōōtook, ābirchinē ākookoy Yēyiintēēnyuu kōōnkōy. ⁴ Yoo āsoowook akweek tukul, āsooyē ām ng'erekweek, ⁵ kuuyu kikēēyēētyēēchinoonu keey ām yiisyooni bo lōkōōywēk chēē kāroomēch kuchakee bēsyoonoo kyōōnyōōru ng'aleechu ākoy kura. ⁶ Āchāmtooy kule makutas taay kōōtitiurook :Yēyiin nyoo kitoowu yiisyēēt nyēē karaam ām wōlēē ōmiitē. Yēyē kuu nyooto ākoy yoo /kaakiiwaang'ta yiisyoonoo ām bēsyoonoo iyēēwu :Yēēsu Kiriistō. ^{††7} Misyoo āsōōtook kuu nyooto, kuuyu ōboontēēnoo mooyēēt. Kyōōtiiyoo yooto āyēchinē Yēyiin yiisyēēt ānkoo mbo yoo kyaarataat ām nyōōrōōōnik nto yoo kyāākiimē ānkāā-āmtooy lōkōōywēk chēē kāroomēch. ⁸ Inkēt :Yēyiin kule āmchoo anii :yēēmootēēt akweek tukul ām chamateetaab Yēēsu Kiriistō. [‡]

⁹ Āsoowook kule kuner :chamateeng'woong' miisin ōnyōōru kiirnatēētaab Yēyiin ānkōōrōōtootē ng'aleek kāroomin ¹⁰ soomuuch okwey kiyēē karaam ānkōōtililitu bēsyoonoo itililē :Kiriistō ng'aleek. ^{††11} Āsoowook

† 1:1 1Kōōr. 4:17 †† 1:6 Filib. 2:13; 1Tēēs. 5:24 ‡ 1:8 2Kōōr. 5:14 †† 1:10 Room. 12:2; 1Kōōr. 1:8; 2Kōōr. 5:10; Ēfēēs. 5:27; Filib. 1:6; 2:16; 1Tēēs. 3:13; 5:23

ōyēyē ākookoy tukuuk chēē churtootiin kubununēē :Yēēsu Kiriistō /sikiitōrōōr /ankiikaasta Yēyiin. ^{‡‡}

O-am booryēēt kubo Kiriistō

¹² Lēyyē, mbo ng'eetaabiya, āmāchē āmwoowook kule kiyēē kiyeyakay ām wōlēē āmiitē kōōkuyēētyēēchi kutas taay :lōkōōywēk chēē kāroomēch. ^{††13} Inkētē mbo raat :riibiik tukul chēbo kaytaab bāytooyiintēētaab Rooma āk biiko alak tukul kule arataat :anii kuuyu āyēchinē Kiriistō yiisyēēt. ¹⁴ Nto subak, kookuyey :rāti-isyēēnyuu kunyōōr mooyēēt :mbo ng'eetaabiya chēē chaang' ām Mokoryoon-tēēt kwaamta lōkōōywēkaab Yēyiin nyēē kōōrōōm miisin āmēēywēyē.

¹⁵ Man sinee mii :biiko alake chēē āmu lōkōōywēchoo bo Kiriistō ām tuuyintaab moo ānkukwiiloo, nteenee mii :alake chēē āmu lōkōōywēchoo ām mooyēēt nyēē karaam. ¹⁶ Yēyē :icheek ng'aleechu kubo chamateet kuuyu inkētē kule kikwērwoo :Yēyiin wōlii sukung'eet ay-eet lōkōōywēkyii. ¹⁷ Māng'ālōolēē :bichooto kābo taay Kiriistō ām mooyēēt nyēē lēēl, nteenee ng'ālōolēē kubo tuuyintaab moo. Isōōtē kule nto /kēētāsyi /kēēwuso yoo tāāmiitē wōlēēb kāābrātiisyō. ^{†††18} Nteenee mā :kiy! Ang'erechaat kule /kyoomtooy Kiriistō ām keel ake tukul. Yoo āmtooy :alake kōōsōōtē nyēē miyaat, kwoomtootooy :alake kōōsōōtē nyēē karaam.

¹⁹ Ātāsē taay āng'erēchē ānkētē kule +/makiityaaktaa /ānkēēsārwoo, kuu yoo ōsoowoo ānkuyēētyēēchoo :Tāmirmiryēētaab Yēēsu Kiriistō. ^{‡20} Ākēnēē keey ānkāāyooong'unēē kiito akeenke kule mākoy āmuy āyēchi Kiriistō yiisyēēt. Nteenee +māākiil raawuut kuu kwaak sāātōrōōrē Kiriistō ām wōlēē ābuurtooy yoo

‡‡ 1:11 Yoowa. 15:8 ††† 1:12 Yēyuut. 28:17-20; Ēfēēs. 3:1 ††† 1:17 2Kōōr. 2:17 § 1:19 Room. 15:30

tāasoboot nto yoo kaameey. ²¹ Soboonyuu ku Kiriistō ānku kaykay mbo yoo kaameey. ^{†22} Yoo tāasoboot tāku kāroomēch :tukuuk chēē tookunēēnoo āyēchinē Kiriistō yiisyēēt. Kunyoo botwoo kule nee :nyēē +maakwey. ²³ Mii :ng'ala āyēēnku yu. Ākāykooyē āwēēchi keey wōlēē mii :Kiriistō bokiibuurtē keey tukwaay kuyuu kiy :nyoo nyēē karaam miisin, ^{††24} nteenee kaykay ām wōlēē ōmiitē :akweek yoo āsoboot :anii. ²⁵ Kunyoo kāānkēt kule māchāktōōs tākiibuurtē keey āk akweek kōōroni sāāyētyēēchook ong'erech ānkōōkiilchē ām kaakaaseeng'woong'. ²⁶ Yoo kāāruutoochook subak, +moong'erech kubo kiyēē yēyē :Yēēsu Kiriistō kubuntēēnoo anii.

²⁷ Māchāksē kityō ōbuurē kuu yoo mwooyē :lōkōōy-wēkaab Kiriistō, si yoo kachaakasaak nto ka-machaakasaak, +māānkēt kule ōkiilchinē kiy akeenke ānkōōwuulyēē :tukul lōkōōy-wēkaab Kiriistō ^{†28} āmōō-muyēē buunikwook. Yoo kakas :kwiilōōtichoo wōlēē ōyēnchintoo Yēyiin, mākōōboor :yooto kule kōōku-bootyo :icheek /ankiiraraachaak akweek. Yēyiin nkit :nyēē kiikuchōb kuu nyooto. ²⁹ Mēēbērē /kiikēēchāmwook sōō kule okaasee keey baateey Kiriistō, nteenee /kiikēēchāmwook kule /kiinyāliilook kubo inee. ³⁰ Ōmiitē :nkakweek ō-āmē booryoonoo kyōōkāsē ā-āmē :anii ānkutāā-āmē kura. ^{††}

Ōyibē keey ng'wēny kuu Yēēsu

2 Ara, /kiikiimē keey ām Kiriistō? Ara, /kiititiirē keey ām chamateenyii? Ara, /kēēsinēnē ām Tāmir-miryēētaab Yēyiin? Ara, /kēēriirēē keey ānkēēkāsyinē keey kiisayta? ² Yoo wuu nyooto, ong'erechaa miisin ōkāsyiintōōsii, ōchoomtōōsii ānkōōyēku akeenke ām moonikwook āk kāāsōōtēywēēkwook. ^{††3} -Mōōmākyinē keey tukuuk nkit, nto ōkāsē keey buch, nteenee ōyibē keey ng'wēny ānkōōyibē alak kule kāroomēch kusiir akweek. ^{††4} -Mōōkāsē baateey kiyēē ōmāchē :akweek nkit, nteenee ōkāsē :nkinee kiyēē māchē :biiko alake. ^{†††}

⁵ Māchāktōōs ōkāsē kiy kuu wōloo kāstooy :Kāārārōokiintēēt Yēēsu. ^{†6} Kiwuu :inee Yēyiin, āmēēbērē kiisoot kule kisāsu kāāmuukēywēēchoo sukukerkeyiit Yēyiin. ^{†7} Ānkoo kuwuu nyooto, kibakaakta kāāmuukēywēēchooto ankucham kuyēk motwooriin. ^{††8} Nto yu ki chii, kiyibē keey ng'wēny kukoonyitē Yēyiin ankucham mbo kumēēchi murtooywoontēēt. ^{††9} Kunyi, kiitōōrōōr :Yēyiin Yēēsu ānkōōkoochi kaayneet nyēē wōō miisin kubiir kaayna ake tukul. ^{††10} Kunyoo, mākukutuny :chii ake tukul nyoo mii barak, nyoo mii ng'wēny āk nyoo mii *kāābkwōombiich kukoonyitē kaayneetaab Yēēsu ^{††} ānkumwooyē :chii ake tukul kule Yēēsu Kiriistō :Mokoryoontēēt, /sikiitōōrōōr Baaba Yēyiin. ^{††}

† 1:21 Kala. 2:20; Kolos. 3:3-4†† 1:23 2Kōōr. 5:8-9†† 1:27 Kolos. 1:10; 1Tēēs. 2:12; 4:1, 7†† 1:30 Yēyuut. 16:19-40†† 2:2 1Kōōr. 1:10-11; Ēfēēs. 5:2††† 2:3 Room. 12:10; Kala. 5:26††† 2:4 1Kōōr. 10:24§ 2:5 Yoowa. 13:15; Room. 15:5; 1Bēt. 2:21 §† 2:6 Yoowa. 1:1-2; 17:5; Ibu. 1:3 §†† 2:7 Yoowa. 1:14; 2Kōōr. 8:9 §† 2:8 Ibu. 5:8; 12:2 §†† 2:9 Yēyuut. 2:33; Ēfēēs. 1:21; Ibu. 1:4 §† 2:11 Isa. 45:23; Yoowa. 5:23; Ng'ōong'. 5:13

Ōbooru kule ōywēyē Yēyiin

¹² Lēyyē, chōōrōōnuutēkyuu, yoo kōkēēboontē keey kwaak, kwōōkoonyitoo miisin. Kunyoo ānkoo ālōō raat ām wōlēē ōmiitē, ōywēyiisyē miisin kusiir yoo kōbo taay ānkōōyēyē tukuuk chēē ibooru kule /kooki-iraraachaak. ¹³ Ōnkētē kule imuuchē :Yēyiin kuyēētyēēchook yoo ōmāchē oyey kiyēē māchē :inee ānkōōyēyē kiyooto. ^{§†}

¹⁴ Ōyēyē kiy ake tukul nyēē -mōōng'unyng'uunyē nto ōkwiilē keey. ¹⁵ Yooto +mōōyēku biich chēē ōbēērē keey ānkōōtililitu kuu lōkōkaab Yēyiin chēē mātinyē lēēlis ām kōōroni bo chukurāt āk biich chēē moosootiin. Olekechech kuu kookeel ^{§††16} ānkōōkiilchi lōkōōy-wēkaab soboonto. Yoo kooyey kuu nyooto, āng'ērēchē bēsyoonoo itilē :Yēēsu Kiriistō ng'aleek, kuyuu mānāāwo buch :yiisyoonoo kyāāwuulyēē. ^{§††}

¹⁷ Ānkoo +/makeewasta korotiikyuu /kiitaata kuu kōrōs kuuyu kyaa-am booryēēt sōōyēnchi Yēēsu, +maang'erech ankeeng'erech :tukul āk akweek. ^{§§†18} Kunyoo nanyuun, māchāktōōs :nkakweek ong'erech āk anii. ¹⁸

Tēmētēwō ākoo Ēbāfurōitiitō

¹⁹ Āmoong'tēē keey Mokoryoontēēt Yēēsu kule +māāyooku Tēmētēwō ām lēēkitō kuchō wōloo ōmiitē saang'erech yoo /kāchokyoomwoo lōkōōywēkwook. ¹⁹²⁰ -Māāboontē chiito ake nyēē kāswook ng'aleekwook kuu inee. ²¹ Wuulyēē :biiko alake ng'aleekwaa baateey, āmēēbērē ng'aleek chēē māchē :Yēēsu Kiriistō. ²² Ōnkētē :akweek mbo wōlēē kiikōō-boorunto keey :Tēmētēwō nkityō, kuuyu āyēyiisyē :anii āk inee kuu leekwa āk kwaan kubo yiisyēētaab lōkōōy-wēkaab Yēyiin. ²³ Kunyoo, āsōōtē +māāyooku kuchō wōloo ōmiitē yoo kaakas wōlēē wuunto :ng'aleek ām wōlēē āmiitē. ²⁴ Ākoosēē keey Mokoryoontēēt kule +māāchōō :nkani wōloo ōmiitē ām lēēkitō.

²⁵ Kyōōyooku ng'eetaabiya Ēbāfurōitiitō wōlēē āmiitē sukuyēētyēēchoo. Kōōkēēwuulyēē lōkōōywēk chēē kāroomēch kyoomē booryēēt tukwaay. Nteenee, kwaasoot kule karaam ākētū inee kuchō wōloo ōmiitē, ²⁰²⁶ kuuyu kōōkwoomchi inee :yēēmootēēt kubērē nto kasaak akweek tukul ānkōōyiyimē mēt kuuyu kyookas kule kikiikumnyaan :inee. ²⁷ Manta kimnyoonē ankita-me. Nteenee kiriiree :Yēyiin. Mēēbērē inee baateey, nteenee kiriireenaa nkani simātāsyi :meeniyi ng'wooninto nyēē āboontē. ²⁸ Anii miisin :nyēē kwāāmāchē kule kuchō wōlooto soong'erech subak yoo kookas inee, nto yooto mēēbērē tāāsōōtē miisin. ²⁹ Otaach ām ng'erekweek tukul kuu ng'eetaabiya ām Mokoryoontēēt. Ōkoonyitē miisin biiko chēē wuu chutēchu, ²¹³⁰ kuuyu kyaalta keey nyēē kitāmēē kubo

§† 2:13 Yoowa. 15:5; Room. 7:18; Filib. 1:6 §†† 2:15 Kiruu. 32:5; Tān. 12:3; Mat. 5:14; Ēfēēs. 5:8 §††† 2:16 1Kōōr. 1:31; 15:2; 2Kōōr. 1:14; 5:12; Filib. 1:10; 1Tēēs. 2:19; 2Tēēs. 1:4 §††† 2:17 2Tēm. 4:6; 1Yoowa. 3:16 18 2:18 Filib. 3:1; 4:4 19 2:19 1Kōōr. 4:17 20 2:25 Filib. 4:18 21 2:29 1Kōōr. 16:16, 18

yiisyēetaab Kiriistō nto yooto kuyēētyēēchoo, ng'ālyoo nyēē kimōōmuuchē :akweek kut ōyēētyēēchoo.

Wōlēē /kēēyēytooy /sikeechurta

3 Lēyyē mbo ng'eetaabiya, āmwooyē kule ōng'ērēchē ām Mokoryoontēēt. -Māāyīmē keey yoo ākētyinē keey ng'aleechu kikyāāsirwook, kuuyu mākuriibook :ng'aleechaata. †

² Ōriibēē keey buunichoo bo Yēyiin choo yēyootē ng'al chēbo miyootyo ānkutilootē bōōrwoonikaab bi-iko. †³ Acheek :chēē */kikiimuraataneech nyēbo man, kuuyu kēēkutunkeyinē Yēyiin ām Tāmirmiryēēnyii ānki-imoong'tēē keey Kāārārōokiintēēt Yēēsu āmēēbērē kubo kiyēē kiikēyēchi Yēyiin. †⁴ Āboontē sinee :nkanii ng'ālyoo ām kiyoo ng'āsēē keey :bichoo alake. Yoo mii :chii nyēē mwooyē kule imoong'tēē keey tukuuk chēē yēyē :biich buch, āboontē :anii ng'ālyoo nyēē siirē chooto. †⁵ /Kikiimuraatanaa āboontē bēsyōōsyēk sisiit /ānkikēēsicho kuu *Isrāyēēliin nyēbo kōōtaab Been-chamiin, *Iburāniintēēt mētit. Kyāāriibē :anii kiru-utēkaab *Muusa kuu *:Fārisooyiintēēt, †⁶ ānkyāākōrōōm miisin nyēē kyāāwus biikaab Kiriistō. Kyāāriibē kiruutēchoo nyēē kimāālēlē. †⁷ Nteenee tukuuchoo kyāāyiyē :anii tukul kule ki kāroomēch, āyiyitē choo raat kule buch ām kiyēē kiikuyēwoo :Kāārārōokiintēēt. ⁸ Ng'ālyoo nyēē karaam miisin kukeeytee kiyēē isōōtē :bichoo ku ānkēt Kāārārōokiintēēt Yēēsu Mokoryoontēēnyuu. Kyāāmētē kiy ake tukul kubo inee ānkāāyibē tukuuk tukul choo kyāāyēyē kukerkeyiit biyek saanam Kāārārōokiintēēt kutukul ⁹ ānkāāyēku akeenke āk inee. -Māyēyoo :kiruutēkaab Muusa achurte ām taayeetaab Yēyiin, nteenee āchurtooy kuuyu ākoosēē keey Kāārārōokiintēēt. Yēyiin nkit :nyēē yēyē chiito kuchurta yoo keekaasee keey :chi-ichooto inee. †¹⁰ Kiyēē āmāchē baateey ku kule ānkēt Kāārārōokiintēēt āk kāāmuukēywēēk choo kiing'ēētēē inee meet. Āmāchē akerkeyiitu inee nyoo /kikiinyaliil /ankeebakach ¹¹ si nto anyuun, /kiing'eeena nkanii meet. ⁵

Ālābātyinē awaang'te kiyoo kitōōlchoo :Yēēsu

¹² -Māāmwooyē kule kwāāwoong'u nto kwāābun-toochi tabantaab churtaayēet, nteenee tāākiilē keey ayey kiyoo kitōōlchoo :Kāārārōokiintēēt Yēēsu. †¹³ Lēyyē, mbo ng'eetaabiya, -māāsōōtē kule kwaateryeech kiyooto. Kiyēē ārābchinē, ku āwuutyēē kiy ake tukul nyēē mii lētuunyuu ānkāākiilchi keey kiyēē mii taayeenyuu. ¹⁴ Kunyoo, ālābātē ānyōōru kiyēē tuwēnēēnoo :Yēyiin kubunūnēē :Kāārārōokiintēēt Yēēsu. †¹⁵ Māchāktōōs :acheek tukul choo kēēkichootiin ki-isōōtē kuu nyiitēny. Nto yoo ōboontē :akweek alake kāāsōōtēywēēk chēē teer, mākoōboorwook :Yēyiin.

† 3:1 Filib. 2:18 †† 3:2 2Kōōr. 11:13; Kala. 5:12 † 3:3 Yoowa. 4:21-24; Room. 2:28-29; Kala. 6:15; Kolos. 2:11 †† 3:4 2Kōōr. 11:18, 21 †† 3:5 Toowu. 17:9-14; Room. 11:1 ††† 3:6 Yēyuut. 8:3; 21:20; 22:4; 26:9-11 ††† 3:9 Room. 1:17 † 3:11 Room. 6:5; 8-11; 2Kōōr. 4:10 †† 3:12 1Kōōr. 9:24-25 ††† 3:14 1Kōōr. 9:24-25

¹⁶ Okany keetas taay kiibuurtē lēbkēēyoonoo kikēēnyōōru.

¹⁷ Mbo ng'eetaabiya, ōkāsēē biiko choo yēyē kuu wōloo āyēytooy :anii ankooyey :nkakweek kuu nyooto. †¹⁸ Kisimāmwoowook areet chēē chaang' ānkutāāmwoowook nyēē āriirē kule, kwiilē :biiko chēē chaang' ng'aleekaab meetaab Kāārārōokiintēēt ām murtooywoontēēt. †¹⁹ Mii :bichoo bokwooroontōōs. Intōōytēē moonikwaa, intumēērēē tukun chēē miyootēch yēē kātāmuuytōōs ānkōōsōōtē baateey tukuuk chēbo kōōrooni. †²⁰ Nteenee kēēbooyē :acheek kibkōōnkōy ānkēēmiitē kēēkānyē miisin Kāārārōokiintēēt nyoo Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō kuchōōnēē kibkōōnkōy. †²¹ Makuweech bōōrwēkyoo chu bo ng'wēnyuuni kukerkeyiit bōōrnyii nyoo bo lēbkēēyēēt ānkubāw kiy ake tukul. †²²

4 Lēyyē, mbo ng'eetaabiya choo āchāmook, ōkiilchi Mokoryoontēēt kuu nyooto. Āmchoo akweek :yēēmootēēt miisin ānkāāng'ērēchēēnook sōō nyēē tyaa. †²³

Ōbuurtē kaalyeet

² Lēyyē, āsooyiing' inyiing' Ewootyā ākoo Suntiikē kule ōkāsyiinē ām Mokoryoontēēt. ³ Nto inyiing' choorweenyuu nyoo kiichuutyiintōōsii, †⁴ iyēētyēēchi chēēbyōōsōōchu kukāsyiin. Kikyaam booryēēt āk icheek kubo lōkōōywēk chēē kāroomēch kēēboontē keey Kēlēmēēn ākoo biikyuu choo kikēēyēyiyē tukul choo mii :kooyōōkwaa kitaabuutaab soboonto. ¹⁸

⁴ Lēyyē, ōng'ērēchēē Mokoryoontēēt ākookoy. Āmwooyē subak kule ōng'ērēchēē! ¹⁹ Okany kukas :biiko tukul ntusātēēng'woong'. Mii :Mokoryoontēēt kuchōōnii ām lēēkitō. ²⁰ -Mōōmuyēē kiy ake tukul nteenee ōsooyē Yēyiin kukōōnook kiito ake tukul nyēē -mōōboontē. Ōbirchinē inee kōōnkōy ākookoy yoo ōsoomē. ²¹ Nto yooto kuriibwook :kaalyeetaab Yēyiin kāāsōōtēywēēkwook kubuntēē Kāārārōokiintēēt Yēēsu. Wōō :kaalyaanaa miisin nyēē māyityinē :kāāsōōtēywēēkaab biiko. ²²

⁸ Lēyyē mbo ng'eetaabiya, ōrōōtootē ng'aleechu ankoorub: ng'aleekaab manta, tukuuk chēē /kēēkoonyitē, chēē chuulootiin, chēē tiliilēch, chēē kāroorānēch, chēē /kēēng'ērēkyinē, chēē kāroomēch āk chēē /kiikoostoooy. ⁹ Ōyēyiyēē tukuuk choo kyāānēētook, choo kyāāmwoowook nto ku choo kyōōkāsē āyēyē. Nto yooto +mōōboontē keey Yēyiintēētaab kaalyeet. ²³

Kibirchi :Bāwulō kōōnkōy biikaab Filiibi

¹⁰ Tyaa sōō, :ng'erekweek chēē āboontē ām Mokoryoontēēt kuuyu ānkoo kikiikukeeyta :bēsyōōsyēk chēē

‡ 3:17 1Kōōr. 4:16 ‡† 3:18 Kala. 6:12 ‡† 3:19 Room. 16:18 ‡† 3:20 Ēfēēs. 2:6; Ibu. 13:14 ‡†† 3:21 Room. 8:29; 1Kōōr. 15:25, 28, 43-53; Kolos. 3:4 ‡†† 4:1 1Tēēs. 2:17-20 ‡†† Mwooyē :alake kule Siisikō. 18 4:3 Ng'ooong'. 3:5 19 4:4 Filib. 2:18 20 4:5 Room. 13:11-12; 1Kōōr. 16:22; Ibu. 10:25; Yāāk. 5:8; Ng'ooong'. 22:20 21 4:6 Tyēēn. 37:5; Mat. 6:25; 1Bēt. 5:7 22 4:7 Yoowa. 14:27; Kolos. 3:15 23 4:9 1Kōōr. 4:16

chaang', kyoomuuch ōyookwoo tukuuk subak. Ānkētē sinee kule kyōōmāchē ōyēētyēēchoo nteenee kimōōtinyē bārooyinto. ¹¹ -Māāmwooyē sōō, ng'aleechu āmāchē kiy. Kyaaneet keey ayamakse āk kiyēē āboontē. ¹² Ānkēt wōlēē wuu :soboonto yoo -māāboontē kiy āk yoo āboontē tukuuk chēē chaang'. Kyaaneet keey āyēmāktōōsii ām soboon ake tukul ānku yoo /kakeebaya nto ku yoo āmoo :kēmēy nto āboontē chēē chaang' nto ku ng'eri. ¹³ Āmuuchē kiy ake tukul ām kāāmuukēywēēk choo kōōnoo :Kāārārōokiintēēt. ¹⁴ Kikaramiit mbo sinee ōyēētyēēchoo ām nyāliluutēkyuu.

¹⁵ Ōnkēt :akweek biikaab Filiibi kule yoo kyōōkāsē nyēbo taay lōkōōywēk chēē kāroomēch yoo kyāāng'ēētēē yēēmēētaab Maketoonnya, mānāāyēētyēēchoo :kaniseet ake tukul ām yēēmōōsyēk alak, nteenee akweek nkit :chēē kyōōyēētyēēchoo. ¹⁶ Kyōōyēētyēēchoo areet āyēēng' yoo kimāāboontē kiy āmiitē Tēēsālōōnikē. ¹⁷ Karaam sinee ōkōōnoo kiy

† 4:11 1Tēm. 6:6-8 †† 4:12 2Kōōr. 6:10 ‡ 4:13 2Kōōr. 12:9-10
‡† 4:15 2Kōōr. 11:8-9 ‡‡ 4:16 Yēyuut. 17:1

nteenee kiito nyēbo koomānuut kukunyōōr :chii tuwēnēētaab Yēyiin. ¹⁸ Kōōnkōy kuuyu kōōkuyityoo :tukuuk tukul choo kyōōyooku Ēbāfurōtiitō kuyibwoo. Kunyoo, ātinyē ra chēē yēmoo. Kerkeey :tukuuchoo kōrōs chēē ānyiny chēē /kākēēbēēlchi Yēyiin, chēē chāmē :inee ānkōōng'ērēēchē. ¹⁹ Mākukōōnook :Yēyiintēēnyuu kiyēē -mōōboontē, kubununēē Yēēsu Kiriistō kuuyu inee :nyēē boonto tukuuk tukul. ²⁰ Kutōrōriit ākookoy :Yēyiintēēnyoo nyoo Baaba. Kuwuuyiit nyooto.

Kāā-āmiisēēt

²¹ Ōsuboowoo chii ake tukul nyēbo Yēēsu Kiriistō. Isubooyook :kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō āk mbo tubchōōsyēk chēē kēēboontē keey. ²² Isubooyook :biikaab Kiriistō tukul chēē mii wōli, ānku miisin choo yēyiisyē kaab bāytooyiintēētaab Rooma. ²³ Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō ām tāmirmiryēēt.

‡‡† 4:17 1Kōōr. 9:11-12 ‡‡‡ 4:18 Laawi. 3:5; Filib. 2:25; Ibu. 13:16

Kolosaayek

Taayta

: Kisirē :Bāwulō barwaani kurataat ām Rooma ām kēnyiiit nyēē /kiisōōtyinē ki nyēbo 60 KK (kasee Yēyuutēk 28:16 kutas taay). Wuu nyēē /kikēēsirē kēnyiiit akeenke āk nyēbo Ēfēēsō nteenee kisimkoonto ām nyoo bo Filibi-ik. Toorētiintēēnyii Tukiiikō :nyēē kiyibē barweetaab Ēfēēsō āk nyēbo Kolosaay. Kimānāāwo :Bāwulō Kolosaay. Kiyiyēē :yiisyēētaab Bāwulō ām kiriinkēētaab Ēfēēsō, kaniseetaab Kolosaay. Āybēeryoontēēt Ebaafura nyoo kireeny keey kubuntēē yiisyēētaab Bāwulō ām kaniseetaab Ēfēēsō :nyēē kiyibē lōkōōywēkaab Yēesu Kiriistō ku-ba Kolosaay nyoo /kiisōōtyinē kule ki kiriinkēēnyii.

: Kiiyiyim mēt Ebaafura :ng'aleek chēē kimiitē Kolosaay. Yooto kuruutoochi Bāwulō ām Rooma. Kunyoo, iboorch-ine :barwaani biikaab Kiriistō wōlēē mächē kōōbuurtooy. Ryoochē ntāsimuutēk, kānēētūut chēbo biich chēē mātinyē kāāyēnēēt āk wōlēē sooytooy :Yuutayek. Ng'al :choo chēē kimii kung'ēēnyootē biikaab Kiriistō kut koobleeb kāāyēnēng'waa ām wōlēē mii :Yēesu kule inee ku lakwataab Yēyiin. Ibooru :Kiriistō wōlēē wuu :Yēyiin. Inee :nyēē iyyoong'unēē :tukuuk tukul, inee :mokoryoontēētaab biikaab Kiriistō ānku Kāārārōokiintēēt nyoo kiichoomnyo chiito āk Yēyiin. Chōōnēē :kaararaacheet wōlēē mii :inee nkit. Mātiinyē keey āk kānēētūut alak tukul āk mbo ātēbuut alak. Ibooru :Bāwulō wōlēē ibooruntooy keey :kāāyēnchinooyēēt ām soboontaab chiito nyoo kiikutaach Kiriistō.

Kyoorōorchi keey :Bāwulō Kolosaayek ānkumākyyi bēnur

1 Anii ku Bāwulō nyoo kitōōloo :Yēyiin āyēku lēbkēēyiintēētaab Kāārārōokiintēēt Yēesu. Āboontē keey ng'eetaabiya Tēmētēwō. 2 Āsubooyook ak-week biikaab Kiriistō ām Kolosaay choo ōtiliilēch ānkōōkoosēē keey Kiriistō ānkēētūubchē :tukul ām in-ee. Kōōbēruurook :Baaba Yēyiin ānkukōōnook kaaly-eet.

Kisoochi :Bāwulō biikaab Kolosaay

3 Kēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy kwaak nyoo kwaani-itaab Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō yoo kēē-soowook. 4 Kēēng'ērēkootiin kuuyu kookeekas kule ōkoosēē keey miisin Kāārārōokiintēēt Yēesu ānkōōchāmē biikaab Kiriistō tukul, ^{†5} kuu yoo mii :kiy nyēē ōkēnēē keey nyēē /kiikēēkōnōrwook ām Kaab Yēyiin. Kisimokasee ng'ālyoontooni lōkōōywēkaab manta chēē kāroomēch ^{†6} choo /kikyoomwook. Kuu yoo kōōkuyēstoochi :lōkōōywēchu kāroomēch kōōrēēt tukul ānkōōkuyibchi biiko bēnur, kyōōbēruurāksē :nkakweek kung'eetee bēsyoonoo kyōōkāsē ānkōōnkēt kule chāmook man :Yēyiin. 7 Kyōōkāsē lōkōōywēchu Ebaafura nyoo kēēyēyiisyē :tukul ānku chiinyoo nyoo kēēchāmē. Iyyoong'oot :inee kuyēyē yi-isyēētaab Kiriistō kubo akweek. ^{†8} Inee mbo subak :nyēē kyoomwēēch acheek choomnyēēt nyēē ōboontēē keey ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin.

† 1:4 Ēfēēs. 1:15 †† 1:5 Ēfēēs. 1:13; 1Bēt. 1:3-4 † 1:7 Kolos. 4:12; Filēm. 23

⁹ Kunyi, kiikēēsoowunoonwook kung'eetee kikeekas ng'aleechaa ākoy kura, kule okas kuchurta kiyēē māk-wook :Yēyiin ānkōōnyōōru kiirnatēēt nyēē wōō nyēē kōōnu :Tāmirmiryēēnyii. ¹⁰ Yooto nanyuun, +moong'ereech Mokoryoontēēt ām ātēbuutēkwok, ōyēyē ng'aleek chēē kāroomēch ānkōōtāsē taay ōnkētē Yēyiin miisin. ††¹¹ Kēēsooyē kule ōkiilchē ām kāāmuukēywēkyii tukul sōōmuytooy ānkōōlukuyē ng'al ām ng'erekweek ¹² ōbirchinē Baaba kōōnkōy nyoo kiyēyook ōnoomnyē āk biikaab Kiriistō alak oyemte :tukul lēbkēēyyēētaab Kaab Yēyiin. †††

Wōoyintaab Kāārārōokiintēēt

¹³ Kiikōōnēmūnēēnēēch :Yēyiin wōlēē mii :kāā-muukēywēēkaab mēēnānēēt ānkōōwuuchēēch bāy-tooyiisyēētaab lakwanyii nyoo chāmē. †††¹⁴ Lakwanyii nyiitēny :nyoo yēyē /kiityaakteech /ānkēēnyōōwēēch kaat ām ng'ōōkiswookikyoo. ^{†15} Inee :nyēē kiiboornēē keey :Yēyiin nyoo -/mākēēkāsē. Kisimkutook :inee /kumanaakeeyey kōōrēēt, ^{†16} kuuyu kibunūnēē inee :kiy ake tukul nyoo miitē barak āk nyoo miitē ng'wēny, choo /kēēkāsē āk choo -/mākēēkāsē, bāytooyik āk mokorēēnik, choo bāytooyiisyē ām kōōrēēt barak āk choo bo kāāmuukēywēēk. /Kikēēyēyē kiy ake tukul kubo inee. ^{†††17} Kimii :inee /kumanaakeeyey kiy ake tukul ānkutāsē taay :tukuuchooto tukul ām kāā-muukēywēēkyii.

¹⁸ Kunyi, biikaab Kiriistō tukul ku bōōrnyii ānku inee :mētīt. Inee :nyēē kitoowunēē keey :kiy ake tukul ānku

†† 1:10 Filib. 1:9 †† 1:10 Filib. 1:27 ††† 1:12 Ēfēēs. 1:18 ††† 1:13 Yēyuut. 26:18; Ēfēēs. 2:2; 1:21 § 1:14 Ēfēēs. 1:7 †† 1:15 2Kōōr. 4:4; 1Tēm. 6:16; Ibu. 1:3 ††† 1:16 Yoowa. 1:3

kaabooret kung'eetee meet sukubāwu kiy ake tukul.
^{†19} Kicham :Yēyiin kuckerkeyiit :Kiriistō āk inee ām keel ake tukul. ^{††20} Kimāchē :Yēyiin kōochoomnyo kiy ake tukul āk inee kubununēē Kiriistō ānku tukuuk chēē mi-itē ng'wēny nto chēē miitē barak. Kiyib kaalyeet kubununēē korotiikaab Kiriistō choo kiwāstooy keey ām murtooywoontēēt. †

²¹ Kyōōlōōyēch ām wōlēē miitē :Yēyiin ānkyōōyēku buunikyii, kuuyu kyōōyēyē ng'aleek chēē miyootēch.
²² Nteenee kwōōchoomnyē ra āk inee kubununēē meetaab Kāārārōokiintēēt sukung'eet obe wōlēē miitē ōtiliilēch nyēē -mōōtinyē tisyā āmāmii :chii nyēē mwooyē kule ōtinyē miyootyo. †† ^{††23} Yoo sōōyityi yooto, ōkiimiitu ōkoosēē keey Kiriistō amamaasaak :chii osatee keey kiyoo ōkēnēē keey kubununēē lōkōōywēk chēē kāroomēch choo /kikyoomwook choo /kiikyoomchinēē biiko tukul ām kōōrēēt ānku chooto :chēē kwāāyēkunēē :anii Bāwulō motwooriin. †††

Yiisyēētaab Bāwulō

²⁴ Ang'erechaat anyalil kubo akweek. Abaybay akas kule ākālābē nyāliluutēk choo kiituuchē :Kāārārōokiintēēt kubo biikaab Kiriistō choo icheck ku bōōrnyii.
^{††25} Āyēchinē :anii biikyii yiisyēēt, kuuyu kitoola :Yēyiin ā-āmwook kuyityiin :ng'ālyoontēēnyii nyoo ²⁶ /kikiyee-laan kung'eetee kēny, nteenee /kōōkiiboorchii ra biikyii.
²⁷ Kichōb :Yēyiin kule kōōboorchii biiko tukul wōōyintaab ng'ālyoontoonoo kiiyeelaat. Ng'ālyoontoonooto ku kule: Miitē :Kiriistō āriinyoo ānkiikēnēē keey bērrur-taab Kaab Yēyiin kubununēē inee. ²⁸ Kiriistō nyooto :nyiiitēny kyoomtooy :acheek kiisōōwu ānkiinēētē chii ake tukul ām kiirnatēēt tukul sukukiimiit ankuchurtaat ām Kiriistō yoo yitu taayeetaab Yēyiin. ^{††29} Kiyiitēny :nyēē āmiitē ā-āmchinē booryēt ānkāābirtoochinē nkuruuk kuyēētyēēchoo :Yēyiin. ^{†††}

2 Āmāchē ōnkēt kule āmiitē ā-āmē booryēt kubo akweek Kolosaayek, biikaab Kiriistō ām Laawoti-keeya āk alak choo manaakasa. ^{††2} Āmāchē ātiitir biiko kunoomnyo ām chamateet sukukich miisin ānkōōnkēt kāroomin kiyēē kikiyeeel :Yēyiin nto nyooto ku Kiriistō. ^{††3} Kiriistō :nyēē ng'oong'u tukuuk tukul chēbo ki-irnatēētaab Yēyiin choo kāroomēch ānkiiyēēlōotiin. ^{††4} Āmwoowook ng'aleechu simeeberbeereenaak :chii ng'aleekaab kwiilat chēē bēre :chii kāroomēch ākoo buryo. ^{††5} Ānkoo -mākēēboontē keey akweek ām wōlōo ōmiitē, kēēboontē keey ām Tāmirimiryēt ankaang'erechaat akas kule ōbuurē ām kēēlto nyēē karaam ōyēnchinē Kiriistō nyēē māmoosook :kiy. ^{†††}

Kiikootyaakteeneech :Kiriistō kiruutēkaab biiko

⁶ Kuu yoo kyōōyēnchi Kāārārōokiintēēt Yēēsu nyoo Mokoryoontēēng'woong', otas taay ōbuurtooy inee.
⁷ Ōkwērtōochi inee tiikiitēk sōōkich kāroomin ām so-boonwēkwook. Ōkoosēē keey inee nkit kuu wōlōo /ki-ikiinētitook ānkōōbirchinē Yēyiin kōōnkōy kibtaman. ^{†††}

⁸ -Moo-aste keey kwaasantaak :alake ōrātākiisyē kubununēē kānēētutuut alak chēē māyēētyēēchinē kiy. Kāābērbēēriisyō :nyoo nyēē rubtooy keey āk ātēbuut chēbo biiko buch nyēē iyyoong'unēē wōlēē wuu :ātēbuutēkaab kōōrooni, kusiir chēbo soboontaab Kiri-istō. ⁹ Kiiboorunēē keey :Yēyiin Kiriistō kutukul ^{†††10} ankiikooluumaak akweek :Yēyiin kutukul ām Kiri-istō nyoo inee :nyēē bāwu kiy ake tukul. ¹¹ Yoo kyōōwēēksēē ng'ōōkiswookikwook */kikiimuraatanaak ōbooyiitu Kiriistō. *Kāāmurootāniisyō :nyoo nyēē mak-erkey āk nyoo yēyē :biiko nteenee /kikiimuraatanaak ām Kiriistō, ¹⁸¹² yoo /kikēēbātisānook. /Kikeemuyaak āk Kiriistō /ankiing'eeteenaak meet āk inee, kuuyu ky-ookaasee keey kāāmuukēywēēkaab Yēyiin nyoo ki-ing'ēētēē inee meet. ¹⁹¹³ Yoo kikiikubaraak :ng'ōōkisoo kyōōboontē, kyōōminyēē soboonooto. Nteenee kukōōnook :Yēyiin soboonto nyēē lēēl kuu yoo ki-ikoochinē Kiriistō. Kinyōōwēēch :Yēyiin kaat acheek tukul ām ng'ōōkiswookikyoo ²⁰¹⁴ yu kiibuuktoowēēch kiyēē kikiikōōtiilwēēch :kiruutēk ānkōōnēmtoowēēch ng'aleechaa ānkukwērtōochi murtooywoontoonoo. ²¹¹⁵ Kiikubut kāāmuukēywēēkaab tāmirmirook chēē miyootēch choo bāytooyiisyē ankoobaartaat icheck kuu kibratiiis nto yityo kōōrōōktoochi murtooywoontēēt. ²²

¹⁶ Kunyi, -mēētiilchook :chii ng'al kukōōnook kiruut kubo āmit, kiyēē ōyyēē, ntāsimuut bo saayeeet kuu chēbo yoo kālēēl :araawa nto ku bēsyēētaab *Sabaato. ²³¹⁷ Kiimutyoonu :kiruutēchoo ng'al chēē kimii kuk-woonii. Nto ng'ālyoontēēt nyēbo man ku Kiriistō. ²⁴

¹⁸ Kicham :biiko alake kuyēyē keey kule kāyib keey ng'wēny ānkukutunkynēē malayikaanik. -Mookany kuk-eretaak :bichooto -/mākēētuwēnook. Ng'āsē keey :bi-choo kule nyōōru ng'oong'uutēk, nteenee kubooyiit man, itoomootē ng'al. Kerkey :ng'aleekwaa āk wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkaab biiko choo māyēētyēēchinē chii kiy. ²⁵¹⁹ Kiikoobetyeenyee keey :chii nyēē wuu nyoo wōlēē miitē :Kiriistō nyoo inee ku mētīt nto acheek ku bōōrnyii nyēē tākēēnoomtōōsii āk inee kuu yoo in-oomtōōs :yiinook āk mēliilook bōōrto, kēēnēertōōsii ānkēēnyōōru nkuruuk kukwaanee wōlēē miitē :Yēyiin. ²⁶

²⁰ Kyōōbēku /ankiikiityaakteenaak ātēbuutēkaab kōōrooni kuu yoo kimēē :Kiriistō. Ām nee yu tōōrubē

† 1:18 Yēyuut. 4:2; 1Kōōr. 6:14; Ēfēēs. 1:22-23; Ng'oong'. 1:5
 †† 1:19 Ēfēēs. 1:23; Kolos. 2:9 † 1:20 2Kōōr. 5:19; Ēfēēs. 1:7, 22;
 2:14 †† 1:22 Ēfēēs. 2:12-13 ††† 1:22 Room. 5:10; Ēfēēs. 5:27
 ††† 1:23 Kala. 1:16 ††† 1:24 2Kōōr. 4:10-12; Ēfēēs. 3:13; 2Tēm.
 2:10 † 1:27 Ēfēēs. 3:6; Kolos. 2:2; 4:4 † 1:28 Ēfēēs. 4:13 †††
 1:29 Yēyuut. 19:11; Ēfēēs. 3:7 †† 2:1 Kolos. 4:13, 15-16 ††† 2:2
 Kolos. 1:26-27 † 2:3 1Kōōr. 1:24, 30 † 2:4 Room. 16:18 †††
 2:5 1Kōōr. 5:3

††† 2:7 Ēfēēs. 3:17 ††† 2:9 Ēfēēs. 1:21; Kolos. 1:19 18 2:11
 Room. 2:28-29; Ēfēēs. 2:11 19 2:12 Room. 6:3-4; Ēfēēs. 2:6; Kolos.
 3:1 20 2:13 Ēfēēs. 2:1, 5 21 2:14 Ēfēēs. 2:15-16; 1Bēt. 2:24 22
 2:15 Ēfēēs. 1:21 23 2:16 Room. 14:1-6; Kala. 4:10; 1Tēm. 4:3 24
 2:17 Ibu. 8:5 25 2:18 Ēfēēs. 1:21; Kolos. 1:16 26 2:19 Ēfēēs.
 1:22-23

kiruutēkaab kōōroni ^{†21} chēē mwooyē kule: -moonam nyi, -moo-am nyi nto -mōōtiiny nyi? ²² Kāānēētu-utēkaab biiko buch :kiruutēchoo tukul. /Kikēēyēyē āmi-ik kule /sikyoomē ānkuyēyiisyēē :bōōrto. ^{††23} Tooku :kiruutēchu sinee wuu nyēē bo ng'oornān ānkumāchāksē /kiinēmchinē keey miisin /ānkēēyēyē keey wuu nyēē /kēēyibē keey ng'wēny ānkuwuuyiityinē bōōrto, nteenee māyēētyēēchinē :kiruutēchu chiito kuriibēē keey muchastaab bōōrto.

Kēēlto nyēbo soboonto nyēē tiliil

3 Kunyi, kuuyu kyōōwut soboonto nyēē lēēl kuu yoo king'ēētē :Kiriistō, ōchēēng'ē kiyēē miitē Kaab Yēyiin wōloo miitē :inee kukēēbuurunēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin. ^{†2} Māchāktōōs ōsōōtē tukuukaab Kaab Yēyiin -āmōōwoonkyi kāāsōōtēywēēkwook tukuuk choo rubtooy keey āk soboontaab kōōroni. ^{††3} Ki-ikubēk :soboowēkwook choo kibo kēny ānkumii :so-boonwēkwook choo leelach wōlēē mii :Kiriistō kubo kiyēē kiikuyey :Yēyiin. ⁴ Yoo kēēyēēw :Kiriistō ām lēēbkēēyēētaab Yēyiin makeekerkeyiitu inee. ^{††}

⁵ Kunyi, māchāktōōs ōtub kiy ake tukul nyoo rubtooy keey āk soboontaab kōōroni kuu: Martaayee, soboonto nyēē mā tiliil, muchas nyēbo bōōrwoon, āk kāāsōōtēy chēē miyootēch. Otayee keey mooroong'nyaantiit, kuuyu tōōrchinē chii kutiyyēē mēt tukuuk chēē boonto yoo kātēēkoosēē keey Yēyiin. ^{†††6} Mākōōng'woonchi :Yēyiin biiko choo yēyē ng'aleechar. ^{†††}

⁷ Kyookerkeeye :nkakweek nyooto yoo kitōōrubē ng'aleekaab soboontaab kōōroni. ^{†8} Nto raat, osatee keey tukuuchoo. -Mōōnyēērchinē keey āmōō-āwēsiyinē keey. -Mōōkāwōōtēnchinē keey, āmōōng'ālōolēē keey nyēē miyaat, āmōōwiirunootē ng'al chēbo rōkōs. ^{††9} -Mōōbērbēēē keey, kuuyu kyōōmētē kāāburng'woong' nyoo kibo taay āk ātēbuutēkyii ¹⁰ ankoonam soboonto nyēē lēēl. Miitē :Yēyiin kōōlēēli-itē kāāsōōtēywēēkwook okerkeyiitu inee. ^{†††11} Yoo nyēē mā Yuutāyiin nto Yuutāyiin, nyēē imuraatanaat nto nyēē meemuraatanaat, soboyiin, boontāyiin, motwooriin nto nyēē bāwu keey. Nteenee Kiriistō :nyēē kiy ake tukul ānkuminyē āriitaab chii ake tukul nyēē mēēkutiny kule ng'oo :ng'oo. ^{††}

¹² Kunyoo, kuuyu chāmook :Yēyiin ankookukweyaak ōyēku cheechii chēē ōtiliilēch, māchāktōōs ōriirēē alak, ōlēēliityinē keey moon, ōyibē keey ng'wēny, ōtālāyiitu, ānkōōlukuyē ng'al. ¹³ Ōmuytoochinē keey ānkōōnyōōchinē keey kaat ām ng'ālyoo ake tukul nyēē kōōkuyēchi chiito :ake ake. Ōnyōōchinē keey kaat, kuu yoo kinyōōwook kaat nkakweek :Mokoryoontēēt. ^{†††14} Nto ng'ālyoontēēt nyēbo koomānuut miisin ku

chamateet. Inoomtōōs :chamataani biiko kuyēk akeenke kuchurta. ^{††}

¹⁵ Okany kubāw :kaalyeetaab Kiriistō kāāsōōtēywēēkwook, kuuyu /kikēēkuurook ōyēku kiito akeenke ām kaalyaanaa ōbirchinē Yēyiin kōōnkōy ākookoy. ^{††} ^{†††16} Kooluumaak :ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Ōnēētiisyē, ānkōōyisu keey ām kiirnatēēt tukul. Ōsiltooy Yēyiin ōbirchinē kōōnkōy ām tyēēnwookik chēē makerkeey ākoo tyēēnwookik chēē iboorwook :Tāmirimiryēēt. ¹⁷ Nto yoo ōmwooyē ng'ālyoo nto yoo ōyēyē kiy, māchāktōōs ōmwooyē ānkōōyēyē ām kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēēsu ānkōōbirchinē Baaba Yēyiin kōōnkōy kubununēē inee. ^{†††}

Wōlēē māchāksē kōōbuurtooy :biikaab Kiriistō (Ēfēēsēēk 5:22—6:9)

¹⁸ Māchāktōōs kōōywēyē :koorko ake tukul saanteenyii. Kēēlto :nyooto nyēē mākwook :Mokoryoontēēt. ^{†††19} Nto akweek murēnik, mākwook kuchāmē :chii koorkēēnyii nyēē māwusē. ¹⁸²⁰ Māchāktōōs akweek lēēkōōk ōywēyē sikiikwook ām keel ake tukul. Yoo ōyēyē kuu nyooto, ōng'ērēēchē Mokoryoontēēt. ¹⁹²¹ Māmāchāksē akweek sikiik ōwusē lōkōkwook. Yoo kōōwus, kōōbānoonē keey :lōkōchoo. ²⁰

²² Nto akweek motwoorik, māchāktōōs ōkāsiyinē mokorēēnikwook ām kōōroni ām keel ake tukul. -Mōōyēyē kuu nyooto baatey yoo kāsook soong'ereech icheek, nteenee ōyēyē ām mooyēēt akeenke, kuu yoo ōkooniyitē Mokoryoontēēt. ²³ Yoo ōyēyē kiito ake, ōyēyē ām mooyēēt akeenke, kuuyu nyēē ōmiitē ōyēchinē yiisyoonoo ku Mokoryoontēēt mēēbēē biiko. ²⁴ Māchāktōōs ōnkēt kule māku-tuwēnook :Mokoryoontēēt Kiriistō nyiitēnyii ōmiitē ōyēchinē yiisyooni. ²⁵ Chii ake tukul nyoo yēyē kiy nyēē miyaat, +/mākēēyēchi nyēē wuu nyooto. Māchāmē :Yēyiin chiito ake kusir ake. ^{21 22}

4 Āmwoowook nkakweek mokorēēnik kule ōyēchinē motwoorikwook manta ām kēēlto nyēē yemaat ānkumāchāktōōs ōnkētē kule ōboontē :nkakweek Mokoryoontēēt nyēēng'woong' ām kibkōōnkōy. ²³

Ōsooyē ānkōō-āmtooy lōkōōywēk chēē kāroomēch

² Ōnēmchi keey soowuutēk, ōriibē keey ākookoy ānkōōbirchinē Yēyiin kōōnkōy. ²⁴³ Ōsoowēch nkacheek kuyootwēēch :Yēyiin kēēlto sikyaamte lōkōōywēkaab Kiriistō choo /kiikēēng'oong'wēēch. Kiyooto :nyi kiyey /keerata anii. ²⁵⁴ Osaay kule a-amte lōkōōywēchu kukas :biiko nyēē karaam. ²⁶

⁵ Ōkāsu yoo ōboontē keey biiko choo -mēēnkētē Yēyiin. Ōyēyiisyēē nyēē karaam bārooyin ake tukul nyoo kōōnyōōru. ²⁷⁶ Ōng'ālōolchinē bichoo ām kēēlto

† 2:20 Kala. 4:3-5, 9†† 2:22 Māārko 7:7; Ibu. 13:9† 3:1 Yēyuut. 2:33; Kolos. 2:12†† 3:2 Mat. 6:33†† 3:4 Filib. 3:21; Kolos. 1:27; 1Yoowa. 3:2††† 3:5 Room. 6:6, 11; 8:13; Kala. 5:24††† 3:6 Ēfēēs. 5:6† 3:7 1Kōōr. 6:11; Ēfēēs. 2:3, 11-12; 4:22; 5:8; Tiitō 3:3† 3:8 Kala. 5:19-21††† 3:10 Ēfēēs. 4:22-24†† 3:11 Kala. 3:27-28; Kolos. 2:11††† 3:13 Ēfēēs. 4:32

†† 3:14 Ēfēēs. 5:2†† 3:15 Ēfēēs. 4:2-4††† 3:15 1Kōōr. 7:15; Ēfēēs. 1:23; 4:3; Filib. 4:7, 9††† 3:17 Ēfēēs. 5:19-20; Ibu. 13:15††† 3:18 Ēfēēs. 5:22-24 18 3:19 Ēfēēs. 5:25-33 19 3:20 Ēfēēs. 6:1-3 20 3:21 Ēfēēs. 6:4 21 3:25 Ēfēēs. 6:5-8 22 3:25 Room. 2:11 23 4:1 Ēfēēs. 6:9 24 4:2 Luuka 18:1 25 4:3 Room. 15:30 26 4:4 Kolos. 1:26-27 27 4:5 Ēfēēs. 5:16; 1Tēēs. 4:12

nyēē karaam nyēē ibāybooyē ānkōōwālchinē tēēbu-
utēkwaa nyēē karaam. †

Kāā-āmiisēēt

⁷ Ng'eetaabiya :Tukiikō nyēē chamaat. Yēyē :inee yi-
isyēenyii ām mooyēēt akeenke ānkēyēchiintōōs :tuk-
waay yiisyēēt ām Kiriistō. Āmiitē āyooku chokōōboor-
wook wōlēē wuu :ng'aleek ām wōlēē kēēmiitē :acheek
ānkōōkiimook. Māchokwoomwook ng'ālyoo ake tukul
kurubta keey āk anii. †⁹ Mākuchōōnto keey ng'ee-
taabiya Ōnēsimō nyoo akeenke ām akweek. Ki-
ikoosēē keey murooniiitēnyi ānkēēchāmē. +Mābokum-
woowook :murēchooto kiy ake tukul nyēē miitē
kuyēyāksē ām wōli. ‡

¹⁰ Isubooyook :Aristaarko nyoo kēērātootiin :tukwaay
ānkōōsubooyook :nkinee Māārkō nyoo tilyeetaab Bar-
naaba. Ābērē kyōōnyōōru kuut kule yoo kāchō
:Māārkō otorooch. †¹¹ Isubooyook mbo :nkinee
muroonoo /kēēkuurēē Yēēsu nto kule Yuustō ām
kaayneet ake. Icheek :Yuutayek baateey chēē kēē-
boontootē keey kēēyēyē yiisyēētaab Yēyiin ānkōōkōō-
woong'woo ng'ēēlātēēt. ¹² Isubooyook :nkinee Ebaafu-

† 4:6 Ēfēēs. 4:29; 1Bēt. 3:15 †† 4:7-8 Ēfēēs. 6:21-22 ‡ 4:9
Filēm. 10 †† 4:10 Yēyuut. 19:29; 12:12

ra nyoo nyēēng'woong' ānku motwooriintēētaab Kiri-
istō. Āmē booryēēt kwaak kusoowook nto anyuun ōki-
ilchē ām kiyēē mākwook :Yēyiin ānkōōkich.

‡¹³ Āyēnchiintōōsii āk booryēēt nyēē miitē kwoomē :in-
ee kubo akweek, biikaab *kiriinkēētaab Laawotikeeya
āk nyēbo Iyerabooli. ‡¹⁴ Isubooyook mbo :nkinee
kāānyooyiintēēt Luuka nyoo kēēchāmē āk nkinee
Teema. ‡‡

¹⁵ Ōsuboowoo mbo ng'eetaabiya choo bo Laawoti-
keeya ānkōōsuboowoo nkinee cheebiya Niimfa āk bi-
ikaab Kiriistō choo sooyēē kōōnyii. ¹⁶ Yoo /kāākēē-
sumānwook lōkōōywēchu, māchāktōōs okas kule
/kākēēsumānchi nkicheek kaniseet ām Laawotikeeya
ankoosuman :nkakweek barweet ake nyēē kyāāsirch-
inē bichooto. ‡†

¹⁷ Ōmwoochi Ārkiibō kule māchāktōōs kooteryeech
yiisyēētaab Mokoryoontēēt nyoo /kikiitōōrchi. ‡††

¹⁸ Ng'ālyoontēēt nyēē āmiitē wāā-āmiisēēnook, ku
nyēē āsirē :anii Bāwulō nkityō ām āwunyuu. Lēyyē,
-mōōwuutyēē kule arataat. Kōōbēruurook :Yēyiin. ‡‡

‡‡ 4:12 Kolos. 1:7 ‡†† 4:13 Kolos. 2:1 ‡‡‡ 4:14 2Tēm.
4:10-11; Filēm. 24 § 4:15 Room. 16:5 ‡† 4:16 Ēfēēs. 3:4; 1Tēēs.
5:27 ‡†† 4:17 Filēm. 2 §‡ 4:18 1Kōōr. 16:21; Ēfēēs. 3:1

1 Tēēsālōōnikēēk

Taayta

: Kisirē :Bāwulō barwaani kumiitē Kōōriintō ām kēnyiitaab 51 KK. Rubē :barwaani nyoo bo Kalatyeeek ānku akeenke ām bārōōnōōkyii chēbo taay ām Kiirootyeet nyēē Lēēl. Kitoow :Bāwulō kaniseet ām ruutoonyii nyēbo āyēēng' ām Tēēsālōōnikē nyi ki kiriinkēēt nyēē wōō miisin ām Maketoonnya. Nteenee king'eetee kiriinkoonoo areet akeenke kubo wōōrōōryēēt nyēē kiing'etng'eetaat :Yuutayeek (kasee Yēyuutēk 17:5-10). Yu kang'eetee Tēēsālōōnikē, kuwo ākoy Bereeya ankutas taay ākoy Aaten. Nto yityo, kōōyookto toorētiintēēnyii Tēmētēēwō kuwo Tēēsālōōnikē wokōōtitiir kaniseet ankutas taay kooneet, nteenee kiruutoochi :Bāwulō Kōōriintō (kur. 3:1-3). Kiwokuyit :nkinee Tēmētēēwō lētuunoo Kōōriintō ānkuchokurārchi Bāwulō wōlēē kiwuu :ruutoonyii bo Tēēsālōōnikē kurubta keey āk kaniseet nyēē kiiyoong'oot ām wōlēē mii :Yēyiin ānkoo ki wōō :wusiisyēēt āk kwiilateet. Kumiitē :Bāwulō Kōōriintō, kusirchi kaniseet ām Tēēsālōōnikē barweet kōōkimkiimē ānkuwālchinē kāāyimuutēk chēē kiboonto kurubta keey āk kāāyēēwunēētaab Yēēsu.

: Kimāchē :Bāwulō kōōtitiir kāāyēētaab Tēēsālōōnikēēk ām kāānēētuutēk chēē nāmē keey āk soboontaab Kiriistō āk kāroomnyēēt nyēē boonto. Mwooyē :Bāwulō kule kukasee :biiko wōlēē wuu :soboonyii ām wōlēē iyēnchintooy Kiriistō. Nto yityo, kuwālchi tēēbuutēkwaa. Imuuchē kikiikumēēyo :biiko kereeryaanto ām wusiisyēēt nyoo kitook, kunyoo kitēēbēē keey :choo kitākusobchootiin yoo imuuchē :nkicheek choo kiikubēk kutas choo māchokunyōōr :Yēēsu yoo iyēēwu chokuyibē biikyii. Ikiimchinē :Bāwulō bichoo kule yoo kime :chii kukiikōōyēnchi Kiriistō, kutāsē wōloo mii choo chokuyibē :Yēēsu ānkumākuyēk mbo chēbo taay kōōwut soboontaab kibchuulyo (kur. 4:16).

: Sooysooyē :barwaani ānkōōkomkoomu biikaab Kiriistō choo /kikiikēēwus. Kimwoochi kule boonto keey :Yēyiin icheek ānkumākunyōōr biirtooyiisyēēt yoo iyēēwu :Kiriistō chokuyibē choo cheechii. Kunyoo, māchāktōōs :icheek kubāybāyiti ānkuyēk nyikoon kumuyta nyāliluutēk ānkuminy kōōywēyē Kiriistō.

Kyoorōōrchi keey :Bāwulō biikaab Tēēsālōōnikē ānkumākyi bērrur

1 Anii ku Bāwulō ānkāāboontē keey Siila ākoo Tēmētēēwō. Āsirwook akweek kaniseet ām Tēēsālōōnikē choo obooyē Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō. Lēyyē, kōōbēruurook :Yēyiin ānkōōnyōōru kaalyeet. †

Kisoochi :Bāwulō kaniseetaab Tēēsālōōnikē ānkōōkiim

2 Kēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy ākookoy kubo akweek tukul yoo kēēsoowook. 3 Kiisōōtook ām yiisyēēt nyoo oyyēyē oōkosēē keey inee ānkōōboontē chamateet. Kēēbirchinē Baaba Yēyiin kōōnkōy subak, kuuyu kyōōkiimchi keey ōkēnēē keey :Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō. 4 Mbo ng'eetaabiya, kiinkētē kule kiikukweyaak :Yēyiin nyoo chāmook, 5 kuuyu yoo kikyoomwook lōkōōywēk chēē kāroomēch mēēbērē ki ng'al buch, nteenee kibo kāāmuukēy kuboonto keey Tāmirmiryēētaab Yēyiin soochamte :akweek manta. Ōnkētē :akweek mbo wōlēē kikiibuurtooy :acheek yoo kikēboontē keey :tukul. ††6 Kyoocham oyyēchi Yēyiin yiisyēēt kuu acheek. Kyootaach lōkōōywēchoo ām ng'erek-

† 1:1 Yēyuut. 15:22; 17:1; 1Kōōr. 4:17; 2Kōōr. 1:19; 2Tēēs. 1:1; 1Bēt. 5:12 †† 1:5 Yēyuut. 19:11; Room. 1:16; 1Kōōr. 2:4; 4:20; 1Tēēs. 2:13

weekaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin ānkoo kiyeyaak /kēēwusook. †7 Ām yooto nanyuun oyyēku kāānēētēywoo ām wōlēē mii :biiko tukul chēbo yēēmēētaab Maketoonnya ākoo Akaaya choo iyēnchinē Kāārārōokiintēēt. 8 Mēēbērē kiyit :lōkōōywēkwook choo bo Mokoryoontēēt yēēmēētaab Maketoonnya ākoo Akaaya baateey, nteenee kikas :kōōrēēt tukul kule ōkosēē keey Yēyiin. Kunyoo, māmii :kiy nyēē tākumāchāktōōs keemwaay. †9 Ng'ālōolēē :bichooto tukul wōlēē kyoochamte ng'aleekyoo āk wōlēē kyootayte āynātōōs ankoorub Yēyiin nyoo bo manta. †10 Nto yooto ōkānyoonu lakwanyii kōōyēēwunēē kibkōōnkōy. Nyooto ku Yēēsu nyoo kiing'ēētēē :Yēyiin meet. Inee :nyēē makuyeeteek /simākiing'woonchēēch.

Kyoorōōr :Bāwulō wōlēē kiwuu :soboonyii ām Tēēsālōōnikē

2 Mbo ng'eetaabiya, ōnkētē :akweek kule mānāāwo buch :ruutooyto nyoo kikēēkwoonii :acheek wōlooto. 2 Ōnkētē wōlēē /kisimkēēwustēēch /ānkiinto-suurteēch ām *kiriinkēētaab Filiibi. Ānkoo /kikeekwiileech miisin, kikōōnēēch :Yēyiin nkuruuk kyoomwook lōkōōywēkyii chēē kāroomēch. ††3 Okas kule kimākyoomtooy ng'al chēbo ng'wiiynan nto kikiisōōtē ng'al

‡ 1:6 1Kōōr. 4:16; Yēyuut. 13:52 †† 1:8 †† 1:9 Yoowa. 17:3; Yēyuut. 14:15 ††† 2:2 Yēyuut. 16:19-24; 17:1-9

chēē mā kāroomēch nto kikēēbērē kule kēēkēnwook.
¹⁴ Kichamteech :Yēyiin ānkōōtōōrwēech :lōkōōywēchu
 kāroomēch. Kunyi, mēēbērē kyoomtooy lōkōōywēchu
 kule sikiing'ereech biiko, nteenee kyoomtooy kule siki-
 ing'ereech Yēyiin nyoo inkētē kāāsōōtēywēkyoo.
¹⁵ Ōnkētē :akweek kuchurta kule mēēbērē kikeek-
 waante :acheek ng'aleek chēē kikiilēblēēbēēnook nto
 kikeekwaante ng'al chēē iyēēlē mooyēētyoontiit nyēē
 kēēboontē. Rōōbēēch mbo :Yēyiin kurubta keey āk
 ng'aleechu. ¹⁶ Manaakeesyem kule nto okaasteech
 :akweek nto ku chii ake tukul, ¹⁷ ānkoo kiyemaat
 kēēnyikiisyook :acheek kēēyēku *lēbkēēyikaab Kiriistō.
 Nteenee yu kikēēboontē keey akweek kikēēyibook
 nyēē karaam kuu wōloo yibtooy :cheebyoosya nyēē ru-
 root :moo lōkōōkyii kuriibē. †

⁸ Kikēēmāchē miisin kiibuurtē keey āk akweek nyēē
 mēēbērē kikēēkōōnook lōkōōywēkaab Yēyiin baateey,
 nteenee kikiilboorwook ng'aleek chēē ruftooy keey āk
 soboonwēkyoo, kuuyu kikeechamaak miisin. ¹⁹ Mbo
 ng'eetaabiya, maanii ōnkētē wōlēē kikeeyeyte yiisyēēt
 āk wōlēē kikyoomtooy booryēēt! Yooto kikēēyēyiisyē
 bēēt āk kwēēmooy. Kikēēyēyē kuu nyooto
 simākēēnyikisyook yoo kikyoomwook lōkōōywēchoo
 bo Yēyiin. ††

¹⁰ Yoo kikēēboontē keey akweek choo ōyēnchinē Kiri-
 istō, kyookas ankiikukas :nkinee Yēyiin kule kēēyēku
 :acheek biich chēē kēēchurtootiin, chēbo man,
 āmākēēboontē lēēlis. ¹¹ Ōnkētē mbo kule kikēēyibook
 :acheek kuu wōloo yibtooy :booyoo lōkōōkyii. ¹² Kikiiti-
 tiirook ānkiikiimchook kule ōyēyē ng'aleek chēē
 ing'ērēēchē Yēyiin nyoo kuurook bōōbuur :tukul
 oyemte bāytooyiisyēnyii ākoo wōōyinnyii. †††

¹³ Kēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy ākookoy, kuuyu yoo
 kikēēyibwook lōkōōywēkyii okas ankoocham
 āmēēbērē kuu lōkōōy chēbo chii buch, nteenee bo
 Yēyiin. Man, yēyiisyē :ng'ālyoontoonooto ām āri-
 ing'woong' akweek choo ōyēnchinē Kiriistō.

¹⁴ Kyōōnyōōru :akweek, mbo ng'eetaabiya ng'aleek
 chēē kerkey ākoo choo kinyōōru :biikaab Kiriistō
 choo mii Yuuteeya. Kiinyaliilaak :biikwook kuu yoo ki-
 inyāliilē icheek :Yuutayek ¹⁵ choo kibākāchē Moko-
 ryoontēēt Yēēsu ākoo *wōōrkooyikaab Yēyiin ankuk-
 weteech acheek. -Mēēng'ērēēchē :bichoo Yēyiin ānkuk-
 wiilē chii ake tukul. ¹⁶ Kisyem mbo kule nto kerek-
 teech kyoomchi lōkōōywēk biiko choo mā Yuutayek,
 lōkōōy chēē kimakuyey /kiiraraach bichoo. Nteenee
 mii kutāsyinē :Yuutayeechaa ng'ōōkiswookik alak ām
 chooto boonto. Kunyoo, kōōkōōng'woonchi icheek
 :Yēyiin. ††

Kyoomchi Bāwulō :yēēmootēēt kuruutoochi Tēesälōōnikēek

¹⁷ Mbo ng'eetaabiya, ānkoo kookuyeyeech :biiko kee-
 bakaakte keey kisich ām bōōrwēk, kiisōōtook ākookoy
 ām tāmirmiryēēt. Kaakwaameech :yēēmootēēt miisin
 keekasaak subak. ¹⁸ Kiyooto :nyēē kiyeyeech
 keemach kiyyēēwu wōloo ōmiitē. Kyaasyem :anii
 Bāwulō kunyil areet chēē chaang' kule nto āyēēwu
 wōloo ōmiitē nteenee kikerekteech :Kibrōkōsyoontēēt.
¹⁹ Mbo ng'oo :chēē kiikēnēē keey :acheek ānku ng'oo
 :chēē kēēng'ērēchēē, nto ku ng'oo :chēē kēēng'āsēē
 keey yoo +/mākēētuwēnēēch ām taayeetaab Mokory-
 oontēēnyoo Yēēsu bēsyoonoo iyēēwu? Mā akweek?
²⁰ Kubooyiit man, akweek :chēē kēēng'āsēē keey
 ānkēēng'ērēēchēē. †††

/Kikiiyookto Tēmētēēwō ānkuchōōnto lōkōōy chēē kā-
 roomēch

3 Yu kakeekas kule kimēēkiimuuchē takeemuyte,
 kiisoot kēēng'ētunēē *kiriinkēētaab Aaten
¹ ānkiiyooku ng'eetaabiya Tēmētēēwō nyoo kēēyēch-
 inē :tukul Yēyiin yiisyēēt kyoomtooy lōkōōywēkaab
 Kiriistō. Kikiiyooku chokōōtitiirook ānkōōkiimook
 okaasee keey Kiriistō ¹⁸³ sukung'eet mēēbērē +/māki-
 inyēbēēt chii ām akweek kubo wusiisyooni. Ōnkētē
 :akweek kule māchāktōōs kēēbuntēē wusiisyēēt.
¹⁹⁴ Kisimkēēmwoowook oob kēēboontē keey kule
 +/mākēēwusēēch? Kunyi, kōōkuyēyākiis kuu nyooto,
 kuu yoo ōnkētē. ²⁰⁵ Kiyooto :nyēē kiyeya āyooku
 Tēmētēēwō. Kimāāmuuchē taamuyte subak. Kunyoo,
 āyooku inee chokukas yoo tōōkoosēē keey Kiriistō.
 Kyāāmuy akas ām kēēlto ake kule kiyemaak * :Kēniin-
 tēēt sukubooyiit buch :yiisyoonoo kikēēyēyē. ²¹

⁶ Kōōkōōyēēwunēē :Tēmētēēwō wōloo ōmiitē,
 ānkōōkuyibwēēch lōkōōywēk chēē kāroomēch kurub-
 ta keey kaakaaseeng'woong' āk choomnyēēt nyēē
 ōboontē. Kōōkumwoowēēch kule ōsōōtyēēch ākookoy
 nyēē karaam ānkōōmāchē kule nto okaseech kuu yoo
 kēēmāchē :nkacheek kule nto keekasaak. ²²⁷ Lēyyē,
 mbo ng'eetaabiya, kōkēētitiir yu /kākyoomwēēch
 wōlēē wuu :kaakaaseeng'woong' ām Kiriistō ānkoo /ki-
 inyāliilēēch /ānkēēwusēēch. ⁸ Yoo kōōkiilchi :akweek
 Mokoryoontēēt kēēng'ērēchē :acheek ⁹ nyēē māmiitē
 :wōlēē +mākēēbirtoochi Yēyiintēēnyoo kōōnkōy.
 Kēēng'ērēkootiin miisin ām taayeenyii kubo akweek.
¹⁰ Kēēsooyē inee ākookoy bēēt āk kwēēmooy kule nto
 keekasaak sikiititiirook ānkēēkōōnook kiyēē -mōō-
 boontē kurubta keey ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ²³

¹¹ Kēēsooyē Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēnyoo Yēē-
 su kule kuyootwēēch kēēlto keekwaa bokeekasaak
 subak. ¹² Lēyyē, kuyey :Mokoryoontēēt kuwōōyit
 :choomnyēēt nyoo ōboontē āk chamateet nyoo
 ōboontēē chii ake tukul, kuu nyoo kēēboontēēnook

††† 2:17 1Tēes. 3:10 ††† 2:20 Filib. 2:16; 4:1 ††† 3:1 Yēyuut.
 17:14 18 3:2 1Kōōr. 4:17 19 3:3 Ēfēēs. 3:13; 2Tēes. 1:4; 2Tēm.
 3:12 20 3:4 Yēyuut. 14:22 21 3:5 1Kōōr. 15:2 22 3:6 Yēyuut.
 18:5 23 3:10 1Tēes. 2:17

† 2:3 2Kōōr. 2:17 †† 2:4 Kala. 1:10 † 2:5 Yēyuut. 18:3 ††
 2:6 Yoowa. 5:41, 44 †† 2:7 1Kōōr. 9:12 ††† 2:8 2Kōōr. 12:15
 ††† 2:9 Yēyuut. 18:3 † 2:10 2Kōōr. 1:12 †† 2:11 Yēyuut. 20:31;
 1Kōōr. 4:14-15; Kala. 4:19; 1Tēm. 1:2; 2Tēm. 1:2; Tiitō 1:4 ††† 2:12
 Room. 5:2; Filib. 1:27 †† 2:13 Kala. 1:11-12; 1Tēes. 1:5 ††† 2:14
 Yēyuut. 17:5 †† 2:15 Mat. 5:12; Yēyuut. 2:23; 14:19; Room. 11:28;
 2Kōōr. 11:23-29 †† 2:16 Mat. 23:31-32

:acheek. ^{†13} Kōōtitiir :Yēyiin kāāsōōtēywēēkwook soochurte ānkōōtililiitu ām taayeetaab Baaba Yēyiin kuboonto keey biikyii tukul, bēsyoonoo chōōnii :Mokoryoontēenyoo Yēēsu. ^{††}

Soboonto nyēē ing'ērēēchē Yēyiin

4 Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, ābērē kiiikiineetaak wōlēē /kiibuurtooy /sikiing'ereech Yēyiin ānkuwuu nyooto :wōlēē ōbuurtooy. Nanyuun, kiikāloonē kēēmwoowook ām kaayneetaab Mokoryoontēenyoo Yēēsu kule, otas taay miisin oyey kuu nyooto. ^{‡2} Ōnkētē ng'aleek choo kikiiboowook :acheek kubununēē kāāmuukēywēēkaab Mokoryoontēēt Yēēsu. ³ Mākyook :Yēyiin ōtililiitu -āmōōmārtootē. ^{‡‡4} Kuyibē :murēno ake tukul koorkeēnyii ām kēēlto nyēē tiliil ānkubo koonyit. ⁵ -Mookany kutwaraak :muchastaab bōōrwoonikwook kuu bichoo -mēēnkētē Yēyiin. ⁶ Ām ng'ālyoo nyēē wuu nyiitēnyi, mā-ālāk :chii ng'eetaabkaamet. Kisimkiisōōwook kule mākōōng'woonchi :Yēyiin biiko choo yēyē rōkōōsiitēnyi. ⁷ Kimākuurēēch :Yēyiin kule subokēēmārtootē, nteenee mächē kule kiibuur kāāburto nyēē tiliil. ^{‡‡8} Kunyoo, yoo ōtāyē kāānēētēywēēchu mēēbērē kootay chii, nteenee kootay Yēyiin nyoo kōōnook Tāmirmiryēēnyii. ^{‡‡‡}

⁹ Nto nanyuun ng'ālyoo kurubta keey āk chamateetaab mbo ng'eetaabiya, māmāchāktōōs kēēsirwook kiy, kuuyu kiikooneetaak :Yēyiin ōchoomtōōsii. ^{‡‡10} Kyōōbuur :nkakweek kuu nyooto ōchāmē mbo ng'eetaabiya tukul choo mii yēēmēētaab Maketoonnya. Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, kēēsoomook kule ōchoomtōōsii miisin. ¹¹ Okas kule ōbuurē ām kaalyeet ānkōōyēyē yiisyēēng'woong' nkit ō-āmē kiyēē kōōbirtēē nkuruukwook kuu yoo kisimkēēmwoowook. ^{§12} Yoo kōōbuur kuu nyiitēnyi, mākuoonyitook mbo :biiko choo mēēbērē iyēnchinē Mokoryoontēenyoo āmāmii :kiy nyēē mākubotwook. ^{§†}

Chōōnēētaab Mokoryoontēēt

¹³ Mbo ng'eetaabiya, kēēmāchē ōnkēt manta kurubta keey āk biiko choo kiikubēk simōōmēēsye kuu biiko choo māboonto kiyēē ikēnēē keey. ^{§††14} Kēēchāmtooy kule kime :Yēēsu ankung'eetee meet. Kunyoo, kēēchāmchiintōōsii kule makoong'eetee :Yēyiin meet biiko choo kiikubēk kuu yoo kiing'ētēē Yēēsu. ^{§†}

¹⁵ Kāānēētēywēēkaab Mokoryoontēēt :chu chēē kēēmwoowook : -Mākiintōōyē :acheek choo kēēsobchootiin ām choo kiikubēk bēsyoonoo chōōnii :Mokoryoontēēt. ¹⁶ Mākuwookyī * :malayikeet nyēē wōō barak /ankeekuut aryeembuutaab Yēyiin. Yooto nanyuun mākuchōōnēē :Mokoryoontēēt Kaab Yēyiin. /Makiing'eetee meet kurook :biikaab Kiriistō choo kiikubēk. ^{§††17} Nto yityo, /kiiruruuchēēch acheek choo

† 3:12 Kala. 6:10 †† 3:13 Filib. 1:10 ‡ 4:1 Kolos. 1:10 ‡† 4:3 1Kōōr. 6:13 ‡‡ 4:7 Filib. 1:27; 1Bēt. 1:15-16 ‡‡† 4:8 1Kōōr. 6:19-20 ‡‡‡ 4:9 Cherem. 31:33-34; Yoowa. 6:45; 1Yoowa. 2:20, 27 § 4:11 Ēfēēs. 4:28; 1Tēēs. 2:9; 2Tēēs. 3:10, 12 §† 4:12 Kolos. 4:5 §†† 4:13 1Kōōr. 15:19; Ēfēēs. 2:12 §† 4:14 Room. 14:8-9; 1Kōōr. 15:3-4, 12, 20 §†† 4:16 Māārko 13:26; 1Kōōr. 15:51-52

tākēēsobchootiin kēētuyē āk bichooto keebeete keey wōliin bo boolik bokēēyēmē barak āk Mokoryoontēēt. Kuchakee yooto nanyuun, +mākiibuurtē keey Mokoryoontēēt ākookoy. ^{§†18} Kunyoo ii, lēyyē, ōtitiirēē keey ng'aleechu.

Ōchōb keey kubo chōōnēētaab Mokoryoontēēt

5 Mbo ng'eetaabiya, māmāchāktōōs kēēsirwook kurubta keey bēsyēēt nyēē chōōnēē :Mokoryoontēēt, kuuyu ōnkētē :nkakweek kule mākumuung' kuu chōōriin nyoo chōōnii kwēēmooy. ^{§†3} Bēsyēēt nyoo mwooyē :biiko kule kaalya :kōōro /ānkēēriibootiin, kuu yooto :yēē +/makiiserweetee bichoo. Māchililē :chii. Mākumuunkyī bichoo :ng'aleechaa kuu ng'woonin nyoo nyōōru :koorko nyoo mächē kōōtuusyo. ^{§§†4} Nteenee -mōōmiitē :akweek mbo ng'eetaabiya mēēnān nyēē imuuchē kunyōōrwook :bēsyoonoo -kumōōchōbootiin. ⁵ Ōbooyē :akweek tukul lēbkēēyēyēt ānkōōbooyē bēētut. -Mākēēbooyē kwēēmowuut -āmākēēbooyē mēēnānēēt. ⁶ Kunyoo, māmāchāksē kēēruuyē kuu biiko alak, nteenee mächāksē kēēyēku biich chēē kāsunoottiin ānkēēriibē keey. ⁷ Bo :rwoonik kwēēmooy ānku kwēēmooy yēē bōōkiitōōs :biiko. ⁸ Nteenee kēēbooyē :acheek bēētut, kunyi mächāksē kēēriibē keey. Māchāktōōs kiiluumee keey kaakaaseet āk chamateet kuyēk kariikaab booryēēt choo /kiilookyinē tekēt, ankiilaach nkinee kāākēnēēt nyēbo kaararaacheet kuu kuutwēētaab booryēēt nyoo /kiilookyinē mēt. ^{§§† §§§9} Manaaakweyēch :Yēyiin sukōōng'woonchēēch, nteenee mächē sukooraraachech kubununēē :Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō. ¹⁸¹⁰ Kime :Kiriistō kubo acheek kule subokēēminy āk inee ānku yoo tākēēsobtōōsii ee, nto kukiikēēbēku. ¹⁹¹¹ Kunyoo, mächāktōōs ōtitiirē keey ānkōōsooysooyē keey kuu yoo ōmiitē ōyēyē kuunyiitēnyi.

Kāā-āmiisēēt

¹² Mbo ng'eetaabiya, kēēsoomook ōkoonyit bichoo kiikukwey :Yēyiin choo āmē booryēēt kōōntōōwook ānkōōtitiirōok ām Mokoryoontēēt. ²⁰¹³ Ōkoonyitē bichoo miisin ānkōōchāmē ām yiisyēēt nyēē yēyē. Nto akweek, ōbuurtē kaalyeet. ²¹

¹⁴ Kiikāloonwook akweek mbo ng'eetaabiya kule ōchuulē biiko choo tinyē kēwēynātēēt, ōtitiir choo nyōkōōrēch, ōyēētyēchinē choo kuskusēch ānkōōmuytoochinē chii ake tukul. ²²¹⁵ Okas kule māmii :chii nyēē kākētyi ake miyootyēēt, nteenee ōsyēēmē ākookoy ōboorchinē karaamateet biiko tukul. ²³

¹⁶ Ōng'ērēchē ākookoy, ²⁴¹⁷ ōsooyē āsiiswēk tukul, ²⁵¹⁸ ōbirchinē Yēyiin kōōnkōy ām yēēt ake tukul. Ng'āly-

§† 4:17 Yoowa. 12:26; Room. 5:17; Filib. 1:23 §† 5:1-2 Māārko 13:32; Mat. 24:27, 43 §§† 5:3 Cherem. 6:14-15; Mat. 24:39 §§† 5:8 Room. 13:11-12; Ēfēēs. 5:8-9 §§§ 5:8 2Kōōr. 10:4 18 5:9 1Tēēs. 1:10 19 5:10 Room. 14:8-9; 1Tēēs. 4:14 20 5:12 1Kōōr. 16:15-18; 1Tēm. 5:17 21 5:13 Māārko 9:50 22 5:14 2Tēēs. 3:6, 11-12, 15 23 5:15 Room. 12:17 24 5:16 Filib. 2:18 25 5:17 Luuka 18:1

oo :nyi nyēē mākyook :Yēyiin ōyēyē ām Kāārārookiintēēt Yēēsu.

¹⁹ -Mōōmiis Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ²⁰ -Mōōchuur ng'aleekaab *wōōrkooyik. ^{†21} Ōrōōtootē tukuuk tukul ānkōōnāmē choo kāroomēch ^{††22} ankootayee keey kiy ake tukul nyēbo rōkōs.

²³ Kuyeyaak :Yēyiin nyoo kōōnu kaalyeet ōtililiitu ām keel ake tukul. Kuriibākoy :tāmirmiryēētaab chii ake tukul, soboonnyii āk bōōrnyii nyēē māmii :lēēlis ākoy yoo iyēēwu :Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō. ‡

† 5:20 1Kōōr. 14:39 †† 5:21 1Kōōr. 14:29; Ēfēēs. 5:10; 1Yoowa. 4:1 ‡ 5:23 2Kōōr. 13:11; Filib. 1:10

²⁴ Māwēēchwēēchē keey :nyoo kikwēyook ānku makuyey kuu nyooto. ^{‡†25} Mbo ng'eetaabiya, ōsoowēēch acheek. ^{‡‡26} Ōsuboowoo mbo ng'eetaabiya alak tukul nyēē ōng'ērēkyinē. ^{‡‡†27} Āmwoowook ām kāāmuukēywēēkaab Mokoryoontēēt kule ōsumānchi barwaani mbo ng'eetaabiya tukul. ^{‡‡‡28} Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.

‡† 5:24 1Kōōr. 1:8-9; Filib. 1:6; 2Tēēs. 1:11; 3:3 ‡‡ 5:25 Room. 15:30 ‡‡† 5:26 Room. 16:16 ‡‡‡ 5:27 Kolos. 4:16

2 Tēēsālōōnikēēk

Taayta

: Inoomēē :barwaani nwaach yoo kāng'ētēē :nyiin kābo taay. Bāwulō :nyēē kisirē barwaani ām Kōōriintō ām ārook lo kung'eetee kisir nyoo bo taay (kasee kāāboorunēētaab nyoo bo taay).

: Kimanaaweeek :ng'ala ām Tēēsālōōnikē kung'eetee kisir :Bāwulō barweet nyoo kibo taay. Kiiyēnchinē :biiko kereeryaanto kule kikiikōōyēēw kēny :Kiriistō nto alak kōōsōōtē kule kikiikulēēkitiit miisin :chōōnēēnyii nyēē kimēērook /takeeyey yiisyō.

Kiwālchi :Bāwulō bichoo kurubta keey āk yuutēyu kule: Kutoombo kuchōōnii :Kāārārookiintēēt, mākuwōōyit :rōkōsto ām kōōrēēt. Ām bēsyōōsyēk choo kwoonii yoo iyēēwu :Kiriistō, makuyey :kwiiliintēētaab Kiriistō kuchuunnyo :biiko miisin. Imuuchē kuyēyākiis :ng'aleechu āsiiswēk alak tukul nteenee māmāchāktōōs kuyeyeech kēēnyēbēt (kas kur. 3:10). Ikiimchinē :Bāwulō biikaab Tēēsālōōnikē kutitir ām kaakaaseeng'waa ānkoo kumii :wusiisyēēt ankukanyaan nyēē māmii :ng'uusng'uus tukuuk chēē mākuuyēyākiis bēsyōōsyēk choo kwoonii.

Kyoorōōrchi keey :Bāwulō biikaab Tēēsālōōnikē ānkumākyi bēur

1 Anii Bāwulō, āboontē keey Siila ākoo Tēmētēēwō yu āsirwook barwaani akweek kaniseetaab Tēēsālōōnikē choo obooyē Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō. †

² Kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō ānkōōnyōōru kaalyeet.

Kāātilēy ām bēsyoonoo chōōnii :Yēēsu

³ Mbo ng'eetaabiya, mākāksē kēēbirchinē :acheek Yēyiin kōōnkōy ām āsiiswēk tukul kubo akweek, kuuyu otāsē taay oōkōsēē keey Kiriistō miisin ānkōōchoomtōōsii :tukul. ⁴ Kēēng'ērēchēēnook :acheek yoo kyoomchinē kanisoosyek alak wōlēē wuu :soboowēkwook kuuyu otāsē taay omuytooy ānkōōkōsēē keey Kiriistō ām wusiisyēēt nyoo oōmiitē obuntēē. ††

⁵ Ibooru :yotoo kule man :kiyēē itilē :Yēyiin, yoo itilwook kule oōyēmōōtiin oōwt bāytooyiisyēēnyii nyoo oōmiitē oōnyālichinē. ⁶ Makuyey :Yēyiin kiyēē bo manta yoo keenyalilil choo inyāliilook, ⁷ ānkumākōōmuung'wook akweek choo oōnyāliilē āk mbo nkacheek. Mākuyēyākiis :ng'aleechaa yoo tookunēē :Yēēsu barak kuboonto keey malayikaanikyii choo boonto kāāmuukēywēēk ⁸ āk maat nyēē irikitiitē. +Māchokōōng'woonchi biiko choo -mēēnkētē Yēyiin āk choo -mēēyēnchinē lōkōōywēkaab Mokoryoontēēt Yēēsu. ⁹ Mākunyōōr :bichoo ng'wooninto nyēbo kibchuulyo, /ankumakeesatee wōlēē mii :Mokoryoontēēt āk wōloo mii :wōyintaab kāāmuukēywēēkyii.

¹⁰ Yēyāktōōs kuu nyooto yoo chōōnii :Mokoryoontēēt chokunyōōru koonyit ām wōlēē mii :biikyii kōōkoost-

† 1:1 1Tēēs. 1:1 †† 1:4 Filib. 2:16; 1Tēēs. 3:3 † 1:5 Filib. 1:28 †† 1:6 Room. 12:19; Ng'oong'. 18:6 †† 1:7 Mat. 25:31; 1Tēēs. 4:16-17 ††† 1:8 Room. 2:8

ooy :biiko tukul choo ikoosēē keey inee. +Mōōyēmē :nkakweek āk bichotoo, kuuyu kyoocham lōkōōywēk choo kikēēmwoowook.

¹¹ Kiyiitēnyii :nyēē yēyēēch kēēsoowook ākookoy, sukuyēētyēēchook :Yēyiintēēnyoo oōbuur kuu wōloo māktooy :inee ānkōōyēyē kiyoo oōkāsē kule karaam. Kēēsoowook subak kule kukōōnook kāāmuukēywēēk chēē oōmuuchē oōyēchinēē yiisyēēnyii oōkōsēē keey inee. ¹² Yooto, +/makiikaasta kaayneetaab Mokoryoontēēnyoo Yēēsu ām kiyēē oōyēchinē /ankiikaastaak nkakweek. Yēyāktōōs :ng'aleechaa tukul, kuuyu chāmook :Yēyiintēēnyoo āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.

Choolwookiintēēt nyēē -/mākyoomu

2 Mbo ng'eetaabiya, kēēmāchē kiiboowook kiy kurubta keey āk chōōnēētaab Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō āk yoo /kiiruruukyēēch inee. Kēēsoomook kule ² -mōōbootyē ām kāāsōōtēywēēkwook, nto oōmuuyē yoo /kēēmwooyē kule kaakuyit :bēsyēētaab Mokoryoontēēt, ānkoo kimwooyē kuu nyooto *:wōōrkooyoon-tēēt ake nto ku biiko alak nto /kēēmwooyē kule kikeesir :acheek ng'aleechu ām barweet ake. ³ -Mookany kooberbeeraak :chiito ake ām keel ake tukul. Māyitu :bēsyoonoo ākoy yoo kaakutay Yēēsu :biikyii alake ānkutook :choolwookiintonoo +/mākiimukuusēē maataab kibchuulyo. ⁴ Kwiilē :choolwookiintonoo kiy ake tukul nyoo kutunkyninē :biiko āk kiy ake tukul nyoo kāsē :biiko kule bo Yēyiin. Imuuchē mbo kōōwut *Kōōtaab Yēyiin ānkuyib keey barak kule inee ku Yēyiin. ⁵†

⁵ -Mōōsōōtē :akweek yoo kyāāmwoowook :anii ng'aleechu tukul kēēboontē keey? ⁶ Nto yu oōnkētē :akweek kiyoo tākōōkooyē choolwookiintonoo nto kāākuyityo chokutook :inee ām bēsyōōsyēkyii. ⁷ Mii kunyiyitēnyii kuyēyiisyē :kāāmuukēywēēkaab choolwooki-

††† 2:2 1Tēēs. 4:15—5:3 § 2:3 Tān. 8:23-25; 1Yoowa. 2:18 §† 2:4 Isa. 14:13-14; Ēsēk. 28:2

intonoo ām wung'aan, nteenee makutas taay :kiyoo kookaay yiisoonoo ākoy /bokiinēmtō. ⁸ Yooto nanyu-un yēē mākutook :choolwookiintonoo nteenee makubiirta :Mokoryoontēēt Yēesu ām muuyēēt nyēē chōōnēē kuutiinyii. Makookarbuusee :Yēesu choolwookiintonoo kāāmuukēywēēkyii. ¹⁹ Mākuchōōnto :choolwookiintonoo kāāmuukēywēēkaab Ki-brōkōsyoontēēt ankuchokooberbeer biiko kuyēyē ng'aleek chēē chaang' chēbo kwōng'uut. ^{††10} Yēyiisyēē ng'alyoo ake tukul nyēbo rōkōs kōōbērbēērē biiko choo mākubootyo. Mākubootyo :bichoo, kuuyu kitay :icheek kucham ng'alyoontēētaab manta /sikiiraraach. ¹¹ Kunyi, makuyey :Yēyiin icheek kōōyēnchi ng'wiinyan /sikēētēwēch ¹² /ankiiruusta tukul choo king'ērēkyi ng'al chēbo rōkōs āmānāākōōyēnchi ng'aleekaab manta.

Kōōtitiirook :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō

¹³ Nto akweek ii, mbo ng'eetaabiya choo chāmook :Mokoryoontēēt, māchāktōōs kēēbirchi Yēyiin kōōnkōy ākookoy kubo akweek. Kikweyaak :Yēyiin ōyēku alak ām chēbo taayta /kiiraraach. Kiitabaanaak :kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēēt ōyēku cheechii, yoo kyōōkoosēē keey ng'alyoontēētaab manta. ^{††14} Kikurook :Yēyiin kubununēē lōkōōywēk chēē kāroomēch choo kikyoowook sikeeyemte :tukul lēbkēēyēētaab Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō. ^{††15} Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, oyeet keey ānkōōkiilchi kāānēētēywēēchoo kikyoowook ānkēēsirwook.

¹⁶ Kichameech :Baaba Yēyiin ankuyeyeech kēēbāy-bāyiitu ākookoy kiikēnēē keey kiyēē karaam. Kōōtiti-rook :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō nkityōōniin āk Baaba Yēyiin ānkōōkiimook ōyēyē ānkōōmwooyē kiyēē karaam. #

Kimwooy :Bāwulō kule /kēēsoochi

3 Mbo ng'eetaabiya, ōsoowēēch kutas taay :ng'alyoontēētaab Mokoryoontēēt koosambaakta areet akeenke ānkunyōōr koonyit, kuu wōloo kiwuu ām wōloo ōmiitē :akweek. ^{††12} Ōsooyē subak kusārweēch :Yēyiin ām wōlēē mii :biich chēē āwēēsēch ānku miyootēch, kuuyu mēēbērē :biiko tukul chēē iyēnchinē

† 2:8 Isa. 11:4; Ng'ong'. 19:15 †† 2:9 Mat. 24:24 † 2:13 Room. 8:30 †† 2:14 1Tēēs. 5:9 †† 2:16-17 Room. 8:39; 1Tēēs. 1:4 ††† 3:1 Room. 15:30

manta. ³ Nteenee Mokoryoontēēt :nyēē /kiikoosēē keey. Mākōōtitiirook ānkuriibook ām wōlēē mii :Ki-brōkōsyoontēēt. ^{††4} Kiinkētē ām Mokoryoontēēt kule ōyēyē kiyēē kēēmwoowook ānkōōtāsē taay ōyēyē kuu nyooto. ⁵ Kōōrēētootyook :Mokoryoontēēt chamateetaab Yēyiin ānkōōbuur ām muytaayeetaab Kiriistō.

Moomiis :chii nyēē māyēyiisyē

⁶ Mbo ng'eetaabiya, ām kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēesu, kēēmwoowook kule osatee keey ng'eetaabiya ake tukul nyēē kēwēyiin, nyēē mārūbē kāānēētēywēēchoo kōkēēmwoowook. ⁵⁷ Ōnkētē :akweek kule māchāktōōs ōyēyē kuu wōloo kēēyēytooy :acheek choo kimākēētinyē kēwēynāt yoo kikēēboontē keey. ⁸ -Mākyoomē āmnyoo nyēbo chii yoo mānāākēēkwēchi kiy, nteenee kikēyēyiisyē bēēt āk kwēēmooy simākēēnyikisyook. ^{5†9} Ānkoo sinee kiyemaat kēēnyōōru kiy, kikeeyey kuu nyooto sikiineetaak orub kiyēē kēēyēyē. ^{5††10} Yooto kēēboontē keey akweek kikēēmwoowook kule, "-Mookany kwoomiis :chii nyoo māmāchē kuyēyiis." ¹¹ Kēēmwooyē kuu nyooto, kuuyu kēēkāsē kule tinyē :biiko alake ām akweek kēwēynātēēt. Māyēyē kiy, nteenee kwoonykwoonyootē biiko mētēwoy ām kiyēē yēyē. ^{5†12} Ām kāāmuukēywēēkaab Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō kēēmwoochinē bichu kule kōōbuurē nyēē karaam ānkuyēyiisyē sukunyōōr kiyēē āmē. ^{5††13} Nto akweek, mbo ng'eetaabiya, -mōōchoosyē ōyēyē ng'al chēē kāroomēch. ^{5†14} Yoo mākoonyitē :chii lōkōōywēchu kēēsirwook, kumāchāktōōs ōnkētē chiichoo -āmōōbuurtē keey sukumuy :inee nkit. ¹⁵ -Mōōyib chiichooto kuu buunyooy, nteenee ōyisu kuu tuubchēēt. ^{5†}

Kāā-āmiisēēt

¹⁶ Kunyoo, kukōōnook :Yēyiin kaalyeet ākookoy ām keel ake tukul, kuuyu inee nkit :nyēē kōōnu kaalyeet. Kuriibook :Yēyiin. ^{5††17} Āsirwook :anii Bāwulō kāāsubooyiisyooni ām āwunyuuy nkit. Wuu nyiitēnyī :wōlēē ātiinkyintooy :anii āwut barwa ake tukul. ^{5††18} Kōōbēruurook tukul :Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō.

††† 3:3 Mat. 5:37; 6:13; Yoowa. 17:15; 1Kōōr. 10:13; 1Tēēs. 5:24 § 3:6 1Tēēs. 5:14; 2Tēēs. 3:12; Room. 16:17; 1Kōōr. 11:2 §† 3:8 Yēyuut. 18:3 §†† 3:9 1Kōōr. 9:4, 15; 4:16 §† 3:11 1Tēm. 5:13 §†† 3:12 1Tēēs. 4:11 §† 3:13 Kala. 6:9 §† 3:15 Mat. 18:15-17; 1Tēēs. 5:14 §§† 3:16 2Kōōr. 13:11 §§† 3:17 1Kōōr. 16:21

1 Tēmētēwō

Taayta

: Yu /kābokiityookunēē :Bāwulō kāābrātiisyō ām Rooma ām kwēenuutaab kēnyiitaab 60-62 KK (kasee Yēyuutēk 28:16 kuwo taay), koonam ruutooynyii nyēbo ang'wan. Matwekaat :ruutooyi bakeenke ām Biibilyaa.

Kibākookyi Tiitō Kērēētē ām baani sukōōyoonkyi kaniseetaab wōlooto. Kubākookyi Tēmētēwō wōliin bo Ēfēēsō sukuyēētyēēchi kaniseetaab wōlooto. Kiwo :Bāwulō nkit ākoy Filiibi ām Maketoonnya. Kisirchinēē wōlooto Tēmētēwō barweenyii nyēbo taay āk nyoo kisirchinē Tiitō. Mātookunoot :kēnyiit nyēē /kikēēsirē barwaani nteenee /kiisōōtyinē kule wuu nyēē ki kēnyiitaab 66 KK.

: Kiiyiimē :wuuyinwēk chēē tēērchiin kaniseetaab Ēfēēsō. Wuuyinwēchoo ku kiruutēkaab Yuutayeek ānkiyibē kiriisyēētaab tukun kubo saayeet ām kēēlto nyēē kimēēnkētē. Kiisōōtē :Kirikiik kereeryaanto kule miyootēch :tukuuk tukul ām kōōrēēt āk kule kimāchāmtooy :Yēyiin chii ākoy tōōs baateey yoo kāākunyōōr :chii ng'oomnān nyēbo kwōng'uut. Nto subak yoo karub :chii kiruut kuu :/kēēkir āmit alak, tukun chēē /kēēyyēē āk mbo kule mātuuyo :biich choo kiikoomut keyy. Kiinach Bāwulō :kāānēētuutēchu kunyoo, kisirchi Tēmētēwō barwaani kōōkiimēē kule kuyēchinē Yēesu Kiriistō yiisyēēt ām mooyēēt akeenke. Irwookyinē mbo choorwaaniitēnyinyii tāku āybēeryoo, kurubta keyy āk wōlēē /kiintōōchintooy biikaab Kiriistō.

: Iwuruurē :kāānēētuutēkaab lembech wōlēē mākuwuuyiit :soboonyoo. Māchāktōōs kiinkētē ng'aleekaab manta sukung'et keeyeet keyy ankeekerekte kāānēētiisyēētaab lembech āk Buunyoontēēt simāturēch acheek biikaab Kiriistō ankwaaraanta soboonwēkyoo.

Kyoorōōr keyy :Bāwulō ānkumākysi Tēmētēwō bēnur

1 Anii ku Bāwulō *lēbkēēyiintēētaab Yēesu Kiriistō kuu wōloo kitōōltoo :Yēyiin nyoo Kāārārookiintēēnyoo kubununēē Yēesu Kiriistō nyoo kiikēnēē keyy.

2 Āsiirung', inyiiing' Tēmētēwō nyoo āchāmiing' ānkuyēētyēēchiing' icham Yēesu. Kōōbēruuriing' :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō, kuriireeniing' ānkukōōning' kaalyeet. †

Iriibēē keyy kāānēētik choo mātinyē manta

(1 Tēmētēwō 4:1-7; Tiitō 1:10-11; 3:8-11)

3 Kuu yoo kyāāmwoowuung', āmiitē āwēētii Make-toonnya, māchāktōōs ibuur Ēfēēsō sukung'et ibōlchi biiko alak kusaanee keyy kōōnēētē tukuuk chēē mābo man. 4 Kusaan kōōbootyine āsiiswēk kurāru tyoonkōōchoy chēē mābo laāt āk kutētu kooyndōy chēbo Yuutayeek chēbo kēny, kuuyu yibu :ng'aleechaa kwiilat āk wookuut, yoo /kātākēēyēchinē Yēyiin yiisyēēt ām manta. †5 Kiyēē burē siibōlchi bichu ku kule kunyōōr chamateet kubununēē mooyēēt nyēē lēl ankuyey kiyēē inkētē kule bo man ankookaasee keyy Yēyiin. †6 Kikichuunnyēē :alake kookaasee keyy Yēyiin ānkuyēēlchi ng'al buch chēē mābo man. †7 Bērē :biichoo nto yēk kāānēētikaab kiruutēk nteenee -mēēnkētē kiyēē ng'ālōolēē nto mbo kiyēē ikiilchinē keyy kurāru. †

8 Kiinkētē kule kāroomēch :kiruutēk, yoo kāyēyiisyēē :chiito ām kēēlto nyēē karaam. †9 Māchāksē :chii kōōnkētē kule mēēbērē /kikēēyēyē kiruutēk kubo biich chēē churtootiin, nteenee /kikēēyēyē kubo biiko chēē mā churtootiin āk choo māchāmē /keebayta. Bo subak :kiruutēk biiko choo -mēēywēyē Yēyiin, choo chooolwookēnootiin, choo mā tiliilēch āk choo āwēēsēch. Bo subak :kiruutēk biiko choo rumē sikiikwaa āk choo bākākiisyootē, †0 choo mārtooy, choo sikōrē keyy, āk choo chōōrē biiko. Bo choo ibērbēēriisyē āk choo mōlōlchinē biich ng'al āk kiy ake tukul nyoo mārubtooy keyy kāānēētuutēkaab man. †11 Miitē :kāānēētuutēchoo wōlēē bo lōkōōywēk chēē kāroomēch choo /kikiitōōrwoo kule a-amte. Yēyiin nyoo boonto lēbkēēyyēēt ānkōōtōōrōōroot :nyēē kikōōnoo lōkōōywēchoo kāroomēch.

Wōō :chamateetaab Yēyiin ām wōlēē mii :biiko

12 Ābirchinē Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō kōōnkōy nyoo kikōōnoo kāāmuukēywēēk, kuuyu kikasa kule /kiikoosēēnoo keyy. Kyāāyēyootē ng'al chēē kimāānkētē kumānāyēchinē inee nteenee kuriireenaa. Ānkoo kyāāng'ālōolēē inee nyēē miyaat ānkāāwusootē biikyii ānkāāwōōtēnootē, kutoola āyēchi yiisyēenyii. †14 Kinyōōwoo :Mokoryoontēēnyoo kaat ām chamateet nyēē kiboontēēnoo ānkoo ki-

Tiitō 1:15 †† 1:6 1Tēm. 6:4, 20; Tiitō 1:10 †† 1:7 1Tēm. 4:1-10; 6:3-5, 20-21; 2Tēm. 2:16-18, 23-26; Tiitō 1:10-16; 3:9-11 ††† 1:8 Room. 7:12 ††† 1:10 Kala. 3:19; 5:19-21 § 1:10 1Tēm. 6:3; 2Tēm. 1:13; 4:2-3; Tiitō 1:9; 2:1, 7-8 †† 1:12-13 Yēyuut. 8:3

† 1:2 1Kōōr. 4:17; 1Tēs. 2:11; Tiitō 1:4 †† 1:4 1Tēm. 4:7; 2Tēm. 4:4; Tiitō 1:14; 3:9 † 1:5 Room. 12:9; 1Tēm. 1:19; 2Tēm. 1:3; 2:22;

maayemaat :anii. Kiyeya acham inee ānkāakoosēē keey.

¹⁵ Ng'ālyoontēēt nyēē māchāktōōs /kiikoosēē keey amakany :chii kwaam mēt ku kule, kichōōnii :Kāārarookiintēēt Yēesu ng'wēny chokōōraroohē bi-iko choo kiikuchoolwookēn, ānku anii :akeenke ām bi-chooto :nyēē āchoolwookēnoot nyēē -/mākyoomu! †

¹⁶ Ānkoō kiwuu nyooto, /kikeeriireenaa anii ām biiko tukul sukōōboorunēē :Kiriistō kule iruruunyē mooyēenyii ām wōlēē mii :choo kiikuchoolwookēn. Yoo imuuchāktōōs /kiiraraachaa anii ānkāānyōōru *so-boontaab kibchuulyo, kōōmuuchāktōōs /kiiraraach nkicheek biiko alak. ††17 Kunyoo, kusilākoy ānkukoony-itākoy :Yēyiin nyoo mākāsāksē ānkubāytooyiisyē kēnyii- is āk kēnyiiis. Kuwuuuyii nyooto.

Kimwoochi :Bāwulō Tēmētēwō kwaam booryēēt nyēē karaam

¹⁸ Wēnyoo Tēmētēwō, ārwookuung' kurubta keey ng'aleek choo kimwooyē *:wōōrkooyik kubo inyiing'. Yoo 'keerub ng'aleechaa, mākuyētyēēchiing' sii-am booryēēt nyēē karaam †19 ankiitas taay ikoosēē keey Yēyiin ankiiyey kiyēē inkētē kule karaam. Kiikubootyo :biiko alake chēē kitay kuyey kuu nyooto. †20 Alak ām bichooto kiikuyey kuu nyooto ku Umenaayo ākoo Alek-isaanta. Kwāātōōrchi Kibrōkōsyoontēēt sukukasee keey kule māmāchāktōōs kung'ālōolēē Yēyiin nyēē miyaat. ‡

Kōōnēmchinē keey :biiko saayeeet

2 Ng'ālyoontēēt nyēbo koomānuut miisin ku kule isooyē Yēyiin ānkiibirchinē kōōnkōy kubo biiko tukul. ††2 Māchāktōōs /kēēsoochinē bāytooyik āk kāāntōōyik sikēēminy ām kaalyeeet āk tāloosyēēt ānkiinēmchinē keey Yēyiin ānkiibuur nyēē /kēēkoonyitēēch. ††3 Yoo kakeeyey kuu nyooto, ku karaam ānkōōng'ērēēchē Yēyiin nyoo Kāārarookiintēenyoo.

Irāroochē biich :Yēyiin kubununēē lōkōōywēk chēē kā-roomēch

⁴ Māchē :Yēyiin kule /kiiraraach biiko tukul kōōnkēt ng'ālyoontēētaab manta. †5 Yēyiin ku akeenke nkit, ānku akeenke :chiito nyēē ichoomnyēēch āk Yēyiin. Nto nyooto ku Yēesu Kiriistō. †6 Kiikooyto :Yēesu so-boonnyii sukuwālāng'unēē biiko tukul. Kiyityiin :ng'ālyoontooni ām āsiiswēk chēē yēmootiin. ††7 Kunyi, /kikeekweya anii a-amte ng'aleechaa kuu *lēbkēēyiintēēt. Man :kiyēē āmwooyē. Ānēētē biiko chēē mā Yuutayeeek ākoosēē keey Yēyiin ānkāāmwōoyē ng'al chēbo manta. †

† 1:15 Luuka 15:2; 19:10; Room. 5:8 †† 1:16 1Kōōr. 15:9-10 † 1:18 1Kōōr. 9:24-25; 1Tēm. 4:14; 6:12; 2Tēm. 4:7-8 †† 1:19 1Tēm. 1:5 †† 1:20 1Kōōr. 5:5; 2Tēm. 2:17; 4:14 ††† 2:1 Ēfēēs. 6:18-19 ††† 2:2 Eesra 6:10 † 2:4 Ēsēk. 18:23, 32; 2Tēm. 2:25; 2Bēt. 3:9 †† 2:5 1Kōōr. 8:6 ††† 2:6 Kala. 1:4; Ibu. 9:28 †† 2:7 Yēyuut. 9:15; Room. 1:5; 9:1; 2Tēm. 1:11

Kāāburtaab murēnik āk kooruuk choo kiikōōyēnchi Kiriistō

⁸ Mākyiintōōs :murēnik ām yēē /kākiiruruukyi keey kōōtōrōōrē āwunnyēk chēē tiliilēch kusooyē Yēyiin āmānyēēru nto kuyey wookuut. ††9 Mākyiintōōs :kooruuk kōōloochē keey nyēē karaam. Kōōloochē sirook chēbo koonyit ānkuboonto ātēbutēk chēē kā-roomēch. Māmāchāktōōs kōōlēētē buutēēk kule /sikēēchōrōkyinē, kōōloochē chobosaak, tukuukaab kaat āk sirooy chēē ālē beesaan chēē chaang'. ††10 Nteenee, māchāktōōs kuboonto ātēbutēk chēē kāroomēch chēē misyinē kooruuk choo kiikōōnēmchi keey Yēyiin. †

¹¹ Māchāktōōs kōōnēētē keey :koorko ake tukul ng'aleek ām kēēlto nyēē intusoot ānkōōywēyiisyē.

¹² -Māāchāmchinē koorko kuyēk kāānēētiintēētaab ng'ālyoontēētaab Yēyiin nto mbo kule kubayta saanteenyii. Māchāktōōs kusiisynē keey. ¹³ Aatam :nyēē kisimkuyey :Yēyiin kurook, nto mii yoo, chokuyey Aawa. †††14 Mēēbērē ki Aatam :nyēē /kikeekenta kut kuyey ng'ōōkisto, nteenee ki koorkēēt. †††15 Māchāktōōs :koorko ake tukul kuriibē kōōnyii āk lōkōkyii ām kēēlto nyēē karaam. Yoo kamuyta, kookaasee keey Yēyiin, kutinyē chamateet, kutiliil ānkuriibē keey, mākutēbto *soboontaab kibchuulyo ākookoy. ¹⁸

Kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō

(Tiitō 1:5-9)

3 Mii yu naas :ng'ālyoo nyēē māchē /kiyy-oong'unēē. Yoo kamach :chii kōōntōōchi biikaab Kiriistō, kāākukwēchi keey yiisyō nyēbo koonyit. ² Māchāktōōs :kāāntōōyiintonoo ku chii nyēē mātinyē lēēlis, ku chii nyēē tēērēē koorkēenyii nkit, kusēwunoot ānkuriibē keey, kukoonyitoot, kururoot :moo ānkōōmuuchē kōōnēētētiis. ¹⁹³ Māmāchāktōōs ku kibōōkityoo āmā chii nyēbo wōōrōōryēēt. Nteenee māchāktōōs kōōntusoot ānku tala, āmāboonto muchastaab beesaan. ⁴ Māchāktōōs kōōnkētē kuriib kanyii nyēē karaam kukas kule iywēyē :lōkōkyii kudukul. ⁵ Yoo -mēēmuuchē :chii kuriib kanyii kumēēmuuchē kuriib kaniseet. ⁶ Māmāchāktōōs /kēēkwēyē chii nyoo mānāākich ām ng'ālyoontēētaab Yēyiin kule kōōntōōchi chuut kuuyu imuuchē koontumeer. Nto yooto, +/mākiitiilchi ng'aleek kuu choo /kikiitiilchinē Kibrōkōsyoontēēt. ⁷ Māchāktōōs :kāāntōōyiintonoo ku chii nyēē tinyē kaayna nyēē karaam ām wōlēē mii :yēēmēēt simānyōōr :Kibrōkōsyoontēēt bārooyinto nyēē katechee. ²⁰

Toorētik

⁸ Māchāktōōs :nkicheek toorētikaab biikaab Kiriistō kukoonyitootiin nyēē māwēēchwēēchē ng'al, āmā

††† 2:8 Tyēēn. 63:4; 134:2; 141:2 †† 2:9 1Bēt. 3:3-5, 7 †† 2:10 1Tēm. 5:10 ††† 2:13 1Kōōr. 11:3-16; 14:34-35 ††† 2:13 Toowu. 2:7, 21-22 ††† 2:14 Toowu. 3:1-6, 13; 2Kōōr. 11:3 18 2:15 1Tēm. 5:10, 14; Tiitō 2:4-5 19 3:2 Tiitō 2:2; Room. 12:13; Ibu. 13:2 20 3:7 Tiitō 1:6-9; 1Bēt. 5:1-4

kibōokitiiis, nto kutōōrtooy :moonik kumach beesaan.
⁹ Māchāktōōs kukiilchi ām mooyēēt akeenke ng'āly-
 oontēētaab manta nyoo /kiikēēng'oong'wēēch
 ānkuyēyē kiyēē inkētē kule bo man.

¹⁰ Māchāktōōs /kēētyēmtooy bichoo kutoombo
 /kēēkwēyē. Nto yoo mātinyē ng'ālyoo, /kēēchāmchi
 kuyēk toorētik.

¹¹ Māchāktōōs :nkicheek kooruuk chēē toorētik † ku
 chēēbyōōsōōy chēē koonyitootiin, chēē māyēyootē
 seemseem. Māchāktōōs ku koor chēē riibē keey /ānki-
 koosēē keey ām kiy ake tukul. ††

¹² Māchāktōōs :chii ām toorētichoo kutēērēē
 koorkēēnyii nkit ānkuriibē lōkōkyii āk kanyii ām kēēlto
 nyēē karaam. ¹³ Chii ake tukul nyoo kāyēyis nyēē
 karaam, kōōloong'u keey ām komostaab ng'ālyoontēē-
 taab Yēyiin ānkukich ām manta nyēbo Kāārārōokiin-
 tēēt Yēēsu.

Manta nyēē wōō nyēbo Yēyiin

¹⁴ Ānkoo sinee āboontēē mooyēēt kule +māāchōōnii
 wōloo imiitē, āsiruung' ng'aleechu si ¹⁵ yoo kaakaay
 keey, 'kēēnkēt wōlēē māchāktōōs kōōbuurtooy :bi-
 ikaab Kiriistō. Bichooto ku choo kikwey :Yēyiin kuyēk
 cheechii. Tolochta :bichoo āk sisinēēt nyēē iyy-
 oong'unēē :manta. ¹⁶ Ng'ālyoo nyēbo man kule wōō
 :kiyēē kiikung'oong'wēēch Yēyiin:

/Kikēēsich inee kuu chii ake tukul,
 kiiboor :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule churtaat.
 Kikas :nkicheek malayikaanik.
 /Kikyaamtaat inee ām kōōrōōsyēk.
 /Kikiyēnchi ām kōōrēēt,
 /ānkēēyib kuwo barak wōloo mii :lēbkēēyyēēt. †

Māchāktōōs /kēētāyē kāānēētēywēēk chēē mābo man

4 Ibooru :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kutook kule ām
 bēsyōōsyēk choo kwoonii, mākuhunnyēē :biiko
 ng'ālyoontēētaab manta ankurub ng'aleekaab biiko
 choo tēwēchē :tāmirmirook chēē miyootēch. ††2 Ibēr-
 bēēriisyē :bichoo āmēēkōōnkētē ng'ālyoontēēt nyēbo
 man āk nyēbo ng'wiinyan. ³ Yēētēē biiko kōōmutiis āk
 kule kumaam āmiik alak ānkoo kiyēyē :Yēyiin āmiichoo
 kule kutaach :biikyii choo inkētē manta ankwaam ku-
 birchinē inee kōōnkōy. ††4 Karaam :kiy ake tukul nyoo
 kiyēyē :Yēyiin kunyoo, māmachāktōōs /kēētāyē kiy
 mbo akeenke yoo /kakeetaach /kēēbirchinē Yēyiin
 kōōnkōy. ††5 Yēyē :ng'ālyoontēētaab Yēyiin āk saayeet
 kutililiit :kiy ake tukul nyēē kiyēyē Yēyiin.

⁶ Yoo 'kēēboorchi mbo ng'eetaabiya ng'aleechu,
 'keeyey ām kēēlto nyēē karaam yiisyēētaab
 Kāārārōokiintēēt Yēēsu. Nto yooto imiitē ititirēē ng'āly-
 oontēētaab manta nyoo /kikiineetiing' nyoo irubē.

⁷ Itay tyoonkōōchoy chēbo bēērbēēryō chēē

† Nto: kooruukwaa. †† 3:11 Tiitō 2:3 † 3:15 Ēfēēs. 2:19-22
 †† 3:16 Mat. 28:18-19; Māārō 16:20; Luuka 24:50-51; Yoowa. 1:14;
 Yēyuut. 2:33, 36; Room. 1:3-4; Ēfēēs. 1:20-21; Fillib. 2:6-11; Kolos. 1:6,
 23; 1Tēm. 2:7; 2Tēm. 4:17; Ibu. 1:6, 13; 2:9 †† 4:1 Mat. 24:10; 2Tēm.
 3:1 ††† 4:3 1Kōōr. 10:30; Ibu. 13:9 ††† 4:4 Toowu. 1:31; Māārō
 7:15

mārubtooy keey āk Yēyiin. Ichōbāksē ākookoy inēētē
 keey ibuurē kuu wōlēē māktooy :Yēyiin. ⁵⁸ Yoo 'keeneet
 bōōrng'uung', mākyēētyēēchiing' ām kōōrooni, nto
 yoo 'keeneet keey ibuurē kuu wōloob māktooy :Yēyiin,
 mākyēētyēēchiing' ām soboontaab kōōrooni ākoo
 nyēbo kōōrēēt nyoo mākuchō. ††

⁹ Kiikoosēē keey Yēyiin. Inee :Kāārārōokiintēēt ntee-
 nee chēē irārōochē, ku biiko choo iyēnchinē inee.
 Māchāktōōs /kēētiyēē mēt ng'aleechaa ānkuyēmāk-
 tōōs /kēēchāmē kutukul. Kiyooto :nyēē kēēmiitē
 kēēng'ētiichinē keey. ††11 Ng'aleechaa chēē māchāk-
 tōōs 'ikiimē yoo 'inēētiisyē.

¹² -Meekey kumoontiing' :biiko kuuyu tēēmining'.
 Nteenee inyiing' :nyēē māchāktōōs kukāsēēniing' :bi-
 iko tukul choo kiikōōyēnchi ng'ālyoontēēt, wōlēē
 ing'ālooltooy āk wōlēē itēbtooy, wōlēē ichāmtooy bi-
 iko, wōlēē 'iyēnchintoo Yēyiin āk tiliilinto nyēē iboon-
 tē. ††13 Iyēyiisyēē bārooyinto nyoo mii kumanaayitu,
 isumānchinēē biiko ng'ālyoontēēt, i-āmchinēē ānki-
 inēētēē. ††14 -Meechwees kāāmuukēywēēchoo
 kirōōbuung' :Yēyiin kubununēē kiyēē kimwooy
 *wōōrkooyoontēēt ake yoo kitiinyēēniing' āwunnyēk
 :kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō. ††15 Iyēyē tukuuchoo
 kibtaman ānkiinēchinē keey kutukul sukung'ēet
 kukas :chii ake tukul wōlēē imiitē itāstooy taay.

¹⁶ Māchāktōōs irōōtootē soboonng'uung' āk ng'aleek
 chēē 'inēētē. Imuytoochi tukuuchoo kuuyu, yoo keeyey
 kuu nyooto, +meeraraachakse :inyiing' āk biiko choo
 'inēētē.

Ibooru koonyit

5 -Mēēryōōnkyinē booyoo yoo imiitē iyisu, nteenee
 ing'āloolchinē kuu kōōn. Iyibē nkicheek āybēēriik
 wuu nyēē mbo ng'eetaabkoomēt. ††2 Iyibē cheeby-
 oosya ake tukul wuu nyēē koomēt. Nto tiibiik, inam
 choo wuu nyēē mbo chēēbkoomēt ām kēēlto nyēbo
 tiliilinto.

Wōlēē māchāktōōs /kēēriibtooy musukuunēk

³ Māchāktōōs /kēēyētyēēchinē musukuunēk choo
 mātinyē chii nyēē kāriib. ⁴ Nteenee yoo boonto :chee-
 byoosya nyēē musuku lēēkōōy nto muchōkōōōn,
 kumāchāktōōs :lōkōchoo kuriib sikikwaa, kuukaanyii
 nto kōōkōōnyii sukōōboorunēē yooto kule iywēyē
 Yēyiin. Yoo kayey kuu nyooto, kumii kuyooku kiyēē
 /kikēēyēchinē icheek, ng'ālyoo nyēē chāmē :Yēyiin.
⁵ Koorko nto cheebyoosya nyēē kiikung'ēt nkit ku
 musik kumāchāktōōs kōōkēnēē keey Yēyiin nkit
 ānkuriirchinē bēēt āk kwēēmooy kule kuyēētyēēchi.
⁶ Nto koorko nyoo musik ankicham tukun chēbo
 leles, kukiikume :nyoo kusobē. ⁷ Māchāktōōs imwoochi
 nkicheek biiko ng'aleechu, sukung'ēet mariirtee chii.
⁸ Chii ake tukul nyoo māyētyēēchinē tilyōōnuutēkyii
 ānku miisin biikyii choo bo kō, kāākutāchiin āk ng'āly-

§ 4:7 1Tēm. 1:4 †† 4:8 1Tēm. 6:6 ††† 4:9-10 Tiitō 3:4 ††
 4:12 Tiitō 2:7 ††† 4:13 2Tēm. 3:15 †† 4:14 Yēyuut. 6:6; 1Tēm.
 1:18; 2Tēm. 1:6; Ibu. 6:2 †† 5:1 Laawi. 19:32 ††† 5:5 Luuka 2:37

oontēetaab Yēyiin. Miyaat :chiichoo kusiir nyoo mǎnēyēnchi ng'alyoontēetaab Yēyiin.

⁹ Yoo /sikiiyiiti cheebyoosya nyēē musuk komostaab choo yēmē /kēetoorēt kumāchāktōōs kukiikukeeytee kēnyiiisyeēk tāmānwookik lo. Māchāktōōs ku cheebyoosya nyēē mǎnāāchoonchooyēnoot ¹⁰ ānkitookunoot ām yēyuutēk chēē kāroomēch kuu wōlēē kiriibtooy lōkōkyii, wōlēē kitooktooy tāyēēk, wōlēē kiyēētyēēchintooy biikaab Kiriistō, wōlēē kitoorētitooy biiko choo nyāliltōōs āk mbo tukuuk alak chēē kāroomēch chēē kiikuyey. †

¹¹ Māmāchāktōōs /kēēsirtooy musukuun choo tāku-minkēēch kuuyu yoo kabiirta :muchastaab bōor-woonikwaa wōlēē kiikōōnēmchintoochi keey Kiriistō, kumach /kiimut. ¹² Yooto, kōōsākyyi keey /kiitiilchi ng'al, kuuyu kāākwiiri kiyēē kiikukuurtoochi Yēyiin. ¹³ Ilu-mootēē :kooru chēē wuu choo koorin kōōbootootē āsiiswēkwaa. Māwuu nyooto baateey, nteenee yēyootē mbo subak seemseemnyet kōōwutootēē keey ng'al chēē mā cheekwaa ānkung'āloolootē mbo ng'al chēē māyēmāksē. ††¹⁴ Kunyoo, āmwoochinē musukuunēk choo tākuminkēēch kule kucheeng' saanik ānkuriib lōkōkwaa āk kooriikwaa simānyōōr :Buunyoontēēt bārooyinto nyēē kang'alaalee ichēek nyēē miyaat. ^{†15} Kookuweech keey kēny :alake kuba wōlēē mii :Syee-taani ankookurub ng'aleekyyi.

¹⁶ Nto yoo mii :cheebyoosya nyēē kiikuchamta Yēyiin ānkuming'tooy keey musukuunēk, kumāchāktōōs kuyēētyēēchinē musukuunēchoo ām kēlto ake tukul. Māmāchāktōōs kubākookyyi nyikiisinoon kaniseet. Yooto, mākuyēētyēēchi :kaniseet musukuunēk choo minyē nkityō.

/Kēēkoonyitē kāāntōōyikaab kanisa

¹⁷ Māchāktōōs /kēēkoonyitē /ānkēēyētyēēchinē booyikaab kanisa choo tinyē kāāntōōysēēt nyēē karaam, ānku miisin choo āmtooy ng'alyoontēēt ānkōōnēētē. ††¹⁸ Mwooyē :siruutēk kule, “-/Mākēērātē yēēyto kuutiit yoo yēyiisyē.” †† Nto subak, “Yēmē :chii nyoo kāākubirto nkuruukyii kunyōōr kiy.” ††† †††

¹⁹ Māmāchāktōōs simiyēnchinē ng'alyoo nyēē /kākēēmwooy /kēēng'āloolēē booyik nyēē miyaat, nteenee ākoy baateey yoo kāākumwooy :biiko chēē yitē āyēēng' nto sōmōk kule wuu nyooto. ^{§20} Yoo kā-choolwookēn :kāāntōōyik, 'iburyoong'tooy kukāsē :bi-iko, sukung'et kōōywēyē :chuut alake. †

²¹ Kunyoo ii, Tēmētēwō, āmwoowuung' ām taayee-taab Yēyiin āk nyēbo Kāārārookiintēēt Yēēsu āk mbo ām taayee-taab malayikaanik choo kwēyootiin kule, irub ng'aleechaa nyēē -mēēkwēyē chii. Māmāchāktōōs ichāmē biiko alak kusiir alak. ²² -Mēēsāmsāmānē keey yoo itiiinyēē chii āwunnyēk itōōlchinē yiisyēetaab Yēyiin -ameekany kunaming' :ng'ōōkistaab biiko alak. Ibuur itiliil. ²³ -Mēēyēē bēēko baateey, nteenee imōōsē

† 5:10 Yoowa. 13:14; 1Tēm. 2:10; Ibu. 13:2 †† 5:13 2Tēēs. 3:11 † 5:14 1Kōōr. 7:9; 1Tēm. 2:15 †† 5:17 1Tēēs. 5:12 †† 5:18 Kiru-utēk 25:4 ††† 5:18 Luuka 10:7 ††† 5:18 Mat. 10:10; 1Kōōr. 9:9, 12-14 † 5:19 Mat. 18:16 †† 5:20 Kala. 2:14

*tifaayik tisich kubo bōōrtaab moo nyoo iyiimsētiing' btaman.

²⁴ Mēēmuuchāktōōs kōōyēēlākiis :ng'ōōkiswookikaab biiko alak, nteenee /simkēēkāsē bakeenke /kumānāābokiitiilchinē ng'al. Nto chēbo alak, kōōyēēlōotiin ākoy bēsyoonoo +/mākiitiilchi ng'al.

²⁵ Ām kēlto nyēē wuu nyooto, simkutooku :kāroom-nyēēetaab yēyuutēkaab biiko alak, āmāwunyāktōōs ākookoy :choo iyēēlōotiin.

Wōlēē māchāktōōs kōōbuurtooy :motwoorik

6 Māchāktōōs :motwoorik kōōywēyē moko-rēēnikwaa sukung'et -/mākēēng'āloolēē Yēyiin nyēē miyaat āk mbo kāānēētēyēwēkyoo. ² Māmāchāktōōs :motwoorik choo kiikōōyēnchi :mokorēēnikwaa Yēyiin kōōywēyē mokorēēnichoo kisich, kuuyu mbo ng'ēetaabiya ām Kiriistō. Nteenee, māchāktōōs kuyēyē yiisyēēng'waa kutook, kuuyu chēē yēētyēēchinē :yi-isyōōnuutēchoo ku choo kiikōōyēnchi ng'alyoontēetaab Yēyiin. Ng'aleek chooto :chēē māchāktōōs inyiing' Tēmētēwō 'inēētē ānkiikiimē biiko kurub. †††

Kāānēētiisyēēt nyēbo lembech āk bāytit nyēbo man

³ Chiito nyoo kaakoobetyeenyee keey wōlēē mii :Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō ankooneet ng'al chēē mābo man, ††⁴ kukiikoolaambuuch nyoo :ng'aseetaab keey āmēēnkētē kiy. Kicham :chiichoo kwiilat āk wookuut. Yibu :ng'aleechaa kōōtuuyiiti keey :biich moon. Kuwookuut, kung'alaalaatee keey nyēē miyaat, kōōsōōtyēēchinē alak nyēē miyaat, ††¹⁵ ānkuchuunchu-untōōs :mētēwookaab bichoo kubo kāāsōōtyēwēēk chēē miyootēch chēē boonto. Bichuutēchu :chēē /ki-ikēēbuutēē ng'alyoontēetaab manta ānkōōsōōtē kule tōōs yoo kasyeem :chii kurub kēēltaab Yēyiin ku kēēlto :nyooto nyēē yēyē chii kunyōōr bāytit ām kōōrooni.

⁶ Nteenee, yoo kēēnēmchi keey :chii yiisyēetaab Yēyiin, āmēētuyiitiinē ake moo, kāākunyōōr bāytit nyēē wōō miisin ām Kaab Yēyiin. ††¹⁷ Mēēbērē /kikēēsiktēēch kiy, āmākēēbēetooy kiy kōōyiyiin kākēēbēku. ††¹⁸ Nteenee, yoo kēēnyōōru kiyēē kyoomē āk kiyēē kiiloochē, kuyēmēēch :chooto. ⁹ Nto biiko choo bērē nto cheeng' tukuuk sukumokoroon, kutōōrchinē :ng'aleechaa tyēmiisyēēt ankutech. Tōōrchinē :ng'aleechaa kuyey tukuuk chēē chaang' chēbo bēērbēēryo āk mbo muchastaab tukuuk chēē iwoong'tooy biich. Tōōrtooy :ng'aleechaa biiko kubootyo ānkwooroon.

††¹⁰ Toowunēē keey :miyootyēēt wōlēē wōō muchastaab beesaan. Biiko choo loosyootē kumāchē beesaan kukiikuchuunnyēē ng'alyoontēetaab Yēyiin ānkuyibchi keey ng'woonin nyēē -/mākyoomu.

Kiyēē kiikāloonchi :Bāwulō Tēmētēwō

¹¹ Nto inyiing' nyoo ibooyē Yēyiin, māchāktōōs isatee keey wōlēē mii :ng'aleechaa ankiirub soboonto nyēē

††† 6:2 Ēfēēs. 6:5-8 †† 6:3 1Tēm. 1:3, 10 ††† 6:4 2Tēm. 2:14 †† 6:6 1Tēm. 4:8; Ibu. 13:5 †† 6:7 Āyub 1:21 ††† 6:9 Kāālēw. 15:27; 28:22

churtaat, inēmchi keey Yēyiin ankiikaasee keey inee, ichāmē biiko alak, imuytoochinē ng'al ānkiitālayiitu.
^{†12} I-am booryēēt nyēē karaam kubo ng'ālyoontēetaab Yēyiin. Inkēt kule kikuuring' :Yēyiin inyōōru *soboontaab kibchuulyo. Kunyi, 'ikiilchi soboonoo 'kiichāmchi-intōōsii kukāsē :biiko chēē chaang'. ^{††}

¹³ Ām taayeetaab Yēyiin nyoo ikoochinē kiy ake tukul soboonto āk mbo ām taayeetaab Yēesu Kiriistō, nyoo kichāmchiin ām taayeetaab Bōōntyō *Bilaato kule inee ku Kāārārōokiintēēt, āmwoowuung' kule ^{†14} ikiilchi ng'ālyoontēetaab Yēyiin. -Meekany inyōōru tisyā nto mbo kule /keeng'alaaleeniing' nyēē miyaat. Iriib kuu nyooto ākoy bēsyēēt nyoo kāchōōnēē :Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō. ^{††15} Mākukwēryoon :Yēyiin ām bēsyēēt nyoo kiikōōtōōrto :inee. Itōōōroot :Yēyiin ānku inee nkityō :bāytooyiintēēt. Inee :bāytooyiintēetaab bāytooyik ānku mokoryoontēetaab mokorēēnik. ^{††16} Yēyiin nkityō :nyēē māmēē ānkuminyē ām lēbkēyyēēt nyēē mākāsāksē. Māmii :chii nyēē kikiukas Yēyiin nto mbo nyēē imuuchē kukas. Kukoonyitākoy :Yēyiin ānkubāytooyiis ākookoy. Kuwuuyiit nyooto. ^{††}

† 6:11 2Tēm. 3:17 †† 6:12 1Tēm. 1:18; 4:14 † 6:13 Mat. 27:11-26; Yoowa. 18:28—19:16 †† 6:14 1Tēm. 1:3, 18 †† 6:15 Yēyuut. 1:7 ††† 6:16 Chuy. 33:20; Tyēēn. 104:2; Yoowa. 1:18

Biikaab Kiriistō chēē boonto bāytit

¹⁷ Imwoochi choo boonto bāytit ām kōōroni kule māng'āsē keey āmātiyēē mēt tukuuchoo. Tukuuk choo chēē -/mākiinkētē batay āk moo. Nteenee kiyēē mächē kuyēyē kukutiyyēē Yēyiin mēt nyoo kōōnēēch kiy ake tukul kuyem ānkuyēyēēch :tukuuchoo keeng'erech. ^{††18} Imwoochi bichoo kuyey ng'aleek chēē chaang' chēē kāroomēch, kuyēk biich chēē leelach :moonik ānkuchāmē kuyēmtooy tukuuk āk biiko alak. ¹⁹ Yoo kayey kuu nyooto, kāākuyēytoochi keey bāytit nyēē tiyyēē keey ām kōōrēēt nyoo chōōnii, sukung'eet kukiilchi soboontaab manta. [§]

Ng'aleek chēbo lētuut

²⁰ Tēmētēwō, kāāmwoowuung' kule -meekuste iyey ng'aleechaa tukul choo kiikōōtōōruung' :Yēyiin. Isatee keey kwiilateet nto wookuut nyēbo bēērbēēryō nyoo yēyē :choo ng'āsēē keey kiirnātēēt nyēē mā bo man. ^{§†21} Yēyē keey kule ng'oomēch, nteenee kiikuchuun-nyēē ng'ālyoontēetaab Yēyiin. Kōōbēruurook :Yēyiin. ^{§††}

††† 6:17 Tyēēn. 62:10; Luuka 12:15, 20; Yāāk. 5:1 § 6:19 Mat. 6:20; Luuka 16:9 §† 6:20 1Tēm. 1:4; 6:4; 2Tēm. 1:14 §†† 6:21 1Tēm. 1:6; 2Tēm. 2:18

2 Tēmētēwō

Taayta

: Yu kaakoowaany :Bāwulō ruutoonyii nyoo kibo ang'wan, kooyeey Rooma. /Kikeekerta subak kō nto yityo /keeratee nyōrōōrōōnik. Kisirē barwaani bēsyoōsyēkyii chēbo lētuut kurataat kukaakuriik wokubakach :bāy-tooyiintēēt Nēērō nyēē ki rumiin kibkerkoong'nyaa. -/Mākiinkēt kule ki āyu yēē /kikēēsirē barwaani nteenee ākoy /kikēēsirē kukābēk :maata nyoo kibo Rooma ām kēnyiitaab 64 KK kutoombo kōōkēētē keey :Nēērō ām kēnyiitaab 68 KK. Isōōtē :biiko wōlēē wōō kule /kikēēbākāchē Bāwulō kēnyiitaab 67 nto 68 KK. /Kikiyookyinē Tēmētēwō barwaani kumiitē Ēfēēsō.

: Kikas :Bāwulō kule kikiikubakaakta :chōōrōōnuutēkyii, kunyoo kisirchi Tēmētēwō barwaani kuuyu kiki-ikung'ēēlēnchi miisin kut kwoomchi :yēēmootēēt kule nto kas Tēmētēwō. Nteenee kimātinyē ārookēnēēt ake tukul kuuyu kiinkētē kule ānkoo kimii wokubēku :soboonyii ām lēēkitō, kitinyē kāākēnēēt kule mākuriib inee :Yēyiin ām nyalilta nyoo buntēē :inee ām bēsyoōsyēchoo ng'eri yoo tākumiitē kōōrēēt kutoombo kut kōōwutē wōlēē mii :soboontaab kibchuulyo.

Ibooru :Bāwulō ām barweenyii kule rirēē :inee miisin biikaab Kiriistō choo kiikubuntēē wuuyinwookik āk wusi-isyēēt kumii :icheek ng'wēnyuutaab bāytooyiintēēt Nēērō. Ikomkoomu Tēmētēwō kule kuriib kāāyēnchi-nooyēēt ām lōkōōywēkaab Kiriistō ankwaamta lōkōōywēchoo ām nyikanateet ānkoo kumiitē :wusiisyēēt. Kimāchāktōōs mbo kōōburyoong'to choo inēētē ng'al chēbo lembech.

: Kiyēē irābchinē :barwaani miisin kukōōkomkoom biich kule /kēēmuytoochinē ng'al ānkoo ku chaang' :wuuyin-wēk. Yēyiin nkit :nyēē mākubāw kiy ake tukul ānkutuwenē choo ikēnēē keey inee. Māchāktōōs kurubē wōlēē ki-wuu :soboontaab Bāwulō.

Kyoorōōr keey :Bāwulō ānkumākyi Tēmētēwō bēur

1 Anii ku *lēbkēēyiintēēt Bāwulō nyoo āyēchinē Kāārārookiintēēt Yēēsu yiisyēēt. Kitoola :Yēyiin ānkōōyookwo chāā-āmchi biiko kurubta keey āk *so-boontaab kibchuulyo nyoo kikuurtoowēēch kubununēē Yēēsu Kiriistō. ² Āsiruung' inyiing' wēriinyu Tēmētēwō nyoo āchāmē miisin. Kōōbēru-uriiing' :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō. Kuriireeniing' ānkukōōning' kaalyeet. †

Māchāktōōs /kēētirē /ānkiikoosēē keey Yēyiin

³ Ākutunkynē Yēyiin kuu wōloo kiyēytooy mbo :kuuko ānkāāyēyē kiyēē ānkētē kule karaam. Kuuyu āsōōtiing' ākookoy, āsoowuung' bēēt āk kwēēmooy ānkāābirchinē Yēyiin kōōnkōy. ^{††4} Yoo kaasoot wōlēē 'kiiriirte bēsyoonoo kyāābākooktiing', kwoomchoo :yēēmootēēt kule nto akasiing' saang'erech. ⁵ Ānkētē kule 'ikoosēē keey Yēyiin miisin. Kiikoosēē keey :kōōkōōng' Lōyis Yēyiin āk koomēt Yuuniis, wōlēē ānkētitooy kule imiitē :nkinyiing' iyēyē kuu nyooto. ‡

⁶ Kunyi, kurubta keey āk yooto, āsōōtuung' kule ikany kōōmwo keey :kāāmuukēywēēk choo kirōōbu-ung' :Yēyiin yoo kyāātiinyēniing' āwunnyēk. ^{††7} Mānāākōōnēēch :Yēyiin Tāmirmiryēēt nyēbo muyātēēt, nteenee kikōōnēēch nyēbo nyikanateet,

chamateet āk riibēētaab keey. ^{††8} Kunyoo, -meekany kunaming' :muyātēēt yoo +meeng'alaalee Mokoryoon-tēēnyoo nto yoo isōōtoo anii nyoo /kiikerata kubo inee. Nteenee, ikany kēēnyāliilchē :tukwaay kubo lōkōōywēk chēē kāroomēch kukōōniing' :Yēyiin nyikanateet. ^{†††}

⁹ Kiikooraraachech :Yēyiin ānkiikukuurēēch kēēyēku biikyii. Manaayey kuu nyooto kubo kiy ake tukul nyēē kiikeyey, nteenee kubo wōlēē māktooy :inee nkit ām mooyēēnyii āk mbo subak kubo chamateenyii nkityō. Kisimkuchameech :Yēyiin /kumānāākēētoow kōōrēēt ^{†††10} ānkōōboorwēēch chamataanaa ām chōōnēētaab Kāārārookiintēēnyoo Yēēsu Kiriistō. Kiikōōsyēēn-toowēēch :Kiriistō meet ānkwoorōōrwēēch kēēlto nyēbo *soboontaab kibchuulyo kubununēē lōkōōywēk chēē kāroomēch. ^{††11} Kunyoo, kookutoola :Yēyiin a-am-taate lōkōōywēchu, āyēku *lēbkēēyiintēēt ānkāānēē-tootē ng'ālyoontēētaab manta. ^{††12} Kiyooto :nyēē /ki-inyāliilchoo kuu nyiitēny. Ānkoo kuwuu nyooto, -māā-muyoot, kuuyu ānkētē chiichēē kyāāyēnchi ānkāātinyēē man kule imuuchē kuriib kiyēē kiikōōtōōr-woo ākoy bēsyoonoo iyēēwunēē.

¹³ Tēmētēwō, 'inēētē biiko kuu wōloo kyāānēētitooy :anii ānkiikoosēē keey Kāārārookiintēēt Yēēsu ānki-ichāmē biiko kuu wōloo kyāāyēytooy :anii. ^{†††14} Ikaaman ng'aleechaa kāroomēch choo /kiikiitōōruung'.

† 1:2 1Kōōr. 4:17; 1Tēēs. 2:11 †† 1:3 Room. 11:1; 1Tēm. 1:5
‡ 1:5 Yēyuut. 16:1 †† 1:6 1Tēm. 4:14

†† 1:7 Room. 8:15 ††† 1:8 Room. 1:16; Ēfēēs. 3:1; 2Tēm. 2:9
††† 1:9 Ēfēēs. 2:9 § 1:10 Tiitō 3:6 §† 1:11 Room. 1:5 §†† 1:13 2Tēm. 3:14

Kuyētyēēchiing' :Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo minyē āriinyoo. †

¹⁵ Ābērē 'inkētē kule kookubakaaktaa :chii ake tukul nyēbo yēmēētaab Eesya kuboonto keyy Fukēēlō āk Ermokeen. ††

¹⁶ Asooyē kule kuriiree :Yēyiin kaab Ōnēsifōōrō nyoo kimāmuyoot chokukasa arataat. Kichokōōbāybooyoo ānkōōtitiirōo btaman. ¹⁷ Yu kāwokuyit Rooma, koomuuch kucheeng'aateenaa wōlto ake tukul ākoy kut wokunyōōrwoo. ¹⁸ Ābērē 'inkētē kubooyiit man kule kiyētyēēchoo :Ōnēsifōōrō ām kēelwookik chēē chaang' yoo kyāāmiitē Ēfēēsō. Lēyyē, kuriiree :Mokoryoontēēt Ōnēsifōōrō bēsyoonoo itilchinē biiko ng'al. ‡

Kiyēē māchāktōōs kuyēyē :Tēmētēwō yoo kānyōōr nyāliluutēk

2 Wēnyoo, Tēmētēwō, ikiil, kuuyu 'inkētē kule chāmiing' :Kāārārookiintēēt Yēesu ānkutiyyiing'. ² Nto tukuuk choo 'kiikāsē ā-āmu ām taayeetaab biiko chēē chaang', itōōrchi choo biiko chēē /kiikoosēē keyy ānku chēē imuuchē koonēet biiko alak. ††³ Imuytoochi nyāliluutēk kuu chii nyēē āmē booryēēt nyēē karaam kubo Kāārārookiintēēt Yēesu kuu wōloo kēēyētooy :acheek. ††⁴ Yoo kēēwutēē keyy :chii nyēbo lukēēt ng'aleekaab biikaab yēmēēt, -mēēng'ērēēchē nyēē wōō nyēbo lukēēt. ⁵ -/Mākēētuwēnēē chii loong'eetaab labateet yoo kamarub mākuutēkaab kaang'weeneet. ††⁶ Kāābātiin nyoo ikiilchinē keyy kāābātiisyēēt ku nyoo :nyēē māchāktōōs /simkiikoochinē āmiikyii chēbo yiisyēēt. ⁷ Tēmētēwō, irōōtootē kiyēē āmwooyē, kuuyu makuyeying' :Mokoryoontēēt inkēt ng'aleechu tukul.

⁸ 'Inkēt kule king'eeteet meet :Yēesu Kiriistō nyoo kichōōnēē kōōtaab *Tāwuti. Kuuyu ā-āmtootē lōkōōy-wēchu kāroomēch, ††⁹ kaanyalil kut /kēērātoō wuu nyēē kaanyeere ng'al. Nteenee, mēēmuuchāktōōs /keerat ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ¹⁰ Kunyoo, āmuytoochinē kiy ake tukul kubo choo kiikukwey :Yēyiin, nto anyuun kooraraach nkicheek :Yēesu Kiriistō sukunyōōr lēbkēēyēētaab kibchuulyo. ¹¹ Ng'ālyoo :nyoo nyēē /kēētiyyēē keyy kuuyu,

"Yoo kākēēbēku āk Kiriistō
+mābokēēminy āk inee. ††

¹² Nto yoo kākēēmuytoochi,
+mābokēēbāytooyiisyē āk inee.

Yoo kakeetay :acheek,
+mawokutayeech :nkinee. †

¹³ Ānkoo -/mākiikoosēē keyy biiko,
/kiikoosēē keyy inee,
kuuyu mātāyē keyy :inee nkit." ††

Chii nyēē chāmtooy :Yēyiin

¹⁴ Māchāktōōs isōōtyinē biiko ng'aleechu: Imwoochi ām taayeetaab Yēyiin kule māmāchāktōōs kukwiilēē keyy ng'al. Māmii :kiy mbo kisich :nyēē yēētyēēchinē :kwiilataanaa, nteenee nyēēēē kāāsōōtēyēwēēkaab biiko choo yēbchinē yiit. ¹⁵ Isyeem wōlēē 'imuuktooy iyey yiisyēēng'uung' ām kēēlto nyēē karaam nyēē chāmtooy :Yēyiin. Kutook kule iyēku chii nyēē mātinyē muyāt ānku nyēē nāmē ng'ālyoontēētaab manta ām kēēlto nyēē churtaat.

¹⁶ Itayee keyy imwooyootē ng'al chēē mārubtooy keyy āk ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Biiko choo iwutootēē keyy ng'al chēē wuu choo, mākutāsē taay kulōōyēkiitu miisin ām wōlēē mii :Yēyiin. ¹⁷ Makwaamaat :kāānēētiisyēētaab bichoo biiko kuu yoo āmootē :kisēērēkēēchēēt kereenkaab chii. Biiko alak chēē kichu-unnyēē ng'ālyoontēētaab manta ku Umenaayo ākoo Filēētō. Mwooyē :bichuutēchu kule kiyeyakay kēny :ng'eeteetaab meet kunyēērootēē kāāyēnchinooyēētaab biiko alak. ¹⁸ ¹⁹ Ānkoo kut kuwuu nyooto, tākōōyooong'oot :tiyēywoontēētaab Yēyiin /ānkēēkāsēē siruutēchu mwooyē kule, "Inkētē :Yēyiin biiko chēē cheechii." Nto "Chii ake tukul nyēē kuurē Mokoryoontēēt kumāchāktōōs kubakaakta miyooyēēt." †††

²⁰ Ām kōōto ake tukul nyēē wōō, miitē :tērēkōōk chēē /kikeeyeyee *ta-aabuut āk chēbo *feeteet. Miitē mbo subak :chēbo keetiik āk chēbo mēnēēt. /Kēēyēyisyēē tērēkōōchu alak /kēēbāyēē tāyēēk, nto chuut alak /kēēkōnōrēē tukuuk chēē mābo koonyit. ²¹ Kunyi, yoo kēētiliilēē keyy :chii ake tukul wōlēē mii :tukuuchoo miyootēch mākuuyēk terekyeet nyēbo koonyit nyēē imuuchē :chiitaab kōōto kuyēyiisyēē kubo yiisyō ake tukul nyēē karaam kurubta keyy āk wōlēē kichōōbto. ¹⁹

²² Tēmētēwō, satee keyy muchastaab āybēēr nyoo bo miyootyō ankiirub kēēlto nyoo karaam kuchurta, iyēku chii nyēē /kiikoosēē keyy, nyēbo chamateet āk sinēnto. Iyey tukuuchoo kuu wōloo yēytooy :biiko alake choo sooyē Yēyiin ām moonik chēē tiliilēch.

²⁰²³ Itayee keyy kwiilateet nyēbo bēērbēēryo āk solwoonti. 'Inkētē kule yibu :ng'aleechaa wookuut.

²⁴ Māmākyinē chii nyoo yēyē yiisyēētaab mokoryoontēēt kuyēyē wookuut. Nteenee māchāktōōs kutālāyiitu ām wōlēē mii :chii ake tukul, kōōnēētiisyē nyēē karaam ānkumuytooy. ²⁵ Nto yoo mii :biiko chēē kwiilē inee, kumāchāktōōs kuyisu muut ānkutinyēē mooyēēt kule imuuchē kōōkoochi nkicheek :Yēyiin mooyēēt kuweek sukōōnkēt manta. ²¹²⁶ Yooto, kōōmuuchē :icheek kusēw ankuchililee mastiitaab Kibrōkōsyoon-tēēt nyoo kiikunam icheek sukuyey kiyēē māchē :inee.

† 1:14 1Tēm. 6:20 †† 1:15 2Tēm. 4:16 ‡ 1:18 2Tēm. 4:19
†† 2:2 Yēyuut. 16:1-3; Room. 16:21 ††† 2:3 1Tēm. 1:18 †††† 2:5
1Kōōr. 9:24-27 †††† 2:8 Mat. 1:1; 1Kōōr. 15:4 § 2:9 Ēfēēs. 3:1; Fil-
ib. 1:12-14 §† 2:10 Kolos. 1:24 §†† 2:11 Room. 6:8 §† 2:12
Mat. 10:32-33; Room. 5:17 §††† 2:13 Room. 3:3-4

§† 2:14 1Tēm. 6:4, 20 §† 2:16 1Tēm. 1:3-7 §†† 2:17-18 1Tēm.
1:3-7 §†† 2:17-18 1Tēm. 1:20 §††† 2:19 Kāāyiyit. 16:5; Yoowa.
10:14; Isa. 26:13; 52:11 18 2:20 Room. 9:21 19 2:21 2Tēm. 3:17
20 2:22 1Tēm. 6:11; 1:5 21 2:25 1Tēm. 2:4

Chuunnyēetaab ng'ālyoontēetaab manta

3 Irōotootē ng'ālyoontooni: Mākumiyātiitu :bēsyoōsyēk choo bo tabanta. ^{†2} Mākusooyñēn :bi-iko, makucham beesaan, makukas keey ānkumēēn-nyo. Mākung'aloolootē Yēyiin nyēē miyaat, -mēy-wēyē sikikwaa amātiny kumwooy kōōnkōy am kiy. Mākuyēk biich chēē mā tiliilēch am taayeetaab Yēyiin ³ amātinyē chamateet. Māriirēē biich, mōlōlchinootē biich ng'al amāriibē keey. Mākukāwōōtēnē ānkuchāmē kuyēyē ng'al chēē miyootēch. ⁴ Mākuchoomtooy chuut ānkutuchinootē ng'al. Mākuyibē keey kule inkētē kiy ake tukul. Mākuyēk biich chēē kicham lelesta amāchāmē Yēyiin. ^{††5} Mākuyēyē keey kule bo Yēyiin, nteenee kutāyē kāamuukēywēkyii. Isatee keey bi-chooto.

⁶ Mii :alake am bichoo chēē bēētootē kēestoonikaab biiko alak subokōōbērbēērē koor chēē kuskusēch chēē kiikunyikisyi :ng'ōōkiswookik ānkutōōrtooy :muchas nyēbo kiy ake tukul. ⁷ /Kiinēētē kooruuchoo kibtaman, nteenee -mēēmuuchē kut kōōnkēt :icheek kutukul ng'ālyoontēetaab manta.

⁸ Kwiiilē :bichoo ng'ālyoontēetaab manta kuu yoo kik-wiilē :Yaane ak Yaambure *Muusa. Kiikutoonkōōyis :bichu ānkiikubootyo am manta. ^{†9} Māyitē wuy :bichoo, kuuyu makukas :chii ake tukul bēērbēēryēēt nyēē boonto kuu wōloo /kikēēkāstooy chēbo Yaane ak Yaambure.

Ng'ālyoontēetaab lētuut nyēē /kikiikiimchi Tēmētēwō

¹⁰ Tēmētēwō, ābērē 'inkētē kurubta keey ak kāānēētēywēkyuu, wōlēē ābuurtooy, kiyēē ānēmchinē keey ayey ak wōlēē āmoong'tēē keey Yēyiin. Inkētē mbo subak kule -māsīmānyēēru ānkāāboontē chama-teet ak muytaayēet. ^{††11} Inkētē mbo subak kule kyāā-muytoochi wusiisyēēt nyēē kyāānyōōru ak nyāliluutēk chēē kyāābuntēē yoo kyāāmiitē Antyoorkya, Ikonnayaa ak Luustra. Nteenee kisārwoo :Mokoryoontēēt am tukuuchoo tukul. ^{††12} Nto kubooyiit man, +/mākēēwus chii ake tukul nyēē kēēnēmchi keey kurub Yēēsu Kiri-istō. ^{†††13} Nto biiko choo choolwookēnootiin, choo ibērbēēriisyoote, mākumiyāti choo miisin. Ki-ikutēwēchākiis :choo ānkutēwēchootē biiko alak.

¹⁴ Nteenee, kurubta keey ak inyiing' ii, Tēmētēwō, itāsē taay irubē kiyoo /kiikiineetiing' ankiichamte, ku-uyu 'inkētē biiko chēē kiinēētiing' ¹⁵ ak mbo subak wōlēē kiinkētītē siruutēkaab Yēyiin kung'eete leek-waanti. Kiikuyeying' :siruutēchoo inkēt kule nyōōru :chii kaararaacheet yoo keekaasee keey Yēēsu Kiriistō.

¹⁶ Kwoonēē :siruutēchoo tukul wōlēē mii :Yēyiin. Kā-roomēch :siruutēchooto, yoo /kiinēētiisyēē /ānkiiburyoong'tēē biiko /kēēchulē /ānkiiboorchinē biiko kukārāmiitu kuchurta. ^{†††17} /Kēēyēyē kuu nyooto

† 3:1 1Tēm. 4:1; 2Bēt. 3:3; 1Yoowa. 2:18; Yuuta 18 †† 3:4 Kala. 5:19-21 † 3:8 Chuy. 7:11, 22; 8:7, 18 †† 3:10 1Kōōr. 4:16 †† 3:11 Tyēēn. 34:19; Yēyuut. 13:50; 14:5, 19; 2Kōōr. 11:23-29 ††† 3:12 Yēyuut. 14:22; 1Tēēs. 3:3 ††† 3:16 Room. 15:4; 1Tēm. 4:13; 2Bēt. 1:21

sukung'eet kuchōbākoy :chiitaab Yēyiin kutukul kubo yiisyō ake tukul nyēē karaam. [§]

4 'Inkēt kule mākōōyēēw :Yēēsu sukutoow bāy-tooyiisyēēnyii. Kunyi, am taayeetaab Yēyiin ak nyēbo Kāārārōokiintēēt Yēēsu nyoo +māchokōōtiilchi ng'al biiko choo sobtōōs ak choo kiikubēk, amwoowung' kule, ^{§†2} i-āmtooy ng'ālyoontēēt akookoy ānkoo ku wuuyēch :ng'ala nto ku nyumnyumēch. Imuytoochinē yoo 'inēētē biiko ng'ālyoontēetaab Yēyiin, ichuulē, iburyoong'tooy ānkiikiimē. ^{§††3} Mākuchō :bēsyeēt nyēē mēēkōōmuuchē :biiko kut takucham kiyēē inēētē :siru-utēk chēbo man. Makurub :bichoo kiyēē mēchē :mētē-wookwaa. Mākōōruruukoot kāānēētikwaa ku chaang' chēē mākōōnēētē icheek kiyēē kicham kuyēbchinē yiit. ^{§†4} Mākōōmiinkyi mēt ng'ālyoontēetaab manta ānkuwēēkyi keey tyoonkōōchoy chēē mābo man. ^{§††5} Nto inyiing', amwoowuung' kule ikiil am kēēlwookik tukul. Imuytoochinē nyāliluutēk chēē inyōōru. Iyēyē yi-isyēēt nyēē /kēēmākyinē amtooyiin kule kuyēyē. Itery-eech yiisyēēng'uung' tukul nyoo māchaktōōs kule iyēyē. ^{§†}

Ng'aleek chēē rubtooy keey ak Bāwulō

⁶ Mii wokuyitu :bēsyeēt nyēē /kēēmiitē /bokiikooytoo /keeyeyeenaa kōōrōsēk. Kaakuyit :bēsyeēt nyēē āng'ēētēē kōōrooni. ^{§†7} Kwaa-am booryēēt nyēē karaam. Kwaawaany labateenyuu ānkūwāākiilchi man-ta. ⁸ Kunyoo, mii kukānyoonwoo :kiito ake nyēē +/mākēētūwēnēēnoo. Nto kiyooto ku tuwēnēēetaab churtaayēet. Tuwēnoonooto ku nyēē mākukōōno :Mokoryoontēēt nyoo churtaat yoo itilichinē biich ng'al. Mēēbērē anii nkit :nyēē mii chokutuwēnoo, nteenee chokutuwēnē biiko tukul choo mii kōōkēnoonu chōōnēēnyii. ^{§††}

⁹ Isyeem wōlēē 'imuuktooy ichōō areet akeenke wōli āmiitē. ¹⁰ Kookubakaaktaa :Teema ānkuwēēchi keey akoy Tēēsālōōnikē kuuyu kikicham tukuuk chēbo kōōrooni. Kōōkuwo :nkinee Kērēēskē akoy Kalatyaa ānkōōkuwo :nkinee Tiitō Taalmatyaa. ^{§††11} Kwāāng'ētū nkit ak Luuka. Ichōōntē keey Māārko, kuuyu chii :inee nyēē imuuchē kuyēētyēēchoo am yiisyoonyuu. ^{§§†12} Kāāyooktē Tukiikō kuwo akoy Ēfēēsō. ^{18†13} Kunyoo, yoo ichōōnii iyibwoo kābuutiinyuu nyoo kyāābākooky-inē kaab Kāārbō am Turoowa. Iyibwoo mbo nkicheek kitaabuunekyuu ānku miisin choo /kikeeyeytee muuy-to.

¹⁴ Kookwaaraantaa nyēē -/mākyoomu :kiitoong'iin-toonoo bo karin nyoo /kēēbērē Alekisaanta. Nteenee mākuyookyi :Mokoryoontēēt am kiyēē kookuyey. ^{19†15} Kunyi, iriibēē keey :nkinyiing' wōlēē mii :chiichoo, kuuyu kikwiil ng'aleekyoo am nkuruuk.

¹⁶ Yoo kyāāyēētē keey nyēbo taay, kumwēyēēnoo :chii ake tukul nyēē māmii :mbo akeenke nyēē ki-

§ 3:17 2Tēm. 2:21 †† 4:1 Yēyuut. 10:42 ††† 4:2 Yēyuut. 20:20 †† 4:3 1Tēm. 4:1 ††† 4:4 1Tēm. 1:4 †† 4:5 2Tēm. 2:3 †† 4:6 Filib. 2:17 ††† 4:8 1Kōōr. 9:24-25; 1Tēm. 1:18 ††† 4:10 2Kōōr. 2:13; Filib. 2:21; Kolos. 4:14 ††† 4:11 Yēyuut. 12:12; Kolos. 4:14 18 4:12 Ēfēēs. 6:21 19 4:14 1Tēm. 1:20

chokusārwoo. Lēyyē, āsooyē Yēyiin kunyōōchi bi-chooto kaat. ^{†17} Ānkoo kiwuu nyooto, kichō :Mokory-oontēēt ānkōōtitiiroo sukung'eet /kiimuuch /kyaamta ng'ālyoontēēt kuchurta kubuntēēnoo anii nto anyuun, kukas :nkicheek biiko choo mā Yuutayeek. Nteenee, /kikiiraraacheenaa kuutiitaab kimakeetyeet. ^{††18} Makooraacheenaa :Yēyiin wōlēē mii :kiy ake tukul nyēē miyaat ānkōōrēētootoo nyēē karaam ākoy wāawut kanyii ām kibkōōnkōy. Lēyyē, kutōōriit :Yēyiin ākookoy. Kuwuuuyiit nyooto. ‡

† 4:16 2Tēm. 1:15 †† 4:17 Tyēēn. 22:21; Tān. 6:22; Yēyuut. 1:8; 23:11 ‡ 4:18 Mat. 6:13; 2Kōōr. 1:10

Kāā-āmiisēēt

¹⁹ Isuboowoo Brisiila āk boontēēnyii Akiila āk nkicheek biikaab kaytaab boontēēt Ōnēsifōōrō.

^{‡20} King'ētunēē :Eraasto Kōōriintō, nteenee kyāābākooku Turōfiimō kumnyaanaat ām Milēētō.

^{‡21} Kunyoo, isyeem wōlēē 'imuuktooy iyitu wōli kumānāang'ootyēn :kōōrēēt. Isubooyiing' :Ēbuulō āk Buutē āk Liinuus ākoo Kilaawutyaa āk nkicheek mbo ng'eetaabiya alak tukul.

²² Kuriib :Yēyiin tāmirmiryēēng'uung' ānkōōbēruuring'.

‡† 4:19 Yēyuut. 18:2; 2Tēm. 1:16-18 ‡‡ 4:20 Yēyuut. 19:22; 21:29; Room. 16:23

Tiitō

Taayta

: Ki akeenke :Tiitō am Kirikiik chēbo taay kōōyēnchi Kiriistō kubuntēē amtooyiisyēētaab Bāwulō am Antyookya. Kikiisimkukwey inee :Bāwulō kuyēk toorētiintēenyii ānkuwēēto keey tuuyēētaab lēbkēyik nyēē kimiitē Yēerusālēm am kēnyiitaab 49 KK (kas Kalatyēek 2:1-3). Kiyēētyēēchi :Tiitō Bāwulō am Ēfēsō am ruutoonyii bo sōmōk. Nto mii yoo kōōyookto :Bāwulō Tiitō wokukas kaniseetaab Kōōriintō. Yu kāwokubēk :bēsyoōsyēkaab Bāwulō choo /kikēērātēē am Rooma, kuwēēto :inee Tiitō am ruutoonyii bo ang'wan ānkubokutoow :tukwaay kaniseet am Kērēētē. Nto yu tāsē taay :Bāwulō am ruutoonyii bo ang'wan, kubākookyi Tiitō Kērēētē sukuriib kaniseetaab wōlooto.

/Kiisōōtyēēchinē kule kisirchinē :Bāwulō Tiitō barwaani kēnyiitaab 66 KK, yooto ku bēsyoōsyēk chēē ng'eri kung'eetee kāsirchi Tēmētēewō barweenyii nyēbo taay. Mwoochinē Tiitō am barwaani kusyeem kunyōōr bārooyinto kuchōōnēē mwēēnkēēt ākoy kiriinkēētaab Nikōbōōli nyēē miitē tabantaab araaray am tinkēēywēētaab kōōrēētaab Kiriki (kur. 3:12). Chiito nyēē kiyibē barwaani ku Seena ak Ābōōlō (kur. 3:13).

: Isōōtyinē :Bāwulō Tiitō kumwoochi biiko kule bo koomānuut am wōlēē mii :biikaab Kiriistō ak kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō kuminyē am soboonto nyēē mātinyē tisyā. Kiikiimchi kuu nyooto kuuyu ki wōō :miyootyēēt Kērēētē bēsyoōsyēchooto. Māchāktōōs kuminyē :kaniseetaab soboonto nyēē iyyoong'unēē kāānēētēywēēkaab manta kuu kule, māchāktōōs kusēwunootiin ānkukoonyitootiin. Nto subak kooneet icheek :chamateetaab Yēyiin kuminy soboonto nyēbo Kaab Yēyiin. Itōrōōrē biich :soboonto nyēē wuu nyoo kusiir kumwaayaat :chii ng'al chēē chaang'.

Kyoorōōr keey :Bāwulō ānkumākyi Tiitō bēru

1 Anii nyoo Bāwulō nyoo āyēchinē Yēyiin yiisyēēt. Kitoola :Yēesu Kiriistō āyēku *lēbkēēyiintēenyii ānkōōyooktoō āyēētyēēchi biiko choo kiikukwey :Yēyiin kōōyēnchi inee ankaaneet icheek manta kurubta keey kiyēē mākwēēch :Yēyiin. 2 Āyēyē yiisyooni ākēnēē keey *soboontaab kibchuulyo. Kisimkumwooy :Yēyiin nyoo mātinyē lembech /kumānāākēētoow kōōrēēt kule māukōōnēēch sobooneēb kibchuulyo. †3 Yu kayit :bēsyoōsyēēt nyoo kikiikutool :Yēyiin, kung'ooong' :inee nyoo Kāārārōokiintēenyoo ng'ālyoontēenyii ankutoola anii a-amtaate lōkōōywēchu kāroomēch. ††

4 Āsirung' inyiing' Tiitō nyoo iwuuyē lakwanyuu nyēbo man, kuuyu kiikoosēē keey :tukwaay Yēyiin. Kōōbēruuriing' :Baaba Yēyiin ak Kāārārōokiintēenyoo Yēesu Kiriistō ānkukōōning' kaalyeet. †

Kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō

(1 Tēmētēewō 3:1-7)

5 Kiyēē kiyeya sāābākookyiing' Kērēētē ku kule, kyāāmāchē siiteryeēch yiisyoōnuutēk choo kimanaakii-waang'te. Kyāāmāchē mbo subak siitoolaate booyikaab kanisa am kiriing' ake tukul kuu wōloo kyāāmwooytoowuung'. †6 Māchāktōōs :boontēēt nyēbo biikaab Kiriistō ku chii nyēē mātinyē lēlīs ānku chii nyēē tēērēē koorkēenyii nkit. Māchāktōōs kutinyē

† 1:2 Kala. 3:6, 17-18; 1Bēt. 1:3-5 †† 1:3 1Tēm. 2:6-7 † 1:4 2Kōōr. 2:13; 1Tēēs. 2:11 †† 1:5 Yēyuut. 14:23

lēkōōy chēē /kiikoosēē keey chēē mā kāwōōt amātinyē kēwēynāt. 7 Māchāktōōs :kāāntōōyiintō ku chii nyēē mātinyē lēlīs, kuuyu iyyoonkyinē yiisyēētaab Yēyiin. Māmāchāktōōs kung'āsē keey nto ku kibsiir-mōōyoo. Māmāchāktōōs mbo ku chii nyēē kibōōkityoo nto ku chii nyēē kicham wōōrōōryēēt nto chēē-mooyētyoo. 8 Nteenee, māchāktōōs ku chii nyēē ru-root :moo ānku nyēē kicham kuyēyē ng'al chēē kā-roomēch. Māchāktōōs subak ku chii nyēē sēwunoot, nyēē chuulaat, nyēē tiliil ānkuriibē keey. 9 Māchāktōōs kuriibē miisin kāānēētēywēēk chēbo man kuu wōloo /kikiineetita sukung'eet kōōtitiir biiko alak am kāānēētēywēēchoo ānkōōburyoong'tooy biiko choo kwiilē ng'aleechaa. †† ††

Iriibēē keey kāānēētik choo mātinyē manta

(1 Tēmētēewō 1:3-11; 4:1-7)

10 Mii :biiko chēē chaang' chēē cheemakwilliis. Bōloobōlootē :bichu baateey, kōōbootootē biich mētē-woy. Biiko chēē yēyootē ng'aleechu miisin ku :choo isōōtē kule ākoy */kiimuraatan chii sukuchamta :Yēyiin. 11 Ikērē koong' bichoo kuuyu mii kōōbootootē koorin kumukuul kōōnēētootē tukuuk chēē māyēmāktōōs. Yēyootē :bichu kuu nyooto kumāchē chēēbkiisyoong'. 12 Kimwooy mbo :wōōrkooyoontēng'waa akeenke kule, "Kiblembechiis ākookoy :biikaab Kērēētē ānku biich chēbo rōkōs, tinyinē kēwēynāt ānku chēē-mooyēētiis."

†† 1:9 1Tēm. 3:2-7 ††† 1:9 1Tēm. 1:10

¹³ Man :ng'alyoontoonoo. Kunyoo, iburyoong'tooy bi-chooto sukung'leet kumēto kānēētūutēchoo bo lem-bech ankurub ng'alyoontēetaab Yēyiin ām kēlto nyēē karaam ¹⁴ amarub tukuuk chēē inēētē :Yuutayeeek alake nto kiruutēkaab biich buch. Kiikuchunnyēē :bichu ng'alyoontēetaab manta. ¹⁵ Tiliil :kiy ake tukul ām wōlēē mii :biiko choo /kiikiitiliil. Nto choo mā tili-ilēch āmēēyēnchinē, māmii :kiy nyēē tiliil ām wōlēē mii :choo. Kubooyiit man, kwoonykwoonyootiin :mētē-wookwaa nyēē -mēēnkētē kiyēē karaam āk nyēē miyaat. ¹⁶ Yēyē keey :bichoo kule inkētē Yēyiin, nteenee ibooru :ātēbuutēkwaa kule -mēēnkētē. Miyootēch :bichoo ānku kāwōōt nyēē māyēmootiin mbo kuyey kiy ake tukul nyēē karaam. * †

Kiyēē yēmāktōōs /kiinēētē

2 Nto inying' Tiitō, māchāktōōs 'inēētē kiyēē rubtooy keey āk kānēētēyēwēēkaab man. ² Māchāktōōs :booyik kuriibē keey, kuyēk booy chēē koonyitootiin ānku sēwunootiin. Kōōkoosēē keey Yēyiin kuyitita ām chamateet āk muytaayee. ³ Inēētē nkicheek chēēbyōōsōōk choo yōōsēch kōōbuurē kuu wōloo wuunto :choo kiikōōyēnchi Kiri-istō. Kutayee keey seemseemnyeeet āk bōōkitēēt. Māchāktōōs kōōnēētē kooruuk choo tāku minkēēch kuchāmē saanikwaa āk lōkōkwaa, ⁵ kule kuriibē keey, kuminy soboonto nyēē tiliil, kuriibē kēēstoornikwaa nyēē karaam, kubāybāyēch ānkōōyēwēē saanikwaa simēēntosuurākooy :ng'alyoontēetaab Yēyiin. ⁶ Inēētē nkicheek āybēēriik kuriibē keey. ⁷ Nteenee iyēyē :inyiing' kiy ake tukul ām kēlto nyēē karaam sukukāsēēniing' :biiko chuut. Yoo inēētē biiko, kumāchāktōōs inēētiisyē ām kēlto nyēē churtaat ānkuyibuung' koonyit. ⁸ Yoo i-āmu lōkōōy, kumāchāktōōs kubo man, si yoo kālē :chii kukwiiling', mākuchus kuuyu māmii :kiyēē miyaat nyēē imuuchē kumwooy kurubta keey āk acheek.

⁹ Māchāktōōs kōōyēwēē :motwoorik mokorēēnikwaa ānkuyēyē kiy ake tukul nyēē ing'ērēēchē mokorēēni-choo. Māmāchāktōōs kukētyinē mokorēēnikwaa ng'alyoo ¹⁰ āmāchōōrēē tukuukwaa. Nteenee māchāktōōs kutooku ām taayeetaab mokorēēnikwaa kule kāroomēch :icheek /ānkiikoosēē keey ām kiy ake tukul sukoomuuch kuyey :yooto kānēētiisyēētaab Kāārārookiintēēnyoo Yēyiin kung'ērēkyi :biiko. ¹¹ Kōōkōōboor :Yēyiin kule chāmē chii ake tukul ānkōōrāroochē chiito nyoo ikoosēē keey inee.

¹² Yēyēēch :chamateetaab Yēyiin keetay tukuuk choo mā-ābu wōlēē mii :inee āk mbo choo bo kōōrooni, ānkēēminy nyēē kēēriibē keey, nyēē churtaat ānku nyēē rubtooy keey āk wōlēē māktooy :Yēyiin. ¹³ Yooto tukul, kēēmiitē kiikēnēē keey bēsyēēt nyoo tooku :Yēyiin āk Kāārārookiintēēnyoo Yēesu Kiriistō ām

† 1:14 1Tēm. 1:4 †† 1:15 Māārko 7:15; Room. 14:14, 20; 1Tēm. 1:5 † 1:16 1Tēm. 1:3-7 †† 1:16 1Tēm. 6:20; 2Tēm. 3:5 †† 2:1 1Tēm. 1:10 ††† 2:2 1Tēm. 5:1 ††† 2:5 Ēfēēs. 5:22-24; 1Tēm. 3:11 § 2:6 1Yoowa. 2:14 §† 2:7 1Kōōr. 4:16; 1Tēm. 4:12 §†† 2:10 Ēfēēs. 6:5-8 §† 2:11 1Tēm. 2:4

lēbkēēyēēt nyēē wōō. ¹⁴ Inkēt kule kiikooyto :Yēesu soboonnyii sukuwālāng'unēēnēēch wōlēē mii :rōkōs ake tukul sukōōtiliilēēch acheek kēēyēku cheechii choo kēēmāchē miisin kēēyēyē tukuuk chēē kāroomēch. ¹⁵ Kunyoo, 'inēētē ng'aleechaa !kaamwaay ititiirēē bi-iko ānkiiyisu choo moosootiin iyēyiisyēē kāāmuukēy-wēēkaab Yēyiin. -Meekany kumoontiing' :chii.

/Kēēyēyē kiyēē karaam

3 Māchāktōōs isōōwu biikaab Kiriistō kōōyēwēē bāytooyik āk kāāntōōyik ānkuchōbootiin kuyēyē kiy ake tukul nyēē karaam. ² Māmāchāktōōs kung'āloolootēē biiko alak nyēē miyaat nto kuwookuyēē. Nteenee māchāktōōs ku biich chēē tālooyēch kukul ānkuyibē keey ng'wēny.

³ Inkēt mbo kule kikēēkōryootiin :nkacheek bēsyēēt ake ānkikēēyēyē kēwēynātēēt. Kikiikēētēwēchāksē ankikiikoolaambuucheech :tukuuk tukul chēbo leles āk tuuyintaab moo. /Kikiikeetayeech ankikiikeetay :nkacheek biiko alak. ⁴ Nteenee, kiiboorwēēch :Yēyiin nyoo Kāārārookiintēēnyoo, kāroomnyēēnyii āk wōlēē chāmtooy biiko. ⁵ Kiiraraachech āmēēbērē kule kuyūyū kikēēyēyē tukuuk chēē churtootiin, nteenee kiri-ireeneech buch. /Kikiitiliilēēch yoo /kikēēsichēēch sub-ak kubununēē Tāmirmiryēētaab Yēyiin.

⁶ Kiroonkyēēch :Yēyiin Tāmirmiryēēnyii kuyem kubununēē Yēesu Kāārārookiintēēnyoo ānkēēnyōōru soboonto nyēē lēēl. ¹⁷ Kiyey kuu nyooto sukung'leet keechurte ām taayeenyii kubo chamateet nyēē boon-tēēnēēch /ānkēērōōbwēēch *soboontaab kibchuulyo nyoo kiikēnēē keey. ¹⁸ Ng'alyoo :nyooto nyēē /ki-ikoosēē keey.

Kāānēētiisyēētaab manta

(1 Tēmētēwō 1:3-11; 4:1-7)

Māchāktōōs ikas kule kēēnkēt :biiko ng'aleechu kāroomin sukung'leet kōōnēmchi keey :choo iyēnchinē Yēyiin kuyēyē tukuuk chēē kāroomēch. Yoo kayey :bi-iko ng'aleechaata, mākukārāmchi.

⁹ Nteenee itayee keey kwiilateet nyēē berber nto irāru koonyōōkaab Yuutayeeek choo kiikuba kēny. Itayee keey mbo subak wookuut āk kwiilat nyoo rubtooy keey kiruutēkaab Yuutayeeek kuuyu buch :tukul. ¹⁰ Irwooky areet āyēēng' chiito nyēē yibu kānēētūut choo bchēyē biich, nto yoo mākāsē, ikwet chiichoo. ¹¹ Inkēt kule cheemakwiilyaa :chiichoo ānkōōbooru mbo :ng'ōōkisto nyēē boonto kule machurtaat.

Ng'aleek chēbo lētūut

¹² Āmiitē wāāyooku Arteema nto Tukiikō. Yoo kasimkuyit :ake tukul, isāru keey areet akeenke ākooy

§†† 2:13 1Kōōr. 1:7 §† 2:14 Ēsēk. 37:23; Kala. 1:4; Ēfēēs. 5:26; Ibu. 9:14; 1Yoowa. 1:7, 9 §† 3:1 Room. 13:1 §§† 3:3 Kolos. 3:7 §§† 3:4 1Tēm. 2:3; 4:10; Tiitō 1:3; 2:11 §§§ 3:5 Yoowa. 3:3-7; Room. 6:4; Ēfēēs. 2:9; 5:26; 1Bēt. 1:3 18 3:6 Yēyuut. 2:33; Room. 8:9-16; 1Kōōr. 6:11; Kala. 5:25; Fillib. 3:20; 2Tēm. 2:10; Tiitō 2:13; 1Yoowa. 4:14 19 3:7 Room. 3:24; 5:1-11 20 3:9 1Tēm. 1:4 21 3:10 Mat. 18:15-17

Nikōbōōli. Kaasoot kule wāamuunyēē wōlooto ām yii-
wootēēt nyi chōōnii. †¹³ Isyeem wōlēē 'imuuktooy iyēē-
tyēēchi Seena nyoo tinyē kiirnātēētaab kiruutēk āk nki-
nee Ābōōlō yoo bēēchinē keey. Ikas kule kānyōōr kiy
ake tukul nyēē māchē. ††¹⁴ Māchāktōōs kōōnkēt :biiky-
oo kuyēyē tukuuk chēē kāroomēch kuu kuyēētyēēch-

† 3:12 Ēfēēs. 6:21-22 †† 3:13 Yēyuut. 18:24

inē choo yēmāksē /kēēyēētyēēchi, sukung'eeet /kēē-
tuwēn kōōyyiin. ‡

¹⁵ Isubooyiing' :chii ake tukul nyēē kiibuurtooy keey
ām wōli. Kunyoo, isubaay :nkinyiing' biiko choo
chāmēēch ānkōōkoosēē keey Yēyiin kuu acheek.
Kōōbēruurook Yēyiin akweek tukul.

‡ 3:14 Kala. 5:22-23; Kolos. 1:10

Filēmōn

Taayta

: Kisirchinē :Bāwulō Filēmōn barwaani kutākumii kāābēerit ām Rooma ām kēnyiit nyēē /kiisōōtē kule ki 60 KK. Kēnyiinooto mbo :yēē kisirchinē :Bāwulō biikaab Kiriistō chēbo Kolosaay barweet ānkōōyookto Ōnēēsīmō āk Tukiikō kuyib bārōōnōōchoo tukwaay.

: /Kikēēsirchinē barwaani Filēmōn nyoo ki chii nyēē kitookunoot ām kaniseetaab Kolosaay. Ki motwooriintēē-taab Filēmōn :Ōnēēsīmō. Kimii :yēē kichooree :Ōnēēsīmō Filēmōn tukuukyii ānkumwēy. Ki lēēluut :nyoo nyēē kōrōōm miisin kurubta keey āk kiruutēkaab kōōrēētaab Rooma nyēē kinyoolchinē Ōnēēsīmō kume. Yooto kuwo :Ōnēēsīmō ākoy kiriinkēētaab Rooma wōlēē kiwokunyoorta Bāwulō nyēē kyoomchi inee lōkōōywēkaab Kiriistō. Yooto, kureenye keey :Ōnēēsīmō kutaach Yēēsu ām soboonnyii. Nto mii lētuunoo kumwoochi :Bāwulō Ōnēēsīmō kooyeey āk barweet nyēē kimwooyē kule: Filēmōn, itaach subak Ōnēēsīmō āmēēng'woonchi. 'Inkēt kule ānkoo tāku motwooriintēēng'uung', kookuweek :inee kuyēk chiitaab Kiriistō, nyēē kōōkuyēk akeenke āk acheek.

Bo kwōng'uut :barwaani ānku akeenke ām bārōōnōōk chēē syēēmē kuyey chiito nyoo sumānē, kuchāmchiin āk kāāsōōtēywēēkaab siriintēēt. Kēēnyōōrchinē rooteet nyēē wuu nyiitēnyi bārōōnōōkaab Bāwulō alak. Yu kaakoowaany :siriintēēt kōōsubooyiis (kēr. 1-3), kumach nanyuun kōōtitiir tilyaanateenyii āk chiito nyoo toochē lōkōōywēchu (kēr. 4-7). Nto mii yoo, kucheeng' kēēlto nyēē karaam nyēē rārchinēē ng'aleek chiito nyoo toochē lōkōōywēk kunamta mēt (kēr. 11-16), nto yityo kung'aloolchi soboonnyii tukul (kēr. 20-21). Itēryēēktēē :Bāwulō barwaani kāāsubooyiisyēēt ānkumākyi biich bēurtaab Yēyiin.

: Nwaach :barwaani ānkubo koomānuut. Ibooru kule -mēēnkwlē :Yēyiin chii. Kiiraraach motwooriin nyēē kiki-ikumwēy ām kēēlto nyēē kitēērāroochēē nkinee mokoryoontēētaab motwooriintonoo. Ibooru mbo subak kule imuuchē :soboontaab chiito nyoo kaakuweek kubooyiit Kiriistō kuyēk yēētyēēt nyēē kēēchoomnyo biiko chēē kikiikuyēk :ake buunyo ām wōlēē mii :ake.

Kyoorōor keey :Bāwulō ānkumākyi Filēmōn āk chuut alak bēur

1 Anii nyoo Bāwulō nyoo arataat kubo Kāārārooki-intēēt Yēēsu. Kēēboontē keey Tēmētēwō ānki-
isuboyiing' inyiing' tilyeenyo Filēmōn nyoo
kēēchāmē miisin ānkēēyēyiisyoote tukul. ^{†2} Itookwēēsē
mbo nkinee cheebiya Afiiya ānkiisuboyē nkinee Ārki-
ibō nyoo kyoomootē booryēēt :tukul. Isuboyē
nkicheek biikaab Kiriistō choo sooyēē kang'uung'.
^{††3} Kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēē-
su Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet.

Kisoochi :Bāwulō Filēmōn ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy

⁴ Yoo āsooyē, ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kubo inyiing',
⁵ kuuyu ākāšē /kēēmwooyē wōlēē wuu
:kaakaaseeng'uung' ām Mokoryoontēēt Yēēsu āk
wōlēē ichāmtooy biikyii tukul. ⁶ Āsooyē kule kutitir :bi-
ikaab Kiriistō choo 'intōōchinē ānkōōnkēt kuchurta kiy
ake tukul nyēē karaam nyēē kēēboontē /sikēēkoonyit
Kiriistō. ⁷ Kookoong'ereechaa miisin :chama-
teeng'uung' ānkōōtitiroo kuuyu ii, ng'eetaabiya,
'kweebaybaay biikaab Kiriistō. ‡

Kisaaysaay :Bāwulō Filēmōn

⁸ Ānkoo kiikukōōno :Kiriistō kāāmuukēywēēk
ākērchiing' koong' iyey kiyēē karaam, ⁹ āsooysooyiing'
ām chamateet. Anii booyoo nyēē kwaayoosiitu
ankaarataat kuunyi kubo Kāārārookiintēēt Yēēsu.
^{††10} Āsoomiing' :anii Bāwulō, kurubta keey āk
Ōnēēsīmō nyoo kichokuyēk lakwanyuu yoo kiiyēnch-
inē Kiriistō kutaarataat. ^{††11} Ki buch :wēēri yeekiinye ām
wōlēē imiitē, nteenee kōōkuyēk ra leekwa nyēē ki-
ikoosēē keey :acheek tukwaay.

¹² Āmiitē āyokoowu muroonooto āchāmē, kōōyēw
wōloo imiitē. ¹³ Kāābērē nto tāābuurtē keey inee yu
taarataat kuuyu kyaa-amtaate lōkōōywēk chēē kā-
roomēch sukookeeriing' kuyēētyēēchoo. ^{†††14} Nteenee
-māāmāchē ayey kiy kumaneecham. Kāmāāmāchē si-
iyib kule kāākērchiing' koong' nteenee āmāchē kule
icham ām mooyēēng'uung' nkit. ^{†††15} Ābērē tōōs /kiki-
itabaan Ōnēēsīmō ām wōlēē imiitē ām bēsyōōsyēk
chēē ng'eri kule si nto yoo wokōōyēēwu, ōbuurtē keey
ākookoy. ¹⁶ Kāmēētāku motwooriin, nteenee
kookukaramiit kusiir motwooriin ānkōōkuyēk ng'ee-
taabiya nyēē chaman. Āchāmē murooniitēnyi miisin,

† 1:1 1Kōōr. 4:17 †† 1:2 Room. 16:5; Kolos. 4:17 ‡ 1:7 Room.
12:10

†† 1:9 Ēfēēs. 3:1 ††† 1:10 Kolos. 4:9; 1Tēēs. 2:11 ††† 1:13 Fil-
ib. 2:25, 30 †††† 1:14 2Kōōr. 9:7

nteenee ābērē +meecham ra kusiir wōlēē kiichāmtooy taay kuu chiing'uung' āk mbo subak kuu ng'eetaabiya ām Mokoryoontēēt. †

¹⁷ Kunyoo, yoo ichāmē kule kēēyēyiisyē :tukwaay ii, Filēmōn, itaach Ōnēsimō kuu wōloo kātēētooktoo anii. ¹⁸ Yoo kikiikuyēwuung' ng'ālyoo ake tukul nyēē miyaat, nto yoo boonto bēsēng'uung', iyaachaa :anii. ¹⁹ Kaasiree ng'aleechu āwunyuu nkit ābooruung' kule +māākwēwuung'. 'Inkēt kule iboontē *soboontaab kibchuulyo kubo anii. †²⁰ Lēyyē, ng'eetaabiya, ābērē nto iyēētyēēchoo kisich kubo Mokoryoontēēt siibay-baayaa ām Kiriistō. ²¹ Āsiruung' ānkētē kule +meeyey

† 1:16 1Kōōr. 7:22 †† 1:19 1Kōōr. 16:21

kiyēē kāāsoomiing' ānku +meeyey mbo kusiirtēē wōlēē kāāmāktooy.

Kāā-āmiisēēt

²² Nto kiito akeenke subak ku nyi: Iyēytoowoo rwoon-to kuuyu ābērē +māāyēēwu wōlēē ōmiitē kuuyu ōmiitē ōsoowoo. ²³ Isubooyook :Ebaafura nyoo kēērātootiin :tukwaay kubo Kāārārookiintēēt Yēēsu. †²⁴ Isubooyook :nkicheek mbo Māārko, Aristaarko, Teema ākoo Luuka choo kēēyēyiisyootē tukul. ††

²⁵ Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.

‡ 1:23 Kolos. 1:7 †† 1:24 Yēyuut. 12:12; 19:29; Kolos. 4:14

Iburaneek

Taayta

: Mēenkētāktōōs :chiichēē kisirē barwaani nteenee isōōtē :biiko wōlēē wōō kule kisirē :Ābōōlō. /Kēētwechē mbo nkinee Barnaaba āk alak chēē chaang'. Nteenee /kikiyēnchinē kung'eetee kēnyiitaab 400 ākoy nyēbo 1600 KK, kule Bāwulō :nyēē kisirē barwaaniitēnyi. /Kikēēsirē kumanaaserwet :Yēērusālēm am kēnyiitaab 70 KK, kuuyu kitākumiitē :biiko kuyēyēē kōrōsēēk Kōōtaab Yēyiin. Nteenee kuuyu kibo :kōrōsēēchoo bēsyoōsyēkaab kirootyeet nyēbo kēny, mächē :siriintooni kule kubēk :ng'aleechaa am lēēkitō (kur. 8:13). : Bo koomānuut :barwaani am Kirootyeet nyēē Lēēl. /Kikēēsirchinē biikaab Kiriistō choo kiinkētē kiruutēk āk atēbuutēkaab Yuutayeek /ānkikēētākyinē miisin biikaab Kiriistō choo ki Yuutayeek. Kimächē :bichu am keel ake kōōyēēchi ntāsimuutēkaab Yuutayeek. Ibānyboonyē :siriintēēt komoswookik chēē chaang' chēē i-ārōōru kule kiikookeer :kirootyeet nyoo lēēl kirootyeet nyoo bo kēny. Ibooru mbo kule kichokooyiich :Yēēsu wōōrkooy-oontit tukul āk tukuuk tukul choo kiwuu kitōōntōyēēn. I-ārōōru :komosta nyēbo taay kurubta keey Yēēsu āk malayikaanik. Kikoonyitē :Yuutayeek choo kikiikoonkwel keey (Farisaayeek) malayikaanik miisin, nteenee wōō :Yēēsu kusiir malayikaanichaa. Wōō mbo subak :Yēēsu kusiir Muusa nyoo ki kāāntōōyiin nyēbo kwōng'uut am bēsyoōsyēk choo kibo kirootyeet nyoo bo kēny anku inee :nyoo kiityooktēē Yuutayeek motwoornātēētaab Miisir. Kibkōrōs nyēē wōō :Yēēsu nteenee am kēēlto nyēē teer am wōlēē mii :mbo kibkōrōs choo wōōyēch chēbo kēny. Kichokutoow :Yēēsu bēēlsēētaab kōrōsēēk am kēēlto nyēē lēēl anku inee :kibkōrōs nyēē wōō kuchōōnēē barak ānkuwēētii kibchuulyo. /Kikiikeeree kōrōsēēk tukul choo kibo kēny choo /kikēēyēyē kēnyit ake tukul kōrōsyooontēēt akeenke, nto nyooto ku Yēēsu nkityōōniin. Kichokutoow mbo subak :Yēēsu kirootyeet nyēē lēēl āk biiko tukul am kōōrēēt kusiir kirootyeet nyoo bo kēny nyoo /kikēēyēyēē Tulwēētaab Sinaay. Ng'ooraat :kirootyaani lēēl am komoswookik chēē chaang' chēbo kirootyeet nyoo bo kēny. Nyēē tookunoot miisin ku nyēbo Cheremnyaa 33:31-34 nyēē twekaat am barwaani bo Iburaneek 8:8-12. Ikwēnyē :siriintēēt am kurkeetaab 11 āk 12, biiko chēē kitookunootiin am soboontaab biikaab Isrāyēēl ānkōōbooru kule icheek :chēē kikiikunam ng'aleekaab kāāyēnēēt. Itēryēēchēē :barwaani kāā-āmiisēēt nyēē mwooyē kule, "Okany kiirōōtootē Yēēsu nyoo intōōwēēch kiikaasee keey Yēyiin. Tāsē taay :inee kōōtitiirēēch ākoy tabanta." (Kur. 12:2)

King'āloolwēēch :Yēyiin kubununēē lakwanyii

1 King'āloolchinē :Yēyiin kēny mbo kuuko areet chēē chaang' am kēēlwookik chēē chaang' kubununēē *wōōrkooyikyii, 2 nteenee am bēsyoōsyēchu bo lēt king'āloolwēēch kubununēē lakwanyii nyēē kiikurōōbchi kiy ake tukul. Lakwanaata :nyēē kiyēyēē :inee kōōrēēt barak āk ng'wēny. ^{†3} Kēēkāsēē lakwanaa wōōyintaab Yēyiin. Inee :nyooto kerkeey Yēyiin bakeenke ānkubāwu kōōrēēt barak āk ng'wēny am kāāmuukēyēwēēkaab ng'ālyoontēēnyii. Yu kāwokume sukōōtiliil biiko am choolwookātēēng'waa, kuwēēchi keey kibkōōnkōy wokutēbunēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin nyoo bāwu kiy ake tukul. ^{††}

Wōō :Yēēsu kusiir malayikaanik

⁴ /Kikeeyey lakwanaa kunyōōr wōōyinto kusiir malayikaanik. /Kēēkuurē inee kule Lakwataab Yēyiin, kaayna nyēē wōō kusiir nyēbo malayikaanik. ^{†5} Ara, *malayikeet nkōōnō :nyēē kiikumwoochi :Yēyiin kule,

[†] 1:2 Yoowa. 1:3; Ibu. 3:6 ^{††} 1:3 Yoowa. 1:14; Yoowa. 14:9; Kolo. 1:15; Ibu. 8:1 [‡] 1:4 Filib. 2:9

"Inyiing' lakwanyuu!

Kāāyēku ra kōōn."? ^{††}

Mānāāmwooy yēēt ake :Yēyiin kurubta keey malayikeet kule,

"+Māāyēku kwaan

ānkuyēk lakwanyuu." ^{†††}

⁶ Nto subak yu kēēyook :Yēyiin lakwanyii kibooreet kuchō kōōrooni, kimwooy kurubta keey lakwanaa kule, "Kukutunkyi :malayikaanik tukul inee." ^{††† §}

⁷ Kurubta keey āk malayikaanik /kikēēmwooy kule,

"Kiiyookiintēētaab Yēyiin mbo :wusōōnēēt ^{††}

ānku motwooriintēēnyii :nkinee iileet." ^{†††}

⁸ Nto kurubta keey āk Lakwataab Yēyiin /kēēmwooyē kule,

"Wēētii :bāytooyiisyēēng'uung' ākookoy oō, Yēyiin!

Ibāytēē :inyiing' biikuuk manta.

⁹ Ichāmē :inyiing' kiyēē bo man,

-āmēēriiku ng'al chēbo rōkōs.

^{††} 1:5 Tyēēn. 2:7 ^{††} 1:5 2Sām. 7:14 ^{†††} 1:5 Mat. 3:17; Yēyuut. 13:33; Ibu. 5:5 ^{†††} Kwoonēē :ng'aleechu Kiruutēk 32:43 am wēēksēēt nyēbo kuutiitaab Kirikiik. [§] 1:6 Tyēēn. 89:27 ^{††} Ng'ālyoontēēt 'malayikeet' am kuutiitaab Kirikiik āk Iburaneek kōōbooru kule 'kiiyookiintēēt'. ^{†††} 1:7 Tyēēn. 104:4

Kiyooto :nyēē kiyey Yēyiin kung'aabing',
ānkukōōning' ng'erekweek kusiir bāytooyiin ake
tukul." †

¹⁰ /Kikēemwooy subak kule,

"Ām taayta, 'kiiyey :inyiing' Mokoryoontēēt kōōrēēt
wōlēēb ng'wēny

ankiiyey nkinee wōliin bo barak.

¹¹ Mākubot :barak āk ng'wēny,
nteenee imiitē :inyiing' ākookoy.

¹² +Mākung'ētyo kuu sira nyēē yoos

ankiimaman kuu kōōtiit nyēē kibsānkāti
nto yityo ikeeree alak chēē leelach.

Nteenee inyiing' ku nyooto bo kwaak
nyēē mākooy iyoosiitu bēsyēēt ake." ††

¹³ Ara malayikeet nkōō :nyēē kiikumwoochi :Yēyiin
kule,

"Ibuurunēē āwunyuu nyēbo taay

ākoy yoo kaayeyiing' itēbēē buunikuuk."? † ††

¹⁴ Ng'oo :malayikaanik nanyuun? Icheek ku tāmīr-
mirook choo iyooktooy :Yēyiin ānkuyēētyēēchinē biiko
choo mii /bokiirāroochē. ††

Māchāktōōs kēēkiilchi ng'ālyoontēētaab kaararaacheet

2 Kunyi, māchāktōōs kēēkiilchi miisin ng'ālyoon-
tooni kiikeekas, simakiichabaayte. ² Iyyoong'ootiin
:kiruutēkaab Yēyiin choo /kikēemwoowu kubununēē
malayikaanik. Yoo kameeywey :chii kiruutēchoo, ku-
misiyinē /kiing'woonchi. ††† Yoo ākoo /kikiimuuchē /ki-
ing'woonchi bichoo ii, +/mākiing'woonchēēch acheek
nyēē tyaa yoo kāmākēēyēbchi yit ng'ālyoontooni wōō
bo kaararaacheet? Kisimkwom :Mokoryoontēēt
ng'ālyoontooni ānkuchokōōrōōbērwēēch :choo kikāsē
kule kibo man. ††† Kii boor mbo subak :Yēyiin kule man
:ng'ālyoontoonoo kubununēē tukuuk chēbo
kwōng'uut chēē teer ānkōōkoochi biiko rōōbēy-
wēēkaab :Tāmirmiryēēnyii kuu wōloo mākooy :inee. †

Kiyēk :Yēēsu chii sukooraraacheech

⁵ Mānāāchōb :Yēyiin kule kubayta :malayikaanik
kōōroni lēēl nyi kēēng'ālōolēē. ⁶ Mii ām siruutēk :yēē
mwooyē kule,

"Chii nkinee ku kiy nee ām wōlēē imiitē siiyimēē keey
ānku kiy nee siibirtoochinē nkur?

⁷ Ānkoo 'kiiminiing' chii ām bēsyōōs chēē ng'ēri ām
wōlēē mii :malayikaanik,

'kiikoochi wōōyinto āk koonyit.

⁸ Kiiyey kubayta tukuuk tukul." ††

Yoo /kēemwooyē kule 'kubayta tukuuk tukul', māmii
:kiy nyēē mābāytooy. -Mākēēkāsē raat kubāytooy :bi-
ikaab Kiriistō tukuuk tukul, ††† nteenee kēēkāsē Yēēsu
nyoo /kikeeyey kumining'iit bēsyōōs chēē ng'ēri ām
wōlēē mii :malayikaanik, /kukāākiikoochi wōōyinto āk

† 1:9 Tyēēn. 45:6-7 †† 1:12 Tyēēn. 102:25-27 † 1:13
Tyēēn. 110:1 †† 1:13 Choos. 10:24; Mat. 22:44; Ibu. 8:1; 10:13 ††
1:14 Tyēēn. 34:7; 91:11; 103:20 ††† 2:2 Yēyuut. 7:53 ††† 2:3 Ibu.
10:29; 12:25 † 2:4 Yoowa. 2:11; 10:37-39; Yēyuut. 15:12; 19:11;
1Kōōr. 12:4-11 †† 2:8 Tyēēnwookik 8:4-6 ††† 2:8 1Kōōr. 15:27

koonyit, kuuyu kime kubo biiko tukul ām chamatee-
taab Yēyiin. ††

¹⁰ Kiyey :Yēyiin kiy ake tukul ānkuriibē. Kunyi, kimisy-
inē kunyalil :Yēēsu sukuyeyakay :kiyēē kichōb :Yēyiin
ānkōōrēētoot bichu chaang' bo Kiriistō bokunyōōr
:nkicheek wōōyinto. Kunyoo, Yēēsu :nyēē kiiyootyi bi-
iko kēēltaab kaararaacheet. †††

¹¹ Boonto :Yēēsu āk biiko choo itiliilē :inee kwaan
akeenke. Neennyi, māmuyē :Yēēsu kukuur bichoo kule
mbo ng'eetaabiya. ††† Mwoochinē kule,

"+Maachaayte kaayneeng'uung' ām wōlēē mii :mbo
ng'eetaabiya

ānkāāsiltēēniing' wōlēē kēēruruukyi keey :biiko." ††

¹³ Mwooyē subak kule,

"+Māakoosēē keey inee." †††

Tāsē taay kumwooyē kule,

"Āboontē keey lēēkōōk chēē kōōkukōōno :Yēyiin." †††

¹⁴ Kiyēk :nkinee Yēēsu chii kuckerkeyiit :lōkōchooto
sukung'et kōōbēl :meenyii kāmūukēyēwēēkaab Ki-
brōkōsyoontēēt choo yibu meet, †††† nto yooto,
kootyaakta biiko choo kirātootiin ām muyātēētaab
meet. ¹⁶ Kubooyiit man, kimāchokōōtyooktooy :Yēēsu
malayikaanik, nteenee kichokōōtyooktooy biiko choo
tinyē kāyēnēēt kuu Abraam. ¹⁸ Kunyi, kimāchāktōōs
kuckerkeyiit :Yēēsu chii sukung'et kuyēk kibkōrōs nyēē
wōō nyēē riirēē biiko /ānkiikoosēē keey ām yiisyēētaab
Yēyiin. /Kikeebakach /sikēēnyōōchi kaat biiko tukul ām
choolwookātēēng'waa. ¹⁹ Imuuchē raat kuyēētyēēchi
biiko choo /kakeetyem, kuuyu /kikeetyem nkinee
/ankiinyaliil. ²⁰

Wōō :Yēēsu kusiir Muusa

3 Mbo ng'eetaabiya choo kikuurook :Yēyiin
ankootabaanaak ōyēku cheechii, ōsōōtyēēchi baa
kiyēē /kii booru yoo /kēemwooyē kule kichokuyēk :Yēē-
su *Lēbkēēyiintēēt ānku *Kibkōrōs nyēē Wōō.
²¹ Kikoonyit :inee Yēyiin nyoo kitōōlē kuyēchi yiisyooni,
kuu yoo kikoonyitē *:Muusa Yēyiin kōōntōōchi biikyii.
²² Kuu yoo /kēekoonyitē chiito nyoo kitēēchē kōōto
kusiir kōōto nkit, /kēekoonyitē Yēēsu kusiir Muusa.
⁴ Tinyē :kōōt ake tukul tēēkiin, nteenee Yēyiin :nyēē
tēēkiintēēt nyēē wōō kusiir tukul. ⁵ Kikoonyitē :Muusa
Yēyiin kōōntōōchi biikyii ānkyoorōōru ng'aleek chēē
kimākōōboor :Yēyiin ām kēnyisyyēk choo kimii bokuk-
woonii. ⁶ Nteenee kikoonyitē :Yēēsu Yēyiin miisin kuu
kibooreetyeet ām biikaab Kiriistō. Acheek :bichooto bo
Kiriistō, kātikoo baateey kēētāsē taay kēēkiilchinē
ānkēēng'ērēkyinē kiyoo kiikēnēē keey. ²³

†† 2:9 Filib. 2:8-9 ††† 2:10 Room. 11:36; Luuka 24:26; Ibu. 5:8-9;
7:28; 12:2 †† 2:11 Mat. 25:40; Māārko 3:35; Yoowa. 20:17 ††
2:12 Tyēēn. 22:22 ††† 2:13 Isa. 8:17 ††† 2:13 Isa. 8:18 †††
2:14 Yoowa. 1:14; Toowu. 3:15; 1Kōōr. 15:54-57; 1Yoowa. 3:8 18
2:16 Yoowa. 8:39; Room. 4:16; 9:6-8; Kala. 3:7, 29 19 2:17 Filib. 2:7;
Ibu. 5:2; 1Yoowa. 2:2 20 2:18 Ibu. 4:15 21 3:1 Ibu. 4:14 22 3:2
Kāāyit. 12:7 23 3:6 Yoowa. 1:34; 1Kōōr. 3:16; Ēfēēs. 2:21; Ibu. 1:2;
4:14; 6:4-6; 7:3, 28; 10:21, 29

Ōriib keey simōochuunnyē Yēyiin

⁷ Ōnkēt :akweek kule mwooyē :Yēyiin kubununē Tāmirmiryēenyii kule,
 “Ābērē nto ōyēbchi yīit ra kiyi mwoowook:
⁸ -Mooyaam mētēwoy kuu bichoo kikwiiloo
 ām bēsyoōsyēkaab /kikēētyēmē ām suurkwēen. †
⁹ Kiiyiimaa :mbo kuukoong' kutyēmoo,
 ānkoo kikiikukasaan ng'aleekaab kwōng'uut choo
 kyāāyēyē.

¹⁰ Kunyi, king'woonchoo :ātēbuutēkaab bichu ām
 kēnyiisyēk artam

kut āmwoowu kule,
 'Mākoonyitoo :bichu
 āmārubē mākuutēkyuu kwaak.' ††

¹¹ Kikwaanya keey :moo kut awaal keey kule,
 'Nkiryō, mākooy kōōwut :bichu kōōroonoo kwāābērē
 wokukaalyanee.' † ††

¹² Kunyi ii, mbo ng'eetaabiya, ōriib keey simōochool-
 wookēn ōchuunnyē Yēyiin kut otay okaasee keey.

¹³ Ōtitiirē keey kwaak yoo tākumii :bārooyinto simak-
 entaak :choolwookātēēt oyaam mētēwoy. ¹⁴ Yoo kakee-
 tas taay kiikoosēē keey Yēyiin ākoy bēsyoōtaab lētūut
 kuu yoo kikēētoowu, +/mābokēēbchēwēēch kiyēē
 kinyōōru :Kiriistō. ¹⁵ Ōrōōtootē kiyoo kātāāmwoowook
 kule,

“Yoo ōmuuchē ra oyeb yīit okas kiyi mwoowook:
 -Mooyaam mētēwoy kuu bichoo kikwiiloo
 ām bēsyoōsyēkaab tyēmiisyēēt kēēmiitē suur-
 kwēen.”

¹⁶ Mbo ng'oo :chēē kikas kiyēē kimwooy :Yēyiin
 ankukwiil? Ara, mā icheek :tukul choo kiing'ēētēē
 :Muusa kōōrēētaab Miisir? ¹⁷ Ng'oo :chooto kinyēēr-
 chinē :Yēyiin kēnyiisyēk artam? Mā bichoo kikiikuchool-
 wookēn choo kibēkyinē suurkwēēn? ††¹⁸ Kī ng'oo :choo
 kimwoochinē :Yēyiin ng'ālyoo nyēē ng'waa, kule,
 “Mākooy kukwa kanyuu bokiiimuuny :tukul?”
 King'āloolēē bichoo kikōchōnkyinē inee. ¹⁹ Kēēkāsē
 nanyuun kule kuuyu maneekeasee keey :icheek Yēyiin,
 mānāāchut wōloo /kikēēkuurtoochinē kule mābokun-
 yōōr kāāmuung'to.

Kāāmuung'taab biikaab Kiriistō

4 Okany kēēriib keey, sukunyōōr :chii ake tukul kiy-
 oo tākukuurtoowēēch :Yēyiin kule +makeebe
 kanyii bokiiimuuny tukul. ² Kookeekas lōkōōywēk chēē
 kāroomēch kuu yooto kikāsē :bichooto. Nteenee
 mānāāyēētyēēchi :lōkōōywēchoo bichoo kuuyu kitay
 kōōyēnchi ng'aleechaata kikāsē. ³ Acheek nkit choo ki-
 ikoosēē keey inee :chēē kēēbēētii Kaab Yēyiin boki-
 imuuny. Nto kurubta keey āk choo mānēēyēnchi inee,
 kimwooy :Yēyiin kule,

“Kikwaanya keey :moo kut awaal keey kule,
 'Nkiryō, mākooy kōōwut :bichu kōōroonoo kwāābērē
 wokukaalyanee.'”

† 3:8 Chuy. 17:7; Kāāyīit. 20:2-5 †† 3:10 Kāāyīit. 14:33 †
 3:11 Tyēēnwookik 95:7-11 †† 3:11 Kāāyīit. 14:21-23 †† 3:17
 Kāāyīit. 14:29; 1Kōōr. 10:5, 10

Kimwoowu :Yēyiin ng'aleechu ānkoo sinee kichōboot
 :kāāmuung'ooto kuchakee keewaany :inee kuyey
 kōōrēēt. ⁴ Mii :yēē mwooyē ām siruutēk kurubta keey
 ākoo bēsyoōtaab tisab kule, “Kiimuuny :Yēyiin ām
 bēsyoōtaab tisab kukaakoowaany yiisyēenyii.”

††⁵ Ānkoo kichōboot :wōlēē /bokiiimuunyēē, kimwooy
 :Yēyiin kule, “Mākooy kuba wōloo bokōōmuunyēē.”

⁶ Mānāābokōōmuuny :biiko choo kibo taay choo kikas
 lōkōōywēk kuuyu mānāākōōyēnchi :icheek lōkōōywē-
 chooto. Nteenee biiko choo kiikoosēē keey inee :chēē
 /kēēchāmchinē bokōōmuuny āk Yēyiin. ⁷ Kiikusātyi
 :Yēyiin bichu bēsyoōt bokōōmuuny āk inee nto bēsyo-
 onooto ku raat. King'āloolēē :Yēyiin kubununēē
 *:Tāwuti kukaakukeeyta :kēnyiisyēk chēē chaang'
 kuchakee katay :bichoo bokōōmuunyēē wōloo
 kichōbchinē Yēyiin. Kimwooy ng'aleechu /kātākēēm-
 woowook kule,

“Ābērē nto ōyēbchi yīit ra kiyi mwoowook:
 -Mooyaam mētēwoy.”

⁸ Nto kikiiyiitita :Chooswa biiko wōloo kibokōōmuun-
 yēē, nto mēēbērē king'āloolēē :Yēyiin subak bēsyoōt
 ake nyēbo kāāmuung'to. ††⁹ Kunyi, mii :kāāmuung'to
 nyēbo biikaab Kiriistō. ¹⁰ Chiito nyoo imuunyē āk Yēyiin
 kukāākōōmuunyēē :nkinee yiisyōōnuutēk kuu yoo ki-
 imuunyēē :Yēyiin yiisyēenyii. ¹¹ Okany nanyuun keesy-
 eem wōlēē kiimuuktooy bokiiimuuny āk Yēyiin.
 -Mātēwēchākooy :chii ake tukul kulumchi
 kōchōōng'nātēētaab chuut.

¹² Boonto :kiyēē mwooyē :Yēyiin kāāmuukēywēēk
 ānkuyēyiisyē ākookoy. Ng'atiib :ng'ālyoontēētaab Yēyi-
 in miisin kusiir rōōtwo nyoo litaat :wook tukwaay.
 Chutitooy :ng'ālyoontoonoo ākoy soboontaab chiito
 āriit, ānkōōbooru tēērchinooyēētaab kiyēē mächē
 :mooyēēt āk nyēē mächē :Tāmirmiryēēt. Ng'oonkyinē
 biiko kāāsōōtēywēēkwaa kōōnkēt kiyēē karaam āk
 nyēē miyaat. †¹³ Māmiitē :kiy nyēē wunyaat ām wōlēē
 mii :Yēyiin. Ng'aanyaat :kiy ake tukul ānkutooku ām
 taayeetaab Yēyiin nyoo mākōōtiilwēēch ng'aleek.

Yēesu kibkōrōs nyēē wōō

¹⁴ Okany nanyuun kēēkiilchi kiyēē kiiyēnchinē, kuuyu
 kēēboontē *kibkōrōs nyēē wōō nyoo mii kibkōōnkōy
 wōloo mii :Yēyiin. Nyooto ku Yēesu Lakwataab Yēyiin.

††¹⁵ Riirēēnēēch :kibkōrōs nyoo wōō ām kuskuusyēēny-
 oo, kuuyu ānkoo kimāchoolwookēnoot, /kikeetyem in-
 ee ām keel ake tukul kuu wōloo /kēētyēmteēch
 nkacheek. ††¹⁶ Kunyi, yoo kēēmächē /kēēyēē-
 tyēēchēēch, okany kiinookyi ng'echeereetaab bāytooyi-
 isyēētaab Yēyiin nyēē māmiitē :muyātēēt sukuyēē-
 tyēēchēēch ām kiisaynyii āk chamateenyii. ††

5 /Kēētōōlē kibkōrōs ake tukul nyēē wōō
 kuchōōnēē wōlēē mii :biiko sukuyēchi Yēyiin yi-
 isyēēt kubo bichooto. Inēmchinē :inee Yēyiin tukuuk
 ānkubēēlē kōrōsēēk kōōwuunto ng'ōōkisto nyoo ki-

††† 4:4 Toowu. 2:2 ††† 4:8 Choos. 22:4 § 4:12 Isa. 55:11;
 Ēfēēs. 6:17; 1Bēt. 1:23; Ng'oong'. 1:16 †† 4:14 Ibu. 2:17-18; 3:1, 6;
 5:5-6, 10; 7:24-28; 8:1, 3, 6; 9:11 ††† 4:15 Ibu. 2:18; 5:2; 7:26; 9:12;
 1Yoowa. 3:5 †† 4:16 Ēfēēs. 3:13; Ibu. 7:19; 10:19

ikuyey :biiko. ² Imuuchē kuriiree biiko choo /kēemoosē ānkukustooy kuuyu kuskus :nkinee. ¹³ Kiyooto :nyēē māchāktōōs kuyey :inee kōrōsēēk kubo ng'ōōk-iswookik cheechii āk chēbo biiko alak. ^{††}

⁴ Māmii :chii nyēē tōōlē keey kuyēk kibkōrōs nyēē wōō. Yēyiin nkityō :nyēē kuurē chiito kuyēk kibkōrōs nyēē wōō kuu wōloo kikuurtooy *Āārōn. ⁵ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, mānāātōōlchi keey :Yēēsu yiisy-oonoo bo koonyit kuyēk kibkōrōs nyēē wōō. Nteenee Yēyiin :nyēē kimwoochi kule, "Inyiing' lakwanyuu.

Kāāyēku ra kōōn." ^{††}

⁶ Kimwooy subak ām yēēt ake kule, "+Mēēyēku kibkōrōs ākookoy, kuu Mēlkiisētēk." ^{†††}

⁷ Kumii :Yēēsu kōōrēēt, kisooyē kukuurchinē barak kuriirchinē Yēyiin, nyoo kiimuuchē kusār inee. Kikāsyi :Yēyiin, kuuyu kiyibē keey ng'wēny :Yēēsu ānki-ikōōnēmchi keey Yēyiin. ^{†††} Ānkoo ki Lakwataab Yēyiin :Yēēsu, ki ākoy kunyalil sukōōnkēt kule koonyit ku kiy nee. ⁹ Yu keewaany :Yēēsu yiisyēēt nyoo kichōbchinē :Kwaan, kuyootyi biiko choo ikoosēē keey inee *so-boontaab kibchuulyo. ^{†††} Kiyey kuu nyooto kuuyu /ki-keetool inee kuyēk kibkōrōs nyēē wōō kuu Mēlkiisētēk. ^{†††}

Ōkiilchi Kiriistō

¹¹ Ābērē nto taamwaay chēē chaang' kurubta keey āk ng'aleechuutēchu, nteenee wuuy kuuyu ōyēku biich chēē -mōōkāsē ng'al areet akeenke. ¹² Kāyēmāktōōs kukōōyēku kāānēētik, nteenee tōōmāchē /takiineetaak tukuuk choo kyōōtoowunēē. Yoo kātōō-āmē āmit chēbo biich chēē wōōyēch ōmāchē /takiikuuyeeanaak chēēko. ¹³ Chii nyoo lwēē chē tāku leekwa nyoo -mēēnkētē kiyēē karaam āk nyēē miyaat. ^{†††} Biiko :chēē imuuchē kwaam āmiikaab biiko chēē wōōyēch ku choo kiikooneet keey kōōnkēt kiyēē karaam āk nyēē miyaat. ^{†††}

6 Okany keetas taay nanyuun kēēkich ām lōkōōy-wēkaab Kiriistō ānkēēsātyi komos kāānēētēywēē-choo kikēētoowunēē. Māyēmāktōōs /kēēkētyinē keey /kiinēētē kule /keeweeksee miyootyēēt nyoo yibchinē biich meet, nto /kiineet kule kookaasee keey :chii Yēyiin. ² Mēērook kēēkētyi keey mbo subak kiineet chii kurubta keey āk bātisāniisyēēt, /kēētiinyēē biiko āwun-nyēk, ng'eeteetaab meet nto ng'woonintaab kibchuulyo. ³ Nteenee yoo kacham :Yēyiin, okany keetas taay āk kāānēētēywēēk alak yoo kacham :Yēyiin.

⁴ Yoo kiikōōnkēt :chiitaab Kiriistō lēbkēēyyēētaab Yēyiin ankiikuchamcham rōōbēywoontēētaab kibkōōnkōy ānkiikunyōōr Tāmirmiryēētaab Yēyiin, ankuchamcham kāroomnyēētaab ng'ālyoontēētaab

Yēyiin, ankiikukas wōlēē wuu :kāāmuukēywēēkaab kōōrēēt nyēē lēēl, nto yityo kutay Kiriistō, kumēētākōōmuuchāktōōs /kēēyisunēē wōlēē mii :miyootyēēt! Yoo kaakutay, kukerkeey nyēē kaakuketita Lakwataab Yēyiin /bokēēkwertoochi murtooywoontēēt /ānkiinchuruur. ^{††}

⁷ Yoo keechiim :mbareet bēēkaab roobta ankuyey āmiik chēē yēētyēēchinēē keey :biiko choo choonē, mākōōbēruur :Yēyiin mbaraanaa. ⁸ Nto yoo kamayey āmit ānkubiityēē :kātooy nto ku wuuyo, kuchuboot :mbaraanaa +/ānkumākiimukuusēē maata lētuunoo. ^{††}

⁹ Chōōrōōnuutēkyuu, ānkoo kāāmwoowu kuu nyooto, ānkētē kule ōyēyē :akweek ng'al chēē kā-roomēch ōyēku biich chēē /kiikiiraraach kuchurta.

¹⁰ Iyyoong'unēē :Yēyiin manta yoo itiiilchinē biich ng'al. Māwuutyēē yiisyēēng'woong' āk chamateet nyoo kyōōboorchi inee ōyēētyēēchinē biikyii ānkutōōtāsē taay ōyēētyēēchinē bichoo. ^{††††} Kiyēē māchē :mooyēnyuu ku kule ōkāng'u kubo kiyēē ōkēnēē keey sōōkich ākoy bēsyēētaab tabanta ¹² simōōburēn. Orub ātēbuutēkaab biiko choo kiikoosēē keey Yēyiin miisin ānkityinē muytaayeet choo mii wokunyōōru kiyēē ki-ikukuurtoochi :Yēyiin. ^{†††}

Bo man :kiyēē kiikukuurto :Yēyiin

¹³ Yoo kimāchē :Yēyiin kōōtitiir kiyēē kikuurtoochinē Abraam, kōōwoonkyi ām mooyēēnyii kule makootyich kiyooto, kuuyu kimāmii :chii nyēē ki wōō kusiir inee nyēē kimēēmuuchē koowaal keey ām kaayneetaab chiichoo. ¹⁴ Kimwoochi kule, "+Māābēruuriing'! +Mēēnyōōru muchōkōrōōn chēē chaang'." ^{††††} Kikānyii :Abraam ām muytaayeet ānkinyōōr kiyoo /kikēēkuruutoochinē. ¹⁶ Yoo iwoolchinē keey :chii kiito ake kutwēchē kiy nyēē iywēyē. Yooto mākunāmtoochi :ng'aleechaata. ¹⁷ Kuuyu kimāchē :Yēyiin kōōboorchi kāroomin biiko kule -mēēmuuchē kuweek ām kiyēē ki-ikukuurto, kōōkiimēē kiyoo kikuurtooy kaawaaleet. ¹⁸ Kunyi, kiyey :Yēyiin tukuuk āyēēng'. Kiiwoolchi keey ānkukuurto kōōbooru kule mākooy kuweechweech kiyēē kāākumwooy nto kōōbērbēēriis. Kiyey kuu nyooto sukōōtitiirēēch miisin acheek choo kiikēēmwēchi inee kukerekteech sikēēkōōbchi kiyoo kiikēnēē keey. ^{18††} Ititiirēēch :kiyoo kiikēnēē keey kuu bōrōōwēēt nyēē wuuy miisin nyēē /kākēēkwiililchi Kitōōkiitaab *Kōō-taab Yēyiin ām kibkōōnkōy. ¹⁹²⁰ Kiwo :Yēēsu Kitōōkiinoo kōōntōōwēēch kubuntēē ankeet nyēē /kikeeng'aree kōyoo sukusoom Yēyiin kunyōōwēēch kaat ām ng'ōōk-iswookiyoo. Kunyoo nanyuun kiikuyēk :Yēēsu kibkōrōs nyēēnyoo nyēē wōō ānkubo ākookoy kuu Mēlkiisētēk. ²⁰

Kibkōrōs Mēlkiisētēk

7 Ki bāytooyiintēēt :Mēlkiisētēk nyēbo *kiriinkēē-taab Sālēēm ānki kibkōrōs nyēbo Yēyiin nyoo

† 5:2 *Ibu.* 2:17-18; 4:15; 7:28 †† 5:3 *Laawi.* 9:7; 16:6; *Ibu.* 7:27; 9:7 † 5:4 *Chuy.* 28:1 †† 5:5 *Ibu.* 1:5 †† 5:6 *Tyēēn.* 110:4 ††† 5:6 *Ibu.* 6:20 ††† 5:7 *Māārko* 14:32-42 † 5:8 *Filib.* 2:8; *Ibu.* 3:6; 4:15 †† 5:9 *Ibu.* 7:27 ††† 5:10 *Ibu.* 4:14; 6:20 †† 5:13 *1Kōōr.* 3:1-2; *1Bēt.* 2:2 ††† 5:14 *Room.* 16:19; *1Kōōr.* 14:20; *Ēfēēs.* 4:14; *Ibu.* 13:9

† 5:2 *Ibu.* 2:17-18; 4:15; 7:28 †† 5:3 *Laawi.* 9:7; 16:6; *Ibu.* 7:27; 9:7 † 5:4 *Chuy.* 28:1 †† 5:5 *Ibu.* 1:5 †† 5:6 *Tyēēn.* 110:4 ††† 5:6 *Ibu.* 6:20 ††† 5:7 *Māārko* 14:32-42 † 5:8 *Filib.* 2:8; *Ibu.* 3:6; 4:15 †† 5:9 *Ibu.* 7:27 ††† 5:10 *Ibu.* 4:14; 6:20 †† 5:13 *1Kōōr.* 3:1-2; *1Bēt.* 2:2 ††† 5:14 *Room.* 16:19; *1Kōōr.* 14:20; *Ēfēēs.* 4:14; *Ibu.* 13:9

tōrōōr. Yoo kichōōnēē :Abraam booryēēt nyoo kiibēlē bāytooyik ang'wan, kutuuyēē :Mēlkisētēk ānkōōbēruur inee. ² Kiikoochi :Abraam chiichoo akeenke am taman nyēbo tukuuk choo kibāru. Ibooru :kaaynaani bo Mēlkisētēk kule 'Bāytooyiintēētaab churtaayeet'. Ibooru :ng'ālyoontooni bo Sālēēm kule tāloosyēēt. Kunyi boonto :Mēlkisētēk kaayneet ake subak nyēē /kēēkuurē kule 'Bāytooyiintēētaab tāloosyēēt'. ³ Māmii :yēē ibooru kwaaniitaab Mēlkisētēk nto ku kaamet amāmitē mbo :yēē ibooru areenyii, nto ku bēsyyēēt nyēē /kikēēsichēē nto nyēē kimēē. Kibkōrōs :inee nyēē mātinyē toowunēēt nto wōlēē ng'ētēē. I-ārōōru :yutu-yū wōlēē wuunto :yiisyēētaab Lakwataab :Yēyiin.

⁴ Ōsōōtyi baa :akweek wōōyinto nyoo kiboonto :Mēlkisētēk. Kiikoochi inee :kuuko Abraam akeenke am taman nyēbo tukuuyii tukul choo kibārunēē booryēēt. ⁵ Kimākyinē :kiruutēkaab *Muusa /kēēy-ibchinē biiko choo bo kōōtaab kōrōsēēk akeenke am taman nyēbo tukuuk chēē kiboonto. Kinyōōrunēē :icheek tukuuchoo wōlēē mii mbo :biiko chuut alake ānkoo kibo :icheek tukul Abraam. ⁶ Ānkoo kimāchōōnēē :Mēlkisētēk kōōtaab kōrōsēēk nyoo kisālu Laawi, kikwēchi :Abraam akeenke am taman nyēbo tukuuchoo kibāru. Kiibēruur :chiichoo bo kōrōs Abraam nyoo kikuurtoochinē :Yēyiin bēruur. ⁷ Chiito kwaak nyoo ibēruurē ake ku wōō :nyooto kusiir nyoo /kākiibēruurē. ⁸ Ki biich buch :mbo kibkōrōs chēbo kōōtaab Laawi, nteenee kinyōōru akeenke am taman nyēbo tukuuk chēē kiboonto :biiko. -Mēēnkēt :chii wōlēē kichōōnēē :Mēlkisētēk ak wōlēē kiwokung'ētyi :soboonyii. ⁹ Imuuchē :ake kumwooy mbo kule kiikooyto :nkinee kōōtaab Laawi akeenke am taman bēsyoonoo kubuntēē Abraam, ¹⁰ kuuyu yoo kituuytōōs :Abraam akoo Mēlkisētēk, kitāku kēbuswoo :Laawi am suweetaab kuukaanyii Abraam.

/Kikeeweech kiruutēkaab Muusa ak bēēlsēētaab kōrōsēēk

¹¹ Kiyēyē :mbo kibkōrōs chēbo kōōtaab Laawi yi-isyēēng'waa kōōyooong'unēē kiruutēkaab *Muusa. Nto kiimuuchē kuyey :kiruutēkaab Muusa biiko kuchurta am bēēlsēētaab kōrōsēēk, nto kibo nee kōōyook Yēyiin kibkōrōs nyēē teer kuu Mēlkisētēk? Kiyēmē oob :kibkōrōs nyoo wōō nyēbo kōōtaab Āārōn? ¹² Kunyi, yoo /kaakiikeeree kōrōsēēkaab kēny kōrōsēēk chēē leelach /ānkiilēēliit mbo kibkōrōs, kumāchāktōōs /kiilēēliit nkicheek kiruutēk. ¹³ Wuu nyooto kuuyu kimāchōōnēē :Yēēsu kōōtaab Laawi. Māmii :chii nyēē kiikuyēk kibkōrōs am kōōto nyēē kichōōnēē :Yēēsu. ¹⁴ Tookunoot kule /kikēēsichē Mokoryoontēēnyoo kuchōōnēē kōōtaab Yuuta, amāmii :yēē mwooyē :kiruutēkaab Muusa kule imuuchē kukwaanee :mbo kibkōrōs kōyi. †

¹⁵ Kiyēē ityīichē :ng'aleechuutēchu ku kule, kōōku-took ra :kibkōrōs ake nyēē wuu Mēlkisētēk. ¹⁶ Mēēbērē /kikeerub kiruutyēēt nyoo ibooru kōōto nyēē māchāk-

† 7:4 Ibu. 6:20 †† 7:5 Kāāyit. 18:21, 26 † 7:14 Toowu. 49:10; Mat. 2:6; Ng'ong'. 5:5

tōōs kukwoonēē :mbo kibkōrōs yoo /kikēēyēyē Yēēsu kuyēk kibkōrōs. Nteenee /kikēēyēyē kuyēk kibkōrōs kurubta keyy ak kāāmuukēywēēkaab soboontaab kibchuulyo, ¹⁷ kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, "Mēēyēku kibkōrōs ākookoy, kuu Mēlkisētēk." ††

¹⁸ Kimēēmuuchē :kiruutēkaab Muusa kuyey chii kuchurta. Kunyi, /kikēēsātyi kiruutēchoo komos, kuuyu kikuskusēch ānki buch. Nto raat kiikēnēē keyy kiy nyēē karaam kusiir nyiin ake. Tākyēēch :kiyiitēnyī wōlēē mii :Yēyiin. ††

²⁰ Kiikiim :Yēyiin am kaawaaleet kule yēku :Yēēsu kibkōrōs. Nteenee maneewaal keyy yoo kiyēyē biiko alak kuyēk mbo kibkōrōs. ²¹ Kimwooy :Yēyiin kurubta keyy ak Yēēsu kule, "Kaawaal keyy amēēbērē +maaweech kāāsōōtēywēēkyuu: Inyīing' :kibkōrōs ākookoy."

²² Kunyi, iyyoong'unēē :kiirootyēet nyēē lēēl Yēēsu ānkusiirē nyoo bo kēny. †††

²³ Ki chaang' :mbo kibkōrōs choo kibo kōōtaab Laawi nyēē ki yoo kame :ake, kōōkēērē :ake. ²⁴ Nteenee, mākooy /kiikeer Yēēsu kuuyu soboot :inee ākookoy.

²⁵ Kunyi, kuu yoo soboot :Yēēsu ākookoy ānkusoochinē biiko, imuuchē nanyuun kooraraach kutukul choo yootyinē :inee kēēlto kukwa wōlēē mii :Yēyiin. †††

²⁶ Kibkōrōs nyēē wōō :Yēēsu nyēē imuukwēēch kiyēē kēēmāchē. Tiliil :inee nyēē mātinyē ng'ōōki. Kunyoo, /kikiinēmunēē wōloo mii :kibng'ōōkisiisyēk /ānki-itōrōōr akoy wokutēbi ak Yēyiin am kibkōōnkōy.

²⁷ Makerkeyy :inee akoo mbo kibkōrōs chuut alak choo wōōyēch choo kibēlēē kōrōsēēk ākookoy kubo ng'ōōkiswookikwaa kurook, nto yityo kookeer chēbo biiko. Nteenee, kiyey :Yēēsu kōrōsyoontēēt akeenke baateey, nto nyooto kukime /sikēēnyōōchi kaat biiko am ng'ōōkiswookikwaa. ²⁸ Kurubta keyy ak kiruutēkaab *Muusa, /kikēētōōlē biiko buch kuyēk mbo kibkōrōs chēē wōōyēch. Ānkoo kimii :kiruutēchoo, ki- waal keyy :Yēyiin kutool lakwanyii kuyēk *kibkōrōs nyēē wōō nyoo churtaat ākookoy. †††

Kiirootyēet nyēē lēēl

8 Ng'ālyoontēēt nyēbo koomānuut ku kule, kēē-boontē Kibkōrōs nyoo wōō nyoo mii āwutaab taay nyēbo Yēyiin am kibkōōnkōy. ² Yēchinē :inee Yēyiin yi-isyēēt am Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin am kibkōōnkōy nyoo kiyēytooy :Yēyiin amēēbērē biiko. ³ /Kēētōōlē mbo kibkōrōs chēē wōōyēch tukul kōōkoochinē Yēyiin tukuuk ānkubēēlē kōrōsēēk. Kunyi, kuuyu kibkōrōs nyēē wōō :nkinee Yēēsu, kimāchāktōōs kōōkoochi Yēyiin kiy. ⁴ Kimēēmuuchāktōōs /keetool Yēēsu kuyēk kibkōrōs yu kitākumii kōōrēēt kuuyu kimābo :inee kōōtaab mbo kibkōrōs choo kiinēmchinē Yēyiin tukuukaab

†† 7:17 Tyēēn. 110:4; Ibu. 5:6 †† 7:18-19 Room. 3:20; 7:10, 24; 8:3; Ēfēēs. 2:15; 2Kōōr. 3:6-11; Ibu. 9:9 ††† 7:22 Ibu. 8:6 ††† 7:25 Room. 8:34; Ibu. 10:14; 1Yoowa. 2:1 § 7:26 Ibu. 4:15 †† 7:27 Room. 6:10; Ibu. 5:3, 9; 7:25; 9:12, 26, 28; 10:10, 12; 1Bēt. 3:18 ††† 7:28 Ibu. 3:6 §† 8:1 Tyēēn. 110:1; Yēyuut. 2:33; Ibu. 1:3, 13; 4:14; 10:12; 12:2

kōrōsēek kuu wōloo kimwooytooy :kiruutēk. ⁵ Kiyēyē :mbo kibkōrōs yiisyēēt Kōōtaab Yēyiin nyoo mii wōlēeb ng'wēny ku kitōōntōyēētaab nyoo mii kibkōōnkōy. Kimwoochi :Yēyiin Muusa yoo kimāchē kuteech *Kēryēētaab Yēyiin kule, "Māchāktōōs ikas kule 'kee-teech kiy ake tukul irub kuu wōloo kāāmwooytoowung' am lekem." † ††6 /Kiikiikoochi Yēēsu yiisyēētaab koomānuut nyoo bo Yēyiin kusiir nyoo kibo mbo kibkōrōs. Am kēelto nyēē wuu nyooto, karaam :kii-rootyeet nyooto kiyēyē :Yēēsu kusiir nyoo kibo kēny. Irābchinē :kiirootyāanaa tukuuk chēē kāroomēch chēē siirē tukuuk alak choo /kikēēkuurtooy. ‡

⁷ Nto kimā kuskus :kiirootyēet nyoo kibo kēny, nto /kimākēyēyē nyoo lēēl. ⁸ Kikas :Yēyiin kuskusyoonoo, yooto kumwooy kule, "Mii :bēsyēēt kuchōōnii nyēē +maayey kiirootyēet nyēē lēēl ak biikaab kōōrēētaab Isrāyēēl ak chēbo Yuuta. ⁹ Mēēbērē makurkeyiit :kiirootyāani ak nyoo kyāāyēyē ak mbo kuukaanyii yoo kyāārēētootē icheck kung'ēētyēē kōōrēētaab Miisir. Kuuyu manarub :icheek kiirootyāanaa, a-aste icheck. ¹⁰ Kiirootyēet nyēē +maayey ak biikaab Isrāyēēl am bēsyōōsyēk choo kwoonii ku nyi: +Māākoochi māku-utēkyuu mētēwookwaa āriit ānkāāsirchi soboonwēkwaa. +Māāyēku Yēyiintēng'waa ānkuyēk :icheek bi-ikyuu. ¹¹ Māmii :chii am icheck nyēē tākōōnēētē laatyenyii nto biikaab kang'waa kumwoochinē kule, 'Inkēt Yēyiin,' kuuyu mākōōnkētoō :biiko tukul kung'eetee lēēkōōk akoy biiko chēē wōōyēch. ¹² +Māānyōōchi anii icheck kaat ng'ōōkiswookikwaa amētoochi kutukul." †† ††13 Yoo kimwooyē :Yēyiin kule 'lēēl' :kiirootyāani kōō-booru kule kookuyoosiit :nyoo bo kēny. Nto kiy ake tukul nyoo yōōsiitu kumii wokubotē.

Kiiwut :Kiriistō Kōōtaab Yēyiin am kibkōōnkōy

⁹ Kitinyē :kiirootyēetaab kēny mākuutēk chēē kii-boorchinē biiko wōlēē yēytooy yiisyēētaab Yēyiin ānkimii nkinee *:Kōōtaab Yēyiin kōōrēēt. ² Kitinyē :kōyoo kisēēnkōōsyēk āyēēng' chēē /kikeeng'aree ankeet. /Kikēēkuurē yoo bo Yaama kule wōlēē tiliil. /Kikiitōōrē yooto kiito nyēē /kiikoochinē taariinek ak meeset nyēē /kiikoochinē mukaatiinek choo /kiitāboonchinē Yēyiin. ††13 /Kikēēkuurē wōliin bo Kitōōk kule wōlēē tiliil miisin. †††4 /Kikiiyiityinē kāābkōrōs nyēē /kikeeyeyee *ta-aabuut nyēē /kēēbēlēē tukuuk chēē boong'u nyēē anyiny wōliin bo Kitōōk ānkoo sinee kimāmii wōlooto. Nteenee kimiitē :Sāāntukuutaab Kiirootyēet nyēē /kikiiluumee ta-aabuut Kitōōk. Kiboonto :sāāntukuunoo tērēētaab ta-aabuut nyēē kimii :maana āriit, kirōktaab *Āārōn nyēē kilēlēlē :toobtōōk ak rwoontōōk āyēēng' chēē tēbēlyēlēch choo /kikēēsirchi kiru-utēk. ⁵⁵ Kimii *:kēruubiik chēē /kikeekus chēē kiki-kubuuyēē kebebaakwaa ng'echereetaab kiisayta am

mwēēnkoonoo. Mēēbērē maabanybaany raat ng'aleek tukul kurubta keey tukuuchu. ^{5†}

⁶ Ki yoo /kakeetet tukuuchoo tukul kuu nyooto, kubēētii bēsyō ake tukul :mbo kibkōrōs yoo bo Yaama bokuyēyē yiisyēēng'waa. ^{5††7} Nteenee ki kibkōrōs nyoo wōō nkit :nyēē kiwēētii Kitōōk areet akeenke am kēnyit. Ki yoo wēētii, kuyibē kiisēēnik kubo ng'ōōk-iswookikyii ākoo choo kiyēyē :biiko kumēēnkētē. ^{5†}

⁸ Inēētēēnēēch :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ng'aleechu kule yoo tākumii :Kōyoo bo Yēyiin ng'wēny, -mēēmuuchē :biiko chuut alake kōōwut Kitōōkiinoo. ⁹ Iboorwēēch :ng'aleechu raat kule -mēēmuuchē :tukuuk chēē /kikiikoochinē Yēyiin ak kōrōsēek choo /kikēēbēlē, kōōwuunto kāāsōōtēywēēk chēē miyootēch am mētēwookaab biiko. ^{5††10} Rubtooy keey :kiruutēk ak āmiisyēēt, yyēēsyēēt ak ntāsimumut chēē /kiiwuunootē keey. /Kikēēyēyiisyēē kiruutēchoo ākoy kut chokuyey :Yēyiin kiirootyēet nyēē lēēl. ^{5†}

¹¹ Neennyi, kichokuyēk :Kiriistō kibkōrōs nyēē wōō nyēbo tukuuk chēē kāroomēch choo kōōkutook. Kiiwut :inee Kōōtaab Yēyiin nyoo bo kibkōōnkōy nyoo /kimākēyēyēē āwuun ankuchurtaat kusiir nyoo bo kōōrooni. ^{5††12} Yoo kiiwutē :Kiriistō Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin am kibkōōnkōy, mānāāwēēto kiisēēnikaab kwēyiyi nto chēbo wuunōōy, nteenee kiikooyto koroti-ikyii areet akeenke baateey sukuwālāng'wēēch ākookoy. ^{5††13} /Kyāānkēyisēē biiko choo kilēēlōotiin kisēēnikaab kwēyiyēk ak wuunōōk nto areekaab roorta, /kikiisōōtē kule /kāākiitiliil. ^{5††14} Bo kwōng'uut :yisyēētaab Kiriistō kusiir ntāsimumut choo bo kēny. Kii-nēm keey am Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo bo kibchuu-lyo kuyēk kōrōsyoo nyēē churtaat am wōlēē mii :Yēyiin. Kicham :kāāsōōtēywēēkyoo bo ng'ōōki kutākyēēch meet, nteenee kōōkōōtiliilēēch ra :korotiikyii sikēēyēchi Yēyiin yiisyēēt. ⁵⁵⁵

Kiityiich :korotiikaab Yēēsu kiirootyēet nyēē lēēl

¹⁵ Kiyey :Yēyiin kiirootyēet nyēē lēēl yoo kimēē :Kiriistō /sikēēnyōōchi biiko kaat am ng'ōōkiswookikwaa chēē kiyēyē kumii ng'wēnyuutaab :kiirootyāanaa bo kēny. Kiyey kuu nyooto sukunyōōr :biiko choo kuurē :Yēyiin bērurtaab kibchuu-lyo nyoo kikuurtoochinē. ^{18†16} Yoo kamwaayta :chii yoo kaakuriik kume /kēērōōbchi biiko alak tukuukyui, mānyōōru :bichoo tukuuchoo ākoy yoo kāākutook man kule kaakume :chiichooto. ¹⁷ Nāmtoochinē :ng'ālyoontoonoo yoo kaakume :chiito amēēbērē yoo tākusoboot. ¹⁸ Ki yoo sukunāmtoochi :kiirootyēet nyoo kibo kēny, ki ākoy /keebakach :tyoony. ¹⁹ Yu kikiikumwoochi *:Muusa biko kiruutēk tukul, kunam sokēēkaab *yuusob nyēē /kikeenaankuyee sabur chēē sālootiin nyēē arraa ankooluumta kiisēēnikaab wuunōōk ak chēbo kwēyi-

† 8:5 Chuy. 25:40 †† 8:5 Kolos. 2:17; Ibu. 9:2, 9; 10:1 † 8:6 Luuka 22:20; Ibu. 7:22; 8:13; 9:15; 12:24 †† 8:12 Cherem. 31:31-34 †† 8:12 Ibu. 10:16-17 ††† 9:2 Chuy. 26:1-3; 25:31-39, 23-30; Ibu. 8:5 ††† 9:3 Chuy. 26:31-33; Laawi. 16:1-2; Ibu. 6:19; 9:7, 12; 10:20 † 9:4 Chuy. 16:31-34; 25:10-22; 30:1-10; Kāāyit. 17:6-11

5† 9:5 Chuy. 25:18-22 5†† 9:6 Kāāyit. 18:1-5; 28:1-8 5† 9:7 Laawi. 16:1-19; Ibu. 9:25; 13:11 5†† 9:9 Ibu. 8:5; 7:19 5† 9:10 Laawi. 11:1-47; 15:1-33; Kāāyit. 19:1-22 5† 9:11 Ibu. 4:14 5†† 9:12 Room. 3:25-26; Ibu. 7:27; 9:25; 12:24; 13:12, 20; 1Bēt. 1:18-19 5†† 9:13 Kāāyit. 19:1-10, 17 5†† 9:14 Room. 7:5-6, 24-25 18 9:15 Ibu. 8:6

iyēk † chēē /kikeetasee bēēko ānkuyisēē kitaabuutaab kiruutēk āk biiko tukul ²⁰ kumwooyē kule, “Kiisēēnik :chu chēē ikiimē kiirootyeet nyoo mwooyē :Yēyiin kule orub.” ^{†21} Kiyisēē :Muusa subak kiisēēnik Kēryēētaab Yēyiin āk tukuuk tukul choo /kēēyēyiisyēē ām wōlooto. ²² Mwoowēēch :kiruutēkaab Muusa kule /kēēyēyiisyēē kiisēēnik /kiitiliilēē tukuuk chēē chaang'. Māmii mbo :nyoooyeetaab kaat yoo māmii :kiisēēnik. ‡

²³ /Kikiitiliilēē *Kōōtaab Yēyiin nyēbo kōōroni kiisēēnik ku kitōōntōyēētaab Kōōtaab Yēyiin nyoo miitē kibkōōnkōy. Nteenee tēērchiintōōs :Kōōtaab Yēyiin bo kibkōōnkōy āk nyi mii kōōroni kuuyu mächē :nyoo bo kibkōōnkōy kōōsyooontēēt nyēē kiimoot miisin.

^{†24} Mānēēwut :Kiriistō Kitōōkiinoo bo Yēyiin nyoo kiyēyē :biiko ānu kitōōntōyēētaab nyoo bo man, nteenee kiwēēwēēch :inee wōlēē mii :Yēyiin suwokōōyooong'wēēch. ²⁵ Mēēbērē kiiwut :Kiriistō kibkōōnkōy areet chēē chaang' kōōkooyto keey kuu wōloo kiiwutitooy :kibkōōrōs nyēē wōō Kitōōkiinoo bo kōōroni ām kēnyiiit ake tukul kuboontōtēē kiisēēnikaab tyoong'in.

²⁶ Nto kiwuu nyooto, nto kiikunyalilaan :Kiriistō areet chēē chaang' kuchakee yoo /kikēyēyēē kōōrēēt. Nteenee kiinēm keey :Kiriistō areet akeenke baateey yu kikiikuriik :tabanta kuyēk kōōrsyoo sukōōsyēēnto kāamuukēywēēkaab ng'ōōkisto. ^{†27} Mēē :chii ake tukul meet akeenke, nto yityo kōōtiilchi :Yēyiin ng'aleekyii.

²⁸ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto kichamta keey :Kāārārookiintēēt kume meet akeenke sukōōnēmto ng'ōōkiswookikaab biiko chēē chaang'. Mākuchō subak :Kāārārookiintēēt āmēēbērē chokōōnēmu subak ng'ōōkiswookikaab biiko, nteenee chōōnii chokōōrāroochē biiko choo ikēnēē keey inee. ††

10 Ki kitōōntōyēēt :kiruutēkaab *Muusa nyēbo tukuuk chēē kāroomēch chēē kimii kukwoonii. -Mēēmuuchē :kiruutēchooto āk kōōrsēēk choo yibu :biiko /sikēēbēēlēē kwaak ām kēnyiiit ake tukul kuyey bichoo kuchurta. ^{††2} Nto kiiwuuntoochinē :kōōrsēēchoo bichoo ng'ōōkiswookikwaa kutukul, nto kiiyyoong'tooy :bēēlsēētaab kōōrsēēk ānkuwuutyēē ng'ōōki ake tukul nyēē kiiukuyey. ³ Kiisōōtyinē buch :bēēlsoonoo bo kōōrōs biiko ng'ōōkisng'waa ām kēnyiiit ake tukul, ⁴ kuuyu kimēēmuuchē :kiisēēnikaab wuunōōy āk chēbo kwēyiyiy kōōwuunto ng'ōōkiswookichoo. ⁵ Kunyi, yu kichōōnii :Yēēsu kōōroni, kimwoochi Yēyiin kule, “Kimēēmāchē bēēlsēētaab kōōrōs āk tukuuk chēē /kēēkōōniing',

nteenee kiichōōbwoo bōōrto ākooytē.

⁶ -Mēēng'ērēkyinē kōōrsēēk choo /kēēbēēlēē kutukul nto ku choo /kiibuuktēē ng'ōōkisto.

⁷ Yooto amwaay kule,

‘Āchōboot oō, Yēyiin,

ayey kiy ake tukul nyoo imākwoo ayey,

kuu wōloo mwooytooy :siruutēk kurubta keey anii.’

“ ††

† Mātinyē :siruutēk alake ng'aleechu: 'āk chēbo kwēyiyiyēk'. †† 9:20 Chuy. 24:8 † 9:22 Laawi. 17:11 †† 9:23 Ibu. 8:5 †† 9:26 Ibu. 7:27 ††† 9:28 Māārōō 10:45; Yoowa. 1:29; Kala. 1:4; 1Tēm. 2:6; Ibu. 9:14, 26; 10:10, 12, 14; 1Yoowa. 2:2 ††† 10:1 Kolos. 2:16-17; Ibu. 7:18-19; 8:5 † 10:3 Ibu. 9:7 †† 10:7 Tyēēnwookik 40:6-8

⁸ Kinyooyee kumwooy kule, “Kimēēng'ērēkyinē tukuuk chēē /kēēkōōniing' āk tyoong'in choo /kēēbēēlēē kutukul nto kōōrōs choo /kiibuuktēē ng'ōōkisto.” Kimwooy kuu nyooto ānkoo /kikēyēyēē kōōrsēēchu kurubta keey āk wōlēē wuu :kiruutēk. ⁹ Nto mii yoo, kumwooy kule, “Āchōboot oō, Yēyiin, ayey kiy ake tukul nyoo imākwoo ayey.” Kunyoo, kiinēmto :Yēyiin kiirootyeet nyoo kibo kēny ankookeeree kiirootyeet nyēē lēēl. ¹⁰ /Kikiitiliilēēch kuuyu kiyey :Yēēsu Kiriistō kuu wōloo kimāktooy :Yēyiin ānkōōkooyto soboonnyii kunyil akeenke baateey. †††

¹¹ Yēyē :mbo kibkōōrōs chēbo Yuutayee kiyēyēt bēsyō ake tukul kubēēlēē kōōrsēēchooto areet chēē chaang' āmēēmuuchāktōōs kōōnēmto :bēēlsoonoo bo kōōrōs ng'ōōkiswookik. ^{††12} Nteenee, yoo kiiikooytooy keey :kibkōōrōs nyēēnyoo areet akeenke baateey, wokōōbuurēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin. ^{††13} Mii wōlooto raat kukānyiyēē ākoy bēsyēēt nyēē +/mākiisyyēēntēē buunikyii. †† ^{††14} Kiyey :meetaab Yēēsu nyoo kiinēmu keey kunyil akeenke sukuchurta ākookoy :bichoo choo /kōōkiitāboonchi Yēyiin.

¹⁵ Chāmchiintōōs :nkinee Tāmiriryēētaab Yēyiin āk ng'aleechaa kumwooyē kurook kule, ¹⁶ “Kiirootyeet :nyi nyēē +maayey āk bichoo ām bēsyōōsyēk choo kwoonii. +Māākoochi mākuutēkyuu mētēwookwaa ārit ānkāāsirchi soboonwēkwaa.”

¹⁷ Nto yityo, kumwooy kule, “+Māāmētoochi ng'ōōkiswookikwaa āk chooolwookātēēng'waa.” ^{†††18} Yoo /kāākēēnyōōwēēch kaat nanyuun, mēēbērē tākumāchāktōōs /kēēbēēlēē kōōrōs.

Okany kēēlēēkityi Yēyiin

¹⁹ Mbo ng'eetaabiya, kēēbēētii nyēē -mākēēmuuytōōsii Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy, kuuyu kiwasta :Yēēsu korotiikyii kubo acheek. ^{††20} Kiyootwēēch :inee kēēlto nyēē lēēl nyēē irēētootēēch ākoy wōlēē mii :Yēyiin kēēbuntēē ankeet nyoo kikiiyeel Kitōōkiitaab Kōōtaab Yēyiin. Kēēli lēēl ku Yēēsu nyoo soboot. ^{††21} Kēēboontē kibkōōrōs nyēē wōō nyoo bāwēēch. ¹⁸²² Okany kēēlēēkityi Yēyiin ām manta kiiikosēē keey inee kutukul, kuuyu /kiikēēyisēēnēēch korotiikaab Yēēsu /ānkiiwuunēēnēēch bēēko chēē tiliilēch, simēētākiisōōtē tukuuk chēē miyootēch choo kikēyēyē. ¹⁹²³ Māchāktōōs kēēkiilchi miisin kiyēē kikiēnēē keey, kuuyu Yēyiin nyoo /kiikosēē keey :nyēē kikuurtooy kiyooto. ²⁰²⁴ Okany kiirōōtootēē wōlēē +mākiititiirtooy keey ām chamateet ānkēyēyē tukuuk chēē kāroomēch. ²¹²⁵ -Mookany keebakaakte tuyōōsyēkyoo choo bo kwaak kuu yoo kiikubakaakta :alake. Okany kikiimē keey miisin, kuuyu ōkāsē kule miitē kulēēkitiitu :bēsyēētaab tabanta. ²²

††† 10:10 Ibu. 7:27 †† 10:11 Kāāyit. 28:1-8 ††† 10:12 Ibu. 8:1 †† 10:13 Tyēēn. 110:1 †† 10:13 Choos. 10:24; 1Kōōr. 15:25; Ibu. 1:13 ††† 10:17 Cherem. 31:33-34; Ibu. 8:10-12 ††† 10:19 Room. 5:2; Ēfēēs. 3:12; Ibu. 4:16; 9:8 ††† 10:20 Mat. 27:51; Ibu. 9:3, 14-15 18 10:21 Ibu. 4:14; 3:6 19 10:22 Ēsēk. 36:25; Ēfēēs. 5:26 20 10:23 1Kōōr. 1:9; Ibu. 4:14 21 10:24 Ibu. 13:1 22 10:25 Yēyuu. 2:42; 1Kōōr. 1:13; Filib. 4:5; Ibu. 1:13

²⁶ Nto yoo kāākēnyōōru ng'ālyoontēetaab manta ānkēkwētyi kēyēyē ng'ōōkisto, māmii :kōrōsēek alake tukul chēē tākōōwuuntoowēēch ng'ōōkiswaoki-choo. ²⁷ Kēēkānyoonu /kiiruusteeneech mayaa yong'oos nyoo mākōōmukuus buunikaab Yēyiin! ^{†28} Ki yoo katay :chii kurub kiruutēkaab *Muusa -/mākēēri-irēē nteenee /kikēēbākāchē yoo biiko āyēēng' nto ku sōmōk :chēē kikāsē ng'aleechea. ^{††29} Mākung'woonchi nyēē tyaa :chiito nyoo kamoonta Lakwataab Yēyiin ankuchwees korotiikaab kirootyeenyii choo kiitililē chiichooto. Kōōkōōng'woonchi :chiichoo sōō, nyēē tyaa Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo bo kiisayta! ^{†††30} Ki-inkētē :acheek Yēyiin nyoo kimwooyē kule, "Anii :nyēē āyooku." ^{††} /Kēēmwooyē subak kule, "Mākōōtilchi :Yēyiin biikyii ng'aleek." ^{†††31} Yong'oos sōō, nyēē tyaa yoo /kākīrēkēerchiing' awunnyēkaab Yēyiin!

Māchāktōōs ōmuytoochi

³² Osoot bēsyōōsyēchoo kibo taay yoo kyōōnyōōru lēbkēyyēētaab Yēyiin. /Kikēēwusook nyēē kōrōōm, nteenee kyoomuyte. ³³ Kimii mbo :bēsyōōsyēk alake chēē /kikēēmōrook /ānkēēwusook, nto ām bēsyōōsyēk alak kyōōtiyē mbo ng'eetaabkoomēt choo /kikēēyēch-inē ng'aleecheaata. ³⁴ Kyōōkāsyinē kiisayta biikaab Kiri-istō alak choo /kakeerat ānyōōng'ērēchē mbo yoo /kikiinēmunēēnook tukuukwook, kuuyu kyōōnkētē kule ōboontē kiyēē karaam kusiir tukuuchooto ānku nyēē mābēku. ^{††}

³⁵ Kunyoo, otas taay ōkoosēē keey Yēyiin nyoo māku-tuwēnēēnook kiy nyēē wōō miisin. ³⁶ Māchāktōōs ōyēyē kiyēē māchē :Yēyiin ām muytaayeet sōōnyōōru kiyēē kikuurtoowook. ^{§37} Mwooyē :siruutēk kule, "Mākuchō ām lēēkitō :nyooto chōōnii nyēē -mēēkooyē keey. ³⁸ Nyōōru soboonto :chiito nyoo churtooy kubo kaakaaseenyii. Nteenee -māāng'ērēkyinē yoo ituytuuyootē." ^{††} ^{§††39} -Mākēēyēku akeenke āk choo ituytuuyootē ānkubootyootiin nteenee, kēēboontē keey choo ikoosēē keey Yēyiin ānkumii /bokiirāroochē. ^{††}

Kaakaaseet

11 Yoo kiikoosēē keey Yēyiin kuyityiintōōs :kiyēē ki-ikēnēē keey ānkuyēyēēch :kaakaaseet kiikēnēē keey tukuuk chēē -/mākēēkāsē. ^{§††2} /Kikeeng'alaalee mbo kuuko nyēē karaam kuuyu kiikoosēē Yēyiin.

³ Kuuyu kiikoosēē keey Yēyiin, kiinkēt kule yoo kimwooyē :Yēyiin ng'ālyoo, kuyeyakay :barak āk ng'wēny. Kikwaanee :tukuuk choo /kēēkāsē wōlēē mii :choo -/mākēēkāsē. ^{††}

⁴ Kuuyu kiikoosēē keey :Ābēl Yēyiin, kuyey kōrōsēēk chēē kicham :Yēyiin kusiir choo kibo Kaayin. Kicham

† 10:27 Isa. 26:11; 1Tēēs. 1:5-10; Ibu. 9:27; 12:29 †† 10:28 Kiruu. 17:6-7; 19:15 † 10:29 Ibu. 6:4-6 †† 10:29 Māārō 3:29; Ibu. 6:6; 9:12; 2:3 †† 10:30 Kiruu. 32:35 ††† 10:30 Kiruu. 32:36 ††† 10:34 Ibu. 11:26; 13:14; 1Bēt. 1:4-5 § 10:36 Room. 5:3; Ibu. 3:14; 6:11-12; 12:1; Yāāk. 1:3-4, 12; 5:11; 2Bēt. 1:6 † 10:38 Aabakuuk 2:3-4 ††† 10:38 Room. 1:17; Kala. 3:11 †† 10:39 1Bēt. 1:9 ††† 11:1 Room. 8:24-25; 2Kōōr. 4:18; 5:7 †† 11:3 Toowu. 1:1; Tyēēn. 33:6, 9; Room. 4:17

:Yēyiin kōrōsēēchoo, kōōbooru kule kichurtaat :Ābēl. Ānko kime :Ābēl, tākōōrwookyinē biich kubuntēē kaakaaseenyii. ^{§†}

⁵ Kuuyu kiikoosēē keey :Enok Yēyiin, /kēēyib kuwo kibkōōnkōy kusoboot nyēē /manaaboekkas subak. Nto kutoombo /kēēyibē Enok kuwo kibkōōnkōy, /kikēēmwooyē kule kikiikoong'ereech Yēyiin. ^{§††6} Māmii :chii nyēē ing'ērēēchē Yēyiin yoo -mēēkoosēē keey in-ee. Nto chii nyoo māchē kulēēkityi Yēyiin, kumāchāk-tōōs kōōyēnchi kule miitē :Yēyiin ānkutuwēnē biiko choo chēēng'ē inee.

⁷ Kuu yoo kiikoosēē keey :Noowa Yēyiin, kuteech mwēēnkēt nyēē kiisoob kanyii. Kikoonyit :inee kiyēē kimwoochinē :Yēyiin kurubta keey ākoo tukuuk chēē mānāatook bēsyēēt ake. Kiiyēnchi :Noowa ām kēēli kule kimisyinē /kiikarbuus kōōrēēt. Kichamta inee :Yēyiin kubo kaakaaseenyii. ^{§§†}

⁸ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Abraam Yēyiin, kukoonyit yoo kimwoochinē :Yēyiin kule kuwuuchi kōōr nyēē kimēēnkētē nyēē kimii wokōōkoochinē :Yēyiin.

^{§§§9} Kiminy :inee kōōroonooto kikiikukuurtoochi :Yēyiin ku soboyiin. Kiminyē keryōōnik ānkiminy :nkicheek mbo Isaka āk Yāākōbō kōōroonooto /kikēēkuurtoochinē. ^{18†10} Kikānyoonu :Abraam *kiriinkēt nyēē wēētii kibchuulyo nyoo kimākusisin :Yēyiin ankuteech. ¹⁹

¹¹ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Saara nyoo ki sōōn Yēyiin, kunyōōr leekwa ānko ankikiikuyoosiit miisin. Kisisoot :Saara kule yemaat /kiikoosēē keey Yēyiin nyoo kikuurtoochinē inee leekweet. ^{20†12} Kunyoo, kichokuyoot :chiito akeenke nyēē kikiikuriich meet, lēēkōōk chēē chaang' miisin kuu kookeelik nto ng'aayneetaab sakaramteetaab araarayta. ²¹

¹³ Kibēk :bichu tukul chu kiikoosēē keey Yēyiin kumānānyōōr kiyēē kikiikukuurto :Yēyiin, nteenee ki-toobēnchi buch wōlēē lōō ankukanyaana. Kichāmchiin kule ki sobooy :icheek ām kōōrēēt. ^{22†14} Yoo mwooyē :biiko ng'aleek chēē wuu chuutēchu kōōbooru kule mii kukānyoonu kōōrēēt ake. ¹⁵ Nto kiisōōtyēēchinē :bichoo kōōroonoo kikwoonēē, nto kiiyēyē. ¹⁶ Nteenee, kimāchē miisin :bichu kōōr nyēē karaaran miisin, nto nyooto ku Kaab Yēyiin. Kunyoo, ng'ērēchē :Yēyiin yoo kuurē :bichoo inee kule Yēyiintēēng'waa, kuuyu ki-ikuchōbchi bichooto *kiriinkēt ām kibkōōnkōy. ²³

¹⁷ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Abraam Yēyiin, kicham kōōkooyto wērinyyii akeenke baateey /keeyeyee kōrōsēēk yoo kityēmē inee :Yēyiin, ^{24†18} ānko kikiikukuurtoochi :Yēyiin kule, "Isaka :nyēē makuroobta siintaaryeeng'uung'." ^{25†19} Kiinkēt :Abraam kule imuuchē :Yēyiin koong'eetee biiko meet. Kunyi, /kikēēkētyi Isaka nyēē kitāmēē. ²⁶

§† 11:4 Toowu. 4:3-10 §†† 11:5 Toowu. 5:21-24 §§† 11:7 Toowu. 6:13-27; 1Bēt. 3:20 §§§ 11:8 Toowu. 12:1-5 18 11:9 Toowu. 35:27 19 11:10 Ibu. 13:14 20 11:11 Toowu. 17:19; 18:11-14; 21:2; Room. 4:19-20 21 11:12 Toowu. 12:2; 2Kōōr. 1:9 22 11:13 Mat. 13:17; Yoowa. 8:56 23 11:16 2Tēm. 4:18; Chuy. 3:6, 15; Ibu. 13:14 24 11:17 Toowu. 22:1-14; Yāāk. 2:21 25 11:18 Toowu. 21:12 26 11:19 Toowu. 22:2, 5; Room. 4:21; 2Kōōr. 1:9

²⁰ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Isaka Yēyiin, kiibēru-urchi Yāākōbō āk Esaawu tukuuk choo kimii bokuk-woonii. †

²¹ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Yāākōbō Yēyiin, kiibēru-ur wērikaab Yōōsēēf yoto kimii wokumēē. Kitiyēē keey :Yāākōbō kirōknyii ankusaay Yēyiin. ††

²² Nto kuuyu kiikoosēē keey :Yōōsēēf Yēyiin, kimwooy yoo kimēē wōlēē kimākōōrēētoonunto :Yēyiin Is-rāyēēlik kung'ēētyēē Miisir ānkumwooy wōlēē +/mākēēriibto koyikyii. †

²³ Nto kuuyu kiikoosēē keey :sikiikaab *Muusa Yēyiin, kuwuny inee ārook sōmōk. Maneeywey :sikiichoo kiyēē kikiikoobaraasta :bāytooyiintēēt kuuyu kikas kule kikaaraan :wēēroo. ††

²⁴ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Muusa Yēyiin, kutay yu kāwokuwōōyit /kēēkuur kule wēritaab chēēbtaab bāytooyiintēētaab Miisir. ††25 Kikwey :Muusa kunyalil āk bikaab Yēyiin kusiir kwoonyinkyi :ng'aleekaab leles choo māyitē wuy. †26 Kikas kule kikaykay /kēēwus kuu Kāārārookiintēēt, kuuyu kikānyoonu miisin kiyēē +/mākēētuwēnēē kusiir yoo kātānyōōru bāyitit nyēbo Miisir. ††27 Nto kuuyu kiikoosēē keey :Muusa Yēyiin, kung'eetee kōōrēētaab Miisir nyēē mānāāmuyēē kōōrōōmātēētaab bāytooyiintēētaab Miisir. Kimuy-toochi kuuyu wuu nyēē kikasoonu Yēyiin nyoo -/mākēēkāsē. ††28 Kuuyu kiikoosēē keey :Muusa Yēyiin, kumwoochi Isrāyēēlik kwaam *Saakweetaab Keey-taayee ānkumwoochi kuyisēē kiisēēnik kurkootik simabakach *:malayikeetaab Yēyiin wērikaab Isrāyēēlik choo kibōōrēētōōk. †

²⁹ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Isrāyēēlik Yēyiin, kwaay Araarayta nyēē Arraa nyēē kiyey :Yēyiin kuyaam. Nto yu kibērē :Miisiriik kwaay, kubakach :bēēko. ††30 Kuuyu kiikoosēē keey :Isrāyēēlik Yēyiin, kōōmuutmuut kirin-kēētaab Yēērikō bēsyoōsyēk tisab, yoto kuluulcho :tōōtōōsyēkaab *kiriinkoonoo. †††

³¹ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Raa-ab nyoo ki chēē-murēnnyoo Yēyiin kutaach yōōtiikaab Isrāyēēlik. Kiyey :yoto -/makeebakach inee āk bichoo kikōchōnkyinē Yēyiin. ††

³² Ara, mataamwaay nee? Yibē āsiiswēk chēē chaang' yoo kāālē ātētū kiyēē kiyey :Kiityōōn, Barak, Sāmsōōn, Cheefta, *Tāwuti, Sāmwēēl ākoo *wōōrkooyikaab Yēyiin. ††33 Kuuyu kiikoosēē keey :bichoo Yēyiin, kuboooyēē kōōrōōsyēk ānkōōbēl, kuyey kiyēē churtaat, kunyōōr kiyēē kikiikukuurtoochi :Yēyiin, kiimooltuutākiiis :ng'ētūunyēk kumayeyee bichoo kiy, ††34 koomuukta kāāmuukēywēēkaab maata nyēē kiyong'ooos ankuchililee chōōkiinēk. Kiweek :kuskuusyēētaab bichoo kuyēk kiimnātēēt. Kikōōmiitu ām booryēēt ānkōōsyēēnto lukēētaab booryēēt nyēbo kōōrēēt ake.

† 11:20 Toowu. 27:27-29, 39-40 †† 11:21 Toowu. 47:31—48:20 † 11:22 Toowu. 50:24-25; Chuy. 13:19 †† 11:23 Chuy. 2:2; 1:22 †† 11:24 Chuy. 2:10-12 ††† 11:26 Ibu. 12:2; 13:13 ††† 11:27 Chuy. 11:4-8; 12:51; 13:21-22 † 11:28 Chuy. 12:1-14 †† 11:29 Chuy. 14:21-29 ††† 11:30 Choos. 6:12-21 †† 11:31 Choos. 6:23 ††† 11:32 Kiir. 4:4—5:31; 6:11—8:32; 11:1—12:7; 13:2—16:31; 15ām. 16:1, 13; 1Bāy. 2:11 †† 11:33 Kiir. 14:6-7; 15ām. 17:34-36; Tān. 6:1-28

††35 Kitaach :koo ruuk biikwaa chēē king'ēētyēē meet. /Kikiinyaliil bichoo alak /ankeebakach kuuyu kitay kumēto kaakaaseeng'waa kumāchē kule /sikiing'eetee meet sukunyōōr soboonto nyēē karaam kusiir nyoo bo kōōroni. ††36 /Kikiintosuur alak /ānkēēbir, /keerat alak /ankeekerta kāābrātiisyō. ††37 /Kikeewiiree alak rwoon-tōōk kumēēyo, /keemurmuree alak musumēēnoonik, nto alak /keebakachee chōōkiinēk. Kiilaach :alake mākātōōkaab kēēchiir āk ng'oroor. Ki bānoon ānkōōm-bāchootē, nyēē kiwusootiin ānkunyālilootiin. ††38 Kim-ing'ootē suurkwēēn, lekemoos, kēbēnoon ānkunwunyootēē keey ng'wēēnoon. Ki kāroomēch :icheek miisin nyēē kimānyoolchinē kōōroni. †39 /Kikēēng'āloolēē bichoo nyēē karaam kuuyu kiikoosēē keey Yēyiin, nteenee mānāānyōōr kiyēē kikuurtoochi :Yēyiin, †40 kuuyu kiikuchōbwēēch :inee kiy nyēē karaam miisin. Kimāchē kule kunyōōr :bichooto āk acheek kiyoo /kēē-tuwēnēēnēēch yoo kaakeeyit tabanta.

Ōmuytoochinē kuu Yēesu

12 Tākēēmiitē :acheek keeweetaab labateet kēēlābātē ānkēēmuutwēēch :biiko chēē chaang' choo kisimkookaasee keey Yēyiin. Kunyoo, okany kēēmētē kiy ake tukul nyēē rikirēēch ānkiitiliil keey ām wōlēē mii :ng'ōōkiswookik choo nooynooyēēch ānkēē-muytoochi keelabat. †2 Okany kiirōōtootē Yēesu nyoo intōōwēēch kiikaasee keey Yēyiin. Tāsē taay :inee kōōtitiirēēch ākoy tabanta. Maneechuchuy keey yoo kinyālilē nteenee kichamta keey kume ām keel nyēbo kāāntosuurrāt ām murtooywoontēēt kubo ng'erekweek chēē kimii kukānyoonu. Nto mii yoo, wokōōbuurēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin kubāytooyiis :tukwaay. †3 Kimuytoochi :Yēesu wēchēētaab kibng'ōōkisiis. Kun-yi, osoot baa kiyēē kibuntēē :inee, simōōchoosyē ānkubēkwook :moonik.

Chulēēch :Yēyiin

⁴ Mānōōbooryēē :akweek mbo miyootyēētaab kōōroni kut owaste korotiikwook. †5 Ōrōōtootē kiyēē mwooyē :siruutēk kurubta keey akweek choo oyēku lōkōkaab Yēyiin. Mwooyē :siruutēk kule, "Lakwanyuu, -meetay yoo kachuuling' :Yēyiin nto kumeeyng' keey :moo yoo kāyisuung' †6 kuuyu chulēē :Yēyiin chii nyoo chāmē ānkubāsē nyoo yibē kule lakwanyii." †20 †21 †7 Yoo /kēēmii /kēēchuulook ōmuytoochinē, kuuyu yi-book :Yēyiin kuu lōkōkyii. Ara, miitē man :leekwa nyēē māchuulē :kwaan? †28 Yoo /kamakeechuulaak kuu yoo /kēēchuulē lēēkōōy, kōōbooru kule -mōōyēku lōkōkaab :kayta, nteenee oyēku lēēkōōy chēbo saang'. †9 Kikēēboontē :tukul mbo baaba chēē kichulēēch ānkikiywēyē. Kunyi kiyywēyē sōō, kule nee Baaba Yēyiin nyoo kēēnyōōrunēē soboonto? †10 Kichulēēch :mbo

† 11:34 Tān. 3:23-25 †† 11:35 1Bāy. 17:17-24; 2Bāy. 4:18-37 ††† 11:36 Cherem. 20:2; 37:15 ††† 11:37 2Tēt. 24:21; Cherem. 26:23 18 12:1 1Kōōr. 9:24-25; Ibu. 10:36 19 12:2 Ibu. 2:10; 13:13; 8:1 20 12:6 Kāālēwēnik 3:11-12 21 12:6 Ng'oong'. 3:19 22 12:7 Kiruu. 8:5

baaba choo bo kōōrēēt ām bēsyōōsyēk chēē ng'eri kuu wōlēē kikāstooy :icheek. Nteenee chuulēēch :Yēyi-in sikēētililiitu kuu inee. ^{†11} Ng'woonchēēch yoo /kēēchuulēēch āmēēng'erēēchēēch. Nteenee mākōōnkēt :biiko lētuunoo choo /kiikiineet wōlēē yēy-tooy tukuuk chēē churtootiin ānkunyōōr tankaseet.

Keebe kōōrēenyoo nyēē mēēsimsiimāktōōs

¹² Ōtitiir āwunnyēkwook choo kōōwuusootē ānkōōkomkoomu kuutung'ookwook choo kāākūrān-chooch. ^{††13} /Kēēbēēsyētēē kēēlto nyēē chuulaat, † /simakiinach choo sōnkōchootiin nteenee kukimkimi-itu.

¹⁴ Osyeem ōbuurtooy keey biiko tukul ām tāloosyēt, ānkōōtililiitu kuuyu māmii :chii nyēē makukas Mokory-oontēēt yoo mā liliil. ^{††15} Okas kule makusta :chii chamateetaab :Yēyiin sukung'eet -mabiit :keet nyēē ng'waa nyēē imuuchē kooyiimaak ankunyeeree :ng'woonēenyii biiko chēē chaang'. ^{††16} Okas kule mayey :chii ng'aleekaab martaayeet, nto kutay Yēyiin kuu yoo kitāyē :Esaawu sukwooltooy bēurnyii bo kiboreet kuwalee āmnyoo buch. ^{††17} Ōnkētē kule kitay :kwaan kōōbēruur inee lētuunoo yoo kimāchē kunyōōr bēruuro. Ānkoo kiriir nyēē tyaa, maneemuuch kuweech kāāsōōtēyēwēēkaab kwaan. ^{†††}

¹⁸ Manookwaa bakeenke Tulwēētaab Sinaay nyoo ki-irikitiitē, nyoo kikiker :boolteet kule tutung', tuulu-unkēnēēt āk wusōōnēēt, ¹⁹ chēyātēētaab aryeembuut āk kaaruumeetaab kuutiib chii. Yotoo kabokukas :biiko kuutiinaa, kusooysooyiis /kumātākēēmwoochi ng'ālyoo ake, ^{§20} kuuyu kimāmāchē takukas ng'aleechaa /kikēēmwooyē kule yoo kātiiny mbo :tyoony leke-maanaa kumāchāktōōs /keewiiree rwoontōōk kut kume. ^{§†21} Kiyōng'ōsyi *Muusa :ng'aleechaa kut kumwooy kule, "Kāāmuy kut abootan!" ^{§††22} Nteenee kookwaa :akweek lekemeetaab *Sāāyōōn, *kiriinkēētaab Yēyiin, Yēērusālēēm :nyotoo nyēbo kibkōōnkōy wōlēē mii :malayikaanik chēē chaang' miisin chēē ng'erēkootiin. ^{§†23} Kookwaa nanyuun wōlēē mii :kibōōrēētōōk choo sirootiin kooyndōōkwaa ām Kaab Yēyiin ankookwaa wōlēē mii :Yēyiin nyoo itilichinē biiko tukul ng'aleek āk wōlēē mii :tāmirirookaab biiko choo kāroomēch choo kiikuyit tabanta. ^{§††24} Kookwaa wōlēē mii :Yēēsu nyoo kiyibu kirootyeeet nyēē lēēl nyoo kiityiichēē korotiikyii choo kiwāstooy keey kōō-ārōōr ng'aleek chēē kāroomēch kusiir korotiik choo kibō Abēl. ^{§†}

²⁵ Ōriib keey nanyuun, amootay ōkāsyi Yēyiin nyoo ng'āloolwook. Yoo kimachilil :biiko choo kitāyē kukāsyi Yēyiin nyoo king'āloolchinē kuchōōnēē kōōrēēt ii, kēēchililitooy ānō :acheek yoo kakiichuchuyee keey Yēyiin nyoo ng'āloolwēēch kuchōōnēē kibkōōnkōy?

† 12:10 Mat. 5:48; 2Bēt. 1:4 †† 12:12 Isa. 35:3 † 12:13 Kāālēw. 4:26 †† 12:14 Tyēēn. 34:14; Mat. 5:9; Room. 14:19; 1Kōōr. 7:15; Ibu. 12:11 †† 12:15 Kiruu. 29:18; Kala. 1:6 ††† 12:16 Toowu. 25:29-34 ††† 12:17 Toowu. 27:30-40 § 12:19 Chuy. 19:16-22; 20:18-21 §† 12:20 Chuy. 19:12-13 §†† 12:21 Kiruu. 9:19 §† 12:22 Kala. 4:26; Ibu. 13:14 §†† 12:23 Ng'boong'. 3:5 §† 12:24 Luuka 22:20; Toowu. 4:10; Ibu. 8:6; 9:12-22; 1Bēt. 1:2

^{§†26} Kiisimsiimākooy :kōōrēēt yotoo ām kaaruumeetaab kuutiinyii, nto raat kiikukuurto kule, "+Māātimtiim subak kōōrēēt ng'wēny āk wōliin bo barak." ^{§§† §§†}

²⁷ Ng'ālyoontoonoo bo 'subak' kōōbooru kule +/māki-inēmto kiy nyoo itimtiimāktōōs nto nyotoo ku barak āk ng'wēny. Yotoo mākung'ēt :tukuuk chēē mēētimti-imāktōōs. ²⁸ Kēēmiitē :acheek bokēēnyōōru kōōrēenyoo nyēē mēētimtiimāktōōs. Kunyi, okany kēēbirchi Yēyiin kōōnkōy ānkēēyēchi yiisyēēt nyēē /kēēchāmē ānkiiywēyē inee miisin, ^{§§§29} kuuyu wuu :Yēyiintēenyoo maata nyēē irikitiitē nyēē iwoonyē biich. ¹⁸

Wōlēē /kiing'erēēktooy Yēyiin

13 Otas taay :akweek ōchoomtōōsii kuuyu ōtubchē. ¹⁹² Lēyyē, ōtoochē mbo soboyiin kuuyu kiikuyey :alake kuu nyotoo ankutaach malayikaanik kumēēnkētē. ²⁰³ Ōyibē biiko choo mii kāābrātiisyō wuu nyēē ōboontē keey. Ōkāse nkicheek choo nyāliltōōs wuu nyēē ōnyāliltōōsii :tukul. ²¹

⁴ Māchāktōōs kukas :chii ake tukul kule kākoonyit kēēsyēēt. Māchāktōōs kukoonyitē :saanteet koorkēēnyii ānkukoonyit :koorkēēt saanteenyii kuuying'woonchinē :Yēyiin biiko choo rwootootē keey nto choo mārtootē. ²²⁵ Osatee keey muchastaab beesaan ankooyemakse ām tukuuk chēē ōboontē kuuyu mwooyē :Yēyiin kule, "Mākooy abakaaktiing' āmāāmētiing'." ^{23 246} Kunyi āmuuchē amwaay ām nyikanateet kule, "Yēētiintēenyuu :Yēyiin. -Māmii :kiy nyēē inyōkōōrtooy. Kunyoo, nee :nyēē imuuchē kuyeyeenaa :chii buch?" ²⁵

⁷ Ōsōōtē kāāntōōyikwook choo kisimkwoomwook ng'aleekaab Yēyiin. Osoot baa wōlēē kiming'tooy :bi-choo ankookaasee keey Yēyiin kuu wōloo kiyēytooy :icheek. ²⁶

⁸ Manaaweek :Yēēsu Kiriistō. Inee :nyotoo kibo kēny, nyiitēnyii bo raat ānku nyoo wēētii kibchuulyo. ²⁷⁹ -Mookany kooberbeeraak :kāānēētutētēk alake chēē moosootiin. Karaam yoo kēēkimkiim :Yēyiin kāāsōōtēy-wēēkyoo ām chamateenyii kusiir yoo /kakeerub ntāsimuutēkaab āmit chēē māyēētyēēchinē biich.

¹⁰ Kēētinyē :acheek *kāābkōōrōs nyēē lēēl nyēē -/mākēēchāmchinē mbo kibkōōrōs chēbo Yuutayeeek. ¹¹ Yibē :kibkōōrōs nyēē wōō kiisēēnikaab tyoong'in kukwa Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin sukōōbuuktēē ng'ōōk-isto, nteenee /kēēbēēlēē tyoong'iichoo *kiriinkēēt saang'. ²⁸¹² Ām kēēlto nyēē wuu nyotoo, kimēēchi :Yēēsu *kiriinkēēt saang' sukōōtiliilēē biiko korotiikyii. ²⁹¹³ Kunyoo nanyuun, okany keebe *kiriinkēēt saang' wōloo /kikiinchuruurēē Yēēsu ānkoo +/mākiinchuruurēēch nkacheek. ¹⁴ -Mākēēboontē *kiriinkēēt nyēbo

§† 12:25 Ibu. 2:2; 3:7-19; 6:4-6 §§† 12:26 Akaay 2:6 §§† 12:26 Chuy. 19:18; Akaay 2:6, 21 §§§ 12:28 Ibu. 13:14 18 12:29 Kiruu. 4:24 19 13:1 Kala. 6:10; Ibu. 6:10; 10:24; 13:16; 1Bēt. 1:22 20 13:2 Toowu. 18:1-8; 19:1-3; Room. 12:13; 1Tēm. 3:2; 5:10; 1Bēt. 4:9; 3Yoowa. 5-8 21 13:3 Mat. 25:36; Ibu. 10:34 22 13:4 1Kōōr. 7:2-4; 1Tēēs. 4:3-7 23 13:5 Kiruutēk 31:6 24 13:5 Filib. 4:11-12; 1Tēm. 6:7-10 25 13:6 Tyēēnwookik 118:6-7 26 13:7 1Kōōr. 4:16 27 13:8 Isa. 41:4 28 13:11 Laawi. 16:15; Chuy. 29:14; Ibu. 9:7 29 13:12 Luuka 23:26; 22:20

kiinkō am kōōrooni, nteenee kēēkānyoonu *kiriinkēēt nyēē lēēl nyēē mākuchō. ^{†15} Kunyoo, okany kiikoochinē ākookoy Yēyiin kōrōsēēkaab kaakaastaayeet kubo Yēesu ānkēēsilitooy kaayneenyii. ^{††16} Okas kule ōyēyē ng'al chēē kāroomēch ānkōōyēētyēēchinē keey, kuuyu kōrōsēēk :chuutēchu chēē ing'ērēēchē Yēyiin. ‡

¹⁷ Ōkoonyit kāāntōōyikwook ānkōōrubē kiyēē mwooyē. Icheek :chēē riibook ānkōōnkētē kule +/ma-keeteabee ng'aleek kurubta keey āk yiisyooni. Yoo kōōkoonyit kāāntōōyichoo, mākuyēyē yiisyoōnuutēkwaa am ng'erekweek, nto yoo -mōōkoonyitē, kuwuuyi-ityinē :yiisyeēt amēēbērē mākuyēētyēēchook kiy. ††

¹⁸ Ōsoowēēch. Kēēmāchē kēēminy am kēēlto nyēē yibwēēch koonyit. Ānkētē kule māmiitē :kiy nyēē miyaat nyēē kyaayey. ^{††19} Āmāchē kule ōsoowoo kuu nyiitēnyi sāachōō wōloo ōmiitē am lēēkitō.

† 13:14 Filib. 3:20; Ibu. 11:9-10, 13, 16; 12:22, 28; 1Bēt. 2:11; Ng'oong'. 21:2 †† 13:15 Tyēēn. 50:23; Ēfēēs. 5:19-20 ‡ 13:16 Filib. 4:18; Ibu. 13:1 †† 13:17 Ēsēk. 3:17; Yēyuut. 20:28-31; 1Kōōr. 16:16; 1Bēt. 5:1-4 †† 13:18 Yēyuut. 24:16; Room. 15:30; Ibu. 10:22

Saayeeet

²⁰ Kukōōnook :Yēyiintēētaab tāloosyēēt kiy ake tukul nyēē karaam sooyey kiyēē mächē :inee. Yēyiin nyoo king'ēētēē meet Mokoryoontēenyoo Yēesu, nyoo ākiintēēt nyēē wōō nyēbo kēēchiirēk. /Kikeeyey kii-rootyaanaa wēētii kibchuulyo kubununēē korotiikaab Yēesu. Kuyey :Yēyiin yiisyeēnyii am wōlēē kēēmiitē kubununēē Yēesu Kiriistō sikiing'ereech inee. Kutōōri-it :inee ākookoy! Kuwuuyiit nyooto. ††

Ng'aleekaab lētuut

²² Lēyyē mbo ng'eetaabiya, āsooyook ōmuytoochinē lōkōōywēchu ititiirē biich ānkoo kunwaach :barwaani. ²³ Āmāchē ōnkēt kule /kookiityaakta tuubchēenyoo Tēmētēēwō am kāābrātiisyo. Yoo kāsimkuchō, +ma-keekwaante keey bokeekasaak. ^{††24} Ōsuboowēēch kāāntōōyikwook tukul ākoo biikaab Kiriistō tukul. Isubooyook :tuubchōōsyēk chēbo Itaalya. ²⁵ Kōōbēruurook :Yēyiin akweek tukul.

††† 13:20-21 Luuka 22:20; Yoowa. 10:11; Ibu. 9:12; 8:6; Ēfēēs. 4:11-16; Ēfēēs. 2:12-13; 1Yoowa. 3:22 ††† 13:23 1Kōōr. 4:17

Yāākōbō

Taayta

: Kisirē barwaani :Yāākōbō nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Yēesu. Inee :nyēē kitookunoot miisin ām kān-tōoyikaab taay chēbo biikaab Kiriistō. Kiiyoonkyinē :inee kaniseetaab Yēerusālēēm. Kiyey :yooto kōōy-oong'tēē :kāntōoyikaab Yuutayeeek kōōk ām kēnyiitaab 62 KK, kōōntōochinē :kibkōrōs nyēē wōō Anaas nyoo bo āyēēng' /ānkiitiilchi meet. /Kikeewiiree rwoontōōk kut kume. Imuuchē /kikēēsirē barwaani kwēēnuutaab kēnyiitaab 45 āk 48 KK kunyi, siruutēk :chuutēchu chēbo taay ām Kirootyēet nyēē Lēēl. Nteenee isōōtē :biiko chēē chaang' kule /kikēēsirē ām kwēēnuutaab kēnyiitaab 50 āk 59 KK. Nto kuuyu ki barwa nyēē kimāchāktōōs kuyityi biich chēē chaang', nwaach :komosta nyoo bo kāāboorunēēt āmātinyē komosta nyoo bo kaateryeekeet. : Kimāchāktōōs :barwaani kuyityi biikaab Kiriistō choo ki Yuutayeeek ānku miisin choo kiyēyē :wusiisyēēt kusērē-tyinoot kōōrēētaab Rooma kumukuul yu /kabokeewiiree Steefaan rwoontōōk kume. Kuu wōloo /kiinkētitooy, king'ētunēē :Yāākōbō Yēerusālēēm ām soboonnyii tukul ānkwoomchinē Yuutayeeek nkit lōkōōywēk chēē kā-roomēch. Kunyoo tookunoot kule kisirchinē barwaani biikaab Kiriistō choo Yuutayeeek. Tookunoot mbo subak kule kitētū ng'aleekyii kutinyē Yuutayeeek ām mētinyii. Ām kurkeetaab taayta, ibooru ām nwookinto tukuuk chēbo koomānuut chēē miitē wokung'ālōolēē. Ibānyboonyē ām kurkootik choo ikēērē tukuuchuutēchu kurōōbunēē akeenke akeenke.

I-ārōōru :barweet ng'aleek choo kyoomu Yēesu ām lekem (kas Mataayo kur. 5-7). Ng'ālōolēē :Yāākōbō ām nwookinto kurubta keey ng'aseetaab keey, kaankweleet, bananta, mooroong'nateet, muchasta, kēntooyiisyēēt, yeyeetaab keey, ming'ātēētaab soboontaab kōōrooni, kaakabuubeet, wookuutyēēt, mōlōlchinooyēētaab ng'al āk alak chēē chaang'. Ibooru mbo subak kāroomnyēētaab kaakaaseet, tiliilinto, yibēētaab keey ng'wēny, saay-eet, muyaayeet āk kiirnatēēt kurubta keey āk soboontaab chii nyēbo Kiriistō.

Ikiimē mbo :Yāākōbō kule māchāktōōs kuwēēchiintōōs :kaakaaseet āk yēyuutēk. Mā kiy :kaakaaseet yoo -/mākiiboorunēē yēyuutēk.

Kyoorōōr keey :Yāākōbō ānkōōsubooyiis

1 Anii nyoo Yāākōbō nyoo āyēchinē Yēyiin āk Moko-ryoontēēt Yēesu Kiriistō yiisyēēt. Āsubooyook ak-week biikaab Kiriistō, choo ōkwoonēē aroosyek taman āk āyēēng' choo kyōōsērētyinootē kōōrōōsyēk chēē chaang'. †

Muyaayeet āk saayeet

2 Mbo ng'eetaabiya, yoo kōōnyōōru tyēmuutēk chēē chaang', ōyib kuyēk ng'erekweek, 3 kuuyu ōnkētē kule yoo kōōbuntēē tyēmuutēchoo ōkoosēē keey Yēyiin, māukich :muyaayeeng'woong'. ††4 Yoo koomuyte, +mōōkiilchē nyēē -mōōkuskusiitu āmākoy kubotwook :kiy bēsyēēt ake. 5 Nto yoo kābotwook :kiirnan, osaay Yēyiin nyoo baybay āmābōlchinē biich. Yooto, māukikōōnook. †6 Nto yoo soomē :chii kiy, kumāchāktōōs kusoomē ām mooyēēt akeenke nyēē māmii :kāāsōōtēywēēk alake. Chiito nyoo boonto kāāsōōtēywēēk āyēēng', kukerkeey āk keet nyēē isooyēnē :yoomeet. ††7 Kunyoo, -meesoot :chii nyēē wuu nyoo kule nyōōru kiy kuchōōnēē wōlēē mii :Yēyiin. Kubooyiit

† 1:1 Māārko 6:3; Yēyuut. 21:18; 1Kōōr. 15:7; Kala. 2:9 †† 1:3 Room. 5:3-5; 1Bēt. 1:6-7; 4:13 † 1:5 Kāālēw. 2:6 †† 1:6 Mat. 7:7; Ēfēēs. 4:14; Yāāk. 5:13

man, 8 iwiiywiiyoot :chiichoo nyēē bērē nto wo kēēlto nyi nto nyi.

Mokornoontiit āk bananta

9 Māchāktōōs :chiitaab Kiriistō nyoo /kēēmōōntooy ām kōōrooni kung'erech, kuuyu /kiikiitōrōōr ām Kiriistō. ††10 Māchāktōōs kubāybāyitiu :biikaab Kiriistō choo boonto bāytit yoo keechuchuuk :Yēyiin kuuyu kēēytooy :bāytit kuu toobtōōy chēē lēēltoōs, ††11 chēē yoo katoor :asiista, kusistōōs ankurarach. Imuuchē kunyōōr chii :meet kutākumii kuswēē ng'aleekaab bāytit. ††

Mātyēmē :Yēyiin chii kuyey ng'ōōkisto

12 Mii nyēē karaam :chiito nyoo kamuyta tyēmuutēk. Yoo kaakoomuukta tyēmuutēchoo, +/mākēētuwēnēē soboonto nyoo kikuurtoochinē :Yēyiin biiko choo chāmē inee. †

13 Yoo /kakeetyem chii kuyey ng'ōōkisto, mēērook kumwooy kule Yēyiin :nyēē kātōōrchi kuyey ng'aleechara miyootēch. Mēēmuuchāktōōs kutyem Yēyiin :ng'ōōkisto āmēēbērē tyēmē :Yēyiin chii kuyey ng'ōōki. ††14 Nteenee tyēmāktōōs :chii yoo katoorta

†† 1:9 Yāāk. 2:5 ††† 1:10 Yāāk. 5:1 ††† 1:11 Āyub 14:2; Tyēēn. 103:15-16; Isa. 40:6-8 † 1:12 1Kōōr. 9:24-25; Yāāk. 5:11

:muchasta. ¹⁵ Yoo kaakubayta :muchasnyii, kuyēk :yooto ng'ōōki, nto yoo kāākuwōōyit :ng'ōōkisto kuy-ibu meet. ¹⁶ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya choo āchāmē, -mookany /keekentaak.

¹⁷ Rōōbu :Baaba Yēyiin kiy ake tukul nyoo karaam āk nyoo churtaat. Yēyiin nkit nyoo kiyēyē lēbkēyyēēt :nyēē kōōnu tukuuchoo. Iyyoong'oot :inee ankuleb-keey ākookoy. ¹⁸ Kiikukwey :Yēyiin kukōōnēēch so-boonto kubununēē ng'ālyoontēētaab manta sukung'eet ām tukuuk tukul choo kiyēyē, kēyēku :acheek lōkōkyii. †

Ikas ng'ālyoontēēt ānkiiyēyiisyēē

¹⁹ Mbo ng'eetaabiya choo āchāmē, okas ng'aleechu: Māchāktōōs kuyēbchinē yit :chii ng'aleek ām kēēlto nyēē karaam. Māmāchāktōōs simkōōronchinē :chii ng'al āmāsimmkunyēēru. ²⁰ Mākōōnu :nyēērunātēēt kiyoo churtaat nyoo mākyinē biich :Yēyiin. ²¹ Kunyoo, obakaakte ātēbuutēk alak tukul choo mā kāroomēch āk rōkōs nyoo kiikoolaambuuch kōōrēēt ankoocham ām mooyēēt akeenke ng'ālyoontēēt nyoo imuuchē kooraraachaak nyoo !kyōōnyōōru. ²² Yoo kookas baateey ng'ālyoontēētaab Yēyiin āmēēbērē kooyey kiyēē mwooyē :ng'ālyoontoonoo, ōmiitē ōbērbēērē keey. ²³ Chii ake tukul nyoo yēbchinē yit ng'ālyoontēēt āmāyēyē kiyēē mwooyē :ng'ālyoontoonoo, kukerkeey āk chii nyēē kāsēē eernyii kiiyēēt. ²⁴ Makukas sinee eernyii nteenee yoo kāākuwēēchi keey, kāmēētākōōnkētē wōlēē kāwuunto. ²⁵ Nteenee chiito nyēē koomānē mākuutyēēt nyoo churtaat nyoo ity-ooktooy biich āmāwuutyēē ng'ālyoontoonoo ānkuyēy-isyēē, +/mākiibēruur chiichoo ām kiy ake tukul nyēē yēyē. ††

²⁶ Nto chii ake tukul nyoo yibē keey kule rubē mākuutyēētaab Yēyiin āmēēbērē riibē kuutiinyii, kākwērto keey :nyoo ānku buch :wōlēē sooytooy ām taayeetaab Yēyiin. ²⁷ Kēēlto nyēē tiliil kurubta keey āk wōlēē /kēē-sooytooy ānku nyēē māchē :Yēyiin ku nyi: /Kēēriibē lēēkōōy choo bānoon āk musukuunēk ankusatee keey :chii miyootyēēt nyoo yēyē :biiko choo bo kōōrooni. †

Ōyibē biiko tukul kwooyēēchiin

2 Mbo ng'eetaabiya, ām akweek choo kyōōyēnchi Mokoryoontēēt Yēesu nyoo itōrōōroot, māmāchāktōōs ōkwēyē biiko kule anum :nyi ku anum :nyoo. ¹ Keemwaay baa kule kakwa :biiko āyēēnku kōōto nyēē /kēēsooyēē. Tinyē :ake kimoorinaakaab *ta-aabuut ankoolaakaat nyēē karaaran. Nto nyiin ake, ku banan ānkōōloochē sirooy chēē kibsānkātiin. ³ Yooto, itaach nyoo ilaakaat imwoochi kule, "Boontēēt

† 1:13 1Kōōr. 10:13 † 1:15 Room. 6:19-21; Kala. 5:16-21; 1Yoowa. 2:16-17 †† 1:17 Kāāyit. 23:19; Mal. 3:6; Mat. 7:11 † 1:18 Yoowa. 1:13; Room. 8:19-23; 1Bēt. 1:23 †† 1:19 Yāāk. 3:2-12 †† 1:21 Kolos. 3:8; Ēfēēs. 4:20-24 ††† 1:22 Mat. 7:21-27; Yāāk. 2:14-20 ††† 1:25 Yoowa. 8:32; 13:34; Kala. 2:4; 6:2; Yāāk. 2:12, 24 § 1:26 Tyēēn. 141:3; Yāāk. 3:2, 8-10 †† 1:27 Tyēēn. 10:14, 18; Isa. 1:17; 1Yoowa. 2:15-17 ††† 2:1 Laawi. 19:15; Kiruu. 1:17; Room. 2:11; Yāāk. 2:9

nyēbo koonyit, chēētēbēē ng'echereet nyi mii yu bo taay." Nto nyoo banan, imwoochi nyoo kule, "Māmii :ng'echer. Iyyoony yooto nto wēētēbēē ng'wēny ām wōliin bo lēt." ⁴ Yoo keeyey kuu nyooto, mēēbērē kaankweleet :nyooto ām wōlēē ikāstooy biiko alak ām kēēlto nyēē miyaat?

⁵ Mbo ng'eetaabiya chēē āchāmē, okas baa ng'ālyoontooni: Kiikukwey :Yēyiin biiko choo bānoon ām kōōrooni ānkōōkoochi mokornoontiitaab kibkōōnkōy nyoo kiikukuurttoochi biiko choo chāmē :inee. ⁶ Lēyyē, yoo ōyēyē kuu nyooto, ōmiitē oob ōnchuruurē chi-ichoo banan? Mēēbērē bichu mokorēēn :chu mii kutēbēēnook? Mēēbērē icheek :chēē mii bokōōyyoong'tēēnook kōōk? ⁷ Nto mā icheek :choo mii kung'ālōolēē nyēē miyaat kaayneetaab Yēesu Kiriistō nyoo ōkuurtēē keey?

Mākuutyēētaab chamateet

⁸ Ōmiitē ōyēyē nyēē karaam, yoo ōriibē man kiruutyēēt nyoo wōō ām tukul nyoo mwooyē ām siruutēk kule, "Icham laatyēeng'uung' kuu wōloo ichāmtooy keey." ⁹ Nteenee yoo ōchāmē baateey biiko choo tookunootiin, kōō-irii kiruutyēēt ānku ng'ōōki :nyooto. ¹⁰ Chii ake tukul nyoo kirē kiruutēk tukul nto mii yoo koochabaayta ām akeenke, kāākwiiri kiruutēk tukul. ¹¹ Yēyiin nyoo kimwooyē kule, "-Meemarte," tāku inee :nyooto kimwooyē kule, "-Meebakach chii." ¹² Yoo mēēbērē 'keemarte, nteenee ibākākiisyē, 'kēē-irii kiruutyēēt.

¹² Kunyoo, ōyēyē ng'aleek ōnkētē kule māköōyyoong'tēē :Yēyiin chii kōōk kōōyyoong'unēē mākuutyēētaab chamateet nyoo ityooktooy biiko. ¹³ Yoo ōruus-tooy biiko alak nyēē -mōōriirēē, makooruustaak nkakweek :Yēyiin. Kunyoo, karaam /keeriiree chii kusiir /kiriusta. ¹⁸

Ōyēnchi ng'ālyoontēēt ankooyey

¹⁴ Mbo ng'eetaabiya, kāroomnyo nee :nyēē miitē yoo yēyē keey :chiito kule kiikōōyēnchi ng'ālyoontēētaab Yēyiin āmēēbērē iboorunēē yēyuutēk? Ara imuuchē kusār inee :kāāyēnchinooyēēt nyēē wuu nyooto?

¹⁵ Keemwaay baa, kule mātinyē :ng'eetaabkoomēt nto chēēbkoomēt sira nto āmnyoo nyēē kaam. ¹⁶ Yoo kāmwoochi :chii ām akweek kule, "Weekaalyan ānki-ibiyoony," āmēēbērē kēēkoochi kiy ii, kukāyētyēēchi nee chiichooto? ¹⁷ Kerkeey :yooto āk yoo iyēnchinē :chii ng'ālyoontēētaab Yēyiin baateey āmēēbērē yēyē kiy. Buch :kāāyēnchinooyēēt nyēē wuu nyooto. ²⁰

¹⁸ Nteenee imuuchē kumwooy :chii kule, "Tinyē :chito ake kāāyēnchinooyēēt, nto ake kutinyē yēyuutēk." Kiyēē +māāwālchi chiichoo ku kule, "Mwoowoo baa, imuuchāktōōs :chii kutinyē kāāyēnchinooyēēt āmā yēyuutēk? +Māāboorunēē kāāyēnchinooyēēnyuu

§ 2:5 Luuka 6:20-21; 1Kōōr. 1:26-28; Yāāk. 1:9 †† 2:8 Laawi. 19:18 †† 2:8 Māārkō 12:31 †† 2:9 Yāāk. 2:1 †† 2:10 Mat. 5:19; Kala. 3:10; 5:3 ††† 2:11 Chuytaayeeet 20:13-14; Kiruutēk 5:17-18 ††† 2:12 Yāāk. 1:25 18 2:13 Mat. 5:7; 18:32-35 19 2:14 Mat. 7:21-27 20 2:17 Kala. 5:6; 1Yoowa. 3:18

yēyuutēk. ¹⁹ /Kiiyēnchinē oob kule akeenke :Yēyiin? Wuu nyooto! Nteenee ii, ntēē chāmchiintōs naas :tāmirmirook chēē miyootēch kuu nyooto ānkutākubōotoontōs ām muyātēēt. ¹²⁰ Tyaa sōō, :bēerbēeryēēt nyoo! /Sikiinkēt āyu kule buch :kāāyēnchinooyēēt nyēē -/mākiiboornēē yēyuutēk? ²¹ Kiiboornēē :kuuko Abraam yēyuutēk kule churtaat ām taayeetaab Yēyiin yoo kichāmtooy wērinyyi Isaka kule kume ām yoo kibo *kāābkōrōs. ^{††22} Kookas oob kule kiiboornēē :inee kāāyēnchinooyēēt yēyuutēk? Kichurta :kāāyēnchinooyēēnyii ām kiyēē kiyey. ²³ Kiyi-tyiini :yooto kuu yoo kimwooy :siruuutēk kule, 'Kiiyēnchi :Abram kiyēē kimwoochi :Yēyiin. Yooto kuchamta :Yēyi- in kule churtaat :inee.' [‡] Kiyey :ng'ālyoontooni /kēēku- urēē Abraam 'Choorweetaab Yēyiin'." ^{††24} Kookas sōō, kule /kēēchāmē chii kule churtaat kubo kiyēē yēyē āmēēbērē baateey kule ām kiyēē iyēnchinē? ^{‡‡}

²⁵ Kiuwuu nyooto mbo ām wōlēē mii :koorkoonoo ki chēēmuruennyoo nyoo /kikēēkuurēē Raa-ab. Kichurta ām taayeetaab Yēyiin kubo kiyēē kiyey. Kiimuuch :koorkoonoo kutaach yōōtiik chēē ki Yuutayeek ankooyeel nto yityo, kumwoochi kubeeteē kēēlto ake. ^{‡‡‡}

²⁶ Kunyoo, kuu yoo meeyaat :bōōrto nyoo mātinyē soboonto kumeeyaat :nkinee kāāyēnchinooyēēt nyoo mātinyē yēyuutēk.

Kuriib :chii ng'elyebta

3 Mbo ng'eetaabiya, -moomach :chēē chaang' ām akweek kule ōyēku kāānēētikaab ng'ālyoontēē- taab Yēyiin. Ōnkētē kule yoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek, /kiikwēnyēēch acheek miisin choo kiinēētē ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ^{‡‡‡} Kiichiwiitē sinee :tukul ng'al. Nto chii nyoo -mēēchiwiitē ng'aleek kukichoot ānkōōmuuchē kuriib soboonnyii tukul. ⁵

³ /Kiimuuchē /kiikoochi kiito ake kuutiitaab faraasiit /sikiiitutē yoo /kēēkwēryootē. Yoo /kākiitut kiyoo, kuwēēchē keey :tyoonyoo. Kunyi yoo /kaakeeyey kuu nyooto, /kukaakeebayta tyoonyoo. ^{§†4} Yoo mii mbo :mwēēnkēēt nyēē wōō araarayta, kōōrēētōotē :yoomeet nyēē nyikiis. Nteenee mii :kiy nyēē mining' miisin nyēē /kēēwēēchwēēchootēē /sikēētākinyootē wōlēē māchāktōōs kuwo.

⁵ Okas baa, mbo subak kule imuuchē :maat nyēē mining' kubeel wōōkēēt nyēē tēē wōli āk wōliin. Mining' :ng'elyebta miisin nteenee yēyē ng'al chēē nyiki- isēch. ⁶ Kōrōōm :ng'elyebta nkinee kuu maata. Ām bōōrtaab chiito kumukuul, ng'elyebta :nyēē kiwung'ta keey rōkōs nyēē -/mākyoomu. Yoo kēēwuruur :Ki- brōkōsyoontēēt ng'elyebta kunyēērēē chiito kutukul. ^{§††}

⁷ Kiikuriiboon :biiko tyoong'in ānkutākuriibē, kunam wōlēē mii :tāriitēk alake, tyoong'iik choo ichuutēē keey

ng'wēny āk alak choo mii wōloo bo araarayta. ⁸ Ntee- nee māmii :chii mbo akeenke nyēē kiikoomuuch kut kuriib ng'elyebta. Kibrōkōsyoo :ng'elyebta, wayway ānkuboonto ng'woonēēt nyēē kōrōōm miisin. ^{§†}

⁹ /Kēēyēyiisyēē ng'elyebta /kiikoostēē Mokoryoontēēt āk Baaba Yēyiin. Nto mii yoo subak, /kēēyēyiisyēē ng'elyebiitēnyii /kēēchubēē biiko choo kiyēyē :Yēyiin kookerkeeyee keey. ^{§††}

¹⁰ Kunyoo, kuutiini akeenke :nyēē /kēēsiltēē Yēyiin nto yityo subak /kēēchubiisyēē. Mbo ng'eetaabiya, māmāchāktōōs kuyeyakay kuu nyooto. ^{§††11} Mēē- muuchāktōōs kukulkulunee :bēēko chēē kāroomēch āk chēē chāmu muunyeet yēbo koong'ta akeenke.

¹² Nto, mbo subak ii, mbo ng'eetaabiya, -mēēmuuchē :lāmāywēēt kuyey mbuuniik, āmāyēyē :kōmōōlwēēt lamayeek. Kunyi, -mēēmuuchē kukulkulunee :bēēko chēē kāroomēch yēbo koong'ta nyēbo bēēko chēē chāmu muunyeet. ^{§†}

Kiirnatēēt nyēbo man āk nyēē mābo man

¹³ Mii :chii ām akweek nyēē boonto kiirnatēēt ānkukāsē ng'al? Yoo miitē, kumāchāktōōs /kēēkāsē ki- irnatēēnyii kubununēē kiyēē yēyē ām ntusātēēt.

¹⁴ Nteenee, yoo kiwung'ta keey :chii tuuyin bo moo āk sooyān nyēē ng'waa nyēbo muchas, māmākyinē kung'āsēē keey kiirnatēēnyii. Yoo kayey kuu nyooto, ku ng'wiin ānkukwiilē ng'ālyoontēētaab manta. ^{§§†15} Bo :ng'aleek chēē wuu choo kōōrooni nyēē mākwōonēē Kaab Yēyiin. Bo Kibrōkōsyoontēēt āmārubtooy keey āk Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ^{§§†16} Biiko choo tuuyēch :moonik ānku soyiik kubo muchas, kuchuunchuuntōōs ānkuyēyē ng'al chēē choong'ēch chēē miyootēch.

¹⁷ Nteenee tiliil :kiirnatēēt nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin. Bo tāloosyo āk ntusātēēt. Yēyē chiito kuyibē keey ng'wēny, kuriirēē biich ānkōōbooru tukuuk chēē kāroomēch chēē kwoonēē yēyuutēk. Mātinyē kweya- teet āk lembech. ^{§§§18} Yoo kachaana :biikaab kaalyeet churtaayeet, /mākēēnyōōr churtaayeet. ¹⁸

Ōkoonyit Yēyiin

4 Kiy nee :nyēē mii kōōwārook sōōwookuutyē ānkōōbooryē? Ng'aleekaab muchas :chēē mii kōōyimoook mētēwoy kutōōrchook oyey kuu nyooto. ¹⁹² Ōbērē nto ōnyōōru kiy, āmōōnyōōru. Ōchōbē ōbāri- isyē ānkōōtuuyiityi keey moon sōōnyōōru, āmōōnyōōru. Ōwookuutyootēē ānkōōbooryootēē bi- ich āmōōnyōōru kiyēē ōmāchē. -Mōōnyōōru tukuu- choo tukul kuuyu -mōōsooyē Yēyiin kukōōnook. ³ Ānkoo mbo yoo kōōsoom, -mōōnyōōru kuuyu ōsoomē ām kēēlto nyēē māyēmāktōōs, ōmāchē kule ōyēyiisyēē kubo leles.

⁴ Wuusyō, wē, bichu kyōōchuunnyēē Yēyiin. Yoo kēēchuutook :tukuukaab kōōrooni, +mōōtooytoochi-

† 2:19 Kiruu. 6:4; Māārko 1:24 †† 2:21 Toowu. 21:9, 12; Ibu. 11:17 ‡ 2:23 Toowu. 15:6 †† 2:23 2Tēt. 20:7 †† 2:24 Room. 3:28; 4:2-5 ††† 2:25 Choos. 6:23 ††† 3:1 Yēyuut. 13:1; 1Kōōr. 12:29; Ēfēēs. 4:11 § 3:2 Yāāk. 1:26 §† 3:3 Tyēēn. 32:9 §†† 3:6 Kāālēw. 16:27; Māārko 7:15, 20-23

§† 3:8 Tyēēn. 140:3; Room. 3:13 §†† 3:9 Toowu. 1:26-27 §† 3:10 Kāālēw. 13:3 §† 3:12 Mat. 7:16 §§† 3:14 2Kōōr. 12:20; Kala. 5:20 §§† 3:15 1Tēm. 4:1; Yāāk. 1:5, 17 §§§ 3:17 Mat. 5:48; 1Kōōr. 13:4-7; Kala. 5:22-23 18 3:18 Mat. 5:9 19 4:1 Room. 7:5; Kala. 5:13-21; Tiitō 3:9

inē āk Yēyiin. Chii ake tukul nyoo kakwey kuyēk choorweetaab kōōroni, ku buunyoo :nyoo ām wōlēē mii :Yēyiin. ¹⁵ Ng'alyoo nyēbo man yoo mwooyē :siruatēk kule māchē :Yēyiin kule nto yeyeech :tāmirmiryēēt nyoo kikōōnēēch kēēkoonyitē inee nkit. ⁶ Kunyi, ibēruurēēēch :Yēyiin chamateenyii. Mwooyē :siruatēk kule, "Mēēriiku :Yēyiin biiko choo ng'āsē keey, nteenee ibēruurē choo yibē keey ng'wēny." ^{†† ‡}

⁷ Kunyoo ii, biikyoo, ōkoonyit Yēyiin ankootay Ki-brōkōsyooontēēt. Yoo kooyey kuu nyooto, mākwēyēēnook :Kibrōkōsyooontoonoo. ^{††8} Yoo kōōnookyi Yēyiin, mākwēyēēnook :nkinee. Ōsoom :akweek choo kyōōchoolwookēn /kēēnyōōwook kaat ānkōōnēmchi keey Yēyiin ām mooyēēt akeenke :akweek choo ōwiywiiyootiin. ^{††9} Ōriiryē ankoo-am mbuy ānkōōnchōōyiisyē. Yoo kātōōrooryēē, ōriiryē nto yoo kātōōng'ērēchē, ōnyēēru. ¹⁰ Yoo kōōyib keey ng'wēny ām taayeetaab Mokoryoontēēt, makoolaang'teenaak :inee. ^{†††}

-Mōōng'ālōolēē keey nyēē miyaat

¹¹ Mbo ng'eetaabiya, -mōōng'ālōolēē keey nyēē miyaat. Chii ake tukul nyoo kang'alaalee ng'ee-taabkaamet nyēē miyaat nto kēētiilchi kule miyaat, kaakung'alaalee nyēē miyaat mākuutyēētaab chama-teet ankootiil kule miyaat. Nto yoo 'kēētiilchi kule miyaat :mākuutyoonoo -mēēmiitē iyēyē kiyēē mwooyē :mākuutyoonoo. Kunyoo imiitē yooto itiiilē kule miyaat mākuutyoonoo bo chamateet. ^{†††12} Akeenke baateey :nyēē kōōnu mākuutēk ānku inee :nyēē itiiilchinē biich ng'al. Nyooto ku Yēyiin nyoo irāroochē ānkōōkārbusē biich. Nto ii, inyiing' ku ng'oo siitiilchi chiito ake kule miyaat? [§]

-Mookaasee keey bēsyēētaab tuun

¹³ Kunyoo ii, biikyoo, ōyēbchi yiit, baa :akweek choo ōmwooyē kule, "+Makeebe ra *kiriinkēēt nyēē bērē, nto tuun +makeebe nyēē bērē. +Mābokiibuur wōlooto kēnyiiit akeenke kēyēyē yiisyōōnuutēkyoo bo mung'aareet ānkēēnyōōru beesaanik." ¹⁴ Kāālē ii, ōnkētē wōlēē makuyyeeakta :bēsyēētaab tuun? Okerke-eye chēēbkēēru nyēē ituung'u nto nyēē mā tyaa, kuseret. ^{§††15} Māchāktōōs ōmwooyē kule, "Yoo kacham :Yēyiin, +mākēēminy ankeeyey kiyēē bērē nto nyēē bērē." ^{††16} Nteenee, yoo kātōōyēyē :akweek kuu nyooto, ong'as keey. Miyaat :ng'asaanaa bo keey kudukul. ^{†††}

¹⁷ Kunyoo, chii ake tukul nyēē inkētē kiyēē karaam nyēē māchāktōōs kuyey, āmēēbērē kayey, kāākuchoolwookēn. ^{§†}

Kuriib keey :biiko choo kiikōōtiiny alak

⁵ Ōyēbchi yiit baa :akweek mokorēēnik. Ōriiryē ānkōōnchōōyiisyē kuuyu mii wokuchōōnchook :ng'wooninto. ^{§†2} Mii wokubotē :mokornoonti-inoong'woong' ankumakwaam :tooyik siroochookwook choo ālē beesaan chēē chaang'. ³ Makwaamakay :ta-aabuut āk feeteet nyoo ōboontē muut. Mākōōboor :yooto miyootyēēt nyēē ōboontē ānkuchututēēnook kōōmirtiitook kuu maat. Bo nee tōōtukuulchi keey mokornoontiinoo ām bēsyōōsyēchēēb lēt? ^{§††4} Okas wōlēē miitē kuriirtooy :biiko choo kyōōtāyē ōkwēchi tukuukwaa kubo yiisyēēt nyēē kiyēwook ām mba-reenikwook. Kōōkuyityi Yēyiin nyoo bāwu kiy ake tukul, :riirikaab bichoo. ^{§††5} Kyōōminy kōōroni ōchāmē tukuuk chēbo leles ānkūyōōboor kuyem. Kyōōnēeryē ōlumlumiitu ōmiitē ōkānyoonu bēsyēēt nyēē /kēētilēēnook. ^{§††6} Kyooruuste biiko ankoobakach ānkoo kimātinyē lēēlis āmēēbērē kikwiilook.

Muytaayeet āk nyalilta

⁷ Mbo ng'eetaabiya, omuyte ākoy bēsyēēt nyēē iyēēwunēē :Mokoryoontēēt. Okasee mbo wōlēē kāng'tooy :kāābātiintō kurur mbareenyii. Muytoochinē kut kunyōōr roobta nyoo bo taay āk nyēbo lēt. ¹⁸⁸ Kunyi mākwōok nkakweek ōmuytoochinē ānkōōkimkimi-itu kuuyu kaakuriik kuyit :bēsyēēt nyēē iyēēwunēē :Mokoryoontēēt. ¹⁹⁹ Mbo ng'eetaabiya, -mōōng'uun-yānē keey /simākiitiilchook ng'al. Kaakuyit :kāātiiliintēēt kurkat. ²⁰

¹⁰ Mbo ng'eetaabiya, ōsōōtēē *wōōrkooyik choo king'alaal ām kaayneetaab Yēyiin. Okasee nyāliluutēk chēē kinyōōr āk muytaayeeng'waa. ²¹¹¹ Kiibēruurootiin :biich choo kimuyta. Ābērē kyookas muytaayeet nyēē kiboonto :Āyub āk kiyēē kichokuyēchi :Yēyiin ām lētu-unoo. Lēyyē, riirēē biich :Yēyiin kuyem ām mooyēēt nyēē lēēl. ²²

¹² Mbo ng'eetaabiya, ng'alyoo nyēē māchē ōrōōtootē ku nyi: -Mōōwoolē keey kule, "Kuu Yēyiin nto kule kwaama :teng'et" Yoo 'kēēchāmiisyē, ichāmiisyē, nto yoo 'kēētāyiisyē, itāyiisyē, /simakiiruustaak. ²³

Saayeet :kirkit

¹³ Yoo kānyōōr :chii ām akweek nyalil, kumāchāktōōs kusaay Yēyiin. Nto yoo ng'erekaat, kutyēēn kusiltooy Yēyiin. ²⁴¹⁴ Nto yoo kamnyaan, kumāchāktōōs kukuur booyikaab kanisa subokusoochi ankooyiilee mwaayta ām kaayneetaab Mokoryoontēēt. ²⁵

¹⁵ Yoo /kēēsoochinē chii nyēē imnyoonē /kiikoosēē keey Yēyiin, mākwōōsoob :Yēyiin chiichoo. Nto yoo kiikuchoolwookēn, +/mākēēnyōōchi kaat. ²⁶¹⁶ Kunyoo ii, biikyoo, kumwoochi :ake, ake miyootyēēt nyēē kiikuyey

† 4:4 Mat. 6:24; 1Yoowa. 2:15 †† 4:6 Kāālēw. 3:34 ‡ 4:6 Mat. 23:12; 1Bēt. 5:5 †† 4:7 Ēfēēs. 6:12; 1Bēt. 5:8-9 †† 4:8 Isa. 1:16; Seka. 1:3; Mal. 3:7 ††† 4:10 1Bēt. 5:6 ††† 4:11 Laawi. 19:16; Tyēēn. 101:5 § 4:12 Mat. 7:1; Room. 14:4; 1Kōōr. 4:5 §† 4:14 Kāālēw. 27:1; Luuka 12:18-20 §†† 4:14 Āyub 7:7-9 §† 4:15 Yēyuu. 18:21; 1Kōōr. 4:19; 16:7 §†† 4:16 1Yoowa. 2:16 §† 4:17 Luuka 12:47; Room. 7:19-24

§† 5:1 Luuka 6:24; Yāāk. 1:10 §†† 5:3 Mat. 6:19 §†† 5:4 Laawi. 19:13 §†† 5:5 Cherem. 12:3 18 5:7 2Bēt. 3:3 19 5:8 Mat. 24:27; Filib. 4:5 20 5:9 Mat. 7:1-2 21 5:10 Mat. 5:12 22 5:11 Chuy. 34:6; Āyub 1:21-22; 2:10; 42:10-17; Yāāk. 1:12 23 5:12 Mat. 5:33-37 24 5:13 Yēyuu. 16:25; Yāāk. 1:5-6 25 5:14 Māārko 6:13 26 5:15 Māārko 16:18

ānkōsoochinē keey, sukung'eet /kiisoobook. Yoo kasaay :chii nyēē churtaat, kunāmtoochinē :soowu-utēkyii ānkutinyē kāāmuukēywēēk. †

¹⁷ Ki chii *:Eliiya nyēē wuu acheek. Kisaay miisin kule mārōōbēn. Yooto, kuwo :roobta kēnyiiisyēk sōmōk āk ārook lo. ^{††18} Nto mii yoo, kusaay subak kule kurōōbēn. Yooto, kurōōbēn ankuyey :kōōrēēt āmiik miisin. ‡

† 5:16 Tyēēn. 32:3-5; Kāālēw. 28:13; Mat. 3:6; Yēyuut. 19:18; 1Yoowa. 1:8-9 †† 5:17 1Bāy. 17:1; Luuka 4:25 ‡ 5:18 1Bāy. 18:41-45

¹⁹ Mbo ng'eetaabiya, yoo kāchuunnyēē :chii ām ak-week wōlēē mii :manta, kumāchāktōōs /kēēyis.

^{††20} Okas baa ng'ālyoontooni: chii ake tukul nyoo kāy-isunēē chiito ake wōlēē mii :miyootyēēt, kukāākōō-soob nyiin ankuyey /kēēnyōōchi kaat ām ng'ōōk-iswookik chēē chaang'. ‡ ‡ ‡

†† 5:19 Mat. 18:15; Kala. 6:1 ‡ ‡ Yoo kāmwooy :Yuutayeeek kule, "/Kiiyēēn ng'ōōkiswookik" kōōbooru kule, "/Kēēmēto ng'ōōk-iswookik." Kas Tyēēnwookik 32:1 āk 85:2. ‡†† 5:20 1Bēt. 4:8

1 Bētērō

Taayta

: Kisirē :lēbkēēyiintēēt Bētērō barwaani ām kēnyiitaab 65 KK /ānkisōōtē kule kisirēē kiriinkēētaab Rooma wōloo /kibokēēbākākyinē lētuunoo kubāytooyiisyē :Nēērō. Boonto :barwaani ng'al chēē wuuyēch chēbo kuutiitaab Kirikiik. Kunyoo, /kēēmwooyē kule Siila :nyēē kisirē barwaani ām kuutiini bo Kirikiik ānkuyēētyēēchi ām wōlēē rōōtitooy :ng'aleek (kas kur. 5:12). Nteenee wōlēē /kikeetetita ng'aleek kurubē rooteetaab kuutiitaab Iburaneek. Kerkey :kāāsōōtēywēēk chēē miitē barwaani āk choo bo barweetaab Yāākōbō, ng'alyoo nyēē yēmē keyy āk wōlēē yibtooy biikaab Kiriistō choo Yuutayeeek ng'al. Nteenee Bāwulō :nyēē kiisākyi ng'aleek choo bo kuutiitaab Kirikiik kukwa barwaani kubununēē Siila nyoo kikiikuyēyiisyoonyon tukwaay kēnyiis chēē chaang'. : Kisirchi :Bētērō barwaani biikaab Kiriistō choo /kikiikēēwus choo kiminyē komostaab Eesya nyoo Mining' (Uturuki), kusirchinē Yuutayeeek choo kikiikumwēyēē kōōrēēng'waa. Kiikiimchinē bichoo kule kukiilchi kaakaaseeng'waa ām Kiriistō ānkoo kiimuuchē :icheek kutyēmākiis kule kubakaakta /simākēēwus. Kiyēyiisyēē :Bētērō soboontaab Yēēsu kōōboorunēē kule ākoy kubuntēē :chiitaab Kiriistō tyēmuutēk ānkōōboor mbo kule kōōkuyēk :biikaab Kiriistō biikaab Yēyiin chēē kwēyootiin. Kunyoo, yēchinē ra :biikaab Kiriistō tukul Yēyiin yisyeēt ām ng'erekweek kubo kāāyēnchinooyēēt ānkoo mii kubuntēē nyāliluutēk.

Kyoorōor keyy :Bētērō ānkumākyi biiko bēru

1 Anii :nyoo Bētērō, *lēbkēēyiintēētaab Yēēsu Kiriistō. Āsirwook akweek choo kiikukweyaak :Yēyiin, choo kyōōsērētyi yēēmōōsyēkaab Bōōntō, Kalatya, Kabatookya, Eesya ākoo Biituunnya. ^{†2} Kisimkucham :Baaba Yēyiin kule makukweyaak, ānkōōtiliilook :Tāmirmiryēēnyii kuyisēēnook korotiikaab Yēēsu Kiriistō sōōkoonyit Yēēsu.

Kōōbēruurook :Yēyiin miisin ōnyōōru kaalyeet. ^{††}

Ong'rech ām kiyēē +mōōnyōōru

³ Kusilākoy :Yēyiin nyoo kwaaniitaab Mokoryoon-tēēnyoo Yēēsu Kiriistō nyoo kiriireeneech miisin kuyeyeech /kēēsichēēch subak kēēnyōōru soboonto nyēē kiimoong'tēē keyy, kuuyu kiing'eetee Yēēsu meet. ^{†4} Kēēboontē bēruur ām kibkōōnkōy nyēē konoraat kubo acheek, nyēē mābotē, nyēē mānunē, āmānyēērāktōōs. ⁵ Kuuyu kiikoosēē keyy Yēyiin, riibēēnēēch kāāmuukēy-wēēkyii ākoy bēsyēētaab tabanta yoo kāāki-irāroochākiisyē kutukul.

⁶ Ong'rech kubo ng'aleechu ānkoo kōōbuntēē wusiyeēt āk nyāliluutēk chēē makerkeyy ām bēsyōōs chēē ng'eri. ⁷ /Kēētyēmook /sikiinkēt kule ōkoosēē keyy man Yēyiin. Kuu yoo /kiitiliilēē maata *ta-aabuut nyoo mābēēnyyēē, /kiitiliilēē kaakaaseeng'woong' nyāliluutēk kubooyiit kwōng'uut miisin. Yooto, +/māki-itōōrook /kiikaastaak /ānkēēkoonyitook bēsyoonoo iyēēwu :Yēēsu. ^{††††} Ōmiitē ōchāmē Yēyiin, ānkoo mēēbērē kyookas. Ānkoo mēēbērē ōkāsē inee raat,

† 1:1 Yāāk. 1:1; 1Bēt. 2:11 †† 1:2 Ibu. 12:24; 1Bēt. 2:9 † 1:3 2Kōōr. 1:3; Tiitō 3:5; 1Bēt. 1:23 †† 1:7 2Kōōr. 4:17; Yāāk. 1:2-3 †† 1:7 Tyēēn. 66:10; Kāālēw. 17:3; Isa. 48:10; 1Tēēs. 2:19; 1Bēt. 4:13

ōkoosēē keyy inee ānkōōbuurē ām ng'erekweek chēbo barak miisin nyēē māmii mbo :ng'ala chēē /kiimuuchē /kēēmwoowunēē ng'erekweechaata. ^{††9} Bōōnyōōru tuwēnto nyēbo kaakaaseeng'woong' bēsyoonoo /ki-irāroochook kutukul.

¹⁰ King'oor * :wōōrkooyikaab Yēyiin chēbo kēny wōlēē kimakooraraaktaak :inee ām chamateenyii. Kichēēng'sē :wōōrkooyichoo miisin ānkubilbilis kōōnkēt ng'aleechuutēchu. ^{††11} Kimāchē kōōnkēt bēsyēēt nyēē kimākuchōōnēē :Kāārārookiintēēt āk wōlēē mākuwuuyiit :bēsyoonooto. Kimwoochi :Tāmirmiryēētaab Kiriistō nyoo kimii āriing'waa kung'oor ng'wooninto nyēē kimākunyōōr :Kāārārookiintēēt āk wōlēē /kimākiitōōrōorto. ^{††12} Kiiboorchii :Yēyiin wōōrkooyichoo kule kimāyēchinē keyy :icheek yiisyoonyoo, nteenee kiyēwook akweek. Ōnkētē ra ng'aleechu, kuuyu kyoomwook :biiko lōkōōywēk chēē kāroomēch kubununēē kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēēt nyoo kichōōnēē kibkōōnkōy. Ng'aleechuutēchu :chēē bērē mbo :malayikaanik nto inkēt. [§]

Māchāktōōs ibuur ming'ātēēt nyēē tiliil

¹³ Kunyi, lēyyē, onamte mēt kiyoo kyookas. Ōriib keyy ānkōōkēnēē keyy kuchurta kiyēē +/mākiibēru-urēēnook yoo kātook :Yēēsu Kiriistō. ^{††14} Kuu yoo ōmāchē ōkāsyi Yēyiin, -mōōrubē tukuukaab muchas choo kyōōboontē kumānōōnkēt inee. ^{††15} Ōtililiitu ām kiy ake tukul nyēē ōyēyē, kuu yoo tiliil :Yēyiin nyoo kikuurook. ^{††16} Mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, "Ōtililiitu, kuuyu ātiliil :anii." ^{†††}

††† 1:8 Yoowa. 20:29; 2Kōōr. 5:7 ††† 1:11 2Bēt. 1:19-21 § 1:12 Luuka 24:49; Yēyuut. 1:5, 8 †† 1:14 Room. 12:2; Ēfēēs. 4:17-19 ††† 1:16 Laawiik 11:44-45; 19:2

¹⁷ Kēēboontē Baaba nyoo -mēenkwlē chii ānkōōti-ilchinē biiko tukul ng'aleek kurubta keey wōlēē ki-ikuyeyta. Kunyi, ōywēyē inee ānkōōminyē ōnkētē kule ōyēku tāyēēk ām kōōrooni. ^{†18} Ōnkētē kule /kimākēēwālunēēnook tukuuk chēē wuu *feetaan nto *ta-aabuun choo bootōōs, nteenee kiwālunēēnook :Kāārārōokiintēēt korotiikyii chēē māmii :kiyēē /kiwu-uytēē sōōng'ēētyēē ātēbuutēchoo kimābo laat choo ki-bo mbo kuukoong'. Yoo kiwāstooy :inee korotiikyii, kikerkeey mēēnkich nyēē tiliil ānku *lubkoob. ^{†20} /Kiki-ikeekwey Kāārārōokiintonoo /kumanaakeyey kōōrēēt /ānkibokiiboor inee ām bēsyoōsyēchu bo tabanta kubo akweek. ^{†21} Kuu yoo kyookaasee keey Kiri-istō, ōmuuchē ra ōtiyēē keey Yēyiin nyoo kiing'ēētēē inee meet ānkōōtōrōōr. Kunyoo, ōmuuchē omaang'tee keey Yēyiin kutukul.

²² Kunyoo, lēyyē, ōchoomtōōsii miisin ām mooyēēt akeenke, kuuyu kyōōkoonyit ng'ālyoontēētaab manta ānkyōōtiliil keey sōōnyōōru chamateet nyēbo man ām wōlēē mii :tuubchōōsyēkwok. ^{†23} /Kikēēsichook subak kubununēē ng'ālyoontēētaab Yēyiin nyēē yēyiisyē ākookoy. Kimāchōōnēē :sobooni lēēl kiy nyēē bēku, nteenee kichōōnēē kiy nyēē mābēku. ^{†24} Mwooyē :siruutēk kule,

“Kerkeey :biiko tukul suus
ankukerkeey :soboonng'waa toobtōōy.

Sistōōs :suuswēk,
ānkurārāchē :toobtōōy,

²⁵ nteenee māng'ētē :ng'ālyoontēētaab Yēyiin ākookoy.” ^{††}

Ng'ālyoontooniitēnyii :nyoo /kikyoomwook. ^{††}

2 Kuu yoo kootayee keey nanyuun kāābērbēēri-isyēēt, ng'al chēbo lembech, tuuyintaab moo nto ng'ōōmsēēt, ^{‡2} ōchēēng'ē chēēko chēbo soboontaab Tāmirmiryēēt kuu yoo māchē :lēēkōōy kurēēri. Yoo kooyey kuu nyooto makwaalaak ām sobooni lēēl, ^{††3} kuuyu kyoochamcham sikēnātēētaab Mokoryoontēēt. ^{†††}

Mbo kibkōrōs chēē leelach

⁴ Tiiyēywoo :Kiriistō anku rwaā nyēē soboot. Kitay :bi-iko rwaantaanaa, nteenee kikwey :Yēyiin ankucham. Ōkwoonchi inee :akweek choo ^{††5} ōyēku rwoontōōk chēē sobchootiin /sikeetecheenaak kōōtaab soboontaab Tāmirmiryēēt. Ōyēku mbo kibkōrōs choo ki-ikootabaan :Yēyiin ōyēchinē kōrōsēēk chēē chāmē :in-ee ām Tāmirmiryēēnyii kubuntēē Yēēsu Kiriistō.

^{††6} Mwooyē :siruutēk kule,

“+Māāchibchi *Sāāyōōn rwaā nyēē tiyēywoo,
rwaā nyēē kyaakwey ānkāāchāmē.

† 1:17 Mat. 6:9; Room. 8:15; 2:6, 11; 1Bēt. 2:11 †† 1:18-19 Mat. 20:28; 1Kōōr. 5:7; 6:20; Māārkkō 7:6-9; Yoowa. 1:29; Ibu. 9:12 † 1:20 Yēyuut. 2:23; Ēfēēs. 1:4-5 †† 1:22 Ibu. 13:1; 1Bēt. 2:17; 3:8; 4:8; 2Bēt. 1:7 †† 1:23 Ibu. 4:12; Yāāk. 1:18; 1Bēt. 1:3 ††† 1:25 Isaaya 40:6-8 ††† 1:25 Yāāk. 1:10-11 § 2:1 Ēfēēs. 4:25; Yāāk. 1:21; 4:11 §† 2:2 1Kōōr. 3:2; Ibu. 5:12-13 §†† 2:3 Tyēēn. 34:8 §† 2:4 Tyēēn. 118:22; Isa. 28:16; 42:1 §†† 2:5 Isa. 61:6; Room. 12:1; 1Kōōr. 3:16; Ēfēēs. 2:21-22; 1Bēt. 2:9

-/Mākiintosuurē nyoo ikoosēē keey rwaantaanaata.”

†† ††

⁷ Bo kwōng'uut :rwaantaanaa ām akweek choo ōkoosēē keey Kāārārōokiintēēt. Nteenee mwooyē :siruutēk kurubta keey choo -mēēkoosēē keey inee kule,

“Rwaanteet nyoo kitāyē :biiko kuteekta

:nyēē kōōkuyēk tiyēywoontēētaab kōōto.” ^{†††} ^{†††}

⁸ /Kikeesir subak kule,

“Inee ku rwaā nyēē kāānākuut

ānkōōnāchē biich.” ^{†††}

Ibooru :siruutēchu kule ibutōōs :biiko, yoo tāyē kookaasee keey ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Wuu nyooto :wōlēē kiikuchōōbto :Yēyiin. ¹⁸⁹ Nteenee, ōkwēyootiin :akweek, mbo kibkōrōs chēbo Bāytooyiintēēt, biiko chēē tiliilēch chēē kikat :Yēyiin ōyēku cheechii soomwaayte kāroomnyēētaab nyoo kikuurook okwaa-nee wōlēē mii :mēēnānēēt ōbēēchi lēbkēēyēēnyii nyoo bo kwōng'uut. ¹⁹¹⁰ Kimōōbooyē Yēyiin, nteenee ōbooyē ra. Kimāriirēēnook :Yēyiin, nteenee riirēēnook ra. ²⁰

Ātēbuutēk chēē kāroomēch

¹¹ Lēyyē chōōrōōnuutēkyuu, kuuyu ōbooyē kōōrēēt ake, āmwoowook kule -moocham kōōbēlook :muchas-taab kōōrooni. ²¹¹² Māchāktōōs ōtēbtooy biiko choo -mēēnkētē Yēyiin ām kēēlto nyēē karaam. Ānkoo kung'āloolēēnook nyēē miyaat, mākōōsōōtē tukuuk chēē kāroomēch choo ōyēyē ānkumākusilto Yēyiin bēsyoono +māchokōōtililchi biiko ng'aleek. ²²

Ōkoonyitē kāāntōōyik

¹³ Ōkoonyitē biiko choo wōōyēch sukukoonyitākoy :Mokoryoontēēt. Ōkoonyitē bāytooyiintēēt nyoo /kiki-ikoochi kāāmuukēywēēk kubāytooyiis ¹⁴ āk kāāntōōyik choo mii ng'wēnyuunyii choo kāsē kule /kāki-ing'woonchi kāwōōtik /ānkēēsilto choo kāroomēch. ²³¹⁵ Māchē :Yēyiin kule ōyēyē tukuuk chēē kāroomēch simānyōōr :choo -mēēnkētē kiy kiyēē mwooyē.

²⁴¹⁶ Ōtyookootiin :akweek ām kiruutēk nteenee, mayeyaak :yooto ōyēyē ng'al chēē miyootēch. Ōnkēt kule ōyēchinē Yēyiin yiisyēēt. ²⁵¹⁷ Ōkoonyitē biiko tukul. Ōchāmē biikaab Kiriistō choo ōboontē keey. Ōywēyē Yēyiin ānkōōkoonyitē bāytooyiin. ²⁶

Ōmuytooy kuu wōloo kiyēytooy :Yēēsu

¹⁸ Māchāktōōs akweek motwoorik ōkoonyitē moko-rēēnikwook kuyem. -Mōōkoonyitē baatey choo sikēn ānku kāroomēch, nteenee ākoo nkicheek choo

§† 2:6 Isa. 28:16 §† 2:6 Room. 9:33 §†† 2:7 Tyēēnwookik 118:22 §†† 2:7 Māārkkō 12:10-11; Yēyuut. 4:11 §†† 2:8 Isa. 8:14 18 2:8 Luuka 2:34; Room. 9:33 19 2:9 Chuy. 19:5-6; Laawi. 19:2; Kiruu. 14:2; Yēyuut. 26:18; 1Tēm. 1:17; 6:15; Tiitō 2:14; 1Bēt. 2:5; 1:1-2 20 2:10 Osee. 2:23; Room. 9:25 21 2:11 Room. 13:14; Kala. 5:16-21; Ibu. 13:14; 1Bēt. 1:1, 17 22 2:12 Mat. 5:16 23 2:14 Room. 13:1 24 2:15 1Bēt. 3:16 25 2:16 Yoowa. 8:32; Room. 6:22; 7:6; 8:2; Kala. 5:13 26 2:17 Kāālēw. 24:21; Māārkkō 12:17; Fillib. 2:12; 1Bēt. 1:22

āwēēsēch. ¹⁹ Yoo kōōmuytoochi ng'woonin nyēē māmisyook, kōōbēruurook :Yēyiin, kuuyu ōnkētē kiyoo mākwook. ²⁰ Ara ii, karaamat nee :nyēē mii yoo ōmuytoochinē /kēēbirook kubo kiyēē miyaat nyēē !kooyey? Yoo kōōmuytoochi ng'woonin kukooyey ng'al chēbo man, mākōōbēruurook :Yēyiin. ^{† ††21} Ng'aleek chēē wuu chuutēchu :chēē kikuurchook :Yēyiin. Kinyalil :Yēēsu kubo akweek ānkiikubākooktoowook kāānētēywoosoorub kuu wōloo kiyēytooy :inee. ^{‡ ††22} Manaayey :inee ng'ōōki āmānāālāt biich. ^{‡‡23} Ki yoo /kākēēchub, kimākētū, nto yoo kāng'woonchi kiy, kimēēruutooy biich, nteenee kibākookyiniē tukul Yēyiin nyoo itiiilē ng'aleek chēbo manta. ^{‡‡‡24} Kiyum :Yēēsu ng'ōōk-iswookiyoo ānkuwēto ākoy murtooywoontēēt. Kunyoo kimēētākubāwēēch :ng'ōōkisto nteenee kēēyēyē ng'aleekaab manta. /Kiikiisoobēēch kubo ng'woowōōkyii. ^{‡‡‡25} Kikeekerkeeye kēēchiirēk chēē kikiikubootyoo, nteenee kōōkukēt wēēch raat keekwaa wōlēē mii :ākiintēēt nyēē riibēēch. [§]

Kōōywēyē :koorko saanteenyii

3 Māchāktōōs :nkakweek kooruuk ōywēyē saanikwook, si yoo maneeakaasee keey :icheek ng'ālyoontēētaab Yēyiin, mākuyis icheek :ātēbuutēkwook choo kāroomēch kookaasee keey Yēyiin nyēē mānōōtwēkyi ng'ālyoo. ^{§12} Yēyāktōōs kuu nyooto kuuyu makukasee ātēbuutēkwook āk wōlēē ōywēytooy Yēyiin.

³ -Mōōmoong'tēē keey tukuuk chēē yēyook ōkāroorāniitu kuu: ōyēytooy buutēēkwook, ōloochē sinkiliinēk nto sirook chēē kāroorān. ^{§††4} Cheebyoosya nyoo baybay ānkōōntusoot kutookunēē wōlēē wuu :kāroorāninto nyēē iboorunēē keey soboonnyii nyoo bo ārii. Karaaranataani mābēku :nyēē chāmē :Yēyiin miisin. ⁵ Kiikāroorānēē keey :koorko chēē tiliilēch choo kibo taay choo kiimoong'tēē keey Yēyiin soboon nyēē wuu nyooto. Kiiywēyē saanikwaa, ⁶ kuu yoo kiiywēyē :Saara Abraam kukuurē kule mokoryoontēēnyii. Ōyēku :akweek tibikaab Saara, yoo ōyēyē ng'aleek chēē kāroomēch nyēē mākooy ōmuyēē saanikwook. ^{§†}

Kucham :saannyya koorkēēnyii

⁷ Nto akweek saanik, ōbuurtooy chēēbyōōsōōkwook ām kēēlto nyēē intusoot ānkōōchāmē, ōnkētē kule biich :icheek chēē ānyoosēch, kuuyu mākutuwēnook :Yēyiin akweek tukwaay ōnyōōru soboonto nyēē lēēl. Ōyēyē kuu nyooto simakerektā :kiy soowuutēkwook. ^{§††}

-Mooyaaktee miyootyēēt ake ake

⁸ Māchāktōōs nanyuun ōkāsyiintōōsii :tukul ānkōōriirēē keey. Ōchoomtōōsii, ōkāsyinē keey kiisayta

† 2:20 1Bēt. 5:12 †† 2:20 1Bēt. 4:14 ‡ 2:21 Ēfēēs. 6:5-8 †† 2:21 Mat. 10:38-39; Filib. 2:5; 1Bēt. 3:18 ‡‡ 2:22 Yoowa. 8:46; Ibu. 4:15 ‡‡† 2:23 Isa. 53:7; Māārkō 14:48-49, 65; 15:5, 16-20; 1Bēt. 3:9 ‡‡‡ 2:24 Isa. 53:5; Room. 6:10-11; Kolos. 2:4 § 2:25 Isa. 53:6; Cherem. 50:6; Ēsēk. 34:5-6, 16; Yoowa. 10:11 §† 3:1 1Kōōr. 7:16 §†† 3:3 1Tēm. 2:9 §† 3:6 Ēfēēs. 5:22-24 §†† 3:7 Ēfēēs. 5:25-33; 1Tēm. 2:8

ānkōōyibē keey ng'wēny. ^{§†9} -Mooyaaktee miyootyoo, miyootyoo -āmōōnchuruuriisyē yoo /kākiinchuruurook. Nteenee ōsoomchinē bēruur biiko choo yēwook kiy nyēē miyaat, kuuyu mākwook :Yēyiin kule ōyēyē kuu nyooto sōōnyōōru bēruur. ^{§†10} Mwooyē :siruutēk kule, “Chii nyoo māchē kuminy ām ng'erekweek, ākoy kooliloon, kutayee keey kuwiirunootē ng'al chēē āwēēsēch ankusaan kung'āloolootē ng'al chēbo lembech. ¹¹ Kusatee keey rōkōs ankuyey ng'al chēē kāroomēch ānkōōnēmchi kōōbuur ām kēēlto nyēē yibu kaalyeet.

¹² Yēbchinē yīit :Yēyiin biiko choo kāroomēch, ānkukāsyinē riirikwaa.

Nteenee ituukyiniē batay kibrōkōsiis. ^{§†† §††}

Nyalilta kubo kiyēē ōyēyē nyēē karaam

¹³ Ara mii :chii nyēē ing'woonchinē biiko chēē kayey ng'al chēē kāroomēch? ^{§§§14} Yoo koonyalil kubo kiyēē karaam nyēē kooyey, ōnyōōru bēruur. -Mōōnyōkōriitu nto kwaamaak :ng'uusng'uus. ¹⁸¹⁵ Ōywēyē Kiriistō nyoo Mokoryoontēēng'woong'. Māchāktōōs ōchōbootiin ākookoy sōōtiniyē kiy nyēē ōmuuchē ōwālchi chii ake tukul nyēē kateebeenaak ng'ālyoo kurubta keey kiyēē ōkēnēē keey. ¹⁹¹⁶ Nteenee ōyibē keey ng'wēny ānkōōkoonyitiisyē. Ōbuurē nyēē chuulootiin :kāāsōōtēywēēkwook, sukuchōlyo :choo ng'āloolēēnook nyēē miyaat kubo kāroomnyēēt nyoo ōyēyē ōbooyē Kiriistō. ²⁰¹⁷ Ōnkēt kule kaykay /kiinyaliilaak yoo kooyey kiyēē karaam yoo ākoo chamateetaab Yēyiin, kusiir yoo kooyey kiyēē miyaat. ¹⁸ Ānkoo kichurtaat :Kāārārookiintēēt, kime kubo biiko chēē mā churtootiin sukōōnkēt :bichoo Yēyiin. Kime meet akeenke kubo ng'ōōkiswookikaab biiko tukul. /Kikeebakach bōōrnyii /ānkiikoochi soboontaab tāmir-miryēēt. ²¹¹⁹ Nto yityo, wokwoomchi lōkōōywēk tāmir-mirook ām *kāābkwoombiich. ²²²⁰ Ki tāmirirook :chuutēchu chēbo biiko choo kimānāākoonyit Yēyiin yoo /kikiikoochinē bārooyinto nyēē wōō kule kuweek kutēēchē :Noowa mwēēnkēēt. /Kiikiiraraach biiko chēē ng'ēri choo kimii mwēēnkoonoo ām taambiliilyeet. Ki sisiit :bichooto baateey. ²³²¹ Kyoorōōru :kiyēē kibuntēē :bichoo ām mwēēng' bātisāniisyēēt kuuyu nyōōru :biiko kaararaacheet bēsyōōsyēchu kubuntēē bēēko ām batisaneet. -Mēēwuunē :batisaneet sumtaab bōōrto nyēbo chii, nteenee bo kule kōōnkēt :chii tilyaanteenyii āk Yēyiin. Yēyāktōōs kuu nyooto yoo iyēchinē :chiito kule kiing'eetee :Yēyiin Yēēsu Kiriistō meet. ²⁴²² Kiikuwo :Yēēsu Kaab Yēyiin ānkumii āwutaab taay nyēbo Yēyiin kubāytooy malayikaanik tukul, choo bāytooyiisyē āk choo bo kāāmuukēywēēk. ²⁵

§† 3:8 Ēfēēs. 4:2-3; Filib. 2:2-3; 1Bēt. 1:22 §† 3:9 Room. 12:17; 1Bēt. 2:23 §†† 3:12 Tyēēnwookik 34:12-16 §†† 3:12 Yāāk. 1:26 §§§ 3:13 Room. 13:3; Tiitō 2:14 18 3:14 1Bēt. 4:14-16 19 3:15 Kolos. 4:5-6; 1Bēt. 1:3-5 20 3:16 1Bēt. 2:15 21 3:18 Yēyuut. 3:14; Room. 5:6-8; Ibu. 7:27; 1Bēt. 2:21 22 3:19 1Bēt. 4:6 23 3:20 Toowu. 6:5-22; 2Bēt. 2:5 24 3:21 Yēyuut. 22:16; Room. 6:3-4; Ēfēēs. 5:26 25 3:22 Yēyuut. 1:9; Ēfēēs. 1:21; Ibu. 4:14; Mat. 28:18

Ōbuurē kuu wōloo māktōoy :Yēyiin

4 Kinyalil :Kāārārookiintēēt. Kunyoo, oyeyte keey :nknakweek ōnyāliilchē, kuuyu chiito nyoo kaakuchamta keey kunyalil kaakusatee keey ng'ōōk-isto. ¹² Mēētākōwoonkyinē :chiichoo soboonnyii tukul kurubē muchastaab biikaab kōōroni, nteenee ibuurē kuu wōloo māktōoy :Yēyiin. ¹³ Kyōōbootyi bēsyoōsyēk chēē chaang' ōyēyē kuu wōloo yēytooy :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin. Kyōōyēyē sikornateet, kyōōrubē muchas, kyōōbōōkiitōōsii, kyōōchuultōōsii sook-woonuut ānkōōkutunkynē āynātōōs. ¹⁴ Ilātē :chōōrōōnuutēkwook choo kibo kēny yoo -mōōlumch- inē ng'ōōkisng'waa nto yooto nanyuun, kung'ōōmook. ⁵ Mākurār :chii ake tukul ām bichoo ng'aleekyii nkit ām taayeetaab Yēyiin, nyoo itilchinē ng'aleek biiko choo sobchootiin āk choo kiikubēk. ¹⁶ Kiyooto :nyēē kiyey /kyoomchi lōkōōywēk chēē kāroomēch biiko choo ki-ikubēk, si ānkoo kibēk :icheek, kunyōōru soboontaab tāmirmiryēēt ām wōlēē mii :Yēyiin. ¹⁷

Ōyēyiisyēē rōōbēywēēkaab Tāmirmiryēēt ām kēēlto nyēē karaam

⁷ Kāākulēēkitiit :tabantaab kiy ake tukul. Kunyoo ōriib keey sōōnēmchinē keey saayeeet ām mooyēēt akeenke. ¹⁸ Kiito nanyuun nyēē miitē ku ōchoomnyē miisin ku-uyu yibu :chamateet nyooyeetaab kaat kubo ng'ōōk- iswookik chēē tēērchiin. ¹⁹ Ōtoochē keey ām kēēlto nyēē -mōōng'unyng'uunyē. ²⁰

¹⁰ Kiikōōkoochi :Yēyiin chii ake tukul ām akweek rōōbēywoontēētaab Tāmirmiryēēt nyēē makerkeey āk nyēbo ake, sōōyēētyēēchinē biiko alak. Kunyi, mächāktōōs kuyēyiisyēē :chii rōōbēywoontēēnyii ām kēēlto nyēē karaam. ¹¹ Yoo ng'ālōolē :chii, kumāchē kung'ālōoltoochinē Yēyiin, nto nyoo yēētyēēchinē chu-ut, kumächāktōōs kōōnkētē kule Yēyiin :nyēē kōōnu kāāmuukēywēēk. Yoo /kakeeyey kuu nyooto, /kiikaasta Yēyiin ām tukuuk tukul kubununēē Yēēsū Kiriistō. Kutōōriit :inee ānkubāytooyiis ākookoy. Kuwuuyiit ny-ooto. ¹²

Ōyōōtu kuuyu ōkoosēē keey Kiriistō

¹² Lēyyē chōōrōōnuutēkyuu, -mōōlātē yoo /kākiiibu-untēēnook maataab tyēmuutēk. -Mookas yooto kuu kiy nyēē lēēl nyēē kayeyakay ām wōlēē ōmiitē. ¹³ Nteenee ōng'ērēkiisyē, kuuyu ōmiitē ōnyāliilē ākoo Kāārārookiintēēt, sōōnyōōru ng'erekweek chēē chaang' bēsyoonoo mākutook :wōōyinnyii. ¹⁴ Yoo /kākiiinchuruurook, kuuyu ōkoosēē keey Kiriistō, ōyib kule ōbēruurootiin miisin kuuyu ōboontē keey Tāmir-

† 4:1 2Kōōr. 4:10 †† 4:2 1Bēt. 2:21 † 4:3 Kala. 5:19-21; Ēfēēs. 2:3; Tiitō 3:3 †† 4:5 Yēyuut. 10:42 †† 4:6 1Bēt. 3:19 ††† 4:7 1Kōōr. 7:29, 31; 10:11; Yāāk. 5:8; 1Yoowa. 2:18 ††† Yoo kāmwooy :Yuutayeeek kule. "/Kiiyēēn ng'ōōkiswookik" kōōbooru kule, "/Kēēmēto ng'ōōkiswookik." Kas Tyēēnwookik 32:1 āk 85:2. § 4:8 Yāāk. 5:20; 1Bēt. 1:22 §† 4:9 Ibu. 13:2 §†† 4:10 Room. 12:4-8; 1Kōōr. 12:4-11 §† 4:11 Room. 12:7; 1Kōōr. 10:31; 12:8 §†† 4:12 1Bēt. 1:6-7 §† 4:13 Room. 5:2; 2Kōōr. 4:10; 1Bēt. 5:1

miryēētaab Yēyiin nyoo bo kwōng'uut. ¹⁵ -Mookany kung'woonchook kuu wōloo ng'woonchintooy chii nyēē kārumiis, nyēē kächōōorso, nyēē yēyē ng'al chēē miyootēch, nto mbo nyoo iwutootēē keey ng'aleekaab biiko alak. ¹⁶ Yoo kōōyōōtu kuuyu ōrubē Kiriistō, -mōō-muyēē, nteenee ōbirchi Yēyiin kōōnkōy, kuuyu ōbooyē Kiriistō. ¹⁷ Kaakuyit :bēsyoēt nyēē /mākiiitilchi biich ng'aleek ānku +/mākēētoowunēē biikaab Kiriistō. Ara, yoo katoowunēēnēēch keey :ng'aleek ii, mākuwuuyiit nee ām wōlēē mii :choo -mēēyēchinē lōkōōywēk chēē kāroomēch? ¹⁸ Kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, "Yoo wuuyiityinē biiko choo kāroomēch /kiiraraach, kuwu-uyiityinē sōō, nyēē tyaa kibrōkōōsiis?" ¹⁹ Kunyoo, mächāktōōs biiko choo /kākiiynyalil kuu wōloo māktōoy :Yēyiin, kukiilchi Yēyiin nyoo /kiikoosēē keey anku-tas taay kuyēyē ng'aleek chēē kāroomēch.

Kuriibē :booyik biikaab Kiriistō nyēē karaam

5 Lēyyē, booyikaab biikaab Kiriistō, anii :akeenke ām akweek. Kyaakas wōlēē kinyalilta :Kāārārooki-intēēt ānku +/mākēērōōbwoo nkanii wōōyinto kōōyiyi-in iyēēwu :inee. ² O-ake kēēchiirēk choo kiikukōōnook :Yēyiin. -Mōōriibē wuu nyēē /kākēēkērchook koong', nteenee ōnēmchinē keey kuu yoo mächē :Yēyiin. -Mookany kutoortaak :muchastaab beesaan, nteenee ocham ōyēchi Yēyiin yiisyēēt. ¹⁸³ -Mōōruruunyē biiko choo /kikēēkōōnook ōriib, nteenee ōyēyē kiyēē karaam sukukāsēēnook :bichoo. ¹⁹⁴ Nto yoo kächō :Āki-intēēt nyoo wōō, +/mākēētuwēnēēnook kiy nyēē wōō nyēē wēētii ākookoy. ²⁰

Ōyibē keey ng'wēny ānkōōkiilchinē Yēyiin

⁵ Mächāktōōs akweek āybēēriik ōkoonyitē booyik. Ōyibē keey :tukul ng'wēny, kuuyu mwooyē :siru-utēkaab Yēyiin kule, "-Mēēriiku :Yēyiin nyoo ng'āsē keey, nteenee ibēruurē nyoo yibē keey ng'wēny." ²¹ ²²⁶ Yoo kōōyib keey ng'wēny ām wōlēē mii :Yēyiintēē-taab kāāmuukēy, mākōōtōōrōōrook yoo kayit :bēsyoēēnyii. ²³⁷ Ōbākookyi muyātēēng'woong' tukul Yēyiin, kuuyu riibook. ²⁴

⁸ Ōriib keey ānkōōkāsu! Miitē :Kibrōkōōsyoontēēt nyoo buunyoontēēng'woong' kuwooliinkēnootē ānkōōriiriyoote kuu ng'ētuny kuchēēng'ē chii nyēē keereem kubēk. ²⁵⁹ Ōkiilchinē ōkoosēē keey Yēyiin sookerekte buunyoontoonoo. Ōnkētē kule miitē mbo :tuubchōōsyēkwook ām kōōrēēt tukul kubuntēē nyalil-ta nyēē wuu nyiitēnyii. ²⁶¹⁰ Yoo /kākiiing'woonchook bēsyoōs chēē ng'eri, mākōōtitiirook :Yēyiin nyoo chā-mook ānku nyoo kiikukuurchook wōōyinnyii nyēbo ākookoy ām Kiriistō sōōkiil ānkōōkimkimiitu. ²⁷¹¹ Kubāytooyiis :inee ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.

§† 4:14 Mat. 5:10-12; 1Bēt. 2:20; 3:14 §§† 4:16 2Tēm. 1:8 §§† 4:17 Cherem. 25:29; 2Tēēs. 1:8 §§§ 4:18 Kāālēw. 11:31 18 5:2 Yoowa. 21:15-17; 1Tēm. 6:5 19 5:3 Mat. 20:25-28; 1Kōōr. 4:16; 2Kōōr. 1:24; 1Tēm. 4:12 20 5:4 1Kōōr. 9:24-25; 1Bēt. 1:4 21 5:5 Kāālēw. 3:34 22 5:5 Ēfēēs. 5:21; Yāāk. 4:6 23 5:6 Yāāk. 4:10 24 5:7 Tyēēn. 37:5; 55:22; Filib. 4:6 25 5:8 2Kōōr. 2:11; 1Tēēs. 5:5-8 26 5:9 Ēfēēs. 6:11-12; Yāāk. 4:727 5:10 2Tēēs. 2:17

Kāā-āmiisēēt

¹² Āyookwook lōkōōywēchu ng'ēri kāsirwoo :Siila, ng'eetaabiya nyēē ākoosēē keyy. Āmāchē ātitiirook āmwoowook kule ōkiilchi chamateetaab Yēyiin nyoo bo manta nyoo māchāktōōs ōyyoong'unēē. †

† 5:12 Yēyuut. 15:22; 1Tēēs. 1:1

¹³ Isubooyook :biikaab Kiriistō ām Bābulōōn †† choo /kikeekwey kuu akweek ānkōōsubooyook :nkinee Māārkō nyoo kyaayey kuyēk wērinyuu. ¹⁴ Otorooch keyy :tukul ām chamateet.

Ōbuurtē :biikaab Kiriistō tukul kaalyeet.

†† Kiyēēlēē :kaaynaani bo Bābulōōn nyoo bo Rooma. ‡ 5:13 Yēyuut. 12:12

2 Bētērō

Taayta

: Kisirē :Bētērō barwaani kumiitē kiriinkēetaab Rooma ām kēnyiitaab 67 nto 68 KK, kukāakung'ēt :bēsyoōs chēē ng'ēri /keebakach. Kutakurataat :Bētērō kukānyē /keebakach, koosoot yoo kimwoochinē :Yēesu kule mēēbērē mākōōlil :inee (kas kur. 1:14 āk Yoowaana 21:18-19).

: /Kēētākyinē barwaani biikaab Kiriistō /kēēmwoochinē kule kuriibēē keey wōlēē mii :kānēētikaab lembech āk ng'aleekaab miyootyo nyēē yibu :kānēētutuutēchoo. Iboorchinē bichoo bo Kiriistō kule bo koomānuut kukiilchi :chii kānēētutuutēkaab manta kurubta keey Yēyiin āk Kiriistō, kuu yoo kyoomchinē icheek :lēbkēēyik choo ki-boontootē keey Yēesu. Māchāmchiintōōs :Bētērō āk kāāsōōtēywēēkaab biiko alak choo mwooyē kule -mēēyēēwu :Kiriistō. Mwooyē :Bētērō kule yitu 'bēsyeētaab Mokoryoontēēt', nteenee tākōōkēniisyē :Yēyiin kuu-uyu tinyē muytaayeet āmāmākyinē chii meet. Yoo /kākēēlē 'bēsyeētaab Mokoryoontēēt' ām wōlēē wuunto ām yuutēyu, kōōbooru kule bēsyeēt nyēē iwutēē keey :Yēyiin ām kēēlto nyēbo kwōng'uut ng'aleekaab biiko. Irābchinē bēsyeēt nyoo itiiilchinēē biich :Yēyiin ng'aleek ānkōōmuuchē kōōboor chōōnēētaab Yēesu. Kuu wōli-itēnyi kāstooy :Bētērō, ikiimchinē nanyuun biiko choo kāsē ng'aleek chēē mii barwaani kuminyē ām kēēlto nyēē kiikōōwoonkyi kāāsōōtēywēēkwaa Yēyiin ānkumuytoochinē nyāliluutēkwaa yooto kukānyoону ām mooyēēt akeenke chōōnēētaab Yēesu nyēbo āyēēng'.

Kyoorōōr keey :Bētērō ānkumākyi biiko bēru

1 Anii Simōōni Bētērō nyoo āyēchinē Yēesu Kiriistō yiisyēēt ānkāāyēku *lēbkēēyiintēēnyii. Āsirwook akweek choo kōōkēēnyōōru :tukul kāāyēnchinooyēēt nyēbo kwōng'uut ankeechurte ām taayeetaab Yēyiin kubununēē Yēesu Kiriistō. Inee :Kāārārookiintēēnyoo ānku Yēyiintēēnyoo.

² Kōōbēruurook :Yēyiin miisin ōnyōōru kaalyeet yooto tukul ōtāsē taay ōnkētē inee āk Yēesu Mokoryoontēēnyoo. †

Ōkimkimiitu ām kiirnātēētaab Kiriistō

³ Kikōōnēēch :Yēyiin ām kāāmuukēywēēkyii kiy ake tukul nyēē yēyēch kēēminy kuu wōloo māktooy :inee. Yēyāktōōs kuu nyooto yoo kēētāsē taay kiinkētē inee. Kiikukuurēēch sukurōōbwēēch wōōyinnyii āk karaa-mateenyii. ††4 Yoo kayey :Yēyiin kuu nyooto, kukaakootyiiich tukuuk chēbo kwōng'uut choo kikuur-toowēēch. Yooto, +mākēēnyōōru soboontaab Tāmirmiryēēnyii ankeechililee rōkōōstaab kōōrooni nyoo yibu :muchasta nyēē miyaat. †5 Kunyi, osyeem wōlēē ōmuuktooy okas kule katas taay :kaakaaseeng'woong'. Otasee kaakaaseet ātēbuutēk chēē kāroomēch ankootasee ātēbuutēchoo kiirnātēēt. ⁶ Otasee kiirnā-toonoo riiβēētaab keey ankootasee riiβēētaab keey muytaayeet. Otasee muytaayeet kāāburto nyēē māchē Yēyiin ⁷ ankootasee kāāburoo chamateetaab biich chēē tuubcho. Yoo kooyey kuu nyooto, +mōōbuurē ām chamateetaab Yēyiin. ††

† 1:2 Yuuta 2 †† 1:3 2Bēt. 1:16-17 † 1:4 Room. 5:2; Yāāk. 1:14-15 †† 1:7 Kala. 6:10

⁸ Yoo ōboontē ng'aleechu kuyem, ōyēchinē Yēyiin yi-isyēēt nyēē karaam miisin ānkōōkimkimiitu ām ki-irnatēētaab Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō. ⁹ Nteenee yoo -mōōboontē, ōkōryootiin āmōōnkētē kiyēē mākwook :Yēyiin ānkyōōwuutyēē kule /kikiwuun-toowook ng'ōōkiswookikwook. ††10 Kunyoo, lēyyē, mbo ng'ēetaabiya, osyeem wōlēē ōmuuktooy ōyēyē kiyēē ibooru kule kiikukweyaak :Yēyiin ōyēku cheechii. Yoo kooyey kuu nyooto, -mōōbootōōsii, ¹¹ anku +/makee-toroochaak ōwut Kaab Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō nyoo Kāārārookiintēēt wōlēē +mābōōminy ākookoy. †††

Kiikeekas wōōyintaab Kiriistō

¹² +Māāsōōtwook kwaak ng'aleechaata, ānkoo kyōōnkēt sinee ānkyōōkiilchi ng'ālyoontēētaab man nyoo kyōōnyōōru. ¹³ Ākāsē kule karaam āboorwook ng'aleechuutēchu, yoo tāāsobē, ¹⁴ kuuyu ānkētē kule āmiitē wāāmēē kuu yoo kiiboorwoo :Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō. ††15 +Maasyeem wōlēē āmuuktooy āboorwook ng'aleechu sōōsōōtē ām bēsyoōsyēk tukul yoo kāmāāmiitē kōōrēēt.

¹⁶ Yoo kikēēmwoowook kule mākōōyēēw :Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō ām kāāmuukēywēēkaab Yēyiin, mēēbērē kikēēmwoowunēē tyoonkōōchoy chēbo ng'oomnān, nteenee kiikeekasee :acheek wōōyinnyii koonyekyoo. ¹⁷ Kiikeekas :acheek kuutiit nyēē kichōōnēē barak yoo kikēēmiitē āk inee leke-maanaa kitookunēē :Yēyiin. Kiitōrōōr :Yēyiin inee

†† 1:9 Ēfēēs. 5:26 ††† 1:11 2Tēm. 4:18; Tiitō 3:6; 2Bēt. 2:20; 3:18 ††† 1:14 Yoowa. 21:18-19; 2Kōōr. 5:1

ānkōokoochi wōōyinto kumwooyē kule, "Inyiing' lak-wanyuu nyēē āchāmē ānkāāng'ērēkyinē." †

Onam ng'aleekaab wōōrkooyikaab Yēyiin

¹⁹ Kunyoo, /kikiitiir ng'aleek choo kimwooyē *:wōōrkooyikaab Yēyiin. Karaam miisin ōyēbchinē yiit wōōrkooyichu bo Yēyiin kuuyu kerkeey :lōkōōywēkwaa taariit nyoo lāyē kwēemooy ākoy bēsyoonoo mākōōir :kōōrēt kutook :toboyaanteet †† kōōluuhook akweek. †²⁰ Nto miisin, māchē ōnkētē kule kimāwōōrkooyēnē keey :wōōrkooyikaab Yēyiin, ²¹ nteenee kiiboorchinē :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kumwoowu ng'aleekaab Yēyiin. ††

Kāānēetik choo bo ng'wiiynan

2 Kitook kēny :wōōrkooyikaab lembech ām wōlēē mii :biikaab Yēyiin, nto ām kēēlto nyēē wuu nyooto mākukwoonchook :kāānēetikaab lembech. Mākuwoow keey kukwoontooy kāānēētēywēēk chēē mābo man. Iburyētē biich :kāānēētēywēēchoo ānkutāyē mbo :icheek Mokoryoontēt nyoo kiwālāng'wēēch. Nteenee yoo kayit :tabanta, kuburyētōōs :kāānēētichoo areet akeenke. †²² Makurub :biiko chēē chaang' ng'ōōkiswookikaab kāānēētichoo ankuyey /keeng'alaalee nyēē miyaat kēēltaab manta.

³ Mākōōchuutunēenook :kāānēētichu mētēwoy tyoonkōōchoy chēē itoonyē buch kumāchē chēēbkiisyoong'. Kiisimkuchōb keey :Yēyiin kēny kooruusta bichoo ankiikuyeyta keey :kāāmukuusiintēt. ††

⁴ Manaasaayee :Yēyiin malayikaanik choo kiyēyē ng'ōōkisto, nteenee kiwiirchi kāābkwombiich wōloo tuuy ānkurātootiin ām nyōrōōrōōnik kukānyē bēsyēēt nyēē +/mābokiitiilchinēē ng'aleek. †††

⁵ Manaasaayee :Yēyiin kōōrēt nyoo kibo kēny, nteenee kitōōrchi taambillilyeet koowaang'ta kibrōkōsiisyēk. Biiko baateey chēē kisār :Yēyiin ku Noowa ākoo biikyii tisab. Inee :nyoo kyoomu lōkōōywēkaab manta. †

⁶ Kiimukuusēē maata kiriinkōōsyēkaab Sōtōm āk Koomora sukuyēk kāānēētēywoō ām wōlēē mii :biiko choo mārūbē ng'aleekyii. †¹⁷ Kisār yooto :Yēyiin Lōōt nyoo kichurtaat ānkiiyimē :ng'aleekaab biich chēē ki sikoran āmēēywēyē kiruutēk. ††¹⁸ Kiming'iisyē :chiichoo āk bichooto ānkikāsē kiyēē kiyēyē :bichoo kwaak. Kiiyimē :ng'ōōkistaab bichoo kāāsōōtēywēkyii chēē ki churtootiin.

⁹ Kunyoo, inkēt :Yēyiin wōlēē sāruntooy biiko choo iyēnchinē inee kung'ēētyēē nyālilulutēk. Inkētē mbo wōlēē riibtooy kibrōkōsiisyēk choo rātootiin ākoy bēsyēēt nyoo /kiitiilchinēē biiko tukul ng'aleek. †¹⁰ Nto chēē +/mākiing'woonchi miisin ku choo rubē ng'aleekaab muchas ānkutāyē /keebayta.

† 1:17-18 Mataayo 17:5; Māārō 9:7; Luuka 9:35 †† Kaayneet ake ku kubnoonkowut. † 1:19 Tyēēn. 119:105; Room. 1:2; 13:12; 1Bēt. 1:10-11 †† 1:21 2Tēm. 3:15-16 †† 2:1 Mat. 7:15; Kala. 1:7-9; 2:4 ††† 2:3 1Tēm. 6:5 ††† 2:4 1Bēt. 3:19-20 † 2:5 1Bēt. 3:20; 2Bēt. 3:6 †† 2:6 Toowu. 19:24-25 ††† 2:7 Toowu. 19:1-16 †† 2:9 Mat. 6:13; 1Kōōr. 10:13; Ng'oong'. 3:10

Rēerchinē keey :kāānēētichu bo lembech tāmirmirook chēē miyootēch choo kōrōōmēch nyēē mānyōkōriitu kuchubē. ¹¹ Ntēē māchub mbo :malayikaanik choo boonto kāāmuukēy miisin kubiir kāānēētichoo tāmirmiroochoo ām taayeetaab Mokoryoontēt. ¹² Chubē :bichu mbo kiyēē -mēēnkētē. Kerkeey :icheek tyoong'in choo -mēēnkētē kiy. /Kikēyēyē /sikēēnāmē /ānkēēbākāchē kityō. Mākubootyo :bichu kuu tyoong'iichoo. ¹³ +/Mākiing'woonchi bichoo /kēy-ookyinēē kiyēē kiyēyē :icheek. Chāmē ng'aleekaab muchas kulebkeey :kōōro. Sōōr :bichu nyēē intosuurē biich ām kaabsaakwa. ¹⁴ Kiikōōwoonkyi :bichoo kāāsōōtēywēēkwaa ng'aleekaab martaayeet āmēēmuunyē kuyēyē ng'ōōkisto. Ibērbēerootē choo kuskusēch kōōsuuchi ng'al chēē miyootēch. Kiikubāw mbo icheek :mooroong'nateet anku +/makiiruusta.

††¹⁵ Kiikubakaakta kēēlto nyēē chuulaat ānkurub kēēltaab *wōōrkooyoontēt Balaam araab Beyoor nyoo kicham /kiikoochi beesaan sukuyey kiyēē miyaat. ††¹⁶ Nteenee kikereka :sikiryēt solwoontiinyii yoo king'ālōolē kuu chii. ††

¹⁷ Buch :kāānēētichu bo lembech kuu lōōswēk choo kiikutēēnkyyo, nto boolik choo iwuuyē :yoomat āmā roob. Kiikuchōbchi :Yēyiin bichooto kāābkwombiich wōlēē kikerakay :mēēnān. ¹⁸ Yēyiisyēē ng'al chēbo ng'wiiynan kōōchuutunēē biiko choo kātākumwēyēē rōkōsto, kōōyēēchi ng'aleekaab muchas kulumchi martaayeet. ¹⁹ Kuurtoochinē :kāānēētichoo bichoo rātootiin kule +/makiityaach, nteenee rātootiin :nkicheek ām ng'al chēbo rōkōs chēē yēyootē, kuuyu kiy ake tukul nyoo ibēlē chiito kubāwu :kiyooto chiichoo.

††²⁰ Yoo kāākōōnkēt :chiito Mokoryoontēēnyoo nyoo Kāārārookiintēēnyoo Yēesu Kiriistō ānkāākumwēyēē ng'ōōkistaab kōōrooni nto yityo kumuutmuutyi keey ng'ōōkisoo, kwoorānē. Yooto mākumiyātyi chiichoo miisin kusiir yoo kitākumii mēēnān. ††²¹ Kikaykay ām wōlēē mii :inee nto kimānāākōōnkēt kēēltaab manta kusiir kōōnkēt nto yityo kumaasakay kutay ng'ālyoontēetaab Yēyiin nyoo /kikiikoochinē inee. ††²² Ibooru :kiyēē yēyāktōōs ām wōlēē mii :chiichoo kule bo man ng'ālyoontooni /kēēmwooyē kule, "Iyēēchinē :ng'ōōk kaang'uung'taakyii," ¹⁸ nto "Kooyeey :nkurwēyit nyoo /kākiwuun wokoomilmiilee ruurētyēēt." ¹⁹

Ōchōb keey kubo bēsyēetaab Mokoryoontēt

3 Lēyyē, chōōrōōnuutēkyuu, barweetaab āyēēng' :nyiiitēnyī āsirwook. Kwāāsirwook bārōōnōochuutēchu tukwaay ākiimēē kāāsōōtēywēēkwok kuchulākiiis. ² Amāchē ōsōōtē ng'aleek choo kimwooyē *:wōōrkooyikaab Yēyiin kēny ākoo mākuutyēetaab Mokoryoontēt ānku Kāārārookiintēt nyoo kikōōnook *:lēbkeēyikwook.

³ Māchē ōnkētē kāroomin kule ām bēsyōōsyēk chēbo lētuut mākutook :biiko chēē kiikubāw :muchastaab

††† 2:14 Mat. 5:28; 1Tēm. 6:5; 2Tēm. 3:6-7 †† 2:15 Kāāyit. 22:7, 17 †† 2:16 Kāāyit. 22:28-33 ††† 2:19 Yoowa. 8:34 ††† 2:20 Mat. 12:45; Ibu. 6:4-6; 2Bēt. 1:11 ††† 2:21 Luuka 12:47-48 18 2:22 Kāālēwēnik 26:11 19 2:22 Yuuta 4-13

bōorwoonikwaa. Mākōnchuruurook :bichoo †^{††} kumwooyē kule, “Kikiikukuurto oob :Yēesu kule mākōyēew? Ara mii ānō :inee naas? Nto ii, ntēē tākōōyooong'oot :kiy ake tukul kuu yooto /kikēyēyē kōōrēēt kung'eetee bēsyoōsyēkaab mbo kuuko ākoy raat?” †

⁵ Kikwētyi buch :bichoo kumwooyē kule kimāyēyē :Yēyiin kēny barak āk ng'wēny kubununēē ng'ālyoon-tēenyii. Kitookunēē :kōōrēēt bēēko ānkusātyi :Yēyiin bēēko komos sukutook :kōōrēēt ^{††6} ānkōōmukuusēē bēēko kōōrēēt bēsyoonoo kibo taambiliilyeet. ^{††7} Riibē :Yēyiin barak āk ng'wēny kubuntēē ng'ālyoon-toonootonyii ākoy bēsyeēt nyoo /kiimukuusēē maat yoo /kiitiilchinē /ankeemasta biiko choo mābo Yēyiin.

⁸ Chōōrōōnuutēkyuu, ōnkēt kule ām wōlēē mii :Yēyiin, kerkeey :bēsyeēt akeenke āk kēnyiisyēk kisyereet akeenke ānku kerkeey :kēnyiisyēk kisyereet akeenke āk bēsyeēt akeenke. ^{††9} -Mēēkooyē keey :Yēyiin ām kiyēē kiikukuurto kuu yoo isōōtē :biiko alake. Nteenee muytoochook kuuyu māmāchē kule kubot :chii. Mākyinē biiko tukul kuweeksee ng'ōōkiswookikwaa. ^{††}

¹⁰ Mākumuung' :bēsyeētaab Mokoryoontēēt kuu chōōriin. Mākubot yooto :wōliin bo barak kōōrumootē ānkumukuus :kookeelik āk araaweeet ānkubēk :kōōrēēt kuboonto tukuukyii tukul. ^{††11} Ara yoo +/mākimukuus tukuuchu tukul ii, kumāchāktōōs ōbuurtē ānō ām soboonwēkwook? Māchāktōōs ōnēmu keey

† 3:3 Yuuta 17-19 †† 3:3 2Tēm. 3:1 † 3:4 Isa. 5:19; Cherem. 17:15; Ēsēk. 12:22; Mat. 24:27, 48-51 †† 3:5 Toowu. 1:6-9; Ibu. 11:3 †† 3:6 Mat. 24:37-39; 2Bēt. 2:5 ††† 3:8 Tyēēn. 90:4 ††† 3:9 Room. 2:4; 1Tēm. 2:4 † 3:10 Isa. 34:4; Mat. 24:27, 43

ōtililiitu ānkōōtāboonchi keey Yēyiin. ¹² Ōkānyoonu bēsyoonoo bo Yēyiin ānkōōwuruurē kulēēkitiit. +/Mākiimukuusēē maat wōliin bo barak ānkuchōlyo :kookeelik āk tukuuk alak tukul bēsyoonooto. ¹³ Nteenee kēēkānyē barakuut nyēē lēēl āk kōōrēēt nyēē lēēl nyoo churtaat wōloo kikuurtooy :Yēyiin. ^{††}

¹⁴ Kunyoo ii, chōōrōōnuutēkyuu, kuu yoo ōmiitē ōkānyoonu bēsyoonooto, māchāktōōs ōsyēēmē wōlēē ōmuuktooy ōbuurē ām soboonto nyēē tiliil si nto yoo ōbēētii taayeetaab Yēyiin, -mōōtinyē ng'uusng'uusyo.

¹⁵ Ōnkēt kule muytooy :Yēyiin /sikiiraraach biiko. Kisirwook kuu nyooto nkinee :ng'eetaabiya Bāwulō nyoo kēēchāmē kuyēyiisyēē kiirnātēēt nyoo kiikoochinē :Yēyiin. ^{†††16} I-ārōōru :inee ng'aleek chēē wuu chuutēchu ām bārōōnōōkyii tukul. Miitē :ng'aleek alake bārōōnōōkyii chēē mā nyumnyumēch /keekas. Itoomē :maanayiiisyek āk choo tākōōwiywiiytōōs ng'aleekyii. Nyēērēē :bichu siruutēkaab Yēyiin alak, ng'ālyoo nyēē makuyey :icheek kubootyoo.

¹⁷ Chōōrōōnuutēkyuu, kuu yoo kōsimākāloonwook, ōriib keey, simayeyaak :ng'aleekaab biiko choo mārūbē Yēyiin ochabaayte ām kiyēē ōyooong'unēē. ^{†††18} Otas taay ōtitiir keey ām chamateet āk kiirnātēētaab Yēesu Kiriistō Mokoryoontēēnyoo nyoo Kāārārookiintēēnyoo. Kutōrōriit :inee ākookoy. Kuwuyiit nyooto. ^{††† ††}

†† 3:13 Isa. 65:17; Ng'oong'. 21:1, 27 ††† 3:15 Room. 2:4 †† 3:17 Māārō 13:5; 1Kōōr. 10:12 ††† 3:18 Yuuta 24-25 †† 3:18 2Bēt. 1:11

1 Yoowaana

Taayta

: /Kikēēkuurē kaametiitaab lēbkēēyiintēēt Yoowaana kule Sālōōmē ānki cheebkaametiitaab Maaryaa nyoo ki kaametiitaab Yēesu (kas Mataayo 27:56; Māarkō 16:1; Yoowaana 19:25). Ki inee, Yāākōbō nyoo ki ng'ee-taabkaametiitaab Yēesu āk Bētērō, ām rubiik chuut, :chēē ki lēēkitēē Yēesu. Kisir :Yoowaana barwaani ankusir subak kitaabuutaab lōkōōywēk chēē kāroomēch āk nyēbo Ng'oong'uutyēēt. Ānkoo manaatwech :bārōōnōochu kule siriintēēt :ng'oo, tookunoot :wōlēē bēētooy :ng'aleekaab bārōōnōochuutēchu kule kerkeey āk choo bo kitaabuutaab lōkōōywēk chēē kāroomēch kuu wōloo kisirta :Yoowaana kule siriintēēt akeenke :nyēē kisirē tukul. Chāmchiintōs mbo :booyik choo kisimkunam ng'ālyoontēētaab Yēyiin kule kisirē :Yoowaana tukul. /Kikēēsirē bārōōnōochu tukul ku sōmōk ām bārooyinto akeenke nto yooto ku yoo kikiikuriik kumēēchi keey :Yoowaana ām kwēēnuutaab kēnyiiitaab 85 āk 95 KK. Imuuchē kukisirē :Yoowaana bārōōnōōk āk kitaabuut nyēbo lōkōōywēk chēē kāroomēch kumiitē kiriinkēētaab Ēfēēsō ām Eesya nyoo Mining' (Uturuki) wōlēē kichokōōtēryēēkyi :inee bēsyoōsyēkaab soboonnyii ku kāāntōōyiin nyēē koonyitoot miisin ām biikaab Kiriistō.

: Kimāchē :Yoowaana ām barwaaninyii kōōkomkoom biiko choo kāsē lōkōōywēkyii, kulēēkitiit :tilyaana-teeng'waa āk Yēyiin ānkuchoomnyo :icheek nkit. Mwoochinē mbo subak kule kuriibēē keey wōlēē mii :kāānēē-tuutēk chēbo lembech choo māchāmchiintōs kule /kikēēsich Yēesu kuu chii ankume ku chii. /Kēēmwooyē mbo subak kule kiwuu nyēē ki chii :Yēesu nteenee ki tāmirmiryēēt kubooyiit man. Nto subak, /kēēmwooyē mbo kule king'eetee bōōrnnyii nyoo chii /kumānāābokēēkwertoochi murtooywoontēēt. Tooku mbo subak kule mii :Yoowaana kōōboorchinē biiko kule kuriibēē keey ng'oomng'ookik, nto chooto ku kāānēētikaab lembech choo kimwooyootē kule ng'ālyoo nyēbo kwōng'uut yoo tinyē :chiitaab Kiriistō ng'oomnānēēt nyēbo man. Kunyoo kimwooyē :bichoo kule kābo kiyēē kayeyee :chii bōōrto. Kimā ng'ālyoo nyēbo koomānuut yoo kāminy :chii ām soboon nyēē mā chuulaat ānkoo ku chiitaab Kiriistō. Mwooyē :Yoowaana kutook kule ng'wiinyan :ng'aleekaab ng'oomnānēēt choo inēētē :kāānēētikaab lembech. Nteenee chōōnēē :ng'oomnānēēt nyēbo man wōlēē miitē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Ibooru :Yoowaana kule ki chii kubooyiit man :lakwataab Yēyiin nyoo wēētii kibchuulyo. Ikiimē mbo subak ng'aleekaab chamateet, nyooyeetaab kaat, /kyoomchiin āmit, /kiibēl ng'ōōkisto, kutinyē :chito manta kule /kiirāroochē, tiliilinto āk soboontaab kibchuulyo.

Ng'ālyoontēētaab soboonto

1 Ng'ālyoontooni kyoomwook :acheek ku nyēē kimii /kumānāākēētoow kōōrēēt. Kikeekasaanu Ng'ālyoontooni ām yiitiikyoo ankeekasee mbo koonyekyoo, kiirōōtootē ānkēētiinyēē āwunnyēkyoo. Ng'ālyoontooni ku ng'ālyoontēētaab soboonto. 2 Kichō :Soboonto. Kiboonto keey :Soboonoo āk Baaba Yēyiin. Kōōkōōyookwēēch :Baaba Soboonoo. Kikeekas Soboonooto ānkēēng'ālōolēē. Sobooniitēnyii ku soboontaab kibchuulyo nyēē kyoomwook. †3 Kyoomwook nkakweek kiyēē kookeekas sōōyēku akweek akeenke āk acheek kuu yoo kēēyēku :acheek akeenke āk Baaba ākoo Lakwanyii, Yēesu Kiriistō. 4 Kēēsirwook si yoo koorub ng'aleechu, kuyitita :ng'erekweekwook. ††

Māchāktōōs kēēbēēsyētootēē lēbkēēyyēēt

5 Lōkōōywēk chēē kookeekas kukwaanee wōlēē mii :Yēesu chu kēēmiitē kēēmwoowook ku kule, lēbkēēyyēēt :Yēyiin. Māmii :mēēnān wōlēē mii :Yēyiin.

† 1:2 Yoowa. 1:1-2, 14; 4:14; 6:35; 8:12; 11:25; 15:27 †† 1:4 Yoowa. 15:11

‡6 Yoo kēēyēyē keey kule kēēyēku akeenke āk Yēyiin ānkutākēēbēēsyētootēē mēēnān, kēēmiitē kiibērbēēri-isyē āmākēērubē ng'aleekaab manta. ‡7 Nteenee yoo kēēbēēsyētootēē lēbkēēyyēēt, kuu yoo mii :Yēyiin lēbkēēyyēēt, kēēyēku kiito akeenke ānkōōwuun-toowēēch :korotiikaab Yēesu ng'ōōki ake tukul. ‡

8 Yoo yibē keey :chii kule māyēyē ng'ōōki ake tukul, kōōbērbēērē keey :nyoo anku manaanam ng'ālyoontēētaab manta. 9 Nto yoo kāchāmchiin :chii kule kii-kuyey ng'ōōki, kunyōōchinē :Yēyiin kaat ānkōōtiliilē ām tukuuk tukul choo māchurtootiin, kuuyu churtaat :Yēyiin /ānkiikoosēē keey. ‡‡10 Nto yoo yibē keey :chii kule manaayey ng'ōōki ake tukul, kumiitē kumwooyē kule ng'wiin :Yēyiin amanaanam ng'ālyoontēēnyii.

2 Biikyuu choo āchāmē, āsirwook ng'aleechu simōōchoolwookēn. Nto yoo kāchoolwookēn :chii, kung'ālōoltoowēēch :chiito ake nyēē ming'tooy keey Baaba. Nyooto ku Yēesu Kiriistō nyoo churtaat. ‡‡2 Kii-ikooyto :Yēesu soboonnyii sukoomuuch :Yēyiin kun-yōōwēēch kaat ām schoolwookātēēnyoo. Mēēbērē

‡ 1:5 1Tēm. 6:16 †† 1:6 1Yoowa. 2:4 ‡‡ 1:7 Isa. 2:5; Yoowa. 12:35; Ēfēēs. 5:8; Ibu. 9:12; Ng'oong'. 1:5; 7:14 ††† 1:9 Tyēēn. 32:3-5; Ibu. 10:22 ‡‡‡ 2:1 Room. 8:34; Ibu. 7:25

choolwookātēenyoo acheek baateey, nteenee choolwookātēetaab chii ake tukul. †

Māchāktōōs kēerubē kiyēē mwooyē :Yēyiin

³ Yoo sikiinkēt man kule kēēbooyē Yēyiin, ku yoo kēerubē kiyēē mwooyē. ⁴ Chii nyoo mwooyē kule, "Ābooyē :anii Yēyiin," amēebērē yēyē kiyēē mākyinē :Yēyiin ku ng'wiin :chiichoo amāboonto manta. ^{††5} Nteenee chii nyoo karub ng'alyoontēetaab Yēyiin kukaakucham :chiichoo Yēyiin kuchurta. Kēēliitēnyi :nyēē iboorwēech kule kēēyēku akeenke āk Yēyiin. ^{††6} Chii ake tukul nyoo mwooyē kule kiikunoomnyo āk Yēyiin kumāchāktōōs kōōbuurē kuu wōloo kiibuurtōoy :Yēēsu. ††

Māchāktōōs kēechoomtōōsii

⁷ Chōōrōōnuutēkyuu choo āchāmē, mākuutyēēt nyēē āmiitē āsirwook kumēēbērē nyēē lēēl, nteenee bo :mākuutyooni kēny ānku nyoo kyookasaanu. ^{††8} Nteenee, mii :kiy nyēē lēēl mākuutyooni nyēē āmiitē wāāsirwook. Imuuchē keekaaman mākuutyooni kuu wōloo kiyēytooy :Yēēsu, kuuyu mii kubotē :mēēnānēēt ānkumii kutooku :lēbkēēyyēēt nyēbo man. ^{††††9} Chii ake tukul nyoo yibē keye kule mii lēbkēēyyēēt, ānkuwēchē ng'eetaabkaamet, tākumii :nyoo mēēnān. ^{††10} Nto nyoo chāmē ng'eetaabkaamet, kumii :nyoo lēbkēēyyēēt amāyēyē biiko kuchuunnyēē Yēyiin. ^{††11} Nteenee, nyoo wēchē ng'eetaabkaamet, kumii :nyoo mēēnān ānkuwēēsyētootē kibtuuy ma. -Mēēnkētē wōlēē wēētii, kuuyu kaker :mēēnānēēt koonyekyji.

-Mōōchāmē tukuukaab kōōrooni

¹² Āsirwook akweek lēēkōōk kuuyu kōōkunyoōwook :Yēyiin kaat am ng'ōōkiswookikwook, kubununēē kaayneetaab Yēēsu. ††

¹³ Āsirwook akweek booyik kuuyu ōnkētē Yēēsu nyoo kimii /kumānāākēētoow kōōrēēt.

Āsirwook akweek aybēēriik kuuyu kyōōsyēēntē Kibrōkōsyoontēēt.

Kāāsirwook akweek, lēēkōōk, kuuyu ōnkētē Baaba.

¹⁴ Kāāsirwook akweek, booyik kuuyu ōnkētē Yēēsu nyoo kimii /kumānāākēētoow kōōrēēt.

Kāāsirwook akweek aybēēriik kuuyu ōkichootiin ankyoonam ng'alyoontēetaab Yēyiin ānkyōōsyēēntē Kibrōkōsyoontēēt.

¹⁵ Biikyuu, -moocham tukuukaab kōōrooni. Chii ake tukul nyoo yēētyinē keye tukuuchu, kumāchāmē :nyoo Baaba. ^{†††16} Mākwonēē :tukuuchoo wōlēē mii :Baaba, nteenee bo kōōrooni. Tukuuchoo ku muchastaab bōōrto, kiyēē chōōrōkyinē :koonyekuuk ākoo mēēnātēēt. ^{†††17} Bēku :kōōrooni āk muchas nyēbo keel ake tukul, nteenee, chii nyoo yēyē kuu wōloo māktōoy

† 2:2 Yoowa. 1:29; 1Yoowa. 4:10 †† 2:4 Yoowa. 8:44; 1Yoowa. 1:6; 4:6 † 2:5 Yoowa. 14:15; 1Yoowa. 2:17; 5:3; 2Yoowa. 6 †† 2:6 Yoowa. 13:15; 15:4-5 †† 2:7 1Yoowa. 2:24; 3:11 ††† 2:8 Yoowa. 13:34 ††† 2:8 Yoowa. 8:12; Room. 13:12 § 2:9 1Yoowa. 3:10, 15; 4:20 †† 2:12 Yēyuu. 4:12; 1Yoowa. 3:5 ††† 2:15 Yāāk. 4:4 §† 2:16 Room. 13:14; Ēfēēs. 2:3

:Yēyiin, kuboonto :nyoo *soboontaab kibchuulyo ākookoy. †††

Ōriibēē keye biiko choo kwiilē Kiriistō

¹⁸ Biikyuu, bēsyōōsyēk :chu chēbo tiing'āt. Ābērē kyookas kule mākuchō :Kwiiliintēetaab *Kiriistō nyēē wōō. Mii :biiko wōlēē wōō mbo kuunyiiitēnyi kukwiilē Kiriistō. Ng'alyoontooniitēnyi :nyēē kiinkētēē kule bēsyōōsyēk :chuutēchu chēbo tiing'āt. ^{†††19} Kiibetyeenyee keye :bichoo wōlēē kēēmiitē ānkubēēchi keye. Nteenee ākoo kimā chēēchoo man :bichoo kuuyu nto ki chēēchoo, nto mēēbērē kibākooktēēch. Nteenee, kii-boorwēech :wōlēē kibeeta kule kimāmii mbo :akeenke am bichotoo nyēē ki nyēēnyoo. ††

²⁰ Nteenee kiikung'aabeenaak akweek :Yēēsu Tāmirmiryēēt ānkōōsēwunootiin :tukul. ^{†††21} Mēēbērē āmiitē āsirwook kuuyu -mōōnkētē manta, nteenee āsirwook kuuyu ōnkētē. Nto subak ōnkētē kule māmii :ng'alyoo nyēbo ng'wiiynan nyēē chōōnēē manta. ²² Ng'wiintēēt ku ng'oo? Ng'wiintēēt ku nyoo mwooyē kule mā Kāārārookiintēēt :Yēēsu nyoo kiiyooku :Yēyiin. Kwiiliintēetaab Kiriistō :nyoo nyēē tātē Baaba āk Lakwanyii. ^{†††23} Chiito :nyēē tātē Leekweet kukaakutay nkinee Kwaan. Nto nyoo chāmē Leekweet kuchāmē nkinee Kwaan. †††

²⁴ Māchāktōōs okas kule koonamte mēt kiyēē kyookasaanu kuchakee kēny. Yoo koonamte mēt, +mōōtēbunēē komostaab Leekweet āk Baaba. ¹⁸²⁵ *Soboontaab kibchuulyo :nyiiitēnyi nyoo /kikēēkuurtōowēēch. ¹⁹

²⁶ Āmiitē āsirwook ng'aleechu kurubta keye biiko choo syēēmē kule kukentaak. ²⁷ Nteenee kyōōnyōōru :akweek Tāmirmiryoonoo king'oobēēnook :Yēēsu. Yoo miitē :Tāmirmiryēēt āriing'woong', mēēbērē ōtiyyēē keye kāānēētēywēēkaab biich buch. Nteenee nyēē inēētōok kurubta keye āk kiy ake tukul nyēē yēmāktōōs, ku Tāmirmiryēēt. Inee :nyoo manta amāng'wiiynānē. Kunyoo, orub kāānēētēywēēkaab Tāmirmiryēēt ānkōōkiilchi Yēēsu. ²⁰

²⁸ Kunyoo ii, biikyuu, ōkiilchi Yēēsu, sukung'eet kēētinyē man nyēē -mākēēmuuytōōsii am taayeenyji am bēsyēēt nyoo chōōnēē. ²¹²⁹ Kuu yoo ōnkētē kule churtaat :Yēēsu, ōnkētē naas kule chii ake tukul nyoo yēyē kiyēē churtaat kubo :nyoo Yēyiin. ²²

Ōbuur kuu wōloo ibuurtooy :lōkōkaab Yēyiin

3 Chāmēēch sōō, :Yēyiin nyēē tyaa kut /kēēkuurēēch kule lōkōkaab Yēyiin. Ānku man, kēēyēku cheechii. Kiito nyēē yēyē biiko alak simēēnkētēēch ku kule -mēēnkētē :icheek Yēēsu. ²³² Chōōrōōnuutēkyuu choo āchāmē, kāākēēyēku lōkōkaab Yēyiin ānkoo

§†† 2:17 1Kōōr. 7:31; 1Yoowa. 2:5 †† 2:18 2Tēēs. 2:3-4; 1Yoowa. 4:3; 2Yoowa. 7 †† 2:19 Yēyuu. 20:30 ††† 2:20 1Yoowa. 2:27 ††† 2:22 1Yoowa. 4:2-3; 2Yoowa. 7 ††† 2:23 1Yoowa. 4:15; 2Yoowa. 9 18 2:24 1Yoowa. 2:7 19 2:25 Yoowa. 5:24 20 2:27 Yoowa. 14:16, 26 21 2:28 Yoowa. 15:4-5; 1Yoowa. 3:21 22 2:29 1Yoowa. 3:7, 10 23 3:1 Yoowa. 1:12; Room. 8:14-17; 1Yoowa. 3:10; 4:6

toombo kutook mbo kule +mākēyēku nee lētuunoo. Nteenee, kiinkētē kule yoo kēyēēw :Yēesu, +makeekerkeyiitu āk inee kuuyu +makeekas inee kuu wōloo wuunto. ¹³ Chii ake tukul nyoo boontē ng'ālyoontooni mooyēēt, kōōbuurē ām soboonto nyēē tiliil kuu wōloo wuunto :Yēesu.

⁴ Chii ake tukul nyoo yēyē ng'ōōki, kāākwiiri :nyoo kiruutēkaab Yēyiin. Kubooyiit man ng'ōōki /kiyiiri kiruutēkaab Yēyiin. ⁵ Nteenee, ōnkētē kule kichō :Yēesu si-chokōōbuuktoowēēch ng'ōōkisiwookikyoo, ānkōōnkētē :akweek mbo kule mātinyē :Yēesu ng'ōōki ake tukul. ^{††6} Chii ake tukul nyoo kiilchinē Yēesu māyēyē ng'ōōki. Nto nyoo yēyē ng'ōōki -mēēnkētē :chiichoo wōlēē wuu :Yēesu. †

⁷ Biikyuu, -mookany /kiiberbeeraak. Chii nyoo yēyē kiyēē mächē :Yēyiin ku churtaat :nyoo kuu yoo churtaat :Yēesu. ⁸ Nto nyoo yēyē ng'ōōki, kubo :nyoo Kibrōkōsyooontēēt, kuuyu chōōnēē :ng'ōōki Kibrōkōsyooontoonoo nyoo kiikuyeyaan ng'ōōki kung'etee kēny. Nteenee kichōōni :Lakwataab Yēyiin chokooburyeet yiisyēētaab Kibrōkōsyooontēēt. ^{††9} Māmii :chii nyēbo Yēyiin nyēē tāsē taay kuyēyē ng'ōōki yoo miitē :Yēyiin āriinyii. -Mēēmuuchē kuyey :chii nyēbo Yēyiin ng'ōōki. ¹⁰ Mii :ng'ālyoo yu nyēē /kiinkētēē kule lōkōkaab Yēyiin :chu, nto choo kubo Kibrōkōsyooontēēt. Chii ake tukul nyoo māyēyē kiyēē churtaat, kumābo :nyoo Yēyiin. Wuu nyooto mbo ām wōlēē mii :chii nyoo mächāmē ng'eetaabkaamet. †

Mächē kēchoomtōōsii kuu wōloo chāmtēēch :Yēesu

¹¹ Ng'ālyoo nyēē kyookasaanu ku kule, mächē kēchoomtōōsii. ^{††12} -Mookany keekerkeyiitu ākoo Kaayin nyoo kibo Kibrōkōsyooontēēt, nyoo kibārē ng'ee-taabkaamet. Kibārchi nee ng'eetaabkaamet? Kibar kuuyu kimiyootēch :ātēbuutēkyii nteenee ki kāroomēch chēbo nyiin. †††

¹³ Kunyi ii, mbo ng'eetaabiya, -mōōlātē yoo kāwēchook :biiko ām kōōrooni. ^{§14} Kiinkētē kule kookeekwaanee wōlēē mii :meet ankookeeyitu wōlēē mii :sobonto. Kiito nyēē kiinkētēē ku kule kēēchāmē mbo ng'eetaabiya. Chii ake tukul nyoo wēchē ng'ee-taabkaam, tākumii :nyoo wōloo mii :meet. ^{§15} Chii ake tukul nyoo wēchē ng'eetaabkaamet, ku miyaat :nyoo kuu rumiin. Ābērē ōnkētē kubooyiit man kule mātinyē :rumiintō *sobontaab kibchuulyo. ^{§††}

¹⁶ Kiyēē kōōnēēch kiinkēt wōlēē wuu :chamateet ku kule kiikooyto :Yēesu soboonnyii kubo acheek. Kunyoo, mākwēēch nkacheek kiikooytooy soboonwēkyoo kubo mbo ng'eetaabiya. ^{§17} Yoo boonto :chii tukuukyii ānkukāsē kunyālilē :ng'eetaabkaamet āmāriirēē nyiin ii, kōōmuuchē kule nee kubonto :chiichoo chamateetaab Yēyiin? ^{§††18} Biikyuu, -mookany kiijiilē kuutuweek

† 3:2 1Kōōr. 13:12; 2Kōōr. 3:18; Filib. 3:21; Kolos. 3:4 †† 3:5 Yoowa. 1:29; 2Kōōr. 5:21; 1Bēt. 2:24; 1Yoowa. 1:7, 9; 2:2, 12, 22; 3:18; 4:10 † 3:6 Yoowa. 15:4-5; 1Yoowa. 3:9; 5:18 †† 3:8 Mat. 12:26-29; Yoowa. 8:44 †† 3:10 1Yoowa. 2:9, 29 ††† 3:11 Yoowa. 13:34; 1Yoowa. 4:11 ††† 3:12 Toowu. 4:8; Yuuta 11 § 3:13 Yoowa. 15:18-19 §† 3:14 Yoowa. 5:24 §†† 3:15 Mat. 5:21-22; Ng'boong'. 21:8 §† 3:16 Yoowa. 15:13; Kala. 1:4 §†† 3:17 Kiruu. 15:7

buch kule kēchoomtōōsii, nteenee mächāktōōs kii-boorunēē chamataanaa yēyuutēkaab manta. ^{§†19} Yoo kēyēyē kuu nyooto, kiinkētēē yooto kule kēēbooyē manta. Yoo kāmwooy :kāāsōōtēywēēkyoo kule -mākēēboontē manta, okany kēēyisu kāāsōōtēywēēchoo yoo mēēmiitē taayeetaab Yēyiin. Mächāktōōs kēēmwooyē kule wōō :Yēyiin kusiir kāāsōōtēywēēkyoo ānkōōnkētē :inee kiy ake tukul nyēē kēyēyē.

²¹ Chōōrōōnuutēkyuu, yoo kāmwooy :kāāsōōtēywēēkyoo kule kēēboontē man, +mākiiyoong'iisye taayeetaab Yēyiin nyēē māmii :muyātēēt ^{§†22} ānkēenyōōru kiy ake tukul nyoo kēēsoomē, kuuyu kēērubē mākuutēkyii ānkēyēyē kiyēē ing'erēēchē inee. ^{§†23} Mākuutyēētaab Yēyiin ku kule, mächāktōōs kiiyēnchinē kule Lakwataab Yēyiin :Yēesu ānku Kāārārōokiintēēt. Mächāktōōs kēchoomtōōsii kuu yoo /kēēmwooytoowēēch. ^{§§24} Biiko choo rubē mākuutēkaab Yēyiin :chēē kiikunoomnyo āk Yēyiin. Kiyēē kiinkētēē kule kēyēyēku akeenke āk Yēyiin ku Tāmirmiryēēt nyoo kiikurōōbwēēch. ^{§§§}

Ōriibēē key biiko choo mātinyē manta

4 Chōōrōōnuutēkyuu, kookukwaanaat :biich chēē chaang' chēē yibē key kule *wōōrkooyikaab Yēyiin. Kunyoo, -mōōyēnchi ng'al alak tukul choo kookas. Nteenee, ōrōōtootē nyēē karaam sōōnkēt yoo kwoonēē man wōlēē mii :Yēyiin. ¹⁸² Okany āboorwook wōlēē sōōnkētitooy biiko chēē boonto Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Chii ake tukul nyoo chāmtōoy kule kichō :Yēesu Kiriistō kōōrēēt kuu chii, kubonto :chiichoo Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ¹⁹³ Nto chii ake tukul nyoo mächāmtōoy kule wuu nyooto, mābo :nyoo Yēyiin nteenee kwiiliintēētaab Kiriistō. Ābērē kyookas kule mākuuchō :Kwiiliintēētaab Kiriistō, nteenee kookukwaanaat mbo :alake kēny. ²⁰

⁴ Biikyuu, ōbooyē :akweek Yēyiin. Kyoobiirte choo kwiilē Kāārārōokiintēēt kuuyu Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo ōboontē :akweek ku wōō kusiir nyoo bāwu tāmirmirook choo miyootēch choo iwārē biiko ām kōōrooni. ²¹⁵ Bo :kwiilōōtichoo kōōrooni. Kunyoo, ng'aloolootē ng'al chēē rubtooy key āk sobontaab kōōrooni ānkukāsyinē :biikaab kōōrooni. ⁶ Nteenee kēēbooyē :acheek Yēyiin, nto nyoo chāmē Yēyiin kukāswēēch. Nto nyoo mābo Yēyiin, kumākāswēēch. Kēēlooto :nyēē kiinkētēē tāmirmiryēēt nyēbo manta ākoo nyēbo ng'wiinyan. ²²

Chamateetaab Yēyiin

⁷ Chōōrōōnuutēkyuu, okany kēchoomtōōsii kuuyu toowunēē :chamateet wōlēē mii :Yēyiin. Chii ake tukul nyoo chāmē ake, kubo :nyoo Yēyiin ānkōōnkētē Yēyiin. ⁸ Nto nyoo mächāmē ake, kumēēnkētē wōlēē wuu :Yēyiin kuuyu Yēyiin ku chamateet. ⁹ Kiiboowēēch

§† 3:18 Yāāk. 2:15-17 §† 3:21 1Yoowa. 2:28; 4:17 §§† 3:22 Yoowa. 15:16 §§† 3:23 Yoowa. 6:29; 13:34 §§§ 3:24 Yoowa. 15:4-5; 1Yoowa. 4:13 18 4:1 Mat. 7:15; 1Tēēs. 5:21; 1Yoowa. 2:18 19 4:2 Yoowa. 1:14; 1Kōōr. 12:3 20 4:3 1Yoowa. 2:18, 22 21 4:4 1Yoowa. 5:5 22 4:6 1Yoowa. 3:1; 2:4

:Yēyiin chamateenyii yu kikōōnu Lakwanyii akeenke baateey kuchō kōōrēēt sukung'eet kēēsobchē kubununēē Lakwanaa. ¹⁰ Chamataanaa kumēēbērē acheek :chēē kikeecham Yēyiin, nteenee kichameech :Yēyiin kut kukōōn Lakwanyii kuyēk kōōsyoo /sikēēnyōōwēēch kaat ām choolwookātēēnyoo. †
^{††11} Chōōrōōnuutēkyuu, kuuyu chāmēēch :Yēyiin miisin kuu nyooto, kumākūwēēch nkacheek kēēchoomtōōsii.
^{††12} Ānkoo māmii :chii nyēē kiikukas Yēyiin, nteenee yoo kēēchoomtōōsii kēēboontē keey Yēyiin anku-makuchurta :chamateenyii ām wōlēē kēēmiitē. ††
¹³ Kiyēē kiinkētēē kule kēēyēku akeenke āk Yēyiin ku Tāmirmiryēēnyii nyoo kiikukōōnēēch. ††¹⁴ Kookeekasee :acheek koonyekyoo ānkiibooru kubooyiit man kule kōōkukōōn :Baaba Lakwanyii chokooraraach kōōrēēt. ††¹⁵ Yoo kachamta :chii kule Lakwataab Yēyiin :Yēēsu, ku akeenke :chiichoo āk Yēyiin. ††¹⁶ Kiinkētē :acheek chamateet nyēē boontēēnēēch :Yēyiin ānkiikoosēē keey chamataanaa.

Chamateet :Yēyiin. Chii ake tukul nyoo kiilchinē chamateet, kiikunoomnyoo :nyoo āk Yēyiin. ^{††17} Yoo kēēboontē chamateet ānkiibuurē kuu wōloo kiibuurtooy :Yēēsu ām kōōrēēt, kēēmiitē kiibooru chamateet nyēē churtaat. Yooto nanyuun, -mākēētinyē muyāt ām bēsyēēt nyoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek. ^{††18} Māmuyē :chii nyoo tinyē chamateetaab Yēyiin kuuyu kwētē :chamateet nyēē churtaat muyātēēt. Yoo kāmuyēē :chii /kiing'woonchi, kōōbooru :yooto kule mānāākich :chamateetaab Yēyiin nyēē boonto.

¹⁹ Kēēchoomtōōsii kuuyu kisimkuchameech :Yēyiin.
²⁰ Yoo kāmwooy :chii kule chāmē Yēyiin āmāchāmē ng'eetaabkaamet, ku ng'wiin :chiichoo. Yoo māchāmē :chii ng'eetaabkaamet nyoo kāsē ii, makucham kule nee Yēyiin nyoo manaakas? ^{††21} Mākuutyēēt nyēē kikōōnēēch :Yēyiin ku nyi: Māchāktōōs :chii nyoo chāmē Yēyiin kuchāmē nkinee ng'eetaabkaamet. ††

Tinyē soboonto :chiito nyēē kiikuchamta Lakwataab Yēyiin

5 Chii ake tukul nyoo chāmtooy kule Kāārārookiintēēt :Yēēsu, kubo :chiichoo Yēyiin. Nto nyoo chāmē kwaaniitaab leekweet, kuchāmē mbo nkinee leekweet. ^{††22} Kiinkētē kule kēēchāmē lōkōkaab Yēyiin yoo kēēchāmē Yēyiin ānkēērubē mākuutēkyii. ³ Kiyēē ibooru kule kēēchāmē Yēyiin ku kēēriib mākuutēkyii, āmānyikisyēēch :mākuutēchoo. ^{††24} Chii ake tukul nyoo bo Yēyiin, kubiirtooy miyootyēēt nyēē mii kōōrooni. Yoo kakiikaasee keey Yēyiin, +mākiibēl kōōrēēt. ^{††25} Ng'oo :nyēē isyēēntooy kōōrēēt ēē? Nyēē isyēēntooy ku nyoo chāmtooy kule Lakwataab Yēyiin :Yēēsu. ††

† 4:10 Room. 5:8; Yoowa. 3:16 †† 4:10 1Yoowa. 2:2; 3:5 † 4:11 Yoowa. 13:34; 1Yoowa. 3:11; 4:21; 2Yoowa. 5 †† 4:12 Yoowa. 1:18; 1Yoowa. 2:5; 4:17 †† 4:13 Yoowa. 14:16; Room. 8:4-6, 9, 14 ††† 4:14 Yoowa. 15:27; 4:25 ††† 4:15 1Yoowa. 2:23 † 4:16 Yoowa. 15:4-5 †† 4:17 Yoowa. 3:18; 5:24-25; 1Yoowa. 4:12; 3:21 ††† 4:20 1Yoowa. 2:9 †† 4:21 1Yoowa. 4:11 ††† 5:1 Yoowa. 4:25 †† 5:3 Mat. 11:30 †† 5:4 Yoowa. 16:33 ††† 5:5 Room. 8:37-39; 1Yoowa. 4:4

⁶ Yu kichōōnii :Yēēsu Kiriistō kōōrēēt, kibununēē bēēko āk korotiik. ^{††26} Mēēbērē kibununēē bēēko baateey, nteenee kibununēē bēēko ākoo korotiik. Mwooyē :Tāmirmiryēēt ng'aleechu, ānkumwooyē :Tāmirmiryēēt kiyēē bo man. ^{††27} Miitē :tukuuk sōmōku chēē iboorwēēch kule kichō :Yēēsu kuu chii. ⁸ Tukuuchotoo ku: Tāmirmiryēētaab Yēyiin, bēēko āk korotiik. Ibooru :tukuuchu sōmōku kiito akeenke. ⁹ Yoo kēēchāmē kiyēē mwoowēēch :biiko ii, +makeecham sōō, nyēē tyaa kiyēē mwooyē :Yēyiin kurubta keey ākoo Lakwanyii! ¹⁰ Chii ake tukul nyoo chāmtooy Lakwataab Yēyiin kōōnkētē man kule inee :nyooto. Nto chii nyoo māchāmtooy ng'aleechu, kumwooyē :nyoo kule ng'wiin :Yēyiin kuuyu manaachamta kiyēē mwooyē :Yēyiin kurubta keey ākoo Lakwanyii. ¹⁸

¹¹ Kimwoowēēch :Yēyiin kule kiikukōōnēēch *sobooantaab kibchuulyo. Kēēnyōōru soboonotoo kubununēē Lakwanyii. ¹² Chii nyoo boonto Lakwataab Yēyiin kutinyē sobooantaab kibchuulyo. Nto nyoo māboonto kumātinyē soboonotoo. ^{19†13} Āsirwook akweek choo ōkoosēē keey Lakwataab Yēyiin ng'aleechu sōōnkēt kule ōboontē sobooantaab kibchuulyo. ²⁰

Ng'ālyoo nyēē /kiwoong'tēē

¹⁴ Kēēboontēē mooyēēt kule yoo kēētēēbē kiyēē chāmūwēēch :Yēyiin, māukāsūwēēch. ¹⁵ Yoo ākoo kiinkētē kule kāsūwēēch ām kiy ake tukul nyoo ka-keesaay, kiinkētē ām yooto kule kēēnyōōru kiyēē kēētēēbēē. ^{21 22}

¹⁶ Yoo ikāsē kuyēyē :ng'eetaabkoomēt ng'ōōkisto nyēē -mēēsākyinē kōōboot sobooantaab kibchuulyo, isaay Yēyiin kunyōōchi kaat. Yooto, mākōōkoochi :Yēyiin chiichoo :sobooantaab kibchuulyo. Mii :ng'ōōkisto nyēē yēyē chiito kōōboot sobooantaab kibchuulyo. Mēēbērē kāmwoowu kule isaay ām ng'ōōkisto nyēē wuu nyoo. ^{23†17} Miyaat :ng'ōōki ake tukul. Nteenee, mii :alake chēē māyēyē chii kōōboot sobooantaab kibchuulyo.

¹⁸ Kiinkētē kule mēēbērē tāsē taay :chii nyēbo Yēyiin kuyēyē ng'ōōki. Riibē :Lakwataab Yēyiin chiichoo nyēē mākooy kutiiny :Kibrōkōsyooontēēt. ^{24†19} Kiinkētē kule kēēbooyē :acheek Yēyiin. Nteenee bāwu :Kibrōkōsyooontēēt kōōrēēt. ^{25†20} Kiinkētē mbo subak kule kiikuchō :Lakwataab Yēyiin ankiikuyeyeech kiinkētē Yēyiin nyoo manta. Kēēyēku cheechii kuuyu kēēbooyē Lakwanyii. Kubooyiit man :inee ku Yēyiin anku sobooantaab kibchuulyo. ²⁶

²¹ Biikyuu, kāmwoowook, osanee keey kiy ake tukul nyēē imuuchē kootabaaneenaak wōlēē mii :Yēyiin. ²⁷

††† Ibooru :ng'ālyooontēēt 'korotiik' ām yu kule 'meet'. Isōōtē :biiko alake kule ibooru :ng'ālyooontēēt 'bēēko' 'kwōōtēēk' kuu yoo iboorunoot ām Yoowaana 3:5, nto alak, kōōsōōtē kule ibooru 'bēēkaab bātisāniisyēēt'. ††† 5:6 Yoowa. 19:34; 16:13 18 5:10 Room. 8:16; Kala. 4:6 19 5:12 Yoowa. 5:24 20 5:13 Yoowa. 20:31 21 5:15 Yoowa. 15:16 22 5:15 Māārko 11:24 23 5:16 Māārko 3:28-29 24 5:18 Yoowa. 17:15; 1Yoowa. 3:6 25 5:19 Yoowa. 12:31; Kala. 1:4 26 5:20 Yoowa. 1:14, 18; 17:3; 20:28 27 5:21 1Kōōr. 10:14; 1Tēēs. 1:9

2 Yoowaana

Taayta

: (Kasee kāāboorunēēt Yoowaana nyēbo Taayta.)

: /Kēēsirchinē barwaani biiko alak chēbo Kiriistō chēē mēēnkētōotiin kuuyu yēyiisyēē :Yoowaana ng'al chēē iyēēlootiin simēēboor kule ng'oo :chooto. /Kikiikēewusoot biikaab Kiriistō kut kikiikuwunyaatee keey koorin yoo sooyē. /Kēēkuurē kaniseet kule 'Cheebyoosya nyēē chamaat', nto biiko chēbo kanisaanaa ku 'lōkōkaab cheebyoosyaanaa'. Nto kaniseet nyēē kisiriisyēē :Yoowaana yooto ku nyēē /kikēēkuurē kule 'cheebkaamet'. -Mēēbooru keey :Yoowaana nkit nteenee kuurē keey kule 'boontēēt'. Ikiimchinē :Yoowaana biiko choo kāsē ng'aleekyii kukoonyit kiruutyēētaab chamateet kuu wōloo kiiboorunto :Kiriistō ankwaamta nyoo kiikukasaan kung'eetee /kākyoomchi lōkōoywēk chēē kāroomēch. Ikomkoomu mbo subak bichoo kule kuyēk toomōōn sukung'eet kōōkuykuuchiin kāānēētiisyēētaab manta āk nyēbo lembech. Yoo keechaayta :chii kāānēētiisyō nyēbo lembech, kaakukwaanee nkit kubo ng'aleechaa.

Kyoorōōr keey :Yoowaana ānkumākyyi biiko bēur

1 Anii nyoo boontēēt nyēē wōō. Āmiitē āsiruung' cheebyoosya nyēē ikweyaat āk lōkōkuuk. Āchāmook manta. Mēēbērē anii baateey :nyēē āchāmook nteenee chāmook :nkicheek biiko tukul choo chāmē ng'ālyoontēētaab manta ¹² nyoo kiikēēnyōōru. +Māki-ibuurtē ng'ālyoontoonoo ākookoy. ³ Mākōōbēruurēēch :Baaba Yēyiin kuboonto keey āk Lakwanyii Yēēsu Kiriistō. Makuriireeneech +ānkumākēēnyōōru kaalyeet yoo kiibuurtōoy chamateet āk manta.

Choomnyēēt

⁴ Ang'erechaat miisin, kuuyu kyaakas lōkōkuuk alak kurubē ng'ālyoontēētaab manta kuu yoo kimwoowēēch :Baaba. ^{††5} Neennyi ii, cheebyoos, āmwoowuung' kule ochoomtōōsii. Mēēbērē mākuutyēēt nyēē lēēl :ng'ālyoontoonoo, nteenee kimiitē :mākuutyoonoo kung'eetee kēny. ⁶ Chamateet ku yoo kēēyēyē kiyēē mwoowēēch :Yēyiin. Kuu yoo kisimokas ām taay, kimwooy kule mächē ōbuurē ām chamateet. ^{*††}

† 1:1 3Yoowa. 1 †† 1:4 3Yoowa. 3 ‡ 1:6 1Yoowa. 4:11; 2:7
‡† 1:6 Yoowa. 14:15; 1Yoowa. 2:5

-Mookany /kiiberbeeraak

⁷ Miitē :biich chēē chaang' chēē ibērbēēriisyootē. Māchāmtooy :bichu kule kichō :Yēēsu kōōrēēt kuu chii. Chii nyēē mwooyē kuu nyooto ku ng'wiin ānkukwiilē *Kiriistō. ^{††8} Ōriib keey sukung'leet -mōōboot kiyēē ki-ikēēchoosyi, /sikēētuwēnook kuyitita. ⁹ Chii nyoo mārūbē kāānēētēywēēkaab Kiriistō ānkutāsyi cheechii, mābo :nyoo Yēyiin. Nto nyoo karub kāānēētēywēēkaab Kiriistō, kubo :nyoo Baaba āk Lakwanyii. ^{††10} Yoo kächō :chii ake tukul wōlēē ōmiitē āmēēbērē kāyibwook kāānēētēywēēchu, mataach :chii kuchō kanyii. ^{††11} Nto chii ake tukul nyoo katorooch chiichoo, mākunoomnyo :tukwaay ām miyootyēēt nyēē boonto :chiichoo.

Kāā-āmiisēēt

¹² Kātāāboontē ng'aleek chēē chaang' chēē kātāāmāchē tāāsirwook, nteenee -māāmāchē tāāyēy-isyēē kartaasiit āk kalaamuut. Ābērē +māāruutoochok subokyaam :tukul lōkōoy kēēboontē keey sukung'eet kuyitita :ng'erekweekyoo. [§]

¹³ Isubooyook :lōkōkaab chēēbkoomēt nyēē kweyaat.

†† 1:7 1Yoowa. 2:18; 4:1-3 ††† 1:9 1Yoowa. 2:23 ††† 1:10
Room. 16:17§ 1:12 3Yoowa. 13-14

3 Yoowaana

Taayta

: (Kasee kāāboorunēēt Yoowaana nyēbo Taayta.)

: Ki chaang' :wuuyinwēk ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō kubāytooyiisyē :Tyooturefe nyoo ki kāāntōōyiin kibkerkoong'nyaa. Kiiyookto :Yoowaana biikyii alak chēē kiyēyiisyē āk inee nteenee kitay :Tyooturefe. /Kikeek-wet mbo biikaab kanisa choo kitaach bichoo /kikiyooku. Kitaach mbo :Kāyō bichoo kiiyooku :Yoowaana ānkoo kimēēnkētē bichoo. Kunyoo kisirchi :Yoowaana Kāyō barwaani yoo kitāsirchinē kāāntōōyikaab kanisa. Tēmētēeryō :nyēē kiyibchinē Kāyō barweet.

Kyoorōōrchi keey :Yoowaana Kāyō ānkumākyi bēnur

1 Anii nyoo boontēēt. Āmiitē āsiruung' inyiiing' choorweenyuu Kāyō, nyoo āchāmiing' manta.

^{†2} Choorweenyuu, āsooyē Yēyiin kule inyōōru bāy-booyyēēt āk kaalyeet ām kiy ake tukul nyēē iyēyē. Ānkētē kule imiitē iriibē nyēē karaam, ng'ālyoontēē-taab Yēyiin.

³ Kōbokumwoowoo mbo :ng'eetaabiya alake wōlēē iriibtooy ng'ālyoontēētaab manta. Kunyoo, ang'erechaat miisin. ^{††4} Māmii :ng'erekweek alake chēē āboontē kusiir chēbo akas kule mii :lōkōkyuu kubēesyētēē manta.

Karaam /kēyēētyēēchinē tāyēēk

⁵ Choorweenyuu, imiitē iyēyē kiyēē karaam kuuyu kweetaach mbo ng'eetaabiya ānkoo kō tāyēēk.

⁶ Kōbokwoomchi :bichooto 'kwēētoochē kaniseet ām wōli kurubta keey ākoo chamateeng'uung'. Ābērē +meeyey nyēē karaam yoo kēē-āmiis tāyēēchu āyooku ām kēēlto nyēē ing'ērēēchē Yēyiin. ^{†7} Kuu yoo kiyēchinē :bichoo Yēesu yiisyēēt, manaamach kuyēētyēēchi icheek :biiko choo manaanam ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

⁸ Kunyi, māchāktōōs kēyēētyēēchinē biiko chēē wuu chooto sukung'eet kēyēyiisyē :tukul kubo ng'ālyoontēētaab manta. ^{††}

Kāāntōōyiin nyēē miyaat

⁹ Kyāāsirchi barwa kaniseet nyoo imiitē, nteenee mākās-wēēch :Tyooturefe nyoo kicham kuyēyē keey kuyēk kāāntōōyiintēēng'waa. ¹⁰ Kunyi, yoo kāāchōō, +māchāsyooru kiyēē mii kuyēyē. Kiitoomchēēch ng'ālyoo nyēē miyaat. Mēēbērē nyoo baateey, māchāmē kut kutorooch mbo ng'eetaabiya choo kēy-tooy. Kērēktooy mbo subak choo māchē kutōrōōkiis nto nyoo kātōrōōkiis, /kēēchēkwēytēē kanisa.

¹¹ Choorweenyuu, -meerub tukuuk chēbo ng'ōōki, nteenee iyēyē chēē kāroomēch. Chii nyoo yēyē tukuuk chēē kāroomēch kubo :chiichoo Yēyiin. Nto nyoo yēyē chēbo ng'ōōki, -mēēnkētē :nyoo Yēyiin. ^{††}

Tēmētēeryō āk kāā-āmiisēēt

¹² Ng'ālōolēē :chii ake tukul Tēmētēeryō nyēē karaam. Nto subak ibooru mbo wōlēē rubtooy :inee ng'ālyoontēētaab manta. Kēēng'ālōolēē :nkacheek nyēē karaam ānkiinkētē :inyiiing' kule man :kiyēē kēēmiitē kēēmwooyē.

¹³ Kātāāboontē ng'aleek chēē chaang' chēē kātāāmāchē tāāsiruung', nteenee -māāmāchē taasiruneeniing' kalaamuut. ¹⁴ Ābērē machaakasiing' ām lēēkitō subokyaam :tukwaay lōkōōy. ^{†††}

¹⁵ Ibuurtē tāloosyēēt. Isubooyiing' :chōōrōōnuutēk ām wōli. Kunyi, isubaay :nkinyiing' choorwa ake tukul ām wōloo.

† 1:1 2Yoowa. 1 †† 1:3 2Yoowa. 4 † 1:6 Tiitō 3:13 †† 1:8 Ibu. 13:2

†† 1:11 1Yoowa. 2:29 ††† 1:14 2Yoowa. 12

Yuuta

Taayta

: Kuu yoo tookunoot ām barwaani, Yuuta ng'eetaabkaametiitaab Yāākōbō :nyēē kisirē lōkōōywēchu. Yāākōbō nyiitēnyi :nyoo ki kāāntōōyiin nyēē kitookunoot nyēbo kaniseetaab Yēērusālēm ānku ng'eetaabkaametiitaab Yēēsu ānku inee mbo nyoo kisirē barweet nyoo bo Yāākōbō. /Kiisōōtē kule ki Yuuta nyēē ki mining' ām mbo ng'eetaabkaametiitaab Yēēsu choo ki ang'wan (Mataayo 13:55). Tinyē :barwaani komoswookik chēē chaang' chēē bēēchiintōōs āk chēbo nyoo bo Bētērō nyēbo āyēēng' ānkōōmuuchē /kikēēsirē barwaaniitēnyi ām bēsyoōsyēk chēē ng'eri kung'eetee /kakiwaany nyiitēnyi bo Bētērō nyēbo āyēēng'. Kuu yoo ng'ēētē :Yuuta ām kērēywoontēētaab 18 kutwech 2 Bētērō 3:3, kuyemaat /kēēchāmchiin kule kiinkētē :inee 2 Bētērō. Yēyiisyēē :tukwaay ng'ālyoontēēt akeenke nyēbo kuutiitaab Kirikiik nyēē /kēēnyōōrchinē 2 Bētērō 3:3 āk Yuuta kērēywoontēētaab 18. Imuuchē mbo ku man kule twēchē :Yuuta āk Bētērō kāānēētutēk alak chēbo lēbkēēyik. Tookunoot kubooyiit man ām wōlēē /kikeetetita ng'aleek chēbo kuutiitaab Kirikiik ām bārōōnōōchu tukwaay kule twēchē :Yuuta ng'aleekaab Bētērō. (Isōōtē mbo :biiko alake kule Bētērō :nyēē twēchē ng'aleek chēbo Yuuta.) Mii :ng'aleek alake barwaani bo Yuuta chēē /kiisōōtyinē kule kirutunēē kitaabuut nyēbo Enok nyēē kiinkētoot miisin bēsyoōsyēchooto ām wōlēē mii :Yuutayeeek choo kimanaachamta Kiriistō āk choo kikiikuchamta Kiriistō. Nteenee kikuskus :kitaabuuni bo Enok nyēē kimayemaat kuyēk akeenke ām choo mii ra Biibilyaa. Twēchē :barwaani bo Yuuta kitaabuutaab Enok ām kērēywoontēētaab 14-15.

: Ikiimchinē :Yuuta biiko choo kiikōōyēnchi Kiriistō kusatee keey wōlēē mii :kāānēētikaab lembech choo mii kōōchutchuutyinē kāāyēnēētaab biikaab Kiriistō kumāchē kung'eeny koowaany kubuntēē kāānēētiisyēētaab lembech āk ming'ātēētaab soboonto nyēē -mēēng'ērēēchē Yēyiin. Mākōōng'woonchi :Yēyiin kāānēētichoo bo lembech. Nteenee māchāktōōs kururyootiin :moonik biiko choo kichootiin ām kāāyēnēēt sukuriirēē choo kuskus āk choo tākutinyē tōsōōsyō ām ng'al. Kwaam :biiko booryēēt kōōkomkoom soboonwēkwaa kubuntēē kāāyēnēēng'waa.

Kyoorōōr keey :Yuuta ānkumākyi biiko bēnur

1 Anii :nyoo Yuuta, ng'eetaabkaametiitaab Yāākōbō, nyēē āyēyē yiisyēētaab Yēēsu Kiriistō. Āsirwook akweek biiko choo /kiikeekweyaak ānkuchāmook :Baaba Yēyiin ānkuriibook :Yēēsu Kiriistō. ^{†2} Kuriireenaak :Yēyiin miisin ānkukōōnook kaalyeet āk chamateet. ^{††}

Kāānēētikaab lembech

³ Mbo ng'eetaabiya, ānkoo kāāmāchē miisin asirwaak kiyēē rubtooy keey āk soboonto nyēē lēēl nyoo kēēboontē :tukul, kaakas kule māchāktōōs ākiimook soo-am booryēēt ōriib kāānēētutēchoo kyōōyēnchi choo kiikoochinē :Yēyiin biikyii. ^{†4} Kōōkuwoow keey :biiko alake chēē moosē chamateetaab Yēyiintēēnyoo sukunyōōr kiyēē yēētēē keey ām ng'ōōkiswookikwaa ankutay Yēēsu Kiriistō nyoo :inee nkit Mokoryoontēēnyoo ānkubāwu kiy ake tukul. /Kisimkeesir kēny kule +/makiiruusta bichoo. ^{††}

⁵ Ānkoo ōnkētē sinee :akweek ng'aleechu, āmāchē āsōōtwook kule kisār :Yēyiin biikyii kung'ēētyēē Miisir. Nteenee kichokōōmukuus lētuunoo biiko choo kitay

kōōyēnchi inee. ^{††6} Ōsōōtyēēchi baa :akweek malayikaanik choo kikeeytee kāāmuukēywēēk choo /kikiitōōrtoochinē, nto yooto kubakaakta wōlēē kiminyē. Kiikoochi :Yēyiin malayikaanichaa wōlēē bo mēēnān ānkurātōōtiin ām nyōōrōōnōōnikaab kibchuu-lyo ākoy bēsyoonoo wōō nyoo +/mabokiiruustee. ⁷ Okas mbo subak kiyēē kiyeyakay ām Sōtōm, Komoo-ara ākoo kiriinkōōsyēchoo kilēēkitēē yooto. Kisikōōrākiis :nkicheek biikaab kiriinkōōsyēchoo kuyey ng'aleek chēbo sikornaanti āk martaayeet. Yooto /kiimukuusēē bichoo maata, ng'ālyoo nyēē iboorwēēch kule +/mākiing'woonchinēē biiko choo kayey ng'aleek chēē wuu chooto maataab kibchuulyo.

⁸ Ām ng'aleek chēē wuu chooto, nyēērēē :kāānēēti-choo bo lembech bōōrwoonikwaa ām choolwookātēēt nyoo yēyē. Mōōntooy :bichoo kāāmuukēywēēkaab Yēyiin ānkuchubē tāmirmirook chēē miyootēch choo kōōrōōmēch. ⁹ Ānkoo mbo yoo kikwiilē keey :Mukāyil nyoo malayikeet nyēē wōō āk Kibrōkōōsyoontēēt kubo muustaab *Muusa, kiiywey kuchub Kibrōkōōsyoon-toonoo. Nteenee kimwoochi kule, "Kōōburyoong'tiing' :Yēyiin." ^{††10} Nteenee chubē :bichoo mbo ng'aleek chēē -mēēnkētē. Tōōrtooy bichoo :moonik kumukuus kuu tyoong'in choo -mēēnkētē kiy. ^{††11} Lēyyē, ng'woonin

† 1:1 Mat. 13:55 †† 1:2 2Bēt. 1:2 † 1:3 1Tēm. 6:12 †† 1:4 Kala. 5:13

†† 1:5 Chuy. 12:51; Kāāyit. 14:29-30; 1Kōōr. 10:5 ††† 1:9 Tān. 10:13, 21; Seka. 3:2

nyēē tyaa :nyēē mākunyōōr :bichoo! Kaakurub kēēl-
taab Kaayin. Kāākuyisyi keey komostaab Balaam nyoo
kiboonto muchastaab beesaanik. Kāākukāwōōtēn :bi-
choo kuu yoo kikāwōōtēnē :Koorā. Kunyi, +/māki-
imukuus nkicheek kuu yoo /kikiimukuusē Koorā. ^{†12} Bi-
ich :choo chēē mānyoolu ām kaabsaakwa nyoo bo
choomnyoot. Yoo ō-āmiisyē :tukul kulāklākānē āmit
nyēē māmuytōōs. Kerkeey :bichoo bool chēē iwuuyē
:yoomat āmāboonto roob. Kerkeey keet chēē māboon-
to lokoyeek ānkoo ku bēsyōōsyēk :chooto chēē yēyēē
lokoyeek. +/Makeeng'eyta ānkubēk meet nyēbo
āyēēng'. ^{††13} Kerkeey :bichoo araarayta nyēē tinyē
:bēēkyii bukaanteet nyēē tuuroot kubo tukuuk chēē
mānyoolu chēē yēyē. Kerkeey :bichoo kookeelik choo
ibētyēēnyēē keey wōlēē mii :chuut. Tākyinē keey :choo
wōlēē mii :mēēnānēētaab kibchuulyo. * ††

¹⁴ King'oor :Enok, tilyaanaa kibo tisab ām areetaab
Aatam, ng'aleekaab bichuutēchu. Kimwooy kule,
"Okas! Mākuchōōnto keey :Mokoryoontēēt lukēētaab
biikyii chēē chaang' miisin. ^{††15} +Mābokōōtiilchi chii ake
tukul ng'aleek chēē kiikuyey ankooruusta biiko tukul
choo mābo Yēyiin kubo rōkōsng'waa ākoo ng'aleek
tukul choo miyootēch choo kiikumwooy kumoolootēē
Yēyiin." ^{††16} Ing'unyng'luung'tōōs :bichu kwaak
kung'āloolootēē biiko alak nyēē miyaat. Rubē :icheek
muchasng'waa nyoo samis. Ng'āsootē keey kōōchooy-
tooy alak sukuboorēē :icheek yooto.

Kuriib keey :chii

¹⁷ Nteenee ii, chōōrōōnuutēkyuu, -mōōwuutyēē kiyēē
kisimkumwooy * :lēbkēēyikaab Mokoryoontēēnyoo

† 1:11 Toowu. 4:3-8; Kāāyīit. 22:7, 17; 16:1-34; Ibu. 11:4; 1Yoowa.
3:12 †† 1:12 Ēsēk. 34:8; Ng'oong'. 20:6 † 1:13 2Bēt. 2:1-22 ††
1:13 Isa. 57:20 †† 1:14 Mat. 25:31; Ibu. 11:5 ††† 1:15 Room. 2:6

Yēesu Kiriistō. ¹⁸ Kimwoowook kule mākutook :biiko
ām bēsyōōsyēkaab lētuut chēē kiikubāw :muchasta.
Mākōōnchuruurook kuyēyē ng'aleekwaa bo rōkōsto.
¹⁹ Biiko chēē wuu chuutēchu :chēē yibu bcheyateet.
Rubē :bichooto ātēbuutēkaab biikaab kōōrēēt choo
māboonto Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ^{†††} §
²⁰ Nto akweek ii, chōōrōōnuutēkyuu, māchāktōōs ōti-
tiirē keey ām kaakaaseeng'woong' nyēē tiliil ānkōō-
sooyē ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ^{††21} Ōriib keey
sōōbuurtē chamateetaab Yēyiin yoo ōkānyoonu bēsy-
oonoo chōōnii :Mokoryoontēēnyoo Yēesu nyoo ri-
irēēnook. Māchokukōōnook soboontaab kibchuulyo.
²² Ōriirēē biiko choo botyinē :tonkoy ām
kaakaaseeng'waa. ²³ Ōsāru biiko choo kariik kōōsuuchi
ma. Ōriirēē biiko choo choolwookēnootē ānkōōwēchē
ātēbuutēkwaa choo miyootēch nteenee ōriibē keey
simōōlumchi lukēēng'waa. ^{†††}

Saayeet nyēē itōrōōrē Yēyiin

²⁴ Kutōrōriit :Yēyiin nyoo imuuchē kuriibook
simōōbutyē. Makoomutaak ōtiliilēch boong'erech ām
taayeenyīi. ^{††25} Kutōrōriit :Yēyiin nyoo akeenke baateey
nyoo kiiraraacheech kubununēē Yēesu Kiriistō Moko-
ryoontēēnyoo. Wōō :Yēyiin ānkuboonto kāāmuukēy-
wēēk tukul. Kibāwu :inee tukuuk tukul kēny, bāwu
tukuuk tukul raat ānkumākubāwu tukuuk tukul
ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.

††† 1:19 2Bēt. 3:2-3 § 1:19 Kala. 5:22-25; 2Tēm. 3:1-8 ††
1:20 Kolos. 2:7; 1Kōōr. 14:14-15 ††† 1:23 Seka. 3:2 †† 1:24 Filib.
1:10; 1Tēēs. 5:23; 2Bēt. 3:14

Ng'oong'uutyēēt

Taayta

: Kiitiil :Chuustiinō nyoo kichāmtooy kume kubo kāāyēnēenyii ānkiming'iisyē yu kikiikukeeyta :kēnyiisyēk chēē kimāchē kuyitē bokolwookik āyēēng' KK, kule lēbkēēyiintēēt Yoowaana nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Yāākōbō :nyēē kisirē kitaabuuni bo Ng'oong'uutyēēt. Tinyē :kitaabuuni ng'oong'uutēk āk tukuuk chēē /kikiiboor chēē kinyōōru :Yoowaana kurataat ām Baatmo wōloo kikiikwēēn :bēy. /Kiisōōtē kule /kikēēsirē kēnyiitaab 95 KK, kubāytooyiisyē Toomiityaan ām kiriinkēētaab Rooma. Tākwoomē biiko mēt bēsyōōsyēchu kule wuu nyēē kimā lēbkēēyiintēēt Yoowaana :nyēē kisirē kitaabuuni. Ānkoo kuwuu nyooto, kerkeey :ng'aleek chēē chaang' chēē mii kitaabuutaab lōkōōywēk chēē kāroomēch kuu wōloo kisirta :Yoowaana, chēbo bārōōnōōkyii āk nyi bo Ng'oong'uutyēēt. Sālu :ng'aleekaab kitaabuuni kuutiit nyoo bo Iburaneek, ng'ālyoo nyēē ibooru kule imuuchē /kikeesiree kurook kuutiitaab Iburaneek nto nyēbo Araameek nto yityo /bokēēwēēkyi nyēbo Kirikiik. Imuuchē ku man kule kisiree :Yoowaana ng'oong'uutēkyii kuutiitaab Kirikiik kōōwuruurē :ng'aleekaab kuutiinyii bo Iburaneek.

: Kubāytooyiisyē :Nēērō, /kikēēwus biikaab Kiriistō nyēē -/mākyoomu nto miisin ām kēnyiitaab 64-68 KK. Ki kēnyiisyēchuutēchu yoo /kikēēbākāchē lēbkēēyiintēēt Bāwulō āk Bētērō. Nteenee kiyēk :kōōrēēt murō ām kēnyiisyēk chēē kibāytooyiisyē :Fasbaasyaan āk Tiitō. Nto yu kachokunam :Toomiityaan bāytooyiisyēēt, kutoow subak :wusiisyēēt. Kimāchāmchiintōōs :bāytooyiintooni āk yoo kiyibē :biikaab Kiriistō kule bāytooyiintēēng'waa :Yēēsu, kunyoo kitay :icheek kukutunkyii Toomiityaan. /Kikēēsirē kitaabuuni ām bēsyōōsyēchooto bo wusiisyēēt. Kikēēbchēwunēē kitaabuuni āyēēng'. Tinyē :komosta nyēbo taay (kur. 1-3) ng'aleek chēē /kikēēsirchinē kanisoosyek tisab ām Eesya nyoo Mining' (Uturuki). Nto komosta nyoo bo āyēēng' (kur. 4-22), kutinyē ng'oong'uutēk āk tukun chēē chaang' chēē /kikiiboor kurubta keey āk bēsyōōsyēk choo kwoonii, chēē /kikēēmwoowunēē ng'al chēbo kitōōntōyēēn. Iliiwu keey :ng'oong'uutēk nyēē mārōōbu keey kurubta keey āk bārōoyinto nyēē yēyāktōōs, kurub kuu wōloo rāruntooy :kuutiitaab Iburaneek ng'aleekwaa. Kunyoo, mākyinē chiito nyoo sumānē kōōnkēt wōlēē rōōbuntooy keey :ng'aleek sukukas kule nkōnō :nyēē ikēērē nyiin ake. Nteenee wuyiityinē :yuutēyū biiko choo ywooyē ng'aleek cheekwaa kōōnkēt kule nkōnō :nyēē kiyēyāktōōs āyū. Irābchinē :ng'oong'uutēchu chuunnyēētaab rōkōs nyēē /kikēēyēchi Yēyiin, nyēērunēētaab Yēyiin kōōng'woonchi kibrōkōsiis, /kikiibēl Buunyoontēēt āk kāāmuukēywēēkaab rōkōs, chōōnēētaab Kiriistō /kēēkāsē, ng'aleekaab kēnyiisyēk kisyeereet akeenke, yēē yitu :tabantaab kōōrēēt ankookeer :yēē /kēēyēyēē kōōrēēt ng'wēny āk barak nyēē lēēl wōlēē māmii :rōkōs āk nyalil ānku wōlēē -/mābokēēkāsē subak meet, ng'woonin āk lōōkyoo (kur. 21:4).

Ārōōrunēēt

1 Ng'oong'uutyēēt :nyi nyēē kiikoochi :Yēyiin Yēēsu Kiriistō kōōboorchi biikyii ng'aleek chēē māchāktōōs kuyēyākiis ām lēēkitō. Kiiyookto :Yēēsu malayikeenyii wokōōboorwoo anii motwooriintēēnyii Yoowaana, ng'aleechu. ^{†2} Āmwooyē kiyēē kyāākāsē, ng'ālyoontēētaab Yēyiin āk ng'aleek kurubta keey Yēēsu Kiriistō. ³ Ibēruuroot :chii nyoo kasuman ng'aleechu ānkōōbēruurootiin :choo kāyēbchi yiit ankooywey kiyēē siraat kuuyu lēēkit kuyēyākiis :ng'aleechuutēchu. ^{††}

Kāāsubooyiisyēēt

⁴ Anii :nyoo Yoowaana. Āsubooyē kanisoosyek ām kiriinkōōsyēk tisab chēbo yēēmēētaab Eesya. Miitē :Yēyiin ānkimii ānku nyoo mākuchō. Kōōbēruurook :in-

† 1:1 Ng'oong'. 22:6 †† 1:3 Ng'oong'. 22:10

ee kuboonto keey tāmirmirookyii tisab choo miitē taayeetaab ng'echereenyii bo bāytooyiisyēēt ānkukōōnook kaalyeet. ^{†5} Kōōbēruurook :nkinee Yēēsu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet. /Kiikoosēē keey ng'aleekyii, inee nyēbo taay /kiing'ēētēē meet ānku inee :nyēē bāwu bāytooyik ām kōōrēēt. Itōrōōroot :nyoo chāmēēch ankiwasta korotiikyii sukootyaakteeneech ng'ōōkiswookikyoo. ^{††6} Kikōōnēēch :Yēēsu kēēbāytooyiisyē āk inee ānkēēyēchinē yiisyēēt Yēyiin nyoo Kwaan. Kutōrōōriit :Yēēsu nyoo boonto kāāmuukēywēēk ākookoy. Kuwuyiit nyooto. ^{††}

⁷ Okas baa, chōōntooy :inee boolik ankumakukas :chii ake tukul ānkoo mbo choo kibārē inee. Yooto mākuriiryo :biikaab kōōrooni tukul. Aay, kuwuyiit nyooto. ^{†††}

‡ 1:4 Ng'oong'. 1:8; 4:8; 11:17; 16:5; 3:1; 4:5; 5:6 †† 1:5 Kolos. 1:18; 1Yoowa. 1:7 ††† 1:6 Chuy. 19:6; Isa. 61:6; Room. 5:17; 1Bēt. 2:5; 9; Ng'oong'. 5:10; 7:15; 20:4, 6; 22:3, 5 ††† 1:7 Seka. 12:10; Mat. 24:30; Yoowa. 19:34, 37

⁸ Mwooyē :Mokoryoontēēt Yēyiin nyoo mii, ānkimii ānku nyoo mākucho ānkubāwu kiy ake tukul kule, "Anii ku *Alfa āk Omeeka, nyēē ātoowu ānkāwoong'tooy." †

Toowunēetaab ng'oong'uutyēēt

⁹ Anii nyoo ng'eetaabkoomēt Yoowaana nyoo kēenyāliiltōōsii :tukul kubo yiisyēetaab Yēesu. Ki-ikukōōno nkanii :Yēesu muytaayeet ānkēēboontē keey ām bāytooyiisyēenyii. /Kikēēkweryootoo ākoy Baatmo kōōroonoo kiikwēen :bēēko kuuyu kyāā-āmtootē ng'ālyoontēetaab Yēyiin ānkāng'āloolootēē Yēesu.

¹⁰ Kichōōnchoo :Tāmirmiryēetaab Yēyiin ām bēsyēetaab Mokoryoontēēt, †† nto yooto, akas kuutiit ām lētuunyuu nyēē kichēy kuu aryembuut. ††¹¹ Kimwooy kule, "Isir kiyēē ikāsē ānkiyookyi kanisoosyechu tisab: nyēbo Ēfēēsō, Simiirna, Beerkamoon, Tyaatiira, Saarti, Filateelfya ākoo Laawotikeeya."

¹² Yooto, aweech keey akas kule ki ng'oo :nyooto king'āloolwoo. Nto ābērē ālē, akas tukuuk tisab chēbo *ta-aabuut choo /kiitōōrē taariinek. ¹³ Kimii :kiy nyēbo kwōng'uut nyēē wuu chii kwēēnuutaab tukuuchooto, nyēē kikiilaach sireet nyēē kooy nyēē kitiinyē ng'wēny /ānkikēēmurēē tekeenyii kiy nyēē wuu anwa nyēē kibooto tōōntaab ta-aabuut. ††¹⁴ Kiilēkēchēchē :mētiti anki leelach :buutēkyii kuu chēēko ānkichōōnēē :maata koonyekyii nyēē kiirikitiitē. ¹⁵ Kiilēkēchēchtōōs :kērēēnkōōk kuu syaabeet nyēē /kātākiinēmunēē ma. Kiiruumē :kuutiinyii kuu bēēkaab chēēsuruur. ¹⁶ Kikinamee āwunyii nyēbo taay kookeelik tisab an-kichuwunee kuutiinyii :chōōkiit nyēē litaat wook tukwaay. Kiwuu :tokochnyii asiista nyoo kēēluuw. ††

¹⁷ Yu kaakas chiichoo, āryookyi keey kērēēnkōōkyii taay wuu nyēē kaameey. Yooto kutiinyēēnoo :chiichoo āwunyii nyēbo taay ānkumwoowo kule, "Mēēmuy, anii :taayta āk lētuut. ††¹⁸ Āsoboot :anii! Kikyaameey, nteenee ikas āsoboot ākookoy. Āboontē yootēy-wēēkaab meet āk *kāābkwombiich. †††

¹⁹ Kunyi, isir nanyuun tukuuk choo keekas kunam wōlēē mii :choo mii āk choo mākuyēyākiis lētuunoo.

²⁰ Kany ā-ārōōru ng'ālyoo kurubta keey āk kookeelichaa tisab choo kēēkāsyinē āwunyuu nyēbo taay āk tukuuchoo bo *ta-aabuut choo /kiitōōrē taariinek. Kookeelik tisab ku malayikaanik chēbo kanisoosyechaa tisab nto tukuuchooto tisab choo /kiitōōrē taariinek ku kanisoosyechaa tisab.

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Ēfēēsō

2 Sirchi malayikeetaab kaniseetaab Ēfēēsō: Anii :chiichoo kaanam kookeelichaa tisab ām āwunyuu nyēbo taay ānkāwēēsytēē tukuuchoo tisab choo /kiitōōrē taariinek choo /kikeeyeyee ta-aabuut. ⁵

² Ānkētē kule kyoo-am booryēēt miisin ānkyōōmuytoochi wusiisyēēt. Ānkētē kule -mōōriiku kibrōkōōsiis.

† 1:8 Isa. 44:6; Ng'oong'. 1:17; 2:8; 21:6; 22:13 †† Bēsyooni ku nyoo bo Chumābili. † 1:10 Yēyuut. 20:7; 1Kōōr. 16:2; Ng'oong'. 4:2; 17:3; 21:10 †† 1:13 Tān. 7:13-14 †† 1:16 Ibu. 4:12; Ng'oong'. 2:12, 16; 19:15, 21 ††† 1:17 Tān. 8:17; Ng'oong'. 1:8 ††† 1:18 Room. 14:9; 1Kōōr. 15:25-26 † 2:1 Ēfēēs. 1:1; Ng'oong'. 1:16, 20

Kyootyem mbo bichoo yēyē keey kule *lēbkēyikaab Yēyiin āmāwuu nyooto ankyookas kule kiblembechiis :icheek. ^{§13} Kyōōmuytoochi nyāliiluutēk kubo kaayneenyuu āmānōōchoosyē. ⁴ Ānkoo kuwuu nyooto, ātinyēēnook kwek. -Mōōchāmoo ra kuu wōloo kyōōwuyyē taay. ⁵ Osoot wōlēē kyōōwuyyē yoo kibo taay kutoombo ōsuuytooy. Kunyi, oweekse ankooyey ng'aleek choo kyōōyēyē taay. Yoo kamooweekse, +māāchōōnchook ānkāānēmunēēnook kiyoo /kiitōōrē taariit ām yoo miitē. ⁶ Nteenee ng'aleek :chu chēē kārōōmēch ām wōlēē ōmiitē :akweek: Ōwēchē ātēbutēkaab Nikolaayeek kuu yoo āwēchē :nkanii. ^{§††}

⁷ Nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kanisoosyeyek. +Māāchāmchi chiito nyoo kamuyta ākoy tabanta, kwaam lokoyeekaab kēētitaab soboonto nyēē miitē kibkōōnkōy. ^{§†}

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Simiirna

⁸ Sirchi malayikeetaab kaniseetaab Simiirna: Anii :chiichoo bo taayta ānkubo lētuut, nyoo kimēē ānkusoboot subak. ^{§††}

⁹ Ānkētē wusiisyēēt nyēē kwōōnyōōru ānkāānkētē banannyaantiing'woong', ānkoo kuwuu nyooto, ōyēku mokorēēn! Ānkētē subak seemseemnyeet nyēē mwooyē :Yuutayeyek choo kuurē keey kule biikaab Kiriistō. Mā biikaab Kiriistō :bichoo mbo kisich nteenee bo Syeetaani. ^{§†10} -Mōōmuuyyē nyalil ake tukul nyēē mākuchoōnchook. Kāāmwoowook, makukerta :Kibrōkōōsyoontēēt alak ām akweek kāābrātiisyō. Maku-tyemaak ānku +mōōnyāliilchē bēsyōōsyēk taman. Nteenee okaaseenaa keey ānkoo kēēsākyook :yooto /keebakachaak. +Māātuwēnēēnook :anii soboonto. ^{§†}

¹¹ Nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kanisoosyeyek. Mānyōōru :chiito nyoo kamuyta ākoy tabanta ng'woonin mbo kisich ām mee-
taab āyēēng'. ^{§††}

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Beerkamoon

¹² Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Beerkamoon: Anii :chiichoo āboontē chōōkiinoo litaat wook tukwaay. ^{§§†}

¹³ Ānkētē wōlēē ōminyē, wōloo bāytooyiisyēē :Syeetaani ām kiimnātēēt. Ānkoo kuwuu nyooto, kyōōkiilchoo. Manootayaa mbo ām bēsyōōsyēchoo kibo āmtooyiintēenyuu Antibaas. Kiiyyoong'unēē :inee manta /ānkikēēbākākyi kiriinkēēng'woong' wōloo minyē :Syeetaani. ¹⁴ Nteenee ātinyē ng'ālyoob kwek ām wōlēē ōmiitē: Mii :biich wōlooto ōmiitē chēē rubē kāānēēti-isyēetaab Balaam nyoo kiinētē Balak kwaasan Isrāyēēlik kuchoolwookēn kukaam banyeyek choo /kēesooytoochinē āynātōōs nto yooto kumarta. ^{§§§15} Nto subak ōboontē :akweek biiko alak chēē rubē kiyēē in-

† 2:2 2Kōōr. 11:13; 1Yoowa. 4:1 ††† Kiinēētē :Nikolaayeek kule kimā miyaat :martaayeet. †† 2:7 Toowu. 2:8-9; 3:22-24; Ng'oong'. 22:2, 14, 19 ††† 2:8 Ng'oong'. 1:8, 18 †† 2:9 2Kōōr. 6:10; 11:14-15; Yāāk. 2:5; Ng'oong'. 3:9 †† 2:10 Mat. 10:22; 1Kōōr. 9:24-25 ††† 2:11 Ng'oong'. 20:6, 14; 21:8 ††† 2:12 Ng'oong'. 1:16 ††† 2:14 Kāāyit. 25:1-3; 31:16; Ng'oong'. 2:20

ēētē :Nikolaayeechaa. ^{†16} Kunyi, oweekse! Nto buch, +māāchōōnchhook ām lēēkitō ānkāābooryēē bichooto ām chōōkiinoo chōōnēē kuutiinyuu. ^{††}

¹⁷ Chii nyoo yēbē yit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmir-miryēētaab Yēyiin kanisoosyek. Nto chiito nyoo kēēbēliis +māākoochi maana āmnyoontoonoo kono-raat. +Māākoochi chiichooto subak rwaā nyēē siirwoo nyēē siraat :kaayneet nyēē lēēl nyēē inkēt baateey :chiichooto nyōōru rwaantaanaata. [‡]

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Tyaatiira

¹⁸ Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Tyaatiira: Anii ku Lakwataab Yēyiin nyoo irikitiitōōs :koonyek kuu maata ānkōōlēkēchēēchtōōs :kērēēnkōōk kuu syaabeet nyēē karaaran. ^{‡†}

¹⁹ Ānkētē kiyēē ōyēyē, chamateeng'woong', kaakaaseeng'woong', yiisyēēng'woong' ākoo muytaay-eeng'woong'. Ānkētē subak kule ōmiitē ōyēyē ng'aleechuutēchu miisin kusiir wōlēē kyōōyēytooy yoo kibo taay. ²⁰ Ānkoo kuwuu nyooto, ng'ālyoob kwek ku kule: Ōbāroochinē Cheesebeel, koorcoonoo kuurē keey kule *wōōrkooyoo nyēbo Yēyiin, kwaasanta bi-ikyuu ām kāānēētiisyēēnyii kut kōōsuuchi martaayeet ankwaam āmit choo /kēēsooytoochinē āynātōōs.

^{‡†21} Kwāākoochi koorcoonoo bārooyinto nyēē kawee-see ām choolwookātēētaab martaayeet āmāchāmē kuweek. ²² Kunyi +māāmilchi inee kisyeereet ^{‡††} ankaayey bichoo mārtootē tukul kulālākiis miisin yoo kamaweekees ng'aleechaa bo koorcoonoo.

²³ +Maabakach mbo lōkōkaab koorcoonooto. Mākōōnkētēē yooto :biikaab Kiriistō kule anii :nyēē ānkētē kāāsōōtēywēēkaab biiko tukul āk kiyēē māchē :bichooto. +Māāyēchi chii ake tukul ng'ālyoo kurubta keey ākoo kiyēē kiikuyey. ^{‡††24} Nto akweek alak ām Tyaatiira choo manoonam kāānēētēywēēchoo bo koorcoonoo amanoneet keey ng'al choo kuurē :alake kule 'ng'aleekaab āriit' chēbo Syeetaani, āmwoowook kule -māātāsyook nyikiisinto ake. ²⁵ Nteenee, tōōkiilchi ng'aleek chēē kāroomēch choo /kiikiineetaak ākoy wāāchōō. ⁵

²⁶ +Maayey chiito nyoo kēēbēliis nyoo makurub ng'aleekyuu ākoy tabanta, kubayta kōōrōōsyēk. ²⁷ Kuu yoo /kikeesir kule, 'Mākubāytooyiisyēē :inee kirōktaab karneet ānku mākuuyēyi biiko kuu tērēēn,' [†] mākun-yōōr kāāmuukēywēēk kuu yoo kyāānyōōrunēē :anii Baaba. ^{††28} +Māākoochi nkinee toboyaanteet. [†]

²⁹ Chiito nyoo yēbē yit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmir-miryēētaab Yēyiin kanisoosyek.

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Saarti

3 Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Saarti: Anii :nyoo nāmē Tāmir-mirookaab Yēyiin ti-sab āk kookeelik tisab.

Ānkētē kiyēē ōyēyē. Yibook :biiko kule ōsobchootiin nteenee kyōōbēku ōsobtōōsii. ^{††2} Kunyoo ōsēwu. Ōmwooy kiy kisich nyoo tōōboontē kutoombo kubotē, ku-yuu kwāānkēt kule mā churtaat :kiyēē ōyēyē ām taay-eetaab Yēyiintēenyuu. ³ Osoot nanyuun kiyēē /kiiki-ineetaak āk nyēē kyookas. Ōkoonyit ng'aleechaa ankooweekees miyootyēēt. Nto yoo kāmōōsēwu, +māāchōō kuu chōōriin nyēē -mōōnkēt āsiiswēk chēē āchōōnchhook. ^{††4} Ōboontē biiko chēē ng'eri ām Saarti chēē riibē ātēbutēkwaa kumanam :lēēlis. +Māāwēesyētītē keey bichoo, kōōlookootiin sirook chēē leelach kuuyu yēmootiin kuyey kuu nyooto. ⁵ Chiito nyoo kēēbēliis, makoolaach sirook chēē leelach. Mākoy ānēmūnēē kaayneetaab chiichoo kitaabuutaab soboonto, nteenee +māāyibchi kaayneenyii Baaba āk malayikaanikyii. ^{†††}

⁶ Chii nyoo yēbē yit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmir-miryēētaab Yēyiin kanisoosyek.

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Filateelfya

⁷ Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Filateelfya: Anii :nyoo ātiliil ānkāābooyē man nyoo ānāmē yootēywoontēētaab *Tāwuti. Māmii :chii nyēē imuuchē kuker kiyēē āyootē, āmāmii :nyēē imuuchē kuyaat kiyēē ākērē. ^{†††}

⁸ Ānkētē kiyēē ōyēyē. Ānkētē kule ōboontē kāāmuukēywēēk chēē ng'eri ānkyōōriib ng'ālyoon-tēenyuu, amanootayaa. Okas, kyāāyootwook kurkeet nyēē -mēēmuuchē :chii kuker. ⁹ +Maayey bokukut-tung'wook :Yuutayek choo bo Syeetaani choo kuurē keey kule biikaab Yēyiin āmāwuu nyooto. Yooto nanyu-un, mākōōnkēt :bichoo kule āchāmook :anii. ^{†††10} Kyoomuyte kuu yoo kyāāmwowook. Kunyi, +maayee-taak :nkanii ām tang'anyta nyoo mākucho kōōrēt ankutyem biiko choo bo kōōrooni. ^{††11} +Māāyēewu areet akeenke. Kunyoo ōriib kiyēē kyōōyēnchi simēēnēmūnēēnook :chii kiyēē +/mākēētūwēnēēnook. ^{††12} +Maayey chiito nyoo kēēbēliis kuyēk tolochtaab Kōōtaab Yēyiintēenyuu, nyēē mākoy kubakaakta :chiichoo kōyoo. +Māāmolchi chiichoo kaayneetaab Yēyiintēenyuu āk kaayneetaab *kiriinkēētaab Yēyiintēenyuu, nyooto ku Yēērusālēēm nyēē lēēl nyēē mākūrēkunēē barak wōlēē mii :Baaba. +Māāmolchi subak chiichoo kaayneenyuu nyēē lēēl. ²⁰

¹³ Chiito nyoo yēbē yit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmir-miryēētaab Yēyiin kanisoosyek.

† 2:15 Ng'oong'. 2:6 †† 2:16 Ng'oong'. 1:16 ‡ 2:17 Tyēēn. 78:23-25; Yoowa. 6:48-51 †† 2:18 Ng'oong'. 1:14-15 †† 2:20 Kāāyit. 25:1-8; 1Bāy. 16:31; 2Bāy. 9:22; Yēyuut. 15:20 ††† "/Kēēmilchi kisyeereet" ām kuutiitaab Kirikiik kōōbooru kule /kēētōōrchi bōōr. ††† 2:23 Mat. 16:27 ‡ 2:25 Ng'oong'. 3:11 ‡† 2:27 Tyēēn. 2:9 ‡†† 2:27 Ng'oong'. 12:5; 19:15 ‡† 2:28 Ng'oong'. 22:16

††† 3:1 Ng'oong'. 1:4, 16 ‡† 3:3 Mat. 24:43 ‡† 3:5 Ng'oong'. 6:11 ‡†† 3:5 Chuy. 32:32; Filib. 4:3; Ibu. 12:23; Ng'oong'. 13:8; 17:8; 20:12, 15; 21:27 ‡†† 3:7 Isa. 22:22; Mat. 16:19 ‡†† 3:9 Ng'oong'. 2:9 18 3:10 Luuka 21:19; 2Bēt. 2:9 19 3:11 1Kōōr. 9:24-25; Ng'oong'. 2:16; 22:7, 12, 20 20 3:12 Ng'oong'. 14:1; 22:4; 21:2

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Laawotikeeya

¹⁴ Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Laawotikeeya: Ng'ālyoo nyēē mwooyē :‘Kuwuuyiit nyooto’, ku nyi: Ābooyē manta, /kiikoosēēnoo keey ānku anii :nyēē toowunēēnoo keey :kiy ake tukul nyēē kiyey :Yēyiin. †

¹⁵ Ānkētē kiyēē kyooyey nteenee olēblēbēch. Ki karaam nto kyōōkāytitēch nto olāyootiin. ††¹⁶ Nteenee, kuuyu olēblēbēch, nyēē -mōōlāyootiin nto okāytitēch, kaakuriik ang'utwaak am kuutiinyuu. ¹⁷ Ōmwooyē :akweek kule, ‘Kēēyēku :acheek mokorēēn nto kule ki-ikēēnyōōru bāytit nyēē māmii :kiy nyēē -mākēēboontē.’ Nteenee, -mōōkāsē :akweek kule oburyētootiin, kyōōchooririi, oyēku bānoon, okōryootiin ānkōōbēēsytē kibchuraat. †¹⁸ Ārwookwook :anii nanyuun kule o-aleenaa anii *ta-aabuut nyēē /kikiitiliilēē maat, sōōyēku mokorēēn. O-aleenaa sirook chēē leelach olaach simoobeesyēt kibchuraat, ng'ālyoo nyēē yibhook muyāt. O-aleenaa saakityeek ānkōōroonkyi koonyek sookaste. ††¹⁹ Āburyoong'tooy biiko choo āchāmē āchuulē. Oweeksee choolwookātēēng'woong' ānkōōnēmchi keey Yēyiin. ††²⁰ Āmiitē kurkat ākuursē. Chii nyoo kakas kuutiinyuu ankootyaach keey, +māāwut soboonnyii kēēminy :tukwaay. ²¹ +Maayey chii nyoo kēēbēliis kōōbuur yoo ābāytooyiisyēē :anii kuu yoo kyāābēliisyē :anii ānkāābuurtē keey āk Baaba am yoo bāytooyiisyēē :inee. †††

²² Chii nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmir-miryēētaab Yēyiin kanisoosyēk.”

Bāytooyiisyēēt am Kaab Yēyiin

4 Yu kakeeyta :choo, ānyōōru :anii ng'oong'uutyēēt nyēē kyaakas kurkeet nyēē kiyaataat am barak. Kikuurso :kuut nyēē kichēy kuu aryeembuunaa kyāākāsē kung'āloolwoo. Kimwooyē kule, “Chōō wōli bo barak sāābooruung' tukuuk chēē mākuyēyākiis.” ††² Kinama bakeenke :Tāmir-miryēēt ānkuyiibo barak ankaakas chiito ake nyēē kēēbuurēē ng'echereetaab bāytooyiisyēēt. ³ Kiilēkēchēēchē :tokochtaab chiichoo kuu almaasiit nto kuwuu rwaa nyēē karaaran. Kimii :cheebkalaasyeet keebaawuut yooto kikiibuurēē :chiichooto. Kiikwēnyē :cheebkalaasyaanaa kuu rwaa nyēē nyaliil nyēē /kēēkuurēē simāriitiit. ⁴ Kikiimuut ng'echeraanaata wōō :ng'ēchērōōk alake tibtemu ak ang'wan chēbo bāytooyiisyēēt ānkikiibuurēē ng'ēchērōōchoo :booyik tibtemu ak ang'wan. Kiilochē :booyichoo sirook chēē leelach ak kuutwōōsyēkaab bāytooyiisyēēt chēē /kikeeyeyee *ta-aabuut. †⁵ Kiiwēchēē :iileet ng'echeraanaa wōō ānkutulē. Kilāytōōs :nōmōryēēk tisabu am taayeetaab ng'echeraanaa. Ki tāmir-mirookaab Yēyiin tisab :chuutēchu. ††⁶ Kimii :kiito ake

taayeetaab ng'echeraanaa nyēē wuu araarayta anki tankilil kuu kiyēēt.

Kikiimuut ng'echeraanaa wōō :tukuuk alake ang'wanu chēē sobchootiin ānki mā ng'eri :koonyek bōōrwoonikwaa. ††⁷ Kerkeey :akeenke am tukuuchoo ng'ētunyo, kukerkeey :nyēbo āyēēng' wuunweet, ku-boonto :nyēbo sōmōk tokoch nyēē wuu nyēbo chiito, nto nyēbo ang'wan kukerkeey :nyoo siirēēt nyoo ka-teereerta. ††⁸ Kiboonto :tukuuchooto tukul kebebaak lo chēē kimii :koonyek komoswookik tukul. Kimwooyē :tukuuchoo kwiimēn ak kuyeech kule, “Tiliil, tiliil, tiliil :Mokoryoontēēt Yēyiin nyoo bāwu kiy ake tukul,

nyoo mii, ānkimii ānku nyoo mākuchō.” ††⁹ Yoo tyēēnē :tukuuchoo kōōkoostoo, kukoonyitē ānkubirchinē kōōnkōy chiichoo bāytooyiisyē ānku soboot ākookoy, ¹⁰ kōōryookyinē keey :booyichoo tibtemu ak ang'wan taayeetaab chiichoo kēēbuurēē ng'echereetaab bāytooyiisyēēt kukutunkynit nyooto soboot ākookoy. Ikoochinē :booyichoo kuutwōōsyēk-waa taayeetaab ng'echeraanaa ānkumwooyē kule, ¹¹ “Yēyiintēēnyoo, wē, Mokoryoontēēnyoo, iyemaat /kiikaastiing' inyiyiing' nyoo iboontē kāamuukēywēēk /ānkēēkoonyitiing', kuuyu kiyēyē kiy ake tukul. Kiikuyēyākiis :tukuuchoo tukul ānkusobtōōs kuu wōloo kiimāktōy.”

Kitaabuut ākoo Mēēnkit

5 Nto mii yoo, akas kitaabuut nyēē wuu makateet nyēē /kēētooyē. /Kikeesir kitaabuunaa wook tukwaay ānkimii āwutaab taay nyēbo chiichoo kiibuurēē ng'echeraanaa wōō. /Kikikēēnuchēē kitaabuunaa tukuuk tisab. ††² Kyaakas malayikeet nyēbo kāamuukēywēēk kukuurchinē barak kule, “Ng'oo :nyēē yemaat kōōnēm tukuuchoo /kikēēnuchēē kitaabuut, sukung'aany kitaabuunaata?” ³ Nteenee, māmii :chii barak, wōlēēb kōōrēēt nto ku *kāābkwōombiich nyēē imuuchē kuyaat kitaabuunaa nto mbo kukas āriit. ⁴ Kyaariir ankaariir, kuuyu kimāmii :chii nyēē kiyemaat kuyaat nto kukas kitaabuunaata āriit. ⁵ Nto mii yoo, kumwoowoo :boontēēt akeenke am booyichoo kule, “-Meeriir. Kāākōōbēliis :chiichoo kuu ng'ētunyaab Yu-uta nyoo rutunēē tiikiityoontēētaab *Tāwuti ānkuchōōnēē kōōnyii. Imuuchē :chiichooto kōōnēm tukuuchoo tisab choo /kikēēnuchēē kitaabuunaa ankuyaat kitaabuut.” ††

⁶ Nto mii yoo, akas *Mēēnkit nyēē wuu nyēē /kakeebakach kukēēyoonnyēē yēē mii :ng'echeraanaa wōō kukāmuut :tukuuchoo ang'wanu ak booyichoo. Ki-boonto :Mēēnkoo kuuynook tisab ākoo koonyek tisab. Tāmir-mirookaab Yēyiin :chooto tisab chēē /kiikiyooktooy kuba kōōrēēt kumukuul. ††⁷ Kiwokōōnēmunēē :Mēēnkoo chiito nyoo kimii ng'echereetaab bāytooyi-

† 3:14 2Kōōr. 1:20; Ng'oong'. 1:5 †† /Kikēēmōōysēē bēēko chēē lāyootiin /ānkēēyēē chēē kāytitēch. † 3:17 1Kōōr. 4:8 †† 3:18 1Bēt. 1:7; Ng'oong'. 6:11 †† 3:19 Ibu. 12:5-6 ††† 3:21 Ibu. 8:1; Ng'oong'. 1:6 ††† 4:1 Ng'oong'. 1:10 † 4:4 Kāāyijit. 1:44;

Ng'oong'. 5:8; 7:4, 11; 11:16; 14:3; 19:4; 6:11 †† 4:5 Chuy. 19:16; Seka. 4:2, 10; Ng'oong'. 1:4; 8:5; 11:19; 15:1; 16:18; 17:9 ††† 4:6 Ng'oong'. 15:2 †† 4:7 Ēsēk. 1:5-12; 10:14 ††† 4:8 Isa. 6:2-3; Ēsēk. 1:18; 10:12-13 †† 5:1 Ēsēk. 2:9-10; Tān. 12:4; Ng'oong'. 5:7 †† 5:5

isyēēt kitaabuunaa kumii āwutaab taay nyēbo chi-ichooto. ⁸ Yu kayey kuu nyooto, kōōryookyi keey :tuku-uchoo ang'wanu ākoo booyichoo tibtēm āk ang'wan taayeetaab Mēēnkoo. Kiboonto :chii ake tukul ām booyichoo bukantiit ākoo kibuumbōōk chēbo *ta-aabuut chēē mii :tukuuk chēē boong'u :yyētiing'waa nyēē anyiny, nto chooto ku soowuutēkaab biikaab Kiri-istō. ¹⁹ Kityēēn tyēēnto nyēē lēēl nyēē mwooyē kule, "Tyemaat inam kitaabuunaa ānkiinēmu tukuuk choo /kikikēēnuchēē, kuuyu /kikeebakachiing' sukuwālāng' :korotiikuuk biiko kukwaanee kuu-tuweek tukul, aroosyek tukul, bōōryōōsyēk tukul āk yēēmōōsyēk tukul

kukwa wōlēē mii :Yēyiin.

¹⁰ Kiiyey :inyiing' icheek kuyēk bāytooyik kubāytooyiis ām kōōrēēt ānkuyēchinē Yēyiintēnyoo yiisyēēt." ††

¹¹ Nto mii yoo, akas malayikaanik chēē kiyitē kisyēērōōk chēē mātinyē rarwa. Kiimuut :malayikaanichaa ng'echeraanaa wōō āk tukuuchoo ang'wan āk booyichoo kutyēēntōōs. ¹² Kityēēnchinē barak kule,

"Yemaat /kēēsilto Mēēnkoo /kikēēbākāchē.

Inee :nyoo tinyē kāāmuukēywēēk, bāytit, kiirnatēēt āk nkuruuk.

/Kēēkoonyit, /kiitōrōōr /ankiikaasta!"

¹³ Yooto akas kiito ake tukul nyēē soboot ām barak, nyēē mii kōōrēēt, nyēē mii araarayta āk mbo nyēē mii kāābkwōombiich kutyēēnē kule,

"Kusilākoy ākookoy :chiichoo kēēbuurēē ng'echeraanaa wōō

ānkusilākoy :nkinee Mēēnkoo.

Koonyitootiin :icheek ānku wōōyēch

ānkubooto kāāmuukēywēēk kēnyis āk kēnyis!" ††

¹⁴ Nto yityo kumwooy :tukuuchoo ang'wanu kule, "Kuwuuyiit nyooto." Kukutuny :booyichoo ānkuyim kusiltooy Yēyiin.

Kiinēm :Mēēnkoo tukuuk choo /kikikēēnuchēē ki-taabuut

6 Nto mii yoo, akas Mēēnkoo kōōnēmu kiito nyēbo taayta ām choo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa.

Kyaakas kumwooyē :kiyoo akeenke ām tukuuchoo kisobchootiin ang'wan kutulē kuu iileet kule, "Chōō!"

² Kyaakaste, nto bēē ālē, akas faraasiit nyēē siirwoo! Kiboonto :chiito nyēē kimiitē faraasiinaa kiyaang'ta āk kuutwēēt ām mētinyii ānkiwo booryoot nyēē kiibēliis.

³ Nto tēē yoo, kōōnēm :Mēēnkoo kiito nyēbo āyēēng' nyoo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa. Yooto akas kumwooy :kiyoo soboot nyoo kibo āyēēng' kule, "Chōō!"

⁴ Kuchō :faraasiit ake nyēē ki arraa. /Kikiikoochi chiito nyēē kimii faraasiinaa kibchoonchuryēēt nyēē wōō mi-

isin āk kāāmuukēywēēk kuyey biiko kubaraat keey kōōboot tāloosyēēt ām kōōrēēt.

⁵ Nto tēē yoo, kōōnēm :Mēēnkoo kiito nyēbo sōmōk nyoo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa. Yooto akas kumwooy :kiyoo soboot nyoo bo sōmōk kule, "Chōō!" Akaste nto bēē ālē, kumii taayeenyuu :faraasiit nyēē tuuy! Kiboonto :chiito nyoo kimii faraasiinaa kiito ām āwunyii nyēē /kii-āyēēkiisyēē. ⁶ Nto mii yoo, akas kuuti-it nyēē kichōōnēē wōōlo mii :tukuuchoo ang'wanu, kumwooyē kule, "Mākwoolē :beesaanik chēbo yiisyēē-taab bēsyēēt akeenke nkoonuuk mukutuutyēēt akeenke, ankwaal subak *syāyiriki mukutuutēk sōmōk. Nteenee, -moonyeeree *tifaayik āk mwaayta!"

⁷ Nto tēē yoo, kōōnēm :Mēēnkoo kiito nyēbo ang'wan nyoo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa. Yooto akas kuutiitaab kiyoo soboot nyoo bo ang'wan kumwooy kule, "Chōō!" ⁸ Kyaakaste nto bēē ālē, kumii taayeenyuu :faraasiit nyēē āruus! /Kikēēkuurē :chiito nyēē kimii faraasiini kule Meet ānkimii :Kāābkwōombiich lē-tuunyii. /Kikiikoochi bichoo kāāmuukēywēēk kubāw komosta akeenke ām komoswookik ang'wan choo bo kōōrēēt tukul kumukuul, sukung'et koowaang'tee bi-iko booryēēt, kēmēwuut, tānkuusyēēt āk tyoong'iikaab wuuyēēt. †††

⁹ Nto tēē yoo, kōōnēm :Mēēnkoo kiito nyēbo muut nyoo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa. Yooto akas :tāmirmirookaab biiko ām *kāābkwōōs keel choo /kikēēbākāchē kuuyu kiinēmchi keey ng'ālyoontēētaab Yēyiin. †††¹⁰ Kikuurchinē barak kule, "Wōōy, Mokoryoon-tēnyoo nyoo itililil ānkiibooyē man, ara 'ibuurē ākoy āyu siitiilchi biikaab kōōrooni ng'al iyooku soboon-wēkyoo?" ¹¹ /Kikiikoochinoot bichoo sirook chēē leelach ānku kōōyēch. /Kikēēmwoochi tākōōmuuny kisich ākoy kuyityiin :laatitaab mbo ng'eetaabkaamet chēē kimāchē /sikeebakach choo yēyē yiisyēēt kuu nyoo kiyēyē :icheek. ⁵

¹² Kyāārōōtootē kōōnēmu :Mēēnkoo kiito nyēbo lo nyoo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa. Kitook :kib-ring'ring'nyēēt nyēē kōōrōm miisin. Kitubākoy :asiista. Kusalakay :araawet kuu koroti, ¹³ ānkōōsuuw :kookeelik kuu mōkōyōōn chēē kararach yoo kāwus :yoomeet. ¹⁴ /Kikiinēmto wōōliin bo barak kubot kuu muuyto nyēē /kakiiriiny /ānkiiboot nkicheek leke-moosyek tukul āk kōōrōōsyēk tukul choo kiimuut :bēēkaab araarayta. ¹⁵††

¹⁵ Nto yityo kuwuny keey :bāytooyik, biiko choo tookunootiin, kāāntōōyikaab lukēētaab booryēēt, mokorēēnik, biiko choo bo kāāmuukēy, motwoorik tukul āk mbo biiko alak tukul. Kiwunyēē keey :bichoo kēbēnoonik āk rwoontōōk ām wōōlo bo lekem. ¹⁶†† Kikuurchinē :bichoo barak kumwoochinē leke-moosyek āk rwoontōōk kule, "Ōluulchēēch simakaseech :chiichoo bāytooyiisyē āmēēng'woonchēēch :Mēēnkoo, ¹⁷††† kuuyu kāākuyityi-

Toowu. 49:9; Isa. 11:1, 11; Room. 15:12; Ng'oong'. 22:16 §† 5:6 Yoowa. 1:29; Ng'oong'. 5:9, 12; 6:1-17; 7:17; 12:11; 13:8; Seka. 4:10 † 5:8 Tyēēn. 141:2; Ng'oong'. 8:3-4 †† 5:10 Ng'oong'. 1:6 † 5:11 Tān. 7:10; Ibu. 12:22 †† 5:13 Filib. 2:10

†† 6:8 Seka. 1:8; 6:1-7; Ng'oong'. 19:11, 14 ††† 6:8 Cherem. 24:10 ††† 6:9 Ng'oong'. 1:2, 9; 12:11, 17; 19:10; 20:4 § 6:11 Ng'oong'. 3:4-5, 18; 4:4; 7:9, 13; 15:6; 19:8, 14 §† 6:13 Mat. 24:29; Ng'oong'. 8:12 §†† 6:14 Isa. 34:4; Ibu. 1:12 §† 6:15 Isa. 2:10, 19, 21 §†† 6:16 Osee. 10:8; Luuka 23:30

in :bēsyēēt nyēē ing'woonchinēē :icheek biiko ng'aleek. Ara, ng'oo :nyēē imuuchē kuchilil?" †

Mākuriibākiiis :biiko choo yēchinē Yēyiin yiisyēēt

7 Yu kāākuyityo :yoo, akas malayikaanik ang'wan chēē kiiyyoong'sēē komoswookik ang'wan chēbo kōōrēēt. Kiiyyoong'tooy :malayikaanichaa yoomat ake tukul nyēē wusunēē komoswookichoo ang'wan. Kiyeyakay kuu nyooto simāwus :yoomet kōōrēēt nto araarayta nto keet ake tukul. †² Kyaakas subak malayikeet ake kuchōōnēē koong'asiis kuboontoonu ng'oocheet nyoo bo Yēyiin. Kikuurchi barak :malayikaanaa malayikaanik choo ki ang'wan choo kikiikuchāmchi :Yēyiin kule kōōturbuub kōōrēēt ākoo araarayta. ³ Kimwoochi kule, "Masimo-araante kōōrēēt, araarayta ākoo keetiik. Okany ākoy kut /keeng'ooch tokoochikaab biiko choo yēchinē Yēyiin-tēēnyoo yiisyēēt." †⁴ Yooto nanyuun, akas /kēēmwoowo laaitaab biiko chēē /kikeeng'ooch. Biikaab Is-rāyēēl tukul chēē /kikeeng'ooch ku 144,000. †⁵ Biiko chēē /kikeeng'ooch kukwaanee kōōtaab Yuuta ku 12,000, /keeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Rubēēn /ankeeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Kaat. ⁶ /Kikeeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Asyeer, /keeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Naftaali /ankeeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Mānāāsē. ⁷ /Kikeeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Simiyōōn, /keeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Laawi /ankeeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Isakaar. ⁸ /Kikeeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Sābulōōn, /keeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Yōōsēēf /ankeeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Beenchamiin. †

Bōrōyōōsyēk chēē chaang' chēē irāroochootiin

⁹ Yu kāākuyityo :yoo, akas biiko chēē kimātinyē rarwa chēbo bōrōr ake tukul, kōōr ake tukul āk chēbo yēēm ake tukul. Kikiyyoonyēē :bichooto ng'echeraanaa bo bāytooyiisyēēt āk taayeetaab Mēēnkoo. Kikiilaach :bichoo sirook chēē leelach chēē kōōyēch ankikinam sokēēkaab sōōsik. †¹⁰ Kikuurchinē :bichoo barak kumwooyē kule, "Kiiraraacheech :Yēyiintēēnyoo nyoo kēēbuurēē ng'echereetaab bāytooyiisyēēt āk Mēēnkoo."

¹¹ Kiiyyoong'iis :malayikaanik tukul kumuut ng'echeraanaa āk yoo mii :booyichoo āk tukuuchoo ang'wan choo sobchootiin. Kikubuy kuut :malayikaanichaa ām taayeetaab ng'echeraanaa kukutunkinē Yēyiin, ¹² kumwooyē kule, "Kuwuuyiit nyooto. Kusilākoy :Yēyiintēēnyoo nyoo tōrōōr nyoo boonto kiirnātēēt. /Kēēbirchinē kōōnkōy /ānkēēkoonyitē nyoo bo kāāmuukēy āk nkuruuk kēnyiiis āk kēnyiiis. Kuwuuyiit nyooto!"

¹³ Kuteebeenaa :akeenke ām booyichoo kule, "Ng'oo :bichu keelaach siroochoo leelach ānku kōōyēch

† 6:17 Chōōw. 2:11; Nāwu. 1:6; Sefa. 1:14-18; Mal. 3:2 †† 7:1 Cherem. 49:36; Tān. 7:2 † 7:3 Ēsēk. 9:4, 6; Ng'oong'. 9:4; 22:4 †† 7:4 Ng'oong'. 14:1, 3 †† 7:8 Ng'oong'. 21:12-13 ††† 7:9 Laawi. 23:40; Yoowa. 12:13; Ng'oong'. 6:11

ānkukwoonēē ānō?" ¹⁴ Āwālchi kule, "Inkētē :inyiing'ōō, boontēēt." Kumwooy :boontoonoo kule, "Bichoo ku chēē kiikoomuukta wusiisyoonoo wōō ānkōōkōōwuunēē sirookwaa korotiikaab Mēēnkoo kuttilliiitu. ††¹⁵ Kunyi, kwēēyyoonyēē :bichooto yoo bāytooyiisyēē :Yēyiin ānkuyēchinē Yēyiin yiisyēēt bēēt āk kwēēmooy ām yoo ibuurēē. Mākuming'to keye :bichooto Yēyiin ām yooto. ¹⁶ Mākoy kwaam bichooto subak :kēmēy, melelta, kubeel :asiis nto kuwus icheek :yoomat nyēē layaat, ¹⁷ kuuyu mākwookooy icheek :Mēēnkoo kēēyyoonyēē ng'echeraanaa komos. Mākōōrēētoot bichooto kuba wōlēē mii :riiri-iyōōsyēkaab bēēkaab soboon ānkumāsyi :Yēyiin icheek lōōkyoo ake tukul." †† ††

Kiinēm :Mēēnkoo kiito nyēbo tisab nyoo /kikēēnuchēē kitaabuunaa

8 Nto yu kēēnēm :Mēēnkoo kiito nyēbo tisab nyoo /kikēēnuchēē kitaabuunaa, kusiis :wōliin bo barak ām kisiincheetaab asiista akeenke. ² Yooto, akas /kikoochinē aryeembuunek tisab malayikaanichaa kiiyyoonyēē taayeetaab Yēyiin. ³ Kichō :malayikeet ake nyēē kibooto kibuumbeet ake nyēbo *ta-aabuut ānkōōyyoonyēē yoo bo *kāābkōōrōs. /Kikiikoochi malayikaanaa tukuuk chēē chaang' choo boong'u nyēē anyiny sukusiltēē Yēyiin kuboonto keye soowuutēkaab biikaab Kiriistō ām kiitaab kōōrōs bo ta-aabuut nyoo mii taayeetaab ng'echereetaab bāytooyiisyēēt. ††⁴ Kichiiltēē :yyētiitaab tukuuchoo boong'u nyēē anyiny yēbo āwu-taab malayikaanaa kuwēēti barak kuboonto keye soowuutēkaab biikaab Kiriistō. ⁵ Kiinēm :malayikaanaa kibumbaanaa ankuram maata ām kāābkōōrōs ankoosyaaree mayaa kōōrēēt. Yooto koowech :iileet, kutul :kōōrēēt, kooruum ānkōōring'riing'.

Aryeembuunek ang'wan chēbo taay

⁶ Nto mii yoo, kuyeyta keye :malayikaanichaa tisabu sukukuut aryeembuunek.

⁷ Kikuut :malayikeet nyēbo taayta aryeembuut nyeenyii. Yu kakuut kuchēy, kuroonkyi keye kōōrēēt :kweyaanteet nyēē iliing'oot maata ākoo korotiik. Kilay :kereeryaanteet akeenke ām sōmōk nyēbo kōōrēēt. Kilāyo :nkicheek keetiik chēē tēē chooto ankulay :saamiiyta āk kiy ake tukul. ††

⁸ Kukuut :malayikeet nyēbo āyēēng' aryeembuut nyeenyii. Yu kakuut, /kēēwiirchi araarayta kiito ake nyēē wuu lekemnyaa nyēē wōō nyēē kilāyē. Yooto, kuweechakay :kereeryaanteet akeenke ām sōmōk nyēbo araarayaa kuyēk koroti. ††⁹ Kibēk :ng'ooluutyēēt akeenke ām sōmōk nyēbo tyoong'iik ankuling'ta :nkicheek mwēēnkōōsyēk chēē tēē chooto ām araaray.

¹⁰ Kukuut :malayikeet nyēbo sōmōk aryeembuunyii. Yu kakuut, kōōsuuwunēē barak :kookeelyeet nyēē wōō nyēē kilāyoonu kuu nōmōryoontēēt. Kiisuuchi

††† 7:14 Tyēēn. 51:7; Mat. 24:21-22; Ng'oong'. 22:14 § 7:15 Ng'oong'. 4:2; 21:3 †† 7:17 Isa. 49:10 ††† 7:17 Tyēēn. 126:5-6; Isa. 25:8; Yoowa. 10:11; Ng'oong'. 21:6, 4 †† 8:3 Chuy. 30:1, 7-8; Ng'oong'. 5:8 ††† 8:7 Chuy. 9:23-25 †† 8:8 Ng'oong'. 16:3-4

kereeryaanteet akeenke ām sōmōk nyēbo āynōōsyēk āk mōōkōōtōōsyēk. ¹¹ /Kēēkuurēē kookeelyaanaa 'Ng'woonin'. Kunyi, king'waaniit :komosta akeenke ām sōmōk nyēbo bēēko. Kibakach :bēēchoo biiko chēē chaang' ām kōōrēēt.

¹² Kukuut :malayikeet nyēbo ang'wan aryeembuunyii. /Keeryaach komostaab akeenke ām sōmōk nyēbo asiista /ankeeryaach nkinee komosta nyēbo araaweeet nyēē tēē nyooto. /Kikeeryaach komosta nyēē tēē nyooto nyēbo kookeelik kutubākiiis :tukul. Kimāmii :komosta akeenke ām sōmōk nyēbo lēbkēēyyēēt ām bēsyēēt ānkimāmii :komosta akeenke ām sōmōk nyēbo lēbkēēyyēēt kwēēmowuut. †

¹³ Nto bērē akaste, akas siirērēēt nyēē kitēērēērtooy ām kōōrēēt barak kuwochootē kule, "Ng'woonin, lēyyē, ng'woonin, ng'woonin! Yoo kuutē :malayikaanik alake sōmōku aryeembuunek, ku tyaa sōō, :ng'wooninto nyēē mākuchōōnchi biiko tukul!"

Aryeembuutaab muut

9 Kukuut :malayikeet nyēbo muut aryeembuunyii. Yu kakuut, akas kookeelyeet nyēē kikiikōōsuuwunēē barak. /Kikiikoochi kookeelyaanaa yootēywoontēetaab nkōriit nyoo māng'ētē. ^{†2} Yu kayaat nkōriinoo, kuchiilunee :yyētiit yooto kuu yyētiit nyēbo maata nyēē wōō miisin. Kiker :yyētiinoo barak kutubākoy :asiista. ^{‡3} Kitēērēērūnēē yyētiinoo kukwa kōōrēēt :taalamik chēē /kikiikoochi ng'woonēēt nyēē wuu nyēbo kēnyēiisyēk. ⁴ /Kikēēmwoochi taalamichaa kumanyeeree suus alak tukul ām kōōrēēt, nto keet ake tukul, nteenee kutoor biiko choo kimāboonto ng'oocheetaab Yēyiin ām tokoochikwaa. ^{‡5} /Kimākēēmākyinē taalamichaa kubakach bichoo, nteenee koosuusaanee ng'wooninto nyēē wuu nyoo bo kēnyēiisyēk ām ārook muut. ⁶ King'woonchi biiko :bēsyōōsyēchooto kut kookaykaay meet nteenee kimwēyēē icheek :meet. ‡

⁷ Kichōbootiin :taalamichaa kuu faraasiinek chēbo booryo. Kiiloochē tukuuk chēē wuu kuutwōōsyēk chēē /kikeeyeyee *ta-aabuut ānkityinē :wōlēēb koonyek tōōntaab chiito. ^{‡‡8} Ki kōōyēch :buutēēkwaa kuu chēbo koor ankukerkeey :keelekwaa chēbo ng'ētūnyū. ⁹ Kikiiyēē :karneet tēkēētikwaa ānkichēytōōs :kebebaakwaa kuu kōōkōchōōnikaab faraasiinek choo bēētii booryēēt. ¹⁰ Kiboonto :taalamichaa saaruuraak chēē tōōrē biich kuu kēnyēiisyēk /ānkikiikoochi kāāmuukēywēēk koonyaliil biiko ām ārook muut. ¹¹ Bāytooyiintēēng'waa ku malayikeetaab kāābkwoombiich nyēē /kikēēkuurē ām kuutiitaab Iburaneek kule Ābātōōn nto ām kuutiitaab Kirikiik ku Ābōōlyōōn. Ibooru :kaaynaani kule kāānyāliiliintēēt. ^{‡‡‡}

¹² Ng'wooninto nyēbo taayta :nyooto. Mii :alake āyēēnku chēē makukwa.

Aryeembuutaab lo

¹³ Kikuut :malayikeet nyēbo lo aryeembuunyii. Yooto, akas kuutiit nyēē kichōōnēē kuuynook ang'wan chēbo kiitaab kōōrōs nyēbo *ta-aabuut nyoo mii taayeetaab Yēyiin. ^{§14} Kimwoochi :kuutiinaa malayikaanaa bo lo kule, "Tyaakte malayikaanichaa ang'wan choo /kikēērātyi yoo bo āynoonoo wōō bo Fraati." ^{§†15} /Kikiikēēchōbchi malayikaanichaa kubakach ng'ooluutyēēt akeenke ām sōmōk nyēbo biiko ām kōōrēēt kumukuul kēnyēiitiitēnyī, araawaaniitēnyī, bēsyooniitēnyī āk āsiiswēchuutēchu. Kunyoo, /kikiityaakta malayikaanichaa. ^{§††16} /Kikēēmwoowoo kule ki rarwoosyek āyēēng' :biikaab booryēēt chēē kibēētēē faraasiinek kōōntōōchinē :malayikaanichaa.

¹⁷ Ām ng'oong'uutyoonoo, kyaakas faraasiinechaa āk biiko chēē kibēētēē faraasiinechaa. Kikiilookyi :bichoo kariik tekēt chēē kikiirto kuu mā, chēē buusyēēnēch āk chēē ki toolēlyoonēch. Kikerkeey :mētēwookaab faraasiinek chēbo ng'ētūnyūk ānkwoosu :kuutuweekwaa maata, yyētiit āk aryaanteet nyēē layaat.

¹⁸ Kibakach :mēēyinwēchu kyoosunēē kuutuweekaab faraasiinechaa, kereeryaanteet akeenke ām sōmōk nyēbo biiko ām kōōrēēt kumukuul. ¹⁹ Kibākākiiisyēē :faraasiinechaa kuutuweekwaa āk saaruuraakwaa. Kiboonto :saaruuraakwaa mētēwoy chēē kitōōrēē biich kuu chēbo ēērēēnōōy.

²⁰ Mānāwēēchākiiis :biiko tukul choo king'ētunēē mēēyino. Nteenee kitas taay kukutunkynēē tāmirmirook chēē miyootēch āk āynātōōs. Buch :āynātōōsyēchoo chēē mākāstooy āmākāsē mbo ng'al nto kubēēsyētē, chēē kiyeyee :icheek *ta-aabuun, *feetaan, syaabaan, rwoontōōy āk keet. ^{§‡21} Man-aaweeksee :bichoo rōkōsng'waa bo rumiisyō, mosoonkoyeenikwaa, martaayeeet nto ku chōōrsēēt. ^{§††}

Malayikeet āk kitaabuut nyēē mining'

10 Nto mii yoo, akas malayikeet ake nyēbo kāāmuukēywēēk kuchōōnēē barak. Kiilaakaat :malayikaanaa boolteet ankikiibaawuut :cheebkalaasyeet mētinyii. Kikerkeey :tokochnyii asiista ānkiikwēnyē :kērēēnkōōk kuu ma. ^{§†2} Kikinamee āwunyii kitaabuut nyēē mining' nyēē king'aanyaat. Kikiitaar :kereenkeenyii nyēbo taay araarayta ankootaar :nyēbo kaataam kōōrēēt ³ ankoorum miisin kuu ng'ētūnyto. Yu keeruum, kuchēyo :iilootik tisabu. ⁴ Kyāāmāchē āsiriyē yooto kāchēy :iilootichoo tisabu, nteenee akas kuutiit kuchōōnēē barak nyēē kimwooyē kule, "Triib kiyēē mwooyē :iilootichoo tisabu ameesir ng'aleechaa-ta."

⁵ Nto mii yoo, kōōtōōrōōr āwunyii nyēbo taay :malayikaanaa kikiitaar araarayta ākoo kōōrēēt. ⁶ Kii-waal key ām kaayneetaab Yēyiin nyoo ming'iisyē ākookoy, nyoo kiyēyē barak āk kiy ake tukul nyēē mii wōlooto, nyoo kiyēyē kōōrēēt āk tukuuk tukul choo mii

† 8:12 Ng'oong'. 6:12-13 †† 9:1 Ng'oong'. 11:7; 20:1 † 9:2 Toowu. 19:28 †† 9:4 Ng'oong'. 7:2-3 †† 9:6 Āyub 3:21-22 ††† 9:7 Chōōw. 2:4 ††† 9:11 Chuy. 10:12-20

§ 9:13 Ng'oong'. 8:3 † 9:14 Ng'oong'. 7:1 ††† 9:15 Ng'oong'. 8:7-12 †† 9:20 Tyēēn. 115:4-8; 135:15-17; Isa. 44:9-20; Tān. 5:4, 23 ††† 9:21 Ng'oong'. 16:9 †† 10:1 Ng'oong'. 4:3

āriinyii āk araarayta kuboonto keey āk kiy ake tukul nyēē mii āriinyii. Kimwooy :malayikaanaa kule, "Mēētākiiikooyē keey! 7 Nteenee yoo kuutē :malayikeetaab tisab aryeembuunyii, kōōwoong'tooy :Yēyiin kiyēē kiiyeelaat nyoo kikiikuchōb kuu yoo kiiboorchinē *wōōrkooyikyii choo yēchinē inee yiisyēēt." †

⁸ Nto mii yoo, kung'āloolwoo subak :kuutiinaa kikyaaakas kuchōōnēē barak kumwooyē kule, "Iwē /bokēēkōōning' kitaabuunaa yaataat nyoo mii āwutaab malayikaanaa keetaar araarayta āk kōōrēēt."

⁹ Yooto āwē ānkāāsoom malayikaanaa kukōōno kitaabuunaa mining'. Kumwoowo kule, "Ong'nyi, nēmu ankii-am. Anyiny sinee ām kuutiing'uung' kuu kimnyet nteenee mākung'woonchiing' :mooyēēt." ¹⁰ Kyāānēmunēē kitaabuunaa āwutaab malayikaanaa ankaa-am. Kyaanyinyiit ām kuut kuu kimnyeteet, nto yu kaawaany kung'woonchoo :mooyēēt. ¹¹ Yooto /kēēmwoowo kule, "Tākumii :ng'aleek chēē māchāktōōs tēēng'ālooltoochi Yēyiin imwoochinē biiko chēē chaang', bōōryōōs, yēēmōōsyēk āk bāytooyik."

Wōōrkooyikaab Yēyiin āyēēng' ām Yēērusālēēm

11 /Kikēēkōōno keet nyēē /kiirookiisyēē /ānkēēmwoowo kule, "Wē, ānkiirookē *Kōōtaab Yēyiin, *kāābkōōrōs ānkiiyiit biiko choo sooyēē wōlooto. ² Nteenee, -mēērookē biwuutaab kōyoo kuuyu bo :wōlooto biiko choo -mēēnkētē Yēyiin. Makootartaaraat :bichoo ām ārook artam āk āyēēng' kiriinkoonoo tiliil. ³ +Māākoochi *wōōrkooyikyuu āyēēng' kāāmuukēywēēk kung'ālooltoowoo ām bēsyōōsyēk 1,260. Makoolaach :bichooto sirookaab mēēysēēt."

⁴ Kerkeey :wōōrkooyichoo āyēēnku keetiikaab *musēytuuniinēk āyēēng' ākoo tukuuk āyēēng' choo /kiitōōrē taariinek chēē iyyoonyēē taayeetaab Nyoo Wōō ām kōōrēēt kumukuul. ⁵ Yoo kasyeem :chii kule kubar bichu āyēēng', makung'ut :icheek maata kōōmukuus buunichookwaa. Wuu nyiitēnyi :wōlēē māchāktōōs /keebakakta chiito ake tukul nyoo māchē kubar bichoo. ⁶ Boonto :bichoo kāāmuukēywēēk kukerekta roobta yoo mii kung'ālooltoochinē Yēyiin ānkuboonto kāāmuukēywēēk kuweech bēēko kuyēk koroti, kubar kōōrēēt ām mēēyinto ake tukul kuu wōloo māktooy :icheek nkit. ⁷

⁷ Yoo kaakoowaany nanyuun :wōōrkooyichoo kwoom lōkōōywēchōo, mākuchōōnēē :tyoony nkōriinoo māng'ētē ānkubooryēē wōōrkooyichoo kut kubakach. ⁸ Mākōōtulēēlēē :wōōrkooyichoo kēēloo murē kiriinkoonoo wōō nyoo /kikēēkwēertoochinē Mokoryoontēēng'waa murtooywoontēēt. Kiikērkēēyēē :kiriinkoonoo Sōtōm nto ku Miisir. ⁹ Ām bēsyōōsyēk sōmōk āk kisiincheet, mākōōrōtoot muuswēchōo :biko kukwaanee yēēmōōsyēk, arosyēk, āk bōōryōōsyēk tukul āmēēbērē /mākēēchām /keemuy

† 10:7 Āmōōs 3:7-8; Ng'oong'. 22:6 †† 10:10 Ēsēk. 2:8—3:3 ‡ 11:1 Ng'oong'. 21:15 †† 11:2 Tān. 7:25; 12:7; Ng'oong'. 12:6, 14; 13:5 †† 11:4 Seka. 4:1-3, 11-14 ††† 11:5 2Bāy. 1:10; Cherem. 5:14 ††† 11:6 Chuy. 7:17-19; 1Bāy. 17:1 § 11:7 Ng'oong'. 13:1-4; 9:1 †† 11:8 Toowu. 18:20; Luuka 13:33-34

muuswēchōoto. ¹⁰ Mākung'ērēkyi :biikaab kōōrēēt kumukuul meetaab bichoo āyēēng'. Makwaam saakweet ānkutuwēn keey, kuuyu kikiikutōōrchi :wōōrkooyichoo biikaab kōōrēēt mēēyinto nyēē wōō miisin.

¹¹ Nteenee yu kaakukeeyta :bēsyōōsyēchōo sōmōku āk kisiincheet, kukētyi :Yēyiin bichoo soboonto. Yooto kung'ēētyo :bichooto. Kimuuyo miisin :biiko tukul chēē kikas ng'aleechaa. ¹² Nto yityo, kukas :wōōrkooyichoo /kēēkuurunēē Kaab Yēyiin kule, "Okwaa wōli." Kuba :bichoo barak ām boolteet, kukāsē :buunikwaa. ¹³ Kichō yooto :kibring'ring'nyēēt nyēē kikōōōm miisin. Kimis * :kiriinkēēt kereeryaanteet akeenke ām taman ānkubēk :biiko kisyēērōōk tisabu. Kimuuyo :biko chēē king'ēt ānkukoonyit Yēyiintēētaab kibkōōnkōy.

¹⁴ Mēēyinto :nyooto nyēbo āyēēng'. Lēēkit kuchō :nyēbo sōmōk.

Aryeembuutaab tisab

¹⁵ Yu kāākuyityo :yoo, kukuut :malayikeet nyēbo tisab aryeembuunyii /ānkēēkuurunēē barak kule, "Kaakunam :Yēyiintēenyoo āk Kāārārookiintēēt bāytooyiisyēētaab kōōrēēt ānkumākubāytooyiis ākookoy." ¹⁶

¹⁶ Yooto, kukubuy kuut :booyichoo tibtēmu āk ang'wan choo kēēbuurēē ng'ēchērōōkaab bāytooyiisyēēt ām taayeetaab Yēyiin. Kusilto Yēyiin ¹⁷ kumwooyē kule, "Yēyiintēētaab kāāmuukēy, nyoo mii, ānkimii, kēēbiruung' kōōnkōy kuuyu kēēbooru kāāmuukēywēēkuuk ānkēētoowu ibāytooyiisyē. ¹⁸ Kinyēēr :biikaab kōōrēēt, neennyi +mēēng'woonchi bichoo. Mii wokuyitu :bēsyēēt nyēē /kiitiilchinē ng'aleek biiko choo kiikubēk /ānkēētuwēn motwoorikuuk choo *wōōrkooyikuuk. +/Mākēētuwēn biikuuk choo iywēying' ānku minkēēch nto ku wōōyēch. /Kiimukuusē choo imukuusē kōōrēēt." ¹⁹

¹⁹ Kiyaataat :Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy nyēē kiimuuchē :Sāāntukuutaab Kirootyenyii kutook. Kiiwēchē :iileet, kōōruumē :kōōrēēt ānkutulē, kōōring'ring'ē ānkuroong'u keey :kweyaanteet nyēē mā mining'.

Kooroko ākoo tyoony nyēē yong'oos

12 Kitook :kiy ām barak nyēbo kwōng'uut. Ki kooroko nyēē /kikiiluumeesiasta ānkimii :araaweeet ng'wēnyuutaab kērēēnkōōkyii. /Kikiilookyi mēt nkwaatyēet nyēē /kikēētētyi kookeelik taman āk āyēēng'. ² Kikooyaat :koorkoonoto. Nto yu mākusich, kōōnchō kubo ng'woonintaab sichēēt.

³ Kitook subak :kiito ake nyēbo kwōng'uut ām barak. Ki chēēsoosum :kiyoo nyēē ki arraa ānkiboonto mētēwook tisab āk kuynook taman. Kikiilookyi mēt ake tukul kuutwēēt nyēbo bāytooyiisyēēt. ⁴ Kimastee :tyoonyoo saaruuryenyii komosta akeenke ām sōmōk nyēbo kookeelik ām barak kurārākyi kōōrēēt. Kiyyoonyēē :chēēsoosum taayeetaab koorkoonoo kimāchē

†† 11:12 2Bāy. 2:11; Yēyuut. 1:9; Ng'oong'. 4:1 §† 11:15 Tān. 2:44 §†† 11:16 Ng'oong'. 4:4 †† 11:18 Tyēēn. 2:1-5 §† 11:19 Chuy. 25:9-20; Ng'oong'. 15:5 §†† 12:3 Ng'oong'. 12:9

kusich, si yoo sichē, kwaam leekweet bakeenke.

¹⁵ Kisich :koorkoonoo wēero nyēē makubayta kōōrēēt kumukuul ām kirōktaab karneet. /Kikeesar lakwanaa ākoy yēē bāytooyiisyēē :Yēyiin. ¹¹⁶ Mākumwēchi :koorkoonoo kōōr nyēē suurkwēēn wōlēē kiikuchōbchi :Yēyiin /ānkēēriib ām bēsyoōsyēk 1,260. †

⁷ Nto mii yoo, kuchēy :booryēēt ām barak. Kibooryēē :Mukāyil āk malayikaanikyii chēēsoosum. Kuyēēt :nki-nee chēēsoosum kuboonto key lukēēnyii, ¹¹⁸ nteene /kikiibēl chēēsoosum. Yooto, /kēēwōōnunēē inee barak ⁹ /kēēwunuk kuchō ng'wēny. Inee :eereenaanaa kibo kēny nyoo /kēēkuurēē Kibrōkōsyoontēēt ākoo Syeetaani nyoo kikēntooy biiko tukul ām kōōrēēt. Kunyoo, /kikēēwunukunēē tyoonyoo barak kuboonto key lukēēnyii tukul kuchō kōōrēēt. †

¹⁰ Nto mii yoo, akas kuutiit kukuurunēē barak kule, "Kaakuyit nanyuun :soboontaab Kaab Yēyiin, bāytooyi-isyēēnyii, kāāmuukēywēēkyii āk choo bo Kāārārookiintēēt. /Kāākiituruur nyoo king'ālōolēē mbo ng'ee-taabiya bēēt āk kwēemooy nyēē miyaat ām taayeetaab Yēyiin. ¹¹¹ Kiiibēl :mbo ng'eeetaabiya chiichoo ām ki-isēēnikaab *Mēēnkīt āk manta nyēē kimwoowu :icheek ākoo subak kuuyu kikiikuchamta soboonwēk-waa kubo ng'aleechaata. ¹¹² Kunyoo, lēyyē, kung'erech :wōliin bo barak āk biiko choo minyē wōlooto! Tyaa sōō :mēēyinto nyēē mākunyōōr :kiy ake tukul nyēē tinyē soboon ām kōōrēēt āk araarayta, kuuyu kāākurēk :Kibrōkōsyoontēēt. Nyēērunoot :inee mi-isin, kuuyu inkētē kule kāākung'ētyi :bēsyoōsyēk chēē ng'ēri."

¹³ Yu kakas :chēēsoosum kule ākoo /kāākēēwunuk kuchō ng'wēny, kutoow kukeeyanaat koorkoonoo kisichē wēero. ¹⁴ Nteene /kikiikoochi koorkoonoo ke-bebaak chēē wuu chēbo siirēerēt nyēē wōō kuteereer-tee ākoy wōlēē /kikēēsātyi ām wōlooto bo suurkwēēn. Kimāchāktōōs /bokēēriib koorkoonoto ām wōlooto kēnyiyisēk sōmōk āk kisiincheet simānyōōr :eereenaanaa. ¹⁵ Yooto, koong'uung' :eereenaanaa bēēko ām kuutiinyii kuroot kuu āynēēt sukutwaar koorkoonoo. ¹⁶ Nteene kiyaatakay :ng'wēnyuut ankoochiim bēēchoo kiing'uung'u :tyoonyoo.

¹⁷ Kinyēēr :chēēsoosum ānkuchōb key wokubooryootēē lōkōkaab koorkoonoo alak choo kiriibē mākū-utēkaab Yēyiin ānkukoonyitē ng'aleekaab Yēēsu.

¹⁸ Nto mii yoo, kuwo :chēēsoosum yēbo sakaramtee-taab araarayta.

Tyong'iiik āyēēng' chēē yōng'ōōsēch

13 Yooto, akas tyoonyto ake kusyoorunēē key araarayta. Kiboonto :tyoonyoo mētēwook tisab āk kuynook taman. Kimii :kuutwōōsyēkaab bāytooyi-isyēēt kuynoochoo /ānkikikēēsirchi mēt ake tukul kaayna nyēē intosuurtōoy Yēyiin. ² Kikerkey :bōōrtaab

tyoonyi nyēbo mēliil ankikerkey :mukuunkooyii chēbo siiburukuut. Kikerkey :kuutiit ake tukul nyoo bo ng'ētuny. Kirōōbchi :chēēsoosum tyoonyi kāā-muukēywēēk āk nkuruukaab bāytooyiisyēēt. ¹¹ ¹³ Ki-boonto :tyoonyoo ng'waayeet nyēē ki wōō miisin ām mētīt akeenke nteene kikiikusob :ng'waayaanaa. Kii-ilat :biikaab kōōrēēt tukul kubo ng'aleechaa ānkutoow kurub tyoonyoo. ⁴ Kikutunkyi :biiko chēēsoosum, ku-uyu kirōōbchi tyoonyoo kāāmuukēywēēk ānkuku-tunkyi mbo subak tyoonyoto. Kiteeb kule, "Ng'oo :nyēē kiikērkēēyēē tyoonyi ānku ng'oo :nyēē imuuchē kubooryēē?"

⁵ /Kikēēchāmchi tyoonyoo kung'ālōolē nyēē ng'asē key ānkōōntosuurtōoy Yēyiin. /Kikiikoochi mbo kāā-muukēywēēk kuyēyiisyēē ām ārook artam āk āyēēng'.

⁶ Kiintosuurtōoy :tyoonyoo Yēyiin āk wōlo minyē āk mbo biiko choo mii kibkōōnkōy ām ng'al chēē kim-wooyē. ¹⁷ /Kikiikoochi tyoonyoo kāāmuukēywēēk ku-booryēē biikaab Yēyiin ānkōōbēliis. /Kikiikoochi kāā-muukēywēēk kubāw yēēmēēt ake tukul, kōōrēēt āk bōōryēēt ake tukul. ⁸ Mākukutunkyi tyoonyoo :biiko tukul choo minyē kōōrēēt, choo mēēbērē sirootiin :kooyndōkwaa kitaabuutaab soboono kuchakee /ku-manaakeeyey kōōrēēt. Kitaabuuni ku nyoo bo Mēēnkoo /kikēēbārē. ¹

⁹ Nyoo yēbē yiit kukas ng'aleechu: ¹⁰ Biiko choo /kiiki-itiilchi kule /kēēnāmē /ankeebeeta, +/makeenam /an-keebeeta. Nto choo /kiikiitiilchi keebaree chōōkiit, +/makeebaree chōōkiit. Yoo yēyāktōōs :ng'aleechu kumāchāktōōs kumuytoochinē :biikaab Yēyiin ānkōōkoosēē key inee. ¹

¹¹ Nto mii yoo, akas tyoonyto ake kōōtuung'unēē kōōrēēt ng'wēny. Kiboonto :nyoo kuynook āyēēng' chēē kerkey chēbo mēēnkich ānkiing'ālōolē kuu chēēsoosum. ¹² Kiyēyiisyēē kāāmuukēywēēkaab bāytooyiisyēēt chēbo tyoonyoo /kikēērōōbchinē kāā-muukēywēēk. Kiyey biiko tukul ām kōōrēēt kukutunkyi tyoonyoo kibo taay nyoo kikiikusob :ng'waayeenyii.

¹³ Kiyey :tyoonyi ng'al chēē -/mākyoomu kuu kule, kitōōrunēē maata barak kukāsē :biiko tukul. ¹⁴ Kilā-tunēē biiko yēyuutēchoo -/mākyoomu āk kāāmuukēywēēchoo /kikiikoochinē kuyeyee taayeetaab tyoonyto nyoo kibo taay. Kimwoochi :tyoonyoo biikaab kōōrēēt tukul kuyey āynātēēt nyēē /kiisōōtēē tyoonyoo kikiiku-sob :ng'waayeenyii nyoo /kikiikōōtēē ām chōōkiit.

¹⁵ /Kikiikoochi tyoonyi bo āyēēng' kāāmuukēywēēk kōōbuusyī āynātoonoo /kikiikērkēēyēē tyoonyoo kibo taay, sukung'eet kung'alaal :āynātoonoto sukōōsākyi biiko tukul choo kimākutunkyinē āynātoonoo /keebakach. ¹⁶ Kikērchī koong' subak :tyoonyoo biiko tukul /kiikoochi bēēruutook āwutaab taay nto tokoch nyēē mātiny ku nyēē mining', nyēē wōō, chēē bānoon nto ku mokorēēn, chēē motwoorik nto chēē bāwu

† 12:4 Tān. 8:10 †† 12:5 Ng'oong'. 2:26-27 † 12:6 Ng'oong'. 11:2 †† 12:7 Tān. 10:13 †† 12:9 Toowu. 3:1, 14-15; Luuka 10:18; Ng'oong'. 13:2; 16:13; 20:2 ††† 12:10 Seka. 3:1; Ng'oong'. 11:15 ††† 12:11 1Yoowa. 2:14; 5:4; 1:7; Ng'oong'. 5:6 § 12:14 Ng'oong'. 11:2 † 12:17 Ng'oong'. 11:7; 13:7

§†† 13:2 Tān. 7:3; Ng'oong'. 11:7; 13:11-17; 16:10; 17:3, 7-13; 19:20 §† 13:2 2Tēēs. 2:9; Ng'oong'. 12:3 §†† 13:6 Tān. 7:8, 11, 20, 25; 11:36; 2Tēēs. 2:4; Ng'oong'. 11:2 §† 13:8 Ng'oong'. 3:5; 5:6 §† 13:10 Cherem. 15:2; Ng'oong'. 14:12 §†† 13:11 Mat. 7:15 §†† 13:13 Ng'oong'. 16:14 §§§ 13:15 Tān. 3:3-6; Ng'oong'. 14:9, 11; 15:2; 16:2; 19:20; 20:4

keey. ¹⁷ /Kikeeyey kuu nyooto sukung'et māmii :chii nyēē /kēechāmchinē kwaan nto kwaalta kiy yoo mā-boonto bēeruutyoonoo. Kimāchāktōōs :bēeruutyoonoo ku kaayneetaab tyoonyoo nto ku kiyēē ibooru kāāyitēenyii. †

¹⁸ Māchē :ng'aleechu kiirnātēēt. Chii ake tukul nyoo yēyisyēē mētinyii, kōōyit ānkōōnkēt kiyēē ibooru :kāāyitēētaab tyoonyoo kuuyu kaayneetaab chii :kāāyitōonoo. Kāāyitōonoo ku 666.

Mēēnkīt ākoo biikyii

14 Nto bēē akaste, akas *Mēēnkīt nyēē kēēy-oong'ēē lekemeetaab *Sāāyōōn kuboonto keey biiko 144,000 chēē kitinyē kaayneetaab Mēēnkoo āk nyēbo kwaan ām tokoochikwaa. ² Kyaakas kuutiit nyēē kichōōnēē barak nyēē kiiruumē kuu bēēkaab chēesu-ruur ānkutulē kuu iilootik. Kikerkeey nyēbo biich chēē kibutē bukantiin, ³ kutyēēnē tyēēnto nyēē lēēl ām taayeetaab ng'echereetaab bāytooyiisyēēt āk yoo mii :tukuuchoo ang'wanu choo sobchootiin āk booyichoo. Māmii :chii nyēē kiimuuchē koonet keey tyēēni, ntee-nee bichoo 144,000 choo /kiikiiraraach ām kōōrēēt chēē kiineet keey. ††4 Bichooto ku choo kisatee keey martaayeet kuuyu kiriib keey kumanam :sumto ānku icheek :chēē rubootē Mēēnkoo. /Kikēēwālāng'unēē bichoo wōlēē mii :biiko tukul ām kōōrēēt. Icheek :taabteet nyēbo taayta /kiyokoochi Yēyiin nyoo boonto keey Mēēnkoo. ⁵ Kimāboonto :bichoo ng'wiynan nto ku lēēlis.

Kiiboor :malayikaanik sōmōku bēsyēētaab ng'woonin

⁶ Kyaakas malayikeet ake kutēērēertooy ām barak kuyibē lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo kibchuulyo. Kimāchē wokwoomchi kōōr ake tukul, yēēm ake tukul āk bōrōryōōsyēk tukul. ⁷ Kikuurchinē barak kule, "Lēyyē, oywey Yēyiin ānkōōsiltē wōōyinnyii kuuyu kaakuyit :bēsyēēt nyēē mākōōtilchi biiko ng'aleek. Ōkutunkyi nyoo kiyēyē wōliin bo barak, kōōrēēt, ararayta āk bēy alak tukul."

⁸ Kookeer :malayikeet nyēbo āyēēng'. Kikuuru :nyoo kule, "Kaakuburyet, kaakuburyet :Bābulōōn kiri-inkoonoo wōō nyoo kitoorta biiko ām kōōrōōsyēk tukul ām muchasnyii kubōōkiit ānkuyēyē ng'al chēbo rōkōs." ‡

⁹ Kookeer :malayikeetaab sōmōk kukuurchinē barak kule, "Chiito nyoo kākutunkyi tyoonyoo nto āynā-toonoo kerkeey tyoonyoo, nto /kēēsirchi tokochnyii nto ku āwunyii bēeruutyēētaab tyoonyoo, ††10 mākutu-uyēē :chiichoo ng'woonintaab Yēyiin kuyem. Kōrōōm :ng'wooninoo miisin. +/Mākēētōōrchi chiichoo maat nyēē ng'āsyānē, kukāsē :malayikaanik chēē churtootiin āk *Mēēnkīt. ††11 Mākukuululuuytōōs :yyēitiit ākookoy ām wōloo /kiing'woonchinēē icheek. Mākoy kōō-muung'iis mbo kisich :biiko choo kikutunkyinē tyoony-

† 13:17 Ng'oong'. 14:9; 19:20; 20:4 †† 14:3 Ng'oong'. 4:4, 6; 5:9 ‡ 14:8 Isa. 14:12-15; 21:9; Cherem. 50:1-2; Ng'oong'. 18:2; 17:2 †† 14:9 Ng'oong'. 13:14-15 †† 14:10 Cherem. 25:15; Ng'oong'. 15:7; 16:1, 19

oo nto āynātoonoo kerkeey tyoonyoo ānkuboonto bēeruutyēētaab kaayneetaab tyoonyoo." ††12 Māchāktōōs nanyuun kumuytooy :biikaab Yēyiin choo riibē mākūutēkyii ānkōōbuur kōōkoosēē keey Yēesu. ††

¹³ Nto mii yoo, akas kuut nyēē kikuur ām barak kule, "Sir ng'aleechu: Kuchakee ra, ibēruurootiin :biiko choo ikooytooy soboonwēkwaa kubo Mokoryoontēēt. Ēē, mwooyē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule mākōō-muung'iis ām yīisyēēng'waa +/ānkumākēētuwēn ām kiyēē kiikuyey." §

Kēsiisyēēt ām kōōrēēt

¹⁴ Kyaakaste, nto ābēē ālē, kimii taayeenyuu :chii nyēē kikiibuurēē boolta nyēē lēēl. Kikiilaach :chiichoo kuutwēētaab bāytooyiisyēēt nyēē /kikeeyeyee *ta-abuut ankikinam nkesuut nyēē ng'atiib. ††15 Yooto, kuchuwunee :malayikeet ake Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy ānkukuurchi chiichoo kiibuurēē booltaanaa kule, "Kēsiisyēē nkesuung'uang', kuuyu kaakuyit :bēsyēēt nyēē /kēēkēsiisyēē ankookuyem kōōrēēt /keekes." ††16 Yooto nanyuun kutoow :chiichoo kimii boolteet kukes kōōrēēt.

¹⁷ Kichuwunee :malayikeet ake Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy āk nkesuunyii nyēē ng'atiib. ¹⁸ Kichuwunee :malayikeet ake *kāābkōōrōs :nyēē kiyyoonkyinē komosta nyēē kirubtooy keey āk maata ānkukuurchi malayikeet nyoo kibo taay kule, "Kēsiisyēē nkesu-ung'uang'. Iruruuch *musābiibuunēk ām kōōrēēt, ku-uyu kōōkururyo." ¹⁹ Kikes :malayikaanaa nanyuun kōōrēēt, nto kāākuyityo, kutōōrchi musābiibuunēchoo yēē /kiitoortoorēē /kiing'woonchi miisin. ††20 /Kikiitar-taar musābiibuunēchoo ām kiriinkoonoto saang'. Kii-lala :korotiik ām kōōrēēt. Kirootee kōōrēēt ām kōōyin-to nyēbo kiilomiitaanik bokolwookik sōmōk ānki-umuuchē kooluum faraasiit nyēē keeweer. §†

Malayikaanik tisab āk mēēyinwēk tisab chēbo lētuut

15 Kyāākāsyi tukuuk alak chēbo kwōng'uut barak. Kyaakas malayikaanik tisab chēē kimii wokuyibu mēēyinwēk tisab chēbo lētuut. §††

² Kyaakas kiy nyēē wuu ararayta nyēē ki tankilil kuu kiyēēt kuliblibēnē kuu maata. Kyaakas subak bichoo kiibēlē tyoonyoo āk āynātoonoo kerkeey tyoonyoo ākoo kāāyitēēt nyoo kiibooru kaayneenyii. Kikiyy-oong'iis yoo bo ararayaa komos, kukanam bukanti-inek chēē kēēkoochinē :Yēyiin. ††3 Kityēēnē :bichoo kōōkoostoo *Mēēnkīt kuu wōloo kityēēntooy *:Muusa tyēēntaab kāābēliisyēēt. Kityēēnē kule, "Lēyyē, Mokoryoontēēt Yēyiintēenyoo, nyoo bāwu kiy ake tukul.

Wōōyēch ānkubo kwōng'uut :tukuuk chēē iyēyē. Bāytooyiintēētaab biiko tukul, chuulootiin :tukuuchoto ānkubo man. §†

††† 14:11 Ng'oong'. 19:3 ††† 14:12 Yoowa. 14:15; Ibu. 6:12; 10:36; Ng'oong'. 13:10 § 14:13 1Tēēs. 4:15-18; Ng'oong'. 19:9; 20:6 §† 14:14 Ng'oong'. 1:7, 13 §†† 14:19 Isa. 63:1-6; Ng'oong'. 19:15 §† 14:20 Chōōw. 3:13 §†† 15:1 Ng'oong'. 8:2, 6; 15:7; 17:1; 21:9 §† 15:2 Ng'oong'. 4:6; 13:14-15, 18 §† 15:3 Chuy. 15:1

⁴ Mokoryoontēēt, ng'oo :nyēē -mēēywēyiing' amēētōrōrē kaayneeng'uung'? Inyiing' :nkit nyēē itiliil. Makukwa :kōōrōōsyēk tukul bokukutung'uung', kuuyu kōōkutook kule churtootiin :yēyūutēkuuk." †
⁵ Yu kāākuyityo :yoo, akas kuyootāktōōs :Kitōōkiit am Kōōtaab Yēyiin am kibkōōnkōy ^{††6} ankuchuw :malayikaanichaa tisabu choo kimii wokuyibu mēēyin-wēk tisab. Kikiilaach :malayikaanichaa sirook chēē leelach kut kōōlēkēchēēchtōōs /ānkikēēmūrēē tēkēētikwaa ānōōkaab *ta-aabuut. ^{†7} Kiikoochinoot :akeenke am tukuuchoo kisobchootiin ang'wan malayikaanichaa tisab kibuumbōōk tisab choo /ki-keeyeyee ta-aabuut. Kinyiyootiin kibuumbōōchoo :ng'woonintaab Yēyiin ^{†8} ankikiker Kōōtaab Yēyiin :chēēbkēēruut nyēē kichōōnēē lēbkēēyyēētaab Yēyiin āk kāāmuukēywēēkyii. Kimāmii :chii nyēē kiimuuchē kōōwut Kōyooto ākoy kung'ētito :mēēyinwēchchoo tisabu choo kiyibu :malayikaanichaa tisabu. ^{††}

Kibuumbōōk tisab chēbo ng'woonintaab Yēyiin

16 Nto mii yoo, akas kuutiit nyēē kikuurunēē Kōōtaab Yēyiin kumwoochinē malayikaanichaa tisab kule, "Bōōwāsyi kōōrēēt ng'woonintaab Yēyiin nyoo mii kibuumbōōchoo tisab." ^{†††}

² Kuwo :malayikeet nyēbo taayta ānkuwāsyi kōōrēēt tukuuk chēē kimii kibuumbeenyii. Yooto, kunam biiko :ng'woowōōk chēē yōng'ōōsēch ānku ng'woonēch. Bichooto ku choo kiboonto bēēruutyēētaab tyoonyoo āk choo kikutunkyi āynātoonoo kerkeey tyoonyoo. ^{†††}

³ Kuwāsyi :malayikeet nyēbo āyēēng' tukuuk chēbo kibuumbeenyii araarayta. Yooto kuweek :bēēko kukerkeyiit korotiikaab muusyoo. Kime :tyoony ake tukul nyēē kimii araarayta.

⁴ Kuwāsyi :malayikeetaab sōmōk tukuukaab kibuumbeenyii āynōōsyēk āk koong'iikaab bēēko. Kiweek :bēēchoo tukul kuyēk koroti. ^{†5} Nto mii yoo, akas kumwooyē :malayikeet ake nyēē kiyyoonkyinē komosta nyēbo bēēko kule, "Wōōy, wēē, Yēyiin, imiitē :inyiing' ra nyoo kiimiitē kung'eetee kēnyiiis āk kēnyiiis. Keeyey manta am kiyēē 'keetiil. ^{†6} Kuuyu kiikuwasta :bichoo korotiikaab biikuuk āk *wōōrkooyikuuk, misyiniē kuyye ng'woonini." ^{††7} Kyaakas subak kuutiit ake nyēē kikuurunēē *kāābkōrōs kule, "Wōōy, wēē, Mokoryoontēēt Yēyiintēenyoo nyoo bāwu kiy ake tukul, bo man ānku chuulaat kiyēē 'itiilē."

⁸ Kuwāsyi :malayikeet nyēbo ang'wan tukuuk chēbo kibuumbeenyii asiista. Yooto /kēēchāmchi asiista kōōmēlmēēl biiko. ^{†9} Ānkoo /kikiimēlmēēl bichoo, kitay :icheek kureeny keey ānkōōtōrōōr Yēyiin. Nteenee kitas taay kuchub Yēyiin nyoo kitōōrchinē icheek tāng'āng'uutēchoo. ^{†††}

† 15:4 Isa. 2:2-3†† 15:5 Ng'oong'. 11:19† 15:6 Tān. 10:5; Ng'oong'. 6:11†† 15:7 Ng'oong'. 14:10†† 15:8 Chuy. 40:34-35; Isa. 6:4††† 16:1 Ng'oong'. 15:1††† 16:2 Chuy. 9:9-11; Ng'oong'. 13:14-15§ 16:4 Chuy. 7:17-21; Ng'oong'. 8:8§† 16:6 Tyēēn. 79:10; Ng'oong'. 17:6; 18:24; 19:2§†† 16:9 Ng'oong'. 9:20-21

¹⁰ Kuwāsyi :malayikeet nyēbo muut tukuukaab kibuumbeenyii wōloo bāytooyiisyēē :tyoonyoo. Kitub :mēēnānēēt yēēmēēnyii, kōōkitiit :biiko keelek nyēē kāng'woonchi ^{††11} ānkuchub Yēyiintēētaab kibkōōnkōy kubo ng'wooninto āk ng'woowōōk chēē kiboonto. Nteenee kitay :icheek kureeny keey.

¹² Kuwāsyi :malayikeet nyēbo lo tukuuk chēbo kibuumbeenyii āynēētaab Fraati. Kitēēny :āynoonoo kut kunyōōr :bāytooyikaab koong'asiis kēēlto nyēē sukwoowunēē. ^{††13} Kyaakas tāmirmirook alak sōmōk chēē miyootēch, chēē kikerkeey mōōrōōchook.

Kichōōnēē :tāmirmiryēēt ake kuutiitaab chēēsoosum, kuchōōnēē :ake kuutiitaab tyoonyoo ānkuchōōnēē :ake kuutiitaab wōōrkooyootēētaab ng'wiiyan. ^{††14} Tāmirmirook :choo chēē miyootēch chēē yēyē ng'al chēē -/mākyoomu. Bokōōwuruurootē :tāmirmiroochoo bāytooyikaab kōōrēēt tukul kumukuul kōōruruuch biiko kuyey booryēēt am bēsyoonoo wōō nyoo bo Yēyiintēētaab kāāmuukēy. ^{††††}

¹⁵ (Kimwooyē Yēesu kule, "Ōyēbchi yiit, +māamuung'u kuu chii chōōriin! Ibēruuroot :chii nyoo chōbtooy keey sirookyii simāwēēsyētoot kibchuraat ānkunyōōr muyātēēt.") ^{††††}

¹⁶ Kiituyēēchi :tāmirmiroochoo miyootēch bāytooyikaab kōōrēēt āk lukōōsyēkwaa yēē /kēēkuurē am kuutiitaab Iburaneek kule Armaketoon.

¹⁷ Kuwasta :malayikeet nyēbo tisab tukuukaab kibuumbeenyii kusērētyi wōlto ake tukul. /Kikēēkuurunēē yēē /kēēbāytooyiisyēē am Kōōtaab Yēyiin kule, "Kāākuyityiin!" ^{†18} Kiiwech :iileet, kutul ānkōōring'ring' :kōōrēēt nyēē kōōōm miisin. Mānāatook kibring'ring'nyēēt nyēē tēē nyooto kung'eetee /akeeyey kōōrēēt! ^{†††19} Kiitēēsunēē keey :kiriinkoonoo wōō bo Bābulōōn sōmōk ānkuburyēēt :kiriinkōōsyēk tukul am kōōrēēt. Kiing'woonchinēē :Yēyiin kiriinkoonoo nyēērunēēnyii nyoo kikiinyiit kikōōmbēēt. ^{†20} Kiling'ta :kōōrōōsyēk tukul choo kiikwēēn :bēēko am araarayta ānkubootyo :nkicheek lekemoosyek. ^{†21} Kirārākyi biiko :kweyaanteet nyēē kiyitē kiilōōnik sosom. Kichub :biiko Yēyiin kubo mēēyini bo kweyaa kuuyu ki mēēyin :nyoo nyēē -/mākyoomu. ^{†9 20}

Koorko nyēē ki choonchooyēn

17 Kichō :malayikeet ake am choo kiboonto kibuumbōōk tisab ānkumwoowoo kule, "Chōō ābooruung' ng'wooninto nyēē mākunyōōr :koorkoonoo choonchooyēn nyoo lēēkitēē :lōōswēk chēē chaang'. ^{†22} Kirwootoot keey :bāytooyikaab kōōrēēt āk koorkoonoto ānkōōbōōkiit :ng'ōōkisnyii biiko am kōōrēēt." ^{†22}

§† 16:10 Chuy. 10:21-22; Ng'oong'. 13:1-2§†† 16:12 Isa. 11:15-16§† /Kēēkuurē tyoonyto nyoo bo āyēēng' kule wōōrkooyootēētaab ng'wiiyan. §† 16:14 Chuy. 8:6; Ng'oong'. 12:9§†† 16:14 Mat. 24:24; 2Tēēs. 2:9; Ng'oong'. 13:13-14; 14:11-21; 19:20§§† 16:15 Mat. 24:43§§§ 16:18 Ng'oong'. 4:5; 6:12-13 18 16:19 Ng'oong'. 18:2; 14:10 19 16:21 Ng'oong'. 16:1 20 16:21 Ng'oong'. 11:19; 16:9 21 17:1 Cherem. 51:13 22 17:2 Cherem. 51:7; Ng'oong'. 14:8; 18:3

³ Nto mii yoo, kukalabaa :malayikaanaa am kāa-muukēywēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin akoy kōor nyēē suurkwēēn. Kyaakas am wōlooto koorko nyēē kēēbuurēē bataytaab tyoony nyēē arraa. Kikinyiy bōor-taab tyoonyoo :kooyndōk chēē mōrē Yēyiin. Kiboonto :tyoonyoo mētewook tisab ak kuuynook taman. †

⁴ Kikiilaach :koorkoonoo sirook chēē siimootyoonēch ak chēē ārroonēch. Kiilēkēchēēchtōōs :siroochoo am *ta-aabuunek ak rwoontōōk chēē kāroorānēch akoo sanayeeek chēē ālē beesaanik chēē chaang'. Kikinam :koorkoonotoo kikōōmbēētaab ta-aabuut nyēē kinyiy :tukuuk chēē miyootēch chēbo rōkōstaab choonchooyēnātēenyii. ††⁵ /Kikēēsirchi tokochnyii kaay-na nyēē /kikiyeelee ng'al kule: 'Bābulōon nyoo wōō, kaametiitaab koor chēē choonchooyēn ak rōkōstaab kōōrēēt.' ⁶ Kibōōkitoot :koorkoonoo korotiikaab bi-ikaab Yēyiin choo kyoomo lōkōōy kurubta key ak Yēē-su. Kyaalat miisin yu kaakas koorkoonoo. ‡

⁷ Kimwooy :malayikaanaa kule, "So, nto yu 'ilātē? +Māābooruung' anii kiyēē iyeelaat nyēē rubtooy key ak koorkoonoo ak tyoonyoo boonto mētewook tisab ak kuuynook taman nyoo kēēbuurēē :inee. ⁸ Kisoboot :tyoonyoo kēēkāsē amēētākumii ra. Nteenee makuchuwunee nkōriit nyēē māng'ētē /ānkuboki-imukuus kutukul. Makoolat :biikaab kōōrēēt choo mēēbērē sirootiin :kooyndōkwaa kitaabuutaab so-boonto kuchakee /kakeeyey kōōrēēt, yoo kakas tyoonyoo, kuuyu kisoboot taay, mēētākumii ānkumākuchō. †† ‡

⁹ Māchē :ng'aleechu kiirnatēēt. Mētewoochoo tisab ku lekemoosyek tisab wōlēē tēbunēē :koorkoonotoo. †††¹⁰ Nto subak ibooru bāytooyik tisab. Kiikukeyta :bāytooyik muutu, kumiitē :akeenke kubāytooyiisyē, nto ake kumānāāchō. Nto yoo kāchō :nyooto, mā kubāytooyiis bēsyoōsyēk chēē ng'eri. ¹¹ Nto tyoonyoo kisoboot kēny amēēkumiitē ra, ku bāytooyiintēē-taab sisiit. Kerkey :inee choo kibo taay tisab /ankum-abokiikarbuus.

¹² Kuuynoochoo 'kēēkāsē taman, ku bāytooyik taman chēē mānāānyōōr wōlēē bāytooyiisyēē, nteenee +/mākiikoochi kāāmuukēywēēk kubāytooyiis ak tyoonyoo am bārooyinto nyēē mining' buch. †††¹³ Sōōchi-intōōs :bāytooyik ānkumākuyēētyēēchi :icheek tyoonyooto kāāmuukēywēēk. ¹⁴ Mākuboooryēē :bāytooyichu *Mēēnkī, nteenee mā kōōbēl icheek :Mēēnkī, kuuyu boonto :Mēēnkī kāāmuukēywēēk kubiir mokorēēnik alak tukul ānkubāwu bāytooyik alak tukul. Mākwoom-chi :Mēēnkī booryēēt bichoo ikoosēē key inee choo /kikeekwey ānkukuurootiin." †

¹⁵ Nto mii yoo, kumwoowoo :malayikaanaa kule, "Lōōswēchoo 'kēēkāsē, choo kālēēkitēē :koorkoonoo choonchooyēn, ku kōōrōōsyēk, yēēmōōsyēk ak bōrōryōōsyēk. ††¹⁶ Mākuwēch :tyoonyoo akoo ku-uynoochoo taman koorkoonoo choonchooyēn.

Mākōōnēmūnēē inee kiy ake tukul kubuut kung'ēt kibchuraat. Makwaam bōōrtaab koorkoonoo ānkōō-mukuus am maat. ††

¹⁷ Yēyē :bāytooyichoo kuu nyooto kuuyu kiikuchōbchi icheek :Yēyiin kuyey kiyēē mākyinē :inee. Kunyi, mā kuchāmchiin :tukul kōōkoochi tyoonyoo bāytooyi-isyēēng'waa akoy kuyityiin :ng'aleekaab Yēyiin.

††¹⁸ Koorkoonoo 'kēēkāsē ku *kiriinkēēt nyēē bāwu bāytooyikaab kōōrēēt tukul."

Kaakarbuuseetaab *kiriinkēētaab Bābulōon

18 Yu kāākuyityo :choo, akas malayikeet ake kurēkunēē barak. Kiboonto kāāmuukēywēēk chēē wōōyēch miisin ānkitynyē :lēbkēyyēēt nyēē ik-wēnyē kōōrēēt. ² Kikuurchi barak kule, "Kaakuburyet! Kaakuburyet :Bābulōon kiriinkoonoo wōō! Kāākuyēk kaytaab tāmirmiryoo ake tukul nyēē miyaat, wōlēē wooyētēē :tariiteet ake tukul nyēē mā *lubkoob ak tyoong'in chēē mā lubkoobēch. †††³ Kiikōōbōōkiit kiriinkoonoo :muchastaab ng'al chēbo rōkōs ankutay Yēyiin. Kiikumarta :bāytooyikaab kōōrēēt ak kiriinkoonoo ānkumokoroonēē :cheemung'aariisyeek ng'al chēbo leles chēē /kēēyēyē am wōlooto." †

⁴ Nto mii yoo, akas /kēēkuuru am barak kule, "Bi-ikyuu, ōng'ēētyēē wōlooto simōōlumchi rōkōstaab kiriinkoonoo ānkōōtuuyēē ng'woonin nyēē mā kunyōōr :kiriinkoonoo. ††⁵ Kiikōōtuul key :rōkōstaab kiriinkoonoo kut kiikuyit barak, amānāāwuutyēē :Yēyiin miyootyēēt nyēē /kēēyēyē am wōlooto. †††⁶ Kunyalil :kiriinkoonoo kuu yoo kiinyāliilē :inee alak, /kēēyookyi inee kunyil āyēēng' am kiyēē kiikuyey, /kēētāsyi kunyil āyēēng' ng'wooninto nyēē kiikoochi :inee chuut. †††⁷ Kunyōōr :kiriinkoonoo nyalil ak lōōkik am bārooyinto nyēē tēē nyēē kibo lelesta ak ng'aseetaab key nyoo kiboonto. Kimwooyēē moo am mēēnātēēt kule, 'Āyēku koorko bāytooyiin amāāyēku musuk amākoy kwaama :nyalil bēsyeēt ake.' ⁸ Nteenee mā kuchōōnchi :mnyaat am bēsyeēt akeenke nto chooto ku kēmēwuut ak nyalil. Makookarbuus :maata, kuuyu Mokoryoontēēt Yēyiin nyoo itilichinē kiriinkoonoo ng'aleek kubo kāāmuukēy. †††⁸

⁹ Yoo kakas :bāytooyikaab kōōrēēt choo kitāyē Yēyiin ak choo king'ērēkyinē lelesta am kiriinkoonoo yyētiit ak maat am kiriinkoonoo, mā kuriiryoo miisin.

¹⁰ Mākōōyyoonyēē :bichoo yēē lōō kukeenyokoorta icheek :ng'wooninto nyēē mii yooto. Makwaam mbyu kumwooyē kule,

'Ng'woonin wē, ng'woonin!

Wōōy, wē, kiriinkooni wōō!

Wōōy, baabaay, wē, Bābulōon,

kiriinkoob kāāmuukēy!

Yyē, !kēēmukusēē asiista akeenke baateey? ¹⁹

† 17:3 Ng'oong'. 1:10; 13:1-2 †† 17:4 Ng'oong'. 18:3, 16 ‡ 17:6 Ng'oong'. 16:6 †† 17:8 Ng'oong'. 13:1-2 †† 17:8 Ng'oong'. 13:14; 3:5 ††† 17:9 Ng'oong'. 13:18 ††† 17:12 Tān. 7:7, 24 † 17:14 1Tēm. 6:15; Ng'oong'. 19:16, 19 †† 17:15 Ng'oong'. 17:1

††† 17:16 Osee. 2:2-5 †† 17:17 Ng'oong'. 17:13 ††† 18:2 Se-fa. 2:14-15; Ng'oong'. 14:8; 16:19 †† 18:3 Ng'oong'. 17:2 †† 18:4 Cherem. 51:6, 9, 45; 2Kōōr. 6:17 ††† 18:5 Eesra 9:6; Ng'oong'. 16:19 ††† 18:6 Cherem. 50:15, 29 †††† 18:8 Isa. 47:8-9 18 18:8 Ng'oong'. 17:16 19 18:10 Ēsēk. 26:16-17; 27:30-36

¹¹ Makuriiree :cheemung'aariisyeek kiriinkoonoo, kuyu māmii :chii subak nyēē tākwoolchinē tukuukwaa
¹² bo *ta-aabuun, *feetaan, rwoontōōk chēē kārōorānēch āk sanayeeek choo ālē beesaan chēē chaang', sirook chēē siimootyoonēch chēē kārōorānēch āk ankoosyeek choo chābooyēch ānku āronēch, keetiik choo boong'u nyēē anyiny āk tukuuk tukul choo /kikeeyeyee keelteetaab bēēlyoontēēt āk choo /kikeeyeyee keetiik choo ālē beesaan chēē chaang', syaabaan, karnaak āk rwoontōōchoo ilēkēchēchē choo /kēētēeksēē. ¹³ Tukuuk alak ku chēbo mutālāsiniit, tukuuk choo /kiinyunkuruurēē nkwēēk, choo boong'u nyēē anyiny āk *maanemaane, *tifaayik āk mwaayta, busyeeek āk nkoonuuk, tuuka āk kēēchiirēk, faraasiinek āk kōrōkōchōōnik ākoo mbo biiko. †

¹⁴ Mākumwoochinē :cheemung'aariisyechara kiriinkēēt kule, 'Kōōkubootyēēniing' tukuukaab leles choo kwēēmāchē miisin ankookuteereerteeniing' :bāyting'uung' tukul āk wōōyinn'g'uung' nyēē mākooy wēēnyōōru bēsyēēt ake. ¹⁵ Mākōōyyoonyēē :cheemung'aariisyechara yēē lōō ām kiriinkoonoo kikiikōmorkoonoon icheek ānkumuuyo kubo nyaliltaab kiriinkoonooto. Mākwoomē mbuy kumēysē ¹⁶ kule, 'Ng'woonin, wē, ng'woonin!

Wōōy, wē, kiriinkooni wōō!
 'Kiilaach sira nyēē nusaat, nyēē siimaatyaa ānku araa,
 kiilēkēchēchē ām *ta-aabuut, rwoontōōy āk sanayeeek

chēē ālē beesaan chēē chaang'! ††

¹⁷ /Kaakiiburyeet bāytinoo tukul nyoo kō mā mining' ām asiista akeenke baatey'!

Mākōōyyoonyēē wōlēē lōō kōōsiroorchī keey kiriinkoonoo :biiko choo yibē mwēēnkōōsyēk āk mbo biiko choo bēētēē ānkuyēyiisyē āk choo āliisyoote ām mwēēnkōōsyēchoo. ¹⁸ Yoo kakas yyētiit āk maata nyēē mii kiriinkoonooto, mākumwooy kule, 'Yyē! Kaakwaaran :kiriing' nyēē kōbo kwōng' uut.' ¹⁹ Mākuwāsyinē :bichoo tēērtit mētewookwaa kōōboor mēēysēēt kōōnchōōytōōs kule,

'Ng'woonin, wē, ng'woonin!

Wōōy, wē, kiriinkooni wōō!
 Kiimokoroon biiko tukul choo kiboonto
 mwēēnkōōsyēk ām araarayta
 ām bāyting'uung'!

So, keeburyeteē asiista akeenke buch? †

²⁰ Ong'erech oō, :malayikaanik ākoo biikaab Kiriistō!

Ong'erech *lēbkēēyik āk *wōōrkooyikaab Yēyiin.
 Kakooruusta :Yēyiin kiriinkoonoo
 kurub kuu wōloo /kikēēyēytook." ††

²¹ Yu kāākuyityo :yoo, kunam :malayikeet nyēē kiiboonto kāāmuukēywēēk miisin rwaanteet nyēē tēē rwaanteetaab ng'oosyō ānkuwirchi araarayta ānkumwooy kule, "+/Mākiiryookuung' areet akeenke wē, kiriinkooni wōō bo Bābulōōn ām nkuruuk kuu rwaan-

† 18:13 Ēsēk. 27:12-24 †† 18:16 Ng'oong'. 17:4 † 18:19 Ēsēk. 27:29-34 †† 18:20 Cherem. 51:48

taanaa, nyēē mākooy /bokeekasing' bēsyēēt ake.

²² -Māwokutookunēē bēsyēēt ake wōlēē imiitē :biiko chēē tyēēnē ānkubutē bukantiinek āk chēē kuutē kurēēruunēk āk aryeembuunek. Mākooy kutookunēēniing' subak :kiitōong'iintō ake tukul nto ku :biich chēē ng'oosyē. ²³ Mākooy kulay :taari kulēbkēēchiing' bēsyēēt ake. Mākooy /bokyaam saakweetaab kooyēēy ake tukul ām wōlēē imiitē. Kitookunootiin :cheemung'aariisyeekuuk ām kōōrēēt. Kiikutēwēchākiis :biiko tukul kubo mosoonkoyeenikuuk. ²⁴ /Kikiitaateē āriing'uung' korotiikaab *wōōrkooyik āk biikaab Kiriistō āk chēbo biiko tukul choo /kikēēbākāchē ām kōōrēēt." †

Saakweetaab kooyēēy nyēbo Mēēnkit

19 Yu kakeeyta :yoo, akas bōlāt nyēbo biich chēē chaang' kumwooyē kule,

"Aleluuya! ††

Kāārārookiintēēt :Yēyiintēēnyoo,
 itōrōōroot ānku cheechii :kāāmuukēywēēk.

² Bo man ānku chuulaat :kiyēē itilēē.

Kiikōōtiilchi ng'aleek kooroonoo ki choonchooyēn,
 nyoo kinyēērēē kōōrēēt ām rōkōsnyii bo martaayeeet.

/Kikiing'woonchi kooroonoo,

kuuyu kibakach :inee choo kiyēchinē Yēyiin yiisyēēt.

†††

³ Aleluuya!

Chiiltooy ākookoy :yyētiit ām kiriinkoonoo." ††

⁴ Kikutunky :booyichoo tibtemu āk ang'wan ākoo tukuuchoo sobchootiin ang'wan Yēyiin nyoo kimii kēēbuurēē ng'echereetaab bāytooyiisyēēt kumwooyē kule,

"Aameen, aleluuya." ††† ††

⁵ Nto mii yoo, kuchōōnēē :kuut yēbo ng'echeraanaa nyēē kimwooyē kule,

"ōsiltē Yēyiintēēnyoo,

:akweek tukul choo ōywēyē ānkōōyēchinē yiisyēēnyii ānkiimining' nto iwōō."

⁶ Yooto akas bōlāt nyēē wuu nyēbo lukēētaab biiko. Kiiruumē kuu bēēkaab chēēsuruur ānkutulē kuu iloot kumwooyē kule,

"Aleluuya!

Bāytooyiisyē :Mokoryoontēēt Yēyiintēēnyoo nyoo bāwu kiy ake tukul.

⁷ Okany keetankas ankeeng'erech ankiikaaste kuuyu kaakuyit :saakweetaab kooyēēy nyēbo

*Mēēnkit,

ānkāākuchōb keey :murereenyii. ††

⁸ /Kākiilookyi mureraanaa sirook chēē kārōorānēch, chēē leelach ānku tililēch."

†† 18:21 Cherem. 51:63-64 ††† 18:22 Isa. 24:8; Ēsēk. 26:13
 ††† 18:23 Isa. 23:8; Cherem. 7:34 † 18:24 Isa. 26:21; Cherem. 51:49; Mat. 23:35; Ng'oong'. 16:6 †† Ibooru ām kuutiitaab Iburaneek :ng'ālyoontooni kule 'Kusilākooy :Yēyiin'. ††† 19:2 Ng'oong'. 16:6 †† 19:3 Isa. 34:10; Ng'oong'. 14:11; 18:9, 18 ††† Kasee ng'aleechu āyēēng' yoo bo kāāboorunēētaab ng'aleek. †† 19:4 Ng'oong'. 4:4, 6; 5:7 †† 19:7 Ng'oong'. 21:2

Ibooru :siroochoo leelach yēyuutēk chēē churtootiin chēbo biikaab Kiriistō. †

⁹Yooto, kumwoowoo :malayikeet kule, “Sir ng'aleechu: Ibēruurootiin :biich choo /kākēēkuur kuba saakwaanaa bo Mēēnkit. Ng'aleekaab man :chu chēbo Yēyiin.” ††

¹⁰Yu kāākuyityo :yoo, āryookyi keey yēbo kērēēnkōōkyii ākutunkyi. Nteenee kumwoowoo kule, “-Mēēkutung'woo! Ntēē kēēyēchinē :tukwaay Yēyiin yi-isyēēt āk mbo ng'eetaabkoomēt choo kiikukiilchi lōkōōywēk kurubta keey Yēesu. Kutunkyi Yēyiin nkit, kuuyu ng'āloolēē baateey *:wōōrkooyoontēēt lōkōōywēk kurubta keey Yēesu.” ‡

Chiito nyēē kakalab :faraasiit nyēē siirwoo

¹¹Kyaakas kuyaataat wōliin bo kibkōōnkōy ānkumii :faraasiit nyēē siirwoo nyēē kēsēnē chii. /Kēēkuurēē chiichooto 'Manta /ānkiikoosēē keey.' Yoo itiiē ng'aleek nto kuyēyē booryēēt, kuyēyē nyēbo churtaay-eet. ^{††12}Kikerkeey :koonyekyii maat nyēē irikitiitē ānkimii :kuutwōōsyēkaab bāytooyiisyēēt chēē chaang' mētinyii. Boonto kaayneet /ānkikēēng'ōōtyi kaayna nyēē -mēēnkēt :chii nteenee :inee nkit :nyēē inkētē. ^{††13}Kiilaach :inee sira nyēē kooy nyēē /kikiikiiluumta korotiik, nto kaayneenyii ku 'Ng'ālyoontēētaab Yēyiin'. ^{††14}Kirub chiichoo :lukēētaab booryēēt nyēbo kibkōōnkōy. Kikiilaach :lukoonoo sirook chēē nuusyootiin, chēē leelach ānku tiliilēch ānkibēētēē :faraasi-inek chēē siirwoonēch. ^{††15}Kichuwunee kuutiinyii :chōōkiit nyēē ng'atiib nyēē mākuuyēiisyēē sukōōsyēēntēē biiko chēē -mēēywēyē Yēyiin. Mākōōng'woonchi bichoo ām kirōktaab bāytooyiisyēēt nyēbo karneet ānku mākutum keey :korotiik kuu bēēkaab musābiibuunēk chēē /kakiitartaar, kōōbooru nyēērunātēētaab Yēyiintēētaab kāāmuukēy. ^{§16}/Kikēēsirchi sireenyii āk kibēēsnyii kaaynaani: 'Bāytooyiintēētaab bāytooyik ānku Mokoryoontēētaab mokorēēnik'. ^{§†}

¹⁷Kyaakas malayikeet nyēē kēēyooonyēē yēbo asiista kukuurē tāriitēk chēē kitēērēertōotē kule, “Ōruruuch keey kubo Saakweetaab Yēyiin, ¹⁸okwaa boo-am muuswēkaab bāytooyik, kāāyooong'ikaab lukōōsyēk āk biikaab nkuruuk āk faraasiinek kuboonto keey biik-waa choo kēsēnē. Boo-am muuswēkaab chēē bāwu keey āk chēē mātwoor, chēē wōōyēch āk chēē minkēēch.” ^{§††}

¹⁹Nto mii yoo, akas tyoonyoo bo rōkōs āk bāytooyikaab kōōrēēt kukēēruruuch keey kuboonto keey lukōōsyēkwaa bo booryēēt kumāchē kubooryēē chiichoo kālābē :faraasiinaa siirwoo āk lukēēnyii. ^{§20}Nteenee, /kikeenam tyoonyoo, kuboonto keey wōōrkooyoontoonoo bo ng'wiinyan nyoo kiyēyē tukuuk chēbo

† 19:8 Ng'oong'. 6:11 †† 19:9 Isa. 25:6; Mat. 22:2; Luuka 14:15-16 ‡ 19:10 Ng'oong'. 22:8-9; 6:9 †† 19:11 Mat. 3:16 †† 19:12 Ng'oong'. 1:14-15 ††† 19:13 Isa. 63:1-6; Yoowa. 1:1 ††† 19:14 Ng'oong'. 6:11 § 19:15 Tyēēn. 2:9; Ng'oong'. 1:16; 2:26-27 §† 19:16 Ng'oong'. 17:14 §†† 19:18 Ēsēk. 39:4, 17-19 §† 19:19 Tyēēn. 2:2; Ēsēk. 38:2-9, 14-16; Seka. 14:2; Ng'oong'. 17:12-14

kwōng'uut ām kāāmuukēywēēkaab tyoonyoo. Kiibēr-bēērēē :wōōrkooyoontoonoo ng'aleechuutēchu bo kwōng'uut bichoo kiboonto bēēruutyēētaab tyoonyoo āk choo kikutunkyninē āynātoonoo kerkeey tyoonyoo. /Kikēēwunukyi tyoonyoo āk wōōrkooyoontoonoo bo ng'wiinyan tōōliilēētaab maat nyēē ng'āsyānē kusobchootiin. ^{§†21}/Kikeebar lukōōsyēkwaa ām chōōkiinoo kichuwunēē kuutiitaab chiichoo kikalābē :faraasiit. Yooto kwoomiis :tāriitēk tukul kut kulēēsoon. ^{§†}

Bāytooyiisyēēt nyēbo kēnyiiisyēk kisyereet akeenke

20 Yu kāākuyityo :yoo, akas malayikeet kuchōōnēē barak kuboontoonu yootēywoontēēt nyēbo nkōriinoo māng'ētē ankikinam nyōōrōrēēt. ^{§22}Kirat :malayikaanaa chēēsoosum, eereenaanaa kibo kēny, Kibrōkōsyoontēēt āk Syeetaani. ^{§†13}Kitōōrchi :malayikaanaa Kibrōkōsyoontēēt nkōriinoo māng'ētē. Kikerta nkōriinooto kut kubēk :kēnyiiisyēk kisyereet akeenke simēētākōōbērbēērē biiko. Nto yityo, /ki-ityaakta kuyēyiis ām bārooyin nyēē mā tyaa.

⁴Nto mii yoo, akas ng'ēchērōōkaab bāytooyiisyēēt chēē kēēbuurēē :biiko /ānkiikoochinē kāāmuukēywēēk kootiil ng'aleek. Kyaakas subak tāmirmirookaab biiko choo /kikēēchwēntooy mētēwookwaa kuuyu kiinēmchi keey Yēesu kwoomtootooy ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Biichooto :choo kimānāākutunkyi tyoonyoo nto āynātoonoo kerkeey tyoonyooto āmēēbērē kikiikunyōōr bēēruutyēētaab tyoonyooto ām tokoochikwaa nto ku āwunnyēkwaa. Kisobcho :bichoo subak ānkubāytooyiis āk Kiriistō kēnyiiisyēk kisyereet akeenke. ^{§§15}Ng'eeeteet :nyi nyēbo taayta ām meet. (Mānāāng'ēētyēē meet :biiko chuut alake choo kiikubēk ākoy kukeeyta :kēnyii-isyēchoo kisyereet akeenke.) ⁶Ibēruurootiin ānku tiliilēch :choo mākunyōōr ng'eetaani bo taayta ām meet. Mānyōōru icheek :meet nyoo bo āyēēng', nteenee mākuuyēchinē Yēyiin āk Kiriistō yiisyēēt ānkumākubāytooyiis āk Kiriistō kēnyiiisyēk kisyereet akeenke. ^{§§§}

/Kikiibēl Kibrōkōsyoontēēt

⁷Yoo kaakukeeyta :kēnyiiisyēk kisyereet akeenke, +/mākiityoookunēē Kibrōkōsyoontēēt wōloo /kikēērātyinē. ⁸Māwokulātunoot biiko ām kōōrēēt kutēē yēē tēē nto chooto ku Kook āk Māākōk ānkōōruruuchoot biikaab booryēēt chēē tēē ng'aayneetaab sakaramteetaab araarayta. ¹⁸⁹Kikwaanee :lukōōsyēk kōōrēēt tukul kumukuul ānkōōkwēnkwēēn wōlēē minyē :biikaab Yēyiin ām kiriinkoonoo chamaat. Nteenee kirārākunēē :maat barak ankumeel lukōōsyēchoo kule tōng'! ¹⁹¹⁰Nteenee /kikēētōōrchi Kibrōkōsyoontēēt nyoo kilātunootē bichoo tōōliilēētaab maat nyēē ng'āsyānē, wōloo /kikēētōōrchinē tyoonyoo āk wōōrkooyoontoonoo bo ng'wiinyan. Mākunyāliltōōs :bichoo ām wōlooto ākookoy kwiimēn kuyyeech. ²⁰

§†† 19:20 Ng'oong'. 13:1-2, 14-15; 20:10 §† 19:21 Ng'oong'. 1:16 §† 20:1 Ng'oong'. 10:1; 18:1; 9:1 §§† 20:2 Ng'oong'. 12:9 §§† 20:4 Tān. 7:9, 22 §§§ 20:6 Ng'oong'. 2:11; 1:6 18 20:8 Ēsēk. 38:2, 10-15 19 20:9 Ēsēk. 38:22 20 20:10 Mat. 25:41; Yuuta 7; Ng'oong'. 19:20; 20:14; 21:8; 14:10

Kāatiilēwoontēēt nyēbo lētuut

¹¹ Nto mii yoo, akas ng'echereetaab bāytooyiisyēēt āk chiito nyēē kēēbuurēē. Ki lēēl :ng'echeraanaa ānku wōō. Kyaakas ām yooto kumwēyē :kōōrēēt āk barak āmānāābokutook subak bēsyēēt ake. ¹¹² Kyaakas biich chēē kikiikubēk kunam wōlēē mii :chēē ki wōōyēch āk chēē minkēēch. Kimii :bichoo kēēyooonyēē taayeetaab ng'echereetaab bāytooyiisyēēt. /Kikeeng'aany kitaabu-unek chēē chaang' āk mbo nyoo bo soboonto. /Kiki-irōōtoot yēyūutēkaab bichooto kikiikubēk kurub kuu yooto kisirootiin ām kitaabuunehaa. ¹¹³ Kikōōn :araarayta biiko chēē kikiikubēkyi araaray. Kukōōn :nki-nee Meet āk *Kāābkwombiich biiko chēē kikiikuba wōlooto. /Kikiikum chii kurubta keey āk ng'aleek chēē kikiikuyey. ¹¹⁴ Nto mii yoo, /keenam Meet āk Kāābkwombiich /ānkēēwirchi tōōliilēētaab maat. Tōōliilooni bo maat ku meetaab āyēēng'. ¹¹⁵ Nto chiito nyoo /kimānāākēēsirchi kaayneenyii kitaabuunaa bo soboonto, /kikēēwirchi nyoo tōōliiloonoo bo maat. ††

Barakuut nyēē lēēl āk kōōrēēt nyēē lēēl

21 Nto mii yoo, akas barakuut nyēē lēēl āk kōōrēēt nyēē lēēl, kuuyu kikiikumis :barak āk kōōrēēt nyoo kibo taay ānkiikubot :araarayta. ¹¹² Kyaakas *kiri-inkēēt nyēē tiliil kurēkunēē barak, nto nyooto ku *kiri-inkēētaab Yēērusālēēm nyēē lēēl. Kirēku kuu muryaa nyēē chōboot ankeelaach keey nyēē karaaran nyēē mii chokutuuyēē saanteenyii nyēē sukoomut. ¹¹³ Kyaakas /kēēkuurunēē yēbo ng'echereetaab bāytooyiisyēēt kule, "Ming'tooy keey ra :Yēyiin biiko ānkumākuboonto keey :inee bichooto. Mākuyēk :bichooto cheechii ānkumākōōbuurtooy keey :Yēyiin nkit bichooto. ¹¹⁴ Mākumāsyi :Yēyiin bichoo lōōkyoo ake tukul. Mēētākubēku :biiko, nto kuriirtōōs nto kumēēysē, nto kukāsē ng'woonin, kuuyu kookukeeyta :soboonto nyoo kibo taay." ††

⁵ Kimwooy :chiito nyoo kikiibuurēē ng'echereetaab bāytooyiisyēēt kule, "Āmiitē wāālēēliitē kiy ake tukul," ānkumwooy subak kule, "Sir ng'aleechu, kuuyu bo man /ānkiikoosēē keey." ††

⁶ Nto mii yoo, kumwoowo :chiichoo kule, "Kāākuyiyi. Anii ku *Alfa āk Omeeka, ātoowu ānkāwoong'tooy. Chiito nyoo āmē :melelta, +māākoochi bēēko chēbo buch chēē kulkulunēē koong'taab soboonto. ¹¹⁷ Mākunyōōr :chiito nyoo kēēbēliis tukuuchoo tukul ānku +māāyēku :anii Yēyiintēenyii ānkuyēk :inee lakwanyuu. ¹¹⁸ Nto choo nyēbētōōs, choo -mēēkoosēēnoo keey, kibrōkōōsiis, rumiik, choo mārtootē, bōōniik, choo kutunkyinē āynātōōs nto ku choo

ng'wiynānootē, /kēētōōrchinē bichoo tukul tōōliilēētaab maat nyēē ng'āsyānē. Meetaab āyēēng' :nyi-itēnyi." ††

*Kiriinkēētaab Yēērusālēēm nyēē lēēl

⁹ Yu kāākuyityo :yoo, kuchō :malayikeet ake ām choo ki tisab choo kiboono kibumbōōk tisab chēē kinyiy :mēēyinwēk tisabu chēbo lētuut. Kimwoowo kule, "Chōō ābooruung' murereetaab *Mēēnkite." ¹¹⁰ Kikalabaa :malayikaanaa ām kāāmuukēywēēkaab Tāmir-miryēētaab Yēyiin ākoy lekemeet nyēē wōō anku kooy miisin. Kiiboowo kiriinkoonoo tiliil bo Yēērusālēēm kurēkunēē barak wōlēē mii :Yēyiin. ¹¹¹ Kiilēkēchēchē :kiriinkoonoo ām lēbkēēyēētaab Yēyiin kuu rwoontōōk choo ilēkēchēchēchoo choo ālē beesaan chēē chaang'. ¹¹² Kiboono :kiriinkoonoo tōōtēēt nyēē wōō anku kooy miisin nyēē kiboono orootunwēēk taman āk āyēēng' ānkimiitē :malayikeet akeenke oreet ake tukul. /Kikēēsirchi oreet ake tukul kaayneet akeenke nyēbo aroosyekaab biikaab Isrāyēēl choo ki taman āk āyēēng'. ¹¹³ Kimii :ōrootunwēēk sōmōku komosta nyēbo koong'asiis, kumii :alake sōmōku komosta nyēbo tō, kumii subak :sōmōku komosta nyēbo cheeronko ānkimii :sōmōku komosta tinkey. ¹¹⁴ /Kikēēsisinēē tōōtoonoo rwoontōōk taman āk āyēēng' /ānkikēēsirchi rwoontōōchoo kaayna ake tukul nyēbo *lēbkēēyik taman āk āyēēng' choo kibo *Mēēnkite. ¹¹⁹

¹⁵ Kiboono :malayikeet nyoo king'āloolwoo kirōktaab *ta-aabuut nyēē /kikiirookēē kiriinkoonoo, orootunwēēkyii āk tōōtōōsyēkyii. ²⁰¹⁶ Kyooyēēchiin :koswookik tukul ang'wanu chēbo kiriinkoonoo. Ki kilomiitaanik 2,220 ake tukul nto kuwo barak ku kiilomiitaanik 2,220. ²⁰¹⁷ Kii-āyēēch mbo tōōtēētaab kiriinkoonoo, nyēē kibuntooy miitaanik 65. ²² Kiyēyiisyēē :malayikeet kāārookiisyēēt nyēē wuu nyēbo biiko. ¹⁸ /Kikeetechee tōōtoonoo rwaanteet nyēē /kēēkuurēē yasbiitiit nto *kiriinkēēt /keetechee nyoo taabuut nyēē tiliil nyēē kiilēkēchēchē kuu kiyēēt. ¹⁹ /Kikiikaraaraneē rwoontōōk chēē /kikiikēēsisinēē tōōtēētaab kiriinkoonoo rwoontōōk chēē tēērchiintōōs ānkwoolē beesaan chēē chaang'. /Kikiikaasee rwaanteet nyēbo taayta nyēē /kikēēsisiniisyēē yasbiitiit, /kikiikaasee nyēbo āyēēng' nyēē /kēēkuurēē yākuut nyēē buusyēē /ankiikaasee nyēbo sōmōk nyēē /kēēkuurēē kālketōōn. /Kikiikaasee nyēbo ang'wan rwaanteet nyēē /kēēkuurēē sumāriiti ²⁰ nto nyēbo muut ku sārtoōniik, nyēbo lo ku ākiik, nyēbo tisab ku kiriisōliit, nyēbo sisiit ku sabarachaati, nyēbo sokool ku yākuut nyēē toolēlyoo, nyēbo taman ku kirisoobraas, nyēbo taman āk akeenke ku yāsiintēēt nto nyēbo taman āk āyēēng' ku āmētiistō. ²¹ /Kikeeyeyee orootunwēēchoo

† 20:11 Mat. 24:35; 2Bēt. 3:10; Ng'oong'. 5:7; 6:14; 21:1 †† 20:12 Ng'oong'. 3:5 † 20:13 Room. 2:6; Ng'oong'. 2:23 †† 20:14 Ng'oong'. 2:11 †† 20:15 Ng'oong'. 3:5 ††† 21:1 Isa. 65:17; 2Bēt. 3:13 ††† 21:2 Kala. 4:26; Ibu. 11:16; 12:22; Ng'oong'. 21:9—22:5; 3:12 † Tinyē :sirruutēk alake ng'aleechu ānkuyēk Yēyiintēēng'waa'. †† 21:3 2Kōōr. 6:16 ††† 21:4 Ng'oong'. 7:17 †† 21:5 Isa. 65:17; Ng'oong'. 5:7; 21:1 ††† 21:6 Seka. 14:8; Yoowa. 7:37; Ng'oong'. 1:8; 22:1; 7:17 †† 21:7 Ēsēk. 11:20

‡† 21:8 Ng'oong'. 2:11; 20:10; 21:27 ††† 21:9 Ng'oong'. 15:1; 19:7; 21:2; 22:17 ††† 21:10 Ēsēk. 40:2; Ng'oong'. 1:10 ††† 21:11 Isa. 60:1-3, 19; Ēsēk. 43:2 18 21:12 Chuy. 28:21; Ēsēk. 48:30-35; Ng'oong'. 7:5-8 19 21:14 Ibu. 11:10 20 21:15 Ēsēk. 40:3; Ng'oong'. 11:1 21 21:16 Ēsēk. 48:16-17 22 Mwooyē :yuutēyū ām kāāyitiisyēēt ake kule 'kyuubiitiinēk' bokol akeenke āk artam āk ang'wan (12 kunyil 12), nyēē ibooru kule yēmē biikaab Kiriistō.

ake tukul choo ki taman āk āyēēng' sanayaanteet akeenke nyēē wōō. /Kikeetechee kēēltaab kiri-inkoonoo ta-abuut nyēē tiliil nyēē toolē biich kuu ki-iyēēt. †

²² Manaakas Kōōtaab Yēyiin ām kiriinkoonoo, kuuyu minyē wōlooto :Mokoryoontēēt Yēyiin nyoo bo kāā-muukēy āk *Mēēnkīt. ²³ Māmāchē :kiriinkoonoo kōōlu-uchi :asiista nto ku araaweeet, kuuyu ikwēnyē :lēbkēēyyēētaab Yēyiin anku taariinyii :Mēēnkīt. ^{†24} Mākubēēsyētēē :biiko lēbkēēyyoonoo ānkumākukoonoyit :bāytooyik wōlooto. ²⁵ -/Mākēēkērē ōrootunwēēkaab kiriinkoonoo ākookoy kuuyu mākoy kutook :kwēēmowuut. ²⁶ Mākuyibchi :bōrōryōōsyēk tukul kiriinkoonoo koonyit. ²⁷ -Mēēwutē kiri-inkoonoo :kiy nyēē mā tiliil, kibrōkōsyoo nto ku chii nyēē ng'wiin. Nteenee biiko baateey chēē iwutē ku choo /kikēēsirchi kooyndōkwaa kitaabuutaab soboon-to nyoo bo *Mēēnkīt. ††

Āynēētaab soboonto

22 Nto mii yoo, kōōboorwoo :malayikeet āynēē-taab soboonto nyēē kiilēkēchēēchē kuu kiyyēēt. Kikulkulunēē :bēēchoo yoo bāytooyiisyyēē :Yēyiin āk *Mēēnkīt, ² ānkirōōtēē kwēēnuutaab kēēlto nyēē baraay ām kiriinkoonoo. Kikibiityēē komoswookik tukwaay chēbo āynoonoo :keetiikaab soboonto chēē yēyē lokoyeek araawa ake tukul anku saakit mbo :sokēēkyii. ^{†3} Mākoy /kēēchubiiis ām wōlooto. Mākubāytooyiisyoowunēē :Yēyiin āk Mēēnkīt kiriinkoonoo ānkumākuyēchinēē wōlooto :biikyii yiisyēēt. ^{†4} Makukas :bichoo wōlēē wuu :Yēyiin /ānkēēsirchi kaayneenyii tokoochikwaa. ^{†5} Māmii :kwēēmowuut wōlooto āmākoy /keemach taariin nto ku lēbkēēyyoob asiis kuuyu Mokoryoontēēt Yēyiin nkityō :nyēē lēbkēēyyēēng'waa ānku mākubāytooyiis :bichoo ākookoy. ^{§ †}

Ng'aleek chēē /kiitēryēēchēē

⁶ Kimwoowoo :malayikeet kule, "Bo man :ng'aleechu /ānkiikoosēē keey. Mokoryoontēēt Yēyiin nyoo mwoochinēē *wōōrkooyikyii ng'aleek chēē mwooyē :nyēē kiiyookwoo anii chāāboorchi biikyii choo yēchinēē inee yiisyēēt kiyēē mii wokuyēyāktōōs ām lēēkitō. ^{†7} Mwooyē :Yēēsu kule, 'Oyeb yiit! Āmiitē āchōōnii ām lēēkitō. Ibēruurootiin :biiko choo koomānē ng'aleekaab wōōrkooyoontiit chu mii kitaabuuni." ^{§ †}

⁸ Anii Yoowaana :nyoo kyāākāsēē ng'aleechu yiiti-ikyuu āk koonyekyuu. Yooto kawaakas ng'aleechea,

† 21:21 Isa. 54:11-12; Ēsēk. 28:13 †† 21:23 Isa. 24:23; 60:19-20; Ng'oong'. 22:5 † 21:26 Isa. 60:3, 11 †† 21:27 Isa. 35:8; 52:1; Ēsēk. 44:9; 1Kōōr. 6:9-10; 2Bēt. 3:13; Ng'oong'. 3:5; 21:8; 22:15 †† 22:2 Ēsēk. 47:1-12 ††† 22:3 Ng'oong'. 1:6 ††† 22:4 Mat. 5:8; 1Yoowa. 3:2; Ng'oong'. 14:1 § 22:5 Isa. 54:1-17 †† 22:5 Tān. 7:18, 27; Ng'oong'. 21:23; 1:6 ††† 22:6 1Kōōr. 14:1; Ng'oong'. 1:1, 3; 10:7; 19:9; 21:5 †† 22:7 Ng'oong'. 3:11; 1:3

āryookyi keey yēbo kērēēnkōōkaab malayikeet nyoo kiilboorwoo ng'aleechea ākutunkyi. ⁹ Nteenee, kimwoowoo :malayikaanaa kule, "Mēēkutung'woo! Ntēē āyēchinēē Yēyiin yiisyēēt kuu inyiing' āk kuu wōloo yēytooy mbo :ng'eetaabkoomēt, wōōrkooyik āk biiko tukul choo koomānē ng'aleekaab kitaabuuni. Iku-tunkyi Yēyiin nkit!" ^{§†}

¹⁰ Nto mii yoo, kumwoowoo kule, "Meewuny ng'aleekaab wōōrkooyoontiit chu mii kitaabuuni, kuuyu kaakuriik :bēsyōōsyēk chēē mākuyityiin :ng'aleechuutēchu. ^{†11} Chii nyoo yēyē ng'al chēē miyootēch, kutas taay kuyēyē kuu nyooto, nto nyoo yēyē rōkōs, kutas taay kuyēyē kuu nyooto. Nto chiito nyoo yēyē ng'al chēē churtootiin, kutas taay kuu nyooto, nto nyoo tiliil, kutas taay kutililiit. ^{§ †}

¹² Mwooyē :Yēēsu subak kule, '+Māāchōō areet akeenke! +Māākwēchi chii ake tukul kiy kurubta keey kiyēē kiikuyey. ^{†13} Anii ku Alfa āk Omeeka, anii :taayta āk lētuut, ātoowu ānkāāwoong'tooy.' ^{§†}

¹⁴ Ibēruurootiin :biiko choo kēēwuun keey kutililiitu kuuyu mākunyooolchi kōōwut kiriinkoonoo ankwaam lokoyaanteetaab kēētitaab soboonto. ^{†15} Kiikung'eteē saang' kēny :kibrōkōsiis, chēēbsookēyiis, choo mārtootē, rumiik, choo kutunkyinē āynātōōs āk tukul choo kicham ng'wiiynaneet." ¹⁸

¹⁶ Mwooyē :Yēēsu kule, "Kāāyooku :anii malayikeenyuu chokōōbooruung' inyiing' ng'aleechu imwoochi kanisoosyek tukul. Ātoorunēē tiikiityoontēē-taab *Tāwuti ānkāāchōōnēē kōōnyii ānkāāyēku toboy-aanteet nyēē lebkey miisin." ¹⁹

¹⁷ Mwooyē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin āk mureraanaa kule, "Chōō!" Kumwooy :chii ake tukul nyoo kāsē ng'aleechu kule, "Chōō!" Nyoo āmē melelta, kuchō. Nto yoo māchē :chii bēēkaab soboonto /kiikoochinēē buch. ²⁰

¹⁸ Ākiimchinēē :anii chii ake tukul nyoo kāsē ng'aleekaab wōōrkooyoontiit chu mii kitaabuuni kule, "Yoo kātāsyi :chii ng'alyoo, mākutāsyi :Yēyiin inee ng'woonin ake tukul nyēē twekaat ām kitaabuuni. ^{†19} Nto chiito nyoo kēēnēmto ng'alyoo ake tukul ām kitaabuuni, makukereka :Yēyiin chiichoo kumānyōōr tukuuk chēē kōōnu :kēētitaab soboonto āk kiyēē mākunyōōr ām kiriinkoonoo tiliil, choo iboorunootiin ām kitaabuuni." ^{22 23}

²⁰ Mwooyē :chiichi kimwooyē ng'aleechu tukul kule, "Ēē, +māāchōō areet akeenke." Kuwuuyiit nyooto. Ichōō ōō, Mokoryoontēēt Yēēsu. ²⁴

²¹ Lēyyē, kōōbēruurook tukul :Mokoryoontēēt Yēēsu.

§† 22:9 Ng'oong'. 19:10 †† 22:10 Tān. 12:4 †† 22:11 Tān. 12:10 ††† 22:12 Mat. 16:27; Ng'oong'. 2:23; 6:10; 16:6; 19:2; 20:12-13 ††† 22:13 Ng'oong'. 1:8 ††† 22:14 Ng'oong'. 7:14; 2:7 18 22:15 Ēfēēs. 5:5; Filib. 3:2; Ng'oong'. 21:27 19 22:16 Room. 11:16-18; 15:12; Ng'oong'. 5:5; 2:28 20 22:17 Ng'oong'. 21:9, 6 21 22:18 Kiruu. 29:19-21 22 22:19 Kiruu. 4:2; 12:32; Kāālēw. 30:6 23 22:19 Ng'oong'. 2:7 24 22:20 1Kōōr. 16:22; Ng'oong'. 3:11